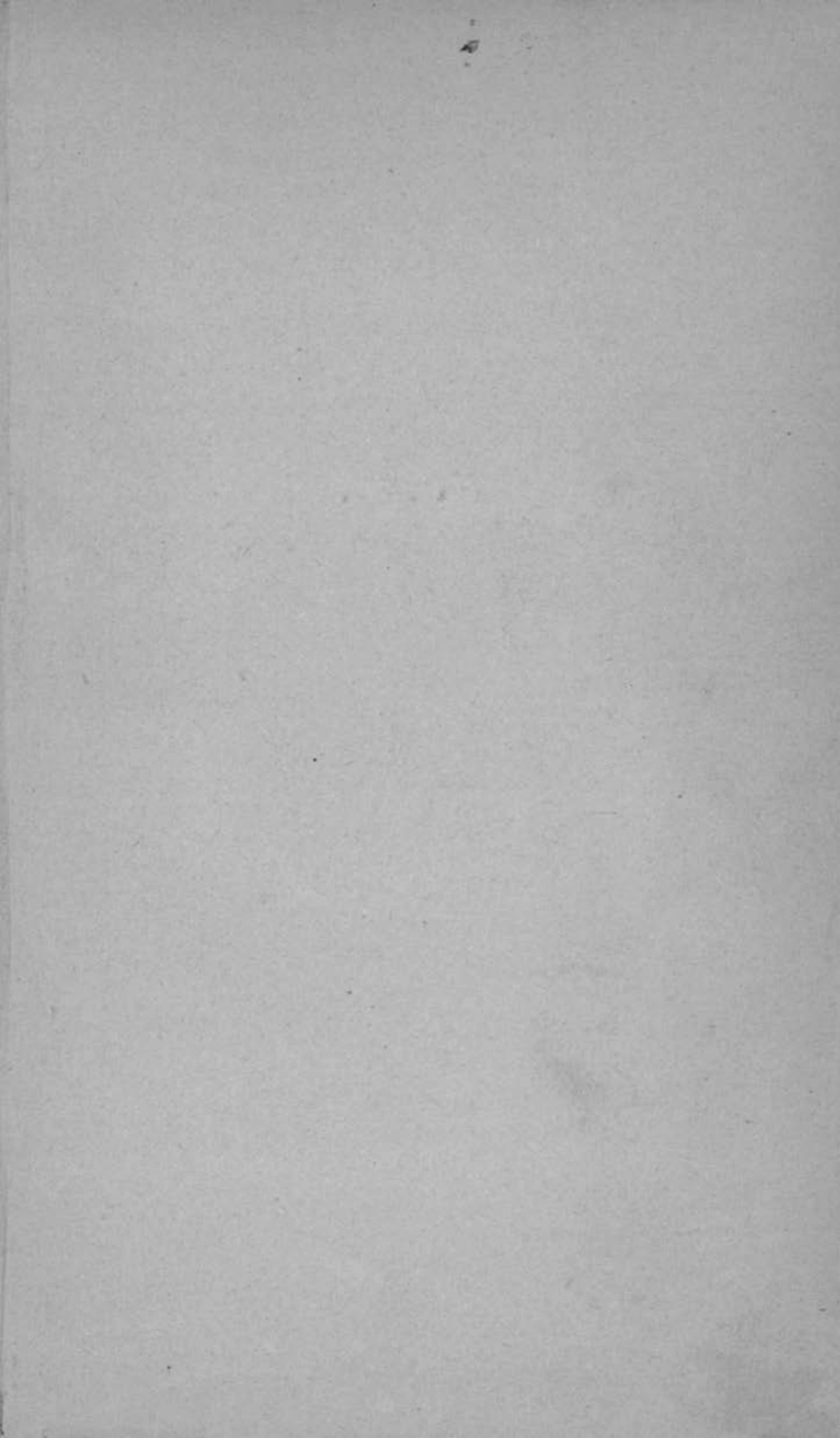
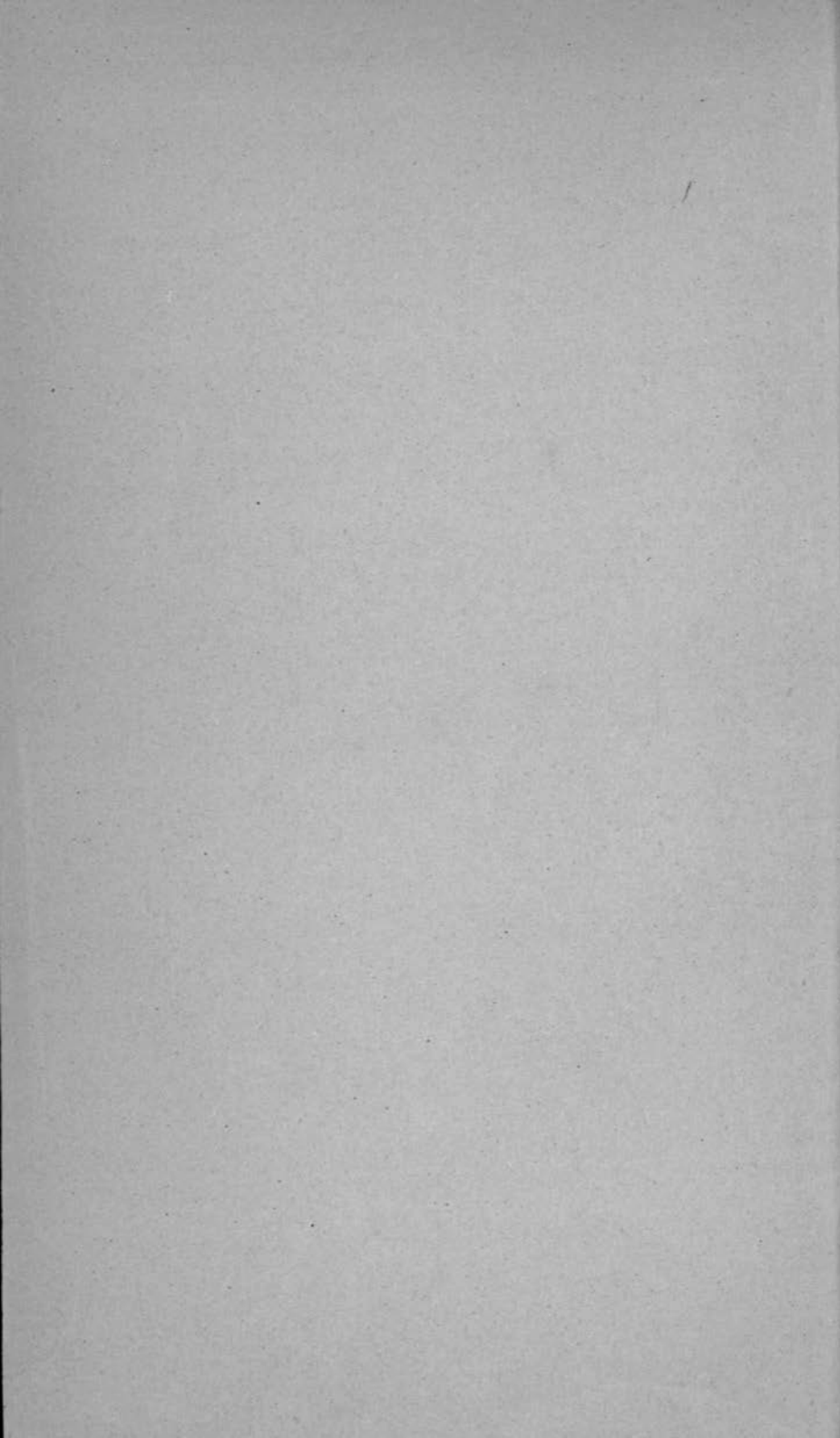

Rizzo Rangabe

Εκδόσεις Εὐφροσύνης

ΑΠΑΝΤΑ

ΤΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ

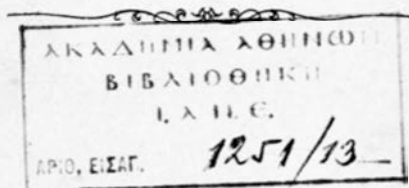
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΡΙΖΟΥ

ΤΟΥ

ΡΑΓΚΑΒΗ

ΤΟΜΟΣ ΙΓ'.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

1885

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ.

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΑΣ

ΥΠΟ

Α. Ρ. ΡΑΓΚΑΒΗ.

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,

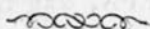
ΤΥΠΟΙΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΚΟΡΟΜΗΛΑ.

—
1865

ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΕΝ ΤΩ ΠΡΩΤΩ ΤΟΜΩ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

Α. Περί ἀρχαιολογίας ἐν γένει.	1
Β. Περί Καλλιτεχνίας ἐν γένει.	2
Γ. Μέρη τῆς Καλλιτεχνίας, καὶ σχέσις αὐτῶν.	12
Δ. Φιλολογία τῆς ἀρχαίας Καλλιτεχνίας.	24

ΕΛΛΗΝΕΣ.

39)

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΡΩΤΗ. Ἡρωϊκὴ.

44

ΚΕΦΑΛ. Α'. Κοινωνικὸς χαρακτὴρ τῆς ἐποχῆς.

»

ΚΕΦΑΛ. Β'. Ἀρχιτεκτονική.

46

Τειχοδομία.

»

Θησαυροί.

51

Ναοί.

57

Τάφοι.

59

Ἄλλα ἔργα

62

Ἀνάκτορα

»

ΚΕΦΑΛ. Γ'. Μηχανικαὶ τέχναι.

64

Ξυλουργία

»

Μεταλλουργία.

66

Κεραμευτική.

69

ΚΕΦΑΛ. Δ'. Πλαστική.	70
Καταγωγή τῆς γλυπτικῆς.	78
Ἐνδυς καὶ θεραπεία τῶν ἀγαλμάτων.	83
Γλυπτικὰ ἔργα τμητικὰ καὶ ἀρχιτεκτονικά.	85
Τεχνίται.	87
ΚΕΦΑΛ. Ε'. Γραφικὴ.	93

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΕΥΤΕΡΑ, ἀπὸ τῆς καθόδου τῶν

Ἡρακλειδῶν μέχρι Περικλέους 97

ΚΕΦΑΛ. Α'. Ἱστορικὸς χαρακτήρ τῆς ἐποχῆς.	»
ΚΕΦΑΛ. Β'. Ἀρχιτεκτονική.	103
Τειχοδομία.	»
Νεωδομία.	112
Οἰκοδομήματα.	128
ΚΕΦΑΛ. Γ'. Πλαστική.	141
Ἐπὶ τῶν τεράγγων.	143
Ξυλουργία.	»
Μεταλουργία.	145
Ἐπὶ Δωριέων.	149
Ἐργαστήρια.	»
1. Κρήτης.	»
2. Χίου.	162
3. Σπάρτης.	164
4. Αἰγίνης.	169
5. Σικυῶνος.	179
6. Ἀργούς.	184
7. Κορίνθου.	186
8. Ἰταλίας.	188
9. Ἀθηνῶν.	194
ΚΕΦΑΛ. Δ'. Ψηφογλυφία καὶ νομισματογλυφία.	202
Σφραγίδες.	»

Νομίσματα. 205

ΚΕΦΑΛ. Ε'. Γραφική. 207

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΡΙΤΗ, από Περικλέους μέχρις
Ἀλεξάνδρου. 215

ΚΕΦΑΛ. Α'. Γενική ἐποψις. »

ΚΕΦΑΛ. Β'. Ἀρχιτεκτονική. 218

Τειχοδομία. »

Θέατρον. 224

Ναοδομία. 230

» Ναοὶ Ἀττικῆς. 232

» Ναοὶ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος. 270

» Ναοὶ Ἰωνίας. 273

» Ναοὶ Σικελίας. 274

Οἰκίαι. 276

ΚΕΦΑΛ. Γ'. Πλαστική. 278

Ἀττική. 279

Ναῶν γλυπτικὰ κοσμήματα 322

Μὲ Ἀθηναῖοι καὶ Ἀττικῇ ἐργαζόμενοι. 345

Ἀργεῖον ἐργαστήριον 351

ΕΠΟΧΗ Πραξιτέλους καὶ Λυσίππου. 365

Ἀττική. 369

Ξενοὶ ἐν Ἀθήναις. 391

Πελοποννησιακὸν ἐργαστήριον. 401

ΚΕΦΑΛ. Δ'. Σφραγιδογλυφία καὶ Νομισματική. 416

ΚΕΦΑΛ. Ε'. Γραφική. 522

Α. Ἑλλαδικὸν καὶ Ἀττικὸν ἐργαστήριον. 424

Β. Ἰωνικὸν ἐργαστήριον. 443

Γ. Πελοποννησιακὸν ἐργαστήριον. 467

Δ. Θηβῶν ἐργαστήριον. 478

ΚΕΦΑΛ. ΣΤ'. Κεραιμογραφία. 481

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΕΤΑΡΤΗ, ἀπὸ Ἀλεξάνδρου μέ-		
χρὺς ἀλώσεως Κορίνθου.		484
ΚΕΦΑΛ. Α'.	Γενικὴ ἐποψις.	»
ΚΕΦΑΛ. Β'.	Ἀρχιτεκτονική.	488
	Νεωδομία. Α. Ἐν Ἀσίᾳ.	499
	Β. Ἐν Σικελίᾳ.	501
	Γ. Ἐλλάδι.	»
ΚΕΦΑΛ. Γ'.	Πλαστική.	504
ΚΕΦΑΛ. Δ'.	Σφραγιδογλυφία καὶ Νομισματική.	550
ΚΕΦΑΛ. Ε'.	Γραφική.	558

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

Α.

Περὶ Ἀρχαιολογίας ἐν γένει.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ, κατὰ τὴν ἀπόλυτον καὶ ἐτυμολογικὴν σημασίαν τῆς λέξεως, εἶναι, ὡς εἰκός, ἡ ἐπιστήμη ἢ πραγματευομένη περὶ τῆς ἀρχαιότητος, ὃ ἐστὶ περὶ τοῦ μεμακρυσμένου παρελθόντος· ἀλλὰ πόσον μεμακρυσμένου; Ἡ χθὲς καὶ πρῶην δὲν δύναται βεβαίως νὰ κληθῇ ἀρχαιότης, ἀλλὰ μόνον τὸ παρελθὸν τὸ τοσοῦτον ἀφ' ἡμῶν ἀφεστὸς, ὥστε αἱ ἐπ' αὐτοῦ σχέσεις καὶ περιστάσεις ὀλίγην νὰ ἔχωσι τὴν ἄμεσον μετὰ τῶν ἡμετέρων συνάφειαν. Ἄλλοι δὲ τιθέασιν ἀλλαχοῦ τὸ ἀκριβὲς αὐτῆς ὄριον, οἱ μὲν εἰς τὴν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἀνάπλασιν διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ, οἱ δὲ εἰς τὴν κατάλυσιν τῆς Ῥωμαϊκῆς δυνάμεως ὑπὸ τῶν βαρβάρων τῆς Ἀρκτου καὶ τῶν Ἀνατολῶν· ἡμεῖς ὁμῶς δυνάμεθα εὐστοχώτερον νὰ θέσωμεν αὐτὸ εἰς τὴν ἰδρυσιν, ἢ κατ' εὐρύτερον κύκλον, εἰς τὴν κατάλυσιν τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, διότι καθ' ἑκατέραν τῶν ἐποχῶν τούτων ἀλλοιοῦται δι' ἡμᾶς ἡ φάσις τοῦ κόσμου, καὶ νέαν μορφήν περιδύεται ὁ ἐθνικὸς ἡμῶν βίος.

Ἄλλ' οὐδ' ἡ λέξις ἀρχαιολογία εἶχε πάντοτε, ἢ μᾶλλον δὲν εἶχε ποτὲ τὴν γενικὴν ἐκείνην σημασίαν. Οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς ὠνόμαζον οὕτω τὰς παναρχαίας καὶ μύθοις ἀναμειγμένους τῶν ἐθνῶν παραδόσεις, ὡς

ὁ Πλάτων (1), λέγων· « Περὶ τῶν γενῶν, ᾧ Σώκρατες, τῶν τε ἡρώων καὶ τῶν κατοικήσεων, ὡς τὸ ἀρχαῖον ἐκτίσθαι αἱ πόλεις, καὶ συλλήβδην πάσης τῆς ἀρχαιολογίας... » Ὁ Διόδωρος (2) προσιμιάζων ὅτι ἐγράψεν ἐν βιβλίοις ἐξ « τὰς πρὸ τῶν τρωϊκῶν πράξεις καὶ μυθολογίας », προστίθῃσιν ὅτι ἐξ αὐτῶν τὰ τρία περιέχουσι « τὰς τῶν Ἑλλήνων ἀρχαιολογίας. » Ὁ δὲ Πλούταρχος (3), μέλλων περὶ μυθωδῶν χρόνων νὰ ὁμιλήσῃ, εὐχεται « τυχεῖν ἀκροατῶν πρῶτος τὴν ἀρχαιολογίαν προσδεχομένων. » Εἰς τοιαῦτα δὲ περιστρέφεται καὶ Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασέως ἡ Ῥωμαϊκὴ ἀρχαιολογία, καὶ τοῦ Ἰωσήπου ἡ Ἰουδαϊκὴ.

Τῶν δὲ νεωτέρων τεχνολόγων συχνοὶ Ἀρχαιολογίαν ἰδίως ἀποκαλοῦσι μόνην τὴν ἔρευναν καὶ περιγραφὴν τῆς τῶν ἀρχαίων καλλιτεχνίας.

Καθ' ἣν ὁμως σημασίαν ἡ κοινότερα συνήθεια παρέδεχθη, ἡ Ἀρχαιολογία κατὰ τοῦτο διακρίνεται τῶν λοιπῶν ἐπιστημῶν ὅσαι τὴν ἀρχαιότητα ὡς ἀντικείμενον ἔχουσιν, ὅτι ἐκείνη μὲν εἰδικώτερον ἐμβατεύει εἰς τὰ καθέκαστα, αὗται δὲ ὑπὸ γενικωτέραν ἐποψιν ἐξετάζουσι τὰς περὶ τῶν πάλαι χρόνων εἰδήσεις. Οὕτως ἡ μὲν γενικὴ τῶν ἀρχαίων χωρῶν περιγραφὴ ἀποτελεῖ τὴν ἀρχαίαν γεωγραφίαν, ἡ δ' ἀκριβὴς καὶ λεπτολόγος τῶν τόπων ἔρευνα, τὴν ἀρχαιολογικὴν τοπογραφίαν· ἡ γραμματικὴ διδάσκει γενικῶς τοὺς κανόνας τοῦ ὕφους, τῆς συντάξεως, τῆς ὀρθογραφίας, ἡ δ' ἐπιγραφικὴ, κλάδος τῆς Ἀρχαιολογίας, εἰδικῶς τοὺς ἀφορῶντας τὰ ἐπὶ λίθων γεγραμμένα κείμενα· καὶ ἡ ἱστορία, περὶ τῶν πολιτικῶν συμβάντων, τῶν αἰτιῶν καὶ τῶν συνεπειῶν αὐτῶν πραγματευομένη, καταλείπει εἰς τὴν Ἀρχαιολογίαν τὴν ἀκριβολόγον μελέτην τῶν πολι-

(1) Ἰππ. μεζ. σ. 285. — (2) Α, 4. — (3) Θησ.

τευμάτων, τῶν οἰκονομικῶν πόρων, τῶν στρατιωτικῶν καὶ ἄλλων ὀργανισμῶν.

Ἡ Ἀρχαιολογία ἐπομένως, οὕτως ἐννοουμένη, ἀσχολεῖται περὶ τὴν λεπτομερῆ ἐξακριβῶσιν πάντων τῶν ἀφορώντων τοὺς ἐν τῇ ἀρχαιότητι ὑπάρξαντας, ἢ μᾶλλον τοὺς τότε διαπρέψαντας λαοὺς, διότι μόνοι οἱ διαπρέποντες ἔχουσι δικαίωμα ν' ἀσχολῶσι τῶν ἐπιγινομένων τὴν προσοχὴν, καὶ νὰ κατέχωσι σελίδας εἰς τὰς δέλτους τῆς ἱστορίας· καὶ δύναται εἰς τοσαῦτα μέρη νὰ ὑποδιαιρεθῇ, ὅσας ἐπόψεις ἐπιδέχεται ἡ σπουδὴ παντὸς ἔθνους, θεωρουμένου ὡς πράττοντος, ὡς διανοουμένου, ἢ ὡς παρὰγοντος.

Ὁ σημερινὸς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους πολιτισμὸς δὲν εἶναι τὸ πρῶτον αὐτοῦ βῆμα ἐν τῷ σταδίῳ τῆς ἀναπτύξεως· ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι πολλὰ παρήχθησαν παρὰ διαφοροῖς ἔθνεσι καθ' ὅλους σχεδὸν τοὺς κλάδους τῆς τε ὕλικῆς καὶ τῆς διανοητικῆς ἐνεργείας θαυμάσια, καὶ πολλάκις ἀμίμητα προϊόντα, καὶ ἐν αὐτῇ οὐ σπανίως ἀνευρίσκονται τὰ σπέρματα πολλῶν ἐκ τῶν μεταγενεστέρων ἀνακαλύψεων καὶ προόδων. Διὰ τοῦτο ἡ σπουδὴ αὐτῆς, ὡς πηγῆς καὶ ἀφετηρίας πάσης τῆς μετὰ ταῦτα ἐπιδόσεως, ἐνδιαφέρει πάντα σκεπτόμενον ἄνθρωπον, πρὸ πάντων δὲ συνιστᾶται τοῖς Ἑλλήσι καὶ ὑπ' ἰδίου ἐθνικῆς φιλοτιμίας αἰσθήματος, διότι ἐν μάλιστα ἔθνος διέλαμψεν ἐν τῇ ἀρχαιότητι, καὶ αὐτὴν δοξάσαν, καὶ τοὺς μετὰ ταῦτα διαπρέψαντας λαοὺς μέχρι τοῦδε ἐκ τῆς περιοπῆς τοῦ ποδηγετοῦν, τὸ δ' ἔθνος τοῦτο ἦν τὸ Ἑλληνικόν. Ὡστε ἐν αὐτῇ εὐρίσκει ὁ Ἕλλην καὶ ἐξαίσια τεκμήρια τῆς παρελθούσης αὐτοῦ εὐγενείας, καὶ μεγάλα ἐνδόσιμα εἰς μέλλουσιν προόδον, εἰς ἀμιλλαν καὶ εἰς μίμησιν.

Τῆς ἐν γένει δ' ἀρχαιολογίας ἰδιαιτέρος κλάδος, σπουδαιότατος διὰ τὴν γνῶσιν τῆς ἀρχαιότητος, εὐανθῆς δὲ ὡς εἴτις καὶ ἄλλος καὶ καλλίκαρπος ἀναδει-

χθεις ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους, εἶναι καὶ ἡ ἀρχαιολογία τῆς καλλιτεχνίας.

B.

Περὶ Καλλιτεχνίας ἐν γένει.

Καλλιτεχνία εἶναι ἡ τέχνη ἡ σκοπὸν ἔχουσα τὸ καλόν· ἡ δὲ τέχνη εἶναι δημιουργία. Ἐκ τοῦ τέκω (τίκτω) παραγομένη, καὶ συγγενὴς τοῦ τέκτων, τοῦ ἀσχοῦντος αὐτήν, καὶ τοῦ τεύχους, τοῦ τῆς ἐξασκήσεως προϊόντος, δηλοῖ ἡ λέξις κυρίως μὲν πᾶσαν γέννησιν, ἢ παραγωγὴν· ἀλλ' ἡ γλῶσσα περιορίζει τὴν χρῆσιν αὐτῆς εἰς μόνην τὴν παραγωγὴν τὴν ἐξ ἀνθρωπίνης ἐνεργείας προκύπτουσαν πρὸς οἷον δῆποτε σκοπὸν ἢ ὠφελείας ἢ τέρψεως. Δὲν εἶναι φέρ' εἰπεῖν τεχνούργημα τὸ αὐτομάτως καὶ διὰ φυσικῆς δυνάμεως φύομενον δένδρον, ὡς οὐδ' ὁ κορμὸς ὁ ὑπὸ τοῦ ὕλοτόμου εἰκὴ κοπτόμενος ἵνα παραδοθῇ εἰς τὸ πῦρ· δύναται ὁμως μέχρι τινὸς ὡς τοιοῦτον νὰ θεωρηθῇ τὸ δένδρον εἰς οὗ τὴν βλάστησιν κατεβλήθη πᾶσα τοῦ κηπουροῦ ἢ ἐπιστήμη καὶ ἐπιμέλεια, καὶ ὁ κορμὸς ὃν ἐξηργάσθη ἢ σμίλῃ καὶ ἡ στάθμη εἰς σκεῦος χρήσιμον καὶ ὠραῖον. Διότι ὁ ἄνθρωπος, ὕλη καὶ πνεῦμα, πρὸς δύο τινα δημιουργεῖ, πρὸς θεραπείαν τῶν ὕλικῶν ἀναγκῶν, ἢ πρὸς τέρψιν τῶν αἰσθήσεων καὶ τῆς διανοίας. Καὶ ἡ μὲν τέχνη ἡ τὸν πρῶτον σκοπὸν κυρίως ἐπιδιώκουσα λέγεται βιομηχανία, καὶ ἰδίως βαναυσουργός ἢ χειρονακτικὴ ἂν πρὸς ἐξάσκησιν αὐτῆς ἀπαιτῆται καταβολὴ σωματικῶν μᾶλλον δυνάμεων ἢ διανοητικῶν. Ἡ δὲ πρὸς τὴν τέρψιν μάλιστα ἀφορῶσα, ἐλέγετο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐλευθερίος τέχνη (artes liberales), καθό μόνη πρέπουσα τῇ

ἀγωγῇ ἐλευθέρων, καὶ δύναται προσφόρως νὰ κληθῇ καλὸν τεχνίαν, διότι τὸ καλὸν εἶναι τὸ τὴν αἰσθησιν τέρπον, ὡς τὸ αἰσχροὺν τὸ τοῦτῳ ἀντίθετον, τὸ δυσάρεστον καὶ τὸ ἀτερπές.

Ἄλλ' ἡ ψυχὴ ἀναγκαίως τέρπεται ἐπὶ ὄροις τισὶ, καὶ ὑπάρχουσι κανόνες καθ' οὓς καὶ μόνους παραγόμενον, δύναται ν' ἀρέσῃ τῆς τέχνης τὸ προϊόν.

Εἰσὶ δ' οἱ κανόνες οὗτοι, οὐχὶ μεταβλητοὶ καὶ ἐφήμεροι, οὐδ' ἐξαρτώμενοι ἐκ τῆς αὐθαιρέτου θελήσεως τῶν ἀτόμων ἢ τῶν ἐθνῶν· ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ φύσει ἐγχείμενοι, ἐτέθησαν ἀμετάβολοι καὶ αἰδίοι. Ὁ τῆς πλάσεως τοὺς ἀμετακινήτους νομοθετήσας θεσμούς, καὶ εἰς πάνσοφον ἀρμονίαν τὸ σύμπαν καὶ ἕκαστον μέρος αὐτοῦ συνδυάσας, ἔθετο καὶ τοὺς κανόνας τούτους ἐν φιλοστοργῷ προνοίᾳ, ὡς μαγικὴν καὶ εὐφρόσυτον ἄλυσιν μεταξὺ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ ἐκτὸς αὐτῆς κόσμου. Οὕτως ἡ ὄρασις ἐπλάσθη ὥστε νὰ τέρπηται ἐπὶ τῷ ἀγανεῖ τοῦ ὠκεανοῦ, ἐπὶ τῷ κυανῷ τοῦ αἰθέρος, ἐπὶ τῇ γλῶσῃ τῶν πεδιάδων, ἡ ἀκοή ὥστε νὰ θέλγηται ὑπὸ τοῦ ἁσματος τῆς ἀηδόνος, καὶ ὑπὸ τοῦ τῶν τόνων συνδυασμοῦ, τοῦ ἀποτελοῦντος τὴν διατονικὴν κλίμακα· καὶ τὰ αἰσθητά ταῦτα εἰσὶν οὐχὶ αὐθαίρετα, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ ἐξαρτώμενα τοῦ ὁργανισμοῦ τῶν ἀνθρωπίνων αἰσθητηρίων.

Τῶν ἀναγκαίων τούτων κανόνων τὸ σύνολον ἀποτελεῖ τὸ καθολοῦ καὶ ἀπολύτως καλόν, τὸ ἤδη καὶ ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος πρεσβευόμενον ⁽¹⁾, σύναρχον τῇ πλάσει, σφραγίδα ἐντελείας ἐπιτυπωθεῖσαν ὑπὸ τῆς χειρὸς τοῦ δημιουργοῦ ἐπὶ τῶν πλασμάτων του, ἀνεξάρτητον μὲν ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως, αἰσθητὸν δὲ τῷ ἀνθρώπῳ διὰ τῆς ἀρμονίας τῆς ψυχῆς αὐτοῦ μετὰ τῆς ἑξω πλάσεως. Καὶ ὅσω μὲν εὐγενέστεραι αἱ ψυχαὶ ὅσω συγγενεστέρας ἀνεπτυγμέναι πρὸς τὴν θείαν φύσιν

(1) Ἰππ. μείζ.

αὐτῶν, ὅσῳ πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτῶν φύσιν ὀξυδερκέσται, τόσῳ εὐαισθητότεραι πρὸς τὸ καλὸν καὶ τὰς ἐντυπώσεις αὐτοῦ, ὅσῳ δὲ μᾶλλον τῇ ὕλῃ συνεσκοτισμέναι, τόσῳ ἀμβλύτερον διακείμεναι πρὸς αὐτῶν τὴν αἴσθησιν.

Καὶ τοὺς μὲν τῆς βιομηχανίας κανόνας ἀνακαλύπτει ἢ σκέψις καὶ διδάσκει ἢ ἐμπειρία. Εἰσὶ δὲ καὶ τινες τῶν καλλιτεχνικῶν ὑπὸ μακρᾶς καὶ αὐτοὶ πείρας ἀνευρισκόμενοι καὶ κυρούμενοι, ὥς φέρ' εἰπεῖν ὁ τῆς διατονικῆς κλίμακος, περὶ οὗ οὐδεὶς διαφωνεῖ ὁ γεγυμνασμένην ἔχων τὴν ἀκοήν. Τοὺς πλείστους ὁμῶς αὐτῶν, τὸν ἀφορῶντα, ἐν παραδείγματι, τῶν χρωμάτων τὴν ἁρμονίαν, διορᾷ, καὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἐφαρμοζει, μόνῃ ἢ εὐφύῳ, πολλάκις οὐδ' αὐτὴ ἔχουσα αὐτῶν καθαρὰν τὴν συνείδησιν. Ἐννοεῖται δ' ὅτι κλίμα, ἀγωγή, τρόπος καὶ βαθμὸς ἀναπτύξεως, διάφοροι ἕτεροι περιστάσεις, διαθέτουσαι τὰς ψυχὰς παντοίως, ἀλλοιοῦσι πολλάκις τὰς αἰσθητικὰς αὐτῶν δυνάμεις, καὶ καθιστῶσιν αὐτὰς εἰς βαθμοὺς διαφόρους τῆς ἀντιλήψεως τοῦ καλοῦ δεκτικὰς, ἢ πρὸς τὴν κατάληψιν τῶν ἀμυδροτέρων αὐτοῦ κανόνων ὀξυδερκεῖς. Ἡ θεία ἀκτίς θλάται καὶ ἀποσυντίθεται ἐν τῷ πρίσματι τῶν διαφόρων ἐθνῶν ἢ ἀτόμων, κατὰ τὰς ἑξεῖς ἢ τὰς διαθέσεις αὐτῶν, καὶ τὸ, κατ' ἀντικείμενον, ἀπόλυτον καλόν, ἀποβαίνει, καθ' ὑποκείμενον, σχετικόν. Οὕτως, ἐνῷ ὁ Ἕλλην εἰς τὸ ἀμιγρὲς ἐντέρπεται κάλλος, τοῦ Ἰνδοῦ ἡ ἐκδεδιητημένη φαντασία ἐνασμενίζεται εἰς τὰ τέρατα, ἡ δ' ἀμβλεῖα τοῦ Αἰγυπτίου αἰσθησις ἀρκεῖται εἰς τὰ σκληρὰ καὶ τὰ ἄμορφα. Καὶ εἰσὶ μὲν οἱ ἐνίοτε τὸ αἰσχρὸν ὥς καλὸν ἐκλαμβάνοντες, οὐδεὶς ὁμῶς ὁ καὶ τ' ἀνάπαλιν· διότι ἀπαιδαγωγῆτος ψυχὴ δύναται μὲν ν' ἀγνοῇ τὴν θείαν αὐτοῦ μορφήν, οὐχὶ ὁμῶς καὶ ἰδοῦσα αὐτὴν νὰ τὴν παραγνωρίσῃ, καὶ νὰ τῇ ἀρνηθῇ τὴν αὐτῇ ὀφειλομένην λατρείαν.

Ἄλλ' οἱ κανόνες εἰσὶ πρὸς τὸ τεχνουργημα ὅ,τι πρὸς τὸ σῶμα ὁ σκελετὸς, οὐδ' ἐπαρκεῖ μόνῃ ἢ ἐφαρμογῇ

αὐτῶν, καὶ δυσδιάγνωστοι ἂν δὲν ἦσαν, εἰς παραγωγὴν προϊόντος ἀρτίου. Προσάπαιτεῖται καὶ ἕτερόν τι, ἄμεσός τις καὶ ἐξ ἐμπνεύσεως δημιουργία τῆς διανοίας ἢ τῆς ψυχῆς, ὡς ὅρια μόνον καὶ ὡς ῥυθμιστὰς ἔχουσα τοὺς κανόνας, ἀπαιτεῖται τὸ ἐσωτερικὸν πρωτότυπον, ὁ νοητὸς κόσμος τοῦ Πλάτωνος, οὗ ἀποτύπωμα ἢ ἔκφρασις εἶναι τὸ καλλιτέχνημα· διότι πρὶν ἢ ἐκτελέσῃ ἢ χεῖρ τὴν ζωγραφικὴν εἰκόνα ἢ τὸ γλυπτικὸν σύμπλεγμα, συνέλαβεν ἢ φαντασία αὐτὸ, καὶ ἐκ τῆς κινήσεως τῆς ψυχῆς ἀπορρέει τὸ μουσικὸν ᾄσμα ἢ ἡ ἔκφρασις τοῦ εἰκονικοῦ τεχνουργήματος. Ἄν ἐδίδετό τινι νὰ ἐμβλέψῃ εἰς τὴν ἔκστασιν τοῦ τεχνίτου, καθ' ἣν στιγμὴν συλλαμβάνει τι ἀριστούργημα, δὲν θὰ κατελάμβανεν αὐτὴν χειρονακτικῶς εἰσδιᾶζουσιν τὴν ἰδίαν αἴσθησιν εἰς δεδομένους κανόνας, ἀλλὰ θὰ ἔβλεπε κατερχόμενον ἐπ' αὐτὴν ὄραμα φωτεινόν, ἀπόρροϊαν τοῦ ἀπολύτου κάλλους καὶ τῶν ἀενάων κανόνων, καλλιτέχνημα αὐλὸν τοῦ πανσόφου τεχνίτου, προκείμενον εἰς μίμησιν καὶ ἀντιγραφὴν, αἰσθητὸν δὲ μόνον εἰς προνομιούχους ψυχὰς, καὶ οὗ ἄνευ τὸ τεχνουργημα θ' ἀπέβαινεν εἰς κοινὸν τόπον, καὶ ὁ τεχνίτης εἰς βανασουργόν. Ταύτης τῆς τεχνικῆς ιδέας τὴν δι' ἐξωτερικῶν τρόπων παράστασιν ὠνόμαζον πολλάκις μίμησιν οἱ ἀρχαῖοι, δι' ὃ οὐ μόνον τὰς εἰκαστικὰς τέχνας, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν ποίησιν, ὡς τῆς ἐσωτερικῆς ἐμπνεύσεως ἔκφρασιν, μιμητικὴν λέγει ὁ Ἀριστοτέλης ⁽¹⁾.

Τίνα δ' ἔχει ἡ τεχνικὴ αὕτη ιδέα τὴν καταγωγὴν; Εἶναι τοῦ πνεύματος γέννημα ἢ τῆς ὕλης, τοῦ νοὸς ἢ τῶν αἰσθητηρίων; Πατρίδα ἔχει τὸν οὐρανὸν ἢ τὴν γῆν; Ὑπάρχουσιν οἱ πρεσβεύοντες ὅτι, ἐπεὶ δὲ ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια οὐδὲν δύναται νὰ πλάσῃ ἐντελῶς νέον ἐκτὸς τοῦ πραγματικοῦ κόσμου, διὰ τοῦτο οὐδὲν ἐκ τῶν προτέρων

(1) Ποιητ. Α.

εὐρίσκει ἐν ἑαυτῇ, ἀλλὰ τὰ πάντα ἐκ τῶν ὑστέρων δανείζεται ἐκ τῆς φύσεως. «Οὐδὲν ἐν τῷ νῶ ὃ μὴ πρότερον ἐν τῇ αἰσθήσει». Τὰ ἐξαισιώτερα, λέγουσι, τῶν ἀγαλμάτων, αἱ λαμπρότεραι τῶν εἰκόνων, συνηρμολογήθησαν, καθὼς ἡ Ἑλένη τοῦ Ζεύξιδος, ἐξ ἐντελειῶν δεδανεισμένων ἀπὸ τῆς ὁρατῆς φύσεως, καὶ τὸ ἀφελές ἄσμα τῆς ποιμενίδος ἢ τοῦ πτηνοῦ τὸ κελεύδημα ἔδωκε πολλάκις τοῖς πρωτίστοις τῶν μελοποιῶν ἀφορμὴν εἰς τὰς ὠραιότερας αὐτῶν συνθέσεις· ὥς καὶ αὐτὰ δὲ τ' ἀτοπώτερα τῆς φαντασίας ἀποκυήματα, αὐτὰ τὰ παραδοξότερα τέρατα, ἢ αἱ μᾶλλον πολυσχημάτιστοι ποικιματογραφίαι, συναπαρτιζονται πάντοτε ἐκ θεμελιωδῶν μορφῶν, αἵτινες ὑπάρχουσιν ἐν τῷ κόσμῳ. Ταῦτα φρονοῦντες οἱ πραγματισταὶ (réalistes) ἢ ῥωμαντικοὶ κληθέντες, θέλουσι τὴν τέχνην ἀπαράλλακτον τῆς φύσεως ἀντιγραφὴν, ὁμοιογραφίαν αὐτῆς (portrait), εἰς τὴν στενωτάτην τῆς λέξεως σημασίαν. Ὅλως δὲ τούτοις ἀντιφρονοῦντες οἱ ἰδανισταί, ἢ κλασικοὶ καλούμενοι, τὴν ὕλην, καθὼς ὑποκειμένην εἰς ἐξαχρείωσιν ὑπὸ τῆς φθορᾶς, θεωροῦσιν ὡς ἀδυνατοῦσαν νὰ παραγάγῃ τὴν ὑπερτάτην τῆς ψυχῆς εὐφροσύνην, καθότι ἡ ψυχὴ, θείας οὔσα καταγωγῆς, ἀνατείνεται πρὸς τὴν θείαν ἐντέλειαν, ἥτις ἐν μόνῃ τῇ ἀύλῳ ἰδέᾳ ἀντανακλᾶται ἀμόλυντος. Τὸ ὕλικόν κάλλος ἐστὶ κατ' αὐτοὺς σφραγὶς ἀμυδρά καὶ χίβδηλος, οὗ ζητητέος ἐν τῇ ἀύλῳ σφαίρᾳ ὃ ἐντελής καὶ ἀδιάφθορος τύπος· αἱ δὲ τεχνικαὶ ἰδέαι πρέπει ν' ἀπορρέωσιν αὐτοφυῶς καὶ πρωτοτύπως ἐκ τῆς δημιουργικῆς δυνάμεως τῆς ψυχῆς.

Ἄλλ' ἢ τῆς ἀληθείας γραμμὴ εἶναι, ὡς συνήθως, ἡ διαγώνιος, καὶ διέρχεται εἰς ἴσην ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν δύο τούτων ἀντιθέτων διευθύνσεων· διότι ὀφείλει μὲν νὰ δανείζηται ἀναγκαίως τὰς στοιχειώδεις αὐτοῦ μορφὰς ὃ καλλιτέχνης ἐκ τῆς ὕλικῆς πλάσεως, καὶ νὰ σέβηται αὐτῆς τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ἐπίσης, πρὶν ἢ εἰς τὴν

αὐλον ψυχὴν προσαγάγῃ τὴν ὕλην, πρέπει νὰ καθαίρῃ αὐτὴν διὰ τῆς οὐρανίας φλογός, νὰ ἐξευγενίζῃ αὐτὴν περιαιρῶν τὸν βάνανσον φλοιόν, καὶ νὰ φέρῃ εἰς βλάστησιν πᾶν σπέρμα θεοῦ κάλλους τῇ ὕλῃ ἐντεθαμμένον, ἐμφυσῶν αὐτῷ τὸ ζωογόνον τῆς ποιήσεως πνεῦμα. Οὕτως ὁ Προμηθεὺς ποτε, κατασκευάσας ἄγαλμα ἐκ πηλοῦ, ἐζωογονήσεν αὐτὸ, προσαγαγὼν τὴν δᾶδα τοῦ θεοῦ πυρός. Νὰ ὁμοιογραφῇ πρέπει ὁ καλλιτέχνης, ἀλλὰ παριστῶν τ' ἀντικείμενα κρείττονα ἑαυτῶν (en beau), καὶ οἶα τὰ ὑποθέτει ἐξελθόντα ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ δημιουργοῦ, πρὶν ἢ παραφθείρωσιν αὐτὰ αἱ περιστάσεις, καὶ τοῦ ὕλικου κόσμου ἡ ἐπαφή. Κατέτριψέ ποτε Γάλλος τεχνίτης (ὁ Λαβέργης) τὴν ζωὴν του εἰς ἀκριβῇ παραστασιν ἐκάστου φύλλου τῶν δένδρων, ἐκάστου χόρτου τῶν πεδίων ἃ ἐζωγράφει, ἀλλ' οὐδὲν παρήγαγεν ἐξοχόν, διότι τὰ ἔργα του ἦσαν ἀντιγραφαὶ δουλικαί, εἰκόνες νεκραὶ τῶν ὧν ἀντελαμβάνετο διὰ τῶν αἰσθητηρίων, οὐχὶ ἐξευγενιζόμεναι ὑπὸ τοῦ νοῦς καὶ ὑπὸ τοῦ αἰσθηματος, δι' ὃ καὶ οὐδόλως ἠρέσκετο πρὸς αὐτὰ ὁ νοῦς ἢ ἡ αἴσθησις. Οἱ βωμολοχικοὶ διάλογοι τῶν θαυματοποιῶν ὅσοι περιάγουσι τὰ νευρόσπαστα, αἱ κηρόπλαστοι πλαγγῶνες, εἰσὶν ἐγγύτερον εἰς τῆς φύσεως τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ὑψοῦσι καὶ τέρπουσιν ὀλιγώτερον τὴν ψυχὴν, ἅφ' ὅ,τι αἱ σκηναὶ τοῦ Σοφοκλέους ἢ τοῦ Πραξιτέλους τ' ἀγάλματα.

Ἐνίστε ἡ ἔξις ἢ τὸ σέβας πρὸς τὰ παραδεδεγμένα, μάλιστα δ' ἐπ' ἀντικειμένων θρησκευτικῶν ἢ καθιερωτῶν ἀλήθεια, διαιωνίζουσί τινας τὸ ὑποῦς, οὗς ἡ κοινὴ γνώμη, ἔστω καὶ ἡ κοινὴ πρόληψις, ἐπιβάλλει εἰς τοὺς τεχνίτας. Καὶ ὅταν μὲν ὁ τύπος, περιχλείων μόνον ἐντὸς ὁρίων τὴν τέχνην, γίνηται αὐτῆς ὁδηγός, οὐδόλως κωλύων τὴν ἐμπνευσιν, ὥς ἐπὶ τῶν θείων μορφῶν ἃς καθιέρουν τ' ἀριστουργήματα τῶν ἀρχαίων καλλιτεχνῶν, τότε ἔχει ἀρίστην ἐπὶ τῶν τεχνικῶν προϊόντων

ἐπιβρόχῃ, κωλύων τὸν ἐκτραχηλισμὸν πρᾶφορου καὶ κενосπούδου φαντασίας· ὅταν ὁμως δεσμεύῃ τὸν καλλιτέχνην καὶ τοῦ ἀφαιρῇ πᾶσαν ἐλευθερίαν, τότε ἀπονεκροῖ τὴν τέχνην, καὶ καταβιβάζει αὐτὴν σχεδὸν εἰς βανασουργίαν, ὡς τοῦτο συνέβη εἰς Βυζάντιον καὶ εἰς Αἴγυπτον. Τύπος, φέρ' εἰπεῖν, ἐστὶν ἐπὶ τῆς προσωπογραφίας (portrait) τὸ ἀντιγραφόμενον πρόσωπον· ἀλλ' ὁ εὐφυῆς τεχνίτης, ἀπαλλάττων τὴν μορφήν ἣν μιμεῖται τῶν συμπτωματικῶν καὶ τυχαίων ἐλαττωμάτων αὐτῆς, καὶ ἐγκαταμιγνύων αὐτῇ τὴν ἰδίαν καλλαισθησίαν, παρίστησιν αὐτὴν ἑαυτῆς καλλίονα (en beau), ἀποδεικνύων τὴν δύναμιν τοῦ νοῦς εὐγενεστέραν τῶν φυσικῶν δυνάμεων. Τίς καλλιτέχνης ἀκριβέστερος τοῦ ἡλίου; Ἀλλὰ τὰ προϊόντα τῆς φωτογραφίας, ὅσον ἐντελῆ καὶ ἂν εἶναι, παριστῶσι τὸ πρωτότυπον, μὴ διορθοῦντα τὸν τύπον, καὶ οἷον ἀπεργάζεται αὐτὸ ἡ τῆς ὕλης φθορά.

Εἷς ὁμως καὶ μόνος δὲν εἶναι ὁ τρόπος καθ' ὃν παθαίνεται καὶ ἐπομένως καὶ καθ' ὃν τέρπεται ἡ ψυχὴ, ἀλλ' εὐχαριστεῖται μὲν καὶ ὅταν ἐντείνωνται πᾶσαι αἱ εὐγενέστεραι δυνάμεις αὐτῆς καθ' ἣν περίστασιν τὸ καλόν, τὸ διεγείρον τοιοῦτον αἶσθημα, ὀνομάζεται ὁ ψυχλόν· τέρπεται δὲ καὶ ὅταν φαιδρῶς διατίθεται· καὶ χάριεν λέγεται τὸ καλὸν τὸ οὕτω διαθέτον αὐτήν. Ὡς δὲ καὶ αὐτὸ τὸ αἰσχροὺν δύναται ἐμμέσως ἐνίοτε νὰ γίνῃ αὐτῇ ἄρεστόν, ὡς βλέπομεν τοῦτο ἐν γελοιογραφίαις, οὐχ ὅτι τὸ αἰσχροὺν, ὡς τοιοῦτο, κινεῖ ποτὲ εὐάρεστόν τινα χορδὴν τῆς αἰσθήσεως, ἀλλ' ἡ τέρψις εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς φαιδρᾶς τινος καὶ χαιρεκάκου εὐχαριστήσεως, ἣν διεγείρει ὁ σαρκασμὸς καὶ ἡ εἰρωνικὴ ἀντιπαράθεσις. Προσέτι δὲ καὶ αὐτὴ μόνη ἡ μίμησις, ὅταν εἶναι ἐντελής, ἂν καὶ, ὡς προεβρέθη, δὲν δύναται νὰ παραγάγῃ καλλιτέχνημα ἄξιον τοῦ ὀνόματος, ἀρέσκει ὁμως μέχρι τινός, τῇ μὲν διότι εἰς τὴν ψυχὴν πᾶσα ἐντέλεια εἶναι εὐάρεστος, τῇ δὲ καὶ διὰ τὴν κενόδοξον ἰσως

συναίσθησιν τοῦ ἀνθρώπου, ὅτι ἀπομιμούμενος τὴν πλάσιν, γίνεται, οὕτως εἰπεῖν, ἐφάμιλλος αὐτῆς· δι' ὃ καὶ, ὡς λέγει ὁ Βουαλῶ ⁽¹⁾,

Οὐκ ἔστι τέρας ἀπεχθές οὐδ' ἔστιν ὄφης ἔρπων,
εἰς τέχνης ἀπομίμημα τὴν ὄρασιν μὴ τέρπων.

Ἄλλ' ὅπως καλλιτέχνημά τι ἀρέσκη τῇ ψυχῇ, προσ-
απαιτεῖται ὡς ἄφευκτος ὅρος καὶ τὸ νὰ εἶναι αὐτῇ κατα-
ληπτὸν ἢ ἀντιληπτὸν, διότι ἡ ψυχὴ δὲν χαίρει πρὸς ὃ, τι
δὲν ἐννοεῖ. Ἐπειδὴ δὲ, ὡς ἐκ τῆς φύσεώς της, ἰδεῶν
πλειόνων τῆς μιᾶς δὲν δύναται ν' ἀντιληφθῇ ἐν ταύτῳ,
διὰ τοῦτο ἄφευκτον προσὸν παντὸς τεχνουργήματος ἔστιν
ἡ ἐνότης, ἣτις δὲν ἀποκλείει μὲν τὸ πλῆθος τῶν παρι-
στωμένων ἀντικειμένων, ὡς οὐδ' ἡ ἀντίληψις ἀποδυσ-
πετεῖ πρὸς τὰς συμπεπλεγμένας ιδέας, ἀλλὰ συναρ-
μολογεῖ καὶ ρυθμίζει τὴν ποικιλίαν. Δὲν ἀπαιτεῖται δ'
ἀφεύκτως νὰ εἶναι ἡ ἐνότης αὕτη ἡ τριπλῇ ἐκείνῃ τοῦ
Ἀριστοτέλους, ὅστις ἐγνωμάτευεν ἰδίως πρὸς τὸ ἀρ-
χαῖον θέατρον ἀποβλέπων, ἀλλὰ δύναται ἡ τὸν τόπον
ν' ἀφορᾷ, ὡς ἐν ταῖς τῶν ναῶν ζωοφόροις, παριστώ-
σας διαρκῆ τινα πράξιν, τελετὴν, μάχην κτλ. ἐν δε-
δομένῳ τόπῳ γινομένην, ἡ τὸν χρόνον, ὡς πολλάκις
ἐν ταῖς τῶν μετοπῶν ζώναις, ἐν αἷς διάφοροι σκηναὶ
ταῦτοχρόνου τινὸς πράξεως παριστῶνται, ἡ τὴν ὑπό-
θεσιν μόνον, ὡς ἐν τῇ ἀσπίδι τοῦ Ἀχιλλέως· ἀρκεῖ ἡ
εἰκὼν, ὅσον καὶ ἂν ᾗ ποικίλη, νὰ περιβάλληται διὰ
κοινῆς οὕτως εἰπεῖν στεφάνης, συγκεντρούσης εἰς ἐν τὴν
ἀντίληψιν.

(1) Il n' est pas de serpent ni de monstre odieux,
qui par l' art imité ne puisse plaire aux yeux.

Γ.

Μέρη τῆς Καλλιτεχνίας καὶ σχέσις αὐτῶν.

Ἄφ' οὗ ἡ Καλλιτεχνία εἶναι ἡ τῶν ἐνδομύχων ἰδεῶν δι' ἐξωτερικῶν τρόπων παράστασις, ἐπόμενον εἶναι νὰ δύναται εἰς τοσαῦτα μέρη νὰ διαιρεθῇ, ὅσας διακρίσεις ἐπιδέχονται ἡ αἱ ἐνδόμυχοι ἰδέαι, ἡ οἱ τρόποι δι' ὧν ἐξωτερικῶς παρίστανται.

Καὶ αἱ μὲν ἐνδόμυχοι ἰδέαι, καθ' ὃ εἰς τὰ ζοφερά ἄδυτα παραγόμεναι τῆς ψυχῆς, εἰσὶν ἀμυδραὶ πολλάκις πρὶν ἢ ἐξωτερικῶς ἀποκαλυφθῶσι, καὶ ἔχουσι δυσδιάκριτα τὰ προσάλληλα ὅρια, ὥστε καὶ αὐτὴ ἡ διάνοια ἐν ἣ ἀνατέλλουσι συμβαίνει ν' ἀπατᾶται ἐνίοτε ὡς πρὸς τὴν κατηγορίαν αὐτῶν, ὡς ὅταν ὁ ζωγράφος ματαιοπονῇ θέλων διὰ τῆς γραφίδος του νὰ ἐκφράσῃ ἰδέαν καθ' ἑαυτὴν ποιητικὴν μᾶλλον ἢ γραφικὴν, ἢ ὁ μουσουργὸς ζητῶν διὰ τῶν τόνων νὰ παραστήσῃ τὴν ἐν αὐτῷ πλαστικῶς ἢ ποιητικῶς ἀναφυσῆσαν ἰδέαν. Διὰ τοῦτο ἡ κατὰ τὴν φύσιν τῶν ἐνδομύχων ἰδεῶν διαίρεσις τῶν τεχνῶν ἐστίν, εἰ καὶ οὐχὶ ἀδύνατος, ἀλλὰ δυσχερὴς καὶ ἀβέβαιος. Μία δὲ μένον γενικὴ αὐτῶν διαίρεσις ἐστὶν ἐφικτὴ, ἢ εἰς καθαρωτέρας καὶ εἰς ἀμυδροτέρας, ἢ εἰς μᾶλλον ἢ ἥττον διακεκριμένας ἢ συγκεκριμένας, ὧν αἱ μὲν ἐκφράζονται διὰ μορφῶν ἀνεπτυγμένων καὶ ὀργανικῶν, ἐπὶ τὸ ἀκριβέστερον τὰ τῆς φύσεως ὑποδείγματα μιμουμένων, αἱ δὲ ἀποκαλύπτονται ἥττον ὑποχρεωτικῶς, καὶ αὐθαιρετώτερον, ὡς μόνον ὅριον τῆς ἐλευθέρας αὐτῶν ἀναπτύξεως τὸν κύκλον ἔχουσαι ἀναποφεύκτων τινῶν μαθηματικῶν ἀναλογιῶν. Καὶ εἰς τῶν καθαρῶν μὲν ἰδεῶν τὴν κατηγορίαν ὑπάγονται αἱ γραφικαὶ καὶ αἱ γλυπτικαί, ἀκριβῆ ἰνδάλματα παράγουσαι τῆς

ζωϊκῆς καὶ τῆς φυτικῆς φύσεως. Εἰς δὲ τὴν τῶν ἀμυδρῶν καὶ συγκεκριμένων, αἱ ἀρχιτεκτονικαὶ καὶ αἱ μουσικαί, αἰτινες οὐδενὸς μιμητοῦ πρωτοτύπου εἰσὶ παράστασις, καί, ὡς τὸ καλὸν κατ' ἔμπνευσιν μόνον ἐκφράζουσαι οὐχὶ ἐκ τῆς ἔξω φύσεως, ἀλλ' ἐκ μόνῃς τῆς αἰσθήσεως ἀπορρέον, δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς αἱ ὑποκειμενικώτεραι τῶν τεχνῶν. Τούτων, καθὸ ἀμυδρῶν, καὶ αὐτὰ τὰ ζῶα εἰσὶν ἐνίοτε δεκτικά.

Ἐξ ἐναντίας δ' αἱ ἐξωτερικαὶ μορφαὶ ὑφ' ἃς αἱ ἐνδόμυχοι τεχνικαὶ ἰδέαι ἐνσωματοῦνται, ἐπειδὴ ὑποπίπτουσι ταῖς αἰσθήσεσιν, εἰσὶ πολὺ προσφεύστεραι ὅπως χρησιμεύσωσιν ὡς βάσις τῆς τῶν τεχνῶν διαιρέσεως· καὶ ἐξετάζοντες τὰς διαφοροὺς κατηγορίας αὐτῶν, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν καὶ περὶ τῶν μερῶν εἰς ἃ φυσικῶς διαιρεῖται ἡ τέχνη.

Μορφή ἐν τῷ ὕλικῳ κόσμῳ εἶναι ἡ ἑκτασις, καὶ ἐν ἑκτάσει καὶ διὰ τῆς ἑκτάσεως ἀποκαλύπτεται ἐν αὐτῷ πᾶν τὸ ἔχον μορφήν. Μόνον τὸ μαθηματικὸν σημεῖον δὲν ἔχει ἑκτασιν ὡς δὲν ἔχει οὐδὲ μορφήν, διότι εἶναι φανταστικόν. Τῆς ἑκτάσεως ὁμως οὐσῆς διττῆς, ἐν χρόνῳ καὶ τόπῳ, ἐν διαδοχῇ καὶ ἐν συνυπάρξει, δίχα πρέπει ἐν γένει νὰ διαιρῶνται καὶ αἱ μορφαί, εἰς τὰς ἐν ἑκτάσει χρόνου καὶ εἰς τὰς ἐν ἑκτάσει τόπου αἰσθητάς γινομένας· ἄρα καὶ αἱ τέχναι ἀνάγκη νὰ διακρίνωνται εἰς τὰς χρωμένας ταῖς μὲν ἢ ταῖς δὲ τῶν μορφῶν.

Τοῦ χρόνου τὸ μέτρον εἶναι ἡ κίνησις. Ἐὰν τὸ πᾶν ἡρέμει, χρόνου ἐκτίμησις ἦν ἀδύνατος. Ἐπὶ κινουμένου δὲ σώματος, ἀδιαφόρων ἐκληφθέντων τοῦ σχήματος καὶ τῆς διευθύνσεως, θεωρεῖται μόνος ὁ χρόνος. Ἀλλὰ μεταξὺ πασῶν τῶν κινήσεων ἡ λεπτότερον καὶ καθαρώτερον τὸν χρόνον μετροῦσα, εἶναι ἡ τοῦ ἀέρος, δι' ὃ καὶ ἐκ τῶν διαφορῶν τρόπων τῆς μετρήσεως ταύτης προκύπτουσι διάφοροι τέχναι. Κροῦσις ἡχηρῶν σωμάτων παράγει ἐν τῷ ἀέρι κίνησιν ἢ παλμόν, ὡς τὸν

προξενούμενον ἐν παντὶ ρευστῷ ἐκ τῆς ἐμπτώσεως βαρεως ἀντικειμένου. Ὡς τούτου δ' ἡ ὄρασις, οὕτως ἀντιλαμβάνεται ἐκείνου ἡ ἀκοή, καὶ ὁ παλμὸς οὗτος ὀνομάζεται ἤχος. Ἄν δ' ἐπὶ δύο κρούσεων τῆς μὲν οἱ παλμοί, εἰσὶ μᾶλλον, τῆς δὲ ἥττον διαρκεῖς, ἐκείνης ἔσται ὁ ἤχος μακρότερος, ταύτης δὲ βραχύτερος, καὶ ἡ τέχνη ἡ ἀσχολουμένη περὶ τὴν ἀναλογίαν τῆς διαρκείας τῶν τοῦ αἵρος παλμῶν, περὶ τὸ μῆκος καὶ τὴν βραχύτητα τῶν ἤχων, ὀνομάζεται ῥυθμικὴ, εἰς ἣν ὑπάγεται ἡ ὥς μόνον στοιχεῖον τὸ προσάλληλον μῆκος τῶν τόνων ἔχουσα τυμπανοκρουσία. Ὅταν δ', ἀντὶ ἐφ' ἀπλῶν ἤχων, ἐφαρμόζεται ἐπὶ λέξεων, ὀνομάζεται μετρικὴ. Ἐκ δύο δὲ κρούσεων, ὧν ἴση ἡ διάρκεια, ἡ ἔχουσα τοὺς παλμοὺς ταχύτερους, παράγει εἰς τὴν ἀκοὴν τὴν τῆς ὀξύτητος αἴσθησιν, καὶ ὅσω ταχύτεροι οἱ παλμοί, τόσω ὁ τόνος ὀξύτερος, ὅσω δὲ βραδύτεροι, τόσω οὗτος βαρύτερος. Ἔστι δὲ ἡ διατονικὴ κλίμαξ κατὰ τάξιν τόνων κατὰ πρόοδον τῆς ὀξύτητος, τοιαύτη ὥστε νὰ εὐαρεστῇ τῇ ἀνθρωπίνῃ ἀκοῇ. τὸ δ' ἴσον τῆς ἐκκλησιαστικῆς ψαλμωδίας περιορίζεται εἰς τοῦτο μόνον τὸ στοιχεῖον τοῦ ἤχου. Ἡ τέχνη δ' ἡ κατὰ κανόνας προτιθεμένους τὴν τέρψιν τῆς ἀνθρωπίνης ἀκοῆς καὶ κατ' ἐμπνευσιν συνδυάζουσα τὰς ἀναλογίας τῆς τε διαρκείας καὶ τῆς ταχύτητος τῶν παλμῶν τοῦ αἵρος, ἥτοι τοῦ μῆκους καὶ τῆς ὀξύτητος τῶν ἤχων, ἔστιν ἡ μουσικὴ.

Ἡ δ' ἐν τόπῳ ἑκτασις ἔχει, ὡς γνωστὸν, ἡμίαν, ἡ δύο, ἡ τρεῖς διαστάσεις. Καὶ ἡ μία μὲν διάστασις, ἡ μαθηματικὴ γραμμὴ, μετρεῖ μόνον μῆκη, καὶ ἡ τέχνη ἡ περὶ τὰς εὐαρέστους ἀναλογίας τῶν μετῶν μόνον ἀσχολουμένη, δύναται νὰ κληθῇ ἐν τόπῳ ῥυθμικὴ, καὶ ὑπηρετεῖ, φέρ' εἰπεῖν, τῇ ἀρχιτεκτονικῇ, ἀφορῶσα εἰς τὰς προσάλληλους ἀναλογίας τῶν διαφόρων διαστάσεων τῶν οἰκοδομῶν, ὅπως ὧσι τοιαῦται

ὥστε ν' ἀρέσχωσιν εἰς τὴν ὄψιν. Διίσχυρίσθησάν τινες, ὅτι ὡς ἐν τῇ τῶν ἤχων, οὕτω καὶ ἐν τῇ τῶν γραμμῶν ρυθμικῇ, ὑφίστανται ὠρισμέναί τινες ἀναλογίαι, αἱ αὐταὶ πανταχοῦ, δι' ὧν καὶ μόνων ἡ ὄρασις τέρπεται, ὅτι ἐπομένως τότε οἰκοδομῇ τις ἀρέσκει, ὅταν ἔχῃ τὰς αὐτὰς ἀναλογίας τοῦ ὡραίου ἀνθρωπίνου σώματος· ἐτι δ' ἐπέκεινα προϊόντες, εἶπον ὅτι αἱ ἀναλογίαι αὗται εἰσὶν αὐταὶ ἐκεῖνα αἵτινες τέρπουσι τὴν ἀκοὴν ἐν τῷ τῶν τόνων συνδυασμῷ. Ἄλλ' αἱ προτάσεις αὗται φαίνονται λίαν ἀποτετολμημέναι, καὶ χρήζουσαι τοῦ κύρους τῆς πείρας καὶ ἀποδείξεως. Αἱ δὲ μορφαὶ αἱ δύο ἔχουσαι διαστάσεις εἰσὶν αἱ ἐπιφάνειαι, καὶ ἡ τέχνη ἡ διὰ μόνων ἐπιφανειῶν τὰς ιδέας ἀποκαλύπτουσα, ἐστὶν ἡ ζωγραφικὴ, ἀποτετινομένη εἰς μόνην τὴν ὄρασιν, ἥτις μόνων ἐπιφανειῶν δύναται ν' ἀντιληφθῇ.

Αἱ δ' ἐλευθέριοι τέχναι, αἱ τὰς ιδέας παριστῶσαι διὰ τριῶν διαστάσεων, ἥτοι διὰ μορφῶν στερεῶν, εἰσὶ α.) ἡ πλαστικὴ ἡ γλυπτικὴ, κατὰ δὲ Πλάτωνα ⁽¹⁾ εἰδωλοποιητικὴ, προτιθεμένη τὴν ἐντελῆ καὶ καθολικὴν παράστασιν ὀργανικῶν μορφῶν· β.) ἡ ἀρχιτεκτονικὴ, καὶ γ.) ἡ τεκτονικὴ, αἵτινες εἰ καὶ ταῖς βιωτικαῖς ἀνάγκαις ὑπηρετικάι, ἀλλ' ἐξευγενίζονται εἰς καλλιτεχνίαν, ὅταν ποιῶνται χρήσιν μορφῶν καὶ σχημάτων τὴν τέρψιν προτιθεμένων τῆς ἀνθρωπίνης ὁράσεως, δι' ὃ καὶ συγκατατάττονται μετὰ τῆς γλυπτικῆς καὶ τῆς ζωγραφικῆς, τῶν κυρίως εἰκαστικῶν τεχνῶν.

Ἄλλα δύνανται ιδέαι τινες ν' ἀποκαλύπτωνται καὶ ἐν ἐκτάσει χρόνου καὶ ἐν ἐκτάσει τόπου συγχρόνως. Δύνανται ἄρα νὰ ὑπάρχωσι τέχναι πρὸς ἀμφοτέρας τὰς ἐκτάσεις ἐνταυτῷ ἀφορῶσαι, πρὸς τε τὴν κίνησιν, τὴν ἐν χρόνῳ αἰσθητὴν μορφήν, καὶ πρὸς τὸ σχῆμα, τὴν ἐν

(1) Σοφιστ. Νόμ.

τόπω ἀποκαλυπτομένην. Τοιαύτη ἐστὶ, φέρ' εἶπεῖν, ἡ ὁρχηστική, ἐπιμελουμένη τοῦ ῥυθμοῦ τῶν βημάτων καὶ τῶν κινήσεων, οὐχ ἥττον ἢ τῶν τοῦ σώματος σχημάτων καὶ θέσεων· δι' ὃ καὶ ὁ Λουκιανὸς ὁρθῶς λέγει περὶ αὐτῆς ⁽¹⁾. «Οὐκ ἀπῆλλαχται δὲ καὶ γραφικῆς καὶ πλαστικῆς, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐν ταύταις εὐρυθμίαν μιμουμένη μάλιστα φαίνεται, ὥστε μηδὲν ἀμείνω μήτε Φειδίαν μήτε Ἀπελλῆν εἶναι δοκεῖν.» Τοιαῦται προσέτι καὶ ἡ παντόμιμος, ἡ γυμναστική, ἡ τακτική αὐτῇ, αἱ πομπαί, καθ' ὅσον εἰσὶ τέχναι ἐπιδείξεως τῶν θέσεων καὶ κινήσεων, καὶ προσέτι ἡ σχηματοποιία καὶ ἡ ὑπόκρισις.

Πάντοτε ὁμως αἱ ἐνδόμυχοι ἰδέαι δὲν ἐκφράζονται ἀ μ έ σ ω ς, ἥτοι δι' εἰκονικῶν ὁμοιωμάτων· πολλαὶ μάλιστα αὐτῶν, αἱ ἀφηρημέναι, αἱ νοηταὶ μᾶλλον ἢ αἰσθηταί, εἰσὶν ἀνεπίδεκτοι τοιαύτης παραστάσεως, καὶ δύνανται μόνον ἐμμέσως καὶ διὰ σ υ μ β ό λ ω ν νὰ ἐκφρασθῶσι. Διὰ τοῦτο καὶ τῶν θρησκευτικῶν αἱ πνευματικώτεραι εἰσὶν ἥττον καλλιτεχνικαί, ὥς μᾶλλον ἠναγκασμέναι νὰ καταφεύγωσιν εἰς τὰ σύμβολα. Ἀλλὰ καὶ ἡ καλλιτεχνία αὐτῇ, ὅσω μᾶλλον νηπιάζουσα, τόσω ἥττον εἰκονική, διότι πολλὰ, οἷον τὸ ἦθος, τὴν ἐκφρασιν, ἀδυνατεῖ ἄλλως ἢ διὰ συμβόλων νὰ παρίσται. Ἐλαττοῦνται δὲ ταῦτα, καθ' ὅσον αὐξάνει ἡ παραστατικὴ ἱκανότης τῆς τέχνης. Σύμβολα τῶν ἰδεῶν εἰσὶ καὶ τὰ ἱερογλυφικά σημεῖα· ἀλλὰ τὰ πλουσιώτερα καὶ ἀκριβέστερα εἰσὶν αἱ λέξεις πρὸ πάντων. Αἱ τέχναι λοιπὸν αἱ αὐτάς καὶ τὸν ἐξ αὐτῶν ὑφαινόμενον λόγον ὥς ἀντικείμενον ἔχουσαι, ἡ ῥητορική καὶ ἡ ποίησις, αἱ λ ο γ ο π ο ι η τ ι κ α ἱ λεγόμεναι (redende Künste, γερμανιστί), αἱ καὶ καλὰ ἐπιτηδεύματα ὀνομάζει ὁ Πλάτων ⁽²⁾, ὑπάγονται εἰς τὴν ἑμμεσον τῶν ἰδεῶν πράξασιν. Μόναί δ' αἱ

(1) Ὀρχισ. 35.—(2) Ἰππ. Μειζ.

πεπονημέναι λέξεις δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς εἰκονικῶς καὶ ἀμέσως μέχρι τινὸς διὰ τῆς τοῦ ἤχου μιμήσεως παραστατικαὶ τῆς ιδέας· ἡ δὲ στιχουργία ιδίως, καὶ τὸ ἐν τῇ ῥητορείᾳ στοιχεῖον τῆς ἐναρμονίου τῶν φράσεων διαθέσεως, μετέχουσι κατὰ τι καὶ τῆς ἐν χρόνῳ ἀποκαλύψεως.

Ἐκ πασῶν ἄρα τῶν τεχνῶν, ὅσαι τὴν τέρψιν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἐπιδιώκουσαι, ἀποτελοῦσι τὸν πλήρη κύκλον τῆς καθόλου λεγομένης καλλιτεχνίας, ἀποκλείοντες ἐκ τῆς παρούσης πραγματείας τὰς πηγαζούσας ἐκ τῆς ἐμμέσου τῶν ιδεῶν παραστάσεως, ἥτοι τὰς λογοποιητικὰς, ὁμοίως δὲ καὶ τὰς ἀφορώσας τὴν ἐν χρόνῳ ἔκτασιν, ἥτοι τὰς περὶ τὸν ἥχον, περιοριζόμεθα εἰς μόνας τὰς ἀντικείμενον ἐχούσας τὴν ἐν τόπῳ ἀποκάλυψιν τῆς μορφῆς, ἥτοι τὰς εἰκαστικὰς, αἵτινες καὶ κατὰ στενωτέραν ἔννοιαν ιδίως Καλλιτεχνία καλοῦνται.

Τῆς τέχνης γενέτειραν εἶπεν ὁ Πλούταρχος τὴν ἀνάγκην. «*Τῶν τεχνῶν, ὡς εἶκε, τὰς μὲν ἡ χρεία συνέστη· σεν ἐξ ἀρχῆς, καὶ μέχρι νῦν διαφυλάσσει· Χρειῶ πάντῃ ἐδίδαξε, τι δ' οὐ χρειῶ κεν ἀνέυροι* (1); » Ἄλλ' ἡ κρίσις αὕτη ἐφαρμόζεται οἰκειότερον εἰς τὴν βιομηχανίαν· ὡς τῆς καλλιτεχνίας δὲ μήτηρ πρέπει μᾶλλον νὰ θεωρηθῇ ἢ πρὸς τὸ καλὸν ἐμφυτος ῥοπή τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, καὶ ἡ τέρψις ἣν ἐμποιεῖ αὐτῇ ἡ μίμησις κατὰ πᾶσαν σημασίαν, μάλιστα δὲ κατὰ τὴν ἰδιαίτεραν ἐκείνην τῆς δι' ἐξωτερικῶν τρόπων ἐκφράσεως τῶν ἐνδομύχων αὐτῆς κινήσεων. Ταῦτα πρεσβεύει περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς τέχνης καὶ ὁ Φιλόστρατος λέγων (2). «*Βασανίζοντι δὲ τὴν γένεσιν τῆς τέχνης, μίμησις μὲν εὖρημα πρεσβύτατον καὶ ξυγγενέστατον τῇ φύσει* » Προσέτι δὲ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἀναγνωρίζει τὴν τέρψιν ἣν ἡ μίμησις ἐμ-

(1) Παρὰ Στοβ. 60. — (2) Εἰκ. προοίμ.

ποιεῖ τῷ ἀνθρώπῳ· (1)· « Τὸ μιμεῖσθαι σύμφυτον τοῖς ἀνθρώποις ἐκ παίδων ἐστὶ (καὶ τούτῳ διαφέρουσι τῶν ἄλλων ζώων, ὅτι μιμητικώτατόν ἐστι, καὶ τὰς μαθήσεις ποιεῖται διὰ μιμήσεως τὰς πρώτας) καὶ τὸ χαίρειν τοῖς μιμήμασι πάντας». Τροφὸς δὲ τῶν τεχνῶν ἐστὶ πανταχοῦ καὶ ὁ θρησκευτικός ἐνθουσιασμός, ὅστις εἰς τὴν ὑπερτάτην ἐντέλειαν θέλει νὰ προσφέρῃ ὅ,τι ἐντελέστατον καὶ ὅ,τι εὐγενέστατον ἐν τῇ γῇ, τὸ φῶς, τὰ ἄνθη, τὰ μῦρα, τὰ ἄσματα ἐκ τῆς ὕλικῆς φύσεως, ἐκ δὲ τῆς αὐλοῦ τὰς ποιητικὰς καὶ τὰς καλλιτεχνικὰς ἐμπνεύσεις. Τούτου ἕνεκα βοηθητικώτεραι τῇ καλλιτεχνίᾳ εἰσὶν αἱ θρησκεῖαι ὅσαι δα-νεῖζονται τὰ ἐμβλήματα τῶν ἐκ τῆς ὀργανικῆς πλάσεως, καὶ ἰδίως ἐκ τοῦ ἐντελεστέρου αὐτῆς πλάσματος, τοῦ ἀνθρώπου, ὡς τοιαύτη ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην ἦν ἡ Ἑλληνική. Προσέτι δὲ στοιχεῖα τῆς τῶν τεχνῶν ἐπιδόσεως εἰσὶν ἡ πεῖρα, ὁ πλοῦτος, ἡ ἀμιλλα, ἡ ἐθνικὴ ἢ ἀτομικὴ φιλοκαλία, καὶ πρὸ πάντων ἡ ἐλευθερία· διότι ἡ τέχνη, καθ' ὃ ἐμπνευσις, ἐλεύθερον οὐσα προϊόν τῆς ψυχῆς, ἀποπνίγεται εἰς τῆς δουλείας τὴν ἀτμοσφαῖραν.

Ἐκ τῶν τεχνῶν δὲ τούτων, ἡ Ἀρχιτεκτονική, μὴ προτιθεμένη τὴν παράστασιν συγκεκριμένων προτύπων πρὸς ἔκφρασιν τοῦ καλοῦ, μόνον ὁδηγὸν ἔχει ἐν ταῖς δημιουργίαις τῆς μαθηματικῶν τινων σχημάτων καὶ κανόνων τὴν ἀναγκαίαν ἐφαρμογὴν. Ἀλλ' ὅπως, καίτοι ταῖς ἀνθρωπίναις χρεῖαις ὑπηρετικὴ, δύ-νεται νὰ θεωρηθῇ καὶ ὡς καλλιτεχνία, ἀπαιτεῖται παρὰ τῷ καλλιτέχνῃ, πλὴν τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ξηρῶν κανόνων, καὶ ἐμπνευσις, καὶ προσέτι τοιοῦτος τοῦ καλοῦ μετὰ τοῦ σκοπίμου συνδυασμός, ὥστε οὐδὲν νὰ θυσιάζεται τῷ ἐτέρῳ· διότι τὸ ἄσκοπον δυσαρεστεῖ τὴν αἴσθησιν, τὸ δὲ δυσαρεστοῦν αὐτὴν δὲν εἶναι καλλιτεχνία. Τοῦτο ἀπαιτεῖ ἐν γένει ὡς πρὸς τὰ καλλιτεχνικὰ ἔργα καὶ ὁ

(1) Ἀριστοτέλ. Ποιητ. 4.

Σωκράτης ἐν Ξενοφῶντι διὰ τῶν ἐξῆς⁽¹⁾. « Καὶ πῶς, ἔφη, οἶδόν τε ταῦτα μὴδὲν ὅμοια ὄντα ἀλλήλοις, πάντα καλὰ εἶναι; Ἦν, ἢ Ἀ! », ἔφη, πρὸς τὰ ἔργα, ὧν ἕνεκα ἕκαστα κτῶμεθα, εὖ εἰργασμένα ἢ, ἢ εὖ πεφυκότα πρὸς ἃ ἂν δεώμεθα. » Βοηθοῦσι δὲ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν καὶ κοσμοῦσιν αὐτὴν, συγχρόνως ὑπ' αὐτῆς πολλάκις τρεφόμεναι, πᾶσαι αἰλοῖπαι εἰκαστικαὶ τέχναι, αἵτινες πολλαχοῦ καὶ ὡς αὐτῆς μόνον ὑπηρετικαὶ παρήχθησαν. Τότε δὲ δὲν πρέπει δυσαναλόγως νὰ ὑπερέχῃσι, διότι τῆς τέχνης ἀποπλάνησις εἶναι ὅταν τὸ πρῶτιστον αὐτῆς μέρος συσχιάζηται ὑπὸ τῶν δευτερευόντων. Μάλιστα δ' ἡ νεωδομία εἶναι τὸ ἰδανικώτερον καὶ γνησίως καλλιτεχνικώτερον μέρος τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, διότι σχεδὸν οὐδόλως θύει εἰς τὰς ἀνθρωπίνους ἀνάγκας. Ἐγκλείει δ' αὕτη συνήθως πάντας τοὺς λοιποὺς κλάδους τῆς τέχνης, ὡς τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα συγκεντροῦ ἐν ἑαυτῷ πάντα τὰ εὐγενέστερα τῆς ψυχῆς αἰσθήματα. Περιλαμβάνει δ' ἡ ἀρχιτεκτονικὴ, ὡς ἐκ τῶν ἀντικειμένων περὶ ἃ ἀσχολεῖται, διαφόρους κλάδους, οἷον τὴν οἰκοδομίαν, τὴν νεωδομίαν, τὴν κατασκευὴν τάφων, τὴν ὀχυρωματικὴν, τὴν τῶν πόλεων οἰκοδομικὴν.

Ἡ δὲ ζωγραφικὴ, ἡ τὰς εἰκόνας τῶν ἐνδομύχων ἰδεῶν ἐπὶ ἐπιφανειῶν παριστῶσα, μεταχειρίζεται πρὸς τοῦτο τὸ φῶς, τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον αὐτοῦ, ἥτοι τὸ σκιάφως, καὶ τὰ εἶδη αὐτοῦ, ἥτοι τὰ χρώματα, ὡς καὶ ὁ Φιλόστρατος τοῦτο λέγει⁽²⁾. « Ζωγραφία δὲ συμβέβληται μὲν ἐπὶ χρωμάτων· πράττει δ' οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ πλείω σοφίζεται ἀπὸ τούτου γε ἐνός ὄντος, ἢ ἀπὸ πολλῶν ἑτέρα τέχνη. Σχιάν τε γὰρ ἀποφαίνει, καὶ βλέμμα γιγνώσκει, ἄλλο μὲν τοῦ μεμνηνός, ἄλλο δὲ τοῦ ἀλγοῦντος ἢ χαίροντος, κτλ. »

(1) Συμπόσι. Ε, η. — (2) Εἰκόν. Προοίμ.

Ἔστι δὲ, ὡς ὁ ἤχος, οὕτω καὶ τὸ φῶς, προϊόν τῆς κινήσεως· καὶ ὡς ἐκεῖνος γίνεται εἰς τὸ ἀκουστικὸν νεῦρον αἰσθητὸς διὰ παλμῶν τοῦ ἀέρος, οὕτω καὶ αὐτὸ εἰς τὸ ὀπτικὸν διὰ τῶν παλμῶν ἐτέρου τινος ἀγωγοῦ, ὃν τινες καλοῦσιν αἰθέρα. Τούτων ἡ σφοδρότης ἀποτελεῖ τὸ φῶς, ἐν ᾧ ἡ ἐντελής αὐτῶν παῦσις εἶναι τὸ σκότος, ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὴν σιωπὴν ἐν τοῖς τόνοις. Ἡ διάφορος δ' αὐτῶν ταχύτης παράγει τὰ χρώματα, ἡ μὲν μεγίστη τὸ λευκόν, ἡ δ' ἐλαχίστη τὸ μέλαν, ὁμοιάζον διὰ τοῦτο τὸ σκότος, καθὼς ἐν τοῖς τόνοις ἡ διάφορος τῶν παλμῶν ταχύτης παράγει τὴν χρωματικὴν κλίμακα. Ἡ ἐν χρόνῳ καὶ τόπῳ τέλος διαρκεία τῶν παλμῶν, ἀποτελεῖ τὸ σχῆμα, ἥτοι τὴν προσάλληλον ἔκτασιν τῶν πεφωτισμένων καὶ ἀφωτίστων μερῶν, καὶ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ τῶν τόνων μήκος καὶ τὴν βραχύτητα, ἡ πρὸς τὴν ρυθμικὴν. Διὰ ταύτην δὲ τὴν ὁμοιότητα καὶ ἀναλογίαν τῶν συμπτωμάτων τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ τόνου, ἡ ζωγραφικὴ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς μετέχουσα τῶν τεχνῶν αἰτινες χρῶνται τῇ ἐν χρόνῳ κινήσει, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὰ χρώματα νὰ ὑπαχθῶσιν, εἰ καὶ ἀμυδρότερον, εἰς ἀρμονίας κανόνας· ὥστε καὶ τινες ἐπεχείρησαν νὰ συντάξωσι μουσικὴν τῶν χρωμάτων.

Σφοδρότης λοιπὸν, ταχύτης καὶ διάρκεια τῶν παλμῶν εἰσὶ (μὴ προκειμένου περὶ διευθύνσεως) τὰ στοιχεῖα τὰ παράγοντα πάντα τῆς ὀπτικῆς τὰ συμπτώματα. Ὄταν δ' ἡ ζωγραφικὴ τὸ ἐν τῶν στοιχείων τούτων, τὸ τῆς ταχύτητος, ἥτοι τῆς διαφορᾶς τῶν χρωμάτων, παραμελοῦσα, περιορίζεται εἰς μόνον τὸ σχῆμα καὶ τὸ σκιάφως, τότε ἡ ἀτελής αὕτη ζωγραφία ὀνομάζεται Σκιαγραφία (en camayeux), καὶ ἀντιστοιχεῖ ἐν τῇ κατηγορίᾳ τῶν ἤχων εἰς τὴν τυμπανοκρουσίαν, τὴν ἀφορῶσαν εἰς μόνην τὴν προσάλληλον τῶν τόνων σφοδρότητα καὶ διάρκειαν. Ὄταν δὲ παραμελῇται καὶ τὸ δεῦτερον στοιχεῖον, ἡ

τῶν παλμῶν σφοδρότης, ἢ τὸ σκιάφως, τὰ προϊόντα τῆς τέχνης καλοῦνται μονόχρωμα, ἢ καὶ μόνον ἰχνογραφήματα (*tracé*), ἂν ἀρκῶνται εἰς μόνην τὴν περιορίζουσιν τὸ σχῆμα γραμμὴν ἢ τὴν γραφίδα (*trait*), χωρὶς νὰ διακρίνηται τὸ ἐμβαδὸν δι' ἰδιαιτέρου χρώματος, ὅπερ ἐστὶν ὑπόδειξις ζωγραφίας μᾶλλον ἢ ζωγραφία καθ' ἑαυτήν. Ὡς δὲ πρὸς τὸν σύνδεσμον τῶν δύο στοιχείων, τοῦ τῆς ταχύτητος καὶ τοῦ τῆς σφοδρότητος, ἦτοι τῶν χρωμάτων καὶ τοῦ φωτός, ὁ Πλίνιος ⁽¹⁾ διαφόρους διακρίνει ἐν αὐτῷ βαθμοῦς, α'. τὸν τόνο ν, ἦτοι τὸ ἀρχικὸν καὶ θεμελιῶδες ἐκάστου σώματος χρώμα, β'. τὴν ἀρμονίαν, ἦτοι τὴν ἀπὸ τοῦ τόνου μετὰβασιν πρὸς τὸ σκότος ἢ πρὸς τὸ φῶς, γ'. τὸ σκότος, δ'. τὸ φῶς, ε'. τὴν λάμψιν (*splendor*, *alius hic quam lumen*), τὴν λαμπρὰν ἐκείνην ἀκτῖνα, ἥτις, ἀνεξαρτήτως τοῦ χρώματος ἀντανακλᾶται ἐκ στιλπνῶν σωμάτων. Ἡ δ' ὀρθογραφία ἢ κατὰ τομή (*coupe*), εἰς τὴν ἰχνογραφίαν ὑπαγομένη, ἐστὶν ἡ γραφὶς ἢ ἐξωτερικῶς ὀρίζουσα ἀντικείμενόν τι, ὑποτιθέμενον ὅτι διατέμνεται δι' ἐπιφανείας διερχομένης κατέτως καθ' ὅλον τὸ ὕψος του, διὰ δεδομένου σημείου αὐτοῦ.

ὑπὸ δὲ τὴν ἔποψιν τῶν παριστωμένων ἀντικειμένων διαιρεῖται ἡ ζωγραφικὴ εἰς διάφορα εἶδη, οἷον τὴν ἀνθρωπογραφίαν ἢ ἱστορικὴν ζωγραφίαν, τὴν τοπιογραφίαν (*paysage*), τὴν ῥωπογραφίαν (*genre*), τὴν σκηνογραφίαν, τὴν ποικιλιματογραφίαν (*arabesques*), τὴν γελοιογραφίαν ἢ γρύλλους (*grotesque*, *caricature*).

Ἡ δὲ γλυπτικὴ, καίτοι μεταχειριζομένη τρεῖς διαστάσεις, διότι παριστᾷ στερεὰ σώματα, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ εἰς μόνην τὴν ὄρασιν ἀποτείνεται· δι' ὃ καὶ τὰ προϊόντα

(1) 35, 29.

αὐτῆς δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀμέτρως πολλαπλασιαζόμεναι ζωγραφίαι, παμπληθεῖς παριστῶσαι ἐπιφανείας. Τοιαῦται ἐστὶν ἡ ἀγαλματοποιία ἡ ἀνδριαντοποιία, ἀποίησις περιφανῶν ζώων, ὡς καλεῖ αὐτὴν ὁ Ἀθήναιος ⁽¹⁾, (statues en ronde bosse). Πολλὰ δ' ἀγάλματα, ἐν σύστημα ἡ σύμπλεγμα ἀποτελοῦντα, ἐκαλοῦντο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ⁽²⁾ σκολιὰ ἔργα (groupe).

Τινὰ δὲ τῶν προϊόντων τῆς γλυπτικῆς εἰσὶ συγγενέστερα πρὸς τὰ τῆς ζωγραφικῆς κατὰ τοῦτο, ὅτι, ἀντὶ νὰ ᾧσι πανταχόθεν περιφανῇ, εἰσὶν ἐπὶ ἐπιπέδου ἐπιφανείας ἐπειργασμένα. Ταῦτα ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐκαλοῦντο τύποι ἐπειργασμένοι ἡ ἀνάγλυφα, καὶ δύνανται νὰ διακριθῶσιν εἰς ἔκτυπα, τὰ λίαν προέχοντα τῆς ἐπιφανείας, καὶ εἰς πρόστυπα, τὰ ἐπιπεδώτερον αὐτῇ προσκείμενα (hauts et bas-reliefs), καὶ τέλος εἰς κοιλανάγλυφα, (bas-reliefs creux), ὧν ἡ ἐπιφάνεια ἐστὶν ἐπίπεδος, ἡ δ' ἐφ' ἧς εἰσὶν εἰργασμένα, ἐκκεκοιλωμένη.

Ἐπὶ δὲ συγγενεστέρα κατὰ τοῦτο πρὸς τὴν ζωγραφικὴν ἐστὶν ἡ σφραγιδογλυφία, ἥτοι ἡ ἐργασία ζωδίων (figures) ἐν εἰσοχῇ (en creux) ἡ κοίλως ἐγγεγλυμμένων ἐν ἐπιπέδῳ ἐπιφανείᾳ. Ἐκ ταύτης δ' ἀρύεται τοὺς τύπους αὐτῆς καὶ ἡ νομισματικὴ.

Ὡς δὲ πρὸς τὴν ὕλην ἧς χρήσιν ποιεῖται, διαιρεῖται ἡ γλυπτικὴ εἰς χαλκοπλαστικὴν, λιθοξοίαν, ἐλεφαντουργίαν, τορευτικὴν, ξοανοποιίαν, πηλοπλαστικὴν, κηροπλαστικὴν.

Ἡ γλυπτικὴ δύναται πολλάκις νὰ ἐπικαλῇται τὴν βοήθειαν τῆς ζωγραφικῆς, δανειζομένη παρ' αὐτῆς τὰ χρώματα, ὡς τοῦτο πολλάκις ἐγένετο καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τέχνῃ.

Καὶ κοινὸν μὲν ἔχει πρὸ πάντων ἡ γλυπτικὴ μετὰ τῆς

(1) Ε, 199. — (2) Πaus. Γ, 11.

ζωγραφικῆς ὅτι ἀμφοτέραι ἀποτυποῦσιν ἐπὶ τῆς ὕλης ἀμέσως τὰς ἐν τῇ ψυχῇ καθαρῶς διεγειρομένας εἰκόνας· διαφέρουσιν ὁμῶς οὐσιωδῶς κατὰ τοῦτο, ὅτι ἡ μὲν γλυπτικὴ, παριστῶσα τ' ἀντικείμενα ἐντελῶς καὶ διηκριβωμένως, ἀπεικονίζει μόνα τὰ ἔχοντα σχῆμα ὠρισμένον καὶ μόνιμον, καὶ περιγραφτὸν διὰ γραμμῶν βεβαίων, ὥστε πᾶν τὸ ἀπέχον ἢ τὸ κινούμενον, ἐπειδὴ ἡ ἀπόστασις καὶ ἡ κίνησις ἐπίσης συνταράττουσι τὰς γραμμάς εἰς τὴν ὄρασιν, δὲν δύναται νὰ παραστηθῇ ὑπ' αὐτῆς τοιοῦτον οἶον φαίνεται· ἐπομένως τῆς γλυπτικῆς κατηγορούμενον εἶναι ἡ καθαρότης τῶν παραστάσεων, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ὁ περιορισμὸς αὐτῶν εἰς μόνα τὰ καθαρῶς φαινόμενα. Ἡ δὲ ζωγραφικὴ ἐξ ἐναντίας, παριστῶσα τῶν ἀντικειμένων μίαν ἐπιφάνειαν μόνον, καὶ ταύτην ὡς ὑποπίπτει εἰς τὴν ὄρασιν, ἔχουσα δ' ἄλλως τὴν βοήθειαν τοῦ φωτὸς καὶ τῶν χρωμάτων, ὧν ἡ ἐνέργεια μετέχει κινήσεως, δύναται ἐλευθερώτερον νὰ παραστήσῃ πᾶν τὸ προσβάλλον τὴν ὄρασιν, καὶ αὐτὴν τὴν ἀπόστασιν, καὶ αὐτὴν τὴν κίνησιν, διὰ τῆς συγχύσεως τῶν γραμμῶν. Ἐν γένει ἡ ζωγραφικὴ εἶναι ἡ παράστασις τοῦ εἰς τὴν ἐπιφάνειαν ὁρωμένου, ἡ δὲ γλυπτικὴ τοῦ εἰς τὴν ἐπιφάνειαν ὑπαρκτοῦ. Διὰ τοῦτο ἡ ζωγραφικὴ σφάλλεται, καὶ παραιτεῖται κεκτημένων αὐτῇ πλεονεκτημάτων, ὅταν περιορίζηται εἰς τὰ τῆς γλυπτικῆς ὅρια, καὶ θέλει νὰ παραστήσῃ πάντα τ' ἀντικείμενα ἔχοντα ἀκριβεῖς τὰς γραμμάς καὶ διακεκριμένας, ὡς σφάλλεται καὶ ἡ γλυπτικὴ καὶ ὑπερπηδᾷ τὰ θεμιτὰ αὐτῇ ὅρια, ὅταν ἐπεμβαίνῃ εἰς τὰ τῆς ζωγραφικῆς, συσσωρεύουσα καὶ συγχέουσα τ' ἀντικείμενα ὡς ἐκείνη. Ἄν δ' ἐξ ἐναντίας διατίθῃσιν αὐτὰ κατ' ἀκριβῆ καὶ μαθηματικὴν συμμετρίαν, τότε ἡ διάταξις αὕτη εἶναι μᾶλλον ἀρχιτεκτονικὴ, δηλαδὴ οἰκεία εἰς κόσμησιν ἀρχιτεκτονικῶν ἐμβαδῶν, καὶ ταῖς ἀξιώσεσιν ἐνδίδουσα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς συμμετρίας.

Δ.

Φιλολογία τῆς ἀρχαίας καλλιτεχνίας.

Ἡ καλλιτεχνία μέγα ἐπεῖχε μέρος ἐν τῷ βίῳ τῶν ἀρχαίων, τῶν μὲν Ἑλλήνων, ὡς τέρπουσα ὑπερτάτως αὐτοὺς, τοὺς ἄκρους ἐραστάς τοῦ καλοῦ, τῶν δὲ Ῥωμαίων, ὡς θεραπεύουσα τὴν κενοδοξίαν αὐτῶν, τοῦ ἐξόχως φιλαύτου λαοῦ, πάντων δ' ὁμοῦ, ὡς τῇ θρησκείᾳ ὑπηρετοῦσα. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ καλλιτέχναι ἑνδοξοὶ καὶ περιβλεπτοὶ ἦσαν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ὥστε ὁ Λουκιανὸς λέγει: «Προσκυνοῦνται γοῦν οὗτοι μετὰ τῶν Θεῶν» ⁽¹⁾. Καὶ οὐ μόνον μεταγενεστέρως Βασιλεῖς καὶ Αὐτοκράτορες, ὡς ὁ Ἀδριανὸς, ὡς ὁ Ἀλέξανδρος, ἦσαν πεφωτισμένοι τεχνογνώσται καὶ τῆς τέχνης μεγάλοι προστάται, ἀλλὰ καὶ ἐν ἀρχαιοτέροις χρόνοις οἱ σπουδαιότεροι τῶν ἀνδρῶν ἡσχολοῦντο καὶ ἐπολυπραγμόνουν περὶ αὐτήν. Οὕτως ὁ Σωκράτης, καλλιτέχνης ὁ ἴδιος, μνημονεύεται πολλαχοῦ ἐν Ξενοφῶντι καὶ Πλάτῳ περὶ τέχνης φιλοσοφῶν, καὶ αὐτὸς ἤδη ὁ Ἱππίας διελέγετο, κατὰ Φιλόστρατον ⁽²⁾, περὶ ἀγαλματοποιίας καὶ ζωγραφικῆς. Καὶ τὰ πλεῖστα δὲ τῶν ἀρχαίων συγγραμμάτων περιέχουσι διεσπαρμένας εἰδήσεις περὶ καλλιτεχνῶν καὶ καλλιτεχνημάτων, καὶ πολλὰ ἦσαν τὰ εἰδικῶς περὶ καλλιτεχνίας πραγματευόμενα, ἀλλ' ἐκ τούτων ὀλίγιστα περιεσώθησαν μέχρις ἡμῶν. ὥστε περὶ αὐτῆς, τῶν δημιουργῶν καὶ τῶν δημιουργημάτων αὐτῆς ἀτελεστάτας μόνον σήμερον δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν γνώσεις, ἃς ἀρυόμεθα ἐξ ἀσυναρτήτων καὶ συγκεχυμένων πληροφοριῶν, καὶ ἐκ σπανίων, ἀναλόγως πρὸς τὸν ἀρχαῖον πλοῦτον, καὶ σχετικῶς ἀμόρφων τινῶν συντριμμάτων.

(1) Ἐνύπν. 8. — (2) Σοφισ. Δ, 11.

Τεσσάρων δὲ διαφορῶν κατηγοριῶν εἰσὶν οἱ ἀρχαῖοι, οἱ περὶ καλλιτεχνίας πραγματευθέντες, καὶ ἀπαρτίζοντες τὰς φιλολογικὰς τῆς ἱστορίας αὐτῆς πηγὰς.

α. Οἱ τεχνουργήματα περιγράφαντες, ἢ ποιηταί, ἢ ῥήτορες, ἢ σοφισταί, οἷον ὁ Ἡσίοδος, περιγράφας τὴν ἀσπίδα τοῦ Ἡρακλέους, καὶ ὁ Ὀμηρος τὴν τοῦ Ἀχιλλέως, καὶ ἄλλα παντοῖα καλλιτεχνήματα, εἰ καὶ τινὰ αὐτῶν φανταστά. Φίλοστρατος ὁ ἀρχαῖος (220 μ. Χ.), καὶ ὁ νεώτερος, πρὸς θυγατρὸς ἐγγονος αὐτοῦ, γράψαντες «Εἰκόνας», καὶ ὁ Καλλιστρατος «Ἐκφράσεις ἀγαλμάτων»· ὁ Λουκιανὸς (160 μ. Χ.) καὶ ὁ Λιβάνιος (350 μ. Χ.), λόγους τινὰς περιγράφοντας καλλιτεχνήματα, καὶ τέλος πολλὰ ἐν τῇ Ἀνθολογίᾳ ἐπιγράμματα τὴν αὐτὴν ὕλην ἔχοντα.

β. Οἱ θεωρίαν τῶν τεχνῶν γράψαντες καλλιτέχναί, οἷον, 1. περὶ Ἀρχιτεκτονικῆς, ὁ γράψας «Νεὴ ποίησιν» Θεόδωρος ὁ Σάμιος (Ὁλ. 45), ἢ, κατ' ἄλλους (1), Φίλων (Ὁλ. 115). Χερσίφρων καὶ Μεταγένης (Ὁλ. 55), περὶ τοῦ ἐν Ἐφέσῳ ναοῦ (2). Ἰκτῖνος καὶ Καρπίων (Ὁλ. 85), περὶ Παρθενῶνος (3), Φίλων, περὶ τῆς ἐν Παιραιεῖ σκευοθήκης (4), Βιτρούβιος Πολλίων (ἐπὶ Αὐγούστου), 10 βιβλία de architecturā, μεταξὺ τῶν μνημονευθέντων τὸ μόνον σωζόμενον. — 2. Περὶ Πλαστικῆς, ὁ Πολύχλειτος ἐποίησε τὸν κανόνα (5). — 3. Περὶ ζωγραφικῆς συνεγράψαν ὁ Πάρρῆσιος (Ὁλ. 75), ὁ Εὐφράνωρ (Ὁλ. 105), ὁ Ἀπελλῆς (Ὁλ. 112) (6). — 4. Περὶ Συμμετρίας, ὁ Εὐφράνωρ καὶ ὁ Σιλανίων (Ὁλ. 114) (7). — 5. Περὶ Τορρέυτι-

(1) Πολυδ. Γ'. 52. — (2) Vitr. VII, Praef. 12. — (3) Αὐτ. — (4) Αὐτ. — (5) Pl. 34, 55. — (6) Αὐτ. 35, 79 καὶ 111. — (7) Vitr.

κῆς διάφοροι μετ' Ἀλέξανδρον, οἷον Ἀντίγονος, Μέναιχος, Ξενοκράτης, Δοῦρις ὁ Σάμιος, καὶ ἄλλοι ⁽¹⁾.—6. Περὶ Λίθων γλυφῆς, ὁ Λάας ⁽²⁾. πολύτιμα συγγράμματα, πάντα μέχρ' ἔχουσιν ἀπολεσθέντα.

γ'. Οἱ ἱστοριογράφοι τῆς τέχνης, ἱστορίαν αὐτῆς ἐν γένει ἢ κλάδου αὐτῆς γράψαντες, «οἱ πολυπραγμονήσαντες σπουδῇ τὰ ἐς τοὺς πλάστας», ὡς ἐκφράζεται ὁ Παυσανίας ⁽³⁾. Τοιοῦτος ἦν ὁ Πασιτέλης, καλλιτέχνης, (50 π. X.), γράψας πέντε βιβλία nobilium operum in toto orbe, κατὰ Πλίνιον ⁽⁴⁾, καὶ «περὶ Σικυωνίων πινάκων. »

δ'. Περιηγηταί, οἱ περιελθόντες πολλὰ τοῦ ἀρχαίου κόσμου μέρη, καὶ περιγράφαντες τὰ ἐκασταχοῦ θέας ἄξια. Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ⁽⁵⁾ ἐλέγοντο κυρίως Περιηγηταί, τῶν ἐγχωρίων ἐξηγηταί, μυσταγωγοί, ἢ ἐπὶ τοῖς θαύμασι, οἱ παρὰ τοῖς νεωτέροις Ciceroῖ καλούμενοι, γένος ἀνθρώπων καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα τρεφομένων ἀπὸ μύθων καὶ ἀνεχδότων, ὑπερβολῶν καὶ ψευδολογιῶν, ἃς, ἐξηγοῦντες τοῖς ξένοις τὰ ἐγχώρια μνημεῖα καὶ ἱερὰ, ἐξέφερον διὰ μηχανικῆς τινος καὶ εἰς μέτρα ἐντεταμένης εὐγλωττίας ⁽⁶⁾. Περὶ αὐτῶν ἀστείως λέγει ὁ Λουκιανός ⁽⁷⁾. «*Εἴ τις ἀφέλῃ τὰ μυθώδη ταῦτα ἐκ τῆς Ἑλλάδος, οὐδὲν ἂν κωλύσῃ λιμῶ τοὺς περιηγητὰς αὐτῶν διαφθαρῆναι, μηδὲ ἀμισθὶ τῶν ξένων τ' ἀληθὲς ἀκούειν ἐθελήσαντων.* Ἀλλὰ τούτων αἱ ἐκθέσεις ἦσαν ἄγραφοι, καὶ αὐτῶν, ὡς εἰκὸς, οὐδὲν διετηρήθη. Ὑπῆρξαν ὁμῶς καὶ οἱ γράψαντες περιηγήσεις κατὰ

VII, Præf. 12. 14. — ⁽¹⁾ Pl. 33. — ⁽²⁾ Bekker, Anecd. gr. 1182.—⁽³⁾ E, 20. — ⁽⁴⁾ 36, 40.—⁽⁵⁾ Πικυ. A, 41. 42. B, 9. 23. E, 10. Z, 6. Θ, 3.—⁽⁶⁾ Πλούτ. π. τ. μὴ χρᾶν ἔμμετρο. — ⁽⁷⁾ Φιλοφ. 4.

τὴν νέαν σημασίαν τῆς λέξεως, καὶ περιγράφαντες
 σὺν ἄλλοις καὶ τὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἄλλων μερῶν
 ἀξιολογώτερα τεχνουργήματα. Τοιοῦτος ὁ Πολέμων,
 ὁ ἐπικληθεὶς Στηλοκόπας, γράψας δὲ περιήγησιν ἐν Ὁλ.
 138, συγγραφεὺς ἀκριβὴς καὶ περιεκτικὸς, ὡς φαίνεται
 ἐκ τῶν περὶ αὐτοῦ μαρτυριῶν, καὶ ἐκ τῶν ἀποσπασμά-
 των αὐτοῦ, ἃ συλλέξας ἐξέδωκεν ὁ L. Preller, ἐν 1839.
 Ἡλιοδωρος καὶ Διοδωρος ἐπὶ Καίσαρος, γρά-
 φαντες μὴ σωζομένην Περιήγησιν Ἀθηνῶν, ὡς καὶ
 Ἡγήσανδρος καὶ Ἀλκέτας, περὶ Δελφῶν. Ὁ
 πάντων δὲ τούτων ἐπισημότερος, καὶ δι' ἡμᾶς ἀξιολο-
 γώτατος, διότι τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ σώζεται, ἐστὶν
 ὁ Λυδὸς Παυσανίας, γράψας Ἑλλάδος περιη-
 γήσεων βιβλία ἑ', περιλαμβάνοντα τὴν Ἀττικὴν,
 τὴν Βοιωτίαν, τὴν Φωκίδα καὶ τὴν Πελοπόννησον, εἰ
 καὶ ὁ συγγραφεὺς περιηγήθη ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα,
 τὴν Ἰταλίαν καὶ Ἰβηρίαν, καὶ πολλαχοῦ τῆς Ἀσίας.
 Ὁ Φιλόστρατος, ἐν Βίοις Σοφιστῶν ⁽¹⁾, ἀναφέρει Παυ-
 σανίαν τινὰ, ἐκ Καισαρίας τῆς Καππαδοκίας τὸ γένος
 ἔλχοντα, σοφιστὴν δὲ, μαθητὴν Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ,
 καὶ συγγραφεὰ λόγων σοφιστικῶν. Ἴσως εἶναι οὗτος ὁ
 περιηγητὴς, ὅστις κατὰ τοὺς αὐτοὺς ἤχμασε χρόνους,
 ἥτοι περὶ τὰ 175 μ. Χ., ἐπὶ Ἀδριανοῦ καὶ τῶν Ἀντω-
 νείνων, καὶ ἔχει τῷ ὄντι ὕψος τὸ τῶν σοφιστῶν· ὅτι
 ὁμῶς ἦν μαθητὴς τοῦ Ἡρώδου, οὐδαμοῦ μαρτυρεῖται.
 Ὁ Παυσανίας ἐν τῇ περιηγήσει του, εἰ καὶ πολῦτιμος
 διὰ τὰς τοπογραφικὰς καὶ τὰς περὶ τῶν μνημείων εἰδή-
 σεις αὐτοῦ, πάντα μνημονεύων τὰ πρᾶστυγχάνοντα τῆς
 φύσεως καὶ τῆς τέχνης περίεργα, ὁμιλεῖ ὁμῶς περὶ
 αὐτῶν ἐν παρέργων μέρει, εἰς τὰς ἐπιτοπίους μᾶλλον
 ἐπιμένων ἱστορίας καὶ παραδόσεις, ἰδίως εἰς τὰς θρη-
 σκευτικὰς, ἃς ἐσπευδε νὰ σώσῃ τῆς τότε ἤδη κατα-

(1) B, 13.

λαμβάνουσης αὐτὰς λήθης. Ἔστι δ' ὁ λόγος αὐτοῦ πολ-
λάκις ἄτεχνος, ἡμελημένος καὶ σκοτεινός, καὶ τὸ κεί-
μενον αὐτοῦ πολλαχοῦ διεφθαρμένον. Ἡ δὲ πρώτη
αὐτοῦ ἐκδοσις εἶναι ἡ τῶν 1516.

ε'. Ἐρανίσται πολυῖστορες, πραγματευόμενοι ἐν
μεγάλοις καὶ περιεκτικοῖς συγγράμμασι εἴτε ἐν παρόδῳ
ἢ καὶ ἐπίτηδες περὶ τέχνης. Τοιοῦτος ἦν ὁ πολυμαθέ-
στατος Τερέντιος Οὐάβριων (125 π. Χ.), συγγραψας,
ὡς ὁ ἴδιος λέγει, 500 τόμους, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις
de novem disciplinis, ἐν αἷς καὶ de architecturā⁽¹⁾, ἐν βιβλίοις
41, μὴ σωζόμενον. Περὶ αὐτοῦ ὁ ἄγ. Αὐγουστίνος
ἐξίσταται πῶς, τοσαῦτα ἀναγνοῦς, εὔρε καιρὸν καὶ νὰ
γράψῃ, καὶ πῶς τοσαῦτα ἔγραψεν, ὅσα ἄλλος δυσκόλως
δύναται ν' ἀναγνώσῃ. Πλίνιος ὁ πρεσβύτερος (72
μ. Χ.) ἔγραψε φυσικὴν ἱστορίαν ἐν βιβλίοις 37, ἐξ ὧν
τὰ 5 τελευταῖα πραγματεύονται περὶ τέχνης, καὶ περιέ-
χουσιν ἀφθότους εἰδήσεις περὶ Ἑλληνικῶν τεχνουργη-
μάτων καὶ τεχνητῶν, αἵτινες, μετὰ τῶν τοῦ Πausa-
νίου, εἰσὶν αἱ κυριώτεραι πηγαὶ τῶν γνώσεων ἡμῶν
περὶ τῆς ἀρχαίας τέχνης. Τοῦ Πλινίου τὸ ἐντελέστερον
χειρόγραφον εἶναι τὸ τελευταῖον εὑρεθὲν τῆς Βαμ-
βέρης⁽²⁾.

Ἐπὶ δὲ τῶν Βυζαντινῶν χρόνων, ὅτε ἀπεσβέσθη
ἡ τε ἀσκησις καὶ ἡ γνῶσις τῆς τέχνης, ὀλίγοι ἦσαν οἱ
περὶ τῶν τεχνουργημάτων μεριμνῶντες· καὶ τὰ περὶ
αὐτῶν, τῶν μετακομισθέντων μάλιστα εἰς Κωνσταντι-
νούπολιν, ἐν ἐνίοις τῶν συγγραφέων τῶν χρόνων ἐκεί-
νων περιλαμβανόμενα, ἐλέγχουσιν ἀμάθειαν συνήθως
καὶ ἀκρισίαν.

(1) Vit. VII, Praef. 14.

(2) Ἐν τῷ παρόντι συγγράμματι ἀκολουθοῦμεν τὴν σελί-
δωσιν τῆς στερεοτύπου ἐκδόσεως τοῦ Πλινίου, ὡς κοινοτέρα
πασῶν.

Ὅτε δὲ, ἀλόντος τοῦ Βυζαντίου, ὀλίγοι ναυαγοὶ τοῦ μεγάλου κατακλυσμοῦ μετεφύτευσαν τὰ λείψανα τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ εἰς τὴν Ἰταλίαν, τότε ἐξήφθη πάλιν ὁ ζήλος πρὸς τὴν παιδείαν καὶ τὴν σπουδὴν τῶν ἔργων τῆς ἀρχαιότητος, ὑπὸ τὴν προστασίαν ἰδίως τοῦ ἐν Φλωρεντία γενναίου καὶ μεγαλόφρονος οἴκου τῶν Μεδίκων, περὶ ὧν, ἴσως διότι ἐδείχθησαν ἐνθερμοὶ φίλοι καὶ εὐεργέται τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων, ἐπεκράτησε λόγος ὅτι κατήγοντο ἐξ Ἑλλήνων, ἐκλατινίσαντες δὴθεν τὸ πρῶτον αὐτῶν ὄνομα Ἰατρός, ἴσως Ἰατράκος. Ἰωάννης ὁ Μέδικος ἦν ἐν τῷ ἰδ' αἰῶνι ἀπλοῦς ἔμπορος ἐν Φλωρεντία. Ὁ δ' υἱὸς αὐτοῦ Κοσμᾶς, ἐν 1389—1464 μέγιστον πλοῦτον συναγαγὼν, ἐδαπάνη αὐτὸν μετ' εὐγενοῦς ἐλευθεριότητος ὑπὲρ τῆς παιδείας καὶ τῶν τεχνῶν. Λαυρέντιος δὲ, ὁ τοῦτου ἑγγονος (1448—92), ἔμπορος καὶ αὐτὸς, ἀνηγορεύθη διὰ τὰς ἀρετάς του Δούξ, καὶ ἐπεκλήθη ὁ μέγας, ὁ πατήρ τῶν γραμμάτων. Ἐπίσης δὲ φιλόκαλος ἐδείχθη καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ὁ Πάπας Λέων ὁ Ι', ὅστις ἦν καὶ μαθητὴς τοῦ Χαλκοκονδύλου (1513—21). Οὗτος δὲ καὶ ὁ πατήρ αὐτοῦ, ὡς καὶ ὁ προκάτοχός του Πάπας Ἰούλιος Β (1503—13), ἤρχισαν συνιστῶντες μεγάλας ἀρχαιολογικὰς συλλογὰς, ἐν αἷς προεῖχον μάλιστα αἱ τῶν δακτυλιολίθων. Κατὰ τοὺς αὐτοὺς δὲ χρόνους (1450—1550) ἀνευρέθησαν, εἴτε κατ' εὐτυχῇ συγχυρίαν, εἴτε μᾶλλον διότι μετὰ σπουδῆς ἐζητήθησαν, τὰ πλεῖστα καὶ κάλλιστα τῶν ἀρχαίων ἀγαλμάτων, καὶ πολυτελέστατοι οἴκοι ἐπληρώθησαν δι' αὐτῶν, καὶ ἔκτοτε ἤρχισαν συνιστώμενα τὰ μεγαλοπρεπῆ μουσεῖα ἐφ' οἷς σεμνύνονται σήμερον πᾶσαι σχεδὸν τῆς Εὐρώπης αἱ μεγάλοι πόλεις.

Ἡ γυνῶσις ὁμως τῆς ἀρχαιότητος ἦν ἐν σπαργάνοις τότε ἀκόμη, ὥστε ἀκριβεῖς κριτικαὶ ἔρευναι ἐπὶ τῶν ἀνευρισκομένων ἀρχαιοτήτων δὲν ἐγίνοντο, καὶ τῶν πε-

παιδευμένων αἱ προσπάθειαι περιωρίζοντο κυρίως περὶ τὴν ὀνοματοθεσίαν αὐτῶν. Ἄλλ' ἡ θεὰ αὐτῶν ἐξήψε τὸν πρὸς τὸ ἀρχαῖον κάλλος ἐνθουσιασμόν, ἐπέφερε μεταβολὴν μεγίστην καὶ αἰσιωτάτην εἰς τὴν ἐξάσκησιν τῶν τεχνῶν ἐν Εὐρώπῃ, καὶ παρήγαγε τοὺς εὐκλεεῖς καλλιτέχνας καὶ μεγαλοφυεῖς τῆς ἀρχαιότητος ὁπαδοὺς, τὸν Μιχαὴλ Ἀγγελον, τὸν Βενδενουῖτον Κελλίνην, τὸν Ῥαφαῆλον, ὅστις ἐνθουσιῶν πρὸς τ' ἀρχαῖα καλλιτεχνήματα, ἐπρότεινε σχέδιον γενικῆς ἀνασκαφῆς τῆς Ῥώμης. Ἐνεκα δὲ τῆς πολλῆς πρὸς τὰς ἀρχαιότητας προσπαθείας, συγχρόνως ὁμως τῆς ἀτελοῦς αὐτῶν γνώσεως, πολλαὶ ἐγένοντο κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐσφαλμένα ἀγαλμάτων ἐπισκευαὶ καὶ ἐπανορθώσεις, καὶ ἀπαταιῶνες μάλιστα, τῷ γενικῷ ἐνθουσιασμῷ καταχρώμενοι, κατεσκεύαζον ψευδεῖς ἀρχαιότητας καὶ ἐπιγραφάς, ἰδίως λατινικάς. Ἀπὸ δὲ τῶν 1600 ἤρξαντο ἀρχαιολόγοι δημοσιεύοντες συλλογὰς τῶν ἀνευρεθέντων τεχνουργημάτων, εἰς ὧν ὁμως τὰς πλείστας, μέχρι τῶν μέσων τοῦ 18 αἰῶνος, ὀλίγαι ἀπαντῶνται περὶ τῆς καλλιτεχνικῆς ἀξίας καὶ τῆς ἱστορίας αὐτῶν κρίσεις, καὶ πρὸ πάντων ἐκτίθεται μόνον τῆς ἀνευρέσεως αὐτῶν τὸ ἱστορικόν. Τὸ ἄριστον τοῦ εἶδους τούτου σύγγραμμα ἐξ ἐκείνης τῆς ἑκατονταετηρίδος εἶναι τὸ τοῦ P. S. Bartoli (1693), μετ' ἐξηγήσεων τοῦ G. P. Bellori, περὶ Ῥωμαϊκῶν ἀρχαιοτήτων, λατινιστί. Μνείας ἄξιον εἶναι καὶ τοῦ A. F. Gori τὸ Museum Florentinum, ἐν 6 τόμοις εἰς φύλλον (1731—42). Τὸ δὲ τοῦ Montfaucon (Montfaucon) σύγγραμμα, τὸ ἐπιγραφόμενον Antiquité expliquée et représentée en figures (10 Τόμ. εἰς φύλ. 1722. Supplém. 5 Τόμ. 1724), εἶναι τὸ πολυτιμότεον τοῦ εἶδους τούτου καὶ κυριώτατον βοήθημα τῶν ἀρχαιολόγων κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους, χρήσιμον καὶ μέχρι τοῦδε διὰ τε τὸ πλῆθος καὶ τὴν λαμπρότητα τῶν εἰκόνων του, καὶ ἡ πρώτη μεγάλη ἀπόπει-

ρα ἐξηγήσεως ἀρχαίων τεχνουργημάτων, περιοριζομένη ὁμῶς κυρίως εἰς τὰ πάρεργα τοῦ ἀρχαίου βίου, καὶ ὡς πρὸς τὴν θεωρίαν τῆς ἱστορίας τῆς τέχνης ἐπὶ σαθρῶν βαίνουσα βάσεων.

Ἄλλὰ μετ' ὀλίγον ἡ φιλομαθὴς περιέργεια δὲν ἤρ-
κειτο πλέον εἰς μόνα τὰ ἐν Ἰταλίᾳ ἀνευρισκόμενα, καὶ
ἐστράφη πρὸς τὴν πηγὴν αὐτὴν τῆς ἀρχαίας καλλιτε-
χνίας, πρὸς τὴν ἐν βαθείᾳ λήθῃ κειμένην Ἑλλάδα. Γάλ-
λος τις, Guillet de S. Georges καλούμενος, ἱστοριο-
γράφος τῆς ἐν Παρισίοις Ἀκαδημίας τῆς ζωγραφικῆς,
συλλέξας πληροφορίας παρὰ τῶν ἐν Ἀθήναις ἐγκατε-
στημένων Καπουκίνων, ἔγραψεν (1675) ἐν ὀνόματι τοῦ
ἀδελφοῦ του Γιλετιέρου περὶ τῶν ἀρχαιοτήτων τῶν
Ἀθηνῶν (1), καὶ, κατὰ δυστυχίαν τὸ θαυμάσιον θηρεύων,
οὐδ' ἐννοῶν πόσον ἡ περὶ τῶν Ἑλληνικῶν ἀρχαιοτήτων
ἀλήθεια ἦν θαυμασιωτέρα ὅλων τῶν ἐπινειῶν του, ἐγ-
κατέμιξεν αὐτῇ καὶ ψεύδη πολλά. Μετὰ ταῦτα δὲ πε-
ριηγήθησαν ὁμοῦ τὴν Ἑλλάδα ὁ Γάλλος Spon καὶ ὁ Ἀγ-
γλος Wheler, καὶ ἐξέδωκεν ἑκάτερος ἐν τῇ ἰδίᾳ γλώσσῃ
περιγραφὰς αὐτῆς τοπογραφικὰς καὶ ἀρχαιολογικὰς,
ἀμφοτέρας μὲν ἀνεπαρκεῖς, ἀλλ' οὐχ ἥττον πολυτίμους,
καὶ μάλιστα τὴν τοῦ Wheler, δι' ἧς περιέχουσιν εἰδήσεις
περὶ τῆς τότε καταστάσεως τῶν μνημείων. Ὁ Λ. Ρὸς
ἐξέδωκεν ἐκ χειρογράφου τῆς Βιέννης πραγματείαν γε-
γραμμένην κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς 15 ἑκατονταετηρίδος,
φέρουσαν δ' ἐπιγραφὴν Τὰ θέατρα καὶ διδασκα-
λεῖα τῶν Ἀθηνῶν (Εὐρωπ. Ἑραν. Τόμ. Γ'. σ. 49),
καὶ ἀποδεικνύουσιν τὴν τότε ἐλεεινότητα τῆς πόλεως
καὶ τὴν ἀμάθειαν τῶν κατοίκων τῆς. Ὁ δὲ Κόμης La-
borde ἐδημοσίευσεν ὅλας τὰς ἐκ τῶν σκοτεινῶν ἐκείνων
χρόνων σωζόμενας πληροφορίας περὶ Ἀθηνῶν.

Ἄλλὰ κυρίως ἀπὸ τῶν μέσων τῆς 18 ἑκατονταετη-

(1) Athènes anc. et moderne.

ρίδος ἤρχισε δραστηρία τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν κί-
νησις, καὶ νέα δι' αὐτάς ἀνέτειλεν ἐποχή. Ἐκτοτε πε-
παιδευμένοι περιηγηταὶ καὶ ἔμπειροι καλλιτέχναι ἀνί-
χνευσαν τὰ μνημεῖα τοῦ ἀρχαίου κόσμου εἰς τὸ φῶς ὀρ-
θῆς κριτικῆς καὶ μεγάλης πολυμαθείας. Μεταξὺ δ' αὐτῶν
διακρίνονται, καὶ εἰσὶν αἱ κυριώτεραι πηγαὶ πρὸς γνῶσιν
τῶν ἀρχαιοτήτων,

ΑΓΓΛΟΙ μὲν οἱ

Stuart and Revett, *Antiquities of Athens*, 1762,
σύγγραμμα ὃ ἐξηκολούθησεν ἡ Society of Dilettanti, ὑπὸ τὸν
τίτλον *Jonian antiquities*, 1769 καὶ 1797, καὶ
Unedited antiquities of Attica, 1817.

Chandler, *Voy. dans l'Asie Min. et en Grèce*, 1764—6.

Dodwell, *A tour through Greece*, 1801—6, T. 2.

Gell, περιγράφας κυρίως τὴν Ἀργολίδα (*Argolis*, 1810),
καὶ γράφας ἐπὶ *A Journey on the Moréa* (1823).

W. Leake, ὁ πάντων ἀκριβέστατος καὶ πληρέστατος,
ἐν 1805 περιηγηθεὶς καὶ μετὰ πολυμαθείας καὶ κρίσεως περι-
γράφας τὸ πλεῖστον τῆς Ἑλλάδος, ἐν τόμοις 9 (*Travels in Mo-
réa*, 1830, T. 3.—*Trav. in northern Greece*, 1835, T. 4.—
Athens and Attica, δευτ. ἐκδ. 1841, T. 2.).

ΓΑΛΛΟΙ δὲ οἱ

Tournefort (1711), μᾶλλον περὶ τὰ προϊόντα τῆς
φύσεως ἀσχοληθεὶς. *Voy. du Levant*, T. 2.

Choiseul Gouffiers, σύγγραμμα κυρίως πολυτελές.
Voy. pitt. de la Grèce, 1782, T. 2.

Pouqueville (1826, T. 6.) περιήγησις χρησιμωτάτη
πρὸ τοῦ Λεῖκ, ἀλλὰ πολλὰς ἔχουσα τὰς ἐλλείψεις.

Τῆς ἐπιστημονικῆς τῶν Γάλλων ἐπιτροπῆς

ἐν Πελοποννήσῳ (1828) τὸ μέγα, πολυτελέστατον καὶ περι-
εκτικώτατον σύγγραμμα. (Expéd. scientifique de la Morée).

ΓΕΡΜΑΝΟΙ δὲ, οἱ

Stackelberg, La Grèce pittoresque.

Brönstedt (Δανός), Περιήγ. ἐν Ἑλλάδι, 1810—13,
T. 2.

Διὰ δὲ τὴν ΙΤΑΛΙΑΝ ἰδίως

Serradifalco, Le antichità di Sicilia, T. 5.

Inghirami, Monumenti etruschi.

Διὰ τὴν ΑἴΓΥΠΤΟΝ,

Τῆς Γαλλικῆς ἐκστρατείας (1798) τὸ πολύτιμον καὶ σοφὸν
σύγγραμμα.

Rossellini, monumenti del' Egitto e della Nubia,
1832—8, T. 7., σύγγραμμα ἔξοχον διὰ τὴν βαθύτητα τῶν
κρίσεων καὶ τὴν λαμπρότητα τῶν εἰκόνων του.

Lepsius, Denkmäler aus Ägypten u. Äthiopien, 42
T. εἰς μέγα Φ., σύγγραμμα ἀκριβέστατον καὶ πολυτελέστατον.

Διὰ δὲ τὴν ΑΣΣΥΡΙΑΝ,

Monument de Ninive. Botta et Flandin. T. 5.

Συγχρόνως δὲ, ὡς ἂν ᾔθελεν ἡ τύχη ν' ἀνταμείψῃ
τῶν ἀρχαιολόγων τὰς ἀξιεπαίνους προσπάθειας, καὶ
ἂν ἐπεφύλαττεν αὐτοῖς διὰ τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν εἶχεν
ἤδη ὠριμάσει ἡ κρίσις αὐτῶν, τὸ μέγιστον ἀρχαιολο-
γικὸν εὑρεμα, ἀνεκαλύφθησαν ἐν ἔτει 1844—36, ὑπὸ
τὴν λάβαν τοῦ Βεσουρίου, τρεῖς ἀρχαῖαι Ἑλληνοῤῥωμαϊκαὶ
πόλεις, ἡ Πομπηία, τὸ Ἡράκλειον καὶ αἱ
Σταβιαί, καταχωσθεῖσαι ἐν ἔτει 79 μ. Χ. ἐπὶ Τίτου,

ἐν πλήρει τῇ δραστηριότητι τοῦ ἀρχαίου βίου, καὶ πλεῖστα ἀπεκάλυψαν καὶ ἔλυσαν, πλεῖστα δ' ἐτι κρύπτουσιν ἀρχαιολογικὰ μυστήρια. Περὶ αὐτῶν λαμπρὸν σύγγραμμα εἶναι τὸ τῶν *Mazois* καὶ *Gau*, *Les ruines de Pompei*, 1835.

Καὶ ἐν Ἑλλάδι δὲ, ἐν Ἀθήναις, ἐν Αἰγίνῃ, ἐν Φιγαλείᾳ, πολλαὶ ἐγένοντο ταυτοχρόνως περίπου, ὑπὸ ξένων ἰδίως, ἀνασκαφαί, καὶ πολλοὺς παρήγαγον θησαυροὺς καλλιτεχνημάτων, ὡς καὶ ἐν Τυρρηνίᾳ τῆς Ἰταλίας ἀνεσκάφη μέγα πλῆθος ἀγγείων.

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς δὲ τούτους χρόνους ἀνεφάνη ἀνὴρ μεγαλοφυΐας, ὅστις, συναρμολογήσας τὴν ἄφθονον ταύτην ὕλην, καὶ νέαν θεωρίαν ἐξ αὐτῆς ἀπαρτίσας, ἀνεδείχθη ὁ πατὴρ τῆς Ἱστορίας τῆς Καλλιτεχνίας. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦν ὁ Βιγκελμάννος (*J. Winkelmann*), υἱὸς σκυτοτόμου, γεννηθ. τὴν 9 Δεκ. 1717 ἐν Στενδάλ, πρωσσικῇ κώμῃ. Σπουδάσας δὲ μετὰ ζήλου, ἐγένετο ἐν 1743 ὑποδιδάσκαλος μικροῦ τινος σχολείου, καὶ ἐν 1749 βιβλιοθηκῆριος ἰδιωτικῆς βιβλιοθήκης παρὰ τὴν Δρέσδαν. Ἀλλ' ἐν ταῖς κλασικαῖς αὐτοῦ σπουδαῖς ἄκρατον ποτισθεὶς ἐνθουσιασμὸν πρὸς τὴν ἀρχαίαν τέχνην, ὠνειρεύετο τὴν πατρίδα αὐτῆς, τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα· διὸ καὶ τὸ καθολικὸν δόγμα δεχθεὶς, ἴσως ὡς συγγενέστερον πρὸς τὸ καλλιτεχνικὸν αὐτοῦ αἶσθημα, ἔσπευσεν εἰς Ῥώμην, καὶ διωρίσθη βιβλιοθηκῆριος τοῦ Καρδινάλιου Ἀλβάνη, καὶ ἔφορος τῶν παπικῶν ἀρχαιοτήτων, ὡς μόνον ἔχων συστατικὸν τὸ ἐν Γερμανίᾳ ἐκδοθὲν σύγγραμμά του: *Περὶ μιμήσεως τῶν Ἑλληνικῶν ἔργων* (*Ueber die Nachahmung der griechischen Werke*), περίπυστον ἤδη γενόμενον διὰ τῶν ἰδεῶν αὐτοῦ τὸ κενοφανὲς καὶ τὸ τολμηρὸν. Ἐνταῦθα δὲ, περιστοιχιζόμενος ὑπ' ἀφθόνων θησαυρῶν τέχνης καὶ ἐπιστήμης, ἔγραψε πρῶτον μὲν ἐν ἔτει 1759 περιγραφὴν δακτυλιολίθων (*description des pierres gravées du baron de Stosch*, 4ον) ἥδη τῇ Πρωσ-

σία ἀνηκόντων, καὶ ἐν 1762, περὶ ἀρχαίας ἀρχι-
τεκτονικῆς (Anmerkungen über die Baukunst der Alten).
Τέλος δὲ τὸ 1764 ἐξέδωκε τὸ ἑξοχον πάντων τῶν συγ-
γραμμάτων του, τὴν Ἱστορίαν τῆς τέχνης (Ge-
schichte der Kunst, T. 2), καὶ τὸ 1767, Σημειώσεις ἐπ' αὐ-
τῆς (Anmerkungen), T. I, συμπληρωθείσας διὰ τοῦ Mo-
numenti inediti. Διὰ τοῦ συγγράμματος δὲ τούτου ἐστήρι-
ξεν εἰς νέαν θεωρίαν τὴν ἐκτίμησιν τῶν τεχνουργημά-
των καὶ τῶν ἐποχῶν αὐτῶν, καὶ νέαν ἀπεκάλυψεν ἐπι-
στήμην. Ἐν Ἀπριλίῳ 1768 ἠθέλησε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς
τὴν πατρίδα του, καὶ καθ' ὁδὸν ἔτυχεν ἐν Μονάχῳ καὶ
Βιέννῃ λαμπροτάτης δεξιώσεως. Ἀλλ' ὁ θολὸς οὐρανὸς
ἐπέεζε τὴν ἑλληνικὴν του ψυχὴν, δι' ἧς καὶ παλινδρο-
μήσας, ἔσπευσε νὰ ἐπανεέλθῃ εἰς Ἱταλίαν. Ἐν Τεργέ-
στη ὁμως ἐδολοφονήθη (8 Ἰουν. 1768) ἐν τῇ Locanda
maxima ὑπὸ κακούργου ἐποφθαλμιάσαντος εἰς τὴν νομι-
σματικὴν συλλογὴν του, καὶ ἐτάφη εἰς τὴν παλαιὰν ἀ-
κρόπολιν τῆς Τεργέστης, παρὰ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἀγ.
Ἰούστου (1).

Μετὰ δὲ τὸν Βιγκελμάννον, καὶ κατ' αὐτόν, πολλοὶ
καὶ ἄλλοι ἔγραψαν εὐμέθοδα περὶ ἀρχαίας τέχνης
βιβλία, καὶ ἰδίως ὁ Heyne (1789—1812) συνεπλήρω-
σεν ἐκεῖνου τὸ σύγγραμμα ὡς πρὸς τὴν χρονολογίαν
(Antiquarische Abhandlungen, καὶ ἄλλα). Λόγου ἄξιον καὶ
χρήσιμον βιβλίον εἶναι τὸ τοῦ Βισκόντου (Ennio Qui-
rino Visconti), Iconographie grecque et romaine (1814), ἐξ
ἀντιπαραθέσεως τῶν τεχνουργημάτων ἐξάγον τὸν εἰκο-
νικὸν χαρακτῆρα πολλῶν τῶν ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐπιστή-
μων ἀνδρῶν.

Βαθύτερος δὲ καὶ πολυμαθέστερος εἶναι ὁ Δανὸς Zoë-
ga, ἐκδούς μετὰ πολλῆς γνώσεως καὶ κρίσεως περὶ
ἀρχαίων ἀναγλύφων (Bassni relievi antichi).

(1) Göthe, Winkelm. u. sein Jahrhundert.

Τοῦ Γάλλου Μίλλιν (Millin) τὰ συγγράμματα, Monuments inédits καὶ Galerie mythologique, ἀπάνθισμα ἀξιόλογον ἐκ τῶν πολυδαπάνων συλλογῶν, κατέστησαν εὐχερῇ τὴν σπουδὴν τῶν ἀρχαίων τεχνουργημάτων.

Ἐπολλαπλασιάσθησαν δὲ καὶ αἱ ἐκδόσεις μεγάλων συλλογῶν ἀρχαιοτήτων, καθ' ὅσον διὰ νέων ἀνακαλύψεων ἐπλουτίζοντο τὰ Μουσεῖα. Μεταξὺ δ' αὐτῶν ἐπίσημοι εἰσὶν αἱ ἀκόλουθοι·

Museum Capitolinum (ὑπὸ Bottari καὶ Foggini, 4 T. 1748—55).

Museo Pio-Clementino (ὑπὸ Visconti, 7 T. 1784—1807. Ὁ α'. τόμ. ὑπὸ Giambatt. Visconti, οἱ λοιποὶ ὑπὸ E. Q. Visconti.

Museo Borbonico, περιέχον τὰς ἀρχαιότητας τοῦ μουσείου τῆς Νεαπόλεως. (13 T. 1824—43).

Augusteum (Dresdens ant. Denkmäler, v. W. G. Bekker, 3 T. 1804—11, καὶ Γαλλιστί).

Musée Français (ὑπὸ Robillard Péronville et P. Laurent, 1803—11). Τούτου δ' ἐξακολούθησις Musée Royal καὶ Musée des Antiques (3 T. 1812—17).

Dilettanti (Specimens of anc. sculpture, 1809).

Taylor Combe (anc. marbles of the british Museum, 1812—18).

Αἱ δύο αὗται συλλογαὶ ἀφορῶσι κυρίως τὸν γλυπτικὸν κόσμον τοῦ Περθενῶνος καὶ τῆς Φιγαλείας.

Hawkins (anc. marb. of the br. mus. 1828).

Millingen (anc. unedited monuments, 1822).

Gerhard (antike Bildwerke, 1827). Καὶ τοῦ αὐτοῦ ἡ πολυτελεστάτη κεραμογραφικὴ συλλογὴ.

Raoul-Rochette (Mon. inéd. d'antiq. figurée, 2 T. 1828—9).

Annali del' Instituto di Roma. Τὸ μὲν κείμενον εἰς ὄγδοον, οἱ δὲ πίνακες εἰς μέγα φύλλον.

Καὶ ἄλλαι δὲ διάφοροι ἐγράφησαν καὶ ὁσημέραι πολλαπλασιάζονται ἀρχαιολογικαὶ πραγματεῖαι καὶ μονογραφαί, ἐν αἷς ἄξια μάλιστα μνείας·

Τοῦ περιωνύμου Θειρσίου τὸ περὶ Ἑποχῶν τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν (Fr. Thiersch, üb. die Epochen der bildenden Kunst. 6. έκδ. 1829), πολλὰς περιέχον ιδέας νέας, εὐφρεστάτας, καὶ ἐπὶ πολλῆς πολυμαθείας στηριζομένας.

Sillig, Catalogus artificum (1827), ὃν συνεπλήρωσεν ὁ R. Rochette (Supplément au catalogue de Sillig). Ἀλλὰ πολὺ ἐντελέστερον καὶ πλουσιώτερον ἐδημοσίευσεν ὁ

H. Brunn, ὑπὸ τὸν τίτλον Geschichte der griech. Künstler, 2 T. 1858—9, ἐξαντλήσας περίπου τὸ ἀντικείμενον, καὶ πάντα συλλέξας τὰ ὅπως δῆποτε γνωστὰ καλλιτεχνῶν ὀνόματα, καὶ εἰς νέον ὑποβαλὼν ἔλεγχον τὸν βίον, τὴν χρονολογίαν καὶ τὸν καλλιτεχνικὸν χαρακτῆρα αὐτῶν.

J. Braun, Ἱστορία τῆς Καλλιτεχνίας (Geschichte der Kunst., 2 T. 1858, γεωγραφικῶς διατεταγμένη, καὶ πολλοῦ εἰς ὅλως νέας καὶ τολμηρὰς θεωρίας στηριζομένη.

W. Lübke Ἱστορία τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς (Gesch. d.

Architectur), 1858. Ἱστορία τῆς Πλαστικῆς (Gesch. d. Plastik.), 1863.

J. Overbeck, ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Πλαστικῆς (Gesch. d. Griechischen Plastik.), 1857, πολλοῦ λόγου ξία διὰ τὴν αἰσθητικὴν τῶν καλλιτεχνημάτων ἐκτίμησιν.

Παραλείπομεν δὲ πλείστα ἄλλα πολλοῦ λόγου ἀξία ἀρχαιο-λογικὰ συγγράμματα, διότι ἡ πρόθεσις ἡμῶν δὲν εἶναι νὰ περιλάβωμεν ἐνταῦθα πλήρη τῆς ἐπιστήμης βιβλιογραφίαν, ἀλλὰ νὰ σημειώσωμεν τινὰ τῶν κυριωτέρων βοηθημάτων πρὸς μελέτην αὐτῆς.

Μεταξὺ δὲ τῶν ἐγχειριδίων τῶν διευκολυνόντων τὴν σπουδὴν τῆς ἱστορίας τῆς καλλιτεχνίας, ἄξιον ἰδίως μνείας εἶναι τὸ τοῦ Μυλλέρου (Ottfr. Müller, Handbuch d. Archäologie d. Kunst., 1830, καὶ 6'. ἐκδ. 1835), μετὰ τῶν ἰχνογραφικῶν πινάκων: Denkmäler d. alten Kunst. Τούτου ὑπάρχει καὶ Γαλλικὴ μετάφρασις τοῦ P. Nicard, 3 T. 1841. Ὁ δὲ Δ. Πρόσοιος ἐξέδωκεν Ἑλληνιστὶ μέρος αὐτοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον ἐγχειρίδιον τῆς ἀρχαιολογίας τῶν τεχνῶν (1841).

ΕΛΛΗΝΕΣ.

ΕΙΣ τὴν πρώτην βλάστησιν τῆς καλλιτεχνίας ἐν Ἑλλάδι θέλοντες ν' ἀνατρέξωμεν, δὲν δυνάμεθα νὰ ζητήσωμεν αὐτὴν πέραν τῶν χρόνων καθ' οὓς ἤρξατο ἡ κοινωνικὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀνάπτυξις, διότι ἡ καλλιτεχνία εἶναι καρπὸς τοῦ ὠρίμου πολιτισμοῦ. Ἀλλ' αἱ πανάρχαιοι Ἑλληνικαὶ παραδόσεις μνημονεύουσι χρόνων καθ' οὓς ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς, εἴτε ἰθαγενὴς ὑποτεθῇ εἴτε ἑπηλὺς, κατὰ τὰς διεστώσας γνώμας τῶν ἱστορικῶν, διετέλει ἐντὸς αὐτῆς τῆς Ἑλλάδος ἐν ἀγροίκῳ ἔτι καὶ ἀγρία σχεδὸν καταστάσει, καὶ ἐπομένως πάσης τέχνης ἐστερημένος. Οἱ πρῶτοι Ἀρχάδες, φέρ' εἰπεῖν, περιγράφονται ὡς δασόβιοι, ὡς γυμνοὶ διαιτώμενοι, ἀπὸ ῥιζῶν καὶ βοτάνων τρεφόμενοι, καὶ πρῶτον ὑπὸ Πελασγοῦ διδαχθέντες νὰ πηγνύωσι καλύβας, νὰ ἐνδύωνται δέρματα, καὶ νὰ τρώγωσι βαλάνους, οἱ «βαλαντιφάγοι» ἐκεῖνοι Ἀζάνες, καθὼς ὠνόμασεν αὐτοὺς ὁ χρῆσμός (¹).

Οὐδὲ δύνάται δὲ νὰ ὑποτεθῇ ὅτι πρὸς τοὺτους τοὺς ἀρχαιογόνους δῆθεν κατοίκους τῆς χώρας κατῆλθον μεταγενεστέρως αἱ Ἑλληνικαὶ φυλαί, ἀλλότριαι πρὸς αὐτοὺς, καὶ φέρουσαι ἑξωθεν μεθ' ἑαυτῶν τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν τέχνην, διότι πάντα τὰ τεκμήρια τῆς ἱστορίας ἀποδεικνύουσιν ὅτι ἡ χώρα ἥτις ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων ἐκαλεῖτο Ἑλλάς, ὠκεῖτο πανταχοῦ σχεδὸν ὑπ' ἔθνους ὁμογενοῦς, τὴν αὐτὴν ἔχοντος φυσιογνωμίαν καὶ γλῶσσαν, καὶ μόνον διὰ τοπικὰς ἢ καιρικὰς περιστάσεις εἰς συγγενεῖς διαιρεθέντος φυλάς. Αὐτὴ μάλιστα ἡ Ἀρχαδία, ἥς μνημονεύεται ἡ ἀγρία κατάστασις, καὶ ἥτις πάντοτε ἀχείρωτος μέινασα, οὐδέποτε μετέβαλε πληθυσμὸν, αὐτὴ ἡ ἔδρα καὶ ἡ πατρίς τῶν Πελασγῶν, φαίνε-

(¹) Πaus. H, 1.

ται καθ' ἅπασαν τὴν ἱστορικὴν ἐποχὴν ὁμόγλωσσος καὶ ὁμόφυλος διατελέσασα τοῖς λοιποῖς Ἑλλήσιν.

Ἦσαν δ' οἱ κάτοικοι αὐτῆς Πελασγοὶ, οἵτινες αὐτοὶ μὲν ἑαυτοὺς ἐθεώρουν ὡς γηγενεῖς Ἀρχάδας, ὑπὸ τινων δὲ τῶν ἱστορικῶν ἐκλαμβάνονται ὡς ἡ φυλὴ ἡ ἑξῶθεν ἐποικήσασα τὴν Ἑλλάδα.

Ἄλλ' οἱ χρόνοι ἐκεῖνοι, καθ' οὓς τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος οὐδεμίαν εἶχε τέχνης ἐμπειρίαν ἢ ἔννοιαν, δὲν εἶναι πιθανὸν ἐπὶ πολὺ νὰ διήρκεσαν, διότι, καὶ ἂν ἑξῶθεν δὲν εἰσῆχθη διὰ τῆς ἐπιμιξίας, ἡ τέχνη ἐνυπῆρχεν εἰς τὴν φύσιν καὶ τὴν αἰσθησιν τῶν Ἑλλήνων, καὶ οὐδαμοῦ εὐρεν εὐνουστέρας περιστάσεις καὶ εὐφορώτερον ἔδαφος εἰς εὐγενῆ βλάστησιν. Πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχων πάντοτε τοῦ πλάστου τὸ λαμπρὸν καλλιτέχνημα, τὴν ἀπαράμιλλον τῆς πατρίδος τοῦ φύσιν, ὁ Ἕλληνας ἠρύετο ἐξ αὐτῆς νηπιόθεν τὴν γνῶσιν, καὶ ἐξωκειοῦτο πρὸς τὴν αἰσθησιν τοῦ καλοῦ. Οὕτως αἱ μαλακαὶ καμπύλαι, αἱ πολυσχημάτιστοι γραμμαὶ τῶν ὀρέων καὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Ἑλλάδος, αἱ μὲν διαγγραφόμεναι ἐπὶ τοῦ στιλπνοῦ αἰθέρος, αἱ δὲ ὀρίζουσαι τὴν γλαυκὴν ἑκτασιν τῆς θαλάσσης, ἐνεποιοῦν αὐτῷ τὸ τοῦ σχήματος αἶσθημα· αἱ λαμπραὶ βαφαὶ δι' ὧν ἀνατολὴ καὶ δύσις ἐν τῷ ὡραίῳ τούτῳ κλίματι χρίουσι τὴν θάλασσαν καὶ τὰ ὄρη, τὸν ἐμύουν εἰς τῶν χρωμάτων τὴν ἁρμονίαν· ἡ γαλήνη τῶν στοιχείων, ἡ ἰσορροπία τῆς θερμοκρασίας καὶ τῶν τοῦ χρόνου ὥρων, καὶ ἡ χαρίεσσα ὄψις τῆς γῆς, τῷ διέπλκτον τὴν φρένα ἡρεμον, ἐναρμόνιον καὶ φαιδρὰν· ἡ τῶν ὀριζόντων ποιηκίλια καὶ ἑκτασις ἐπτέρου τὴν φαντασίαν αὐτοῦ, καὶ ἀνεδείκνυνεν αὐτὴν ἐφευρετικὴν καὶ εὐκίνητον καὶ ὁ οὐρανός, ὁ ἀείποτε μειδιῶν ἀνεφέλως, ἀνέτεινε τὴν διάνοιαν αὐτοῦ πρὸς τὴν θεῖαν κατοικίαν καὶ τὴν θεῖαν ἐντέλειαν. Ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ ἀνθρωπίνη μορφή, ἡ κατὰ τὰς φυσικὰς περιστάσεις συνθήκῃς διατυπωμένη, παρίστα αὐτῷ ἐνταῦθα, εἴτε ἐνεκα τῆς εὐτυχοῦς εὐχρασίας τοῦ κλίματος, εἴτε

καὶ ἐκ φυλετικοῦ προνομίου, ἀρχαίτυπον καθαρᾶς καλλωνῆς, ἐφ' ἣ ἐσεμνύνοντο οἱ Ἕλληνες, καὶ ἦν ἐκαλλιέργουν δι' ἐναρμονίου ἀσκήσεως τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, πιστεύοντες εἰς τὸ ὀρθὸν φυσιογνωμικὸν ἀξίωμα ὅτι «οἷα ἡ ψυχὴ τοιάδε καὶ ἡ μορφή.»

Εἰς τὰς φυσικὰς δὲ ταύτας ἀφορμὰς τῆς καλλιτεχνικῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ αἰσθηματος ἀναπτύξεως προσετίθεντο καὶ ἕτεραι ἠθικαί· ὅτι ἡ θρησκεία, ἣν κυρίως ὑπηρετεῖ ἐν Ἑλλάδι ἡ τέχνη, ἀνεβίβαζεν αὐτὴν εἰς τὴν ὑψίστην καὶ καθαρωτάτην ἔννοιαν τοῦ καλοῦ· καὶ ὅτι ἡ ἐλευθερία, εἰς ἥς τὸ γάλα ἡ τέχνη τρέφεται, ἦν οὐγάτηρ αὐτῆς τῆς Ἑλληνικῆς φύσεως, αὐτῶν τῶν ἀχάνων θαλασσῶν ἐφ' ὧν τὸ βλέμμα ἀπεριορίστως ἐκτείνεται, καὶ τοῦ αἰθέριου οὐρανοῦ εἰς ὃν ἡ διάνοια ἀκωλύτως πτεροῦται, ἦν ἡ πολιούχος θεὰ τῆς Ἑλλάδος, καὶ τῆς Ἑλληνικῆς ψυχῆς ἡ οὐσία.

Ἡ τέχνη ὁμῶς οὐδαμοῦ παρὰ τοῖς λαοῖς προκύπτει διὰ μιᾶς, ὥς Ἀθηναῖ ἐνοπλος ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ Διὸς, ἀλλὰ, καθ' ὃ ἄμεσον προϊόν τῶν αἰσθητικῶν καὶ ἀντιληπτικῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς, παρακολουθεῖ τὰς φάσεις αὐτῶν, καὶ τὴν τῶν ἰδεῶν βαθμιαίαν ἀλλοίωσιν, ἣτις συνήθως συνέχεται, ὥς αἰτία ἢ ὥς ἀποτέλεσμα, μετὰ τῆς τροπῆς τῶν πολιτικῶν περιπετειῶν παντὸς ἔθνους. Αἱ περιπέτειαί δ' αὗται συνδέονται συνήθως καὶ μετ' ἄλλων ἐξωτερικῶν περιστάσεων, αἵτινες καὶ ὕλικοις ἐπενεργοῦσιν ἐπὶ τῆς τῶν τεχνῶν ἐξασκήσεως.

Ὅστε ἡ ἱστορία τῆς καλλιτεχνίας δύναται νὰ θεωρηθῇ πανταχοῦ, καὶ μάλιστα ἐν Ἑλλάδι, ὥς αὐτὴ ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, ὑπομνηματιζομένη διὰ τῶν προϊόντων τῆς τέχνης. Τούτου ἕνεκα διαιροῦμεν τὴν περὶ τῆς Ἑλληνικῆς καλλιτεχνίας ἀφήγησιν εἰς τὰς διαφόρους περιόδους τῆς μεταβολῆς τοῦ χαρακτῆρος αὐτῆς, ἀντιστοιχοῦσας πρὸς τὴν ἐκάστοτε μεταβολὴν τοῦ πολιτικοῦ ὀρίζοντος τῆς Ἑλλάδος.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΡΩΤΗ, ΗΡΩΙΚΗ.

ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΚΑΘΟΔΟΥ ΤΩΝ ΗΡΑΚΛΕΙΔΩΝ, 1104, π. Χ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Κοινωνικὸς χαρακτήρ τῆς ἐποχῆς.

ΕΚΤΟΣ τῶν σπανιωτάτων παραδόσεων περὶ τῆς παναρχαίου ἀγρίας καταστάσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, καὶ ἴσως τινῶν ἀμυδρῶν νύξεων παρὰ ποιηταῖς, ὡς παρ' Ὀμήρῳ, περιγράφοντι τὴν διαίταν τῶν Κυκλώπων, πᾶσαι αἱ λοιπαὶ μαρτυρίαι ἀναβαίνουσι μέχρι χρόνων καθ' οὓς φαίνονται οἱ Ἕλληνες ἐν κοινωνίᾳ ἤδη βιοῦντες, πολιτισμοῦ μετέχοντες, καὶ ἐν πολιτικῷ διατελοῦντες ὀργανισμῷ. Ἀλλ' ὁ πολιτισμὸς τῆς ἀρχαιότητος ταύτης ἐποχῆς ἦν ἀρρῦθμιστος καὶ ἀγροῖκος· ἐν αὐτῷ, τοῦ δικαίου ἐπεκράτει ἡ βία, καὶ ἡ ὕλη ἐπεκράτει τοῦ πνεύματος. Μεταξὺ πόλεων καὶ λαῶν πόλεμος ἦν ὁ κανὼν, καὶ εἰρήνη ἦν ἡ ἐξάίρεσις. Ἡ Ἑλλάς πᾶσα ἦν ἀνάστατος καὶ ἐσιδηροφόροι, καὶ ἡ σωματικὴ ρώμη ἦν ἡ μόνη ὁδηγοῦσα εἰς δόξαν. Ὁ μὴ ἔχων τέρατα καὶ κακούργους· νὰ ἐξολοθρεύσῃ, ἐστρεφεν ἀπροκλήτως πολλάκις τὰ ὅπλα του κατὰ τῶν γειτόνων, θη-

ρεύων φήμην καὶ λάφυρα, καὶ ἂν διέπρεπεν ἐπ' ἀνδρεία, ἐκηρύττετο ἥρως.

Ὁ δὲ πολιτικός τῶν τότε χρόνων ὀργανισμὸς μετεῖχε τοῦ πατριαρχικοῦ χαρακτήρος, ὅστις ἀρμόζει μάλιστα εἰς κοινωνίας ἄρτι ἐξερχομένας τῆς φυσικῆς καταστάσεως. Ὁ διαδοχικὸς Ἄναξ ἦν ἡ ἐθεωρεῖτο ὁ γενάρχης τοῦ λαοῦ του, αὐτὸς ἐκ Διὸς καταγόμενος, καὶ παρὰ Διὸς δεξάμενος τὸ σκήπτρον· μετὰ πάσης τῆς ἀπολύτου αὐτοῦ ἐξουσίας, τῆς τε πολιτικῆς, τῆς στρατιωτικῆς καὶ τῆς θρησκευτικῆς, συνεχέντρον ἐν ἑαυτῷ πᾶσαν τὴν ἐθνικὴν ὕπαρξιν, καὶ ἀπερρόφα πᾶσαν τῶν λοιπῶν τὴν ἀτομικότητα. Αὐτοῦ ἡ ἀνδρεία ἀντήχει, αὐτὸς ἦν ὁ ἥρως, καὶ αὐτὸν ἐψάλλον τὰ ἔπη τοῦ ποιητοῦ.

Ἐφθانون δὲ πολλάκις οἱ Ἄνακτες, διὰ κατακτήσεων ἢ δι' ἐπιβροχῆς, εἰς μεγάλην δύναμιν, ὥς ὁ εὐρυκρεῖων Ἀγαμέμνων, ὁ πολλῇσι νήσῃσι καὶ Ἀργεῖ παντὶ ἀνάσσει, καὶ ἀναλόγως τῆς ἰσχύος καὶ τῆς ἀνωτάτης θέσεως αὐτῶν, ἀνέπτυσσον ἐν τοῖς ἰδίοις οἴκοις πολλὴν καὶ ἐπιδεικτικὴν πολυτέλειαν, καὶ πλοῦτον ἐκτῶντο πρὸς τοὺς καιροὺς οὐ μικρὸν ἀπὸ τε τῶν λαφύρων τῶν ἡττωμένων, ἀπὸ φόρων τῶν ὑπηκόων, καὶ ἀπὸ βασιλικῶν τεμενῶν. Δὲν ἦσαν ὁμως οἱ Ἄνακτες οὗτοι οὕτω αὐθαίρετοι, ἀπόλυτοι καὶ ἡγεμονικοὶ, ὅσον οἱ Ἀσιανοὶ Βασιλεῖς, ἀλλὰ περιεστοιχίζοντο ὑπὸ Βουλῆς γερόντων, καὶ ὑπὸ ἀγορᾶς τοῦ δήμου· διότι τὸ πνεῦμα ἐλευθερίας, τὸ βοηθοῦν τῆς καλλιτεχνίας τὴν βλάστησιν, οὐδέποτε ἔπαυσε πνέον ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ δὲ τοῦ πνεύματος καλλιέργεια ἐλείπετο ἔτι πολὺ τῆς σωματικῆς ἀναπτύξεως, ἐν ᾧ ὁ ἄνθρωπος πρὸς τὴν ἀχειρωτὸν φύσιν καὶ τ' ἀρρύθμιστα στοιχεῖα τῆς κοινωνίας ἐν πάλῃ διατελῶν, ἡδυνάτει ἔτι ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν τούτων ἀντικειμένων νὰ εἰσδύσῃ εἰς ἑαυτὸν, καὶ νὰ στρέψῃ τὴν διάνοιαν πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ μελέτην. Διὰ τοῦτο τῶν χρόνων τούτων ὁ φιλολογικὸς χα-

ρακτήρ ἦν καθαρῶς ἐπικός, μεγαλοπρεπὴς ἀφήγησις τῶν ἐξωτερικῶν συμβάντων, μεγαλοφυὴς περιγραφή τῶν ταῖς αἰσθήσεσιν ὑποπιπτόντων ἀντικειμένων, οὐχὶ δ' ἐκφρασις τῶν ἐξ ὑποκειμένου ἐνδομύχων ἀντιλήψεων ἢ διαπλάσεων τῆς ψυχῆς. Ὁ Ὅμηρος εἶναι τὸ μαγικὸν κάτοπτρον, οὐχὶ ὁ δημιουργὸς τῆς κοινωνίας καὶ τῶν ἔργων ἃ περιγράφει.

Ἐθνογραφικῶς δ' ἔχει ἡ ἐποχὴ αὕτη τὸ χαρακτηριστικόν, ὅτι ἐπ' αὐτῆς ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν φυλῶν ἐν μὲν τῇ Στερεᾷ ἐπεκράτουν οἱ Αἰολεῖς (οἰκοῦντες ἰδίως τὴν Θεσσαλίαν, καὶ ἀπὸ Βοιωτίας μέχρις Αἰτωλίας, ἐτι δὲ καὶ τὴν Κόρινθον καὶ τὴν Ἥλιδα τῆς Πελοποννήσου)· ἐν δὲ τῇ Πελοποννήσῳ οἱ Ἀχαιοὶ (κατελθόντες ἐκ Φθιώτιδος εἰς Μεσσηνίαν, Λακωνίαν καὶ Ἀργολίδα, ὅπου καὶ Δαναοὶ ἐλέγοντο)· αἱ δὲ δύο δ' ἄλλαι φυλαὶ ὦκουν, ἡ μὲν Ἰωνικὴ τὴν Ἀττικὴν, τὴν Τροιζηνίαν καὶ τὴν Αἰγιαλίαν, ἡ δὲ Δωρικὴ, ἐκ Θεσσαλίας προελθοῦσα, τὴν Δωρίδα καὶ μέρος τῆς Κρήτης. Ἐπὶ τῶν πρώτων δὲ χρόνων τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου, πολλαχοῦ οἱ μετὰ ταῦτα τὰς φυλάς ταύτας ἀποτελέσαντες, ἦσαν γνωστοὶ ὑπὸ τὸ κοινὸν ὄνομα Πελασγοί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ἀρχιτεκτονική.

Τεχνοδομίαι.

Ἐν τοιαύτῃ κοινωνικῇ καταστάσει ἦν ἐπόμενον αἱ πόλεις ν' ἀσφαλίζωνται κατ' ἐπιδρομῶν, δι' ὃ καὶ εἰς ἀπροσβάτους συνήθως ὠκοδομοῦντο θέσεις, καὶ δι' ὄχυρώσεων ἰσχυρῶν περιτειχίζοντο, ὥς μαρτυρεῖ καὶ ὁ Ὅμηρος λέγων·

Οἱ πρῶτοι Θήβης ἔδος ἔκτισαν ἑπταπύλοιο,
 πύργους αὖ τ', ἐπεὶ οὐ μὲν ἀπύργωτόν γ' ἐδύνατο ραίεμεν
 εὐρύχωρον Θήβην (1).

Ἀνήγειρον δὲ τὰ τεῖχη τῶν φρουρίων οἱ ῥωμαλέοι
 αὐτῶν οἰκοδόμοι ἰσχυρά καὶ ὀγκώδη, καὶ τῇ ἀνδρικῇ
 ῥώμῃ ἀκαταγώνιστα, δι' ὃ καὶ ὁ αὐτὸς ποιητὴς τὰς
 πόλεις εὐτείχεας καὶ εὐπύργους καλεῖ.

Καὶ τοιαῦτα ἦσαν τὰ εὐπαγῇ ἐκεῖνα τειχίσματα,
 ὥστε, ὅταν μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς ἐποχῆς οἱ Ἑλ-
 ληνες ἐβλεπον αὐτὰ ἐναπολειπόμενα ἐπὶ τῆς γῆς των,
 γιγαντιαῖα λείψανα παρελθόντων καιρῶν, τότε θαυμά-
 ζοντες τ' ἀπεκάλουν, οἱ ποιηταὶ μάλιστα (2), Κυκλώ-
 πεια τεῖχη, καὶ ἀπέδιδον τὴν οἰκοδομὴν αὐτῶν, καὶ
 ἰδίως τῶν τῆς Τύρινθος καὶ τῶν Μυκηνῶν, εἰς τοὺς
 μυθικοὺς Κύκλωπας, οὓς κατήγον οἱ μὲν ἐκ Κουρίτι-
 δος, ἢ Θράκης ἢ Λυκίας, ὡς ἀναφέρει ὁ Ἀπολλοδώ-
 ρος (3), οἱ δὲ καὶ ἐκ Συρίας, ὡς ὁ τοῦ Εὐριπίδου σχο-
 λιαστής (4). Διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον ἐνίοτε τὰ ἔλεγον
 καὶ Οὐράνια, καὶ ὡς οἰκοδόμους αὐτῶν ἐξελάμβανον
 ἄλλοι ἄλλους θεοὺς, ὡς τὸν Ποσειδῶνα τῶν Τρωϊ-
 κῶν, τὸν Ἀπόλλωνα τῶν ἐν Μεγάροις κτλ. Ὁ Ἡρό-
 δοτος (5) καλεῖ αὐτὰ καὶ Πελασγικά, καὶ ὁ Ἡσύ-
 χιος Ὠγύγια ἀρχαῖα τεῖχη.

Κυρίως ὁμῶς οἱ νεώτεροι ἀπεκάλεσαν τὰ ἐρείπια
 τῶν φρουρίων τούτων Πελασγικά, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι

(1) Ὀδύσ. Α. 262.

(2) Κυκλόπων θυμέλαι. Εὐρ. Ἰφ. Αὐλ. 151. Κυκλωπέων
 πόνος χειρῶν. Αὐτ. 1500. Κυκλωπίδες ἐστίαι. Ἰφ. Ταυρ.
 849 Κυκλώπων βῆθρα. Ἡρ. μαιν. 946. Κυκλώπων πρόθυρα
 Εὐρυσθέως. Πινδ. Ἀπόσπ. 151. Κυκλώπειος τροχός. Σοφ. ἐν
 Ἡσυχ. Ἴδε καὶ Πausan. Β. 16, 25. Στράβ. Η. 202.

(3) Β. 2, 1. — (3) Ἠλέκτ. 1161. — (5) Ε. 64.

εὖρον αὐτὰ ὅπου ἱστορεῖται ὅτι κατῴκουν ἐν τῇ ἀπω-
τάτῃ ἀρχαιότητι Πελασγοί, ὀρθότερον δ' ὅπου, πρὸ τῆς
εἰσβολῆς τῶν Δωριέων, ἦσαν αἱ ἀκμαιότεραι πολιτεῖαι,
καὶ ἰδίως ἐν Ἀργολίδι, ἐν Ἀρχαδίᾳ, ἐν Ἡπείρῳ, ἐν
Ἰταλίᾳ καὶ Ἐλλάσσονι Ἀσίᾳ. Δύνανται δὲ νὰ διαιρε-
θῶσι τὰ τεῖχη ταῦτα εἰς τρία εἶδη, ὧν τὰ δύο πρῶτα
κυρίως φέρουσι τὴν ἐπωνυμίαν τῶν Κυκλωπέων ἢ Πε-
λασγικῶν.

α'.) Τὸ πρῶτον σύγκειται ἐκ λίθων ἀργῶν (1), ὃ
ἐστὶν ἀμόρφων, ὡς ἀποσπῶνται ἐκ τῶν ὀρέων, ἢ ὡς
ρήγνυνται ἐν ταῖς λατομίαις, μεγίστων δὲ, καὶ συνεχο-
μένων διὰ τοῦ ἰδίου βάρους, ἐν ᾧ εἰς τὰ κενὰ διαστή-
ματα, ἅτινα μένουσι μεταξὺ αὐτῶν, παρεντίθενται πρὸς
στερεότητα μικροὶ λίθοι λογάδες. Τοιαῦτα εἰσὶ τὰ τῆς
Τύρινθος, ἃ περιγράφει οὕτως ὁ Πausanίας (2). «Τὸ τεῖ-
χος Κεκλώπων μὲν ἔστιν ἔργον, πεποιήται δ' ἀργῶν λίθων,
μέγεθος ἔχων ἕκαστος λίθος, ὥς ἀπ' αὐτῶν μὴδ' ἀν' ἀρχὴν
κινηθῆναι τὸν μικρότατον ὑπὸ ζεύγους ἡμιόνων. Λιθὰ δὲ
ἐνήρμοσται πάσαι ὥς μάλιστα αὐτῶν ἕκαστον ἀρμονίαν τοῖς
μεγάλοις λίθοις εἶναι.» Ἀλλ' ὁ περιηγητὴς λέγει ὑπερ-
βολὰς, διότι, κατὰ τῶν νεωτέρων τὰς καταμετρήσεις, οἱ
μέγιστοι τῶν λίθων ἔχουσι διαστάσεις 12 X 8'. Ἐχει
δὲ τὸ τεῖχος πάχος μὲν μέχρι 24', τὸ δὲ μέγιστον σω-
ζόμενον ὕψος 34'. Τοῦ αὐτοῦ ρυθμοῦ τειχοδομίαν ἔχει
καὶ ἡ δυτικὴ ἀκρόπολις τῶν Μεγάρων (HIN. A, 4).

β'.) Τὸ δὲ δεύτερον εἶδος σύγκειται ἐκ λίθων ἀμόρφων
μὲν καὶ αὐτὸ, ἀλλὰ συνηρμοσμένων ὁμαλώτερον κατὰ
τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀκριβῶς, καὶ ἄνευ τῶν μικρῶν παρε-
νειρομένων λιθίων. Τοιαῦτα εἰσὶ τὰ τεῖχη τῶν Μυκηνῶν,
ἃ ὀνομάζει ὁ Εὐριπίδης· «Κεκλώπων βάθρα, φοῖνικι κα-
νόρι, καὶ τέχοις ἡρμοσμένα (3), πιᾶνως ἔνεκα τῆς ιδέας

(1) Πaus. B. 25. — (2) Αὐτ. — (3) Ἡρ. Μαιν.

ὅτι οἱ Κύκλωπες ἦσαν οἰκοδόμοι ἐκ Συρίας ἢ Φοινίκης προελθόντες. Εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν ὑπάγονται καὶ τὰ τείχη τῆς ἀνατολικῆς ἀκροπόλεως τῶν Μεγάρων, καὶ τὰ πλείστα τῆς Ἀρκαδίας (ΠΙΝ. Α, 2).

γ'). Τὸ τρίτον τέλος εἶδος σύγκειται ἐκ λίθων πολυγωνίων, περιεργότατα λελαξευμένων, καὶ ἐπιτηδειότατα συνηνωμένων, ὥστε ἐσοχαὶ καὶ ἐξοχαὶ ν' ἀντιστοιχῶσιν ἀκριβῶς, καὶ ν' ἀποτελῶσιν ὠραῖον καὶ στερεώτατον σύμπλεγμα. Ἡ κατασκευὴ αὐτοῦ ἔχει οὐ μικρὰς δυσχερείας, καὶ ἡ ἐντελής ὁμοιότης τῶν ἀντιστοιχῶν γωνιῶν καὶ ἐπιφανειῶν κατωρθοῦτο, φαίνεται, διὰ μολυβδίνου τύπου, ὅστις, λαμβανόμενος ἐπὶ τῶν ἐξοχῶν, ἐχρησίμευεν ἔπειτα ὡς κανὼν εἰς τῶν ἐσοχῶν τὴν τομὴν, οἷος ἦν ὁ διὰ τὰ Ἰωνικὰ κυρίως κοσμήματα χρήσιμος κινητὸς κανὼν, ὁ λεγόμενος Λέσβιος ⁽¹⁾. Καθ' ἣκει δὲ τὸ εἶδος τοῦτο καὶ μέχρι τῶν μεταγενεστέρων χρόνων ὡς ἐπιτετηθευμένη τις μίμησις τῆς κυκλωπικῆς τειχοδομίας, δι' ὃ ἀπαντᾶται ἐνίοτε, ὡς κατὰ τὸ Ἄρμα τῆς Βοιωτίας, ἐν τῷ ναῷ τοῦ Λυκαίου Διὸς καὶ ἀλλαχοῦ, πολυγώνιος τοῖχος ἐπικαθήμενος ἐπὶ βάσει ἰσοδόμου τῆς μεταγενεστερᾶς ἐποχῆς· ἀλλὰ πολὺ συνηθέστερα εἰσὶ τὰ ἰσόδομα τείχη τὰ ἔχοντα κυκλωπείους τὰς βάσεις, λείψανα ἀρχαίων τειχῶν. Τοῦ εἶδους τούτου ὠραιότατα παραδείγματα ὑπάρχουσιν ἐν Δελφοῖς, ἐν Ἀμφίσσῃ καὶ ἀλλαχοῦ.

Ἐνιαχοῦ ὁμως μετὰ τῆς πολυγωνίου τειχοδομίας εὐρίσκεται κατὰ μέρος συνηνωμένη ἡ αὐτῆς ἀπλουστερά καὶ εὐκολωτέρα ἰσόδομος, χωρὶς νὰ πηγάζῃ ἐξ ἐποχῆς μεταγενεστερᾶς, ὡς φέρ' εἰπεῖν παρὰ τὴν κυριωτέραν πύλην τῆς εἰσόδου τῶν Μυκηνῶν.

Ὁκοδομοῦντο δὲ τὰ φρούρια εἰς τὰς κορυφὰς ἢ τὰς ῥάχεις ἀποτόμων λόφων, αὐτῶν τὸ σχῆμα παρακολου-

(1) Ἀριστοτέλης, Ἠθικ. Νικομ. Ε, 40.

θοῦντα, διότι, ὡς ἐκ τῆς ἀφελείας τῶν τότε μεθόδων τῶν προσβολῶν, καὶ ἡ ὀχυρωματικὴ, ἀντὶ τοῦ νῦν σοφοῦ συνδυασμοῦ τῶν γραμμῶν αὐτῆς, περιωρίζετο εἰς ἀπλοῦς περιβόλους κυρίως.

Τὸ μόνον δ' ὃ ἐτεχνάζετο, ἦν ν' ἀνεγείρη, ὅπου τοῦτο ἦν ἀναγκαῖον ἢ δυνατόν, ἐντὸς τῶν πρώτων περιβόλων ἄλλους ἐλάσσοντας, οὕτως ὥστε τοῦ ἐξωτέρου ἀλόντος, νὰ παρέχῃσι καταφύγιον οἱ ἐνδότεροι. Τοιοῦτον σχέδιον παριστῶσι τὰ ἐρείπια τῶν Μυκηνῶν, καὶ αὐτῆς τῆς Τίρυνθος. Ἐγινώριζε δ' ἡ τέχνη τῶν ὀχυρώσεων καὶ μετεχειρίζετο καὶ τὴν κατὰ πλευρὰν ὑπεράσπισιν, διὰ πύργων, ὡς καὶ ὅπου αἱ γραμμαὶ τῶν περιβόλων ἦσαν ὑπὲρ τὸ δέον, καὶ ὑπὲρ ἀκοντίου βολὴν, μακραί. Τούτους οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς λέγουσιν ἀνήκοντας ἤδη εἰς τὸ σύστημα τῆς κυκλωπέας ἀρχιτεκτονικῆς· οἷον ὁ Πλίνιος ⁽¹⁾ Turres, ut Aristoteles, Cyclopes invenere; Tirynthii, ut Theophrastus. Συμμαρτυροῦσι δὲ καὶ τὰ σωζόμενα ἐρείπια. Παρὰ τὴν Ἀνατολικὴν, ὡς ἐν παραδείγματι, πύλην τῆς Τίρυνθος, σώζονται δύο τετράγωνοι πύργοι, καὶ ὅμοιοι ἐν Μυκῇναις, καὶ εἰς πολλὰς Ἀρχαδικὰς ἀκρόπολεις· εἰς δὲ τὴν Στύμφαλον (Ζαρακᾶ), εἰς τὴν ἀκρόπολιν τῶν Θηβῶν Καδμείαν, εἰς Σίπυλον τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, καὶ ἀλλαχοῦ, ὑπάρχουσι προσέτι καὶ πύργοι ἡμικυκλικοί. Παρατείνονται δ' ἐνίοτε παρὰ τὰ τεῖχη, συντελοῦσαι εἰς τὴν ὑπεράσπισιν, καὶ σύριγγες, ἢ ὑπόγειοι καὶ ὑπόστεγοι δίοδοι, ἔχουσαι πρὸς τὰ ἐξω θυρίδας, ὡς ὑπάρχουσι κατὰ τὴν νοτιανατολικὴν καὶ τὴν νοτιοδυτικὴν πλευρὰν τῆς Τίρυνθος, ἐκατέρωθεν τῆς κυρίας εισόδου.

Ὡς δὲ πρὸς τὴν ῥυμοτομίαν, φαίνεται ὅτι αἱ ἀρχαιόταται πόλεις ἦσαν, συγκρινόμεναι πρὸς τὰς μεταγενεστέρας, κακῶς ὠχοδομημέναι, εἰ καὶ ὁ Ὅμηρος ὀνομάζει αὐτὰς εὐκτίμενα πτολίεθρα καὶ εὐρυαγείους. Ὁ Δικαίάρχος ⁽²⁾ λέγει καὶ αὐτὸς τὰς

(1) VII, 57. — (2) Σ. 485.

Ἀθήνας κακῶς ἐρρύμοτομημένας διὰ τὴν ἀρχαιότητα, καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ⁽¹⁾ καλεῖ τὰς κατὰ τὸν ἀρχαῖον τρόπον ὠκοδομημένας πόλεις δυσεξόδους. Παρὰ δὲ τοῦ Πausανίου ⁽²⁾ μαρθάνομεν ὅτι αἱ ἀγοραί τῶν ἀρχαίων πόλεων εἶχον «στοὰς ἀπ' ἀλλήλων διεστῶσας, καὶ ἀγυῖας δι' αὐτῶν».

Θησαυροί.

Ἄλλ' ὥς ἡ τειχοδομία τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς διέφερεν ἐντελῶς τῆς μεταγενεστεράς, οὕτω καὶ ἕτερα ὑπῆρχον οἰκοδομήματα ὑπὸ συγγραφέων περιγραφόμενα καὶ ἐν ἐρειπίοις σωζόμενα, ἐξ ὧν ἀποδείκνυται ὅλως ἴδιος ὁ ῥυθμὸς τῆς τότε Ἀρχιτεκτονικῆς.

Τοιοῦτοι εἰσὶν οἱ εἰς τινὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος ἀπαντώμενοι ὑπόγειοι καὶ ὅλως ἰδιόρρυθμοι θόλοι. Οἱ περιεργότατοι τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν εἰσὶν ἐν Μυκῆναις, περὶ τὰ δέκα λεπτά δυτικῶς τοῦ φρούριου, καὶ ὁ μέγιστος αὐτῶν, ὑπὸ τὴν ὄφρυν ὑψηλοῦ λόφου κείμενος, καλεῖται κοινῶς τὰφος τοῦ Ἀγαμέμνονος, ἐπὶ τῇ μαρτυρίᾳ τοῦ Πausανίου, μνημονεύοντος αὐτόθι τὰφους τοῦ Ἀτρέως, τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ τῶν μετ' αὐτῶν ⁽³⁾. Μετὰ τοῦ Πausανίου φαίνεται συμφωνῶν καὶ ὁ Σοφοκλῆς, ὅταν ἐν Ἡλέκτρᾳ ἀναφέρῃ τὸν ἐν Μυκῆναις τάφον τοῦ Ἀγαμέμνονος, ὡς α' Ἀρχαῖον τάφον κολῶντος ἀκραις. Ὁ Πausανίας ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ προστίθῃσι μὲν ὅτι ὁ Αἰγισθος καὶ ἡ Κλυτεμνήστρα, ἕνεκα τοῦ ἐγκλήματος αὐτῶν, ἐτάφησαν ἐκτὸς τῶν τειχῶν, καὶ διὰ τούτου αἰνίττεται ὅτι ὁ Ἀγαμέμνων ἐτάφη ἐντὸς αὐτῶν, ἀλλὰ καταλείπει ἔτι ἐν ἀμφιβόλῳ τὴν κυρίως θέσιν τοῦ τάφου, διότι δὲν ἤξεύρομεν μέχρι ποῦ ἐξετείνετο ἐπὶ Ἀγαμέμνονος

(1) Πολιτ. Ζ. 10. — (2) Στ. 24. — (3) Β. 16, 5.

τῶν Μυκηνῶν ὁ περίβολος. Ὁ Θουκυδίδης, γνωρίζων τὴν πόλιν ὀλίγον πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν Ἀργείων καταστροφῆς αὐτῆς, δυσπιστεῖ πρὸς τὴν μεγάλην αὐτῆς ἐπὶ τοῦ Ὀμήρου ἐπισημότητα. Φαίνεται ἐπομένως ὅτι εἰς μόνην τὴν Ἀκρόπολιν ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου περισταλῆσα, ἦν πολὺ εὐρυτέρα ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν ἐποχῶν, καὶ τοῦτο προσαποδεικνύει καὶ κυκλώπειος τοῖχος μεγάλου περιβόλου, οὗ ἔχνη διακρίνονται ἐτι σήμερον πρὸς δυσμᾶς τοῦ φρουρίου. Ἄν ἐπομένως ὁ Πausanias ἐννοῇ ὅτι ὁ Τάφος τοῦ μὲν Αἰγίσθου ἔκειτο ἐκτός, τοῦ δ' Ἀγαμέμνονος ἐντός τοῦ τείχους τῆς Ἀκροπόλεως, τότε δὲν δύναται αὐτὸς νὰ εἶναι τὸ προκείμενον οἰκοδόμημα· ἐξ ἐναντίας δ' οὐδὲν κωλύει τοῦτο ὑπὸ τοπογραφικὴν ἔποψιν, ἂν αἰνίττηται τῆς κάτω πόλεως τὸν περίβολον.

Ἄλλ' ὁ Πausanias ἐν τῷ αὐτῷ παραγράφῳ ἀπομνημονεύει ὡς ὑπάρχοντα ἐν Μυκῆναις, πλὴν τῶν τάφων, καὶ τὰ «*Ἀτρώως καὶ τῶν Παίδων ὑπόγαια οἰκοδομήματα, ἔνθα οἱ θησαυροὶ σφισι τῶν χρημάτων ἦσαν*».

Ὡς τοιοῦτος ἦσαν οἱ μᾶλλον ἢ ὡς τάφος φρονούμεν ὅτι πρέπει νὰ θεωρηθῇ τὸ περὶ οὗ πρόκειται οἰκοδόμημα, καὶ τ' ἄλλα, τὰ ὁμοιον σχῆμα ἔχοντα. Παραδόξως καὶ τοῖς Ὀθωμανοῖς ἦν αὐτὸ γνωστὸν ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «*Χασνές*», ἐξ οὗ παρεκινήθη ὁ ποτὲ Σατράπης τῆς Πελοποννήσου Βελῆς εἰς ἀνασκαφὴν αὐτοῦ. Καὶ αἱ μὲν φιλάργυροι τοῦ Ὀθωμανοῦ ἐλπίδες δὲν ἀντεμείφθησαν, ἀλλ' ἡ ἀνασκαφὴ ἀνέδειξεν οἰκοδόμημα περιεργότατον, καὶ κατὰ πάντα σχεδὸν ὁμοιον πρὸς τὸν ἀλλαχοῦ ⁽¹⁾ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Πausaniου περιγραφόμενον «*Μινώϊον θησαυρὸν*» ἐν τῷ Βοιωτικῷ Ὀρχομενῷ, τὸν χρησιμεύοντα «*εἰς ὑποδοχὴν χρημάτων*». Διαλαμβάνει δὲ κατωτέρω ⁽²⁾ περὶ αὐτοῦ

(1) Θ. 36, 3. — (2) Θ. 38, 2.

ὡς ἀκολούθως ὁ συγγραφεύς· «Θησαυρὸς δὲ ὁ Μινύου, θαῦμα τῶν ἐν Ἑλλάδι ὄν καὶ τῶν ἐτέρωθεν οὐθενὸς ὕστερον, πεποιήται τρόπον τοιούτῳ. Λίθου μὲν εἴργασται, σχῆμα δὲ περιφερὲς ἐστὶν αὐτῷ, κορυφὴ δὲ οὐκ ἐς ἄγαν ὀξὺ ἀρηγμένη. Τὸν δ' ἀνωτάτω τῶν λίθων φασὶν ἀρμονίαν παντὶ εἶναι τῷ οἰκοδομήματι.»

Τὸ ἐρείπιον τοῦ οἰκοδομήματος σώζεται εἰς Σκριποῦν, ὑπ' αὐτὸ τὸ φρούριον τοῦ Ὁρχομενοῦ, καὶ συμφωνεῖ ἐντελέστατα πρὸς τὴν περιγραφὴν, ἐκτὸς μόνον ὅτι ὁ ἀνώτατος λίθος τῆς κορυφῆς, ἣτις ἤδη ἐλλείπει, δὲν ἦτον βεβαίως ἀρμονία παντὸς τοῦ οἰκοδομήματος, ἢ κλείς τοῦ θόλου, διότι τότε, ἀφαιρεθείσης αὐτῆς, ὅλος ὁ θόλος θὰ ἐπιπτε. Καὶ ὁ Πausanίης ὁμῶς δὲν λέγει τοῦτο μετὰ θετικότητος, ἀλλ' ὡς ἀπλοῦν ἄκουσμα, ἀποδεικνύον ὁμῶς ὅτι ὁ Θησαυρὸς ἦν θολοειδής. Ἀπαράλλακτον λοιπὸν πρὸς τοῦτο, τὸν αὐτὸν ἐπομένως ἔχον προσδιορισμὸν, Θησαυρὸς καὶ αὐτὸ, ἦν καὶ τὸ τῶν Μυκηνῶν οἰκοδόμημα (PIN. A, 3).

Ἡ βάσις αὐτοῦ, κυκλική οὔσα, ἔχει διάμετρον 47 1/2'. αἱ πλευραὶ αὐτοῦ, ἐκ πώρου ἢ ἐγγχωρίου κοινοῦ λίθου, εἰσὶν ἰσοδόμῳς ὠκοδομημέναι, καὶ οἱ ὀρίζοντιοι δόμοι ἢ κύκλοι αὐτῶν, βαθμηδὸν συστελλόμενοι καὶ προκύπτοντες, καθόσον προχωροῦσι πρὸς τὰ ἄνω, εἰς ὕψος 50', εἰσὶν ἔνδον οὐχὶ κατὰ γωνίας προέχοντες, ἀλλ' ἐπιτηδεῖως λελαξευμένοι, καὶ χορηγοῦσιν εἰς τὸ οἰκοδόμημα σχῆμα κωνοειδές, ἢ ἀκριβέστερον παραβολοειδές, θολωτὸν ἐπομένως, ἀλλὰ χωρὶς ὁ ἀνώτατος λίθος νὰ χρησιμεύσῃ εἰς σύνδεσμον καὶ ἀρμονίαν τοῦ ὅλου.

Ἐνδον δ' ἐφ' ὅλης τῆς ἐπιφανείας τῶν τοίχων φαίνονται ὁπαὶ εἰς διαστήματα ἴσα, καὶ ἐν πολλαῖς ἐξ αὐτῶν εὐρέθησαν ὀρειχάλκινοι ἦλοι, πιθανώτατα χρησιμεύοντες εἰς προσήλωσιν χαλκῶν ἐπὶ τοῦ τοίχου πετάλων· ὥστε, ἔνεκα αὐτῶν, πρέπει νὰ φαντασθῶμεν ὁλόκληρον τὸ οἰκοδόμημα ὡς γιγαντιαίαν τινὰ κυψέλην, ὁ-

λην κατάχαλκον ἐσωτερικῶς. Ἡ εἴσοδος τοῦ οἰκοδομήματος τούτου ἀνοίγεται εἰς τὴν τοῦ λόφου πλευράν, καὶ ἄγει διὰ κοίλης ὁδοῦ εἰς θύραν ἔχουσαν 41' κατώτερον πλάτος, καὶ παραστάδας μονολίθους 18' ὕψους, πυραμιδοειδῶς πρὸς τὰ ἄνω προσνεοῦσας. Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ ὑπέρθυρον, μονολίθον ὄν, καὶ τεραστίου μεγέθους, ἔχει 27' μῆκος, 16' πλάτος καὶ 4' ὕψος. Ὑπὲρ αὐτὸ ἀνοίγεται ὁπῇ τριγωνική, ὕψος 16' ἔχουσα, καὶ χρησιμεύουσα ἢ ὡς φωταγωγός, ἢ εἰς ἐφαρμογὴν γλυπτικοῦ τινος ἐπιθέματος, ὁποῖον τὸ ἐπικοσμοῦν τὸ ὑπέρθυρον τῆς πύλης τῶν Μυκηνῶν. Ὅσαι δὲ φαίνονται καὶ εἰς τὴν ἐξωτερικὴν τοῦ ὑπερθύρου ἐπιφάνειαν, σύμμετρα ἡμικύκλια σχηματίζουσαι, καὶ πολλὰ αὐτῶν διατηροῦσι μέχρι τοῦδε ἡλούς ὀρειχαλκίνοις. Τέλος εἶχεν ἡ θύρα ἐκατέρωθεν πρὸς τὰ ἔξω καὶ ἡμικίονας ἐκ λίθου ὑποπρασίνου, ὅλως διαφόρους πρὸς τοὺς κίονας τῶν μεταγενεστέρων οἰκοδομῶν, καὶ ἰδιόρρυθμα κοσμήματα ἱμάντων γωνιαίως θλωμένων καὶ ἐλίκων ἔχοντας, εἰς τε τὸ σῶμα, εἰς τὸ κιονόκρανον, καὶ εἰς τὴν βάσιν. Μία τῶν βάσεων τούτων ἐσώζετο ἐσχάτως ἔτι παρὰ τὸν Θησαυρὸν, εἰς κίων ἐστὶν ἐντετοιχισμένος εἰς τὸ ὑπέρθυρον τοῦ ἐν Ναυπλῖα Βουλευτικοῦ, καὶ τινες πλάκες τὰ αὐτὰ κοσμήματα φέρουσαι διατηροῦνται ἐν τῷ Βρεταννικῷ μουσεῖῳ. Ἐνδοθεν δὲ τοῦ οἰκοδομήματος, πλαγίως καὶ πρὸς βορρᾶν, μικρὰ θύρα, καὶ αὐτὴ πυραμιδοειδῇ διάθεσιν ἔχουσα, φέρει εἰς μικρὸν, τετράγωνον, ἐν τῷ βράχῳ λελαξευμένον δωμάτιον, ἴσως εἰς τάφον αὐτὸ χρησιμεύσαν. Τὸ δ' ἔδαφος τοῦ οἰκοδομήματος ἀνασκάψας ὁ Θεῖρσιος ἐν ἔτει 1832, εὑρεν αὐτὸ συγχέμενον ἐκ μίγματος ἐρυθροῦ καὶ παγίου.

Παρὰ τῷ Θησαυρῷ τούτῳ τῶν Μυκηνῶν σώζεται καὶ ἕτερος ἐντελὴς ὁμοιος, ἀλλὰ μικρότερος, ὡς φαίνεται, καὶ εἰσέτι μὴ ἀνοιχθείς. Πλὴν δὲ τοῦ ἐν Ὁρχομενῷ, ὑπάρχουσι καὶ ἄλλοι Θησαυροὶ παρὰ τὸν Εὐρώταν ἐν Ἀμύκλαις τῆς Λακωνίας εἰς τὸ χωρίον Βαφιῶ, καὶ

ἔχνη τοιοῦτου σώζονται ἐν Φαρσάλοις τῆς Θεσσαλίας, ἀναμφιβόλως τοῦ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων μνημονευομένου Θησαυροῦ, ἐν ᾧ Αὐτόλυκος ὁ Δαιδαλίωνος κατὰ Φερεκύδην (4) «Πλεῖστα κλέπτων ἐθησαύριζε», καὶ περὶ οὗ ὁ ἴδιος Αὐτόλυκος λέγει ἐν Ὀμήρῳ (2) «Μέγα δόμα, ὅτι που κτήματ' ἔασι.» Μνημονεύονται δ' ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καὶ ἕτεροι Θησαυροί, ἐν αὐτῷ τῷ Ὀρχομενῷ ὁ τοῦ Ὑριέως, καὶ ἐν Ἡλιδι ὁ τοῦ Αὐγείου, οἰκοδομηθέντες ὑπὸ τῶν μυθολογουμένων Τροφωνίου καὶ Ἀγαμίδου, τῶν Ὀρχομενίων.

Ἦν δ' ὁ ῥυθμὸς οὗτος τῆς οἰκοδομικῆς συνηθέστατος κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους, καὶ ἴσως προέκυψεν ἐκ τοῦ σχήματος τῶν ὑπογείων σπηλαίων, ἐν οἷς ἀρχαιότατα κατώκουν οἱ πρόγονοι τῶν Ἀχαιῶν Πελασγοί. Τοιοῦτοι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἦσαν καὶ οἱ παρ' Ὀμήρῳ Θησαυροί, ἧ τὰ ταμεῖα, οἷον τὸ περιγραφόμενον τοῦ Ὀδυσσέως (3).

Ὁ δ' ὑψόροφον θάλαμον κατεβήσατο πατρὸς,
εὐρὺν, ὅθι ρητὸς χρυσὸς καὶ χαλκὸς ἔκειτο,
ἑσθὴς τ' ἐν χηλοῖσι, ἄλις τ' εὐώδεις ἔλαιον,
ἔν δ' ἐ πίθοι οἶνοι

Τοιοῦτοι καὶ τοῦ Μενελάου (4) καὶ τοῦ Πριάμου (5) οἱ Θησαυροί. Ὁμοίος δὲ φαίνεται καὶ ὁ ὑπὸ Λυκόφρονος (6) «ἄνευ τεράμνων» περιγραφόμενος πυραμιδοειδὴς (7) θάλαμος, ἐν ᾧ ὁ Πρίαμος κατέκλεισε τὴν Κασσάνδραν. Ὁμοίον δὲ κατὰ τὸν ῥυθμὸν πρέπει νὰ θεωρήσωμεν καὶ τὸ «κατὰ γαίον οἰκοδόμημα», ἐν ᾧ, κατὰ Πausανίαν (8), ὁ Ἀκρίσιος ἔκρυψε τὴν Δανάην, διότι ἦν, κατ' Ἀπολλόδωρον (9), χαλκοῦς

(1) Ἀπόσπ. 18.—(2) Ὀδυσ. Τ. 410.—(3) Ὀδυσ. Β. 337.
(4) Αὐτ. Ο. 99.—(5) Ἰλ. Ζ. 288.—Ω. 191.—(6) Κασσανδρ.
350.—(7) Τζέτζ. —(8) Β. 23.—(9) Β. 4.

Θάλαμους, *turris aenea* κατ' Ὀράτιον⁽¹⁾· ὁ δὲ Σοφοκλῆς λέγει ποιητικῶς περὶ αὐτοῦ, *Ἐν χελκοδέτοις αὐλαῖς... ἐν τυμβήρει θαλάμῳ*⁽²⁾, καὶ αὐτὸς ὑπόγειον αἰνιττόμενος καὶ ἐπίχαλκον οἰκοδόμημα, ὡς ἦν ὁ τῶν Μυκηνῶν Θησαυρὸς. Ἴσως δὲ καὶ ὁ αὐτὸς ὁ χαλκοῦς πίθος, εἰς ὃν ὁ Εὐρυσθεὺς κατεκρύβη ἰδὼν τὸν Ἡρακλῆν ἐπανερχόμενον, καὶ φέροντα τὸν κάπρον ἐπὶ τῶν ὤμων⁽³⁾, οὐδὲν ἕτερον ἦν ἢ τοιοῦτος Θησαυρὸς, ἀνεστραμμένου πίθου σχῆμα ἔχων, καὶ χαλκῷ ἐπικεκαλυμμένος. Τέλος δὲ καὶ οἱ ὑπὸ Πausaniou⁽⁴⁾ μνημονευόμενοι ὑπόγειοι θάλαμοι τῶν θυγατέρων τοῦ Προίτου ἐν Τύρινθι τοιοῦτοι· τινὲς ἦσαν βεβαίως, ἐκτὸς ἂν ἢ παράδοσις ἐκάλει οὕτω τὰς προμνημονευθείσας κυκλωπείας σύριγγας τοῦ φρουρίου.

Πλὴν δὲ τούτων ἀναφέρονται καὶ τινες φυλακαὶ ὡς ἔχουσαι τὸν αὐτὸν τῆς οἰκοδομῆς τρόπον. Ὁ Ὅμηρος δὲ νομάζει τὴν τῶν Ἀλωιδῶν, *χαλκεὸν κέραμον*⁽⁵⁾, καὶ ὁ Πλούταρχος, περιγράφων τὴν ἀρχαίαν φυλακὴν ἐν Μεσσήνῃ, ἐν ᾗ κατεκλείσθη ὁ Φιλοποίμην λέγει⁽⁶⁾. *Οὐ μὲν ἀλλὰ κομίσαντες αὐτὸν εἰς τὸ καλούμενον Θησανρὸν, οἶκημα κατάγειον, οὔτε πνεῦμα λαμβάνον οὔτε θῶς ἔξωθεν, οὔτε θύρας ἔχον, ἀλλὰ μεγάλῳ λίθῳ περιαγομένῳ κατακλειόμενον, ἐνταῦθα κατέθετο, καὶ τὸν λίθον ἐπιρράξαντες...*

Ἐν γένει δὲ, καθ' ἃ φαίνονται, ἔχαιρεν ἡ Πελασγικὴ τέχνη εἰς τὰ τριγωνικά καὶ πυραμιδοειδῆ σχήματα, ἴσως καθ' ὃ ἐκ βορειοτέρων καταγομένη κλιμάτων. Οὕτω πανταχοῦ αἱ θύραι καὶ αἱ θυρίδες αὐτῆς ἔχουσι τὰ σταθμὰ αὐτῶν πρὸς τὰ ἄνω προσνεύοντα, τρίγωνος

(1) III 16. — (2) Ἀντιγ. 943. — (3) Διοδ. Α. 52 — Ἀπολλοδ. Β. 54. — (4) Πaus. Β. 25. — (5) Ἰλ. Ε. 387. — (6) Βίος Φιλοπ. 19.

εἶναι ἡ δὲ ἐπὶ τῆς θύρας τοῦ ἐν Μυκῆναις θησαυροῦ, ὡς τριγωνικὸν καὶ τὸ ἀνάγλυφον τοῦ ὑπερθύρου εἰς τὴν πύλην τοῦ φρουρίου τῶν Μυκητῶν, καὶ αἱ ἐν Τίρυνθι ὑπόγειοι σύριγγες ἔχουσι τὴν ὀροφὴν ἐκ μεγάλων λίθων πρὸς ἀλλήλους προσανακεκλιμένων. Δὲν ἡγνοεῖτο δὲ φαίνεται καὶ τῆς ἐντελοῦς ἀψίδος τὸ σχῆμα ἐν τῷ ῥυθμῷ τούτῳ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Ἐν Μυκῆναις ἐρείπια γεφύρας σωζόμενα δεικνύουσιν ἔχνη καμπῆς· ἐν δ' Ἀχαρνανίᾳ ὑπάρχουσι θολωταὶ πύλαι εἰς πολυγώνια τεῖχη, ὧν ὁμως ἡ χρῆσις φαίνεται ὅτι ἐνταῦθα διετηρήθη πολὺ μεταγενεστέρως ἢ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος.

Ναοί.

Ἐν ἐποχῇ καθ' ἣν τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος εἶχεν ἤδη θρησκευτικὰς παραδόσεις ἀνεπτυγμένας, καὶ ὠρισμένους τύπους λατρείας, ἔπρεπεν εἰκότως νὰ ἔχῃ καὶ οἰκοδομήματα πρὸς τέλεσιν αὐτῶν χρησιμεύοντα. Ὁ Ὀμηρὸς τῷ ὄντι ἀναφέρει⁽¹⁾ τὸ ἐν Ἀθήναις Ἑρεχθεῖον, καὶ ὁ Πausanias⁽²⁾ τὸν ἐν Δελφοῖς ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος, ὡς πολὺ πρὸ τοῦ Τροφωνίου ὑπάρχοντα. Ἀλλ' ὡς πρὸς τὸν ῥυθμὸν καθ' ὃν οἰκοδομοῦντο οἱ ναοὶ τότε, οὐδὲν δυνάμεθα βέβαιον νὰ εἰπῶμεν. Ὁ Ναός, ὡς καὶ τὸ ὄνομα αὐτὸ ἐμφαίνει, ἦν κυρίως τοῦ θεοῦ, ἢ τοῦ ἀγάλματος, κατοικία· δι' ὃ ἐν παναρχαίοις χρόνοις καὶ κοῦλα δένδρα λέγονται χρησιμεύσαντα εἰς ναοὺς. Οὕτως ὁ Δωδωναῖος Ζεὺς «*ταῖς ἐν πυθμένι φηγοῦ*», καθ' Ἡσίοδον, καὶ Διονύσιος ὁ Περιηγητὴς ἀναφέρει⁽²⁾ ἐν Ἐφέσῳ «*την πρέμνῳ ἐνὶ πελάεσσιν*», καὶ ἐν Ὁρχομενῷ τῆς Ἀρχαδίας ἡ Ἀρτεμις ἐπεκαλεῖτο Κεδρεάτις⁽⁴⁾, ὡς κατοικοῦσα ἐν κέδρῳ. Μεταγενεστέρως ὁμως ἀνη-

(1) Ἰλ. Β. 549. Ὀδ. Η. 81.—(2) 1, 5.—(3) 829.—(4)

Πausan. Η. 10.

γείροντο οἰκοδομήματα, ἀλλὰ πιθανῶς ὀλίγον ἐπιφανῆ κατ' ἀρχάς, καὶ ἴσως μάλιστα ξύλινα, δι' ὃ καὶ ἐρείπια αὐτῶν ἐκ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης οὐδόλως σχεδὸν σώζονται. Οὕτω ῥητῶς ἠξεύρομεν ὅτι ξύλινος ἦν ὁ ἐν Μαντινεΐᾳ ναὸς τοῦ Ἰππείου Ποσειδῶνος ⁽¹⁾, ξύλινοι ἦσαν οἱ κίονες τοῦ μνημείου τοῦ Ὁξύλου ἐν Ἡλίδι ⁽²⁾, ὡς καὶ ἕτεροι αὐτοῦ δώριοι ⁽³⁾, καὶ ξύλιναὶ οἰκίαι καὶ ἱερὰ ἐλληνικῶς κατασκευασμένα μνημονεύονται καὶ ἐν Γελωνῷ ⁽⁴⁾. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ τῶν Δελφῶν ναὸς λέγεται κατ' ἀρχάς οἰκοδομηθεὶς ξύλινος, μετὰ ταῦτα δ' ἐκ πτερῶν, ἴσως κατὰ παρεξήγησιν τῶν λέξεων πτερὸν καὶ περίπτερος, ἔπειτα χαλκοῦς, πιθανῶς κατὰ τὸν κυκλώπειον ῥυθμὸν χαλκοῖς ἐλάσμασιν ἔνδον ἐπικεκαλυμμένος, καὶ τέλος μνημονεύονται οἱ μυθῶδεις Ὀρχομένιοι οἰκοδόμοι Τροφώνιος καὶ Ἀγαμήδης ἀνεγείραντες αὐτὸν λίθινον.

Καὶ ὁ ἱερεὺς δὲ τοῦ Ἀπόλλωνος, προσευχόμενος καὶ λέγων ἐν Ὁμήρῳ ⁽⁵⁾· «Σμινθεῦ, εἰποῖτέ τοι χαρίεντ' ἐπ' ἠνὸν ἔρεψα», φαίνεται αἰνιττόμενος τὴν ὁροφὴν καὶ βεβαίως ξυλίνην.

Μεταξὺ δὲ τῶν ναῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης πρέπει νὰ συγκαταριθμηθῇ καὶ ὁ ἐν Σπάρτῃ τῆς Χαλκιοίκου Ἀθηνᾶς, θεμελιωθεὶς τὸ πρῶτον ὑπὸ Τινδάρεω ⁽⁶⁾, διότι μαρτυρεῖ τῆς Θεᾶς ἡ ἐπωνυμία ὅτι ἦν ἐντὸς ἐπίχαλκος καὶ αὐτός. Περὶ λιθίνων δὲ ναῶν οὐδὲν θετικὸν δύναται νὰ ῥηθῇ ὡς πρὸς τοὺς χρόνους τούτους· ἐκτὸς ἐὰν θεωρηθῶσιν ὡς τοιοῦτοι πανάρχαιά τινα ἐρείπια ἐνιαχοῦ τῆς Ἑλλάδος σωζόμενα, καὶ ὧν ὁ χαρακτήρ εἶναι δυσδιάκριτος. Τοιαῦτα εἰσὶ μικρά τινα παραλληλόγραμμα οἰκοδομήματα ἐπὶ τοῦ ὄρους Ὁχῆς τῆς Καρυστίας, ἐν μὲν κατὰ τὴν κορυφὴν, τρία δὲ περὶ τὰ Στύρα, ἐκ

(1) Πausan. Β. 58. — (2) Αὐτ. 56. — (3) Αὐτ. 55. — (4) Ἡρόδ. Δ. 108. — (5) Ἰλ. Α. 39 — (6) Πausan. Γ, 17.

τοῦ ἐγγχωρίου σχίστου κατὰ τὸν πολυγώνιον ῥυθμὸν ὠκοδομημένα, καὶ κατὰ τοῦτο σχέσιν ἔχοντα πρὸς τῶν Θησαυρῶν τὴν ἀρχιτεκτονικὴν καὶ κατασκευὴν, ὅτι ἡ ὀροφὴ αὐτῶν, πυραμιδοειδῶς ἀνιούσα, συνίσταται ἐκ λίθων ἐπαλλήλως προεχόντων καθ' ὅσον χωροῦσι πρὸς τὸ μέσον τοῦ οἰκοδομήματος, ἐνθα, μὴ ζευγνύμενοι καταλείπουν κενὸν διάστημα μεταξύ των. Περιεργότατον δὲ πάντων εἶναι ἐν μάλιστα τῶν ἐν Στύροις, σχήματος τετραγώνου, μετὰ στρογγύλης τῆς ὀροφῆς, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ὠκοδομημένης, ὥστε ἐτι μᾶλλον προσεγγίζει εἰς τῶν Θησαυρῶν τὸν ῥυθμὸν, ἔχον, ὡς ἐκεῖνοι, τὴν κορυφὴν τοῦ θόλου ὑπαιθρον, καὶ ἴσως ἐπίσης ἄλλοτε ὑπὸ λίθου κεκαλυμμένην. Καὶ αἱ θύραι δ' αὐτῶν καὶ αἱ θυρίδες εἰσὶ τριγωνικῶς προσκλίνουσαι, ὡς ἐν τοῖς Θησαυροῖς. Τὰ οἰκοδομήματα ταῦτα, πιθανώτατα, ἦσαν ἀγροτικοὶ τινες ναοὶ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων ⁽¹⁾. Εἰς τὴν αὐτὴν δὲ κατηγορίαν δύνανται ἴσως νὰ ὑπαχθῶσιν, ἐκτὸς ἂν ἦσαν ἀρχαιότατα τῆς χώρας ὀχυρώματα, τετράγωνοι τινες οἰκοδομαὶ πολυγωνίου τειχοδομίας, ἐντὸς περιβόλων, ὧν ἔχνη σώζονται ἐπὶ τοῦ Ἀργολικοῦ πεδίου ⁽²⁾. Ἐν μάλιστα ἐξ αὐτῶν, ἐν κοιλάδι, πρὸς δυσμὰς τῶν Μυκηνῶν κείμενον καὶ σχεδὸν ἀρτίως διατηρούμενον, εἶναι ἴσως αὐτὸς ὁ ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου μνημονευόμενος Πύργος τοῦ Πολυγνώτου ⁽³⁾.

Τάφου.

Τάφων δὲ τῶν καιρῶν τούτων μνημονεύει ὁ Ὅμηρος ὡς ἔπεται·

(1) Ἴδε τὸ ἐμὸν Mémoire sur la partie méridion. de l'Eubée, ἐν Mém. des Sav. étrang. publiés par l'Ac. Franç. T. III. Sér. 1. — (2) Ἴδε τὸ ἐμὸν Souven. d' une excursion d' Athènes en Arcadie, ἐν Mém. des Sav. Etr. T. V. Sér. 1re Part. 1. — (3) Πλουτ. Β. Ἀράτου, 17.

« Τορνώσαντο δὲ σῆμα, θεμελίῳ τε προβάλλοντο
Ἀμφὶ πυρὴν, εἴθαρ δὲ χυτὴν ἐπὶ γαῖαν ἔχειναι » (1).

Κατὰ ταύτην λοιπὸν τὴν περιγραφὴν ἐκτίζετο στρογγύλη λιθίνη κρηπίς, καὶ ἐπ' αὐτῆς ἐχεῖτο σωρὸς χώματος. Οὕτω καὶ ὁ Πausanías λέγει (2) περὶ τοῦ τάφου τοῦ Οἶνομάου, τοῦ ὑπὸ τοῦ Πέλοπος ἐκθρονισθέντος βασιλέως, ὅτι « γῆς χῶμα περιωποδομημένον Μίθοις ἐστίει » Ὑφίσταται δ' ὁ τάφος οὗτος εἰς ἣν θέσιν ἀναφέρει αὐτὸν ὁ Περιηγητής, παρὰ τὴν Ὀλυμπίαν, καὶ ἀνασκαφεῖς καὶ ἐξετασθεῖς κατὰ τὸ 1845 ὑπὸ τοῦ Κ. Πρόχες, εὐρέθη ἀληθῶς τοιοῦτος ὡς ἐπιγράφεται. Ὅμοίως κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα ὁ τάφος τῶν μνηστήρων τῆς Ἰπποδομείας λέγεται γῆς χῶμα ὑψηλόν (3) καὶ τοιοῦτος δείκνυται παρ' Ἀθήναις ὁ τάφος τῶν Ἀμαζόνων, ὃν ὁ Πλούταρχος ἀναφέρει (4). Ἐν Μυκῆναις δ' οὐ μακρὰν τῶν Θησαυρῶν, σῶζονται τινες κυκλικαὶ κρηπίδες, ἀναμφιβόλως βάσεις τάφων καὶ αὐταὶ παναρχαίων, καὶ ἴσως εἰσὶ τῶν τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ τῶν σὺν αὐτῷ, ἢ, ἂν ἡ θέσις αὐτῶν ὑποτεθῇ ἐκτὸς τῶν τειχῶν, τοῦ Αἰγίσθου καὶ τῆς Κλυτεμνήστρας (5). Κατ' Ἀθηναίων (6) τοιοῦτοι τάφοι ὑπῆρχον πανταχοῦ τῆς Πελοποννήσου, καὶ μάλιστα ἐν Λακεδαιμόνι, « χώματα μεγάλα, ἃ καλοῦσι τάφους τῶν μετὰ Πέλοπος Φρυγῶν. » Καὶ τῷ ὄντι καὶ ἐν Φρυγίᾳ καὶ ἐν ταῖς πέριξ χώραις τῆς Ἑλλάσσορος Ἀσίας κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον κατεσκευάζοντο οἱ τάφοι ἐν τῇ ἀπωτάτῃ ἀρχαιότητι, καὶ ὁ Ἡρόδοτος (7) περιγράφει ὡς ὅμοιον τοῖς χώμασι τούτοις τὸν ἐν Λυδίᾳ τάφον Ἀλυάττου, τοῦ πατρὸς τοῦ Κροίσου, ἔχοντα περίμετρον 5 σταδίων. Ἐχει δ' ἡ ὁμοιότης αὕτη οὐδὲν τὸ παράδοξον, διότι αἱ πρῶται πελασγικαὶ μετα-

(1) Ἰλ. ψ. 225.—(2) Στ. 21.—(3) Αὐτ.—(4) Β. Θεμ. 26.
—(5) Πausan B, 16. — (6) ΙΔ. 625.—(7) Α, 93.

ναστεύσεις ἐξετάθησαν κατὰ τὸ πλεῖστον τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Ἐνίοτε ὁμως ἐσχάπτοντο κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν καὶ ὑπόγειοι τάφοι, καὶ φαίνεται ὅτι οἱ τοιοῦτοι ἐκαλοῦντο **Λ α β ὕ ρ ι ν θ ο ι**. Ὁ Στράβων (1) καὶ μνημονεύει τοιοῦτον παρὰ τὸ Ναύπλιον, λέγων: « Ἐφεξῆς δὲ τῇ Ναυπλίᾳ τὰ σπήλαια καὶ οἱ ἐν αὐτοῖς οἰκοδομητοὶ Λαβυρίνθοι. Κυκλώπεια δ' ὀνομάζουσιν. Σώζονται δὲ τὰ σπήλαια ταῦτα ἐν τῷ ὄρει τῷ ὑπὲρ τὴν Πρόνοιαν παρὰ τῇ Ναυπλίᾳ, λαξευτὰ ἐσῶθεν, πυραμιδοειδῆ ἔχοντα κατὰ τὸν Κυκλώπειον ρυθμὸν τὴν ὀροφὴν, προφανέστατα τάφων ὀρύγματα. Ὁ δ' ἐπιστημώτατος τῶν Λαβυρίνθων, εἴτε κοινοτάφιον θεωρηθῇ καὶ αὐτός, εἴτε λατομεῖον, ὡς ὑπό τινων ὑπετέθη, εἴτε ἀμφοτέρους συνδέων τοὺς προορισμοὺς, εἶναι ὁ σωζόμενος ἐν Κνωσσῷ τῆς Κρήτης, εἰ καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἐνόμιζον αὐτὸν ἐντελῶς ἀφανισθέντα, τὴν κατασκευὴν αὐτοῦ ἀποδίδοντες εἰς τὸν Δαίδαλον. Εἶναι δ' ὑπερμέγεθες ὑπόγειον, ἔχον παμπληθεῖς διαιρέσεις, δι' ὃ καὶ περὶ αὐτοῦ ἐλέγετο ὅτι ὁ ἄπαξ εἰσελθὼν δὲν εὗρισκε πλέον πῶς νὰ ἐξέλθῃ (2). Τοιοῦτός τις φαίνεται ὅτι ἦν καὶ ὁ ἐν Ἀθήνῃ, ἔχων 150 χίονας κατὰ τὸν Πλίνιον, καὶ σωζόμενος ἐπ' αὐτοῦ (3). Ὡς τάφοι τέλος πρέπει νὰ θεωρηθῶσι καὶ αἱ σπανίως μνημονευόμεναι ἢ σωζόμεναι πυραμίδες ἐν Ἑλλάδι, οἷα ἡ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου ἀναφερομένη (4) μεταξὺ Ἀργεὺς καὶ Ἐπιδαύρου, ἣτις καὶ σώζεται παρὰ τὴν Ἀθήσαν (Λιγουριό). Τοιαύτη πιθανῶς ὑπῆρχε καὶ εἰς ὁ μέρος ἐλέγετο ὅτι ἀπέβη ὁ Δαναός, διότι, κατὰ Πλούταρχον (5), ἡ θέσις ἐκείνη ἐκαλεῖτο Πυράμιον.

(1) Η. 373. — (2) Plin. 36, 13—Διόδ. Α, 61. 97.—Ιδ. καὶ Δ, 77.—(3) Pl. Αὐτ.—(4) Β, 25.—(5) Βίος Πυρ. 4.

Ἄλλα ἔργα.

Καὶ ἄλλα δέ τινα ἔργα, μαρτυρούμενα ὡς πανάρχαια, ἢ σωζόμενα, καὶ ὀγκώδη καὶ χολοσσιαῖον μᾶλλον ἢ φιλόχαλον φέροντα τύπον, πρέπει ν' ἀποδοθῶσιν εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους, καθ' οὓς ὁ ἀναφυόμενος πολιτισμός ἐπάλαιε πρὸς τὴν ἀχειρώτον φύσιν, καὶ κατηγωνίζετο τέρατα ἀληθῆ ἢ συμβολικά. Ἰδιὸν σύμπτωμα τῆς φυσικῆς διαμορφώσεως τῆς Ἑλλάδος εἰσὶν αἱ πανταχοῦ περίκλειστοι καὶ ὑπὸ χειμάρρων κατακλυζόμεναι κοιλάδες, μόνην ἔχουσαι ἐνίοτε ἐκροὴν τὰ βάραθρα, ἀτινα, εἰς τὰ ἔγκατα βυθιζόμενα τῶν ὀρέων, ἐξερεύγονται μακρὰν εἰς τὴν θάλασσαν.

Πρώτην αἰσθανόμενοι ἀνάγκην οἱ Ἕλληνες τὴν ἀπὸ τῆς πλημμύρας ἀπαλλαγὴν τῶν εὐφόρων αὐτῶν γαιῶν, ἀπεδίδουν τὰς καταβόθρας ταύτας, καὶ ἕτερα ἀληθῆ ἢ ὑποτιθέμενα πανάρχαια ὑδραυλικά ἔργα, εἰς μυθικοὺς ἢ εἰς ἀρχαιοτάτους τεχνήτας. Οὕτως ἔλεγον ὅτι ὁ Ἡρακλῆς ἤγαγε διώρυγα διὰ τοῦ Φερεοῦ, καὶ ὁ Δαίδαλος ὅτι κατεσκεύασεν ἐν Σικελίᾳ τὴν λεγομένην Κολυμβήθραν, δι' ἧς ἔρρεεν ὁ ποταμός Ἀλαβῶν. Καὶ λιμένες δ' ἐκτίζοντο ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων, διότι ὑπῆρχον ἐκτοτε Ἑλληνικαὶ πόλεις ἔχουσαι δύναμιν ναυτικὴν. Οὕτως ὁ καλούμενος Χυτὸς λιμὴν τῆς Κυζίκου, θεωρεῖτο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ὡς τῆς πρώτης ἀρχαιότητος ἔργον, καὶ ἐφημίζετο ὡς θεμελιωθεὶς ὑπὸ Γιγάντων ἢ Ἐγχειρογαστόρων καὶ Πελασγῶν (1).

Ἀνάκτορα.

Τὰ δὲ τῶν βασιλέων Ἀνάκτορα ὠκοδομοῦντο συνή-

(1) Σχολ. Ἀπολλ. Α. 387.

θως ἐντὸς τῶν Ἀκροπόλεων. Εἰς τὴν δυτικονότιον πλευρὰν τῆς Τίρυνθος ἀνέσκαψεν ὁ Θεῖρσιος ἐν 1832 ἐπίπεδον ἑδαφος ἐκ σκληροῦ λευκοῦ μίγματος, βάσεις δεικνύον κίωνων κατ' ἐννέα πόδας ἀφισταμένων ἀπ' ἀλλήλων. Πιθανώτατον δ' εἶναι ὅτι εἰσὶ ταῦτα λείψανα τῶν παναρχαίων Ἀνακτόρων τοῦ Προΐτου.

Περιγράφων δ' ὁ Ὅμηρος τὸν ρυθμὸν καὶ τὴν διαίρεσιν πολλῶν Βασιλικῶν οἰκημάτων, καὶ ἰδίως τὸ τοῦ Ὀδυσσέως ⁽¹⁾, ἀναφέρει ἔρχοις ἡ αὐλὴν μετὰ βωμοῦ τοῦ Ἑρκείου Διὸς, καὶ μετ' αὐτὸ αἴθουσαν ἡ στοὰν πρὸ τῆς οἰκίας, ἐξῆς δὲ τὸ Μέγαρον, εὐρύχωρον καὶ ὑπόστυλον θάλαμον, καὶ πέριξ αὐτοῦ τὰ πρὸς κατοικίαν δωματῖα, καὶ εἰς τὸ Ὑπερῶν τὰ τῶν γυναικῶν. Τῶν Ἀνακτόρων τούτων ἐνόμισεν ὁ Γέλλιος ⁽²⁾ ὅτι ἀνεκάλυψε τὰ θεμέλια, καὶ διάγραμμα αὐτῶν περιέλαβεν ὁ Βόσσιος εἰς τὴν Γερμανικὴν μετάφρασιν τοῦ Ὁμήρου. Ἀλλαχοῦ δὲ ⁽³⁾ περιγράφει ὁ Ὅμηρος τὸ Ἀνάκτορον τοῦ Πριάμου, ἔχον πεντήκοντα θαλάμους ξεστοῖο λίθοιο διὰ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ, καὶ ἐτέρους πεντήκοντα εἰς τὴν ἀπέναντι τῆς αὐλῆς πλευρὰν διὰ τοὺς γαμβροὺς του· καὶ ὁμοίως ⁽⁴⁾ τὸ Ἀνάκτορον τοῦ Μενελάου. Ἦσαν δὲ, κατὰ τὸν ποιητὴν, αἱ βασιλικαὶ αὗται κατοικίαι μετὰ μεγίστης πολυτελείας κεκοσμημέναι, ὥς περιγράφεται ἡ τοῦ ἄνακτος τῶν Φαιάκων Ἀλκινόου ⁽⁵⁾.

« Χάλκεοι μὲν τοῖχοι ἐληλάδατ' ἔνθα καὶ ἔνθα

ἐς μυχὸν ἐξ οὐδοῦ. Περὶ δὲ θριγκὸς κνάνοιο.

Χρῦσαι δὲ θύραι πυκινὸν δόμορον ἐντὸς ἔεργον.

Ἀργυροὶ δὲ σταθμοὶ ἐν χαλκῷ ἕστασαν οὐδῶ.

Ἀργύρεον δ' ἐφ' ὑπερθύριον, χρυσῇ δὲ κορώγῃ.»

(1) Ὀδυσ. X. 126, ἐπ. — (2) Gell, Ithaca, p. 50. — (3)

Il. Z. 243. — (4) Ὀδ. Δ. 47, 72, κτλ. — (5) Ὀδ. Η. 36.

Ἔιχε δὲ καὶ ὁ οἶκος τοῦ Μενελάου ⁽¹⁾

« Χαλκοῦ τε στεροπὴν καθδῶματα ἠχήμετα,
Χρυσοῦ τ' ἠλέκτρον τε καὶ ἀργύρου ἠδ' ἐλέφαντος.
Ζηνὸς που τοιήδε γ' Ὀλυμπίου ἐνδοθεὶς αὐλή.»

Καὶ ποιητικαὶ ὑπερβολαὶ ἂν θεωρηθῶσιν αἱ τοιαῦται ἐκφράσεις, δηλοῦσιν ὅμως πάντοτε ὅτι τῇ τότε τέχνῃ ἦσαν ἐφικτὰ τὰ τοιαῦτα ἔργα, διότι ἄλλως ἀδύνατον νὰ ὑποτεθῇ ὅτι οὕτως ἄτοπα καὶ παράβολα θὰ ἑτερατολόγῃ ἡ φαντασία τοῦ ποιητοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Μηχανικαὶ Τέχναι.

Ξυλουργία.

Ἄλλ' ἡ πολυτέλεια αὕτη προὔποτίθησιν ἀνθούσας μέχρι τινος βαθμοῦ καὶ διαφοροὺς τῶν μηχανικῶν τεχνῶν, ὥς καὶ τῷ ὄντι ἄφθονοι καὶ περίεργοι εἰσὶν αἱ περὶ αὐτῶν ἐν ταῖς Ὀμηρικαῖς ῥαψωδίαις ἀπαντῶμεναι μαρτυρίαι.

Περὶ τῆς ξυλουργίας γίνεται συνεχὴς ἐν αὐταῖς μνεία, καὶ τῶν ξυλίνων σκευῶν πολλὴ ἦν ἡ χρῆσις ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων. Πρὸς κατασκευὴν αὐτῶν, τὸ ξύλον ἐπελεχάτο ἡ ἐτεκταίνετο, ὥς περιγράφεται ὁ Ὀδυσσεὺς κατεργαζόμενος αὐτὸ εἰς τὴν νῆσον τῆς Καλυψοῦς ⁽²⁾

(1) Ὅδ. Δ. 72.—(2) Ὅδ. Δ. 72.

«*Αὐτὰρ ὁ τάμνετο δοῦρα, θοῶς δὲ οἱ ἦντο ἔργον.*

Εἵχοσι δ' ἔχθαλε πάντα, πελέκῃσιν δ' ἄρα χαλκῶν».

Ἔπειτα δ' ἐξέετο, ἢ, ὡς ἄλλως ἔλεγον, ἐλειαίνετο, ἢ ἐδινούτο, ἢ ἐτορνούτο.

«*Ξέσε δ' ἐπισταμένως, καὶ ἐπὶ στάθμῃν ἴθυνε».*

Καὶ τέλος διὰ τερέτρου τρυπώμενον, καὶ ἥλοις ἢ ξυλίνοις γόμφοις προσηλούμενον, ἐλάμβανε τὸ ἀναγκαῖον σχῆμα.

«*Τέτρηνεν δέ τε πάντα καὶ ἤρμοσεν ἀλλήλοισι:*

γόμφοισι δ' ἄρα τήν γε καὶ ἀρμονίῃσιν ἄρῃσιν» (1).

Ἡ δ' ἐπικόσμησις τῶν ξυλουργημάτων τούτων ἐγίνετο οὐχὶ διὰ τῆς τοῦ ξύλου γλυφῆς, ἥτις, φαίνεται, ὅτι ἡγνοεῖτο τότε εἰσέτι, ἀλλὰ δι' ἐπικολλήσεως, ἢ ἐγκρούσεως ἐλέφαντος, ἡλέκτρου, ἀργύρου ἢ καὶ χρυσοῦ. Ἐκαλεῖτο δὲ τοῦτο δαιδάλλειν (διαποικίλλειν) τὸ ξύλον, καὶ ἡ τοῦτο κατεργαζομένη τέχνη ἐμπαιστικὴ. (2).

Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἦσαν χρυσείοις ἥλοισι πεπαρμένα ἢ χρυσόηλα τὰ σχῆπτρα τῶν βασιλέων (3), ἢ κλίνη τοῦ Ὀδυσσεὺς περιγράφεται δαιδαλμένη ἀργύρῳ, χρυσῷ καὶ ἐλέφαντι (4), ὁ θρόνος ἢ ἡ κλισία τῆς Πηνελόπης, ἔργον τοῦ Ἰκμαλίου, λέγεται δινωτὴ ἐλέφαντι καὶ ἀργύρῳ (5), ἢ χηλὸς ἢ κιβωτὸς τοῦ Ἀχιλλέως δαιδαλὴν, ἥτοι πεποικιλμένην (6). Προσέτι δ' ἐδαιδάλλοντο, πλὴν τῶν ξυλίνων, καὶ ἕτερα σκεύη καὶ ὄπλα, οἷον χαλινοί, καὶ κλειῖθρα, καὶ ξίφη, καὶ κολοί, καὶ ἐργαλεῖα, ὡς ὁ κολεὸς νεοπρίστου ἐλέφαντος, ἐν Ὀδ. Θ. 404. Τὰ δὲ πρὸς τὴν ξυλουργίαν χρήσιμα καὶ γνωστὰ τότε ἐργαλεῖα ἦσαν ὁ πέλεκυς, ἢ ἀξίνη, τὸ σκέπαρνον, ἢ ξυήλη,

(1) Ὀδ. Ε. 247. — (2) Ἀθην. ΙΑ. 288. — (3) Ὀμ. Ἰλ. Α. 246. — (4) Ὀμ. Ὀδ. Ι. 197. — (5) Ὀμ. Ὀδ. Τ. 56. — (6) Ὀμ. Ἰλ. ΙΙ. 221.

ἡ ξοῖς, ἡ σμίλη, ἡ ρίνη, ἡ στάθμη, τὰ τέρετρα, καὶ τὸ τρύπανον, ὁμοιότατον πρὸς τὸ σημερινόν, τὸ διὰ λωρίων κινούμενον, ὡς φυσικώτατα περιγράφεται ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου ⁽¹⁾.

« Ὡς ὅτε τις τρυπῶ δόρυ νήϊον ἀνὴρ
τρυπάνῳ, οἱ δὲ τ' ἐρεθθεὺς ὑποσεύουσιν ἱμάντι,
ἀψάμενοι ἐκάτερθεν, τὸ δὲ τρέχει ἐμμενὲς αἶε. »

Ἀπέδιδον δὲ τῶν ἐργαλείων τούτων ὄλων τὴν ἐφεύρεσιν οἱ ἀρχαῖοι εἰς τεχνίτην τινά, ὃν ὠνόμαζον Δαίδαλον.

Μεταλλουργία.

Ἦν δὲ καὶ ἡ Μεταλλουργία κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν οὐ μόνον γνωστὴ, ἀλλὰ καὶ λίαν ἀνεπτυγμένη, ὥστε καὶ ἰδιαίτερον εἶχε Θεὸν προστάτην, τὸν Ἥφαιστον. Ὀλόκληροι οἱ τοῖχοι τῶν οἰκοδομημάτων, ὡς εἶδομεν, τῶν ὑπογείων θησαυρῶν, τῶν ναῶν, ὡς τῆς Χαλκιοῖκου, καὶ αὐτῶν τῶν πολυτελῶν οἰκιῶν ⁽²⁾, κατεκαλύπτοντο ὑπὸ χαλκοῦ, καὶ ἐνίοτε ἴσως καὶ ὑπὸ πολυτίμων μετάλλων. Ἀλλὰ καὶ συνηθέστατος ἐν χρῆσει ἦν τότε εἰσέτι ὁ χαλκός, καὶ ἐξ αὐτοῦ κατεσκευάζοντο παντοῖα σκεύη καὶ ὅπλα ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος, ἕτερα δ' εἰσήγοντο ἐξωθεν, ὡς ἐκ Κύπρου ὁ θώραξ τοῦ Ἀγαμέμνονος, ἡ λακὰτὴ χρυσοῦ, τάλαιοι ἀργυροὶ, ἀσάμινθοι (κάδδοι) ἀργυροὶ ἐξ Αἰγύπτου ⁽³⁾, κρατῆρες ἀργυροὶ ἐκ Σιδῶνος ⁽⁴⁾.

Ἀλλ' οὐδ' ὁ σίδηρος ἦν ἄγνωστος, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν στίχων τῆς Φορονίδος τοῦ Ἑλάνικου, παρατιθεμένων ὑπὸ τοῦ Σχολιαστοῦ Ἀπολλωνίου τοῦ Ῥοδίου ⁽⁵⁾, καθ' οὓς οἱ Ἰδαῖοι Δάκτυλοι

(1) Ὀμ. Ὀδ. I. 384. — (2) Ὀδ. Δ. 72. Η. 26. — (3) Ὀμ. Ὀδ. Δ. 126. — (4) Ὀμ. Ἰλ. Ψ. 741. — (5) Εἰς Ἀργον. Δ. 1126 κτλ. καὶ 1473.

« Εὖρον ἐν οὐρείῃσι νάπαις ἦέοντα σίδηρον,

Εἰς πῦρ τ' ἤρεγκον, καὶ ἀριπρεπὲς ἔργον ἔδειξαν. »

Εἰς δὲ πολυτελείας κοσμήματα ἦσαν καὶ ἄλλα μέταλλα γνωστὰ καὶ ἐν χρήσει, ὁ μόλυβδος, ὁ κασσίτερος, κυανοῦν τι μέταλλον καλούμενον κύανος, ὁ λευκὸς τίτανος, καὶ τέλος ὁ ἄργυρος καὶ ὁ χρυσός.

Συνήθως δὲ κατειργάζοντο τὰ μέταλλα ταῦτα διὰ σφυρηλασίας, καὶ ὠνομάζοντο τότε ἔκκρουστα (crustæ) ⁽¹⁾, καὶ τὰ διάφορα μέρη αὐτῶν συνεδέοντο διὰ δεσμῶν ⁽²⁾, ἢ ἡλῶν ⁽³⁾, ἢ γόμφων, ὡς περιγράφεται ὑπὸ Πausανίου ⁽⁴⁾ ἀρχαιοτάτον τι ἄγαλμα ἐν Σπάρτῃ. « Διὸς ἄγαλμα ἐκ χαλκοῦ, παλαιότατον πάντων ὁπόσα ἔστιν ἐκ χαλκοῦ δι' ὅλου γὰρ οὐκ ἔστιν εἰργασμένον, ἐληλαμένον δὲ ἰδίᾳ τῶν μερῶν καθ' αὐτὸ ἐκάστου, συνήρμοσται τε πρὸς ἄλληλα, καὶ ἡλοι συνέχοισιν αὐτὰ μὴ διαλυθῆναι. »

Ἄλλ' οὐδ' ἡ χώνευσις τῶν μετάλλων ἦν ὅλως ἄγνωστος τότε, ἂν καὶ ὁ Πausανίας ⁽⁵⁾ ἀρνήται τοῦτο, ἴσως δίκαιον ἔχων ὡς πρὸς μόνον τὸν σίδηρον· διότι καὶ ὁ Ἡσιόδος ⁽⁶⁾ καὶ ὁ Ὅμηρος ⁽⁷⁾ ῥητῶς ἀναφέρουσι χόανα. Τὰ δὲ λοιπὰ μνημονεύόμενα τῶν Μεταλλουργῶν ἐργαλεῖα ἦσαν ὁ ἄκμων καὶ τὸ ἀκμοθετον, ἡ σφύρα, ὁ ῥαιστήρ (μονοκέφαλος σφύρα) καὶ αἱ φύσαι. Ἐκ τῶν μετάλλων δὲ τούτων κατεσκευάζοντο κοσμήματα ὡραῖα διὰ τὴν ποικιλίαν οὐ μόνον τῶν σχημάτων, ἀλλὰ προσέτι καὶ τῶν χρωμάτων αὐτῶν. Οὕτως ἀναφέρονται θαυμαστικῶς οἱ τρίποδες τοῦ Ἡφαίστου ⁽⁸⁾, καὶ ἦν ἀριστούργημα εἰς τὸ εἶδός της ἡ πανοπλία τοῦ Ἀγαμέμνονος, ἥς αἱ περικνημίδες εἶχον ἀργυρᾶ ἐπι-

(1) Αἰσχ. Ἐπτ. ἐπ. Θ. 525. — (2) Ἰλ. Ε. 379. — (3) Ἰλ. Α. 633. — (4) Γ. 17. — (5) Θ. 41. — (6) Θεογ. 862. — (7) Ἰλ. Σ. 464. — (8) Ὅμ. Ἰλ. Σ. 374.

σφύρια, τὸ ξίφος ἦν χρυσόηλον, ὁ κολεὸς ἀργυροῦς μετὰ χρυσῶν ἀορτήρων, καὶ ἡ ἀσπίς εἶχε δέκα κύκλους χαλκοῦς, ἐντὸς αὐτῶν εἴκοσι λευκοῦς ὀμφαλοῦς κασσιτέρου, καὶ κατὰ τὸ κέντρον ἓνα μέλανα ὀμφαλὸν κυάνου, καὶ ἐπὶ πᾶσι, διὰ προσηλωμένων ἐκκρούστων μετὰ τῶν ἀναμφιβόλως, ἐπιπεποικιλμένα τὴν Γοργῶ, τὸν Δῆμον, καὶ τὸν Φόβον. Ὁ δὲ θώραξ, τῆς Κύπρου τεχνούργημα, εἶχε δέκα οἴμους ἢ σειρὰς κυάνου, εἴκοσι κασσιτέρου καὶ δώδεκα χρυσοῦ, καὶ τρεῖς ἱριδωτοὶ δράκοντες ἠγείροντο πρὸς τὸν τράχηλον ⁽¹⁾. Ἡ ἀσπίς τοῦ Αἰνείου περιγράφεται πεντάπτυχος, ἔχουσα δύο πτυχὰς χαλκοῦ, δύο κασσιτέρου, καὶ τὴν μεσαιτάτην χρυσοῦ ⁽²⁾. Αἱ δὲ περιγραφαὶ τῆς τοῦ Ἡρακλέους ἐν τῷ ὁμωνύμῳ τοῦ Ἡσιόδου ποιήματι, καὶ τῆς τοῦ Ἀχιλλέως ἐν Ἰλιάδι ⁽³⁾, εἰσὶ δύο πλαστικὰ ἔπη, ἀποκυήματα φαντασίας ζωηροτάτης, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τοῦ πλούτου καὶ τῆς δυνάμεως τῆς τότε τέχνης ἑμμεσος καὶ ἀπόδειξις. Ἡ τοῦ Ἀχιλλέως παρίστα, κατὰ τὸν ποιητὴν, τὸν οὐρανὸν, τὴν γῆν, τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα τὸν δημόσιον καὶ τὸν ἰδιωτικὸν βίον τῶν τότε χρόνων, γάμον, δίκην, μάχην, ἀνδρας γεωργοῦντας ἢ τρυγοῦντας, ποίμνιον βόσκον, λέοντα κατ' ἀγέλης ὀρμῶντα, καὶ χορὸν παρθένων καὶ νέων, καὶ περίξ πάντων, τὸν, κατὰ τὴν δόξαν τῶν ἀρχαίων τὸν κόσμον πάντα περιλαμβάνοντα ὑγρὸν κύκλον τοῦ ὤκεανου. Ἐκ πρώτης ὄψεως ἡ εἰκονικὴ παράστασις τῆς περιγραφῆς ταύτης φαίνεται ἀκατόρθωτος· ἀλλ' ὁ Γάλλος Quatremère de Quincy ⁽⁴⁾ ἐσχεδίασε τὸ διάγραμμα αὐτῆς, εὐφυῶς τὰς διαφοροὺς σκηναὶς εἰς ἰδίους διαιρέσας χώρους.

Ἐπορίζοντο δὲ τὰ πολύτιμα ταῦτα μέταλλα κυρίως τότε οἱ Ἕλληνες διὰ τοῦ ἐμπορίου ἐκ τῆς Ἀσίας. Καὶ

(1) Ὁμ. Ἰλ. Α. 16 — 40. — (2) Ὁμ. Ἰλ. γ. 270. — (3) Σ. 478—608. — (4) Jupit. Olympien.

ὁ μὲν χρυσὸς προήρχετο ἴσως ἐκ τῆς Λυδίας, ἥτις ἦν καὶ μετὰ ταῦτα πηγὴ αὐτοῦ. Ἀργυροῦν δὲ κρατῆρα ἔλαβεν ὁ Μενέλαος παρὰ τοῦ βασιλέως τῆς Σιδῶνος⁽¹⁾, ἐνθα ὁμῶς πιθανῶς ἐπίσης ὁ ἄργυρος διὰ τοῦ ἐμπορίου μετεβιβάζετο, καὶ ἴσως, καθ' ἃ ἀλλαχοῦ λέγει ὁ Ὅμηρος⁽²⁾.

τηλόθεν ἐξ Ἀλύβης, ὅθεν ἀργύρου ἐστὶ γενέθλη.

Ἡ δ' Ἀλύβη αὕτη, ὁ τόπος τῶν Ἀλυζώνων, νομίζεται ὅτι εἶναι ἡ Χαλύβη εἰς τὰ Καυκάσια. Ἡ ἀφθονία δὲ τῶν ὑλῶν τούτων εἰς τὰ κοσμήματα μαρτυρεῖ μὲν καὶ ὑπὲρ ἐμπορικῆς τινος καὶ κοινωνικῆς ἀκμῆς κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, ἀλλ' ἐξηγεῖται κατὰ μέρος καὶ ἐκ τοῦ ὅτι τότε δὲν κατεχόπτετο εἰς νόμισμα ὁ χρυσὸς καὶ ὁ ἄργυρος.

Κεραμευτικὴ.

Ἦν δὲ καὶ ἡ κεραμευτικὴ γνωστὴ ἐπὶ Ὀμήρου, ἀσκουμένη καθ' ὃν τρόπον καὶ τὴν σήμερον, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν ἀκολουθῶν.

*ὥς ὅτε τις τροχὸν ἄρμενον ἐν παλάμῃσιν
ἐξόμενος κεραμεὺς πειρήσεται αἶθε θέησι⁽³⁾.*

καὶ ἐκ τοῦ εἰς τὸν Ὅμηρον ἀποδιδομένου ποιηματίου, τοῦ ἐπιγραφομένου Κάμινας ἡ κεραμὶς. Ἀλλὰ πιθανῶς ἦν τότε ἔτι ἡ τέχνη αὕτη εἰς νηπιότητα, καὶ βάναισα μόνον τεχνουργήματα παρῆγε, δι' ὃ καὶ τὰ προϊόντα αὐτῆς σπανίως ἀναφέρονται ὑπὸ τῶν συγχρόνων.

(1) Ὀμ. Ὀδ. Α, 615.—(2) Ὀδ. Β, 525.—(3) Ἰλ. Σ, 600.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Πλαστική.

Ἄλλ' ἂν ἡ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ ἡ τεκτονικὴ, ὡς κλάδοι τέχνης εἰς τὸν ἄνθρωπον χρήσιμοι, ἀνεπτύχθησαν μέχρι τινος ἐπὶ τῶν παναρχαίων ἐκείνων χρόνων, δὲν εἶχε τὸ αὐτὸ ἐνδόσιμον καὶ ἡ ἀγαλματοποιία, ἥτις εἶναι θυγάτηρ τῆς φιλοκάλου πολυτελείας. Ἡ τέχνη αὕτη εἰς τρία τινα μάλιστα χρησιμεύει, ἡ εἰς τῆς θρησκείας τὴν ὑπηρεσίαν, σωματοποιοῦσα, καὶ ταῖς αἰσθήσεσιν ὑποβάλλουσα τ' ἀντικείμενα τῆς λατρείας, ἡ εἰς διαιώνισιν τῆς μνήμης τῶν ἐνδόξων ἀνδρῶν, ἡ εἰς ἐπικόσμησιν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς.

Ἄλλ' ἀγάλματα Θεῶν δὲν ἐδύναντο νὰ ὑπάρχωσιν εἰσέτι, ὅταν οἱ Πελασγοὶ οὐδ' ὀνόματα οὐδὲ σύμβολα Θεῶν εἶχον, ὡς καθ' Ἡρόδοτον ⁽¹⁾ ἐμαρτύρουν οἱ Δωδωναῖοι περὶ αὐτῶν. Ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς προστίθῃσιν ὅτι πρῶτος ὁ Ὅμηρος καὶ ὁ Ἡσίοδος συνέθεντο θεογονίας παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν· ἀλλὰ διὰ τούτου αἰνίττεται βεβαίως ὅτι τὰς ἤδη ὑπαρχούσας καὶ διεσπαρμένας θεογονικὰς ἰδέας ἐστιχούργησαν καὶ ἀνήγαγον εἰς ἄρτιον σύστημα, οὐχὶ ὅτι πρὸ αὐτῶν δὲν ὑπῆρχε παντάπασιν παρ' Ἑλλήσι θεογονία, διότι τότε ὁ Ὅμηρος, προοιμιάζων εἰς τὰ ἔπη του διὰ τῶν λέξεων « Διὸς υἱὸς καὶ Διὸς υἱὸς », δὲν θὰ ἐνοεῖτο, ἂν αἱ συγγένειαι καὶ ἡ ἀτομικὴ τῶν Θεῶν ἱστορία δὲν ἦσαν ἤδη γνωσταὶ καὶ δημῳδεῖς παρὰ τοῖς Ἑλλήσι. Καὶ μαρτυρεῖ μάλιστα ὁ Ἡρόδοτος ὅτι πολλοὺς Θεοὺς εὗρον αὐτοὶ οἱ Πελασγοί, ἂν καὶ ἄλλους λέγει ὅτι παρέλαβον παρ' Αἰγυπτίων καὶ παρὰ Λιθύων ⁽²⁾.

(1) B, 52.—(2) B. 50.

Ἐπομένως ἡ Ἑλληνικὴ μυθολογία καὶ τὴν Ἀσίαν ἂν εἶχε πρῶτην πηγὴν, ὡς εἶχεν αὐτὴν τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, διεμορφώθη ὁμως κατ' ἰδέας τὸ πλεῖστον ἰθαγενεῖς, πολὺ πρὸ τῶν ὁμηρικῶν χρόνων. Εἰς τὴν πρῶτην δ' αὐτῆς περίοδον διὰ τε τῆς τέχνης τὴν ἐντελῆ ἀδυναμίαν, καὶ διὰ τὸ ἐτι ἀδιάκριτον καὶ ἀόριστον τῶν θρησκευτικῶν ἀντιλήψεων, κατ' ἀρχὰς παρίστων τοὺς Θεοὺς ἐπὶ τῆς γῆς, ὡς εἰς πάσας σχεδὸν τὰς ἀρχαιοτάτας καὶ τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας θρησκείας, ἀκατέργαστα φυσικά ἀντικείμενα, οἷον ξύλα καὶ λίθοι, καθ' ἃ καὶ ὁ Πausanías ῥητῶς ἀποφαίνεται ⁽¹⁾. « τὰ δὲ ἐτι παλαιότερα καὶ τοῖς πᾶσιν Ἑλλήσιν τιμὰς θεῶν ἀντὶ ἀγαλμάτων εἶχον ἀργοὶ λίθοι » ⁽²⁾. Ἐμεινον δὲ τοιαῦτα τινὰ ἀντικείμενα ἐκ τῆς ἀρχαίας λατρείας καὶ εἰς τὴν ἱστορικὴν ἐποχὴν σεβάσματα παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν, ὡς πανάρχαιοι τῶν θεῶν παραστάσεις· οὕτως ἐλατρεύοντο ὑπὸ σχῆμα λίθου Ἄργου ὁ Ἔρως ἐν Θεσπιαῖς κατὰ Πausanίαν ⁽³⁾, αἱ Χάριτες ἐν Ὀρχομενῷ ⁽⁴⁾, ὁ Ἡρακλῆς ἐν Ὑηττῷ ⁽⁵⁾, ὁ Ζεὺς παρὰ τὸ Γύθειον ὡς Καππώτας (καταπαύτης) ⁽⁶⁾, ὁμοίως Ζεὺς κυρίως ἦν καὶ ὁ ἐν Δελφοῖς τιμώμενος Πέτρασσορ ⁽⁷⁾, ὃ ἐστὶν ὁ λίθος, ὃν ὁ Κρόνος ὑπετίθετο λαβὼν παρὰ τῆς Ῥέας καὶ καταπιὼν ἀντὶ τοῦ Διός. Ἐκαλεῖτο δ' αὐτὸς καὶ Βαίτυλος, ἐκ τοῦ ὅτι δῆθεν ἡ Ῥέα εἶχε καλύψει αὐτὸν διὰ βαίτης ἢ δέρματος. Ἦν δ' ἀληθῶς ἡ ἐπωνυμία αὕτη ἡ Φοινικικὴ Βέθ-ἐλ, δηλοῦσα, ὡς καὶ ἐν τῇ Ἑβραϊκῇ, οἶκος αὐτοῦ ἢ οἶκος Κυρίου, καθὼς ὠνομάζοντο πολλάκις παρ' Ἰουδαίοις οἱ καθιερούμενοι λίθοι ⁽⁸⁾. Ἐν Φαραῖς τῆς Ἀχαΐας ἴσταντο τριάκοντα τετράγωνοι λίθοι. « Τούτοις σέβουσιν οἱ Φαριεῖς ἐκάστου θεοῦ τινα ὄνομα ἐπιλέγοντες » λέγει ὁ Πausanías ⁽⁹⁾. ἐν Σικυῶνι καὶ ἡ πα-

(1) Z. 22. — (2) Ἴδε καὶ Κλήμ. Προτρεπτ. — (3) Θ. 27. — (4) Αὐτ. 32. — (5) Αὐτ. 24. — (6) Αὐτ. Γ. 22. — (7) Αὐτ. 1, 24. — (8) Γενεσ. ΚΗ. 18, 19. — (9) Z. 22.

τρώα Ἄρτεμις ἦν κίων, καὶ ὁ μειλίχιος Ζεὺς πυραμῖς ⁽¹⁾. ὁ ἐν Θήβαις Διόνυσος ὁ περικιόνιος ἦν κίων κισσῷ εἰλιγμένος ⁽²⁾. ἐν Σάμῳ ἦν ἡ Ἥρα σανίς ⁽³⁾. ἐν Σπάρτῃ ὁμοίως οἱ Διόσκουροι ἦσαν δόκανα, δύο παράλληλα ξύλα δι' ἐγκαρσίων συνδεδεμένα ⁽⁴⁾. Καὶ ἡ προστάτις δὲ τοῦ Ἄργους, ἡ ἐν τῷ Ἡραίῳ λατρευομένη Ἥρα, νομίζεται ὑπὸ Θεϊρσίου ⁽⁵⁾ καὶ Μυλ-
λέρου ⁽⁶⁾ ὅτι ἦν κίων καὶ αὐτῇ· διότι ἐν Κλήμεντι ⁽⁷⁾ ἀναφέρονται δύο χωρία ἐκ τῶν παλαιῶν ποιημάτων, τῆς Φορωνίδος καὶ Εὐρωπίας, λέγοντα ὅτι « ἐκόσμησαν κίονα μακρὸν ἀνάσσης », καὶ ὅτι ἐκρέμασαν ἀκροθίνια ἐκ « κίονος ὑψηλοῖο ». Δὲν νομίζομεν ὁμῶς τὴν εἰκασίαν ταύτην ὀρθήν, διότι ὁ Πausanias ⁽⁸⁾ λέγει· « παρὰ δὲ αὐτῇ ἔστιν ἐπὶ κίονος ἄγαλμα Ἥρας ἀρχαῖον », καὶ ἐπιφέρει ὅτι τὸ ἀρχαιότατον ἄγαλμα τῆς Θεᾶς ἦν ἔργον Πειράσου τοῦ Ἄργου ἐκ Τίρυνθος. Ἡ Ἥρα ἄρα δὲν ἦν κίων, ἀλλ' ἐπὶ κίονος ἵστατο τὸ ἄγαλμα αὐτῆς.

Ἐπήγαζον δὲ πιθανῶς αἱ πλείεσται τῶν τοιούτων θεῶν παραστάσεων ἐξ ἀναθημάτων. Ὡς ὁ Βαίτυλος ἦν, καθ' ἃ εἵπομεν, λίθος τῷ Θεῷ καθιερωθείς, οὕτω καὶ ὁ Ἄγυιεύς Ἀπόλλων, ὡς φαίνεται καὶ ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Ἀμβραχίας ⁽⁹⁾, παρὰ Δωριεῦσιν, ἐν Ἀθήνῃσι, ἐν Δελφοῖς, ἦν κίων κωνοειδής ⁽¹⁰⁾. διότι τοιοῦτοι κίονες ἐτίθεντο παρὰ ταῖς ἀγυιαῖς ὡς ὁδοδείχται καὶ ὅροι, καὶ φυσικῶς τῷ λόγῳ καθιεροῦντο εἰς τὸν προστάτην τῶν ἀγυιῶν Ἀπόλλωνα, καὶ μετὰ ταῦτα, ὡς ἱεροὶ τοῦ Θεοῦ, ἐλατρεύοντο ἐνίοτε καὶ ὡς παραστάσεις αὐτοῦ.

(1) Paus. B. 9. — (2) Κλημ. Στρωμ. A. 348. — (3) Καλλιμ. ἐν Εὐσεβ. Προπ. Εὐαγγ. 8. — (4) Πλουτ. π. φιλαδ. — (5) Epoch. d. bild. Kunst. — (6) Handb. d. Arch. §. 66. — (7) Στρωμ. A. 24. — (8) B. 17. — (9) Millingen, Anc. Coins, 1831. 3, 19, 21. — (10) Müll. Dor. I. 299. DENKM. 1.—2.

Τοιαύτη τις πρέπει νὰ ὑποθεθῇ καὶ ἡ ἀρχὴ τῶν λεγομένων, Ἑρμῶν ὡς καὶ ἡ τῶν Ἑρμῶν. Οἱ ἐπὶ τῆς καθάρσεως τῶν ὁδῶν καὶ πρὸς ἐπίστρωσιν αὐτῶν παρασωρευόμενοι λίθοι ἐθεωροῦντο ὡς ἱεροὶ εἰς τὸν προστάτην τῶν θεῶν Ἑρμῆν. Ταῦτα ἦσαν τὰ Ἑρμαῖα, αἱ «*λιθολογέες Ἑρμείω ἰδρύσεις*» (1). Διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον καὶ οἱ Ὅροι, καὶ αἱ ὁδομετρικαὶ τετράγωνοι στήλαι, ἀφιερῶντο ἐπίσης εἰς τὸν Ἑρμῆν, καὶ ἐπομένως ἐχοσμοῦντο ἐνίοτε μετὰ ταῦτα καὶ διὰ τῆς κεφαλῆς καὶ ἄλλων ἐμβλημαμάτων τοῦ θεοῦ, καὶ διὰ τριῶν μάλιστα καὶ τεσσάρων κεφαλῶν, ὅπου τρεῖς ἢ τέσσαρες ὁδοὶ συνηγίνοντο. Αἱ κεφαλαὶ αὗται εἶχον πώγωνα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ὡς ἀρχαιότατα παρίστατο ἔχων καὶ ὁ Ἑρμῆς· ἀντὶ δὲ τοῦ λοιποῦ σώματος, εἶχον αὐτὴν μόνην τὴν τετράγωνον ἄνευ κώλων στήλην, ἐνίοτε καὶ μανδύαν εἰς τοὺς ὤμους, καὶ συνεχέστερον φαλλὸν εἰς τὸ μέσον τῆς στήλης. Φαίνεται δ' ὁ τοιοῦτος τῶν Ἑρμῶν σχηματισμὸς ἀρχαιότατος, καὶ ἰδίως γεννηθεὶς ἐν Ἀρχαδίᾳ, τῇ τοῦ Ἑρμοῦ πατρίδι, διότι ὁ Πausanίας λέγει: «*Περὶ σὺν γὰρ δὴ τι τῷ σχήματι τούτῳ φαίνονται μοι χαίρειν οἱ Ἀρχάδες*» (2).

Παρὰ δὲ τῶν Ἀρχάδων παρεδέχθησαν τῶν τετραγώνων Ἑρμῶν τὸ σχῆμα καὶ οἱ συγγενεῖς αὐτῶν Ἀθηναῖοι, παρ' οἷς οἱ γλύπται Ἑρμογλύφοι μάλιστα πολλάκις ὠνομάζοντο (3), καὶ περὶ ὧν λέγει ὁ Πausanίας (4): «*Ἑρμῆς τέχνης τῆς Ἀττικῆς. Ἀθηναίων γὰρ τὸ σχῆμα τὸ τετράγωνον ἐστὶν ἐπὶ τοῖς Ἑρμαῖς, καὶ παρὰ τοῦτων μεμαθήκασι οἱ ἄλλοι.*» Ὡς γνωστὸν δὲ (5), οἱ Πεισιστρατίδαι ἔστησαν Ἑρμᾶς κατὰ πάσας τὰς ὁδοὺς τῆς Ἀττικῆς, μετ' ἐπιγραφῶν αἵτινες ἐνέφαινον τῆς ὁδοῦ

(1) Ἀνθολ. Παλ. Στ. 253. — (2) Η. 31. ἴδε καὶ 39 καὶ 48. — (3) Λουκ. Ἐνύπν. 7. — Πλατ. Συμπ. — (4) Δ. 23. — Θουκ. Στ. 27. — (5) Σίμ. Σωκρατ. π. Φιλοχρημ. σ. 228.

τὴν διεύθυνσιν, καὶ ἔμμετρόν τι προσέτι ἠθικὸν περι-
εἶχον παράγγελμα. Ἀλλ' ἡ ἐργασία αὕτη ἀπὸ τῶν ἀρ-
χαιοτάτων χρόνων διτηρήθη καὶ μέχρι τῶν Ῥωμαϊκῶν
κατὰ ζῆλον τῆς ἀρχαιότητος, καὶ ἐτι μᾶλλον διότι εἰς
τὸ πανάρχαιον σχῆμα ἀπεδίδετο ἰδιαίτερος θρησκευτικὸς
σεβασμός. Οἱ δ' ἀπαντῶμενοι εἰς τὰ διάφορα μουσεῖα
Ἑρμαῖ ἀνήκουσιν εἰς πάσας ἐπίσης τῆς τέχνης τὰς
ἐποχάς, καὶ πρὸ πάντων εἰς τὰς νεωτέρας ⁽¹⁾.

Καὶ ἄλλων ὁμως θεῶν ἀγάλματα εἰργάζοντο οἱ ἀρ-
χαιοὶ κατὰ τὸν αὐτὸν τῶν Ἑρμῶν τρόπον, πιθανῶς διὰ
τὴν αὐτὴν ἀρχικὴν αἰτίαν κοσμήσαντες χίονας, τοῖς θεοῖς
ἐκείνοις ἀνατεθειμένους, διὰ τῆς κεφαλῆς ἢ καὶ ἄλλων
μελῶν καὶ συμβόλων αὐτῶν, καὶ ὡς παραστάτας αὐτῶν
αὐτοὺς μέχρι τέλους λατρεύσαντες. Οὕτως ἦν τετρά-
γωνος ἡ ἐν Κήποις τῶν Ἀθηνῶν ἀρχαία Ἀφροδίτη,
περὶ ἧς ὁ Πausanias· «Ταύτης γὰρ σχῆμα τετράγωνον
κατὰ ταῦτα καὶ τοῖς Ἑρμαῖς» ⁽²⁾. ὡς καὶ περὶ τῆς ἐν
Δήλῳ· «κάτεισι δ' ἀντὶ ποδῶν ἐς τετράγωνον σχῆμα» ⁽³⁾.
Τοιοῦτος καὶ ὁ ἐν Ἀρκαδίᾳ Ζεὺς ⁽⁴⁾. ὁ ἐν Λέσβῳ Διό-
νυσος ὁ Φαλλήν ⁽⁵⁾. ἐν Τρικκολώνοις τῆς Ἀρκαδίας ὁ
Ποσειδών ⁽⁶⁾. ἐν Μεγαλοπόλει ἡ Ἀθηνᾶ Ἐργάνη, ὁ
Ἀμμων καὶ ὁ Ἀγυιεύς Ἀπόλλων ⁽⁷⁾, ἑτέρα Ἀθηνᾶ,
καὶ ἕτερος Ἀπόλλων, καὶ Ποσειδών, καὶ Ἑρμῆς ἀγῆ-
τωρ ⁽⁸⁾. ἐν Ἀμύκλαις ὁ Ἀπόλλων καὶ ἡ Λευκοφρύνη
Ἀρτεμις, καὶ ἄλλα πολλὰ ἀλλαγῶ. Ὡνομάζοντο δὲ
τὰ τοιαῦτα ἀγάλματα, ὡς ἐκ τῆς ἀρχικῆς τοῦ σχήμα-
τος χρήσεως, Ἑρμαῖ τῶν θεῶν ἐκείνων· καὶ προσέτι
τὰ ἀπαντῶμενα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις σύνθετα ἐκ τοῦ Ἑρ-
μῆς ὀνόματα, ὡς Ἑρμαῖ ἢ ἢ Ἑρμηρακλῆς ⁽⁹⁾.

(1) DENK. 3. Ἑρμῆς. Τοιχογράφημα. — (2) A, 19. —

(3) Θ', 40. — (4) Η'. 48. — (5) Ι', 19. — Denk. 4. —

(6) Η'. 35. — (7) Η'. 32. — (8) Η'. 31. — (9) Cic. ad Att.

I, 4 καὶ 10.

δηλοῦσιν οὐχὶ ἀγάλματα δύο θεῶν συνηνωμένα, ἀλλὰ τῶν θεῶν τούτων Ἑρμᾶς ἢ τετραγώνους στήλας. Τοιαύτη δὲ πιθανῶς ἦν καὶ τοῦ μετέπειτα ἄλλως ὑπὸ τῶν γλυπτῶν διαμορφωθέντος Ἑρμαφροδίτου ἢ ἀρχῇ.

Τινὲς (1) ἐθεώρησαν τὴν ἐργασίαν τῶν Ἑρμῶν ταύτην ὡς τὸν πρῶτον κρίκον τῆς προόδου τῆς γλυπτικῆς, καὶ τὴν πρώτην αὐτῆς μετάβασιν ἀπὸ τῆς ἀνοργανίστου φύσεως. Ἄλλ' ἡ γνώμη αὕτη καὶ ἀπίθανος εἶναι καθ' ἑαυτὴν, διότι φυσικὸν δὲν φαίνεται ἡ τέχνη νὰ διαμορφώσῃ καὶ ἀναπτύξῃ μέχρι τίνος τὴν παράστασιν τῆς κεφαλῆς, τοῦ δυσχερεστέρου μέρους τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, πρὶν ἢ κατορθώσῃ νὰ διακρίνῃ, καὶ βαναύσως καὶ, τὰ ἐπίλοιπα μέλη. Προσέτι δ' οὐδ' ἀποδείξεις τις ἱστορικὴ στηρίζει τὴν θεωρίαν ταύτην· ἐκ τῶν τριῶν ἀγαλμάτων τῆς Ἡρας, ἃ εἶδεν ὁ Πausanias εἰς τὸ Ἡραῖον τοῦ Ἀργεῖος (2), οὐδὲν ἐφαίνετο παρέχον τοιαύτης τινὸς προόδου σημεῖον, διότι ἐξ ἐναντίας τὸ ἀρχαιότατον ἦν «καθήμενον ἄγαλμα οὐ μέγα», καίτοι κατεσκευασμένον ἐκ ξύλου ἀχράδος, καὶ ἀποδιδόμενον εἰς τὸν γλύπτην Πείρασον, ὅστις ὑπετίθετο ζήσας πεντήκοντα ἔτη πρὸ τῶν Τρωϊκῶν.

Δὲν εἶναι ἄρα δυνατόν, ὅταν ἐν τῇ ἐποχῇ τῶν ξοάνων ἡ τέχνη διεμόρφου ὁλόκληρον τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, ἐν τοῖς πολὺ μεταγενεστέροις χρόνοις, ὅτε κατεργάζετο τὸν λίθον, ν' ἀδυνατῇ νὰ παραστήσῃ ἕτερόν τι πλὴν τῆς κεφαλῆς· ἀλλ' ὡς πιθανώτερον πρέπει νὰ ἐκληφθῇ, ὅτι ἡ γλυπτικὴ διαμόρφωσις ὁλοκλήρου τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος ἤρξατο ἀπ' αὐτῶν τῶν σπαργάνων τῆς τέχνης, καὶ ἅμα ἀνέπτυξεν ἡ μυθολογία τὰς ἀνθρωπομόρφους τῆς ἀντιλήψεως· ὁ δὲ τῶν Ἑρμῶν σχηματισμὸς ὅτι εἶναι τυχαῖον σύμπτωμα ἐν τῇ τέχνῃ.

(1) Müller Handb. d. Arch. 67. — (2) B. 17.

Ὑπῆρχον δὲ θεῶν ἀγάλματα, ἀναφερόμενα καὶ ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου ἐπ' αὐτῆς ἡδὴ τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς. Καὶ πολλὰ μὲν τῶν ὅσα ὁ ποιητὴς ὀνομάζει ἀγάλματα ἦσαν ἴσως ἀπλῶς ἀναθήματα, ὡς ὅταν λέγῃ (1).

«Εἰ δέ κερ εἰς Ἰθάκην ἀφικοίμεθα πατρίδα γαῖαν,

αἰψά κερ Ἑλλίῳ Ὑπερίονι πλοῖα ρηδὼν

τεύξομεν, ἐνθαῖε θεῖμεν ἀγάλματα πολλὰ καὶ ἐσθλά».

Μνημονεύει ὁμως καὶ ῥητῶς τοῦ ἀγάλματος τῆς ἐν Τροίᾳ Ἀθηνᾶς (2). Φαίνεται μάλιστα ὅτι ἀγάλματα ὑπῆρχον ἀφ' ἧς ἐποχῆς καὶ ναοί, διότι ὁ ναὸς ὠκοδομεῖτο διὰ τὸ ἄγαλμα, ὡς κατοικία αὐτοῦ, οὐδ' εἶχεν ἄλλον λόγον ὑπάρξεως. Ὅταν ὁ Σύλλας ἀφήρесе τὸ τῆς Ἀθηνᾶς ἐξ Ἀλαλχομενῶν, παρημελήθη τὸ ἱερὸν «αἶτε ἡρημωμένης (γρ. ἡρημωμένον) τῆς θεοῦ» λέγει ὁ Πausανίας (3).

Μεταγενέστεροι δὲ συγγραφεῖς ἀναφέρουσι καὶ ἄλλα ὡς εἰς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀνήκοντα, οἷον ὁ Πausανίας τὸ Διονύσου ἄγαλμα, ἔργον Ἡφαίστου, ἦτοι χαλκοῦν, ὃ ἔλαβεν ὁ Εὐρύπυλος ἐκ τοῦ Ἰλίου ἀλόντος (4), καὶ τὸ τῆς Ἀθηνᾶς, ὃ ἀνέθηκεν ὁ Ὀδυσσεὺς εἰς τὴν Σπάρτην (5), καὶ τὸ ξόανον τῆς ὀρθίας Ἀρτέμιδος, ὃ ἔφερεν ὁ Ὀρέστης ἐκ τῆς Ταυρίδος (6), τὰ τοῦ Ἑρμοῦ καὶ τῆς Ἀφροδίτης ἔργα Ἐπειοῦ, τοῦ κατασκευάσαντος τὸν Δούριον ἵππον, ἀναθήματα δὲ τῆς Ὑπερμνήστρας εἰς Ἀργὸς (7), τὸ τῆς Ἥρας εἰς τὸ Ἡραῖον, ἔργον Πειράσου (8), τὸ τοῦ Ἀρεως, ὃ οἱ Διόσκουροι ἔφερον ἐκ Κολχίδος παρὰ τὸν Εὐρώταν (9), τὸ τοῦ Ἑρμοῦ ξόανον, ἀνάθημα Κέκροπος ἐν Ἐρεχθείῳ (10), καὶ ἄλλα πάμπολλα, ἐν οἷς καὶ ὅλα τὰ μετὰ ταῦτα διὰ τὴν ἀρ-

(1) Ὀδ. M. 345. — (2) Ἰλ. Z'. 303. — (3) Θ'. 33. —

(4) Z, 19. — (5) Γ'. 12. — (6) Γ'. 16. — (7) B'. 19. —

(8) B'. 17. — (9) Αὐτ. — (10) Α'. 29.

χαϊότητα ἢ διὰ τὴν ἐξωθεν καταγωγὴν των καλούμενα καὶ νομιζόμενα Διῖπετῇ, ἐξ οὐρανοῦ δὴρ' ἐν πεσόντα, οἷον ἦν τὸ Τρωϊκὸν Παλλάδιον ⁽¹⁾, καὶ τὸ ἐν Ἀθῆναις τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς, περὶ οὗ ὁ Πausανίας λέγει ῥητῶς· «φήμη δὲ εἰς αὐτὸ ἔχει πεσεῖν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ» ⁽²⁾.

Τὰ πλείστα δὲ τῶν εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀποδιδόμενων ἀγαλμάτων μνημονεύονται ὡς ξόανα, ὁ ἐστὶν ὡς ἐκ ξύλου ἐξεσμένα, καὶ ὁ Πλούταρχος μάλιστα προχειρον ἔχει τούτου τὸν λόγον, ὅτι πρὸς παράστασιν θεῶν καταλληλότερον ἦν τὸ ὀργανικὸν ξύλον τοῦ ἀψύχου λίθου ἢ τοῦ μετάλλου, γεννήματος γῆς ἀγόνου καὶ διεφθαρμένης ⁽³⁾.

Ἐξ αὐτῶν δὲ τὰ ἰδίως λεγόμενα Παλλάδια, κατ' ἀρχὰς μὲν πάντως παραστάσεις τῆς Παλλάδος ἐνόπλου καὶ πολιούχου, ἔπειτα δὲ καὶ ἄλλους παριστῶντα θεοὺς ἑκατέρου γένους, ἦσαν ἀγάλματα ὀρθὰ συνήθως, ἐπὶ κίονος ἱστάμενα, ὠπλισμένα δὲ, καὶ ἔχοντα ἀσπίδα καὶ δόρυ, καθὰ περιγράφονται ὑπὸ διαφόρων συγγραφέων, καὶ ἰδίως ὑπὸ Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασσεῶς ⁽⁴⁾, Στράβωνος ⁽⁵⁾ καὶ Εὐσταθίου ⁽⁶⁾ καὶ συνεχῶς παρίστανται ἐπὶ δακτυλιολίθων καὶ ἐπὶ ἀγγείων.

Νηπιαζούσης δὲ τότε τῆς τέχνης, ὡς πρὸς τὴν διάπλασιν καὶ τῆς ἀνθρωπίνης μορφῆς, ἦσαν, καθ' ἃ γινώσκομεν, τὰ ἀγάλματα ταῦτα εἰσέτι ἀτελῆ τε καὶ δύσμορφα, οὐδὲ τοὺς πόδας κεχωρισμένους ἔχοντα, οὐδὲ τὰς χεῖρας μεμακρυσμένας τοῦ σώματος, οὐδὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀνοικτούς. «Οἱ γὰρ πρὸ τούτου (τοῦ Δαιδάλου) τεγνῖται κατεσκεύαζον τὰ ἀγάλματα τοῖς μὲν ὁμοίαισι μεμυκότα, τὰς δὲ χεῖρας ἔχοντα καθεμένας καὶ ταῖς πλευραῖς κεκολλημένας» λέγει ὁ Διόδωρος ⁽⁷⁾, καὶ ὁ

(1) Ἀπολλόδ. Γ. 12.— Διόδ. Ἀποσπ. Β. σ. 640.

(2) Α. 26.—(3) Ἐν Εὐσεβ. Προπ. Εὐαγ. Γ, 8.—(4) Α, 69.

— (5) ΙΓ, σ. 604.—(6) Εἰς Ἰλιάδ. Ζ. σ. 627.—(7) Δ, 76.

Σχολιαστής τοῦ Πλάτωνος ⁽¹⁾. «τῶν πάλαι δημιουργῶν πλαττόντων τὰ ζῶα συµµεµνκότας ἔχοντα τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ οὐ διεστηκότας τοὺς πόδας, ἀλλ' ἐστῶτα σύµποδα». Ἐνεκα δὲ τῆς ἀσχηµίας τῶν ξοάνων τούτων λέγονται αἱ θυγατέρες τοῦ Προίτου βασιλέως τῆς Τίρυνθος, περιφρονήσασαι τὸ τῆς Ἥρας, ὅτε εἶδον αὐτὰ, καὶ διὰ τοῦτο εἰς µανίαν περιπεσοῦσαι ⁽²⁾. καὶ ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις, ἐκινήθη εἰς γέλωτα ὁ Παρµενίσκος ἐνώπιον τοῦ ἐν Δήλῳ ἀρχαῖκου καὶ δυσµόρφου τῆς Λητοῦς ξοάνου ⁽³⁾.

Καταγωγή τῆς γλυπτικῆς.

Ὁ τοιοῦτος τῆς παναρχαίας ἐλληνικῆς τέχνης χαρὰ κτῆρ ἐπεισέ τινας ὅτι αὐτὴ ἔλκει ἐξ Αἰγύπτου τὴν καταγωγήν, διότι δῆθεν τὰ αὐτὰ γνωρίσματα ἔχουσι καὶ τὰ Αἰγυπτιακὰ ἔργα τῆς γλυπτικῆς. Ἀλλὰ τὸν δι᾽ ἄσχυρισµὸν τοῦτον ἀνῆρουν αὐτοὶ οἱ Αἰγύπτιοι, οἵτινες, κατὰ τὸν Διόδωρον πάλιν ⁽⁴⁾, ἔλεγον «τὸν ῥυθµὸν τῶν ἀρχαίων κατ' Αἰγύπτου ἀνδριάντων τὸν αὐτὸν εἶναι τοῖς ὑπὸ Δαιδάλου κατασκευασθεῖσι τοῖς Ἑλλήσιν» ὥστε, κατ' αὐτοὺς, Αἰγυπτιακὰ ὁµοιάζον οὐχὶ τὰ προδαιδάλεια ἀγάλματα, ἀ περιγράφει ὁ Διόδωρος, ἀλλὰ τὰ ὅλως ἐκείνων διάφορα ἔργα αὐτοῦ τοῦ Δαιδάλου, ὅστις ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ὡς ἐντελὴς μεταρρυθµίσας τὴν γλυπτικὴν, ὡς «πρῶτος ὁµατώσας» (τ' ἀγάλματα) καὶ «διαβεβηκότα τὰ σκέλη ποιήσας, ἔτι δὲ τὰς χεῖρας διατεταµένας ποιῶν» ⁽⁵⁾. Ἀλλὰ καὶ τῶν Αἰγυπτίων ἡ μαρτυρία αὕτη πρέπει μᾶλλον νὰ θεωρηθῇ ὡς πρόσληψις, ἢ ὡς μία τῶν ἐθνικῶν ἐκείνων καυχήσεων, αἵτινες ἦσαν συνηθέσταται εἰς αὐ-

(1) Μέν. σελ. 97. — (2) Ἀπολλοδ. Β, 2. — (3) Ἀθην. ΙΔ, σελ. 614. — (4) Δ. 97. — (5) Διόδ. Δ. 76.

τούς· διότι ἡ ἀντιπαράθεσις τῶν ἀρχαιοτάτων ἐλληνικῶν προϊόντων τῆς γλυπτικῆς πρὸς τὰ αἰγυπτιακὰ ἀποδείκνυσιν ὅτι οὐ μόνον ταῦτα οὐδὲν ἔχουσι τῶν εἰς ἐκεῖνα ὑπὸ τοῦ Διοδώρου ἀποδιδομένων γνωρισμάτων, ἀλλ' ὅτι καὶ οὐδ' ὁμοιότης κυρίως μεταξὺ ἀμφοτέρων ὑπάρχει, πλὴν τοῦ κοινοῦ τύπου τῆς ἀτελείας, ὃν φέρει πᾶσα νηπιάζουσα τέχνη, οἷα τότε ἦν ἡ Ἑλληνική, καὶ οἷα ἔμεινε σχεδὸν πάντοτε ἡ Αἰγυπτιακή.

Τὴν διαφορὰν ταύτην μεταξὺ τῶν δύο τεχνῶν ἀναγνωρίζει ρήτῳ καὶ ὁ ἄριστος τεχνογνώστης τῆς ἀρχαιότητος, ὁ Πausανίας, ὅταν λέγῃ ⁽¹⁾. «Τὸ ἀγαλμα τοῦ Ἡρακλέους ἐν Ἑρυθραῖς (τῆς Ἰωρίας) οὔτε τοῖς Αἰγυπταίοις, οὔτε τῶν Ἀττικῶν τοῖς ἀρχαιοτάτοις ἐμφερές. Εἰ δέ τι καὶ ἄλλο, ἀκριβῶς ἐστὶν Αἰγύπτιος» ὥς καὶ ἄλλα· ⁽²⁾. «Ὁ μὲν δὲ Πύθιος καλούμενος καὶ ὁ Δεκατηφόρος Αἰγυπτίους μάλιστα εἰλόκασιν ξοάνους· διὰ δὲ Ἀρχηγέτην ἐπονομάζουσιν, Αἰγυπτιοῖς ἔργοις ἐστὶν ὅμοιος». Καὶ ἡ ἑτέρα δὲ περικοπὴ αὐτοῦ αὕτη ⁽³⁾, «Ὁ ἐν Ἀργεὶ Ἀπόλλων ἦν ἀνάθημα Δαναοῦ. Ξόανα γὰρ δὴ τότε εἶναι πείθεσθαι πάντα, καὶ μάλιστα τὰ Αἰγύπτια,» ἀποδεικνύει ὅτι ὁ περιηγητὴς διέκρινε μεταξὺ τῶν παναρχαίων Ἑλληνικῶν τεχνουργημάτων καὶ τῶν Αἰγυπτίων, ὧν ὑπῆρχόν τινα ἐν Ἑλλάδι, ὥς ἦτο ἐπόμενον ἐκ τῆς ἐπιμιξίας τῶν δύο τόπων. Τοιαῦτα ἦσαν καὶ «τὰ ἀγάλματα τοῦ ἐν Μεσσήνῃ γυμνασίου, ποιήματα ἀνδρῶν Αἰγυπτίων» ⁽⁴⁾.

Οἱ τὴν γνώμην ὅμως τῆς ἐξ Αἰγύπτου καταγωγῆς τῆς ἐλληνικῆς τέχνης προτείναντες, στηρίζουσιν αὐτὴν ἐπ' αὐτῶν τούτων τῶν χωρίων, ἅτινα κατ' αὐτῆς μᾶλλον ἢ ὑπὲρ αὐτῆς μαρτυροῦσι. Καὶ ἕτεραι δὲ τινες φιλολογικαὶ ἢ ἱστορικαὶ μαρτυρίαι, ἃς ἐπικαλοῦνται δὲν μᾶς φαίνονται πολὺ ἀποδεικτικώτεραι. Οὕτως ἀναφέρουσι

(1) E, 5.— (2) A, 42.— (3) B, 19.— (4) Πausαν. Δ, 22.

τὸ παρὰ Διοδώρῳ χωρίον ⁽¹⁾ «Τὸ ἐν Σάμῳ ξόανον τοῦ Ἀπολλωνος ἦν τὸ πλεῖστον παρεμφερὲς τοῖς Αἰγυπτίοις, ἔχον χεῖρας παρατεταμένας, καὶ πόδας συμβεηκότας». Ἀλλ' ἐνταῦθα ὁ συγγραφεὺς λέγει τὸ ξόανον κατὰ τὸ πλεῖστον μόνον, ἄρα οὐχὶ καθ' ὅλα τῷ αἰγυπτίῳ ὁμοιον, βεβαίως δὲ κατὰ μόνην τὴν ἀρχαϊκὴν αὐτοῦ ἀτέλειαν καὶ δυσμορφίαν.

Τὸ ὅτι κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα ⁽²⁾ ὁ Δαίδαλος ἐμιμήθη τὴν πλοκὴν τοῦ λαβυρίνθου ἐξ Αἰγύπτου, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἀφορᾷ οὐχὶ τὴν γλυπτικὴν, ἀλλὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν, δὲν φαίνεται καὶ οὐδ' ἐντελῶς ἀληθές, διότι ὁ ἐν Αἰγύπτῳ εἶχεν ἕτερον χαρακτῆρα ὑπερμεγέθους καὶ πολυπλόκου ὑπεργείου οἰκοδομήματος, καὶ οὐχὶ κυρίως ὀρύγματος, οἷος εἶναι ὁ ἐν Κνωσσῷ λαβύρινθος. Ἄλλως τε δὲ καὶ τὸ ὄνομα αὐτὸ ἐλληνικῆς μᾶλλον κρίνεται καταγωγῆς, καὶ συγγενὲς τῇ λέξει λ α ὕ ρ α.

Ἡ ἐπὶ τῶν Ἀττικῶν τετραδράχμων ἐπιτετυπωμένη κεφαλὴ Ἀθηνᾶς εἶχε τῷ ὄντι ἐπὶ πολὺν χρόνον καὶ μέχρις Ἀλεξάνδρου τύπον ὁμοιότατον πρὸς τὸν τῆς Αἰγυπτίας Ἰσιδος. Ἀλλ' ἡ λατρεία τῆς Ἀθηνᾶς, ἂν ὅχι ἐν γένει, τοῦλάχιστον ἰδίως τῆς ἐν Ἀθήναις Πολιάδος, ἐταυτίζετο, ὥς φαίνεται, μετὰ τῆς Αἰγυπτιακῆς θεότητος Νηθ ⁽³⁾, εἴτε ἀπὸ τῶν χρόνων, καθ' οὓς εἰς Σάιν ἐπέμφθη ἀττικὴ ἀποικία περὶ τὴν κέ. Ὀλυμπιάδα, εἴτε καὶ ἐκ πολὺ ἀπωτέρας ἀρχαιότητος. Αὐτὸ λοιπὸν τοῦτο, ὅτι ἡ ἐξ Αἰγύπτου προελθοῦσα θεότης διετήρησεν ἐπὶ μακρὸν τὸν Αἰγυπτιακὸν τύπον, φαίνεται κυροῦν μάλιστα ὅτι αἱ λοιπαὶ τῶν θεῶν παραστάσεις, αἱ μὴ σώζουσαι ἔχοντος τοιοῦτου ῥυθμοῦ ἐν τοῖς μεταγενεστέροις καιροῖς, οὔτε θρησκευτικὴν οὔτε καλλιτεχνικὴν ἐξ Αἰγύπτου εἶχον καταγωγὴν.

(1) Α, 98.—(2) Α, 64.—(3) Πλάτ. Τιμ. Σελ. 21.

Ὁ Διοδώρος διηγείται (1) ὅτι δύο ἀρχαιότατοι Ἑλληνες τεχνῖται, ὁ Τηλεκλῆς καὶ ὁ Θεόδωρος, ἀπεδήμησαν εἰς τὴν Αἴγυπτον. Καὶ τοῦτο μὲν δύναται ν' ἀμφισβητηθῇ· διότι, κατ' αὐτὸν τὸν Διοδώρον(2), ἡ Αἴγυπτος πρὸ τοῦ Ψαμμητίχου ἔμενεν ἀπροσπέλαστος τοῖς ξένοις καὶ ἀνεπίβατος· γνωστὸν δ' ὅτι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἢ εἰς τὴν ξένην ἀποδημία περιεποίει τι τὸ θαυμάσιον, ἐξ οὗ καὶ αἱ πολλαὶ περὶ μεμακρυσμένων ὁδοιποριῶν ἐπισήμων ἀρχαίων ἀνδρῶν πολλάκις μυθώδεις διηγήσεις. Ἀλλὰ καὶ ἀκριβὲς ἂν ᾔηται τοῦ Διοδώρου ἡ πληροφορία, οὐδὲν ἀποδεικνύει περὶ τῆς ἐν γένει ἐξ Αἰγύπτου προελεύσεως τῆς Ἑλληνικῆς γλυπτικῆς, διότι οἱ δύο καλλιτέχναι ἐκεῖνοι οὐδέποτε ἐξελήφθησαν ὡς οἱ πρῶτοι καὶ μόνοι ἐν Ἑλλάδι εἰσαγωγεῖς τῆς τέχνης.

Καὶ αἱ καυχήσεις δὲ αὐταὶ τῶν Αἰγυπτίων, ἃς ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει (3), καὶ καθ' ἃς δῆθεν αὐτοὶ πρῶτοι ἀπένειμαν τοῖς θεοῖς βωμοὺς καὶ ἀγάλματα, πρῶτοι ἐνέγλυψαν εἰς τοὺς λίθους ζῶδια, καὶ πρῶτοι ἐδίδαξαν εἰς τοὺς Ἕλληνας τὰ περὶ τῶν Θεῶν, μέρος μὲν διαψεύδονται ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἡροδότου, διδάσκοντος ὅτι πολλοὶ τῶν Θεῶν ἔχουσι Πελασγικὴν τὴν καταγωγὴν, ἐν ᾧ εἴ τις ἦλθεν ἐξ Αἰγύπτου, ὡς ἡ Νηίθ, διετήρει Αἰγυπτιακὸν τύπον καὶ μεταγενεστέρως, μέρος δὲ οὐδὲν ἀποδεικνύουσιν ὡς πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης, διότι καὶ ἄλλαι Ἀσιαναὶ τέχναι ἦσαν τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότεραι, χωρὶς διὰ τοῦτο νὰ ᾔσαν καὶ μητέρες αὐτῆς. Αἱ φημιζόμεναι πανάρχαιοι εἰς τὴν Ἑλλάδα Αἰγυπτιακαὶ ἀποικήσεις ἐδύναντο τῷ ὄντι νὰ μεταδώσωσιν εἰς αὐτὴν τὸν Αἰγυπτιακὸν καλλιτεχνικὸν τύπον· ἀλλὰ κατ' ἴσον λόγον ἔπρεπε τὸ αὐτὸ νὰ φέρωσιν ἀποτέλεσμα καὶ αἱ ἐκ Φοινίκης μετὰ τοῦ Κάδμου, καὶ αἱ ἐκ Λυδίας μετὰ τοῦ Πέλοπος, καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, κατὰ τοὺς

(1) A, 98.—(2) A, 69.—(3) B, 4.

ἀπωτάτους μάλιστα χρόνους, νὰ ἐπικρατῶσι διάφοροι καλλιτεχνικοὶ ρυθμοί, ἐν ᾧ ὁ τῶν ξοάνων ἐξ ἐναντίας μαρτυρεῖται πανταχοῦ ὡς εἰς κυρίως καὶ ὁ αὐτός. Τινὲς μάλιστα διατείνονται ὅτι καὶ εἰς αὐτὰ τὰ παρεργότερα τῶν ἀγαλμάτων ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις, εἰς τὴν θέσιν τοῦ σκήπτρου, εἰς τὴν διάθεσιν τῆς κόμης, ἀναγνωρίζουσι τὴν σχέσιν μεθ' ὧν τῶν ξένων τεχνῶν τῆς Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς, ὡς ἂν ἦτο δυνατόν ἐν τῇ ἀπωτάτῃ ἀρχαιότητι πάντα τὰ τότε γνωστὰ ἔθνη κοινὴν νὰ εἶχον οὐ μόνον τὴν τέχνην, ἀλλὰ καὶ τὴν δίαιταν καὶ τὰ ἔθιμα καὶ τὰ ἥθη, ὡς καὶ αὐτὸν τὸν συρμὸν τῆς ἐνδυμασίας.

Ἄλλως τε δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ ἀποικισμοὶ τῆς Ἑλλάδος κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ἱστορίας αὐτῆς εἰς οὐ μικρὰς ὑπόκεινται ἀμφιβολίας, καὶ δύναται πολλαχῶς ν' ἀμφισβητηθῇ ἂν οἱ ὑποτιθέμενοι ἐκείνοι ἀρχηγοὶ τῶν ἀποίκων ἦσαν ἕτερόν τι ἢ προσωποποιήσις μεταγενεστέρα τῶν ἐμπορικῶν ἢ ἐτέρων σχέσεων, αἷτινες συνέδεον ἴσως τὴν Ἑλλάδα μετὰ τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς κατὰ τοὺς σκοτεινότερους χρόνους τῆς παναρχαίου αὐτῆς ἱστορίας. Τινὲς μάλιστα τῶν ὑποτιθεμένων τούτων ἀποίκων ἦσαν πιθανῶς Ἕλληνες καὶ αὐτοὶ, ἐκ χωρῶν προερχόμενοι, ἃς, ὡς τὴν Λυδίαν, εἶχον ἐν ἐτι ἀπωτέροις καιροῖς κατὰ μέγα μέρος ἐξελληνίσει.

Οὗτοι εἰσὶν οἱ κυριώτεροι λόγοι, ἐφ' ὧν στηρίζονται οἱ ἰσχυριζόμενοι περὶ τῆς ἐξ Αἰγύπτου κατ' εὐθεῖαν καταγωγῆς τῆς τέχνης τῶν Ἑλλήνων, οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἱκανῶς πειστικός, ὥστε ν' ἀνατρέψῃ τὴν γενικὴν τῆς ἀρχαιότητος καὶ τῶν περισωζομένων λειψάνων μαρτυρίαν, καθ' ἣν ἐν αὐτῇ τῇ Ἑλλάδι ἡ τέχνη ἀπὸ τῶν στοιχειωδεστάτων ἀρχαμένων τύπων, ἀπ' αὐτῶν τῶν ἀμορφωτέρων, καὶ τοῖς Αἰγυπτιακοῖς μόνον κατὰ τὴν ἀτέλειαν ὁμοίων ξοάνων, ἀνεβλάστησε διὰ τῶν ἰδίων δυνά-

μεων, καὶ ἀνεπτύχθη τάχιστα εἰς ὑπέρτατον κάλλος. Τοῦτο ὁμως δὲν ἀποκλείει τὴν πιθανότητα, τὴν βεβαιότητα μᾶλλον, ὅτι μεταξὺ ἐθνῶν συνυπαρχόντων καὶ συναλλαττομένων, ὡς ἡθῶν καὶ ἐθίμων καὶ θρησκευμάτων, οὕτω καὶ τέχνης μετεδίδοντο παραδόσεις πολλάκις, καὶ ὅτι πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἦν ἐπόμενον νὰ ἀπαντῶνται τυχαίως, ἢ ἐνίοτε καὶ συστηματικώτερον, σπέρματά τινα ξένης καλλιτεχνίας, ὡς διακρίνεται τῆς ἑλληνικῆς τέχνης ἢ κατὰ μέρος ἐπενέργεια ἐπὶ τῶν ξένων τεχνῶν, ὅσαι ἦσαν δεκτικαὶ μιμήσεως καὶ τελειοποιήσεως.

Ἐνδύσεις καὶ θεραπείαι τῶν ἀγαλμάτων.

Τὰ τοιαῦτα ἄμορφα ξόανα τῶν ἀπωτάτων χρόνων, ἴσως πρὸς συγχάλυψιν κυρίως αὐτῆς ταύτης τῆς ἀσχημίας των, καὶ ἔνεκα τῆς ἀνεπαρκείας τῆς τέχνης εἰς παράστασιν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, οὐχ ἥττον ὁμως καὶ πρὸς θρησκευτικὴν περιποίησιν, ἐκαλύπτοντο δι' ἐνδυμάτων, ὡς τὴν σήμερον τὰ ξύλινα ἀγάλματα ἐν ταῖς δυτικαῖς ἐκκλησίαις, καὶ ἐστολίζοντο διὰ στεφάνων καὶ κόσμων χρυσῶν. Οὕτως ὁ Ὅμηρος ἀναφέρει τὸν πέπλον τῆς Ἀθηνᾶς (1).

*« Ἡ δ' ἄρα πέπλον ἐλοῦσα Θεανὼ καλλιπάρητος
θῆκεν Ἀθηναίης ἐπὶ γούνασιν ἠΰκομοιο ».*

Καὶ τὴν ἑξὶν ταύτην τοῦ ἐνδύειν τὴν Παλλάδα διὰ πέπλου διετήρησαν οἱ Ἀθηναῖοι πιστῶς καὶ εἰς τὸν μετέπειτα χρόνον, ὅτε τὰ μεγάλα Παναθήναια ἦσαν ἡ τελετὴ τῆς κατ' ἔτος ἀνανεώσεως τοῦ ἐνδύματος τούτου. Δεικνύουσι δὲ τὰ νομίσματα πεπλοφόρον καὶ τὴν ἐν Τεγέᾳ Παλλάδα, ὡς καὶ δι' ἕτερα ἀγάλματα διετηρήθη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης εἰς τοὺς ἱστορικοὺς

(1) Ἠλ. Ζ, 303.

καιρούς τὸ θρησκευτικὸν τῆς ἐνδύσεως ἔθος· διὰ τὸ τῆς Ἑρας, φέρ' εἰπεῖν, ἐν Ἀργεῖ, ὅπου κατὰ τὴν ἑορτὴν τὴν ἐνδυματῖα καλουμένην ⁽¹⁾ αἱ Ἑρσίδες ἰέραι ἐφόρουσαν τῇ θεᾷ τὸ ἐνδυμα τὸ καλούμενον πᾶτον ⁽²⁾. Τὰ αὐτὰ δ' ἐτελοῦντο καὶ εἰς τὸ ἐν Σάμῳ Ἑραῖον, ὡς ἐκ τῶν νομισμάτων τῆς νήσου γίνεται δῆλον, καὶ ὁμοίως ἐνεδύετο τὸ ἄγαλμα τῆς αὐτῆς Θεᾶς, καὶ τὸ τοῦ Ποσειδῶνος ἐν Ἡλίδι ⁽³⁾, καὶ τὸ τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Τιτάνῃ ⁽⁴⁾.

Ἐκτὸς δὲ τούτου, τὰ ξόανα ταῦτα, πρὸς διατήρησιν τοῦ ξύλου πρὸ πάντων, ἴσως δὲ καὶ κατὰ μίμησιν ἐθίμου ξενικοῦ, ἐπλύνοντο ἢ καὶ ἐχρίοντο δι' ἐλαίου, ὡς τοῦτο παρέμεινε γινόμενον ἔτι καὶ ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς ἐποχῆς, ὅτε τὰ Πλυντήρια ἤγοντο ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τῶν Πραξιεργιδῶν ⁽⁵⁾ κατὰ τὴν κέ. Θαρρηλιῶνος, καὶ τῇ 10. Ἐπὶ Θαρρηλιῶνος τὰ Καλλυντήρια διὰ τῶν λουτρίδων, τῶν πλυντρίδων καὶ τοῦ κατανίπτου ⁽⁶⁾, ἀμφοτέρω εἰς τὴν Παρθένον Ἀθηνᾶν καὶ ἐν Ἀργεῖ ἐτελοῦντο τῆς Ἀθηνᾶς τὰ λουτρά, συντελούμενα ἐλαίῳ μόνον, ἄνευ κατόπτρου καὶ μύρου ⁽⁷⁾. Ὅμοίως δ' ἐπὶ σκοπῶ κατ' ἀρχὰς βαναύσου καλλωπισμοῦ, συνδυασθέντι δὲ μετὰ ταῦτα καὶ μετὰ λόγων θρησκευτικῶν, ἀγάλματά τινα παρέμεινε νὰ χρωματίζονται διαφόρως· οἷον τὸ τοῦ Ἑρμοῦ καὶ τοῦ Διονύσου, ἔτι δὲ τὸ τοῦ Πανός, τὸ τοῦ Πριάπου καὶ τῶν Σατύρων μιλουμένα ἐρυθρῶς ⁽⁸⁾, καὶ τὸ τῆς Σκιράδος Ἀθηνᾶς λευκόν ⁽⁹⁾, καὶ ἄλλα δι' ἄλλων χρωμάτων.

(1) Πλούτ. π. Μουσ. 9.—(2) Ἡσύχ.—Μ. ἐτυμ.—(3) Πaus. ΣΤ, 25.—(4) Αὐτ. Β, 11.—(5) Ξεν. Ἑλλ. Α, 4, 20.—(6) Μ. Ἑτυμ.—Beck. Anecd. I, σελ. 270.—(7) Καλλιμ. Λουτρ. Πzλλ. ς. 13, 17, 25.—Θεόφ. Χαρ. ΙΕ.—Πaus. Ι, 24.—(8) Πaus. Β, 2.—H, 39.—Z, 26.—(9) Σχολ. Ἀριστοφ. Σφzκ. 961.

Γλυπτικὰ ἔργα, τιμητικὰ καὶ ἀρχιτεκτονικὰ.

Τιμητικοὶ δ' ἀνδριάντες οὐδαμοῦ ἀναφέρονται ἐπὶ τῶν ἡρώϊκων χρόνων, καὶ ἐπόμενον εἶναι ὅτι ἦτον ἄγνωστος τότε ἡ εὐγενὴς αὕτη ἀμοιβὴ τῶν διακρινομένων πολιτῶν, πρῶτον διότι ἡ δοξα τοῦ ἀπολύτου ἄρχοντος ἀπερρόφα συνήθως πᾶσαν τὴν τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ, καὶ δεύτερον διότι ἡ ἀνδριαντοποιία δὲν εἶχεν ἔτι τὴν δύναμιν οὐδὲ τὴν ἀξίωσιν εἰκονικῶν παραστάσεων. Τῇ ἀρχιτεκτονικῇ δ' ὑπηρετικῇ τῆς γλυπτικῆς ἀντικείμενα ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου τὰ ἐν τοῖς ἀνακτόροις τοῦ Ἀλκινόου ⁽¹⁾.

«Χρῦσοι δ' ἐκάτερθε καὶ ἀργύρεοι κύρες ἦσαν,
οὓς Ἥφαιστος ἔτευξεν».

Καὶ κατωτέρω ⁽²⁾.

«Χρῦσοι δ' ἄρα κοῦροι εὐδμήτων ἐπὶ βωμῶν
ἔστασαν, αἰθομένας δαΐδας μετὰ χερσὶν ἔχοντες».

Ἀλλὰ καὶ δεῖγμα ἀξιόλογον σώζεται ἔτι ἔργου γλυπτικῆς, κατασκευασθέντος κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους πρὸς ἀρχιτεκτονικὸν κόσμον, ὁ ὑπεράνω τῆς πύλης τοῦ φρουρίου τῶν Μυκηνῶν τεθειμένος ἀγκώδης λίθος, τριγωνικῶς ἀνιῶν, καὶ ἐφ' οὗ παρίστανται ἐν ἐκτύπῳ ἀναγλύφῳ δύο λέοντες ἢ μᾶλλον λέαιναι, ἔργον εἴπερ τι καὶ ἄλλο σεβαστὸν καὶ περίεργον (ΠΙΝ. Α, 4), διότι ἡ ἀρχαιοτῆς αὐτῇ τὸ ἐθεώρει ὡς προϊὼν Κυκλωπείας τέχνης, ὡς καὶ ὁ Πausanias λέγει ⁽³⁾. «Λέγεται δ' εἶτι καὶ ἄλλα τοῦ περιβόλου καὶ ἡ πύλη. Λέοντες δ' ἐφεστήκασαν αὐτῇ. Κυκλώπων δὲ καὶ ταῦτα ἔργα εἶναι λέγουσι». Οἱ λέοντες οὗτοι, λελαξευμένοι λίαν ἐπιδεξίως, καὶ κατὰ τρόπον ἀποδεικνύντα βαθμὸν τινα ἐντελείας τῶν λιθουργικῶν μεθοδῶν καὶ ἐργαλείων, εἰσὶ τὸ ὕψος ὀκτάποδες, καὶ ἔχουσι ζωηρὸν τὸ διάγραμμα, ἀλλὰ

(1) Ὁδ. Η, 91.— (2) Αὐτ. 400.— (3) Β, 16.

βαρέα καὶ νευρώδη τὰ μέλη, καὶ ἀκρίβειαν περὶ τὴν ἀνατομικὴν ἀνάπτυξιν τῶν ὀστέων, τῶν μύων καὶ τῶν φλεβῶν ἴστανται δ' ὀρθοὶ ἐκατέρωθεν κίονος πρὸς τὰ κάτω μειουμένου ἀντὶ πρὸς τὰ ἄνω, καὶ ἔχοντος τέσσαρας κύκλους μεταξὺ δύο πλακῶν εἰς τὴν θέσιν τοῦ κιονοκράνου. Ἔστρεφον δὲ πρὸς τὰ ἔξω, ὡς ἀγρύπνως φρουροῦντες, τὰς προεχούσας τῶν κεφαλᾶς, αἵτινες ἤδη ἐλλείπουσι. Πρὸς ἐξήγησιν τοῦ ἀναγλύφου τούτου οἱ μὲν ἐπεκαλέσθησαν τὴν συμβολικὴν, τὸν κίονα λέγοντες ἔμβλημα τοῦ Ἀγυιέως Ἀπόλλωνος, ἡ τὸν ἀνεστραμμένον κίονα σύμβολον ἀλώσεως τῶν Μυκηνῶν, ἄλλοι ὑπέλαβον τὸν λέοντα ὡς οἰκόσημον τοῦ Ἀγαμέμνονος, καὶ ἄλλοι παρέβαλον αὐτὸ πρὸς τὰς γλυφὰς τῆς Περσεπόλεως καὶ τῆς Βαβυλώνος. Ἄλλ' ὁ λέων, ὡς τὸ ἰσχυρότερον τῶν ζώων, κοσμῶν τὸ ὑπέρθυρον τοῦ φρουρίου, οὐδεμιᾶς χρήζει ἄλλης ἐξηγήσεως, οὐδ' ἐξ ἀλοτρίας τέχνης εἶναι ἀνάγκη ν' ἀπεμιμῆθῃ.

Τὸ παράδειγμα τοῦτο ἀρκεῖ ὅπως ἀποδείξῃ ὅτι κατὰ τοὺς ἀπωτάτους ἐκείνους χρόνους ἡ γλυπτικὴ εἰργάζετο καὶ τὸν λίθον. Ἐκτὸς τούτου εὖρον ἐν τοῖς ἐρείπιοις τῆς Τίρυνθος, καὶ ἔχω ἐν τῇ συλλογῇ μου, ἀγαλμάτιον θεότητος καθημένης, ὅλως ἀρχαϊκόν, καὶ ἐκ μαρμάρου κατεσκευασμένον.

Ὡς ἀπόδειξις δὲ τοῦ βαθμοῦ εἰς ὃν εἶχε τότε φθάσει ἡ ἱκανότης τῆς τέχνης ὡς πρὸς τὴν διατύπωσιν τῶν φυσικῶν ὀργανικῶν ὄντων, δύναται νὰ μνημονευθῇ καὶ ἡ κατασκευὴ τοῦ Δουρίου ἵππου, ἔτι δὲ μᾶλλον διάφορα μετάλλινα κοσμήματα, ὡς τὰ προῤῥηθέντα τῶν ἀσπίδων τοῦ Ἀχιλλέως καὶ Ἡρακλέους, καὶ οἷαι αἱ περόναι, αἱ πόρπαι καὶ οἱ ὄρμοι, καὶ ἄλλοι τοιοῦτοι πολύτιμοι κόσμοι, πολλαχοῦ τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν περιγραφόμενοι, ὡς διὰ τῶν ἐπομένων ἐν Ὀδυσσεΐᾳ (1).

(1) T, 225.

Ἀχλαῖραν πορφυρέην αὖλην ἔχε διος Ὀδυσσεὺς
 διπλῆν· ἀντάρ οἱ περόνη χρυσοῖο τέτυκτο
 αὐλοῖσι διδύμοισι· πάροιθε δὲ δαίδαλα ἦεν.
 Ἐρ' προτέρουσι πόδεσσι κῶων ἔχε ποικίλον ἑλλόν
 ἀσπαίροντα λάων· τὸ δὲ θαυμάζεσκον ἄπαρτες,
 ὥς οἱ χρῦσεοι ὄντες, ὁ μὲν λάε νεβρόν ἀπάγχων,
 αὐτὰρ ὃ ἐκφενγέων μεμαῶς ἤσπαιρε πόδεσσι.
 Τὸν δὲ χιτῶν' ἐνόησα περὶ χροῖ σιγαλόεντα,
 οἷον τε κρομύοιο λοπὸν κάτα ἰσχαλίοιο·
 τὼς μὲν ἦν μαλακός, λαμπρὸς δ' ἦν ἡέλιος. ὥς·

Ἐκ τῶν στίχων τούτων οἱ τρεῖς τελευταῖοι ἐμφαί-
 νουσι προσέτι καὶ τὴν περὶ τὴν ὑφαντικὴν τῶν τότε ἐν-
 τελειαν.

Τεχνίται.

Ἀναφέρονται δ' ἐκ τῆς ἐποχῆς ταύτης καὶ τινὰ τε-
 χνιτῶν ὀνόματα, ἀλλὰ τὰ πλείστα μικρὰν ἔχοντα ἱστο-
 ρικὴν ὑπόστασιν, καὶ δυνάμενα μᾶλλον νὰ θεωρηθῶσιν
 ὥς ἰδεῶν προσωποποιήσεις. Τὸ πρῶτον εἶναι αὐτὸ τὸ
 τοῦ Ἡφαίστου. Ἀλλὰ τὰ εἰς αὐτὸν ἀποδιδόμενα
 τεχνουργήματα εἰσὶ κυρίως, ὥς φαίνεται, τὰ φαντα-
 στά χαλκουργήματα, ἢ τῶν ποιητῶν ἢ τῆς παραδόσεως
 πλάσματα, ὅποια ἢ ἄσπις Ἡρακλέους ἢ ἡ πανοπλία
 τοῦ Ἀχιλλέως.

Ἐν Σικυῶνι, καὶ εἰς διαφόρους τῶν μεσημβρινῶν νή-
 σων, ὥς τὴν Κρήτην, τὴν Ῥόδον, τὴν Κύπρον ⁽¹⁾ μνη-
 μονεύονται κατὰ τοὺς παναρχαίους χρόνους οἱ Τεχνί-
 ται, μεταλλουργοὶ καὶ ἀγαλματοποιοὶ, συντεχνίαν ἀπο-
 κλοῦντες, καὶ περὶ ὧν λέγεται ὅτι πρῶτοι εἰργάσθησαν
 ἀθῆρον καὶ χαλκόν ⁽²⁾, καὶ κατεσκεύασαν θεῶν ἀγάλα-

(1) Στραβ. I, 472 — Δ, 653. — Διόδ. Σικελ. Α. 55. —
 καλλίμ. Ὑμν. εἰς Δηλ. — (2) Στραβ. I. 473.

ματα (1). δι' ὃ καὶ ἐθεωροῦντο ὡς γόητές τινες ὑπὸ τῶν θαυμαζόντων τὴν ἐτι τότε σπανίαν τέχνην αὐτῶν, καὶ διάφοροι Θεοὶ, ἢ Ἀθηνᾶ, ἢ Ἥρα, αἱ Νύμφαι, ὁ Ζεὺς, ὁ Ἀπόλλων, προσέλαβον ἐνιαχοῦ, ὡς ὑπ' αὐτῶν κατασκευασθέντες, τὸ ἐπωνύμιον Τελχινίων. Ὅμοιοι δὲ πρὸς τοὺς Τελχῖνας, πανίρχαιοι μεταλλουργοὶ καὶ αὐτοὶ, ἦσαν, ἐν Κρήτῃ κυρίως καὶ εἰς τινα μέρη τῆς μικρᾶς Ἀσίας, οἱ καλούμενοι Ἰδαῖοι δάκτυλοι, ὧν ὁ εἷς ἔφερε καὶ τὸ χαρακτηριστικὸν ὄνομα Ἀκμων (2). Ὁ δ' ὀνομαστότατος τῶν καλλιτεχνῶν τῆς ἀρχαιοτάτης ἐκείνης ἐποχῆς ἦν ὁ Δαίδαλος, Ἀθηναῖος κατὰ Διόδωρον (3) καὶ Πausανίαν (4), Ἐρεχθείδης τὸ γένος, υἱὸς κατὰ τὸν μὲν (5) Μητίωνος, κατὰ δὲ τὸν ἕτερον, ὅστις τοῦ γένους μονὸν τὸν λέγει τῶν Μητιωνιδῶν, υἱὸς Παλαμάονος (6) ἢ Εὐπαλάμου, ὡς ἄλλοι καλοῦσιν αὐτόν, ἢ καὶ Εὐφῆμου (7), καὶ Φρασιμήδης (8). Ἦκμασε δὲ, καθ' ἃ περὶ αὐτοῦ διηγοῦνται, ἐπὶ Μίνωος καὶ Θησέως, μίαν γενεάν πρὸ τῶν Τρωϊκῶν. Ἀλλὰ κατὰ τὸν Εὐστάθιον (9) καὶ τὸν Αὐσώνιον (10), ἦν Κρής τὴν γενετὴν, εἰς Ἀθήνας ἐπιδημήσας. Περιηγήθη δὲ πολλὰ μέρη τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου, καὶ ἐφευρὼν τὰ τεκτονικὰ ἐργαλεῖα, τὸν πρίονα, τὸν πέλεκυν, τὴν βολίδα, τὸ τρύπανον, τὴν κόλλαν, τοὺς ἰστούς καὶ τὰς κεραίας, προσέτι δὲ τοὺς ὀκλαδίας δίφρους ἢ θρόνους ἐν Ἀθήναις (11), ὠκοδόμησεν, ἐν μὲν Κνωσσῷ τῆς Κρήτης, τὸν Λεβύρινθον, καὶ, κατὰ Σολῖνον (12), ναὸν τῆς ἐπιτοπίου θεᾶς

(1) Διόδ. ΝΕ, 5. (2) Στράβ. Ι, 473. — (3) Δ, 76—78. — (4) Ζ, 4. Η, 53. (5) καὶ Πλάτ. Ἴω. Σ. 363. — (6) Θ, 3. — (7) Σχόλ. εἰς Πλάτ. Πολ. Ζ. — Τζέτζ. Χιλ. Α, 19. ΙΑ, 379. — Σουίδ. Πέρδικος ἱερόν. — Hyginus, fab. 274. — Serv. ad Virg VI, 14. — Κατὰ Διόδ. ἦν ὁ Εὐπάλαμος πρόγονος αὐτοῦ. — (8) Σχ. Πλάτ. Πολ. Ζ. — (9) Τλ. Σ, 592. — (10) Id. XII. — (11) Pl. VII, 97. Πυσ. Θ, 41. — (12) 11.

Βριτομάρτιδος ἡ Δικτύνης, τῆς θυγατρὸς τοῦ Διὸς· ἐν δὲ Σικελίᾳ, τὴν Κολυμβήθραν, δι' ἧς ὁ ποταμὸς Ἀλαβῶν ἐξερεύετο εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ πολεὶς ἐπὶ χρημῶν ἐκρέμασε, καὶ ἄλλα μεγαλουργήματα ἐξετέλεσεν· ἐν Ἰταλίᾳ δ' ἀνήγειρε ναοὺς (1), ἐν Σαρδοῖ μεγάλα οἰκοδομήματα, καὶ ἐν Αἰγύπτῳ τὸ κάλλιστον ἐν Μέμφει τοῦ Ἡφαιστείου πρόπυλον (2).

Γλυπτικὰ δ' ἔργα αὐτοῦ ἀναφέρει ὁ Πausanίας, ἔτι σωζόμενα μὲν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του (3), ἐν Θήβαις Ἡρακλῆν, ἐν Λεβαδίᾳ Τροφῶνιον, ἐν Κρήτῃ Βριτομάρτιν (ἐν Ὀλοῦντι), καὶ Ἀθηναῖν (ἐν Κνωσσῷ), ἐν Δήλῳ μικρὰν τετράγωνον Ἀφροδίτην· ἀπολεσθέντα δὲ, καὶ εἰς αὐτὸν ἀποδιδόμενα, Ἡρακλῆν ἐν Γέλᾳ (4) καὶ ἕτερον μεταξὺ Ἀρκαδίας καὶ Μεσσηνίας (5). Μνημονεύονται δ' αὐτοῦ καὶ ἐν ταῖς Ἡλεκτρίαι νήσοις ἀνδριὰς κασσιτέρινος καὶ χαλκοῦς (6).

Ῥυθμὸς δ' ἀποδίδεται εἰς τὰ ἔργα ταῦτα ὑπὸ τῶν συγγραφέων ἀρχαῖκός μὲν, ἀλλ' ὡς προεῖρήθη, διάφορος τοῦ Αἰγυπτιακοῦ καὶ πολὺ ἐκείνου ἀνώτερος· διότι σκληρὰ μὲν ἦσαν καὶ ἄτεχνα, ὥστε λέγει ὁ Πλάτων (7)· «ὥσπερ καὶ τὸν Δαίδαλον φασὶν οἱ ἀνδριανοποιοὶ, τῶν εἰρηνομένων τοιαῦτ' εἰργάζετο οἷα ἦν ἀφ' ᾧ τὸ νόημα ἔσχε, καταγέλαστον ἀν εἶναι». Οὐχ ἥττον ὁμως χαρακτηρίζονται τὰ ἀγάλματα αὐτοῦ ὡς ἐμπεριέχοντα σπέρμα κάλλους καὶ ὕψους, διαφαινόμενον δι' αὐτῆς τῆς δυσμορφίας, ἥτις ἦν ἔτι τότε τῆς ἀδυναμίας τῆς τέχνης προσόν. Περὶ αὐτῶν οὕτως ὁ Πausanίας ἐκφράζεται (8)· «Δαίδαλος δὲ ὅποσα εἰργάσατο, ἀτοπώτερα μὲν ἐστὶ τὴν φύσιν, ἐπιπρέπει δὲ ὅμως τι καὶ ἐνθεον τοῦτοις». Καὶ ὁ Φιλόστρα-

(1) Virg. Aen. VI, 14.—(2) Διόδ. καὶ Σκύλαξ.—(3) Θ, 40.

—(4) Πaus. Θ, 40, Η, 46.—(5) Αὐτ. Η, 35.—(6) Ἀριστ. θαυμ. ἀκ. 81.—Στεφ. Β, φ. Ἡλεκτ.—(7) Ἰππ. Μείζ. 282.

—(8) Β, 4.

τος, κατ' ἀρχαιοτέρους βεβαίως, ἀποδίδωσιν αὐτῷ ἰδιαί-
 τερόν τινα Ἀττικὸν χαρακτήρα, λέγων⁽¹⁾. «*Αὐτὸς δὲ ὁ
 Δαίδαλος Ἀττικίζει μὲν καὶ τὸ εἶδος, ὑπέρσοφόν τι καὶ ἔν-
 ρον βλέπων, Ἀττικίζει δὲ καὶ αὐτὸ τὸ σχῆμα.*» Εἰς τὸν
 Δαίδαλον ἰδίως ἀποδίδεται ὅτι πρῶτος διέστειλε τῶν
 ἀγαλμάτων τοὺς πόδας καὶ τὰς χεῖρας, πρὶν κατασκευα-
 ζόμενα συγκεκολλημένα τῷ σώματι, καὶ πρῶτος ἠνέω-
 ξε τοὺς πρὶν συμμεμυκότες ὀφθαλμοὺς αὐτῶν⁽²⁾.
 δι' ὃ ἐρρέθη θαυμαστικῶς ὅτι ἐνεφύσησε ψυχὴν καὶ κί-
 νησιν εἰς αὐτά· καὶ ὁ Σωκράτης λέγει, παίζων, ἐν Πλά-
 τῳ⁽³⁾, ὅτι ἐδραπέτευσεν, ἂν δὲν ᾔσαν δεδεμένα. Τοῦτο
 δ' ἕτεροι⁽⁴⁾ παρεξηγήσαντες πάντως, ἑτερατολόγησαν
 ὅτι ὁ Δαίδαλος κατεσκεύασεν αὐτόματα δι' ὑδραργύρου
 αὐτοκινούμενα.

Ἄλλ' αἱ παραδόσεις αὗται φαίνονται πολὺ πιθανώ-
 τερον χαρακτηρίζουσαι μᾶλλον συμβολικῶς καλλιτε-
 χνικὴν τινα ἐργασίαν καὶ ἐποχὴν, παρ' ἀτομικὴν ἱστο-
 ρίαν τεχνίτου· διότι αὐτὸ τὸ ὄνομα Δαίδαλος εἶναι
 προφανῶς ὀνοματοποιήσις τοῦ δαιδάλλειν, ῥήμα-
 τος ἔχοντος ῥίζαν ἐλληνικὴν, καὶ σημαίνοντος οὐδὲν
 ἕτερον ἢ διαποικίλλειν καὶ γλύφειν, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ
 Πausanias ἀναγνωρίζει τοῦτο μέχρι τίνος λέγων⁽⁵⁾.
 «*Οἱ πάλαι τὰ ξόανα ἐκάλουν Δαίδαλα· ἐκάλουν δ' (ἐμοὶ
 δοκεῖν) πρότερον ἔτι ἢ Δαίδαλος ὁ Παλαμάωνος ἐγένετο
 Ἀθήνησι. Τούτῳ δὲ ὕστερον ἀπὸ τῶν δαιδάλων ἐπὶ κλησιν
 γενέσθαι δοκῶ, καὶ οὐκ ἐκ γενετῆς τεθῆναι τὸ ὄνομα.*»
 Καὶ ὁ Λουκρήτιος αὐτὸ τοῦτο αἰνίττεται διὰ τῶν λόγων·
 «*quando omnibus omnia large Tellus ipsa purit naturaque
 daedala rerum.*» Εὐστόχως δ' ἐλέγετο υἱὸς τοῦ Παλα-
 μάωνος ἢ τοῦ Εὐπαλάμου ὁ Δαίδαλος, καθὼ παραστά-

(1) Εἰκ. Α, 16.— Σχολ. Πλατ. Μέν. 97.— (2) Διοδ. Α, 76.

— (3) Μέν. 97.— (4) Δημόκρ. ἐν Ἀριστ. π. ψυχ., Α, 3.—

(5) Θ, 3.

της τῆς γλυπτικῆς, ἥτις ἐκ τῆς χειρονακτικῆς βιομηχανίας γεννᾶται. Υἱὸς δ' ἦν τοῦ Μητίωνος ἢ τοῦ Εὐφρήμου καὶ τῆς Φρασιμήδης, διότι κατὰ τὰς τότε ἰδέας ἡ καλλιτεχνία ἦν τῆς σοφίας προῖον καὶ τῆς φήμης πάροχος. Κατὰ ταῦτα τὸ πιθανώτατον φαίνεται, ὅτι ἀπὸ τῶν δαιδάλων, τῶν γλυπτικῶν καὶ τορευτῶν τεχνουργημάτων, ὠνομάσθησαν Δαιδαλίδαι οἱ γλύπται ἐν γένει, ὡς ἦσαν οἱ χαλκεῖς Ἑφαιστίδαι, καὶ Δαίδαλος ὅτι ἦν αὐτῶν τὸ περιληπτικόν, ὁ γλύπτης, ὡς προσωποποίησις τῶν ἀγνώστων ἐργατῶν τῶν ἀρχαίων Ἀττικῶν ἢ καὶ Κρητικῶν γλυπτῶν καλλιτεχνημάτων.

Μία ὁμως ἐνστάσις δύναται νὰ φανῇ ἰσχυρά, ὅτι ὁ Ὅμηρος, ζήσας οὐχὶ ἀπώτατα τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν ὑποτίθεται ἀκμάσας ὁ Δαίδαλος, μνημονεύει αὐτοῦ ὡς προσώπου ἱστορικοῦ. Ἀλλὰ τὸ μόνον χωρίον τοῦ ποιητοῦ ἐν ᾧ γίνεται μνεῖα τοῦ Δαιδάλου εἶναι τὸ ἐπόμενον (1).

«*Ἐν δὲ χορὸν ποίκιλλε περιχλυτὸς Ἀμφιγυήεις
τῷ ἔκειλον, οἷον ποτ' ἐνὶ Κνωσσῷ εὐρείῃ
Δαίδαλος ἥσκησεν καλλιπλοκάμῳ Ἀριάδρῃ·
ἔρθα μὲν ἠΐθεοι καὶ παρθένοι ἀλφεισίβοιαι
ᾠρχεῦντο*»

Τοῦ χωρίου τούτου μνημονεύει ὁ Πausanías (2), θεωρῶν αὐτὸ ὡς αἰνιττόμενον ἀνάγλυφόν τι, ὃ ἐσώζετο ἐν Κνωσσῷ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του. Παρὰ τούτοις (τοῖς Κνωσσίοις), λέγει, «καὶ ὁ τῆς Ἀριάδνης χορὸς, οὗ καὶ Ὅμηρος ἐν Ἰλιάδι μνήμην ἐποίησατο, ἐπειρασμένος ἐστὶν ἐπὶ λίθῳ λευκοῦ». Ὁ Μύλλερ (3) ὁμως ἀντιδιᾷσχυρίζεται ὅτι ἀρχαιότατα εἰργάζοντο χαλκᾷ καὶ οὐχὶ λίθῳ τὰ γλυπτικά ἔργα, λησμονῶν, ὡς φαίνεται, τοὺς λέοντας τοῦλάχιστον τῶν Μυκηνῶν, καὶ τὴν Κυκλω-

(1) Ἰλ. Ε, 39.— (2) Α, 40.— (3) Archäol. d. K. § 64, 4.

πέαν κεφαλὴν τῆς Μεδούσης ἐν Ἀργεῖ (1). Νομίζει δ' ὅτι ὁ Πausanίας ἢ εἶδεν ἀντίτυπον τοῦ ἀπολεσθέντος χαλκοῦ πρωτοτύπου, ἢ ὅτι ἐπίστευσε πρόληψιν ἐντόπιον, στηριζομένην ἐπὶ τῶν στίχων τοῦ ποιητοῦ, οἵτινες φρονεῖ ὅτι οὐχὶ ἀνάγλυφον, ἀλλ' αἵθουσαν χοροῦ περιγράφουσιν. Ἐν ἀμφοτέραις ταῖς ἐξηγήσεσιν ὁμως τοῦτο μᾶς φαίνεται πρὸ πάντων ἀπίθανον, ὅτι ὁ ποιητὴς λέγει τὸν Θεὸν μιμηθέντα ἔργον θνητοῦ, ἢ ὅτι λαμβάνει ὡς ὅρον παραθέσεως τοῦ θεοῦ ἔργου μικρόν τι ἀνάγλυφον ἐν Κνωσσῷ που κείμενον. Ἄλλ' ἢ ἀτοπία αὕτη ἐκλείπει, ἂν ἐν τοῖς ἄνω στίχοις μεταβληθῇ ἢ λέξις Δαίδαλος εἰς δαίδαλον, ἐπίθετον τοῦ χοροῦ, ὅτε συνεχλείπει καὶ ἡ μνεῖα τοῦ τεχνίτου ἀπὸ τῶν ἐπῶν τοῦ Ὀμήρου.

Ὡς ὁ Δαίδαλος, τὸ συμβολικὸν τοῦτο ὄνομα, μεταβάλλεται εἰς ἱστορικόν, καλλιτέχνου ζήσαντος ἐν τῇ ἀρχαιότητι, οὕτω καὶ οἱ Δαϊδαλίδαι, ἐπωνυμία περιληπτικὴ πάντων τῶν περὶ τὰ πανάρχαια δαιδάλεια ἔργα ἀσχολουμένων, ἐξελαμβάνετο ὡς ῥητοὺς τεχνίτας δηλοῦσα, τοὺς ἀμέσους τοῦ Δαιδάλου ἀπογόνους, συγγενεῖς ἢ καὶ μόνον μαθητὰς, συγχρόνους καὶ συνεργάτας. Ἀλλὰ τὰ περὶ αὐτῶν εἰσὶ λίαν συγκεχυμένα καὶ ἀσυμβίβαστα, ὡς εἶναι ἐπόμενονον· διότι εἰς μίαν καὶ μόνην ἐποχὴν συμπυκνοῦνται διάφορα ἱστορήματα, ἀφορῶντα διαφορῶν πολλάκις αἰῶνων ὁμωνύμους τεχνίτας ἢ ὀνόματα συμβολικά, κοινὸν μόνον ἔχοντα τῆς ἐργασίας αὐτῶν τὸν ἀρχαῖκόν χαρακτήρα. Κατὰ τὴν ἀληθῆ σημασίαν τῆς λέξεως, Δαϊδαλίδαι ἦσαν πάντες οἱ ἀρχαιότατοι ἢ οἱ ἀρχαιορρόθμως ἐργαζόμενοι γλύπται. Μεταξὺ δὲ τῶν ἐκλαμβανομένων ὡς προσώπων ἱστορικῶν, ὁ Τάλως ἢ Κάλως ἢ Πέρδιξ, υἱὸς τῆς Πέρδικος, ἀδελφῆς τοῦ Δαιδάλου,

(1) Πaus. B. 20.

ἐφευρέτης τινων ἐργαλείων, κατεκρημνίσθη δῆθεν ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως ὑπὸ τοῦ θείου του, φθονοῦντος αὐτόν, καὶ ὁ τάφος αὐτοῦ ἐδείκνυτο εἰς τοὺς μεσημβρινοὺς αὐτῆς πρόποδας μέχρις ἐπὶ Πausανίου (1). Ὁ Εὐχέρης, λεγόμενος συγγενὴς τοῦ Δαιδάλου (2), καὶ ὁ Ἑνδοῖος, συνοδοιπόρος αὐτοῦ (3), εἰσὶν αἰῶνας ὅλους μεταγενέστεροι. Ὁ Σμίλις Εὐκλείδου, Αἰγινήτης, σύγχρονος τοῦ Δαιδάλου (4), ἔρχεται εἰς Σάμον, ὅπου κατασκευάζει τὸ τῆς Ἡρας ἄγαλμα μετὰ Προκλέους, 60 ἔτη μετὰ τὴν δωρικὴν εἰσβολήν, ἥτοι τρεῖς αἰῶνας μετὰ τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ὑποτίθεται ἀκμάσας ὁ Δαίδαλος (5), καὶ κατὰ τὴν 40 ὀλ., ἥτοι τέσσαρας αἰῶνας μετὰ ταῦτα, οἰκοδομεῖ τὸν ἐν Ἀθήνῃ λαβύρινθον (6). Ἐπειὸς ὁ Πανοπέως κατεσκεύασε τὸν Δούρειον ἵππον (7), καὶ ξόανον Ἑρμοῦ σωζόμενον ἐν Ἀργεὶ ἐπὶ Πausανίου (8). Πείρασος δ' ὁ Ἀργεὺς, τὸ ἀρχαιότατον ξόανον τῆς ἐν τῷ Ἡραίῳ Ἡρας «καθήμενον ἄγαλμα, οὐ μέγα, ἐξ ἀχράδος» (9).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Γραφικὴ.

Ἀλλ' ἡ τῆς γλυπτικῆς, ἔστω καὶ ἀτελὴς, ἐξάσκησις προὑποτίθησι τὴν μέχρι τίνος τοῦλάχιστον γινώσιν τῆς γραφικῆς, διότι ἡ γλυφὴ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ

(1) Α, 21. — Διόδ. Δ, 76. — Ἀπολλόδ. Γ, 19. — Ovid. Metam. VII. — (2) Pl. VII, 57 ἐξ Ἀριστ. — (3) Πaus. Α, 20. — (4) Πaus. Ζ, 4. — (5) Πaus. Ζ, 4. — Κλ. Ἀλεξ. Προτρ. σελ. 13. — Εὐσεβ. Προπ. Εὐαγ. Γ, 8 ἐκ Καλλιμ. — (6) Pl. XXXVI, 13. — (7) Πaus. Β, 29. — (8) Ζ, 19. — (9) Πaus. Β, 17.

πανταχόθεν ἐπὶ στερεοῦ σώματος ἐφαρμογὴ τοῦ διαγράμματος. Καὶ τὸν μὲν χρωματισμὸν πολλάκις μαρτυρεῖ ὁ Ὅμηρος, ὡς ὅταν καλῇ «μυλοπαρήους» τὰς ναῦς, καὶ λέγῃ περὶ τῶν χαλινῶν⁽¹⁾.

«Ὡς δ' ὅτε τις ἐλέφанта γυνὴ φοίνοιμι μῆνη
Μειορὶς εἰς Κάειρα, παρήϊον ἔμμεναι ἵππων».

Ὅμοίως περιγράφει πολύχροα τὰ ποικίλματα τῶν ἀσπίδων, ὡς εἶχεν ἡ τοῦ Ἀχιλλέως εἶμα *δαφνοειδὲς* ⁽²⁾, *βότρυας μέλαρας* ⁽³⁾, *κάπετον κυανέην* ⁽⁴⁾, καὶ εἰς τὴν τοῦ Ἡρακλέους καὶ Ἡσίοδου ⁽⁵⁾

«Στίγματα δ' ὥς ἐπέφαντο ἰδεῖν δειροῖσι δράκοντι
Κυάνεια κατὰ νῶτα, μελάνθησαν δὲ γένεια».

Τὴν δὲ τοῦ διαγράμματος γνῶσιν ἀποδεικνύουσιν οὐ μόνον τὰ ἀγάλματα καὶ ἀνάγλυφα τῶν χρόνων ἐκείνων, ἀλλὰ καὶ τὰ πολλὰ παρ' Ὀμήρῳ μεταλλικὰ κοσμήματα, ὧν προεμνήσθημεν ⁽⁶⁾, καὶ προσέτι τὰ εἰς τοὺς πέπλους ἐνυφαινόμενα ζῶα, ὡς τὰ τῆς πορφυρᾶς δίπλακος, ἣν ὕφαινεν ἡ Ἑλένη, καὶ ἐν ᾗ «πολέας ἐρέπασσεν ἀέθλους» ⁽⁷⁾, καὶ τὰ τῆς πορφυρᾶς χλαίνης, ἣν ἐποίησεν ἡ Πηνελόπη τῷ Ὀδυσσεῖ ⁽⁸⁾. Οὕτως ἐνεπικίλλοντο ζῶδια καὶ εἰς τὸν πέπλον τῆς Ἀττικῆς Παλλάδος μέχρι τῶν μεταγενεστέρων χρόνων, κατ' ἔθος βεβαίως πανάρχαιον, ὡς ἀποδείκνυται καὶ ἐκ τῶν ἐπιγεγλυμμένων ἐπὶ τοῦ πέπλου τοῦ ἀρχαικοῦ ἀγάλματος τῆς Ἀθηνᾶς ἐν τῷ Μουσεῖῳ τοῦ Βερολίνου ⁽⁹⁾.

Ὁ Ἀθήναιος ⁽¹⁰⁾ ἀναφέρει δύο ὑφαντάς τὸν Ἀχαιῶνα καὶ τὸν Ἑλικῶνα. Τὰ ὀνόματα ταῦτα ὡς ἐπιτηδείων

⁽¹⁾ Ἰλ. Α, 441. — ⁽²⁾ Ἰλ. Σ, 538. — ⁽³⁾ Αὐτ. 562. —

⁽⁴⁾ Αὐτ. 564. — ⁽⁵⁾ Ἀσπ. Ἡρ. 166. — ⁽⁶⁾ Σελ. 86. — ⁽⁷⁾ Ἰλ. Γ, 126. — ⁽⁸⁾ Ὀδ. Τ. 227. — ⁽⁹⁾ Augusteum, I, 9, 10. —

⁽¹⁰⁾ Β, σ. 48 c.

τεχνιτῶν ἀπέβησαν παροιμιακὰ μετὰ ταῦτα, καὶ ἐν τοῖς παροιμιογράφοις ὁ μὲν Ἀχεσᾶς λέγεται ἐκ Πατάρων τῆς Λυκίας, ὁ δὲ Ἑλικῶν ἐκ Καρύστου. Ἐξ ἐπιγράμματος ὁμῶς διατηρουμένου παρ' Ἀθηναίῳ, καὶ ἐνυφασμένου ἐν τάπητι, ὃν αὐτοὶ ἐργασθέντες ἀνέθηκαν ἐν Δελφοῖς, φαίνεται ὅτι ὁ Ἑλικῶν ἦν υἱὸς τοῦ Ἀχεσᾶ, καὶ ἀμφοτέρω ἐκ Σαλαμῖνος τῆς Κύπρου. Ἀναφέρει δὲ καὶ ὁ Πλούταρχος ὅτι ἡ πόλις τῶν Ῥοδίων προσέφερε τῷ Ἀλεξάνδρῳ ἱμάτιον, ἔργον Ἑλικῶνος τοῦ παλαιοῦ (1).

Προφανὲς ἐκ τούτων εἶναι ὅτι τὰ ὀνόματα τῶν δύο τούτων παναρχαίων τεχνιτῶν, ἂν δὲν ἦναι συμβολικά, ἐδόθησαν αὐτοῖς ὡς ἐκ τῆς τέχνης, ἣν ἤσκουν, καὶ ἣτις προϋποτίθησι τὴν γνῶσιν τοῦ διαγράμματος.

Περὶ δὲ τῆς πρώτης εὐρέσεως τῆς ζωγραφικῆς ὁ Πλίνιος λέγει (2) ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι ἀτόπως ἀντεποιοῦντο αὐτὴν, ἀξιοῦντες ὅτι ἤσκουν τὴν τέχνην ἐξακισχίλια ἔτη πρὸ τῶν Ἑλλήνων. Προστίθησι δὲ ὅτι, κατὰ τοὺς Ἑλληνας τὴν ἰχθυογραφίαν ἀνεκάλυψε μὲν ὁ Αἰγύπτιος (3) Φιλοκλήης, ἡ δὲ Κορίνθιος Κλεάνθης, ἤσκησαν δὲ πρῶτοι ὁ Κορίνθιος Ἀρδίκης καὶ ὁ Σικυώνιος Τηλεφάνης, ἐγχαράττοντες ἐντὸς τοῦ περιγράμματος καὶ ἄλλας δευτερευούσας γραμμὰς. Τὸν δὲ χρωματισμὸν εὗρεν Ἐκφαντος ὁ Κορίνθιος, χρησάμενος τετριμμένῳ κεράμῳ πρὸς κατασκευὴν τοῦ χρώματος. Ἦν δ' οὗτος εἷς τῶν μετὰ Δημαράτου εἰς Ἰταλίαν μεταβάντων ἐπὶ Κυψελιδῶν, κατὰ Κορινθίον Νέπωτα, ὅπερ ὁμῶς ἀρνεῖται ὁ Πλίνιος.

Ἀλλαχοῦ δὲ ὁ αὐτὸς Πλίνιος (3) λέγει ἐφευρέτην τῆς ζωγραφικῆς ἐν μὲν Αἰγύπτῳ τὸν Γύγην, ἐν δ' Ἑλλάδι, κατ' Ἀριστοτέλην, τὸν Εὐχεῖρα, συγγενῇ τοῦ Δαιδάλου, μετὰ τοῦ Εὐγράμμου μεταβάντα

(1) Β. Ἀλέξ. 32.— (2) 35, 5.— (3) 7, 47.

εἰς Ἰταλίαν. Κατ' Ἀθηναγόραν τέλος ⁽¹⁾, τὴν μὲν ἰχνογραφίαν εὔρε Σαυρία ὁ Σάμιος, περιχαράξας τὴν σκιάν τοῦ ἵππου του, τὰ δὲ μονόχρωμα Κράτων ὁ Σικυώνιος, ἐπιχρίσας διὰ χρώματος τὴν σκιάν ἀνδρός καὶ γυναικὸς ἐπὶ λευκοῦ πίνακος.

Ἄλλ' ἐκ τῶν ὀνομάτων τούτων τὰ μὲν εἰσὶ συμβολικά, τὸ τοῦ Εὐγράμμου καὶ πιθανῶς τὸ τοῦ Εὐχειρος, ἄλλα δὲ ἀνήκουσι μᾶλλον εἰς μεταγενεστέραν ἐποχὴν τῆς τέχνης. Οὕτως ὁ Στράβων ἀποδίδωσι ⁽²⁾ τοῖς Κορινθίοις Κλεάνθει καὶ Ἀρήγωνι, καὶ ὁ Ἀθηναῖος ⁽³⁾ τῷ πρωτῷ τούτων, εἰκόνας καλλιτέχνους ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀλφειονείας Ἀρτέμιδος παρὰ τῇ Ὀλυμπίᾳ. Πᾶσαι ὁμῶς αἱ παραδόσεις φαίνονται ἐκ συμφώνου ἀποδιδούσαι τὴν εὔρεσιν, ἣ καὶ τὴν ἀρχαιοτάτην ἀσκησιν τῆς τέχνης ταύτης εἰς Κόρινθον καὶ Σικυῶνα πρὸ τῶν Κυβελιδῶν.

Κυρίως ὁμῶς εἰκόνες ὑπὸ μὲν τοῦ Ὀμήρου δὲν μνημονεύονται παντελῶς· τῶν δὲ μεταγενεστέρων μόνον ὁ Σέρβιος ⁽⁴⁾ ἀναφέρει ἐν τῷ κατὰ τὴν Κύμην ἱερῷ τοῦ Ἀπόλλωνος ζωγραφίαν ἀποδιδομένην εἰς τὸν Δαίδαλον. Εἰς τὰς Ἰταλικὰς πόλεις, τὴν Ἀρδέαν, τὸ Λανούιον καὶ τὴν Καίρην, ὁ Πλίνιος ⁽⁵⁾ εἶδε ζωγραφίας, ἃς λέγει ἀρχαιοτέρας τῆς Ῥώμης, εἰ καὶ μεταγενεστέρας τῆς ἐποχῆς περὶ ἧς πραγματευόμεθα, καὶ ἐφ' ἧς πρεσβεύει ὁ ἴδιος ὅτι δὲν ὑπῆρχεν εἰσέτι ἡ ζωγραφία. Ὅπως δὲ ὁμῶς φαίνεται ὅτι αἱ εἰκόνες ἐκεῖναι ἦσαν καὶ νεώτεραι ἀφ' ὧν τὰς ἐκλαμβάνει ⁽⁶⁾.

⁽¹⁾ Πρεσβ. ὑπ. Χριστ. σ. 59 Dechain.— ⁽²⁾ H, 343 c.—

⁽³⁾ H, 346, c.— ⁽⁴⁾ Ad Aen.— ⁽⁵⁾ 35, 6.— ⁽⁶⁾ Letronne, Peint. mur. 30.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΚΑΘΟΔΟΥ ΤΩΝ ΠΡΑΚΛΕΙΔΩΝ, (1104, π. Χ.)
ΜΕΧΡΙ ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ (ΟΛΥΜ. 80 π. Χ. 457).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Ἱστορικὸς χαρακτήρ τῆς ἐποχῆς.

Ὁ ἀνωτέρω περιγραφεὶς χαρακτήρ τῆς τέχνης διήρκεσεν ἀμετάβολος μέχρι τῶν χρόνων καθ' οὓς μεγάλην ἐπέφερεν εἰς τὴν Ἑλλάδα πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν ἀναστάτῳσιν ἢ καθόδος τῶν Δωριέων.

Μία τῶν Πελασγικῶν φυλῶν, ἀρχαιότατα περὶ τὴν Δωδώνην οἰκοῦσα ὑπὸ τὸ ὄνομα Σελλῶν, Ἑλλήνων καὶ Γραικῶν (1), μετέβη ἐπὶ Δευκαλίωνος εἰς Ἑστιαῖωτιν καὶ τὸν Ὀλυμπον (2), καὶ ἀφ' οὗ ἐπεμψέ τινας ἀποίκους εἰς Κρήτην (3) καὶ ἀλλαχοῦ, διωχθεῖσα ἐκεῖθεν, κατέλαθεν ὑπὸ τὸ ὄνομα Δωριέων τὴν μεταξὺ Οἴτης καὶ Παρνασσοῦ Δρυοπίαν, ἣν μετωνόμασε Δωρίδα (4). Ἐκεῖθεν δ' ἀπεπειράθη, πρὸ τῶν Τρωϊκῶν ἡδὴ (5), νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Πελοπόννησον, καὶ εἰσῆλθε τέλος εἰς αὐτὴν νικῶσα, 80 ἔτη μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Ἰλίου (1104 π. Χ.).

(1) Ἀριστ. Μετεωρ. Α, 14. — (2) Ἡρόδ. Α, 56. — Müll. Dor. I, 18. — (3) Ὁμ. Ὀδ. Γ, 174. — Ἰδ. Στράβ. I, 475. — Στέφ. Βυζ. φ. Δώριον. — Müll. Dor. I, 30. — Hœck. II, 181. — 200. III, 19. — (4) Διόδ. Δ, 67. — Ἡρόδ. Η, 43. — (5) Ἡρ. Θ, 26.

Ἐπειδὴ δ' ὁ Ἡρακλῆς ἦν καὶ αὐτῆς ἥρως ὥς καὶ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ Ἀχαιῶν, διὰ τοῦτο, φαίνεται, πρὸς νομιμοποίησιν τῶν κατακτήσεων τῶν, διέδωκαν οἱ Δωριεῖς, καὶ ἐκύρωσαν μετὰ ταῦτα τὴν ἰδέαν, ὅτι ἦλθον κατὰγοντες τοὺς νομίμους τοῦ τόπου ἄρχοντας, τοὺς Ἡρακλείδας (1). Κατέλαβον δ' ἀλληλοδιαδόχως τὴν Ἀργολίδα, Τροιζηνίαν, Κορινθίαν, Λακωνίαν καὶ Μεσσηνίαν· ἐτι δὲ τὴν Αἰγίναν καὶ τὰ Μέγαρα, καὶ μετέβησαν εἰς Θράκην καὶ Μικρὰν Ἀσίαν, Σικελίαν καὶ Ἰταλίαν, καὶ τὴν ἀντιπέραν ἀκτὴν (Ἀκαρνανίαν καὶ Νήσους)· καὶ τῶν ἀρχαίων κατοίκων τοὺς μὲν, ὥς φαίνεται, οἰκειοθελῶς ὑποταγέντας κατέλιπον εἰς τοὺς ἀγροὺς, ἐν δουλοπαροίκων ἢ περιοίκων μοίρᾳ, τοὺς δ' ἀντιστάνας καθυπέβαλον εἰς δουλείαν σκληρὰν, ὥς τοὺς Εἰλωτας τοὺς παρὰ τὴν Σπάρτην.

Οἱ Δωριεῖς, ὀρεσίβιοι, πτωχοὶ πιθανῶς καὶ λιτοὶ, μὴ ἐκτεθηλυμένοι διὰ τῆς πολυτελείας ὥς οἱ Ἀχαιοὶ, ὠφεληθέντες δὲ καὶ ἐκ τῆς συνταράξεως ἦν ἐπέφερεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ Τρωϊκὸς πόλεμος, ἐνίκησαν κατὰ κράτος τοὺς καθ' ὧν ἐξεστράτευσαν, καὶ, ὥς φαίνεται, ἀνέτρεψαν πᾶσαν τὴν παλαιὰν κοινωνίαν ἐκ θεμελίων, καὶ ἐξήλειψαν ἐπὶ τινα χρόνον τὸν ἀρχαῖον πολιτισμόν· ὥστε νέφος σχετικῆς βαρβαρότητος συνεσχίασε πιθανῶς ἀπὸ τῆς εἰσβολῆς αὐτῶν τὸ πρόσωπον τῆς Ἑλλάδος, ἢ πολυτέλεια ἐξέλιπε, καὶ ἐσβέσθη ἡ καὶν περιεφρονήθη καὶ παρημελήθη ἡ τέχνη, περιορισθεῖσα ἴσως τὰ πλεῖστα εἰς βαναυσουργικὴν ἀσκήσιν ἐν τοῖς ἀρχαίοις ἐργαστηρίοις. Ἀλλ' ὁ λαὸς τῶν κατακτητῶν ἦν ἐλληνικὸς καὶ αὐτὸς, καὶ πρὸς ἀνάπτυξιν εὐφυῶς διαχείμενος· διὸ καὶ ἀπ' οὗτου κατῆλθε πρὸς φυλάς

(1) Müller, Dor. I, 50. — Κατὰ Κ. Κ. Παπαρρόγόπουλον ὑπῆρξε κίθροδος Πελοποννησίων Ἡρακλείδων, οὐχὶ δὲ καὶ κατὰκτησις Δωριέων.

μᾶλλον ἀνεπτυγμένας, καὶ ἐτέθη ὁ ἴδιος εἰς περιστάσεις αἰσιωτέρας, νέος βίος ἤρξατο δι' αὐτὸν, καὶ ὑπὸ τοὺς οἰωνοὺς αὐτοῦ ἀνέθαλεν αὖθις τὸ ἐπὶ τῆς εἰσβολῆς καταχωσθὲν σπέρμα τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ, καὶ καθαρώτερον μάλιστα, ἀναλόγως πρὸς τὸν χαρακτῆρα τῆς παραδεχθείσης αὐτὸν φυλῆς. Ἦν δ' ἡ τῶν Δωριέων φυλὴ αὕτη ἐκ φύσεως μὲν φιλόκαλος, ἤρεμον τὴν φρένα ἔχουσα, τῆς συμμετρίας κεκτημένη τὴν αἴσθησιν, καὶ τὸ γλαφυρὸν ἀγαπῶσα, καὶ τῶν τύπων τὴν καθαρότητα· διὸ καὶ ἦν μάλιστα προσηλωμένη εἰς τὴν συγγενῇ ταῖς ιδέαις ταύταις λατρείαν τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἐκ τῆς καταγωγῆς αὐτῆς ἔφερεν ἦθη λιτὰ καὶ τραχέα· ἔμμονοι δὲ τὴν διάθεσιν, καὶ ἥκιστα νεωτεριστικοί οἱ Δωριεῖς, καὶ διὰ τὰς περιστάσεις τῆς κατακτήσεως καὶ δι' ἀρχαίας ἴσως διοικητικὰς ἔξεις καὶ παραδόσεις, ἔχαιρον εἰς τὸν ἀριστοκρατικὸν τύπον τῆς κυβερνήσεως. Πρὸς τὸν γενικὸν λοιπὸν τοῦτον ἐθνικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα ἔπρεπε νὰ συνάδῃ καὶ τὸ καλλιτεχνικὸν αὐτῶν αἶσθημα, εἴτε εἶχον ἀναπτύξει αὐτὸ ἐν ταῖς ἀρχαίαις αὐτῶν ἑδραῖς, εἴτε μετὰ τὴν κάθοδον αὐτῶν ἐκαλλιέργησαν καὶ ἐγονιμοποίησαν κατ' ἰδίας ιδέας τὰ ἐν ταῖς χώραις ἃς κατέλαβον παραμείναντα λείψανα τῆς ἀρχαίας Ἀχαικῆς τέχνης. Κατὰ ταῦτα, τῆς τέχνης αὐτῶν ἡ γενικὴ φυσιογνωμία ἦν λιτότης, ἀφέλεια, στερεότης, γλαφυρότης, καὶ καθαρά αἴσθησις τοῦ καλοῦ, τοῦ μέτρου καὶ τοῦ ρυθμοῦ.

Αἱ δουλωθεῖσαι ὅμως φυλαὶ δὲν εἶχον ἐξολοθρευθῇ, ἀλλ' ἐκαιροφυλάκτουν ὅπως, προσφυῶν τυχοῦσαι περιστάσεων, ἀνεγείρῳσιν αὖθις τὴν ταπεινωθεῖσάν των κεφαλὴν. Διὸ καὶ μετὰ 4 ἑκατονταετηρίδας βλέπομεν πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος, κυρίως δ' ὅπου ἐδέσποζον Δωριεῖς καὶ ἐδούλευον Ἀχαιοί, ἐξ αὐτῶν μάλιστα προκύπτοντας δημαγωγούς, οἵτινες, τῶν λαῶν προστατοῦντες, ἀνεδείκνυντο τύραννοι μέχρι τέλους, ὥστε καὶ ὁ

Ἡρόδοτος λέγει ὅτι τότε « φορὰ τυράννων κατέλαβε τὴν Ἑλλάδα » (1). Τοιοῦτοι δ' ἦσαν ἐν Σικυῶνι οἱ Ὀρθαγορίδαι, ἐν Ὀλυμ. 30· ἐν Κορίνθῳ οἱ Κυψελίδαι, καὶ τοι φιλοτιμούμενοι νὰ προσαρτήσωσι τὴν ἀρχὴν των εἰς τον Δωριέα Ἀλήτην, ἐν Ὀλ. 30—49· ἐν Ἐπιδαύρῳ ὁ Προκλῆς, πενθερὸς τοῦ Κυψελίδου Περιάνδρου· ἐν Μεγάροις Θεαγένης ὁ γαμβρὸς τοῦ Κύλωνος, ἐν Ὀλ. 40· ἐκτός τινων Δωριέων, οἵτινες κατὰ μίμησιν αὐτῶν ἐτυράννησαν ἐνιαχοῦ, (ὥς ἐν Σικελίᾳ λόγου χάριν καὶ παρὰ ταῖς νήσοις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, Κῶ, Λίνδῳ). Μετὰ τῆς πολιτικῆς δὲ ταύτης ἀνακύψεως τῶν ἀρχαίων φυλῶν, αἵτινες προεῖχον ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν ἡμερῶν, συνανεβίωσε πρὸς ὥραν καὶ πᾶσα ἡ ἀρχαία κοινονία μετὰ τῆς ἀσιανῆς αὐτῆς πολυτελείας καὶ μετὰ τῶν Ἰασιaticῶν αὐτῆς σχέσεων, ὥστε ὁ Περιάνδρος φιλικῶς συνηλλάσσετο μετὰ τῶν Λυδῶν βασιλέων, καὶ αὐτοὶ δωρήματα ἔπεμπον εἰς τὰ ἱερὰ τῆς Ἑλλάδος, καὶ ὁ διάδοχος αὐτοῦ ἐκαλεῖτο Ψαμμίτιχος, ὁμώνυμος τῷ φιλέλληνι βασιλεῖ τῆς Αἰγύπτου (Ὀλ. 27), ὃν καθίδρυσαν Ἴωνες καὶ Κᾶρες, καὶ ὅστις παρεχώρησε τοῖς Ἕλλησι, « πρώτοις ξένοις » καθ' Ἡρόδοτον (2), οἰκῆσιν ἐν Αἰγύπτῳ. Καὶ ὁ Βαβυλώνιος δὲ Ναβουχοδονόσορ εἶχε τότε (Ὀλ. 44) Ἕλληνας μισθοφόρους, καὶ ἀποικίαι ἐγένοντο κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν ἐποχὴν, Θηραίων εἰς Κυρήνην (Ὀλ. 37), καὶ Μιλησίων εἰς Ναύκραριν τῆς Αἰγύπτου (Ὀλ. 66). Τότε δὴ καὶ ἡ ἀρχαία τέχνη ἐπάλαισε τὸ τελευταῖον πρὸς τὴν ὑπὸ νέους οἰωνοὺς ἀναφυσομένην, διότι οἱ τύραννοι, ἀνανεοῦντες τὴν ἀρχαίαν τῶν ἀνάχτων διαίταν, μετὰ τῆς λοιπῆς ἐπιδείξεως, ἥτις ἦν οἰκεία εἰς τὸν ὄγκον τοῦ ἀξιώματος αὐτῶν, ἐπελάβοντο καὶ μεγάλων οἰκοδομῶν καὶ ἄλλων ἔργων καλλιτεχνίας, δι' ὧν, ὡς ὁ Ἀριστοτέλης φρονεῖ, ἡσχόλουν

(1) Θ, 11.— (2) Β, 154.

καὶ ἐξησθένουν τὸν λαόν, ἀποτρέποντες αὐτὸν τοῦ γὰ πολυπραγμονῇ πρὸς τὴν ἑαυτῶν πολιτείαν. « Καὶ τὸ πένητας ποιῆν τοὺς ἀρχομένους τυραννικόν, ὅπως μὴτε φυλακὴ τρέφεται, καὶ πρὸ τὸ καθ' ἡμέραν ὄντες, ἄσχολοι ὦσιν ἐπιβουλεύειν. Παράδειγμα δὲ τούτου αἶτε πυραμίδες αἱ περὶ Αἴγυπτον, καὶ τὰ ἀναθήματα τῶν Κυψελιδῶν, καὶ τοῦ Ὀλυμπίου ἡ οἰκοδόμησις ὑπὸ τῶν Πεισιστρατιδῶν, καὶ τῶν περὶ Σάμον ἔργα Πολυκράτεια. Πάντα γὰρ ταῦτα δύναται ταῦτόν, ἄσכולαν καὶ περιὰν τῶν ἀρχομένων (¹).

Ἄλλ' ἡ Δωρικὴ κατάκτησις, καὶ τὸ ὑπ' αὐτῆς ἰδρυθὲν πολιτικὸν σύστημα, εἶχον ἤδη βαθείας τὰς ρίζας ἐν Ἑλλάδι, καὶ ἡ Σπάρτη δυσμενῶς ἔβλεπε τὴν τοιαύτην τῶν ἀρχαίων φυλῶν ἀναστάτωσιν δι' ἃ καὶ περὶ τὴν 50 Ὀλυμπιάδα, ἀξίωμα ἐλευθερωτοῦ τῆς Ἑλλάδος ἀναλαμβάνουσα, ἐξεστράτευσεν κατὰ τῶν τυράννων, ἀπεδίωξεν αὐτοὺς πανταχόθεν, καὶ ἐστερέωσε τὴν τοῦ δωρικοῦ συστήματος ἐπικράτησιν, καὶ ἐπομένως τὴν ἐπ' αὐτοῦ στηριζομένην ἰδίαν ἑαυτῆς ὑπεροχὴν. Καὶ μετὰ τὴν κατάλυσιν ὁμως τῶν τυράννων, αἱ πόλεις ἀντιφιλοτιμούμεναι πρὸς αὐτοὺς, καὶ θέλουσαι ν' ἀναδείξωσι τῆς ἐλευθερίας τὴν δύναμιν ἐφάμιλλαν τῆς τυραννικῆς, ἐξηκολούθουν μεγάλας καὶ πολυτελεῖς οἰκοδομὰς ἀνεγείρουσαι, καὶ παρεῖχον συνεχῇ ἀφορμὴν τελειοποιήσεως εἰς τὴν τέχνην. Αὐτοὶ οἱ Δωριεῖς, τὴν ἰσχὺν αὐτῶν βεβαίαν καθίσαντες, ἤρξαντο αἰσθανόμενοι τὴν ἐξευγενιστικὴν ἐπιρροὴν τῶν φυλῶν ἃς ὑπέταξαν, καὶ ἐκ τῆς προσκαίρου ἐκείνης ἀναδιώσεως τῆς τέχνης ἐπὶ τῶν τυράννων ὠφεληθέντες, ἐκαλλιέργησαν τὴν ἰδίαν αὐτῶν φιλοκαλίαν, καὶ βαθμηδὸν ἐπέβαλον αὐτὴν εἰς τὴν τέχνην, εἰς ἧς τὴν ἄσκησιν καὶ οἱ ἴδιοι τοῦ λοιποῦ ἐπέδοθον. Συγχρόνως δ' ἤρξατο καὶ ὁ

(¹) Πολιτ. Ε, 9, 2.

πλοῦτος, ὁ ἐπίκουρος οὗτος τῆς τέχνης, συρρέων ἀπὸ τοῦ-
δε εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ τοῦ ἐμπορίου, οὗ μεγάλα κέντρα
ἀνεδείχθησαν ἡ Κόρινθος, ἡ Αἰγίνα, ἡ Σάμος, ἡ Φώ-
καια καὶ ἡ Μίλητος· καὶ μετὰ τὴν 50ῴν Ὀλυμπιάδα τὰ
πολύτιμα μέταλλα τοσοῦτον ἐν Ἑλλάδι ἐπολλαπλα-
σιάσθησαν, ὥστε, ἐνῶ ἐπὶ Κροίσου ὁ χρυσὸς δὲν ἐπω-
λεῖτο παντάπασιν ἐν αὐτῇ, καὶ ἵνα χρυσώσῃσι τὸ πρό-
σωπον τοῦ Ἀμυκλαίου Ἀπόλλωνος οἱ Σπαρτιάται ἤναγ-
χάσθησαν νὰ καταφύγῃσιν εἰς τὸν Λυδὸν βασιλέα, ἐπὶ
τῆς 70ῆς Ὀλυμπιάδος ἐξ ἐναντίας ὁ Σικελὸς Ἰέρων, θέ-
λων ν' ἀφιερώσῃ χρυσοῦν τρίπουν καὶ Νίκην εἰς Δῆλον,
ἔπεμψε πρεσβείαν πρὸς τὸν Ἀρχέλαον εἰς τὴν Κόριν-
θον, καὶ ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ τὸν χρυσόν· καὶ τοσοῦτον
ταχέως ῥύξανεν ἡ δημόσιος εὐημερία, ὥστε ἐπὶ Δημο-
σθένους ὁ χρυσὸς ἐτιμᾶτο τὸ $1/5$ τῆς ἐπὶ Σόλωνος ἀξίας
αὐτοῦ ⁽¹⁾.

Καθ' ὃν δὲ χρόνον εἰσέβαλλον οἱ Δωριεῖς, φαίνεται
ὅτι ἡ τῶν Ἰώνων φυλὴ κατεῖχε κατωτέραν ἀναπτύξεως
καὶ δυνάμεως βαθμίδα ἢ οἱ Ἀχαιοί, ὥστε, ὅταν οὗτοι
ἐδιώχθησαν τῶν μεσημβρινῶν οἰκήσεων τῶν ἐν Πελο-
ποννήσῳ, ἀπέβαλον ἐκείνους ἐκ τῆς Αἰγιαλείας. Καὶ
αὐτῶν δὲ τῶν Ἀθηναίων, ἐκτὸς ἀμυδρῶν καὶ σπανίων
τινῶν ἱστορικῶν εἰδήσεων, καὶ τῶν περὶ Θησέως μυ-
θευομένων, ὀλίγη γίνεται μνεία μέχρι Πεισιστράτου
(Ὀλ. 45). διὸ καὶ εὐκατάληπτον εἶναι ὅτι ἡ τέχνη καὶ
παρ' αὐτοῖς ἔλαβε τὸν τύπον τῶν ἐπικρατεστέρων δω-
ρικῶν ἰδεῶν. Ἀλλ' ἡ κατοπιν αὐτῆς ἀνάπτυξις ὑπῆρξε
παρὰ τοῖς Ἰωσι συγγενεστέρα πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὸν
ἰδιαιτέρον χαρακτῆρα αὐτῶν, αἰρουμένων πολὺ μᾶλλον
ἢ ὅ,τι οἱ Δωριεῖς τὴν ἄνεσιν, καὶ τὸ χάριεν ὑπὲρ τὸ
γλαφυρόν, καὶ μετὰ τῆς εὐρυθυμίας φιλοῦντων καὶ τὴν
χομψότητα.

(1) Böckh, Staatsh. d. Ath. I. 6.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ἀρχιτεκτονική.

Ἐπέφερε δ' ἡ δωρική εἰσβολή εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν μάλιστα σπουδαίαν μεταβολήν, καὶ ὁ κατ' ἀρχὰς ἐν Πελοποννήσῳ ἐπικρατήσας νέος ῥυθμὸς διεδόθη ἐξ Ἀχαΐας διὰ τῶν Ἰόνων καὶ διὰ τῶν ἐν Μεγάροις γειτνιαζόντων Δωριέων εἰς Ἀττικὴν, καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν ἐλάσσονα Ἀσίαν ⁽¹⁾.

Τειχοδομία.

Ἡ πρὸς τὴν εὐρυθμίαν τάσις τῶν Δωριέων ἐπ' αὐτῆς ἤδη καταφαίνεται τῆς τειχοδομίας, ἀντὶ τῆς πολυγωνίου τὴν τῶν συνόμων λίθων εἰσαγαγοῦσα, τὴν ἰσοδομον ἢ κυρίως ἐλληνικὴν ἐπικληθεῖσαν. Ἐν αὐτῇ οἱ λίθοι, ἐκ κοινοῦ πώρου μὲν ὄντες εἰς τὰ εὐτελέστερα τῶν οἰκοδομημάτων, ἐκ λευκοῦ δὲ μαρμάρου εἰς τὰ μεγαλοπρεπέστερα, τέμνονται εἰς ἴσα παραλληλεπίπεδα, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον μεγάλα, διατίθενται εἰς δόμους ὀριζοντίους, ὧν ἕκαστος ἔχει τὰς καθέτους αὐτοῦ γραμμὰς ἐπὶ τοῦ μέσου μάλιστα τῶν στερεῶν ἐπιφανειῶν τοῦ ἑτέρου, καὶ συνδέονται πρὸς ἀλλήλους διὰ σιδηρῶν τόρμων ἢ γόμφων. Ἡ μετάβασις δ' ἀπὸ τοῦ ἐνὸς ῥυθμοῦ εἰς τὸν ἕτερον ἐγένετο οὐχὶ διὰ μιᾶς, ὥς φαίνεται, ἀλλὰ βαθμηδόν. Ὅσα τῶ ὄντι τείχη ἀπαντῶνται ἀνεγερθέντα μεταξὺ τῶν Μηδικῶν καὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, τούτων ὁ ῥυθμὸς μετέχει τοῦ πολυγωνίου καὶ τοῦ ἰσοδόμου, διότι αἱ πλεῖσται μὲν τῶν γραμμῶν αὐτῶν εἰσὶν ὀριζόντιαι καὶ κάθετοι, τινὲς ὁμῶς

(1) Vitruv. IV, 1, 3.

ἀπεκκλίνουσι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἤττον τῶν κανονικῶν διευθύνσεων, κατὰ τὸν τρόπον ὅστις ψευδισόδομος ἢ ἐμπλεκτον ἐκαλεῖτο. Τοιοῦτον εἶναι τὸ τεῖχος τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς τῆς Ἑρετριακῆς ἀκροπόλεως, ἐν ᾧ πρὸς τὰ λοιπὰ μέρη ἡ τειχοδομία αὐτῆς εἶναι καθαρῶς πολυγώνιος· καὶ αὕτη μὲν εἶναι λείψανον ὀχυρώσεως τῶν ἀπωτάτων χρόνων, ἡ δὲ μεσημβρινὴ πλευρὰ προφανῶς ἀνωκοδομήθη ἀμέσως μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ξέρξου κατασκαφὴν τῆς πόλεως (1). Τοῦ αὐτοῦ ἐπίσης ρυθμοῦ εἰσὶ καὶ τὰ σωζόμενα λείψανα τοῦ φρουρίου κατὰ τὴν κορυφὴν τῆς ἐν Ἀττικῇ Δεκελίας κατὰ τὸ Τατόϊ, (εἰς θέσιν Κατσιμίδι), τειχισθείσης, ὡς γνωστὸν, ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (2). Τούτοις τέλος ὁμοιον κατὰ τὸ σχῆμα, εἰ καὶ κατὰ τὰς διαστάσεις γιγαντιαῖον, εἶναι τὸ ἡμικυκλικὸν τεῖχος, τὸ πρὸς βορρᾶν περατοῦν καὶ περιβάλλον τὴν Πνύκα. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ περὶ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ πολλαχῶς ἡμφισβητήθησαν, καὶ κοινῶς ὡς πανάρχαιον θεωρεῖται ἔργον κυκλωπέων χειρῶν, ὑπότινων δὲ καὶ ὡς οὐδ' εἰς τὴν Πνύκα οὐδόλως ἀνῆκον ἐκρίθη, ὅπερ, ἂν ᾦν ἀληθές, θ' ἀνέτρεπε τὸν περὶ τὴν ἡλικίαν τοῦ μεταβατικοῦ τούτου ρυθμοῦ ἡμέτερον διίσχυρισμόν, ἀνάγκη παρεκβατικώτερον νὰ ἐκφράσωμεν διὰ βραχέων ἐνταῦθα τὴν περὶ τῆς θέσεως τῆς Πνυχὸς ἰδέαν ἡμῶν (3).

Ἐπὶ Σόλωνος ὁ δῆμος συνήρχετο εἰς ἐκκλησίας ἐν τῇ ἀγορᾷ (4), καὶ ἴσως ἔκτοτε ἤδη προσηρτήθη εἰς τὰς δημοτικὰς συνελεύσεις τὸ ὄνομα Πνυχὸς ἢ Πυκνὸς (5),

(1) Ἡρόδ. ΣΤ, 119. — Στράβ. Ι, 448. — Ἴδε τὸ ἐμὸν Mémoire sur la partie méridionale de l'île d'Eubée. σελ. 11. —

(2) Θουκ. Ζ, 19. — (3) Ἴδε τὰς ἐμὰς Antiq. Hell. II, N. 889.

— (4) Ἀρποκρ. φ. Πάνδημος Ἀφροδίτη. — (5) Σχολ. Ἀριστοφ. Θεσμοφ. 658. Ἰππ. 42. — Σουίδ. φ. Πνύξ. Ἡρωδιαν. ἐν Στεφ. — Βυζ. φ. Πνύξ. — Θουκ. Η, 97 κλ.

διότι συνεπυκνοῦντο ἐκεῖ, καὶ τὸ δὴ λεγόμενον ἐπνίγοντο ὑπὸ τῆς στενοχωρίας οἱ ἐκκλησιαζόμενοι. Ὃταν δ' ὁ Κλεισθένης ὠργάνισεν καὶ ἐξέτεινε τὴν δημοκρατίαν, τότε πιθανῶς κατὰ πρῶτον προσδιώρισεν αὐτὸς διὰ τὰς τοῦ δήμου ἀγορὰς ἰδιαίτερον καὶ εὐρυχωρότερον τόπον, εἰς ὃν μετέβη καὶ ἡ τῆς Πνυχὸς ἐπικρατήσασα ἅπαξ ἐπωνυμία. Περὶ δὲ τῆς θέσεως τοῦ τόπου τούτου, τὰ μόνον ἀναμφισβήτητα διδόμενα εἰσὶν ὅτι ἡ Πνυξ ἦν ὁρατὴ ἀπὸ τοῦ Ἀρείου Πάγου ⁽¹⁾, ὅτι ἀπέναντι αὐτῆς ἦσαν τὰ Προπύλαια ⁽²⁾, ὅτι ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ Πειραιῶς ὁδὸν ⁽³⁾ καὶ πρὸς τὴν θάλασσαν, πρὶν ἢ οἱ τριάκοντα, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἀποστρέψωσι τὸ βῆμα πρὸς τὴν ξηρὰν, ὅπως ταπεινώσωσι δῆθεν τῶν Ἀθηναίων τὸ φρόνημα ⁽⁴⁾. προσέτι δ' ὅτι ἡ Πνυξ ἦν καταντικρὺ τοῦ Λυκαβητοῦ, πρὸς τὸ ἀπέναντι μέρος τῆς πόλεως ⁽⁵⁾, ὅτι ἦν πλησίον τοῦ Μουσείου καὶ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν Πειραικῶν πυλῶν ⁽⁶⁾, ὅτι ἔκειτο ἐν ὑψηλῷ ⁽⁷⁾, καὶ ὅτι ἦν πετρῶδες χωρίον ⁽⁸⁾, πληρὲς οἰκιῶν καὶ λάκκων ⁽⁹⁾. Τὸ μόνον λοιπὸν μέρος τὸ ἀντιστοιχοῦν, καὶ ἀκριβέστατα μάλιστα, εἰς τὰ διδόμενα ταῦτα, εἶναι ὁ ἐπιμήκης λόφος, ὁ νοτιοδυτικῶς τῆς Ἀκροπόλεως, μεταξὺ τοῦ Μουσείου (λόφου τοῦ Φιλοπάππου) καὶ τοῦ λόφου τῶν Νυμφῶν (Ἀστεροσκοπείου) ἐκτεινόμενος, ὅστις ὑπὸ τοῦ ὄχλου πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ἐκαλεῖτο «σχάλα τοῦ Δημόσθενους», παγχοίνως δ' εἶναι

(1) Δουκ. Δις κατηγ. 9. — (2) Ἀρποκρ. φ. «Προπύλαια ταῦτα» — Αἰσχ. π. Παραπρ. σ. 253. — (3) Ἀριστ. Ἰππ. 313. — (4) Πλούτ. Θεμιστ. 19. — (5) Πλούτ. Κριτ. 412. — (6) Πλούτ. Θησ. 27. — (7) Ἀριστ. Ἰππ. 3, 2. — Πλούτ. Νικ. 7. — Δημοσθ. πολλαχοῦ κλ. — (8) Ἀριστ. Ἰππ. 740. Ἀχαρν. 761. Σχολ. αὐτοῦ 20. — (9) Αἰσχ. κ. Τιμαρχ. 8, 81 Bekk. — Ἀριστ. Ἐκκλ. 244. Ἰππ. 799.

ἤδη γνωστὸς ὡς αὐτὴ ἡ Πνύξ. Ἐνταῦθα, κατὰ τὸ κέντρον ἡμικυκλίου, οὗ τὴν περιφέρειαν, πρὸς βορρᾶν κυρτουμένην, ἀποτελεῖ ὁ ὀγκώδης τοῖχος περὶ οὗ ὁ λόγος, ὑψοῦται τὸ βῆμα, μέγας κύβος πρὸς βορρᾶν ἀλλ' οὐχὶ πρὸς τὴν θάλασσαν ἀφορῶν, ἐπὶ βαθμίδων δ' αἰρόμενος, καὶ τετμημένος ἐκ τοῦ αὐτοφουῶς βράχου, ὅστις ὀπισθεν αὐτοῦ ἐκτείνεται εἰς εὐθύγραμμον τοῖχον. Εἶναι δὲ καὶ τοῦτο ἀποδείξις τῆς ταυτότητος τῆς Πνυκός, διότι γνωστὸν εἶναι ὅτι λίθινον ἦτον τὸ ἀρχαῖον βῆμα, καὶ ὑπὸ συγγραφέων ἀναφέρεται ὡς « ὁ ἐν τῇ Πνυκὶ λίθος » (1). Ἐνταῦθα δὲ που εὐρέθη καὶ ἐπιγραφὴ, διατηρουμένη ἤδη ἐν Ἀκροπόλει, καὶ φέρουσα ἀρχαῖοις γράμμασι τὰς λέξεις « ὄρος Πνυκός ».

Ἀμέσως δ' ὑπεράνω τοῦ βήματος, ἐπὶ τῆς ἐπιπέδου κορυφῆς τοῦ λόφου, ὅθεν ἡ θάλασσα εἶναι καταφανής, ὑπάρχουσι λείψανα καὶ ἐτέρου μικροτέρου βράχου ὁμοίως τετμημένου ἐν σχήματι τῇ βήματος ἢ βωμοῦ, ἀλλ' ἤδη σχεδὸν μέχρις ἐδάφους κατεστραμμένου. Τοῦτο εἶναι πιθανώτατα τὸ ἀρχαιότερον « βῆμα τὸ ἐν Πνυκί, πεποιημένον ὥστ' ἀποβλέπειν πρὸς τὴν θάλασσαν, ὃ ὕστερον οἱ τριάκοντα πρὸς τὴν χώραν ἀπέστρεψαν », κατὰ τὴν παράδοσιν ἣν διηγεῖται ὁ Πλούταρχος (2), τμηθὲν δ' ἐκ τοῦ προέχοντος βράχου τῆς ἐπιπέδου κορυφῆς, ἣτις ἰσοπεδώθη ὅταν, ὡς ὑπεθέσαμεν, ὁ Κλεισθένης προσδιώρισεν αὐτὴν διὰ τὰς ἐκκλησίας.

Ἄλλ' ὅταν ὁ Θεμιστοκλῆς ἐπεχείρησε νὰ τειχίσῃ τὴν πόλιν παρὰ τὴν γνώμην τῶν Λακεδαιμονίων (3), τότε, κατὰ τὸ μεσημβρινὸν αὐτῆς μέρος, ἤναγκάσθη νὰ φέρῃ τὸ τεῖχός του, ὡς ἀποδεικνύουσι τὰ σωζόμενα ἔχνη, καὶ ὡς οἱ ὀχυρωματικοὶ κανόνες ὑπηγόρευον, ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ Μουσείου πρὸς τὴν τοῦ λόφου τῶν

(1) Ἀρποκρ.-Σουίδ.-Φώτ. φ. « λίθος » κτλ. — (2) Θεμ. 19.—

(3) Πλούτ. αὐτ.

Νυμφῶν δι' αὐτῆς τῆς Πρυκός, καὶ τοῦτο ἦν τὸ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἀναφερόμενον «*τείχος τὸ ἐν τῇ Πρυκίᾳ*» (1), διερχόμενον ἀμέσως ὀπίσω τοῦ βήματος, καὶ διατέμενον πᾶν τὸ χωρίον τῆς ἐκκλησίας καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ἑκτασιν. Τότε, φαίνεται, ὀφείλων ὁ Θεμιστοκλῆς ν' ἀποδώσῃ τῷ δήμῳ ἑτέραν θέσιν διὰ τὰς συνελεύσεις αὐτοῦ ἀντὶ τῆς ἀφαιρεθείσης, διεσκεύασε τὴν βορείαν τοῦ λόφου κλιτὺν, κόψας τοὺς βράχους καθέτως, καὶ διὰ τῶν ἀποτεμνομένων μεγάλων ὀγκῶν, ὀλίγα μόνον βήματα μετακυλισθέντων, κατασκευάσας τὸ ἰσχυρὸν ἐκεῖνο κυκλοτερὲς τεῖχος, τὸ φέρον τὸν τύπον τῶν χρόνων αὐτοῦ, εἰς χρηπιδῶμα καὶ περίβολον τοῦ ἰσοπεδωθέντος χωρίου, ὅπερ, ἔχον 2586 τετραγωνικῶν μέτρων ἐπιφάνειαν, δύναται νὰ δεχθῇ ἐπέκεινα τῶν 10000 καθημένων καὶ τῶν 15000 ἰσταμένων ἀνδρῶν· ἐξ ἑνὸς δὲ τῶν μεγίστων βράχων, μὴ ἀποτμηθέντος, κατεσκεύασε τὸ βῆμα, ὅμοιον μὲν πρὸς τὸ ἀρχαῖον, ἀλλὰ πολὺ εὐρυχωρότερον, καὶ προσφορώτερον πρὸς τὰς ζωηρὰς κινήσεις τῶν ῥητόρων τῶν νεωτέρων χρόνων (2), ἀλλὰ μὴ ἔχον ὡς τὸ πρὸ αὐτοῦ ἄποψιν πρὸς τὴν θάλασσαν. Τὴν διαφορὰν ταύτην μεμψιμοίρως παρατηροῦντες οἱ μετὰ ταῦτα, ὑπέλαβον, κατὰ τὴν γνωστὴν τῶν ἀνθρώπων τάσιν εἰς τὸ ν' ἀποδίδωσι τοῖς μισουμένοις πάντα τὰ μισητὰ, ὅτι *καὶ τὸ βῆμα τὸ ἐν τῇ Πρυκί πεποιημένον ὥστε ἀποβλέπειν πρὸς τὴν θάλασσαν, ὥστερον οἱ τριάκοντα πρὸς τὴν χώραν ἀπέστρεψαν*» (3).

Ἀλλὰ πρὸ τίνος ὁ περίδοξος ἀρχαιολόγος Οὐέλκερ, ἀφορῶν πρὸς τε τὴν ὀγκώδη ὄψιν τοῦ ἐν λόγῳ τοίχου, καὶ πρὸς τινὰ ἀναθηματικὰ πινάκια τῶν μεταγενεστέρων Ῥωμαϊκῶν χρόνων, ἀνασκαφέντα ὑπὸ τοῦ λόρδου

(1) Φιλογ. ἐν σχολ. Ἀριστοφ. Ὀρν. 998. — (2) Πλουτ. Νικ. 3.
— (3) Πλ. Θεμ. 9.

Ἀβερδεΐνου κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἑκατονταετηρίδος περὶ τὸν ὀρθὸν βράχον, εἰς ὃν προσανακέκληται τὸ βῆμα, καὶ ἐπιγεγραμμένα «*Διὶ ἐνίστῳ*», δι᾽ ἰσχυρίσθη (1) ὅτι ἡ θέσις αὕτη εἶναι οὐχὶ ἡ Πνύξ, ἀλλὰ τὸ παρά τοῖς ἀρχαίοις λεγόμενον «*Πελασγιχόν*», ὅπερ πρὶν ἐξελαμβάνετο ὡς ἡ βορεία ὑπώρεια τῆς Ἀκροπόλεως. Ἐπ' ἐσχάτων δὲ καὶ ὁ Κ. Κούρτιος, ἀνασκαφὰς ἐνεργήσας ἐπιτοπίως, ἀλλ' οὐδὲν ἀνακαλύψας τὸ πειστικόν, συνεφώνησεν ὁμως μέχρι τινὸς μετὰ τοῦ Οὐελκέρου, ἀρνούμενος τὴν Πνύκα ἐνταῦθα, καὶ θεωρῶν τὸ χωρίον ὡς συμβαμίαν τινὰ ἀρχαιοτάτης τοῦ Διὸς λατρείας, τὴν δ' ἐκκλησίαν τοῦ δήμου μετατιθέμενος εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Μουσείου πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν (2). Καίτοι δὲ μετὰ βαθυτάτης πολυμαθείας ἀμφοτέραι αἱ πραγματεῖαι αὗται συντεταγμέναι, δὲν μᾶς φαίνονται ὁμως κατορθώσασαι νὰ μετακινήσωσι τὴν καθ' ἡμᾶς ἀναμφισβήτητον θέσιν τῆς Πνυκός. Ὁ λόγος ὃν προτείνουσιν, ὅτι ἡ πρὸς βορρᾶν ἐκθεσις τῆς ἐκκλησίας θὰ ᾔην ἀκατάλληλος ἔνεκα τῆς ἐν Ἀθήναις ἐπικρατήσεως τῶν βορείων ἀνέμων, ἴσως εἶχέ τινα βαρύτητα, ἂν προὔκειτο περὶ συνελεύσεων καθημερινῶν· ἀλλ' αἱ τοῦ δήμου ἐκκλησίαι ᾔσαν συνήθως 30 καθ' ὅλον τὸ ἔτος, καὶ βεβαίως πολλάκις τόσαι εὐδιοὶ ἡμέραι ἀνατέλλουσιν ὑπὸ τὸν ὥραϊον τῆς Ἀττικῆς οὐρανόν. Ἄλλως τε, καὶ ἂν ἀληθῶς ὁ ἄνεμος εἰς τὸ ὕψος τοῦτο ἀπέβαινεν ὀχλήρως, τοῦτο ἤθελε μᾶς ἐξηγήσει διατὶ πρωϊμώτατα αἱ ἐκκλησίαι ἀπὸ τῆς Πνυκός μετετέθησαν εἰς τὸ θέατρον. Ἡ δὲ προτεινομένη παντελὴς σιωπὴ τοῦ Πausaniou περὶ τῆς θέσεως ταύτης δὲν μᾶς φαίνεται ἀπόδειξις ἰσχυρά, καὶ ἀσυγκρίτως ὀλιγώτερον πρέπει νὰ μᾶς ἐκπλήξῃ διὰ τὴν πρὸ ἑκατονταετηρίδων ἤδη ἐγκαταλελειμμένην, καὶ ἐπὶ τοῦ περιη-

(1) Welcker, der Felsaltar des höchsten Zeus. Berlin. 1052.

—(2) E. Curtius, Pnyx und Stadmauer. Göttingen, 1862.

γητοῦ ἄχρηστον καὶ πιθανῶς ἔρημον χώραν τῶν δημο-
 τικῶν συνελεύσεων, παρ' ἃν ἦτον τοῦτο πανάρχαιον καὶ
 πανσέβαστον ἱερόν, κέντρον δημοτικῆς λατρείας καὶ
 ἐπὶ τῶν ἐσχάτων ἐτὶ Ῥωμαϊκῶν ἡμερῶν. Αἱ πινακίδες δὲ
 τοῦ Ὑψίστου Διὸς, αἵτινες φαίνονται εὐχῶν χαρακτῆρα
 διὰ θαυματουργοῦς ἰάσεις ἔχουσai, εἰσὶ κατὰ τοῦτο ἐκεῖ
 εὐεξήγητοι, ὅτι ἐν Ἀθήναις ὁ Ζεὺς προΐστατο τῶν πολι-
 τικῶν συνελεύσεων, ὁ Βουλαῖος τῶν τῆς Βουλῆς,
 ὁ Ἀγοραῖος τῶν τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου ⁽¹⁾, καὶ
 παρὰ τὸ βῆμα σώζεται θέσις ἀνεσχαμμένη ἐν τῷ ὀρθῷ
 βράχῳ, ἐν ᾗ αὐτοῦ ἀναμφιβόλως τὸ ἄγαλμα ἵστατο.
 Τοῦτο παραμεῖναν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐπ' αἰῶνας,
 ἀφ' οὗ ἡ Πνύξ ἔπαυσε χρησιμεύουσα εἰς τὰς δημοτικὰς
 συνελεύσεις, ἐγένετο δι' αὐτὸ μάλιστα τοῦτο, διότι ἔμενεν
 ἔρημον, ἀντικείμενον προληπτικῆς τινος λατρείας τοῦ
 λαοῦ, ὅστις καὶ θεραπευτικὰς τῷ ἀπέδιδεν ἰδιότητας. Ὁ
 Κ. Κούρτιος, σκάψας ὑπὸ τὸ ἔδαφος, εὔρε περὶ τὸ μέ-
 σον τοῦ ἐπιπέδου βράχου βαθμίδας τινὰς λελαξευμένας,
 αἵτινες ὁμῶς οὐδὲν νομίζομεν ὅτι ἀποδεικνύουσι κατὰ
 τῆς ταυτότητος τῆς θέσεως τῆς Πνυκός, διότι πιθανῶς
 παρέμειναν ἐκ τῆς προτέρας διασκευῆς αὐτῆς, ἥ εἰσὶν
 ἴσως λείψανον ἐτέρου βήματος κατασκευασθέντος ἢ ἀρ-
 ξαμένου νὰ κατασκευάζεται ἐπὶ τοῦ διατειχισμοῦ τῆς
 Πνυκός, καὶ μετὰ ταῦτα ἐγκαταλειφθέντος, ὅταν πα-
 ρεσκευάσθῃ τὸ νέον καὶ μόνιμον βῆμα εἰς θέσιν ᾗτις
 ἀνεγνωρίσθῃ ὡς καταλληλοτέρα. Ὡς δὲ πρὸς τὸ μέρος
 εἰς ὃ ὁ Κ. Κούρτιος τίθησι τὴν Πνύκα, τοῦτο ἔχει πλὴν
 ἄλλων τὸ ἐλάττωμα ὅτι τὴν θάλασσαν καὶ ἐξ οὐδενὸς
 αὐτῆς σημείου οὐδὲ βλέπει οὐδ' εἶδε ποτὲ ἢ τὸ βῆμα ἢ
 τὸ ἀκροατήριον.

Ἐκ τούτων συμπεραίνομεν ὅτι εἰς τὴν θέσιν ἐφ' ἧς
 σώζεται ὁ ὀγκώδης τοῖχος, καὶ εἰς μονὴν ταύτην τὴν

(1) Σχολ. Ἀριστ. Ἰππ. 410.

θέσιν ἐδύνατο νὰ εἶναι ἡ Πνύξ, καὶ ὅτι ὁ τοῖχος οὗτος, ὁ ἔχων τὸν οἰκοδομικὸν ρυθμὸν ὃν ἀπεδώκαμεν εἰς τοὺς μηδικοὺς χρόνους, ἀνηγέρθη ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Θεμιστοκλέους.

Ἐτειχίζοντο δὲ τὰ φρούρια οὐ μόνον, ὡς κατ' ἀρχάς, ἐπὶ τῶν κορυφῶν καὶ τῶν ῥάχεων, ἀλλὰ πολλάκις ἤδη, ἕνεκα τῆς τελειοποιήσεως τῆς ὀχυρωματικῆς, καὶ εἰς πεδιάδας, ἔχοντα μόνον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀκροπόλεις ὑπερχειμένας, καὶ τὰ τεῖχη διατεμνόμενα διὰ συνεχῶν πύργων, οἵτινες, ὡς καὶ τὰ μεταπύργια, εἶχον ἐπάλξεις, καὶ ἦσαν ὑπόστεγοι. Ἰδίως δὲ πύργοι ὠχύρουν τὰς πύλας, καὶ ἰσχυρότεροι μάλιστα δεξιῶς τῷ εἰσβάλλοντι, διότι αἱ ἑλληνικαὶ φάλαγγες, ἀριστερῶς οὔσαι διὰ τῶν ἀσπίδων κατάφρακτοι, παρίστων ἀσθενεστέραν τὴν δεξιὰν αὐτῶν πλευράν. Λεπτομερῶς περιγράφει ὁ Θουκυδίδης τὸ φρούριον τῶν Πλαταιῶν ⁽¹⁾. Σῶζονται δὲ καὶ λείψανα οὐκ ὀλίγα φρουρίων ἐκ τῶν χρόνων τούτων, ὡς μεταξὺ ἄλλων, πλὴν τῶν προμνημονευθέντων τῆς Ἐρετρίας καὶ τῶν τῆς Δεκελίας, τὰ τοῦ Πειραιῶς, ὃν ἐτείχισεν ὁ Θεμιστοκλῆς ἐν Ὀλ. 74, δ', καὶ ἦν τὸ τεῖχος «*Ἐκ μεγάλων λίθων ἐν τομῇ ἐγγωνίῳ, σιδήρῳ καὶ μολύβδῳ δεδεμένων*», πλάτος ἔχον, ὥστε ἐπ' αὐτοῦ «*δύο ἄμαξαι ἐναντία ἀλλήλαις τοὺς λίθους ἐπήγον*» ⁽²⁾. Τὸ δὲ ὕψος αὐτοῦ, ὃ κατὰ Θουκυδίδην ὁ Θεμιστοκλῆς ἤθελε διπλάσιον τοῦ ὅσον ἐγένετο, ἦν, κατ' Ἀππιανόν ⁽³⁾, 40 πήχεων ἢ 60 ποδῶν. Ἀλλὰ τοῦτο φαίνεται ὑπερβολή, διότι τὰ ὑψηλότερα σωζόμενα ἢ ἀναφερόμενα τεῖχη τῆς ἐποχῆς ταύτης, τὰ τῶν Πλαταιῶν, τὰ τῶν Αἰγισθενῶν, τὰ μεταγενέστερα τῆς Μεσσήνης, δὲν εἶχον ὕψος ἀνώτερον τῶν 20 πήχεων, καὶ δὲ τῶν αὐτῶν Κυκλωπείων τὸ ὕψος οὐδαμῶς ὑπερβαίνει τοὺς 35 πήχεις.

(1) Γ, 21.— (2) Θουκ. Α, 93.— (3) Μιθριδ. 30.

Ἐπ' αὐτῶν δὲ τῶν Μηδικῶν, πρὸ τῆς ἐν Σαλαμῖνι μάχης, ἐν Ὀλ. 75 α., ὠκοδόμησαν οἱ Πελοποννήσιοι ἐν πάσῃ σπουδῇ τεῖχος διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ ἐπὶ 40 σταδίου ἀπὸ Λεχαιῶν εἰς Κεγχρεάς ἐκ λίθων, πλίνθων, ξύλων καὶ ἄμμου, συνεργαζομένων πολλῶν μυριάδων στρατιωτῶν (1). Τὰ τὴν σήμερον ὁμῶς ἐπὶ τοῦ Ἰσθμοῦ σωζόμενα διατειχίσεως ἔχοντα εἰς λείψανα τοῦ τείχους ὃ ἀνήγειρεν ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις ὁ Οὐαλεριανός, τὸ 253 μετὰ Χριστόν (2).

Μετὰ δὲ τὸν ἐμπρησμόν τῶν Ἀθηναίων ὑπὸ τῶν Περσῶν, ἀνωκοδόμησαν ἐν Ὀλ. 75 β' πανδημεὶ καὶ κατεσκευασμένως οἱ Ἀθηναῖοι τὰ τεῖχη των, τοὺς τυχόντας ἐντειχίσαντες λίθους καὶ ἐκ τάφων καὶ ἐκ μνημείων παντοδαπῶν (3), καὶ πιθανῶς τῶν χρόνων ἐκείνων εἶναι ὁ σωζόμενος ἔτι τειχισμὸς τοῦ Πελασγικοῦ ἢ Βορείου τείχους τῆς ἀκροπόλεως, καθ' ὃ οἱ Πέρσαι εἰσώρμησαν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν (4). Τὰ δὲ λείψανα τείχων τὰ εἰς τὴν κάτω πόλιν σωζόμενα, τὰ κατὰ τὸ Μουσεῖον, διὰ τῆς Πνυκὸς καὶ κατὰ τὸν λόφον τῶν Νυμφῶν, ἴσως εἰσὶν ἐξ ἐπισκευῆς μακεδονικῆς τῆς ἀρχαίας ἐκείνης τειχίσεως.

Τὸ δὲ νότιον τεῖχος τῆς Ἀκροπόλεως, πεπονημένον καὶ αὐτὸ ἐκ τῆς Μηδικῆς εἰσβολῆς, ἀνωκοδόμησε μετ' ἐπιμελείας ὁ Κίμων ἐν Ὀλ. 77 γ'. ἢ δ'. (5). Τὸ ἀνατολικὸν τέλος τεῖχος, τὸ πρὸς τὸν Ὑμητὸν ἀφορῶν, ὡς καὶ πολλὰ τῶν τότε οἰκοδομουμένων, ἦν ἐκ κεράμου, ἥτις ἐθεωρεῖτο ὡς ὕλη στερεὰ καὶ κατάλληλος πρὸς ὀχύρωσιν (6). Ἀλλ' ἡ βᾶσις αὐτοῦ ἐπ' ἐσχάτων ἀνα-

(1) Ἡροδ. II, 71. — (2) Ζωναρ. Α' σ. 234. ἐκδ. Βασ. —

(3) Θουκ. Α, 93.—(4) Ἡροδ. II, 53.—(5) Πλουτ. Κίμ. 13.

—Παυσ. Α, 21—Corn. Nep. G'm. 2.—(6) Vitruv. II, 8—Plin. 35, 14.

σκαφεῖσα, ἦν λιθίνη καὶ εὐρεῖα, ὡς περιγράφει ὁ Θουκυδίδης τὰ τείχη τοῦ Πειραιῶς.

Νεωδομία.

Τῶν δὲ ναῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης ὁ ρυθμὸς καὶ ὑπὸ συγγραφέων μαρτυρεῖται καὶ ἐκ συχνῶν λειψάνων εἶναι γνωστός ⁽¹⁾. Ὁ ναὸς, οὐχὶ πρὸς θεραπείαν βιωτικῶν ἀναγκῶν, ἀλλ' ὡς ἀνάθημα εὐσεβείας μᾶλλον ἀνεγειρόμενος, εἶναι πάντων τῶν οἰκοδομημάτων τὸ ἰδανικώτερον καὶ τὸ μᾶλλον τῇ κυρίως καλλιτεχνίᾳ ἀνῆκον. Ἐπειδὴ ὁμως κατὰ τὰς ἐλληνικὰς ἰδέας ἐθεωρεῖτο ἰδίως ὡς τοῦ Θεοῦ κατοικία ⁽²⁾, διὰ τοῦτο ἦτον ἐπόμενον, τὸ σχῆμα αὐτοῦ, ἐν τοῖς πρώτοις μάλιστα χρόνοις, ὅταν αἱ καλλιτεχνικαὶ ἐπίνοιαι δὲν ἦσαν φυσικῶ τῷ λόγῳ λίαν ποικίλαι, νὰ ἔχῃ ἀναλογίαν τινα πρὸς τὸ τῶν συνήθων κατοικιῶν, ὧν ὁμως ὁ ρυθμὸς καὶ ἡ ὕλη ἐξαρτῶνται κατὰ μέγα μέρος ἐκ τοῦ κλίματος καὶ τῆς φύσεως τοῦ τόπου ἐν ᾧ οἰκοδομοῦνται. Οὕτως ἀρχικῶς ὁ θῶριος ναὸς ἦν αὐτὴ ἡ τοῦ Δωριέως καλύβη ⁽³⁾, ἥτις ἐν τῇ ὀρεινῇ καὶ πολυδένδρῳ Δωρίδι ἦν βεβαίως ξυλίνη, καὶ ἄλλως τοιαύτη, ὥστε τὸ μὲν θέρος νὰ παρέχῃ σκιὰν ἐνταυτῷ καὶ τοῦ ἀέρος διάπνουν, τὸν δὲ χειμῶνα ἐκροῇ ἐἰς τὸ ὁμβριον ὕδωρ καὶ εἰς τὴν ἐνίοτε στιβαζομένην χιόνα. Αὐξομένου δὲ τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου, κατ' ὀλίγον ὁ λίθος ἀντικατέστησε τὸ ξύλον, καὶ οὕτως, ὥστε εἰς τὰς λιθίνας οἰκοδομὰς ἔμεινεν ἀπαραγνώριστος ἡ ἀναλογία τῆς ξυλοδομίας, καὶ κατὰ τὸν ρυθμὸν τοῦτον

(1) Ἰδ. C. Bötticher, Tektonik der Hellenen, 3 τόμ. καὶ Ἀτλας.— J. M. Mauch, Neue, systematische Darstellung der architektonischen Ordnungen der Griechen.— (2) Ἰδ. ἀνωτ. σελ. 57 — (3) Ἰδ. J. H. Krause, Deinokrates, I, § 3.

ἀνηγέρθησαν οἱ ὠραιώτατοι τῆς ἀρχαιότητος ναοί. Παράδοξος φαίνεται ὁ διίσχυρισμός τοῦ Βιτρούβιου (1), ὅτι κατ' ἀρχαίους τινὰς ἀρχιτέκτονας ὁ Δῶριος ῥυθμός ἦν ἀκατάλληλος εἰς τὴν νεωδομίαν, καὶ ὅτι ἀπέφευγον οἱ ἀρχαῖοι ἐν τοῖς ναοῖς τὴν Δῶριον συμμετρίαν. Εἰς ταῦτα ἀντιμαρτυροῦσι τὰ ἐνδοξότερα τῆς ἀρχαιότητος λείψανα, ὥστε πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι οἱ ἀρχαῖοι τοῦ Βιτρούβιου ἦσαν οὐχὶ οἱ ἀρχιτέκτονες τοῦ Παρθενῶνος καὶ τῶν Προπυλαίων, ἀλλ' οἱ τεχνῖται τῆς παρακμῆς, καὶ ὅτι αἱ κρίσεις αὐτοῦ εἰσὶν ἀμφισβητήσιμοι ἐνίοτε, ὅταν εἶναι ἐσφαλμένη αὐτῶν ἡ ἐποψις.

Συνέκειντο δ' οἱ Δωρικοὶ ναοὶ ἐκ Σ η κ ο ὕ παραλληλογράμμου, σπανίως εὐρυχώρου, καί, ὡς αἱ οἰκίαι, μὴ ἔχοντος παράθυρα πρὸς τὰ ἔξω. Ἐν αὐτῷ δ' οὐδ' ὁ λαὸς συνήρχετο, οὐδὲ περιείχοντο πάντοτε οἱ βωμοί, ὡς φερ' εἰπεῖν, ἐν ἐπιγραφαῖς ἀφορώσαις τὸ Ἑρεχθεῖον, ἀναφέρονται οἱ βωμοὶ ἐκτὸς κείμενοι τοῦ ναοῦ (2). Ἵνα δὲ φαίνεται ὑψηλότερος ὁ σηκός, ἀνιδρύετο ἐπὶ βάσεως ἢ κρηπίδος, ἐχούσης βαθμίδας περιττοῦ ἀριθμοῦ συνήθως, μάλιστα δὲ τρεῖς, ὅπως ὁ τῆς πρώτης διὰ τοῦ δεξιοῦ ποδὸς ἐπιδαίνων, φθάνῃ διὰ τοῦ αὐτοῦ καὶ εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ ναοῦ. Ὅπου δὲ, διὰ τὸ μέγεθος τοῦ ναοῦ, αἱ βαθμίδες ἀπέβαινον ὑπὲρ τὸ δέον ὑψηλαί, ἐκεῖ παρενετίθεντο καὶ ἄλλαι διάμεσοι ἐμπρὸς τῆς εἰσόδου, ἥτις ἦν ἐν τῷ μέσῳ μιᾶς τῶν ἐλασσόνων πλευρῶν, καὶ κυρίως τῆς ἐστραμμένης πρὸς ἀνατολὰς, ὅπως τὸ ἄγαλμα δέχεται τὰς πρώτας τοῦ ἀνατέλλοντος ἡλίου ἀκτίνας, καὶ οὐχί, ὡς ὁ Βιτρούβιος φαίνεται αἰνιττόμενος, τῆς πρὸς δυσμὰς, ἐπὶ σκοπῷ τοῦ νὰ συνανατέλλῃ μετὰ τοῦ ἡλίου καὶ τὸ ἄγαλμα ἐπὶ τὴν πόλιν.

Περὶ δὲ τοὺς ναοὺς ὑπῆρχεν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ περιστύλιον, στηρίζον τῆς ὀροφῆς τὴν πρὸς τὰ ἔξω ἐπέκ-

(1) IV, 3 — (2) ἴδε ἐμὰς Antiq. Hell. I, N. 59.

τασιν, ἵνα παρέχη εἰς τὸν συρρέοντα λαὸν, ὅστις διέμενε μᾶλλον ἐκτός τοῦ ναοῦ, τόπον ἀναπεπταμένον ἐν ταύτῳ καὶ ὑπόστεγον.

Καὶ οἱ μὲν ἐλάσσονες καὶ ἀπλούστεροι τῶν ναῶν εἶχον μόνον δύο χιόνας ἐμπρὸς τῆς θύρας, μεταξὺ δύο παραστάδων, ἧτοι τῶν κατὰ τὴν πλευρὰν ταύτην ἐπεκτάσεων τῶν δύο πλαγίων τοίχων, καὶ ὠνομάζοντο τότε Ἐν παραστάσι (ἴδε Πίν. Α, 5).

Ὁ δὲ ναὸς ὁ ἔχων πρὸ ὀλοκλήρου τῆς πλευρᾶς τῆς εἰσόδου σειρὰν χιόνων, συνήθως τεσσάρων, ὠνομάζετο Πρόστυλος, καὶ ὁ ἑκατέρωθεν πρόστυλος, ἐλέγετο Ἀμφιπρόστυλος (Πιν. Α, 6).

Ὁ δὲ πανταχόθεν ὑπὸ χιόνων περιλαμβανόμενος ἐκαλεῖτο Περιπτερος, διότι πτερόν ἐλέγετο ἡ σειρὰ χιόνων πρὸ πλευρᾶς τινος οἰκοδομήματος. Ψευδοπερίπτερος δ' ἐκαλεῖτο ὁ εἰς τὰς μακρὰς πλευρὰς ἀντὶ χιόνων ἡμιχιόνας ἔχων εἰς τὸν τοίχον προσηλωμένους. Εἶχον δ' οἱ περίπτεροι ναοὶ καὶ χιόνας ἐν παραστάσι κατὰ τὰς βραχείας πλευρὰς, ἡ δευτέραν σειρὰν χιόνων, ὡς οἱ ἀμφιπρόστυλοι.

Ὁ δ' ἔχων περίξ καὶ τῶν τεσσάρων πλευρῶν διπλὴν χιόνων σειρὰν, ἐλέγετο Δίπτερος· καὶ οἱ μείζονες τούτων, οἱ δεκάστυλοι, φέρ' εἰπεῖν, εἶχον ἐνίοτε καὶ triπλοῦν τὸ πτερόν εἰς τὰς βραχείας πλευρὰς. Ψευδοδίπτερος δ' ἐκαλεῖτο ὁ ἔχων μίαν μὲν σειρὰν, ἀλλ' ἀπέχουσαν τῶν τοίχων τοῦ σηκοῦ διπλασίως τῆς συνήθους ἀποστάσεως.

Ἀπειχον δὲ συνήθως οἱ χιόνες ἀπ' ἀλλήλων κατὰ τὸ πάχος αὐτῶν, κατὰ 2 ἐμβάτας (modulus), ὡς ἐκαλοῦντο αἱ τῆς βάσεώς των ἡμιδιάμετροι· καὶ τότε οἱ ναοὶ ἐλέγοντο Σύστυλοι. Εὐστυλοὶ δ' ἂν ἀπειχον κατὰ 2 $\frac{1}{4}$ ἐμβάτας οἱ χιόνες· Πυκνόστυλοι, ἂν κατὰ 1 $\frac{1}{2}$ · Διάστυλοι, ἂν κατὰ 3, καὶ Ἀραιόστυλοι, ἂν κατὰ 4.

Ἐπωνομάζοντο δ' οἱ ναοὶ καὶ ὡς τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κίωνων, ἀλλὰ τῶν μικρῶν αὐτῶν πλευρῶν, τετράστυλοι, ἐξάστυλοι, ὀκτάστυλοι καὶ δεκάστυλοι. Αἱ δὲ μακραι πλευραὶ εἶχον ἐν Ἑλλάδι συνήθως ἀριθμὸν κίωνων διπλάσιον πλέον ἑνὸς τῶν κατὰ τὰς βραχείας.

Ἦσαν δὲ τὸ σχῆμα στρογγύλοι οἱ κίονες, μειούμενοι ὀλίγον, κατὰ τὸ $1/3$ τοῦ ἐμβάτου, πρὸς τὰ ἄνω κωνοειδῶς, «*ἐς μέλουρον ἀνιόντες*» (1), κατὰ δὲ τὸ $1/2$ τοῦ ὕψους αὐτῶν ὀλίγον ἐξοιδαινόμενοι, ἢ τὴν λεγομένην ἐν τὰ σιν ἔχοντες, ὡς ἂν ἦσαν ὀργανικὰ προϊόντα, καὶ ἂν ἐξώγκου αὐτοῦς ἢ ἐκ τοῦ ἐδάφους ἀνιούσα ἱκμάς. Συνέκειντο δ' οἱ μὲν ἐλάσσονες, καὶ ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις καὶ αὐτοὶ οἱ μεγάλοι, ἐξ ἑνὸς μόνου, οἱ δὲ μείζονες ἐκ πολλῶν τμημάτων, ἃ κατ' ἀναλογίαν τοῦ σπονδυλικοῦ ὁστοῦ ὠνόμασάν τινες σπονδύλους (tam-bours). Ἐπικείμενα δ' ὀριζοντίως ἐπ' ἀλλήλων τὰ τμήματα ταῦτα, λαμβάνουσι τὴν στερεότητα αὐτῶν ἐκ μόνης τῆς μεγίστης ἀκριβείας μεθ' ἧς εἰσὶ προσηρμοσμένα· εἰς δὲ τὰ μείζονα οἰκοδομήματα ἔχουσι προσέτι πολλάκις κατὰ τὸ κέντρον τετράγωνον ὁπῆν, εἰς ἣν ἐντίθεται ξύλινος κύβος, ἐλαστικώτερον τοῦ λίθου συνέχων αὐτά.

Ὅσον δ' ἀρχαιότεροι ἦσαν οἱ κίονες, τοσούτον ἦσαν βραχύτεροι καὶ παχύτεροι, στερεότητα μᾶλλον ἐπιζητοῦντες ἢ χάριν. Ἦν δὲ τὸ μέσον καὶ σύνηθες αὐτῶν ὕψος δωδεκαπλάσιον τοῦ ἐμβάτου, παραβαλλόμενον ὑπὸ τοῦ Βιτρουβίου (2) πρὸς τὰς ἀναλογίας τοῦ ἀναστήματος τοῦ ἀνδρός.

Ἦσαν δὲ ράβδωτοί, ἔχοντες συνήθως 20 στρίγγας ἢ διαξέσματα κοῖλα, ἀδαυῇ μᾶλλον, καὶ εἰς ὀξεῖαν γωνίαν διατεμνόμενα· ἐνιαχοῦ δὲ, εἰς τὰ ἀρχαιότερα μάλιστα μνημεῖα, ὡς φαίνεται, οἷον εἰς τὸν ἐν Σουνίῳ ναόν, εἰς τὰ σωζόμενα τοῦ ἀρχαίου Παρθενῶνος, εἰς τὴν

(1) Παυσ. I, 6. — (2) I, 2. - IV, 3.

ἐντὸς στοᾶν τοῦ ἐν Αἰγίνῃ ναοῦ, ἦσαν τὰ διαξέσματα μόνον 16, καὶ ὑπάρχουσι προσέτι σπάνιά τινα παραδείγματα ὀκταπλεύρων κίωνων, οἷον ἐν Τροιζῇνι (1), ἴσως λείψανα τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος, τοῦ ἀρχαιοτάτου τῶν ὅσους εἶδεν ὁ Πausanías (2). ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τῷ παναρχαίῳ ναῷ τῆς Λιμνάτιδος Ἀρτέμιδος ἐν Ταυγέτῳ (3). Οὗτοι προέκυψαν προφανῶς ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ τετραγώνου κίονος, καὶ παρήγαγον μετὰ ταῦτα τὸν ἐκκαιδεκάγωνον, κοσμηθέντα διὰ τῶν διαξεσμάτων, ὅπως παίζῃ ἐν αὐτοῖς τὸ σκιάφως, ἐν ᾧ ὁ εἰκασάγωνος εἶναι μεταγενεστέρα μετάπλασις εἰς εὐγενεστέρας ἀναλογίας. Σπανιώτατα δὲ, οἷον ἐν Σάμῳ (4), ἀπαντῶνται καὶ κίονες 32 διαξέσματα ἔχοντες, ἥτοι τὰ 16 διπλασιαζόμενα. Ἐτίθεντο δ' οἱ κίονες ἄξεστοι, καὶ διεξέοντο ἐν χώρᾳ, κατ' ἐξακαλούθησιν τοῦ ὑποτραχηλίου τοῦ κιονοκράνου, μόνου προηγούμενως διαξεομένου (5).

*Ανωθεν δ' ἐκοσμεῖτο ὁ κίων διὰ τοῦ κιονοκράνου ἢ ἐπικράνου ἢ κεφαλῆς, (Chapiteau) (Πιν. Α, 7.), οὗ τὰ διάφορα μέρη εἰσὶ (Πιν. Α, 9.) 1). Τὸ Ὑποτραχήλιον, ἐξαλούθησις τοῦ ῥαβδωτοῦ κορμοῦ τοῦ κίονος (e), ἀφ' οὗ διαιρεῖται δι' ἐντομῆς (c). 2). Ὁ ἐχλίνος (b), στρογγύλον οἶδημα ἐξέχον τοῦ κίονος, καὶ κοσμούμενον διὰ 3—5 ἰμάτων (annuli) (d), οἷτινες ἴσως παριστῶσι χαλκᾶ ἐπικοσμήματα τῶν ξυλίνων κίωνων. 3). Ἡ πλίνθος (abacus) (a), πλάξ παραλληλόγραμμος, προέχουσα ὑπὲρ τὸν ἐχλίνον. Εἰς τοὺς ἀρχαιότερους ναοὺς αἱ πλίνθοι εἰσὶ μᾶλλον ἐξέχουσαι, καὶ οἱ ἐχλῖνοι μᾶλλον πεπιεσμένοι.

Ἐπὶ δὲ τῶν κιονοκράνων ἐπικάθεται, μικρὸν εἰσέχων, ὁ θριγχὸς (entablement), ὅλον δηλαδὴ τὸ πέρας τῶν

(1) Gell, Argol. 121.—(2) Πaus. B, 25.—(3) Ross, Reisen in Pelop. σ. 7.—(4) Ross. Inselreis. II, 147.—(5) Ἰδ. πρὸς τοῖς ἄλλοις τὰς ἐμὰς Antiq. Hell. I. N. 57 καὶ 58.

στεγαζόντων μερῶν τῆς οἰκοδομῆς. (Πιν. Α, 9.). Καὶ πρῶτον μὲν τὸ ἐπιστύλιον (f, (architrave), ἤτοι ἡ ἄκρα δοκὸς τῆς στέγης, ἡ ἀπὸ κίονος εἰς κίονα ὑπερτείνουσα, καὶ ἰσομήκης οὔσα τῇ ἀποστάσει τῶν ἀξόνων δύο παρακειμένων κίωνων. Αὐτῆς τὸ ἀνώτατον μέρος κοσμεῖται ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν διὰ πλατείας ταινίας (g), κυματίου κατ' ἐπιγραφὴν ⁽¹⁾ (Platte-bande), ἐχούσης κάτωθεν πρὸς τὰ ἔξω εἰς ἴσας ἀποστάσεις (ὑπὸ τὰς τριγλύφους) κανόνας (listels), καὶ ὑπ' αὐτοὺς σταγῶνας (gouttes), συνήθως ἕξ, παριστώσας δῆθεν τὸ ἐκ τῶν τριγλύφων σταλάζον ὕδωρ.

Δεύτερον δ' ἡ ζώνη ἡ διάζωμα (frise), ἐμφαίνουσα τὰ πέρατα ἢ τὰς κεφαλὰς τῶν ἐπὶ τοῦ ἐπιστυλίου κειμένων ἐγκαρσίων δοκῶν τῆς ἐσχάρας τῆς ὀροφῆς, καὶ τὰ μεταξὺ αὐτῶν διαστήματα. Καὶ τὰ μὲν πέρατα ἢ τὰς κεφαλὰς ταύτας παριστῶσιν εἰς τὸ δωρικὸν διάζωμα αἱ τρίγλυφοι (h), μία συνήθως ὑπὲρ ἑκαστον κίονα καὶ ὑπὲρ ἑκαστον μεταστύλιον, συγχέμεναι ἐκ τριῶν γωνιαίως ἐξεχόντων μερῶν (femora, stries), δύο γλυφῶν (canaliculi) μεταξὺ αὐτῶν, καὶ δύο ἡμισείων γλυφῶν (semicanaliculi) ἑκατέρωθεν, ὁμοῦ ὑπὸ μίαν ταινίαν, κεφαλὴν καλουμένην τῶν τριγλύφων (Chapiteau du triglyphe). Τὰ δὲ μεταξὺ τῶν κεφαλῶν τῶν δοκῶν, ἢ τῶν τριγλύφων διαστήματα ἦσαν, φαίνεται, εἰς τοὺς ἀρχαιοτέρους, ἴσως τοὺς ξυλίνους, δωρίους ναοὺς, ὅπαι ἀνοικταὶ δι' ὃ καὶ ὁ Εὐριπίδης ⁽²⁾ λέγει· « Εἶσω τριγλύφων, ὅποι κερὸν », καὶ ἀλλαχοῦ ⁽³⁾. « Πέφυγα κερῶτά παστάδων ὑπὲρ τέρεμνα, δωρικὰς τε τριγλύφους. » Ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ἐκλείσθησαν πιθανῶς διὰ σανιδων, ὅπως προφυλάττωνται κατὰ τῶν στοιχείων, καὶ εἰς πολυτελέστερα οἰκοδομήματα αἱ σανίδες ἴσως ἦσαν γραπτοὶ πίνακες. Εἰς δὲ τοὺς λιθίνους ναοὺς, τὴν

⁽¹⁾ Ant. Hell. I, 57. — ⁽²⁾ Ἰφιγ. Ταυρ. 113. — ⁽³⁾ Ὀρέσ. 1366

θέσιν τῶν ὀπῶν τούτων κατέχουσιν αἱ μετόπαι ⁽¹⁾, πλάκες λίθιναι, κοσμούμεναι συνεχῶς διὰ γλυφῶν ἢ ἴσως καὶ διὰ γραφῶν.

Τρίτον δὲ, τὸ γεῖσον, γείσωμα, γεισοπόδισμα, ἀκρογείσιον ἢ στεφάνη (corniche, couronnement Γαλλ. Gesims Γερμ.), τὸ παριστῶν τὴν προέχουσαν ἄκραν τῆς ὀροφῆς, περιλαμβάνει τὰ ἐπόμενα μέρη. 1). Κυμάτιον δῶριον (ἤτοι ἐπίπεδον ταινίαν ὑπὲρ κοῖλον τροχῖλον). 2). Τὸ κυρίως γεῖσον (i) (corona, larmier) πρὸς τὰ ἔξω μὲν κάθετον, κάτωθεν δὲ προκλινές, παριστῶν τὰ ἄκρα τῶν ἀμειβόντων (chevrons), καὶ ἔχον εἰς τὴν πλαγίαν αὐτοῦ ἐπιφάνειαν ὑπὲρ πᾶσαν τρίγλυφον καὶ πᾶσαν μετόπην τὰς προμοχθοὺς (mutuli), τετραγώνους διαιρέσεις μετὰ σταγώνων, συνήθως εἰς τρεῖς σειρὰς ἀνὰ ἕξ, διηρημέναις διὰ τῶν μετοχῶν (v). 3). Δεύτερον κυμάτιον. 4). Τὴν ὑδρορρόην (m) (sima, doucine), ἔσθθεν μὲν κοιλὴν, ἔξωθεν δὲ κυρτὴν, μετὰ κεφαλῶν λεόντων ἢ ἄλλων κοσμημάτων κατὰ τὰς ἄκρας.— Ἦν δὲ τῶν ἀρχαιοτάτων ναῶν ὁ θριγκὸς παχὺς καὶ βαρὺς, ἴσος πρὸς τὰ 3/7 τοῦ ὕψους τῶν κιόνων.

Ὁ δὲ τοῖχος κατὰ τὸ μέρος τὸ ἀντιστοιχοῦν εἰς τὸ κιονόκρανον, ἢ, ἐν τοῖς μεγαλητέροις ναοῖς, εἰς τὸ κυμάτιον τοῦ ἐπιστυλίου, ἔχει τὴν Ἐπικρανίδα, ἤτοι λίθον λήγοντα ἄνωθεν εἰς κυμάτιον, πολλάκις κοσμούμενον διὰ κεχρωματισμένου μαϊάνδρου (Πιν. Α, 10). Εἰς δὲ τὸ μέρος τὸ ἀντιστοιχοῦν εἰς τὴν ζώνην τῶν τριγλύφων καὶ μετοπῶν, ἔχει εἰς τοὺς μεγαλητέρους ναοὺς καὶ αὐτὸς ζώνην, περιέχουσαν ἀνάγλυφα (τὴν ζωφόρον), καὶ ἄνωθεν κυμάτιον.

Ὅπου δὲ περατοῦται ὁ τοῖχος ἄνευ συνεχείας, ὅσον εἰς θύρας, εἰς ἐξοχὰς, κτλ., κοσμεῖται τὸ πέρας αὐτοῦ

(1) Vitruv. IV, 2.

διὰ τετραγώνων μικρῶν ἐξογκώσεων, αἵτινες ὀνομάζονται Παραστάδες (antæ). Ἐχουσι δὲ καὶ αὐταὶ ἐπίκρανον ἀντιστοιχοῦν εἰς τὸ κιονόκρανον, καὶ κεκοσμημένον ἀναλόγως τοῦ θριγχοῦ ἢ τοῦ κίονος, ἀλλὰ συνήθως ἀπλούστερον.

Αἱ δὲ θύραι ἔχουσιν ἑκατέρωθεν μὲν τὰ Προστομιαῖα (antepagmenta), ἥτοι παραστάδας παριστώσας τὰ ξύλινα σταθμὰ (montans), ἄνωθεν δὲ τὰ Ζυγὰ (supercilium, linteau), περιεχόμενα μετὰ τῶν προστομιαίων ὑπὸ κυματίου, καὶ ὑπεράνω τῶν ζυγῶν τὸ Ἰπέρθυρον ὑπὲρ ὃ, μεταξὺ δύο κυματίων, τὸ προέχον καὶ ἀπὸ τοῦ ὀμβρίου ὕδατος προφυλάττον τὴν θύραν μέρος, τὸ καλούμενον Γεῖσον.

Ἰπεράνω δὲ τῆς ζωοφόρου, ἢ εἰς μικροτέρους ναοὺς ὀπίσω τῶν τριγλύφων, αἱ δοκοὶ (δουροδόχοι, poutres) συνδέουσιν ἐγκαρσίως τὸ περιστύλιον μετὰ τοῦ σηκοῦ. Ἐπ' αὐτῶν δ' ἐστηρίζετο ἡ ὀροφή, ἥτις ἐν τῇ ξυλοδομίᾳ συνέχειτο ἐκ τῶν διαστχυρουμένων Στωτήρων (chevrons). Ἐπὶ δὲ τῶν ξύλων τούτων ἐτίθεντο ἱμάντες ἡ σφηνίσκοι (lattes), καὶ τὰ μεταξὺ αὐτῶν διαστήματα, τὰ Φατνώματα, ἐκαλύπτοντο διὰ σανίδων, αἵτινες Καλυμμάτια ἐλέγοντο· ἐνίοτε ὁμῶς, εἰς τὰ περιστύλια μάλιστα, ἴσως ἔμενον ἀνοικτὰ, καὶ δι' αὐτῶν ἐφαίνετο ὁ οὐρανός. Ἡ δὲ κατὰ τὴν 40 Ὀλυμπιάδα ὑπῆρχον φατνωματικαὶ ὀροφαὶ ἐν τῇ πλουσίᾳ Κορίνθῳ, ὅπου «Λεωτυχίδας ὁ πρεσβύτερος δειπνῶν, καὶ θεασάμενος τῆς στέγης τοῦ οἴκου τὴν κατασκευὴν πολυτελεῇ καὶ φατνωματικῇ, ἠρώτησε τὸν ξένον εἰ τετράγωνα παρ' αὐτοῖς τὰ ξύλα γύεται» (1). Ἡ δὲ ἀπὸ λίθων δὲ μίμησις τοῦ μέρους τούτου τῆς ξυλοδομίας παρήγαγεν ἐν τοῖς ναοῖς τὰς «ὀροφὰς φάτρας διαγεφυλλυμένας», κατὰ τὸν Διόδωρον (2), τὰ φατνώματα (lacunar, caisson), καλλωπίζοντα καὶ ἐλα-

(1) Πλουτ. Λυκ. 13.— (2) Α, 66.

φρύνοντα συγχρόνως τὴν ὀροφὴν, ὥς, ἐν Πίν. Α, 8, ἡ ὀροφή (τοῦ ναοῦ τῆς Νίκης) ἔχει τέσσαρας δοκοὺς φαινωματικὰς, ὧν ἑκάστη περιέχει ἀνὰ 6 φατνώματα. Ἐνίοτε, ὥς εἰς τὸ Θησεῖον, τὰ καλύμματα ἦσαν περιαιρετὰ, καὶ πολλὰ εἶχον ἐπιγεγραμμένον τι κόσμημα, ἰδίως ἀστέρας, ἐνίοτε χαλκοῦς καὶ προσθέτους, ὥς εἰς τὸ Ἐρεχθεῖον.

Ἡ δὲ στέγη ἦν ἡ κεκλιμένη ὀροφή πρὸς τὰς δύο μακρὰς πλευράς· ἐπομένως πρὸς τὰς δύο μικροτέρας ἀπέληγεν εἰς κάθετα τρίγωνα, κληθέντα Ἀετώματα ἡ ἀετώματα, διότι τό τε σχῆμα αὐτῶν καὶ αἱ ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ αἰσθήματος παραδεχθεῖσαι καὶ καθιερωθεῖσαι αὐτῶν ἀναλογίαι, αἱ ἐλαφρότητα συγχρόνως ἐκφράζουσαι καὶ μεγαλοπρέπειαν, ἀνεπόλουν τὸν βασιλέα τῶν ὀρνέων, ἀναπεπταμένας τὰς πτέρυγας ἔχοντα. Ὁ Πίνδαρος, ἐγκωμιάζων τὴν Κόρινθον ⁽¹⁾, λέγει· (Τίς ἄλλη πόλις) «Θεῶν ναοῖσιρ οἰωνῶν βασιλῆα δίδυμον ἔθηκε;» κατὰ μὲν τινὰς ἀποδιδούς διὰ τῶν λέξεων τούτων εἰς τὴν Κόρινθον τὴν εὔρεσιν τοῦ σχήματος, ἢ μᾶλλον, ἐπειδὴ τὸ σχῆμα εἶναι καθ' ἑαυτὸ στοιχειῶδες καὶ φυσικόν, τὴν τῶν ἀναλογιῶν τῶν ἀετωμάτων· κατ' ἄλλους δὲ, τὴν πρώτην ἐπικόσμησιν τῶν δύο τριγωνικῶν περάτων τῶν ναῶν διὰ γλυπτικῆς παραστάσεως ἀετῶν, ἐξ ἧς δὴ προέκυψε καὶ τὸ ὄνομα. Εἰσὶ δὲ τ' ἀετώματα λίαν ταπεινὰ ἐν τοῖς Δωρίοις ναοῖς, καὶ μετὰ ταῦτα ἐχοσμοῦντο διὰ διαφόρων γλυπτικῶν συμπλεγμάτων, καὶ ἰδίως δι' ἀγαλμάτων. Τὸ ἐμβαδόν, ἡ Τύμπανον, αὐτῶν (Πίν. Α, κ) περιστοιχίζεται ὑπὸ γείσου μετὰ κυματίου (i, l), καὶ ἄνω τῶν δύο σκελῶν τοῦ τριγώνου ἔχει ὑπὲρ τὸ γεῖσον καὶ ὑδρορρόην (corona et sima) (m), λήγουσαν εἰς ὅπας πρὸς ἐκροὴν τῶν ὑδάτων, συνήθως κοσμουμένας διὰ κεφαλῶν λεόντων (Πίν. Α,

(1) Ὀλ. ΙΓ, 29.

9, ο). Κατὰ δὲ τὰς τρεῖς γωνίας ἔχει ἡ γ ε μ ό ν α ς κεραμίδας (antefixa) ὑπὸ σχῆμα διαφόρων κοσμημάτων (Πίν. Β, 2), ἡ ἐνίοτε ἀ κ ρ ω τ ῆ ρ ι α (acroteria angularia et medianum), βάσεις φερούσας ἀγάλματα. Εἰς τοὺς μεγάλους δὲ ναοὺς ἡ στέγη, ἡ ὑπὲρ τὸν σηκὸν τοῦλάχιστον, ὅπου ὑπῆρχεν, ἦν βεβαίως ξυλίνη, καὶ οὐδ' εὐρέθησαν ποτὲ ἐν ναῶν ἐρειπίοις λείψανα λίθινα τοῦ μέρους τούτου αὐτῆς.

Ἐκαλύπτετο δ' ἡ στέγη ὑπὸ σ τ ρ ω σ τ ῆ ρ ω ν (tegula) ἡ ἐπιπέδων κεραμίδων· τὴν δὲ γραμμὴν τῆς ἐνώσεως αὐτῶν ἐστέγαζον κ α λ υ π τ ῆ ρ ε ς (imbrex), ἡ κυρταὶ κεραμίδες, ὧν σὶ τελευταῖται, οἱ ἄ κ ρ ο ι κ α λ υ π τ ῆ ρ ε ς ἡ ἀ κ ρ ω τ ῆ ρ ι α (frontali, imbrices extremi) ἐκοσμοῦντο δι' ἀνθεμίων, καὶ μετὰ ταῦτα ἐτίθεντο καὶ εἰς τὴν κορυφὴν τῶν οἰκοδομημάτων. Τὰς κεραμίδας πρῶτος Βύζας ὁ Σάμιος λέγεται κατασκευάσας λιθίνας ἐν Ὀλ. 50.

Φῶς δ' ἐλάμβανον οἱ ναοί, σπάνιοι μὲν τινες ἐκ τῶν ἐλαχίστων, ἐμπροσθεν, ὡς ὁ τῆς Νίκης, κλειόμενος, ἀντὶ διὰ τοίχου, διὰ κιγκλίδων μετὰξὺ ὀρθοστατῶν. Οἱ δὲ πλεῖστοι δι' ὀ π α ί ω ν ἡ φεγγιτῶν, κατεσκευασμένων ἐν τῇ ὀροφῇ, καὶ πολλάκις, ὡς ἐν τῷ Ἐρεχθείῳ, κομψῶς κεκοσμημένων. Ἄλλ' οἱ μείζονες αὐτῶν ἦσαν, φαίνεται, ὕ π α ι θ ρ ο ι, πρὸς τε τὸν ἔκπνουν τοῦ τῶν θυμιατηρίων καπνοῦ καὶ πρὸς φωτισμὸν ἐπαρκέστερον, κατὰ τὸν ῥυθμὸν τῶν οἰκιῶν, αἵτινες ἐλάμβανον τὸ φῶς οὐχὶ διὰ θυρίδων πρὸς τὰ ἔξω, ἀλλ' ἔσωθεν καὶ ἐκ τῆς αὐλῆς. Τοὺς ὑπαίθρους ἀναφέρει καὶ περιγράφει ὁ Βιτρούβιος ⁽¹⁾ διὰ τῶν ἐξῆς· «Ὁ δ' ὕπαιθρος ἔστι δεκά-

(1) III, 2, extr. «Hpaethrus vero decastylos est in pronao et postico; reliqua omnia eadem habet quae dipteros, sed interiore parte columnas in altitudine duplices, remotas a parietibus ad circuitiōnem ut porticus peristyliorum, medium

στυλος ἐν τῷ προνάῳ καὶ ὀπισθοδόμῳ· τὰ δὲ λοιπὰ πάντα ἔχει ταῦτα οἷα ὁ δῖπτερος, ἀλλ' ἐσωτερικῶς κίονας διπλοῦς ἐπαλλήλως καθ' ὕψος, ἀπέχοντας τῶν τοίχων πέριξ, οἷα ἡ τῶν περιστύλων στοά· τὸ δὲ μέσον ἔστιν ὑπαιθρον ἄνευ στέγης, καὶ πρόσδοδος ἐστὶ θυρῶν ἐκατέρωθεν ἐν τῷ προνάῳ καὶ ὀπισθοδόμῳ. Τούτου παράδειγμα οὐκ ἔστιν ἐν 'Ρώμῃ, ἀλλ' ἐν 'Αθήναις ὀκτάστυλος καὶ ἐν τῷ ραῷ τῷ 'Ολυμπίῳ. Ἡ δὲ περιγραφὴ αὕτη συμφωνεῖ ἐντελέστατα πρὸς τὴν τοῦ ναοῦ τῆς 'Ολυμπίας ἐν Πausanία (¹), καὶ πρὸς τὰ σωζόμενα τοῦ Παρθενῶνος λείψανα, ἐξ οὗ δύναται νὰ εἰκασθῇ ὅτι καὶ οἱ ναοὶ οὗτοι ἦσαν ὑπαιθροὶ, καὶ τοὶ μὴ δεκάστυλοι. Καὶ τοῦτο τῷ ὄντι λέγει ρῆτῳς ὁ Βιτρούδιος περὶ τοῦ Παρθενῶνος· διότι, ἐν ἐνῶ διδάσκει ὅτι ὑπαιθροὶ ἦσαν κοινῶς οἱ δεκάστυλοι, ἤτοι οἱ μέγιστοι πάντων ἐκτὸς τῆς κυρίως 'Ελλάδος, προστίθῃσι συγχρόνως ὅτι ἐν 'Αθήναις καὶ ὀκτάστυλός τις, προδήλως ὁ Παρθενῶν, ἦν τοιοῦτος· προσέτι δὲ, λέγει, καὶ ὁ τοῦ 'Ολυμπίου Διὸς, καὶ τοῦτον ἀναφέρει ἰδίως, διότι ἦν μόνος ἐν 'Αθηνήναις δεκάστυλος, καὶ ἐπομένως εἰς τὸν κοινὸν κανόνα ὑπαγόμενος. Οὐχ ἥττον ὁ 'Ρόσσιος (²) ἠμφισβήτησε τὴν ὑπαρξίν τῶν ὑπαιθρων ναῶν, διίσχυρισθεὶς ὅτι ὁ Βιτρούδιος ὁμιλεῖ οὐχὶ περὶ ἰδιαιτέρας κατηγορίας οἰκοδομῶν, ἀλλὰ περὶ τινων τυχαίως μεινάντων ἡμιτελῶν. Μεταξὺ δὲ τῶν ἐνστάσεων αὐτοῦ ἡ σπουδαιοτάτη εἶναι ὅτι ἐν χειμῶνι ἢ βροχῇ ἐδύνατο νὰ βλάβῃ τὸ ἄγαλμα καὶ τὰ λοιπὰ ἀναθήματα. 'Αλλ' ἐκτὸς τοῦ ὅτι ταῦτα ἦσαν ἐν ἀσφαλεῖ ὑπὸ τὴν ἐσωτερικὴν στοάν, καὶ ὑπὲρ τὸ ἄγαλμα ἴσως ἐξετείνετο ἡ ἀνωτάτη στέγη τοῦ 'Οπισθοδόμου, ὑπῆρχε

autem sub divo est sine tecto aditusque valvarum ex utraque parte in pronao et postico. Hujus autem exemplar Romae non est, sed Athenis octastylus et in templo Olympio.

(¹) E, 10.— (²) Hellenica, 1846.

πιθανώτατα καὶ ἐν τοῖς ὑπαίθροις ναοῖς ὅ,τι καὶ ἐν ταῖς οἰκίαις, κινηταὶ δηλ. ὀροφαί, αἷς ἐχρῶντο, ὡς μανθάνομεν ἐκ τινος χωρίου τῶν Διγесτων⁽¹⁾, πρὸς στέγασιν τοῦ ὑπαίθρου (*Hypæthri tegendi causa*).

Κατὰ τὰς περιγραφὰς προσέτι τοῦ Βιτρουδίου καὶ τοῦ Πausανίου, καὶ ὡς φαίνεται εἰς τὰ λείψανα τοῦ Παρθενῶνος, τὸ ὑπαίθρον μέρος τῶν ναῶν, περιέχον τὸ ἄγαλμα, εἶχεν ἐκατέρωθεν ἐσωτερικὴν κίονων στοᾶν (Πίν. Ε, 6,) ὑπόστεγον, καὶ ἄλλην ἐπ' αὐτῆς ὑπερώαν, οὕτως ὥστε ἡ μὲν ἔφερε πρὸς τοὺς πόδας τοῦ ἀγάλματος, ἡ δ' ἄνωτέρα πρὸς τὸ ἄνω μέρος αὐτοῦ.

Τὸ δὲ πρὸ τῆς εἰσόδου διάστημα ἦτοι τὸ μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῶν ἀμέσως πρὸ αὐτῆς ἰσταμένων κίονων, ἐκαλεῖτο Π ρ ό ν α ο ς, καὶ ἐκλείετο πολλάκις διὰ κιγκλίδων, αἵτινες συνήνουν τοὺς κίονας μετὰ τῶν παραστάδων.

Τὸ αὐτὸ δὲ διάστημα τῆς ἀντιπέραν, συνήθως τῆς δυτικῆς πλευρᾶς, ἐπίσης πολλάκις διὰ κιγκλίδων κλειόμενον, ἐλέγετο Ὁ π ι σ θ ό δ ο μ ο ς, χωρὶς ἡ σύνθεσις τῆς λέξεως νὰ αἰνίττηται ἀναγκαίως δωμάτιον, καθὼς καὶ ὁ πρόναος ἐλέγετο καὶ π ρ ό δ ο μ ο ς. Οὕτω λέγει ὁ Πολυδεύκης « τὸ πρὸ (τοῦ σηκοῦ) πρόδομος, καὶ τὸ κατόπιν ὀπισθοδόμος⁽²⁾ ».

Τὸ δ' ὑπὸ τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ περιλαμβανόμενον μέρος ἦν ὁ Σ η κ ό ς⁽³⁾, ἐνίοτε μὲν ἀπλοῦς, πολλάκις δὲ, διὰ διατειχίσματος διαιρούμενος εἰς δύο μέρη, ὧν τὸ μὲν πρὸς τὴν εἴσοδον περιεῖχε τὸ ἄγαλμα, τὸ δ' ἕτερον συγκατηριθμεῖτο μετὰ τοῦ ὀπισθοδόμου, Ὁ π ι σ θ ό δ ο μ ο ς καὶ αὐτὸ καλούμενον, καὶ ἐχρησίμευεν ὡς ἀποθήκη ἢ ταμεῖον τοῦ ναοῦ. Οὕτως, ἐν ᾧ ὁ Διόδωρος⁽⁴⁾ ὁμιλεῖ περὶ τοῦ Ὁπισθοδόμου ὡς περὶ τόπου ἀναπεπταμένου, καὶ λέγει: « Οὐ μόνον γὰρ ἐν τοῖς προνάοις καὶ τοῖς

(1) Tavol. Digest. L. XVI, 242 § 2. — (2) A, 6. —

(3) Αὐτ. — (4) ΙΔ, 44.

ὀπισθοδόμοις τῶν ἱερῶν, οὔτε δὲ τοῖς γυμνασίοις καὶ ταῖς κατὰ τὴν ἀγορὰν στοαῖς ἔγεμε πᾶς τόπος τῶν ἐργαζομένων», καὶ ὁ Πausανίας ⁽¹⁾ τοῦ ὀπισθοδόμου τοῦ ναοῦ τῆς Ἥρας ὡς περιστυλίου τινος μνημονεύει διὰ τούτων· «*Ἐν τῷ ὀπισθοδόμῳ δρυὺς ὁ ἕτερος τῶν κίωνων ἐστὶ*», ἀλλαχοῦ παρίσταται καὶ περιγράφεται ὁ ὀπισθοδόμος ὡς κεκλεισμένον χωρίον καὶ δωματίον, ὡς ὅταν αὐτὸς ὁ Πausανίας, περιγράφων τὰς μετόπας τοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς ⁽²⁾, ἀντιτάττει τὰς θύρας τοῦ ὀπισθοδόμου εἰς τὰς τοῦ ναοῦ, καὶ ὅταν ὁ Δημοσθένης ἀναφέρῃ ⁽³⁾ ὅτι ὁ ὀπισθοδόμος ἐνεπρήσθη, ὅπερ (προκειμένου περὶ τοῦ Παρθενῶνος) ἐδύνατο μόνον νὰ ῥηθῇ ἐπὶ δωματίου ἔχοντος ἐμπρήσιμα μέρη, ἥτοι ὀροφὴν ξυλίνην. Προσέτι δ' ὁ Ἀρποκρατίων ⁽⁴⁾ λέγει· «*Ὁ οἶκος ὁ ὀπισθεν τοῦ νεῶ τῆς Ἀθηνᾶς οὕτω καλεῖται*» τὸ δὲ Μέγα Ἐτυμολογικόν· «*Ὀπίσω τοῦ νεῶ . . . διπλοῦς τοῖχος ἔχων θύραν*». Ὡστε οἱ τοιοῦτοι τῶν μεγάλων ναῶν ὀπισθοδόμοι συνέκειντο ἐκ δωματίου καὶ ἐκ προστάσεως, τῆς ἀποτελούσης μόνης τὸν ὀπισθοδόμον ἐν τοῖς μικροῖς ναοῖς.

Ὁ δ' Ἰώνιος ρυθμὸς (Πίν. Β, 1) εἶναι ἀπλῆ μόνον μεταρρύθμισις τοῦ Δωρίου, σύμφωνος πρὸς τὴν τάσιν τοῦ τῶν Ἰώνων αἰσθήματος πρὸς τὸ εὐχαρι καὶ ἐπιδεικτικόν, καὶ διαφέρει αὐτοῦ μόνον κατὰ τὰς ἀναλογίας καὶ τὰ κοσμήματα, ὧν τινὰ ἀποκρύπτουσι πολλάκις τοὺς τῆς ξυλοδομίας στοιχειώδεις σχηματισμούς. Ἐν γένει δ' εἰσὶ τοῦ Ἰωνίου ρυθμοῦ τὰ σχήματα ἥττον ὀξεία, ἥττον ὀρθογώνια καὶ γεωμετρικά, πηγάζοντα οὐχὶ ἐξ ἀκριβοῦς ἀνάγκης, ὡς τὰ δώρια, στρογγυλότερα δὲ, μᾶλλον κυματίζοντα καὶ ἐπὶ τὸ εὐχοσμότερον ποικιλλόμενα.

(1) Ε, 16. — (2) Αὐτ. 10. — (3) Κ. Τιμοκρ. 136. —
(4) Φ. Ὀπισθόδομος.

Εἰσὶ δ' ἐν τῷ ρυθμῷ τούτῳ οἱ χίονες κατ' ἀναλογίαν λεπτότεροι τῶν δωρίων, ἔχοντες συνήθως ὕψος 16 ἐμβατῶν καὶ ἐπέκεινα, προσέτι δ' εἰς τὴν προσάλληλον θέσιν τῶν ἀραιότεροι, καὶ οὐχὶ ἐκ τοῦ ἐδάφους ἀμέσως ἀνεγειρόμενοι, ἀλλ' ἐπὶ βάσεων βαίνοντες. Εἴτε δὲ μονόλιθοι, εἴτε ἐκ σπονδύλων συγχείμενοι, ἔχουσι ραβδώσεις ὡς καὶ οἱ δῶριοι, ἀλλὰ συνήθως 24, καὶ ἐπομένως βαθυτέρας ἐκείνων, διατεμνομένας δ' οὐχὶ ὀξέως εἰς γραμμὴν ὡς ἐπὶ τῶν δωρίων, ἀλλ' εἰς ἐπίπεδον ἐπιφάνειαν.

Αἱ δὲ βάσεις τοῦ χίονος (Πίν. Β. 1) σύγκεινται ἀ. ἐκ τετραγώνου πλίνθου, ἥτις ὁμως πολλάκις ἐλλείπει· β'. ἐκ γογγύλης ζώνης, ἥτοι καμπύλης γραμμῆς ἐχούσης εἰσέχοντα καὶ ἐξέχοντα μέρη, τὰ ἐπόμενα· 1) Σπείραν (Torus), στρογγύλον ἡμικυκλικῶς ἐξέχον μέρος· 2) Σχοτίαν ἢ τροχίλον, μέρος στρογγύλον, κοίλως εἰσέχον· 3) Δευτέραν σπείραν, καὶ μετὰ τὴν πάντων τούτων τῶν μερῶν ἰμάτας· Τοιαῦται ἦσαν μάλιστα αἱ Ἀττικουργεῖς βάσεις, αἵτινες δὲν ἔχουσι πλίνθον. Αἱ δ' ἐν Ἰωνίᾳ ἰδίως εὐχρηστοί, ἀντὶ τῆς πρώτης σπείρας ἔχουσι πρῶτον τροχίλον.

Τοῦ δὲ κionoκράνου (Πίν. Β) τὰ μέρη εἰσὶ τὰ ἀκόλουθα· 1) Ὑποτραχήλιον, τὸ ἄνω μέρος αὐτοῦ τοῦ κορμοῦ τοῦ χίονος, περίκοσμον, μὴ ἀπαντῶμενον ὁμως εἰμὴ εἰς τοὺς πολυτελεστέρους καὶ εἰς τῶν μεταγενεστέρων ἐποχῶν τοὺς χίονας· 2) Ἐχῖνος, ἥτοι ἡμίσεια σπείρα πολλάκις δι' ὧν κοσμουμένη, καὶ ὑπ' αὐτὸν Ταϊνία κοσμουμένη συνήθως διὰ τοῦ λεγομένου Ἀστραγάλου λεσβίου, ὅστις παρίστησιν ὡς σείραν ἀμυγδαλῶν ἢ ἐλαιῶν εἰς κλωστήν ἐνειρμένων (ἴδε Πίν. I, τὴν κατωτάτην κεκοσμημένην ταινίαν), ἐνίοτε δ' ὑπὲρ αὐτὸν καὶ Σπείρα· 3) ὑπὲρ τὸν ἐχῖνον εἰς τὰς δύο πλευράς, χαριέντως κυματοῦντες, οἱ αὐλακες

(canalis), καὶ λήγοντας διὰ θαρράλειας καμπῆς εἰς τὰς ἑλίκας (volutæ), ὧν τὸ κέντρον καλεῖται Ὀφθαλμός (oculi) ἢ ἄξων. Εἰς δὲ τὰς ἄλλας δύο πλευράς, τὰς ἑλίκας ἀντικαθιστῶσι Προσκεφάλαια (Pulvini, Polster) (Πίν. Β, 3), διεζωσμένα δι' ἑνὸς ἢ πλειόνων ζωστήρων (Baltei). Ὑπὲρ τὰς ἑλίκας δὲ τελευταῖον μέλος εἶναι 7) ἢ Πλίνθος (abacus) μετὰ κυματίου ἄνωθεν. Εἰς τοὺς τῶν γωνιῶν κίονας τέλος αἱ ἑλικες καὶ τὰ προσκεφάλαια εἰσὶν οὐχὶ κατὰ τὰς δύο ἀντικειμένας, ἀλλὰ κατὰ τὰς δύο παρακειμένας πλευράς πάντοτε, ἵνα μὴ συνταραχθῇ ἡ διάταξις τῶν κίωνων εἰς τὰς πλευράς τοῦ οἰκοδομήματος, ὥς τοῦτο γίνεται δῆλον ἐκ τῆς κάτωθεν ὁψews τῶν κιονοκράνων, ἐν Πίν. Α, 8.

Ὁ Βιτρούβιος, ἀποδίδων εἰς τὸν Ἰώνιον κίονα τὰς ἀναλογίας τοῦ γυναικείου σώματος, λέγει τὴν μὲν βᾶσιν αὐτοῦ ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὸ ὑπόδημα γυναικὸς, τὸ δὲ κιονόκρανον πρὸς τοὺς ἰούλους αὐτῆς (1). Ὁ δὲ Ῥώσιος, ἐπειδὴ τίνα ἐν Περσεπολὶ κιονόκρανα κοσμοῦσι κριῶν προτομάς, καὶ ἐκ τοῦ ὅτι Ὁΰχιος λέγει «Κριὸς... μέρος τι τοῦ Κορινθίου κίονος», εἰκάζει ὅτι αἱ ἑλικες παριστῶσι κριοῦ κέρατα. Ἀλλὰ τὰ τε προσκεφάλαια, καὶ τὰ διαζώματα, καὶ τῶν ἐλίκων τὸ σχῆμα, καλῶς ἐξεταζόμενον, φαίνονται ἐνδεικνύντα μᾶλλον ἀνελιγμένον ὕφασμα εἰς παράστασιν καὶ μίμησιν τῶν καλυμμάτων, ἅτινα πιθανῶς εἰς ἀρχαιοτάτους χρόνους ἐνέδυσον, ὥς τὰ ξόανα, οὕτω καὶ τοὺς ἱεροὺς καὶ ἀντὶ ξοάνων ἀνατεθειμένους κίονας, καὶ εἰς ἐπισήμους ἡμέρας ἴσως ἐνεῖλίσσοντο, καταλείποντα τὸν κίονα ἐμφανῆ καὶ γυμνόν.

Ὁ δὲ Θριγχὸς, καθ' ὃ στηριζόμενος εἰς ὑψηλοὺς καὶ ἀραιούς κίονας, εἶναι ἤττον ὀγκώδης, καὶ δι' αὐτὸ χαριέστερος τοῦ δωρίου. Μέρη δ' αὐτοῦ εἰσὶ 1) τὸ ἐπιστύ-

(1) IV, 4.

λίον, μὴ ὄν ἐπίπεδον, ὡς τὸ δώριον, ἀλλ' ἔχον τρεῖς διαιρέσεις, ταινίας καλουμένας (fasciae), προεχούσας δὲ τὰς ἀνωτέρας τῶν κατωτέρω, ὡς φαίνεται ἐν Πίν. Β, 1). Ἐκ τούτου δ' ἔχει κυμάτιον πολλάκις κατάγλυφον ἐπὶ ἀστραγάλου, καὶ ἐπὶ τοῦ κυματίου κανόνα (quadra). 2). Ὑπὲρ τὸ ἐπιστύλιον δ' ὑψοῦται ἡ Ζωοφόρος, ἔχουσα εἰς τοὺς μείζονας ναοὺς ἐπειργασμένα πρόσθετα ζώδια ἢ γλυφάς, καὶ κυμάτιον ἄνωθεν. 3). Τὸ δὲ Γεῖσον, κοῖλον καὶ αὐτὸ κἀνωθεν, ἔχει ὑπὸ τὴν προέχουσαν αὐτοῦ ἐπιφάνειαν, καὶ ὑπὸ κυμάτιον, ἀντὶ προμόχθων καὶ σταγόνων, ὡς τὸ δώριον, πυκνὴν σειρὰν προεχόντων κύβων, οἵτινες καλοῦνται Ὀδοῦντες (denticuli) ἢ γεισοπόδισμα, καὶ τὰ μεταξὺ αὐτῶν, σχεδὸν ἰσοπλατῇ πρὸς αὐτοὺς διαστήματα, καλοῦνται Μετοχαί (intersectiones). Συνήθως ὁμῶς τὰ Ἀττικὰ οἰκοδομήματα στεροῦνται τῶν ὀδόντων τούτων. Ἐκ τούτου δὲ τοῦ γείσου, μετὰ κυμάτιον πάλιν, ἔστιν ἡ Ὑδρορρόη (sima), ἄνωθεν δὲ ἀνθεμίων κεκοσμημένη, καὶ κατὰ τὰς γωνίας κεφαλαῖς λεόντων ἢ ἀπλῶς ὀπὰς ἔχουσα. Ὁ δὲ τοίχος ἔχει κρηπίδα ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τῶν κίωνων τὰς βάσεις, ἀντικρυ δὲ τῶν ἐπιστυλίων ἐπικρανίτιδα ἢ ζώνην, εἰργασμένην ἀναλόγως τοῦ ὑποτραχήλιου τῶν κίωνων. ὅπου δ' οἱ κίονες δὲν ἔχουσιν ὑποτραχήλιον, μόνον κυμάτιον. Ἡ δ' Ἰωνικὴ θύρα ἔχει τὰ προστομιαῖα καὶ ζυγά διηρημένα εἰς τρεῖς ταινίας, ὡς τὰ ἐπιστύλια, καὶ κεκοσμημένα πολλάκις δι' ἀστραγάλων. Τὸ ὑπέρθυρον ἔχει ἑκατέρωθεν προέχοντα κοσμήματα, τὰ καλούμενα ὦτα ἢ παρωτίδας ἢ προμόχθους (console).

Καθωραῖζοντο δ' οἱ ναοὶ ἀμφοτέρων τῶν ρυθμῶν, οἱ μεγάλοι μάλιστα, καθ' ὅλα τὰ κοσμητικὰ αὐτῶν μέρη καὶ διὰ παντοίων γραπτῶν ποικιλμάτων, οἷον τὰ μὲν κυμάτια καὶ αἱ ταινίαι ἐγράφοντο δι' ἀστραγάλων λεσ-

βίων ἢ διὰ μαιάνδρων (Πίν. Α, 10)· αἱ δὲ τρίγλυφοι ἐδάφοντο κυαναῖ· τῶν μετοπῶν, τῆς ζωοφόρου καὶ τῶν αετωμάτων τὰ ζῶδια ἐχρωματίζοντο ποικίλως, καὶ εἰκάζεται ὑπὸ τινων μετὰ πολλῆς πιθανότητος, ὅτι καὶ οἱ τοῖχοι αὐτοὶ καὶ οἱ κίονες ἐχρίοντο διὰ χρωμάτων τινων ἐλαφρῶν, ἃν ἦσαν ἐκ λίθου λευκοῦ, ἢ, ἃν ἦσαν ἐκ πύρου, ὅτι ἐκαλύπτοντο διὰ χρίσματος κεχρωματισμένου.

Οἰκοδομήματα.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐποχῆς ταύτης, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῶν τυράννων, ἐφ' ὧν ἡ ἀρχαία φυλὴ ἐξηκολούθει ἀναμφιβόλως ἔχουσα τῆς τέχνης τὴν παρακαταθήκην, ἀνηγείροντο εἰσέτι οἰκοδομήματα τοῦ ἀρχαίου ρυθμοῦ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων. Τοιαῦτα δὲ μνημονεύονται ὑπὸ τῶν συγγραφέων τὰ ἐπόμενα·

α'. Ἡ ἐν Σπάρτῃ Σκιᾶς. Ταύτην ὠκοδόμησε Θεόδωρος ὁ Ῥοίκου, υἱὸς τοῦ οἰκοδομήσαντος τὸ ἐν Σάμῳ Ἡραῖον ἐν Ὀλ. 45, θολοειδῆ, ἐπομένως κατὰ τὸν τρόπον τῶν θησαυρῶν (1).

β'. Μύρων ὁ τύραννος τῶν Σικυωνίων, νικήσας τὴν 33 Ὀλ., ὠκοδόμησεν ἐν Ὀλυμπίᾳ θησαυρὸν τῶν Σικυωνίων, ἔχοντα δύο θαλάμους χαλκοῦς, χαλκοῖς δηλαδὴ ἀναμφιβόλως πετάλοις ἔνδον περιεκεκολλημένους, ἐξ οὗ καταδείκνυται ὅτι, ὡς τὸ ὄνομα, εἶχεν οὗτος καὶ τὸ σχῆμα τῶν ἀρχαίων θησαυρῶν. Τῶν δὲ θαλάμων ὁ μὲν ἦν «δῶριος», ὁ δὲ «ἐργασίας τῆς τῶν Ἰώνων» (2)· καὶ τὸ περίεργον οἰκοδομῆμα τοῦτο συνέδει τὸν ἀρχαῖον μετὰ τῶν δύο νεωτέρων ρυθμῶν.

γ'. Ὁ Γιτιᾶδας, «ἀνὴρ δῶριος», κατὰ Πausa-

(1) Πaus. Γ, 12. - Ἐτ. Μέγ. φ. Σκιᾶς. — (2) Πaus. ΣΤ, 19.

νίαν ⁽¹⁾, ὥκοδόμησεν ἐν Σπάρτῃ ἐπὶ τοῦ α. Μεσσην. πολέμου (ἐν Ὁλ. 14, α), κατ' ἄλλους ὁμως πολὺ μεταγενεστέρως, ὡς κατωτέρω ῥηθήσεται, τὸν ναὸν τῆς Χαλκιοῖκου Ἀθηνᾶς, χαλκῷ διακεκολλημένον ἔχοντα δὲ ζώδια ἐπειργασμένα «μέγιστα καὶ θέας ἄξια», ἐξ οὗ, ὡς καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος, προφανὲς εἶναι ὅτι ὁ ναὸς ἦν κεκοσμημένος κατὰ τὸν ἀρχαῖον ῥυθμόν. Εἶχεν ὁμως ἀρχίσει ἡ ἀνέγερσις αὐτοῦ ἐπὶ Τινδάρειῳ ἤδη καὶ ἐπὶ τῶν παίδων αὐτοῦ.

Καὶ ἄλλα δὲ διάφορα οἰκοδομικὰ ἔργα κοινωφελῆ συγχρόνως καὶ γιγαντιαῖα ἐξετελοῦντο κατὰ τὰς παραδοσεις τῆς ἀρχαίας τέχνης ἰδίως ἐπὶ τῶν τυράννων, ὡς τὰ ὑπ' Ἀριστοτέλους ⁽²⁾ θαυμαστικῶς ἀναφερόμενα Πολυκράτεια ἔργα, τὰ αὐτὰ ἴσως ἂ λέγει ὁ Ἡρόδοτος ⁽³⁾: «*Σαμίων ... μέγιστα ἀπάντων Ἑλλήνων ἐξειργασμένα*», ἀναφέρων ῥητῶς ὕδραγωγεῖον ἐπταστάδιον ὀρυκτόν, διασχίζον μέγα ὄρος, ὀρυχθέν ὑπὸ τοῦ Μεγαρέως Εὐπαλίνοιο τοῦ Ναυστρόφου· καὶ χῶμα ἐν τῷ λιμένι, χωροῦν εἰς δύο σταδίων μῆκος καὶ 20 ὀργυίων βάθος. Τότε ἐγένοντο καὶ αἰκρήναι, ἥτε ἐν Ἀθήναις Καλλιρρόη, ἣν κατασκευάσαντες οἱ τύραννοι, μετωνόμασαν Ἐννεάκρουνον ⁽⁴⁾, καὶ ἥτις εἰς νεωτέρους χρόνους, ἐκλιπούσης τῆς οἰκοδομῆς, ἐπανελάβε παρά τῷ λαῷ τὸ ἀρχαῖον ὄνομα· καὶ ἡ ἐν Μεγάρῳ τοῦ Θεαγένους, γαμβροῦ τοῦ Κύλωνος (Ὁλ. 45), ἡ τῶν Σιθνίδων νυμφῶν λεγομένη, «μεγέθους εἵνεκα καὶ κόσμου καὶ εἰς τὸ πλῆθος τῶν κύνων θέας ἄξια» ⁽⁵⁾, μετοχετευθεῖσα ἀπὸ πηγῆς ἣν ἐκάλουν Ροῦν, καὶ ἥτις καὶ σήμερον ἐτι ἀφθόνως ῥέει πρὸς βορρᾶν τῶν Μεγάρων κατὰ τὰ Πηγάδια. Ἦν δ' ἡ κρήνη βεβαίως ὅπου ἀνηγέρθη ἐσχάτως νέα παρά τὸ δημοτικόν

(1) Γ, 17. — (2) Πολ. Ε, 19. — (3) Γ, 60. — (4) Θουκ. Β, 15. — (5) Πανσ. Α, 40.

σχολεῖον, διότι αὐτόθι ἠγοοῖγοντο αἱ ἀπ' αὐτῆς ἀναμφοισθητήτως κληθεῖσαι Ν υ μ φ α δ ε ς πύλαι.

Ἀλλὰ καὶ τινες τῶν κατὰ τὸν δώριον ρυθμὸν ἀνεγερθέντων ἀρχαιοτάτων τῆς Ἑλλάδος ναῶν μνημονεύονται ὡς ἐπ' αὐτῆς τῆς εἰς Πελοπόννησον εἰσβολῆς τῶν Δωριέων, ἣ ὀλίγον μετ' αὐτὴν οἰκοδομηθέντες· οὕτω

α. Τὸ ἐν Ὀλυμπίᾳ Ἡραῖον λέγεται οἰκοδομήσας πρῶτος ὁ Ὁξύλοϛ, ὁκτὼ ἔτη μετὰ τὴν ἀφίξιν του (1).

β'. Τὸ ἐν Ἀργεῖ, αὐτὸς ὁ Δωροϛ (2).

γ'. Περὶ δὲ τοῦ ἐν Σάμῳ Ἡραίου μαρτυρεῖ ὁ Βιτρούβιος (3), ὅτι ἦν δωρίου ρυθμοῦ καὶ αὐτὸ, ὁ δὲ Ἡρόδοτος (4) λέγει· «*Νηὸς μέγιστος πάντων νηῶν τῶν ἡμεῖς ἴδμεν*», διότι τῆς Ἐφέσου τὸ Ἀρτεμῖσιον ἦν εἰσέτι ἀτελὲς ἐπ' αὐτοῦ. Ἀρχιτέκτων δ' αὐτοῦ ἦν Ῥοῖχοϛ ὁ Φιλέοϛ, ἐν Ὀλ. 35—45. Φαίνεται δ' ὅτι μετὰ ταῦτα, ἴσως ἐπὶ Πολυκράτους (Ὀλ. 55), ἂν ὄχι ἀφ' οὗ ἐπυρπολήθη ἐπὶ Ἀλεξάνδρου, μετεσκευάσθη εἰς ρυθμὸν Ἰώνιον, ὃν ἔχουσι τὰ ἤδη σωζόμενα αὐτοῦ ἐρείπια, καθ' ἃ, μῆκος μὲν εἶχε 364 ἀγγλ. ποδῶν, πλάτος δὲ 189 (5).

δ'. Τὸ ἐν Ἀθήναις Ὀλύμπιον, τὸ πρὸς τὸν Ἰλισσὸν, θεμελιωθὲν ὑπὸ Πεισιστράτου (Ὀλ. 45) κατὰ δώριον ρυθμὸν, δι' ἀρχιτεκτόνων Ἀντιστάτου, Καλλασχροῦ, Ἀντιμαχίδου καὶ Πωρίνου, ἦν κολοσσιαῖον οἰκοδόμημα, μέιναν μέχρι τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων ἡμιτελές, ὥστε καὶ ὁ Δικαίαρχος, μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλους, λέγει περὶ αὐτοῦ (6). «*Ὀλύμπιον ἡμιτελές μὲν, κατάπληξιν δ' ἔχον τὴν τῆς οἰκοδο-*

(1) Πaus. E, 16.— (2) Vitruv. IV, 1, 3.— (3) VII, præf.— (4) Γ, 60.— (5) Leake, As. Min. 34, 8.— Ion. Antiq. I, ch. 5.— (6) Σελ. 8. Huds.

μῆς ὑπογραφῇ, γερόμενον δ' ἄν βέλτιστον εἴπερ συνετέ-
λέσθη.

ε'. Τὸ ἐν Ἀθήναις Πύθιον, ἐπίσης θεμελιωθὲν
ὑπὸ τῶν Πεισιστρατιδῶν, βορειότερον τοῦ Ὀλυμπίου,
ἔμεινε καὶ αὐτὸ ἀτελές (1).

ς'. Τὸ ἀρχαῖον Ἑκατόμπεδον ἐν Ἀθήναις
ὑποτίθεται ὅτι ἦν ναὸς ἱστάμενος ὅπου μεταγενεστέ-
ρως ἀνηγέρθη ὁ Παρθενῶν. Περί αὐτοῦ λέγει ὁ Ἡσύ-
χιος· «Ἑκατόμπεδον γέως ἐν τῇ Ἀκροπόλει . . . μείζων τοῦ
ἐμπροσθέντος ὑπὸ τῶν Περσῶν ποτὶ πεντήκοντα». Λείψανα
αὐτοῦ εἰσὶν ἴσως τὰ ἐν τῷ βορείῳ τείχει τῆς Ἀκροπό-
λεως ἐντετειχισμένα, σπόνδυλοι ἀτελῆ τὴν ράβδωσιν
ἔχοντες, διάμετρον δὲ 1', 7'', μετόπαι μαρμάρου ἄνευ
τύπων, τρίγλυφοι κυαναῖ, πρόμοχθοι μέλανες μετὰ
τῶν μετοχῶν ἐρυθρῶν· προσέτι δὲ καὶ διάφοροι πήλιναι
γραπταὶ κεραμίδες ἡγεμόνες καὶ ὕδρορροαὶ καὶ ται-
νίαι, αἵτινες εὑρέθησαν ὑπὸ τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν
τοῦ Παρθενῶνος (2). Ἐπίσης δὲ δύναται νὰ θεωρηθῇ
ὡς ἐξ αὐτοῦ σωζόμενον καὶ τὸ ἐκ πώρου ᾠκοδομημένον
θεμέλιον τοῦ Παρθενῶνος, οὗ ὁ ἄξων δὲν ἀντιστοιχεῖ
ἀκριβῶς πρὸς τὸν τοῦ ναοῦ. Ἀλλὰ τινες (3) ἡμφισβήτη-
σαν τὴν ὑπαρξιν ἀρχαίου Ἑκατομπέδου, διίσχυρισθέντες
ὅτι ἡ ἀνωτέρω φράσις τοῦ Ἡσυχίου αἰνίττεται τὸν Παρ-
θενῶνα, ὅστις καὶ Ἑκατόμπεδος ναὸς ἐλέγετο, καὶ
τὸν ναὸν τῆς Πολιάδος.

ζ'. Ὁ ἐν Σουνίῳ τῆς Ἀθηνᾶς ἐξάστυλος
περίπτερος. Πολλοὶ αὐτοῦ κίονες ἴστανται ὀρθοὶ εἰς θέ-
σιν γραφικωτάτην, ἐπ' αὐτῆς τῆς ἐσχάτης ἄκρας τῆς
Ἀττικῆς. Καὶ κατὰ μὲν Λεῖχιον (4) καὶ Μύλλερων (5)

(1) Παυσ. Α, 19. - Σουίδ. φ. Πύθιον. - Θουκ. Β, 15. Στ. 54.-
Στράβ. σελ. 404. — (2) Ἀρχ. Ἐφ. 6, 7, 8, 12, 13, 25. —
(3) Müller ἐν Leakes Athens. Uebers. Nachtr. u. Bericht σελ.
448, 9. — (4) On the Dem. σ. 39. — (5) Handb. § 109.

ἀνηγέρθη κατὰ τὴν μεταγενεστέραν ἐποχὴν. Κατ' ἄλλους ὁμῶς οἱ κίονες αὐτοῦ, ἔχοντες ὕψος μόνον 11 1|2 ἐμβατῶν (Διαμ. 3 1|2') καὶ μόνα 16 διαξέσματα, φαίνονται ἀνήκοντες εἰς ἀρχαϊκώτερον ρυθμὸν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Ὅπισθεν τοῦ ναοῦ σώζονται προσέτι καὶ λείψανα προτύλου δωρικοῦ, ἀγοντος πρὸς αὐτὸν (1).

Ἡ. Τοῦ ἐν Δελφοῖς ναοῦ τοῦ Ἀπολλωνος ἡ ἀνοικοδόμησις μετὰ τὸν ἐμπρησμόν τοῦ ἀρχαίου ἐξεμισθώθη ὑπὸ τῶν Ἀμφικτυόνων (ἐν Ὀλ. 58 γ') τριακοσίων ταλάντων, ἥτοι 1 ἑκατομμυρίου καὶ 700 χιλιάδων δραχμῶν, αἵτινες ἰσοδυνάμουν τότε πρὸς 5,400,000 (2). Τὸ τέταρτον τῆς ποσότητος ταύτης ἐπορίσθησαν οἱ Δελφοὶ δι' ἐράνων, οὓς συνέλεξαν μέχρις Αἰγύπτου (3). Ἀντιφιλοτιμούμενοι δ' οἱ πολυκτῆμονες Ἀθηναῖοι Ἀλκμαιωνίδαι πρὸς τοὺς τότε κρατοῦντας Πεισιστρατίδας, καὶ πρὸς τὰ ἐν Ἀθήναις ἐκείνων οἰκοδομήματα, ἐμισθώσαντο αὐτοὶ τὸν ναόν, καὶ ἀνήγειραν αὐτὸν λαμπρότερον τοῦ παραδείγματος, ἐκ πώρου μὲν τὸν λοιπὸν, ἀλλὰ τὸ μέτωπον ἐκ Παρίου λίθου (4), δι' ἀρχιτέκτονος Σπινθάρου τοῦ Κορινθίου. Ἀλλ' ὡς μαρτυρεῖ ὁ Αἰσχίνης (5), ἡ οἰκοδομὴ μεταγενεστέρως μόνον συνετελέσθη, ἐν Ὀλ. 95. Ἦν δ' ὁ ναὸς ἐξάστυλος, ἔχων τὸν μὲν ἔξω ρυθμὸν δώριον, τὸν δ' ἔσω Ἰώνιον, καὶ προσέτι ὑπαιθρος (6), καὶ τὸ ὑπαιθρον αὐτοῦ μέρος ἐκαλεῖτο Ἐκατόμπεδον (7), ἔχων ὡς ὅλοι οἱ ὑπαιθροὶ Πρόναον καὶ ἄδυτον. Τὴν σήμερον δ' ὀλίγιστα λείψανα αὐτοῦ σώζονται εἰς Καστρί, κυρίως μόνον ὁ τοῖχος τοῦ περιβόλου, ὅλος κεκαλυμμένος ὑπὸ ἐπιγραφῶν.

(1) Ion. Antiq. II, ch. 5. Pl. 9, 14. — Uned. Ant. ch. 8. —

(2) Bœckh, staatshaushalt. d. Ath. I, 355. — (3) Ἡρόδ. Β, 180. — (4) Αὐτ. Ε, 62. — (5) Κ. Κτησιφ. § 116. — (6) Ἰουστ. XXIV, 8. — Εὐριπ. Ἴων. 1567. — (7) Φιλότηρ. Ἀπολλ. Τυαν. 5, 11.

θ'. Ἐν Αἰγίῳ, περί τὰς δύο ὥρας μακρὰν τῆς πόλεως, πρὸς τὸ βορειοανατολικόν, κεῖνται ἐφ' ὑψηλοῦ λόφου ὑπὲρ τὴν θάλασσαν μεγαλοπρεπῆ λείψανα ἀρχαίου ναοῦ ἐκ πώρου ξανθοῦ, τὸν ὄροφον καὶ τὸ γείσον μαρμάρινα ἔχοντος. Ἦν δ' ὁ ναὸς ἐξάστυλος, περίπτερος, καί, ὡς φαίνεται, ἐντὸς ὑπαιθρος, ἔχων κίονας $10 \frac{1}{2}$ ἐμβατῶν, καὶ διαστάσεις $94 \times 45'$. Πρὸ πάντων δὲ περίεργος εἶναι διότι διατηρεῖ προφανῆ ἵχνη χρωματισμοῦ εἰς τὰ διάφορα αὐτοῦ μέρη, καὶ οἱ μὲν τοῖχοι τοῦ σηκοῦ, οἱ κίονες καὶ ἡ ἐπὶ τῶν τριγλύφων ταινία, ἐρυθρά, αἱ δὲ τρίγλυφοι μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὰς κανόνων καὶ τῶν σταγόνων καὶ τοῦ ἀετοῦ τὸ τύμπανον, κυανᾶ, καὶ αἱ ἐπικρανίτιδες καὶ αἱ ἡγεμόνες κεραμίδες, γραπτὰ ἀνθέμια κίτρινα καὶ πράσινα. Τινὲς ἐξέλαβον αὐτὸν ὡς ναὸν τοῦ Πανελληνίου Διὸς κατὰ Πausanίαν, λέγοντα (1). «Τὸ δὲ Πανελλήνιον ὅτι μὴ τοῦ Διὸς τὸ ἱερόν, ἀλλὰ τὸ ὄρος ἀξιόλογον εἶχεν οὐδὲν», καὶ κατὰ Θεόφραστον (2), οὗ ὁμῶς τὸ χωρίον. «Ἐὰν ἐν Αἰγίῳ ἐπὶ τοῦ Διὸς τοῦ Ἑλληνίου νεφέλη καθίζηται, ὡς τὰ πολλὰ ὕδωρ γίνεται», ἀναφέρεται εἰς τὸ ὄρος καὶ οὐχὶ εἰς τὸ ἱερόν. Δύναται δὲ νὰ εἶναι καὶ τὸ Ἡράκλειον, ὃ ἀναφέρει ὁ Ξενοφῶν (3). «Ὁ Χαβρίας ἀποβάς... εἰς Αἰγίαν πορρωτέρω τοῦ Ἡρακλείου ἐν κοίλῳ χωρίῳ» κτλ. Ἀλλὰ τούτων πάντων πιθανώτερον φαίνεται ὅτι ἦν οὗτος ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς, εἰς ὃν, καθ' Ἡρόδοτον (4), οἱ Αἰγινῆται ἐναπέθηκαν ἐν Ὀλ. 65. τὰς καπρίους πρῶρας τῶν ἡττηθέντων Σαμίων. Ἐπιγραφὴ δ' ἀνακαλυφθεῖσα εἰς δύο σταδίων ἀπόστασιν πρὸς δυσμὰς τοῦ ναοῦ, καὶ λέγουσα ἀρχαίοις γράμμασι «τέμενος Ἀθηναίης», ἐδύνατο νὰ ἄρῃ πᾶσαν ἀμφιβολίαν περὶ τῆς ταυτότητος αὐτοῦ, ἂν ἐντὸς αὐτῶν τῶν ἐρειπίων δὲν εἶχεν εὑρεθῇ καὶ ἑτέρα, μετα-

(1) Β, 30. — (2) Π. σημ. Ὑστ. — (3) Ἑλλ. Ε, 1, 10. — (4) Γ, 59.

γενεστέρας ὁμως αὕτη καὶ Ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς, φέρουσα τὰς λέξεις « *Διὲ Παρελληλίω* ». Ἀλλὰ τελευταῖον τ' ἀνευρεθέντα τῶν ἀετωμάτων τοῦ ναοῦ ἀγάλματα ἔλυσαν τὸ ζήτημα ὑπὲρ τῆς Ἀθηνᾶς, ἥ δὲ πρὸς τὸν Δία ἐπιγραφὴ καὶ τοῦ Πausανίου ἡ περικοπὴ πρέπει νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ἀναφέρονται εἰς τὸν βωμὸν τοῦ Διὸς, οὗ λείψανα σώζονται ἐπὶ τῆς ὑψίστης κορυφῆς τοῦ ὄρους. Τῆς 50 Ὀλυμπιάδος ἀρχαιότερα δὲν εἶναι ἡ οἰκοδομὴ τοῦ ναοῦ τούτου, διότι ἐν τοῖς ἐρειπίοις εὗρίσκονται λίθινοι κέραμοι, ὧν τὴν κατασκευὴν τότε λέγεται ἐφευρὼν Βύζας ὁ Νάξιος ⁽¹⁾. ἀλλ' οὐδὲ τῆς 75 Ὀλυμπιάδος δύναται νὰ ᾔηναι προγενεστέρα, διότι ἐπ' ἐκείνης οἱ Πέρσαι ἐπυρπόλησαν πάντα τῆς Αἰγίνης τὰ ἱερά ⁽²⁾. Ἡ εὐπρέπεια ὁμως τοῦ ναοῦ καὶ ὁ γλυπτικός πλοῦτος, προσέτι δὲ καὶ ἡ χρῆσις τοῦ Παρίου ἀντὶ τοῦ Πεντελησίου μαρμάρου εἰς τὰ κοσμητικὰ αὐτοῦ μέρη, δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀσφαλεῖς σχεδὸν ἐνδείξεις ὅτι ἀνηγέρθη ἐπὶ ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς νήσου, ἥτοι πρὸ τῆς 81 Ὀλυμπιάδος.

ι.) Καὶ ἄλλος ναὸς ὑπῆρχεν ἐν Αἰγίνῃ, ὁ τῆς Ἀφροδίτης, περὶ οὗ ὁ Πausανίας λέγει « *πλησίον δὲ τοῦ λιμένος, ἐν ᾧ μάλιστα ὀρμίζονται, ναὸς ἐστὶν Ἀφροδίτης* ⁽³⁾. Τούτου εἰσὶ λείψανα, εἰς θέσιν τοῦ λιμένος ὑπερκειμένην, τρία ἀλλεπάλληλα στρώματα ἐξ ἐγγωρίου πώρου, καὶ ἐν μέσῳ αὐτῶν ὄρθιος ἱστάμενος χίων ἐκ τοῦ αὐτοῦ λίθου, 11 περίπου ἐμβατῶν ἔχων ὕψος ⁽⁴⁾. Ἐνταῦθα εὗρον μεταξὺ τῶν ἐρειπίων ἀγάλματιον ἐκ γῆς ὀπτῆς, παριστῶν Ἀφροδίτην κατὰ τὸν ἀρχαῖον τρόπον ἐστολισμένην.

ια.) Ἐν Κορίνθῳ σώζονται ἐπτὰ χίονες τοῦ περιστύλιου ναοῦ τῆς Χαλκινίδος Ἀθηνᾶς κατὰ πᾶσαν πιθα-

(1) Πaus. E, 10.—(2) Ἡροδ.—(3) B, 29.—(4) Ion. Antiq. ch. 6. Pl. 1.

νότητα ⁽¹⁾. Φαίνεται δ' ἀνήκων εἰς τὴν ἀρχαιοτάτην τοῦ δωρίου ρυθμοῦ διάπλασιν, διότι οἱ κίονες, ἐξ ἐγγωρίου τιτανώδους πώρου κατεσκευασμένοι, καὶ διὰ στερεοῦ ἐπιχρίσματος κεκαλυμμένοι, ἔχουσι μόλις 8 ἐμβατῶν ὕψος, τὰ δὲ κιονόκρανα, βαρέα, ἔχουσι λίαν ἐξέχουσιν τὴν πλίνθον καὶ ἰσχυρῶς πεπιεσμένον τὸν ἐχίνον.

Ἦσκήθη δὲ κατὰ ταῦτα ὁ δώριος ρυθμὸς καὶ εἰς τὰς ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Σικελίᾳ ἐλληνικὰς ἀποικίας αἵτινες ἦσαν μεταγενέστεραι τῆς δωρικῆς εἰσβολῆς· καὶ πολλὰ καὶ ἀξιολογὰ σώζονται αὐτόθι ἐκ τῶν χρόνων ἐκείνων ἐρείπια, ὧν τὰ κυριώτερα εἰσὶ·

α. Εἰς τὴν πόλιν Παῖστον (Ποσειδωνίαν ἢ Ποσείδιον) ἐν Λευκανίᾳ τῆς κάτω Ἰταλίας, ἀποικίαν τῶν ἐκ Τροιζήνος Σιβαριτῶν ⁽²⁾, τέσσαρες ἀρχαῖοι ναοί, κείμενοι πλησίον ἀλλήλων.

1. Ὁ μέγιστος αὐτῶν, πιθανῶς ναὸς Ποσειδῶνος, εἶναι περίπτερος, ἐξάστυλος, σύστυλος, διαστάσεις ἔχων $\times 19579'$, καὶ ἐντὸς ὑπαιθρος. Σώζεται δ' αὐτοῦ ὅλον τὸ περιστύλιον ἐκ κίωνων βαρέων, ὕψος ἔχόντων ὀκτὼ ἐμβατῶν· προσέτι δὲ καὶ ὁ θριγκὸς, καὶ τὰ ἀετώματα, καὶ εἶναι ὁ μόνος ἀρχαῖος ναὸς, ὁ διατηρῶν τὴν ἐσωτερικὴν ἐπάλληλον στοὰν τῶν ὑπαίθρων. (Τὸ διάγραμμα αὐτοῦ ἐν Πίν. Β, 4, ἢ δὲ διατομὴ Αὐτ. 5).

2. Μικρὸς ναὸς τῆς Διήμητρος, πολὺ νεώτερος καὶ ἄριστα διατετηρημένος, ὁμοῖος τὸν ρυθμὸν μετὰ τοῦ πρώτου, καὶ τοὺς κίονας ἔχων τῶν αὐτῶν ἀναλογιῶν, μετ' ἰσχυρᾶς ἐντάσεως, καὶ συνεσταλμένους περὶ τὸν τράχηλον, ἐν δὲ τῷ προνάῳ ἐπιβαίνοντας ἐπὶ βάσεων ἢ σπειρῶν. Ἐντὸς δὲ διαιρεῖται εἰς δύο θαλάμους, ὧν ὁ ἐνδότερος περιεῖχε τὸ ἄγαλμα. (Διαστ. $107 \times 47'$).

⁽¹⁾ Πaus. Β, 11. - Ἰδ. τὸ ἐμὸν Souvenirs d'une excurs. d'Ath. en Arcadie, ἐν Mém. de l'Ac. des Insc. et B. Lettres, T. V, ser. I, part. 1. Σ. 37 — ⁽²⁾ Στραβ. Ε.

3. Ἄλλος ναὸς παρὰ τῷ ἀμφιθεάτρῳ τῆς πόλεως εἶναι πιθανῶς μεταγενεστέρα ἐπισκευὴ ἀρχαίου οἰκοδομήματος· διότι τὰ κιονόκρανα εἰσὶ μεταγενέστερα καὶ ἰδιοῤῥυθμα, ἐν ᾧ ἀρχαία εἶναι ἢ ἐπ' αὐτῶν ζώνη, ὡς ἐπίσης καὶ αἱ μετόπαι, ἃς κοσμοῦσιν ἀρχαῖαι γλυφαί.

4. Στοὰ ἄριστα διατηρουμένη, ἐκ σκληροῦ ὑπολεύκου πώρου, ἔχει 9 κίονας κατὰ μέτωπον, καὶ πτερώματα 18 κίωνων ἐκατέρωθεν, ἐντὸς δὲ δευτέραν σειρὰν κίωνων, καὶ ζώνην λείαν ἀνευ τριγλύφων.

6'. Ἐν Μεταποντίῳ τῆς Λευκανίας ὑφίστανται 15 κίονες ναοῦ ἐξαστύλου περιπτέρου, ἔχοντες 10 ἐμβατῶν ὕψος.— Ὁμοίως δὲ καὶ ἐρείπια ἄλλου ναοῦ, οὗ ἡ ὑδροῤῥόη καὶ ἡ ὄροφῇ εἰσὶν ἐκ γῆς ὀπτῆς καταγράφου, ὡς τὰ ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τὸν Παρθενῶνα εὐρεθέντα τεμάχια.

γ'. Ἐν Συρακούσαις ᾠκοδομήθη περὶ τὰ τέλη τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐπὶ Ἱέρωνος (Ὁλ. 75, γ') ναὸς Ἀθηναῖς εἰς τὸ μέρος τὸ καλούμενον Ὀρτυγίαν. Ἦν δὲ περιπτέρος, ἐξάστυλος, ἔχων κίονας 9 ἐμβατῶν ὕψους, καὶ ἐν τῷ προνάῳ ἐπιβαίνοντας ἐπὶ βάσεων. Ἐπὶ τοῦ αὐτώματος δ' ὑπῆρχεν ὡς ἀκρωτήριον κεφαλὴ γοργῶνος, φαινομένη ἄνω τῶν τειχῶν, καὶ εἰς αὐτὴν οἱ ἀποπλέοντες ἔθουον τελευταῖον. Αἱ δὲ θύραι τοῦ ναοῦ εἶχον χρυσελεφάντινα κοσμήματα, καὶ ὁ Κικέρων, κατηγορῶν τὸν ἀρχαιοκλόπον Οὐῤῥῶν ὅτι ἤρπασεν αὐτὰ, κηρύττει τὸν ναὸν τὸ κάλλιστον οἰκοδόμημα ὅλης τῆς νήσου. Τούτου σώζεται τὸ ἐρείπιον, καὶ μετεβλήθη εἰς ἐκκλησίαν, διατειχισθέντος τοῦ περιστυλίου.

δ'. Ἐν Ἀχράγαντι, εἰς τὴν μεσημβρινὴν τῆς Σικελίας πλευρὰν, διηγεῖται ὁ Διόδωρος ⁽¹⁾ ὅτι οἱ Καρχηδόνιοι αἰχμάλωτοι ᾠκοδόμησαν ἐπὶ Θήρωνος (Ὁλ. 73, ε'—76, δ') ναοὺς μεγίστους. Καὶ τῷ ὄντι παρὰ τὸ

(1) 1A, 25.

μεσημβρινὸν τῆς πόλεως τεῖχος σώζονται μέχρι τοῦδε τριῶν ἐξ αὐτῶν ἐρείπια.

1. Τὸ ἐν ἐπὶ ἐπιπέδου, εἰς ὃ φέρουσι τέσσαρες ἀναβάθραι, ὑφούμενον ἐπὶ πέντε βαθμίδων, εἶναι ναὸς ἐξάστυλος, περίπτερος, τῆς Ἑρασ καθ' ἃ εἰκάζεται, διαστάσεις ἔχων $124 \times 54'$. Ἐξ αὐτοῦ ὑφίστανται οἱ ἡμίσεις τῶν κιόνων.

2. Δυτικῶς δ' αὐτοῦ ἄλλος ἐξάστυλος ἐν παραστάσι, σώζεται ὁλόκληρος, ἔχων $128 \times 50'$ μῆκος καὶ πλάτος, καὶ ἐπεκλήθη τῆς Ὀμονοίας, διότι εὐρέθη ἐκεῖ που ἐπιγραφὴ, ἀναφέρουσα τὴν Θεὰν ταύτην. Μετεποιήθη δ' εἰς ἐκκλησίαν, ἥτις ὁμῶς καὶ αὐτὴ κεῖται σήμερον ἔρημος.

3. Ἐτι δυτικώτερον ἦν ὁ ναὸς τοῦ Ἑρακλέους, ὁ περιέχων ἄλλοτε τὸν περίφημον τοῦ Θεοῦ κολοσσόν, ὃν ἤρπασεν ὁ Οὐγγύρος. Ἡδὴ δὲ σώζεται αὐτοῦ εἰς μόνος κίων ὀρθίος μεταξὺ σωροῦ ἐρείπειων, ἐν οἷς ἀπαντῶνται καὶ γραπτὰ ποικίλματα τοῦ θριγκοῦ.

ἐ. Ἐν Σελινοῦντι, εἰς τὴν μεσημβρινοδυτικὴν παραλίαν τῆς Σικελίας, κτίσματι μὲν τῶν Φοινίκων, ἀποικισθέντι δ' ἐν Ὀλ. 38, ἀ. ὑπὸ τῶν ἐν Ἰβλα Μεγαρέων, ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως, σώζονται τριῶν ἀρχαίων ναῶν ἐρείπια.

1. Ὁ βορειότερος ἦν μέγιστος, ὀκτάστυλος, ὑπαιθρος, ἴσως οὐδέποτε συντελεσθεὶς, καὶ ἀποδίδεται εἰς τὸν Ὀλύμπιον Δία. Οἱ δὲ κίονες αὐτοῦ εἰσὶν 9 ἐμβατῶν, καὶ αἱ διαστάσεις $161 \times 79'$.

2. Ὁ μετ' αὐτὸν ἦν ἐξάστυλος, ἔχων κίονας τῶν αὐτῶν ἀναλογιῶν, καὶ μῆκος καὶ πλάτος $197 \times 73'$.

3. Ὁ δὲ νοτιώτερος ἦν ἐπίσης ἐξάστυλος, ἔχων κίονας ὑψηλοτέρους, $9 \frac{1}{2}$ ἐμβατῶν, καὶ διαστάσεις $116 \times 51'$.

4. Καὶ ἄλλος ναὸς ὑπάρχει αὐτόθι ἐν παραστάσιν,

ἔχων γραπτὰς ποικιλίας ἐπὶ τοῦ ὁρόφου καὶ τοῦ θριγχοῦ⁽¹⁾.

ς'. Ἐν δ' Ἐγέστη ἡ Αἰγέστη, ἀρχαιοτάτη Σικελικῇ πόλει, ὑπάρχει ναὸς νομιζόμενος τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἐξάστυλος, περίπτερος, ἔχων τοὺς κίονας 10 ἐμβατῶν, ἀλλ' ἀρραβδῶτους, ἐπὶ τετραγώνων βάσεων βαίνοντας, καὶ θριγκὸν βαρὺν, οὗ τὸ ὕψος ἰσοῦται πρὸς $\frac{2}{5}$ τοῦ τῶν κίωνων. Σώζεται δὲ τὸ περιστύλιον ὁλόκληρον μετὰ τοῦ θριγχοῦ καὶ τῶν ἀετωμάτων, ἀλλ' οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον τοῦ σπηοῦ ἔχνος, ὅστις διὰ τοῦτο ὑπὸ τινων ἐνομήσθη ξύλινος⁽²⁾.

Κατὰ δὲ τὰς Ἰωνικὰς οἰκήσεις, καὶ πρὸ πάντων τὰς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὠκοδομοῦντο ναοὶ κατὰ τὸν Ἰώνιον ρυθμὸν, ὅστις ἐκεῖ μάλιστα φαίνεται μετασχημάτισθαι τὸ πρῶτον ἐκ τοῦ δωρίου.

α. Εἰς τὴν Ἐφεσον ἤρχισεν ἐν Ὀλ. 43. ὁ περίφημος ναὸς τῆς Ἀρτέμιδος, συνδρομῇ πολλῶν πόλεων καὶ βασιλέων τῆς Ἀσίας⁽³⁾. Κατὰ Διογένην τὸν Λαέρτιον⁽⁴⁾ ὁ ἀρχιτέκτων Θεόδωρος ὁ Ροίου ὑπέστρωσεν ἀνθρακας ὑπὸ τὰ θεμέλια αὐτοῦ, ὅπως καταστήσῃ αὐτὰ στερεώτερα· ὁ δὲ Κνώσσιος Χερσίφρων κατήγαγε διὰ μηχανημάτων ἰδίας αὐτοῦ ἐφευρέσεως ἀπὸ τῶν λατομείων τοῦ Πρίωνος ὅρους τοὺς ἐξηκοντάποδας κίονας, ὧν τοὺς πλείστους, ὡς καὶ βόας χρυσοῦς, προσήνεγκε τῷ ναῷ ὁ Κροῖσος⁽⁵⁾. Τὰ δ' ἐπιστύλια ἀνεβίβασεν ὁ αὐτὸς ἀρχιτέκτων δι' ἰκρίων μέχρι τῶν κιονοκράνων, ἐφ' ὧν ἐπιστρώσας σάκκους ἄμμου, ἀφῆκε νὰ ἐκρέῃ αὐτὴ βραδέως, μέχρις οὗ οἱ μεγάλοι ἐκεῖνοι ὄγκοι κατέλαβον τὴν οἰκίαν θέσιν. Τὸ δ' ὑπέρθυρον, 40' μῆκος ἔχον, ἐπέθηκεν αὐτῇ ἡ Θεὰ, ἐν ᾧ ἐκοιμάτο ἀπηλπισμένος ὁ ἀρχιτέκτων. Ὁ δ' υἱὸς αὐτοῦ

(1) Serradifaleo VII, (1834). — (2) Serradif I, 213. —

(3) Pl. 16, 79. - 36, 21. - Liv. I, 45. - Διον. Ἀλικ. Δ, 25. —

(4) B, 103. — (5) Ἡρ. Α, 92.

Μεταγένης ἐθήκε, διὰ τῶν αὐτῶν τοῦ πατρὸς του μεθόδων, τὰς ὀροφιαίας κεδρίνας δοκοὺς ⁽¹⁾. Αἱ μυθώδεις αὗται διηγήσεις ἀποδεικνύουσι τὰς δυσκολίας ἃς παρεῖχε, καὶ τὸν θαυμασμὸν ὃν ἐνέπνεε τοῖς ἀρχαίοις ἡ κίνησις τῶν βαρυτάτων ἐκείνων λίθων, ἐξ ὧν ὠκοδομοῦντο οἱ μεγάλοι ναοί, ἴσως δὲ καὶ ὑποδεικνύουσιν τινὰς τῶν μεθόδων, εἰς ἃς ἐνίοτε προσέφευγεν ἡ Ἀρχιτεκτονική. Τῶν δύο τούτων ἀρχιτεκτόνων ἀναφέρεται σύγγραμμα πραγματευόμενον περὶ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ, ὅστις ὁμως ὑπ' ἄλλων διεύθυνσιν ⁽²⁾ ἐπερατώθη μόνον ἐπὶ τῆς ἐπομένης ἐποχῆς. Ἦν δ' ἐκ λευκοῦ λίθου ἐπιχωρίου, ἐπὶ δέκα βαθμίδων ὑψούμενος, ὀκτάστυλος, ἐν ταῖς πλαγίαις πλευραῖς ἀνὰ 15 χίονας ἔχων, ἰωνικός, δίπτερος, διάστυλος, καὶ ἐντὸς, ὑπαιθρος πάντως, εἶχε 54 χίονας ἐν διπλῇ ἀναμφοβόλῳ σειρᾷ, καὶ τὸ μὲν μῆκος αὐτοῦ ἦν 420', τὸ δὲ πλάτος 225'. διὰ τὸ μέγεθος δὲ καὶ τὴν πολυτέλειαν ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ὡς ἐν τῶν ἐπτὰ θαυμάτων τοῦ κόσμου, καὶ πολλὰ ἐπιγράμματα περὶ αὐτοῦ ἐγράφησαν, καὶ πολλὰ νομίματα ἐπίσημα αὐτοῦ ἐτυπώθησαν ⁽³⁾,

Πλὴν δὲ τῶν ναῶν, καὶ διάφορα ἄλλα δημοσίας ἀνάγκης ἐπίσημα ἔργα ὠκοδομοῦντο πολλαχοῦ κατὰ τὴν δωρικὴν ἐποχὴν. Οὕτως οἱ Ἀκραγαντινοὶ οὐ μόνον τοὺς μεγίστους ναοὺς τῶν ἀνήγειρον διὰ τῶν Καρχηδονίων αἰχμαλώτων, ἀλλὰ καὶ ὑπονόμους πρὸς ἐκροὴν τῶν ὑδάτων ἀνέσκαψαν «*τηλικαύτας τὸ μέγεθος, ὥστε ἀξιοθέατον εἶναι τὸ κατασκευάσμα*», κατὰ Διόδωρον ⁽⁴⁾. καὶ προσέτι κολυμβήθραν πολυτελεῆ καὶ μεγίστην, 7 σταδίων περίμετρον καὶ 20 πήχεων βάθος ἔχουσαν. Καὶ διαφορῶν δὲ λιμένων ἀρχαῖα ἐρύματα, ὧν

(1) Pl. 36, 14, 21.—Vitr. 7. Præf. 16.—Στράβ. ΙΑ, 640 c.

— (2) Στράβ. αὐτ.—(3) Stuart, Ant. of. Ath. I, σ. 232 τῆς

Γερμ. μεταφρ.—(4) ΙΑ, 25.

καταφανῆ λείψανα σώζονται μέχρι τοῦδε, ὡς τὰ τῆς Αἰγίνης, κατασκευασθέντα κατὰ ταύτην την ἐποχὴν. Κυρίως δ' ἀπὸ τῆς εἰσβολῆς τῶν Δωριέων καὶ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν ἠθῶν αὐτῶν ἤρξαντο ἀνεγειρόμενα τὰ πρῶτα γυμνασιακὰ καὶ θεατρικὰ οἰκοδομήματα, διότι ἔκτοτε κατέστησαν μέρος τοῦ ἐθνικοῦ βίου ἐπίσημον οἱ ἀγῶνες, εἰς οὓς ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων οἱ Ἕλληνες πολλάκις ἐπεδίδοντο λόγῳ μόνον παρέργου παιδιᾶς ἢ ἀσχέσεως. Τὸ ἐν Ὀλυμπίᾳ ὁ λυμπιακὸν στάδιον διεσκευάσθη τοῦλάχιστον ἀπ' ἀρχῆς τῶν Ὀλυμπιάδων, καὶ περὶ Ὀλ. 60 ὁ Κλεοίτας κατεσκεύασεν ἐν αὐτῷ τὴν Ἰππάφειον, ἡ ἀφιετηρίαν τῶν ἐκδραμόντων ἵππων, ἔχουσαν σχῆμα πρῶρας πρὸς τὸν δρόμον τετραμμένης, ἥς ἐκάστη πλευρὰ, 400 οὔσα ποδῶν, περιεῖχε τὰ τῶν ἵππων οἰκήματα, κληρούμενα τοῖς διαγωνιζομένοις. Ἦν δ' ἐν τῷ μέσῳ τῆς πρῶρας βωμὸς, ἀνὰ πᾶσαν ἐορτὴν ἐκ πλίνθων ὠμῶν κατασκευαζόμενος, καὶ περιέχων μηχανήμα, δι' οὗ χαλκοῦς ἀετὸς ἀνίπτατο, καὶ χαλκοῦς δελφὶν ἐρρίπτετο εἰς τὸ ἔδαφος, ὅταν ἐδίδοτο τὸ τῆς ἀφορμῆσεως σύνθημα. Τὴν ἰππάφειον ταύτην ἐτελειοποίησε καὶ τις Ἀριστείδης ⁽¹⁾ ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις. Ἐρείπια δ' αὐτῆς, ἡ μεταγενεστέρας αὐτῆς μετασκευῆς, σώζονται ἔτι ἐν Ὀλυμπίᾳ. Θέατρον δὲ κατεσκευάσθη ἐν Ἀθῆναις διὰ τ' αὐτοσχεδιάσματα τοῦ Θεσπίδος, κατ' ἀρχὰς ξύλινον, «*ἐκρία ξύλινα*» ⁽²⁾. Μετὰ δὲ τὴν κατὰπτωσιν αὐτοῦ ἤρχισεν ἐν Ὀλυμ. 70 ἀ. ἡ οἰκοδομὴ λιθίνου, τοῦ Διονυσιακοῦ ⁽³⁾. Ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦτο ἐπερατώθη πολὺ μεταγενεστέρως, ἐχρησίμευεν ἐν τούτοις τὸ ἀρχαῖον Ὠδεῖον ⁽⁴⁾ εἰς τῶν δραμάτων τὴν διδασκαλίαν.

(1) Πaus. ΣΤ, 20. — (2) Σουίδ. φ. παρ' Αἰγείρου θέα. — (3) Vitruv. 7. Praef. 11. — (4) Ἡσύχ. Ὠδεῖον. — Πaus. Α, 8.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Πλαστική.

Ἡ ἀνατροπὴ τῆς ἀρχαίας κοινωνίας ὑπὸ τῆς τραχείας φυλῆς τῶν Δωριέων ἐβλάψε κατ' ἀρχάς, ὡς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν, οὕτω, καὶ ἐτι μᾶλλον, τὴν γλυπτικὴν, καθ' ὃ ὀλιγώτερον ἀναγκαίαν εἰς τὰς χρείας τῶν μὴ ἐξηυγενισμένων λαῶν διό καὶ ἐπὶ τῶν πρώτων τῆς καθόδου καιρῶν ἤσκειτο οὗτος μάλιστα ὁ κλάδος τῆς τέχνης ὑπὸ τοῦ δουλωθέντος πληθυσμοῦ μακρὰν τῶν βλεμμάτων τῶν δορικτητόρων, οἵτινες μικρὸν αὐτῆς ἐποιοῦντο λόγον. Ἐπὶ βραχὺ δὲ μόνον ἀνέκυψεν, ὅταν ἐπὶ τῶν τυράννων ἀνῆγειραν πρὸς ὥραν τὴν κεφαλὴν οἱ ὑποκύψαντες Ἀχαιοί. Ἀφ' οὗ ὁμως οἱ Δωριεῖς, τὴν δύναμιν αὐτῶν ἐδραΐαν καθίσαντες, ἐμυθήσαν καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν τέχνην, καὶ ἤρξαντο οἱ ἴδιοι καλλιεργοῦντες αὐτὴν, τότε ἐνεωτέρισαν καὶ περὶ τὴν γλυπτικὴν, κατὰ τὸ ἴδιον ἑαυτῶν αἶσθημα αὐτὴν διαπλάσαντες, καὶ ἀνέπτυξαν αὐτὴν κατὰ τὰς περιστάσεις καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς ἑαυτῶν διαίτης. Οὕτω, μεγάλως συνετέλεσεν εἰς αὐτῆς τὴν πρόοδον τὸ ὅτι οἱ Δωριεῖς ἤσαν ἐκδοτοὶ εἰς τὴν γυμναστικὴν καὶ τὴν ὀρχηστικὴν. Παρὰ τοῖς Λάκωσι, περὶ ὧν ἐλέγετο ὅτι «φιλογυμναστοῦσιν», ἤχμαζεν ἡ γυμναστικὴ ἐν Ὀλ. 20—50, ἐν Αἰγίνῃ ἐν Ὀλ. 45—80, ἐν Μεγάροις καὶ ἐν Κρότωνι περὶ Ὀλ. 50—75. Ὁμοίως δὲ καὶ ἡ ὀρχηστικὴ ἐτιμᾶτο ἐν Κρήτῃ, ὅπου ἐπὶ Θάλητος καὶ Σακάδα (Ὀλ. 40—50) εἰσήχθη ὁ ὑπορχηματικὸς λεγόμενος τρόπος καὶ αἱ γυμνοπαιδιαί, καὶ ἦν οὐ μικρὸν τὸ ἀπὸ τῆς τέχνης ταύτης ὄφελος εἰς τὴν πλαστικὴν, ὡς ἐκφράζει αὐτὸ ὁ

Ἀθῆναιος ⁽¹⁾ λέγων· «Ἐστὶ δὲ καὶ τῶν ἀρχαίων δημιουργῶν ἀγάλματα τῆς παλαιᾶς ὀρχήσεως λείψανον. Ἰδίως δ' ἐσπουδάσθη τὸ ἀνθρώπινον σῶμα ἀφ' οὗτου, κατὰ παράδειγμα τοῦ Μεγαρέως Ὀρσίππου (Ὀλ. 15), οἱ Σπαρτιάται καὶ οἱ Κρήτες, καὶ μετ' αὐτοὺς καὶ οἱ λοιποὶ ὅλοι, ἤρχισαν γυμνοὶ εἰς τοὺς ἀγῶνας ἐμφανιζόμενοι ⁽²⁾.

Οὗτος λοιπὸν ὁ τοῖς ἡθεσι μάλιστα τῶν Δωριέων ἐγκείμενος ἐνθουσιασμός διὰ τὴν ῥώμην καὶ τὸ κάλλος τῶν ἀθλητῶν, ἡ ἀφορμὴ, ἣν οἱ ἀγῶνες παρεῖχον πρὸς μελέτην αὐτῶν ἐπὶ τῶν καλλίστων σωματίων καὶ κατὰ τὰς γραφικωτέρας αὐτῶν θέσεις, καὶ πρὸ πάντων ἡ εὐγενὴς ἀμοιβὴ πρὸς τοὺς νικητάς, ἦτις, ἀφ' οὗτου ἀπὸ τῆς 7ης Ὀλυμπιάδος ἔπαυσαν οἱ ἀγῶνες ὄντες χρηματῖται ὥς ἐπὶ τοῦ Ὀμήρου, καὶ ἐγένοντο στεφανῖται, συνίστατο ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ εἰς ἀνδριάντων ἀνέγερσιν, ταῦτα πάντα ἐπέφερον τὴν προαγωγὴν εἰς τὴν ἐργασίαν τῶν εἰκονικῶν ἀγαλμάτων, καὶ ἀπ' αὐτῶν ἔπειτα ἡ ἀκριβὴς τῆς καλῆς φύσεως μίμησις ὑψώθη καὶ μέχρι τῆς ἰδανικῆς ἐντελείας κατὰ τὴν παράστασιν τῶν Θεῶν. Οὐχ ἦττον δὲ συνετέλεσε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὑπὲρ τῆς πλαστικῆς καὶ ἡ ἐπικὴ ποίησις, διότι τῇ διεσκεύασεν ὕλην ἑτοιμον, ἐντελῶς ἤδη τοὺς θεῖους διαπλάσασα τύπους, καὶ τῇ ἀγαλματοποιίᾳ παρέχουσα θέματα τοῦντεῦθεν γνωστὰ καὶ κοινῶς παραδεδεγμένα. Ἦδη ἐν τῇ 50 Ὀλυμπιάδι εἶχε παύσει ἐντελῶς τῆς ἐποποιίας ἡ ἐντολὴ, καὶ ὁ Στησίχορος ἐποίει λυρικῶς πλεον τὰ ἐπικά ἀντικείμενα. Ἐνεκα τούτων πάντων μετὰ τοὺς τυράννους κυρίως ἤρχισεν ἐπιμελῶς ἀσकुμένη ἡ γλυπτικὴ, περὶ ἧς πολὺ σπανιώτερος γίνεται λόγος ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων χρόνων, καὶ τὰ κοσμήματα

⁽¹⁾ ΙΔ, σ. 629. — ⁽²⁾ Πaus. Α, 44. — Εὐστ. Ἰλ. Σ. 1324. — Ετ. Μ. Σ, 242. — Δ. Ἀλικ. Ζ, 72. — C. J. 4. 1050. Ἰδ. Πλάτ. Πολ. ε' 452.

τῶν ναῶν, λέβητες πρὶν ὄντα, τρίποδες καὶ τὰ τούτοις ὅμοια (1), ἀντικαθίστανται ἀπὸ τοῦδε διὰ γλυπτῶν ἔργων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ. Ἀλλ' ἐπειδὴ διὰ μιᾶς δὲν ἦν δυνατὸν ν' ἀναπτυχθῇ ἡ καλλιτεχνία εἰς πᾶσαν αὐτῆς τὴν ὠριμότητα, τὰ ἔργα τῆς τέχνης εἶχον κατὰ πᾶσαν ταύτην τὴν ἐποχὴν χαρακτῆρα ἀρχαϊκῆς μὲν ἔτι τραχύτητος, ἀλλ' ὑποδεικνυσούσης ἤδη ὑποφύμενον τὸ σπέρμα τῆς ἀληθοῦς καλλονῆς, καὶ κατὰ τὸ τέλος αὐτῆς μάλιστα ἔφερον οὐχὶ μὲν ἔτι τὸν τύπον, ἀλλὰ βεβαίαν τὴν ὑπόσχεσιν τῆς ὑπερτάτης ἐντελείας, ἥτις ἐν τοῖς ἀμέσως ἐπομένοις χρόνοις ἐπῆλθε ταχύτατα.

Ἐπὶ τῶν τυράννων.

Ξυλουργία.

Ἡ τοῦ ξύλου τορρευτική, ἦν, ὡς εἶδομεν, κλάδος τῆς τέχνης ἐπιμελῶς ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων ἀσκούμενος. Ἐπόμενον ἄρα ἦτον ν' ἀναφανῇ καὶ ὅταν μετ' αἰῶνας ἀνέκυψαν ἐπὶ τῶν τυράννων αἱ ἀρχαῖαι φυλαὶ μετὰ τῶν τεχνικῶν αὐτῶν παραδόσεων.

Ἀριστούργημα τοῦ ἀρχαικοῦ τούτου κλάδου τῆς τέχνης ἀναφέρεται ἐκ τῶν χρόνων τούτων ἡ λάρναξ τοῦ Κυψέλου (2), ἥς ἡ κατασκευὴ πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς τὰς ἀρχὰς τῶν Ὀλυμπιάδων. Ὅταν οἱ Κορίνθιοι Δωριεῖς Βακχιάδαι ἠθέλησαν νὰ κάταστρέψωσι τὴν οἰκογένειαν τῶν πιθανῶς μὴ Δωριέων Κυψελιδῶν, εἴτε κατὰ χρησμόν, εἴτε φόβῳ τῆς ἐπιβροῆς αὐτῆς ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου πληθυσμοῦ, τότε τὸν μικρὸν Κύψελον, γεννηθέντα ἐν Ὀλυμ. 20 α., ἔκρυπεν ἡ μήτηρ αὐτοῦ εἰς ταύτην τὴν λάρνακα, ἣν μετὰ ταῦτα ἀφιέρωσεν εἰς τὸ ἐν Ὀλυμπίᾳ Ἡραῖον. Ἐκεῖ εἶδεν ἔτι αὐτὴν ὁ Πausanίας (3), καὶ

(1) Θεοπ. παρ' Ἀθην. ΣΤ, 231.—(2) Ἡρόδ. Ε, 92.—(3) Ε, 17.

τὴν λέγει περιέχουσαν «ἐν πέντε χώραις» ζῶδια ἐκ κέ-
δρου, ἐλέφαντος καὶ χρυσοῦ, παριστῶντα μυθικὰς καὶ
ἡρωϊκὰς πράξεις, ἐξηγουμένας δι' ἐπιγραμμάτων βου-
στροφηδὸν γεγραμμένων· οἷον.

«*Ἰδας Μάρπησσαν καλλιόφυρον, ἦρ οἱ Ἀπόλλων*
ἄρπασε, τὰν ἐκ νεοῦ ἄγει πάλιν οὐκ ἀέκουσαν.»

«*Ἀτλας δ' οὐρανὸν οὗτος ἔχει, τὰ δὲ μᾶλα μεθήσει.*».

Τὰ ἐπιγράμματα δὲ ταῦτα ἀποδίδωσιν εἰς τὸν Κο-
ρίνθιον ποιητὴν Εὐμήλον, ὅστις ἤκμασε περὶ Ὀλ. 5,
διότι ἦν σύγχρονος τοῦ κτίστου τῶν Συρακουσῶν Ἀρ-
χίου (1). Ὑπὸ τινων ἐγένετο ἡ διστακτικὴ περὶ τῆς ἀρ-
χαιότητος τοῦ ἔργου παρατήρησις, ὅτι ἐπ' αὐτοῦ ὁ
Ἡρακλῆς παρίστατο ὑπὸ τὸ σύνθηρος αὐτῷ σχῆμα,
διότι ὁ Πausanias λέγει· «*αἶτε δὴ τοῦ Ἡρακλέους ὁρτος*
οὐκ ἀγνώστου τοῦ τε ἄθλου χάριν (τοῦ τῆς Ὑδρας) καὶ
ἐπὶ τῷ σχήματι, τὸ ὄνομα οὐκ ἔστιν ἐπ' αὐτῷ γεγραμμένον»,
ἐν ᾧ ὑποτίθεται ὅτι Πείσανδρος ὁ Καμαρεὺς ἐν Ὀλ. 30
περιέγραψεν αὐτὸν πρῶτος λεοντὴν καὶ ρόπαλον ἔχοντα,
(2) ἐνδὲ τοῖς ἀρχαιοτάτοις χρόνοις περιεγράφετο καὶ ἐξω-
γραφεῖτο ὡς γυμνὸς καὶ τοξότης. Ἀλλ' οὐδ' ἀποδειξίς
τις ὑπάρχει ὅτι πρὸ τοῦ Πείσανδρου ἦν ἄγνωστος τὸ ὑπ'
αὐτοῦ ποιηθὲν σχῆμα τοῦ ἡμιθέου, οὐδέ τι λέγει ὅτι
τοιοῦτο ἦτον ἐπὶ τῆς λάρνακος· διότι ἱκανῶς εὐδιάγνω-
στος θὰ ἦτον τῷ Πausanία, καὶ ἂν παρίστατο ἐπ' αὐτῆς
οἷος ἐπὶ τῶν Βοιωτικῶν νομισμάτων. Αὐτῆς δὲ τῆς λάρ-
νακος τὸ σχῆμα δὲν ἀναφέρει ὁ περιηγητής· καὶ ὁ μὲν
Quatremère de Quincy (3), ὅστις καὶ σχέδιον αὐτῆς διέ-
γραψε, τὴν θέλει ὡσεὶ διὰ τὸν λόγον ὅτι τὰ ἐν ταῖς
πέντε χώραις ζῶδια ἐξηκολούθουν ἄνευ διακοπῆς· ὁ δὲ
Θερίσιος, πολὺ πιθανώτερα λέγων, τετράγωνον, οἶαι

(1) Διονυσ. ἐν Κλ. Ἀλεξ. I, σ. 333.— (2) Müll. Dor. II.

(3) Jupiter Olympien, p. 124.

εἰσὶν αἱ ἐπὶ τῶν ἐπιταφίων ἀναγλύφων φαινόμεναι, καὶ ἔχουσαι τὰς τέσσαρας πλευράς καὶ τὸ πόμα ἐπιγεγραμμένα.

Μεταλλουργία.

Ὅμοίως δ' ἔχομεν μαρτυρίας περὶ τῆς ἐπὶ τῶν τυράννων ἀναβιώσεως, ἢ μᾶλλον τῆς ἐλευθερωτέρας ἀσκήσεως καὶ τῆς ἀρχαίας μεταλλουργίας, καὶ ἰδίως τῆς κατασκευῆς ἐκρούστων ἔργων, οἷα ἦσαν τὰ ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου περιγραφόμενα. Τοιοῦτον παράδειγμα εἶναι ὁ μέγας χρυσοῦς σφυρήλατος ἀνδριάς, ὃν αὐτὸς ὁ Κύψελος, ἢ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Περίανδρος, ἀνέθηκεν εἰς Ὀλυμπίαν ἐν Ὀλ. 30—38 (1).

Ὅτε δὲ, 60 ἔτη μετὰ τὴν Δωρικὴν εἰσβολήν, ὁ Ἴων Προκλῆς, διωχθεὶς ἐκ Τροίζῃνος, κατέφυγεν εἰς Σάμον, συμπαραλαβὼν καὶ τινὰς τῶν παρ' αὐτῷ ἐργαζομένων τεχνιτῶν, τότε ἡ Σάμος ἀνεδείχθη τεχνικὸν κέντρον, καὶ ἰδίως ὡς τοιοῦτον διέλαμψεν, ὅτε, ἐπὶ τῶν τυράννων, κατεῖχε πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα ὁ νέος καλλιτεχνικός ὄργανισμός, καθ' οὓς χρόνους καὶ τὸ πρῶτον ἡ νῆσος προήχθη εἰς πολιτικὴν τινα ἀκμὴν, ἐν ᾗ πρὸ τῆς Ὀλ. 18 οὐδὲ τριῆρεις διόλου ἐκέκτητο. Περὶ τῶν Σαμίων τούτων τεχνιτῶν λέγει ὁ Πausανίας (2): «*Διέχεον δὲ χαλκὸν πρῶτοι καὶ ἀγάλματα ἐχωνεύσαντο*». Ἀλλ' ἡ πληροφορία αὕτη, ἢ καὶ ἡ ἐκφρασις, στερεῖται ἀκριβείας, διότι τὸ «*χαλκὸν διαχέαι*» ἦν ἤδη γνωστὸν πρὸ Ὀμήρου, καὶ πιθανῶς σίδηρον ἤθελε νὰ εἴπῃ ὁ περιηγητής, ὡς ὁ ἴδιος ἀλλαχοῦ (3) μαρτυρεῖ: «*Θεοδώρου ... ὃς πρῶτος διαχέαι σίδηρον εὔρει*». ἢ ἄλλως ἡνίττετο ὅ,τι ἀλλαχοῦ

(1) Στρεβ. Η, σ. 211. - Πaus. Ε, 214. - Σχ. Πλατ. Φαιδρ. σ. 236. - Σουίδ. φ. Κυψελιδῶν. - Θεόφρ. ἐν Φωτ. Λεξ. σ. 443.

— (2) Η, 14 καὶ Θ, 11. — (3) Γ, 12.

περὶ αὐτῶν τούτων τῶν Σαμίων τεχνιτῶν ἐκφράζει οὕτω·
«*Χαλκὸν εἰς τὸ ἀκριβέστερον τῆξαι*» (1).

Τοῦ ἐργαστηρίου τούτου τεχνίται μνημονεύονται
ἀ. ὁ Ῥοῖκος Φιλέου (2) ἢ Φιλαίου (3) ἢ Φι-
λέα (4), εἰς δὲ ὁ μὲν Ἡρόδοτος ἀποδίδωσι τὴν οἰκο-
δομήν τοῦ ἐν Σάμῳ Ἡραίου, ὁ δὲ Πausanias (5) ἀγαλ-
μα τῆς Νυκτὸς εἰς τὸ Ἀρτεμίσιον τῆς Ἐφέσου. Λέγει
δ' ὁ Πausanias περὶ τοῦ ἀγάλματος τούτου· «*Τῆς ἐν
Ἀμφίσῃ Ἀθηνᾶς (χαλκῆς, ὑποτιθεμένης ἐκ Τροίας) καὶ
ιδεῖν ἦν ἀρχαιότερον καὶ ἀργότερον τὴν τέχνην*», διότι,
πιστεύων τὸν καλλιτέχνην τοῦτον ἐφευρέτην τῆς χαλ-
κοπλαστικῆς, ἔπρεπε νὰ θεωρῇ πᾶν χαλκούργημα, ὅσον
ἀρχαῖον καὶ ὑπετίθετο, ὡς νεώτερον αὐτοῦ. Ὁ Πλί-
νιος τέλος (6) λέγει, ὅτι τινὲς ἀναφέρουσιν εἰς τὸν Θεό-
δωρον τὴν εὑρεσιν τῆς πλαστικῆς πολὺ πρὸ τῆς ἐξώ-
σεως τῶν Βακχιαδῶν ἐκ Κορίνθου, συμβάσης ἐν Ὀλυμ.
30. Ἡ γνώμη αὕτη ἐννοεῖται ὅτι οὐδεμίαν ὑπόστασιν
ἔχει, ἀπολύτως ἐκλαμβανομένη· διότι, κατὰ πάντα τὰ
διδόμενα, τὸ Σάμιον τοῦτο ἐργαστήριον ἦν πολὺ μετα-
γενέστερον τῶν Ὀμηρικῶν χρόνων, ὅτε εἶδομεν γνω-
στὴν ἤδη οὔσαν τὴν πλαστικὴν. Δύναται δὲ ν' ἀληθεύῃ,
μέχρι τινὸς μόνον ὡς πρὸς τὴν ἐν Σάμῳ καλλιτεχνί-
κην ἀσκησιν, ἢ καὶ ἐν γένει ὡς πρὸς τὴν ἀναγέννησιν
τῆς πλαστικῆς μετὰ τὴν Δωρικὴν εἰσβολήν. Τῆς χρο-
νολογίας δὲ τῶν Βακχιαδῶν μνημονεύει ἐνταῦθα ὁ Πλί-
νιος καθ' ὃ Ῥωμαῖος μᾶλλον, διότι εἰς Ἰταλίαν οὗτοι
ἐλέγοντο εἰσαγαγόντες τὴν γλυπτικὴν, καὶ ἐπομένως
ὁ ὑποτιθέμενος αὐτῆς πρῶτος ἐπινοητὴς ἔπρεπεν ἰάναγ-
καίως νὰ εἶναι καὶ αὐτῶν ἀρχαιότερος. Προστίθῃσι δ' ὁ
αὐτὸς συγγραφεὺς ὅτι συνειργάσθη ὁ Ῥοῖκος εἰς τὸν ἐν
Λήμνῳ Λαβύρινθον καὶ μετὰ τινος Σμίλιδος (7).

(1) I, 38.—(2) Πaus. H, 14.—(3) I, 38.—(4) Ἡρ. Γ, 60.
(5) I, 38.—(6) 35, 152.—(7) Ἐσφαλμένως· a Zmilo, Rolo et
Theodoro.

β'. Ὁ Θεόδωρος υἱὸς τοῦ Ροίχου ⁽¹⁾, συμβουλεύσας κατὰ Διογ. Λαέρτιον ⁽²⁾ νὰ ὑποστρωθῶσι δι' ἀνθρώπων τὰ θεμέλια τοῦ ἐν Ἐφέσῳ Ἀρτεμισίου, περὶ τὴν 45 ἔως Ὀλυμπιάδα, διότι τοῦ ναοῦ τούτου ὁ Κροῖσος (Ὀλ. 55—58) ἀνήγειρε κίονας καὶ ἱδρυσεν ἀγάλματα ⁽³⁾ κατὰ Διόδωρον ⁽⁴⁾ εἰργάσθη εἰς τὸν ἐν Σάμῳ Πύθιον Ἀπόλλωνα, καὶ κατὰ Πλίνιον τέλος ⁽⁵⁾ συνέπραττε μετὰ τοῦ πατρὸς του. Ἀλλαχοῦ ⁽⁶⁾ ὁ Πλίνιος ἀποδίδωσιν εἰς αὐτὸν χαλκὸν ἑαυτοῦ ἀνδριάντα ἐν Σάμῳ, θαυμάσιον διὰ τε τὴν ὁμοιότητα καὶ διὰ τὴν λεπτότητα· ἐκράτει δὲ, λέγει, εἰς τοὺς δακτύλους τέθριππον τοσούτον μικρὸν, ὥστε ἠδύνατο νὰ καλυφθῇ ὅλον, αὐτὸ καὶ οἱ ἵπποι, ὑπὸ μνίας. Ἀλλὰ τοῦτο πρέπει νὰ εἶναι πλάσμα καὶ ἀναχρονισμὸς, διότι οὔτε τὰ μικρὰ τεχνουργήματα ταῦτα, οὔτε οἱ εἰκονικοὶ ἀνδριάντες εἰσὶν ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, ἀλλ' οἱ μὲν ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἀκμὴν, τὰ δὲ εἰς τὴν παρακμὴν τῆς καλλιτεχνίας.

γ'. Τηλεχλῆς, ἄλλος υἱὸς τοῦ Ροίχου, ἀδελφὸς τοῦ Θεοδώρου, κατεσκεύασεν ἐν Δήλῳ, κατὰ Διόδωρον ⁽¹⁾, τὸ ἥμισυ τοῦ ἐν Σάμῳ Πυθίου Ἀπόλλωνος, οὗ τὸ ἕτερον ἥμισυ κατεσκεύαζεν ἐν Ἐφέσῳ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ. Τοῦτο, εἰ μὲν ἀληθές, ἀποδεικνύει ὅτι, ὡς ὁ Διόδωρος ἤκουσεν, οἱ δύο οὗτοι καλλιτέχναι ἦσαν μαθηταὶ Αἰγυπτίων, καὶ κατ' ἐκείνων τοὺς χειρονακτικούς καὶ πρακτικούς κανόνας εἰργάζοντο· εἰ δὲ, ὡς πιθανώτερον, εἶναι μῦθος, αἰνίττεται μόνον ὅτι οὗτοι εἰργάζοντο, ὡς ἦν ἐπόμενον, κατὰ ῥυθμὸν ἀρχαῖκόν, ξηρόν καὶ μονότονον, καὶ εἰς μόνον γενικὰς τινὰς ἀναλογίας καὶ παραδεδεγμένους τύπους ἀρχοῦμενον.

(1) Διόδ. Α, 98. — (2) Διογ. Λαέρτ. Β, 104. Ἡσύχ. Μιλησ. π. ἐνδοξ. ἀνδρ. καὶ Pl. 36, 95, παραλείπousι τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς. — (3) Ἡροδ. Α, 92. — (4) Κατ' Ἀθηναγ. πρεσβ. Χρ. σ. 61. — (5) 35, 152. — (6) 34, 8.

δ'. Θεόδωρος Β'. υἱὸς Τηλέκλους ἢ Τηλεκλέους⁽¹⁾, κατεσκεύασε, κατὰ Πausανίαν καὶ Ἡρόδοτον, τὴν ἐκ σμαράγδου χρυσοκόλλητον σφραγίδα τοῦ Πολυκράτους ἐν Ὀλ. 62, καὶ καθ' Ἡρόδοτον ὁ αὐτὸς πιθανῶς Θεόδωρος, ἂν καὶ ἐνταῦθα ὁ ἱστορικὸς ἀποσιωπᾷ τὸ πατρωνυμικόν του, τὸν ἀργυροῦν κρατῆρα, ὃν ἐπεμψεν ὁ Κροῖσος (ἐν Ὀλ. 58) εἰς Δελφοὺς, ὡς καὶ χρυσοῦν κρατῆρα εἰς τὰ περσικὰ ἀνάκτορα. Προσέτι δέ, κατὰ Πausανίαν, οὗτος ὑποκόμῃσεν τὴν ἐν Σπάρτῃ Σκιάδα. Οὗτος εἶναι ὁ λεγόμενος ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως καὶ εὐρέτης τῆς χύσεως τοῦ σιδήρου, ἢ, ὡς ἀλλαγῇ ἐκφράζεται⁽²⁾, τῆς χύσεως ἢ τῆς εἰς τὸ ἀκριβέστερον τήξεως τοῦ χαλκοῦ, ὁμοῦ μετὰ τοῦ Ῥοίκου. Ἀλλὰ πιθανῶς συγχέει ὁ Πausανίας τοὺς δύο Θεοδώρους, διότι συνεργάται ἦσαν οὐχὶ πάππος καὶ ἐγγονος, ἀλλὰ πατὴρ καὶ υἱός. Τοῦ αὐτοῦ ἀναμφιβόλως ἐργαστηρίου ἦν καὶ ὁ κρατῆρ, ὃν καθ' Ἡρόδοτον⁽³⁾ οἱ Σάμιοι ἀφιέρωσαν εἰς τὸ παρ' αὐτοῖς Ἡραῖον, ἐπανελθόντες ἐν Ὀλ. 37 ἐκ τῆς ἐκτὸς Γαδῆρων Ταρτησσοῦ, ὅπου ἡ θάλασσα τοὺς ἐπλάνησε θέλοντας νὰ πλεύσωσιν εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἦν δὲ χαλκοῦς, ἔχων πέριξ, « κρατῆρος Ἀργολικοῦ τρόπον », γρυπῶν κεφαλὰς, καὶ ἐστηρίζετο ἐπὶ τριῶν χαλκῶν ὀκταπῆχεων γόνυκλιτῶν κολοσσῶν.

Συγγενὴς δὲ τοῦ Σαμίου τούτου ἐργαστηρίου ὑπῆρχεν ἴσως καὶ ἐν Χίῳ συγχρόνως, ἂν Χῖος ἦν, ὡς δι᾽ ἰσχυρίζονται οἱ πλείστοι⁽⁴⁾, καὶ οὐχὶ Σάμιος, ὡς λέγει Στέφανος ὁ Βυζάντιος⁽⁵⁾, ὁ Γλαύκος, εἰς ὃν ἀποδίδεται ὅτι εὗρε τὴν κόλλησιν τοῦ σιδήρου, ἀφ' οὗ ἡ

(1) Ἡρόδ. Γ, 41. - Πaus. Η, 14. — (2) Γ, 12 καὶ 1, 38. —
 (3) Δ, 152. — (4) Ἡρόδ. Α, 25. - Πaus. Ι, 16. - Ἀθῆν. Ε, σ. 210. — (5) Φ. Αἰθάλῃ. - Ἐπίτης Σουίδ. Φ. Γλαύκου τέχνη. - Σχολ. Πλατ. Φαιδ. σ. 183.

τῶν λοιπῶν μετάλλων, πολὺ εὐκολωτέρα οὔσα, ἣν ἤδη ἐπὶ Ὀμήρου γνωστή. Τοῦ Γλαύκου τούτου, κατὰ Παυσανίαν, ὑπῆρχεν ἐν Δελφοῖς κρατὴρ ἀργυροῦς καὶ σιδηροῦν ὑπόθημα, οὗ τὰ ἐλάσματα συνεδέοντο διὰ μόνης τῆς κόλλης, ἀνάθημα Ἀλυάττου τοῦ πατρὸς τοῦ Κροίσου, ἐν Ὀλ. 40—55. Ἀφ' ἑτέρου ὁμῶς ὁ Εὐσέβιος τὴν ἐφεύρεσιν τοῦ Γλαύκου τίθησι κατὰ τὴν 22 Ὀλυμπιάδα· ὁ δὲ Στέφανος παραδέχεται, κατὰ λάθος βεβαίως, καὶ ἕτερον Γλαῦκον, ὃν λέγει Λήμνιον, καὶ διάσημον ἀνδριαντοποιόν.

Ἐπὶ Δωριέων.

Μετὰ τὴν κατάλυσιν δὲ τῶν τυράννων ἡ καθαρὰ τῶν Δωριέων φιλοκαλία, ἐγκολπωθεῖσα τὴν τέχνην, ἥσκει ἤδη αὐτὴν μετὰ πάσης ἀνέσεως ὑπὸ τῆς ἐλευθερίας ἐμφυχουμένην, καὶ κατέστησεν αὐτὴν ἀφρευκτον τοῦ ἐλληνικοῦ βίου παράρτημα, ὑπηρετοῦσαν τῇ θρησκείᾳ καὶ τῇ πολιτείᾳ, καὶ ἐφαρμοζομένην εἰς πλείονα ἢ πρὶν ἀντικείμενα, ἰδίως δὲ

α'. Εἰς ἀγάλματα Θεῶν,

β'. Εἰς ἀνδριάντας ἀνθρώπων,

γ'. Εἰς ἐξωτερικὴν τῶν ναῶν κόσμησιν.

Εἰς τῶν δύο πρώτων κατηγοριῶν τὰ ἔργα μετεχειρίζοντο κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην σπανίως ἔτι τὸν λίθον, συνεχέστερον δὲ τὰς ἐπομένας ὕλας.

Τὸ μέταλλον, καὶ μάλιστα τὸν χαλκὸν μετὰ διαφορῶν ἄλλων μετάλλων, ἰδίως μετὰ κασσιτέρου ἀναμειγμένον, καὶ διὰ τῆς μίξεως ταύτης διαφόρους λαμβάνοντα χρωματισμοὺς καὶ διάφορον βαθμὸν σκληρότητος. Ἐδρα δὲ κυριωτέρα τῆς χαλκοπτικῆς ἦν κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἡ Αἴγινα, εἴτα ἡ Δῆλος καὶ τέλος

ἢ Κόρινθος. Συνίστατο δὲ τῆς τέχνης ταύτης εἰς τοῦτο ἡ μέθοδος, ὅτι πρῶτον ἐπλάττετο τὸ ἀγαλμα ἐκ κηροῦ, εἶτα ἐπ' αὐτοῦ ἠπλοῦτο πηλός, εἰς ὃν ἐνεχεῖτο τὸ μέταλλον, ὀλίγον πάχος λαμβάνον. Τὰ δὲ διάφορα μέρη, ἢ τὰ μέλη αὐτοῦ, συνεκολλῶντο μετὰ ταῦτα ἢ χημικῶς ἢ μηχανικῶς.

β'. Τὸ ξύλον, κυρίως δὲ τὰ σκληρότερα τῶν ἐκασταχοῦ ἐγγχωρίων, προὔτιμῶντο πρὸς κατασκευὴν ἀγαλμάτων· ἐνίοτε ὁμῶς διὰ τὰ πολυτελέστερα ἐλαμβάνετο καὶ ὁ ἔβεννος καὶ ὁ κέδρος. Ἐχρυσοῦντο δὲ μετὰ ταῦτα τὰ ξόανα ἢ ἐνεδύοντο, καὶ ὁρατὰ ἔμενον τότε μόνα τὰ ἄκρα, ἥτοι ἡ κεφαλὴ, αἱ χεῖρες καὶ οἱ πόδες· ταῦτα δὲ πολλάκις κατεσκευάζοντο ἐκ λίθου, καὶ τὰ ἀγάλματα τότε ἐκαλοῦντο ἀκρόλιθα. Ἄλλοτε δὲ πάλιν ἐπὶ τοῦ ξύλου ἐπεκολλᾶτο, κατὰ τὸν ἀρχαῖον τρόπον, ἐλέφας, ὅθεν παρήχθησαν

γ'. Τὰ χρυσελεφάντινα ἀγάλματα, κατασκευαζόμενα ὡς ἔπεται· Πρῶτον μὲν συνεδέετο διὰ σιδηρῶν ράβδων ξύλινος σκελετός, ὅστις ἐκαλεῖτο Κάναβος ἢ κίνναβος ⁽¹⁾. εἶτα δ' ἐπ' αὐτοῦ καὶ εἰς τὰ γυμνά ἐκολλῶντο δι' ἰχθυοκόλλης πλάκες ἐλέφαντος, 15—20 τετραγωνικῶν δακτύλων ἐπιφάνειαν ἔχουσαι, ἀφ' οὗ ἐξέοντο καὶ ἐμαλάσσοντο, ἢ ἐλυγίζοντο, διὰ τρόπων ἀγνώστων τὴν σήμερον. Πρὸς συντήρησιν δὲ τῆς κόλλης, τὰ ἀγάλματα ἐβρέχοντο συνεχῶς, μάλιστα διὰ πισσελαίου, ὁ χρυσὸς δὲ τῶν ἐνδυμάτων, τῆς κόμης κτλ., ἠλαύνετο ἢ ἐτορρέετο εἰς λεπτά πέταλα, σχεδὸν μιᾶς γραμμῆς πάχος ἔχοντα.

δ'. Τοῦ δὲ λίθου ἐποιοῦντο χρῆσιν καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἰδίως εἰς τὰ πλαστικά ἔργα, τὰ ἔξωθεν τοὺς ναοὺς κοσμοῦντα. Συνήθως δ' ἐλάμβανον τὸν ἐκασταχοῦ ἐπιχώριον λίθον, ὅστις πῶρος γενικῶς ἐλέγετο,

(1) Σουίδ. - Ἡσύχ. φ. - Ἀριστοτ. Ζῴων 1. Γ, 5.

καὶ εἰς τὰ πολυτελέστερα οἰκοδομήματα τὸν λευκὸν λίθον (μάρμαρον). Τὸ ἄριστον εἶδος αὐτοῦ ἦν ὁ Πάριος ἢ Λύγδινος λίθος, ὅστις στίλβει κοκκωτὸς, καὶ ὁ σπανιώτερος Λυχνίτης, οὕτω κληθεὶς πιθανῶς ἕνεκα τῆς διαφανείας αὐτοῦ, ἀλλὰ, κατὰ Οὐάρβωνα ⁽¹⁾, μᾶλλον διότι εἰς τὸ φῶς τῶν λυχνῶν ἀνεσκάπτετο ἐκ τῶν ἐγκάτων τῆς γῆς· ἐτι δὲ καὶ ὁ Πεντελήσιος, ὁ μᾶλλον τοῦ Παρίου σχιστώδης. Καὶ πρῶτον μὲν ὁ λίθος κατεξέετο, ἔπειτα δ' ἐσκάπτετο μέχρι τοῦ ἀναγκαίου βάθους δι' ὀξεῖων γλυφίδων, καὶ τέλος ἐλειαίνετο διὰ τῆς τριβῆς.

Ὁ ρυθμὸς δὲ τῆς γλυπτικῆς ἦν, ὅτε πρῶτον ἀνεπτύχθη ἐπὶ τῶν Δωριέων, ἀνάλογος τῶν περιστάσεων ὑφ' ἃς διεμορφώθη. Εὐαίσθητοι πρὸς τὸ κάλλος καὶ πρὸς τὴν ἁρμονίαν οἱ Δωριεῖς, ὅταν μετὰ τοὺς τυράννους ἤρξαντο καλλιεργοῦντες τὴν τέχνην, προήγαγον ταχέως αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἀρχαϊκῆς δυσκαμψίας, καὶ ἐπεδίωξαν τῆς φύσεως τὴν ἀλήθειαν. Ἀλλὰ τὴν πρὸς τὰ πρόσωτάσιν τοῦ πνεύματος ἀνεχαίτιζεν ἐτι ἡ τῆς χειρὸς ἀπειρία, καὶ ἡ ἀντίξοος ὕλη δὲν ἐνέδιδε κατ' ἀρχὰς εὐκόλως δεχομένη τὸν τύπον τοῦ πνεύματος· διὸ καὶ ἡ τέχνη δειλῶς μόνον καὶ βαθμηδὸν ἀπέσειε τὰ δεσμὰ αὐτῆς, ἃ μάλιστα μακρὰ ἕξις καὶ θρησκευτικὴ τις τῇ προσεπέβαλλεν εὐλάβεια. Τοιοῦτος ἦν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τῆς τέχνης ὁ χαρακτήρ, εἰσελθούσης μὲν ἤδη εἰς τὸ στάδιον γενναίας προόδου, ἀλλ' οὐκέτι τῶν βρεφικῶν σπαργάνων διόλου ἀπαλλαγείσης. Τὸν ρυθμὸν τοῦτον οἱ ἀρχαῖοι ἐκάλουν *παλαιὰν ἐργασίαν*, χαρακτηρίζοντες αὐτὸν ὡς *σκληρὸν καὶ ἀποτεταμένον*. Οὕτω λέγει π. χ. ὁ Λουκιανὸς ⁽²⁾: «Οἷα τὰ τῆς παλαιᾶς ἐργασίας ἐστὶ . . . ἀπεσφιγμένα καὶ νευρώδη καὶ σκληρὰ καὶ ἀκριβῶς ἀποτεταμένα ταῖς γραμμαῖς». Καὶ κατὰ Δημήτριον τὸν γραμ-

(1) Ἐν Plin. 36, 35.— (2) Φιλόφ. 9.

ματικὸν ⁽¹⁾ ἡ ἀρχαία ῥητορεία ἦν «περιεξεσμένη» ὡς τὰ «ἀρχαία» ἀγάλματα, ὧν ἡ τέχνη «ουστολή καὶ ισχνότης». Ὁ δὲ Κικέρων ⁽²⁾ χαρακτηρίζει τὰ ἔργα τοῦ Κανάρχου, τῆς 71 Ὀλυμπιάδος, ὡς «αὐστηρότερα ἢ ὥστε μισεῖσθαι τὴν φύσιν» (*rigidiora quam ut imitentur veritatem*). καὶ ὁ Κοϊντιλιανὸς ⁽³⁾, τὰ τῆς 60—73 Ὀλυμπιάδος ὡς «ὑπόσκληρα καὶ τοῖς τυρρήνικοις ἐμφερεῖ» (*duriora et tuscanicis proxima*), διότι οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ κατ' αὐτοὺς καὶ οἱ μεταγενέστεροι μέχρι τοῦ Βιγχελμάννου, ἐθεώρουν ὡς πανάρχαια τὰ τυρρήνικα, καὶ τὰ ἀρχαῖα τῶν ἐλληνικῶν ὡς ἐκείνων μιμήσεις, ἐν ᾧ τὸ ἀνάπαλιν εἶναι τὸ ἀληθέστερον. Ἄλλοι δὲ τὰ θεωροῦσιν ἕνεκα τῆς νηπιαζούσης αὐτῶν ξηρότητος καὶ ἀχομψίας ὡς ἀνήκοντα τῇ ἀείποτε νηπία τέχνῃ τῶν Αἰγυπτίων, ἡ ὡς ἐξ ἐκείνης πηγάζοντα, καὶ τὰ ὀνομάζουσιν *Αἰγυπτιακά* ἢ *Αἰγυπτιακά*. Ἰδοὺ δὲ πῶς ὁ Πausανίας ⁽⁴⁾ περιγράφει ἀνδριάντα τῆς 54 Ὀλυμπιάδος: «Ἀνδριάς . . . τὰ τε ἄλλα ἀρχαῖος καὶ οὐχ ἥκιστα ἐπὶ τῷ σχήματι· οὐ διεστᾶσι μὲν πολὺ οἱ πόδες, καθῆνται δὲ παρὰ πλευρὰν αἱ χεῖρες ἄχρι τῶν γλουτῶν· πεποιήται δὲ ἡ εἰκὼν λίθον· λέγουσι δὲ καὶ ἐπίγραμμα ἐπ' αὐτῇ γραφῆναι· καὶ τοῦτο μὲν ἠφάνιστο ὑπὸ τοῦ χρόνου». Ἀλλὰ τοσοῦτον ταχεῖα ἦν ἡ πρόοδος περὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ῥυθμοῦ τούτου, ὥστε περὶ ἀγάλματος κατασκευασθέντος 20 Ὀλυμπιάδας μετὰ τὸ προῤῥηθὲν (τῇ 74 Ὀλ.) λέγει ὁ Λουκιανὸς ⁽⁵⁾: «Ὁ χαλκοῦς, ὁ εὐγραμμος, ὁ εὐπερίγραφος, ὁ ἀρχαῖος τὴν ἀνάδειξιν τῆς κόμης, μᾶλλον δὲ ὁ σὸς, ὃ Ἑρμῇ, ἀδελφός ἐστιν ὁ Ἀγοραῖος, ὁ περὶ τὴν Ποικίλῃν.»

Εἰς δὲ τῶν γενικῶν χαρακτηρισμῶν τῆς ἀρχαϊκῆς τέ-

⁽¹⁾ Π. Ἑρμην. 14. — ⁽²⁾ Brut. 18, 70. — ⁽³⁾ Instit. 12, 40. — ⁽⁴⁾ Π, 40. — ⁽⁵⁾ Ζεὺς τραγ. 33.

χνης, πλὴν τῆς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον δυσκαμψίας καὶ σκληρότητος τῶν σωμάτων καὶ τῆς τῶν προσώπων μονοτόνου ἐκφράσεως, εἶναι ὅτι, ἀδυνατοῦσα νὰ παραστήσῃ ἐν τῇ φυσικῇ αὐτῶν χάριτι τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ἀνέσιν τῶν βοστρύχων τῆς κόμης καὶ τῶν πτυχῶν τῆς ἐνδυμασίας, ἡνίττετο μᾶλλον ἢ ὅτι εἰκόνιζε ταῦτα διὰ γραμμῶν ἐπιμελῶς παραλλήλων, αἵτινες κατὰ τὸ τέλος μάλιστα τῆς ἐποχῆς δὲν στεροῦνται κομψότητος.

Τῶν Θεῶν τὰ ἀγάλματα ὁμῶς ὀλίγον συνετέλεσαν κατ' ἀρχὰς εἰς ἀνάπτυξιν τῆς καλλιτεχνίας. Ἐξ ἐναντίας δὲ καὶ ἀνεχαίτιζον αὐτήν, διότι ἡ εὐλάβεια διετῆρει ὡς πρὸς αὐτὰ τοὺς πατροπαράδοτους τύπους, ὡς μαρτυρεῖ καὶ ὁ Τάκιτος ⁽¹⁾ λέγων· « τοὺς Θεοὺς οὐ βούλεσθαι μετατρέπειν τὴν ἀρχαίαν μορφήν. » (*Nolle deos mutare veteram formam*). Αἱ ἀρχαῖαι μορφαὶ μετεδίδοντο μάλιστα καὶ εἰς μεμαχρυσμένας ἀποικίας, καὶ ἐγίνοντο, ὡς ναῶν καὶ βωμῶν, ὁμοίως καὶ ἀγαλμάτων ἀφιδρύματα, οἷα ἦσαν τὰ τῆς Ἐφεσίας ⁽²⁾, τὰ τῆς Λευκοφρύνης, τὰ τῆς Βραυρωνίας Ἀρτέμιδος, καὶ διάφορα ἄλλα διατηροῦντα « τὴν αὐτὴν τῶν ξοάνων διάθεσιν » ⁽³⁾. Ἐν Φιγαλείᾳ τὸ ἀρχαῖον ξόانون τῆς μελαίνης Δήμητρος, κεφαλὴν ἔχον ἵππου, ἐξ ἧς ἐξήρχοντο δράκοντες καὶ θηρία, ἀφ' οὗ ἐκάη, κατεσκευάσθη αὐθις ὑπὸ Ὀνατᾶ, περὶ τὴν 74 Ὀλ., χαλκοῦν, ἀλλὰ κατὰ τὸν τεράστιον τοῦ ἀρχαίου τύπον ⁽⁴⁾. Ἡ ἐπιμονὴ ὁμῶς αὕτη τῆς τέχνης εἰς τὰ ἀρχαῖα συνετέλεσεν ἀφ' ἑτέρου εἰς τὸ νὰ προφυλάξῃ αὐτήν ἀπὸ ἐκτραχληλισμοῦ, ὅτε ἡ φιλοκαλία τῶν καλλιτεχνῶν δὲν εἶχεν ἔτι καλλιεργηθῆ, οὐδ' ἡ χεὶρ αὐτῶν εἶχε τὴν ἀπαιτουμένην ἀσφάλειαν, ὅπως ῥυθμίξῃ τῆς φαντασίας τὰς παραφοράς. Καὶ μετὰ ταῦτα δ' εἰσέτι, ἀφ' οὗ ἐτόλμησεν ἡ καλλιτεχνία νὰ κατερ-

(1) IV. 53. (2) Διον. Ἀλικ. Β, 22. - Η, 56. — (3) Στρεβ. Δ, 179. — (4) Πανυσ. Η, 42.

γάζεται τὴν μορφήν τῶν Θεῶν συμφωνότερον πρὸς τὴν ἀληθῆ αἰσθησιν τοῦ καλοῦ, ἐπὶ πολὺ δὲν ἐμακρύνθη ὡς πρὸς αὐτῆς τὴν παράστασιν ἀπὸ τῆς ἀρχαϊκῆς καὶ ἀταράχου σεμνότητος, ἥτις δύναμιν μάλιστα ἐξέφραζε καὶ μεγαλοπρέπειαν· διὸ καὶ κατ' ἀρχὰς παρίστα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τοὺς Θεοὺς καθημένους (εὐθρόνους), τὴν βοήθειαν τοῦ συμβόλου ἐπικαλουμένη ἐν ὧσ' ἡδυνάτει εἰσέτι νὰ ἐμφάνῃ δι' ἐσωτερικῶν τρόπων πᾶσαν τὴν ἰσχὺν αὐτῶν καὶ τὴν πρέπουσαν αὐτοῖς ἡρεμίαν.

Ἀλλὰ πολὺ περισσότερον ὀφείλει ἡ γλυπτικὴ εἰς τῶν ἀνθρώπων τοὺς ἀνδριάντας, καὶ μάλιστα τοὺς ἀθλητικούς, οἵτινες ἰδίως ἰδρύνοντο ὑπὸ τῶν δωρικῶν ἡθῶν τὴν ἐπιβρόχην. Καὶ ναὶ μὲν οὗτοι δι' ἀδυναμίαν τῆς τέχνης δὲν εἰκονίζον ἔτι τότε τῶν νικητῶν τὰς μορφάς, καὶ πάντων τῶν ἀρχαιοτέρων ἀγαλμάτων τὰ πρόσωπα ἦσαν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ὁμοιόμορφα καὶ ἐστερημένα τῆς ποικιλίας τῆς φύσεως· ἐπειδὴ ὁμως ἐπεδίωκον τὴν παράστασιν τῶν γραφικῶν θέσεων καὶ τῶν παντοίων κινήσεων δι' ὧν ἡ καθ' ἑαυτῆς ἐνίκων οἱ ἀθληταί, ἐμβληματικῶς ὡς εἶπεν ἀλλὰ κατὰ τὴν εὐγενεστέραν τοῦ ἐμβλήματος σημασίαν τὸν τὴν νίκης τρόπον ἐμφαίνουσιν, διὰ τοῦτο διεβρόγγυον τὰ σπάργανα τῆς ἀκάμπτου ἀκινήσιας καὶ τῆς σκληρότητος, ἥτις εἰς τὴν νηπιώδη ἐποχὴν τῆς τέχνης ἀνήκουσα, ἀλλαχοῦ, ὡς ἐν Αἰγύπτῳ, ἔμενεν ἀμετάβλητος. Οὕτω διηγεῖται ὁ Πausanias⁽¹⁾ ὅτι ὁ Γλαυκίας (Ὀλ. 75) παρέστησε τὸν Καρύστιον Γλαῦχον ὡς «*σκιαμαχοῦντα*», διότι ἦτον ἐπιτηδεύστατος εἰς τὸ χειρονομεῖν.

Ὁ περιηγητὴς δι᾽ ἰσχυρίζεται ⁽²⁾ ὅτι κατὰ πρῶτον ἐστήθη ἀθλητικὸς ἀνδριάς, «*Εἰκὼν*» ὡς τὸν ὀνομάζει, ἐν Ὀλ. 59, ὁ τοῦ Αἰγινήτου Πραξιδάμαντος κυπαρίττινος, καὶ ἔπειτα ἐν Ὀλ. 64 ὁ τοῦ Ὀπουντίου Ῥηξιβίου

(1) ΣΤ, 10.— (2) ΣΤ, 18.

ἐκ συκῆς. Ἄλλ' ὁ αὐτὸς ⁽¹⁾ ἀναφέρει ἐν Φιγαλείᾳ λίθινον τοῦ παγκρατιαστοῦ Ἀραχίωνος, νικήσαντος καὶ ἀποθανόντος ἐν Ὀλυμ. 54, καὶ ἀλλαχοῦ ⁽²⁾ τοῦ Σπαρτιάτου Εὐτελίδα ἐν Ὀλ. 38 (*Ἡ τε εἰκὼν ἀρχαία τοῦ Εὐτελίδα καὶ ἐπὶ τῷ βάθρῳ γράμματα ἀμυδρὰ ὑπὸ τοῦ χρόνου*), πάντοτε δὲ Δωριέων. Τοὺς ἀνδριάντας τούτους ἀνήγειρον ἢ αἱ πόλεις εἰς τιμὴν τῶν νικητῶν, ἢ, κατ' ἄδειαν τῆς πόλεως, οἱ συγγενεῖς καὶ οἱ φίλοι αὐτῶν, ἢ καὶ αὐτοὶ ἑαυτοὺς τοῖς Θεοῖς ἀφιερῶντες. Φαίνεται δὲ βέβαιον ὅτι οἱ ἀνδριάντες δὲν κατεσκευάζοντο πάντοτε ἀμέσως μετὰ τὴν νίκην, ἀλλὰ πολλάκις ἔτη πλείονα ἢ ἐλάσσονα μετ' αὐτὴν, ὥς ἴσως ἐν τοῖς δύο μνημονευθεῖσι παραδείγμασι τοῦ Πausaniou, καὶ ἀναμφισβητήτως ἐν ἄλλοις πολλοῖς τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως. Οὕτως ὁ τοῦ Πολυδάμαντος, νικήσαντος ἐν Ὀλ. 93 κατ' Ἀφρικανόν, κατασκευασθεὶς δ' ὑπὸ Λυσίππου ⁽³⁾, ὁ τοῦ Διαγόρου νικήσαντος ἐν Ὀλ. 79, ἔργον καλλιτέχνου τῆς 93 Ὀλυμπιάδος ⁽⁴⁾, οἱ τοῦ Ἰέρωνος ⁽⁵⁾, τοῦ Χιόνιδος ⁽⁶⁾, καὶ πολλοὶ ἄλλοι, ἐν οἷς καὶ οἱ συνεχῶς ὑπὸ τῶν τέκνων εἰς ἀποθανόντας τοὺς πατέρας ἀνεγειρόμενοι ⁽⁷⁾, καὶ οἱ ἐξ ἐπιγραφῶν μαρτυρούμενοι ὅτι ἀνηγέροθσαν μετὰ πολλὰς ἀλλεπαλλήλους νίκας ⁽⁸⁾.

Οὐ μόνον δ' εἰς τοὺς δι' ἀθλητικῆς ῥώμης ἢ ἐπιδειξιότητος ἐν ἀγῶσι δοξαζοντας τὰς ἰδίας πόλεις ἱστώντο ἀνδριάντες, ἀλλὰ, μετὰ ταῦτα μάλιστα, καὶ, ὥς φαίνεται, κατὰ παράδειγμα καὶ ἐπέχτασιν ἐκεῖνου τοῦ ἔθους, καὶ εἰς τοὺς ἐπισημοτέρας ἀναδεικνύοντας εἰς τὴν πατρίδα ὑπηρεσίας. Ἀλλὰ τοῦτο κατ' ἀρχὰς ἦν σπανιώτατον καὶ ἐξαιρετικόν· λίαν δ' ἐξοχος ἔπρεπε νὰ

(1) Η, 40. — (2) ΣΤ, 15. — (3) Αὐτ. ΣΤ, 5, 1. — (4) Πaus. ΣΤ, 7, 1-9. 4-5. — (5) ΣΤ, 12. — (6) Αὐτ. 13. — (7) Αὐτ. 10, 1. — (8) Αὐτ. 4, 6.

εἶναι ἡ ἀρετὴ ἡ οὕτως ἀμειβομένη, καὶ τὸ χαλκοῦν στήσας ἐθεωρεῖτο ὡς ἡρωϊκὴ τις τιμή. Οἱ πρῶτοι μνημονευόμενοι ὡς οὕτω τιμηθέντες εἰς βράβευσιν ἀρετῆς, εἰσὶν οἱ εὐσεβεῖς Κλέοβις καὶ Βίτων ἐξ Ἀργούς, οἷς ἀνδριάντες ἐστήθησαν εἰς Δελφοὺς ἐν Ὀλ. 50 (1). μετ' αὐτοὺς δὲ μνημονεύονται ἐν Ἀθήναις οἱ τυραννοκτόνοι κατ' Ὀλ. 67 γ', καὶ ἐν Ὀλ. 74 ἀνηγέρθησαν ἀγάλματα ἐν Δελφοῖς τοῖς στρατηγοῖς τῶν Φωκέων, οἵτινες ἤριστευσαν κατὰ Θετταλῶν (2). Ἐν δὲ Σπάρτῃ, κατὰ τὴν ἐκφορὰν τῶν βασιλέων ὅσοι ἀπέθνησκον καὶ ἔμενον εἰς τὸν πόλεμον, περιεφέρετο «*εἰδωλον ἐν κλίνῃ εὖ ἐστρωμένη*» (3), ἐφήμερόν τι ἀναμφιβόλως ἰνδαλμα τοῦ ἀποθανόντος, προχείρως γινόμενον διὰ τὴν τελετὴν τῆς κηδείας.

Καὶ ἰδιωτικοὶ δ' ἰδρύοντο ἀνδριάντες, πολλάκις καθιερούμενοι τοῖς θεοῖς, ὡς ὁ Πλίνιος ἀναφέρει τὸν τοῦ Θεοδώρου τοῦ Ῥοίκου, ὅστις ὁμως, ὡς προείπομεν, ἡ μυθώδης ἦν, ἡ νεώτερός τις ψευδεπίγραφος. Τῆς κατηγορίας ταύτης ἦν τὸ τοῦ Θεμιστοκλέους εἰκόνη ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀριστοβούλης, ὃ ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος (4), καὶ τοιοῦτοι ἦσαν οἱ πλεῖστοι τῶν ἐπιταφίων, οὓς ἴστων ἐπὶ τῶν τάφων οἱ συγγενεῖς τοῦ θανόντος. Ἀλλ' οὐδ' ἐπ' αὐτῶν ἀπαντᾶται, κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦλάχιστον ταύτην, ἢ εἰσέτι τῇ τέχνῃ ἀνέφικτος προσωπικὴ ὁμοιότης. Προσέτι δὲ καὶ πόλεις καὶ ἰδιῶται, καθ' ὅσον ἡ τέχνη ἐπολλαπλασίαζε τὰ προϊόντα αὐτῆς, ἀνήγειρον συνεχῶς μνημονευτικὰ ἀφιερώματα μετ' ἐπιστημόν τινα πρᾶξιν, ὡς οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ τὴν κατὰ Χαλκιδέων μάχην (ἐν Ὀλ. 68, γ') ἀφιέρωσαν, ἐκ τῆς δεκάτης τῶν λαφύρων, τέθριππον εἰς τὴν Ἀχρόπολιν (5), καὶ οἱ Φωκεῖς μετὰ τὴν νίκην κατὰ τῶν Θεσσαλῶν (ἐν

(1) Ἡρόδ. Α, 31. — (2) Πaus. I, 1. — (3) Ἡρ. ΣΤ, 58. — (4) Θεμ. 22. — (5) Ἡρόδ. Ε. 77.

Ὀλ. 74) ἐκ τοῦ αὐτοῦ πόρου ἐν Δελφοῖς μεγάλους ἀνδριάντας πέριξ τρίποδος (1). Ἐνίοτε δὲ τὰ μνημονευτικὰ ταῦτα ἀναθήματα ἐδανείζοντο τὰς παραστάσεις των ἐκ τῆς μυθολογίας, ὑπὸ τὰς θείας πράξεις ἱστορικάς αἰνιτόμενα περιπετείας, ὡς χρῶνται τῇ μυθολογικῇ ἀλληγορίᾳ οἱ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ποιηταί, ὁ Αἰσχύλος καὶ ὁ Πίνδαρος. Οὕτω, περιγράφων ὁ Πausanias (2) τὰ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου, ὡς ἀνωτέρω, μνημονευόμενα ἀγάλματα τῶν Φωκέων, λέγει ὅτι παρίστων τὴν μεταξὺ Ἀπόλλωνος καὶ Ἡρακλέους γνωστὴν ἔριν περὶ τοῦ τρίποδος: « *Ἡρακλῆς καὶ Ἀπόλλων ἔχονται τοῦ τρίποδος, καὶ ἐς μάχην περὶ αὐτοῦ καθίστανται. Αἰτῶ δὲ καὶ Ἀρτεμις Ἀπόλλωνα, Ἀθηνᾶ δὲ Ἡρακλέα ἐπέχουσι τοῦ θυμοῦ* ». Ἐνταῦθα ὁ μὲν Ἀπόλλων μετὰ τῆς μητρὸς καὶ τῆς ἀδελφῆς αἰνίττονται τοὺς Φωκεῖς, ὑπερασπιστὰς τοῦ Δελφικοῦ ἱεροῦ καὶ τοῦ τρίποδος, ὁ δ' Ἡρακλῆς καὶ ἡ Ἀθηνᾶ τοὺς Ἡρακλείδας Θεσσαλοῦς, ὧν προστάτις ἦν ἡ Ἀθηνᾶ, καὶ τὸ πολεμιστήριον ἐπιφώνημα « *Ἀθηνᾶ Ἰτωρία* ». Ὁμοίως καὶ τὴν νίκην τῶν Ταραντίνων κατὰ τῶν Πευκετίων εἰκόνισαν ἐν Δελφοῖς ὁ Ὀνατᾶς καὶ ὁ Κάλυνθος διὰ μυθολογουμένης τινος νίκης τοῦ ἥρωος Ἰάραντος κατὰ τῶν Πευκετίων.

Τὰ δ' ἐπὶ τῶν ναῶν πλαστικὰ ἔργα ἐκόσμουσαν ἅ. τὰ ἀκρωτήρια· β'. τὰς μετόπας· γ'. τὰς ζωφόρους· καὶ δ'. τοὺς αἰετούς.

α'. Καὶ τὰ μὲν ἀκρωτήρια ἐκόσμουσαν πολλάκις μόνον διὰ γραφῆς, συνηθέστερον ὁμῶς δι' ἀναγλύφων ἀνθεμίων, ἢ ἄλλων ἀρχιτεκτονικῶν κοσμημάτων. Εἰς δὲ τὰ γωνιαῖα ἐνίοτε ἐτίθεντο σφίγγες, γοργόνεια ἢ καὶ ἀγάλματα.

β'. Αἱ δὲ μετόπαι φαίνεται ὅτι καὶ αὐταὶ ἐνίοτε ἐκόσμουσαν δι' ἀπλῆς ζωγραφίας, πολλάκις δὲ καὶ

(1) II, 27.— (2) I, 13.

διὰ γλυπτῶν ἀνθεμίων· τὰ συνηθέστερα ὁμως κοσμήματα αὐτῶν ἦσαν ἀνάγλυφα, παριστῶντα μυθολογικά ἀντικείμενα, καὶ μὴ ἔχοντα πάντοτε ἀναγκαίαν σχέσιν πρὸς τὴν λατρείαν τῆς θεότητος, εἰς ἣν ὁ ναὸς ἦν ἀφιερωμένος· οὕτως ἐκ τῶν 92 μετοπῶν τοῦ Παρθενῶνος, ἡ τοῦλάχιστον ἐκ τῶν 60 ἃς διέκρινεν ὁ Καρρέυ, ὀλίγαι ἀνφέρονται εἰς τὴν Ἀθηνᾶν, αἱ δὲ πλεῖσται παριστῶσι σκηναὺς κενταυρομαχίας. Αἱ δὲ τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ ναοῦ τοῦ Διὸς παρίστων ἄθλα τοῦ Ἡρακλέους ⁽¹⁾, καὶ αἱ τοῦ ἐν Δελφοῖς τοῦ Ἀπόλλωνος, ἄθλα Ἡρακλέους, Βελλερεφόντου καὶ Γιγαντιομαχίαν ⁽²⁾.

γ'. Ἡ δὲ ζωφόρος, περικυκλοῦσα τὸν στήθον εἰς τοὺς δωρίους ναοὺς, ἄρχουσα δ' ἄνω τῶν ἐπιστυλίων εἰς τοὺς Ἰωνικοὺς, ὅταν, ὡς συνήθως, κοσμηταὶ δι' ἀναγλύφων, ἔχει ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον σχέσιν πρὸς τὴν ἐν τῷ ναῷ θεότητα. Εἰς τὴν τοῦ Παρθενῶνος ἐν παραδείγματι παρίστατο ἡ πομπὴ τῶν Παναθηναίων, εἰς τὴν τοῦ Ἐρεχθείου, κατ' ἐμὴν εἰκασίαν τοῦλάχιστον, ὁ μῦθος τῆς Πανδρόσου, καὶ εἰς αὐτὸν τὸν ἐν Φιγαλείᾳ ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος, ὅπου ὁ Ἀθηναῖος Ἰχτινὸς ἐπέγλυψε τοὺς Ἀττικοὺς μύθους τῆς Κενταυρομαχίας καὶ Ἀμαζονομαχίας, προστετέθησαν Ἀπόλλων καὶ Ἀρτεμις ὡς προϊστάμενοι τοῦ ἀγῶνος, ὅπως συνδεθῇ ἡ ξένη παράστασις τῆς ζωφόρου πρὸς τὸν Θεὸν οὗ ἦν ὁ ναός.

δ'. Οἱ δ' αἰετοὶ ἐκοσμοῦντο δι' ἀγαλμάτων, ἅτινα ἦσαν, ὡς φαίνεται, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀναγκαίως ἡ ἐξωτερικὴ παράστασις τοῦ ἐν τῷ ναῷ λατρευομένου Θεοῦ, καὶ ἀνεφέροντο σχεδὸν πάντοτε εἰς αὐτόν. Οὕτως οἱ αἰετοὶ τοῦ Παρθενῶνος ἀμφοτέρω εἶχον παραστάσεις ἐκ τῶν μύθων τῆς Ἀθηνᾶς. Ὁ ὀπισθεν τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ ναοῦ τοῦ Διὸς εἶχε μὲν Κενταυρομαχίαν, ἀλλὰ τοσοῦτον ἄφευκτον θεωρεῖ ὁ Πausanias τὴν σχέ-

(1) Πaus. E, 10. — (2) Eὐριπ. Ἰων.

σιν τῶν ἐν τοῖς ἀετοῖς παριστωμένων πρὸς τὴν θεότητα τοῦ ναοῦ, ὥστε δικαιολογεῖ τὸ σύμπλεγμα τοῦτο ἀναμνήσκων τὴν συγγένειαν τοῦ Διὸς πρὸς τὸν Θησέα καὶ τὸν Περίθουν, τοὺς δύο ἥρωας τῆς πάλης ἐκείνης (1). Φαίνεται ὁμως οὐχ ἥττον ὅτι ὑπῆρχον καὶ σπάνιαι ἐξαιρέσεις, διότι εἰς τὸν ναὸν τῆς ἐν Τεγέα Ἀλέας Ἀθηνᾶς οἱ ἀετοὶ περιεῖχον Ἡρακλῆν θηρεύοντα τὸν Καλυδώνιον σῦν, καὶ μάχην Ἀχιλλέως πρὸς Τηλέφον (2). ἀλλὰ ταύτης δὲν εἶναι ἀπίθανον ὅτι προΐστατο ἡ Ἀθηνᾶ.

Ἔργαστήρια.

Ἐν ὅσῳ ἡ τέχνη ἤσκειτο ἔτι χειρονακτικῶς ὥς ἀπλή βιομηχανία, μετέδαινε κατὰ φυσικὸν λόγον ἀπὸ πατρὸς εἰς υἱὸν, καὶ κληρονομικῶς παραδιδομένη, διέμενεν ἐν ταῖς οἰκογενεαῖς· ἀλλ' ἀφ' οὗτου ἐξηυγενίσθη εἰς καλλιτεχνίαν, ἀπαιτοῦσα ἀνώτερα φυσικὰ προτερήματα καὶ ἀτομικὴν ἱκανότητα, ἔκτοτε μετωχτεύετο μᾶλλον κατὰ συγγένειαν εὐφυίας ἀπὸ διδασκάλου εἰς μαθητὰς, καὶ, ἀντὶ οἰκογενειῶν τεχνιτῶν, παρήχθησαν σχολαὶ ἡ ἐργαστήρια καλλιτεχνικὰ, ἐν οἷς ὁμως πολλάκις ἐξηκολούθει καὶ ἡ συγγενικὴ ἀλληλουχία, καὶ ἡ πατροπαράδοτος τῆς τέχνης μετάδοσις.

1. Κρήτης.

Οἱ ἀρχαιότεροι δ' εἰς δωρικὴν χώραν καὶ ὑπὸ Δωριον διαίταν ἀπαντῶμενοι καλλιτέχναι εἰσὶν οἱ μνημονεύμενοι ἐν Κνωσσῷ τῆς Κρήτης, ὅπου δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς θεμελιωταὶ νέου ἐργαστηρίου, ἐκ τῶν ἀρχαίων μὲν βιομηχανικῶν συντεχνιῶν τῶν Τελχίνων προελθόντες καὶ τῶν Ἰθαίων Δακτύλων, διαδεχθέντες δὲ τοὺς Κρήτας Δαιδαλίδας, οἵτινες διέμενιν ἀφανεῖς

(1) Ε, 10.— (2) Πaus. II, 45.

ἐπὶ τῶν πρώτων αἰώνων ἀπὸ τῆς Δωρικῆς κατακτῆσεως. Εἰσὶ δὲ ὁ Δίποινος καὶ ὁ Σκύλλις, κατὰ μὲν Πausανίαν (1) μαθηταὶ ἢ καὶ υἱοὶ τοῦ Δαιδάλου, κατὰ δὲ Πλίνιον (2) ἀκμάσαντες πρὸ τοῦ Κύρου, ἥτοι πρὸ τῆς 50ης Ὀλυμπιάδος. Καὶ τῷ ὄντι ἐξ Ἀρμενιακῆς πηγῆς ἐπορίσθη ὁ Μύλλερος ὅτι ὁ Κῦρος, μεταξὺ ἄλλων λαφύρων τοῦ Κροίσου, ἐν Ὀλυμ. 58 γ', ἔλαβε καὶ τῶν τεχνιτῶν τούτων ἀγάλματα χαλκᾶ καὶ ἐπίχρυσα Ἡρακλέους, Ἀπόλλωνος καὶ Ἀρτέμιδος.

Λέγει δ' ὁ Πλίνιος αὐτοὺς πρώτους εὐδοκίμησαντας εἰς τὴν γλυφὴν τοῦ μαρμάρου, ἣν ὁμως, ὡς κατωτέρω, ἤσκει καὶ ὁ Χίος Μέλας συγχρόνως καὶ μετ' αὐτῶν. Ἀπ' αὐτῶν ἐπομένως δύναται νὰ θεωρηθῇ ὅτι ἄρχεται ἡ τούντεῦθεν προῖοῦσα περὶ τὴν καλλιτεχνικὴν ὕλην μεταβολή, καθ' ἣν βαθμηδὸν ὁ λίθος ἀντικαθίσταται εἰς τὸ μέταλλον, μέχρις οὗ κατὰ τὰς ἐπομένας ἐποχὰς ἐκνικᾷ ἐντελῶς. Κρήτες δὲ τὴν πατρίδα, περιεφέροντο καὶ εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα, ὡς τότε ἦν, φαίνεται, ἔθος τῶν ἐξόχων τεχνιτῶν, καὶ ἐποίησαν ἐν Σικυῶνι Ἀπόλλωνα, Ἀρτεμιν, Ἀθηναίαν καὶ Ἡρακλῆν, πιθανῶς τὴν περὶ τοῦ τρίποδος πάλην, οἷαν εἶδομεν ἀνωτέρω (σελ. 154) τὴν εἰς Δελφοὺς ἀφιερωμένην. Ἄλλ' ἐπειδὴ οἱ Σικυῶνιοι φιλαργυρευόμενοι ἠδίκησαν αὐτοὺς ὡς πρὸς τὴν ἀντιμισθίαν τῆς ἐργασίας, παροργισθέντες οἱ τεχνίται, ἔφυγον εἰς Αἰτωλίαν, καὶ ἀφορία καὶ λιμὸς ἐνεσκηψεν εἰς Σικυῶνα, μέχρις οὗ, κατὰ χρησμόν, μετακαλέσαντες τὸν Δίποινον καὶ τὸν Σκύλλιν οἱ Σικυῶνιοι, τοῖς ἀνέθηκαν αὖθις τὴν τῶν ἱερῶν ἀγαλμάτων ἀποπεράτωσιν (3). Καὶ ἄλλα δ' ἔργα αὐτῶν ἀναφέρονται πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ὡς ἐν Κλεωναῖς ἄγαλμα Ἀθηναῖς (4), ἐν Τύρινθι ἄγαλμα Ἡρακλέους, ἐν Ἀθή-

(1) B, 15. - Γ, 17. — (2) 36, 41. — (3) Pl. αὐτ. — (4) Paus. B, 15.

ναις Ἀρτεμις Μουνιχία ⁽¹⁾, καὶ ἐν Ἀργεὶ ἔφιπποι Διόσκουροι μετὰ γυναικῶν καὶ παίδων ἐξ ἐβένου ἐλεφαντοκόλλητοι ⁽²⁾, κατὰ τρόπον πηγάζοντα βεβαίως ἐκ τῆς ἀρχαίας τορευτικῆς, καὶ προσδοποιοῦντα τὴν χρυσελεφάντινον ἐργασίαν. Ὁ Κεδρηνὸς τέλος λέγει ⁽³⁾ ὅτι ἐποίησαν μετὰ τοῦ Βοῦπάλου Λινδῖαν Ἀθηναῖν τετραπηχυαίαν ἐκ σμαράγδου, ἣν Σέσωστρις δῆθεν ὁ Αἰγύπτιος ἐπεμψε τῷ Λινδίῳ τυράννῳ Κλεοβούλῳ, καὶ ἣτις ἦν ἐν τῷ Λαυσαϊκῷ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλ' ἡ μαρτυρία αὕτη, ἐκτὸς τῶν ἀναχρονισμῶν, φαίνεται καὶ κατὰ τὰ ἄλλα ἀπίθανος.

Εἰς τὸ αὐτὸ ἐργαστήριον πρέπει νὰ καταριθμηθῇ καὶ ὁ Χειρίσοφος, Κρῆς καὶ αὐτὸς, ἀγνώστου μὲν ἡλικίας, ἀλλὰ πιθανῶς ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων, διότι τὸ γνωστὸν αὐτοῦ ἔργον ἦν ξόανον Ἀπόλλωνος ἐπίχρυσον ἐν Τεγέα, ὅπου καὶ λίθινος τοῦ τεχνίτου ἱδρυτο ἀνδριάς ⁽⁴⁾.

Μαθηταὶ τοῦ Διποίνου καὶ Σκύλλιδος ἦσαν ὁ Ἀγγελίων καὶ ὁ Τεκταῖος, ἀνήκοντες, ὡς καὶ ἐκ τῆς χρονολογίας τῶν τε διδασκάλων καὶ τοῦ μαθητοῦ αὐτῶν Κάλλωνος ἐξάγεται, εἰς Ὀλυμ. 55—60. Κατεσκεύασαν δ' Ἀθηναῖν ⁽⁵⁾, καὶ προσέτι τὸν Δῆλιον Ἀπόλλωνα, κρατοῦντα ἐν τῇ ἀριστερᾷ τὰς τρεῖς Χάριτας ⁽⁶⁾, ἐχούσας μουσικὰ σύμβολα, εἰς δὲ τὴν δεξιὰν τόξον ⁽⁷⁾. Τὸ ἄγαλμα τοῦτο παρίσταται ἐνίοτε ἐπὶ τῶν Ἀττικῶν νομισμάτων. Κατ' Ἀθηναγόραν ⁽⁸⁾ δ' ἐποίησαν πρὸς τῷ Ἀπόλλωνι καὶ Ἀρτεμιν. Ἐκ τῶν ἔργων πάντων τῶν ῥηθέντων τεχνιτῶν δύναται νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ἡ Κρητικὴ σχολή, ὡς αὐτόχρημα δωρικῇ, ἔχαιρεν ἢ ἐξεῖχεν εἰς τὴν παράστασιν τοῦ Ἀπόλλωνος.

(1) Κλημ. Ἀλεξ. Προτρ. σ. 14, Syll. — (2) Πaus. Β, 22. — (3) Χρον. σ. 322, 13. — (4) Πaus. Η, 53. — (5) Ἀθηναγ. Πρεσβ. ὑπὸ Χριστιαν. 14. (6) Πaus. Β, 32. — (7) Πλούτ. π. Μουσ. Γ, σ. 2081. Στεφ. — (8) Πρεσβ. ὑ. Χριστ. 114 σ. 61.

2. Χίου.

Κατὰ Πλίνιον ὁμως⁽¹⁾ πρὸ τοῦ Διποίνου καὶ Σκύλλιδος εἰργάζετο τὸν λίθον ἐν Χίῳ ὁ Μάλας ἢ Μέλας, ὡς φέρουσιν ἄλλα καὶ ἄλλα τοῦ συγγραφέως χειρόγραφα, μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Μικχιάδου καὶ τοῦ ἐγγόνου του Ἀνθέρμου, ἢ, κατὰ τὸ ἐν Βαμβέργῃ τῆς Βαυαρίας χειρόγραφον τοῦ Πλινίου, Ἀρχέρμου. Συμπεραίνει δ' ὁ Πλίνιος ὅτι ὁ Μέλας ἔζη περὶ τὰς ἀρχὰς τῶν Ὀλυμπιάδων, ἐκ τῆς ἐποχῆς τῶν ἐγγόνων αὐτοῦ, οἵτινες ἤχμαζον περὶ τὴν 60^{ην} Ὀλυμπιάδα. Τοῦτο ὁμως ἀναβιβάζει τὸν πρόγονον εἰς χρόνους οὐχὶ ἀνωτέρους τῆς 35^{ης} Ὀλυμπιάδος, ὥστε ἡ ἀπόστασις αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ Διποίνου καὶ Σκύλλιδος ἦν ἐλαχίστη, καὶ πρέπει μᾶλλον νὰ θεωρηθῇ ὡς σύγχρονος περὶ τοῦ Χίου μεταλλουργοῦ Γλαύκου, περὶ οὗ ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος. Περὶ τῶν ἔργων τοῦ Μέλανος ὡς καὶ τοῦ Μικχιάδου οὐδὲν περαιτέρω γνωρίζομεν, καὶ ἴσως πρέπει νὰ ταχθῶσιν οὗτοι μᾶλλον μετὰ τῶν τεχνιτῶν ὅσοι βιομηχανικῶς ἤσκουν τὴν λιθογραφικὴν ἐν τοῖς ἀρχαιοτέροις καιροῖς.

Πρῶτος δ' ἐν τῷ Χιακῷ τούτῳ ἐργαστηρίῳ μνημονεύεται ῥητῶς ὡς ἀσχολούμενος εἰς ποίησιν ἀγαλμάτων ὁ υἱὸς τοῦ Μικχιάδου Ἀρχέρμος, ὅστις αὐτὸς καὶ εἶναι μεταγενέστερος τῶν Κρητῶν τεχνιτῶν, καὶ ἴσως κατὰ τὸ παράδειγμα καὶ ἐκ διδασκαλίας αὐτῶν ἐτελειοποίησε τὴν τέχνην τῶν πατέρων του. Περὶ αὐτοῦ λέγεται ὅτι πρῶτος παρέστησε τὴν νίκην ὑπόπτερον⁽²⁾, καὶ ἀγάλματα αὐτοῦ ὑπῆρχον καὶ ἐν Δήλῳ καὶ ἐν Λέσβῳ.

(1) 36, 5. — (2) Σχολ. Ἀριστ. Ὀρν. 473.

Υἱοὶ δὲ τοῦ Ἀρχέρμου, ὁ Βούπαλος καὶ ὁ Ἀθηνίς⁽¹⁾, διέπρεψαν ἐν τῇ γλυφῇ τοῦ μαρμάρου, καὶ ἰδίως τοῦ ὠραίου λυχνίτου τῆς Πάρου. Περὶ τούτων διηγείται ὁ Πλίνιος ὅτι, ἐκθέντες εἰς τὴν χλεύην τοῦ πλήθους γελοιογραφικὸν ἀνδριάντα τοῦ δυσμόρφου Ἐφesiou ποιητοῦ Ἰππώνακτος⁽²⁾, ὅστις ἔζη περὶ τὴν 60^{ην} Ὀλυμπιάδα, εἴλχυσαν καθ' ἑαυτῶν τὴν ἀγανάκτησιν καὶ τὰ σατυρικά βέλη αὐτοῦ τοσοῦτον ὀξέα, ὥστε ἐξ ἀπελπισίας ἀπηγγονίσθησαν· ὁ Πλίνιος ὁμῶς δὲν παραδέχεται τὸ τραγικὸν αὐτῶν τέλος, διότι, ὡς λέγει, καὶ μετὰ τὴν ἔριν ταύτην εἶναι γνωστὸν ὅτι ἐξηκολούθησαν αὐτοὶ ἐργαζόμενοι εἰς τὰς παρακειμένας νήσους. Εἶναι δὲ καὶ ὅλως ἀπίθανος ἡ ἀφορμὴ αὐτῆς, διότι ἡ γλυπτική, ἥτις μονότονα καὶ ὁμοιόμορφα παρίστα τὰ πρόσωπα ἐν τῇ παναρχαίᾳ ἐκείνῃ περιόδῳ, δὲν φαίνεται νὰ εἶχεν ἐτι τὴν ἱκανότητα τῶν εἰκονικῶν παραστάσεων, ὥστε διὰ καταχρήσεως αὐτῶν νὰ προβῇ καὶ μέχρι τῆς εἰκονικῆς γελοιογραφίας. Καθ' ἑτέρας δὲ μαρτυρίας⁽³⁾ πηγὴν εἶχεν ἡ ἔχθρα αὐτῶν ὅτι ὁ Βούπαλος ἠρνήθη νὰ νυμφεύσῃ τὴν θυγατέρα του μετὰ τοῦ Ἰππώνακτος. Ὅτι δ' εἶχον φήμην παρὰ τοῖς συγχρόνοις οἱ καλλιτέχναι οὗτοι, καὶ ὅτι μεγάλα ἐπ' αὐτῇ ἐφρόνουν, ἀποδείκνυται καὶ ἐκ τοῦ στίχου ὃν ἐπέγραψαν ἐπὶ τῶν ἐργῶν αὐτῶν ἐν Δήλῳ, λέγοντος ὅτι « ἡ Χίος τιμᾶται οὐ μόνον διὰ τὸν οἶνον αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ ἔργα τῶν υἱῶν τοῦ Ἀρχέρμου ». Ἀρτεμις, αὐτῶν ἔνγον ὑπῆρχεν ἐν Ἰάσῳ τῆς Καρίας ἢ ἐν Λάσῳ τῆς Κρήτης, καὶ ἐν Χίῳ ἑτέρα, ἐφ' ὑψηλοῦ τεθειμένη, καὶ οὕτω δῆθεν ἐντέχνως κατεσκευασμένη, ὥστε τοῖς μὲν εἰσιοῦσιν ἐδείκνυε τὸ πρόσωπον τεθλιμμένον, τοῖς δ' ἐξιοῦσι παιδρὸν. Ὁ

(1) Ἰδ. καὶ Σουίδ. φ. Ἀθηνίς. — (2) Καὶ Σουίδ. φ. Ἰππώναξ.

— (3) Ἀπόστ. Ἰππώνακτος σελ. 12, 39 ἐκδ. Welcker.

Παυσανίας⁽¹⁾ ἐπαινεῖ τὸν Βούπαλον ἰδίως καὶ ὡς ἀρχιτέκτονα καὶ ὡς γλύπτην, λέγων ὅτι ἦν «*ταούς τε οἰκοδομήσασθαι καὶ ζῶα ἀνὴρ ἀγαθὸς πλάσαι*», καὶ ἀναφέρει ὅτι κατεσκεύασε τοῖς Σμυρναίοις πρῶτος ἄγαλμα Τύχης, ἥτις, κατὰ τὸν ἀρχαῖκόν ρυθμόν καὶ ἐπὶ τὸ Ἀσιατικώτερον, εἶχε πόλιν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς καὶ εἰς τὴν χεῖρα κέρας Ἀμαλθείας. Ἐποίησε δ' αὐτόθι διὰ τὸν ναὸν τῆς Νεμέσεως καὶ Χάριτας ἐνδεδυμένας. Τοσαύτη δ' ἦν καὶ ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις ἢ πρὸς τὰ ἔργα τῶν δύο ἀδελφῶν ὑπόληψις, ὥστε ὁ Αὐγουστος ἐκόσμησε δι' αὐτῶν τοὺς ἀετοὺς τῶν ναῶν οὓς ἀνήγειρεν ἐν Ῥώμῃ, καὶ ἰδίως τῶν τοῦ Παλατίου Ἀπόλλωνος· ἐξ οὗ συμπεραίνεται ὅτι ὁ Βούπαλος καὶ ὁ Ἀθηνῆς εἰργάζοντο καὶ συμπλέγματα διὰ ναῶν ἀετοῦς, ἀπαιτοῦντα, ὡς ἐκ τῆς τριγωνικῆς διαθέσεως τῶν ἀετωμάτων, πολλὴν τῶν ἀγαλμάτων τὴν κίνησιν καὶ τὴν τῶν θέσεων ποικιλίαν.

Εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦτο πρέπει ν' ἀναγάγωμεν καὶ τὸν μόνον ἐκ Σάμου γνωστὸν ἀρχαῖκόν γλύπτην Πυθαγόραν, ἴσως συγγενῇ τοῦ φιλοσόφου, ἀκμάσαντα ἐν Ὀλ. 70 — 80, διότι ἦν σύγχρονος τοῦ Ῥηγίνου ὁμωνύμου του, μεθ' οὗ εἶχε καὶ μεγάλην μορφῆς ὁμοιότητα. Κατ' ἀρχὰς ζωγράφος, ἐγλύψεν ἔπειτα κατὰ Πλίνιον⁽²⁾ τοὺς ἐπ' αὐτοῦ ἐτι ἐν Ῥώμῃ σωζομένους «*ἐπὶ γυμνοὺς καὶ ἔρα γέροντα*»· ὁ Παυσανίας⁽³⁾ ἐν τούτοις τὸν λέγει Πάριον.

3. Σπάρτης.

Συγχρόνως δ' ἕτερον ἐργαστήριον ἤσκει τὴν γλυπτικὴν εἰς τὴν συγγενῇ τῆς Κρήτης Σπάρτην, καὶ αὐτὸ πιθανῶς ἐκ τῆς Κρήτης πηγάζον, διότι μαθηταὶ τοῦ Διποίνου καὶ Σκύλλιδος, περὶ Ὀλυμ. 50—60 ἐπομένως

(1) Δ, 30. — (2) 34, 19, 5. — (3) Θ, 35.

ἀκμάζοντες, ἦσαν οἱ ἀρχαιοτάτοι τῶν καλλιτεχνῶν, ὅσοι ἐν ταύτῃ τῇ πόλει μνημονεύονται, Θεοκλῆς ὁ Ἡγύλλου, ὅστις κατὰ τὰς παραδόσεις τῆς ἀρχαίας τορευτικῆς κατεσκεύασεν ἐκ κέδρου εἰς τὸν ἐν Ὀλυμπίᾳ θησαυρὸν τῶν Ἐπιδαμνίων Ἀτλαντα φέροντα τὴν γῆν, καὶ Ἡρακλῆν ἀρπάζοντα ἐνώπιον τῶν Ἑσπερίδων, πέντε τὸν ἀριθμὸν, τὰ μῆλα αὐτῶν, ἃ ὁ δράκων ἐφρούρει, εἰλιγμένος περὶ τὸ δένδρον ⁽¹⁾. ὁ Δορυκλείδας, ποιήσας ἐν τῷ Ἡραίῳ τῆς Ὀλυμπίας ἄγαλμα Θεμίδος ὡς μητρός τῶν Ὠρῶν, τεθειμένον παρὰ τὰς Ὠρας τοῦ Σμίλιδος· καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Μέδων αὐτόθι ἐνοπλον Ἀθηναῖν κατασκευάσας, ἀμφοτέρω χρυσελεφάντινα. Ὁ Δόντας τέλος, ἂν δὲν εἶναι ὁ αὐτὸς οὗτος, κατὰ παραφθοράν ἴσως τῆς αἰτιατικῆς Μέδοντα ⁽²⁾, ἐργασθεὶς ἐκ κέδρου καὶ χρυσοῦ ἐν τῷ κατὰ τὴν Ὀλυμπίαν θησαυρῷ τῶν Μεγαρέων σύμπλεγμα, παριστῶν τὴν πρὸς τὸν Ἀχελῶν μάχην τοῦ Ἡρακλέους ἐπὶ παρουσίᾳ Διός, Ἀρεως, Ἀθηνᾶς καὶ Δηϊανείρας. Λέγει δὲ πάντα ταῦτα τὰ ἀγάλματα ὁ Πausanías «ἐς τὰ μάλιστα ἀρχαῖα». Ἄλλοι δὲ Λακεδαιμόνιοι, ὁ Σκιαδάς καὶ ὁ Χάρτας λέγονται διδάσκαλοι τοῦ Κορινθίου Εὐχείρου περὶ τὴν 60^{ην} Ὀλυμπιάδα ⁽³⁾.

Ἐπίσης Λακεδαιμόνιος ἦν ὁ Γεττιάδας «δώριος ἀνὴρ» κατὰ Πausanίαν ⁽⁴⁾, ποιητὴς δωρικῶν ἀσμάτων ⁽⁵⁾, ἀρχιτέκτων καὶ γλύπτῃς, ἀποπερατώσας, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν, τὸν ναὸν τῆς Χαλκιοίχου Ἀθηνᾶς χαλκοῦν, ἥτοι χαλκοῖς πετάλοις κατὰ τὸν ἀρχαῖον ρυθμὸν διακεκολλημένον, καὶ κατασκευάσας χαλκοῦν καὶ τὸ ἄγαλμα τῆς θεᾶς. Ἐπειργάσατο δ' ἐπὶ τοῦ χαλκοῦ καὶ ἄλλα Ἡρακλέους, Ἀθηνᾶς γέννησιν, Ποσειδῶνα μετ' Ἀμφιτρίτης, μῦθον Περσέως καὶ Μεδούσης, ἀρπαγὴν

(1) Πaus. E, 17. — ΣΤ, 19. — (2) ἴδ. Brunn. Gesch. der Künstler I, 47. — (3) Πaus. ΣΤ, 4. — (4) Γ, 18. — (5) Αὐτ. 17.

τῶν θυγατέρων τοῦ Λευκίππου καὶ ἄλλα. Ἐκ Σπαρτιατικοῦ νομίσματος, παριστῶντος ἀρχαϊκὴν Ἀθηνᾶν, πιθανῶς τὴν Χαλκίοικον, ἧς ὁ χιτὼν φαίνεται κατὰ τὸν ἀρχαῖον τρόπον κατὰστικτος ⁽¹⁾, ὑπέλαβόν τινες ὅτι τὰ ζώδια ταῦτα ἦσαν ἴσως ἐπὶ τοῦ χαλκοῦ τοῦ ἀγάλματος. Ἀλλ' ἡ ἔκφρασις τοῦ Πausανίου λέγοντος ὅτι ἀπηρίθμησεν ὅσα ἦσαν «μέγιστα καὶ μάλιστα θέας ἄξια», φαίνεται αἰνιττομένη ἐκκρουστα ἢ τορευτὰ ζώδια εἰργασμένα ἐπὶ τῶν τοίχων. Ὁ αὐτὸς ἐποίησεν ἐν Ἀμύκλαις τῆς Λακωνικῆς, ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἀπόλλωνος, μεταξὺ ἄλλων τριπόδων δύο, τοὺς ἀρχαιοτέρους, ὑφ' ὧν τὸν μὲν ὑπῆρχεν Ἀφροδίτης, ὑπὸ τὸν δὲ Ἀρτέμιδος ἄγαλμα, ἀμφοτέρους ἐκ τῆς δεκάτης τοῦ Μεσσηνιακοῦ πολέμου. Ἀλλαχοῦ ⁽²⁾ ὁ Πausανίας λέγει ὅτι ὁ Μεσσηνιακὸς οὗτος πόλεμος ἦν ὁ πρῶτος, ὅστις ἔληξεν ἐν Ὀλυμ. 14 α., ὅτι δὲ τρεῖς ἦσαν οἱ ἀπὸ τῶν λαφύρων αὐτοῦ τρίποδες, καὶ ὅτι ὁ τρίτος εἶχεν εἰς κοσμήματα ἀγάλματα τῆς Δήμητρος καὶ τῆς Κόρης, ἐργασίας κατὰ τὸ πρῶτον χωρίον, τοῦ Αἰγινίτου Κάλλωνος, ὅστις ἦν τεχνίτης τῆς 70—80^{ης} Ὀλυμπιάδος. Ἐκ τούτου τινὲς ὑπέλαβον ⁽³⁾, ὅτι ὁ Πausανίας κατὰ λάθος ἀνέφερε τὸν πρῶτον ἀντὶ τοῦ τρίτου Μεσσηνιακοῦ πολέμου, λήξαντος ἐν Ὀλυμ. 84, β'. Ἀλλὰ πρέπει πρὸς τοῦτο νὰ καταγνωσθῇ παράδοξος ἄγνοια εἰς τὸν περιηγητὴν, μὴ δυνάμενον δῆθεν νὰ διακρίνῃ μεταξὺ τῶν ἔργων τῆς 14^{ης} καὶ τῶν τῆς 84^{ης} Ὀλυμπιάδος. Ἡ ἄρα πρέπει νὰ ὑποτεθῇ ὅτι σύγχρονος τοῦ Κάλλωνος ἦν καὶ ὁ Γιτιάδας, ἢ νὰ παραδεχθῶμεν, τὸ πιθανώτερον, ὅτι κατὰ λάθος ὁ Πausανίας εἰς ἐν τῶν δύο χωρίων συγκατηρίθμησε τὸ ἔργον τοῦ Κάλλωνος μετὰ τῶν τοῦ Γιτιάδου, ὅστις ἦν ἐκ τῶν χρόνων καθ' οὓς ἤχμαζε τὸ

(1) Ἰδ. Kónér ἐν Kœhnes numism. Zeitschr. 1845, c. 2-6.

— (2) Δ, 14. — (3) Ἰδ. Brunm. Gesch. d Künst, I, 87.

Σπαρτιατικὸν ἐργαστήριον. Ἐν ἀμφοτέραις δὲ ταῖς ὑποθέσεσιν εἶναι προφανές ὅτι τὰ λάφυρα ἔμειναν ἐφ' ἱκανὸν χρόνον κείμενα πρὶν ἢ ἀπ' αὐτῶν κατασκευασθῶσι τὰ ἀναθήματα.

Τοῦ Σπαρτιατικοῦ τούτου ἐργαστηρίου καὶ ἕτερον προῖον ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος ⁽¹⁾, τὸν χρυσοῦν *κ ρ α τ ἤ ρ α* ζωδίοις κεκοσμημένον κατὰ τὰ χεῖλη, ὃν ἐπεμψαν τῷ Κροίσῳ οἱ Λακεδαιμόνιοι.

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς δὲ περίπου χρόνους, ὡς φαίνεται, ἦλθεν εἰς Λακεδαίμονα ἐκ Μαγνησίας τῆς πρὸς Μαιάνδρῳ, οὔσης Κρητικῆς ἀποικίας, ὁ Β α θ υ κ λ ῆ ς μετ' ἄλλων Μαγνήτων τεχνιτῶν, καὶ συνετέλεσεν ἀναμφισβόλως εἰς τὴν ὑπαρξίν καὶ λαμπρότητα τοῦ Λακεδαιμονίου ἐργαστηρίου, ἴσως δὲ καὶ εἰς τὴν ἀνανέωσιν τῆς πρὸς τὴν Κρητικὴν πηγὴν σχέσεως αὐτοῦ. Ὅτι δ' ἡ πατρίς αὐτῶν ἦν ἐκεῖνη ἡ Μαγνησία, ἀποδείκνυται ἐκ τοῦ ὅτι κατεσκεύασαν ἐν Ἀμύκλαις ἀφίδρυμα τῆς Λευκοφρύνης Ἀρτέμιδος ⁽²⁾, ἣτις ἐν τῇ πρὸς Μαιάνδρῳ Μαγνησίᾳ ἐλατρεύετο, καὶ ἦν, κατὰ τὰ ἐγγχώρια νομίσματα ⁽³⁾, κίων στρογγύλος, ἔχων χεῖρας καὶ κεφαλὴν. Τὸ δὲ κυριώτατον ἔργον τοῦ Βαθυκλέους ἐν Λακεδαίμονι ἦν ὁ θρόνος τοῦ Ἀ μ υ κ λ αῖ ο υ Ἀ π ό λ λ ω ν ο ς, τοῦ κατὰ τὸ σχῆμα τῆς παραστάσεως ἀδελφοῦ τῆς Λευκοφρύνης, διότι τὸ ἄγαλμα αὐτοῦ ἦν, κατὰ Πausανίαν ⁽⁴⁾, «Οὐ Βαθυκλέους, ἀλλ' ἀρχαῖον καὶ οὐ σὺν τέχνη πεποιημένον· ὅτι γὰρ μὴ πρόσωπον αὐτῷ καὶ πόδες εἶσιν ἄκροι καὶ χεῖρες, τὸ λοιπὸν χαλκῷ κίονι ἐστὶν εἰκασμένον· ἔχει δ' ἐπὶ τῇ κεφαλῇ κράτος, λόγχην δὲ ἐν ταῖς χερσὶ καὶ τόξον». Ὁ δὲ θρόνος ἦν, ὡς φαίνεται, τορευτός, στηριζόμενος ἐπὶ δύο Ὠρῶν καὶ δύο Χαρίτων, ἔχων πρὸς ἀριστεράν μὲν Ἐχιδνὰν καὶ Τυφῶνα, Τρί-

(1) Α, 70. — (2) Πaus. Γ, 18. — (3) Buonaroti, Medaglioni Antichi, T. VI, 4,3. — (4) Πaus. αὐτ. 19.

τωνα δὲ πρὸς τὰ δεξιὰ, καὶ ἔξωθεν καὶ ἔσωθεν ὑπὸ τοῦς ποδας ὁλος κατάγλυφος, ὥστε λέγει ὁ Πausanías (¹). «Τὰ δὲ ἐπειρασμένα καθ' ἕκαστον ἐπ' ἀκριβὲς διελεῖν, ὅχλον τοῖς ἐπιλεξιμένοις παρέξειν ἔμελλεν». Περιγράφει ὁμως οὐχ ἥττον 42 τοιαύτας γλυφάς, μύθους παριστώσας καὶ πράξεις ἡρωϊκάς, καὶ μεταξὺ ἄλλων χορὸν Φαιάκων ἐνώπιον τοῦ Δημοδόχου ἄδοντος, καὶ εἰς τοῦ θρόνου τὸ ἀνώτατον ἔρεισμα ἕτερον χορὸν αὐτῶν τῶν Μαγνήτων, τῶν συνεργατῶν τοῦ Βαθυκλέους, οἵτινες μετὰ τοῦ ἔργου των δικαίως ἠξίωσαν νὰ διαιωνίσωσι καὶ τὴν μνήμην των. Ἡ δ' ἔδρα εἶχεν ἰδιαιτέραν διάθεσιν, διαιρουμένη εἰς πολλὰς ἐλάσσονας καθέδρας, ἐν αἷς, εἰς κενὸν διάστημα, ὑψοῦτο ὁ κίων ὁ παριστῶν τὸν Θεόν (²), ὡς βᾶθρον ἔχων τὸν βωμὸν τοῦ Ὑακίνθου κατάγλυφον καὶ αὐτόν. Ὡς δὲ πρὸς τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἔζη ὁ Βαθυκλῆς, ταύτην ἀγνοῶν ὁ Πausanías λέγει· «Ὅτου δὲ οὗτος ὁ Βαθυκλῆς ἐγεγόνει, ἢ τὸν θρόνον ἐφ' οὗτο βασιλεύοντος Λακεδαιμονίων ἐποίησε, τὰδε μὲν παρίημι. Τὸν δὲ θρόνον εἰδὼν τε καὶ τὰ ἐς αὐτὸν ὅποια ἦν γράψω. α Πιθανώτατα ὁμως ἤχμαζεν ἐπὶ Κροίσου, διότι οἱ Λακεδαιμόνιοι μετεχειρίσθησαν «εἰς κόσμον τοῦ ἐν Ἀμύκλαις ἀγάλματος» (³) τὸν χρυσὸν ὃν ὁ Κροῖσος ἐπεμψεν αὐτοῖς δωρεὰν διὰ τὸν ἐν Θόρνακι Πυθαεᾶ Ἀπόλλωνα (⁴). Ἀλλ' ὁ Θερίσιος (⁵), μὴ πιστεύων ὅτι καθ' ὃν καιρὸν οἱ Λακεδαιμόνιοι εἶχον ἴδιον ἐργαστήριον, ἤθελεν ἔλθαι νὰ ἐργασθῇ δι' αὐτοὺς ξένος τεχνίτης, ὑπενθυμίζει ὅτι δὲν ἐχρησίμευσεν ὁ χρυσὸς οὗτος εἰς τοῦ θρόνου τὴν κατασκευὴν, ἀλλ' ὅτι κατὰ Θεόπομπον (⁶) «Λακεδαιμόνιοι χρυσῶσαι βουλόμενοι τὸ πρόσωπον τοῦ ἐν Ἀμύκλαις Ἀπόλ-

(¹) Γ, 18.—(²) Quatrem. de Quincy. *Jup. Olymp.* p. 210.
—(³) Πaus. Γ, 10.—(⁴) Ἡροδ. Α, 70.—(⁵) Thiersch, *Epoch.*
d. bild. *Kunst.* σ. 176.—(⁶) Ἀθην. ΣΤ, 20.

Λωρος καὶ οὐχ εὐρίσχοιτες ἐν τῇ Ἑλλάδι χρυσίον; πέμψαν-
τες εἰς Θεοῦ, ἐπηρώτων τὸν Θεὸν παρ' οὗ χρυσίον πρᾶιτο·
καὶ δι᾽ οὗτοισι λέγεται ὅτι ὁ Βαθυκλῆς ἦλθεν εἰς Λακεδαί-
μονα ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Μαγνησίας ὑπὸ τῶν Κι-
μερίων, ἥτις συνέβη ἐν Ὀλυμ. 30—38, ἴσως ὁμοῦ
καὶ ἐν Ὀλυμ. 45. Οὐδ' ὁ λόγος ὁμοῦ οὗτος οὐδὲ τὸ
συμπέρασμα μᾶς φαίνεται ἀκαταμάχητον. Πιθανώτα-
τον εἶναι ἐξ ἐναντίας ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι τότε μάλι-
στα ἐπεμελήθησαν τοῦ ἀρχαίου ἀγάλματος, καὶ ἐπε-
λάβοντο τῆς κατὰ μέρος χρυσώσεως αὐτοῦ, ὅταν ἐπί-
σημος καλλιτέχνης ἀνέλαβε νὰ κατασκευάσῃ θρόνον
δι' αὐτό· καὶ φυσικὸν εἶναι ἐκεῖ μάλιστα νὰ ἐπεδῆμει
ξένος τεχνίτης, ὅπου ἐκάλει αὐτὸν τῆς φιλοκαλίας ἢ
ἀνάπτυξίς καὶ ἡ ὑπαρξίς ἐγγωρίου ἐργαστηρίου.

Τοῦτο ἦν σύμφωνον πρὸς τὴν ἔξιν ἣν εἶχον οἱ διά-
σημοι καλλιτέχναι ἐκείνων τῶν χρόνων, τοῦ νὰ περι-
φέρωνται ἐργαζόμενοι ὡς εἰς αὐτὴν τὴν Σπάρτην ἦλθε
καὶ εἰργάσθῃ, τότε περίπου, καὶ ἄλλος ξένος τεχνίτης,
ὁ Ῥηγίνος Λέαρχος. Τοῦ δὲ Μάγνητος Βαθυκλέους
τὴν ἐπιδημίαν ἐξηγεῖ μάλιστα ἡ κοινὴ ἐν Μαγνησίᾳ
καὶ Σπάρτῃ λατρεία τῆς Λευκοφρύνης (1), καὶ ἡ θρη-
σκευτικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ σχέσις αὐτῆς πρὸς τὸν Ἀμυ-
χλαῖον Ἀπόλλωνα.

4. Αἰγίνης.

Ἐκ τῆς Κρήτης δ' ἐπίσης προέκυψεν, ἡ καὶ διὰ Κρη-
τῶν ἐτελειοποιήθη ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις καὶ ἕτερον
καλλιτεχνικὸν ἐργαστήριον, ἐπὶ χαλκοπτικῇ περίφημον
μάλιστα, τὸ τῆς Αἰγίνης, νήσου ἥτις ἐπὶ τῆς καθόδου
ἤδη τῶν Ἑρακλειδῶν οἰκισθεῖσα ὑπὸ Δωριέων, ὁρμη-
θέντων ἐξ Ἐπιδαύρου, ἐπὶ τοσοῦτον ἐπέδωκεν εἰς εὐή-

(1) DENKM. A, 44.

μερίαν καὶ πλοῦτον, ὥστε ἐπὶ τῆς μικρᾶς αὐτῆς ἐπιφανείας ἔφερεν ὑπὲρ τὰς 500,000 κατοίκων, καὶ ἔνεκα τῆς δυνάμεως αὐτῆς ἐκίνησε τὸν φθόνον καὶ μέχρι τέλους τὰ ὄπλα τῶν κραταιῶν αὐτῆς γειτόνων, τῶν Ἀθηναίων. Ἀλλὰ καὶ πρὸ τῶν Δωριέων εἶχον ἤδη κατοικήσει αὐτήν, κατὰ Στράβωνα ⁽¹⁾, μεταξὺ ἄλλων ξένων καὶ Κρήτες.

Καὶ πρῶτος μὲν πάντων τῶν τεχνιτῶν τῆς νήσου ἀναφέρεται ὁ Σμίλις Εὐκλείδου. Τὸ ὄνομα ὅμως αὐτοῦ, καθὸ ἐργαλείου ἐπώνυμον, ἐξελήφθη ὑπό τινων ὡς συμβολικόν, τὴν καθόλου ἀσκήσιν τῆς τέχνης ἐν Αἰγίνῃ, τὸν Αἰγινῆτην Δαίδαλον ἐμφαίνον, καὶ μάλιστα διότι τὰ περὶ Σμίλιδος ἱστορούμενα εἰσὶν οὐχὶ ἀπηλλαγμένα ἀντιφάσεων καὶ ἀναχρονισμῶν. Καὶ τὸ ὅτι μὲν λέγεται σύγχρονος τοῦ Δαιδάλου, τοῦτο κυρίως μόνον δηλοῖ τὸν κατὰ ῥυθμὸν Δαιδαλίδην. Μνημονεύεται δ' ἐνταυτῷ ὡς μεταβάς εἰς Σάμον ἐπὶ Προκλέους, 67 ἔτη μετὰ τὰ δωρικὰ καὶ 26 πρὸ τῆς ἀ. Ὀλυμπιάδος, καὶ κατασκευάσας ἐκεῖσε τῆς Ἡρας τὸ ξόανον ⁽²⁾, τὸ ἀρχαῖον βεβαίως, οὗ ἔννοϊαν λαμβάνομεν ἐκ νομισμάτων τῆς Σάμου ⁽³⁾. Ἀλλὰ πιθανώτερον εἶναι ὅτι τὸ ἄγαλμα τοῦτο ἐποιήθη συγχρόνως μετὰ τοῦ ναοῦ, ὃν ὠκοδόμησαν ὁ Ποῖκος καὶ ὁ Θεόδωρος περὶ τὴν 50^{ην} Ὀλυμπιάδα, καὶ τούτων τῶν καλλιτεχνῶν σύγχρονον τῷ ὄντι λέγει τὸν Σμίλην ὁ Πλίνιος ⁽⁴⁾, καὶ συνεργάτην μάλιστα εἰς τὸν ἐν Λήμνῳ λαβύρινθον. Καὶ ἐξ ἐτέρου δὲ τεκμηρίου φαίνεται ὅτι αὕτη ἦν ἡ ἐποχὴ καθ' ἣν ἤρχμαζεν, ἐκ τοῦ ὅτι, κατὰ Πausανίαν ⁽⁵⁾, κατεσκεύασεν ἐν τῷ Ἡραίῳ τῆς Ὀλυμπίας Ὁρας καθημένας χρυσελεφαντίνους, ὧν τὴν μητέρα Τύχην ἐποίησεν ὁ

(1) Η, 375. — (2) Κλημ. Ἀλεξ. Προτρ. σ. 13. — Ἀθηναγ. Πρεσβ. ὑ. Χρ. 14 σελ. 61. — Εὐσεβ. πρ. Εὐαγγ. Γ, 8. — (3) DENKM. Α, 8. — (4) 36, 19. — (5) Ε, 17.

Λακεδαιμόνιος Δορυκλείδας, μαθητῆς τοῦ Διποίνου καὶ Σκύλιδος. Τέλος εἰργάσθη ὁ Σμίλις καὶ ἐν τῷ ἐτέρῳ Ἡραίῳ, τῷ ἀρχαίῳ καὶ περιφήμῳ τοῦ Ἀργούς, κατασκευάσας δι' αὐτὸ τὸ ἄγαλμα τῆς Θεᾶς (1).

Μετὰ δὲ τὸν ἀμφισβητούμενον τοῦτον τεχνίτην, ὅστις φαίνεται μᾶλλον τοῦ ἀρχαίου τορευτικοῦ ἐργαστηρίου ἔσχατος ὢν ὁπαδός, ὁ ἐν Αἰγίνῃ, ἀφ' οἴτου ἦν δωρική, πρῶτος βεβαίως μαρτυρούμενος καλλιτέχνης, εἶναι ὁ Κάλων, οὗ ἡ ἡλικία ὁμῶς οὐχ ᾔττον πολυλαχῶς ἡμφισβητήθη. Ὁ Πausanías (2) λέγει ὅτι ἐν τῷ Ἀμυκλαίῳ κατεσκεύασε τρίπουν χαλκοῦν, καὶ ὑπ' αὐτὸν ἄγαλμα Περσεφόνης, καὶ κατατάττει καὶ τὸ ἔργον τοῦτο μετὰ τῶν ποιηθέντων ἐκ τῶν λαφύρων τοῦ πρώτου Μεσσηνιακοῦ πολέμου. Ὡς ἐκ τούτου ἠθέλησάν τινες ν' ἀναβιβάσωσι τὸν Κάλλωνα εἰς τὴν ἐβδόμην πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδα· ἀλλὰ τὸ πιθανώτερον εἶναι, ἡ ὅτι ὁ Πausanías ἠπατήθη, συγκαταριθμήσας καὶ τὸν τρίπουν τοῦτον μετὰ τῶν δύο ἀρχαιοτέρων, οἵτινες ἦσαν τῷ ὄντι ἐκ τῶν λαφύρων, ἡ ὅτι, ὥς ἐκεῖνοι ἐγένοντο τριάκοντα τοῦλάχιστον Ὀλυμπιάδας μετὰ τὸν πόλεμον, καθ' ὃ διάστημα τὰ λάφυρα ἔμενον τεταμειυμένα, ὥς ἦν ἔθος παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, οὕτω καὶ ὁ τρίτος ἐγένετο πολλὰς μετ' ἐκείνους Ὀλυμπιάδας, ἐκ λειψάνων ἴσως τῶν αὐτῶν λαφύρων, ἡ τέλος ὅτι, γέρων ὁ Γιτιάδας, ὁ τεχνίτης τῶν δύο πρώτων, εἰργάσθη μετὰ νέου τοῦ Κάλλωνος· διότι οὗτος ἦν μαθητῆς τοῦ Ἀγγελίωνος καὶ Τεκταίου, μαθητῶν τοῦ Διποίνου καὶ Σκύλιδος (3), καὶ ἐπομένως ἤκμαζε περὶ Ὀλυμ. 65—75. Ταύτην δὲ τὴν ἡλικίαν ἐπικυροῖ δι' αὐτὸν καὶ ἑτέρα μαρτυρία τοῦ Πausanίου (4), λέγοντος αὐτὸν σύγχρονον τοῦ Σικυωνίου Κανάχου, μεθ' οὗ εἶχε καὶ τὴν τέ-

(1) Ἀθηναγ. αὐτ.— (2) Γ, 18. - Δ, 14.— (3) Πaus. Β, 32.
— (4) Η, 18.

χνην ὁμόρρυθμον· διότι ὁ μὲν Κοϊντιλιανὸς ⁽¹⁾ λέγει αὐτὸν, ὁ δὲ Κικέρων ⁽²⁾ τὸν Κάναχον, σκληρότερον καὶ αὐστηρότερον τοῦ Καλάμιδος, καὶ ἔτι μᾶλλον τοῦ Μύρωνος. Πλὴν δὲ τοῦ τρίποδος, ἕτερον ἔργον αὐτοῦ μνημονεύεται ⁽³⁾ ἡ Σθενία Ἀθηναῖα ἐν Τροίῳ.

Τοῦ αὐτοῦ δ' ἐργαστηρίου καλλιτέχνης ἦν καὶ ὁ Συνοών, ὅστις ἔζη περὶ Ὀλ. 71, διότι ἦν, κατὰ τὴν τότε ἔξιν τῆς ἀλληλοδιδασκαλίας τῶν ἐργαστηρίων, μαθητὴς τοῦ Ἀθηναίου Ἀριστοκλέους ⁽⁴⁾. Αὐτοῦ δ' υἱὸς καὶ μαθητὴς ἦν ὁ Πτόλιχος, ἀκμάσας περὶ Ὀλ. 78, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς ἡλικίας τοῦ πατρός του, καὶ ἐκ τοῦ ὅτι, κατὰ Πausanias ⁽⁵⁾, κατεσκεύασεν ἀνδριάντα χαλκοῦν τοῦ Ὀλυμπιονίκου παιδὸς Θεογνήτου, αὐτοῦ ἐκείνου ὃν ψάλλει ὁ Πίνδαρος ⁽⁶⁾ ὡς νικήσαντα ὀλίγον πρὸ Ὀλ. 80.

Τούτου σύγχρονος καὶ συμπολίτης ἦν ὁ Γλαυκίας, ὅστις ἐν Ὀλυμπίᾳ ἐποίησε τὸν πύκτην Γλαῦκον ἐν θέσει σκιαμαχοῦντος, διότι ἦν ἄριστος εἰς τὰς χειρονομίας ⁽⁷⁾, ἔργον χαρακτηριστικόν, καὶ ἀποδεικνύον τὸν ρυθμὸν τῆς τέχνης ἀνειμένον ἤδη καὶ πάσης πέδης ἐλεύθερον. Ὁ Γλαῦκος οὗτος, κατὰ Σουίδα ⁽⁸⁾ καὶ τὰ τοῦ Βεκκέρου Ἀνέκδοτα ⁽⁹⁾, ἐνίκησεν ἐν Ὀλ. 25. Ἀλλ' ἡ χρονολογία αὕτη εἶναι προφανῶς ἐσφαλμένη· διότι κατ' αὐτὰ ταῦτα τὰ Ἀνέκδοτα, ἀφοῦ καὶ ἄλλας νίκας ἐνίκησεν, ἐφονεύθη ὁ Γλαῦκος ὑπὸ Γέλωνος τοῦ Συρακουσίου, ὅστις ἀπέθανεν ἐν Ὀλ. 73, γ'. Ἡ νίκη ἄρα αὐτοῦ πιθανῶς ἐγένετο ἐν Ὀλ. 65, καὶ οὐχὶ 25· ὁ δ' ἀνδριάς, ἀνεγερθεὶς αὐτῷ ὑπὸ τοῦ υἱοῦ του, πρέπει νὰ κατεσκευάσθῃ οὐχὶ πρὸ Ὀλ. 70. Ἐποίησε δὲ καὶ ἀνδριάντα ἐν τεθρίππῳ Γέλωνος τοῦ Γελώου, νικήσαν-

(1) Quintil. 12, 10, 7. — (2) Cic. Brut. 18. — (3) Πaus. B, 32. — (4) Πaus. ΣΤ, 9. — (5) Αὐτ. — (6) Πύθ. Η, 49. — (7) Πaus. ΣΤ, 10. — (8) Σουίδ. φ. Γλαῦκος. — (9) Σελ. 232.

τος τὴν 73^{ην} Ὀλυμπιάδα (1), καὶ τυραννήσαντος ἐν Συρακούσαις ἐν Ὀλ. 73 δ' (2). Αὐτοῦ εἶναι προσέτι καὶ ὁ ἀνδριάς τοῦ περιφήμου ἀθλητοῦ Θεαγένους τοῦ Θασιίου, ὅστις ἔλαβε χιλίους τετρακοσίους στεφάνους, νικήσας περὶ Ὀλ. 75 (3). Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ τοῦ Φίλωνος, υἱοῦ Γλαυκίου ἐκ Κερκύρας, οὗ τὸ ἐπίγραμμα ἔγραψεν ὁ ἐν Ὀλ. 78 ἀποθανὼν Σιμωνίδης (4).

Τοῦ αὐτοῦ ἐργαστηρίου ἦν καὶ ὁ Ἀναξάγορας, ὅστις ἐποίησεν ἐν Ὀλυμπίᾳ τὸν δεκάπηχυν (5) χαλκοῦν χολοσσὸν τοῦ Διὸς, ὃν ἀνήγειραν ἀπὸ κοινοῦ, ἐπὶ τοῦ βήθρου ἐπιγραφεῖσαι, αἱ ἐν Πλαταιαῖς κατ' Ὀλ. 75 β'. συμπολεμήσασαι Ἑλληνίδες πόλεις (6).

Ὁ ἐπισημότατος δὲ τοῦ ἀρχαίου τούτου Αἰγιναίου ἐργαστηρίου καλλιτέχνης ἦν Ὀνατάς ὁ Μίκωνος, ἀκμάσας περὶ τὰ τέλη τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Αἰγίνης, ἦν οἱ Ἀθηναῖοι ἐκυρίευσαν ἐν Ὀλ. 80, γ'. Τούτου ὁμολογεῖ ὁ Πausανίας (7) ἀρχαῖκόν τὸν ρυθμόν, λέγων αὐτὸν « οὐδενὸς ἕστερον τῶν ἀπὸ Δαυδάλου καὶ ἐργαστηρίου τοῦ Ἀττικοῦ ». Παντοῖα δ' ἀναφέρονται χαλκᾷ ἔργα αὐτοῦ, τὰ πλεῖστα ἐν Ὀλυμπίᾳ, Θεῶν καὶ ἥρώων ἀγάλματα, καὶ ἀνδριάντες ἀνθρώπων. Ἐκεῖ ἦν ὁ δεκάπηχυς χαλκοῦς αὐτοῦ Ἡρακλῆς, ῥοπαλοφόρος καὶ τοξότης, ἀνάθημα τῶν Θασιίων. Ὁ Ἑρμῆς, κρανοφόρος, χιτῶνα καὶ χλαμύδα φέρων καὶ κριὸν ὑπὸ μάλην, ἀνάθημα Φενεατῶν, εἰς ὃ συνειργάσθη καὶ ὁ υἱὸς καὶ μαθητῆς τοῦ Ὀνατᾶ Κάλλιτέλης (8). Ἐκεῖ προσέτι ἵστατο καὶ τῶν Ἀχαιῶν τὸ ἀνάθημα, σύμπλεγμα, παριστῶν δέκα ὁμηρικὸς ἥρωας « δόρασί τε καὶ ἀσπίσιρ ὥπλισμένους », καὶ

(1) Πaus. ΣΤ, 9. — (2) Clint. Fast. hell. — (3) Πaus. ΣΤ, 11 καὶ 6. — Krause Olymp. φ. Theagenes. — (4) Πaus. ΣΤ, 9. — (5) Ἡρόδ. Θ, 31. — (6) Πaus. Ε, 23 ΣΤ, 40. — Διογ. Λαερτ. Β, 15. — Ἰδ. καὶ Ἀνθολ. Anall. I, σ. 117, ἀρ. 6. — (7) Ε, 25. — (8) Πaus. Ε, 27.

κληρον τιθεμένους περὶ μονομαχίας πρὸς Ἑκτορα. Ὁ Νέστωρ, τὸν κληρον πάλλων ἐν κυνῇ, ἵστατο ἀπέναντι τῶν λοιπῶν ἐπὶ ἰδίου βάθρου· ἐπὶ δὲ τῆς ἀσπίδος τοῦ Ἰδομενέως ἐπεγέγραπτο τοῦ καλλιτέχνου τὸ ὄνομα (1). Ἐν Ὀλυμπίᾳ ἦν ἰδρυμένος καὶ ὁ Ἰέρων, ἐν τεθρίππῳ ὡς ὀλυμπιονίκης ἱστάμενος, καθιερωθεὶς δ' ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Θρασυβούλου εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰέρωνος, συμβάντα ἐν Ὀλ. 78 β', διότι ὁ Θρασύβουλος κατὰ τὸ ἐπιὸν ἔτος ἀπεβλήθη τῶν Συρακουσῶν. Καὶ ἐν Δελφοῖς δ' ἀνέκειτο μέγα σύμπλεγμα αὐτοῦ, παριστῶν τὴν νίκην τῶν Ταραντίνων κατὰ τῶν Πευκετίων (2). Εἰς τοῦτο λέγεται συνεργασθεὶς καὶ τις Κάλυπθος, ἂν ἡ λέξις δὲν ἦναι παρεσθαρμένη, ἀντὶ Καλλιτέλης ἢ Κάλαμις. Χαλκοῦν δ' Ἀπόλλωνα ἐποίησε τοῖς Περγᾶμηνοῖς, ἀξιοθαύμαστον διὰ τε τὸ μέγεθος καὶ διὰ τὴν τέχνην (3). Τέλος δὲ κατεσκεύασε καὶ τὴν «*Μέλαιναν Δίμητραν*» διὰ τοὺς Φιγαλιεῖς. Τῆς Θεᾶς ταύτης ἐλατρεύετο τὸ τερατῶδες ξόανον ἐν σπηλαίῳ μεταξὺ Φιγαλείας καὶ Εἰρας, ἐπὶ θρόνου καθήμενον, μέλανα ποδῆρην χιτῶνα ἐνδεδυμένον, κεφαλὴν δὲ καὶ χαίτην ἔχον ἵππου, καὶ ὄφεις καὶ ἄλλα θηρία ἐκ τῆς κεφαλῆς προκύπτοντα, καὶ εἰς τὰς χεῖρας δελφίνα κρατοῦν καὶ περικυπτὰν. Ἀλλὰ τὸ ξόανον ἐπυρπολήθη, καὶ ἀφορίας ἐπελθούσης, ὁ χρησμὸς διέταξε τὴν ἀνανέωσιν αὐτοῦ. Ἀναλαβὼν δὲ ταύτην ὁ Ὀνατᾶς, κατεσκεύασε τὸ ἄγαλμα χαλκοῦν, κατὰ τὸν ἀρχαῖον τύπον, ὃν ἐγνώρισε διὰ γραφῆς τινος τότε διατηρουμένης, καὶ ἔτι μᾶλλον ἰδὼν κατ' ὄναρ αὐτό (4). Εἰς τὸν Ὀνατᾶν τέλος ἀπεδόθη καὶ ἡ ἐν Πλαταιαῖς, ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀλέας Ἀθηνᾶς, ἐκτεθειμένη εἰκὼν, ἡ παριστῶσα τοὺς Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας κατὰ

(1) Πaus. Ε, 25.—(2) Πaus. Ι, 13.—(3) Πaus. Η, 42.—

(4) Αὐτ.

δύο χωρία τοῦ Πausανίου ⁽¹⁾, ἐν οἷς ὁμῶς τινα χειρό-
γραφα ἀντὶ Ὀνατᾶ φέρουσι τὸ ὄνομα Ὀνασίου.

Ἄλτιμος, γνωστὸς ἐξ ἀρχαϊκῆς ἐπιγραφῆς ⁽²⁾ σω-
ζομένης εἰς μεσόγειόν τινα κοιλάδα τῆς Αἰγίνης, φαί-
νεται κατασκευάσας ἀρχαῖον ἄγαλμα Κωλιάδος Ἀφρο-
δίτης, καὶ ἀναθεῖς αὐτὸ εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἥθης.

Τοῦ ἐργαστηρίου τούτου ὁ ρυθμὸς ἐπρεπεν ἀναγκαίως
νὰ μετέχῃ τοῦ γενικοῦ ἐκείνου χαρακτῆρος τῆς ἀρχαί-
κῆς δυσκαμψίας καὶ σκληρότητος, οὗ ἡ Ἑλληνικὴ τέ-
χνη ἀπηλλάγη ὀλίγον μόνον πρὸ τῶν χρόνων τοῦ Πε-
λοποννησιακοῦ πολέμου. Ἀνῆκε δὲ προσέτι αὐτῷ ὁ δώ-
ριος τύπος μάλιστα, καὶ τοῦ γυμνοῦ ἢ γυνῶσις καὶ ἡ
ἐπίδειξις, διότι τῆς νήσου οἱ κάτοικοι ἦσαν μέχρι τῆς
ἀλώσεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων καθαροὶ Δωριεῖς,
καὶ τοσοῦτον ἐκδοτοὶ εἰς τὴν γυμναστικὴν, ὥστε τὸ τέ-
ταρτον τῶν ὑπὸ τοῦ Πινδάρου ὑμνηθέντων ἀθλητῶν εἰ-
σὶν Αἰγινῆται. Ταύτην δὲ τὴν ἐκ τῶν προτέρων ὑποθε-
σιν περὶ τοῦ αἰγιναίου ἐργαστηρίου ἐπικυροῦσι κατ' εὖ-
τυχίαν διασωθέντα πολύτιμα αὐτῆς λείψανα, τὰ ἀγάλ-
ματα τῶν δύο αἰτωμάτων τοῦ ἐν Αἰγίνῃ ἀρχαίου ναοῦ,
ἅτινα, ἀνασκαφέντα ἐν 1811 ὑπὸ ἐταιρίας ξένων Γερ-
μανῶν, Ἀγγλῶν καὶ Δανῶν, ἡγοράσθησαν ὑπὸ τοῦ
βασιλέως τῆς Βαυαρίας, συνετέθησαν καὶ ἐπεσκευάσθη-
σαν ὑπὸ τοῦ διασῆμου Δανοῦ γλύπτου Θορουάλσεν, καὶ
κοσμοῦσιν ἤδη τὴν ἐν Μονάχῳ γλυπτοθήκην, ἐπίτηδες
δι' αὐτὰ μετ' ἀπαραμίλλου πολυτελείας οἰκοδομηθεῖσαν.
Ἐκ τούτων τὰ τοῦ δυτικοῦ αἰτωμάτος, ἑνδεκα ὄντα
τὸν ἀριθμὸν, μικρὸν ἐλάσσονα τοῦ φυσικοῦ μεγέθους,
παρίστων, κατὰ τὰ εἰκαζόμενα μετὰ τὴν γενομένην τῶν
ἀνδριάντων συμπλήρωσιν καὶ διάταξιν, μάχην Τρώων
καὶ Ἑλλήνων, ιδίως δ' Αἰακιδῶν, ὡς καταγομένων ἀπὸ
Αἰγινῆτος ἥρωος, περὶ τὸν νεκρὸν τοῦ Πατρόκλου ἢ καὶ

(1) Πaus. E, 25, 27.-H, 42 κτλ.—(2) Ant. Hell. I, N. 33.

αὐτοῦ τοῦ Ἀχιλλέως. Καὶ ἐν μέσῳ μὲν τοῦ αἵετος ἴστατο ὀρθὴ καὶ ἤρεμος ἡ Ἀθηνᾶ, προστατοῦσα τῆς μάχης καὶ τοῦ προσφιλοῦς αὐτῇ Ἀχιλλέως, πρὸ ποδῶν δ' αὐτῆς ἔκειτο ὁ τετραυματισμένος, καὶ ὀπισθεν αὐτοῦ εἰς παμποικίλους, φυσικὰς καὶ ζωηράς, ἀλλ' ἀπ' ἀλλήλων μεμονωμένας θέσεις, οἱ Ἕλληνες πολεμισταί, ὑπερασπίζοντες ἢ ἐκδιχοῦντες αὐτόν· ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆς Ἀθηνᾶς οἱ Τρῶες, εἰς θέσεις οὐχ ἥττον ποικίλας καὶ ζωγραφικὰς, σπεύδοντες ν' ἀρπάσωσι τὸν νεκρὸν, καὶ ν' ἀποκρούσωσι τοὺς προμάχους αὐτοῦ, καὶ ἐν αὐτοῖς γονυπετῆς καὶ τοξεύων ὁ Πάρις, πῖλον φέρων Φρύγιον, ἀλλὰ τὴν λοιπὴν ἐνδυμασίαν τοιαύτην οἷα ἦν καθ' Ἡρόδοτον ⁽¹⁾ ἢ τῶν Περσῶν. « Πῆλοι ἀπαγέες, καθῶνες (σκότινοι) χειριδωτοὶ ποικίλοι, λεπίδος σιδηρῆς ὄψιν ἰχθυοειδέος, περὶ τὰ σκέλεα (σκότιται) ἀναξυρίδες· διὸ ἐξελήφθη, οὐχὶ ἀπιθάνως, ὅτι ἡ μεταξὺ Τρώων καὶ Αἰακιδῶν αὕτη μάχη ἠνίττετο συμβολικῶς τὸ πρόσφατον τότε συμβάν τοῦ μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Περσῶν ἀγῶνος, ἐν ᾧ ἐλέγοντο ⁽²⁾ ἀοράτως συμπολεμήσαντες καὶ οἱ Αἰακίδαι.

Τοῦ δ' ἀνατολικοῦ αἰετώματος ἐξ ἀγαλμάτων τεμάχια σώζονται μόνα, ἀλλ' ἐν ὅλοις ἦσαν 44 καὶ ἐνταῦθα τὰ ἀγάλματα, ἐντελῶς κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον διατεθειμένα, ὅπερ ἀποδεικνύει πτωχίαν ἔτι τινα περὶ τὴν καλλιτεχνικὴν εὕρεσιν, καὶ παρίστων πιθανῶς τὴν ἄλλην ἀρχαιοτέραν μάχην μεταξὺ Τρώων καὶ Αἰακιδῶν, ὅτε ἐπὶ τοῦ Ἀργοναυτικοῦ πλοῦ ἐπολέμησαν ὁ Ἡρακλῆς καὶ ὁ Αἰακίδης Τελαμῶν κατὰ Λαομέδοντος, τοῦ προκατόχου τοῦ Πριάμου. Μεταξὺ τῶ ὄντι τῶν μαχητῶν τούτων διακρίνεται ἰδίως ὁ Ἡρακλῆς γυμνός, λεοντῆν φέρων, γονυπετῆς καὶ τοξότης, ὡς περιγράφεται ἐν Ὀμήρῳ ⁽³⁾.

⁽¹⁾ A 71. - E, 49. - Z, 61. — ⁽²⁾ Ἡρόδ. II, 64. — ⁽³⁾ Ὀδ. A, 607.

«Ὁ δ' ἐρεμνῇ ρυκτὶ ἐοικώς
 γυμνὸν τόξον ἔχων καὶ ἐπὶ νευρῇφιν ὀϊστόν,
 δεινὸν παπταίνων, αἰεὶ βαλλέοντι ἐοικώς»,
 καὶ ἐν Εὐριπίδῃ ⁽¹⁾.

«Ἀλλὰ τόξον ἔχων,
 κάκιστον ὄπλον, τῇ φυγῇ πρόχειρος ἦν»,
 καὶ ὡς παρίστατο ἐπὶ τῶν Βοιωτικῶν νομισμάτων ⁽²⁾.
 Αἱ δὲ γωνίαι τοῦ αετώματος εἶχον ἐκατέρωθεν ἀντὶ
 ἀκρωτηρίων Μοίρας καὶ Νίκας. Εἰσὶ δὲ τὰ ἀγάλματα
 ἐκ λίθου Παρίου, ὅπερ φαίνεται ἀποδεικνύον ὅτι ἡ ἐπο-
 χὴ τῆς ποιήσεως αὐτῶν ἦν ἀρχαιότερα τῆς Ὀλ. 80 δ',
 ἀφ' ἧς οἱ Αἰγινῆται, ὑποκύψαντες εἰς τὰς Ἀθήνας,
 ἐποιοῦντο θεβαίως χρῆσιν τοῦ πολὺ προσεχεστέρου
 Πεντελησίου λίθου· ἀφ' ἑτέρου ὁμῶς δὲν δύναται νὰ
 ἐκληφθῇ ὡς προγενεστέρα τῆς Ὀλυμ. 75 α', ὅτε ὁ Ξέρ-
 ξης κατέστρεψε τοὺς ναοὺς τῆς Ἑλλάδος· διὰ τοῦτο
 ἐθεωρήθησαν ὡς ἔργα τοῦ Κ α λ λ ω ν ο ς (Ὀλ. 65—
 70), καὶ πιθανώτερον ἐτι τοῦ Ὀ ν α τ ᾱ (Ὀλ. 78—83).

Τὰ Αἰγιναιᾶ ταῦτα ἀγάλματα ῥυθμὸν ἔχουσιν ἀρ-
 χαϊκὸν μὲν ἐν γένει διὰ τινὰ μονοτονίαν περὶ τὸν τύ-
 πον αὐτῶν, καὶ μάλιστα τὸν τῆς μορφῆς, ἰδίως δὲ δώ-
 ριον, ὡς χαρακτηρίζει αὐτὸν ἡ μεγάλη ζωηρότης περὶ
 τὴν παράστασιν τοῦ γυμνοῦ. Ὁ συνδυασμὸς οὗτος ἀπο-
 τελεῖ ἰδίως τὸν χαρακτῆρα τῆς λεγομένης Αἰγιναιᾶς
 ἐργασίας. Εἰ δὲ καὶ πολλὴν ἀποδεικνύουσι τὴν μελέτην
 τῆς ἀνατομίας τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, οὐχ ἥττον
 ἐπιφαίνεται ἐτι ἐπ' αὐτῶν τῆς τέχνης τὸ ἀτελὲς καὶ ἀδέ-
 ξιον εἰς τὸ τυπικὸν καὶ ὁμοιόμορφον τῶν προσώπων,
 ἐχόντων κοινῶς ὅλων κατακλινεὲς τὸ μέτωπον, ὀξεῖαν
 τὴν ῥίνα, τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπιπέδως προέχοντας, μα-
 κροσχιδεῖς δὲ καὶ ἀνιόντας πρὸς τὰ ὀπίσω, τὴν σια-

(1) Ἡρ. Μειν. 158.—(2) DENKM. VII, 31.

γόνα πλατεῖαν καὶ γωνιαίαν, τὸ δὲ στόμα συνεσταλ-
 μένον, καὶ ἀνεχούσας τὰς γωνίας αὐτοῦ εἰς βεβιασμέ-
 νον μειδιάμα, ἔμβλημα ἐπιτετηδευμένης χάριτος καὶ
 τῆς ψυχικῆς ἐκείνης ἀταραξίας, ἥτις ἦν ὁ κοινὸς ψυ-
 χολογικὸς χαρακτήρ τῆς ἀρχαιοτέρας μάλιστα Ἑλλη-
 νικῆς τέχνης. Ὡς πρὸς τὰς λοιπὰς δ' ἀναλογίας αὐ-
 τῶν, ἔχουσι μεγάλας μὲν τὰς κεφαλὰς ἀναλόγως τοῦ
 σώματος, τὸ δὲ στήθος μακρὸν καὶ πλατὺ, ἀλλὰ τὴν
 γαστέρα μικράν, τὰ σκέλη βραχέα, τὰς κνήμας μα-
 κράς, καὶ τὰ γόνατα ὀξέα, ὅταν κάμπτωνται. Ταῦτα
 πάντα ἀποδεικνύουσιν εὐφυίαν μὲν παρατηρήσεως τοῦ
 τεχνίτου, ἀκριβῆ ἀντίληψιν τῆς φύσεως, καὶ τάσιν πρὸς
 ἀληθῆ αὐτῆς μίμησιν, οὐχὶ ὁμως καὶ ὠριμότητα περὶ
 τὴν ἐκτέλεσιν, οὐδ' ἐκφράσεως δύναμιν· διότι πρὸς ἑαυ-
 τὴν δυσπιστοῦσα ἡ τέχνη, καταφεύγει μάλιστα εἰς ὑπερ-
 βολὰς πρὸς παράστασιν τῶν λεπτῶν διακρίσεων αἰτι-
 νες ἀποτελοῦσι τὴν ἐθνικὴν φυσιογνωμίαν. Ἐχουσι δὲ
 τ' ἀγάλματα ταῦτα καὶ ἕτερα τινὰ γνωρίσματα, ἅτινα,
 κοινὰ ὄντα εἰς πάντα τὰ ἀρχαῖκὰ προϊόντα τῆς γλυ-
 πτικῆς, δύνανται ἐπίσης νὰ θεωρηθῶσιν ὡς σύμβολα
 μᾶλλον ὢν ποιεῖται χρῆσιν ἡ τέχνη, ὅταν διακρίνῃ
 μὲν τὴν ἀλήθειαν τῶν μορφῶν ἐν τῇ φύσει, ἀλλ' ἀδύ-
 νατεῖ νὰ παραστήσῃ αὐτὴν ἐντελῶς. Οὕτω, θέλουσα
 νὰ ἐκφράσῃ τὴν ἐπιμέλειαν καὶ κομψότητα μεθ' ἧς ἐ-
 στέλλοντο οἱ ἀρχαιότεροι, καὶ τὸν τῆς κόμης τῶν λεπτο-
 λόγον εὐτρεπισμὸν, ἀλλ' ἀδυνατοῦσα νὰ ἐκτελέσῃ τὰς
 κυματούσας γραμμὰς τῶν πτυχῶν καὶ βοστρύχων κατὰ
 τὴν φυσικὴν καὶ ἄνετον αὐτῶν ἀκρίβειαν, παρίστησιν
 αὐτὰς μετὰ μαθηματικῆς συμμετρίας, διὰ γραμμῶν
 παραλλήλων σχεδόν. Ἐπίσης δὲ, θέλουσα νὰ ἐκφράσῃ
 τῆς χειρονομίας καὶ τῆς στάσεως τὸ μεμελετημένον,
 ὥς ὅτε αἱ τριῖς δακτύλοις ἐπετίθεσαν *libavitōr* ⁽¹⁾, καὶ

(1) Ἀριστοφ. Σφ. 95.

«τρισὶν ἄκροις δακτύλοις προσέφερον οἱ οἰνοχοοὶ τὴν φιά-
λην» (1), διατίθησι μετ' ἐπιτηδεύσεως τοὺς δακτύλους
κρατοῦντας, καὶ πλάττει πολλάκις τὰ ἀγάλματα ἱστά-
μενα ἀκροποδητῇ, ὥστε καὶ ὡς ὀρχούμενα μᾶλλον
ἢ ὡς βαδίζοντα ἐφαίνοντο συνήθως, ὡς λέγει καὶ ὁ
Ἀθήναιος (2). «Ἐστὶ δὲ καὶ τὰ τῶν ἀρχαίων δημιουργῶν
ἀγάλματα τῆς παλαιᾶς ὀρχήσεως λείψανα· διὸ καὶ συνέστη
τὰ κατὰ τὴν χειρονομίαν ἐπιμελεστέως διὰ ταύτην τὴν αἰ-
τίαν». Μέρη τῶν Αἰγιναιῶν τούτων ἀγαλμάτων, τὰ
χείλη, οἱ ὀφθαλμοί, αἱ ὀφρύες καὶ τὰ ἐνδύματα ἦσαν
κεχρωματισμένα· τὰ δὲ ὅπλα, οἱ βόστρυχοι πολλαχοῦ,
καὶ ἄλλα πάρεργα ἦσαν χαλκᾶ, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ σω-
ζόμεναι ὀπαί, εἰς αἷς ὁ χαλκὸς ἦτον ἐνηρμοσμένος.

5. Σικυῶνος.

Τῆς Δωρικῆς τέχνης ἄλλο ἐργαστήριον ἀνεπτύχθη
ἐν Σικυῶνι, πηγάζον καὶ τοῦτο ἐκ Κρήτης, διότι
οὐ μόνον ἀρχαιοτάτα ἐπεδήμησαν εἰς Σικυῶνα, ὡς εἴ-
δομεν, οἱ Κρήτες Δίποινος καὶ Σκύλλης, ἀλλὰ καὶ μετὰ
ταῦτα ὁ ἀρχαιοτάτος ἐπὶ τῆς δωρικῆς ἐποχῆς ἀνανεώ-
σας αὐτόθι τὴν ἀσκήσιν τῆς τέχνης ἦν, ὡς φαίνεται,
Κρής καὶ αὐτὸς, ὁ Κυδωνιάτης Ἀριστοκλῆς,
αὐτὸς ἐκεῖνος ὅστις εἶναι γνωστὸν ὅτι εἰργάζετο ἐν Πε-
λοποννήσῳ, κατασκευάσας ἐν Ὀλυμπίᾳ Ἡρακλῆν μα-
χόμενον πρὸς ἔφιππον ἀμαζόνα, ἀνάθημα τοῦ Ζαγ-
χλαίου Εὐαγόρου, προγενέστερον ἅρα τῆς 71 Ὀλυμ.,
ὅτε ἡ Ζάγκλη μετωνομάσθη Μεσσήνη (3), ἴσως προσέτι
καὶ τῆς Ὀλυμ. 66, ὅτε ἡ Κυδωνία ἐγένετο αἰγινητικὴ
ἀποικία (4). Ὁ δ' ἄλλαχοῦ (5) ὑπὸ Πausανίου μνημο-
νεύόμενος γλύπτης Ἀριστοκλῆς, λέγεται ῥητῶς

(1) Ξενοφ. Κύρ. παιδ. Α, 3, 8. — (2) ΙΔ, 629. — (3) Πaus.
Ε, 25. — (4) Müll. Aegin. σ. 112. — (5) ΣΤ, 9.

Σικυώνιος καὶ αὐτὸς ὡς ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Κάναχος, ὥστε πιθανώτατα δὲν εἶναι ὁ αὐτὸς τῷ Κυδωνιάτῃ. Εἰς ἄλλα δὲ δύο χωρία ⁽¹⁾ ἀναφέρει ὁ περιηγητὴς δύο Ἀριστοκλείς, πάππον καὶ ἐγγονον, χωρὶς νὰ λέγῃ τὴν πατρίδα αὐτῶν. Ἐκ τῶν χωρίων τούτων ἔπρεπε νὰ εικάσωμεν ὅτι ὑπῆρχον τέσσαρες Ἀριστοκλείς. Ἄν ἐκλάβωμεν ὁμῶς τὸν πάππον ὡς τὸν Κυδωνιάτην, ἐργαζόμενον ἐν Πελοποννήσῳ, καὶ ἀποκαταστάνα ἴσως ἐν Σικυῶνι, τὸν δ' ἐγγονον ὡς αὐτὸν τὸν ἐνεκα τούτου ἐπικληθέντα Σικυώνιον, ἔχομεν ἀντὶ τεσσάρων δύο μόνον ὁμωνύμους καλλιτέχνας ἐκ τῆς αὐτῆς οἰκογενείας, ὅπερ πολὺ πιθανώτερον.

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν, τοῦ ἀρχαιοτέρου Ἀριστοκλείους υἱὸς ἦν ὁ Κλεοίτας ⁽²⁾, ὁ κατασκευάσας τὴν ἐν Ὀλυμπίᾳ Ἰππάφειν, καὶ ἐν Ἀθήναις ἀνδριάντα χαλκοῦν κρανοφόρον, ἀργυροῦς τοὺς ὄνυχας ἔχοντα. Ἡ περὶ τὰ πάρεργα λεπτολόγος περιέργεια αὕτη ὡς καὶ ἡ χρῆσις διαφορῶν μετάλλων πρὸς διάκρισιν τῶν χρωμάτων, φαίνεται τῆς ἀρχαϊκῆς μᾶλλον τέχνης τὰς ἐξεις χαρακτηρίζουσα. Εἰς τοῦτο ἐξελήφθη ὡς ἀντιφάσκουσα ἡ περικοπὴ αὕτη τοῦ Πausanίου ⁽³⁾. «Ὅστις δὲ τὰ σὺν τέχνῃ πεποιημένα ἐπίπροσθε τίθεται τῶν εἰς ἀρχαιότητα ἡκόντων καὶ τάδε ἔστιν οἱ θεάσασθαι». Ἀλλὰ δι' αὐτῆς ὁ Πausanίας δὲν αἰνίττεται ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο ἦν καλλιτέχνη μᾶλλον ἢ ἀρχαϊκόν, ἀλλ' ἀντιθέτει τὸ καλλιτέχνημα πρὸς τ' ἀντικείμενα τῆς ἀρχαίας λατρείας, περὶ ὧν ὀλίγον ἀνωτέρω ὠμίλει. Προστίθῃσι δ' ὁ αὐτὸς ὅτι, «ἐπ' ἀνδριάντι τῷ Ἀθήνῃσι» ⁽⁴⁾, πιθανῶς ἐπ' αὐτῷ τούτῳ, ἐπέγραψεν ὁ Κλεοίτας τὸ δίστιχον·

«Ὅς τὴν ἱππάφειν σεν Ὀλυμπίᾳ εὔρατο πρῶτος
τεῦξέ με Κλεοίτας, υἱὸς Ἀριστοκλείους» .

(1) Ε, 24. - ΣΤ, 20. — (2) Πaus. ΣΤ, 20. — (3) Α, 24. —

(4) ΣΤ, 20.

Υἱὸς δὲ τοῦ Κλεοίτου ἦν, κατὰ Πausανίαν ⁽¹⁾, ἄλλος Ἀριστοκλῆς, ποιήσας τὸν Δία μετὰ Γανυμήδους ἐν Ὀλυμπίᾳ. Οὗτος, καθ' ὅσον καὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τὸ ὄνομα ἔχει δωρικὴν τὴν κατάληξιν, εἶναι πιθανῶς ὁ Σικυώνιος, ἀδελφὸς τοῦ ἐνδόξου τεχνίτου Κανάχου, καὶ « οὐ πολὺ τὰ εἰς δόξαν ἐλασσούμενος » ⁽²⁾, ποιήσας μετ' αὐτοῦ καὶ μετὰ τοῦ Ἀργείου Ἀγελάδα τρεῖς χαλκᾶς Μούσας ἐν Ἀργεῖ. Ὡς ἐκ τῆς χρονολογίας δὲ τῶν συνεργατῶν αὐτοῦ τούτων ⁽³⁾, προσέτι καὶ τῶν μαθητῶν του εἰς διαφόρους βαθμοὺς, αὐτὸς μὲν ἐξάγεται ἀκμάσας περὶ Ὀλ. 70—80, ὁ δὲ πατὴρ αὐτοῦ Κλεοίτας περὶ Ὀλ. 62, καὶ ὁ πάππος αὐτοῦ Ἀριστοκλῆς ὁ Κυδωνιάτης κατ' Ὀλ. 54. Πλὴν δὲ τοῦ ῥηθέντος ἔργου αὐτοῦ, καὶ τινα ἐν Ἀθήναις εὑρεθέντα, καὶ τὸ αὐτὸ καλλιτέχνου ὄνομα φέροντα, ἀλλ' ἄνευ πατρωνυμικοῦ καὶ ἐθνικοῦ, πρέπει, νομίζω, εἰς τὸν Σικυώνιον τοῦτον ν' ἀποδοθῶσιν, ὅστις πιθανώτατον ἦν ὅτι εἰργάσθη ἐν Ἀθήναις, καθὼς καὶ ὁ Κλεοίτας, ὃν ἐθεωρήσαμεν ὡς πατέρα του, ἴσως δὲ καὶ ἐγκατέστη αὐτόθι, διὸ καὶ ἰδίως διετήρει τὸ ἐπωνύμιον τῆς πατρίδος ἐξ ἧς μετόκησε. Τῶν δύο ἐκ τῶν ἔργων τούτων μόνον τὰ βάθρα σώζονται ἐν Ἀθήναις, τὸ μὲν πλησίον τοῦ Γαργητεοῦ, εἰς τὸ μοναστήριον Γέρσκα, φέρον ἐπιγραφὴν ἀρχαϊκῶς καὶ βουστροφηδὸν γεγραμμένην . . . « (ὁ δεῖνα) ἀνέθηκεν. Ἀριστοκλῆς ἐποίησε » ⁽⁴⁾, τὸ δ' ἐν Μυρρίνουντι (Μεράνδα), ἔχον ἐπιγραφὴν ἀρχαϊκῶς, ἀλλ' οὐχὶ βουστροφηδὸν γεγραμμένην, καὶ δηλοῦσαν ὅτι τὸ βάθρον ἔφερεν ἀγαλμα τῆς μάντιδος Φρασιχλείας, ἔργον Ἀριστοκλέους ⁽⁵⁾. Τὸ δὲ τρίτον (Πίν. Δ, 1) εἶναι στήλη ἐπὶ βάθρου, εὑρεθεῖσα κατὰ τὴν θέσιν Βαλανιδέζαν (ἴσως τὴν ἀρχαίαν

(1) Ε, 24.—(2) Πaus. ΣΤ. 9.—(3) Ἡρόδ. Ε, 10. - Πaus. ΣΤ, 8. - Α, 33.—(4) Ant. Hell. I, ἀρ. 26, σ. 25.—(5) Αὐτ. ἀρ. 28, σ. 27.

Φηγοῦντα) μεσημβρινῶς τοῦ Μαραθῶνος, καὶ παρι-
στῶσα ἐν κοιλιαναγλύφῳ ἢ καὶ ἐν ἀναγλύφῳ λίαν τα-
πεινῶ, ὀπλίτην ὡς ἐν παρατάξει ἰστάμενον, καὶ λόγχην
φέροντα, ἴσως Μαραθωνομάχον. Κάτωθεν δὲ φέρεται
τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἀριστίων, καὶ ἐπὶ τοῦ βάθρου ἐπιγραφὴ
δι' ἀρχαϊκῶν γραμμάτων κεχαραγμένη, φέρει « ἔργον
Ἀριστοκλέους »⁽¹⁾. Ἡ τέχνη τῆς γλυφῆς αὐτοῦ εἶναι ἀρ-
χαϊκὴ, οὐχὶ ἐλαττωμάτων τινων καὶ ἰδιοτροπιῶν ἀπηλ-
λαγμένη, καὶ συγγενὴς πρὸς τὴν τῶν Αἰγινητικῶν ἀ-
γαλμάτων· ἀλλὰ τὰ μὲν γυμνά αὐτοῦ εἰσὶν ἥττον ἐξειρ-
γασμένα, ἢ δὲ μορφή ἐμβριθεστέρα καὶ ἐπίσημος, καὶ
αἱ ἀναλογίαι ἐντελέστεραι καὶ οὐχὶ τοσοῦτον συνεσφιγ-
μέναι, στερεότητα ἐμφαίνουσαι ἀλλ' οὐχὶ σκληρότητα.
Προσέτι δὲ τὸ ἀνάγλυφον ἦν κεχρωματισμένον, τὸ ἐμ-
βαδὸν τῆς στήλης, τοῦ χιτῶνος ἢ παρυφῆ, ὁ τελαμῶν,
καὶ τοῦ θώρακος τὰ κοσμήματα ἐρυθρά, ἢ περικεφα-
λαία καὶ ὁ θώραξ φαιὰ, τὰ δὲ γυμνά, πλήν τῶν ὀφθαλ-
μῶν, χειλέων καὶ κόμης, ἀχρωμάτιστα. Ὁ καλλιτέχνης
οὗτος φαίνεται ὅτι ἦτον ὁ συνδέων τὴν Σικυωνίαν τέ-
χνην μετὰ τῆς Ἀττικῆς.

Ἀδελφὸς δὲ τοῦ Σικυωνίου Ἀριστοκλέους, καὶ ὀνο-
μαστότερος ἐκείνου παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ἦν ὁ Κάν-
αχος, οὗ τὰ ἔργα κρίνει ὁ Κικέρων⁽²⁾ ὡς αὐστηρότερα
τοῦ δέοντος πρὸς ἀκριβῆ τῆς ἀληθείας μίμησιν (rigi-
diora quam ut imitentur veritatem), λέγων αὐτὰ ἀρχαϊκώ-
τερα τῶν τοῦ Καλάμιδος, καὶ ἔτι μᾶλλον τῶν τοῦ Μύ-
ρωνος. Τούτων τὸ ἐπισημότερον εἶναι συγχρόνως καὶ
τὸ παρέχον ἐνδόσιμόν τι πρὸς γνῶσιν τοῦ ρυθμοῦ τοῦ
καλλιτέχνου, καὶ συγχρόνως ὀρίζον τὴν χρονολογίαν
αὐτοῦ· εἶναι δὲ τοῦτο ὁ ἐν τῷ Διδυμαίῳ τῆς Μιλήτου κο-
λοσσαῖος χαλκοῦς Φιλῆσιος Ἀπόλλων⁽³⁾, οὗ

(1) Αὐτ. ἀρ. 21, σελ. 16. — (2) Brut. 18. — (3) Περσ. Β,
10. = Θ, 10.

τὴν ἐπιμέλειαν εἶχον οἱ Βραγχίδαι. Κατὰ σωζόμενον νόμισμα τῆς Μιλήτου, φέρον ἐπειρασμένον τὸν Ἀπόλλωνα τοῦτον, φαίνεται ὅτι ἦν ἀρχαῖκός τὸ σχῆμα, εἰς τὴν προτεταμένην δεξιὰν ἔχων νεβρόν ἐλάφου, εἰς δὲ τὴν ἀριστεράν, παρατεταμένην τῷ σώματι, τόξον. Περὶ ταύτης τῆς ἐλάφου εἶναι πιθανὸν ὅτι ὁμιλεῖ καὶ ὁ Πλίνιος⁽¹⁾, λέγων ὅτι ἦν κινήτη. Ἐπειδὴ δ' ὁ Δαρεῖος ἔκαυσε τὸ Διδυμαῖον ἐν Ὀλυμ. 71 α', τὸ ἄγαλμα κατεσκευάσθη προφανῶς μετὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἀλλὰ πρὸ Ὀλυμ. 75 β', ὅτε ὁ Ξέρξης ἀπήγαγεν αὐτὸ εἰς Ἐκβάτανα⁽²⁾, ὅθεν ἀπεδοθῇ τοῖς Μιλησίοις μόνον ὑπὸ τοῦ Σελεύκου⁽³⁾. Ἐν τῷ Βρετανικῷ Μουσείῳ διατηρεῖται χαλκοῦν ἀγαλμάτιον, παριστῶν Ἀπόλλωνα γυμνόν, τὰ σύμβολα τοῦ Φιλησίου ἔχοντα, ἐν ἡρέμῳ θέσει ἰστάμενον, ἀρχαῖκόν τὴν κόμην καὶ τὴν αὐστηρότητα, ἀλλ' ἀπηλλαγμένον ἤδη τῆς ξηρότητος τῆς ἀρχαίας ἐργασίας (Πιν. Δ, 2). Αὐτόθι ὑπάρχει καὶ λιθίνη κεφαλὴ μειζόνων διαστάσεων, καὶ μεγαλοπρεπῆ τὴν ἐκφρασιν ἔχουσα. Τέλος καὶ ἐν Παρισίοις (ἐν Λαύβρ) ὑπάρχει χαλκοῦν ἄγαλμα, 3' ὑψηλόν, ὁμοίου Ἀπολλωνος καὶ αὐτό. Ἐκ τούτων δὲ πάντων φαίνεται ἐξαγόμενον, καθ' ὅσον ἐξ ἀντιτύπων δύναται νὰ εἰκασθῇ περὶ τοῦ ἀρχετύπου, ὅτι τοῦ Κανάχου ὁ ρυθμός, συγγενὴς πρὸς τὸν ἀρχαῖκόν ἐν γένει, ἐπεμελεῖτο μὲν τοῦ γυμνοῦ μᾶλλον ἢ ὁ τοῦ Ἀριστοκλέους, ἦν δ' ἥτιον γωνιαῖος καὶ συνεσφιγμένος τοῦ Αἰγινήτιου. Εἰς τὴν ὁδὸν δὲ τὴν ἄγουσαν εἰς τοῦ ρηθέντος ναοῦ τὰ εῤεῖπια ὑπῆρχον μέχρις ἐσχάτων δώδεκα καθήμενα ἀγάλματα ὡραίας ἀρχαϊκῆς ἐργασίας, ἃ ὁ Ἀγγλος Κ. Νεύτων ἀπήγαγε τὸ 1858 εἰς Λονδῖνον. Εἰσὶ δ' ὅλα ἀκέφαλα, καὶ ἐπὶ τῶν θρόνων αὐτῶν ἔχουσί τινες βουστροφηδὸν ἐπιγεγραμμέ-

(1) 34, 19, 14, — (2) Παισ. αὐτ. καὶ Η, 46. — (3) Παισ. Α, 16. — Η, 46.

νας ἐπιγραφάς, αἵτινες, καίτοι ἔχουσαι τὰ μακρὰ **Η** καὶ **Ω**, φαίνονται ὁμως οὔσαι τῆς 60—70 Ὀλυμπιάδος, ὥστε δὲν εἶναι ἀπίθανον καὶ τὰ ἀγάλματα ταῦτα νὰ κατεσκευάσθησαν κατὰ σχέδια τοῦ Κανάχου. Εἰσὶ δ' ὅπως-δήποτε ἀσφαλὲς δεῖγμα καὶ ταῦτα τοῦ ρυθμοῦ τῆς τέχνης κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν, ἐντελῶς συναῖδον πρὸς τὰ προεκτεθέντα.

Ἐν **Κορίνθῳ** δ' ὁ Κάναχος εἰργάσθη χρυσελεφάντινον Ἀφροδίτην, φέρουσαν πῖλον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς καὶ μήκωνα καὶ μῆλον εἰς τὰς χεῖρας ⁽¹⁾. ἐν δὲ **Θήβαις** κέδρινον ἀντίτυπον τοῦ Φιλήσιου Ἀπολλωνος, τὸν λεγόμενον Ἰσμήνιον ⁽²⁾, καὶ ἐν Ἀργεὶ συνειργάσθη εἰς τὰς τρεῖς Μούσας μετὰ τοῦ Ἀριστοκλέους καὶ τοῦ Ἀγελάδα ⁽³⁾, καὶ προσέτι κατεσκεύασε νέους κελητίζοντας, ἧ ἐφίππους.

6. Ἀργους.

Τῆς Δωρικῆς δὲ τέχνης, καὶ ἰδίως τοῦ Σικυωνίου ἐργαστηρίου, ἀνεπτύχθησαν παραφυάδες καὶ ἀλλαχοῦ, οἷον ἐν Ἀργεὶ, ὅπου ἐπεδήμησαν κατ' ἀρχὰς καὶ οἱ Κρήτες **Δίπποιος** καὶ **Σκύλλης**. Διέπρεψε δ' ἰδίως αὐτοῖσι ὁ Ἀγελάδας, ἐργασθεὶς περὶ Ὀλ. 70 μετὰ τοῦ Ἀριστοκλέους καὶ τοῦ Κανάχου τὰς τρεῖς Μούσας ἐν τῇ πατρίδι του ⁽⁴⁾. Ἐποίησε δὲ καὶ ἀνδριάντα Ὀλυμπιονίκου τῆς 65ης Ὀλυμπιάδος ⁽⁵⁾, καὶ τέθριππον ἐτέρου τῆς 66ης ⁽⁶⁾. Ἀλλὰ τὰ ἔργα ταῦτα ἀσθενεῖς θὰ ᾔσαν τῆς ἀκριβοῦς ἐποχῆς καὶ τῆς ἀρχαιότητος αὐτοῦ ἀποδείξεις, διότι, ὡς ἀνωτέρω παρετηρήθη, πολλὰ ὑπάρχουσι παραδείγματα ὅτι τὰ ἀγάλματα τῶν ἐν ἀγῶσι νικών-

(1) Πλυσ. Β, 40. — (2) Αὐτ. καὶ Θ, 40. — (3) Ἐπιγρ. Anal II, σ. 15, ἀρ. 35. — (4) Αὐτ. — (5) Πλυσ. ΣΤ, 14. — (6) Αὐτ. ΣΤ, 10.

των ἀνηγείροντο αὐτοῖς πολλάκις, ἴσως δὲ καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἔτη πολλὰ μετὰ τὴν νίκην. Ἔτερον ὁμως ἔργον αὐτοῦ, ὁ ἀνδριάς τοῦ Δελφοῦ Τιμασίθεου, φαίνεται βεβαιότερον μαρτυρῶν περὶ τῶν χρόνων καθ' οὓς ἤχμασε· διότι ὁ Τιμασίθεος, Ὀλυμπιονίκης καὶ Πυθιονίκης, ἐθανατώθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐν Ὀλ. 68 β' ὡς σύντροφος τοῦ Ἰσαγόρου, καὶ τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ὁ ἀνδριάς τῷ ἀνηγέρθη πρὸ τοῦ θανάτου του⁽¹⁾. Ἐξῆ δ' ἔτι ὁ Ἀγελάδας καὶ μετ' Ὀλ. 80, διότι ἐποίησε Δία τοῖς Μεσσηνίοις, ὅταν (ἐν Ὀλ. 84 β') ἐκυρίευσαν τὴν Ναύπακτον⁽²⁾. Ἐποίησε δὲ καὶ ἕτερον Δία παῖδα ἀγένειον, ὡς καὶ νέον Ἡρακλῆν ἐν Αἰγίῳ⁽³⁾, καὶ πιθανὸν εἶναι ὅτι τούτῳ ὁμοίος ἦν καὶ ὁ τῶν Μεσσηνίων, διότι ὁμοία ἦν ἡ ἀμφοτέρων λατρεία. Ὁ ἐν Σουῖδα Γελάδας, ἐν δὲ σχολίοις Ἀριστοφάνους⁽⁴⁾ Ἑλάδας, αὐτὸς προφανῶς ὁ Ἀγελάδας, ἦν κατ' ἀμφοτέρους διδάσκαλος τοῦ Φειδίου, κατὰ δὲ τὸ σχολίον, προσέτι καὶ τοῦ Πολυκλείτου καὶ Μύρωνος, ὅθεν καταφαίνεται καὶ ἄλλη σχέσις μεταξὺ τοῦ ἀττικοῦ καὶ τοῦ δωρικοῦ ἐργαστηρίου.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ χωρίου τοῦ σχολιαστοῦ μαθητόμεν ὅτι ὑπῆρχεν ἐν Μελίτῃ τῶν Ἀθηναίων ἐπιφανέστατον ἱερὸν Ἡρακλέους ἀλεξικάκου, οὗ τὸ ἄγαλμα ἦν ἔργον τοῦ Ἀγελάδα· καὶ τῷ ὄντι ἔργον πρόσφορον εἰς Δωριέα καλλιτέχνην ἦν ἡ παράστασις αὕτη τοῦ Θεοῦ τῆς ἀθλητικῆς ῥώμης. Προστίθουσιν ὁμως ὁ σχολιαστὴς ὅτι « ἡ ἰδρυσις ἐγένετο κατὰ τὸν μέγαν λοιμὸν » (Ὀλ. 87 β'), δι' ὃ ὁ Θεῖσιος⁽⁵⁾ θέλει καὶ δεύτερον Ἀγελάδαν, ζήσαντα ἐν Ὀλυμ. 81—88, Σικυώνιον δὲ τὴν πατρίδα, ὡς τῷ φαίνεται ἐξαγόμενον ἐκ τινος ἀτελοῦς φράσεως τοῦ Πausανίου⁽⁶⁾. Ἀλλὰ πολὺ ἀπλουστέρα εἶναι ἡ

(1) Πaus. ΣΤ, 8. — Ἡροδ. Ε, 70. — (2) Πaus. Δ, 33. Ἰδε καὶ Clint. F. H. — (3) Πaus. Ζ, 24. — (4) Βατρ. 504. — (5) Epochen d. bild. Kunst. not. 46. — (6) Ε, 24.

ὑπόθεσις, ὅτι κατεσκεύασε μὲν ὁ Ἀργεῖος τεχνίτης τὸν Ἑρακλῆν περὶ Ὀλυμ. 80, ἰδρύθη δ' αὐτῷ ἱερὸν μετὰ 8 Ὀλυμπιάδας ἐπὶ τῇ ἀφορμῇ τοῦ λοιμοῦ. Ἴσως ὁμῶς καὶ ἄλλως, αὐτὸ τὸ ἐπίθετον τοῦ Θεοῦ, τὸ οὐχὶ ξένον εἰς τὴν λατρείαν αὐτοῦ, ἐγένετο ἀφορμὴ μεταγενεστέρας ὑποθέσεως περὶ τῆς ἰδρύσεως τοῦ ἀγάλματος.

Σύγχρονοι δὲ περίπου αὐτοῦ ἀναφέρονται καὶ ἄλλοι τεχνίται ἐν Ἀργεῖ, ὁ Εὐτέλειδας καὶ ὁ Χρυσόθεμις, ἐργασθέντες, πιθανῶς περὶ Ὀλυμ. 70, ἀνδριάντας Ὀλυμπιονικῶν, πατρὸς καὶ υἱοῦ, ὧν ὁ πρῶτος ἐνίκησεν ἐν Ὀλυμ. 65 καὶ 66. Τὸ δ' ἐπὶ τοῦ κοινοῦ βάρου ἐγκεχαραγμένον ἐπίγραμμα τοῦτο

« Εὐτελίδας καὶ Χρυσόθεμις τάδ' ἔργα τέλεισαν

Ἀργεῖοι, τέχνην εἰδότες ἐκ προτέρων »,

μαρτυρεῖ ὅτι καὶ πρὸ αὐτῶν ἔτι ἤσκειτο ἡ τέχνη ἐν Ἀργεῖ, καὶ ἴσως ἀπὸ Διποίνου καὶ Σκύλλιδος ἐξηκολούθησεν ὑπάρχον, εἰ καὶ οὐχὶ λίαν ἐπιφανές, τὸ Ἀργολικὸν ἐργαστήριον. Ἐν αὐτῷ, καὶ ἐπὶ τῶν αὐτῶν σχεδὸν χρόνων, ἤκμαζεν ὁ Ἀριστομέδων, κατασκευάσας ἐν Δελφοῖς ἀνδριάντας ἡρώων καὶ ἀρχηγῶν Φωκέων εἰς μνήμην τῆς νίκης τούτων κατὰ τῶν Θεσσαλῶν, ἀμέσως πρὸ τῶν Μηδικῶν ⁽¹⁾. Μετὰ δὲ Ὀλ. 78 ὁ Γλαῦκος καὶ ὁ Διονύσιος ἐποίησαν ἐν Ὀλυμπίᾳ συμπλέγματα ὑπὲρ Σικελοῦ τινος ἐπιτρόπου τῶν παίδων τοῦ τυράννου Ἀναξίλλου ⁽²⁾. ὁ δὲ Διονύσιος καὶ θηλεῖαν ἵππον, πρὸς ἣν ἐλέγετο ὅτι οἱ ἵπποι προσέδραμον καὶ ἐχρεμέτιζον ὥς πρὸς ζῶσαν ⁽³⁾.

7. Κορίνθου.

Ἐν δὲ Κορίνθῳ, μετὰ τοὺς τυράννους, ἐφ' ὧν εἵδομεν ὅτι ὑπῆρχεν αὐτοθεὶ δραστηριότης καλλιτεχνική, ἀρ-

⁽¹⁾ Πaus. I, 1. — ⁽²⁾ Πaus. E, 6. — ⁽³⁾ Αὐτ. 27.

χαιότατος αναφερόμενος γλύπτης εἶναι ὁ Εὐχαιρος, μαθητὴς τῶν Λακεδαιμονίων Συάδρα καὶ Χάρτα ⁽¹⁾, ἃρα ἀκμάσας περὶ Ὀλυμ. 65, καὶ συνδέων τὴν ἐπὶ Δωριέων σχολὴν τῆς Κορίνθου πρὸς τὴν τῆς Λακεδαιμόνος, ὅθεν καὶ πρὸς τὴν ἐκ Κρήτης πηγὴν. Περὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ οὐδὲν ἀναφέρεται, καὶ ἴσως τοῦ ἐργαστηρίου, βεβαίως ὁμως τῶν χρόνων οὗτοῦ προϊὼν εἶναι ὁ ἐν Τενέα, οὐ μακρὰν τῆς Κορίνθου, εὐρεθεὶς λίθινος ἀνδρομήκης Ἀπόλλων, οὗ ἀρχαϊκὴ μὲν εἶναι ἢ τῶν μελῶν σκληρότης καὶ ἀκινήσια, καὶ τὸ τυπικὸν μεδίαιμα, καὶ τῆς κόμης ἢ διασκευῇ, ἀλλ' ἐξαίρετος εἶναι ἢ ἐργασία, καὶ μάλιστα ἢ τῶν ἄκρων, ἀποδεικνύουσα τέχνην οὐχὶ μὲν ἐτι ἐντελῆ, ἀλλ' ἐν γνώσει χωροῦσαν πρὸς τὴν ἐντέλειαν. Τὸ περιεργότατον τοῦτο ἄγαλμα (Π. Δ'. 3) ὑπὸ ξένου λάθρα ἀγορασθὲν, ἐπέμφθη εἰς Βιέννην, καὶ ἐκεῖθεν ἐπωλήθη εἰς τοῦ Μονάχου τὴν Γλυπτοθήκην.

Ἐν Κορίνθῳ προσέτι ἀναφέρονται ὁ Δίυλλος, ὁ Ἀμυκλαῖος καὶ ὁ Χίονις, οἱ διὰ τοὺς Φωκεῖς, νικήσαντας τοὺς Θεσσαλοὺς, συνεργασθέντες μετ' Ἀριστομέδοντος τοῦ Ἀργείου περὶ Ὀλυμ. 72 ⁽²⁾ τὴν ὑπὲρ τοῦ τρίποδος ἔριν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τοῦ Ἡρακλέους, ἧς ἴσως τὰ πρῶτον διάγραμμα εἶχον δώσει ὁ Δίπαινος καὶ ὁ Σκύλλις. Τοῦ ἔργου τούτου πάμπολλοι ὑπάρχουσι μιμήσεις, καὶ ἐπὶ ἀγγείων γραπταί, καὶ ἀνάγλυφοι, παριστῶσαι ἴσως κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον τὴν διάταξιν καὶ τὸν ρυθμὸν τῶν Κορινθίων καλλιτεχνῶν. Ἡ ἐνταῦθα ἀπεικονιζομένη (Π. Δ. 4) περιέχει μάλιστα τὰ δύο κυριώτερα πρόσωπα, τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὸν Ἡρακλῆν περὶ τὸν Δελφικὸν ὀμφαλόν. Κεχαραγμένη δ' ἐπὶ μιᾷ τῶν πλευρῶν τριγωνικῆς βάσεως τρίποδος, ἥτις διατηρεῖται ἐν τῷ μουσεῖῳ τῆς Δρέσδης, ἔχει τὸν ρυθμὸν ἀνετώτερον τοῦ τῶν Αἰγιναιῶν μαρμάρων, καὶ

(1) Αὐτ. ΣΤ, 4. Ἰδ. ἀνωτ. σ. 165.— (2) Αὐτ. Ι, 18.

εἶναι προφανῶς ἐκ χρόνων μεταγενεστέρων ἐπιτετηδευμένη ἀπομίμησις ἀρχαίου προτοτύπου. Τὸν Χίονιν ἀναφέρει καὶ ὁ Βιτρούβιος, καλῶν αὐτὸν Χίονα (1), καὶ παραβάλλων αὐτὸν πρὸς τοὺς ἀρίστους γλύπτας τῆς ἀρχαιότητος.

8. Ἰταλίας.

Καὶ τὸ Ἰταλικὸν προσέτι ἐργαστήριον δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς πηγάζον ἐκ τοῦ Κρητικοῦ εἴτε ἀμέσως εἴτε ἐμμέσως. Εἰς Ἰταλίαν μετέβη ἡ τέχνη κυρίως, ὡς φαίνεται, ἐκ Κορίνθου, τῆς καλλιτεχνικῆς ἀποίκου τῆς Κρήτης, διὰ τῶν ἀποικίων καὶ τῶν ἐμπορικῶν σχέσεων αἵτινες ἀνέκαθεν ὑπῆρχον μεταξὺ τῶν δύο τόπων. Αἱ πρῶται ἀρχαί τῆς γραφικῆς τοῦλάχιστον καὶ τῆς πηλοπλαστικῆς, ἴσως καὶ τῶν ἄλλων κλάδων τῆς τέχνης, ἐθεωροῦντο (2) ὡς μεταδοθεῖσαι ἐκ Κορίνθου εἰς Τυρρηνίαν κατ' Ὀλυμ. 30 διὰ τινων τεχνιτῶν, Κλεοφάντου, Εὐχειρος καὶ Εὐγράμμου, συνοδευσάντων τὸν ὑπὸ τῶν Κυψελιδῶν ἐξελασθέντα Βακχιάδην Δημάρατον.

Ἄλλ' αὐτῶν τῶν Κρητῶν Διποίνου καὶ Σκύλλιδος μαθητῆς ἦν ὁ Ῥηγῆνος Λέαρχος, ὁ ὑπὸ Πausanίου μαθητῆς Δαιδάλου λεγόμενος, καθ' ὃ Δαιδαλίδης, καὶ κατ' ἀρχαιοτάτην μέθοδον ἐργαζόμενος. Ὁ περιγῆτης (3) περιγράφει ὡς ἔπεται τὸν Ὑπατον Δία αὐτοῦ, ὃν εἶδεν ἐν τῷ ναῷ τῆς Χαλκιοίκου ἐν Σπάρτῃ—
«Διὸς ἄγαλμα ἐκ χαλκοῦ πεποίηται, παλαιότατον πάντων ὅποσα ἐστὶ χαλκοῦ δι' ὅλου γὰρ οὐκ ἔστιν εἰργασμένον, ἐληλαμένον δὲ ἰδίᾳ τῶν μερῶν καθ' αὐτὸ ἐκάστου, συνήρμο-

(1) III, præf § 2.— (2), Pl. 35, 5 καὶ 43. — Στρεβ. E, 355 Ταουχν.— (3) Γ, 17.

σταί τε πρὸς ἀλλήλα, καὶ ἦλοι συνέχουσιν αὐτὰ μὴ διαλυθῆναι. Καὶ Λέαρχον δὲ ἄνδρα Ῥηγῖνον τὸ ἄγαλμα ποιῆσαι λέγουσιν, ὃν Διποῖρον καὶ Σκύλλιδος, οἱ δὲ αὐτοῦ Δαιδάλου φασὶν εἶναι μαθητήν. Ἀλλ' ἤδη ἐν Ὀλυμ. 65 ὁ Κροτωνιάτης Δαμέας ἐπλαττε χαλκοῦν τὸν Κροτωνιάτην Μίλωνα ⁽¹⁾. τὴν δ' ἐσφαλμένην πληροφορίαν τοῦ Πausανίου προῦκάλεσε προφανῶς ἡ ἀρχαϊκὴ ὄψις τοῦ ἔργου.

Καὶ μετὰ ταῦτα δὲ βλέπομεν οὐ μόνον διαρκοῦσαν, ἀλλὰ καὶ ἀνανεουμένην τὴν ἄμεσον ταύτην σχέσιν μεταξὺ τῶν ἐργαστηρίων τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Κορίνθου, διότι μαθητὴς τοῦ Κορινθίου Εὐχείρου λέγεται ὁ Ῥηγῖνος Κλέαρχος ⁽²⁾, ἀκμασας περὶ Ὀλυμ. 70, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν χρόνων καθ' οὓς ἐζησαν οἱ τε διδάσκαλοι καὶ ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Πυθαγόρας. Τινὲς ὁμῶς ὑπέθεσαν τὸν γλύπτην τοῦτον ὡς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν μετὰ τοῦ προηγούμενου, ἀναγνόντες ἐν τῷ πρώτῳ χωρίῳ τοῦ Πausανίου Κλέαρχος ἀντὶ «καὶ Λέαρχος», καίτοι τῶν χρόνων δυσκόλως συμβιβαζομένων. Τῆς 70ης δὲ περίπου Ὀλυμπιάδος καλλιτέχνηαι ἦσαν καὶ οἱ Ἕλληνες, ὡς ἐκ τοῦ ὀνόματος εἰκάσαι, ὅτε Δαμόφιλος καὶ ὁ Γόργασος, οἱ κοσμήσαντες διὰ γαλμάτων καὶ γραφῶν τὸν ἐν Ῥώμῃ ναὸν τῆς Δήμητρος ⁽³⁾.

Μαθητὴς δὲ τοῦ Κλεάρχου ἦν ὁ Ῥηγῖνος Πυθαγόρας, εἷς τῶν καλλιτεχνῶν τῶν μάλιστα συντελεσάντων εἰς προαγωγὴν τῆς γλυπτικῆς, καὶ προπαρασκευασάντων τὴν μεγάλην τῆς ἀκμῆς αὐτῆς ἐποχὴν. Τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ περὶ Ὀλυμ. 75 — 80, ἀπ' ἐναντίας τοῦ Πλινίου, τάττοντος αὐτὸν ἐν Ὀλυμ. 87 ⁽⁴⁾, μαρτυροῦσιν οἱ ἀνδριάντες τῶν Ὀλυμπιονικῶν Ἀστύλου, νικήσαντος ἐν Ὀλυμ. 73, 74 καὶ 75 ⁽⁵⁾, καὶ Εὐθύμου, νική-

(1) Πaus. ΣΤ, 14. — (2) Αὐτ. 4. — (3) Pl. 35, 45. —

(4) 34, 19. — (5) Πaus. ΣΤ. 13.

σαντος ἐν Ὀλυμ. 74, 76 καὶ 77 (1). Τοῦτο αὐτοῦ τὸ ἔργον λέγει ὁ Πausανίας « θέας ἐς τὰ μάλιστα ἀξίον ». Εἰς παγκρατιαστῆς αὐτοῦ ἐν Δελφοῖς ἐνίκησεν ἐν διαγωνισμῷ ὁμοιον ἀνδριάντα τοῦ περιφήμου Ἀθηναίου γλύπτου Μύρωνος (2), νέου πιθανῶς ὅταν ὁ Πυθαγόρας ἦν ἤδη γέρων, καὶ ὑπερηκόντισε καὶ ἕτερον, ὡς φαίνεται, πρὶν γενικῶς θαυμαζόμενον ἔργον αὐτοῦ τοῦ Πυθαγόρου, τὸν παλαιστὴν Λεοντίσκον (3). Περί τοῦ ἀνδριάντος τούτου ὁμιλῶν ὁ λίαν φειδωλὸς εἰς ἐπαίνους Πausανίας, λέγει ὅτι ὁ καλλιτεχνήσας αὐτὸν ἦν « εἶπερ τις καὶ ἄλλος ἀγαθὸς τὰ ἐς πλαστικήν ». Διογένης δ' ὁ Λαέρτιος (4) φημίζει αὐτὸν ὡς « πρῶτον δοκοῦντα ῥυθμοῦ καὶ συμμετρίας ἐστοχάσθαι ». Λεγόμενον δὲ τοῦτο περὶ γλύπτου συγχρόνου ἢ καὶ τι νεωτέρου τοῦ Κανάχου καὶ Ὀνατά, ἐννοεῖ βεβαίως βῆμά τι εἰς τὰ πρόσω, τέχνην ἀφορῶσαν εἰς ἐντελέστερον ῥυθμὸν καὶ μέτρον ὡς πρὸς τὰ μέρη, εἰς ἐξάλειψιν τῶν ἰδιοτροπιῶν, αἵτινες, μακρυνόμεναι τῆς ἀληθοῦς καὶ φυσικῆς παραστάσεως, προσβάλλουσι δυσaráστω τὴν ὄψιν, καὶ εἰς ἐντελῆ συμμετρίαν τοῦ ὅλου, τὴν ἐνότητα εἰς τὸ τεχνούργημα χορηγοῦσαν, ἧς ἄνευ καὶ τὰ ἐντελέστατα τῶν μερῶν δὲν συναρμολογοῦνται εἰς ἄρτιον καλλιτέχνημα. Ὁ δὲ Πλίνιος, καὶ εἰς τὰ καθέκαστα τῆς τέχνης αὐτοῦ χωρῶν, λέγει ὅτι πρῶτος παρέστησε νεῦρα καὶ φλέβας, καὶ πρῶτος ἐπεμελήθη τῆς κόμης (Hic primus nervos et venas expressit capillamque diligentius). Διὰ τῆς παραστάσεως ταύτης « τῶν νεύρων », ἥτοι τῶν τενόντων, τῶν χορδῶν, τῶν μόνων καὶ τῶν φλεβῶν, ἃς ἤδη βλέπομεν, ἴσως ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν καὶ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου τεχνίτου, μέχρι τίνος ἐκπεφρασμένας ἐπὶ πρῶτων τῶν συγχρόνων αὐτῷ αἰγινητικῶν μαρμάρων, ὁ Πυθαγόρας εἰσή-

(1) Αὐτ. 6. — (2) Pl. 34, 19, 4. — (3) Pl. αὐτ. - Πaus. ΣΤ, 4. — (4) H, Πυθαγ. 25.

γαγεν εἰς τὴν τέχνην τὴν ἀνατομικὴν ἐκείνην ἀκρίβειαν, ἣτις εἶναι ἐν τῶν πρωτίστων στοιχείων τῆς φυσικότητος καὶ τῆς ἀληθείας περὶ τὴν παράστασιν εἰς τὰ τέχνουργήματα.

Ἡ δὲ περὶ τὴν κόμην ἐπιμέλεια αὐτοῦ ἀπὴλλαξε τὴν ἀγαλματοποιίαν τῆς διὰ παραλλήλων γραμμῶν ἀρχαϊκῆς καὶ τυπικῆς ἐκείνης τῶν βοστρύχων ἐκφράσεως, καὶ ἀντικατέστησεν αὐτῇ ἀναμφιβόλως τὴν ἄνετον καὶ χαρίεσσαν τῆς φύσεως ποικιλίαν. Τὸ δὲ μέγιστον, φαίνεται ὅτι ὁ Πυθαγόρας εἶναι εἰς τῶν νικησάντων τῆς ἀρχαϊκῆς τέχνης τὴν ἄψυχον μονοτονίαν, διότι, κατὰ Πλίνιον, παρέστησεν ἐν Συρακούσαις χλωαίνοντα, πιθανῶς Φιλοκτῆτην, ὡς ἔκριναν οἱ νεώτεροι ⁽¹⁾, εἰς οὗ, τὴν μορφὴν ζωηρὸς ἐπέπνει ὁ πόνος (*claudicantem, cujus huiusmodi dolorem sentire etiam spectantes videntur*). Τοῦτου ἀπομίμησιν ἐξέλαβόν τινες τῶν νεωτέρων ⁽²⁾ δύο γλυπτὰς ψήφους, τὴν μὲν, μεῖζονα καὶ καλλητέραν, ἐν τῷ μουσεῖῳ τοῦ Βερολίνου, τὴν δ' ἐλάσσονα, ἐν ἰδιωτικῇ κτήσει ἐν Βιέννῃ (Πίν. Δ, 6).

Πλὴν δὲ τούτων, τὰ λοιπὰ τοῦ Πυθαγόρου μνημονεύόμενα ἔργα εἰσὶ διάφοροι Ὀλυμπιονίκαί, ἐν οἷς μνείας ἄξιος ὁ Κυρηναῖος Κρατισθένης, ἐπιβαίνων ἄρματος μετὰ τῆς Νίκης, χαλκοῦς ⁽³⁾· καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ὁ ὀπλίτης Μνασέας, ὁ Λίβυς ἐπικαλούμενος ⁽⁴⁾· γυμνὸν παιδίον, πίνακα καὶ μῆλα κρατοῦν, ὁ κακῶς τινες ἐνόμισαν ὡς αὐτὸν τὸν Λίβυν εἰς τὸ κείμενον τοῦ Πλινίου. Ἔτι δὲ σύμπλεγμα τῆς ἀδελφοκτονίας τοῦ Ἑτεοκλέους καὶ Πολυνείκους ⁽⁵⁾, καὶ ἐκ τῆς μυθολογίας Περσεὺς ⁽⁶⁾, βεβαίως ὁ φονεύων τὴν Μέδουσαν, τὸ συνηθέστατον

(1) Lessing, Laokoon, 2. — (2) Overbeck, Gesch. d. Griech. Plastik σ. 108. — (3) Πaus. ΣΤ, 18. — (4) Πaus. αὐτ. καὶ 13. — Pl. αὐτ. — (5) Tatian c. gr. 54. — (6) Δίων Χρυσόστ. Λόγ. 37, Τ II, σ. 106. Reisc.

τοῦτο ἀντικείμενον τῆς τέχνης ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ ἐποχῇ· χαλκῇ Εὐρώπῃ ἐπὶ τοῦ ταύρου ἐν Τάραντι (1). Ἀπόλλων πυθοκτόνος, καὶ ἕτερος κιθαρωδὸς ἐν Θήβαις, βαθύκολπος βεβαίως παριστώμενος κατὰ τὸ σῶνθες τοῦ κιθαρωδοῦ σχῆμα, διότι, κατὰ Πλίνιον, ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῆς πόλεως ὑπ' Ἀλεξάνδρου, πολίτης κρύψας τὸ χρυσίον αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ ἀγάλματος τὸν κολπον (sinu ejus celatum) ἀνεῦρεν αὐτὸ ἔπειτα, ἐξ οὗ ὁ Ἀπόλλων οὗτος ἐπωνομάσθη «Δίκαιος».

Ἐκ τῶν δεδομένων τούτων περὶ τῆς ἐν Ἰταλίᾳ καλλιτεχνικῆς ἀσκήσεως, πρέπει γενικῶς νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ τέχνη, μεταβάσα εἰς τὴν χώραν ἐκείνην ἐξ Ἑλλάδος ἐν τῇ βρεφικῇ αὐτῆς ἡλικίᾳ, ἀνεπτύχθη αὐτοῦ οὐχὶ ἰδιορρυθμῶς, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἐλληνικῆς καλλιτεχνίας χειραγωγουμένη, καὶ ὑπ' οἰωνοῦς ὅλως ἐλληνικοῦς, μέχρι τέλους τῆς παρούσης ἐποχῆς, ὅτε ἐφθασεν εἰς τὴν ἀνωτάτην αὐτῆς ἀκμὴν διὰ τοῦ Πυθαγόρου. Ἐκτοτε δ' ἤρξατο αὐθις μαραινομένη, ἀφ' οὗ ἐπαυσαν αἱ ἄμεσοι μετὰ τῆς Ἑλλάδος σχέσεις τῆς Ἰταλίας, ἀπὸ τῆς ἀλώσεως ἰδίως τῆς Καμπανίας ὑπὸ τῶν Σαμνιτῶν ἐν Ὀλ. 88.

Τῆς ἀρχαιοτάτης Ἰταλοδορικῆς τέχνης σώζονται τινὰ λείψανα ἐκ τῶν πρώτων καιρῶν αὐτῆς, ὅταν, ἄμορφος εἰσέτι καὶ μόλις ἐξεληθοῦσα τῶν σπαργάνων, μετέβη καὶ ἤρξατο ἀναπτυσσομένη εἰς Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν. Εἰσὶ δὲ ταῦτα μετόπαι τινές τοῦ μεσαίου ναοῦ ἐν τῇ ἀκροπόλει τῆς Σελινοῦντος, πόλεως κτισθείσης ἐν Ὀλυμ. 37 γ'. Τὰ ἔργα ταῦτα εἰσὶν ἄρα πιθανῶς τῆς 45—50ης Ὀλυμπιάδος, κατὰ τοῦτο πολύτιμα, ὅτι καθαρῶς μᾶς δεικνύουσιν ὁποία ἦν ἡ ἐλληνικὴ τέχνη ὅτε ἐμορφοῦτο τὸ πρῶτον, καὶ πόσον καὶ ἐν τῇ νηπιότητι αὐτῆς, εἰ καὶ πορρώ ἔτι ἀπέχουσα τοῦ καλοῦ, ἀφίσταται ὁμως καὶ τοῦ ἀψύχου τύπου τῆς Αἰγυπτιακῆς

(1) Tat. αὐτ. 53. Varr. de l. l. V, 31.

μονοτονίας. Ἀσχημοί, βαρεῖται καὶ σχεδὸν τερατώδεις, καὶ μέχρις ὑπερβολῆς τὰς ἀτελείας τοῦ ἀρχαῖου ρυθμοῦ ἔχουσαι, ἰδίως δὲ τὴν ἰδιοτροπίαν τοῦ παριστᾶν ἀσυναρτήτως ἕκαστον μέλος κατὰ τὴν εὐκολωτέραν καὶ χαρακτηριστικωτέραν αὐτοῦ θέσιν, τὸ ἄνω τοῦ σώματος ἀντωπὸν, τοὺς δὲ πόδας πλαγίως, μαρτυροῦσιν ὁμῶς ἀξιέπαινον προσπάθειαν, καὶ οὐκ εὐκαταφρόνητον, πολὺ δὲ πάντων τῶν αἰγυπτιακῶν ἔργων ἀνωτέραν ἱκανότητα εἰς παράστασιν τῆς ἀνατομικῆς ἀληθείας τινῶν τοῦλάχιστον τῶν μελῶν τοῦ σώματος. Αἱ μετόπαι αὗται εἰσὶν ἐναποτεθειμέναι εἰς τὸ ἐν Πανόρμῳ Μουσεῖον, αἱ μὲν ἄλλαι λίαν τεθραυσμέναι, δύο δὲ καλῶς διατηρούμεναι (Πί ν. Δ, 5). Ἡ μία ἐξ αὐτῶν παριστᾷ τὸν Περσέα φονεύοντα τὴν Γοργόνα, μῦθον προσφιλεῖς εἰς τοὺς γλύπτας τῶν ἀρχαιοτάτων καιρῶν. Ἡ τερατώδης κεφαλὴ τῆς Γοργόνης εἶναι ἀπαράλλακτος ὡς ἡ τῶν ἀττικῶν Γοργονείων ἐπὶ τύπων καὶ νομισμάτων τῶν Ἀθηνῶν ⁽¹⁾, τὸ δὲ κάτω σῶμα αὐτῆς προσκρούει πρὸς πάντας τοὺς κανόνας τοῦ διαγράμματος. Ὁ Περσεὺς φορεῖ πτερωτὰ πέδιλα καὶ κυνὴν τοῦ Ἑρμοῦ, ὡς ἐπὶ τινῶν τῆς Αἴνου νομισμάτων· ἐκ τοῦ αἵματος δὲ τῆς Γοργόνης ἀναπηδᾷ ὁ Πήγασος, καὶ παρὰ τῷ Περσεῖ ἴσταται ἡ Ἀθηνᾶ, ἔχουσα τὸν πέπλον γραπτὸν ἢ στικτὸν, ὡς περιγράφεται ὁ τῆς Παρθένου, καὶ ὡς φαίνεται καὶ εἰς τὸ ἀρχαῖον ἄγαλμα τοῦ Μουσείου τῆς Δρέσδης, ὅπου ὁ πέπλος παρίστησι 11 σκηναὶς γιγαντομαχίας. Ὁ δ' ἕτερος τύπος παριστᾷ Ἡρακλῆν νέον, γυμνόν, φέροντα εἰς τοὺς ὤμους ἐκ τῶν ποδῶν κρεμαμένους εἰς ξύλον δύο Κέρκοπας (ἐκ τῶν μυθολογουμένων πανούργων δαιμόνων τῶν οἰκούντων παρὰ τὴν Ἐφεσον). Περιέργος δ' εἶναι ἡ ἀδέξις διάθεσις τῶν βοσπρύχων, οἵτινες, διότι τὰ σώματα εἰσὶν ἀνεστραμ-

(1) Serradifalco, Antich. Sic. II, Tav. 25, 26.

μένα, ἀνεστράφησαν καὶ αὐτοί. Τὰ ἀνάγλυφα ταῦτα σώζουσιν ἵχνη χρωμάτων, ἰδίως ἐρυθρά, καὶ εἶχον δι' ἐρυθροῦ μαιάνδρου κεκοσμημένην τὴν ὑπὲρ τὰς γλυφὰς ταινίαν.

Μεταγενέστερα δὲ λείψανα, δείγματα ἴσως τῶν χρόνων καὶ τῆς τέχνης τοῦ Πυθαγόρου, εἰσὶν αἱ μετόπαι δύο ναῶν τῆς κάτω πόλεως τῆς Σελινούντος ⁽¹⁾. Ἐκ τούτων δύο, τὰ ἄριστα διατετηρημένα, (Πίν. Δ, 6) παριστῶσι, τὸ μὲν, Δία ἐπὶ τῆς Ἰδης ἀπαντῶντα καὶ θαυμάζοντα τὴν Ἥραν (καθ' Ὁμ. Ἰλ. Ξ 316), τὸ δὲ νέον Ἡρακλῆν μαχόμενον πρὸς Ἀμαζόνα. Ἀμφότεραι δ' αἱ συνθέσεις αὗται, εἰ καὶ ἀρχαίζουσαι κατὰ τὴν σκληρὰν τῶν μελῶν τάσιν, τὸ ὅπως οὖν βαρὺ αὐτῶν διάγραμμα καὶ τὴν διάθεσιν τῶν πτυχῶν καὶ τῆς κόμης, δεικνύουσιν ὅμως τέχνην ἥδη ἱκανῶς ἄνετον, καὶ ἔχουσι πρωτοτυπίαν περὶ τὴν παράστασιν, οὐδ' ἀληθείας στερούμεναι οὐδὲ ζωηρότητος. Καὶ ὁλόκληροι μὲν οἱ τύποι, ὥς καὶ οἱ ἀρχαιότεροι ἐκεῖνοι, εἰσὶν ἐκ τιτανώδους πώρου, ἀλλὰ, παραδόξως, τὰ πρόσωπα τῶν γυναικῶν εἰσὶ προστεθειμένα ἐκ λευκοῦ μαρμάρου.

9. Ἀθηναῖ.

Ἐν Ἀθήναις εἶδομεν ἐργαζόμενον τὸν Δωριέα Κλεοίταν, καὶ μετ' αὐτὸν τὸν Ἀριστοκλῆν, ὃν ἐθεωρήσαμεν ὡς τὸν υἱὸν ἐκείνου, τὸν Σικυώνιον. Πρὸ αὐτῶν δ' ἱστορικῶς μαρτυρούμενον ἔξοχόν τινα γλύπτην οὐδένα ἀπαντῶμεν, διότι ὁ Δαίδαλος ἦν συμβολικὸν καὶ μυθικὸν πρόσωπον, καί, ἄλλως τε, ἂν ὑπὸ τινων λέγῃται Ἀθηναῖος, ὑπ' ἄλλων, καὶ κατ' αὐτὴν τὴν μεταφορὰν ἀληθέστερον, θεωρεῖται ὡς Κρής. Πρέπει ἄρα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι κυρίως ἡ τέχνη, ἐν τῇ ὅπως οὖν

(1) Αὐτ. Tav. 27 E, F. Tav. 28, 32.

ἀνεπτυγμένη μορφῇ αὐτῆς τοῦλάχιστον, εἰσῆχθη εἰς Ἀθήνας ἀμέσως μὲν ἐκ Σικυῶνος, ἐμμέσως δ' ἐκ Κρήτης, καὶ κατέστη ἐνταῦθα ἰθαγενῆς, λόγου ἄξια ἔργα παράγουσα μόνον περὶ τὰ τέλη τῆς ἐποχῆς ταύτης. Πρώτους καὶ γνωστοὺς Ἀθηναίους, πλὴν τινος Σιμίου, υἱοῦ Εὐπαλάμου, οὗ ὁμως δὲν εἶναι βεβαία ἡ πατρὶς καὶ ἀγνοεῖται ἡ ἐποχή, ὅστις δ' εἰργάσθη Διόνυσον Μόριχον ἐκ κοινοῦ λίθου, μετὰ τῶν ἀρχαίων ἔργων καταριθμούμενον, ἀπαντῶμεν εἰς τὴν ἱστορίαν τὸν Ἀμφικράτην καὶ τὸν Ἀντήνορα Εὐφράνορος, ἐργασθέντας, τὸν μὲν τὴν Λεαίναν ὡς θηρίον, τὸν δὲ τοὺς τυραννοκτόνους, οὐχὶ βεβαίως πρὸ Ὀλυμ. 70, ἀλλὰ καὶ οὐχὶ μετ' Ὀλυμ. 75· διότι ὁ Ξέρξης ἀπήγαγεν αὐτοὺς, καὶ τοῖς Ἀθηναίοις ἀπεδόθησαν μόνον ἐπὶ Ἀλεξάνδρου ἢ τῶν πρώτων διαδόχων αὐτοῦ (1). ὁ δὲ Πλίνιος (2), συγγέων χρόνους καὶ πράγματα, λέγει αὐτοὺς ἔργα τοῦ Πραξιτέλους.

Ὁ Πausanίας ἀναφέρει καὶ ἄλλον λίαν ἀρχαῖον τεχνίτην Ἀθηναῖον, Ἐνδοῖον τοῦνομα, ὃν λέγει μαθητὴν τοῦ Δαίδαλου, καὶ εἰς Κρήτην αὐτὸν παρακολούθησαντα. Προσέτετε δὲ, ὅπερ ἀντιφάσκει ἀντικρυς τοῖς ῥηθεῖσιν, ὅτι ὁ Ἐνδοῖος κατεσκεύασε παρὰ τῷ Ἐρεχθεῖ Ἀθηνᾶν καθημένην, ἀνάθημα τοῦ Καλλίου. Καὶ ὁ μὲν Δαίδαλος ὑποτίθεται ἀκμάσας πρὸ τῶν Τρωϊκῶν, οἱ δὲ Καλλίαι ἦσαν βαθύπλουτος τῶν Ἀθηνῶν οἰκογένεια ἐν Ὀλυμ. 54—102, χίλια δηλ. περίπου ἔτη μετὰ τὴν ἀποδιδομένην εἰς τὸν Δαίδαλον ἐποχὴν, ὥστε καὶ ἐνταῦθα μαθητῆς ἢ συγγενῆς ἢ σύγχρονος τοῦ Δαίδαλου δηλοῖ τὸν Δαίδαλίδην ἀπλῶς, ἥτοι τὸν τοῦ Ἀττικοῦ ἐργαστηρίου ἀρχαῖκόν καλλιτέχνην. Κατ' ὀλίγον

(1) Πaus. Α, 8 καὶ 23. - Ἀρρεαν. Αν. Γ, 16, 13. - Ζ, 19, 4. - Pl. 7, 23. - Val. Max. II, 10. - Πλούτ. π. ἀδολ. 8. —

(2) Pl. 34, 19, 10.

δὲ, ὡς τοῦτο συμβαίνει, ἡ μὲν ἀρχικὴ ἰδέα ἐξέλιπεν, ἡ δὲ λέξις ἔμεινε, καὶ ἡ μεταφορὰ ἀντικατέστη εἰς τὴν πρῶτην σημασίαν.

Πρὸ τινων ἐτῶν εὐρέθη ἐν Ἀθήναις βάσις ἐπιτυμβίου γυναικείου ἀγάλματος, ἐπιγραφὴν ἔχουσα ἀρχαῖ-
κῶς γεγραμμένην, ἐν ᾗ πρὸς τοῖς ἄλλοις καθαρῶς ἀναγινώσκεται «*Ἐνδοῖος ἐποίησεν*» (1). Ἡ γραφὴ ἐμφαίνει περίπου τὴν 70^{ην} Ὀλ. Τότε ἔζη τῆς οἰκογενείας τῶν Καλλιῶν ὁ δεῦτερος, ὁ καλούμενος Λακκόπλουτος, κατὰ κωμικὴν ἐπωνυμίαν αἰνιττομένην τὰ μεγάλα πλοῦ-
τη αὐτοῦ, ἀφορμὴν δὲ πιθανῶς γενομένην εἰς τὸν μῦ-
θον, ὅτι εὗρε δῆθεν κατὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην θη-
σαυρὸν ἐν λάκκῳ, καὶ ὅτι εἰς τὸν λάκκον ἔρριψε τὸν Πέρσην ὅστις τῷ κατήγγειλε τὸν τεθαμμένον πλοῦ-
τον (2). Οὗτος ὁ Καλλίας ἦν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁ ἀναθεὶς καὶ τὴν Ἀθηνᾶν.

Κατὰ Πausanίαν ὁ Καλλίας, ὁ αὐτὸς βεβαίως τῷ ἀναθέτῃ τῆς Ἀθηνᾶς, διότι ἄλλως ὁ περιηγητὴς ἤθελεν εἰπεῖ τὸ ἐναντίον, ἀνέθηκεν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν καὶ Ἀφροδίτην, ἔργον Καλάμιδος, ὅστις γνωστὸν ὅτι ἤκμαζε περὶ Ὀλυμ. 80. Ἀρα ὁ Ἐνδοῖος, ἂν ἐποίησεν, ὡς φαίνεται ἐντεῦθεν προκύπτει, τοῦ Λακκόπλουτου Καλλίου τὴν Ἀθηνᾶν, ἔζη καὶ εἰργάζετο περὶ Ὀλ. 70—80, ἥτοι ἐπὶ τῶν Περσικῶν καὶ μετ' αὐτά. Παρὰ τὸ Ἑρεχθεῖον σώζεται λιθίνη, ἀρχαῖκή, Αἰγυπτιαζούσα τὴν μορφήν Ἀθηνᾶ, εὐθρονος, σκληρὰ τὸν ρυθμὸν, ὀλίγον διέχοντας τοὺς πόδας ἔχουσα, καὶ τοὺς βραχίονας παρατεταμένους· ἐτέρα δὲ, ταύτης πολὺ μεγαλοφανε-
στέρα καὶ ὠραιότερα, ἡκρωτηριασμένη ὁμῶς καὶ αὕτη, εὐ-
ρέθη ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν παρὰ τὸ σπήλαιον τῆς Ἀγραύ-
λου, ἴσως ἐκ τοῦ Ἑρεχθείου καταπεσοῦσα. Τούτων ἡ ἐτέρα, ἡ δευτέρα μάλιστα, ἴσως εἶναι ἡ τοῦ Ἐνδοίου

(1) Ant. hell. N. 22.— (2) Πλουτ. Β. Ἀριστ. 5.

αὐτῇ, περὶ ἧς λέγει ὁ Ἀθηναγόρας (1): «καὶ τὸ τῆς Ἀθη-
ναῖς (μᾶλλον δὲ Ἀθηλαῖς. Ἀθηλαὶ γὰρ ὡς οἱ μουσικώτεροι.
Οὕτω γὰρ τὸ ἀπὸ τῆς ἐλαίας τὸ παλαιὸν) καὶ τὴν καθημέ-
ρην Ἐνδοῖος εἰργάσατο μαθητὴς Δαιδάλου». Τοῦτο ἐξε-
λήφθη ὡς δηλοῦν ὅτι τὸ ἄγαλμα τοῦ Ἐνδοίου ἦν ξόανον
ἐλαίας. Ἀλλ' ὁ Ἀθηναγόρας φαίνεται διακρίνων τὴν
Ἀθηλαῖν, κληθεῖσαν «ἀπὸ τῆς ἐλαίας», καὶ τὸ καθήμενον
ἄγαλμα· καὶ διὰ τῶν λέξεων «τὸ παλαιὸν» ἴσως αἰνίτ-
τεται μάλιστα τὸ ξόανον τὸ κατὰ τινὰς ὑπὸ τῶν αὐτο-
χθόνων ἰδρυθὲν (2), κατ' ἄλλους δ' οὐρανόθεν πεσόν,
περὶ οὗ ὁμῶς ἔχει τοὺς δισταγμούς του ὁ Πausανίας (3),
λέγων· «Φῆμὶ δ' ἐς αὐτὸ ἔχει πεσεῖν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ
τοῦτο μὲν οὐκ ἐπέξειμι, εἴτε οὕτως εἴτε ἄλλως ἔχει» ἢ,
καὶ ἂν τις σύγχυσις ὑποτεθῇ εἰς τὸ κείμενον τοῦ Ἀθη-
ναγόρου, αἰνιττομένου ἐν μόνον καὶ οὐχὶ δύο ἀγάλματα,
τὰ περὶ τῆς ἐπωνυμίας Ἀθηλαῖς δύνανται νὰ ἐκλη-
φθῶσι λεγόμενα οὐχὶ περὶ τοῦ ἀγάλματος τούτου, ἀλλὰ
περὶ αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος τῆς Θεᾶς. Καθ' ἑκατέραν
λοιπὸν τῶν ἐξηγήσεων τὸ τοῦ Ἐνδοίου ἄγαλμα δὲν λέ-
γεται ξύλινον. Ἄν δ' ὁ ῥυθμὸς τῶν σωζομένων ἀγαλ-
μάτων ἃ, ἢ ὧν τὸ ἐντελέστερον, ἐκλαμβάνομεν ὡς τῆς
τοῦ Ἐνδοίου γλυφίδος, εἶναι ὅλως ἀρχαῖκος, ἢ, ἢ τὸ ἀλη-
θέστερον, αἰγυπτιαῶν, τοῦτο νομίζω ἀποδοτέον μάλ-
λον εἰς τὸ θρησκευτικὸν σέβας πρὸς τὸν πατροπαράδο-
τον τύπον τῆς Θεοῦ, ἧς ἡ λατρεία μετηνέχθη ἐξ Αἰ-
γύπτου. Ὅτι δὲ τοιοῦτος ἦν τῷ ὄντι ὁ πρὸς τὸν τύπον
τοῦτον σεβασμὸς, καὶ ὅτι Αἰγύπτιος ἦν ὁ τύπος, ἀπο-
δεικνύουσι τὰ Ἀττικὰ νομίσματα, τὰ διατηρήσαντα αὐ-
τὸν μέχρις ἐπὶ τοῦ Περικλέους αὐτοῦ, καὶ ἴσως διὰ
τοῦτο ἐλέγετο τὸ ἀρχαῖον ἄγαλμα διῖπετὲς, ὡς ξενο-

(1) Πρ. περ. Χριστ. 17.— (2) Πλουτ. ἐν Εὐς. προπ. Εὐαγγ.
Γ, 8. — (3) Πaus. Α, 26.

φανές τι καὶ ἀνόμιον πρὸς τῆς ἐγχωρίου τέχνης τὰ ἔργα. Πιθανώτατον ἄρα νὰ ἡσυχολήθῃ ὁ Ἑνδοῖος εἰς τοῦ ἀρχαίου ἐκείνου ξοάνου τὴν διὰ λίθου καὶ εὐγενεστέρων χαρακτήρων ἀπομίμησιν, ὅταν μάλιστα βλέπωμεν αὐτὸν τὸ αὐτὸ περίπου σχῆμα ἐφαρμόσαντα καὶ ἐν Ἐρυθραῖς τῆς Ἰωνίας, ὅπου κατεσκεύασε ξοάνον Ἀθηνᾶς Πολιάδος καθήμενον, μέγα, καὶ φέρον πόλον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς καὶ ἡλακάτῃν εἰς τῶν χειρῶν ἑκατέραν. Περὶ τοῦ ἔργου τούτου λέγει ὁ Πausanías (1). «τοῦτο Ἑνδοῖον τέχνην καὶ ἄλλοις ἐτεκμαιρόμεθα εἶναι, καὶ ἐς τὴν ἐργασίαν ὀρῶντες ἔνδον τοῦ ἀγάλματος», ὅπερ ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἀτοπον εἰκασίαν, ὅτι ὁ Ἑνδοῖος κατεσκεύασεν αὐτόματα κατὰ μίμησιν τοῦ Δαιδάλου. Ἴσως ὁμως διορθωτέον αὐτόθι τὸ κείμενον εἰς, «τὴν τοῦ ἀγάλματος» ἢ εἰς «τοῦ ἔνδον ἀγάλματος», πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς ἀμέσως ἐπομένης φράσεως, ἐξ ἧς καὶ περὶ ἄλλου ἔργου τοῦ Ἑνδοῖου πληροφορούμεθα. «καὶ οὐχ ἥκιστα ἐπὶ ταῖς Χάρισι τε καὶ Ὠραῖς, αἳ πρὶν ἐλθεῖν ἐστήκασιν ἐν ὑπαίθρῳ λίθου λευκοῦ». Ἐτι δ' ἐποίησε καὶ Ἀθηναῖν Ἀλέαν ἐλεφαντίνην ἐν Τεγέα τῆς Ἀρχαδίας (2), ὑπ' Αὐγούστου ἀπαχθεῖσαν, καὶ Ἀρτεμιν ἐν Ἐφέσῳ (3).

Δύο ἄλλων τεχνιτῶν Ἀθηναίων ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ὀνόματα μνημονεύονται ὑπὸ Πausanίου (4), Λουκιανοῦ (5) καὶ Πλινίου (6), ἀλλὰ διετηρήθησαν ἐσφαλμένως εἰς τὰς ἐκδόσεις αὐτῶν. καὶ ὁ μὲν, ἄλλοτε γράφεται Κρίτιος, ἄλλοτε Κριτίας, καὶ ἐνίοτε Κράτης, ὁ δὲ, ὅτε μὲν Ναστοκλῆς ὅτε δὲ Νησιώτης, ὅτε καὶ ἐκλαμβάνεται ὡς ἐθνικὴ τοῦ Κριτίου ἐπωνυμία. Ἀλλ' ἐκ τριῶν ἐπιγραφῶν (7), αἵτινες εὗρέθησαν ἐν τῇ Ἀκροπόλει, μανθάνομεν ἀκριβέστερον ὅτι ἦσαν δύο οἱ καλ-

(1) Z, 5. — (2) Πaus. H, 46. — (3) Ἀθηναγ. αὐτ. — (4) A, 8 23. — ΣΤ. 3. — (5) Φιλοφ. 18. — Πηγορ. διδ. 2, 4. — (6) 34, 8. — (7) Ant. Hell. 23—25.

λιτέχναι, συνήθως συνεργαζόμενοι, καὶ ὅτι ὠνομάζοντο ὁ μὲν Κρίτιος, ὁ δὲ Νησιώτης. Τὰ ἔργα αὐτῶν χαρακτηρίζει ὁ Λουκιανὸς ⁽¹⁾ ἐν γένει ὡς «ἀπεσφιγμένα καὶ νευρώδη καὶ σκληρὰ καὶ ἀκριβῶς ἀποτεταμένα ταῖς γραμμαῖς». Ἀναφέρει δ' ὁ αὐτὸς καὶ τοὺς χαλκοὺς αὐτῶν *Tyrannoκτόνους*, οὓς ἀπὸ κοινοῦ κατεσκεύασαν ἐν Ὀλυμ. 75 δ', ἀφ' οὗ ὁ Ξέρξης ἀπήγαγε τοὺς ἀρχαιοτέρους ἐκείνους, τοὺς ποιηθέντας ὑπὸ τοῦ Ἀντήνορος ⁽²⁾. Ἀνάγλυφον ἐπ' ἀνακλίσεως ἀττικοῦ θρόνου ἐπιγεγλυμμένον, φαίνεται σχεδὸν μετὰ βεβαιότητος παριστῶν τὸ σύμπλεγμα τοῦτο τοῦ Κριτίου καὶ τοῦ Νησιώτου ⁽³⁾, διότι εἶναι σχεδὸν ἀπαραλλάκτως, κατὰ τε τὸν ρυθμὸν καὶ τὴν διάθεσιν, ἀπεικονισμένον ἐπ' Ἀττικῶν τετραδράχμων, ὅπερ ἀναμφισβητήτως ἀποδεικνύει ὅτι εἶναι ἐπισήμου τινὸς μνημείου ἀντίγραφον (Πίν. Ε, 1). Εἰ δὲ καὶ ἐκ τῶν ἀπεικασμάτων τούτων ἀτελῆ μόνον δυνάμεθα νὰ λάβωμεν τοῦ πρωτοτύπου ἰδέαν, ἀλλ' ἐξ ἀμφοτέρων συμπεραίνομεν ἐλευθερωτέραν ἤδη τὴν τέχνην, καὶ ζωῆς καὶ ἐμπνεύσεως πλήρη, καὶ μικρὸν μόνον μετέχουσιν τῆς ἀρχαϊκῆς σκληρότητος, ἣν ὁμως ἴσως μετριάξει κατὰ τι ἢ μεταγενεστέρα καὶ ἐπιπόλαιος μίμησις. Ἄλλο ἔργον τοῦ Κριτίου ἦν κατὰ Πausaniαν ⁽⁴⁾ ὁ ἀνδριάς τοῦ Ὀπλιτοδρόμου Ἐπιχαρίνου. Τούτου εὐρέθη εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ἡ βάσις ἐνεπίγραφος, καὶ ἐξ αὐτῆς δηλοῦται ὅτι εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ ἀγάλματος μετὰ τοῦ Κριτίου συνειργάσθη καὶ ὁ Νησιώτης. Ἐκ τοῦ πέλματος δὲ τοῦ ἐνὸς ποδός, σωζομένου ἔτι ἐπὶ τοῦ βάρθρου, καταφαίνεται ὅτι ὁ ἀνδριάς ἦν χαλκοῦς, καὶ ὅτι ὁ ἕτερος τῶν ποδῶν ἦν ἡωρημένος ὡς ἀνδρὸς τρέχοντος. Τοῦτο

(1) Λουκ. αὐτ. — (2) Ἰδ. σελ. 195. — (3) Stackelberg, Gräb. d. Hell. σ. 56. — Welcker, Alte Denkm. II, σελ. 213. — (4) Αὐτ. 5.

δ' ἐλέγχει τέχνην ἀδέσμευτον ἤδη καὶ ἄνετον, καὶ βεβαίως μόνον διὰ τὴν τῶν μελῶν διάπλασιν ἀξίαν εἶναι τῆς κρίσεως τοῦ Λουκιανοῦ. Ἐκ δὲ τῶν ἄλλων δύο τῆς Ἀκροπόλεως ἐπιγραφῶν μανθάνομεν, ὅτι οἱ αὐτοὶ τεχνῖται κατεσκεύασαν ὁμοῦ ἀνάθημά τι τῇ Ἀθηνᾷ, καὶ ὁ Νησιώτης μόνος παράστασιν ἡ ἀνάθημα Ἀλκιβίου κιθαρῳδοῦ, ἂν ἄλλως ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ ἢ λέξις Νησιώτης δὲν εἶναι τὸ τοπικὸν τοῦ Ἀλκιβίου ἐπίθετον. Ἀνάγλυφον ἀρχαῖκόν, εὑρεθὲν ὑπὸ τοὺς πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ παριστῶν κιθαρῳδὸν Ἀπόλλωνα, στεφόμενον ὑπὸ τῆς Ἀθηνᾶς ἐν παρουσίᾳ τῆς Δήμητρος καὶ τῆς Κόρης, ἦτον ἴσως ὁ ἀνατεθεὶς βωμὸς ἡ ἢ βᾶσις τοῦ ἀναθήματος τοῦ Ἀλκιβίου, ἔργον τοῦ Νησιώτου, συμβολικῶς τὴν τῆς ἀναθέσεως ἀφορμὴν παριστῶν (1).

Τῆς παλαιᾶς ἐργασίας τεχνίτην ἀναφέρουσιν οἱ συγγραφεῖς καὶ τὸν Ἡγησίαν, ὡς ὁ Λουκιανὸς, λέγων (2) — αὐτὰ καὶ τὰ τῆς παλαιᾶς ἐργασίας ἐστὶ, Ἡγησίου καὶ τῶν ἀμφὶ Κράτητα (γρ. Κρίτιον) καὶ Νησιώτην. Αὐτὸς οὗτος, ὡς φαίνεται, εἶναι ὃν ἐνιοὶ (3) ὀνομάζουσι, κατὰ σύντηξιν ἢ παραφθοράν, Ἡγίαν, καὶ ὃν ὁ Πλίνιος ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ, γράφων Critias, Nastocles (γρ. Critios, Nesiotes), Hegias, ἀπαριθμεῖ εἰς τὴν αὐτὴν σειρὰν, εἰς ἣν ὁ Λουκιανὸς μνημονεύει τοῦ Ἡγησίου. Λέγει δὲ τὸν καλλιτέχνην τοῦτον ἐργασθέντα ἄγαλμα Ἀθηνᾶς, καὶ ἐσφαλμένως, ὡς κατωτέρω ῥηθήσεται, διακρίνων ἀπ' αὐτοῦ τὸν Ἡγησίαν, ἀποδίδωσι τούτῳ Κελητίστον καὶ Διοσκούρους.

Περὶ τῆς παλαιᾶς Ἀττικῆς τέχνης ὁμιλοῦντες, δὲν πρέπει νὰ παρέλθωμεν καὶ τὸ θαυμάσιον ἐν Ἐλευσίνι εὑρεθὲν χολοσσιαῖον ἀνάγλυφον, τὸ παριστῶν Δήμη-

(1) Ἰδ. Revue Archéologique, 2 année (1845), 1 part. Ἐμὴν ἐπιστολῇν, σ. 432. — (2) Αὐτ. — (3) Πχυτ. Η, 42. — Pl. 19, 85.

τραν καὶ Κόρην μετὰ παιδὸς Τριπτολέμου, καὶ διατηρούμενον ἤδη ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Θησείου. Μεταξὺ τῶν διατηρουμένων λειψάνων τοῦ ἀττικοῦ ρυθμοῦ ἐκ τῶν χρόνων τῆς μεταβάσεως, οὐδὲν σώζεται χαρακτηριστικώτερον, οὐδὲ μετὰ πλείονος ἀρμονίας τὴν ἀρχαϊκὴν αὐστηρότητα μετὰ μεγαλοπρεπείας συνδέον, καὶ τὸν ὑπόσκληρον κάλυκα τῆς αὔρου νεότητος δεικνύον ἤδη γενναίας ἱκμάδος πλήρη, καὶ βεβαίαν καὶ προσεχῆ τὴν βλάστησιν τῆς ἐντελεστάτης τῶν τεχνῶν ὑποσχόμενον.

Ἐκ τῶν μαρτυριῶν τούτων καὶ ἐκ τῶν σωζομένων λειψάνων δῆλον γίνεται ὅτι ἡ ἀρχαία Ἀττικὴ τέχνη ἀπέβλεπε, κατ' ἀρχάς τοῦλάχιστον, ἴσως ἦττον τῆς Δωρικῆς εἰς τὴν ἐντελῇ ἐξεργασίαν τοῦ γυμνοῦ, ἀλλ' ἐπεζήτηε μᾶλλον ἐμβρίθειαν τῆς ἐκφράσεως, ἐπισημότητα καὶ μεγαλοπρέπειαν, καὶ διὰ τοῦτο μείζονα προσοχὴν ἐδίδεν εἰς τὴν πτύξιν καὶ εἰς τὴν εὐπρέπειαν τῆς ἐνδυμασίας, καθ' ὅσον οἱ Ἀθηναῖοι ἦττον τῶν Δωριέων ἐπιδιδόμενοι εἰς γυμναστικὴν, ἦσαν ἀβροδίαιτοι μᾶλλον καὶ «*ἐλκεχίτωνες*», πρῶτοι ἐγκαταλιπόντες τὸ ἀρχαῖον ὁμοίον τῷ Δωρίῳ ἐλληνικὸν ἐνδυμα, καὶ λινοὺς χιτῶνας ἐνδυθέντες, καὶ ἐντέχνως τὴν κόμην ἀναδεόμενοι, καὶ στλεγγίδας φοροῦντες ⁽¹⁾. Εἶχον δὲ ταῦτα τὰ ἦθη ἀρχαιότατα ἤδη καὶ ἀπὸ Θησέως, ὃν πρῶτον οὕτως ἐνδεδυμένον ἰδόντες οἱ ἐργάται τοῦ Δελφίνου, ἐξέλαβον ὡς παρθένον ⁽²⁾. καὶ ὡς ἐκ τῆς τοιαύτης διαίτης οἱ Ἀθηναῖοι καλλιτέχναι ὀλιγωτέρας τῶν Δωριέων εἶχον ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις τὰς ἀφορμὰς ὅπως ἀσχολῶνται περὶ τὴν σπουδὴν τοῦ γυμνοῦ, περισσοτέρας δ' ὅπως μελετῶσι τὸ ἐνδυμα καὶ τὴν ποικιλίαν τῆς πτύξεως. Ἐν γένει δὲ καὶ ἐκ τῶν συγγραφῶν καὶ ἐκ τῶν περιωζομένων ἔργων γενικὸν πηγάζει συμπέρασμα περὶ τοῦ ρυθμοῦ τῆς γλυπτικῆς κατὰ

(1) Θουκ. Α, 16.— (2) Πλυσ. Α, 19.

ταύτην τὴν ἐποχὴν, καὶ ἰδίως κατὰ τὸ τέλος αὐτῆς, ἦτοι περὶ τὴν 80ὴν Ὀλυμπιάδα, ὅτι διетήρει μὲν ἔτι μέχρι τινὸς τὴν τυπικὴν περὶ τὴν ἐκτέλεσιν δυσκαμψίαν, ἀλλ' εἵχεν ἤδη θραύσει τὰς πέδας τῆς δουλικῆς παραδόσεως, καὶ ὤδευε γενναίοις βήμασι πρὸς τὴν τῆς φύσεως μίμησιν καὶ τὴν εὕρεσιν τοῦ ἄκρου καλοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ψηφογλυφία καὶ Νομισματογλυφία.

Σφραγίδες.

Καθ' ὅσον δ' ἀνεπτύσσετο ἡ Γλυπτικὴ, ἐφηρμόζετο καὶ εἰς τὴν ψηφογλυφίαν καὶ εἰς τὴν νομισματικὴν, κλάδους αὐτῆς, κατὰ τοῦτο μόνον ὑπὸ τὴν καλλιτεχνικὴν ἐποψιν αὐτῆς διακρινομένου, ὅτι ἐργάζονται ἐπὶ ἐμβαδοῦ ἐλαχίστου. Ἡ πρώτη τῶν τεχνῶν τούτων ἐχρησίμευε κυρίως εἰς κατασκευὴν σφραγίδων, ὧν πολλὴ ἐγένετο χρῆσις παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, διότι μετεχειρίζοντο αὐτὰς πρὸς σφράγισιν τῶν ταμείων ⁽¹⁾, καὶ τῶν συμβολαίων, καὶ τῶν ἐπιστολῶν, ὡς βλέπομεν ἐν Θουκυδίδῃ ⁽²⁾ τὸν σταλέντα ὑπὸ τοῦ Πausανίου πρὸς τὸν Ἀρτάβαζον, παραποιούμενον τὴν σφραγίδα τῆς ἐκείνου ἐπιστολῆς. Ἦν δ' ἡ ὕλη ἐφ' ἧς ἐσφράγιζον εἶδος πελοῦ, καλουμένου ῥύπος ⁽³⁾, καὶ μετὰ ταῦτα, ἀφ' οὗ ἐτελειοποιήθη, κηρός, ὡς περιγράφεται ὑπὸ Λουκιανοῦ ⁽⁴⁾. «Τιτάνου γὰρ ἐς κόλλας ἐμβαλὼν ἢ κολλῶσι τὰ βιβλία, καὶ κηρὸν ἐκ τούτου ποιήσας, ἔτι ὑγρὸν ὄντα

(1) Ἀριστ. Θεσμ. 414, 28. - Διογ. Λ. Δ', 59. — (2) Α, 32. — (3) Ἀριστοφ. Λυσιστρ. 1133. — (4) Ἀλεξ. 21.

ἐπετίθει τῇ σφραγίδι· καὶ ἀφελὼν (αὐτίκα δὲ ξηρὸν γίνεται,
καὶ κέρατος, μᾶλλον δὲ σιδήρου παγιώτερον) τοῦτω δὴ ἐχρή-
το πρὸς τὸν τύπον ».

Ἦσαν δ' αἱ σφραγίδες κατ' ἀρχὰς ἐν γένει, καὶ
ἔπειτα παρὰ τοῖς πτωχοῖς, θριπρόρωτα ἢ θρι-
πήδεστα ξύλα, ὡς λέγει ὁ Ἀριστοφάνης (1). « Ὡ-
κότρη· Εὐριπίδης ἐδίδαξε θριπήδεστ' ἔχειν σφραγίδια ».
Συνήθως δ' εἶχον οἱ πολλοὶ σιδηροῦς δακτυλίους, ἀξίας
τριῶν ὀβολῶν (2), καὶ τόσον κοινὴ ἦν ἡ χρῆσις αὐτῶν,
ὥστε δακτυλίους εἶχον ὅλοι οἱ δεκακισχίλιοι μετὰ τοῦ
Κύρου συναναβάντες (3). Τέλος δ' ἐγλύφοντο σφραγί-
δες καὶ ἐπὶ πολυτίμων ψήφων, καὶ οἱ ἐπὶ τοιούτοις κομ-
πάζοντες πλούσιοι χλευάζονται ὑπὸ τοῦ Ἀριστοφάνους
« Σφραγιδοιουχαργυροκομῆται » (4), καὶ « οἱ τὰς σφραγίδας
ἔχοντες » (5). Αἱ τοιαῦται δὲ σφραγίδες ἐτιμῶντο συνή-
θως δέκα μνῶν (6), καὶ ἐφοροῦντο εἰς τὸν παράμεσον
δάκτυλον (7).

Τὸ ἔθος τοῦ γλύφειν σφραγίδας εἶναι ἀρχαῖον, διότι
ἀναφέρεται νόμος τοῦ Σόλωνος ἐν Ὀλυμ. 55, ἔχων
οὕτω « Δακτυλιολύφῃ μὴ ἐξεῖναι σφραγίδα φυλάττειν
τοῦ πρᾶθέντος δακτυλίου (8). Μνημονεύεται δ' ὑπὸ τῶν
ἀρχαίων καὶ ἡ περίφημος τοῦ Σαμίου Πολυκράτους
σφραγίς, ἐκείνη ἦν ὑπεραγαπῶν ὁ εὐδαίμων τῆς Σάμου
τύραννος, ἔρριψεν εἰς τὴν θάλασσαν, τὴν σταθερῶς εὐ-
νουν τύχην ἐξιλεαύμενος, ἀλλ' ἀνεῦρε τὴν ἐπαύριον ἐν
τοῖς ἐντοσθίοις τοῦ παρατεθέντος αὐτῷ ἰχθύος. Ἦν δὲ
σαρδόνυξ, ἄγλυφος κατὰ Πλίνιον (9), ὅστις ὁμῶς φαί-
νεται ἀμφιδάλλων ἂν ἦν αὐτὴ ἥτις διετηρεῖτο ἐντὸς
χρυσοῦ κέρατος, εἰς τὸν ἐν Ῥώμῃ ναὸν τῆς Ὀμονοίας,

(1) Θεσμ. 427. — (2) Αὐτ. 425. — (3) Ξενοφ. Κ. Ἀν. Δ,
7, 26. — Ἰδ. Pl. 33, 4. — (4) Νεφ. 332. — (5) Ἐκκλ. 632.
— (6) Αἰλ. Π. Ἰστ. 113, 30. — (7) Πλατ. Συμπος. Δ. —
(8) Διογ. Λ. Α, 57. — (9) 37, 2, 4.

ἀφιερωθείσα ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου. «Polycratis gemma quae demonstratur illibata intactaque est, si credimus». Καὶ τω-
όντι Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς μαρτυρεῖ ⁽¹⁾, ὅτι εἶχεν ἔν-
τυπον « λ ὕ ρ α ν », ὁ δ' Ἡρόδοτος λέγει μόνον·
« Χρυσόδετος σμαράγδου μὲν λίθου ἐοῦσα, ἔργον ἦν δὲ
Θεοδώρου τοῦ Τηλεκλέους Σαμίου » ⁽²⁾. ἐπειδὴ ὁμως τὸν
Θεόδωρον ἐγνωρίσαμεν ὡς κυρίως μεταλλουργόν, ἴσως
ἐγνοεῖ ὅτι αὐτὸς ἔδесе τὸν δακτύλιον μόνον.

Ὁ Στράβων ἐπὶ τέλους, ὁμιλῶν περὶ γλύμματος
πολυτελοῦς καθὼς ⁽³⁾, καὶ ὁ Πausanias ⁽⁴⁾, λέγων
« Ἐπὶ τοῦ λίθου τῆς σμαράγδου σφραγίς », συμφωνοῦσι
μετὰ τοῦ Κλήμεντος. Δακτυλιογλύπτῃς ἦν ἑν Ὀλυμ.
50—60 καὶ Μνήσαρχος, ὁ πατὴρ Πυθαγόρου, τοῦ
φιλοσόφου ⁽⁵⁾. Ψῆφοι ὁμως γλυπταὶ ἐκ τῆς ἐποχῆς ταύ-
της, γνήσιον ἔχουσιν αὐτῆς τὸν ρυθμόν, εἰσὶ σπάνια,
καὶ μεταξὺ αὐτῶν τινες, τοῦ κ α ν θ ἄ ρ ο υ τὸ ἐξ Αἰ-
γύπτου προελθὼν σχῆμα παριστᾶσαι, εἰσὶ γεγλυμμέ-
ναι ἐπὶ τῆς κάτω αὐτῶν ἐπιφανείας, ἦν ἐπὶ τῶν Αἰγυ-
πτίων κανθάρων κοσμοῦσι σημεῖα ἱερογλυφικά, ἢ πολλά-
κις, αἱ ἀρχαιότεραι, ἔχουσιν ὅπας στρογγύλας ἢ ἄλλας,
ἴσως εἰς μίμησιν τῶν παλαιῶν θ ρ ι π η δ έ σ τ ω ν ⁽⁶⁾.

⁽¹⁾ Προτρ. Γ. σ. 247.— ⁽²⁾ Γ, 41.— ⁽³⁾ 10, σ. 170. Τχν.

⁽⁴⁾ Η, 14.— ⁽⁵⁾ Διογ. Λ. Η, 4.—

⁽⁶⁾ DENKM. Pl. XV, ἀρ. 54 ἀνὴρ 55 σφίγξ ὑπὸ κἀνθαρον.

56 ζῶον.

57 Λέων σχίζων ἔλαφον.

59 Οιδίπους φονεύων τὴν Σφίγγα.

60 Λύκος τρώγων τράγον.

61 Ἀπόλλων καὶ Ἑλαφος.

52 Δαδούχος Ἀρτεμις.

Ἰδ. Gerh. Ant. Bildw. Cent. I, Tf. 80, 1.— Lippert Dactylio-
thek, Scrin I, p. II, n. 79, 496.— Millin, Pierres. grav. Pl. 6, 50.

Νομίσματα.

Τὰ δὲ νομίσματα τῆς Ἑλλάδος ἦσαν οὐχὶ ἐπίσημα πάντοτε, ἀλλὰ τ' ἀρχαιότερα ἀργυροῖ ὀβελοί, ὅθεν καὶ τὸ ὄνομα ὀβελός (1). Νομίσματα δ' ἐκλήθησαν ἐκ τοῦ νόμος, οὗ τὸ δωρικὸν νοῦμος μετέπεσε καὶ εἰς κύριον ὄνομα ταραντινοῦ νομίσματος, τὸ ἐφ' οὗ παρίστατο Τάρας ὁ Ποσειδῶνος ἐπὶ Δελφίνος ὀχούμενος (2). Ὑπὸ τὴν μορφὴν δὲ ταύτην παρεδέχθησαν καὶ οἱ Λατῖνοι τὸ ὄνομα numus.

Κατὰ πρῶτον δὲ φαίνεται, ὅτι εἰσέγαγεν ἐπίσημα νομίσματα, τὰ ἀργυρᾶ, Φεῖδων ὁ τύραννος τοῦ Ἀργους, κόψας αὐτὰ ἐν Αἰγίνῃ (3). Καὶ κατὰ μὲν τὰ Πάρια μάρμαρα, ὁ Φεῖδων ἔζη 119 ἔτη πρὸ τῆς ἀ. Ὀλυμ., ἀλλ' ὁ Ἡρόδοτος (4), ἀναφέρει αὐτὸν πανηγυρίσαντα τὰ Ὀλύμπια, καὶ κατὰ τὰς ἡλιακὰς ἀναγραφὰς ἐγένετο τοῦτο τὴν 8ην Ὀλυμπιάδα. Ἀντιποιοῦνται δὲ καὶ ἄλλαι Ἑλληνικαὶ πόλεις τὴν εὕρεσιν τῆς νομισματικῆς (5), καὶ ὁ Ἡρόδοτος (6) λέγει ὅτι οἱ Λυδοὶ πρῶτοι ἔκοψαν ἀργυρον καὶ χρυσόν.

Ἐπὶ πολὺ δὲ τὰ νομίσματα ἐτυποῦντο ἐπὶ μόνου τοῦ ἐνὸς μέρους τῆς ὀψέως (Avers), τὸ δ' ἔμπαλιν (Revers) διετήρει τὰ ἴχνη τῶν τεσσάρων τριγώνων ἢ τετραγώνων ἄκρων τῆς Λαβίδος ἢ τοῦ ἀκμοθέτου, ἐφ' ὧν ἐστηρίζετο τὸ νόμισμα ἵνα τυπωθῇ. Ταῦτα, ὅταν δὲν ᾖναι ἐπιτηδευτῶς κατεσκευασμένα (7), εἰσὶν ἀπόδειξις ἀρχαιότητος τοῦ νομίσματος, καὶ καλοῦνται *ἐντυπον τετράγωνον* (quadratum incusum) (8).

(1) Μ. ἐτυμ. φ. ὀβελίσκος. - Ὡρίων φ. ὀβολός. — (2) Ἀριστ. ἐν Πολυδ. Θ, 80. — (3) Στρεβ. Η. — (4) ΣΤ. 127. — (5) Bæckh, Metrol. Unters. σ. 79. — (6) Α, 94. — (7) Ἴδε DENKM. 63, 68, 85. — (8) D. 64, 65.

Μεταξὺ δὲ τῶν ἀρχαιοτάτων γνωστῶν νομισμάτων διακρίνονται τὰ *χελώνια* τῆς Αἰγίνης ⁽¹⁾, τὰ Κορίνθια, Πήγασον ἔχοντα ἐπειρασμένον, καὶ ὑπ' αὐτὸν τὸ Κόππα ἀντὶ τοῦ Κάππα ⁽²⁾, καὶ τὰ Βοιωτικὰ ἔχοντα τὴν ἀσπίδα ⁽³⁾.

Μετὰ ταῦτα ὁμως ἤρχισαν οἱ Ἕλληνες ἐπιτυποῦντες κεφαλὰς Θεῶν, ζῶδια ἀλληγορικὰ κτλ. ἐκατέρωθεν τῶν νομισμάτων αὐτῶν. Ἐπὶ τῶν χρόνων δὲ τούτων ἦσαν τινὰ, τὰ τῆς μεγάλης Ἑλλάδος μάλιστα, ἐτεροκόιλα, ἧτοι εἶχον τὸν αὐτὸν τύπον ἐντετυπωμένον μὲν κοῖλον ἀφ' ἐνός, ἀναφαινόμενον δὲ κυρτὸν ἀφ' ἐτέρου ⁽⁴⁾. Ἀπαντῶνται ὁμως, κυρίως ἐξ Ὀλυμ. 60—80, καὶ τὰ ἔχοντα ἐξ ἐνός μὲν κοῖλον τὸν τύπον ἐξ ἐτέρου δὲ διάφορον αὐτοῦ τὸν κυρτὸν ⁽⁵⁾.

Τὰ ἀρχαιότατα Ἀττικὰ εἶχον ἐπίσημον Βοῦν ⁽⁶⁾, μετὰ ταῦτα Γοργόνιον, ὁμοιον κατὰ τὸ σχῆμα πρὸς τὸ τῆς Σελινουντίας μετόπης ⁽⁷⁾, καὶ ἔπειτα Ἀθηναῖς κεφαλὴν, αἰγυπτιάζουσιν τὴν μορφήν, ἐν καταγραφῇ μετὰ γλαυκός ⁽⁸⁾. Διετήρησαν δὲ τὸν ἀρχαῖκόν τοῦτον τῆς κεφαλῆς τύπον ἐπὶ πολὺ καὶ τὰ μεταγενέστερα τετράδραχμα. Καὶ ἐκ Σικελίας δὲ διατηροῦνται ἀρχαῖκά κατὰ τὰς ἐπιγραφὰς καὶ τὸ διάγραμμα, τὰ τοῦ Ῥηγίου ἐπὶ Ἀναξίλου, ἐξ Ὀλυμ. 70—76 ⁽⁹⁾, ἔχοντα λαγῶν μετ' ἐπιγραφῆς Ῥηγίων, καὶ ἀπήνην ⁽¹⁰⁾. τῆς Γέλας, ἔχον ἀνθρωπομόρφου τύρου προτομήν μετ' ἐπιγραφῆς Γέλας, καὶ εἰς τὸ ἔμπαλιν ἀπήνην ⁽¹¹⁾. τὸ τῶν Συρακουσίων, ἔχον ἀρχαῖκὴν κεφαλὴν καλαμοστεφοῦς νύμφης Ἀρεθούσης, πέριξ δελφίνας, καὶ τὴν

(1) D. 62, 63. — (2) D. 65, 66. — (3) D. 64. — (4) D. 71 Σιριτῶν. 72 Κυλωνίας. 73 Μεταποντίου. — (5) D. 74 Ταραντινῶν. 75 Κρότωνος. — (6) Ἀριστ. Ὀρν. 1106. — Πολυδ. Θ. 60. — Πλουτ. Θησ. 25. — (7) D. 68. — (8) D. 69, 70. — (9) Ἀριστοτ. ἐν Πολυδ. Β, 12, 75. — (10) D. 79. — (11) D. 77

ἐπιγραφὴν Συρακουσίων· εἰς δὲ τὸ ἔμπαλιν νικητήριον ἄρμα (1). Σώζονται δὲ τῆς αὐτῆς ἐποχῆς, ἔχοντα ρυθμὸν ἀρχαῖκόν καὶ αὐστηρόν, καλὴν ὁμῶς τὴν ἐργασίαν, τὰ Ἀλεξάνδρου τοῦ Ἀμύντου (2) ὅστις ἔζη ἐν Ὀλ. 70—79· τὰ κομψότατα τῶν Ἀκανθίων, παριστῶντα λέοντα σπαράττοντα ταῦρον ἢ σῦν (3), τὰ τῶν Μενδαίων, παριστῶντα ἀφ' ἐνὸς μὲν Διόνυσον, ἀφ' ἐτέρου δὲ πτηνὸν καθήμενον ἐπὶ ὄνου (4)· τὰ τῶν Θασίων, παριστῶντα σάτυρον ἀρπάζοντα νύμφην (5), τὰ βαρβάρως μιμηθέντα ὑπὸ τῶν ἐν Μυγδονίᾳ Ληταίων καὶ Ὀρρῆσκιων, οἵτινες ἀντικαθιστῶσι κένταυρον ἀντὶ Σατύρου (6), ἡ ἐνίοτε ἄνδρα ταύρους ἀπάγοντα, ἀτέχνως εἰργασμένον. Καὶ χρυσοὶ δὲ στατῆρες εὐρίσκονται τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἐκ τῶν ἐπὶ Κροίσου ἐν Ὀλυμ. 55, ὁ τῶν Φωκαέων ἔχων φώκην, ὁ τῶν Κλαζομενίων, ὁ τῶν Σαμίων, ὁ τῶν Κυζικηνῶν καὶ ὁ τῶν Ἀμψακηνῶν, ἔχων πτερωτὸν θαλάσσιον ἵππον (7)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Γραφικὴ.

Ἡ δὲ Γραφικὴ εἶναι τέχνη ἔμφυτος μέχρι τινος εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος, καὶ τὰ πρῶτα αὐτῆς βήματα, μὴ προσκόπτοντα, ὥς τὰ τῆς γλυπτικῆς, εἰς τὴν τῆς ἀντιξόου ὕλης ἀντίστασιν, εἰσὶ τοσοῦτον εὐχερῆ, ἄσημα, καὶ ἀνάξια μνείας, ὥστε δὲν δύνανται νὰ ἔχωσιν ἱστορίαν. Διὰ τοῦτο αἱ ἀρχαὶ αὐτῆς εἰσὶν, ὥς προεῖρήθη, ἐγχεκαλυμμέναι εἰς σκότος, καὶ μόνον ὀνόματά τινα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον πιθανὰ ἢ συμβολικὰ μνημονεύονται,

(1) D. 78.— (2) 79.— (3) D. 86, 87.— (4) D. 88.—

(5) D. 80, 84, 82.— (6) D. 83, 84.— (7) D. 90.

καὶ εἰς αὐτὰ ἀναφέρονται ἄνευ χρονολογικῶν διδομένων αἱ τῶν στοιχειωδεστέρων μερῶν αὐτῆς ἐφευρέσεις.

Ὡς ἀρχαιοτάτους ζωγράφους ἀγνώστου ἡλικίας, **μ ο ν ο χ ρ ὡ μ α τ α** δὲ ζωγραφοῦντας ἔτι, ἡ ἱσως μᾶλλον ὥς τοὺς πρῶτους διὰ διαφόρου χρώματος τὸ ἐμβαδὸν τοῦ διαγράμματος διακρίνοντας, ὀνομάζει ὁ Πλίνιος ⁽¹⁾ τὸν **Ἡ γ ἡ ἱ μ ο ν α**, τὸν **Δ ε ι ν ῖ α ν**, καὶ τὸν **Χ α ρ μ ῖ δ α ν**. Προσέτι δ' ἀναφέρει περὶ τοῦ Ἀθηναίου **Εὐ μ ᾶ ρ ο υ**, ὅτι πρῶτος διέκρινεν εἰς τοὺς πίνακας τὴν μορφήν τῆς γυναικὸς, πιθανῶς γράφων αὐτὴν διὰ λαμπροτέρου χρώματος, ὥς τοῦτο βλέπομεν ἐπὶ τῶν ἀρχαιοτάτων ἀγγείων, καὶ ὥς διὰ λευκοῦ λίθου διακρίνονται τὰ γυναικεῖα πρόσωπα εἰς τὰ ἀρχαιότερα Σελινούντια μάρμαρα. Ἀπεπειράθη δ' ἡ γραφίς τοῦ Εὐμάρου καὶ παντὸς ἄλλου σχήματος, ὥστε οὗτος δύναται νὰ θεωρηθῇ ὥς ὁ πρῶτος διαβρῆξας τῆς τέχνης τὰ σπάργανα.

Ὡς τελειοποιήσαντα δὲ τὰς μεθόδους καὶ τὰς ἀνακαλύψεις τοῦ Εὐμάρου ἀναφέρει ὁ Πλίνιος **Κ ῖ μ ω ν α** τὸν Κλεωναῖον, εἰς οὗ τὰς εἰκόνας σώζονται δύο ἐπιγράμματα τοῦ Σιμωνίδου, ἀποθανόντος ἐν Ὀλυμ. 78 β'. ἐν ἐνὶ δ' ἐξ αὐτῶν λέγεται ὁ Κίμων σύγχρονος τοῦ ζωγράφου Διονυσίου, ἀκμάσαντος περὶ τὰ Μηδικὰ, ἐξ οὗ συνάγεται ὅτι ὁ Εὐμαρος ἔζη οὐχὶ πρὸ τῆς 60^{ης} Ὀλυμπιάδος. Αἱ δὲ βελτιώσεις ἅς ὁ Κίμων ἐπέφερεν εἰς τὴν τέχνην ἦσαν οὐ μικραί, καὶ ἀπέβλεπον τοὺς τε ἀγνώστους μέχρις αὐτοῦ κανόνας τῆς διόψεως (perspective), καὶ τὴν ἀκριβεστέραν ἀνατομικὴν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος παράστασιν, οἷαν ἐπεδίωξε σχεδὸν συγχρόνως **Π υ θ α γ ὄ ρ α ς** ὁ Ῥηγίνος ἐν τῇ γλυπτικῇ. Καὶ κατὰ μὲν Αἰλιανὸν ⁽²⁾, «*Κίμων ὁ Κλεωναῖος ἐξηργάσατο φασὶ τὴν τέχνην τὴν γραφικὴν, ὑπογνωμένην ἔτι καὶ ἀτεχνῶς ὑπὸ*

(1) 35, 34 — (2) Π. Ἰ. Η. 0.

τῶν πρὸ αὐτοῦ καὶ ἀπείρως ἐκτελουμένην, καὶ τρόπον τινα ἐν σπαργάνοις καὶ γάλαξιν οὖσαν». Κατὰ δὲ τὸν Πλίνιον (1) εὔρε τὴν κατὰ γραφὴν, ἥτοι τὰς πλαγίας εἰκόνας (profil), καὶ παρέστησε τὰς διαφόρους θέσεις τῆς κεφαλῆς, τὰ ἄρθρα καὶ τὰς φλέβας, καὶ τὰς τῶν ἐνδυμάτων πτυχάς. (catagrapha invenit, hoc est obliquas imagines, et varie formare vultus respicientes, suspicientes vel despicientes. Articulis etiam membra distinxit, venas protulit, præterque in veste et rugas et sinus invenit).

Ἄλλ' ἂν κατὰ τὰς μαρτυρίας ταύτας, αἵτινες φαίνονται ἐχόμεναί πως ἱστορικῆς ἀληθείας, ἡ τέχνη ἐνηπίαζε πρὸ τῶν Μηδικῶν, καὶ ἐστερεῖτο τῶν στοιχειωδεστέρων αὐτῆς προσόντων, δυσκόλως δύναται νὰ πιστευθῇ τὸ ἕτερον τοῦ Πλινίου διήγημα (1), ὅτι ὁ ζωγράφος Βοῦλαρχος ἔγραψε «τὴν ὑπὸ τῶν Κιμμερίων Πέρσιν Μαγνησίας» (τῆς πρὸς Μαιάνδρῳ), καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Λυδίας Κανδαύλης ὅτι ἠγόρασε τὸν πίνακα ἰσοστάθμου χρυσοῦ· διότι ἡ ἄλωσις ἐγένετο ἐπὶ Ἀρχιλόχου τοῦ ποιητοῦ, οὗ ἡ ἐποχὴ ἀμφιβάλλεται μεταξὺ Ὀλυμ. 15, 26 καὶ 29, ὁ δὲ Κανδαύλης ἀπέθανεν ἐν Ὀλυμ. 19, α. ὥστε δικαίως ὁ Βέλκερ (3) ἠμφισβήτησε τὴν ἀπίθανον ταύτην διήγησιν, διίσχυρισθεις εὐλογοφανέστατα ὅτι ὁ Πλίνιος ἠρύσατο αὐτὴν ἐκ τοῦ μὴ γνησίου συγγράμματος τῶν Λυδιακῶν τοῦ Ξάνθου. Ἐν Ὀλ. 60 οἱ Φωκαεῖς, ἀναγκασθέντες νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν πόλιν των, ἀφῆκαν ἐν αὐτῇ εἰς διάθεσιν τοῦ Ἀρπάγου τὰ χαλκᾶ αὐτῶν καὶ λίθινα ἀναθήματα καὶ τὰς γραφάς (4). Ἐν δ' Ὀλυμ. 67, Μανδροκλῆς ὁ Σάμιος, ὁ ἀρχιτεκτονήσας τῷ Δαρείῳ τὴν ἐπὶ τοῦ Βοσπόρου γέφυραν, ἀνέθηκεν εἰς τὸ ἐν Σάμῳ Ἡραῖον μέγαν πίνακα, παριστῶντα τὴν δίοδον (5). Καὶ ἐν Ῥώ-

(1) 35, 34.— (2) Αὐτ. ἰδ. καὶ 7, 39. — (3) Kl. script. I, 439.— (4) Ἡρόδ. Α, 164.— (5) Αὐτ Α, 88.

μη δ' ὁ Δαμόφιλος καὶ ὁ Γόργασος, δύο Ἑλληνες, ἐξωγράφησαν τὸν ἐν τῷ μεγάλῳ Ἱπποδρόμῳ ναὸν τῆς Δήμητρος, καθιερωθέντα ἐν Ὀλ. 74 ⁽¹⁾.

Ἀλλὰ τὰ μόνα ἐκ τῆς ἐποχῆς ταύτης σωζόμενα γραφικῆς δείγματα εἰσὶ τὰ ἐπὶ τῶν κεραμίων ἀγγείων ⁽²⁾, διδόντα μὲν τινα ἰδέαν περὶ τοῦ τότε χαρᾶκτῆρος τῆς τέχνης, ἀλλὰ καὶ ταύτην παντάπασιν ἀτελεῖ, πρῶτον μὲν, διότι ἡ μέθοδος τοῦ ἐφαρμοῖζειν παχέα χρώματα εἰς τὴν κέραμον, καὶ προσκολλᾶν αὐτὰ διὰ τοῦ πυρὸς, ἔχει ὕλικὰς δυσκολίας, μὴ ἐπιτρεπούσας πᾶσαν ἐλευθερίαν εἰς τὸν ζωγράφον· δεύτερον δέ, διότι αἱ πλεῖστα τοιαῦται γραφαὶ ἐγίνοντο ἐν παρέργων καὶ πολλάκις ἐν παιγνίων μέρει, καὶ μάλιστα χειρονακτικῶς.

Ἡ γραφὴ τῶν κεράμων πατρίδα ἔχει, φαίνεται, τὰς πόλεις ἐν αἷς ἀρχαιότατα καὶ κυρίως ἡνθησεν ἡ κεραμευτικὴ, τὰς Ἀθήνας δηλαδὴ μάλιστα καὶ τὴν Κόρινθον. Ἐκ δὲ Κορίνθου ἐν Ὀλυμ. 30 φεύγων ὁ Βαχχιάδης Δημάρατος τοὺς Κυψελίδας μετὰ τῶν τεχνιτῶν Κλεοφάντου, Εὐχειρος καὶ Εὐγράμμου, μετέφερε τὴν τέχνην εἰς Τυρρηνίαν, ἃν δὲν ᾔσαν καὶ τὰ ὀνόματα ταῦτα κατ' ἀρχὰς προσωποποιήσεις μόνον τῶν πρώτων τῆς τέχνης βημάτων, εἰς μεταγενεστέρους μόνον χρόνους δοθέντα καὶ εἰς τεχνίτας, ὡς ἀπαντῶνται ἐνίοτε ἐν ἐπιγραφαῖς τῆς ἱστορικῆς ἐποχῆς.

Εὐρίσκονται δὲ τὰ πλεῖστα τῶν ἀγγείων ἐντὸς τάφων, διότι ἔθος ἦν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις νὰ θάπτωσι τοιαῦτα μετὰ τῶν νεκρῶν, ὡς λέγει καὶ ὁ Βλέπυρος ἐν ταῖς ἐκκλησιαζούσαις τοῦ Ἀριστοφάνους (στ. 531).

(1) Pl. 37, 45. — (2) Panofka, Vasenbilder. ἐν ταῖς Abhandl. τῆς Ἀκαδ. τοῦ Βερολίνου, 1840. — De Witte Revue de Philol. II, ἀρ. 5—6. — Ed. Gerhard, Auserl. Vasenbild.

«*Ὡχού καταλιποῦσ' ὥσπερ εἰ προκείμενον
μόνον οὐ στεφανώσας, οὐδ' ἐπιθεῖσα λήκυθον*».

Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα ἐξέλαβόν τινες ὡς κάλπας ταφρο-
δόχους, ὡς καὶ ἦσαν τῷ ὄντι ἐνίοτε. Πολλάκις ὁμῶς
ἀπαντῶνται, καὶ πολλὰ μάλιστα ἀνθ' ἐνός, ἐντός τάφων
περιεχόντων τὸν σκελετόν· ὥστε γενικώτερον πρέπει
νὰ ἐκληφθῇ ὅτι ἐνετίθεντο εἰς τοὺς τάφους ὡς *περί-
σματά* τινα, προσφοραὶ καὶ ἐνθυμήματα τοῖς νεκροῖς,
καὶ ὡς τοιαῦτα ἐνομίσθησαν καὶ ὠνομάσθησαν *δακρυδόχα*,
καὶ ἐπὶ τῶν ἀρχαίων φαίνεται ὅτι ἐνίοτε εἶχον ἀληθῶς
ταύτην τὴν σημασίαν ⁽¹⁾. Τινὰ ἐξ αὐτῶν, τὰ ὅλως ἀκό-
σμητα καὶ χονδροειδῆ, ἦσαν πιθανῶς ἐκ τῶν τῇ οἰκία-
κῇ ὑπηρεσίᾳ χρησίμων· ἄλλα δὲ, τὰ πλεῖστα τῶν ἐν
τοῖς τάφοις εὕρισκομένων, τὰ κομψότερα καὶ τὰ
κατάγραφα, κατεσκευάζοντο, φαίνεται, εἰς κόσμησιν τῶν
αἰθουσῶν, εἰς ξένια ἢ προσφοράς φίλων πρὸς φίλους, διὸ
καὶ συνεχέστατα ἀπαντῶνται ἐπ' αὐτῶν ἐπιγραφαὶ ὡς
σὸ παῖς καλὸς, «*καλὴ εἶς*» ⁽²⁾, καὶ ἄλλαι τοιαῦται προσρή-
σεις φιλοφροσύνης. Τινὰ ἦσαν *ἄθλα* ἀγώνων, ἄλ-
λα παιδίων ἀθύρματα, καὶ συνεθάπτοντο μετὰ τῶν ἐπὶ
τῆς ζωῆς των κεκτημένων αὐτὰ, ἀναλόγως τῶν περι-
στάσεων καὶ τῆς ἡλικίας ἐκάστου. Ἦσαν δ' ὡς πρὸς
τὴν ἐργασίαν τὰ πολυαριθμότερα βιομηχανίας προῖόν-
τα μᾶλλον ἢ καλλιτεχνίας, δι' ὃ καὶ τὰ ὑπὸ τῶν συγ-
γραφέων μνημονευόμενα κεραμογράφων καὶ ἀγγειο-
γράφων ὀνόματα, περιφρονητικῶς μᾶλλον, ὡς χειρο-
νακτῶν τινων, ἀναφέρονται. Οὕτω τὸν Φιλοχάρεν,
ἀδελφὸν τοῦ Αἰσχίνου, ὀνειδίζει ὁ Δημοσθένης ⁽³⁾ ὡς
«ἀλαβαστροθήκας γράφοιτα», καὶ ὁ Ἀριστοφάνης ⁽⁴⁾ σα-
τυρίζει τὸν Κέφαλον, ὅστις ἐνόμιζεν ὅτι δύναται
«τὰ τριβλία κακῶς κεραμεύειν, τὴν δὲ πόλιν εὖ καὶ κα-

(1) Ἴδε «*Εὐνομίαν*» ἀρ. 130.—(2) Εἰς τὸ μῆλον τῆς Ἑριδος:
«*Ἡ καλὴ λαβέτω*» — (3) Π. Παραπρέσβ. — (4) Ἑκκλ. 252.

λῶς», καὶ ὡς ἀγενῆ βαναυσουργὸν χλευάζει τὸν λυχνοποιὸν Ὑπέρβολον⁽¹⁾. Ἐκ τῶν ὀλίγων δ' ὀνομάτων ὅσα σώζονται ἐπ' ἀγγείων ἐπιγεγραμμένα, τὰ μὲν συνοδεύοντα τὴν λέξιν «ἐποίει» εἰσὶ μᾶλλον τὰ τῶν κεραμέων· μόνα δὲ τὰ προηγούμενα τῆς λέξεως «ἔγραφε» (ὧν οὐ πλείονα τῶν 25 εἰσὶ μέχρι τοῦδε γνωστά), ἄσῃμα τὰ πλεῖστα, δηλοῦσι τοὺς βιομηχάνους, τοὺς τὰς γραφὰς ἐκτελέσαντας. Ἐνίοτε δ' ὁ αὐτὸς «ἔγραφε κάποιησε».

Κατ' ἀρχὰς μέγιστον πλῆθος τῶν ἀγγείων τούτων ἀνευρέθη ἐν Τυρρῆνίᾳ, ὡς καὶ ἐν ταῖς Χαλκιδικαῖς πόλεσι τῆς Καμπανίας, Κύμη καὶ Νώλα, ὥστε καὶ πρὸ τοῦ Βιγχελμάννου κοινῶς ἐνομιζέτο ὅτι ἡ κατασκευὴ αὐτῶν ἀνῆκεν ἰδίως τοῖς Τυρρῆνοῖς, ἐν ᾧ ἡ τέχνη των ἀπαραγνώριστον εἶχε τὸν ἐλληνικὸν τύπον. Ἐν Ὀλκίῳ (Volci) μάλιστα τῆς Τυρρῆνίας εὑρέθησαν ἀγγεῖα Ἀττικὰς ἔχοντα οὐ μόνον γραφὰς, ἀλλὰ καὶ ἐπιγραφὰς (τῶν Ἀθήρηθεν ἄθλον εἰμί), ὁμοίως καὶ ἐν τῇ Κυρηναϊκῇ καὶ ἐν τῷ Κιμμερίῳ Βοσπόρῳ, καὶ ἐν γένει ὅπου ἐπεκράτει βίος ἐλληνικός.

Μετὰ δὲ τὴν ἐλευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος ἀπεδείχθη ὅτι ἀληθὴς πηγὴ τῶν ἀγγείων ἦν ἡ Ἑλλάς, διότι πάμπολλα τοιαῦτα εὑρέθησαν ἐν Ἀθήναις, ἐν Κορίνθῳ ἐν Μήλῳ, ἐν Θήρᾳ, καὶ πανταχοῦ ὅπου νεκροπολεῖς ἢ ἀρχαῖα κεραμεῖα ἀνεκαλύφθησαν. Προφανῶς δὲ διεδίδοντο ἀλλαχοῦ ἢ διὰ τοῦ ἐμπορίου ἀμέσως, ἢ δι' ἀπομιμήσεως τῶν ἐλληνικῶν.

Τῶν ἀγγείων τούτων τὰ ἀρχαιότερα εἰσὶν ὑπόξανθα, σχεδὸν ἀγάνωτα, ἔχοντα δὲ γραφὰς ἐρυθράς, φαιάς, ὑπομελαίνας, καὶ ἰσοβαφεῖς. Τὰ δ' ἐντελέστερα αὐτῶν εἰσὶ πυρρὰ ἢ ἐρυθρά, μελαίνας ἔχοντα καὶ στιλπνάς τὰς γραφὰς. Περὶ τὰ τέλη δὲ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἀρ-

(1) Ἱππ. 1312. - Νεφ. 1069. - Εἰρ. 521. Σχολ. - Χαιρέ· στρατοῦ παρὰ Φρυγνίχῳ ἐν Ἀθην. ΙΑ, 474.

χονται γραφαί κίτριναι (κίττραί) ἐπὶ μέλανος ἐμβαδοῦ. Κατεσκευάζοντο δ' ἐν γένει κατ' ἀρχάς μὲν ὀπτούμενα, ἔπειτα δὲ βαφόμενα διὰ μέλανος χρώματος ἐξ ἀσφάλτου κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐν νάφθᾳ ἀναλελυμένης, καὶ τέλος ξηραίνόμενα εἰς μετρίαν θέρμην. Εἰς πολλῶν τὴν ἐπιφάνειαν φαίνονται ἐξεσμέναι γραμμαί, δι' ὧν ὁ ζωγράφος ὠδήγει τὴν πρόχειρον ἐργασίαν του.

Ἐξ αὐτῶν τὰ ἀρχαιότερα παριστῶσι συνήθως τερατόμορφα ζῶα, ὅσον μονοκέρωσ, καὶ πάνθηρας, καὶ ἄλλα ἀναμιμνήσκοντα τῆς Ἀσιανῆς τέχνης τὰ συνηθέστερα σχήματα, καὶ ἐπωνομάσθησαν διὰ τὸν ἀρχαῖκόν αὐτῶν τύπον *Φοινικίζοντα* ἢ *Αἰγυπτιάζοντα*, ἢ ὑπ' ἄλλων *Δωριζοντα* ⁽¹⁾, διότι κυρίως εὐρίσκονται εἰς δωρικὰς χώρας, ὡς εἰς Θήραν, Μῆλον καὶ ἄλλας νήσους.

Τὰ δ' ἐντελέστερα παριστῶσιν ἰδίως μυθολογικὰ ἀντικείμενα, μάλιστα δὲ πράξεις τοῦ Ἡρακλέους, Διονυσιακοῦς μύθους, ἄλλοτε μὲν ἐμβριθεῖς ἄλλοτε δὲ γελοῖους, μαινάδας καὶ σατύρους, ὧν αἱ ἄνετοι καὶ τολμηραὶ θέσεις συνετέλεσαν οὐ μικρὸν εἰς τὴν τῆς τέχνης ἀνάπτυξιν, ὡς συνετέλεσεν ἡ κωμωδία εἰς τὴν τῆς δραματικῆς ποιήσεως. Ὑπάρχουσι τέλος καὶ γραφαὶ αἰνιττόμεναι τὸν προσδιορισμὸν τοῦ ἀγγείου. Τοιαῦται εἰσὶν ὅσαι παριστῶσι σκηνὰς γυμναστικῶν ἀγώνων, ἢ στέψεις ἀθλητῶν νικηφόρων, ἐπιγεγραμμένα ἐπ' ἀγγείων ἅτινα, ὡς πολλάκις οἱ ἀμφορεῖς ἐλαίου, ἐδίδοντο λόγῳ ἐπινικίων ⁽²⁾.

Ὅσω δ' ἀρχαιότερα τὰ ἀγγεῖα, τόσω φυσικῶ τῷ λόγῳ, καὶ ἀτελέστερος ὁ ζωγραφικὸς αὐτῶν ρυθμὸς, ὑποτιθεμένης ἴσης ἐπιμελείας περὶ τὴν ἐξεργασίαν. Ἐν γένει δ' ἐφ' ὅλης τῆς ἐποχῆς ταύτης εἰσὶν αἱ παραστάσεις ἀρχαῖκαί, δηλαδὴ τὰ μὲν γυμνὰ νευρώδη καὶ μυώδη, αἱ δὲ κινήσεις σκληραὶ καὶ ἀπεσφιγμέναι μέχρι παρα-

(1) Thiersch. Ep. 82. — (2). Ant. hell. II, N. 960.

δοξίας ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, καὶ τὰ ἐνδύματα ἐπιτετηδευμέ-
 νως καὶ παραλλήλως ἐπτυγμένα (1).

(1) Παραδείγματά τινα ἀρχαϊκῶν ἀγγείων ἐκ τῶν Πινάκων
 τοῦ Μυλλέρου (DENKMÄLER der bild. Kunst).

148. Κορινθιακόν, ὑπόξανθον. Ὑπέρυθροι γραφαί, καὶ γραμ-
 μαὶ ἐξεσμέναι. Ζῶα. Ἀνωθεν Θήρα Θερασάνδρου μετ' ἐ-
 πιγραφῶν.
146. Ἐρυθρόν, γραφαὶ μέλαιναι. Ὀπλίτης γυμναζόμενος με-
 ταξὺ 4 θεατῶν. Ἀνωθεν Σειρὴν καὶ δύο Πάνθηρες.
147. Ὀμ. Διόνυσος ὑπηνήτης, κρατῶν καρχήσιον καὶ κλῖμα,
 μεταξὺ δύο σατύρων χορευόντων κόρδακα. Ἀπόλλων
 μεταξὺ Ὠρῶν. Κωμικόν.
91. Παναθηναϊκὸς ἀμφορεὺς. Ἐξ Ἀθηνῶν. Ἐπίγρ. *Tōr*
Ἀθήνηθεν ἄθλορ εἰμί.
92. Ὀμ. Ἀθηνᾶ μεταξὺ δύο κιδόνων, ἐφ' ὧν ἀλέκτορες,
 ἔμβλημα τῆς μάχης. Ὅμοια καὶ ἐκ Μεγάλης Ἑλλά-
 δος καὶ ἐκ Κυρήνης.
93. Ἀθλον νίκης κέλητι. Θήρα κάπρου μετ' ἐπιγραφῆς.
Ἀντιφάτας (βασιλεὺς Λαιστρυγόνων) κτλ. Ἐκ τάφου
 τῆς Καπούης.
94. Ἐρμῆς μετὰ τῶν τριῶν θεῶν πρὸς τὸν Πάριν (ὡς ἐπὶ
 τῆς λάρνακος τοῦ Κυψέλου). Ἰσχναὶ μορφαί, παράλ-
 ληλοι θέσεις, ὀρμητικὴ κίνησις.
95. Μάχη περὶ τοῦ τρίποδος. Μορφαὶ ἀρχαϊκαί, νευρώ-
 δεις, ἀπεσφισμέναι.
96. Ἡρακλῆς πρὸς Κύκνον μαχόμενος, ὡς ἐν τῷ Ἀμυ-
 κλαίῳ θρόνῳ.
97. Ἀχιλλεὺς γενειῶν, σύρων τὸν Ἑκτορα. Συνεχῶς ἐπὶ
 Σικελικῶν ἀγγείων.
98. Ἐριφύλη καὶ Ἀμφιάραος μετ' Ἀδράστου ἐπὶ τεθρίπ-
 που μετ' ἐπιγρ. *Ἀμφιάραος καλέ[ς] παί[ς]*. Ἐν Εὐη-
 νέμῳ (Benevento).
99. Μέμνων κτείνεται ὑπὸ Ἀχιλλέως. — Ἀρπάζεται ὑπὸ
 τῆς Ἥρας, μετ' ἐπιγρ. *Μέμνων*, Ἡώς. Ἐξ Ἀκράγαντος.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΡΙΤΗ

ΑΠΟ ΟΛΥΜ. 80—111, ΗΤΟΙ ΑΠΟ ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ

ΜΕΧΡΙΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Γενική Ἐποψις.

Ἄφ' οὗτου ἡ Ἑλλάς διὰ τῶν μεγάλων θριάμβων τῆς ἐξησφάλισε τὴν ἐξωτερικὴν αὐτῆς ἀνεξαρτησίαν, ἔκτοτε εἰς τὰς ἀκτῖνας τῆς δόξης καὶ εἰς τὴν ἀτμοσφαῖραν τῆς ἐλευθερίας ὠρίμασε δι' αὐτὴν ὁ ἄκρος πολιτισμός, καὶ συγχρόνως ὁ ὠραῖος αὐτοῦ κλάδος, ὁ τῆς καλλιτεχνίας, ὅστις ἐξηκολούθησεν ἀκμαίως ἀνθοβολῶν ἐν ὧσ' ἔλαμπε μεσουρανῶν τῆς Ἑλλάδος ὁ ἥλιος. Ἄλλ' ὅτε ἡ διχόνοια ἐπέφερε τὴν ἐθνικὴν ταπείνωσιν, καὶ ὁ ἐκτραχηλισμός τῆς ἐλευθερίας τὴν ἀπώλειαν τῆς αὐτονομίας, τότε μετὰ τῆς λοιπῆς παρακμῆς ἐφάνησαν καὶ τὰ πρῶτα τῆς ἀλλοιώσεως τῆς τέχνης συμπτώματα.

Καὶ ἐν ὧσ' μὲν προΐσταντο τῆς τύχης τῆς Ἑλλάδος οἱ Ἀωριεῖς, ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν αὐτῶν διεμορφοῦτο καὶ ἡ καλλιτεχνία· ἀλλὰ τῶν Ἀθηναίων ἐγένετο ἀγλαὸν κληρονόμημα, ἀφ' οὗτου εἰς αὐτοὺς περιῆλθεν ἡ ἰσχὺς καὶ ἡ δόξα. Εὐαίσθητοι, ζωηροὶ, νεωτερισταὶ καὶ δραστήριοι, ὑπ' εὐκραέστατον καὶ λαμπρὸν κατοικοῦντες οὐρανόν, καὶ εἰς τόπον περιρρέόμενον, ἐν τῷ κέντρῳ τῆς Ἑλλάδος, ἐφαίνοντο ἐκ φύσεως εἰς πᾶν μέγα πρω-

ρισμένοι. Καὶ τῷ ὄντι ἤρξατο ἡ πρόοδος αὐτῶν ἤδη ἀπὸ Ὀλυμ. 67 γ', ὅτε, ἀποσείσαντες τὸν ζυγὸν τῶν τυράννων, ἔθηκαν εἰς τὴν πόλιν τὴν πρώτην κρηπίδα τῆς ἐλευθερίας. Ἐν δ' Ὀλυμ. 68 γ' § ἐνεπεδώθη ἡ ὑπεροχὴ τοῦ δήμου ἐπὶ τῆς ὀλιγαρχίας διὰ τοῦ Κλεισθένους, καὶ διὰ τῶν Ἀλχμαιονιδῶν, καταβαλόντων τὸν Ἰσαγόραν, προσέτι δὲ καὶ διὰ τῆς πρώτης μεγάλης νίκης ἣν ἐνίκησεν ἡ πόλις καθ' Ἑλλήνων, τῶν Λακεδαιμονίων Κλεομένους καὶ Δημαράτου, προστατῶν τῆς ὀλιγαρχικῆς μερίδος, καὶ κατὰ τῶν Χαλκιδέων καὶ Βοιωτῶν. Τότε πρῶτον ἐξέπεμψαν κληρούχους εἰς τὴν ἡττηθεῖσαν Εὐβοίαν, καὶ ἤρξαντο τῆς σειρᾶς τοῦ καινοφανοῦς τούτου εἵδους τῆς κατακτήσεως, δι' ἧς ἐξετείνοντο τὰ ὅρια τῆς πόλεως μέχρις οὗ ἔφθανεν ἡ δύναμις τῶν ὀπλῶν αὐτῆς. Ὅταν δ' ἐν Ὀλ. 72 γ' μόνοι καὶ ἡρωϊκῶς ἀνεχαίτισαν ἐν Μαραθῶνι τὸν βαρβαρικὸν χεῖμαρρόν, τότε πᾶσα ἡ Ἑλλάς ἐστρεψε θαυμάζουσα καὶ εὐγνωμονοῦσα τὰ βλέμματα πρὸς αὐτοὺς, καὶ ἡ βαθύνοια τοῦ Θεμιστοκλέους, παρακινήσαντος αὐτοὺς ἐν Ὀλ. 73 νὰ δαπανήσωσιν εἰς ναυπηγίαν τὰς τοῦ Λαυρίου προσόδους, τοῖς περιποίησε τὰς ἀθανάτους δάφνας τῆς Σαλαμίνος ἐν Ὀλ. 75 α', καὶ τὴν θαλασσοκρατίαν τῆς Μεσογείου, καὶ τέλος ἐν Ὀλ. 76 β' τὴν ἡγεμονίαν ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες βαρέως ἔφερον τῶν Σπαρτιατῶν τὴν ὑπεροψίαν. Ἐκτοτε ἤρξαντο φορολογοῦντες τοὺς Ἕλληνας ἐπὶ λόγῳ κοινῆς κατὰ τῶν βαρβάρων ὑπερασπίσεως, καὶ ἐν Ὀλ. 79 δ' μετέφερον εἰς Ἀθήνας, καὶ ὡς ἴδιον ἑαυτῶν διέθεσαν, μάλιστα ὑπὲρ ἔργων τῆς τέχνης, τὸ κοινὸν ταμεῖον, οὗ οἱ πόροι, συμποσούμενοι εἰς 460 τάλαντα, ὅταν ἔταξε τοὺς φόρους ὁ Ἀριστείδης, ἡυξήθησαν εἰς 600 ἐπὶ Περικλέους, καὶ εἰς 1300 ὑπὸ τῶν μετὰ ταῦτα δημαγωγῶν. Ἰδίως ὁμως ἦν τῆς πόλεως ἡ ὑπερτάτη ἀκμὴ περὶ Ὀλ. 80, ὅτε καὶ κατέκτησε τὴν Αἴγιναν, τὴν δωρικὴν

καὶ ἄλλοτε θαλασσοκράτορα νῆσον. Τότε καὶ ἡ Ἑλληνικὴ καλλιτεχνία ἐφθασεν εἰς τὸν ἀνώτατον αὐτῆς κορυφῶνα.

Καὶ ἤρξαντο μὲν ἤδη μεγαλύνοντες τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν ὁ Θεμιστοκλῆς καὶ ὁ Κίμων, οἵτινες καὶ τὸν καλλωπισμὸν αὐτῆς δὲν ἡμέλησαν· ἀλλ' ἰδίως ὁ Περικλῆς, ἀναβιβάσας αὐτὴν εἰς βασιλίδος περιοπὴν, ἠθέλησε νὰ τῇ περιβάλῃ καὶ τὸν καλὸν στέφανον τῶν θαυμασίων τῆς τέχνης, διὰ «χιλιοσταλάντων ναῶν» ὁρατὴν ποιῶν καὶ διαιωνίζων τὴν ὑπεροχὴν αὐτῆς ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος συμπάσης.

Ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν δὲ τοῦ πολιτικοῦ μεγαλείου, μεθ' οὗ συνανεντύχθη ἐν Ἀθήναις εἰς βαθμὸν ἀνυπερέβλητον καὶ ἡ εὐγενεστέρα ποίησις καὶ ἡ ὑψηλοτέρα φιλοσοφία, προέκυψε καὶ ἡ τέχνη μεγάλη καὶ σοβαρά, ἀναλόγως τοῦ μεγέθους τῶν περιστάσεων, ἐλευθέρα, ἀναλόγως τῶν ἐλευθέρων θεσμῶν, γλαφυρά, εὐρυθμος καὶ χαρίεσσα, κατὰ τὴν ἰδιαιτέραν τῶν Ἑλλήνων αἴσθησιν, καὶ ὑπὲρ πάντας τῶν Ἀθηναίων.

Ἐκ τῆς φαινῆς δὲ τῶν Ἀθηνῶν ἐστίας ἐξήστραψεν ἡ τέχνη καὶ πανταχοῦ ὅπου ἐξετείνετο αὐτῶν ἡ ἐπιρροή. Ἰδίως δ' ἐπόμενον ἦν μεταξὺ τῶν πόλεων τῆς Πελοποννήσου τὸ Ἄργος μάλιστα νὰ φιλοτιμηθῇ εἰς ἄμιλλαν πρὸς τὴν καλλιτεχνικὴν αὐτῆς δόξαν, καὶ νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῶν παραδειγμάτων αὐτῆς, καθ' ὅσον, ἔχον ἐλευθέρους ὡς αὐτὴ τοὺς θεσμούς, ἦν καὶ διὰ πολιτικῶν σχέσεων συνδεδεμένον μετὰ τῶν Ἀθηνῶν, καὶ συμμετέσχε τῶν εὐτυχημάτων αὐτῶν.

Ἀλλ' ἡ περίοδος αὕτη τῆς τέχνης, μεγάλη διότι μεγάλα παρήγαγε, ἦν χρονικῶς βραχυτάτη, λήξασα μετὰ τῆς ἰσχύος τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ἀπὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου οὐχὶ μὲν παρακμάσασα ἔτι, ἀλλὰ τὰ πρῶτα ἤδη συμπτώματα τῆς ἐπικειμένης παρακμῆς ὑπεμφαίνουσα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ἀρχιτεκτονική.

Τειχοδομία.

Ἡ ἀρχιτεκτονική κατὰ τὴν περίοδον ταύτην δὲν μετέβαλε μὲν κυρίως τύπον καὶ σχῆμα, ἀλλ' ἀνεπτύχθη τελειοποιηθεῖσα ἐπὶ τὸ εὐρυθμότερον καὶ μεγαλοπρεπέστερον.

Ἡ τειχοδομία ὁμῶς μετερρύθμίσθη οὐσιωδῶς, διότι ἡ τὴν συμμετρίαν μάλιστα ἀσπαζομένη δωρική φυλὴ, αὐτὴ, ὡς φαίνεται, ἐγκαταλιποῦσα τὴν πολυγώνιον τῶν τοίχων οἰκοδομήν, παρεδέχθη τὴν διὰ πλίνθων ἢ λίθων συννόμων, τουτέστι παραλληλεπιπέδων ἀκριβῶς ἀλλήλοις συνηρμοσμένων.

Τὸν ὑπὸ τοῦ Θεμιστοκλέους γεγόμενον τειχισμόν τῶν Ἀθηνῶν (ἴδε σελ. 406) συνεπλήρωσεν ὁ Κίμων, κατασκευάσας ἐκ τῶν περσικῶν λαφύρων τῆς ἐν Εὐρυμέδοντι μάχης τὸ νότιον τεῖχος τῆς Ἀκροπόλεως, τὸ *Κιμῶνιον* ἀπ' αὐτοῦ κληθέν⁽¹⁾. Σπουδαιοτάτῃ δ' αὐτοῦ οἰκοδομικῇ ἐπιχειρήσιν ἦν ἡ ἀνέγερσις τῶν *Μακρῶν Τειχῶν*, δι' ἧς κατεδίβασεν, οὕτως εἰπεῖν, τὴν πόλιν εἰς τὴν θάλασσαν, τὸ νέον στοιχεῖον τῆς δυνάμεως καὶ τῆς δόξης αὐτῆς. Ἦρξαντο δὲ, κατὰ Θουκυδίδην⁽²⁾, οἰκοδομούμενα κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐν Οἰνοφύτοις μάχης, ἐν Ὀλ. 80 δ', τὰ δύο σκέλη, *αὐτὸ τε Φάληρόν τε καὶ τὸ εἰς Πειραιᾶ*, καὶ ἐπειδὴ τὸ βόρειον, δηλαδὴ τὸ πρὸς Πειραιᾶ, διήρχετο διὰ τοῦ Ἀλιπέδου, τόπου ἐλώδους καὶ διαβρόχου, ὁ Κίμων ἐπεσκεύασεν αὐτὸ ἐν Ὀλ.

(1) Πλουτ. Κίμ. 13.— (2) Α, 107.

82 δ', τὸ θεμέλιον αὐτοῦ δι' ἰσχυρῶν λίθων στηρίζας ⁽¹⁾. Μεταξὺ δὲ τῶν δύο τούτων τειχῶν ὁ Περικλῆς ὠκοδόμησε μετὰ ταῦτα καὶ ἄλλο τρίτον, τὸ Διὰ μέσου κληθέν. Τινὲς ἐξέλαβον τὴν ἐπωνυμίαν ταύτην ὡς ἐμφαίνουσαν τὸ μεταξὺ τῶν δύο μακρῶν περιεχόμενον μέρος τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως. Ἀλλὰ προφανῶς ἀπατῶνται· διότι ὁ Πλούταρχος λέγει ⁽²⁾. «Τὸ δὲ μακρὸν τεῖχος, περὶ οὗ Σωκράτης ἀκοῦσαι φησὶν αὐτὸς εἰσηγουμένου γινώμην Περικλέους, ἡργολάβησε Καλλικράτης»· ἐν ᾧ ὁ Πλάτων ⁽³⁾. «Περικλέους δὲ καὶ αὐτὸς (Σωκράτης) ἤκουον, ὅτε συνεβούλευεν ἡμῖν περὶ τοῦ διὰ μέσου τείχους». Ὡστε ὅ,τι οὗτος καλεῖ διὰ μέσου, λέγει ἐκεῖνος Μακρὸν τεῖχος. Ἐπὶ δὲ καὶ ὁ Ἀρποκρατίων ⁽⁴⁾. «Ἀρτιφῶν πρὸς Νικοκλέα. Τριῶν ὄντων τειχῶν ἐν τῇ Ἀττικῇ, ὡς καὶ Ἀριστοφάνης φησὶν ἐν Τριφάλῃ, τοῦ τε βερείου καὶ τοῦ νοτίου καὶ φαληρικοῦ, διὰ μέσου τούτων ἐλέγετο τὸ νότιον, οὗ μνημονεύει καὶ Πλάτων ἐν Γοργίᾳ». Καὶ τέλος ὁ Θουκυδίδης ⁽⁵⁾. «Τοῦ τε γὰρ φαληρικοῦ τείχους στάδιοι ἦσαν πέντε καὶ τριάκοντα πρὸς τὸν κύκλον τοῦ Ἀστεος, καὶ αὐτοῦ τοῦ κύκλου τὸ φυλασσόμενον τρεῖς καὶ τεσσαράκοντα. Ἔστι δὲ αὐτοῦ ὁ καὶ ἀφύλακτος ἦν, τὸ μεταξὺ τοῦ τε μακροῦ καὶ τοῦ φαληρικοῦ. Τὰ δὲ μακρὰ τεῖχη πρὸς τὸν Πειραιᾶ τεσσαράκοντα σταδίων, ὧν τὸ ἕξωθεν ἐτηρεῖτο». Ὅθεν φαίνονται ὑπάρξαντα δύο μὲν μακρὰ τεῖχη, ἕτερον δ' αὐτῶν τὸ φαληρικόν, καὶ ἄλλο μὲν τὸ διὰ μέσου τεῖχος, ἄλλο δὲ τὸ μεταξὺ. Ἡ ἀπόστασις τοῦ Πειραιικοῦ τείχους ἀπὸ τοῦ Φαληρικοῦ μεγίστη οὖσα καὶ διὰ τοῦτο δυσφύλακτος, παρεκίνησε τὸν Περικλέα νὰ οἰκοδομήσῃ τὸ Διὰ μέσου, ὥστε αὐτὸ καὶ τὸ βόρειον νὰ συγκδέωσι μόνον τὴν Πειραιαίχην Χερ-

(1) Πλουτ. Κιμ. 13. - Ἀνδοκ. π. Εἰρ. - Αἰσχ. π. παραπρεσβ.
— (2) Περ. 13. — (3) Γοργ. σελ. 655. — (4) Φ. διὰ μέσου
τεῖχος. — (5) Β, 13.

σόννησον μετὰ τῶν Ἀθηνῶν, ἐξ οὗ καὶ ἐγκατελείφθη ὡς ἄχρηστον τὸ νότιον ἢ Φαληρικόν. Μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν δὲ πόλεμον τὰ τείχη ταῦτα ἐκρημνίσθησαν ὑπὸ τοῦ Λυσάνδρου, ἐφυβρίζουσης τῆς μουσικῆς ⁽¹⁾. Ἀλλ' ἐν Ὀλυμ. 96 γ', μετὰ τὴν ἐν Κνίδῳ ναυμαχίαν, ἀνωκοδόμησεν αὐτὰ, τὰ δύο Πειραιϊκὰ τοῦλάχιστον, ὁ Κίμων διὰ τῶν τροπαιούχων του πληρωμάτων ⁽²⁾. Ἐπιγραφὴ δ' εὗρεθεῖσα ἐν Ἀκροπόλει ⁽³⁾ πραγματεύεται περὶ μεταγενεστεράς αὐτῶν ἐπισκευῆς ἐν Ὀλ. 114, καὶ ἐξ αὐτῆς φαίνεται ὅτι ὅλον τὸ ἄνω μέρος τῶν τειχῶν ἦτον, δι' ὀχυρωματικὸς λόγους, ἐκ πλίνθων ὠμῶν, ὡς μαρτυρεῖ τοῦτο καὶ ὁ Βιτρούβιος ⁽⁴⁾, καὶ ὅτι εἶχον καὶ αὐτὰ, ὡς οἱ τῶν πόλεων περίβολοι, πύργους, μεταπύργια καὶ ὑποστέγους ἐπάλλξεις. Ἐν Ὀλ. 173 γ' τέλος, 86 πρὸ Χριστοῦ, ὁ Σύλλας κατέστρεψε τὰ μακρὰ τείχη ἐντελῶς ⁽⁵⁾, καὶ τὰ τελευταῖα αὐτῶν λείψανα μόλις φαίνονται σήμερον.

Ἀξιος λόγου κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην εἶναι καὶ ὁ τειχισμὸς τῶν ἐν Συρακούσαις Ἐπιπολῶν Ἡ διὰ τοὺς Ἀθηναίους ὀλεθρία ἐκστρατεία τῆς Σικελίας ἔφερεν αὐξήσιν εἰς τὰς Συρακούσας, καὶ ὑψώσεν εἰς τὸν θρόνον τὸν Διονύσιον, ὅστις ἐν Ὀλ. 94 γ' ἐτείχισε τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἐπιπολῶν εἰς μῆκος 30 σταδίων ἐν 20 ἡμέραις διὰ 60 χιλιάδων ἀνθρώπων, *ἀεὶ λίθων τετραπόδων, φιλοτίμως συνειργασμένων*, ὡς λέγει ὁ Διόδωρος ⁽⁶⁾. Καὶ ἐκάστου μὲν σταδίου προίστατο εἰς ἀρχιτέκτων, ἐκάστου δὲ πλέθρου ($\frac{1}{8}$ τοῦ σταδίου) εἰς οἰκοδόμος μετὰ διακοσίων ἐργατῶν. Πάμπολλοι δὲ λιθοξοοὶ ἔτεμνον τὸν λίθον, καὶ τὴν ὕλην παρεχόμενον ἑξακισχίλια ζεύγη.

(1) Ξενοφ. Ἑλλ. Β, 2, 20. — (2) Αὐτ. Δ, 82, 92. — 10—12. — (3) Ant. Hell. II, ἀρ. 771. — (4) II, 8, 9. — (5) Στράβ. Θ, 11. — (6) Δ. 118.

Καὶ τὰς λοιπὰς δ' Ἑλληνικὰς πόλεις ἠνάγκασεν ὁ Περσικὸς ὡς καὶ ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος νὰ τειχισθῶσι κατὰ τῶν Ἀθηνῶν τὸ παράδειγμα. Τὰ τείχη τῆς Μεσσηνίας, σωζόμενα μετὰ τῶν πυλῶν αὐτῶν καὶ μετὰ 32 πύργων, κατεσκεύασεν ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐν Ὀλυμ. 102 δ' ἐκ λίθου εἰργασμένου, καὶ συνετέλεσεν αὐτὰ ἐν 85 ἡμέραις. Ὁ αὐτὸς ἤγειρε καὶ τὰ τῆς Μαντινείας, ἐκ λίθου μὲν τὰ θεμέλια, ἅτινα καὶ διατηροῦνται, τὰ δὲ λοιπὰ ἐκ πλίνθων ἀπέφθων (¹). Εἶχον δὲ ταῦτα 8 πύλας καὶ 120 πύργους. Τὰ τῆς Μεγαλῆς Πόλεως (Σινάνου) κατεσκευάσθησαν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον (²), ἀλλ' ὀλίγα μόνον αὐτῶν μέρη ὑπάρχουσιν.

Ἐκτὸς δὲ τούτων, διατηροῦνται ἐν Ἑλλάδι καὶ ἄλλα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἀκέραια τείχη πόλεων ἐκ τῆς ἐποχῆς ταύτης, καὶ κατὰ τὸν ἰσόδομον Ἑλληνικὸν τρόπον ὠκοδομημένα. Τοιαῦτα τὰ τῶν Ἑλευθερῶν ἢ Οἰνόης (Κάζας) ἐν Ἀττικῇ, ὧν διατηρεῖται καὶ πύλη· τὰ τῆς Φυλῆς, τοῦ ὀρμητηρίου τοῦ Θρασυβούλου· τὰ τῶν Πλαταιῶν (Κόκλας) εἰς τὸ πεδῖον ὑπὸ τὴν δυτικὴν τοῦ Κεθαιρῶνος ὑπώρειαν, ἔχοντα πολλοὺς πύργους· τὰ τοῦ Ὀρχομενοῦ (Σκριποῦς), ὅπου τὰ μὲν τῆς πόλεως φαίνονται ἀρχαιότερα, ἐπὶ δὲ τῆς Ἀκροπόλεως, κατὰ τὸ Ἀκόντιον ὄρος, σώζεται ὑψηλὸς τοῖχος τῆς ἐποχῆς ταύτης. Τὰ τῆς Ἀλιάρτου (Μάζι), κειμένης μεταξὺ Θηβῶν καὶ Λεβαδείας. Ἀξιοσημεῖωτα δ' εἰσὶ καὶ τὰ ἐν Φωκίδι τῆς Λιλαΐας, καὶ μάλιστα τῆς Τιθοραΐας (Βελίτζα), ὑπὸ τὸν Παρνασσόν, πολλοὺς ἔχοντα πύργους. Καλῶς διατηροῦνται καὶ τὰ τοῦ Δύστου ἐν Εὐβοίᾳ, καὶ τὰ τῆς Στράτου ἐν Ἀκαρνανίᾳ, καὶ ἐν Πελοποννήσῳ δὲ τὸ τοῦ Σαμικοῦ ἐν Τριφυλίᾳ, καὶ ἐν τῇ αὐτῇ ἐπαρχίᾳ ὁλόκληρος ἡ Ἀκρόπολις τοῦ Λεπραίου (Στροβίστι).

(¹) Παιυσ. Η, 8.— (²) Ξενοφ. Ἑλλ. Ε, 2 λ.

Ἐδίδετο δὲ καὶ εἰς τὴν ῥυμοτομίαν τῶν πόλεων κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐπιμέλεια πολὺ μείζων ἢ κατὰ τοὺς παρελθόντας, τοὺς ἡρωϊκοῦς. Κατὰ Ψευδ'-Ἀριστοτέλην ⁽¹⁾ ὑπῆρχον ἐν Ἀθήναις ἀστυνομικοὶ νόμοι, παλαιοὶ ἤδη ἐπ' αὐτοῦ, καὶ ἀναφερόμενοι εἰς τὰς περὶ οἰκοδομῶν διατάξεις. Ὅταν τοῦ Ἀριστοφάνους τὰ πτηνὰ συνέλαβον τὴν θαρράλειαν ἀπόφασιν νὰ χτίσωσι μακρὰν τῆς γῆς τὴν ἐναέριον πόλιν των, εἰς ἐκ τῶν πρώτων ἔρχεται μεταξὺ αὐτῶν ὁ ἀστρονόμος Μέτων, καὶ σπεύδων νὰ ῥυμοτομήσῃ τὴν Νεφελοκοκχυγίαν πρὶν ἢ κατοικηθῇ, ἐπιλέγει ταῦτα περίπου ⁽²⁾.

«Νὰ σὰς μετρήσω τὸν ἀέρα ἔρχομαι,
νὰ τὸν ῥυμοτομήσω.—

«Μ' ὀρθὸν κανόνα θὰ μετρήσω, νὰ τμηθῇ
τετράγωνος ὁ κύκλος, κ' εἰς τὸ κέντρον του
ἡ ἀγορά· πρὸς δὲ τὸ μέσον κάθετοι
νὰ διευθύνωντ' αἱ ὁδοί, ὡς ὁ ἀστήρ
στρογγύλος ὦν, καθεύτους ὅμως πέριξ του
ἀκτῖνας ἀποστέλλει».

Καὶ ὁ Ἐπαμινώνδας, ἀνεγείρων τὴν Μεσσήνην ἐν Ὀλυμ. 102, μετεπέμψατο ἄνδρας «οἷς τέχνη στεροπούς κατατέμεσθαι, καὶ οἰκίας καὶ ἱερὰ οἰκοδομεῖσθαι, καὶ τείχη περιβάλλεσθαι ⁽³⁾.

Ἐπίσημος δὲ ῥυμοτόμος ὑπῆρχε περὶ τὴν 80^{ην} Ὀλυμπιάδα ὁ Ἰππόδαμος Εὐρυκόοντος ⁽⁴⁾ Μιλήσιος, ἢ, ὡς ὁ σχολιαστὴς τοῦ Ἀριστοφάνους ⁽⁵⁾ τὸν λέγει, Σάμιος. Οὗτος αὐτὴν τῶν πόλεων διαίρεσιν εὔρε, καὶ τὸν

(1) Οἶκον. 5. — (2) Ὅρν. 995. — (3) Πaus. Δ, 27. —

(4) Φώτιος, Ἰπποδάμου Νέμεσις. — Παράβ. Ἡσύχ. φ. Ἰπποδάμου νέμησις. — (5) Ἰππ. 327.

Πειραιᾷ κατέτεμε» (1) κατὰ τρόπον ὅστις ὠνομάσθη ἀπ' αὐτοῦ Ἴπποδάμειος, ὡς Ἴπποδαμεία ἐπεκλήθη καὶ ἡ κεντρικὴ τοῦ Πειραιῶς ἀγορά. Συνίστατο δ' ὡς φαίνεται μάλιστα ὁ τρόπος αὐτοῦ εἰς εὐθυτόμους ὁδοὺς διασταυρουμένας, ὡς τοὺς ἐν Ἰταλίᾳ Θουρίους ἐρρύμοτόμησε «διελόμενος τὴν πόλιν κατὰ μὲν μῆκος εἰς πλατείας τέσσαρας . . . κατὰ δὲ πλάτος . . . εἰς τρεῖς» (2). Καὶ οἱ μὲν Θούριοι ἐκτίσθησαν ἐν Ὀλ. 84 ἀ, τοῦ δὲ Πειραιῶς τὸ σχέδιον ἐγένετο πιθανῶς καὶ ἐφηρμόσθη ἐπὶ Θεμιστοκλέους, ὡς φαίνεται ἐπιμαρτυρῶν καὶ ὁ ἀρχαῖκός χαρακτήρ ἐπιγραφῆς σωζομένης ἐτι ἐν χώρᾳ, καὶ φερούσης τὰς λέξεις· «Ὁρος ὁδοῦ καὶ ἐμπορείου». Διακρίνονται δ' εἰσέτι τοῦ σχεδίου ἐκείνου ἔχνη πολλὰ, θεμέλια ἰδίως οἰκιῶν, εὐθυτάτας ἀποτελοῦντα γραμμὰς. Ἐλέγετο δὲ καὶ τὴν Ῥόδον ῥυμοτομήσας ὁ αὐτὸς ἀρχιτέκτων (3). ἀλλ' οἱ χρόνοι δὲν συμφωνοῦσιν ἐντελῶς, διότι ἡ Ῥόδος ἀνωκοδομήθη ἐν Ὀλ. 93 ἀ. (4), ὅτε ὁ Ἴπποδάμος ἦτον εἰς τὸ ἔσχατον γῆράς του· ὥστε ἡ ἀμφίβολος («φασί») μαρτυρία τοῦ Στράβωνος ἴσως πρέπει οὕτω μόνον νὰ ἐννοηθῇ, ὅτι ἡ Ῥόδος κατὰ τὸν Ἴπποδάμειον ἐκτίσθη τρόπον, ἐπικρατήσαντα ἕκτοτε καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα· διὸ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (5) καλεῖ *Εὐτόμους* πολλὰς πόλεις, καὶ πολλὰι, ὡς ἡ Ἀλιάρτος ἐν Βοιωτίᾳ, σώζουσιν ἔχνη τῆς τοιαύτης εὐθυτομίας.

Καὶ ὁδοὶ δὲ δημόσιαι κατεσκευάζοντο κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, αἱ μὲν λαξευταί, αἱ δὲ λιθόστρωτοι, καὶ ἕτεραι σκιρῶνται, ἡ χτισταί ἐκ συναγωγῶν λιθαρίων (*macadémisées*), καὶ τινων ἔχνη σώζονται πολλαχοῦ ἐν τοῖς βράχοις, ἡ καὶ ἐν τοῖς πεδίοις, ἐφ' ὧν, ὅταν μάλιστα

(1) Ἀριστοτ. Πολιτ. Β, 2. - Ἰδε Bekk. Anecd. I, 266. - Ξενοφ. Ἑλλ. Β, 4, 11. - Ἀνδ. π. Μυστ. 45. - Ἀρπ. φ. Ἴπποδάμεια. — (2) Διόδ. ΙΒ, 40. — (3) Στράβ. ΙΕ, 554 Β. — (4) Διόδ. ΙΓ, 75. — (5) Πολιτ. Ζ, 40.

ἦσαν ταπεινά καὶ ὑγρά, ἡ ὁδὸς ἐξεῖχε διὰ μεγάλων λίθων ὀριζομένη. Τοιαύτη σώζεται π. χ. κατὰ τὸ Θριάσιον πεδῖον, ἡ Ἰερά, καὶ κατὰ τὰς Αἰξωνίδας Ἀλάς ἢ ἀπ' Ἀθηνῶν πρὸς τὸ Σούνιον.

Θέατρον.

Ἐν δὲ τῶν πρώτων ἀποτελεσμάτων τῆς ἐπιδόσεως τῆς εὐημερίας, καὶ τῆς αὐξήσεως τοῦ πλούτου καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα, ἦτον ὅτι ἐξετείνοντο αἱ πόλεις αὐτῆς, καὶ κατεκοσμοῦντο ὑπὸ πολυτελῶν, δημοσίων μάλιστα, οἰκοδομημάτων, ἐν οἷς ἐπίσημον ἐπεῖχον θέσιν τὰ γυμναστικά. Κατ' αὐτὴν δὲ μάλιστα τὴν ἐποχὴν τὸ θαλλερώτερον ἄνθος τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἦτον ἡ δραματικὴ ποίησις, δι' ἧς καὶ ἤδη μάλιστα διεπλάσθη σταθερῶς τὸ σχῆμα τῶν εἰς αὐτὴν ἀφιερωμένων οἰκοδομημάτων, καὶ Θέατρα ἀνηγείροντο εἰς πάσας τὰς πόλεις, τὰς μικρὰς ἐπίσης καὶ τὰς μεγάλας.

Καθὼς πυρὴν τοῦ δράματος ἦν ὁ θρησκευτικὸς ὕμνος, ὃν ἔφαλλον ἐν χορῷ οἱ τελοῦντες τὰ Διονύσια, οὕτω πυρὴν καὶ κέντρον τοῦ θεάτρου ἦν ὁ βωμὸς τοῦ Θεοῦ περὶ ὃν ἐγίνετο ἡ πανηγυρίς. Ὁ λαὸς περιεστοίχιζε τὸν βωμὸν τοῦτον ὅσον ἐνῆν ἐφ' ὑψηλοῦ καθήμενος, ὥπως μὴ στερῇται τῆς θέας. Δύναται δὲ νὰ ὑποτεθῇ ὅτι κατ' ἀστυνομικὴν διάταξιν παρετάττοντο ἰδίως εἰς γραμμὴν οἱ ἐφ' ἀμάξων ἐκ τῶν περιχώρων προσερχόμενοι, οἵτινες μετὰ συνεχεῖς εἰς τὸν πανηγυριζόμενον Βάχχον σπονδὰς, τὴν εὐθυμίαν ἀγροῖκον μᾶλλον καὶ θορυβώδη ἔχοντες, ἴσως ἀντήλλασσον μετὰ τοῦ χοροῦ λοιδορίας τινὰς ἐξ ἀμάξης, καὶ σκωπτικούς διαλόγους, ἐν οἷς ἡ δαιμόνιος μεγαλοφυΐα τοῦ Θεσπίδος καὶ εἴ τινος ἄλλου πρὸ αὐτοῦ, εὔρε τὸ σπέρμα τοῦ δράματος.

Ἀναλόγως πρὸς τὴν τοιαύτην τῶν δραματικῶν προϊόντων γέννησιν ἀνεπτύχθη καὶ ἡ μορφή τοῦ Θεάτρου,

ἔχουσιν κατὰ γενικὸν χαρακτῆρα ὡς ἔπεται. Περὶ τὴν θυμέλην, τὸν ἐπὶ βαθμίδων αἰρόμενον ἑωμὸν τοῦ Διονύσου, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκάθηντο οἱ θεαταί, ἀφ' ἑτέρου δ' ἐπὶ ἱκρίων ἅτινα ἀντικατέστησαν τὰς ἀμάξας, διελέγοντο τὰ τοῦ δράματος πρόσωπα, καὶ ἐν τῷ μεταξὺ χώρῳ ὠρχεῖτο καὶ ἔψαλλεν ὁ χορός. Πρὸς σκόπιμον δὲ κατάρτισμόν τοῦ οἰκοδομήματος, ἀπὸ τῆς θυμέλης ὡς κέντρου ἤγετο κύκλος, οὗ ἡ περιφέρεια διηρεῖτο εἰς δώδεκα ἴσα μέρη, καὶ ταῦτα ἡνοῦντο εἰς τρόπον ὥστε ἀπετέλουν τρία τετράγωνα. Ἦγετο δὲ μετὰ ταῦτα ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ κέντρου, ἀλλὰ διὰ πολὺ μείζονος ἀκτίνος, κύκλος δεύτερος, καὶ τὸ ἥμισυ τοῦ μεταξὺ τῶν δύο δακτυλίου ἐστηρίζετο ἐπὶ λόφου, ἧ, ἐν ἐλλείψει αὐτοῦ, ἐπὶ χειροποιήτου, ἐνίοτε δι' ἀψίδων κατεσκευασμένου ὑψώματος· καὶ τὸ μέρος τοῦτο, ἐνίοτε κατὰ τι μείζον, ἄλλοτε κατὰ τι ἔλασσον ὃν τοῦ ἡμιδακτυλίου, ἐκαλεῖτο κοῖλον (Cavea), καὶ ἦν πρὸς ἑδραν τῶν θεατῶν διασκευασμένον δι' ἡμικυκλικῶν συγκεντρικῶν λιθίνων ἐδωλίων. Πρὸς εὐχερεστέραν δὲ κυκλοφορίαν τῶν θεατῶν, ἐν ἧ δύο τῶν ἐδωλίων τούτων, εἰς τινα ἀπόστασιν ἀπ' ἀλλήλων, ἦσαν εὐρύτερα τῶν λοιπῶν, καὶ διαζώματα καλούμενα, ἐχρησίμευον ὡς διάδρομοι διαιρούντες πάντα τὰ ἐδώλια εἰς δύο ἢ τρία συστήματα. Προσέτι δὲ, κατὰ τὴν διεύθυνσιν τῶν ἀκτίνων τοῦ κύκλου, τῶν διερχομένων διὰ τῶν ἐν τῷ ἡμιδακτυλίῳ γωνιῶν τῶν τετραγώνων, εἰς μείζονα δὲ θέατρα καὶ ἄλλων ἀκτίνων διερχομένων εἰς ἴσην ἀπόστασιν μεταξὺ αὐτῶν, ἤγοντο κάθετοι ἐπὶ τῶν ἐδωλίων ἀναβάθραι, διαιροῦσαι τὰ ἐδώλια εἰς σφηνοειδῆ συστήματα, καλούμενα κερκίδας. Εἰς δὲ τὰ μεγάλα θέατρα, διὰ μέσου τῶν ἀναβαθρῶν τούτων ἤγοντο ἄλλαι καθικνούμεναι ἀπὸ τῆς περιφερείας μέχρι τοῦ πρώτου διαζώματος, καὶ ὅπου τὰ διαζώματα ἦσαν δύο, ἄλλαι πάλιν μεταξὺ τούτων, ἀπὸ τῆς περιφερείας μέχρι τοῦ δευτέ-

ρου διαζώματος. Ἐκαλεῖτο δ' ἐκ τῶν κερκίδων τούτων ἡ μέση καὶ ἐμπροσθία τὸ Βουλευτικόν, ὡς θέσις προσδιωρισμένη διὰ τοὺς ἐν τέλει, Ἐφηβικόν δ' ἐλέγετο ἡ ὀπισθία, διότι ἐκεῖ, ὀπίσω τῶν ἀνδρῶν, ἐκάθηντο οἱ ἔφηβοι καὶ αἱ γυναῖκες, καὶ τέλος ὑπεράνω περιέβαλλε πᾶν τὸ κοῖλον ὑπόστυλος καὶ ὑπόστεγος στοά, ἐν ᾗ ἴσταντο οἱ δοῦλοι, καὶ περίξ αὐτῆς ἐκλείετο διὰ τοίχου ἡμικυκλικοῦ ὁ περίβολος. Τέλος τὸ κατώτερον σημεῖον τοῦ κοίλου ὑψοῦτο κατὰ 6 περίπου πόδας ὑπὲρ τὸ ἔδαφος, μεθ' οὗ ἐκοινώνει διὰ δύο καταβαθρῶν ἀπὸ τοῦ Βουλευτικοῦ. Μεταξὺ δὲ τῶν καταβαθρῶν τούτων θύρα ὑπογείως ὑπὸ τὸ κοῖλον ἀνοιγομένη, ἐχρησίμευεν εἰς τὴν ἐμφάνισιν τῶν νεκρῶν καὶ τῶν ὑποχθονίων πνευμάτων. (Τὸ ἐν Πιν. Ε, 3 σχῆμα ἔχει ἐν μόνον διαζώμα, καὶ δι' ἐξ ἀναβαθρῶν σχηματιζομένης ἑπτὰ κερκίδας).

Κατὰ δὲ τὴν διεύθυνσιν τῆς ἀπέναντι τοῦ κοίλου πλευρᾶς τοῦ τετραγώνου ἤγετο γραμμὴ ἐκτεινομένη μέχρι τοῦ ἐξωτερικοῦ περιβόλου. Ἐπ' αὐτῆς ἦν ἡ σκηνή, ὡς καὶ τὰ πρὸς παρασκευὴν τῶν θεατρικῶν παραστάσεων ἀναγκαῖα οἰκοδομήματα. Τὰ δύο σημεῖα καθ' ἃ ἡ γραμμὴ αὕτη διετέμενετο ὑπὸ τόξου ἀγομένου ἐξ ἐκάστου πέρατος τῆς μικρᾶς διαμέτρου τοῦ κοίλου, λαμβανομένης ὡς ἀκτίνος, προσδιώριζον τῆς σκηνῆς τὸ πλάτος, τὸ δὲ βάθος αὐτῆς ἡ ἐφαπτομένη τοῦ μικροῦ ἐνδοτέρου κύκλου. Ὁ ἐμπρόσθιος τῆς σκηνῆς τοίχος, ὁ στηρίζων αὐτήν, ἐκαλεῖτο προσκήνιον, ἣν ἰσοψῆς πρὸς τὸν τοῦ κοίλου ἐμπρόσθιον, καὶ ἐκοσμεῖτο διὰ παντοίων γλυπτικῶν ἔργων, ἔχων διπλὴν καταβάθραν, ὡς καὶ τὸ κοῖλον, πρὸς τὴν μεταξὺ τοῦ κοίλου καὶ τῆς σκηνῆς ἑκτασιν. Ἦν δὲ τὸ ἔδαφος τῆς σκηνῆς, τὸ Λογεῖον, ἐπτρωμένον διὰ ξύλων ἕνεκα λόγων ἀκουστικῶν, καὶ ἄνωθεν ὑπὸ στέγης καλυπτόμενον προεχούσης· πλαγίως δὲ τῆς σκηνῆς τὰ παρασκήνια, καὶ

ὀπίσω αὐτῶν τὸ μετασκήνιον, ὑψοῦντο εἰς οἰκοδόμημα διόροφον, περιέχον τοὺς θαλάμους τῶν ὑπηρετῶν, τὴν ψαλλίδα, τὸ βροντεῖον, τὰς λοιπὰς μηχανάς, καὶ τὰς εἰσόδους καὶ ἀναβάθρας πρὸς τὰ ἀνωτέρω διαζώματα. Εἶχε δὲ τὸ μετασκήνιον τρεῖς πύλας ἐπὶ τῆς σκηνῆς, ὧν ἡ μὲν μέση ἐκαλεῖτο Βασίλειος, διότι δι' αὐτῆς εἰσήρχετο ὁ Βασιλεὺς, ἡ καὶ ἐν γένει ὁ πρωταγωνιστῆς, αἱ δὲ δύο ἄλλαι ξένιαι, προσδιωρισμέναι διὰ τοὺς ἐπιλοίπους ὑποκριτὰς, ἡ μὲν δεξιὰ διὰ τοὺς ἐγχωρίους, ἡ δ' ἀριστερὰ διὰ τοὺς ὑποτιθεμένους ὅτι ἤρχοντο ἐξ ἄλλοδαπῆς. Πολλάκις εἶχον ἀνὰ μίαν πύλην καὶ τὰ μετασκήνια. Ὅλον δὲ τοῦτο τὸ μέρος τοῦ θεάτρου πρέπει νὰ φαντασθῶμεν ὡς ὑψηλὴν οἰκίαν, κατὰ τὸ μέσον εἰσέχουσαν, καὶ ἔχουσαν κατὰ μῆκος τοῦ προσώπου αὐτῆς 6 ποδῶν ὑψηλὸν ἐξώστην ἐστεγασμένον. Τὸ ἐν Πιν. Ε, 3 σχῆμα παριστᾷ τὸ μετασκήνιον καὶ τὰ παρασκήνια, οὐχὶ δὲ καὶ τὸ προσκήνιον, καὶ ὀπισθεν αὐτῶν μέρος μόνον τοῦ συνήθους οἰκοδομήματος, ὃ ἐπρεπε νὰ ἐκτείνηται μέχρι τῆς ἐπεκτάσεως τοῦ περιβόλου.

Ἡ δὲ μεταξὺ τῆς σκηνῆς καὶ τοῦ κοίλου ἑκτασις, ἡ κατὰ 6 πόδας ἀμφοτέρων ταπεινότερα, ἐκαλεῖτο δρόμος, καὶ παρόδοι μὲν τὰ δύο εὐθύγραμμα ἄκρα αὐτοῦ, τὸ δ' ἡμικυκλικὸν μέσον τὸ περὶ τὴν θυμέλην, ὀρχήστρα. Ἐξ εἰσόδων ἀνοιγομένων ἐν τῷ περιβόλῳ εἰσήρχετο ὁ χορὸς διὰ τῶν παρόδων, τῆς δεξιᾶς ἐὰν ᾖ ἐγχώριος, τῆς ἀριστερᾶς ἐὰν ᾖ ξένος, καὶ κατελάμβανε θέσιν καὶ ὠρχεῖτο ἐν τῇ ὀρχήστρᾳ, τοῦ χορηγοῦ ἱσταμένου ἐπὶ τῆς θυμέλης.

Ἐν Ἀθήναις, ἀφ' οὗτο τοῦ δράμα ἤρχισε τακτικῶς διαπλαττόμενον, αἱ παραστάσεις ἐγίνοντο ἐντὸς ξυλίου θεάτρου. Πесόντων ὁμῶς τῶν ἀρχαίων ἰκρίων ἐν Ὀλυμ. 70, ἐν ᾧ ὑπεκρίνετο ὁ Πρατίνας, ἤρξατο οἰκοδομούμενον τὸ νέον θέατρον, περατωθὲν μόνον ἐν Ὀλ.

109, ὑπὸ τοὺς νοτιονατολικοὺς προπόδας τῆς Ἀκροπόλεως, εἰς ἣν θέσιν σώζονται μεγάλα ῥωμαϊκῆς αὐτοῦ μετασκευῆς, καὶ ὀλίγα τινὰ τῆς ἀρχαίας αὐτοῦ διακοσμῆσεως λείψανα. Τὴν θέσιν αὐτοῦ ἐμφαίνει θεβαίως τὸ ἄνωθεν αὐτοῦ σωζόμενον σπήλαιον, ὃ ἀναφέρει καὶ ὁ Πausanias λέγων⁽¹⁾. «*Ἐν δὲ τῇ κορυφῇ τοῦ θεάτρου σπήλαιον ἔστιν ἐν ταῖς πέτραις ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν*». Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ συγγραφέα ἦγε πρὸς τὸ θέατρον, καὶ συνείχετο μετ' αὐτοῦ, ἡ ὁδὸς τῶν τριπόδων, ἥς ἐν μνημεῖον, τὸ τοῦ Λυσικράτους, ἴσταται ἔτι, ἀνατολικῶς καὶ οὐ μακρὰν τῶν σωζομένων ἐρειπίων. Τέλος δὲ καὶ Ἀττικὸν νόμισμα⁽²⁾, παριστῶν τὴν μεσημβρινὴν ὄψιν τῆς Ἀκροπόλεως, ἔχει ὑπ' αὐτὴν τὸ θέατρον, καὶ ἄνωθεν αὐτοῦ τὸ σπήλαιον. Αὗται πᾶσαι αἱ ἀποδείξεις δὲν καταλείπουσι τὴν ἐλαχίστην ἀμφιβολίαν περὶ τῆς θέσεως τοῦ ἀρχαίου Διονυσιακοῦ θεάτρου, περὶ οὗ λέγει ὁ Πλάτων⁽³⁾, ὅτι περιελάμβανε 30 χιλ. θεατῶν. Κατεστράφη δὲ πιθανῶς τὸ πρῶτον ἐπὶ τῆς πολιορκίας τοῦ Σύλλα.

Τὸ θέατρον τῆς Ἑπιδαύρου ἦν ἔργον τοῦ Πολυκλείτου, οἰκοδομηθὲν ἐν Ὀλυμ. 90, καὶ κατὰ Πausanias⁽⁴⁾, «*ἀρμονίας ἔρεκα καὶ κάλλους ἀξιολογώτατον πάντων*». Τούτου σώζονται τὰ μαρμαρόκτιστα ἐδῶλια, ἄξια τοῦ μεγάλου ἐπαίνου τοῦ περιηγητοῦ. Ἡ διάμετρος αὐτοῦ εἶναι 366'. Ἐν Ἀργεὶ σώζεται ἐπίσης τοῦ θεάτρου τὸ κοῖλον, οὗ τὸ μέσον ἐλαξεύθη ἐν τῷ βράχῳ. Ἡ διάμετρος τῆς ὀρχήστρας εἶναι 500'. Ὁμοίως σώζονται πολλὰ λείψανα τοῦ κοίλου τοῦ θεάτρου τῆς Σπάρτης, πιθανῶς μεταγενεστέρας ἐπισκευῆς. Τὸ δὲ τῆς Μεγαλοπόλεως, τὸ μέγιστον πάντων, κατὰ Πausanias⁽⁵⁾, ἐπὶ λόφου χτιστοῦ στηριζόμενον, ἔχει διάμετρον 550', καὶ ἀκόμη διατηρεῖ ἐν χώρᾳ ἐδώ-

(1) A, 21. — (2) Payne Knight. — (3) Συμπ. π. 173 § 4.
— (4) B, 27. — (5) H, 32.

λια κατεσκευασμένα ἐκ πώρου. Καὶ ἐν γένει δ' αἱ πλεῖσται τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων περιέχουσιν ἐρείπια καὶ ἔγνη θεάτρων, πρὸ πάντων τῶν κοίλων αὐτῶν. Σώζονται δ' ἀξιολογα τοιαῦτα ἐρείπια καὶ ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἐν Σικελίᾳ, Ῥωμαϊκῶν μάλιστα χρόνων, ἡ ἐπὶ Ῥωμαίων μετασκευασθέντα, ὡς καὶ αὐτὸ τὸ τῶν Συρακουσῶν, καίτοι οἰκοδομηθὲν πρὸ τῆς 90^{ης} Ὀλυμπιάδος ὑπὸ Δημόχοπου Μυρίλλλου ⁽¹⁾.

Θεατρικῶν δ' οἰκοδομημάτων ἕτερον εἶδος ἦσαν καὶ τὰ Ὀδεῖα, ὠρισμένα ἰδίως εἰς μουσικὰς ἀσκήσεις, δι' ὃ καὶ ἦσαν ὑπόστεγα, καὶ ὑψηλὰς εἶχον τὰς ὀροφάς. Οὕτως ἐν ἐπιγραφῇ τῶν Παττάρων τῆς Λυκίας φέρεται «Ὀδεῖα μεγάλην ἀμφιβάλων ὀροφὴν» ⁽²⁾. Ἐν Ἀθήναις δ' ὑπῆρχεν ὠδεῖον παρὰ τὴν ἐννεάκρουνον, καὶ ἐν αὐτῷ, ὡς φαίνεται, ἐδιδάσκοντο τὰ δράματα πρὸ τῆς ἀποπερατώσεως τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου ⁽³⁾· καὶ μετὰ ταῦτα ὠκοδόμησεν ἕτερον ὁ Περικλῆς κατὰ Πλούταρχον ⁽⁴⁾, «ἐντὸς πολύεδρον καὶ πολύστενον, τῇ δ' ἐρέψει περικλινὲς καὶ κάταπτες, ἐκ μιᾶς κορυφῆς πεποιημένον, ἰδέοντα λέγουσι γενέσθαι καὶ μίμησιν τῆς Βασιλέως σκηνῆς». Οἱ ἐντὸς στύλοι ἔφερον τὴν ὀροφὴν, ἥτις κατεσκευάσθη ἐκ τῶν ξύλων τοῦ Περσικοῦ στόλου, καὶ πρὸς τὸ κωνοειδὲς αὐτοῦ σχῆμα οἱ κωμικοὶ ἐν χλεῦη παρέβαλλον τοῦ Περικλέους τὴν κεφαλὴν. Τὸ δὲ στάδιον τὸ Παναθηναϊκόν, πιθανῶς ἐξ ἀρχαιοτάτων χρόνων ὑπάρχον, ἀφ' οὔτου ἐτελοῦντο τὰ Ἀθήναια καὶ τὰ Παναθηναῖα κατὰ τὴν χαράδραν τὴν πέραν τοῦ Ἰλισσοῦ, ἐξηργάσθη καὶ συνετελέσθη ἐν Ὀλυμ. 409—412 ὑπὸ Λυκούργου τοῦ Λυκόφρονος, περὶ οὗ λέγει ὁ Ψευδο-Πλούταρχος ⁽⁵⁾· «Καὶ τῷ σταδίῳ τῷ Παραθηναϊκῷ τὴν χρημίδα περιέθηκεν, ἐξεργασάμενος τοῦτο, καὶ τὴν χαράδραν ὁμαλὴν ποιήσας».

(1) Εὐστάθ. Ὀδ. Γ, 68.—(2) Welk. Syll. 25.—(3) Πaus. A, 8.—(4) Περ. 13.—(5) B. I. Ρητ. Λυκ.

Εἰς τὴν οἰκοδομὴν τῶν θεάτρων, τῶν κρηπιδωμάτων τοῦ κοίλου τοῦλάχιστον, ἦν, ὡς εἶδομεν, ἐνίοτε ἀναγκαία τῆς ἀψίδος ἡ χρῆσις. Κατὰ Βιτρούβιον ⁽¹⁾, τὸ σχῆμα τοῦτο εἰσῆγαγεν εἰς τὴν Ἑλλάδα πρῶτος ὁ Δημόκριτος, ὅστις ἀπέθανεν ἐννενηκοντούτης ἐν Ὀλ. 94 ἄ, καὶ ἔγραψε μετ' Ἀναξαγόρου (τοῦ διδασκάλου τοῦ Περικλέους καὶ Σωκράτους) περὶ διοπτικῆς διευθετήσεως καὶ κατασκευῆς τῆς σκηνῆς. Ἀλλ' ἡ ἀψὶς ἐν χρήσει οὖσα ἐν Τυρρήνιᾳ ἤδη ἐν Ὀλ. 40 καὶ ἐπὶ Ταρκυνίου, ἦν γνωστὴ καὶ ἐν Ἑλλάδι εἰς τὴν ἡρωϊκὴν ἀρχιτεκτονικὴν, εἰ καὶ ἀπατᾶται ὁ Πausanias λέγων ⁽²⁾ κατ' αὐτῆς τὸ σύστημα κατεσκευασμένον τὸν θησαυρὸν τοῦ Ὀρχομενοῦ, καὶ ὅτι ὁ ἀνώτατος λίθος αὐτοῦ ἦν εἰς ἀρμονίαν τοῦ πατρὸς ⁽³⁾. Ἐπὶ τῆς κλασικῆς ἐποχῆς ἐγένετο ἐλάχιστη χρῆσις αὐτῆς, ὡς κοσμητικοῦ τοῦλάχιστον στοιχείου ἐν τῇ ἀρχιτεκτονικῇ· ἀλλ' ὅτι γνωστὴ ἦν, ἀποδεικνύει καὶ ὁ Ἀριστοφάνης, ὅστις μεταφορικῶς ὁμιλῶν λέγει ⁽⁴⁾. «Κάμπει δὲ νέας ἀψίδας ἐπ' ὧν».

Ὑψώθη δ' εἰς ἀνυπερέβλητον καλλιτεχνικῆς ἐντελείας βαθμὸν ἡ ἀρχιτεκτονικὴ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἰδίως ἐν τῇ νεωδομίᾳ.

Καὶ ὁ μὲν Δωριεὺς ῥυθμὸς ἐτελειοποιήθη ἐν Ἀθήναις, ἐπὶ τὸ χαριέστερον κοσμήσας τὴν ἀρχαίαν σεμνότητα καὶ μεγαλοπρέπειαν. Ὁ δ' Ἰωνεὺς, ἐν μὲν Ἰωνίᾳ ἔμεινεν εἰς τὸ κανονικὸν αὐτοῦ σχῆμα, ἐν δ' Ἀθήναις κατεποικίλθη περιέργως καὶ περιττῶς· καὶ τέλος ἡ πρὸς κομψοτέραν καὶ πλουσιωτέραν μετάπλασιν τάσις παρήγαγεν ἰδιαίτερον σχῆμα κισνοκράνου, τὸ ἐπικληθὲν Κροίνθιον. Ὁ Βιτρούβιος ⁽⁵⁾ διηγείται ὅτι ἐπὶ τάφου νέας κόρης τροφὸς κατέθετο κάλαθον πλήρη τῶν παιδικῶν αὐτῆς ἀθυρμάτων, καὶ ὅτι

(1) VII, Pref. 11. — (2) Θ, 39. — (3) ἱδ. σελ. 53. —

(4) Θεσμοφ. 53. — (5) IV, 4, 8.

περί αὐτὸν ἰδὼν φυόμενα φύλλα ἀκάνθου ὁ ἀρχιτέκτων
Κ α λ λ ί μ α χ ο ς (περί Ὀλ. 86), συνέλαβε τὴν ιδέαν
 τοῦ Κορινθίου κιονοκράνου. Καὶ τῷ ὄντι ἀνάλογον τοῦ
 τρυφεροῦ τούτου μύθου ἔχει τὸ κορίνθιον κιονόκρανον
 τὴν χάριν καὶ τὴν εὐγένειαν (Πιν. Ε, 4). Ἐπὶ τῆς ῥί-
 ζης, ἥτις εἶναι τὸ ἄνω ἄκρον τοῦ κορμοῦ τοῦ κίονος,
 ἐνίοτε δι' ἀστραγάλων κεκοσμημένον, κάθεται ὁ καὶ
 διὰ τὸ σχῆμα καὶ διὰ τὴν ὑποτιθεμένην καταγωγὴν του
 καλούμενος **κ α λ α θ ο ς**, αὐτὸ τὸ σῶμα τοῦ κιονοκρά-
 νου, στρογγύλος, καὶ περιλαμβανόμενος ὑπ' ὀκτὼ κα-
 τωτέρων φύλλων ἀκάνθου, **τ ρ α χ έ ω ν** λεγομένων,
 ὠραιωτάτων δὲ καὶ διὰ τὰς ποικίλας καὶ βαθείας αὐτῶν
 ἐντομάς, καὶ διὰ τὴν χάριν μεθ' ἧς κάμπτονται πρὸς
 τὰ ἔξω. Μεταξὺ δὲ καὶ ὑπεράνω αὐτῶν αἵρονται ὀκτὼ
 ἕτερα ὑψηλότερα φύλλα, καὶ ἰσχυροτέραν ἔχοντα τὴν
 πρὸς τὰ ἔξω κύρτωσιν. Τέλος ὀπισθεν καὶ τούτων τῶν
 φύλλων προκύπτουσιν ὀκτὼ **κ α υ λ ο ι**, οἵτινες διαι-
 ροῦνται **δίχα**, καὶ οἱ μὲν λεπτότεροι αὐτῶν **χ λάδοι**,
 ἀπαντῶμενοι ἀνὰ δύο, καὶ ἐφ' ἑαυτῶν συστρεφόμενοι
 κατὰ τὰ ἄκρα, ἀναδίδουσιν ὁμοῦ ἀνὰ ἓνα **κ α λ υ κ α**, ἣ
 ἀνέχουσιν ἐν ἀνθέμιον, οἱ δὲ ἰσχυρότεροι, ἀνὰ δύο καὶ
 οὗτοι στρέφονται εἰς τέσσαρας μικρὰς καὶ προερχού-
 σας ἑλικας, ἀπὸ στρογγύλου εἰς τετράγωνον μετα-
 βαλλούσας τὸ κιονόκρανον. Ἐπὶ πάντων δ' ἐπίκειται ὁ
ἄ β α ξ, τετράγωνος, ἀλλ' εἰσεχούσας ἔχων τὰς πλευράς
 κατὰ τὸ μέσον, ὅπου οἱ κάλυκες, προεχούσας δὲ τὰς γω-
 νίας, αἵτινες εἰσὶ συνήθως κατατετμημέναι, καὶ ἄνωθεν κο-
 σμούμενος διὰ κυματίου ἢ ἀπλοῦ ἢ διὰ γλυφῶν ποικίλου.

Εἰς τὸν ῥυθμὸν τοῦτον τὸ ἐπιστύλιον καὶ ὁ θριγκὸς
 εἰσὶν Ἰῶνια, οἱ δὲ κίονες ἔτι ἐπιμηκέστεροι τῶν ἰωνι-
 κῶν, ὥστε ὁ Βιτρούβιος παραβάλλει αὐτοὺς πρὸς τὴν
 χάριν καὶ τὰς ἀναλογίας παρθενικοῦ σώματος.

Οἱ Κορίνθιοι κίονες ἤρξαντο, φαίνεται, ἐφαρμοζό-
 μενοι τὸ πρῶτον παρέργως μόνον, καὶ ὡς ἐπικόσμησις

ναῶν ἄλλον ἐχόντων ρυθμόν. Οὕτως εἰς μόνος κίων Κορίνθιος εὐρεθεῖς εἰς τὸν ναὸν τῆς Φιγαλείας, ὑπετέθη ὑπὸ τινων εἰς αὐτὴν ἀνήκων τὴν οἰκοδομὴν τοῦ ναοῦ, καὶ ἐπομένως ἐξελήφθη ὡς τὸ ἀρχαιότατον τῆς ἐργασίας ταύτης παράδειγμα. Εἶχε δὲ καὶ Κορινθιουργεῖς κίονας μετὰ τῶν Δωρίων καὶ Ἰωνίων καὶ ὁ ὑπὸ Σχόπα οἰκοδομηθεὶς ἐν Τεγέα ναὸς τῆς Ἀλέας Ἀθηνᾶς. Ἀλλ' ἐκ τῶν σωζομένων πρῶτον ἄρτιον οἰκοδόμημα ὁλοκλήρως κατὰ τὸν ρυθμὸν τοῦτον κεκοσμημένον, εἶναι τὸ ἐξ Ὀλ. 111 β' ἐν Ἀθήναις μικρὸν χορηγικὸν μνημεῖον τοῦ Λυσικράτους.

Χαρακτὴρ δὲ γενικὸς τῶν μὲν Ἀττικῶν ναῶν, οὓς ἐμιμοῦντο καὶ οἱ τῆς λοιπῆς κυρίως Ἑλλάδος, ἦν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τῆς ὑπερτάτης ἀκμῆς, ἡ καθαρὰ συμμετρία, ἡ τῶν μορφῶν ἀγνότης, ἡ ἐντελής καὶ γλαφυρὰ ἁρμονία. Τῶν δ' ἐν Ἰωνίᾳ, ἡ πολυτέλεια μᾶλλον καὶ ἡ μεγαλοπρέπεια, μετ' ἐλάσσονος ὁμως ἐξεργασίας καὶ τελειότητος· καὶ ἐν Σικελίᾳ ἐπεκράτει μεγαλεπήβολος ἐπίνοια καὶ γιγαντιαῖον μέγεθος.

Σῶζονται δὲ πολλὰ καὶ πολύτιμα ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα τῶν μεγάλων ἐκείνων χρόνων, ἀξιόλογα παραδείγματα τῶν ὅσα οἱ συγγραφεῖς μαρτυροῦσι περὶ τῆς τέχνης. Τὰ δὲ πλεῖστα καὶ θαυμαστότατα εἰσὶ τὰ Ἀττικά, ἐξ ὧν θέλω ἀρκεσθῆ εἰς μόνον τὰ περιφημότερα ἢ τὰ ἄριστα διατετηρημένα, ἀπολογούμενος ὡς ὁ Ἡγησίας¹⁾, ὅτι αὐτὸ δύναμαι δηλῶσαι καθ' ἑκαστον, ἡ γὰρ Ἀττικὴ Θεῶν ἐστὶ κτίσμα καὶ προγόνων ἡρώων.

Τὸ ἐκ τῆς ἐποχῆς ταύτης σχεδὸν ἐντελῶς σωζόμενον ἀρχιτεκτονικὸν μνημεῖον, καὶ διὰ τοῦτο πλείστης προσοχῆς ἄξιον, εἶναι συγχρόνως καὶ τὸ ἀρχαιότατον τῶν ἀνηχόντων εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους, ὁ ὠραῖος ναὸς ὁ θεωρούμενος ὡς ὁ τοῦ Θεσέως, ὃν Κίμων ὁ Μιλιτιάδης

(¹) Στράβ. 11.

ὠκοδόμησεν ἵνα ἐνθάψῃ τὰ ὀστέα τοῦ χτίστου τῶν Ἀθηνῶν, ὅταν, κατὰ χρησμόν, εὐρὼν αὐτὰ εἰς Σκύρον, τὰ μετέφερεν εἰς Ἀθήνας, κατ' Ὀλυμ. 77 δ'—80 (1). Ὁ Πausanias (2) καὶ ἕτεροι μαρτυροῦσι περὶ τοῦ ναοῦ ὅτι εἶχε τοὺς τοίχους ἔσωθεν κεκαλυμμένους γραφαῖς.

Τὸ δὲ σωζόμενον οἰκοδόμημα εἶναι δωρίου ρυθμοῦ, περίπτερον, ἥτοι ὁλόκληρον κίωνων στοὰν ἔχον περίξ, καὶ ἀνὰ δύο κίονας ἐν παραστάσι κατὰ τὰ δύο πρόσωπα, ἐξάστυλον, καὶ πλάτος μὲν ἔχον 45' μῆκος δὲ 104', καὶ ὕψος 33', προσέτι δὲ πυκνόστυλον, διότι οἱ κίονες αὐτοῦ, ἔχοντες 11 ἐμβατῶν ὕψος, ἀπέχουσιν ἀπ' ἀλλήλων κατὰ 3 ἐμβάτας. Τὸ σχῆμα τῶν κιονοκράνων ἴδ. ἐν Πιν. Α, 7. Ἐσωτερικῶς οὐδὲ μαρτυρεῖται οὐδὲ φαίνεται ὅτι εἶχε διαίρεσιν τινα, ὡς ὀπισθοδόμου, μόνον δὲ κατὰ σωζόμενα ἔχνη, αἱ παραστάδες, τοῦλάχιστον αἱ δυτικαί, ἤνοῦντο διὰ κιγκλίδων μετὰ τῶν ἐν αὐταῖς κίωνων. Καὶ ἡ μὲν ὑπάρχουσα αὐτοῦ ὀροφή εἶναι μεταγενεστέρα, ἐκ τῶν χριστιανικῶν χρόνων· βέβαιον ὁμῶς εἶναι ὅτι καὶ τὸ πάλαι δὲν εἶχε τὴν τῶν ὑπαίθρων ναῶν διάθεσιν, ἥτις μόνον εἰς μεῖζονας ναοὺς ἐφηρμόζετο. Ἄν ἀληθῶς εἶχεν ὀροφήν, ὥς ἐλάμβανεν ἱκανὸν ἐκ τῆς μεγάλης πρὸς ἀνατολὰς πύλης, ἥτις κατεστράφη, ἀντικαταστηθεῖσα ὑπὸ τῆς ἀψίδος τοῦ Ἱεροῦ, ὅταν ὁ ναὸς ἔγινεν ἐκκλησία. Ἦν δ' ἀναγκαία ἡ ὀροφή ὅπως ἴσως σώζῃ κατὰ τῶν στοιχείων τὰς ἐπὶ τῶν ἔσω τοίχων γραφάς, ἐκτὸς ἂν διὰ τὸν φωτισμὸν αὐτῶν τούτων τῶν γραφῶν ὑποτεθῇ μᾶλλον ἄστεγος. Ἐξῶθεν δ' αἱ δύο ἐλάσσονες τῆς ζωοφόρου πλευραὶ, ὡς καὶ αἱ μετόπαι τῆς ἀνατολικῆς, καὶ ἀνὰ τέσσαρες ἐκ τῶν δύο μακρῶν πλευρῶν, αἱ πλησιέσταται τῇ ἀνατολικῇ, ἄρα ὅλαι αἱ τῆς ἄκρας τῆς πρὸς τὴν πόλιν ἐστραμμένης, ἐχοσμοῦντο διὰ γλυπτικῶν συμπλεγμάτων, καὶ αἱ λοι-

(1) Πλουτ. Θεσ. 36. - Κίμ. 8. — (2) Α, 17.

παὶ μετόπαι ὑπενόηθη ὑπὸ τινων μὴ ἦσαν ἄρα ἐξωγραφημένοι, ὡς φαίνονται μέχρι τοῦδε διὰ ποικιλοχρόων γραπτῶν μαιάνδρων καὶ ἀνθεμίων κεκαλυμμένα διάφορα τῶν ἐξωτερικῶν κοσμητικῶν μερῶν, οἷον ἡ ὑδρορρόη, ἡ ἐπικρανίτις τῶν τοίχων καὶ τῶν ὀρθοστατῶν, ἡ κάτω ἐπιφάνεια τῶν δοκῶν, καὶ τὰ φατνώματα τῆς ὀροφῆς τοῦ περιστυλίου, ἅτινα εἰς τὸν ναὸν τοῦτον εἰσὶν οὐχὶ μονόλιθα, ἀλλὰ περιαιρετὰ καὶ κινητὰ, ἔχοντα ἐγγεγλυμένον ἀνὰ ἓν ἀρχαῖκόν γράμμα, πρὸς γνῶσιν τῆς θέσεως ἐνὸς ἐκάστου.

Ἐπὶ τοῦ μεσαιῶνος, τὸ ὄνομα Ναοῦ τοῦ Θεσέως ἐδίδετο ἄνευ, ὡς φαίνεται, οὐδεμιᾶς ἀμφισβήτησεως εἰς τὸ σωζόμενον οἰκοδόμημα. Οὕτω καὶ ὀνομάζουσιν αὐτὸ ἀδιστακτῶς οἱ ἐν 1675 περιηγηθέντες Σπῶν καὶ Οὐηλέρος. Ἀλλὰ κατὰ τῆς ἐπωνυμίας ταύτης ἐνστάσεις ἠγέρθησαν ὑπὸ τοῦ Λ. Ῥός, ἰσχυριζομένου, ὅτι οὐδὲν ἀποδεικνύει τὸ ἱερὸν τοῦτο ὡς ναὸν τοῦ Θεσέως, ἐξ ἐναντίας δ' ὅτι ἐκ τῆς θέσεώς του μαρτυρεῖται ναὸς τοῦ Ἀρεως⁽¹⁾. Στηρίζει δὲ τὴν γνώμην του ταύτην εἰς τὰ ἐπόμενα ἐπιχειρήματα.

ἀ. Ἐκτὸς, λέγει, τοῦ Ἡσυχίου καὶ τοῦ μεγάλου Ἐτυμολογικοῦ, οὐδεὶς ὀνομάζει τὸ Θεσεῖον ναόν. Καὶ αἱ μαρτυρίαι μὲν αὗται δὲν πρέπει ὅλως νὰ παροραθῶσι, διότι ἡ ἐξ ἀρχαίων ἠρύσθησαν συγγραφέων, ἡ εἰσὶν ἀπηχῆσεις τῆς τότε κοινῆς φήμης. Ὁ δὲ Πausanias ὀνομάζει τὸ Θεσεῖον σηκόν, ἴσως κυριολεκτῶν, διότι οὕτω, κατὰ Πολυδεύκην⁽²⁾ ἐκαλοῦντο ἰδίως οἱ ναοὶ τῶν ἡρώων, ἐξ οὗ πιθανὸν φαίνεται ὅτι διέφερον κατὰ τι οἱ σηκοὶ τῶν ναῶν καὶ ὡς πρὸς τὸ σχῆμα, κατὰ τοῦτο μάλιστα, ὡς ἐκ τοῦ ὀνόματος εἰκάσαι, ὅτι ἦσαν ἴσως περιφράγματα ἄστεγα, ὅποτον καὶ ἄλλως ὑποτίθεται ὑπὸ

(1) Ῥός, τὸ Θεσεῖον καὶ ὁ ναὸς τοῦ Ἀρεως 1838. —

(2) I, I, 6. — Ἰδ. καὶ Ἀμμών. — Εὐστάθ.

τινων ὅτι ἔπρεπε νὰ εἶναι καὶ τὸ Θησεῖον, ὅπως μᾶλλον φαίνεται ὁ ἐσωτερικὸς γραφικὸς αὐτοῦ κόσμος. Ἰσως δὲ ὡς ἐτέρα διάκρισις μεταξὺ ναοῦ καὶ σηκοῦ δύναται νὰ ἐκληφθῇ καὶ ἡ ὡς πρὸς τὰς βαθμίδας τοῦ στερεοβάτου τοῦ ἱεροῦ τούτου παρατηρουμένη διαφορὰ, ὅτι ἔχει δύο καὶ μόνον, ἐν ᾧ τρεῖς βαθμίδας τοῦλάχιστον ἔχουσι πάντοτε οἱ ναοί.

Β'. Ὁ Πλούταρχος λέγει τὸν Θησεῖα ταφέντα «ἐν μέσῃ τῇ πόλει, παρὰ τὸ *nῦν Γυμνάσιον*» (1), ἐν ᾧ τὸ Θησεῖον δὲν ἦτον, ὡς φρονεῖ ὁ Ῥόσς, ἐν μέσῃ τῇ πόλει. Ἀλλὰ, κατὰ Πausanίαν, τὸ Γυμνάσιον (τοῦ Πτολεμαίου), οὗ ἄλλως τε λείψανα σχεδὸν ἀναμφισβήτητα σώζονται εἰς μικρὰν ἀπόστασιν τοῦ προκειμένου οἰκοδομήματος, παρὰ τὴν ἀνακαλυφθεῖσαν στοᾶν τοῦ Ἀττάλου, «οὐ πολὺ ἀπέειχε τῆς ἀγορᾶς» (2), ἥτις, ὡς γνωστὸν, προὔχῳρει μέχρι τῆς ἀνόδου τῆς Ἀκροπόλεως· διότι ἐν ᾧ φέρ' εἶπεῖν ὁ Ἀρποκρατίων (3) τίθησι τὸ ἄγαλμα τῆς Πανδήμου Ἀφροδίτης «περὶ τὴν ἀρχαίαν ἀγορὰν», ὁ Πausanίας (4) ἀπαντᾷ αὐτὸ κατὰ τὴν εἴσοδον εἰς τὴν Ἀκρόπολιν· καὶ ὁμοίως, ὁ μὲν Ἀρρίανος (5) λέγει τοὺς ἀνδριάντας τῶν τυραννοκτόνων ἵσταμένους «ἢ ἀντιμετρεῖς πόλιν», ὁ δ' Ἀριστοτέλης (6) καὶ ὁ Λουκιανὸς (7), ἐν τῇ Ἀγορᾷ, ὅπερ ἐπικυροῖ καὶ ὁ Ἀριστοφάνης, διὰ τῶν λόγων (8), «Ἀγοράσω τ' ἐν ὅπλοις ἐξῆς Ἀριστογείτονιν». Ἐκ τούτων ἄρα συνάγεται ὅτι ἡ θέσις τοῦ ἱεροῦ τούτου ἦν ἐν μέσῃ τῇ ἀρχαίᾳ πόλει, κατὰ πλάτος θεωρουμένη.

Γ'. Κατὰ Πausanίαν (9), «ὑπὲρ τὸν Κεραμικὸν καὶ στοᾶν τὴν καλουμένην Βασίλειον γὰρ ἐστὶν Ἡφαίστου» (καὶ τὸ Γυμνάσιον)· τὸ δὲ ὑπὲρ κατὰ τὸν Ῥόσς σημαίνει ὁ ψ η λ ὅ τ ε ρ ο ν, πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν· ἄρα τὸ Γυ-

(1) Β. Θησ. 36. — (2) Α, 27. — (3) Φ. Πάνδημος. —

(4) Α, 22. — (5) Ἀναβ. Ἀλεξ. Γ, 16. — (6) Ῥητορ. Α, 9. —

(7) Παρασιτ. 48. — (8) Λυσιστρ. 634. — (9) Α, 14.

μνάσιον., καὶ ἐπομένως καὶ τὸ Θησεῖον, ἔκειτο παρὰ τὴν Ἀκρόπολιν. Ἀλλὰ τὴν σημασίαν ταύτην δὲν ἔχει ἀναγκαιῶς ἡ λέξις ὑπὲρ, καὶ ἐν ᾧ ἀλλαγῶ (1) ὁ Πausanías λέγει ὅτι ἀνωτέρω τῆς Θόλου εἰσὶν οἱ ἀνδριάντες τῶν ἐπωνύμων, αὐτὸς ὁ Κ. Ῥός θέτει αὐτοὺς ἀπώτερον τῆς Ἀκροπόλεως καὶ βορειότερον.

δ'. Ὁ Ῥός στηρίζει τὴν κρίσιν του περὶ τῆς θέσεως τοῦ Θησείου εἰς τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι τὸ παρὰ τὴν εἴσοδον τῆς Ἑρμαϊκῆς ὁδοῦ ἐν ἔτει 1837 ἀνακαλυφθὲν μνημεῖον, ἦν τὸ τοῦ Εὐβουλίδου. Ἀλλ' εἰς ἀποδείξιν τῆς ὑποθέσεως ταύτης χωρεῖ διὰ μεθόδου λίαν ἐπισημοῦ καὶ ἀνεπαρκοῦς, διότι ἀντὶ εἰς τὴν ἔρευναν αὐτῆς ν' ἀκολουθήσῃ παρὰ ποδας τὸν Πausanían, ἐξ ἐναντίας τὴν θέσιν ὡς δεδομένην ὑπολαμβάνων, ἀξιοῖ ἀπ' αὐτῆς νὰ ὀδηγήσῃ τὸν Πausanían εἰς τὴν περιοδείαν του.

ε'. Εἰ καὶ αἱ δύο τοῦ οἰκοδομήματος ζωφόροι ἀναφέρονται εἰς τὸν Θησέα, καὶ αἱ μετόπαι παριστῶσιν ἄθλα αὐτοῦ, καὶ τοῦ ἄλλου ἐκείνου Θησεῶς, τοῦ Ἑρακλέους, ὁ Κ. Ῥός δὲν παραδέχεται τοῦτο ὡς ἀποδείξιν ὑπὲρ τῆς ταυτότητος τοῦ Θησείου, διότι φρονεῖ ὅτι τὰ τῶν ναῶν ἐξωτερικὰ κοσμήματα τυχαίως ἐξελέγοντο, καὶ οὐδεμίαν σχέσιν εἶχον πρὸς τὴν ἐντὸς λατρευομένην θεότητα. Ἀλλὰ πάντα τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα τὸ ἐναντίον ἀποδεικνύουσιν, ὅτι δηλαδὴ, ὅταν τὰ κοσμήματα ταῦτα δὲν εἶναι ἀπλᾶ ἀνθέμια, κάλχηι ἢ βούκρανα, ἔχουσι πλείονα καὶ σχέσιν πρὸς τὸν ἐν τῷ ναῷ λατρευόμενον Θεὸν ἢ πρὸς πάντα ἄλλον, ὡς τοῦτο περιέργως ἐπικυροῖ καὶ αὐτὴ ἡ ἐξαίρεσις ἀποτελοῦσα ζωφόρος τοῦ ἐν Φιγαλείᾳ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος.

Ἐκ τούτων πάντων δύναται ἄρα νὰ ἐξαχθῇ τὸ ἱκανῶς βέβαιον, καὶ διὰ τὴν τοπογραφίαν τῶν Ἀθηνῶν σπουδαῖον συμπέρασμα, ὅτι τὸ ἤδη ὀνομαζόμενον Θη-

(1) A, 5.

σεῖον ὀρθῶς ὀνομάζεται, καὶ ὅτι ὡς τοῦτο σχεδὸν πάντοτε συνέβαινε, καταλλήλως ἀφιερώθη εἰς ἅγιον παριστώμενα συγγενῇ τοῦ ἀρχαίου ἥρωος ἰδέαν, τὸν ἅγιον Γεώργιον.

Ἀλλὰ τὸ μεγαλουργημα τῆς ἐποχῆς ταύτης συνέλαβε κυρίως τοῦ Περικλέους ἡ μεγαλόνοια. Αὐτὸς ἐκεῖνος, ὅστις κατέστησε τὰς Ἀθήνας πολιτικὸν κέντρον καὶ πρωτεύουσαν τῆς Ἑλλάδος, αὐτὸς, ἀνεγείρων αὐτὰς ἀπὸ τῶν ἐρειπίων ἃ ἐσώρευsen ἡ μηδικὴ εἰσβολή, ἠθέλησε ν' ἀναδείξῃ αὐτὰς συγχρόνως παντὸς τοῦ ἀρχαίου κόσμου κέντρον καὶ προσκύνημα καλλιτεχνικόν, καὶ ἰδίως νὰ ἐπιθέσῃ αὐταῖς, ὡς βασιλικὸν διάδημα, τὸν κόσμον τῶν ἀθανάτων μνημείων τῆς Ἀκροπόλεως. Συγχρόνως δὲ, σκοπὸν ἴσως προτιθέμενος ὁ δημοκρατικὸς οὗτος μονάρχης, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν ἀρχαίων τυράννων, ν' ἀσχολῇ εἰς εὐγενῇ ἔργα καὶ νὰ τρέφῃ τὸν ἄνθρωπον, ὅπως τὸν ἔχῃ εὐγνώμονα καὶ πειθήνιον, γιγαντιαίαν ἀνέπτυξε βιομηχανικὴν δραστηριότητα ἐν Ἀθήναις, «ὅπου, κατὰ Πλούταρχον⁽¹⁾, ἔλη μὲν ἦν λίθος, χαλκός, ἐλέφας, χρυσός, ἔβενρος, κυπάρισσος, αἱ δὲ ταύτην ἐκποροῦσαι καὶ κατεργαζόμεναι τέχναι, τέκτορες, πλάσται, χαλκοτένιοι, λιθουργοί, βαφεῖς, χρυσοῦ μαλακτῆρες, ἐλέφαντος ζωγράφοι, ποικιλιταί, τορνευταί. Πομποὶ δὲ τούτων καὶ κομιστῆρες, ἔμποροι, καὶ ναῦται, καὶ κυβερνήται, κατὰ θάλασσαν· οἱ δὲ κατὰ γῆν ὑμαξοπηγοί, καὶ ζευγοτρόφοι, καὶ ἡνιόχοι, καὶ καλωστροφοί, καὶ λιουργοί, καὶ σκυτοτόμοι, καὶ ὁδοποιοί, καὶ μεταλλεῖς». Ἀνέθηκε δὲ τὴν διεύθυνσιν τῶν ἔργων τοῦ εἰς τὸν μεγαλοφυέστατον τῶν καλλιτεχνῶν τῆς ἐποχῆς τοῦ καὶ ὅλης τῆς ἀρχαιότητος, τὸν μέγαν Φειδίαν, ὃν ἡ τύχη ἐπὶ τούτῳ φαίνεται θεῖσα πλησίον τοῦ Περικλέους, ὅπως ἀνχ-

(¹) Β. Περικλ. 12.

δείξῃ αὐτὸν μείζονα. «Πάντα δὲ διείπε καὶ πάντων ἐπισκοπος ἦν αὐτῷ Φειδίας, καίτοι μεγάλους ἀρχιτέκτονας ἔχόντων καὶ τεχνίτας τῶν ἔργων ⁽¹⁾. Ὑπὸ τούτου τὴν γενικὴν ἐπιτήρησιν κατεκαλύπτετο ἡ Ἀκρόπολις ὑπ' ἀριστουργημάτων, μετ' ἀκατανόητου ταχύτητος, καὶ ἐν κάλλει ἀπαραμίλλῳ ἐκτελουμένων. «*Ἀναβαινόντων δὲ τῶν ἔργων ὑπερηφάνων μὲν μεγέθει, μορφῇ δ' ἀμιμήτων καὶ χάριτι, τῶν δημιουργῶν ἀμιλλωμένων ὑπερβάλλεσθαι τὴν δημιουργίαν τῇ καλλιτεχνίᾳ, μάλιστα θαυμάσιον ἦν τὸ τάχος.* Ὡν γὰρ ἕκαστον ὥοιτο πολλαῖς διαδοχαῖς καὶ ἡλικίαις μόλις ἐπὶ τέλος ἀφίξεσθαι, ταῦτα πάντα μιᾶς ἀκμῇ πολιτείας ἐλάμβανε τὴν συντέλειαν ⁽²⁾.

Δὲν περιωρίζοντο δὲ τὰ ἔργα ταῦτα εἰς ἓνα μόνον ναόν, ἀλλὰ περιελάμβανον πᾶσαν τὴν Ἀκρόπολιν, ἣν ὁ Περικλῆς, καὶ ὁ δαιμόνιος ἐκτελεστής τῶν μεγάλων αὐτοῦ ἐπιβολῶν, ἤθελον νὰ κοσμήσωσι διὰ γενικοῦ σχεδίου εἰς λόφον ἱερὸν τοῖς Θεοῖς, εἰς γιγαντιαῖον καὶ ἄρτιον καλλιτέχνημα. Ὁ τραχὺς καὶ πανταχόθεν ἀπότημος βράχος αὐτῆς, ἐν τῇ ἀπωτάτῃ ἀρχαιοτάτῃ κατοικία τῶν ὀλιγαριθμῶν Ἀθηναίων, ὑψοῦτο ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις ἐν μέσῃ τῇ πόλει, φρούριον περιέχον καὶ τὸ πανάρχαιον ἱερὸν, προσιτὸς δὲ μόνον ἐκ δυσμῶν διὰ τῆς χαράδρας τῆς διαιρούσης αὐτὸν ἀπὸ τοῦ Ἀρείου Πάγου. Δύο ὁδοὶ αὐτὴν διασχίζουσιν, ἡ μὲν ἀπὸ βορρᾶ καὶ τῆς ἀγορᾶς, ἐκ τοῦ σημείου ἐναρξομένη οὐ ἴσταντο οἱ ἀνδριάντες τῶν τυραννοκτόνων ⁽³⁾, ἡ δ' ἐκ νότου ἐνώπιον τῶν μὴ σωζομένων ναῶν τοῦ Ἀσκληπιοῦ, τῆς Θέμιδος, τῆς Πανδήμου Ἀφροδίτης, τῆς Κουροτρόφου Γῆς καὶ τῆς Δήμητρος Χλόης διερχομένη ⁽⁴⁾, ἐκάμπτοντο πρὸς ἀλλήλας, καὶ συναντῶμεναι κατὰ τὴν κο-

(1) Αὐτ. 13.—(2) Αὐτ.—(3) Ἀρρίαν. Ἀλεξ. Ἀν.Γ, 16.—
(4) Πaus. Α, 21—22.

ρυφήν αὐτῶν, ἔφερον εἰς αὐτὴν τὴν εἴσοδον. Ἐγίνετο δ' ἡ ἀνοδος οὐχὶ διὰ τῆς ἤδη ὑπαρχούσης κλίμακος καὶ τῆς πρὸ αὐτῆς ἀνοιγομένης πύλης, διότι ἀμφότεραι οὐδ' ὑπὸ συγγραφείως, οὐδ' ὑπὸ μνημείου τινὸς τῆς Ἑλληνικῆς ἐποχῆς μαρτυρούμεναι, φαίνονται χρόνων οὐσαι πολὺ μεταγενεστέρων, ἢ μὲν τῶν τοῦ Αὐγούστου, ἢ δὲ τῶν τοῦ Οὐαλεριανοῦ· ἀλλ' ὁ λόφος αὐτὸς δι' ἐπιχώσεων καὶ δι' ὑπογείων ὑποτερισμάτων πιθανῶς ἐξομαλυνθεὶς, ἐγένετο βατὸς τοῖς τε πεζοῖς καὶ τοῖς ἵπποις. Κατὰ δὲ τὰς ἀξιώσεις τῆς ἀρχαίας ὀχυρωματικῆς, ἐνδυναμούσης πάντοτε τὰ δεξιὰ τῶν προσβάσεων, πρὸς νότον τῆς ἀνόδου ὑψοῦτο ἀνδερὸν ἢ ὑπόστασις, ἴσως δὲ καὶ δεύτερον ἀνδερὸν ταπεινότερον, ὡς φαίνεται ἐξαγόμενον ἐκ τῆς διευθύνσεως τοῦ Κιμωνίου τείχους τῆς Ἀκροπόλεως ἐξωτερικῶς. Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ κατωτέρου, ἂν ὑπῆρχεν, ἔκειτο πιθανῶς τὸ ἱερὸν τῆς Γῆς καὶ Δήμητρος, μέχρις οὗ ἐν Λυσιστράτῃ τοῦ Ἀριστοφάνους ⁽¹⁾ φθάνων ὁ Κινεσίας, συνδιαλέγεται μετὰ τῆς γυναικὸς του.

Ἐπὶ δὲ τῆς ἀνωτέρας ὑποστάσεως, ἣτις ὡς πύργος προέχει, καὶ ὡς τοιοῦτος ἐθεωρεῖτο καὶ ἐν τῇ ἀρχαιοτήτι, δι' ὃ καὶ Ἀ θ η ν ᾱ Ἐ π ι π υ ρ γ ι δ ι ᾱ ἐλέγετο ἢ τοῦ Ἀλκαμένους ἐνταῦθα ἀνάθεθιμένη ⁽²⁾, ἵστατο ὁ ναὸς τῆς Ν ί κ η ς ⁽³⁾, τῆς λεγομένης Ἀ π τ έ ρ ο υ, ὅστις ὡς τοῦτο συνηθίζετο παρὰ πλείστοις μεγάλοις ναοῖς τῆς Ἑλλάδος, ἦν ναῖσχος ἐξαρτῶμενος οὕτως εἰπεῖν ἐκ τοῦ μεγάλου ἐν τῇ Ἀκροπολεὶ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς, καὶ προπαρασκευάζων τὸ αἶσθημα εἰς τὴν πρὸς αὐτὸν προσέλευσιν. Ἦν δ' ἡ Νίκη ἐπίθετον κυρίως καὶ ἐπώνυμον τῆς Ἀθηνᾶς ⁽⁴⁾, καὶ Ἀπτερος ἐλέγετο κατ'

(1) Στ. 135. — (2) Πaus. B. 30. — (3) Ross, Schaubert und Ch. Hansen, die Akropolis v. Athen, 1. Abth. Der Temp. der Nike, Fol. Berl. 1839. — (4) Ἀρποκρ. Σουίδ. φ. Νίκη Ἀθηνῆ.

ἀρχαῖον μῦθον, ἀνανεωθέντα μετὰ τὰ Περσικά, καθ' ὃν δῆθεν ἡ νίκη, μετὰ τοὺς θριάμβους τῆς πόλεως εἰς αὐτὴν ἐγκαθισταμένη, ἀπέθετο τὰ πτερά της, ὡς παρίστα αὐτὴν ἐνταῦθα ἀρχαῖον ξόανον ⁽¹⁾. Ὁ ναὸς οὗτος ἦν, κατὰ Πausaniān ⁽²⁾, αὐτὴν δεξιὰ τῶν προπυλαίων, ὅθεν ἡ θάλασσα ἔστι σύνοπτος, καὶ ταύτῃ ῥέψας Αἰγέως ἑαυτὸν, ὡς λέγουσιν, ἐτελεύτησεν». Εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν θέσιν ἐν 1676 εἶχον ἰδῆ τὸν ναὸν ὁ Σπῶν καὶ ὁ Οὐηλέρος, ἀλλ' ἐν 1751 ὁ Στουάρτος δὲν εὔρε πλεόν αὐτὸν, διότι, ὡς φαίνεται, εἶχε καταστραφῆ ἐπὶ τῆς πολιορκίας τῶν Ἑνετῶν, ἐν 1687, καὶ οἱ Ὀθωμανοὶ εἶχον ὑψώσει κανονοστάσιον ἐπ' αὐτοῦ. Κατὰ δὲ τὰ 1833, ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἀνασκάψασα τὸν ὀθωμανικὸν προμαχῶνα, εὔρε πάντα σχεδὸν τοῦ ναύσκου τὰ μέρη ἐν σωρῶ ἐρειπίων, ἐν οἷς καὶ πτερωτὰς Νίκας ἐπιμαρτυρούσας τὴν θέσιν αὐτοῦ, καὶ ἀνήγειρεν αὐτὸν ἐκ τῶν ἐνόντων. Ὁ ἄξων τοῦ οἰκοδομήματος δὲν χωρεῖ παραλλήλως πρὸς τὸν τῆς ὑποστάσεως ἐφ' ἧς ἱδρύται, ἀλλ' ἀποκλίνει ἰσχυρῶς πρὸς βορρᾶν, ὡς φαίνεται ἐν Πιν. Ε, 5. Εἶναι δ' ὁ ναὸς τετράστυλος, ἀμφιπρόστυλος, Ἰωνικὸς, ἐλαχίστας ἔχων διαστάσεις, 27' πλάτος πρὸς 18 1/2' μῆκος, καὶ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν δύο ὀρθοστάτας μεταξὺ τῶν τοίχων, ἡνωμένους, καθ' ἃ σώζουσιν ἔχνη, μετὰ τῶν τοίχων διὰ κιγκλίδων χαλκῶν. Ἐνεκα τῆς μικρότητος αὐτοῦ, ὁ Ἰωνικὸς κόσμος δὲν ἀναπτύσσεται ἐν αὐτῷ καθ' ὅλον τὸν πλοῦτον ὅστις ἀπαντᾷ ἐπ' ἄλλων οἰκοδομημάτων, καὶ πολλαχοῦ, οἷον εἰς τὴν ἐπικρανίτιν τῶν τοίχων καὶ τῶν ὀρθοστατῶν, καὶ εἰς τὸ γεῖσον, τὰς γλυφὰς ἀντικαθιστῶσι γραφαί, οἷαι παρατηροῦνται καὶ ἐντὸς τῶν φατνωμάτων. Κατὰ τὰς τέσσαρας δ' αὐτοῦ πλευρὰς ἐκοσμεῖτο ὑπὸ μικρᾶς ἀλλ' ὠραίας ζωοφόρου, ἧς μέρος μὲν ἀπήχθη

(1) Πaus. Ε, 22.— (2) Α, 22.

ὑπὸ τοῦ Λόρδου Ἑλγίνος εἰς Ἀγγλίαν, μέρος δ' ἐνταῦθα εὐρεθὲν ἀπεδόθη εἰς τὴν ἀρχαίαν του θέσιν. Εἰκάσθη δ' ὑπὸ τινων ὅτι τὸ μικρὸν τοῦτο οἰκοδόμημα, διὰ τε τὰ καθέκαστα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς αὐτοῦ ἐργασίας, καὶ διὰ τὰς παραστάσεις τῆς ζωοφόρου, εἶναι προγενέστερον τῶν ναῶν τοῦ Περικλέους, καὶ ἀνηγέρθη ἐπὶ Κίμωνος ἔσως, ὥς τοῦτο πιθανολογεῖ μέχρι τινὸς καὶ ἡ διεύθυνσις τοῦ ἄξονος αὐτοῦ, τέμνοντος τὸν ἄξονα τῶν νέων προπυλαίων, παραλλήλως δὲ χωροῦντος πρὸς τὸν τῶν παλαιῶν, ὧν σώζονται ἔτι τὰ λείψανα, μὴ ἐντελῶς ἐπὶ Περικλέους καταστραφέντα.

Ὁ Πίναξ Α. 8 παριστᾷ τὴν ἀνατολικὴν πρόστασιν τοῦ ναοῦ κάτωθεν ὀρωμένην.

Ἡ δὲ βορεῖα ἢ ἀριστερὰ πλευρὰ τῆς ἀναβάσεως δὲν εἶχε προμαχῶνα ὥς ἡ μεσημβρινή, ὥς γίνεται προδῆλον ἐκ μικρᾶς καταβάθρας ἐν τῷ βράχῳ τετμημένης, καὶ ἀγούσης εἰς τὸ σπήλαιον τοῦ Πανός. Ὑπάρχει δ' ἐνταῦθα ὑψηλὸν βάθρον, ἀλλ' ἀνηγέρθη ἐπὶ χρόνων ῥωμαϊκῶν.

Τοιαύτη ἡ πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν πρόσθασις, ἔφερε κατ' εὐθείαν εἰς τὰ Προπύλαια, τὴν ἀξιοθαύμαστον αὐτῆς εἴσοδον, ἐφ' ἣ ἐνημβρύνοντο οἱ ἀρχαῖοι, ὥς ὁ Φιλόστρατος ⁽¹⁾ λέγει περὶ αὐτῶν· «Περικλεῖ μὲν Προπύλαια πρὸς φιλοτιμίαν ἤρχει καὶ Παρθενῶν»· καὶ ὁ Δημοσθένης ἀπὸ Πνυχὸς τὴν χεῖρα ἐκτείνων, ἐπεδείκνυε κομπάζων τοῖς Ἀθηναίοις τὰ «Προπύλαια ταῦτα» ⁽²⁾, ὃ δ' Ἐπαμεινώνδας ἐπρότεινε τοῖς συμπολίταις αὐτοῦ νὰ μεταφέρωσιν εἰς Θήβας τὰ ἀττικὰ Προπύλαια, αἰνιτόμενος τῶν Ἀθηναίων τὴν δύναμιν καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν ⁽³⁾. Καὶ ἤρξατο μὲν ἡ οἰκοδομὴ αὐτῶν ἐν Ὀλ. 85, 4, ἐπ' Εὐθυμένους ἄρχοντος, ὑπ' ἀρχιτέκτονα τὸν

(1) Β. Ἀπολλ. Τυαν. Β, 5. — (2) Δημοσθ. Π. Συνταξ. 16'. (Δούκ.). Ἀρποκρ. — (3) Δημοσθ. Π. Παραπρ. 32.

Μνησιχλήν, διαρκέσασα ἐπὶ ἔτη πέντε, καὶ ἐδ-
 πανήθησαν εἰς αὐτὰ τάλαντα 2012⁽¹⁾. ἀνηγέρθησαν
 δ' ἐπὶ τῆς αὐτῆς θέσεως, ἣν κατεῖχον πρὶν τὰ ὑπὸ τῶν
 Περσῶν καταστραφέντα, τὰ πιθανῶς ἐξ ἑννέα πυλῶν
 συγχείμενα, καὶ Ἐννεάπυλον καλούμενα⁽²⁾, ἀλλ'
 ἐδόθη αὐτοῖς διεύθυνσις πρὸς τὸ νοτιοδυτικώτερον, ἐν ᾧ
 τὰ ἀρχαῖα ἐκεῖνα, κατὰ τὰ εἰσέτι μεταξὺ τῆς νοτίου
 πλευρᾶς τῶν Προπυλαίων καὶ τοῦ περιβόλου τῆς Ἀχρο-
 πόλεως σωζόμενα ἔχνη αὐτῶν, εἶχον τὸν ἄξονα ἐστραμ-
 μένον πρὸς τὸ βορειοδυτικόν. Ἐκ τῶν 168 ποδῶν τοῦ
 πλάτους τῆς βατῆς κλιτύος τῆς Ἀκροπόλεως, οἱ 58
 κλείονται ὑπὸ μαρμαροκττίστου τοίχου, ἔχοντος 5 πύ-
 λας, ὧν μεγίστη εἶναι ἡ μέση, αἱ δ' ἐκατέρωθεν χω-
 ροῦσι μειούμεναι (Πιν. Ε, 5). Ἐξῴθεν δὲ τῶν πυλῶν,
 καὶ διὰ πέντε ἀνιουσῶν βαθμίδων φέρουσα πρὸς αὐτάς,
 ἐκτείνεται δωρικὴ ἐξάστυλος στοὰ, αἰθουσα ἴση μὲν τῷ
 πλάτος τῷ πενταπύλῳ τοίχῳ, βάθος δ' ἔχουσα 43', καὶ
 ἐμπρὸς ἀνοικτὴ, καὶ κοσμουμένη δι' ἐξ κίωνων δωρίων,
 29 μὲν ποδῶν ὕψος, 5 δὲ ποδῶν ἐχόντων διάμετρον,
 ἀπ' ἀλλήλων ἀπεχόντων κατὰ πόδας 7, πλὴν τῶν με-
 σαίων, ὧν ἡ ἀπόστασις εἶναι ἐκ 13', διότι δι' αὐτῶν
 διήρχετο ἡ ἀμαξωτός, καὶ ἀνεχόντων τὸ ἤδη οὐκέτι σω-
 ζόμενον τῆς ὀροφῆς ἀέτωμα. Τὸ δ' ἐνδον τῆς στοᾶς
 διατέμενεται δι' ἄλλης ἐγκαρσίου διπλῆς σειρᾶς ἐξ κί-
 ονων Ἰωνικῶν, ἀντιστοιχοῦντων πρὸς τρεῖς καὶ τρεῖς εἰς
 τοὺς δύο μεσαιτάτους τοῦ ἐμπροσθίου περιστυλίου. Οἱ
 κίονες οὗτοι ἔφερον ἐπὶ τῶν ἐπιστυλίων των ἀμέσως
 τὰς ὀροφιαῖας δοκοὺς, ὥστε ἔπρεπε νὰ εἶναι καθ' ὅλον
 τὸ πᾶχος τῆς δωρικῆς ζώνης ὑψηλότεροι τῶν ἔξω κί-
 ονων, ὡς καὶ τῷ ὄντι εἶχον ὕψος 34' περίπου, ἐπὶ 4 1/2'

(¹) Φιλόχωρος καὶ Ἡλιόδωρος ἐν Ἀρποκρ. φ. Προπύλαια
 ταῦτα. — (²) Κλειδῆμος. ἐν Bex. Anecd. Σ. 419, 29.

διαμέτρου τῆς βάσεως. Τούτου ἕνεκα ἐγένοντο τοῦ Ἰωνίου ρυθμοῦ, τοῦ ἔχοντος ἐπιμηκεστέρας τὰς τῶν κίωνων ἀναλογίας, καὶ τὰ Προπύλαια δι' αὐτῶν κατηρτίζοντο εἰς ἓν τῶν ἀξιολογωτέρων παραδειγμάτων τοῦ ἐν τῷ αὐτῷ οἰκοδομήματι ἐναρμονίου συνδυασμοῦ τῶν δύο ρυθμῶν, τοῦ τε Δωρίου καὶ τοῦ Ἰωνικοῦ. Ἐστηρίζοντο δ' αἱ δοκοὶ τῆς ὀροφῆς, ἀφ' ἐνός μὲν εἰς τὸν ἐκατέρωθεν τοίχον, ἀφ' ἑτέρου δ' εἰς τὰ ἐπιστύλια τῶν Ἰωνικῶν κίωνων, ὥστε αἱ μὲν τῆς μεταξὺ διόδου εἶχον μῆκος 16, αἱ δὲ τῶν πλαγίων στοῶν 22 ποδῶν. Τοιοῦτοι τεράστιοι ὄγκοι εἰς τοσοῦτον ὕψος ἀνελκυθέντες, καὶ μετὰ τοσαύτης ἀπαραμίλλου ἀκριβείας ἐξεργασθέντες, ἐκίνησαν καὶ αὐτοῦ τοῦ φειδωλοῦ εἰς ἐπαίνους Πausανίου τὸν θαυμασμόν, λέγοντος ⁽¹⁾. «Τὰ δὲ Προπύλαια λίθου λευκοῦ τὴν ὀροφὴν ἔχει, καὶ κόσμῳ καὶ μεγέθει τῶν λίθων μέχρι γε καὶ ἐμοῦ προεῖχεν». Ἐκατέρωθεν δὲ τῆς στοᾶς ταύτης προέχουσι, περιλαμβανόμενοι ὑπὸ τῶν αὐτῶν ὡς καὶ ἐκείνη τεσσάρων βαθμίδων, ὀρθογωνίως ἐφ' ἑαυτῶν στρεφομένων, δύο πλάγιοι πτέρυγες, κοσμούμεναι κατὰ μέτωπον διὰ τριῶν ἐκάστη δωρίων κίωνων, ταπεινοτέρων μὲν καὶ ἰσχυνοτέρων τῶν τοῦ μετώπου, ἥτοι 3' διάμετρον καὶ ὕψος τοσοῦτον ἔχουσῶν, ὥστε ἡ κορυφή τοῦ θριγκοῦ αὐτῶν λήγει ὅπου ἄρχεται τοῦ μετώπου ἡ ζωφόρος, οὕτω δὲ διατεθειμένων, ὥστε ὁ ἐνδότερος αὐτῶν ἐκατέρωθεν κεῖται ἐπὶ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς γραμμῆς τῶν κίωνων τῆς μεγάλης στοᾶς. Οἱ κίονες οὗτοι δὲν ἀνεῖχον ἀέτωμα, ἀλλ' ἀπλὴν ζώνην τριγλύφων, θέουσιν περὶ τὰς τρεῖς πλευρὰς ἐκάστης πτέρυγος. Τῶν πτερύγων δὲ τούτων ἡ ἀριστερὰ ἢ βορεία περιλαμβάνει, ὀπίσω τῶν κίωνων, ἑκτασιν παραλληλόγραμμον, περιεχομένην ὑπὸ τριῶν τοίχων, ὧν ὁ δυτικὸς ἀπολήγει πρὸς μεσημβρίαν εἰς παραστάδα ἐπὶ

(1) A, 22.

τῆς αὐτῆς γραμμῆς μετὰ τῶν κίωνων κειμένην. Ἐχει δὲ τὸ παραλληλόγραμμον τοῦτο πλάτος μὲν, παράλληλως τῷ μετώπῳ αὐτοῦ, ἐκ 34 ποδῶν, βάθος δ' ἐκ ποδῶν 40· εἰς ἀπόστασιν δὲ 12' ἀπὸ τῶν κίωνων, τοῦχος ἔχων θύραν μεγάλην καὶ παράθυρα, γραπτοῖς ἀνθεμίοις κοσμούμενα, ἀποτεμένει θάλαμον 34' πλάτους, ὃν ὁ Παυσανίας ὀνομάζει «οἶκημα ἔχον γραφὰς», διότι περιεῖχε πίνακας τοῦ Πολυγνώτου καὶ ἄλλων. Ὅπισθεν δὲ τοῦ οἰκήματος τούτου σώζονται ἱχνη θεμελιώσεως καὶ ἐτέρου, ὃπερ ὁμῶς, ὡς φαίνεται, οὐδέποτε ἐπερατώθη. Ἡ δὲ νοτία ἢ δεξιὰ πτέρυξ, ἔχουσα 16 μόνον ποδῶν βάθος, ἦν πρὸς δυσμὰς ἀναπεπταμένη, ἀντὶ τοίχου ἔχουσα πρὸς στήριξιν τῆς ὀροφῆς μόνον ὀρθοστάτην μεταξὺ τοῦ δυτικωτέρου κίονος καὶ τῆς παραστάδος τοῦ νοτίου τοίχου, δι' ὃ καὶ εἶναι βραχυτέρα τῆς ἐτέρας, ἔχουσα μόνον 26' μῆκος. Ἡ πτέρυξ αὕτη ἐχρησίμευεν ἰσως ὡς πρόχειρον ὀρμητήριον τῶν ἐκτὸς τῶν πυλῶν καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνδῆρου τῆς Νίκης μαχομένων στρατιωτῶν. Τὸ δὲ μεταξὺ τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς πτέρυγος ταύτης καὶ τοῦ Κιμωνίου τείχους τῆς Ἀκροπόλεως μένον βατὸν διάστημα, κλείεται δι' ἰσχυροτάτου πολυγωνίου τοίχου. Ὅπισω δὲ τέλος, ἢ ἐντὸς τῶν πέντε πυλῶν, ἐκτείνεται, ἰσοπέδως μετ' αὐτῶν εἰς βάθος 18', ἐτέρα στοὰ ἐξάστυλος, δώριος, παράλληλος καὶ ἀπαράλλακτος τῇ τοῦ μετώπου τοῦ οἰκοδομήματος, ἐκτὸς ὅτι οἱ κίονες αὐτῆς εἰσὶ κατὰ 1 πόδα τῶν τῆς ἄλλης βραχύτεροι. Ἀπὸ ταύτης δὲ μία κατιοῦσα βαθμὶς φέρει εἰς τὸ τῆς Ἀκροπόλεως ἐμβαδόν. Ὀλόκληρον τὸ οἰκοδόμημα τῶν Προπυλαίων ἦν ὑπόστεγον, ὃ θριγκὸς αὐτῶν, κατὰ τὰ σωζόμενα λείψανα, ἦν κατάγραφος, αἱ δὲ μετόπαι, τῆς μεσαίας πτέρυγος κατὰ τοῦτο διεκρίνοντο, ὅτι ἐναλλάξ ἢ μὲν αὐτῶν ἦν εἰσέχουσα ἢ δ' ἐτέρα ἐξέχουσα, ἐξ οὗ ὑπετέθη ὅτι αἱ μὲν

ἐκαλύπτοντο ὑπὸ πλακῶν ἐπιγεγλυμμένων, αἱ δὲ ὅτι ἦσαν ἀπλῶς κατάγραφοι.

Οἱ Φράγχοι, ὅταν ἐκράτουν ἐν Ἀθήναις, μετεσκεύασαν τὸ οἶκημα τῆς βορείας πτέρυγος, τὴν Πινακοθήκην, εἰς ἀρχεῖον αὐτῶν, εἰς δὲ τὴν νοτίαν πτέρυγα ἤγειρον τὸν εἰσέτι ὑφιστάμενον πύργον, εἰς φρυκτόριον καὶ τὴν διὰ σημείων συκοινωνίαν. Τότε ὁ ὄχλος ὠνόμαζε τὰ Προπύλαια Παλάτιον τοῦ Θεμιστοκλέους, καὶ μετὰ ταῦτα Ὀπλοστάσιον τοῦ Λυκούργου. Ὅταν δ' ἐκυρίευσαν τὰς Ἀθήνας οἱ Ὀθωμανοὶ ἐν 1453, μετεχειρίσθησαν αὐτὰ εἰς ὀπλοθήκην, καὶ κατὰ μέρος καὶ εἰς πυριτιδοθήκην. Ἐν δ' ἔτει 1636 κεραυνὸς ἐνσκήψας ἐν ἡ σιγμῇ, ὡς λέγεται, ὁ Ὀθωμανὸς φρούραρχος τῆς Ἀκροπόλεως ἠτοιμάζετο νὰ κανονοβολήσῃ τοὺς κατὰ τὸν ἅγιον Δημήτριον ἐκκλησιαζομένους χριστιανοὺς, ἐπέφερεν ἐκρηξίν, καταστρέψασαν ὅλον τὸν θριγκὸν τῆς ἀνατολικῆς στοᾶς. Ὁ δὲ τῆς δυτικῆς παρέμενεν ἐτι οὐ μόνον μέχρι 1656, ὅταν εἶδαν αὐτὸν ὁ Σπῶν καὶ ὁ Οὐηλέρος, ἀλλὰ καὶ ἐν 1687, ὅτε, μετὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Μοροζίνη, ὁ μηχανικὸς Βερνάδας τὸν ἐξωγράφησεν (1). Ἐπὶ δὲ τῆς ἐλευθερώσεως τῶν Ἀθηνῶν, τὰ Προπύλαια, ἐστερημένα τῆς ὀροφῆς, τοῦ ἀετώματος, τοῦ θριγκοῦ καὶ τῶν Ἰωνικῶν κιονοκράνων, ἀφανισθέντων σχεδὸν ἐντελῶς, εὐρέθησαν μεταβεβλημένα δι' ἀσβεστοκτίστων τοίχων εἰς θολωτὰς ἀποθήκας, ἐφ' ὧν ἐπεκάθητο κανονοστάσιον, καλύπτων αὐτὰ καθ' ὅλον σχεδὸν τὸ ὕψος των. Ἀνασκαφέντα δὲ τότε, ἀπεδόθησαν ὅσον ἐνῆν εἰς τὸ ἀρχαῖον αὐτῶν σχῆμα.

Ὁ δὲ προκύπτων τῆς ἐνδοτέρας τῶν Προπυλαίων στοᾶς, ἔδλεπεν ὑψούμενον ἐμπρὸς τοῦ τὸν λόφον τῆς Ἀκροπόλεως, ὅλον κατακεκαλυμμένον ὑπὸ μνημείων παντοειδῶν, ἐπιγραφῶν, ἀναγλύφων, ἀνδριάντων καὶ

(1) Ἰδ. Fanelli, *Athene Attice*.

ναῶν, τοῦ τῆς Βαυρωνίας Ἀρτέμιδος πρὸς τὰ δεξιὰ, πρὸς τ' ἀριστερὰ δὲ τοῦ τῆς Πολιάδος, καὶ ἐν κορυφῇ διαπρέποντα τὸν μεγαλοπρεπῆ Παρθενῶνα, τοσοῦτον ὑπερέχοντα τῶν Προπυλαίων, ὥστε ἡ βᾶσις τῶν χιόνων αὐτοῦ ἐστὶν ἰσοῦψῆς πρὸς τὸν θριγκὸν ἐκείνων. Οὕτως ὁ ναὸς, ὑπερκείμενος τῷ εἰσιόντι εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, φαίνεται αἰθεριώτερος, καὶ τόσῳ καταπληκτικωτέραν ἀποτελεῖ τὴν ἐντύπωσιν, καθ' ὅσον μάλιστα κεῖται οὐχὶ καθέως, ἀλλὰ πλαγίως πρὸς τῶν Προπυλαίων τὸν ἄξονα, ὥστε παριστᾷ διὰ μιᾶς εἰς τὴν ὄρασιν τὸν κόσμον δύο συγχρόνως πλευρῶν, ἃς παρεκτείνουσιν αἱ ποικίλαι γραμμαὶ τοῦ Ἐρεχθείου, ἀναπτυσσόμεναι ἐτέρωθεν καθ' ὅλην αὐτῶν τὴν εὐπρέπειαν. Ἡ δ' ἀπὸ τῶν Προπυλαίων πρὸς αὐτὸν ἄγουσα ὁδὸς, ἐντομὰς ἐν τῷ βράχῳ ἔχουσα ἐγκαρσίους, καὶ πιθανῶς ἀρχαίας, ὅπως ἐνδάνκωσιν αἱ τῶν ἵππων ὀπλαί, καὶ πάμπολλα ἔγνη τῶν ἐκατέρωθεν ἰδρυμένων μνημείων, διήρχετο ἐμπρὸς ἐπιπέδου, ἐφ' οὗ, δεξιῶς αὐτῆς, ἵστατο ὁ ναὸς τῆς Βαυρωνίας Ἀρτέμιδος, τῆς ὑπερβορείου Θεᾶς τῆς Ταυρίδος, ἧς ἡ λατρεία, ὑπὸ τοῦ Ὀρέστου κατὰ τὴν παράδοσιν κομισθεῖσα, ὑπῆρχεν ἐν Βραυρῶνι (νῦν Βράουνα), τῷ δήμῳ τῆς Ἀττικῆς. Τῷ ναῷ τούτῳ ἀνήκουσι πιθανῶς τὰ πολλὰ λείψανα, Ἰωνικὰ κιονόκρανα καὶ γραπτὰ φανώματα, ἃ ἐνταῦθα εὐρέθησαν. Ἐντεῦθεν δὲ βαθμίδες τινὲς ἀνιοῦσαι, ἔφερον εἰς τὸ ὑψηλὸν ἐπίπεδον τῆς ἄκρας κορυφῆς τοῦ φρουρίου, ἐφ' ἧς ἦν ἐντεθρονισμένος ὁ Παρθενῶν (Πιν. Ε, 6. Κάτοψις. Πιν. Ζ, 4. Ὅψις).

Τὸ ἀριστούργημα τοῦτο τῆς ἀρχαίας ἀρχιτεκτονικῆς ὠκοδομήθη ἐκ Πεντελησίου μαρμάρου, ὡς καὶ τὰ Προπύλαια, ἐν Ὀλυμ. 86 γ'. ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τοῦ Φειδίου, καὶ ὑπ' ἀρχιτεκτόνων τοῦ Καλλικράτους καὶ τοῦ Ἰκτίνου, ὅστις, κατὰ Βιτρούβιον ⁽¹⁾, μετὰ τοῦ Καρ-

(1) VII, Praef. 11.

πίωνος καὶ ἔγραψε περὶ τοῦ ναοῦ τούτου. Κατὰ τὸ σωζόμενον αὐτοῦ μέγα ἐρείπιον, ἦν δώριος τὸν ρυθμὸν, τῆς δωρικῆς τέχνης εἰς τὴν ἀνωτάτην ἐλάσας ἐντέλειαν, καὶ ὁ μόνος μεταξὺ τῶν δωρίων τῆς κυρίως Ἑλλάδος σωζόμενος ὀκτάστυλος· περίπτερος δὲ, καὶ ἔχων κατὰ τὰ δύο μὲν ἄκρα διπλὴν τὴν στοάν, κατὰ τὰς μακρὰς δὲ πλευρὰς ἀνὰ 17 κίονας εἰς ἐκάστην. Ὁ στερεοβάτης αὐτοῦ, ἔχων πλάτος μὲν 101', μῆκος δὲ 228', ὑψοῦτο ἐπὶ τριῶν ὑψηλῶν βαθμίδων, αἷς, ἀπέναντι τῆς θύρας, ἦσαν κατὰ τὰ σωζόμενα ἴχνη καὶ πρὸς εὐκολίαν τῆς ἀναβάσεως, παρεντεθειμέναι δύο ἐλάσσονες, ὥστε ὁ ἀριθμὸς τῶν βαθμίδων νὰ μένη πάντοτε περιττός, ὡς ἀπητεῖτο κατὰ Βιτρούβιον καὶ Ἰστατο, ἀνατολικῶς μὲν, ἐπ' αὐτοῦ τοῦ βράχου ἐπιπέδως λελαξευμένου, κατὰ δὲ τὰς λοιπὰς πλευρὰς ἐπὶ βάσεως λίθου πωρίου. Ἐχει δὲ ὅλον ὕψος ὁ ναὸς ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ στερεοβάτου μέχρι τῆς κορυφῆς τοῦ αἵτου, ἐκ ποδῶν 66, οἱ δὲ κίονες, ὧν τὸ ἀνάστημα εὐγένειαν ἐμφαίνει συγχρόνως καὶ στερεότητα, εἰσὶ ποδῶν 34, ἐνδεκαπλάσιον τοῦ ἐμβάτου αὐτῶν, ὄντος ποδῶν 3', 1".

Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἐντέλεια τοῦ καλλίστου οἰκοδομήματος τῆς λαμπροτάτης τῶν Ἀθηνῶν ἐποχῆς ἐξαρτᾶται ἐκ τεχνικῶν μυστηρίων, ἅτινα κατ' ὀλίγον ἀνακαλυπτόμενα ἐκπλήττουσι τῶν νεωτέρων τὴν ἐπιστήμην, καὶ ἀποδεικνύουσι παρὰ τοῖς ἐνδόξοις αὐτοῦ οἰκοδόμοις ἀπαράμιλλον μεγαλοφυίαν καὶ ὀξὺ τὸ αἶσθημα τοῦ καλοῦ, καὶ γνώσεις τῆς τέχνης, αἵτινες ἀπωλέσθησαν ἔκτοτε. Κατὰ Βιτρούβιον ὁ δώριος ρυθμὸς ἐθεωρεῖτο ὡς μὴ σύμμετρος· ἀλλὰ τοῦτο ἐδήλου βεβαίως μόνον ὅτι δὲν εἶχε τι κοινὸν μέτρον, τὴν νεκράν δηλ. μονάδα, ἧς ἀκριβῶς πολλαπλάσια νὰ ἦσαν ὅλα τοῦ ναοῦ τὰ μέρη, ὡς ὑπῆρχεν ἐν ταῖς τυρρηνικαῖς οἰκοδομαῖς. Ἀλλ' ἂν ἀπὸ τοῦ Παρθενῶνος ἔλειπεν ἡ γεωμετρικὴ ἐκείνη, ἡ κατὰ κανόνας καὶ χειρονακτικὴ συμμετρία, ταύτην ἀντικαθίστα

ἡ ὑπερτάτη ἁρμονία, ἥτις εἶναι ἡ κατ' ἐμπνευσιν συμμετρία, ἡ μόνη πρέπουσα τῇ ἐλευθερίᾳ, ἥς ἄνευ θανατουῦται ἡ καλλιτεχνία. Αἱ μέχρι τοῦδε ἐρευνᾶν ἀπέδειξαν ὅτι ἕκαστον, καὶ τὸ ἐλάχιστον τοῦ ναοῦ τούτου μέρος, σοφίας καὶ ἐπιμελείας ἀριστοῦργημα, συντελεῖ εἰς τὸν ἀπαρτισμὸν τοῦ ἀμμήτου τούτου ἀρχιτεκτονικοῦ ἀριστουργήματος. Ὡς ἡ ὀργανικὴ καὶ ἐμψυχος φύσις πανταχοῦ τὰς καμπύλας φιλεῖ, καὶ δι' αὐτῶν γοητεύει τὴν ὄρασιν, οὕτω καὶ ἐν τῷ οἰκοδομῆματι τούτῳ οὐδὲ τοῦ θριγκοῦ οὐδὲ τοῦ στερεοβάτου αἱ γραμμαὶ εἰσὶν ὀριζόντιοι, καὶ πρῶτος ὁ Ἀγγλος Pennethorne παρετήρησεν ⁽¹⁾ ὅτι κυρτοῦνται ἐλαφρῶς ἐν παραβολῇ σχήματι πρὸς τὸ μέσον, τοῦτο δὲ κατὰ 5 σχεδὸν ὀακτύλους αἱ μεγάλοι, κατὰ 2 1/2' δ' αἱ ἐλάσσονες πλευραὶ, ὥς μετὰ ταῦτα δι' ἐπιμελῶν καὶ ἀκριβῶν καταμετρήσεων ἀνεκάλυψεν ἕτερος Ἀγγλος, ὁ Penrose ⁽²⁾. Φαίνεται δ' ὅτι τὴν ἔντασιν ταύτην ἐγνώριζεν ἤδη καὶ ὁ Βιτρούβιος, ὅστις ὀνομάζει αὐτὴν *adjectio* ⁽³⁾. Ἀλλ' οὐδ' οἱ κίονες τῶν ἐξωτερικῶν στοῶν εἰσὶ καθετοί, ἀλλὰ κλίνουν εἰς ἡρέμα κατὰ 1 1/2" πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τὸ μέσον ἐκάστης πλευρᾶς, ὥστε τὸ ὅλον οἰκοδόμημα λαμβάνει ἐκ τούτου σχήμας τετμημένης πυραμίδος, χορηγοῦν αὐτῷ περισσοτέραν ἐμφασιν στερεότητος καὶ ἐνότητος, καὶ καθαρωτέρας τὰς ὀπτικὰς γραμμάς. Πιθανῶς δὲ καὶ τοῖς ἀρχαίοις ἦν γνωστὸς ὁ κανὼν οὗτος τῆς κλίσεως τῶν κίωνων, διότι ὁ Κικέρων χλευάζει τὸν Οὐγγρον, ὥς θέλοντα νὰ στήσῃ ὀρθοὺς τοὺς τοῦ ναοῦ τοῦ Κάστορος ⁽⁴⁾. Οἱ δὲ γωνιαῖοι τῶν κίωνων εἰσὶ παχύτεροι τῶν λοιπῶν, κατὰ Βιτρούβιον ⁽⁵⁾, διότι ἡ πανταχό-

⁽¹⁾ Leake Athens, σ. 573. Δετ. ἐκδ. — ⁽²⁾ The Parthenon. — ⁽³⁾ III, 4. § 5. — 5 § 8. — ⁽⁴⁾ In. Verr. II, 1, 4 § 5. — ⁽⁵⁾ IV. 11.

θεν περιεχυμένη αὐτοῖς λαμπρότης τοῦ οὐρανοῦ ἐλάτ-
τοι εἰς τὴν ὄρασιν τὴν τοῦ πάχους ἐντύπωσιν. Αἱ ἐξω-
τερικαὶ στοαὶ εἶχον ὄροφον φατνωματικόν, ὅστις πιθα-
νῶς ἐξετείνετο μέχρι τινὸς καὶ πρὸς τὰ ἐντός.

Ἐκοσμοῦντο δ' ἡ τε ζωοφόρος τοῦ ναοῦ, ἡ ζώνη τῶν
μετοπῶν, καὶ οἱ δύο αἵετοί, διὰ θαυμασίων γλυπτικῶν
κοσμημάτων, καὶ τὰ διάφορα κοσμητικὰ τοῦ θριγχοῦ
μέρη, ἡ ὑδρορρόη, τὰ κυμάτια τῶν ἐπιστυλίων, τοῦ τοί-
χου αἱ ἐπικρανίτιδες, διεποικίλλοντο διὰ γραπτῶν
μαϊάνδρων καὶ ἀνθεμίων, ὥς πολύχροα ἦσαν καὶ τῶν
ἀγαλμάτων τὰ ἐνδύματα καὶ τὰ ἄλλα πάρεργα.

Κατὰ δὲ τὴν Ἀνατολικὴν πλευράν, ἀνηρτήθησαν ἐπὶ
τῶν ἐπιστυλίων αἱ ἐκ τῆς μάχης τοῦ Γρανικοῦ ὑπ' Ἀ-
λεξάνδρου πεμφθεῖσαι ἀσπίδες ⁽¹⁾, μετ' ἐπιγραφῶν χαλ-
κοῖς γεγραμμένων γράμμασι, καὶ φαίνονται μέχρι
τοῦδε τῶν ἀσπίδων τὰ ἔχνη ἡλιογραφῇ, οὕτως εἶπεῖν,
εἰς τὰ μέρη ἃ αὐταὶ ἐπ' αἰῶνας καλύψασαι, ἐπροφύλα-
ξαν ἀπὸ τῆς ἀτμοσφαιρικῆς ἐπηρείας, καὶ τῶν ἐξ αὐ-
τῆς ἀλλοιώσεων. Προσέτι δὲ φαίνονται καὶ αἱ ὅπαι ἐν
αἷς ἦσαν καθηλωμένα τὰ γράμματα.

Ἐσωτερικῶς δὲ, κατὰ τὰ σωζόμενα ἔχνη, ἐτέμνετο
ὁ σηκὸς δι' ἐγκαρσίου τοίχου δίχα· καὶ ἡ μὲν δυτικὴ
τῶν διαιρέσεων εἶχε 43', 10'', ἡ πρὸς ἀνατολὰς 98', 7''
μῆκος.

Ἐκ τινων δ' ἐπιγραφῶν, πραγματευομένων περὶ τῶν
ἐν τῷ Παρθενῶνι ἀναθημάτων, καὶ ὧν αἱ μὲν εἰσὶν ἐν
Ἀγγλίᾳ ⁽²⁾ αἱ δ' ἐν Ἀθήναις ⁽³⁾, ἐξάγεται ὅτι τέσσα-
ρα διάφορα μέρη τοῦ ναοῦ τούτου διέκρινον οἱ ἀρχαῖοι,
τὸν Πρόναον, τὸν Ἐκατόμπεδον, τὸν Παρθενῶνα καὶ τὸν
Ὀπισθοδομον.

(1) Πλούτ. Β, Ἀλέξ. 17. Ἀρρίανος Δ, 16—(2) Bæekh, C.
I. G. N. 136. - 141.—(3) Rang. Ant. Hell. I. 90 - 141.

Καὶ Πρόναος μὲν ἦν ἀναμφοβόλως τὸ ἐν πᾶσι τοῖς ναοῖς οὕτω λεγόμενον διάστημα, τὸ μετὰ τοῦ τοίχου τοῦ σηκοῦ, κατὰ τὴν πλευρὰν τῆς εἰσόδου, ἣτις ἦν ἡ ἀνατολική, καὶ τῶν πρὸ αὐτῆς κιόνων, ἐχόντων 2'. 9" τὸν ἐμβάτην, καὶ συνδεομένων μετ' ἀλλήλων καὶ μετὰ τοῦ τοίχου διὰ κιγκλίδων. Ὁ Πρόναος οὗτος ὑφύεται ὑπὲρ τὴν ἐξωτερικὴν στοᾶν κατὰ δύο βαθμίδας.

Ἐκατόμπεδον δὲ ἡ ναὸς Ἐκατόμπεδος ἦν βεβαίως ἡ ἀνατολικὴ διαίρεσις τοῦ ναοῦ, τὸ κυριώτερον τοῦ σηκοῦ μέρος, ὅπερ τῷ ὄντι εἶχε σχεδὸν ἑκατὸν ποδῶν μῆκος, ἴσον περίπου καὶ πρὸς τὸ πλάτος αὐτοῦ, δι' ὃ καὶ εἰς αὐτὸ ἀκριβέστατα ἐφαρμόζεται ὅτι λέγουσί τινες τῶν γραμματικῶν ⁽¹⁾. α' Ἐκατόμπεδον ναὸς ἐστὶ τῆς Ἀθηναῆς ποδῶν ἑκατὸν ἐκ πάσης πλευρᾶς. Ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦτο ἐκ τοῦ μέρους ἐδίδοτο καὶ εἰς ὅλον τοῦ ναοῦ, διότι φαίνεται ὅτι πολλάκις ἐχρῶντο αὐτῷ ὡς θαυμαστικῇ τινι ἐπωνυμίᾳ ἐπὶ μεγάλων οἰκοδομῶν, ὡς ὁ Θουκυδίδης λέγει ⁽²⁾ ὅτι οἱ Θηβαῖοι μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Πλαταιῶν α' ναὸν ἑκατόμπεδον Ἀθηνῶν ᾠκοδόμησαν τῇ Ἡρᾷ, καὶ ὁ Ὅμηρος περὶ τοῦ τάφου τοῦ Πατρόχλου α' ποίησαν δὲ πυρὴν ἑκατόμπεδον ἔνθα καὶ ἔρθαν ⁽³⁾. καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ Παρθενῶνος μαρτυρεῖ ὁ Ἀρποκρατίων ⁽⁴⁾. α' Ὁ Παρθενῶν ὑπό τιων Ἐκατόμπεδος ἐκαλεῖτο διὰ κάλλος καὶ εὐρυθμίαν, οὐ διὰ μέγεθος, ὡς Μεγέκλης ἢ Καλλίστρατος ἐν τῷ περὶ Ἀθηναίων. Ὁ δ' Ἡσύχιος λέγει α' Ἐκατόμπεδος νεὼς ἐν τῇ Ἀκροπόλει Παρθενῶν, κατασκευασθεὶς ὑπὸ Ἀθηναίων, μεῖζων τοῦ ἐμπροσθέντος ὑπὸ τῶν Περσῶν ποσὶ πεντήκοντα. Τοῦτο ὑπέλαβόν τινες ὡς δηλοῦν ὅτι ὑπῆρχεν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως πρὸ

(1) Ἐτ. Μ. Σ. 324, 21. — Lex. Rh. Bekk. An. σ. 227, 24.
— (2) Γ, 68. — (3) Ἰλ. Ψ. 164. — (4) Φ. Παρθενῶν.

τῶν Μηδικῶν ἀρχαῖος ναὸς εἰς τὴν θέσιν τοῦ Παρθενῶνος, κατὰ 50' ἐλάσσων αὐτοῦ, καὶ καλούμενος Ἐκατόμπεδον· ὡς λείψανα δ' αὐτοῦ θεωροῦσι τὰ ἐν τῷ Πελασγικῷ τείχει τῆς Ἀπροπόλεως ἐντετειχισμένα ἀρχιτεκτονικὰ τεμάχια, ἐτι δὲ τὰ πήλινα καὶ γραπτὰ γείσου κοσμήματα, τὰ εὑρεθέντα ὑπὸ τὴν μεσημβρινὴν πλευράν τοῦ Παρθενῶνος, καὶ ὡς ἀπόδειξιν τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ προτείνουνσι τὴν ἐκ πώρου λίθου κατωτέρα βᾶσιν τοῦ Παρθενῶνος, ἧς ὁ ἄξων δὲν φαίνεται ταυτιζόμενος μετὰ τοῦ ἄξονος τοῦ ναοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑπῆρξεν ἐνταῦθα ἀρχαῖος ναὸς πρὸ τοῦ Περικλέους, οὐδὲ τὰ παρατεθέντα τῶν γραμματικῶν χωρία ἐννοοῦσιν, οὐδ' ἄλλος τις λέγει ὅτι ὁ ναὸς ἐκεῖνος ὠνομάζετο Ἐκατόμπεδος· καὶ ὡς ἀπόδειξις μάλιστα τοῦ ὅτι ὁ Παρθενῶν προκάτοχον ναὸν δὲν εἶχεν ἐπὶ τῆς αὐτῆς θέσεως, δύναται νὰ προταθῇ ἡ ἐπωνυμία παλαιὸς ναὸς, ἥτις ἰδίως ἐδίδετο εἰς τὸ Ἑρεχθεῖον πάντοτε, καὶ μετὰ τὴν ἀνακαίνισιν ἐτι αὐτοῦ (1). Ἐν τῷ τμήματι δὲ τούτῳ τοῦ Παρθενῶνος, τῷ ἰδίως Ἐκατόμπεδον ὀνομαζομένῳ, εἰς ἀπόστασιν 12 περίπου ποδῶν ἀπὸ τῶν πλαγίων τοίχων, ὑπῆρχε, κατὰ τὰ ἐτι ἐπὶ τοῦ ἐδάφους φαινόμενα ἵχνη, σειρὰ δωρίων κιόνων, ἀνὰ 8, ὡς φαίνεται, ἐκατέρωθεν, ἐχόντων 3' περίπου τὴν τῆς βάσεως διάμετρον, ἐπομένως, ὡς ἐκ τῶν ἀναλογιῶν ἀναγκαίως συμπεραίνεται, μὴ ἀνερχομένων μέχρι τῆς ὀροφῆς, ἀλλ' ἀνεχόντων βεβαίως δευτέραν σειρὰν κιόνων, ἥτις, ὡς καὶ ἐν ἄλλοις ναοῖς, ἦτο πιθανῶς ἄλλου ῥυθμοῦ. Μεταξὺ δὲ τῶν δύο διήρχετο ἀναμφισβητήτως πάροδος ὑπόστεγος, πρὸς τ' ἀνώτερα ἄγουσα τοῦ ἀγάλματος μέρη, ὅποιαν εἶχε καὶ ὁ ἐν Ὀλυμπίᾳ ναὸς τοῦ Διὸς (2). Ὡς ἐκ τούτων ἄρα εἶχεν ὁ Παρθενὼν ἀκριβῶς τὴν ἐσωτερικὴν

(1) Ξενοφ. Ἑλλ. Α, 611. — (2) Πaus. Ε, 10.

διασκευὴν τῶν ναῶν οὗς ὁ Βιτρούβιος ὀνομάζει ὑπαίθρους ⁽¹⁾.

Ἐμπρὸς δὲ τῶν χιόνων τῆς ἐσωτερικῆς ταύτης στοᾶς, ὡς καὶ παραλλήλως τῷ μεσοτοιίῳ, ἀλλ' εἰς 4, 4 μέτρων γαλλ. ἀπόστασιν ἀπ' αὐτοῦ, τὸ ἔδαφος ταπεινοῦται κατὰ 1" σχεδόν, καὶ τοῦτο φαίνεται νέα ἀπόδειξις ὅτι ὁ ναὸς ἦτον ὑπαιθρος, διότι τὸ κοίλωμα ὑπῆρχεν ὅπως συρρέῃ τὸ ὄμβριον ὕδωρ. Ἐν ταύτῃ τέλος τῇ διαιρέσει τοῦ ναοῦ, καὶ παρὰ τὴν θύραν τῆς εἰσόδου, ὑπῆρχεν ἴσως καὶ ἄνοδος ἐπὶ τὸν ὀροφον σκολιὰ, ὡς καὶ ἐν τῷ τῆς Ὀλυμπίας ναῷ.

Τὸ δ' ὄνομα Παρθενῶν, τὸ ἐπικρατῆσαν ἐπὶ σύμπαντος τοῦ ναοῦ, ἐδίδετο συγχρόνως καὶ εἰς τὴν ἰδιαιτέραν διαίρεσιν ἐν ἣ ἴστατο τὸ ἄγαλμα τῆς Θεοῦ. Ἦν δὲ τοῦτο ἀναμφοβόλως τὸ κέντρον τοῦ Ἐκατομπέδου, ὅπου, ἀντὶ μαρμάρου, ἐκτείνεται παραλληλόγραμμον ἐκ πωρίου λίθου, ἔχον μῆκος μὲν 6. 52 μέτρ. γαλλ. πλάτος δὲ 2, 63, καὶ ἐν τῷ μέσῳ μικρὸν ὀρυγμα (0, 8 × 0, 54) κεκαλυμμένην διὰ μαρμάρου, καὶ οὗ ὁ πυθμὴν εὐρέθη εἰς δύο γωνίας αὐτοῦ ἔχων ὁπὰς, ὡς πρὸς διαρροὴν ὑδάτων. Ἐμπρὸς δὲ καὶ ὀπίσω τοῦ παραλληλεπιπέδου τούτου ἔχνη κιγκλίδων σώζονται καταφανῇ ἐπὶ τοῦ μαρμάρου. Ἡ ἑκτασις αὕτη ἐκαλύπτετο ὑπὸ τῆς βάσεως τοῦ χρυσελεφαντίνου ἀγάλματος. Τινὲς ⁽²⁾, πιστεύοντες εἰς τὴν ὑπαιθρον τοῦ ναοῦ διάθεσιν, θέλοντες δὲ νὰ προφυλάξωσι τὸ ἄγαλμα ὑπὸ στέγην, ἀποσύρουσι μὲν αὐτὸ μᾶλλον πρὸς τὰ ὀπίσω, ἐκλαμβάνουσι δὲ βωμὸν ἰδρυμένον εἰς τὸ ἔδαφος τοῦτο. Ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ ὅτι βωμοὶ ἐντὸς τῶν ναῶν σχεδὸν ποτε δὲν ὑπῆρχον, οὗτος θὰ ἦτο προσέτι τεράστιος, καὶ τοιοῦτος ὥστε ν' ἀποκρύπτῃ κατὰ μέγα μέρος τὴν τοῦ ἀγάλμα-

(1) III, 2.—(2) K. F. Hermann, die hypæthral. Tempel d. Alterth. 1844.

τος ὄψιν. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον οὐδ' ἡ ἱερὰ τράπεζα, ἡ *Ἐλεφαντωμένη* ⁽¹⁾ δὲν ἐδύνατο νὰ ἴσταται ἐνταῦθα, ὡς ἐπίστευσαν ἕτεροι ⁽²⁾. Ἡ ταπείνωσις μάλιστα τοῦ ἐδάφους, καὶ ἡ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ παραλληλεπιπέδου ὀπή, συνηγοροῦσι ὑπὲρ τῆς ἐνταῦθα θέσεως τοῦ ἀγάλματος, διότι ἡ μὲν συνέτεινεν εἰς τὸ νὰ συρῇ περὶ τὸ ἀγαλμα, ἡ δὲ εἰς τὸ νὰ χωνεύηται ὑπ' αὐτὸ τὸ θμβριον ὕδωρ, πρὸς διατήρησιν τῆς ἱκμάδος, ἥτις, ὡς ἀναγκαιοτάτη εἰς τὴν τῆς κόλλης ἐλαστικότητα, ἐπεζητεῖτο πάντοτε ὑπὸ τῶν ἀρχαίων περὶ τὰ χρυσελεφάντινα ἀγάλματα ⁽³⁾.

Ἡ δ' ἐνστάσις ὅτι τὸ ἀγαλμα ἀκάλυπτον ἐνταῦθα ἱστάμενον ἐδύνατο νὰ πάθῃ ὑπὸ τῆς ἐπηρείας τῶν στοιχείων, δὲν φαίνεται λίαν ἰσχυρά· διότι ὁ θμβρος καὶ ἡ ὑγρασία ὠφέλουν μᾶλλον ἢ ἐβλαπτον αὐτὸ, ἐπιμελῶς περιποιούμενον ὑπὸ τῶν ἱερέων· προσέτι δ' ἐν ὥρᾳ χειμῶνος ἴσως ἐξετείνετο ὑπὲρ αὐτὸ καὶ κινητὴ πρὸς στέγη, ὡς παρετηρήσαμεν ἀνωτέρω ⁽⁴⁾ ὅτι τοῦτο ἐγίνετο ἐπὶ τῶν ὑπαίθρων μερῶν τῶν οἰκιῶν παρὰ Ῥωμαίοις. Οὐδ' εἶναι δὲ καὶ ἀπίθανον νὰ ἐξετείνετο ὑπὲρ αὐτὸ ἀπὸ τοῦ Ὀπισθοδόμου καὶ τῶν πλαγίων στοῶν ἢ ἀνωτάτῃ στέγῃ, ἥτις ἦτο ξυλίνη, ὡς πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τοῦ ὅτι οὐδὲν αὐτῆς μέρος, οὐδ' ἐλάχιστον ἶχνος ἔμεινε, καὶ ἐκ τοῦ ὅτι, καθ' ἃ ῥητῶς μαρτυρεῖται, ἡ τοῦ Ὀπισθοδόμου ἐκάθ' ἐν ἀρχαίοις χρόνοις ⁽⁵⁾. Ἡ στέγη αὕτη, ἰσοῦψὴς οὖσα κατὰ τὸ ἀνώτατον αὐτῆς σημεῖον τῇ κορυφῇ τῶν αετῶν, θὰ ὑπερεῖχε κατὰ 7' τοῦ ἀγάλματος, ἔχοντος 49' ὕψος. Πίναξ πρὸ τῆς ἐν ἔτει 1687 ἐνετικῆς πολιορκίας τῶν Ἀθηνῶν σχεδιασθεῖς, καὶ ὑπὸ τοῦ Κ.Περίνου (Perin) ἐν Παρίσις ἐκδοθεῖς, δεικνύει τοῦ Παρθενῶνος τὴν στέγην εἰς 4 μέρη διηρημένην, ἐξ ὧν τὰ τῶν δύο περάτων, τὸ

(1) *Id. Ant. Hell. N. 109. — (2) Böttiger. Ber. ub. d. Unters. aufd. Akr. 1863, S. 176. — (3) Παισ. Z, 27, 1. — (4) *Id. σελ. 123. — (5) Δημοσθ. κ. Τιμοκρ. 136.

ἀνατολικώτερον καὶ τὸ δυτικώτερον, τὸ τοῦ προνάου καὶ τοῦ ὀπισθοδόμου, εἰσὶν ἰσοῦψῃ, καὶ ἴσως αὐτῇ τῇ ἀρχαίᾳ στέγῃ ἀνήκοντα· τὸ δὲ τῷ ἀνατολικῷ πλησιέστερον, φαίνεται ἀπ' αὐτοῦ κεχωρισμένον καὶ ὑψηλότερον, καὶ εἶναι νέα πιθανῶς στέγη, μὴ συνεχομένη μετὰ τῆς ἄλλης, διότι ἴσως ὅταν, πρὸς χρῆσιν τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας, ἐστεγάσθῃ τὸ ὑπαιθρον, παρενετέθησαν παράθυρα πρὸς φωτισμὸν αὐτῆς εἰς τὴν μεταξὺ τῶν δύο κάθετον ἀπόστασιν· ἡ δὲ μετ' αὐτὴν διαίρεσις, ἡ ἐπὶ τοῦ κυρίως Παρθενῶνος, εἶναι ὑψηλότερα πασσῶν, καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀρχαία, τὸ ὕψος τοῦτο ἔχουσα ἕνεκα τοῦ ἀγάλματος.

Αὕτη λοιπὸν ἡ μεταξὺ τῶν κιγκλίδων ἔκτασις ἦν ὁ κυρίως Παρθενῶν, τὸ δ' Ἐκατόμπεδον ἦν ὅλον τὸ ἐπίλοιπον τῆς διαιρέσεως ταύτης, τὸ περὶ τὸν Παρθενῶνα.

Ὁ Πισθόδομος δὲ τοῦ ναοῦ τούτου ἐλέγετο τὸ δυτικὸν δωμάτιον τοῦ σχοῦ μετὰ τῆς προστάσεως τῶν ἐξ δωρίων κίωνων, τῶν παρεντεθειμένων μεταξὺ τοῦ δυτικοῦ τοίχου αὐτοῦ καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ περιστυλίου. Ἡ πρόστασις αὕτη ἐκλείετο δι' ὑψηλῶν χαλκῶν κιγκλίδων, αἵτινες, ὥς τὰ σωζόμενα ἔχνη αὐτῶν δεικνύουσι, συνήνουν τοὺς κίονας αὐτῆς πρὸς ἀλλήλους, καὶ τοὺς ἐκατέρωθεν τελευταίους αὐτῶν μετὰ τῶν γωνιαίων παραστάδων τοῦ σχοῦ. Ἐκοινῶνει δὲ μετὰ τῆς προστάσεως τὸ δωμάτιον διὰ μεγάλης πύλης, ἥτις σήμερον σώζεται ὀλίγον στενωτέρα, ὥς μετεσκεύασαν αὐτὴν οἱ χριστιανοί, καὶ ἥς τὰ θυρώματα ἀφῆκαν βαθέα ἔχνη ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Μετὰ δὲ τοῦ Ἐκατομπέδου ἐκοινῶνει, φαίνεται, διὰ δύο ἐπὶ τῆς ἐκατέρωθεν ἐσωτερικῆς στοᾶς ἀνοιγομένων πυλίδων, αἵτινες μνημονεύονται ἐν ἀρχαίᾳ ἐπιγραφῇ⁽¹⁾, καὶ ὧν ἔχνη ἀνεῦρεν κατὰ τὰ 1862 ὁ

(¹) Ant. Hell.

διάσημος ἀρχαιολόγος καὶ ἀρχιτέκτων Βοίττιγερ⁽¹⁾. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ δωματίου τούτου παρατηρήθησαν ἔχνη τεσσάρων κίωνων, ἐξ μάλιστα κατὰ Οὐηλέρον⁽²⁾, οὓς ὁ μὲν Λεῖχ ἐξέλαβεν ὡς κορινθιακοὺς, ἔνεκα αὐτοῦ εὐρεθέντος τινὸς κιονοκράνου, τοῦτον ἔχοντος τὸν ρυθμὸν, ὅπερ ὁμῶς ἀπεδείχθη ἔκτοτε ἔργον Ῥωμαϊκόν, ἄλλοι δ' εἶπον δωρίους, ὡς μᾶλλον ἀρμόζοντας τῇ αὐστηρᾷ λατρείᾳ τῆς Ἀθηνᾶς, ἀλλ' οἵτινες πιθανῶς ἦσαν Ἰωνικοί, ὡς ἐμαρτύρουν τὰ ἔχνη αὐτῶν, ἅτινα τὴν σήμερον μὲν σχεδὸν ἠφανίσθησαν, ἄλλοτε ὁμῶς ἐφαίνοντο καθάρωτερον, καὶ ἦσαν ἄνευ διαξεσμάτων καὶ ὀλίγον ἀνέχοντα. Οὐχ ἦττον δ' ἀποδεικνύουσι τὸ αὐτὸ καὶ αἱ ἀναλογίαι αὐτῶν, οὗσαι 18 ἐμβατῶν, διότι πρὸς 36' ὕψος, ἢ διάμετρος των ἦτον 4'. Οἱ κίονες οὗτοι ἐστήριζον τὴν ὀροφὴν τοῦ ὀπισθοδόμου, ὅστις, χρησιμεύων εἰς ταμεῖον τοῦ ναοῦ καὶ ὅλης τῆς πόλεως, δὲν ἐδύνατο νὰ εἶναι ὑπαιθρος.

Ἡ μεγαλοπρεπὴς αὕτη παστὰς ἐδόθη ὑπὸ τῶν ἐξαχρειωθέντων Ἀθηναίων εἰς κατοικίαν τῷ Δημητρίῳ τῷ πολιορκητῇ, ὃν ἐκήρυττον ἀδελφὸν τῆς Ἀθηνᾶς⁽³⁾.

Ἀφ' οὗ δὲ κατὰ τὸν πέμπτον αἰῶνα ἀπὸ Χριστοῦ ὁ Χριστιανισμὸς ἐπεκράτησεν ἐν Ἀθήναις, ὁ ναὸς τῆς Παρθένου Ἀθηνᾶς μετεβλήθη εἰς Ἐκκλησίαν τῆς Ἀειπαρθένου, πολυτελέστατα κοσμηθεὶς καὶ καταγραφεὶς ἅπας ἐσωτερικῶς τε καὶ ἐξωτερικῶς δι' εἰκόνων, ὧν τινες φαίνονται ἐτι ἐπὶ τῶν τοίχων· οἱ δῶριοι κίονες τῆς τοῦ Ἐκατομπέδου ἐσωτερικῆς στοᾶς ἀντεκατεστήθησαν ὑπὸ πολυτελεστέρων, εἰ καὶ βεβαίως ἦττον κομφῶν κορινθίων, οἵτινες καὶ ἀντὶ 16 ἐγένοντο 22 μὲν ἐν τῇ κάτω, 23 δὲ ἐν τῇ ἄνω σειρᾷ, πιθανῶς διότι πρὸς τῷ

(1) Böttiger, Αὐτ. Σελ. 165—170.— (2) Σελ. 133.—

(3) Πλουτ. Β. Δημ. 23.

μεσοτοιχώ προσετέθησαν τὰ Κ α τ η χ ο ύ μ ε ν α, στοά ἔχουσα ἄνω μὲν 7 κίονας, κάτω δὲ μόνον 6, διότι εἰς τοῦ μεσαίου τὴν θέσιν ἠνεώχθη θύρα, ἀντὶ τῶν δύο ἐκ-
τέρωθεν θυρίδων αἰτίνες ἐπὶ τῆς ἀρχαιότητος ἔφερον
πρὸς τὸν ὀπισθοδόμον, γενόμενον ἤδη νάρθηκα τῆς Ἐκ-
κλησίας· τὸ Ἱερὸν προσετέθη ὑψωθέντος τοῦ ἐδάφους
πρὸς τὸ ἀνατολικὸν πέρας, καὶ ἐνωθέντος τοῦ τοίχου
μετὰ τῶν δύο μεσαίων κίωνων τοῦ προνάου, καὶ ἐχοσμή-
θη ἐσωτερικῶς διὰ κίωνων ἐξ ἰάσπιδος, κιά διὰ θόλου
ψηφοκολλήτου. Συγγραφεῖς δὲ σύγχρονοι περιγρά-
φουσι τὴν λαμπρότητα τοῦ Ἐπισκοπικοῦ θρόνου, καὶ
τὴν πομπήν, μεθ' ἧς οἱ Χριστιανοὶ ἀνήρχοντο ἐπὶ τε-
θρίππων εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ἵνα λειτουργηθῶσιν.

Ἐν 1019 ὁ αὐτοκράτωρ Βασίλειος ἐλθὼν εἰς Ἀθή-
νας, προσέθηκε, κατὰ Κεδρηνὸν, νέα κοσμήματα εἰς τὸν
ναὸν τῆς Θεοτόκου. Ἀλλ' ἐν 1456, ὅταν αἱ Ἀθηναί
ἐκυριεύθησαν ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν, ἡ Χριστιανικὴ Ἐκ-
κλησία μετασκευασθεῖσα προσδιωρίσθη εἰς προσκυνητή-
ριον τοῦ Μωάμεθ, καὶ τότε προσετέθη ἡ ἐλικοειδὴς ἀνα-
βάθρα, ἡ μετὰ τοῦ περιστυλίου καὶ τῆς μεσημβρινῆς
γωνίας τοῦ ὀπισθοδόμου, ἐξῶθεν αὐτοῦ ὡς μινάρες
οἰκοδομηθεῖσα. Ἐν 1674 ὁ πρέσβυς τῆς Γαλλίας Μαρ-
κέσιος Νοϊντέλ, καὶ ἐν 1676 οἱ περιηγηταὶ Σπῶν καὶ
Οὐηλέρος, εἶδον τὸν Παρθενῶνα ἐμπρέποντα ἔτι σχεδὸν
ἐν τῇ ἀρχαίᾳ του καλλονῇ. Ἀλλὰ τὴν 28ην Σεπτεμ-
βρίου τοῦ ἔτους 1682, πολιορκουντος τοῦ Ἑνετοῦ Μο-
ροζίνη τὴν Ἀκρόπολιν, βόμβα ἐκ τοῦ στρατοπέδου τοῦ
Σουηδοῦ στρατηγοῦ αὐτοῦ Κοιनिγσμάρκου ἐκτοξευ-
θεῖσα, ἐνέσκηψεν εἰς τὸν Παρθενῶνα, ὅπου οἱ Τούρκοι
εἶχον τὴν πυριτιδοθήκην αὐτῶν, καὶ φοβερά ἐκρηγίς κα-
τέστρεψε τὸ μέγιστον μέρος τοῦ ναοῦ, μάλιστα δὲ τὸ
μέσον αὐτοῦ. «Δὲν ἐπεθύμει» γράφει τῷ ἀδελφῷ τῆς ἡ
τὴν Κ. Κοιनिγσμάρκ συνοδεύουσα Κ. Ἀννα Ἀκχεργέλμ
(Ackerjhelm), εὐγενῆς καὶ λογία Σουηδῆ, «δὲν ἐπεθύμει ἡ

Α. Ἐξοχότης γὰ καταστρέψῃ τὸν ὥραιον, πρὸ 300 ἐτῶν σω-
ζόμενον ναὺν ὅστις καλεῖται τῆς Ἀθηνᾶς· ἀλλ' αἱ βόμβαι
ἐνήργησαν, καὶ ὁ ναὸς οὗτος οὐδέποτε πλέον δύναται ν' ἀπο-
δοθῇ εἰς τὸν κόσμον». Κυριεύσαντες δὲ τότε τὰς Ἀθήνας
οἱ Ἑνετοὶ, ἀφ' οὗ ἐξέθηκαν εἰς τὴν ὀργὴν τῶν Ὀθωμανῶν
τοὺς Ἕλληνας, ἐνθουσιωδῶς ἀσπασαμένους τὴν ἐφή-
μερον ταύτην ἀκτίνα τῆς ἐλευθερίας, μετὰ τρεῖς μῆνας
αἰφνης τοὺς ἐγκατέλιπον, καὶ ὁ Κοινηγισμάρχος ἀπέθανεν
ὑπὸ πανώλους, ἴσως καὶ ὑπὸ τύψεως συνειδότος, εἰς
Εὐβοίαν. Ἀναχωρῶν δ' ἠθέλησε νὰ συμπαραλάβῃ ἐξ
Ἀθηνῶν καὶ τινα τῶν ἐξαισίων γλυπτικῶν κοσμημάτων
τοῦ περιφήμου ναοῦ, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀνεπιδεξιότητος τῶν
ἐργατῶν τοῦ καταπεσόντα ταῦτα, συνετρίβησαν ἐντε-
λῶς. Ἐπανελθόντες δ' οἱ Ὀθωμανοὶ, ἤγειρον ἐν τῷ
μέσῳ τῶν ἐρείπιων τοῦ Παρθενῶνος μικρὸν προσκυνη-
τήτριον, παραμεῖναν μέχρις ἐσχάτων. Κατὰ δὲ τὸ 1811,
ὁ λόρδος Ἑλγιν, πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας, ἀφῆρσε, καὶ
διὰ πρίονος κόψας ἀπεκόμισε, τὰ πλεῖστα τῶν ἐναπο-
λειπομένων τοῦ Παρθενῶνος γλυπτικῶν κοσμημάτων,
καὶ ἐπώλησεν αὐτὰ εἰς τὴν Ἀγγλικὴν Κυβέρνησιν.
Μετὰ δὲ τὸ 1833 καὶ τὴν τῶν Ἀθηνῶν ἀπελευθέρωσιν,
ἀνεσχάφησαν τοῦ ναοῦ τὰ ἐρείπια, καὶ διάφορα αὐτοῦ
μέρη καὶ κοσμήματα ἀνευρέθησαν.

Πρὸς ἄρχοντα δὲ τοῦ Παρθενῶνος κεῖται τὸ Ἑρ-
εχθεῖον (Πίν. Ζ, 3), ἡ ναὸς τοῦ Ποσειδῶνος Ἑρε-
χθέως καὶ τῆς Ἀθηνᾶς Πολιάδος, τὸ θέατρον τῆς ἐρι-
δος τῶν δύο τούτων προστατῶν τῶν Ἀθηνῶν, τῶν
πρὸς ἀλλήλους διαμφισβητησάντων τὴν κυριαρχίαν τῆς
χώρας, περιέχων καὶ τὰ τῆς ἐριδος τεκμήρια, τὰ ἐν
τῷ βράχῳ ἔχνη τῆς Τριαίνης τοῦ Ποσειδῶνος, καὶ τὴν
λεγομένην Ἑρεχθίδαν θάλασσαν, φρέαρ ὃ ἠνέωξεν
ὁ Θεὸς πλήξας τὸ ἔδαφος, καὶ ἐξ οὗ ἤκούετο δῆθεν τῆς
Θαλάσσης ὁ πάταγος, ὁσάκις ἔπνεε νότος· προσέτι δὲ

τὴν ἐλαίαν, ἣν παραγαγοῦσα ἡ Ἀθηναῖα ὑπερίσχυσε τοῦ ἀντιπάλου αὐτῆς (¹). Προῆλθε δ' ὁ συνδυασμὸς τοῦ Ἑρεχθέως μετὰ τοῦ Ποσειδῶνος, καὶ ἡ κοινὴ αὐτῶν ἐν τῷ νάῳ τούτῳ λατρεία, ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Ἑρεχθεὺς, ἢ ὁ Ἑριχθόνιος, ἔκρινε τὴν μεταξὺ Ποσειδῶνος καὶ Ἀθηναῖς δίκην, προσέτι δὲ καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Ἑρεχθεὺς, φονεύσας Εὐμόλπον τὸν υἱὸν τοῦ Ποσειδῶνος, κατὰ παράκλησιν τούτου ἐκεραυνώθη ὑπὸ τοῦ Διὸς (²), καὶ χρησμὸς διέταξε νὰ γίνωνται θυσίαι ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ βωμοῦ εἰς τε τὸν Θεὸν καὶ εἰς τὸν ἥρωα (³). Ἐνταυτῷ δὲ, διαφόρως συγχεσμένων τῶν μύθων καὶ παραδόσεων, ὁ ναὸς οὗτος ἐλέγετο καὶ δόμος ἢ οἶκος τοῦ Ἑρεχθέως, ὡς ἤδη ἐπὶ Ὁμήρου (⁴).

*«Ἰκετο δ' ἐς Μαραθῶνα καὶ Εὐρύγυναν Ἀθήνην,
δῦρε δ' Ἑρεχθῆος πυκινὸν δόμον».*

Λέγει δὲ καὶ ὁ Πausανίας (⁵). «Ἔστι δὲ οἶκημα Ἑρέχθειον καλούμενον», καὶ ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς τῆς 92ης Ὀλυμπιάδος, ταῖς πραγματευομένοις περὶ τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ οἰκοδομήματος τούτου, ὀνομάζεται αὐτὸ οὐχ-ναὸς ἀλλ' οἶκος (⁶). Τὴν ἐπωνυμίαν δὲ ταύτην ἔφερε πιθανῶς τὸ Ἑρέχθειον, συγχρόνως μὲν κατ' ἀμυδράν τινα ἀνάμνησιν ἢ εἰκασίαν ὅτι ὁ ναὸς ὠκοδομήθη ἐπὶ τῆς ἀρχαίας θέσεως τῆς οἰκίας τοῦ Ἑρεχθέως, ὅπερ φαίνεται πως καὶ δικαιολογούμενον ὑπὸ τῆς ἀνωμαλίας τῆς οἰκοδομῆς, συγχρόνως δὲ καὶ ἐκ τῆς ἀντιφατικῆς παραδόσεως ὅτι ὁ πρὸ τῆς γεννήσεως τοῦ Ἑρεχθέως ὑφιστάμενος πανάρχαιος τῆς Πολιάδος ναὸς εἶχε χρησιμεύσει εἰς πρώτην κατοικίαν τοῦ Ἑρεχθέως ἐτι βρέφους, ὡς ὁ Ὁμήρος (⁷).

(¹) Paus. A, 26. — (²) Hygin. — (³) Paus. A, 26. - Στεφ. Βυζ. - Ἀρποκρ. - Σουῖδ. - Φώτ. — (⁴) Ὁδ. Η, 84. — (⁵) A, 26. — (⁶) Ant. Hell. I, N. 57. — (⁷) Ἰλ. B. 546.

«*Ἀθήμον Ἐρεχθῆος μεγαλήτορος, ὅν ποτ' Ἀθήνη
θρέψε, Διὸς θυγάτηρ, τέκε δὲ Ζεῖδωρος ἄρουρα,
κάδδ' ἐν Ἀθήνῃς εἶσεν, ἐῷ ἐνὶ πύλοι ρηῶν.*»

Ἦν λοιπὸν πανάρχαιον τὸ ἱερὸν τοῦτο, καὶ πάντων
τῶν ἐν Ἀττικῇ προγενέστερον, ἀφ' οὗ ἐπὶ Ὀμήρου ἦν
ἤδη γνωστὸν καὶ περίφημον, καὶ περιεῖχε τὸ ἀρχαῖον
ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς, τὸ διῖπετὲς νομιζόμενον, ὡς λέ-
γει ὁ Πausanias (1). «*Τὸ δὲ ἀγιώτατον ἐν κοινῷ πολλοῖς
πρότερον νομισθὲν ἔτεσιν ἢ συνῆλθον ἀπὸ τῶν δῆμων ἔστιν
Ἀθηνᾶς ἄγαλμα ἐν τῇ νῦν Ἀκροπόλει. Φήμη δ' ἐς αὐτὸ ἔχει
πεσεῖν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ*». Κατεστράφη ὁμως ἡ ἀρχαιοτέρα
οἰκοδομή, ἐν Ὀλυμ. 75 ἀπὸ τῶν Περσῶν, οἵτινες «*τὸ
ἱερὸν συλῆσαντες, ἐνέπρησαν πᾶσαν τὴν Ἀκρόπολιν*» καθ'
Ἡρόδοτον (2), λέγοντα καὶ κατωτέρω (3). «*ταύτην ὦν
τὴν ἐλαίαν ἅμα τῷ ἄλλῳ ἱερῷ κατέλαβεν ἐμπρησθῆναι ὑπὸ
τῶν βαρβάρων*». Ἀλλὰ φαίνεται ὅτι καὶ μετὰ τὴν πυρ-
καϊὰν εἶχον μένει τὰ τείχη, διότι προστίθῃσιν ὁ αὐτὸς
συγγραφεὺς, ὅτι μετὰ ταῦτα οἱ Ἀθηναῖοι, διαταχθέν-
τες ὑπὸ Ξέρξου νὰ θύσωσιν ἐν τῇ Ἀκροπόλει, «*Ἀνέβη-
σαν εἰς τὸ Ἱερὸν*». Ὅπως δὴποτε, ἀνωκοδομήθη ὁλως νέος
καὶ ὁ ναὸς οὗτος ὅταν καὶ τὰ λοιπὰ τῶν Ἀθηνῶν ἱερά,
καὶ ῥητῶς ἐν Ὀλυμ. 92 καὶ 93, ὑπὸ ἀρχιτεκτόνων
Φιλοκλέους Ἀχαρarnέως καὶ Ἀρχιλόχου Ἀγρυλῆθεν,
ὡς μανθάνομεν ἐξ ἐπιγραφῶν (4).

Ὁ Ξενοφὼν λέγει (5). «*Τῷ δ' ἐπιόντι ἔτει ᾧ ἡ σελήνη
ἐξέλιπε, ἐσπέρας, καὶ ὁ παλαιὸς τῆς Ἀθηνᾶς ναὸς ἐν Ἀθή-
ναις ἐνεπρήσθη, Πίτιος μὲν ἐφορεύοντος, ἀρχοντος δὲ Καλ-
λίου Ἀθήρησι*». Καὶ παλαιὸν μὲν ναὸν ἐννοεῖ τὸν περιέ-
χοντα τὸ ἀρχαῖον ἄγαλμα, τὸν ἀνέκαθεν καὶ πάντοτε οὕτω
καλούμενον τῆς Πολιάδος, καὶ τοι τότε ἀρτίως ἀνακαι-

(1) A, 26.—(2) H, 53.—(3) Aύτ. 55.—(4) C. I. G. N.
160. Ant. Hell. I, N. 57.—(5) Ἑλλ. A, 6, 1.

νισθέντα· ἡ δ' ἐποχή, ἣν διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἄρχοντος προσδιορίζει, εἶναι ἡ τῆς Ὀλυμ. 93 γ'. Ἀλλ' ἡ πυρκαϊὰ αὕτη μικρὸν, φαίνεται, ἔβλαψε τὸν ναόν, διότι τὰ σωζόμενα ἐρείπια πηγάζουσιν οὐχὶ ἐξ ἐπισκευῆς, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τῆς οἰκοδομῆς τῆς γενομένης ἐπὶ τῶν εὐτυχῶν καὶ ἐνδόξων τῆς πολέως ἡμερῶν. Τοῦτο ἀποδεικνύει ἀναμφιλέκτως καὶ ἡ μεγάλη καλλονὴ καὶ ἐντέλεια τῆς ἐργασίας αὐτῶν, καὶ ἡ ἀκριβὴς αὐτῶν συμφωνία πρὸς τὰς ῥηθείσας ἐπιγραφάς, αἵτινες, προγενέστεραι οὔσαι τῆς πυρκαϊᾶς, ἀναφέρουσι λεπτολόγως τὰ καθέκαστα τῆς οἰκοδομῆς.

Καθ' ἃ δ' ἀπέδειξαν αἱ ἀνασκαφαὶ ὥς ἐνήργησεν ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις συνεργείᾳ καὶ τοῦ πρέσβεως τῆς Γαλλίας Κ. Πισκατόρη, ὁ ναὸς οὗτος εἶχε σχέδιον ὅλως ἰδιόρρυθμον καὶ διάφορον τοῦ συνήθους (Πιν. Ζ, 2).

Ὁ Πausανίας λέγει ⁽¹⁾. «Καὶ διπλοῦν γάρ ἐστι τὸ οἶκμα», καὶ κατωτέρω προσθέτει. «Κεῖται δὲ ἐν τῷ ναῷ τῆς Πολιάδος Ἑρμῆς», καὶ ἔτι παρακατιῶν. «Τῷ ναῷ δὲ τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου ναὸς συνέχης ἐστίν». Ἐκ τούτων ἡδύνατο νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ὁ ναὸς ἦν τετραπλοῦς, περιέχων τὸ διπλοῦν Ἑρέχθειον, τὸν ναόν τῆς Πολιάδος καὶ τὸν τῆς Παρθένου. Ἀλλ' αὐτόθι ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς θέτει τὴν ἐλαίαν τῆς Ἀθηνᾶς ἐντὸς τοῦ ναοῦ τῆς Πολιάδος ⁽²⁾, ἐν ᾧ ὁ Ἡρόδοτος ⁽³⁾ λέγει. «Ἐστὶν ἐν τῇ Ἀκροπόλει ταύτῃ Ἑρεχθίδος τοῦ γηγενέος λεγομένου εἶναι νηὸς, ἐν τῷ ἐλαίῳ τε καὶ θάλασσᾳ ἐνι». Ὅθεν φαίνεται ὅτι τὸ Ἑρέχθειον ἦν τὸ αὐτὸ μετὰ τοῦ ναοῦ τῆς Πολιάδος. Ἀλλὰ πάλιν κατ' Ἀπολλοδώρον. «Ἦκεν οὖν πρῶτος Ποσειδῶν εἰς τὴν Ἀττικὴν, καὶ πλῆξας τὴν Τριαλὴν κατὰ μέσην τὴν Ἀκρόπολιν, ἀρέφνηε θάλασσαν, ἥν νῦν Ἑρεχθιδέα καλοῦσι. Μετὰ δὲ τοῦτον ἦκεν ἡ Ἀθηνᾶ, καὶ ποιησαμένη τῆς

(1) Α, 96.— (2) Αὐτ. 27.— (3) Η, 55.

καταλήψεως Κέκροπα μάρτυρα, ἐφύτευσε ἐλαίαν, ἣ νῦν ἐν τῷ Πανδρόσειῳ δέικνται· ὅθεν τὸ Πανδρόσιον ἤθελεν εἶσθαι συνώνυμον τῷ Ναῷ τῆς Πολιάδος. Ὁ Φιλόχορος ὁμῶς ἐν Διονυσίῳ τῷ Ἀλικαρνασσεῖ ⁽¹⁾, «Κύων, λέγει, εἰς τὸν τῆς Πολιάδος νεὼν εἰσελθοῦσα, καὶ δῦσα εἰς τὸ Πανδρόσιον, ἐπὶ τὸν βωμὸν ἀναβῆσα τοῦ Ἑρκείου Διὸς τὸν ὑπὸ τῇ ἐλαίᾳ κατέκειτο». Ὅθεν ἐξάγεται ὅτι ἡ ἐλαία, ὡς καὶ παρ' Ἀπολλοδώρῳ, ἔκειτο ἐν τῷ Πανδρόσειῳ, ὅτι δὲ τὸ Πανδρόσιον, ὡς καὶ παρὰ Πausanίᾳ, διεκρίνετο τοῦ ναοῦ τῆς Πολιάδος, καὶ ἔκειτο βαθύτερον ἐκείνου. Τέλος δὲ, μία τῶν περὶ τῆς τελευταίας οἰκοδομῆς τοῦ Ἑρεχθείου πραγματευομένων ἐπιγραφῶν, ἣ εἰς τὸ Βρεταννικὸν Μουσεῖον ἐναποτεθειμένη καὶ ὑπὸ Βοϊκίου ἐκδοθεῖσα ⁽²⁾ ὀνομάζει «τοῖχον πρὸς τοῦ Πανδρόσιον» καὶ «πρόστασιν πρὸς τῷ Κεκροπίῳ», ὥστε εἰς τὰ τρία ὀνόματα τοῦ Ἑρεχθείου, τοῦ ναοῦ τῆς Πολιάδος, τοῦ Πανδρόσιου διὰ τὸν πολύπλοκον τοῦτον ναόν, προστίθεται καὶ τέταρτον, τὸ τοῦ Κεκροπίου.

Τῶν κειμένων τούτων ἡ φαινομένη σύγχυσις, ὡς καὶ ἡ διὰ τῶν ἐρειπίων εἰκαζομένη διάθεσις τοῦ σχεδίου τῆς οἰκοδομῆς αὐτοῦ, εἰς πολλὰς ἐνέβαλον τοὺς ἀρχαιολόγους ἀμφισβητήσεις, καὶ ἄλλοι ἄλλο εἰς τὸ οἰκοδόμημα ἀποδιδόντες σχῆμα καὶ ἄλλας διαιρέσεις, εἶπον αὐτὸ οἱ μὲν μιμούμενον τὴν διάθεσιν τῶν ἀρχαίων Ἀνακτόρων, καθ' ὃ κατοικίαν τῶν πρώτων Ἀνάκτων τῆς Ἀττικῆς, καθιερωθεῖσαν ἔπειτα ὑπὸ τῆς ὀρησκείας· οἱ δὲ ἔχον ῥυθμὸν τῶν Αἰγυπτίων Νεμισὶ ἢ Τυφωτίων, κατοικιῶν τῆς βασιλίσσης, ὡς Θεοῦ, μετὰ τοῦ διαδόχου, καὶ ἡ εἰκασία αὕτη στηρίζεται ἐπὶ τῆς βεβαιότητος ὅτι ἡ λατρεία τῆς Πολιάδος Ἀθηναῖς ἐξ Αἰγύπτου μετέβη εἰς Ἀθήνας. Τὸ δ' ἐκ τῆς ὀψέως τῶν ἐρειπίων ἐξαγό-

(1) Π. Δεινάρχ. Ε, 637, 4. Reisk. — (2) C. I. N. 160.

μενον πιθανώτατον συμπέρασμα περί τῆς διαθέσεως τοῦ μνημείου, μοι φαίνεται τὸ ἀκόλουθον (Πιν. Ζ, 2).

Ἀπὸ τῆς κορυφῆς τῆς Ἀκροπόλεως, ἐφ' ἧς ἵσταται ὁ Παρθενών, τὸ ἔδαφος ταπεινούμενον πρὸς βορρᾶν, ἀποτελεῖ, ἡ καὶ βοηθεία καὶ τῆς τέχνης ἀπετέλεσε, δύο ἀνισοπέδους βαθμίδας. Εἰς δὲ τούτων τὴν κατωτέραν ὠκοδομήθη τὸ Ἐρέχθειον, στηρίζον τὸν νότιον αὐτοῦ τοῖχον (aF), μετὰ τῆς προστάσεως τῶν Καρυατίδων (C), ἐπὶ τοῦ χεῖλους τῆς ἀνωτέρας, ἥτις, καὶ ἐξ ἀνατολῶν στρεφομένη (μέχρι dd, ὅπου ὑπῆρχον βαθμίδες), φέρει ἔτι καὶ τὴν ἀνατολικὴν πρόστασιν· ἐν ᾧ ἡ βόρειος (AE) καὶ ἡ δυτικὴ πλευρὰ ἵστανται ἐπὶ τοῦ ταπεινοτέρου ἐδάφους, ἐπομένως ἔχουσιν ὕψος ἀπὸ τῆς βάσεως μέχρι τοῦ θριγχοῦ πολὺ μεγαλύτερον τῶν ἄλλων δύο.

Ἄπορον δύναται νὰ θεωρηθῇ διατὶ πρὸς οἰκοδομὴν ναοῦ ἐξελέγη ἔδαφος τοσοῦτον ἀνώμαλον. Ἀλλὰ πιθανόν ὅτι τοῦτο ἐγένετο ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων, διότι ἡ θέσις αὕτη περιέκλειε τὰς παναρχαίους καὶ σεβαστοτάτας θρησκευτικὰς καὶ πολιτικὰς ἀναμνήσεις τῶν Ἀθηναίων, κατὰ δὲ τοὺς μετὰ ταῦτα καιροὺς τὸ νέον οἰκοδόμημα ἐκ θρησκευτικοῦ σεβασμοῦ ἀνηγέρθη εἰς τοῦ προγενεστέρου τὰ ἴχνη.

Ἦν δ' ὁ ναὸς διπλοῦς μόνον, καὶ περιεῖχε πρὸς ἀνατολὰς τὸν τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς μετὰ τοῦ τάφου τοῦ Ἐρεχθέως ⁽¹⁾, οὗ ἡ θέσις φαίνεται εἰς τὴν βορειο-δυτικὴν γωνίαν τῆς διαιρέσεως ταύτης (πρὸς τῷ σημείῳ B, παρὰ τὸν τοῖχον, καὶ ἐξ οὗ Ἐρέχθειον αὐτὸ ἐκαλεῖτο, ἀμφοτέρων τῶν ὀνομάτων διδομένων κατ' ἐπέχτασιν καὶ εἰς ὅλον τὸν ναόν. Τοῦ μέρους δὲ τούτου τοῦ ναοῦ προηγεῖτο ἀνατολικῶς ἡ ἐξάστυλος Ἰωνικὴ πρόστασις, καὶ ἡ θύρα αὐτοῦ ἦν ἰσόπεδος τῷ ἀνωτέρῳ ἐδά-

(1) Κλημ. Ἀλεξ. πρὸς ἐθν. 29.

φει τῆς Ἀκροπόλεως, φέρουσα ἐντὸς τοῦ ναοῦ εἰς πάροδον ἰσοῦψῃ πρὸς τὸ ἔδαφος τοῦτο, παρατεινομένην παρὰ πᾶσαν τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν, καὶ πιθανῶς στρεφομένην καὶ παρὰ τὰς ἄλλας δύο, ἀλλ' οὕτως, ὥστε παρὰ μὲν τὴν ἀρκτικὴν ἀμέσως κατήρχετο, ὡς τὰ ἐπὶ τοῦ τοίχου ἶχνη δεικνύουσιν, εἰς τὸ ταπεινότερον ἔδαφος τοῦ ναοῦ, παρὰ δὲ τὴν νοτίαν ἐξετείνετο ἐφ' ἱκανόν, καὶ μετὰ ταῦτα μόνον κατέβαινε διὰ βαθμίδων, μέχρι τοῦ σημείου α. ἐνταῦθα δὲ, διὰ διαδρόμου ἴσως, ἔφερε πρὸς θύραν ἀνοιγομένην ἐν τῷ μοσοτοίχῳ τῷ διαιρουντι (περίπου κατὰ τὸ μέρος τοῦ Β), τὰ δύο τμήματα τοῦ ναοῦ.

Τὸ δυτικώτερον τῶν τμημάτων τούτων (BEF) ἐκλήθη Πανδρόσιον, ἐκ τῆς Πανδρόσου, θυγατρὸς τοῦ Κέκροπος, τῆς μόνης ἧτις, λαβοῦσα μετὰ τῶν ἀδελφῶν αὐτῆς παρὰ τῆς Ἀθηνᾶς εἰς παρακαταθήκην ἐν κιβωτίῳ τὸν μικρὸν Ἑρεχθέα Α'. ἡ Ἐριχθόνιον, υἱὸν τοῦ Ἡφαίστου καὶ τῆς Γῆς, ἔμεινε πιστὴ εἰς τὴν διαταγὴν τῆς Θεᾶς, μὴ θελήσασα ν' ἀνοίξῃ τὸ κιβώτιον, ὅταν αἱ δύο ἄλλαι, ἡ Ἀγραυλὸς καὶ ἡ Ἑρση, παρήκουσαν αὐτῇ ὑπ' ἐνόχου περιεργείας, δι' ὃ καὶ ἐξ ὀργῆς τῆς Θεᾶς μανεῖσαι, κατερρίφθησαν ἀπὸ τῶν βράχων τῆς Ἀκροπόλεως. Ὡς ἐκ τούτου ἡ Πάνδροςος συνετιμάτο μετὰ ταῦτα ἐν τῷ ναῷ μετὰ τῆς Ἀθηνᾶς. Ἦν δ' ἐν τῷ Πανδροσίῳ, κατ' Ἀντίοχον ⁽¹⁾, καὶ ὁ τάφος τοῦ Κέκροπος, τὸ Κεκρόπιον τῆς ἐπιγραφῆς, οὗ οὐδὲν μὲν ἶχνος σώζεται, διότι ἅπαν τὸ ἔδαφος τῆς διαιρέσεως ταύτης, ἀνασκαφὴν ἐπὶ τῶν Ὀθωμανῶν ἡ καὶ ἀρχαιότερον, εἶχε μεταποιηθῇ εἰς δεξαμενὴν, ἀλλ' οὗ ἡ θέσις ἦν ἀναμφιβόλως ἐν τῇ νοτιοδυτικῇ γωνίᾳ (F) διότι τὸν ὑπὲρ ἐκείνην τοίχον ὀνομάζει ἡ ἐπιγραφὴ « πρὸς τοῦ Κεκροπίου ».

« Ἐν τῷ Πανδροσίῳ » ἦν, κατ' Ἀπολλόδωρον ⁽²⁾, καὶ

(1) Ἱστορ. 6. Κλ. Ἀλεξ. - Ἀρνοβ. - Θεοδωρητ. — (2) Γ, 14, 4.

ἡ ἐλαία τῆς Ἀθηνᾶς, ἡ καθ' Ἡσύχιον ⁽¹⁾ Πάγκυφος, λεγομένη, διότι, οὕτως ἐγκεκλεισμένη καὶ ἐστερημένη φωτός καὶ ἀέρος, οὐ μόνον πάγκυφος ἔπρεπε νὰ εἶναι καὶ καχεκτική, ἀλλὰ καὶ διὰ θαύματος μόνον ἐδύνατο νὰ ἔχῃ τὴν ἐξαίσιον ἐκείνην ἰκμάδα, δι' ἧς, καεῖσα ἐπὶ Ξέρξου, ἀνέδωσεν ἐν δυσὶν ἡμέραις, καθ' Ἡρόδοτον ⁽²⁾, «βλαστὸν ὅσον τε πηχυαῖον» καὶ οὐδὲ θὰ ἐθαλλε κἂν παντάπασιν, ἂν ὁ ναὸς οὗτος δὲν εἶχεν, ἐπίτηδες ἀναμφισβόλως, ὅ,τι εἰς οὐδένᾳ ἑτερον Ἑλληνικὸν ναὸν τῆς ἐποχῆς κἂν ταύτης ὑπάρχει, ἐν τῷ δυτικῷ τοίχῳ ἐπὶ ὑψηλῆς κρηπίδος τρεῖς μεγάλους φωταγωγοὺς ἢ παραθυρά, διαιρουμένους πρὸς τὰ ἔξω δι' ἡμικίωνων Ἰωνικῶν. Ταῦτα νομίζω ὅτι ὁ διαγράψας τὴν ὄψιν τοῦ ναοῦ (Πιν. Ζ, 3) κακῶς ἐσμίκρυνεν εἰς θυρίδια, διὰ πυκνοῦ κιγκλιδώματος καλύψας αὐτὰ, ἐν ᾧ, κατὰ τὰ σωζόμενα λείψανα, κατεῖχον ὅλον σχεδὸν τὸ μεταξὺ τῶν ἡμικίωνων ὕψος. Εἶχε δ' ὡς φαίνεται ὁ ἐλάσσων οὗτος ναὸς τρεῖς θύρας, μίαν μὲν, κατὰ τὰ ῥηθέντα, τὴν ἐκ τοῦ μείζονος εἰς αὐτὸν ἄγουσαν, ἑτέραν δὲ μεγάλην καὶ λαμπράν, τὴν κυρίως θύρωμα καλουμένην ὑπὸ τῆς ἐπιγραφῆς, πρὸς ἄρκτον ἀνοιγομένην (Ε), καὶ ἔξωθεν κοσμουμένην ὑφ' ὠραιστάτης τετραγώνου ἐξαστύλου Ἰωνικῆς προστάσεως, καὶ τρίτην ἄλλην μικράν (F), πρὸς μεσημβρίαν φέρουσαν εἰς τὸ ἀνώτερον ἐπίπεδον τῆς Ἀκροπόλεως διὰ μικρᾶς κλίμακος, ἣν κρύπτει ἡ ὠραιστάτη τῶν Καρυατίδων πρόστασις (G). Ἐχει δὲ καὶ ἡ πρόστασις αὕτη κρηπίδα, ὡς ἡ δυτικὴ τοῦ ναοῦ πλευρὰ, καὶ ἀντὶ κίωνων ἐξ θαυμάσια ἀγάλματα παρθένων ἐν στολῇ παναθηναϊκῇ, αἵτινες φέρουσιν ἐπὶ τῶν κεφαλῶν αὐτῶν ἀνέτως καὶ ἀβιάστως τὸ ἐλαφρὸν γείσωμα, συγχέμενον ἐξ Ἰωνικῶν ἐπιστηλίων, μετὰ ῥόδων ὡς κοσμημάτων, καὶ ὑπεράνω αὐτῶν κυμάτιον

(1) Φ. Πάγκυφος. - Φώτ. Λεξ. 368, 2.— (2) Η, 55.

μόνον μετὰ μικρῶν καὶ πυκνῶν Ἰωνικῶν ὀδόντων, ἄνευ ζωοφόρου. Τὸ δ' ἔδαφος αὐτῆς σύγκειται ἐξ ὀγκωδισταίων λίθων, ὥστε ὁλῶς ἀνυπόστατος εἶναι ἡ ὑπόθεσις τινῶν, ὅτι ἐνταῦθα ἐβλάστανεν ἡ ἱερὰ ἐλαία.

Ὡς ὁ Παρθενῶν εἶναι τὸ μεγαλοπρεπέστατον, οὕτω τὸ Ἐρέχθειον εἶναι τὸ κομψότατον τῶν οἰκοδομημάτων ἃ ποτε παρήγαγεν ἡ ἀρχαία τέχνη ἐν τῇ ὑπερτάτῃ ἀκμῇ αὐτῆς, θαυμάσιον ἐπίσης καὶ ἐν τῷ συνόλῳ ὥς καὶ ἐν ταῖς ἐλαχίσταις αὐτοῦ λεπτομερείαις. Τῶν Ἰωνικῶν αὐτοῦ κιόνων αἱ βάσεις κοσμοῦνται κατὰ τὴν σπεῖραν διὰ πλουσιωτάτων καὶ ἀκριθέστατα εἰργασμένων πλοκάμων (Πιν. Β, 4), τὰ ἀνθέμια τὰ ἐπὶ τοῦ ὑποτραχηλίου τῶν κιονοκράνων (Αὐτ.) καὶ ἐπὶ τῆς ἐπικρανίτιδος τῶν τοίχων (Πιν. Ζ, 4), εἰσὶ τῆς κοσμητικῆς γλυπτικῆς δείγματα ἀπαράμιλλα διὰ χάριν, πλοῦτον καὶ ὥραιότητα. Αἱ ἑλικες τῶν κιονοκράνων ἐκοσμοῦντο κατὰ τὰς ἐπιγραφὰς διὰ χαλκοῦ ἐπικεχρυσωμένου κατὰ τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ διὰ πολυχρόων λίθων, ὧν τινες ἔτι διατηροῦνται· ἐγκαυστικῶς δ' ἦσαν ἐζωγραφημένα διὰ μαιάνδρων μὲν τὰ ἐσωτερικὰ κυμάτια, δι' ἀστέρων δὲ τὰ φατνώματα τῆς νοτίου, καὶ πιθανῶς τῆς ἀνατολικῆς προστάσεως, τὰ δὲ τῆς βορείου ἢ τῆς τῶν Καρυατίδων, εἶχον προσθέτους χαλκοὺς ἐπιχρύσους ἀστέρας, ὥς ἀποδεικνύουσιν αἱ πρὸς ἐγκαθήλωσιν αὐτῶν ὠρισμέναι ὀπαί. Ἡ ζωοφόρος δὲ τέλος, ἀναλόγως τῇ λοιπῇ εὐπρεπείᾳ, συνέκειτο ἐξ ἀγαλματίων λευκῶν, ἐπικεκολλημένων ἐπὶ μέλανος Ἐλευσινίου λίθου, καὶ ὥς ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τούτου τῶν χρωμάτων ὥραιοτάτην ἀποτελοῦντων ἐντύπωσιν. Ἐκ τῶν αὐτῶν δ' ἐπιγραφῶν πληροφοροῦμεθα ὅτι ὁ ναὸς ἦν ὑπόστεγος, ξυλίνην βεβαίως ἔχων τὴν ὀροφὴν, διότι οὐδὲν ἴχνος λιθίνης διητηρήθη, καὶ ὅτι ἐφωτίζετο, ἡ ἀνατολικὴ καὶ αὐτοῦ διαίρεσις, ἡ μὲν ἔχουσα θυρίδας ὥς τὴν δυτικὴν, δι' ἐξ ὀπαίων ἢ φεγγιτῶν, ἐχόντων ἐπειργασμένα χαλκᾷ καὶ βεβαίως

ἐπίχρυσα φυλλα ἀκάνθου, καὶ τ' ἀρχιτεκτονικὰ κοσμήματα τὰ καλούμενα *χάλκας*. Σημειώσεως δ' ἀξία πληροφορία ὡς πρὸς τὸν βίον τῶν ἀρχαίων καλλιτεχνῶν καὶ τὴν κατὰ τοὺς τότε χρόνους βιομηχανικὴν τῆς τέχνης ἐξάσκησιν ἀπαντᾷται ἐν ταῖς περὶ Ἑρεχθείου ἐπιγραφαῖς, ὅτι οἱ ἀρχιτέκτονες τοῦ ἀμιμήτου τούτου ἀριστουργήματος ἐμισθοδοτοῦντο πρὸς μίαν δραχμὴν τὴν ἡμέραν.

Ἐκτὸς δὲ τῶν Ἀθηνῶν, ναὸς περίφημος ἦν ὁ τῆς Ἑλευσίνος, ὁ ναὸς «ταῖρ Θεαῖν», τῆς Δήμητρος καὶ Περσεφόνης, ὅστις καὶ Ἀνάκτορον καὶ Μέγαρον καὶ Τελεστήριον ἐκαλεῖτο. Ἦν δὲ τὸ περιφημώτατον πάντων τῶν τῆς Δήμητρος ἱερῶν, διότι ἀνήκει εἰς τὴν πανάρχαιον, μυστηριώδη καὶ πανελλήνιον λατρείαν τῆς Θεᾶς. Ἐνταῦθα ὑπετίθετο ὅτι τὴν Κόρην τῆς ζητοῦσα ἢ Δήμητρα, ἐφιλοξενήθη καὶ εὔρε παρηγορίαν, καὶ ἐνταῦθα ἐτελοῦντο τὰ ἐν τῇ ἀρχαιότητι πολυθρύλλητα ἐκεῖνα μυστήρια, ἅτινα, διαφόρως ἐξηγηθέντα, μάλιστα δ' ὡς ἡ μῦσις εἰς τὴν ἀληθῆ καὶ φυσιολατρικὴν σημασίαν τῶν μυθολογικῶν ἀλληγοριῶν, κατήντησαν νὰ ἐκληφθῶσιν ὑπὸ τινων καὶ ὡς ἡ μυστικὴ διδασκαλία τοῦ ἀληθοῦς καὶ μόνου Θεοῦ ⁽¹⁾. Περὶ τὸν ναὸν τοῦτον πανηγυρίζετο μία τῶν ἐπισημοτάτων ἀττικῶν τελετῶν, τὰ Ἑλευσίνια, καὶ ἡ Ἱερότης αὐτοῦ ἐξετείνετο πρὸς πᾶν τὸ μετ' αὐτοῦ σχέσιν ἔχον, ὥστε, Ἱερά ἐκαλεῖτο ἢ πρὸς αὐτὸν ἀπ' Ἀθηνῶν ἄγουσα, καὶ ἱερά τῶν Ῥοιτῶν ἢ λίμνη, ἢ πρὸς τὰ ὅρια τῆς Ἑλευσινίας χώρας, καὶ ἱεροὶ ἦσαν ὡς καὶ οἱ ἐν αὐτῇ ἰχθύες, ὑπὸ μόνων τῶν ἱερέων τρωγόμενοι. Ἐπυρπολήθη δὲ καὶ τὸ Τελεστήριον τοῦτο ὑπὸ τῶν Περσῶν, καὶ ἀνωκοδομήθη ἐπὶ Περικλέους, ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἰκτίνοῦ, τοῦ οἰκοδόμου τοῦ Παρθενῶνος, μετ' ἄλλων τριῶν

(1) Lobeck. Aglaophanos μετάφρ. Guignaud.

ἀρχιτεκτόνων, τοῦ Κοροΐβου, τοῦ Μεταγένους καὶ τοῦ Ξενοκλέους ⁽¹⁾, ἀλλὰ κατ' ἐπίνοιαν ὁλως διάφορον τῆς τοῦ μεγάλου τῆς Ἀκροπόλεως Ἱεροῦ. Κατὰ τὰς καταμετρήσεις τῶν ὀλίγων σωζομένων λειψάνων αὐτοῦ ὑπὸ τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ φιλαρχαίων (Dilettanti) ⁽²⁾, φαίνεται ὅτι ὁ σηκὸς ἦν σχεδὸν τετράγωνος, ἔχων 220' πλάτος, 178' μῆκος. Ἐσωτερικῶς δὲ διηρεῖτο τὸ ἐμβαδὸν αὐτοῦ διὰ τεσσάρων σειρῶν ἐξ ἑπτὰ δωρίων κιόνων ἐκάστην, φέρουσαν καὶ δευτέραν σειρὰν ὑπερώων, διότι ὁ Πλούταρχος λέγει ὅτι ὁ Μεταγένης αὐτοὺς ἄνω κίονας ἐπέστησε. Δὲν ἦτο δ' ὑπαιθρος ὁ ναὸς, ἀλλ' ἐλάμβανεν, ὡς τὸ Ἑρέχθειον, τὸ φῶς ἐξ ὁποίου ἡ φεγγίτου εἰς τὴν ὀροφὴν, περὶ οὗ ὁ Πλούταρχος· «Τὸ ὅπαιον ἐκορύφωσε Ξενοκλῆς». Ὑπὸ δὲ τὸν σηκὸν ἦσαν ἐσκαμμένα σκοτεινὰ ὑπόγεια ἢ κρύπται, ἴσως αἱ κατώτεραι στοαὶ εἰς ἃς πιθανῶς εἰσῆγοντο οἱ μουσικοὶ. Ἦν δ' ἐν γένει, ὡς φαίνεται, ἡ ὄψις τοῦ ναοῦ αὐστηρὰ καὶ καταπληκτικὴ, διότι καὶ ἐκ μέλανος ἐλευσινίου λίθου ἦν ὠκοδομημένος, ὀλίγιστον ἔχων μάρμαρον εἰς τὰ κοσμητικὰ αὐτοῦ μέρη, καὶ ἄστυλος ἦν ἐξωτερικῶς. Τὸ πρῶτον δὲ Δημήτριος ὁ Φαλλήρεὺς (Ὁλυμ. 119) προσέθηκε διὰ τοῦ ἀρχιτέκτονος Φίλωνος πρὸ τῆς ἀνατολικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς πρόστασιν ἐκ 12 δωρίων ραβδωτῶν κιόνων, ἐχόντων ράβδους κυρτὰς ἐντὸς τῶν διαξεσμάτων.

Κείμενος δὲ πρὸς τὸ νοτιανατολικὸν πέρας τῆς ὑπωρείας τοῦ ἐλευσινίου λόφου, εἶχεν ὁ ναὸς μικρὸν Πρύπυλον πρὸς βορρᾶν, ὅπου μᾶλλον συνεστελλετο τὸ ἐπίπεδον. Συνέκειτο δὲ τοῦτο κατὰ τ' ἀνευρεθέντα αὐτοῦ λείψανα, ὧν ὁμῶς τινὰ ἴσως εἰσὶ χρόνων Ῥωμαϊκῶν, ἐκ δύο Ἰωνικῶν κιόνων, ἱσταμένων ἐμπρὸς δύο ὀρθοστατῶν, ὧν τὰς ἐπικρανίτιδας ἐκόσμουον φύλλα

(1) Πλουτ. Περ. 3.— (2) Unedit Antiq. of Attica.

ἀκάνθου μετ' ἀνθέων ποικίλως συμπλεκόμενα, καὶ ἔχοντα γρυπῶν κεφαλὰς κατὰ τὰς γωνίας. Ἐτι δὲ βορειότερον τοῦ Προπύλου τούτου σώζονται παμπληθὴ λείψανα μεγάλου Προπυλαίου, ἔχοντα καὶ τὰς διαστάσεις καὶ τὴν διασκευὴν τῆς μεσαίας στοᾶς τῶν ἐν Ἀθήναις Προπυλαίων, ἀλλ' οἰκοδομηθέντα ἐπὶ Ῥωμαίων, ὡς ἀποδείκνυται καὶ ἐκ τῆς ἐργασίας αὐτῶν, καὶ ἐκ τῶν Λατινικῶν ἐπιγραφῶν ἃς ἀνεῦρεν αὐτόθι ὁ ἐν ἔτει 1859 ἀνασκάψας τὰ πολύτιμα ταῦτα ἐρείπια Κ. Φρ. Λενορμάν, καὶ πιθανώτατα τοῦτο εἶναι τὸ Προπύλαιον περὶ οὗ ἐπέστελλεν ὁ Κικέρων πρὸς τὸν Ἀττικόν ⁽¹⁾, ὅτι ἤκουεν Ἀππίον τινα ἐν Ἐλευσίνι οἰκοδομοῦντα αὐτὸ (Audio Appium Propyleon Eleusine facere), ἀλλὰ μὴ συντελέσαντα ⁽²⁾. Ἰσως αὐτοῦ τοῦ Ἀππίου, ἡ Αὐτοκράτορός τινος εἶναι ἢ αὐτόθι εὐρεθεῖσα χολοσσιαία προτομὴ ἐν ὄπλῳ, ἣτις φαίνεται ὅτι ἐκόσμει τὸ αἷτωμα. Παρὰ τὸ οἰκοδομημα τοῦτο τέλος εὐρέθησαν καὶ λείψανα μικροῦ δωρίου ναοῦ ἐν παραστάσι, τοῦ ὑπὸ Παυσανίου ⁽³⁾ ἀναφερομένου τῆς Προπυλαίας Ἀρτέμιδος ἀναμφοδόλως.

Εἰς Ῥαμνοῦντα δὲ τῆς Ἀττικῆς, τὴν πατρίδα τοῦ Ἀντιφῶντος, 60 στάδια ἀρκτικῶς τοῦ Μαραθῶνος, σώζονται πολλοῦ λόγου ἄξια λείψανα. Ἐπὶ λόφου παραθαλασσίῳ διατηρεῖται σχεδὸν πᾶς ὁ περίβολος τοῦ φρουρίου, τὸ Γυφτόκαστρον ἢ Ὀβριόκαστρον, καὶ πρὸ πάντων τὰ περὶ τὴν πύλην μέρη. Τοῖχος δὲ συνδέει αὐτὸ μετ' ἄλλων ἐρειπίων ἀνατολικῶς ἐπὶ τῆς ὀφρύος τοῦ ὄρους κειμένων, καὶ ἀνηκόντων εἰς μικρὸν ναὸν ἐν παραστάσι, ἔχοντα τοὺς τοίχους ἐκ πολυγωνίων λίθων, καὶ συνεχομένους μεθ' ἑτέρου ναοῦ μεγαλητέρου, ἑξαστύλου περιπτέρου (71 × 33'), ὄντος τῆς ἐποχῆς τοῦ Θεμιστοκλέους ἢ Περικλέους. Ὁ μείζων εἶναι ὁ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου ⁽⁴⁾ καὶ ἄλλων μνημονευόμενος περίφη-

(1) VI, 1, 26.—(2) Αὐτ. VI, 2.—(3) A, 38.—(4) A, 33.

μος ναὸς τῆς Νεμέσεως, ὁ δ' ἐλάσσων, κατ' ἐπιγραφὴν σωζομένην αὐτόθι, ναὸς τῆς Θέμιδος. Αἱ βάσεις τῶν κιόνων ἐκείνου ὑφίστανται ὅλαι εἰς τὰς ἀρχαίας αὐτῶν θέσεις· ὁμοίως δὲ καὶ ὀκτὼ τῶν κιόνων, ῥαβδωτοὶ μόνον ἄνω καὶ κάτω, οὐχὶ δὲ καὶ ἐν τῷ μέσῳ, ἴσως διότι ἡ ἐργασία αὐτῶν δὲν εἶχε συντελεσθῇ· ἐτι δὲ καὶ φατνώματα περισώζονται πολλῆς ὠραιότητος, καὶ μέρη τοῦ θριγχοῦ, διατηροῦντα ἔχνη γραφῆς καὶ χρυσώσεως. Ἐν μέσῳ ἐρήμου ἐκτάσεως ἐκ μεγάλου ὕψους ὑπερσκοποῦν τὴν θάλασσαν, δύο δ' ἐποχὰς τῆς ἐλληνικῆς τέχνης συνδέον καὶ τὰς λαμπροτέρας ἀναμνησκον τῆς Ἑλλάδος ἡμέρας, εἶναι τὸ ἐρείπιον τοῦτο ἐκ τῶν ζωηροτάτῃ ἐμποιοῦντων ἐντύπων εἰς τὸν περιηγητὴν ὅστις τὸ ἐπισκέπτεται.

Ἐν Θορικῷ δὲ τῶν Μεσογείων σώζονται ἐρείπια, ἀλλ' ὅλως σχεδὸν κατακεχωσμένα, στοᾶς ἐχούσης ἐπτὰ μὲν κίονας κατὰ πρόσωπον, ἀνὰ 15 δ' εἰς ἐκάστην πλευρὰν, δωρίους, ῥαβδωτοὺς, καὶ αὐτοὺς μὴ συντετελεσμένας ἔχοντας τὰς ῥαβδώσεις. Αὐτόθι δὲ καὶ μικρὸν ὑπάρχει θέατρον, οὗ ὁ περίβολος κατὰ μέρος ἔχει πολυγώνιον τὴν τοιχοδομίαν.

Ἐκ δὲ τῶν πολλῶν μνημονευομένων τοῦ Πειραιῶς ναῶν, σώζονται ὑπὲρ τὸ νῦν τελωνεῖον ἐρείπια τινα τοῦ ναοῦ τῆς Εὐπλοίας Ἀφροδίτης, ὃν ὁ Κόνων ὠκοδόμησε μετὰ τὴν ἐν Εὐρυμέδοντι νίκην αὐτοῦ. Ὅμοίως δὲ καὶ τινες τρίγλυφοι πώριναι τῆς ναυτικῆς Σκευοθήκης, ἣν κατεσκεύασεν ὁ Λυκοῦργος, δι' ἀρχιτέκτονος Φίλιωνος, ἐν Ὀλυμ. 109—112, καὶ περὶ ἧς μανθάνομεν ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ Ἀττικοῦ ναυστάθμου ⁽¹⁾, ὅτι εἶχεν ἡγεμόνας λεοντοκεράλους, καὶ καλυπτῆρας ἀνθεμωτοὺς.

(1) Boeckh, üb. d. Seewes. d. Ath.

Ἄλλ' ἂν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην αἱ Ἀθῆναι εἶχον ἐλάσει εἰς τὸν ἀνώτατον τῆς δόξης βαθμὸν, καὶ ἡ λοιπὴ ὁμῶς Ἑλλάς, εἴτε συμμετασχοῦσα τῶν εὐκλεῶν ἀγώνων αὐτῶν, εἴτε παρ' αὐτῶν τὸ δῶρον τῆς ἐλευθερίας λαβοῦσα, ἀνεπτερώθη οὐχ ἥττον κατὰ τὸ φρόνημα, καὶ πρὸς τὰς Ἀθῆνας ἀμιλλωμένη, ὥς καὶ ὑπὸ τῶν καλλιτεχνῶν αὐτῶν βοηθουμένη, ἀνήγειρεν ἐπίσης οἰκοδομήματα ἀξιόλογα καὶ πολυτελῆ.

Ὁ Ναὸς τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ Ὀλυμπίου Διὸς ὠκοδομήθη ἐκ τῶν λαφύρων τῆς Πίσσης, ἣν ἐπόρθησαν οἱ Ἡλεῖοι ἐν Ὀλυμ. 50. Συνετελέσθη δ' ἐν Ὀλυμ. 86, ὑπ' ἀρχιτέκτονος Λίβωνος τοῦ Ἡλείου· καὶ περιγράφεται ὑπὸ Πausanίου ⁽¹⁾ ὡς ἐξάστυλος, δώριος, περιπίτερος, εἰς τὰς μακρὰς δὲ πλευρὰς ἀνὰ 14 χίονας ἔχων, ἐξ ἐγγωρίου πώρου ὠκοδομημένος, πλήν τῶν κεράμων, οἵτινες ἦσαν ἐκ λίθου Πεντελησίου, καὶ ἔχων χαλκᾶς μὲν τὰς πύλας, τὴν δ' ἔνδον διασκευὴν ὁμοίαν τῇ τοῦ Παρθενῶνος, ἥτοι στοᾶς ἐσωτερικᾶς καὶ ὑπερώας, καὶ δι' αὐτῶν «πρόσοδον πρὸς τὸ ἄγαλμα», καὶ «σκολιὰν ἄνοδον πρὸς τὴν ὀροφήν». Πέριξ δὲ εἶχε ζώνην μετοπῶν γλυπτῶν, καὶ ἀγάλματα ἐν τοῖς ἀετοῖς, καὶ κατὰ τὰς γωνίας αὐτῶν ὡς ἀκρωτήρια ἐπιχρύσους λέβητας, ἐπίχρυσον δὲ Νίκην εἰς τὴν κορυφὴν, ὃ δὲ Μόμμιος ἐκρέμασεν ἐπὶ τῶν ἐπιστυλίων τοῦ 11 ἀσπίδας χρυσᾶς. Αὐτοῦ πολλὰ μέρη ἀνεῦρον αἱ ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς Ἐπιτροπῆς ἐν 1828 γενομένα ἀνασκαφαί ⁽²⁾, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ψηφιδωτὸν ἔδαφος.

Εἷς δὲ τῶν ὠραισιότατων ναῶν τῆς Πελοποννήσου, καὶ περιεργότατος διὰ τὸ ἰδιόρρυθμον αὐτοῦ σχέδιον, ἦν ὁ ἐν

⁽¹⁾ E, 10.—⁽²⁾ Exped. scient. de la Morée. L. 11 pl. 62.

Φιγαλία τοῦ Ἐπικουρίου Ἀπόλλωνος. Ὃταν ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (ἐν Ὀλ. 88) ὁ λοιμὸς ἐρήμου τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν, τότε, κατὰ Παυσανίαν ⁽¹⁾, ἐνέσκηψε σφοδρὸς καὶ εἰς τὴν Ἀρκαδικὴν Φιγαλίαν, παρὰ τὴν ὄχθην τῆς Νέδας. Οἱ δὲ κάτοικοι, ἐντρομοί, κατέφυγον εἰς τὰ ὑψηλὰ ὄρη, καὶ κατὰ τὴν θέσιν Βάσσας, σωθέντες τῆς νόσου, ἔκτισαν τὸν θαυμάσιον τοῦτον ναόν, ὅστις δι' ὅλων τῶν αἰώνων διετηρήθη ἐπὶ τῆς ἐρήμου αὐτοῦ σκοπίας, ἄνωθεν ἐπιβλέπων τὰ Μεσσηνιακὰ πεδία καὶ τὰ ἐκατέρωθεν αὐτῶν πελάγη. Ὡκοδόμησε δ' αὐτὸν ὁ τοῦ Παρθενῶνος ἀρχιτέκτων Ἰκτῖνος, οὗ ἡ μεγαλοφυΐα δι' ἕκαστον τῶν τριῶν μεγάλων ἔργων αὐτοῦ, περὶ ὧν γνωρίζομεν, ἐφεῦρε καὶ ἔδωκεν ἰδιαίτερον καὶ πρωτότυπον σχέδιον. Ὁ ναὸς οὗτος, ἐξ ἐγχωρίου φαιοῦ πώρου ὠκοδομημένος, καὶ ἀριστοῦργημα λιθουργικῆς καὶ τεκτονικῆς ἐξεργασίας, ἦν ἐξωτερικῶς (Πιν. Ζ, 5) δώριος, ἐξάστυλος καὶ περίπτερος, λίαν ἐπιμήκης, καθὼ διαστάσεις ἔχων 126 × 48', καὶ ἀνὰ 15 κίονας εἰς τὰς μακρὰς πλευράς. Ἐνδον ὁμῶς εἶχεν Ἰωνικοὺς ἡμικίονας, πρωτοφανεῖς κατὰ τὸ σχῆμα τοῦ τε κιονοκράνου αὐτῶν (Πιν. Η, 1) καὶ τῆς βάσεως, ἥτις ἄρχεται ἀπὸ σκοτίας λίαν προεχούσης. Ἀνὰ πέντε δ' ἐκατέρωθεν οἱ ἡμικίονες οὗτοι κοσμοῦσι τὸ πέρας ὀρθοστατῶν, ἢ τοίχων προεχόντων καθέτως, πλὴν τῶν δύο μεσημβρινωτέρων, οἵτινες ἐξ ἐναντίας κατ' ὀξείαν γωνίαν προέχουσιν ἐσωτερικῶς ἐπὶ τῶν μακρῶν πλευρῶν τοῦ σηκοῦ, καὶ ἀποτελοῦσιν ἐκατέρωθεν παστάδας τετραγωνικάς. Ὑπὲρ δὲ τοὺς ἡμικίονας ὑπῆρχεν ἐντὸς τοῦ ναοῦ γλυπτὴ ζωφόρος, ἡ σήμερον τὸ Βρεταννικὸν κοσμοῦσα μουσεῖον. Κατὰ τὸν ὀπισθοδομον εὑρέθη ἐν κιονόκρανον Κορινθιακόν, καὶ ἂν ἀληθῶς ὑπῆρχεν ἐνταῦθα μονήρης κίων ὁ φέρων αὐτό, οὗτος θά

(1) Η. 30.

ἦτο τὸ ἀρχαιότερον τοῦ ρυθμοῦ τούτου δείγμα. ἀλλ' ἀκριβεστέρα παρατήρησις ἀπέδειξεν, ὅτι δὲν εἶναι τὸ κιονόκρανον τῆς καλῆς ἐποχῆς τοῦ ναοῦ, ἀλλὰ πολὺ ἐκείνης μεταγενέστερον. Διαφέρει δὲ καὶ κατὰ τοῦτο πάντων τῶν ἄλλων γνωστῶν ναῶν, καὶ ἀποτελεῖ ἐξαίρεσιν πρὸς τοὺς γνωστοὺς κανόνας τῆς οἰκοδομικῆς, ὅτι ἔχει τὴν εἴσοδον οὐχὶ πρὸς ἀνατολὰς, ἀλλὰ πρὸς βορρᾶν, εἴτε ἀκολουθῶν τὴν τοῦ λόφου διεύθυνσιν, εἴτε ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ὁ σώσας τοὺς Φιγαλιεῖς ἐκ τοῦ λοιμοῦ ἦν ἴσως ὁ Ὑπερβόρειος Ἀπόλλων, μυθικὸς ἀντιπρόσωπος τῶν πνευσάντων βορείων ἀνέμων.

Τῆς πολιούχου Θεᾶς τοῦ Ἁργους, τῆς Ἥρας, ὁ Ναὸς ἔκειτο μεταξὺ Μυκηνῶν καὶ Τίρυνθος. Ἀλλ' ἐν Ὀλ. 89, 2 ἐκὰθ' ἀμελεία τῆς Ἱερείας Χρυσήϊδος, καὶ τότε ὁ Ἀργεῖος Εὐπόλεμος ὠκοδόμησε νέον, ὀλίγον ὑπὸ τὰ ἐρείπια τοῦ ἀρχαίου, ἔχοντα γλυπτὰς τὰς μετόπας καὶ τὴν ζωφόρον, καὶ πέριξ ἀνδριάντας, ἰδίως δὲ πασῶν τῶν ἱερείων τῆς Θεᾶς. Ἐκ τῶν ὀλίγων αὐτοῦ λειψάνων, ἃ ἠτύχησα ν' ἀνεύρω ἀνασκάψας αὐτὸν ἐν ἔτει 1855, ἐξάγεται ὅτι ἦν ἐξάστυλος, περίπτερος, ἐκ πώρου ὠκοδομημένος (1).

Ἐν Τεγέᾳ ὁ Σκόπας ὠκοδόμησε ἐν Ὀλ. 96 τὸν ναὸν τῆς Ἀλέας Ἀθηναῆς, τὸν μέγιστον καὶ κάλλιστον τῶν ἐν Πελοποννήσῳ, συνενοῦντα τοὺς τρεῖς τῶν κιόνων ρυθμοὺς εἰς ἐναρμόνιον ὅλον. Τὸ περιστύλιον αὐτοῦ ἦν ἰώνιον, τῶν δὲ τοῦ ὑπαίθρου στοῶν ἡ μὲν κατωτέρα θώριος, ἡ δ' ἀνωτέρα χορινθιουργῆς (2). Λείψανα δ' αὐτοῦ ὀλίγα διατηροῦνται.

Ὁ δὲ περίφημος ἐν Νεμέᾳ ναὸς τοῦ Διὸς, περὶ ὃν ἐτελοῦντο τὰ Νέμεα, ἔκειτο 15 στάδια μακρὰν τοῦ ἀντροῦ τοῦ Λέοντος ὃν κατέβαλεν ὁ Ἡρακλῆς, καὶ ἦν ἐπὶ Παυσανίου ἤδη ἐρείπιον, πιθανῶς οἷον διετηρήθη

(1) Ἰδ. Rang. Ausgr. d. Temp. d. Hera, Brief an H. L. Ross, 1855. — (2) Παυσ. Η, 45.

καὶ μέχρι τοῦδε, διότι αὐτοῦ σώζονται πάμπολλα λείψανα, τὸν τύπον τοῦ τέλους τῆς ἐποχῆς ταύτης φέροντα. Οἱ κίονες αὐτοῦ, δώριοι ὄντες, εἰσὶν ἀναλόγως λίαν ἱσχυοί, καὶ ἔχουσι 12 ἐμβατῶν ὕψος. Εἰς τοὺς αὐτοὺς ὁμοίως φαίνονται ἀνήκοντα χρόνους καὶ τὰ ἐν Μεσσήνῃ καὶ Μεγαλοπόλει δώρια οἰκοδομήματα.

Ὁ δ' ἐν Δ ἡ λ ω ναὸς τοῦ Ἀ π ό λ λ ω ν ο ς ἦν δωρίου ρυθμοῦ καὶ αὐτὸς, καὶ οἱ κίονες αὐτοῦ εἶχον ἐπίσης 12 ἐμβατῶν ὕψος. Λείψανα δ' αὐτοῦ σώζονται πολλὰ μὲν, ἀλλ' ἄμορφα καὶ διεσπαρμένα.

Ναοὶ Ἰωνίας.

Ἐν τῇ πλουσίᾳ δὲ καὶ ἀβρᾷ Ἰωνία, οἱ ναοὶ, ἐλαττοῦμενοι βεβαίως τῶν ἀρχιτεκτονικῶν τῆς κυρίας Ἑλλάδος ἀριστουργημάτων κατὰ συμμετρίαν καὶ κάλλος, ἦσαν ὅμως ἐκείνων καὶ μείζονες καὶ μᾶλλον κατάκοσμοι.

Τὸ ἐν Μι λ ἡ τ ω ἀρχαιότατον Δι δ υ μ α ῖ ο ν, ἡ Ναὸς τοῦ Ἀπολλωνος, κατεσχάφη ἐν Ὀλ. 74, ἐπὶ τοῦ Ἰωνικοῦ πολέμου τοῦ Ἰστιαίου καὶ Ἀρισταγόρου, καὶ ἀνωκοδομήθη πολὺ λαμπρότερον μετὰ Ὀλ. 80, ὑπὸ τῶν Μιλησίων Παι ο ν ί ο υ καὶ Δά φ ν ι δ ο ς. Εἶχε δὲ πλάτος μὲν 156', μῆκος δὲ 285', καὶ ὁ Στράβων ⁽¹⁾ λέγει, ὅτι διὰ τὸ μέγεθος ἔμεινεν ἄνευ ὀροφῆς. Ἦν δὲ ναὸς δεκάστυλος, δίπτερος, ἰωνικῆς ἐργασίας τῆς κομψοτάτης, καὶ εἰς τὸν πρόναον εἶχε προσέτι καὶ χορινθιακοὺς τετραγώνους ἡμικίονας ἐντετεχισμένους. Τούτου σώζονται δύο κίονες καὶ πολλὰ ἐρείπια ⁽²⁾.

Ἐν Π ρ ι ἡ ν η (Σαμψῶν Καλεσί) τῆς Καρίας, ἀντικρυ τῆς Σάμου, ὠκοδόμησεν ὁ κατὰ Βιτρούβιον πολυμαθῆς ἀρχιτέκτων Πυ θ ε ὺ ς ναὸν Ἀ θ η ν ᾶ ς Πολι ᾱ ῶ ς ἐν Ὀλυμ. 110, καὶ κατ' ἐπιγραφὴν, τὸν καθεύρωσεν ὁ Ἀλέξανδρος. Ἦν δ' ἰωνίου ρυθμοῦ, ἐξά-

(1) ΙΔ, 165 Τχγ.— (2) Ionian Antiquities, ch. 3, p. 27.

στυλος καὶ περίπτερος. Τὴν ζώνην αὐτοῦ ἐκόσμουν λεόντων κεφαλαὶ καὶ ἀνθέμια· τὸ δὲ πρόπυλον εἶχεν ἀντὶ κίωνων ὀρθοστάτας, μετὰ λυρῶν καὶ γρυπῶν εἰς τὰ ἐπὶ κράνα ⁽¹⁾. Τοῦτου σώζεται μέγας σωρὸς ἐρειπίων, καὶ ὁ τοῖχος τῆς βάσεως.

Ἐν Τέφῳ ὑπῆρχε ναὸς Διονύσου, ἔργον τοῦ ἀρχιτέκτονος Ἑρμογένους, ἴσως τῆς ἐποχῆς ἡδῆ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἦν δ' Ἰώνιος καὶ αὐτὸς, ἐξάστυλος, περίπτερος, εὐστυλος ⁽²⁾.

Ἐν Μαγνησίᾳ τῇ ἐπὶ Μαιάνδρῳ, ἦν ὁ Ναὸς τῆς Λευκοφρύνης Ἀρτέμιδος ⁽³⁾ ἔργον, τοῦ Ἑρμογένους, ψευδοδίπτερος ⁽⁴⁾, διαστάσεις ἔχων 198×106 ⁽⁵⁾.

Ναοὶ Σικελίας.

Ἡ δὲ Σικελία ἦν ὁ τόπος τῶν γιγαντιαίων δωρίων ναῶν.

Ἐν Ἀκράγαντι, πλὴν τῶν προμνημονευθέντων (σ. 136), ἀναφέρεται θαυμαστικῶς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καὶ ὁ ὑπερμεγέθης ναὸς τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς, ὅστις ἦν, ὡς πάντες οἱ τῆς νήσου ἐκείνης, δωρίου κατασκευῆς. Καθ' ὃν καιρὸν ὁ Ἀκράγας ἐπορθεῖτο ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων, ἐν Ὀλ. 93 γ', ὁ ναὸς ἦν ἡμιτελής. Κατὰ Διόδωρον ⁽⁶⁾ εἶχε μῆκος μὲν 340' πλάτος δὲ μόνον 60', ὅπερ ὁμῶς εἶναι λάθος ἀντὶ 160', καὶ ὕψος 120' χωρὶς τοῦ χρηπιδώματος ⁽⁷⁾. Ἦν δὲ ψευδοπερίπτερος (Πίν. Η, 2), ἔχων τοὺς κίονας ἐνωκοδομημένους εἰς τὸν τοῖχον, ἐξωθεν μὲν, ὡς ἡμικίονας στρογγύλως προέχον-

(1) Ion. Antiq. I, ch. 2. — (2) Vit. III, 3, 8. — Ion. Antiq. I, ch. 1. — (3) Στράβ. ΙΔ. — (4) Vit. VII. Praef. 12. — (5) Ion. Antiq. I, ch. 1. dl. 2. — (6) ΙΓ, 82. — (7) $369 \times 482'$. Ἀγγλ.

τας, ἔσωθεν δ' ὡς ὀρθοστάτας, τετραγωνικῶς. Καὶ κατὰ μέτωπον μὲν εἶχε παραδόξως ἀνὰ 7 τοιούτους κίονας, κατὰ πλευράν δὲ ἀνὰ 14, βαίνοντας ἐπὶ στυλοβατῶν, δωδεκάποδας τὴν διάμετρον, καὶ τοσοῦτον μεγάλα ἔχοντας τὰ διαξέσματα, ὥστε εἰς ἕκαστον εὐκόλως ἐνηρμόζετο ἄνθρωπος. Τὸ ὕψος αὐτῶν ἦν ἕλασσον τῶν 12 ἐμβατῶν, καὶ αἱ τρίγλυφοι, κολοσσιαῖαι ὡς πᾶς ὁ ναὸς, εἶχον 10' ὕψος. Ἐντὸς δὲ τοῦ σηκοῦ γίγαντες γλυφίδος ἀρχαϊκῆς (1) ἀνείχον τὴν στέγην, προσανακεκλιμένοι εἰς ὀρθοστάτας, κατὰ τινὰς μὲν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ σηκοῦ ἱστάμενοι, ὅπου ἡ ἐσωτερικὴ στοὰ τῶν ὑπαίθρων ναῶν, ἴσως ὁμῶς πιθανώτερον προσκείμενοι τῇ ἔνδον ἐπιφάνειᾳ τῶν ἐντετειχισμένων κιόνων (2). Τοῦ ναοῦ τούτου σώζονται γιγαντιαῖα συντρίμματα. Ἄλλος ναὸς, ὑποτιθέμενος τῆς Ἡρα, εἶναι ὀκτάστυλος, ὁ μόνος τοιοῦτος ἐν Σικελίᾳ, ψευδοδίπτερος, ἔχων κίονας πλέον τῶν 9 ἐμβατῶν, ὧν τινες καὶ ἀρράβδωτοι ἔμειναν (334 X 161'). Οἱ πλείστοι δ' ἐξ αὐτῶν ἴστανται ἐν χώρᾳ. Οἱ δὲ δύο ἄλλοι ναοὶ ἦσαν ἐξάστυλοι, καὶ ὁ εἷς μὲν ὠνομάσθη τοῦ Ἡρακλεῶς, ὁ δ' ἄλλος τῆς Ὀμοιοῖας. Τὰ μεγάλα αὐτῶν ἐρείπια ὀνομάζονται τὴν σήμερον i pilari dei giganti. Μεταξὺ δ' αὐτῶν εὐρίσκονται κεχρωματισμένα κοσμητικὰ τεμάχια καλλονῆς ἐξαισίου (3).

Ἐν Σελινούντι, ἐκτὸς τῶν ἀρχαϊκῶν ναῶν οὐκ εἶδομεν (Σελ. 137) ἐν τῇ Ἀκροπόλει, σώζονται καὶ ἐν τῇ κάτω πόλει μεγάλα ἐρείπια τριῶν ναῶν (4), ἀφιδρύσεων μεταγενεστέρων τῶν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, οἰκοδομηθέντων δὲ πρὸ τῆς πορθήσεως τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων ἐν Ὀλ. 92 δ'.

(1) DENKM. 102.—(2) Serradifalco, III, 20-27.—(3) Serradifalco III. 3. 8. 15. Τὰ κεχρωματισμένα τεμάχια 36. καὶ Atlas de la Trad. de Müller —(4) Θουκ. ΣΤ, 20.

Οἰκίαι.

Αἱ ἰδιωτικαὶ δ' οἰκίαι ἦσαν εὐτελεῖς μᾶλλον κατ' ἀρχάς ἔτι τῆς ἐποχῆς ταύτης. Ἀλλὰ καθ' ὅσον ἠῤῥξανεν ὁ πλοῦτος καὶ ἡ πολυτέλεια, καὶ παρήκμαζε τὸ δημόσιον πνεῦμα, ἐγίνοντο πολυτελέστεραι πάντοτε. Ὁ Δημοσθένης, ὅστις κατηγορεῖ τὸν Μηδῖαν ὅτι «οἰκίαις ὥκοδόμησεν ἐν Ἑλευσίῃ τοιαύτην, ὥστε πᾶσιν ἐπισκοτεῖν τοῖς ἐν τῷ τόπῳ» ⁽¹⁾, ἐπαναλαμβάνει εἰς δύο τοὺς λόγους ⁽²⁾ ἀξιομνημόνευτον μαρτυρίαν τούτου. «Τὴν Θεμιστοκλέους μὲν γὰρ οἰκίαν, καὶ τὴν Μιλτιάδου, καὶ τῶν τότε λαμπρῶν, εἴ τις ἄρα οἶδεν ἡμῶν ὅποια ποτ' ἔστιν, ὅρᾳ τῶν πολλῶν οὐδὲν σεμνοτέραν οὖσαν· τὰ δὲ τῆς πόλεως οἰκοδομήματα καὶ κατασκευάσματα, τηλικαῦτα καὶ τοιαῦτα, ὥστε μηδεὶς τῶν ἐπιγυγγομένων ὑπερβολὴν λελεῖσθαι. Προπύλαια ταῦτα, ρεώσοικοι, στοαί, Πειραιεὺς, τ' ἄλλα, οἷς κατεσκευασμένην ὁρᾷτε τὴν πόλιν· νῦν δὲ ἰδίᾳ μὲν ἐκάστῳ τῶν τὰ κοινὰ πρᾶττόντων τοσαύτη περιουσία ἐστίν, ὥστε τινας μὲν αὐτῶν πολλῶν δημοσίων οἰκοδομημάτων σεμνοτέρας τὰς ἰδίας κατεσκεύακασιν οἰκίας, γῆν δ' ἔνιοι πλείω πάντων ἡμῶν τῶν ἐν τῷ δικαστηρίῳ συνεώρηται». Ἡ παρὰ τῇ ποικίλῃ στοᾷ οἰκία τοῦ Μέτωνος ἦν μεγάλη Συνοικία ⁽³⁾. Μεγάλῃ ἐπίσης ἀναφέρεται καὶ ἡ τοῦ Κόνωνος ⁽⁴⁾. Καὶ ὁ Ξενοφῶν ⁽⁵⁾ δὲ μαρτυρεῖ ὅτι ἐπ' αὐτοῦ αἱ οἰκίαι περιεῖχον ἐν Ἀθήναις παλαίστρας, σφαιριστήρια καὶ λουτρά. Εἶχον δ' αἱ πολυτελέστεραι καὶ κίονας, καὶ τορευτὰ φανώματα, καὶ γραφάς, ὡς αἱ κατὰ τὴν μίμησιν τῶν Ἑλληνικῶν ὥκοδομημέναι ἐν Πομπηίᾳ. Ὁ Στρεψιάδης

(1) Κ. Μηδ. 68. — (2) Ὀλ. Γ. σελ. 35—36. - κ. Ἀριστοκρ. σ. 689. — (3) Αἰλ. ΙΓ, 12. — (4) Ἀθήν. ΙΒ, σελ. 548. — (5) Ἀθην. Πολιτ. Β, 10. - Θεοφρ. Χαρ. 5.

παρ' Ἀριστοφάνει (ἐν Ὀλ. 89 α'), ἀγανακτῶν κατὰ τοῦ ἀνεψιοῦ του, τοῦ ὀκνηροῦ καὶ ἀσώτου Φειδιππίδου, ὅστις ἐκαυχάτο πάντοτε ἐπὶ τῇ συγγενείᾳ του πρὸς τὸν πλούσιον Μεγακλῆν, τῷ λέγει (1): «*Ἀλλ' ἔσθι' ἐλθὼν τοὺς Μεγακλέους κίονας*». Καὶ εἰς τὰς Σφήκας (2) (Ὀλ. 89 β') διδάσκων ὁ Ἀριστοφάνης εἰς τίνα τι νὰ πράττῃ ὅπως ἀρέσκῃ εἰς οἰκοδεσπότην, τὸν προτρέπει νὰ θαυμάζῃ τὴν ποικίλην ὀροφὴν τοῦ οἴκου του. Ὅπως κοσμήσῃ διὰ γραφῶν τὴν οἰκίαν του ὁ τὰ ἔκρυμμα φιλῶν Ἀλκιβιάδης, κατέκλεισεν εἰς αὐτὴν ἄκοντα τὸν ζωγράφον Ἀγάθαρχον, καὶ τὸν ἐβίασε νὰ τὴν ζωγραφῇ (3). Ὁ δὲ Ζεῦ-ξις ἔγραψεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Μακεδόνοιο Ἀρχελαίου μεγαλογραφίαν ἀντὶ 400 μνῶν, καὶ πολλοὶ συνέρρεον ἵνα τὴν θαυμάσωσιν (4).

Ἐν Σικελίᾳ δὲ πρὸ πάντων ἐπεκράτει πολλὴ πολυτέλεια περὶ τὰς ἰδιωτικὰς οἰκοδομὰς. Οἱ Ἀκραγαντινοὶ ὠκοδόμουν ὥς *δεὶ βιωσόμενοι* (5). Πρὸ πάντων δ' οἱ τὰ φ ο ἰ αὐτῶν ἦσαν μεγαλοπρεπεῖς, ὥς σώζεται ὁ τοῦ Θήρωνος, ἔχων ἐντὸς καμάραν σταυρωτὴν (χελώνην), ἔξωθεν δ' ἰωνικοὺς ἡμικίονας μετὰ δωρίου θριγχοῦ (6). Ὁμοίως καὶ τὸ Ἐμπεδοκλέους Ἡρώων ἐν Σελινοῦντι, ἔχον ὁμοίαν ρυθμῶν μίξιν (7). Ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὠκοδομοῦντο πολυτελεῖς τάφοι, ἰδίως δ' εἰς τῶν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ κατὰ τὸ τέλος τῆς ἐποχῆς ἀνεγερθέντων ἡριθμεῖτο μετὰ τῶν ἐπτὰ θαυμάτων. Ἦν δ' οὗτος τὸ Μαυσωλεῖον, ὃ ἡ Ἀρτεμισία, χήρα τοῦ Σατράπου Καρίας Μαυσώλου, ἀνήγειρεν ἐν Ὀλ. 406 δ'. εἰς τὸν ἄνδρα τῆς ἐν Ἀλικαρ-

(1) Νερ. 813. — (2) Σφ. 1215. — (3) Πλουτ. Ἀλκιβ. 16. — Ἀνδοκ. Ἀλκ. 27. — (4) Σωκρ. παρ' Αἰλ. Π. Ἰ. 1Δ, 17. — (5) Διογ. Η. 63. Αἰλ. Π. Ἰ. 1Β, 29. — Διοδ. 1Γ, 83, 84. — (6) Wilkins, ch. 3 Pl. 19. Serrad. III — (7) Serrad. II. Kugler, Polychromie, σ. 32.

νασσῶ διὰ τῶν ἀρχιτεκτόνων Πύθεως καὶ Σατύρου (1), ἴσως ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ὁδηγίαν τοῦ Σκόπα. Τὸ μνημεῖον τοῦτο, ὁμοιον ὡς πρὸς τὸν ρυθμὸν πρὸς τοὺς τάφους τῶν χωρῶν ἐκείνων, ἦν τετράγωνον, ὕψος ἔχον 140' ἐν ὅλοις, καὶ συνέκειτο ἐκ δύο μερῶν, ὧν τὸ κατώτερον ἦν πτερόν ἢ στοὰ περίπτερος ἐκ 36 κιόνων ἰωνικῶν ὕψος ἔχόντων 37 1/2'. Ἐπ' αὐτῆς δ' ἐπεκάθητο πυραμὶς ἐξ εἰκοσιτεσσάρων συγχειμένη βαθμίδων, καὶ φέρουσα ἐπὶ κορυφῆς τέθριππον λίθινον, ὃ ἐποίησεν ὁ Πύθεϊς. Τὴν δ' ἐπὶ τῶν κιόνων θέουσαν ζωοφόρον, 441' μῆκος ἔχουσαν (τὰ 2/3 τῆς τοῦ Παρθενῶνος), κατεκόσμησαν γλυφαῖς οἱ ἐπισημότεροι τῶν συγχρόνων καλλιτεχνῶν τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Μαύσωλος ἀπέθανε, κατὰ μὲν Πλίνιον, ἐν Ὀλ. 407 β', κατὰ δὲ Διόδωρον, ἐν Ὀλ. 406 δ' (2), καὶ τοῦ μνημείου ἡ οἰκοδομὴ ἤρξατο οὐ πολὺ μετ' αὐτοῦ τὸν θάνατον, διότι, ἀποθανούσης τῆς Ἀρτεμισίας δύο ἔτη μετὰ τὸν ἄνδρα τῆς, τὰ ἔργα εἶχον τοσοῦτον προχωρήσει, ὥστε ἀπεφάσισαν οἱ καλλιτέχναι νὰ μὴν τὰ ἐγκαταλείψωσι (3). Τὸ ἀρχιτεκτονικὸν τοῦτο ἀριστοῦργημα ἀνέσκαψεν ἐπ' ἐσχάτων ὁ Πρόξενος τῆς Ἀγγλίας Κ. Νεύτων, καὶ καλλιτεχνικοὺς θησαυροὺς μετεκόμισεν ἀπ' αὐτοῦ εἰς Λονδῖνον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Πλαστική.

Τῆς δὲ γλυπτικῆς ὁ ρυθμὸς, δεδουλωμένος ἐτι κατὰ τὸ τέλος τῆς προλαβούσης ἐποχῆς εἰς ἀρχαϊκόν, ὑπόσκληρον καὶ σχεδὸν τυπικόν χαρακτήρα, ὑπεδείκνυσεν ὁμως ἤδη τὸ ἐνυπάρχον εἰς τὴν ἑλληνικὴν τέχνην

(1) Vit. VII. Præf. 12.—(2) ΣΤ, 36.—(3) Pl. 36, 30, 31.

σπέρμα καλλονῆς ὑπερτάτης, καὶ τὴν τάσιν πρὸς ἀκριβῆ παράστασιν τῆς φυσικῆς ἀληθείας, καὶ πρὸς ἀνάτασιν εἰς τὰ ὕψη τῆς ἰδανικῆς ἀντιλήψεως. Ὅταν δὲ διὰ μεγάλων ἀγώνων ἡ Ἑλλάς κατέκτησε τὴν δοξαν μετὰ τῆς ἐλευθερίας, ἔκτοτε καὶ ἡ Γλυπτικὴ, τὸ πρόβλημα ἔχουσα τοῦ νὰ κοσμήσῃ τὰ πανταχοῦ ἀνεγειρόμενα μεγαλοπρεπῆ μνημεῖα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, καὶ νὰ διαιωνίσῃ τὴν μνήμην ἀθανάτων πράξεων καὶ ἀνδρῶν, ἐφθασεν ὡς διὰ μιᾶς εἰς ὠριμότητα ἐντελείας, καὶ τοι διαφόρως κατὰ τόπους ἀναπτυχθεῖσα, καὶ τὴν ἐπιβρόχην συναισθανθεῖσα τῶν ἐν τῇ ἐποχῇ ταύτῃ συνεχῶν τοῦ πολιτικοῦ ὀρίζοντος ἀλλοιωσέων.

Ἐπόμενον δ' ἦτον ἐκεῖ μάλιστα νὰ διαλάμψῃ καὶ ὁ κλάδος οὗτος τῆς καλλιτεχνίας, ὅπου καὶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ εἶχε παραγάγῃ τὰ ἐξαισιώτερα αὐτῆς ἔργα, ἐν Ἀθήναις πρὸ πάντων, αἵτινες κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖς τῆς ἐποχῆς ταύτης ἦσαν ἡ ἐνδοξος εἶδρα τοῦ μεγάλου καὶ τοῦ καλοῦ.

Ἦν δὲ κατὰ πάντας τούτους τοὺς χρόνους μεγίστη ἡ καλλιτεχνικὴ δραστηριότης καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα, καὶ πάμπολλα μνημονεύονται ἢ εὐρίσκονται ἐπὶ μνημείων ἀναγεγραμμένα τεχνιτῶν ὀνόματα ⁽¹⁾, ἐξ ὧν εἰς τὰ ἐπισημότερα μόνα θέλομεν περιορισθῇ, καὶ τὰ διδάσκοντά τι ὡς πρὸς τῆς τέχνης τὴν πρόοδον καὶ τὸν χαρακτήρα.

Ἀ τ τ ι κ ῆ .

Ὁ Κάλαμις, πατρίδος ἀγνώστου, ἀλλὰ μᾶλλον Ἀθηναῖος ὑποτιθέμενος, διότι πρὸ πάντων ἐν Ἀθήναις εἰργάζετο, πρέπει εὐλόγως νὰ προταχθῇ τῶν τῆς ἐπο-

(1) Ἴδε Sillig, catalogus artificum. — Ruhn, Geschichte der Künstler.

χῆς ταύτης καλλιτεχνῶν, διότι περὶ πρώτου αὐτοῦ δύ-
νεται νὰ ῥηθῇ, ὅτι, εἰ καὶ μετέχων ἔτι τῆς τραχύτητος
καὶ τῆς δυσκαμψίας τοῦ ἀρχαίου ῥυθμοῦ, ἐμετρίασεν
ὁμῶς αὐτὴν, προσδοποιήσας τὴν ἀκμὴν εἰς ἣν ἀμέσως
μετὰ ταῦτα ἀφίχθη ἡ τέχνη. Περὶ αὐτοῦ λέγει ὁ Κι-
κέρων ἐν Βρούτῳ ⁽¹⁾ ὅτι «σκληρὰ μὲν εἰσὶ τὰ ἔργα του,
ἀλλ' ἀπαλώτερα τῶν τοῦ Κανάχου» εἰς ἃ τοσαύτην ἀπο-
δίδει τραχύτητα, ὥστε δὲν ἠυδοκίμει εἰς τὴν ἀκριβῆ τῆς
φύσεως μίμησιν. Ἀλλὰ τὰ τοῦ Κανάχου, γνωστὰ ὄντα
ἐκ σωζομένων λειψάνων ὡς πολὺ ἤδη τῶν Αἰγιναιῶν
μαλακώτερα, ἀποδεικνύουσιν ὅτι ἡ γλυφίς τοῦ Καλά-
μιδος ἐλάχιστον διетήρει τῆς ἀρχαίας σκληρότητος.
Καὶ ὁ Κουίχτιλιανὸς δὲ ⁽²⁾, τὰ μὲν τοῦ Κάλλωνος καὶ
Ἡγησίου λέγει «ἔργα ὑπόσκληρα καὶ τοῖς Τυρρήνικοις
ἐμπερῇ, ἥτιον δὲ τραχεὰ τὰ τοῦ Καλάμιδος». Ἅτερον δὲ
χαρακτηριστικὸν τῆς τέχνης τοῦ Καλάμιδος μανθά-
νομεν παρὰ τοῦ Ἀλικαρνασσέως Διονυσίου ⁽³⁾, ὅστις, ἐν ᾧ
τὴν τοῦ Ἰσοκράτους ῥητορείαν συγκρίνει πρὸς τὴν με-
γαλοπρεπῆ τοῦ Φειδίου τέχνην, τὸν Λυσίαν παραβάλλ-
λει πρὸς τὸν Κάλαμιν «τῆς λεπτότητος ἕνεκα καὶ τῆς
χάριτος». Συγκαταριθμεῖ δὲ προσέτι τὸν Κάλαμιν μετὰ
τοῦ Καλλιμάχου, ὅστις ἐν τῷ Ἐρεχθείῳ εἰργάζετο,
καὶ ἐπομένως, ὡς μεταγενέστερος τοῦ Φειδίου, ἔπρεπε
νὰ ἔχη τὴν γλυφίδα ὁλῶς ἐλευθέραν καὶ ἄνετον. Καὶ
λεπτότης μὲν καὶ ἐπιτετηδευμένη τις χάρις, συνιστα-
μένη εἰς τὸ θεβιασμένον τῶν χειλέων μειδιάμα, εἰς τὴν
θέσιν τῶν ὀφρῶν, εἰς τὴν ἀνάδυσιν τῆς κόμης καὶ εἰς
τὴν πτύξιν τῆς ἀναβολῆς, ἦσαν ἐκ τῶν κυρίων γνωρι-
σμάτων τῆς ἀρχαϊκῆς τέχνης. Ἀλλὰ τοῦ Καλάμιδος
ἡ τέχνη φαίνεται ὅτι εἶχε τὸν χαρακτήρα πολὺ εὐγε-
νέστερον, καὶ πολὺ συγγενέστερον πρὸς τὸ ἐν τῇ φύσει
καὶ ἐν τῇ ἰδέᾳ καλόν, διότι ὁ Λουκιανὸς, ὁ καλὸς ἐκεῖ-

(1) XIII, 70. — (2) XII, 10. — (3) Ἐκ Ἰσοκρ. σελ. 95.

νος τῆς τέχνης ἐκτιμητῆς, ὁμιλῶν περὶ τοῦ ἀγάλματος αὐτοῦ τοῦ καλουμένου Σωσάνδρα (1), ἐπαινεῖ αὐτοῦ ἐν αἰδήμοις, καὶ τὸ μεῖδιμα λεπτὸν καὶ λεληθὸς, καὶ τὸ εὐσταλὲς δὲ καὶ κόσμιον τῆς ἀναβολῆς, ἥτις ἐκάλυπτε καὶ τὴν κεφαλὴν. Καὶ ἀλλαγῇ δὲ (2) εἰς τὸ αὐτὸ ἀναφερόμενος καλλιτέχνημα, λέγει· «Δίφιλος δὲ ὑπερήρει τὸ εὐρυθμὸν καὶ τὸ κεχορηγημένον, καὶ ὅτι εὖ πρός τὴν κιθάραν ὁ ποῦς, καὶ τὸ σφυρὸν ὡς καλόν, καὶ ἄλλα μυρία, καθάπερ τὴν Καλάμιδος Σωσάνδραν ἐπαινῶν».

Τὴν ἐποχὴν τοῦ καλλιτέχνου τούτου δύνανται νὰ ὀρίσῃσι τινὰ ἐκ τῶν ἔργων αὐτοῦ· οἷον παρὰ τῶν Ὀλυμπία τεθρίππων τοῦ Ἰέρωνος, ὃ εἰργάσατο ὁ Ὀνατᾶς, προσέθηκεν ὁ Κάλαμις δύο ἵππους μετὰ παίδων ἐπιβαινόντων, εἰς μνήμην τῶν ἵπποδρομικῶν αὐτοῦ νικῶν. Ἀνέθηκε δὲ τὸ μνημεῖον ὁ υἱὸς τοῦ Ἰέρωνος οὐχὶ μετὰ τὴν νίκην, γενομένην ἐν Ὀλυμ. 75, ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του (3), συμβάντα ἐν Ὀλ. 78, 6'. Ἔτερον ἔργον αὐτοῦ αὐτόθι, συνιστάμενον εἰς χαλκοῦς παῖδας τείνοντας τὴν δεξιὰν ἐν σχήματι εὐχαριστούντων τοῖς θεοῖς, ἦν ἀνάθημα τῶν Ἀκραγαντίνων, κυριευσάντων τὴν ἐν Σικελίᾳ Μοτύην ἐν Ὀλυμ. 75, α' (4). Ἐποίησε δὲ καὶ Ἀφροδίτην ἐν Ἀκροπόλει, ἀνάθημα Καλλίου (5), τοῦ Λακκοπλοῦτου βεβαίως, ὅστις κατ' ἐκείνους ἔζη τοὺς χρόνους, πολεμήσας μὲν ἐν Μαραθῶνι ἐν Ὀλυμ. 72 6', ἀλλὰ σταλείς καὶ Πρέσβυς εἰς Περσίαν ἐν Ὀλ. 83 6' (6). Καὶ ἐν Θήβαις δὲ κατεσκεύασε Δία Ἀμμωνα, ἀνάθημα τοῦ Πινδάρου (7), ἀποθανόντος ἐν Ὀλ. 85 6'. Ἐν Ἀθήναις τέλος ἐποίησεν Ἀπόλλωνα Ἀλεξίκακον, ἐπονομασθέντα οὕτως, ὡς λέγει ὁ Πausανίας (8),

(1) Εἰκ. 6. — (2) Διχλ. Ἑταιρ. Γ. — (3) Πaus. Η, 42. —

(4) Αὐτ. Ε, 25. — (5) Αὐτ. Α, 23. — (6) Διχλ. Π. Ἰστ. ΙΔ, 16. — (7) Πaus. Θ, 16. — (8) Α, 3.

διότι ἔπαυσε τὸν ἐν Ὀλ. 87 γ' συμβάντα λοιμόν. Κατὰ μὲν τὰ λοιπὰ ἐπομένως διδόμενα, ἦν ὁ Κάλαμις τεχνίτης τῆς 78—82 Ὀλυμπιάδος. Ἀλλὰ κατὰ τὴν τελευταίαν μαρτυρίαν, πρέπει νὰ εἰργάζητο καὶ μετ' αὐτὴν τὴν 87ην, ἥτοι μετὰ τὸν Φειδίαν, ὅπερ ἀπάδει πρὸς τὸν ἀποδιδόμενον τοῖς ἔργοις του σκληρὸν ἔτι μέχρι τινὸς καὶ ἀρχαῖκόν ῥυθμόν. Ἀλλὰ τὸ ἐπίθετον τοῦ Ἀλεξικάχου, ὅπερ καὶ αὐτὸς ὁ Πausanias διστάζων συνδέει μετὰ τοῦ μεγάλου λοιμοῦ, φαίνεται ὅτι πολὺ ἀρχαιοτέρως ἀνῆκεν εἰς τὸν Ἀπόλλωνα, ἐκ Δελφῶν αὐτῷ προελθὼν (1). Οὐδ' ἀπίθανον εἶναι προσέτι ν' ἀπέδωκαν οἱ Ἀθηναῖοι τὴν ἐπωνυμίαν ταύτην ἐπὶ τῆς ἀπὸ τοῦ λοιμοῦ ἀπαλλαγῆς τῆς πόλεως, καὶ ἔνεκά αὐτῆς, εἰς ἀρχαιοφανές τι καὶ ἀρχαιότερον κατασκευασθὲν ὑπὸ τοῦ Καλάμιδος ἄγαλμα τοῦ Θεοῦ, ὥς τοῦτο ἀνωτέρω ὑπεθέσαμεν καὶ περὶ τοῦ Ἡρακλέους τοῦ Ἀγελάδα.

Ἐκτὸς δὲ τούτων καὶ ἕτερα μνημονεύονται τοῦ Καλάμιδος ἔργα, τριακοντάπηχυς Ἀπόλλων χαλκοῦς (2), καὶ ἕτερος ἐκ μαρμάρου (3), καὶ Διόνυσος ἐκ Παρίου λίθου (4), καὶ ἐν Κορίνθῳ χρυσελεφάντινος Ἀσκληπιὸς (5), Ἀλκμήνη, ἥς οὐδὲν εὐγενέστερον (6), Νίκη Ἀπτερος ἐν Ὀλυμπίᾳ κατὰ μίμησιν τῆς ἐν Ἀθήναις (7), καὶ Ἑρμῆς κριοφόρος ἐν Τανάγρα ἣν ἔσωσεν ὁ Θεὸς ἐκ λοιμοῦ, περιφέρων κριὸν εἰς τοὺς ὤμους του (8). Ἐν τῇ Περμβροχίᾳ συλλογῇ ἐν Οὐίλτονι, ὑπάρχει μικρὸν μαρμάρινον ἄγαλμα, προφανῶς ἀντίγραφον τοῦ Κριοφόρου τοῦ Καλάμιδος (Πίν. II, 3), ὥς ἀποδεικνύει καὶ ὁ ῥυθμὸς αὐτοῦ, καὶ πολύτιμος μαρτυρία, ἡ νομίσματός τινος Ταναγραίου, ἐφ' οὗ παρίσταται ὁ αὐτὸς Ἑρμῆς (9).

(1) Müll. Dor. I, σ. 455.— (2) Στράβ. Ζ, 319.— (3) Pl. 36, 4, 10.— (4) Πaus. Β, 20.— (5) Pl. αὐτ.— (6) Plin. 34, 19, 11.— (7) Πaus. Ε. 26.— (8) Πaus. Ζ, 26.— (9) Archeol. Zeit. 1059. Πίν. 9. Ἀρ. 12.

Ἰδίως δ' ἐπηνοῦντο οἱ ἵπποι αὐτοῦ, διό καὶ εἰς τέθριππον αὐτοῦ ὁ Πραξιτέλης μετὰ ταῦτα προσέθηκεν ἡνίοχον, ὅπως μὴ εἰς τὸ ἀριστοῦργημα τοῦτο ἡ ἀνθρωπίνη μορφή φαίνεται τῆς τῶν ζῶων ἐλαττουμένη (1). Ἐκ τούτων ἄρα πηγάζει ὅτι ὁ Κάλαμις ἦν καλλιτέχνης ἐπιδεξιώτατος εἰς πᾶν γλυπτικῆς εἶδος, πᾶσαν ὕλην ἐξεργασθεῖς, καὶ εἰς παράστασιν διαφόρων μορφῶν καὶ διαφόρων διαστάσεων διαπρέψας.

Σύγχρονος δὲ σχεδὸν τοῦ Καλάμιδος, καὶ ὀλίγα μόνον ἴσως ἔτη αὐτοῦ νεώτερος ἦν ὁ πάντων τῶν καλλιτεχνῶν οὐ μόνον τῆς ἀρχαιότητος, ἀλλὰ πασῶν τῶν ἡλικιῶν καὶ πάντων τῶν τόπων περιφημότερος, ὁ μέγας Φειδίας ὁ Χαρμίδου (2), Ἀθηναῖος, οὗ τῆς μὲν γεννήσεως ἡ ἐποχὴ δὲν ὀρίζεται ἀκριβῶς, γνωστὸν δὲ μόνον εἶναι ὅτι γέροντος εἰργάζετο ἐν Ὀλυμ. 85—86.

Μεταξὺ δὲ τῶν διδασκάλων αὐτοῦ μνημονεύονται ὁ Ἀθηναῖος Ἡγίας ὑπὸ Δίωνος τοῦ Χρυσοστόμου (3), εἰς οὗ τὰ χειρόγραφα, τὸ ὄνομα Ἰπποῦ, ἀλλαχού Ἡπου, διωρθώθη ἐπιτυχυστέατα εἰς Ἡγίου, καὶ ὁ Ἀργεῖος Ἀγελάδας ὑπὸ διαφόρων (4). Ἡρξάτο δὲ τοῦ καλλιτεχνικοῦ αὐτοῦ σταδίου ὡς ζωγράφος (5), καὶ μετὰ ταῦτα εἰς τὴν γλυπτικὴν κυρίως ἐπιδοθεῖς, προήγαγε μὲν τὴν τέχνην εἰς τὴν ὑπερτάτην αὐτῆς ἐντέλειαν, τῇ ἀκριβεστάτῃ παραστάσει τῆς φύσεως ἐμφυσήσας τὴν ὑψίστην ἔμπνευσιν, καὶ τὸ καλὸν ἀναβιβάσας εἰς τὴν καθαρωτέραν καὶ ἰδανικωτέραν αὐτοῦ τελειότητα, ἀλλὰ συγχρόνως διετήρησε καὶ ἐκ τῆς ἐποχῆς ἣν διεδέχετο τὴν χαρακτηριστικὴν αὐτῇ αὐστηρότητα καὶ ἐμβριθείαν, ἃς

(1) Pl. αὐτ.— (2) O. Müller, de Phidiae vita et operibus. Gott. 1837. - Preller, ἐν Hallisch. Encyclopaedie, III, 22.—

(3) NE. — (4) Σχολ. Ἀριστοφ. Βυτρ. 504. - Σουίδ. φ. Γελάδας. - Τζετζ. Χιλ. Ζ, 154. Η, 192.— (5) Pl. 35, 34.

διέπλασεν εἰς ὑπερτάτην σεμνότητα καὶ μεγαλοπρέπειαν· δι' ὃ καὶ ὁ Πλίνιος συγκαταριθμεῖ αὐτὸν μετὰ τῶν ἀρχαῖζόντων καλλιτεχνῶν, λέγων (1). *Aemuli ejus fuere Alcamenes, Critias, Nestocles, (ἄν. Critios, Nesiotes), Hegias.* Ἐν γένει δὲ δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ἡ τέχνη τοῦ Φειδίου, ὡς ἄκρως καλὴ συνάμα καὶ ὑψηλὴ, ὡς ἐντελέστατον προϊόν τῆς μεγάλης ἐμπειρίας περὶ τὴν ἐργασίαν τῆς ὕλης, τῆς καθαρωτάτης τῆς φύσεως ἀντιλήψεως, καὶ συγχρόνως τοῦ λεπτοτάτου αἰσθήματος καὶ τῆς δαιμονίου διανοίας τοῦ καλλιτέχνου.

Τὰ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις περιφημότερα τῶν ἔργων τοῦ Φειδίου, τὰ κινήσαντα ὅλων τῶν αἰώνων τὸν θαυμασμόν, εἰσὶ κυρίως δύο μεγαλουργήματα τῆς χρυσελεφαντίνης τέχνης, ἡ Ἀθηνᾶ καὶ ὁ Ζεὺς.

Ἡ πρώτη ἦν ἡ Θεὰ δι' ἣν ὁ Περικλῆς ὠκοδόμησε τὸν Παρθενῶνα, ἡ Πολιοῦχος τῶν Ἀθηνῶν, ἣν ὁ Φειδίας, μεγαλεπήβολος ἐκτελεστής τῶν ἰδεῶν τοῦ μεγάλου αὐτοῦ συμπολίτου, κατεσκεύασεν ἀξίαν καὶ τῆς λαμπρότητος τοῦ οἰκοδομήματος ὃ ἐμελλε νὰ τὴν περιλάβῃ, καὶ τοῦ ἀξιώματος τῆς πόλεως εἰς ἣς τὴν λατρεῖαν ἀφιερῶτο, δίκαιον δὲ νὰ εἰπῶμεν, καὶ τῆς μεγαλοφροσύνης τοῦ λαοῦ τοῦ καταβαλόντος τὴν δαπάνην ὑπὲρ τοῦ ἀριστουργήματος τούτου· διότι, ὅταν ἐρωτήσας τὸν Φειδίαν ἐκ τίνος ὕλης πρέπει νὰ γίνῃ τὸ ἄγαλμα, ἤκουσεν ὅτι, μαρμάρινον μὲν ἔσται εὐθυνότερον καὶ διαρκέστερον, χρυσολεφάντινον δὲ μεγαλοπρεπέστερον, διέταξε νὰ κατασκευασθῇ ἄξιον τῆς δόξης τῆς πόλεως (2). Καὶ ὅταν δὲ μετὰ ταῦτα, μεμψιμοιρούντων τινῶν διὰ τὰς τῶν ἔργων δαπάνας, εἶπεν ὁ Περικλῆς ὅτι ἀνεδέχετο αὐτάς, ἂν τῷ ἐπιτραπῇ νὰ ἐπιγράψῃ καὶ τ' ὄνομά του, ὃ δῆμος ἐπεκύρωσε τὴν δαπάνην ἵνα διατηρήσῃ τὴν δόξαν.

(1) 36, 19. — (2) Val. Maxim. I, 14.

Τὸ ἄγαλμα τοῦτο ἰδρύθη, ὡς φαίνεται, ἐπὶ Θεοδώρου ἄρχοντος, ἐν Ὀλ. 85 γ' (1), τὸν δὲ ῥυθμὸν καὶ τὸ σχῆμα αὐτοῦ γνωρίζομεν ἐξ ἀτελῶν μόνον περιγραφῶν. Περὶ αὐτοῦ λέγει Μάξιμος ὁ Τύριος (2) «Φειδίας ἐδημιούργησεν ἡ Ἀθηναῖα οὐδὲν τῶν Ὀμήρου ἐπῶν φανλοτέρων, παρθένον καλὴν, γλαυκῶπιν, ὑψηλὴν, αἰγίδα ἀνείωσμένην, κόρυν φέρουσαν, δόρυ ἀνέχουσαν, ἀσπίδα κατέχουσάν». Τὰ δὲ Ὀμήρου ἔπη ἃ αἰνίττεται, εἰσὶν (4).

ἡ Ἥ δὲ χιτῶν' ἐνδύσα, Διὸς νεφεληγερέταο
τεύχεσιν ἐς πόλεμον θωρήσσετο δακρυόεντα.
Ἀμφὶ δ' ἄρ' ὤμοισι βάλετ' αἰγίδα θυσαρόεσσα,
δεινὴν, ἥν περὶ μετ' πάντῃ φόβος ἐστεφάνωται
ἐν δ' Ἔρις, ἐν δ' Ἀλκῇ, ἐν δ' ὀκρυόεσσα Ἰωκὴ,
ἐν δὲ γοργεῖν κεφαλὴ δεινοῖο πελώρου,
δεινὴ τε σμερδνὴ τε, Διὸς τέρας αἰγιόχοιο.
Κρατὶ δ' ἐπ' ἀμφίφαλον κυνέην θέτο τετραράλῃνον,
χρυσείην, ἑκατὸν πολίων πρυλέεσσ' ἀραρυῖαν.
Ἐς δ' ὄχρεα φλόγεα ποσὶ βήσεται. Λάζετο δ' ἔγχος
βριθὺν, μέγα, στιβαρόν, τῷ δάμνησι στίχας ἀνδρῶν
ἡρώων, τοῖσιν τε κοτέσσεται ὀβριμοπάτρη».

Ἦν δὲ τὸ ἄγαλμα, ὡς τὸ περιγράφει κυρίως ὁ Παυσανίας (4), ὄρθιον, χιτῶνα φέρον ποδῆρην, ἐπὶ τοῦ στήθους ἔχον κρεμαμένην τὴν Αἰγίδα μετ' ἐλεφαντίνης τῆς κεφαλῆς τῆς Μεδούσης, κρατοῦν δ' εἰς τὴν μὲν τῶν χειρῶν (5) χρυσοῦν ἄγαλμα Νίκης τετραπληχυαῖον, εἰς τὴν δὲ δόρυ παρ' ᾧ ἠγείρετο δράκων, τὸ σύμβολον τοῦ γηγενοῦς Ἐριχθονίου, κατὰ τὸν συγγραφέα, καὶ παρὰ τοὺς πόδας ἔχον χρυσοῦν ἀσπίδα, ἐπὶ δὲ τῆς κεφαλῆς κράνος κοσμούμενον κατὰ κορυφὴν ὑπὸ δύο γρυπῶν, καὶ σφιγ-

(1) Müll. de Vit. Phid. σ. 35. — (2) ΙΔ. — (3) Ἰλ. Ε. 736.

— (4) Α, 24. — (5) Ἀρρίων. Ἐπικ. διατρ. Β, 10.

γὸς ἐν τῷ μέσῳ. Τὸ ἔμβλημα τοῦτο παρεδέχθη ἴσως ὁ Φειδίας πρὸς ὑπόδειξιν τῆς Αἰγυπτιακῆς καταγωγῆς τῆς Θεᾶς, καὶ ὅπως ἀπαλλαγῇ τοῦ λυποῦντος τὴν ἐλληνικὴν αὐτοῦ αἴσθησιν, θρησκευτικῶς δὲ καθιερωμένου, ὡς φαίνεται, αἰγυπτιάζοντος τοῦ ἀγάλματος αὐτῆς τύπου. Κατὰ Πλάτωνα ⁽¹⁾, οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ ἀγάλματος ἦσαν ἐκ πολυτίμων λίθων, κατὰ δὲ Πλίνιον ⁽²⁾, ἦν τὸ ὕψος αὐτοῦ πήχεων 26 (39'), καὶ μετὰ τῆς βάσεως ποδῶν 49, ὥστε μετὰ τοῦ λόφου αὐτοῦ καὶ τῆς ὀροφῆς τοῦ ναοῦ ἔμενεν ἐτι 17 ποδῶν ἀπόστασις.

Τὰ ἔργα τοῦ Φειδίου εἶχον, ὡς αὐτὰ τῆς φύσεως τ' ἀριστουργήματα, τὸν τύπον τῆς ἀνωτάτης καὶ ἐνδομύχου ἐνότητος, εἰς ἣν ἐνεφύσα ζωὴν καὶ ἐκφρασιν ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ καλλιτέχνου. Ἦν δ' ἡ ἐνότης αὕτη τὸ προῖόν βαθείας αἰσθήσεως τῆς φυσικῆς ἀληθείας καὶ εὐκρινούς καταλήψεως καὶ ἐφαρμογῆς τῶν ἀναλογιῶν. Ἐκ τούτου ἡ ἐξαίσιος τῶν ἀγαλμάτων αὐτοῦ ἐν συνόλῳ ἐντύπωσις, ἥ ἀπόδειξιν ἀναφέρει ὁ Τζέτζης ⁽³⁾, ἐν τῷ ἀνεκδότῳ ὅτι, συναγωνισθέντων ποτὲ τοῦ Φειδίου καὶ Ἀλκαμένους εἰς ποίησιν Ἀθηνᾶς, τούτου τὸ ἔργον ἐθαυμάσθη κατ' ἀρχὰς μεγάλως ἔνεκα τῆς ἐντελείας τῆς περὶ τὰ καθέκαστα ἐξεργασίας αὐτοῦ· ὁμῶς ὅτε ἀμφοτέρω ἐτέθησαν εἰς τὰς οἰκείας θέσεις, τότε τὸ τοῦ Φειδίου ἀνεδείχθη ἀσυγκρίτως ἐκείνου ἀνώτερον. Ἀλλ' ἡ μεγαλοφυΐα αὐτοῦ πρὸς ἀρτίαν ἐκφρασιν τῆς τοῦ συνόλου ἰδέας, καὶ τὸ τῆς τέχνης μεγαλουργόν, οὐδόλως ἀπέκλειε τὴν ἀκρίβειαν τῆς ἐξεργασίας, ὡς πρὸς τὰ καθέκαστα, καὶ τὴν ἐντέλειαν ἐν μικροτεχνήμασιν. Ὁ Πλίνιος μάλιστα ἐπαινεῖ τὴν καὶ κατὰ τοῦτο μεγίστην αὐτοῦ ἐπιδεξιότητα, λέγων ὅτι ὑπῆρχεν αὐτῷ *equalis magnificentia et in parvis* ⁽⁴⁾, καὶ ἀποδίδωσιν αὐτῷ

(1) Ἰππ. Μειζ. σελ. 290. — (2) 36, 44. — (3) Χιλ. III, 193. — (4) 36, 44.

μάλιστα τὴν τελειοποίησιν τῆς εἰς μικρουγγήματα ἀσχο-
λουμένης τορευτικῆς, καὶ τὴν χρῆσιν αὐτῆς εἰς ἐπικό-
σμησιν τῶν τῆς μεγάλης γλυπτικῆς προϊόντων. (Primus-
que artem torrencicem aperuisse atque demonstrasse merito
judicatur) ⁽¹⁾, καὶ ὁ Μαρτιάλος ⁽²⁾ ἀναφέρει αὐτοῦ ἰχθυῖς,
καὶ ὁ Ἰουλιανὸς ⁽³⁾, τέττιγα, μέλισσαν, μυῖαν.
Διὰ τῆς τέχνης ταύτης κατεκόσμησεν ἐν ἄλλοις τὰ χρυ-
σᾶ πέδιλα τῆς Θεᾶς, ἐπεργασθεὶς εἰς τὸ πάχος τοῦ πέλ-
ματος τὴν Κενταυρομαχίαν ⁽⁴⁾. Κατὰ Πολυδεύκην ⁽⁵⁾
τὰ τυρρηνικὰ πέδιλα εἶχον τετραδάκτυλον τὸ πάχος τοῦ
πέλματος. Ἄν τοιαῦτα ὑποτεθῶσι τὰ τῆς Ἀθηνᾶς, ὡς
φέρει καὶ ἡ ἐν Παρισίοις λεγομένη Βελλετρία Παλλὰς,
τότε τὰ τοῦ ἀγάλματος πρέπει νὰ εἶχον ἀναλόγως
ὑψος 40'' ἤτοι 3' 4''. Διὰ τορευμάτων κατεκάλυ-
ψεν ὁμοίως καὶ τὴν ἀσπίδα, ἧς ἡ διάμετρος δὲν ἦν πι-
θανῶς ἐλάσσων τῶν 20', καὶ ἐξωθεν μὲν ἐποίησεν Ἀμα-
ζονομαχίαν, ἔσωθεν δὲ Γιγαντομαχίαν. Εἰς δὲ τὴν βά-
σιν, ἣτις ἀπῆντησε μακροχρόνιον ἐργασίαν, κατὰ Θεμί-
στιον ⁽⁶⁾, παρέστησε Πανδώρας γέννησιν ⁽⁷⁾ παρουσίᾳ
εἰκοσι θεῶν, ὡς φαίνεται ἐξαγόμενον ἐκ τοῦ Πλινίου.
In base autem, quod caelatum est, Pandoras genesin appellavit.
Ibi Dii sunt XX numero nascentes (nascentis?).

Ἡ μεγαλοφυΐα αἰείποτε παρακολουθεῖται ὑπὸ τοῦ φθό-
νον, ὡς τὸ φῶς ὑπὸ τῆς σκιᾶς. Οἱ φθονοῦντες τὸν Φειδίαν
καὶ δι' αὐτὸν καὶ διὰ τὸν μέγαν φίλον του Περικλέα,
ἐσυκοφάντησαν αὐτὸν ὅτι ὑπεξήρесе μέρος τοῦ χρυσοῦ
τοῦ δοθέντος αὐτῷ διὰ τὸ ἄγαλμα. Εἰς πρόχειρον δ' ἀ-
πολογίαν του ὁ Φειδίας ἀπῆντησεν ὅτι τὸν χρυσὸν εἶχεν
ἐπίτηδες κατασκευάσει περιαιρετόν, καὶ ὅτι οἱ κατήγο-
ροί του δύνανται, ἂν θέλωσι, νὰ τὸν ἀφαιρέσωσι καὶ νὰ

(1) 34, 19, 1. — (2) III, 35. — (3) Ἐπ. 8 σ. 377. Α.
ἐκδ. Spanh. — (4) Pl. 26, 4, 4. — (5) Ὀνομ. Ζ, 22. —
(6) Θεμιστ. Δογ. ΚΕ. — (7) Αὐτ. - Πaus. Α. 24.

τὸν σταθμίσωσιν⁽¹⁾. Ἦγε δ' ὁ χρυσὸς οὗτος κατὰ μὲν Διόδωρον⁽²⁾ 50 τάλαντα, κατὰ δὲ Θουκυδίδην⁽³⁾ καὶ Πλούταρχον⁽⁴⁾ 40, ἀλλ' ὀρθότερον, ὡς φαίνεται, κατὰ Φιλόχορον⁽⁵⁾ τάλαντα 44, ἐξ οὗ ὁ Quatremère de Quincy⁽⁶⁾, ἐκλαμβάνων ὡς χρυσᾶ τὸ κράνος, τὸν χιτῶνα, τὰ πέδιλα, καὶ τὴν Νίκην, ὑπελόγισε τὸ πάχος τοῦ χρυσοῦ εἰς 2 γραμμάς. Καὶ τότε μὲν δὲν διελύθη τὸ ἄγαλμα, μετὰ ταῦτα δ' ἐπανελημμένως πολλὰ ὑπεξαιρέσεις ἐτολμήθησαν ἐπ' αὐτοῦ. Ἐν Ὀλ. 95 εἶχεν ἤδη βλαφθῇ ἡ βάσις, καὶ ἐπισκευασθῇ ὑπό τινος Ἀριστοκλέους⁽⁷⁾, ἴσως ἀπογόνου τῶν ἀρχαίων ὁμωνύμων καλλιτεχνῶν. Ἐπὶ Ἰσοκράτους ἤδη εἶχε κλαπῇ τὸ γοργόνειον ὑπὸ τοῦ Φιλέργου⁽⁸⁾, καὶ μετ' οὐ πολὺ τὰ τῆς Νίκης ἀκρωτήρια ἢ πτερὰ⁽⁹⁾. Ἐν δ' Ὀλυμ. 120, ὁ Λάχαρης φεύγων ἀφῆρσε πάντα τὸν περιαιρετὸν αὐτοῦ κόσμον⁽¹⁰⁾, τὸν τῶν περιάπτων βεβαίως, οὐχὶ δὲ τὸν χρυσὸν τοῦ ἀγάλματος, διότι ὁ Πausanias εἶδεν ἔτι αὐτὸ ἄρτιον, καὶ βεβαία μνεῖα αὐτοῦ γίνεται ἔτι ἐπὶ Οὐαλεντιανοῦ καὶ Οὐάλεντος, ἐν ἔτει 375 μ. Χ. Φαίνεται δ' ὅτι μόνον ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ κατεστράφη⁽¹¹⁾.

Μετὰ δὲ τὴν πρώτην, ἐγένετο καὶ δευτέρα κατηγορία κατὰ Φειδίου, ὡς πρὸς τὸ ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς· ὅτι ἐν τῇ Ἀμαζονομαχίᾳ ἐνετύπωσε κατὰ Πλούταρχον⁽¹²⁾, τοῦ μὲν Περικλέους πάγκαλον ὁμοίωμα, ὡς Ἀθηναίου πρὸς Ἀμαζόνα μαχομένου, τοσοῦτον δ' ἐντέχνως προ-

(1) Πλούτ. Β. Περικλ. 31. - Θουκυδ. Β, 43. - Διόδ. Σικ. ΙΒ, 39. — (2) ΙΒ, 40. — (3) ΙΒ, 13. — (4) Β. Περ. αὐτ. — (5) Εἰς Σχολ. Ἀριστοφ. Εἰρην. 604. — (6) Jupiter Olympien. — (7) Bæckh, C. J. I, σ. 257. — (8) Κ. Καλλιμ. § 57. ἰδ. Σουίδ. φ. Φιλέας, φιλουργός — (9) Δημοσθ. κ. Τιμοκρ. σελ. 751. — (10) Πaus. Α, 25. - Πλούτ. π. Ἰσ. καὶ Ὀσ. 71. — (11) Marinus v. Procli, 30. — (12) Β. Περ. 31.

τείνοντος τὴν χεῖρα ἣτις ἐκράτει τὸ δόρυ, ὥστε ἀπέκρυπτε δι' αὐτῆς κατὰ μέρος τὸ πρόσωπον, καὶ ἡ ὁμοιότης, ἵνα μὴ κινή τὸν φθόνον, μόνον ἐκατέρωθεν διεφαίνετο· ἑαυτοῦ δ' εἰκόνα ὡς πρεσβύτου φαλακροῦ, μέγαν πέτρον ἐγείροντος, καὶ ταύτης τὸ πρόσωπον εἰργάσθη ἐφ' ἐνὸς τῶν γόμφων οὕτως, ὥστε, κατ' Ἀριστοτέλην ⁽¹⁾, ἂν τις ἀφήρει αὐτὸ, θὰ διελύετο ὅλον τὸ ἄγαλμα. Οὕτως ἤλπισε νὰ ὑπεκφύγῃ τὴν γενομένην αὐτῷ μικρολόγον καὶ ἄδικον ἀπαγόρευσιν τοῦ νὰ ἐπιγράψῃ τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ ὄνομα ἐπὶ τοῦ ἀριστουργήματος τῶν χειρῶν του ⁽²⁾, ὡς ἂν ἡ φήμη εἶχεν ἀνάγκην ἐπιγραφῶν ἐπὶ χαλκοῦ ἢ μαρμάρου. Ἀνεγινώσκετο δέ, κατὰ Πλούταρχον ⁽³⁾, τὸ ὄνομά του μόνον «ἐν τῇ στήλῃ», ἐπὶ ἰδιαιτέρας στήλης δηλαδή, καὶ ἴσως ἦν αὕτη ἡ περιέχουσα τὴν ἀναγραφὴν τῆς δαπάνης διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ ἀγάλματος. Ἀλλὰ τὸ ἀθῶον τέχνασμα τοῦ Φειδίου δὲν ἠδουλόγησεν· οἱ ἐχθροὶ του ὑπερίσχυσαν, ἢ ἐγκλησιν ἐπέτυχε, καὶ ὁ ἄστατος δῆμος ἔρριψεν ἕνα τῶν ἐνδοξοτέρων αὐτοῦ ἀνδρῶν εἰς τὸ δεσμωτήριον, ὅπου ἀπεβίωσεν ὑπὸ νόσου ἢ ὑπὸ φαρμάκου ὁ ὕπατος τῶν καλλιτεχνῶν.

Τὸ φειδαϊκὸν ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς ⁽⁴⁾ φαίνεται μιμουμένη ἢ Ἀλβανιανὴ Παλλὰς ἐν Ῥώμῃ, καὶ ἐτι μᾶλλον ἢ τοῦ Μουσείου τῆς Νεαπολεως. πολλὰ δὲ καὶ τῶν ἐν τῇ Ἀκροπόλει ἀνάγλυφα κατ' αὐτοῦ πιθανῶς τὸν τύπον ἐπλάσθησαν. Ἰδίως ὁμῶς τὸ ἐν ἔτει 1859 εὑρεθὲν παρὰ τὴν Πνύκα ἀγαλμάτιον εἶναι πρόχειρον μὲν καὶ ἀτελές, ἀναμφισβήτητον ὁμῶς τοῦ ἔργου ἐκείνου ἀντίγραφον.

(1) Ἰδ. Ἀριστοτ. Θεωρ. Ἀξ. 105. - Apul. d. Mund. p. 746. — (2) Cic. Tuscul. I, 15. - Ἰδ. R. Rochette. Quest. sur l'hist. de l'art. σ. 20 — 22. - Rossignol, 3 Dissert. σελ. 172. — (3) B. Περικλ. 13. — (4) Quatrem. Qunic σ. 226.

Ἄπ' αὐτοῦ ἐλλείπει ὁ λόφος τῆς περικεφαλαίας, καὶ ἡ Νίκη, καὶ τὸ δόρυ, μέλλοντα ἴσως νὰ προστεθῶσιν ἐξ ἄλλης ὕλης. Προσέτι δ' ἡ ἀσπίς ἐσωτερικῶς μὲν εἶναι ἀκατέργαστος, στέγουσα συνεσπειρωμένον τὸν ὄφιν· ἐξωτερικῶς δ' ἔχει ἐν ἀναγλύφοις ἐπειρασμένην τὴν Ἀμαζονομαχίαν, οὐχὶ βεβαίως ὁλόκληρον τὴν φειδαϊκὴν σύνθεσιν ἐν πάσῃ τῇ ἐκτάσει αὐτῆς, ἀλλὰ μικρογραφικῶς, ἀκατεργάστως, καὶ, οὕτως εἰπεῖν, ἐν νύξεσι μόνον καὶ ἐν ἀποσπάσματι τῶν κυριωτέρων τῆς μάχης σκηνῶν, αἵτινες εἰσὶ διακεκριμέναι, καὶ παριστῶνται ἄνευ ἀλληλουχίας ἐπὶ πάσης τῆς στρογγύλης ἐπιφανείας τοῦ θυρεοῦ. Μεταξὺ αὐτῶν τὸ περιεργότατον ἀντικείμενον, καὶ τὸ τὴν ἐπιφανεστάτην κατέχον θέσιν, αὐτῆς ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ δίσκου τῆς ἀσπίδος, εἶναι αὐτὴ ἡ εἰκὼν τοῦ Φειδίου, «*γέροντος φαλακροῦ*», ὡς περιγράφεται ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου, «*πέτρον ἐπηρμένον δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν*», λαμπρὰν δ' ἐπιδεικνύντος, καθ' ὅσον ἐν τῷ μικρῷ καὶ ἀτελεῖ τούτῳ εἰκασματι φαίνεται, τοῦ γυμνοῦ σώματος τὴν ἀνάπτυξιν. Τὰ λοιπὰ δὲ ζῶδια, ἅτινα μᾶλλον ὡς σκιαὶ διακρίνονται, ἐν πολλοῖς ἀναμιμνήσκουσι τὰ συμπλέγματα τῶν ζωοφόρων τοῦ ναοῦ τῆς Φιγαλείας καὶ τοῦ τῆς Νίκης, ἐξ οὗ δῆλον γίνεταί ὅτι ἡ γλυπτικὴ διάπλασις τοῦ μύθου τῆς Ἀμαζονομαχίας, οἷα ἀπαντᾶται ἐπὶ τῶν πλείστων σωζομένων μνημείων, εἰς αὐτὸν τὸν Φειδίαν ὀφείλεται.

Πλὴν δὲ τῆς ἀσπίδος ἔχει καὶ ἐπὶ τῆς βάσεως τὸ ἀγαλμάτιον μικρὰς καὶ ἀτελεῖς νύξεις τῶν γλυφῶν αἵτινες ἐκόσμουσαν αὐτήν, ἑπτὰ μόνον πρόσωπα, ἀντὶ τῶν εἴκοσι περὶ ὧν ὁ Πλίνιος ὁμιλεῖ. Ἐκ τῶν ὀλίγων καὶ ἀμυδρῶς ὑποφαινομένων ζωδίων καταδείκνυται, ὅτι ἡ «*Πανδώρας Γένεσις*» παριστάτο καὶ αὐτὴ κατὰ τὸ τότε πνεῦμα τῆς τέχνης, ἀναλόγως πρὸς τὴν τῆς Ἀθηνᾶς γένεσιν ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ αἵτου τοῦ ναοῦ. Ἐνώπιον τοῦ Διὸς, ἐπὶ θρόνου καθήμενου, παρίσταται ἡ νέα Παν-

δώρα, τὴν ἄφθονον κόμην αὐτῆς μετὰ χάριτος διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς ὑπεγείρουσα. Μετ' αὐτὴν δ' ἔπονται αἱ δύο Ἑλευσίνιαι Θεαὶ δαδοφόροι, καὶ ἐπέρχεται ἡ Ἀθηνᾶ ἐν τεθρίππῳ, ὑπὸ τῆς Νίκης, τῆς Ἰρίδος ἢ τῆς Πανδρόσου ὁδηγουμένη.

Εἰ καὶ ἀτελεστάτῃ τὴν ἐργασίαν ἡ μικρὰ αὕτη Ἀθηνᾶ, ἔχει τι ὅμως ὥς πρὸς τὴν μορφήν τὸ ἐμφαῖνον ὅτι ἀντεγράφῃ ἐκ πρωτοτύπου συνενουῦντος μεγαλοπρέπειαν ἡθους μετὰ λεπτότητος καλλονῆς.

Τὸ ὕψος τοῦ ἀγαλματίου εἶναι τοῦ ἡμιμέτρου ἔλαττον. Ἐχει δὲ πρὸς τὰς τῆς βάσεως αὐτοῦ διαστάσεις σχεδὸν ἀκριβῶς ἣν ἀναλογίαν εἶχε τὸ τοῦ χρυσελεφάντινου κολοσσοῦ πρὸς τὸ μῆκος καὶ τὸ πλάτος τοῦ ἐκ πώρου κατεσκευασμένου παραλληλεπίπεδου, ὃ ἐκάλυπτεν ἡ βάσις αὐτοῦ (1).

Τὸ δεύτερον δὲ τῶν μεγαλουργημάτων τοῦ Φειδίου, οὐ ἀνώτερον οὐδ' ἐνδοξότερον οὐδέποτε ἡ γλυπτικὴ τέχνη παρήγαγεν, ἣν ὁ Ὀλύμπιος Ζεὺς (2), ὁ ἐν τῷ ναῷ τῆς ἐν Ἡλίδι Ὀλυμπίας, χρυσολεφάντινος καὶ αὐτὸς ἰδρυθεὶς, κατ' ἰδέαν ἣν ἔλεγεν ὁ Φειδίας ὅτι τῷ ἐνέπνευσαν ἐπίσης τὰ ὁμηρικὰ ἔπη (3), καὶ ἰδίως οἱ ἀκόλουθοι στίχοι (4).

αἴΗ, καὶ κτανέησιν ἐπ' ὀφρῦσι νεῦσε Κρονίων.

Ἀμβρόσιαι δ' ἄρα χαῖται ἐπεβρώσαντο ἀνακτος

κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο· μέγαν δ' ὀλόλυξεν Ὀλυμπον.

Παρίστατο δ' ὁ Ζεὺς (5) μεγαλοπρεπῶς καθήμενος

(1) *Id. Rang. Lett. al S. Minervini, ἐν Bullettino Archeol. Napolit. N. 178.—(2) Quatremère de Quincy, Jup. Olymp. - Rathgeber, ἐν Hall. Encycl. III, 3.-Suhcbart, Ztschr. f. Altthw. 1840 σ. 385. - Brunn, Ann. del Inst. d. Rom. 1851, σ. 108. —(3) Macrob. Saturn. V, 13.—(4) ἱλ. Α, 518.—(5) Πaus. E, 11, 12.

ἐπὶ θρόνου, καὶ τοσοῦτον κολοσσιαῖος, ὥστε, ἂν ᾔθελεν ἐγερθῇ, τὸ μέτωπον αὐτοῦ θὰ ἔθραυε τὴν ὀροφὴν τοῦ ναοῦ ὅστις τὸν περιέκλειεν, 68' ὕψος ἔχουσιν. Τὴν παράβασιν ταύτην τῶν κανόνων τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἀναλογίας φέγει ὁ Στράβων ⁽¹⁾, ἐν ᾧ ἴσως ἐπρεπε μᾶλλον νὰ θεωρήσῃ αὐτὴν ὡς τὴν μεγίστην μεγαλοφυΐας ἀποδείξιν. Τὸ ἄνω τοῦ ἀγάλματος, ἐλεφάντινον ὅλον, ἦν γυμνόν, καὶ ἐν μὲν τῇ δεξιᾷ εἶχε χρυσελεφαντίνην Νίκην ἐστεμμένην, ταινίαν κρατοῦσαν καί, ὡς φαίνεται ἐπὶ τῶν Ἑλλιακῶν νομισμάτων ⁽²⁾, ἐστραμμένην πρὸς τὸν Δία, αὐτὸν ὄντα μόνον σκοπὸν καὶ μόνον κέντρον τῆς ὅλης παραστάσεως· ἐν δὲ τῇ ἀριστερᾷ ἐκράτει σκῆπτρον διὰ ποικίλων μετάλλων διηνησμένον, ἐφ' οὗ ἐκάθητο χρυσοῦς αἰετός, ὡς περιγράφει ὁ Ἀριστοφάνης, ἴσως εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ ἔργον τοῦ Φειδίου ἀφορῶν, τὰ σκῆπτρα τῶν παλαιῶν βασιλέων, λέγων ⁽³⁾.

«Ἡρχοι δ' οὕτω σφόδρα τὴν ἀρχὴν, ὥστ' εἴ τις καὶ βασιλεύοι ἐν ταῖς πόλεσιν τῶν Ἑλλήνων· Ἀγαμέμνων ἢ Μενέλαος, ἐπὶ τῶν σκῆπτρων ἐκάθητ' ὄρνις, μετέχων ὅ,τι δωροδοκοίη».

Τῆς δὲ κεφαλῆς χρυσοῦς ἦν ὁ δασὺς πώγων, ὡς καὶ οἱ ἐπὶ τῶν ὤμων του κεχυμένοι θαθεῖς βόστρυχοι, ὧν ἕκαστος ἤγεν ἐξ μνᾶς χρυσοῦ ⁽⁴⁾, καὶ τούτους ἐστεφε χρυσοῦν στέμμα ἐλαίας. Τὸ δὲ κάτω τοῦ ἀγάλματος μέρος ἐκάλυπτεν, ἐπὶ τῶν γονάτων ἐρρίμενος, μανδύας χρυσοῦς, ζώδια ἔχων καὶ κρίνα ἐναργασμένα.

Ἦν δὲ καὶ ὁ θρόνος ἐφ' οὗ ὁ Ζεὺς ἐκάθητο θαῦμα καθ' ἑαυτὸν πολυτελείας καὶ τέχνης, ἐκ χρυσοῦ, ἐλέφαντος, ἐβένου καὶ πολυτίμων λίθων πεποιημένος, καὶ παντοίαις γλυφαῖς ἐξαισίως πεποικιλμένος. Καὶ ἕκαστον μὲν τῶν ποδῶν ἐκόσμουσαν τέσσαρες χορεύουσαι

(1) H, 174. Τχ. — (2) DENKM. I, πιν. 201, ἀριθ. 103.
— (3) Ὀρν. 510. — (4) Λουκ. Ζ. Τραγ. 25.

Νίκαι, καὶ κατωτέρω ἕτεραι δύο. Ἀπὸ ποδὸς δ' εἰς πόδα διήκον, πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ κολοσσιαίου κατασκευάσματος, τέσσαρες δοκοὶ ἢ κανόνες, καὶ ὁ μὲν ἐμπρόσθιος εἶχεν ἐπειργασμένα ὀκτὼ ἀγάλματα παίδων ἀγωνιστῶν, οἱ δὲ λοιποὶ εἰκοσιεννέα, παριστῶντα τὴν κατὰ τῶν Ἀμαζόνων μάχην τοῦ Ἡρακλέους. Καὶ καθέτως δὲ διηροῦντο τὰ μεταξὺ τῶν ποδῶν διαστήματα διὰ κίωνων, πιθανῶς ἕκαστον διὰ δύο, καὶ τὸ μεταξὺ αὐτῶν, ἴσως ὑπὸ τοὺς κανόνας, ἐκλείετο διὰ τοίχων καταγράφων, ὧν ἕκαστος εἶχε σύμπλεγμα ἐκ δύο ζωδίων (1). ὁ ἐμπρόσθιος ὁμῶς τοίχος ἦτον ἄγραφος καὶ κυανοῦς μόνον, πιθανῶς διότι ἐπ' αὐτοῦ προεῖχε τὸ ἄγαλμα. Ὑπεράνω δὲ τῶν ἐμπροσθίων ποδῶν, ἴσως κατὰ τὸ φαινόμενον μέρος τῆς ἐδρας τοῦ Θρόνου, καὶ κατὰ τοὺς στύλους τῶν χειρῶν, παρίσταντο Ἀπόλλων καὶ Ἀρτεμις φονεύοντες τοὺς Νιοβίδας, καὶ ὑπὲρ αὐτοὺς Σφίγγες ἀρπάζουσαι παῖδας Θηβαίους. Τὸ ἔρεισμα δὲ τοῦ Θρόνου εἶχεν εἰς τὸ ἀνώτατον αὐτοῦ μέρος, καὶ ἐκατέρωθεν τῆς κεφαλῆς τοῦ Διὸς, τρία Χαρίτων καὶ τρία Ὠρῶν ἀγάλματα· καὶ ὑπὸ τοὺς πόδας τέλος τοῦ Διὸς ἦν ὑποπόδιον, ἔχον χρυσοὺς λέοντας, εἰς τὰς γωνίας πιθανῶς, καὶ ἐπειργασμένην μάχην Θησέως κατ' Ἀμαζόνων. Τέλος δ' εἶχε καὶ τὸ βάθρον, ἢ μᾶλλον τὸ μέτωπον τοῦ βάθρου τοῦ φέροντος τὸ ἄγαλμα καὶ τὸν θρόνον, ἐπειργασμένην χρυσὴν τὴν Ἀφροδίτην, ἀναδυομένην μεταξὺ Ἐρωτος καὶ Πειθοῦς στεφανούσης αὐτήν, καὶ ἔνθεν μὲν Δία, Ἡραν (ἴσως καὶ Ἡφαιστον), Χάριν, Ἑρμῆν καὶ Ἑστίαν, ἔνθεν δὲ Ἀπόλλωνα, Ἀρτεμιν, Ἀθηναίαν καὶ Ἡρακλῆν, ἴσως τὴν περὶ τοῦ Τρίποδος πάλιν, ἔτι δὲ Ποσειδῶνα καὶ Ἀμφιτρίτην, καὶ εἰς ἑκάτερον τῶν περάτων Ἀπόλλωνα ἐφ' ἄρματος, καὶ Σελήνην ἐφ' ἵππου. Τὰς διαστάσεις τοῦ ἀγάλματος τούτου συνέγραψε

(1) Ἴδε κατωτ. περὶ Πιναίνου.

κατὰ Στράβωνα (1) δι' ἰάμβων ὁ Καλλίμαχος· καὶ ὁ Πausανίας, εἰ καὶ γνωρίζει αὐτάς, ἀπαξιοῖ ὁμως νὰ τὰς ἀναφέρῃ, διότι αὗται ὀλίγον συνέτεινον εἰς τὸ ἐκ τοῦ ἡθους καὶ τοῦ χαρακτῆρος πηγάζον εὐγενὲς μεγαλεῖον αὐτοῦ. «Ἐπεὶ καὶ τὰ εἰρημένα αὐτοῖς μέτρα, λέγει ὁ περιηγητής, πολὺ τι ἀποδέοντά ἐστιν, ἢ τοῖς ἰδοῦσι παρέστηκεν εἰς τὸ ἄγαλμα δόξα». Ἦν δ' ἡ σύνολος τοῦ ἀγάλματος ἔμφασις καταπληκτικὴ, προσωποποιούσα τὴν ἰδέαν τοῦ Θεοῦ τοῦ παντοδυνάμου καὶ παντοκράτορος, τοῦ «πατρὸς ἀνδρῶν τε Θεῶν τε», τοῦ εὐμενῶς προσδεχομένου τὰς ἀνθρωπίνους δεήσεις. Κατὰ Δίωνα τὸν Χρυσόστομον (2) «ἦν Ζεὺς καταρέων, εἰρηγικός τε καὶ παταγῶν πρῶτος»· κατὰ δὲ Λίδιον (3), ὁ Παῦλος Αἰμύλιος ἐξέλαβεν αὐτὸν ὡς αὐτὸν τὸν Δία παρόντα, ὡς Jovem presentem, καθὼς καὶ ἐν γένει οἱ ἀρχαῖοι ἐφρόνουν, ὅτι ὁ Ζεὺς παρίστατο εἰς τοῦ ἀγάλματος τὴν κατασκευὴν (4). Τοῦτο λέγεται καὶ ἐν τῷ ἐπομένῳ ἐπιγράμματι Φιλίππου τοῦ Θεσσαλονικέως (5).

«Ἡ Θεὸς ἡλθ' ἐπὶ γῆν ἐξ οὐρανοῦ εἰκόνα δείξων,
Φειδία, ἢ σὺ γ' ἔβης τὸν Θεὸν ὀψόμενος».

Κατὰ δὲ Πausανίαν ἐπεσήμανεν εἰς τὸν Φειδίαν ὁ Ζεὺς τὴν ἐπιδοκιμασίαν του διὰ κεραυνοῦ. Νηπενθὲς ἦν τὸ νὰ ἰδῇ τις τὸ ἄγαλμα (6), ὁ δ' ἄνευ τούτου ἀποθάνων, ἦν ὡς ἂν εἶχεν ἀποθάνει ἀμύητος.

Ὁ Πausανίας διηγεῖται (7) ὅτι ἡμίσειαν περίπου ἑκατονταετηρίδα μετὰ τὴν κατασκευὴν, ἐξεκόλλησεν αὐτοῦ ὁ ἐλέφας, διότι, ὡς αὐτὸς φρονεῖ (8), ἡ ἐλώδης φύσις τῆς Ἀλτυος ἦν ἐπιβλαβὴς εἰς τῆς κόλλης τὴν διατή-

(1) H, 354. — (2) IB, Ὀλυμπικῶ. — (3) 45, 28. —
(4) Στράβ. H, 354. ἰδ. φῶτ. Μυρλ. σ. 37. — (5) Anall. II, σ. 223. — (6) Ἀρρίαν. Ἐπικτ. A, 6. - Δ. Χρυσ. IB, σ. 200. —
(7) Δ, 31. — (8) E, 44.

ρησιν, δι' ὃ καὶ ἔχριον ἐλαίῳ τὸ ἄγαλμα. Ἐνεκα τούτου ἡ βάσις αὐτοῦ ἰδρυτο οὐχὶ ἐπ' ἐδάφους ἐκ λίθου Παρίου, ἐξ οὗ ἦν ὠκοδομημένος ὁλόκληρος ὁ ναὸς, ἀλλ' ὡς ἡ τῆς Ἀθηνᾶς ἐπὶ πώρου, οὕτω καὶ αὕτη ἐπὶ μέλανος λίθου, οὗ τὸ χρῶμα δὲν ἐμολύνετο ὑπὸ τοῦ ἐλαίου. Καὶ τότε μὲν ἐπεσκεύασε τὸ ἄγαλμα καλλιτέχνης τις καλούμενος Δ η μ ο φ ῶ ν. Ἐπὶ Καίσαρος δὲ λέγεται ὅτι κεραυνὸς ἐνέσκηψεν ἐπ' αὐτὸ, ἀλλὰ χωρὶς, ὡς φαίνεται, πολὺ νὰ τὸ βλάβῃ (1). Ὁ Καλιγούλας εἶχεν ἀποφασίσει νὰ μετακομίσῃ αὐτὸ εἰς Ῥώμην, καὶ ἀποκεφαλίσας αὐτὸ, νὰ τῷ ἐπιθέσῃ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ κεφαλὴν· ἀλλὰ τὴν παράβολον ταύτην ἰδέαν δὲν ἐξετέλεσεν. Ἐπὶ Λουκιανοῦ τῷ εἶχον ἀποκοπῇ δύο τῶν χρυσῶν του βοστρύχων, ὅπερ ὁμῶς ὁ Πausanias δὲν ἀναφέρει. Ἐπ' Ἰουλιανοῦ μνημονεύεται ἔτι τὸ ἄγαλμα ὡς ὑπάρχον (2), ἐν δὲ τῇ πέμπτῃ μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδι, ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Β, ἐνεπρήσθη ὁ ναὸς καὶ ἔπαυσαν τὰ Ὀλύμπια (3). Καὶ μνημονεύει μὲν τοῦ Διὸς ἔτι ὁ Κεδρηνὸς ὡς καταστραφέντος ἐν τῇ πυρκαϊᾷ τοῦ Λαυσαϊκοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει, συμβάσῃ ἐν ἔτει 475 (4), ἀλλὰ γνωστὴ εἶναι ἡ περὶ τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα τοῦ συγγραφέως τούτου ἀκρισία καὶ ἀγνοία.

Οἱ ἀρχαῖοι ἐθεώρουν τὸ ἀριστούργημα τοῦτο ὡς ἀμύμητον, καὶ ὁ Πλίνιος λέγει (5) *Jovem Olympium nemo æmulatur*. δι' ὃ καὶ ὀλίγοι ἐτόλμησαν ν' ἀπεικονίσωσιν αὐτὸ δι' εὐτελεστερας ὕλης. Ἐξ ὧν δὲ περὶ τοῦ Φειδαῖκου ἔργου γνωρίζομεν, φαίνεται ὅτι, μεταξύ ὧν τῶν σωζομένων τοῦ Διὸς ἀγαλμάτων, ἰδέαν τινὰ ὁπωσοῦν εἰς τὸ πρωτότυπον προσεγγίζουσιν, σκιάν τῆς μὲν

(1) Εὐσέβ. πρ. Εὐ. Γ, 2. — (2) Λιβαν. Ἐπιστ. 1052. Ἰδε καὶ Ἰουλ. Ἐπ. 8. — (3) Σχολ. Λουκ. σ. 221. Ἐκδ. Jacobitz. — (4) Χρον. σ. 322. — (5) 34. 8.

έντελείας τῆς ὅλης διαθέσεως καὶ τῆς μεγαλειότητος τοῦ ἀριστουργήματος δίδωσι τὸ ἐν τῷ Βατικανικῷ Μουσείῳ καταθεθειμένον ἄγαλμα, τὸ καλούμενον Βερόσπιος Ζεὺς (Πίν. Η, 4)· τῆς δ' ὑπερανθρώπου καὶ ὄντως θείας ἐκφράσεως τῆς κεφαλῆς, ἡ αὐτόθι διατηρουμένη ἐξ Ὀρτικολίου προτομῇ (Πίν. Η, 5). Παρίσταται δ' ὁ Φειδαϊκὸς Ζεὺς καὶ ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῶν Ἑλλείων ἐκ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀδριανοῦ εἰς ἀτελέστατον ἀποτύπωμα ⁽¹⁾, πολὺ δ' ὠραιότερα ἢ κεφαλὴ αὐτοῦ ἐπὶ Ἀρκαδικῶν νομισμάτων τῆς 104ης Ὀλυμπιάδος, ὅταν οἱ Ἀρκάδες ἐκυρίευσαν τὴν Ὀλυμπίαν ⁽²⁾.

Ἡ δὲ τῆς ποιήσεως τοῦ Διὸς ἐποχὴ εἰκάζεται ἐκ τινος περιστάσεως, ἧς μνημονεύει ὁ Πausanias, ὅτι μεταξὺ τῶν χρυσῶν ἀθλητικῶν ἀνδριάντων τῶν κοσμοῦντων τὸν ἐμπροσθιον κανόνα ὅστις συνήνου τοῦ θρόνου τοὺς πόδας, εἶς παῖς, ταινίαν ἀναδόμενος, ἐλέγετο ὅτι ἦν ὁ Ἑλλεῖος, ἡ κατὰ τινες ⁽³⁾ Ἀργεῖος, Παντάρχης, νέος, φίλος τοῦ Φειδίου, νικήσας ἐν παισὶν ἐν Ὀλυμ. 86. Τότε λοιπὸν φαίνεται ὅτι ἔγεινε καὶ τὸ ἄγαλμα, καὶ τὴν νέαν νίκην ἡνίττετο τοῦ ἀναδουμένου τὸ σχῆμα, ἐπομένως τὸν Δία ἐποίησεν ὁ Φειδίας μετὰ τὴν Ἀθηνᾶν, καὶ μετ' αὐτοῦ τὴν ἀποπεράτωσιν ἐπανελθὼν εἰς Ἀθήνας, κατηγορήθη, ἐφυλακίσθη καὶ ἀπεβίωσε. Τινὲς τῶν μεταγενεστέρων συγγραφέων, τῶν προκατειλημμένων μάλιστα ἐκκλησιαστικῶν ⁽⁴⁾, προσάπτουσιν εἰς τὴν φιλίαν ταύτην ἀγενέστερον χαρακτῆρα, διηγούμενοι καὶ ὅτι ὁ Φειδίας ἐπέγραψε τὸ ὄνομα τοῦ Παντάρχου (καίρητῳς Παντάρχης καλὸς), εἰς τὸν δάκτυλον τοῦ Διὸς, ἐξ οὗ τινες τῶν νῦν κριτικῶν ⁽⁵⁾ ᾗθέλησαν νὰ ἐξαγάγῃσι τὸ

(1) DENKM. 103. — (2) Αὐτ. 181. - Ἴδε Quarem. de Quincy. Jup. Olymp. Frontispice. — (3) Φώτ. βιβλιοθ. — (4) Κλημ. Ἀλεξ. σ. 35 C. - Ἀρνοβ. κ. Ἑθν. ΣΤ. 13. — (5) Ἰδίως Müll. de vit. Phid. § 18.

συμπέρασμα, ὅτι ὁ Φειδίας ἦν ἔτι νέος ὅταν ἐποίει τὸν Δία. Ἀλλὰ πρῶτον μὲν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις οἱ γέροντες συνεχῶς ἐπέχαιρον εἰς τὴν φιλίαν τῶν νέων, ὡς ὁ Ἀνακρέων μέχρι τοῦ ἐσχάτου αὐτοῦ γήρως, καὶ ὡς ὁ Πίνδαρος ἀπέθανεν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Θεοξένου. Ἀλλ' οὕτε καὶ πιστευτὸν φαίνεται τὸ ἀνέκδοτον τῆς ἐπιγραφῆς ἐκείνης, ἣν δὲν εἶδεν ὁ Πausanias, καὶ ἥτις θὰ διήγειρε πιθανῶς πολὺ δριμυτέρας κατηγορίας κατὰ Φειδίου, παρὰ τὸ ὅτι ἐπέγραψεν ἑαυτὸν εἰς τὴν ἀσπίδα τῆς Ἀθηνᾶς, καὶ ἦν τέλος ὁ μὲν Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς λέγει ἐπιγεγραμμένην οὐχὶ ἐπὶ τοῦ Διὸς, ἀλλ' ἐπὶ τῆς Ἀθηνᾶς, ὁ δὲ Λιβάνιος ἐπὶ τῆς ἐν Ἡλιδι Ἀφροδίτης.

Ἐκτὸς δὲ τῶν δύο τούτων ἐξόχων γλυπτικῶν ἔργων, ὁ Φειδίας κατεσκεύασε καὶ ἄλλα πολλὰ καὶ Θεῶν καὶ ἀνθρώπων ἀγάλματα. Ἰδίως δ' ἡσχολήθη εἰς τὴν παράστασιν τῆς Ἀθηνᾶς. Ἐν τῶν ἀριστουργημάτων αὐτοῦ ἦν, ἐκτὸς τοῦ Παρθενῶνος, ἡ κολοσσιαία καὶ χαλκῆ, «ἡ, κατὰ Δημοσθένην ⁽¹⁾, μεγάλη Ἀθηνᾶ, ἥν ἀριστεῖον ἢ πόλις τοῦ πρὸς βαρβάρους πολέμου, δόντων τῶν Ἑλλήνων τὰ χρήματα ταῦτ' ἀνέθηκεν», ἥ, ὡς ἐκφράζεται ὁ Πausanias ⁽²⁾, «ἀπὸ Μήδων τῶν εἰς Μαραθῶνα ἀποβάτων», ὅπερ ὁμῶς οὐδόλως δηλοῖ ὅτι κατεσκευάσθη ἀμέσως μετὰ τὸν πόλεμον, ἀλλ' ἐκ τῶν τεταμειυμένων λαφύρων αὐτοῦ μετὰ ταῦτα. Ὁ Σχολιαστὴς τοῦ Δημοσθένους ⁽³⁾ καλεῖ αὐτὴν Πρόμαχον, λέγει δ' ὁ Ζώσιμος ⁽⁴⁾ ὅτι ὡς Πρόμαχος ἡ Θεὰ παριστᾶτο ἐν τοῖς ἀγάλμασιν ὥπλισμένη, τὴν ἀσπίδα ἀνέχουσα, καὶ «οἶον τοῖς ἐπιούσιν ἐνίστασθαι μέλλουσα». Τοιαύτην ἄρα διάθεσιν ἔπρεπε νὰ ἔχῃ καὶ ἡ τοῦ Φειδίου. Ἡ θέσις αὐτῆς, κατὰ Πausaniam καὶ

(1) Παρχπες. § 272.— (2) A. 20.— (3) κ. Ἀνδρ. σελ. 597 Reisk.— (4) E, 6.

Ἡρόδοτον ⁽¹⁾, ἣν μεταξὺ Προπυλαίων καὶ Παρθενῶνος, ὅπου καὶ ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς, ἀπέναντι τῆς βορειοδυτικῆς τοῦ ναοῦ γωνίας, ἀνευρέθη εὐρύχωρον τετράγωνον ἐν τῷ ὀριζοντίῳ βράχῳ λελαξευμένον, καὶ κυβικὴν ἔχον ὀπὴν ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ, οἷα ἡ ὑπὸ τὴν βάσιν τοῦ ἀγάλματος τῆς παρθένου. Τοσοῦτον δ' ἦν τὸ ὕψος τοῦ κολοσσοῦ τούτου, ὥστε, κατὰ τὴν μαρτυρίαν πάλιν τοῦ Πausανίου, ὁ λόφος καὶ ἡ αἰχμὴ αὐτοῦ ἦσαν σύνοπτα ὑπὲρ τὸν Παρθενῶνα τοῖς καταπλέουσιν ἐκ Σουνίου. Ἀλλ' ὑπὲρ τοὺς 60' ὑψηλὸν δὲν ἡδύνατο νὰ εἶναι τὸ ἀγαλμα μόνον, ἐκτὸς τῆς βάσεως, διότι, κατὰ Στράβωνα ⁽²⁾, ὁ ἐν Τάραντι Ζεὺς 60' ὕψος ἔχων, ἦν μετὰ τὸν τῆς Ῥόδου ὁ ὑψηλότερος κολοσσὸς τῆς ἀρχαιότητος. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀσπίδος ἐπετόρευσε μετὰ ταῦτα ὁ Μυρ Κενταυρομαχίαν, κατὰ διάγραμμα, ὡς λέγει ὁ Πausanίας ⁽³⁾, τοῦ ζωγράφου Παρράσιου, ὅστις ὁμῶς ἤκμασε περὶ Ὀλυμ. 95, δι' ὃ καὶ ὑπενοήθη ὑπὸ τινων μὴ πρόκειται περὶ ἄλλου ἀρχαιοτέρου καλλιτέχνου, τὸσφ μαλλον, καθ' ὅσον ἐν ἐπιγράμματι, διατηρηθέντι ὑπ' Ἀθηναίου ⁽⁴⁾, φέρεται· «Γράμματα Παρράσιου, ἔργα Μυρ». Ἐπὶ τινων τῶν ἀττικῶν νομισμάτων ἀπαντᾶται ἡ παράστασις τῆς Προμάχου, ἀκριβῶς μὲν κατὰ τὴν γνωστὴν αὐτῆς θέσιν, οὐχὶ ὁμῶς καὶ κατὰ τὸ σχῆμα πάντοτε· διότι, ἐν ᾧ ἐφ' ἐνὸς τῶν νομισμάτων φέρει ὄνῳ τὴν ἀσπίδα, καὶ τὸ δόρυ προτεταμένον ⁽⁵⁾, ὅπερ προφανῶς ἦν τὸ ἀληθὲς αὐτῆς σχῆμα, ἐφ' ἐτέρου ἀπ' ἐναντίας ἔχει παρὰ ποδας ἀσπίδα καὶ δόρυ ⁽⁶⁾, εἰς νύξιν μαλλον ἢ εἰς εἰκονισμόν τοῦ ἀγάλματος.

Ἰσοῦψῃ σχεδὸν τῇ Προμάχῳ, ἴσως αὐτῆς ἀντίγραφον, ἀκρόλιθον δὲ καὶ ἐπίχρυσον, κατεσκεύασε τὴν

(1) E, 77. — (2) ST, 278. — (3) H, 34, 18. — (4) IA σ. 782.

(5) DENKM. I, 20, n. 104. — (6) Gerhard, Minerveneidole, IV, 1.

Ἀρείαν Ἀθηναῖαν ἐν Πλαταιαῖς, ἐκ τῶν αὐτόθι
Περσικῶν λαφύρων ⁽¹⁾, ἢ ἐκ τοῦ ἀριστείου τοῦ δοθέντος
τοῖς Πλαταιεῦσι μετὰ τὴν παρ' αὐτοῖς μάχην, κατὰ
Πλούταρχον ⁽²⁾.

Οὐχὶ δὲ φοβερὰν, μεγαλοπρεπῆ ἢ ἀρειμάνιον μόνον
ἐκφρασιν, ἀλλὰ καὶ προσηνῆ καὶ γλυκεῖαν ἐγίνωσκε
νὰ δίδῃ ὁ ἀριστοτέχνης εἰς τὴν Θεὰν τῆς ἐκλογῆς του,
καὶ τοιαύτην ἐπλασεν, ἐκ χαλκοῦ ὡς τὴν πρόμαχον,
τὴν Ἀθηνῶν κληθεῖσαν Ἀθηναῖαν, διότι οἱ ἐν Ἀθήνῃ
κληροῦχοι Ἀθηναῖοι ἀνέθηκαν αὐτὴν ἐν τῇ Ἀκροπό-
λει ⁽³⁾. Φαίνεται δ' ὅτι καὶ ἕτερόν τι εἶχεν αὕτη ὡς ἐκ
τῆς μορφῆς τῆς ἐπίθετον, οἷον καλὴ, καλλίστη,
καλλίμορφος, ἢ ἴσως Μορφώ, ὡς ἦ ἐν Σπάρ-
τῃ Ἀφροδίτῃ ⁽⁴⁾, διότι ὁ Πλίνιος ⁽⁵⁾ λέγει ὅτι ἕνεκα τοῦ
κάλλους τῆς ἔλαβεν ἐκ τῆς μορφῆς τῆς τὴν ἐπωνυμίαν
(ut formæ cognomen acceperit). Ὁ Πausanías καλεῖ τὸ
ἔργον τοῦτο « Θεᾶς μάλιστα ἄξιον », ὁ δὲ Λουκιανὸς ⁽⁶⁾
εἰς τὸν ἐρωτῶντα « τῶν δὲ Φειδίου ἔργων τί ἐπήνερας ;
ἀπαντᾷ· Τί δ' ἄλλο ἢ τὴν Ἀθηναίαν ; καὶ θαυμάζει « τὴν τοῦ
παντὸς προσώπου περιγραφὴν, καὶ τῶν παρειῶν τὸ ἀπαλὸν,
καὶ ῥῖνα σύμμετρον ». Ἐκ τοῦ Ἱμερίου ⁽⁷⁾ τέλος διδασκό-
μεθα ὅτι ἦν ἄοπλος, καὶ ὅτι ὁ Φειδίας ἐχρωμάτισε τὸν
χαλκὸν « ἐρύθημα καταχέας τῆς παρειᾶς, ἵνα ἀντὶ κράτους
ὑπὸ τούτου τῆς Θεοῦ τὸ κάλλος κρύπτοιο. ». Αὐτὸς δ' ὁ
Φειδίας ἐθεώρει, φαίνεται, τὸ ἔργον του τοῦτο ὡς ἐν
τῶν ὠραιότερων, διότι ἐπ' αὐτοῦ, κατὰ Λουκιανὸν, ἐπέ-
γραψε τὸ ὄνομά του, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ Ὀλυμπίου Διός.
Ἀλλὰ τοῦτο ἴσως τῷ ἐπετράπη διότι ταῦτα ἦσαν ἀγάλ-
ματα ξένα, καὶ οὐχὶ Ἀθηναίοις ἀνήκοντα.

Χρυσελεφαντίνην Ἀθηναῖαν ἐποίησεν ὁ Φειδίας καὶ

(1) Πaus. Θ, 4. — (2) B. Ἀριστ. 20. — (3) Πaus. Α, 28. —

(4) Αὐτ. Γ, 15. — Λυκόφρ. Ε, 449 Τζετζ. — (5) 34, 54. —

(6) Εἰκ. Δ. — (7) Λόγ. ΚΑ. 4.

ἐν Πελλήνῃ τῆς Ἀχαΐας, πρὸ τῆς Παρθένου ἐκτελέσας αὐτὴν κατὰ Πausανίαν (1). Οὗτος ἀποδίδωσιν αὐτῷ καὶ τὴν ἐκ τῆς αὐτῆς ὕλης ἐν Ἡλίδι (2), περὶ ἧς ὁμοῦς ὁ Πλίνιος (3) ἐξηγεῖ ἀκριβέστερον, ὅτι ἦν τοῦ Κολώτου ἔργον, συνεργάτου τοῦ Φειδίου, κατασκευάσαντος ἀναμφοβόλως αὐτὴν διὰ τῆς ἐκείνου βοηθείας καὶ συμβουλῆς. Ἀποδίδεται τέλος αὐτῷ καὶ ἑτέρα Ἀθηναῖα, ἐπικαλουμένη Κλειδοῦχος, ἧς ἡ θέσις ἦν, ὡς εἰκός, παρὰ τὰ Προπύλαια. Τινὲς ἐξέλαβον αὐτὴν ὡς ἀπλήν Ἰέρειαν, ἔχουσαν τὰς κλεῖς τοῦ Παρθενῶνος (4). Ἀλλὰ περὶ αὐτῆς, πλὴν τοῦ Πλινίου (5), φαίνεται ῥητῶς μαρτυρῶν καὶ αὐτὸς ὁ Ἀριστοφάνης, ὅταν λέγῃ ἐν Θεσμοφοριαζούσαις (6).

α Παλλὰδα τὴν φιλόχορον . . .

ἢ πόλιν ἡμετέραν ἔχει . . .

κληροδοχός τε καλεῖται».

Ἔτερα δὲ Θεῶν ἀγάλματα ἀποδίδονται τῷ Φειδίᾳ ὁ Παρνόπιος Ἀπόλλων ἐν Ἀκροπόλει (7), ὁ Πρόναος Ἑρμῆς, ἐκ λευκοῦ λίθου παρὰ τῷ Ἰσμηνίῳ ἐν Θήβαις (8), ἡ χρυσελεφαντίνη Ἀφροδίτη ἡ Οὐρανία ἐν Ἡλίδι, τὸν πόδα ἔχουσα ἐπὶ χελώνης (9), ἑτέρα Ἀφροδίτη Οὐρανία ἐκ Παρίου λίθου ἐν τῷ κεραμειῷ (10).

Πολὺς δ' ἀποδίδεται ἔπαινος καὶ εἰς τὴν Ἀμαζόνα αὐτοῦ, «τὴν ἐπεραιομένην τῷ δορατίῳ» κατὰ Λουκιανόν (11), ὅστις ἐκθειάζει αὐτῆς «τὴν τοῦ στόματος ἀρμογὴν καὶ τὸν ἀνχένα». Ἦν δὲ πιθανῶς αὐτὴ ἐκείνη ἡ

(1) Z, 27. — (2) ST, 26. — (3) 35, 34. — (4) Preller, Arch. Ztschr. n. 40, σ. 264. — (5) Αὐτόθ. — (6) 1136—1142. ἴδ. καὶ Σχ. αὐτόθ. — (7) Πaus. A, 24. — (8) Αὐτ. Θ, 10. — (9) Αὐτ. ST, 25. — Πλουτ. π. Ἰσ. καὶ Ὀσ. • Συζ. ἀποφθ. 32. — (10) Πaus. A, 14. — (11) Εἰκ. 4, 6.

συναγωνισθεῖσα, κατὰ Πλίνιον (1), ἐν Ἐφέσῳ, καὶ τὰ δευ-
τερεῖα μετὰ τὴν τοῦ Ἀλκαμένους λαβοῦσα· καὶ ὡς
αὐτῆς ἀντίτυπον δύναται οὐχὶ ἀπιθάνως νὰ θεωρηθῇ ἢ ἐν
τῷ Βατικανῷ διατηρουμένη Μουσεῖῳ (2), ἢ τὸ σχῆμα
καὶ ἐπὶ δακτυλιοθήου σώζεται γεγλυμμένον (3).

Εἰργάσθη δὲ τέλος ὁ Φειδίας καὶ μέγα σύμπλεγμα
χαλκοῦ ἐκ 13 ζωδίων συγκείμενον, εἰς Δελφοὺς
ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἀνατεθὲν εἰς μνήμην τῆς ἐν Μα-
ραθῶνι μάχης, καὶ παριστῶν τὸν Μιλτιάδην ἐν μέσῳ
Ἀθηνᾶς καὶ Ἀπολλωνος, καὶ τοὺς ἥρωας Κόδρον, Θη-
σέα, Φυλέα, καὶ ἑπτὰ ἐκ τῶν ἐπωνύμων (4).

Ἐνεκα δὲ τῆς μεγάλης τοῦ Φειδίου σῆμης, ἀποδί-
δονται αὐτῷ ἐπὶ τῆς ἀρχαιότητος ἤδη καλλιτεχνήματα
ἄλλοις ἀνήκοντα, ὡς ἡ τοῦ Κολώτου Ἀθηνᾶ, ἴσως
ἢ Μητήρ Θεῶν τοῦ ἐν Ἀθήναις Μητροῦ (5), ἢ ὁ
Πλίνιος (6) λέγει τοῦ Ἀγορακρίτου, καὶ ὁ ἐν Ἐπιδαύ-
ρῳ χρυσελεφάντινος Ἀσκληπιὸς (7), ὅστις κατ' ἐπί-
γραμμα (8) ἦν Παρίου τινὸς Θρασυμήδους. Πολὺ δὲ
πλείονα ἔργα ἀπέδιδεν αὐτῷ ἡ ἀκρισία τῶν Βυζαντινῶν.
Τέλος δὲ καὶ ἐπιγραφῇ, μεταγενεστέροις ὁμῶς χρόνοις
ἀνήκουσα, λέγει ἔργον αὐτοῦ τὸν ἐνα τῶν δύο παρὰ τοῖς
ἵπποις αὐτῶν ἵσταμένων κολοσσιαίων καὶ ὠραίων Διο-
σκούρων, τῶν κοσμοούντων τὴν ἐν Ῥώμῃ Κυριναλίαν
Πλατεῖαν, τὴν λεγομένην Μόντε Καβάλλο.

Συμπατριώτης δὲ, σύγχρονος καὶ συμμαθητῆς τοῦ
Φειδίου, καθ' ὃ μαθητεύσας καὶ αὐτὸς παρὰ τῷ Ἀργεῖῳ
Ἀγελάδῃ (9), ἦν Μύρων ὁ ἐξ Ἐλευθερῶν, κώμης τῆς
Ἀττικῆς, κατὰ τὸν σημερινὸν ἄγ. Μελέτιον ἢ τὴν Κά-

(1) 34, 19. — (2) DENKM. 138. — (3) Αὐτ. 138, b. —

(4) Πaus. I, 10. — (5) Πaus. A, 3. — Ἀρρίαν. Περιπλ. 9.

— (6) 36, 4, 3. — (7) Ἀθηναγ. πρ. ὑπ. Χριστ. 14. —

(8) Πaus. B. 27. — (9) Pl. 34, 19 3.

ζαν. Κατὰ πάσας τὰς περὶ τῆς τέχνης αὐτοῦ μαρτυρίας, ἐπινοητικώτατος ὁ πλάστης οὗτος εἰς παντοίων σχημάτων εὔρεσιν, τοῦ καλοῦ τὴν ὑπερτάτην παράστασιν ἐπέδωκε καὶ αὐτός, ἀλλ' ἔχαιρεν ἰδίως εἰς τὰς ποικίλας καὶ βιαίας τῶν σωμάτων κινήσεις, καὶ εἰς ἔκφρασιν ζωῆς ὀργώσης καὶ δραστηρίας. Τοῦτο προϋπέθετεν, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἔδιδε, πολλὴν ἄνεσιν εἰς τὴν γλυφίδα αὐτοῦ, χωρὶς ὅμως ν' ἀπαλλάξῃ αὐτὴν ἐντελῶς ἔτι μεμακρυσμένης τινὸς ἐπιβρότης τοῦ ἀρχαικοῦ ἐργαστηρίου ἀφ' οὗ ἐξήρχετο, καὶ ἦν εἶδομεν καὶ αὐτὸν τὸν Φειδίαν ἀναγνωρίζοντα, ἀλλὰ δαιμονίως εἰς ὕψος ἐξευγανίσαντα καὶ εἰς μεγαλοπρέπειαν. Οὕτω, πλὴν ὅτι περὶ τὴν κόμην καὶ ἄλλα πάρεργα ἐνέμενεν οὗτος εἰς τὴν παλαιὰν αὐστηρότητα, διетήρει καὶ εἰς τῶν προσώπων τὴν διάπλασιν ἔτι μᾶλλον ἢ ὁ Φειδίας τοῦ ἀρχαικοῦ τύπου τὴν ἀπάθειαν καὶ τὴν ἡρεμίαν, ὥστε παρ' αὐτῷ αἱ μὲν ὀρμητικαὶ τοῦ σώματος κινήσεις παρίστων τὴν σφριγῶσαν ζωὴν, ἡ δ' ἀθорύβητος τοῦ προσώπου σύστασις ἀντηνάχλα τὴν καθαρὰν καὶ ἀναλλοίωτον καλλονήν. Διὰ τοῦτο, ἐν ᾧ ὁ Πετρόνιος λέγει ὅτι ὁ Μύρων ἐνέκλεισεν εἰς τὸν χαλκὸν τὴν ψυχὴν (animam) τῶν ἀνθρώπων καὶ ζῶων, κατὰ Πλίνιον ⁽¹⁾ ἐξ ἐναντίας ἔλειπεν ἐκ τῶν πλασμάτων αὐτοῦ τὸ πνεῦμα (animus), καὶ τὸ ὑπέρτατον αὐτῶν προτέρημα ἦν ἡ συμμετρία. «πρῶτος, λέγει ὁ συγγραφεὺς, θεωρεῖται ὡς τὴν ποικίλιαν πολλαπλασιάσας, παραγωγικώτερος ἀναδειχθεὶς ἐν τῇ τέχνῃ καὶ τῆς συμμετρίας μᾶλλον στοχαζόμενος ἢ ὁ Πολύκλειτος· ἀλλὰ συγχρόνως ὡς τῶν σωμάτων μόνον ἐπιμελούμενος, παραμελῶν δὲ τὴν τοῦ πνεύματος ἔκφρασιν, οὐδὲ βελτιώσας τὸ ἀρχαϊκῶς τραχὺ εἰς τὴν τῆς κόμης παράστασιν». Συμμετρίαν δὲ λέγει οὐχὶ βεβαίως τὴν πρὸς ἓν μέτρον

(1) Αὐτ.

καὶ ἓνα κανόνα τῶν μερῶν πάντων ἀναλογίαν, διότι ὡς πρὸς τοῦτο οὐδεὶς ποτε ἔφθασεν ἢ ὑπερέβη τὸν Πολύκλειτον, ἀλλὰ τὴν κατὰ τὰς θέσεις καὶ κινήσεις πάντων τῶν μερῶν συνεπῆ εὐρυθμίαν, ἣτις ἐντυπῶι εἰς τὰ γλυπτὰ ἔργα καὶ ἐμφυσᾷ τῆς ζώσης φύσεως τὴν ἀλήθειαν. Τὴν γονιμότητα καὶ ποικιλίαν τῆς γλυφίδος τοῦ Μύρωνος μαρτυροῦσι πάμπολλα καὶ παντοῖου εἶδους μνημονευόμενα ἔργα αὐτοῦ, καὶ Θεοὶ, καὶ ἄνδρες, καὶ γυναῖκες, καὶ ζῶα, καὶ τέρατα. Εἰς τὴν τῶν ζώων πλάσιν ἦτον ἐπόμενον νὰ διαπρέπη ὁ Μύρων, διότι πρὸς τὴν φύσιν τῆς τέχνης αὐτοῦ συγγενὴς ἦν ἡ παράστασις ὄντων δι' ἃ δὲν ἀπηρτεῖτο προσώπου ἑκφράσις, ἀλλὰ μόνον ἑρρυθμος, ζωηρὰ καὶ φυσικὴ μίμησις καὶ διάθεσις τῶν λοιπῶν τοῦ σώματος μελῶν. μετὰξὺ αὐτῶν ἐπαινοῦνται εἰς κύων ⁽¹⁾, καὶ τέσσαρες ταῦροι ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἀπολλωνος ἐν Ῥώμῃ ⁽²⁾. ἀλλὰ πρὸ πάντων μετὰ θαυμασμοῦ ὕμνεῖ πᾶσα ἡ ἀρχαιοτὴς τὴν μυχωμένην αὐτοῦ χαλκῇν βουῖν ⁽³⁾, ἣτις ἐπὶ μὲν Κικέρωνος ἦν ἔτι ἐν Πνυκί ⁽⁴⁾, μετὰ δὲ ταῦτα μετεχομίσθη εἰς τὸν ναὸν τῆς Εἰρήνης ἐν Ῥώμῃ ⁽⁵⁾. Οὐδέποτε καλλιτέχνημα κατέστησε δημοτικώτερον ἢ ποιητικὴ μουσα, διότι περὶ αὐτῆς σώζονται, πλὴν ἄλλων ποιημάτων ⁽⁶⁾, καὶ 57 ἐπιγράμματα, ὧν 46 μὲν ἐλληνικά ⁽⁷⁾, 11 δὲ λατινικά ⁽⁸⁾. Ἐν αὐτοῖς παντοίως ἐκφράζεται ἡ ἀξιοθαύμαστος ζωηρότης καὶ ἀλήθεια τοῦ ἀριστουργήματος τούτου, διότι ἄλλοτε μὲν λέγεται ὅτι ταῦροι προσέρχονται τῇ δαμάλει, ἄλλοτε δ' ὅτι μόσχοι ὅπως θηλάσωσιν ἐξ αὐτῆς,

(1) Pl. αὐτ.—(2) Propert. II, 23, 7.—(3) Pl. αὐτ.—(4) Cic. in Verr. IV, 60.—(5) Προκ. π. Γοτθ. πολ. Δ, 21.—(6) Θεοκρ. Εἰδ. ΣΤ. - Ovid. Met. L. 1. de Ponto, Eleg. I, 34.—(7) Ἀνθ. Παλ. Θ. σελ. 713—4 καὶ 793—8. — (8) Auson. epigr. 58—68.

ἢ ὅτι λέοντες ἐφορμῶσιν ὅπως τὴν καταφάγωσιν, ἢ ὅτι ἡ ἀγέλη συνήρχετο πέριξ αὐτῆς, ὅτι ὁ βουκόλος, ὡς ζῶσαν ἐκλαμβάνων αὐτήν, τὴν λιθοβολεῖ, τὴν μαστίζει ἢ τὴν χτυπᾷ ἵνα τὴν κινήσῃ, ὅτι ὁ γεωργὸς προσάγει τὸ ἄροτρον νὰ τὴν ζεύξῃ, ὅτι ζωοκλόπος ἐρχεται νὰ τὴν ἀρπάσῃ, ὅτι ὡς καὶ μυία ἡπατημένη ἐπικάθηται εἰς τὸ δέρμα αὐτῆς, καὶ ἄλλοτε ὅτι αὐτὸς ὁ Μύρων τὴν συγχέει μετὰ τῶν λοιπῶν βοῶν τῆς ἀγέλης του. Ἐκτὸς δὲ τῶν ζώων τούτων ἃ ἐμιμήθη ἐκ τῆς φύσεως ὁ Μύρων, ἀναφέρει ὁ Πλίνιος ⁽¹⁾ καὶ πρίστας (Pristas) ἢ θαλασσίους δράκοντας, εἰς τὸ Ποσειδώνιον ἀναμφιβόλως ἀνακειμένους τὸ ἐν τῷ Ἰσθμῷ, ἐν οἷς ὁ θριάμβος τῆς τέχνης εἰς τοῦτο εἰκότως συνίστατο, ὅτι διὰ σοφοῦ καὶ φυσικοῦ συνδέσμου φύσεων διαφόρων, τὸ ἀνύπαρχτον τέρας ἀνεδείκνυτο ὁμοιόληθες.

Εἰς δὲ τῶν ἀνθρωπίνων αὐτοῦ ἀνδριάντων τὴν πλάσιν ἐπέδωκε μάλιστα ὁ Μύρων τὴν ποικιλίαν τῶν δυσχερεστάτων θέσεων ἐπὶ τῆς μεγίστης ἐντάσεως τῶν δυνάμεων. Οὕτω μετὰ τῶν ἀθλητῶν αὐτοῦ διέπρεπεν ὁ χαλκοῦς δολιχοδρόμος Λάδας ὁ Λακεδαιμόνιος, ὅστις, μόλις φθὰς εἰς τοῦ σταδίου τὸ τέρμα, ἀφ' οὗ μετὰ μεγίστων ἀγώνων ἐνίκησε, ἀποκαμῶν ἀπέβησε ⁽²⁾. Παρέστησε δ' αὐτὸν ἤδη ἀφικνούμενον, καὶ ἐντείνοντα τὰς σωματικὰς του δυνάμεις εἰς βαθμὸν οὗ ἀνώτερος δὲν ὑπάρχει. Τὸ ἔργον τοῦτο λέγουσι ζωηρότατον τὰ σωζόμενα περὶ αὐτοῦ ἐπιγράμματα ⁽³⁾. Ἀναλόγου τούτου ρυθμοῦ, ἀλλ' ἔτι περιφημότερος, ἦν ὁ ἐπίσης χαλκοῦς Δισκοβόλος αὐτοῦ ⁽⁴⁾, περὶ οὗ ὁ Κουῖγκτιλιανός ⁽⁵⁾ λέγει, αἰνιττόμενος τὸ τῆς θέσεως δυσχερὲς καὶ ἐπιμεμελημένον· «Τί τοσοῦτον διάστροφον καὶ κατάπονον, ὡς ὁ τοῦ Μύρωνος δισκοβόλος ἐκεῖνος; (Quid tam

(1) Αὐτ. — (2) Πaus. Γ, 41. — (3) Ἀνθ. Παλ. Β. σ. 640 καὶ Πλαν. 13 καὶ 54. — (4) Pl. αὐτ. — (5) Π, 13.

distortum et elaboratum, quam est ille Discobolus Myronis?)». Ὁ Λουκιανὸς ἐν τῷ φιλοψευδεῖ αὐτοῦ (1), περιγράφων τὸν δισκεύοντα, τὸν κεκρυφτότα κατὰ τὸ σχῆμα τῆς ἀφάσεως, ἀπεστραμμένον εἰς τὴν δισκοφόρον, ἡρέμα ὀκλαῖζοντα τῷ ἑτέρῳ, εἰκότα ξυγναστησομένῳ μετὰ τῆς βολῆς, βεβαίως εἰς τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ Μύρωνος ἀπέδλεπε, διότι πρὸς τὴν περιγραφὴν αὐτοῦ ὁμοιόταται εἰσι, καὶ ἐπομένως εἰς ἓν πρωτότυπον, καὶ περίφημον τοῦτο, ἀνάγονται αἱ διάφοροι ἐν τοῖς Μουσείοις σωζόμεναι δισκοδόλου παραστάσεις, ἔχουσαι πᾶσαι ῥυθμὸν εὐγενῆ, ἀληθῆ, καὶ σοφὴν τῶν μελῶν διάθεσιν ἐν τῇ δυσκόλῳ αὐτῶν θέσει, ἡρεμίαν δὲ καὶ ἔλλειψιν πάθους ἐν τῷ προσώπῳ. Τῶν ἀντιγράφων τούτων ἐπισημώτατον εἶναι ὁ λίθινος ἀνδριᾶς τῆς ἐν Ῥώμῃ Μαξιμιανῆς ἐπαύλεως, (Πιν.Θ,7). Ὁμοιος ὑπάρχει καὶ ἐν τῷ Βρεταννικῷ Μουσεῖῳ, καὶ χαλκοῦν ἀγαλμάτιον ἐν τῷ ἀρχαιοφυλακείῳ (Antiquarium) τοῦ Μονάχου, προσέτι καὶ ἑγγλυφὸς λίθος ἐν Ῥώμῃ, σχεδὸν ἐντελῶς ὁμοιος πρὸς τὸ ἀγαλμα (2). Ἐποίησε δ' ὁ Μύρων καὶ πολλοὺς ἄλλους Πεντάθλους καὶ Παγκρατιαστάς (3). τὰ αὐτὰ δὲ προτερήματα εὐρυθμίας τῶν μερῶν εἰς θέσιν ἀσυνήθη καὶ δυσχερῆ πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν καὶ εἰς ἕτερον ἔργον τοῦ Μύρωνος, περίφημον ὑπὸ Πλινίου λεγόμενον (4), τὴν ἐν Σμύρνῃ μεθύουσαν γράϊαν, ἐκ λίθου λευκοῦ.

Μεταξὺ δὲ τῶν μυθικῶν ἀντικειμένων φαίνεται μᾶλλον ἐνασμενιζόμενος ὁ γλύπτῃς οὗτος εἰς τὴν παράστασιν τοῦ Ἡρακλέους, ὅστις ἦν ἡ προσωποποίησις τῆς ιδιότητος αὐτοῦ, τῆς ὑπερτάτης ἐντάσεως τῶν ἀθλητικῶν δυνάμεων· καὶ μεταξὺ ἄλλων μετ' ἐπαινοῦ ἀναφέρεται σύμπλεγμα αὐτοῦ ἐκ Διὸς, Ἀθηνᾶς καὶ

(1) 18. — (2) DENKM. 139 α. — (3) Pl. 34, 57. — (4) 36, 4, 10.

Ἡρακλέους, ἐφ' ἐνὸς βάθρου, ἐν τῷ τῆς Σάμου Ἡραίῳ ἰδρυμένον ⁽¹⁾. Ἐποίησε δὲ καὶ Ἀπόλλωνα, κείμενον ἐπὶ Ῥωμαίων ἔτι ἐν τῷ τῆς Ἀκράγαντος Ἀσκληπιείῳ, καὶ ἔχοντα ἐπὶ τοῦ μηροῦ μικροῖς ἀργυροῖς γράμμασιν ἐπιγεγραμμένον τὸ τοῦ καλλιτέχνου ὄνομα ⁽²⁾. ἔτι δὲ Διόνυσον ⁽³⁾, Νίκη ν ἐπὶ ταύρου ⁽⁴⁾, Περσέα γοργοκτόνον ⁽⁵⁾, Ἐρεχθεά εἰς Ἀθήνας, ἐν τῶν πρωτίστων ἔργων αὐτοῦ κατὰ Πausaniān ⁽⁶⁾, καὶ σύμπλεγμα «*Σατύρου θαυμάζοντος τοὺς αὐλοὺς, καὶ Ἀθηναῖς*» ⁽⁷⁾, πιθανῶς αὐτὸ οὗ μνημονεύει ὁ Pausaniās λέγων ⁽⁸⁾. «*Ἐρταῦθα* (ἐν Ἀκροπόλει) Ἀθηναῖ πεποιήται τὸν Σειλητὸν Μαρσύαν παλῦσα, ὅτι δὴ τοὺς αὐλοὺς ἀνέλειτο, ἐξήρίσθαι σφᾶς τῆς Θεοῦ βουλομένης».

Ἦν δ' ὁ Μύρων, ὡς ὁ Φειδίας, καὶ τορευτῆς ἐπιδέξιος, καὶ ἐν Μαρτιάλῳ ⁽⁹⁾ ἐπαινεῖται *Serpens in patera Myronis arta*.

Καὶ ὁμῶς ὁ περίφημος οὗτος καὶ γονιμώτατος καλλιτέχνης ἀπεβίωσε, μετὰ Περικλέα, ἐν ἄκρᾳ πενίᾳ, ὥστε οὐδεὶς εὐρέθῃ θελήσας νὰ δεχθῇ τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ ⁽¹⁰⁾.

Παρὰ τῷ Φειδίᾳ πρέπει νὰ τάξωμεν καὶ ἕτερον καλλιτέχνην, τὸν Ἀλκαμένην, Ἀθηναῖον κατὰ Πλίνιον ⁽¹¹⁾, ἀλλὰ καταγόμενον, ὡς φαίνεται, ἐκ τῶν ἐν Ἀθήνῃ κληρούχων, διότι ὁ μὲν Σουΐδας λέγει. «*Ἀλκαμένης ὄνομα κύριον, ὁ Ἀθήμιος*», ὁ δὲ Τζέτζης ⁽¹²⁾ ἀποκαλεῖ αὐτὸν Νησιώτην. Κατατάττει δ' αὐτὸν ὁ Πλίνιος μετὰ τῶν ἀρχαϊκῶν καλλιτεχνῶν, Κριτίου, Νησιώτου,

(1) Στράβ. ΙΔ, σ. 607. — Ἰδὲ καὶ Pl. 34, 12, 3. — Cic. in Verr. IV, 3, § 5. — (2) Cic. αὐτ. 43 § 93. — (3) Paus. Θ, 30. — (4) Tatian. c. Gr. 54. — (5) Pl. αὐτ. — (6) Θ, 30. — (7) Pl. αὐτ. — (8) Α, 24. — (9) VI, 92. — (10) Petron. K. 88. — (11) 36, 4, 3. — (12) Χιλ. Η, 193.

καὶ Ἡγίου, ὡς ἐφάμιλλον τοῦ Φειδίου· *Aemuli ejus fuere* (1). Ὁ δὲ Πausανίας σύγχρονον τοῦ Φειδίου τὸν λέγει, «καὶ τὰ δευτερεῖα ἐνεγκάμενον σοφίας εἰς ποιήσιν ἀγαλμάτων» (2)· καὶ ὁ Λουκιανὸς ὁμοίως μετὰ τοῦ Φειδίου κατατάττει αὐτὸν, λέγων· «ἢ εἰς Φειδίας ἢ Ἀλκαμένης» (3). Καὶ αὐτὴ ἤδη αὐτοῦ ἡ ἐποχὴ εἶναι ἀπόδειξις ὅτι ἀξιόλογος ἦν καλλιτέχνης ὁ Ἀλκαμένης, ἀφ' οὗ ἡ φήμη αὐτοῦ δὲν συνεσχιάσθη ὑπὸ τῆς δόξης τοῦ μεγάλου συγχρόνου του. Ἐκ δὲ τῶν ἀνωτέρω μαρτυριῶν ἐξάγεται ὅτι εἰργάζετο κατὰ τὸν αὐτὸν περίπου ρυθμὸν τοῦ Φειδίου, τὸν συνδέοντα τὸ κάλλος μετὰ τοῦ ὕψους καὶ τὴν ἀλήθειαν μετὰ τῆς μεγαλοπρεπειᾶς, εἰ καὶ συγχρόνως ἀναπολοῦντά πως ἔτι, ὡς πρὸς τε τὰ καθέκαστα καὶ ὡς πρὸς τὸ σύνολον, τὴν ἀρχαϊκὴν αὐστηρότητα. Οὐχ' ἦτον ὁμως ὁ Ἀλκαμένης δὲν ἦτο Φειδίας, ἀλλ' ἡλαττοῦτο, ὡς φαίνεται, ἐκείνου κυρίως κατὰ τὸ μεγαλεπήβολον τῆς ἀντιλήψεως, καὶ κατὰ τὴν αἴσθησιν τῶν ἀναλογιῶν, ἐξ ὧν πηγάζει ἡ τοῦ συνόλου ἐντύπωσις. Τοῦτο καὶ ἐξάγεται ἐκ τοῦ ἀνεκδότου περὶ διαγωνισμοῦ αὐτοῦ μετὰ τοῦ Φειδίου, οὗ, ὡς εἴπομεν (4), μνημονεύει ὁ Τζέτζης.

Ὡς ὁ μέγας αὐτοῦ σύγχρονος, ὅστις καὶ διδάσκαλος αὐτοῦ λέγεται (5), εἰργάσθη καὶ ὁ Ἀλκαμένης εἰς πᾶσαν ὕλην, καὶ ὡς πρὸς τ' ἀντικείμενα διέπρεψε πρὸ πάντων καὶ αὐτὸς εἰς Θεῶν διάπλασιν, καὶ ἦν ἐν τῶν πρωτίστων ἔργων αὐτοῦ ὁ χρυσελεφάντινος Βάχχος (6) διὰ τὸ ἐν Ἀθήναις Ληναῖον, ἦτοι τὸ ἐν Λίμναις τέμενος τοῦ Θεοῦ.

Ἀλλὰ τὸ ἀριστούργημα αὐτοῦ ἦν ἡ Ἀφροδίτη, ἡ κληθεῖσα ἐν Κήποις, διότι ὁ ναὸς αὐτῆς ἦν ἰδρυμένος ἐν μέσῳ τερπνῶν κήπων (τῶν Ἀγγελοκήπων)

(1) 36, 10. — (2) E, 10. — (3) Eix. 4. — (4) Ἴδε Ἀνωτ.

— (5) Plin. 34, 19, 12. — (6) Παυσ. A, 20.

εἰς τὰ περίξ τῶν Ἀθηνῶν, ἐν τῷ δήμῳ Ἀλωπεκῇ. Ἦν δὲ τὸ ἔργον αὐτῶν Ἀθήνησιν ἐν λόγοις ἄξιον, κατὰ Πausανίαν ⁽¹⁾, αὐτὸ κάλλιστον τῶν Ἀλκαμένους πλασμάτων κατὰ Λουκιανόν ⁽²⁾, ὅστις, ἀποδίδους τῇ Ἀφροδίτῃ ταύτῃ τὸ τῆς Οὐρανίας ἐπίθετον, ὃ εἶχε καὶ ἡ τοῦ Φειδίου, ἐπαινεῖ αὐτῆς «τὰ μῆλα καὶ ὅσα τῆς ὀφείας ἀντοπὰ, καὶ χειρῶν ἄκρα, καὶ καρπῶν τὸ εὐρυθμον, καὶ δακτύλων τὸ εὐάγωγον, εἰς λεπτὸν ἀπολήγον». Καὶ ἐκ μὲν τοῦ ἐπιθέτου ἐξάγεται ὅτι ἦν αὕτη ἡ Θεὰ τοῦ αὐστηροῦ κάλλους καὶ τῶν εὐγενῶν πόθων· ἡ δὲ περὶ τὰ καθέκαστα ἐπεξεργασία ἀναπολεῖ τὴν τοῦ ἀρχαῖκου ρυθμοῦ περιέργειαν, βεβαίως ἀναπτυχθεῖσαν καὶ ἐξευγενισθεῖσαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὑπὸ τῆς βαθείας σπουδῆς τῆς φύσεως καὶ τῆς ἀναγωγῆς εἰς τὸ ἰδεῶδες καλόν. Ἐκ τοῦ Πλινίου ⁽³⁾ φαίνεται ἐξαγόμενον ὅτι τὸ ἄγαλμα τοῦτο ἦν λίθινον, ὃ δ' αὐτὸς συγγραφεὺς μνημονεύει ἀδεσπότου τινὸς παρὰ δόσεως, καθ' ἣν ὁ Φειδίας συνειργάσθη εἰς αὐτοῦ τὴν ἀποπεράτωσιν.

Ἔτερον μεγάλουργημα αὐτοῦ ἦν τὸ σύμπλεγμα δι' οὗ ἐκόσμησε τὸν ὀπισθεν αἰτὸν τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ ναοῦ τοῦ Διὸς, παριστῶν Κενταυρομαχίαν. Καὶ εἰς τοῦτο μὲν εἰργάσθη ἀναμφιβόλως ἐν Ὀλυμ. 86, ὅτε ὁ Φειδίας κατεσκεύαζε τὸ τοῦ ναοῦ ἄγαλμα· ἀλλ' ἀποδείξιν ὅτι ὁ Ἀλκαμένης ἦν τινα ἔτη νεώτερος τοῦ Φειδίου φαίνεται χορηγοῦν ἕτερον ἔργον αὐτοῦ, κολοσσιαῖον σύμπλεγμα Ἀθηνᾶς καὶ Ἡρακλέους ἐκ λίθου Πεντελησίου, ὃ οἱ μετὰ Θρασυβούλου ἀνέστηκαν ἐν Θήβαις, ὅτε ἐν Ὀλυμ. 94 ἠλευθέρωσαν τὰς Ἀθήνας.

Ἐκτὸς τέλος τῶν χαρακτηριστικῶν τούτων ἔργων αὐτοῦ, μνημονεύονται καὶ διάφορα ἄλλα, οἷον Ἡρὰ ἐν ναῷ ἐπὶ τῆς Φαληρικῆς ὁδοῦ ⁽⁴⁾, Ἐκάτη Ἐπιπυργιδία,

(1) Α, 19.— (2) Εἰκ. 4 καὶ 6. Ἐπιπ. διελ. 7.— (3) 36, 43.— (4) Πικρ. Α, 1.

παρὰ τῷ ναῷ τῆς Ἀπτέρου Νίκης ἐν Ἀκροπόλει (1), Ἡφαιστος ἐν Ἀθήναις, οὗ, καί τοι ὀρθοῦ καὶ ἐνδεδυμένου, ὑπεφαίνετο ὁμῶς ἡ χώλωσις (2), Ἀρης ἐν Ἀθήναις (3), Ἀσκληπιὸς ἐν Μαντινείᾳ (4), Πρόκνη τὸν φονὸν τοῦ Ἴτυος μελετῶσα (5), καὶ εἷς χαλκοῦς Πένταθλος, ὅστις κατὰ Πλίνιον ἐγκρινόμενος ἐπεκαλεῖτο, ὡς γενικῆς τυγχάνων ἐπευφημίας (6).

Τούτων ὁπωσοῦν νεώτερος πρέπει νὰ ταχθῇ ὁ Καλλιμάχος, πιθανῶς Ἀθηναῖος, εἰ καὶ ἡ πατρὶς αὐτοῦ ῥητῶς δὲν ἀναφέρεται. Οὗτος, συγκαταριθμούμενος ὑπὸ Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασσεῶς (7) μετὰ τῶν ἀρχαίων εἰσέτι καλλιτεχνῶν, καὶ ἰδίως τοῦ Καλάμιδος, «τῆς λεπτότητος ἔνεκα καὶ τῆς χάριτος» φαίνεται ὅτι ἠθέλησε ν' ἀναπτύξῃ τὰς ιδιότητας ταύτας, καὶ ἴσως ἐνίοτε ὑπερέβη τὸ μέτρον, τὴν τοῦ Ἀλκαμένους ἐπιτίθουσιν περὶ τὰ καθέκαστα καὶ τὰ πάρεργα μιμηθεὶς, καὶ πιθανῶς ὑπερακοντίσας. Ὁ Πausanias λέγει περὶ αὐτοῦ «ἀποδέων τῶν πρώτων εἰς αὐτὴν τὴν τέχνην, σοφία πάντων ἐστὶν ἄριστος» (8), ἐννοῶν πιθανῶς ὅτι ἦν ἱκανώτερος πρὸς εὕρεσιν τρόπων τεχνουργικῶν ἢ πρὸς τὴν ἐντελῆ περὰστασιν τοῦ καλοῦ, ἥτις ὁμῶς εἶναι ὁ ἀνώτατος τῆς τέχνης σκοπός. Ὁ αὐτὸς δ' ἀποδίδωσιν εἰς αὐτὸν ὅτι καὶ «λίθους πρῶτος ἐτρέψησε», ὅτι δηλαδὴ, ἀναμφιβόλως, πρῶτος ἐτέλειοποίησε τὴν τῶν λίθων διάτρησιν, καὶ μετεχειρίσθη αὐτὴν καταλλήλως εἰς τὴν γλυπτικὴν, διότι τοῦ τρόπου τούτου ἔχνη φαίνονται ἤδη καὶ εἰς τὰ Αἰγινητικὰ μάρμαρα. Καὶ ὁ Βιτρούβιος (9) μαρτυρεῖ αὐτοῦ τὴν λεπτότητα καὶ χάριν τῆς λιθοουργίας (*elegantiam et subtilitatem artis marmoreæ*). Ἐνεκα ταύτης τῆς ιδιότητος αὐτοῦ, τῷ

(1) Αὐτ. Β, 30.—(2) Cic. d. nat. 1, 30.—(3) Πaus. Α, 8.

— (4) Αὐτ. Η, 9.—(5) Αὐτ. Α, 21.—(6) 34, 16, 12—

(7) Β. Ἰσοκρ. σ. 95. Sylb.—(8) Α, 26.—(9) Vit. IV, 1, 9.

ἀπεδόθη, ἢ ἀπέδωκεν αὐτὸς ἑαυτῷ ἐπίθετον ὃ διαφόρως φέρεται ἐν τοῖς διαφόροις χειρογράφοις, ἐν μὲν Πausανία *Κακίζετεχνος* (Χειρ. 4399), *Κατηξότεχνος* (X. 1400), *Κατατηξίτεχνος* (X. 1410 καὶ 1411). Ἐν δὲ Βιτρουβίῳ *Κατάτεχνος* ἐν Πλινίῳ ⁽¹⁾ τέλος κατὰ τινα μὲν χειρόγραφα *Κακοτηξίτεχνος*, κατ' ἄλλα δὲ, καὶ τὰ πλεῖστα, *Κακίζετεχνος*, διότι ὁ συγγραφεὺς παράγει τὴν ἐπωνυμίαν ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Καλλίμαχος ἐκάκιζε δῆθεν τὴν ἰδίαν αὐτοῦ τέχνην, ἀδιακόπως τὰ ἔργα του διορθῶν (*Semper per calumniator sui nec finem habens diligentiae*). Ἐκ πασῶν τούτων τῶν διαφορῶν γραφῶν ὅτι ἡ μόνη δόκιμος εἶναι ἡ τοῦ Πausανίου *Κατατιξίτεχνος*, ἐξάγεται ἐκ τοῦ ἐπομένου χωρίου Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασσεύς ⁽²⁾. «Οὐ γὰρ δὴ τοι πλάσται μὲν καὶ γραφεῖς ἐν ὕλῃ φθαρτῇ χειρῶν εὐστοχίας ἐνδεικνύμενοι τοσοῦτους εἰσφέρονται πόρους, ὥστε καὶ φλέβια καὶ πτεῖλα καὶ χροὺς καὶ τὰ τοιαῦτα ὅμοια εἰς ἄκρον ἐξεργάζεσθαι, καὶ κατατῆκειν εἰς ταῦτα τὰς τέχνας» καὶ ἐξ Αἰλιανοῦ ἐν Ποικίλῃ Ἱστορίᾳ. «Νικίας ὁ ζωγράφος τοσαύτην περὶ τὸ γράφειν σπουδὴν εἶχεν, ὥς ἐπιλαθέσθαι πολλάκις αὐτὸν τροφὴν προσενέγκασθαι, προστετηκότα τῇ τέχνῃ». Ἐκ τούτων εἶναι προφανές, ὅτι ἡ φράσις ἦν ἐν χρήσει, καὶ ἐφηρμοζέτο ἰδίως εἰς τοὺς καλλιτέχνας τοὺς, ὡς τὸν Καλλίμαχον, τὰ καθ' ἑκάστα καθ' ὑπερβολὴν ἐπιμελουμένους. Ἀναλόγως δὲ τῇ τάσει ταύτῃ τῆς γλυφίδος του, ἠθέλησε νὰ ἐπικοσμήσῃ ἐτι μᾶλλον τὸν ἤδη κατάρτιστον ἰωνικὸν ρυθμὸν τῶν κιόνων, καὶ ἐφεῦρε τὸν κορίνθιον λεγόμενον, εἰς οὗ τὴν ἐξεργασίαν ἡ διάτρησις τοῦ μαρμάρου τῷ ἦν βεβαίως χρησιμωτάτη (Πιν. Ε, 4). Ἐρρέθη ἄνωτέρω ⁽³⁾ ὅτι ὡς πρώτη τοῦ ρυθμοῦ τούτου βεβαία ἐφαρμογὴ μαρτυρεῖται ἡ ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀθηνᾶς ἐν Τεγέα, οἰκοδομηθέντι μετὰ τὴν

(1) 34, 19, 35. — (2) Π. δυν. Δημοσθ. — (3) Σελ. 272.

τοῦ ἀρχαίου πυρπόλησιν ἐν Ὀλ. 96, 2 (4), διότι τοῦ μόνου ἐν Φιγαλίᾳ εὐρεθέντος τοιοῦτου κιονοκράνου οὔτε ἡ ἐποχὴ ἀκριβῶς βεβαιοῦται, οὔτε ὁ ρυθμὸς εἶναι καθαρῶς κορίνθιος.

Κατὰ Πausανίαν δ' ἐποίησεν οὗτος ἐν Πλαταιαῖς Ἡραν νυμφευομένην (2), ἐν δ' Ἐρεχθείῳ, βεβαίως περὶ Ὀλ. 92—94, ὅταν ὁ ναὸς ἀνωκοδομήθῃ, λύχον χρυσοῦν (3), τὸν δι' ὅλου τοῦ ἔτους ἄσθεστον, καὶ ὡς καπνοδόχον αὐτοῦ, χαλκοῦν φοῖνικα μέχρι τῆς ὀροφῆς ἀνιόντα. Ὁ δὲ Πλίνιος ἀναφέρει (4) αὐτοῦ Ὀρχομένας Λακαίνας, ἔργον λέγει, κατάπορον, ἐν ᾧ ἡ ὑπερβολικὴ ἀκρίβεια καταστρέφει τὴν χάριν (Saltantes Laecænae, emendatum opus, sed in quo gratiam omnem diligentia abstulerit). Κατὰ τὸ ἐπόμενον χωρίον τοῦ Πausανίου (5). «Χοροὺς ἐνταῦθα (ἐν Καρύαις τῆς Σελασίας) αἱ Λακεδαιμόνιων παρθέναι κατὰ ἔτος ἰστάσι, καὶ ἐπιχώριοι αὐταῖς καθέστηκαν ὀρχήσεις», ὡς καὶ κατὰ τὸ ἕτερον τοῦ Λουκκιανοῦ (6). «Λακεδαιμόνιοι μὲν, ἄριστοι Ἑλλήνων εἶναι δοκοῦντες παρὰ Πολυδεύκους καὶ Καστορος καρνατίζειν μαθόντες. (ὀρχήσεως δὲ καὶ τοῦτο εἶδος ἐν Καρύαις τῆς Λακωνικῆς διδασκόμενον)», ἐδύνατο νὰ ὑποληφθῇ ὅτι ὁ Πλίνιος ἔγραψεν «Ὀρχομένας Λακαίνας» ὡς ὁμώνυμον δῆθεν τῆς λέξεως Καρυάτιδες, καὶ τοῦτο τόσῳ μᾶλλον, καθόσον καὶ ἀλλαγῶν (7) τάττει Καρυάτιδας μετὰ Θυάδων καὶ Μαινάδων· καὶ νὰ ἐξαχθῇ ἐπομένως τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ Καλλίμαχος, ὅστις, ὡς εἶδομεν, εἰργάσθη καὶ ἄλλως εἰς τοῦ Ἐρεχθείου τὴν κόσμησιν, κατεσκεύασεν ἱσως καὶ τὰς σωζόμενας Κόρας τῆς νοτιοδυτικῆς προστάσεως. Ἀλλὰ κατὰ τῆς ὑποθέσεως ταύτης ὑπάρχουσιν ἰσχυραὶ ἐνστάσεις, οὐ μόνον ὅτι, ὡς ἐκ τῆς σειρᾶς τοῦ λόγου τοῦ Πλινίου, τὸ ἔργον τοῦ Καλ-

(4) Πaus. Η, 45.— (2) Θ, 2.— (3) Α, 26.— (4) Αὐτόθ.—

(5) Γ. 10.— (6) Π. Ὀρχ. 10.— (7) 36, 4, 5.

λιμάχου φαίνεται ὅτι ἦτον χαλκοῦν, ἀλλὰ πρὸ πάντων ὅτι, ἂν καὶ ἡ κατάστασις τῆς διατηρήσεως τῶν Καρυατίδων δὲν εἶναι τοιαύτη ὥστε νὰ κρίνωμεν ἀκριβῶς περὶ πασῶν τῶν λεπτομερειῶν τῆς ἐργασίας αὐτῶν, δὲν δύναται ὁμως νὰ ἐφαρμοσθῇ αὐταῖς ἡ περὶ τῆς μεγάλης λεπτοουργίας τῆς τέχνης, καὶ ἰδίως τούτου τοῦ ἔργου τοῦ Καλλιμάχου, μαρτυρία τοῦ Ηλινίου, καὶ προσφορώτερον πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν αἱ εὐπρεπεῖς Κόραι τοῦ Ἐρεχθείου ὡς ἀνήκουσαι εἰς ρυθμὸν τῷ Φειδαίκῳ προσεγγίζοντα (Πιν. Η, 6). Εὐγενεῖς τὸ ἀνάστημα, σεμναὶ τὴν ἀναβολὴν, ἧς αἱ πτυχαί, εἰ καὶ ἄνετοι ἐνιαχοῦ, σχεδὸν ταυτίζονται μετὰ τῶν διαξεσμάτων τῶν κιόνων, τὸν ἓνα πόδα μαλακῶς ὑπεγείρουσαι, φαίνονται ἐπισήμως, ἀλλ' ἀπόνως καὶ μετ' ἀδιάστου χάριτος φέρουσαι ἐπὶ τῶν νεαρῶν καὶ εὐγενῶν κεφαλῶν τῶν τοὺς κατακόσμους καλὰ θοὺς, ἐφ' ὧν στηρίζεται χωρὶς νὰ τοὺς πιέξῃ ὁ ἐλαφρὸς θριγκὸς τῆς προστάσεως.

Καὶ ὁ φιλόσοφος δὲ Σωκράτης, οὗ ὁ πατὴρ Σωφρονίσκος λέγεται λιθουργός (1) ἢ marmorarius (2), ἀνετράφη καὶ αὐτὸς ὡς γλύπτης τὸ πρῶτον, διὰ τῆς περὶ τὸ καλὸν ἐνασχολήσεως παρασκευασθεὶς εἰς τὰς δαιμονίους περὶ τοῦ ἀγαθοῦ θεωρίας του. Ἀναφέρονται δ' ὑπὸ Πausaniou (3) καὶ ὑπὸ Ηλινίου μετ' εὐφημίας μάλιστα (4), ὡς τῆς νεότητος αὐτοῦ, ἐπομένως τῆς 80ης περίπου Ὀλυμπιάδος ἔργα, ὁ Προπύλαιος Ἐρμῆς, καὶ κατὰ τὰ Προπύλαια τρεῖς Χάριτες ἐνδεδυμέναι, αἵτινες καὶ ἐπὶ Ἀττικῶν νομισμάτων φαίνονται ἐπιτετυπωμέναι (5). Τὸν ρυθμὸν αὐτοῦ, καὶ ὡς ἐκ τῆς ἐποχῆς εἰς ἣν ἀνῆκε, καὶ ὡς ἐκ τοῦ τρόπου τῆς

(1) Διογ. Λαερτ. Β. ἀρχ.— (2) Val. Max. III, 4, est 1.—

(3) A. 22. — (4) 36, 4, 10. — (5) Millin. gol. myth. t. XXXIII, n. 200. Beulé, Monir. d'Ath. p. 297.

παραστάσεως τῶν Χαρίτων καὶ ὡς ἐκ τῆς βαθείας διανοίας τοῦ γλύπτου, πρέπει νὰ εἰκάσωμεν ὡς ὑπερτάτως ἐμβριθῆ καὶ σεμνόν· ὁ δ' ἐν Ξενοφῶντι ⁽¹⁾ διάλογος τοῦ Σωκράτους μετὰ τοῦ ἄλλως ἀγνώστου ἀγαλματοποιοῦ Κλείτωνος, ἀποδεικνύει ὅτι ἐπεδίωκε συγχρόνως, καὶ μέρος ἀναγκαῖον τῆς τέχνης ἐθεώρει, τὴν εἰς τὸ ἥθος πρέπουσαν ἐκφρασιν.

Ἄλλου καλλιτέχνου, συγχρόνου τοῦ Περικλέους, τοῦ Πύρρου τοῦ ὀνόμα ἀναγινώσκεται ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ τοῦ Πλινίου ⁽²⁾ Pyrrhus Hygiam et Minervam, καθ' ἃ λέγεται κατασκευάσας ὁ Πύρρος ἄγαλμα Ὑγείας καὶ ἄγαλμα Ἀθηνᾶς. Εἰς τὴν Ἀκροπόλιν ὑπάρχον δύο Ὑγεῖαι κατὰ Πausaniān ⁽³⁾, ἡ «παῖς τοῦ Ἀσκληπιοῦ» καὶ ἡ «Ἀθηνᾶ Ὑγεία», ἡ δευτέρα κατὰ Πλούταρχον ⁽⁴⁾ χαλκῇ καὶ μεταγενεστέρα, διότι «παρὰ τὸν βωμὸν, δε καὶ πρότερον ἦν, ὡς λέγουσιν» ἐγένετο, ὅταν κατ' ὄναρ ὁ Περικλῆς ἐδιδάχθη πῶς νὰ θεραπεύσῃ τὸν ἀπὸ τοῦ θριγκοῦ τῶν Προπυλαίων πεσόντα καὶ βλαβέντα οἰκοδόμον αὐτῶν ⁽⁵⁾. Κατὰ τὰς ἐν Ἀκροπόλει γενομένας ἀνασκαφὰς εὐρέθη ὑπὸ τὴν νοτιανατολικὴν στήλην τῆς ἀνατολικῆς στοᾶς τῶν Προπυλαίων βάσις κυκλωτερῆς ἐν χώρᾳ, φέρουσα ἀρχαῖοις γράμμασι τῆς ἐποχῆς τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου τὴν ἐπιγραφὴν· «Οἱ Ἀθηναῖοι τῇ Ἀθηνᾷ τῇ Ὑγείᾳ. Πύρρος ἐποίησεν Ἀθηναῖος». Ἐκ ταύτης δὲ προκύπτει ὅτι ὁ Πύρρος ἦν ὁ τὴν Ὑγείαν Ἀθηνᾶν ποιήσας, ὥστε τὸ χωρίον τοῦ Πλινίου πρέπει παθανῶς νὰ διορθωθῇ εἰς Pyrrhus Hygiam Minervam. Ἐτερον δὲ τοῦ αὐτοῦ χωρίον ⁽⁶⁾ ἔχον οὕτω· Hegiæ Minerva Pyrrhusque rex laudatur et celetizantes pueri . . . Hegesiæ,

(1) Ἀπομ. Γ, 10. — (2) 34, 19, 20. — (3) Α, 23. —

(4) Περ. 13. — (5) Πλουτ. αὐτ. Pl. 22, 20. — (6) 34, 19, 16.

φαίνεται εἰς τὸν αὐτὸν καλλιτέχνην ἀναφερόμενον. Ἄν, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ ἐρρέθη, ὁ Ἑγησίας ἦν ὁ αὐτὸς τῷ Ἑγία, ἡ ὑπὸ τὸν διπλοῦν τύπον μνεία τοῦ ὀνόματος τούτου ἐνταῦθα περιλαμβάνει προφανῶς λάθος. Ἐκτὸς δὲ τούτου, ὁ τῷ Ἑγία ἀποδιδόμενος Πύρρος ὁ Βασιλεὺς δὲν δύναται νὰ εἶναι ὁ μέγας Ἑπειρώτης, ὁ μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον, διότι ὁ Ἑγίας, ὡς καὶ ὁ Ἑγησίας, τάττεται ὑπὸ τῶν συγγραφέων μετὰ τῶν ἀρχαϊκῶν ἀγαλματοποιῶν ⁽¹⁾, καὶ ὁ Πausanias τὸν λέγει σύγχρονον τοῦ Ἀγελάδα ⁽²⁾. ἀλλ' οὐδὲ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀχιλλέως εἶναι πιθανὸν νὰ παρίστατο σύμπλεγμα μετὰ τῆς Ἀθηνᾶς, διότι οὐδὲ λόγον θὰ εἶχεν ἡ ἀνάθεσις αὐτοῦ ἐν τῇ Ἀκροπόλει, οὐδ' ἂν ὑπῆρχεν, ὁ Πausanias θὰ τὸ ἀπεσιώπα. Διὰ τοὺς λόγους τούτους φαίνεται μᾶλλον τὸ χωρίον τοῦ Πλινίου ἐκ συγχύσεως λέξεων προκύψαν, καὶ ἐν ταῖς σημειώσεσιν αὐτοῦ ἔχον πιθανῶς ὡς ἔπεται: Hygia Minerva Pyrrhique laudatur et celitizantes pueri . . . Hegesiae.

Τὴν μεγάλην τῶν τότε καλλιτεχνῶν προσπάθειαν πρὸς τὴν ἀκριβῆ τῆς φυσικῆς ἀληθείας παράστασιν μαρτυρεῖ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ὁ Ἀθηναῖος Ἀπολλόδωρος, ὅστις κατὰ Πλίνιον ⁽³⁾, ἐπωνομάσθη μαινόμενος (insanus), διότι τὴν ἄκραν ἐπιδιώκων ἐντέλειαν, καὶ πρὸς τὰ ἴδια αὐτοῦ ἔργα, ἅτινα ἦσαν κυρίως φιλοσόφων εἰκόνες, μετριοφρόνως δυσαρεστούμενος πάντοτε, κατέστρεφεν αὐτὰ, ὡς κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ὁ Ἰταλὸς Μιχαὴλ Ἀγγελος συνέτριψε διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἐν τῶν ὠραιότερων προϊόντων τῆς γλυφίδος αὐτοῦ, τὸν ἀνδριάντα τῆς Εὐσπλαγχνίας. Γλύπτης τις τῆς 14ης Ὀλυμ., ὁ Σιλανίων, παρέστησε τὸν Ἀπολλοδώρον ἐν τῇ παραδόξῳ ταύτῃ πράξει τῆς αὐτο-

⁽¹⁾ Δουκ. Πητ. 9. Pl. 34, 19. Quinet. XII, 10, 7. — ⁽²⁾ H, 42. — ⁽³⁾ 34, 19, 21.

τιμωρήσεως καὶ αὐτοκαταδίκης. Ὅτι δ' ἦν ὁ Ἀπολλό-
δωρος τῆς ἐποχῆς τοῦ Φειδίου περίπου, φαίνεται καὶ
ἐξ ἐπιγραφῆς τινος εὐρεθείσης ἐν Ἀκροπόλει ⁽¹⁾, καὶ
φερούσης τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἀρχαίοις κεχαραγμένον
γράμμασιν.

Ἀλλὰ ταῦτα ἦσαν παρεκτροπαὶ τῆς μεγαλοφυίας,
καὶ τῆς τάσεως πρὸς ἀκριβῆ τῆς φύσεως μίμησιν. Ἡ δὲ
μεγάλη ὑπεροχὴ τοῦ Φειδίου συνίστατο καὶ εἰς τοῦτο, ὅτι
ὑπὲρ πάντα ἄλλον διέκρινε τὴν ἀκριβῆ καὶ λεπτὴν γραμ-
μὴν καθ' ἣν συνδυάζεται τὸ ἰδανικὸν κάλλος μετὰ τῆς
φυσικῆς ἀληθείας, ἐν ᾧ οἱ μετ' αὐτὸν παρεξέβησαν σχε-
δὸν πάντοτε τῆς γραμμῆς ταύτης, ἥ εἰς τὴν φύσιν το-
σοῦτον πιστοὶ μένοντες, ὥστε δὲν ἐξηυγνίζον αὐτὴν
ὅσον ἔδει διὰ τῆς ἰδανικότητος, ἥ πρὸς ὑπερβάλλουσαν
ἐπιτήδευσιν χάριτος ἀποκλίνοντες καὶ θυσιάζοντες αὐτῇ
τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ἐμβρίθειαν τῆς καλλιτεχνίας.

Οὕτως ὁ Δ η μ ῆ τ ρ ι ο ς, ὁ ἀνδριαντοποιὸς κατὰ Διο-
γένην τὸν Λαέρτιον ⁽²⁾, ὅστις κατὰ Λουκιανὸν ⁽³⁾ ἦν
Ἀλωπεκῆθεν, κατεσκεύασε χαλκοῦν ἀνδριάντα τοῦ Κο-
ρινθίου στρατηγοῦ Πελίχου, «προγιάστορα, φαλα-
τῖαν, ἡμίγυμνον τὴν ἀναβολὴν, ἠγεωμένον τὰς τρίχας
ἐνίαις, ἐπίσημον τὰς φλέβας, αὐτανθρώπων ὁμοιον» ⁽⁴⁾. Δι' ὃ
καὶ εἰς τὴν ταπεινοτέραν ταύτην τάσιν αὐτοῦ, τὴν πα-
ράστασιν τῆς ἀκριβοῦς φυσικῆς ἀληθείας μεθ' ὅλων τῶν
τῇ ὕλῃ παρομαρτούντων ἐλαττωμάτων τούτων ἀφορῶν
ὁ Λουκιανὸς, λέγει ὅτι ὁ Δημήτριος ἦν αὐτὸ θεοποιός τις,
ἀλλ' ἀνθρωποποιός, καὶ ὁ Κουῖγκτιλιανὸς, ὅτι ἦν ὑπερ-
βολικὸς ἐν τῇ ἐκφράσει τῆς ἀληθείας (nimius in veritate),
εἰ καὶ ὡς ἐξοχὸν συγχρόνως τὸν παριστά καλλιτέχνην,
διότι παρατίθῃσιν αὐτὸν τῷ Λυσίπῳ καὶ Πραξιτέλει ⁽⁵⁾.
Ἀνάλογον τοῦ πνεύματος τούτου ἦν καὶ ἕτερον τοῦ

(1) R. 49. — (2) E, 85. — (3) Φιλός. 20. — (4) Αὐτόθ.
18. — (5) XII, 10.

Δημητρίου ἔργον ὑπὸ Πλινίου μνημονευόμενον ⁽¹⁾, ἡ Λυσιμάχη, ἐπὶ 64 ἔτη ἱερατεύσασα τῇ Ἀθηνᾷ, καὶ βεβαίως εἰς ἔσχατον γῆρας παραστηθεῖσα. Ὁ αὐτὸς ἀναφέρει καὶ Ἀθηνᾶν αὐτοῦ, ἐπικληθεῖσαν μουσικήν, διότι ἐπὶ τοῦ γοργονείου αὐτῆς χαλκοῖ δράκοντες ἐψόφουν κρουομένης κιθάρας, προσέτι δὲ καὶ ἀνδριάντα τοῦ Ἰππάρχου Σίμωνος. Ἡ ἐποχὴ τοῦ καλλιτέχνου τούτου δύναται νὰ προσδιορισθῇ ἐκ τοῦ τελευταίου τούτου ἔργου, διότι περὶ Σίμωνος μνημονεύει καὶ ὁ ἐν Ὀλ. 105 ἀποθανὼν Ξενοφῶν ἐν τῷ περὶ ἵππικῆς βιβλίῳ του, ὅτι καὶ αὐτὸς εἶχε γράψῃ περὶ Ἰππικῆς, καὶ ὅτι παρετήρησε σφάλμα τι εἰς τὸν ὀφθαλμὸν ἐνὸς τῶν ἵππων εἰκόνας τινὸς τοῦ Μίκωνος, ὅστις ἤκμαζε κατὰ τὴν 88ην Ὀλυμπιάδα. Ἐκ τούτων ἐξάγεται ὅτι ὁ Δημήτριος εἰργάζετο μεταξὺ τῆς 80ης καὶ 90ης Ὀλυμπιάδος. Περὶ τοῦ στρατηγοῦ Περίχου οὐδὲν ἰδίως ἐστὶ γνωστόν. Τὸ ὄνομα τοῦτο ἀναφέρεται ὑπὸ Θουκυδίδου ⁽²⁾, ὡς τοῦ πατρὸς Ἀριστέως τινός, ναυαρχήσαντος τοῖς Κορινθίοις ἐν Ὀλ. 86 β'. Ἄν δ' ὁ στρατηγὸς Περίχος ἦν οὐχὶ ὁ πατήρ, ἀλλ' ὁ υἱὸς ἴσως τοῦ Ἀριστέως, τότε θὰ ἤκμαζε περὶ Ὀλ. 90—400.

Τῆς ὑπερβολικῆς ταύτης ῥοπῆς τῆς τέχνης πρὸς τὴν φυσικὴν ὁμοιότητα, παραμελούσης τὸν πρῶτιστον αὐτῆς σκοπὸν, τὸ καλόν, ἄλλο παράδειγμα ἀναφέρει ὁ Πausanias ⁽³⁾, ἐν Δελφοῖς, ἔργον τῆς ἐποχῆς ταύτης, τεχνίτου ἀγνώστου μὲν, ἀλλ' ὁμοτέχνου τοῦ Δημητρίου. Ἦτον δ' ἀποτρόπαιον χαλκοῦν μίμημα νεκροῦ ἀποσηπομένου, οὗ αἱ σάρκες, καταρρέουσαι ἤδη, ἐδείκνυνον γυμνά τὰ ὀστά, ἀνάθημα τοῦ Ἱπποκράτους ἀνατομικὸν πάντως μᾶλλον ἢ καλλιτεχνικόν. Τοιαῦται σκελετῶν μιμήσεις ὑπάρχουσιν εἰς τινὰς συλλογὰς μουσείων ⁽⁴⁾.

(1) Pl. 34, 19, 15.—(2) A, 29.—(3) I, 2.—(4) Mazois, Pomp. I, 29. - Gori, Inscr. I, σ. 455.

Μετ' ἐπαίνου ἀναφέρει ὁ Πλίνιος (1) δύο ἀγάλματα γλύπτου τινὸς Στρογγυλίωρος, πιθανῶς Ἀθηναίου καὶ αὐτοῦ, διότι ἐν Ἀθήναις εἰργάζετο. Τὸ μὲν ἦν ἡ Εὐκνημος ἐπικληθεῖσα Ἀμαζών, ἴσως μία ἐξ ἐκείνων αἵτινες ἐξετέθησαν εἰς τῆς Ἐφέσου τὸν διαγωνισμόν. Ταύτην ἐθαύμαζε καὶ περιέφερε πανταχοῦ μεθ' ἑαυτοῦ ὁ Νέρων. Τὸ δ' ἕτερον ἦν Ἡαῖς ὠραῖος, ὃν τοσοῦτο ἡγάπα ὁ ἐν Φιλίπποις φονευθεὶς Βρούτος, ὥστε ἀπ' αὐτοῦ ἐπεκλήθη Φιλίππιος (Philippensis). Καὶ ὁ Πausanias δὲ γνωρίζει αὐτοῦ ἕτερα δύο ἔργα, Ἀρτεμιν Σώτειραν ἐν Μεγάροις (2), ποιηθεῖσαν εἰς ἀνάμνησιν βοηθείας χορηγηθείσης ὑπὸ τῆς Θεᾶς εἰς τοὺς Μεγαρεῖς κατὰ σώματός τινος τοῦ Μαρδονίου, καὶ τρεῖς Μούσας ἐν Ἐλικῶνι (3), ὅπου τὰς λοιπὰς ἐποίησαν ὁ Ὀλυμπιοσθένης καὶ ὁ Κηφισοδοτος. Ἐπαινεῖ δὲ συγχρόνως αὐτὸν καὶ δι' ἣν εἶχεν ἐπιδειξιότητα εἰς παράστασιν ἱππῶν καὶ ταύρων, καὶ εἰς τοῦτο ἐπιμαρτυρεῖ ἐν τῶν ἐπισημοτάτων ἔργων αὐτοῦ, περὶ οὗ πληροφοροῦμεθα διὰ τῶν ἐν τῇ Ἀκροπόλει ἀνασκαφῶν. Νοτιοανατολικῶς τῆς ἐσωτερικῆς προστάσεως τῶν Προπυλαίων εὐρέθη τετράγωνος βάσις ἐκ μεγάλων ἐξ λίθων συγχειμένη, καὶ ἔχουσα 11' μῆκος, φέρουσα δ' ἀρχαῖκοις γράμμασι, ἀλλ' οὐχὶ ἀρχαιοτέροις τῆς 90ης περίπου Ὀλυμπιάδος, τὴν ἐπιγραφὴν: «Χαιρέδμημος Εὐαγγέλου ἐκ Κολίης ἀνέθηκεν. Στρογγυλίῳ ἐποίησε». Τί δ' ἦν τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ Στρογγυλίωρος, μαυθάνομεν ἐκ τινος Σχολίου εἰς τὰς Ὀρνίθας τοῦ Ἀριστοφάνους. Ὅπου ὁ ποιητής, περιγράφων τὸν τειχισμόν τῆς πόλεως τῶν Ὀρνίθων, λέγει (4): «Ἰππων ἐπὶ τῶν μέγεθος ὅσον ὁ Δούρις», ἐπιφέρει ὁ Σχολιαστής: «Οὐ πιθανῶς κοινῶς λέγειν αὐτὸν, ἀλλὰ περὶ τοῦ χαλκοῦ τοῦ ἐν

(1) 34, 19, 21.— (2) Α, 40.— (3) Θ, 30. — (4) Ὀρνθ. 1128.

Ἀκροπόλει. Ἀρέκειτο γὰρ ἐν Ἀκροπόλει Δούριος ἵππος ἐπιγραφὴν ἔχων «Χαιρέδημος Εὐαγγέλου ἐκ Κοίλης ἀρέθκεν». Δύναται δὲ καὶ ὁ ἐν Ἰλίῳ λαμβάνεσθαι. Ἐν Ἀκροπόλει δὲ χαλκοῦς ἵππος ἀρέκειτο κατὰ μίμησιν τοῦ Ἰλιακοῦ». Ἐκ τούτων προφανὲς γίνεται ὅτι τὸ ἀνευρεθὲν βάζον ἔφερε χαλκοῦν Δούριον ἵππον, ἔργον τοῦ Στρογγυλίωνος. Γνωρίζει δὲ καὶ ἀναφέρει αὐτόν, οὐχὶ ὁμως καὶ τὸ ὄνομα τοῦ γλύπτου αὐτοῦ, καὶ ὁ Πausanias (1), λέγων ὅτι ἦν χαλκοῦς, καὶ ὅτι ὑπερχύπτουσιν αὐτοῦ τινὲς τῶν ἐν αὐτῷ κεκρυμμένων ἡρώων, ὁ Μενεσθεύς, ὁ Τεῦκρος καὶ οἱ τοῦ Θησέως παῖδες. Ἐπειδὴ δ' αἱ Ὀργιθες ἐδιδάχθησαν ἐν Ὀλ. 91 β', φαίνεται ὅτι τότε που ἀνετέθη καὶ ὁ Δούριος ἵππος, καὶ ἴσως τούτου κυρίως ἔνεκα καὶ ὁ αἰνιγμὸς οὗτος τοῦ ποιητοῦ.

Ἐκ δὲ τῶν ἡττον ἐπισήμων Ἀθηναίων καλλιτεχνῶν ἄξιος μνείας φαίνεται καὶ Νικηράτος ὁ Εὐκτήμενος (2), ἴσως ἐκ τῆς οἰκογενείας τοῦ Νικίου, κατ' αὐτὴν ἀναμφιβόλως καὶ αὐτὸς τὴν ἐποχὴν ἐργαζόμενος, διότι ὁ Πλίνιος (3) ἀναφέρει αὐτοῦ Ἀλκιβιάδην καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ Δημαράτην, θύουσας μετὰ καιούσης λαμπάδος. Φαίνεται δ' ὅτι καὶ εἰκονικοὺς ἀνδριάντας ἀθηναίων καὶ φιλοσόφων ἐποίησε, προσέτι δὲ καὶ σύμπλεγμα Ἀσκληπιοῦ καὶ Ὑγείας (4). Κατὰ δὲ Τατιανόν, καὶ χαλκὴν Τελέσιλλαν, τὴν Ἀργεῖαν ποιήτριαν, ἥτις ἐν Ὀλ. 67 γ' ἔσωσε τὴν πατρίδα τῆς κατὰ τοῦ Κλεομένου. Ὁ Πausanias εἶδεν ἐν Ἀργεὶ ἀνάγλυφον αὐτῆς, ἔχον βιβλίον παρὰ τοὺς πόδας καὶ εἰς τὴν χεῖρα περικεφαλαίαν (5), ἴσως τοῦ ἔργου τοῦ Νικηράτου ἀντίγραφον. Ὅμοίως κατὰ τὸν αὐτόν ἐποίησε καὶ χαλκὴν Γλαυκίππην, ἐκείνην ἥτις ἔτεκεν

(1) A, 23.— (2) Τατιαν. πρ. Ἑλλ. 53.— (3) 34, 19, 31.
— (4) Αὐτ. 19, 19.— (5) B, 20.

ἐλέφαντα, πιθανῶς τὴν αὐτὴν ἥτις ὑπὸ Πλινίου (1) καλεῖται Ἀλκίππη, καὶ μνημονεύεται ἐπὶ τῷ αὐτῷ θαύματι.

Ὀνόματα προσέτι ἤττον ἐπιφανῶν ἀγαλματοποιῶν, ἴσως ὁμῶς καὶ ἀπλῶν λιθοξόνων, ἀναφέρονται ἐν τινι περὶ οἰκοδομῆς τοῦ Ἐρεχθείου ἐπιγραφῇ ἐξ Ὀλ. 93, ἥτις εὑρέθη ἐν Ἀκροπόλει (2). Ἐν ἀτελεῖ χωρίῳ αὐτῆς μνημονεύονται ὡς εἰς τὴν ζωφόρον τοῦ ναοῦ ἐργασθέντες ὁ Φυρόμαχος Κηφισιεὺς, ὁ Ἀντιφάνης ἐκ Κεραμέων, ὁ Μυννίωv «Ἀγρυλῆσι οἰκῶν», ὁ Σωκλῆς, Ἀλωπεκῆσι οἰκῶν, ὁ Ἰασος Κολλυττεὺς, ὁ Πραξίας ἐν Μελίτῃ οἰκῶν. Ἐκ τούτων ὁ Φυρόμαχος εἶναι ἴσως ὁ ποιήσας Ἀλκιβιάδην ἐπὶ τεθρίππου, ἔργον ἀποδιδόμενον ὑπὸ Πλινίου (3) εἰς Πυρόχαμόν τινα μετ' Ἀλέξανδρον ἐν Περγάμῳ ἐργαζόμενον, ὅτε καὶ ὅπου ἡ παράστασις Ἀλκιβιάδου δὲν φαίνεται πιθανή. Πραξίαν Ἀθηναῖον ἀναφέρει ὁ Πausanias (4), ὡς μαθητὴν τοῦ Καλάμιδος, ἐργασθέντα ἐν τοῖς αἵτοις τοῦ ἐν Δελφοῖς ναοῦ, Ἀρτεμιν, Λητώ, Ἀπόλλωνα, Μούσας, δύναι Ἡλίου, Διόνυσον καὶ γυναῖκας Θυάδας, ἥτοι πιθανῶς ἀφ' ἐνὸς μὲν γέννησιν Ἀπόλλωνος, ἀφ' ἑτέρου δὲ Βάχχου θρίαμβον. Ἀλλ' ἐπειδὴ προστίθουσιν ὅτι, ἀποβιώσαντος τοῦ Πραξίου πρὸ τῆς συντελέσεως τοῦ ἔργου, ἐξηκολούθησεν αὐτὸ Ἀνδροσθένης ὁ Ἀθηναῖος, ὁ μαθητὴς τοῦ Εὐκάδμου, διὰ τοῦτο ὁ Οὐέλκερ φρονεῖ (5) ὅτι ὁ Πραξίας πρέπει νὰ εἶχεν ἀποβιώσει ἤδη πρὸ τῆς 89ης Ὀλυμπιάδος, διότι ἐν τῷ Ἴονι τοῦ Εὐριπίδου, τότε διδαχθέντι, ἐπαινεῖται τοῦ ναοῦ ἐκείνου τὸ διδύμων προσώπων καλλιτέλεμα. Ἀλλ' ἡ ποιητικὴ αὕτη περίφρασις, ἀναφερομένη εἰς τὸν ναὸν ἐν γένει, καὶ ἰδίως εἰς τὴν πανάρχαιον αὐτοῦ κατάστασιν, οὐδό-

(1) 7, 3. — (2) Rang. Ant. Hell. 57. — (3) 34, 19, 24. —

(4) 1, 19. — (5) Alte Demkm. I, 151.

λως, νομίζομεν, ἀποδεικνύει τοῦ σοφοῦ Γερμανοῦ τὸν διίσχυρισμόν.

Μετὰ τῶν ὀνομάτων τῶν καλλιτεχνῶν ἀναφέρονται καὶ τὰ μέρη τῆς ζωοφόρου ἡ ἑκαστος ἐξ αὐτῶν ἐξεργάσθη, καὶ τινα ἐξ αὐτῶν διετηρήθησαν μέχρι τῆς σήμερον, καὶ πρό τινων ἐτῶν ἀνευρέθησαν ἐν ἀνασκαφαῖς. Ἐν ἐτέρᾳ ἐπιγραφῇ, ἀναφερομένη καὶ αὐτῇ εἰς τοῦ Ἐρεχθείου τὴν οἰκοδομήν ⁽¹⁾, περιέχεται καὶ ἡ ἀκόλουθος περιχοπή· «Τοῦ δὲ λοιποῦ ἔργου ἅπαρτος ἐν κύκλῳ ἄρχει ὁ ἐλευσίνιος ἄλθος, πρὸς ᾧ τὰ ζώδια». Τὴν σημασίαν αὐτῆς ἐξηγοῦσι τμήματὰ τινα μέλανος ἐλευσινίου λίθου, ὑπὲρ τὸ ἥμισυ μέτρον ὕψος ἔχοντα, καὶ σωζόμενα ἐπὶ τοῦ ναοῦ ὑπεράνω τῶν ἐπιστυλίων, εἰς τὴν θέσιν τῆς ζωοφόρου, διατηροῦντα δ' ἐπὶ τῆς ἐμπροσθίας ἐπιφανείας τῶν ἱχνυ ἡλίων χαλκῶν· προσέτι δὲ καὶ πολλὰ τμήματα ἀγαλματίων ἐκ λίθου πεντελησίου, εὑρεθέντα πρό τινων ἐτῶν ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς, τὸ νῶτον ἔχοντα ἀκατέργαστον, καὶ τὸ ὕψος ἶσον πρὸς τὸ τῆς μελαίνης ζώνης. Ἐκ τούτων γίνεται πρόδηλον ὅτι ἡ ζωοφόρος συνέκειτο ἐκ μέλανος ἐμβαδοῦ τοῦ ἐλευσινίου λίθου, ἐφ' οὗ ζωηρότατα ἀνεφαίνοντο τὰ κατάλευκα ζώδια, κατὰ 10 δακτύλους ὑπὲρ αὐτὸ προέχοντα· καί, ὥς ἵνα μὴ μένη οὐδεμία ἀμφιβολία περὶ τῆς ταυτότητος τῆς ζωοφόρου μετὰ τῶν ἀνευρεθέντων τεμαγίων, ἐν ἐκ τούτων συνέπεσε νὰ εἶναι μετὰξὺ αὐτῶν τῶν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἀπαριθμουμένων, «ἡ παῖς ἥ ἡ γυνὴ προσπέπτωκε». Τὰ κεκολωθωμένα ταῦτα ἀγάλματα, 21 τὸν ἀριθμόν, παριστῶσι τρεῖς γυμνοὺς κορμούς ἀνδρῶν, πολλὰς γυναῖκας ὀρθὰς, ἱσταμένας ἢ βαδίζούσας, ἅπαξ δύο γυναῖκας ἐναγκαλιζόμενας ἀλλήλας, καὶ ἅπαξ κόρην προσπίπτουσαν εἰς γυναῖκα, ἄλλας ἐπὶ θρόνων καθημένας, καὶ ἐξ αὐτῶν μίαν, λέοντα ἔχουσαν παρ' αὐτῇ, καὶ δύο ἐπὶ

(1) Bæckh. C. I. I, 160.

τῶν γονάτων των ἐχούσας γυμνά παιδία, καὶ τέλος ἐν ἀτελὲς τεμάχιον ἵππων ἐξευγμένων εἰς τέθριππον. Ὁ ρυθμὸς τῶν ἀγαλμάτων τούτων, εὐγενής, πλήρης ἀληθείας καὶ χάριτος, ἀναμιμνήσκει τὰς φειδαϊκὰς γλυφὰς ἐν μικροτεχνίᾳ. Τὰ γυμνά, ἰσχυρὰ εἰς τοὺς κορμούς τῶν ἀνδρῶν, ἀπαλὰ καὶ ὠραῖα εἰς τὰς γυναῖκας, καὶ πρὸ πάντων εἰς τὰ παιδία, ἐμφαίνουσι σπουδὴν βαθεῖαν τῆς φύσεως καὶ ζωηρὸν αἶσθημα τοῦ καλοῦ, καὶ ἡ πτύξις αὐτῶν συνδέει ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τῆς τελείας τέχνης τὸν πλοῦτον μετὰ τῆς ἀφελείας τῆς φύσεως. Καί τοι δὲ διαφόρων χειρῶν ἔργα, ἐλέγχει ὁμως αὐτὰ ἡ ταυτότης τῆς ἐργασίας ὡς προϊόντα μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς γραφίδος, ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἐξελθόντα ἐργαστηρίου. Ἡ δ' ὑπόθεσις ἦν ὁλόκληρος ἡ ζωοφόρος παρίστα, δύναται δυσκόλως νὰ εἰκασθῇ ἐκ τεμαχίων οὕτως ἀτελῶν καὶ οὐδεμίαν ἐχόντων ἀλληλουχίαν. Μικρὸν δὲ συντελοῦσιν εἰς τοῦτο καὶ τὰ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ μνημονευόμενα, διότι καὶ αὐτὰ οὐ μόνον ἀσυναρτήτως ἀπαριθμοῦνται, ἀλλὰ καὶ διὰ γενικῶν προσηγοριῶν «γυνή», «νεανίας» κτλ. ἀπλῶς χαρακτηρίζονται, καθὼς προκειμένου ἐν αὐτῇ μόνον περὶ τῆς ἀντιμισθίας τῶν ἐργασαμένων αὐτὰ, ἀναλόγως τῆς ἐκτάσεως τοῦ πολυπλόκου καὶ τῆς δυσχερείας τοῦ συμπλέγματος, οὐχὶ δὲ καὶ περὶ τῆς μυθολογικῆς ἢ ἱστορικῆς σημασίας αὐτῶν, ἣν πιθανῶς μόνος ὁ σχεδιάσας τὴν ζωοφόρον ἀνώτατος καλλιτέχνης ἐγνώριζεν. Ἐκ μικρῶν ὁμως διδομένων δύναται ἴσως νὰ εἰκασθῇ ὅτι παρίστα ἡ ζωοφόρος τὴν πομπὴν τῶν Πανδροσείων⁽¹⁾, καὶ μεταξὺ τῶν διασωθέντων τεμαχίων, ὅτι δύνανται ν' ἀναγνωρισθῶσιν αἱ δύο ἀδελφαὶ τῆς Πανδρόσου μετὰ τῶν τέκνων αὐτῶν, προσέτι ἡ μία ἐξ αὐτῶν προσπίπτουσα εἰς τὴν Ἀθηναῖν, ἡ ἐτέρα

(1) Ἀπολλόδ. Γ. - Περσ. Α, 26. - Ovid. Met. II, σ. 738. - Ides Rang. Ant. Hell. I, σ. 73.

τὴν Πάνδρσον ἐναγκαλιζομένη πρὸ τοῦ θανάτου της, καὶ τοῦ Ἐριχθονίου τὸ τέθριππον.

Περίεργος δ' εἶναι καὶ ἡ λεπτομέρεια ἣν ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς διδασκόμεθα, ὅτι ἐπὶ τῆς ὑφίστης ἀκμῆς τῆς καλλιτεχνίας ἐν Ἀθήναις, ὁ τεχνίτης ἢ ὁ ἐργάτης ὁ κατασκευάσας ἀπλοῦν ἀγαλμάτιον («τὸν νεανίσκον τὸν παρὰ τὸν θώρακα», «τὸν τὸν χαλινὸν ἔχοντα», «τὸν ἀνδρα τὸν ἐπὶ τῆς βακτηρίας ἐστηκότα») ἡμίσεως μέτρου ὕψους, οὗ ὁμοῦς ἀληθῶς τὸ ὀπίσω μέρος ἦν ἀκατέργαστον, ἐλάμβανε μισθὸν 60 δραχμῶν, τὸ διπλάσιον ἐπὶ συμπλέγματος δύο ζωδίων («τὸν ἵππον καὶ τὸν ὀπισθοφανῆ τὸν παρακρούοντα»), τὸ τετραπλάσιον διὰ μᾶλλον πολὺπλοκα συμπλέγματα («τὸ ἄρμα, καὶ τὸν νεανίσκον καὶ τῷ ἵππῳ τῷ ζευγνυμένῳ»), καὶ τὰ λοιπὰ ἀναλόγως τῆς αὐτῶν ἐκτάσεως.

Ναῶν Γλυπτικὰ κοσμήματα.

Καὶ διαφορῶν δ' ἄλλων ναῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης σώζονται γλυπτικὰ κοσμήματα, ὡς προϊόντα ἀναγνωριζόμενα τοῦ ἀττικοῦ ἐργαστηρίου, εἰ καὶ οἱ ποιήσαντες αὐτὰ καλλιτέχναι δὲν ἀναφέρονται ὀνομαστί, ὡς οἱ γλύπται τῆς ζωοφόρου τοῦ Ἐρεχθείου.

Ὡς ἀρχαιότατα τούτων πρέπει νὰ θεωρηθῶσι τὰ τοῦ Θησείου, περὶ οὗ καὶ γνωστὸν ἂν δὲν ἦτον ὅτι ἀνηγέρθη πρὸ τοῦ Παρθενῶνος, καὶ ἐπὶ Κίμωνος ἤδη, τὰ γλυπτικὰ αὐτοῦ κοσμήματα ἐδύναντο νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ἀποδείξεις τούτου, διὰ τε τὸν ρυθμὸν αὐτῶν, καὶ διὰ τὴν ὕλην ἐξ ἧς εἰσὶ πεποιημένα· διότι, ἐν ᾧ ὁλόκληρος ὁ ναὸς ὠκοδομήθη ἐκ λίθου πεντελησίου, αἱ γλυφαὶ πασαι εἰσὶν ἐκ μαρμάρου Παρίου. Τὸ μάρμαρον δ' ἐκεῖνο, ἥττον τῶν ἄλλων σχιστῶδες, καὶ λεπτότερον ἔχον τὸν κόκκον, ἐθεωρεῖτο, ὡς φαίνεται, κατ' ἀρχὰς ὡς τὸ μόνον εἰς τὴν γλυπτικὴν προσφυές, μέχρις οὗ κατὰ πρῶ-

τον ἢ τοῦ Φειδαῖκου ἐργαστηρίου μεγαλοπραγμοσύνη ἀπέδειξεν ὅτι καὶ ἐκ τῶν ἐγγχωρίων λατομείων ἐδύναντο νὰ παραχθῶσιν ἀριστουργήματα.

Τοῦ Θησείου μόνον αἱ 10 ἀνατολικαὶ μετόπαι, καὶ ἀνὰ 4 ἐκατέρωθεν ἔχουσι ζῶδια ἐπειργασμένα, παριστῶντα τὰ μὲν πρὸς ἀνατολὰς ἄλλα Ἡρακλέους, τὰ δ' ἐκατέρωθεν ἄλλα Θησέως (1). Ἰδίως δ' ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς, ἀπὸ τῆς μεσημβρινῆς γωνίας ἀρχόμεναι, 1. Ἡρακλέα, παλαιόντα πρὸς τὸν λέοντα τῆς Νεμέας· 2. Ἡρακλέα καὶ Ἰόλαον, φονεύοντας τὴν Ὕδραν· 3. Ἡρακλέα συλλαβόντα τὴν χρυσόχερον καὶ χαλκόποδα Ἀρκαδικὴν ἢ Κερύνειαν ἔλαφον· 4. Ἡρακλῆν φέροντα τὸν Ἐρυμάνθιον κάπρον πρὸς τὸν Εὐρυσθέα, ὅστις κρύπτεται εἰς τὸν χαλκοῦν ὑπόγειον πίθον· 5. Ἡρακλῆν μετὰ τῶν ἀνθρωποφάγων ἵππων τοῦ Διομήδους, βασιλέως τῆς Θράκης· 6. Ἡρακλῆν σύροντα τὸν Κέρβερον ἐκ τοῦ ἅδου· 7. Δυσδιάγνωστον, ἴσως δ' Ἡρακλῆν μαχόμενον πρὸς Κύκνον τὸν υἱὸν τοῦ Ἀρεως· 8. Ἡρακλῆν ἔχοντα τὴν ζώνην τῆς φονευθείσης Ἴππολύτης, βασιλίσσης τῶν Ἀμαζόνων· 9. Ἡρακλῆν φονεύοντα τὸν Ἀνταῖον, παρούσης τῆς μητρὸς αὐτοῦ Γῆς· 10. Ἡρακλῆν κρατοῦντα τὰ χρυσᾶ μῆλα τῶν Ἑσπερίδων. Ἐκ δὲ τῶν ἄλλων πλευρῶν, ἢ πρὸς Μεσημβρίαν παριστᾷ ἀπὸ τῆς γωνίας· 1. Θησέα καταβάλλοντα τὸν Μινώταυρον· 2. Θησέα καὶ Μαραθώνιον Ταῦρον. Αἱ δὲ δύο ἕτεραι μετόπαι εἰσὶ δυσδιάγνωστοι, ἴσως ληστῶν τιμωρίαι. Ἐπὶ δὲ τῆς βορείας πλευρᾶς παριστῶσιν αἱ μετόπαι, 1. Ἴσως Θησέα μετὰ Περιφύτου· 2. Θησέα μετὰ τοῦ Ἀρχάδος πολεμιστοῦ Κερκύονος· 3. Θησέα τιμωροῦντα τὸν Σκίρωνα· 4. Θησέα καὶ τὴν Κρομμυονίαν σὺν ἐν Μεγαρίδι. Εἰσὶ δὲ τὰ ἔργα

(1) Stuart. Antiq. of Athens, Πίν. 11—14. - DENKM. 105—108.

ταῦτα ἰσχυρὰ, πολλὴν ἔχοντα θέσεων ποικιλίαν καὶ ὥραιότητα, προϊόντα γλυφίδος ἐμπείρου ἤδη καὶ ἐλευθέρας, ἀλλὰ τόνον μᾶλλον καὶ ἐμβρίθειαν ἢ χάριν καὶ ἀπαλότητα ἐπιζητούσης. Θαυμασία δὲ παρατηρεῖται ἐν αὐταῖς ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ τοῦ ὀγκώδους καὶ στιβαροῦ σώματος τοῦ Ἡρακλέους, καὶ τῆς λαμπρᾶς, ἐλαστικῆς καὶ νεανικῶς ἀνδρείας μορφῆς τοῦ Θησέως.

Καὶ ἡ ζωοφόρος δὲ τοῦ ναοῦ τούτου ἔχει ζώδια ἐπὶ τῶν δύο ἐλασσόνων πλευρῶν αὐτοῦ, ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ὁμῶς καὶ ὑπὲρ τὰς ἐξωτερικὰς στοὰς μέχρι τοῦ περιστυλίου χωροῦντα. Τὰ ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς, ὑπὲρ τὸν ὀπισθόδομον, παριστῶσι κένταυρομαχίαν ⁽¹⁾, ἐν τῶν προσφιλεστάτων ἀντικειμένων τῶν Ἀθηναίων καλλιτεχνῶν. Ἀπὸ ἄρκτου ἀρχομένη ἡ παράστασις, φαίνεται ὀλεθρία εἰς τοὺς Λαπίθας. Ἐκεῖ Κένταυρος καταρρίψας Λαπίθην, σφενδονίζει ὀγκώδη λίθον κατ' αὐτοῦ, θηριωδῶς ἐπεμβαίνων. Ἄλλ' ἡ μάχη ἀποβαίνει γενικωτέρα. Ἡρῶς τις, πιθανῶς αὐτὸς ὁ Θησεύς, ἀντ' ἀσπίδος τὸν μανδύαν του ἐλίξας περὶ τὴν ἀριστερὰν, κατέβαλε κένταυρον ἐπὶ τὸ νῶτον, εἰς θέσιν ἧτις, διὰ τε τὴν δυσχέρειαν αὐτῆς καὶ διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐκτελέσεως, εἶναι τῆς τέχνης ὁ θρίαμβος, καὶ πατεῖ αὐτὸν διὰ τοῦ ποδός, ἐμποδίζων τὸ τέρας ν' ἀνεγερθῇ, καὶ, σύρων αὐτὸ ἐκ τῆς κόμης, θλαῖ τὴν ἰσχυράν του ὀσφύν (Πίν. Η, 2). Ἄλλ' εἰς βοήθειαν αὐτοῦ σπεύδει Κένταυρος ἄλλος, καὶ θά ἐφόνευε τὸν νικητὴν διὰ μεγάλης δοχοῦ, ἂν Λαπίθης δὲν προῦλάμβανε νὰ καλύψῃ αὐτὸν διὰ τῆς ἀσπίδος του. Ἐν τῷ μέσῳ δὲ τῆς ὁλῆς σειρᾶς παρίσταται τοῦ δράματος ἡ ζωηροτέρα σκηνή. Κατὰ τοῦ ἀτρώτου Καινέως, τοῦ υἱοῦ τοῦ Βασιλέως, δύο κένταυροι ἐφορμήσαντες, τὸν κατελιθοβολήσαν, καὶ αἵρουν ἤδη ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν

(1) Stuart. αὐτ. πῶ. 21—24.—DENKM. 100.

αὐτοῦ παμμεγέθη βράχον ἵνα τὸν θάψωσιν ὑπ' αὐτὸν, ἀψηφοῦντες τοὺς δύο ἐκατέρωθεν προσβάλλοντας αὐτοὺς Λαπίθας. Μετὰ ταῦτα δ' ἡ μάχη φαίνεται ἀμφίβροπος μένουσα. Κένταυρος, λεοντὴν περιβεβλημένος, μάχεται πρὸς Λαπίθην ἀσπίδα καὶ κράνος ἔχοντα· ἄλλος δὲ κένταυρος σύρει τὸν Λαπίθην ἐκ τῆς κόμης, ρίψας αὐτὸν εἰς τὴν γῆν· ἄλλ' οὗτος, ἀνεγειρόμενος, ἀρπάζει ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ του ἐκ τοῦ τραχήλου τὸν νικητὴν. Πλησίον δὲ τούτων Λαπίθης πεσὼν κατὰ γῆς, ἐγείρει τὴν ἀσπίδα του, ἀσθενῆ ἄμυναν κατὰ τοῦ ἐπεμβαίνοντος Κενταύρου, ὅστις ὁμῶς καὶ οὗτος κινδυνεύει προσβαλλόμενος ὀπισθεν. Ἡ τελευταία ὁμῶς σκηρὴ παριστᾷ Λαπίθην ὑπερισχύοντα, διότι, ἐν ᾧ ὁ Κένταυρος ἐξανίσταται κατ' αὐτοῦ, οὗτος τῷ βυθίζει εἰς τὸ στήθος τὸ βραχὺ ξίφος του.

Τῆς δ' Ἀνατολικῆς ζωοφόρου ἡ παράστασις δὲν εἶναι ἐπίσης εὐκατάληπτος, καὶ παντοίως ἡρμηνεύθη ὑπὸ πολλῶν, εὐφρέστατα δ' ὑπὸ τοῦ Οὐλερίχου⁽¹⁾, καθ' ὃν ἡ ζωοφόρος αὕτη εἶναι τὸ γλυπτικὸν πρωτότυπον τῆς τραγωδίας τοῦ Εὐριπίδου, τῆς ἐπιγραφομένης «Ἡρακλεῖδαι». Ἐν ταύτῃ οἱ Ἡρακλεῖδαι διωκόμενοι ὑπὸ τοῦ Εὐρυσθέως, ἔρχονται ὑπὸ τοῦ γέροντος Ἰολάου τὴν ὁδηγίαν ἱκέται εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ λαμβάνουσι παρὰ Θησέως εἰς κατοικίαν τὴν Μαραθωνικὴν τετράπολιν. Ἐπέρχεται ὁμῶς κατ' αὐτῶν ὁ Εὐρυσθεὺς, βοηθούμενος ὑπὸ τῆς Ἀργείας Ἥρας, ἐν ᾧ τοὺς Ἀθηναίους μετὰ τῶν Ἡρακλειδῶν προστατεύουσιν ἡ Ἀθηνᾶ, καὶ Ἡβὴ, ἡ τοῦ Ἡρακλέους γυνή. Μάχης δὲ γενομένης ἐν Πελλήνῃ, ὁ Ζεὺς, πατὴρ τοῦ Ἡρακλέους, καὶ ἡ Ἀθηνᾶ, τρέπουσι τὸν εἰσβαλόντα στρατὸν εἰς φυγὴν, καὶ καταβάλλουσι τοὺς υἱοὺς τοῦ Εὐρυσθέως. Ὁ δ' Ἰόλαος, ἀνανεούμενος ὑπὸ τῆς Ἡβῆς, διώκει τὸν

(1) Annal. del Inst. d. Rom. XIII.

Εὐρυσθέα, καὶ δέσμιον φέρει αὐτὸν πρὸς τὴν Ἀλκμήνην, ἥτις τὸν φονεύει. Τοιαύτη εἶναι ἡ τραγωδία, ἐντελῶς συμφωνοῦσα πρὸς τὴν ζωοφόρον, ἣν ἐν ὅλοις ἀπαρτίζουσιν 6 τμήματα (1). Ἐξ αὐτῶν τὸ τρίτον καὶ τὸ τέταρτον παριστῶσι τὴν μάχην, ἐν ἣ οἱ Ἀργεῖοι φαίνονται φεύγοντες, ἐπύκεινται δ' οἱ Ἀθηναῖοι ἀσπιδοφόροι, καὶ φέροντες πέτρας τῆς Πελλήνης. Ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν Δημοφῶν ὁ υἱὸς τοῦ Θησέως, τὸν μανδῦαν ἔχων περὶ τὸν ἀριστερὸν βραχίονα, ὡς ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ἄλλης ζωοφόρου, ρίπτει λίθον διὰ τῆς δεξιᾶς, ἐν ᾧ ἑτερος λίθος σφενδονίζεται κατ' αὐτοῦ· οἱ δὲ δύο υἱοὶ τοῦ Εὐρυσθέως κείνται πεφονευμένοι. Πρὸς μεσημβρίαν δὲ τῆς μάχης (ἐπὶ Τμ. 2), παρίσταται αὐτῇ ἡ Ἀθηνᾶ ὁ τροπαῖος Ζεὺς ἀνέχων τὴν ἀριστεράν, καὶ ἡ Ἥβη, τὴν δεξιὰν ἐκτείνουσα, εἰς σημεῖον ὅτι εἰσήκουσε τοῦ Ἰολάου, δεομένου αὐτῆς νᾶ τὸν ἀνανεώσῃ (Πίν. Η, 3). Πρὸς βορρᾶν δὲ (ἐν Τμ. 5) κάθηνται οἱ τῶν Ἀργείων φίλοι Θεοί, ὁ Ποσειδῶν πατὼν εἰς σκόπελον, ἡ Ἥρα τεθλιμμένη καὶ ὁ Ἄρης (2). Τὰ δὲ Τμήματα 4 καὶ 6, παριστῶσι σκηναὶς ἀσυναρτήτους πρὸς τὴν τῆς μάχης, καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ὁ Εὐρυσθεὺς γονυπετῆς δεσμεύεται ὑπὸ τοῦ Ὑλλου, ἐν ᾧ ὁ ἀνανεωθεὶς Ἰόλαος ὀπίσω αὐτοῦ τείνει τὸν βραχίονα εἰς ἐνδειξιν ῥώμης, ἀπαρπάζοντος ὡς περιγράφεται ἐν Εὐριπίδῃ (3).

«Ὁ δ' ὄργῃς ἐκ θυσαυθρίου νέων,
βραχιόνων ἔδειξεν ἡβητὴρ τύπον.

Τὸ δὲ Τμήμα 6 εἶναι, φαίνεται, τοῦ Εὐρυσθέως ὁ ἐνταφιασμὸς ἐμπρὸς τοῦ ναοῦ τῆς Παλληγνίας Ἀθηνᾶς, ὅπου ἐλατρεύετο μετὰ ταῦτα ὡς ἥρωος. Εἷς παρ' αὐτὸν σκάπτει τὸν τάφον, ἐν ᾧ ἄλλος διατάττει τὴν ταφὴν, καὶ

(1) Stuart, Πίν. 15—20. DENKM. 109.— (2) Ross. Niketempel.— (3) Στ. 857.

ἄλλοι τινὲς ὀρχοῦνται. Ἀμφοτέρων τούτων των ζωοφόρων αἱ γλυφαί, λίαν ἀνέχουσai, εἰσὶν ἐργασίας ἀρίστης, καὶ ἀπηλλαγμέναι τῆς ἀρχαϊκῆς σκληρότητος, μετὰ πολλῆς δ' ἀνέσεως καὶ ποικιλίας ἐνοῦσαι αὐστηρότητα καὶ ἀξιοπρέπειαν. Τὰ ἀετώματα εἶχον καὶ αὐτὰ ἀγάλματα, ὡς ἀποδεικνύουσι τὰ ἐτι ἐν χώρᾳ ὑπάρχοντα ἔχνη σιδηρῶν συνδέσμων, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν οὐδὲν τμήμα διετηρήθη.

Τοῦ δὲ ναοῦ τῆς Νίκης ἡ ζωοφόρος παρίστα, ὡς τὴν εἶδον ὁ Σπῶν καὶ ὁ Οὐῆλερ, σύνοδον θεῶν, καὶ συμπλέγματα ἐμφαίνοντα ἐπὶ τὸ εἰδανικώτερον μάχην Ἑλλήνων καθ' Ἑλλήνων καὶ κατὰ Περσῶν. Καὶ τινὲς μὲν ⁽¹⁾ ἐκλαμβάνουσιν αὐτὴν ὡς τὴν τοῦ Κίμωνος ἐν Εὐρυμέδοντι, ὅπου μετὰ τῶν Περσῶν συνεμάχουν καὶ Ἑλλήνες Κύπριοι, ἄλλοι ⁽²⁾ δ' ὡς τὴν τῶν Ἀθηναίων κατὰ τῶν Θηβαίων καὶ Εὐβοέων, καὶ τὴν ἐν Μαραθῶνι, μᾶλλον δὲ τὴν ἐν Πλαταιαῖς ⁽³⁾. Πιθανώτατον δὲ νομίζομεν ὅτι ἐμφαίνει ἡ ζωοφόρος οὐχὶ τινὰ μάχην ἰδίως, ἀλλ' ἐν γένει τοὺς μηδικοὺς πολέμους καὶ τοὺς θριάμβους τῶν Ἀθηναίων κατὰ τῶν Περσῶν καὶ τῶν συμμαχοῦντων αὐτοῖς Ἑλλήνων.

Ὁ Λ. Ἐλγιν μετέφερε τέσσαρα αὐτῆς τμήματα εἰς Ἀγγλίαν, ἄλλα δὲ τινὰ εὐρέθησαν ἐν ταῖς ἐνταῦθα ἀνασκαφαῖς ⁽⁴⁾. Ἑλάσσονες κατὰ τὰς διαστάσεις τῶν ἐπὶ τοῦ Θησείου, μόλις 0, 45 μ. ὕψος ἔχουσai, εἰσὶν ὅμοιαι ἐκείναις κατὰ τὸν χαρακτῆρα, ἐνοῦσαι αὐστηρότητα καὶ ἐμβρίθειαν περὶ τὴν ἐκφρασιν μετὰ πολλῆς ζωηρότητος κατὰ τὰς κινήσεις. Αἱ δὲ μείζονες, αἱ ἐπὶ τοῦ θωρακείου τοῦ πρὸ τοῦ ναοῦ, αἵτινες παριστῶσι περωτὰς Νίκας τρόπαιον ἐγειρούσας, ἔχουσι τὸν ρυθμὸν πρὸς τὸ

(1) Ross. Niketempel. — (2) Leake, Athens. — (3) Overbeck. Gesch. d. griech. Plastik. I, 283. — (4) DENKM. 124 - Ross, Niketempel.

χαριέστερον ἀποκλίνοντα, καὶ φαίνονται μεταγενεστέρας ἐποχῆς, τῆς τοῦ Πραξιτέλους.

Τὰ δ' ἐντελέστατα τοῦ εἶδους τούτου τεχνουργήματα εἰσὶ τὰ κοσμοῦντα τοὺς αἰτοὺς καὶ τὰς ζώνας τοῦ Παρθενῶνος, καταριθμούμενα μεταξὺ τῶν εὐγενεστάτων λειψάνων τῆς ἑλληνικῆς γλυπτικῆς, καὶ ἐκτελεσθέντα ἐπὶ τῆς καλλιτεχνικῆς ἐν Ἀθήναις ἐπιρροῆς τοῦ Φειδίου, πιθανῶς κατὰ σχέδια, καὶ τὰ μέζονα ἴσως διὰ τῆς γλυφίδος τοῦ ὑπάτου τῶν ἀρχαίων ἀριστοτεχνῶν. Καὶ φαίνεται μὲν ὅτι, ὡς εἰς ἅπαντας τοὺς ναοὺς συνήθως, οὕτω καὶ ἐνταῦθα πολλοὶ τεχνῖται συνεργάσθησαν εἰς τὰ γλυπτικά ταῦτα κοσμήματα, οἱ μὲν κατ' ἀρχαϊκώτερον καὶ ξηρότερον τρόπον, οἱ δὲ κατὰ τὸν μᾶλλον ἀνειμένον τῆς νεωτέρας σχολῆς, καὶ ἕτεροι ἀμελέστερον, ἀλλὰ πάντα τὰ ἔργα αὐτῶν ἐλέγχουσι βαθυτάτην σπουδὴν τῆς φύσεως, ἐν τε τῷ συνόλῳ τοῦ διαγράμματος καὶ μέχρι τῶν ἐλαχίστων λεπτομερειῶν, ὡς κατὰ τὴν διάθεσιν τῆς κόμης, τὸ τῶν μυνῶν σύστημα, τὴν διακλάδυσιν τῶν φλεβῶν· συγχρόνως δ' ἐπιπρέπει εἰς αὐτὰ καὶ ἡ ὑπερφυῆς ἐκείνη καὶ ἰδανικὴ ἔκφρασις, καὶ ἡ ὑπὸ τὴν ζωηρότητα τῶν κινήσεων διατηρουμένη ψυχικὴ ἡρεμία, καὶ ἐξαισίως ἐφαρμόζεται τὸ ἀκριβὲς καὶ λεπτόν μέτρον μεταξὺ τοῦ ἀπαθοῦς καὶ τοῦ παρενθύρου, καὶ ὁ ἐντεχνος συνδυασμὸς τῆς ἀφελείας μετὰ τῆς ποικιλίας, ὣν μόνη ἡ Φειδαϊκὴ τέχνη ἐγνώριζε τὰ μυστήρια.

Μετόπας εἶχεν ἀνέκαθεν ὁ ναὸς 92 τὸν ἀριθμὸν, ὑψηλὰς 4', κεκοσμημένας δὲ διὰ ζωδίων ἐκτύπων καὶ λίαν προπεπτωκότων, κατὰ 10" ὑπὲρ τὸ ἐμβαδόν. Ἐξ αὐτῶν αἱ 14 τῆς ἀνατολικῆς καὶ αἱ 14 τῆς δυτικῆς πλευρᾶς, παριστῶσαι, αἱ μὲν μύθους Ἀθηναῖς, Θησεύς καὶ Ἡρακλέους, αἱ δὲ ἱστορικὰς πεζομαχίας, εἰσὶν ἅπασαι εἰς τὴν θέσιν των, ἀλλὰ δεινῶς ἡρωωτηριασμένοι. Ἐκ δὲ τῶν 32 τῆς βορείας πλευρᾶς, αἱ μὲν μένουσιν ἐν χώρᾳ κακῶς διατετηρημένοι, μία δ' ἀνευρέθη ἐν ταῖς

ἀνασκαφῆς, τῶν δὲ λοιπῶν 23 ἄλλαι μὲν κατεστράφησαν ἐπὶ τῆς ἐκρήξεως τῶν 1687, αἱ δὲ πλείους διὰ πρίονος ἀποκοπεῖσαι τοῦ ναοῦ ὑπὸ τοῦ Λ. Ἑλγινος, καὶ εἰς Ἀγγλίαν μετακομιζόμεναι, κατεποντίθησαν παρὰ τὰ Κύθηρα. Ἀλλὰ 10 ἐξ αὐτῶν εἶχε σχεδιάσει ἄγνωστος ζωγράφος πρὸ τῆς ἐκρήξεως, καὶ αἱ εἰκόνες αὐτοῦ διατηροῦνται ἐν τῷ χαλκογραφικῷ ταμείῳ τοῦ Λούβρ. Παρίστων δ' αἱ μετόπαι τῆς πλευρᾶς ταύτης μύθους Ἀθηνᾶς, Περσέως καὶ Βελεροφόντου, Ἀμαζονομαχίας καὶ Κενταυρομαχίας. Ἐκ δὲ τῶν τῆς νοτίας πλευρᾶς, 14 μὲν, τὰς μεσαιτάτας κατέστρεψεν ἡ πυρίτις, 15 ἀπέσπασε τοῦ μνημείου καὶ ἀπεκόμισεν εἰς Ἀγγλίαν ὁ Λ. Ἑλγιν, 1 ἡγόρασεν ἡ Γαλλία 25,000 φράγκων, καὶ 2 μένουσιν ἔτι ἐν χώρᾳ. Τὰς τῆς πλευρᾶς ταύτης πάσας καὶ μόνας ἐζωγράφησεν, ἀτελῶς μὲν, ἀλλὰ, κατὰ συγκυρίαν εὐτυχιστάτην, 13 ἔτη πρὸ τῆς καταστροφῆς, ἐν 1674, ὁ μετὰ τοῦ πρέσβεως τῆς Γαλλίας, Μαρκεσίου Νοϊντέλ, συνοδοιπορῶν τεχνήτης Carrey, οὗ τὰ σχέδια ἐξέδωκεν ὁ κόμης Λαβόρδ. Κατ' αὐτὰ δὲ περιεῖχον αἱ ἐκλιποῦσαι μετόπαι παραστάσεις ἐκ τῶν Θεσμοφορίων, Ἐριχθόνιον δεχόμενον τὸ διίπετὲς ἔδος, μάχην αὐτοῦ πρὸς Εὐμόλπον, καὶ ἄλλας σκηνάς ἐκ τῶν μύθων τῆς Ἀθηνᾶς. Αἱ δὲ λοιπαὶ ἀνεφέροντο εἰς τὸ ἀθεμιτούργημα τῶν ὕβριστῶν Κενταύρων παρὰ τοῖς Λαπίθαις, καὶ εἰς τὴν τιμωρίαν ἣν ἐπέβαλον αὐτοῖς ὁ Πειρίθους καὶ ὁ Θησεύς. Ἐπὶ τριῶν ἐξ αὐτῶν, τῆς ἐν Ἑλλάδι εὐρεθείσης ἐκ τῆς βορείου πλευρᾶς, τῆς ἐν Λούβρ, καὶ μιᾶς τῶν ἐν τῷ Βρετανικῷ Μουσείῳ ⁽¹⁾, παρίσταται αὐτῇ ἡ παράνομος πρᾶξις, ἡ προκαλέσασα τὸ αἵματηρὸν δρᾶμα, Κένταυρος ἀρπάσας γυναῖκα, καὶ μετὰ τῆς λείας αὐτοῦ ὁρμῶν εἰς φυγὴν. Ἀλλ' ἰδοῦ, πῦρ πνέων ὁ ἥρωϊκὸς Λαπίθης, ἐπέρχεται φέρων ἐκδίκησιν! Ἐκ τοῦ τραγῆ-

(1) Βρ. Μουσ. Ἀρ. 15.

λου συνέλαβε τὸ ἀσελγὲς τέρας, ὑπὸ στιβαρὸν γόνυ πιέζει τὴν ῥάχιν αὐτοῦ, καὶ κάμπτει μέχρι γῆς τοὺς ἱππίους τοῦ πόδας (1). "Ἄλλος δὲ νεανίας, ἐφορμῶν κατὰ Κένταυρου, βυθίζει τὸ ἐγχειρίδιον εἰς τὸ στήθος αὐτοῦ μάτην ἐπανισταμένου (2). "Ἡλπισεν ὁ ἄλλος ἐκεῖνος Κένταυρος (Πίν. Η, 5) νὰ σωθῇ διὰ τῆς φυγῆς, ἀλλὰ τὸν κατέλαβε πολεμιστὴς ὑψηλὸς ὑπὲρ φύσιν, ἴσως αὐτὸς ὁ Θησεύς, τῷ ἔδωκε βαρεῖαν πληγὴν, καὶ σύρων αὐτὸν ἐκ τῆς κόμης, θέλει νὰ τῷ καταφέρῃ καὶ δευτέραν, τὴν τελευταίαν (3). 'Ἄλλ' οὐδ' οἱ Κένταυροι ἦσαν ἐκ τῶν παραχωρούντων τὴν νίκην ἀμαχητί, διὸ καὶ οὐ μόνον ἡ πάλη πολλαχοῦ ἔμενεν ἀμφίρροπος (4), ἀλλὰ πολλάκις ἐκηρύχθη καὶ κατὰ τῶν Λαπιθῶν. Μάτην κλίνων ὁ Λαπίθης τὸ γόνυ, ἀνατείνει τὴν ἄχρηστον πλέον ἀσπίδα τοῦ κατὰ τοῦ ἀγρίου ἐχθροῦ, ὅστις ἐπιβαίνει αὐτῷ διὰ τῶν ἐμπροσθίων ποδῶν (5). Ὁ Κένταυρος, ἀγρίως ἐξανιστάμενος, στρέφει ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν τοῦ ῥοπαλον ἢ λίθον χειροπληθῇ (6), καὶ εἰς τὴν ἀρπαγὴν προσθέτων τὸν φόνον (Πίν. Η, 4), ἐκτείνει τὸν πολεμιστὴν νεκρὸν κατὰ γῆς, θριαμβευτικῶς σείων τὴν λεοντὴν τοῦ (7).

Ἐκ τῶν μετοπῶν τούτων αἱ ὑπ' ἀριθ. 7, 14 καὶ 16 τοῦ Βρεταννικοῦ Μουσείου ἐπαναλαμβάνονται καὶ ἐπὶ τῆς ζωοφόρου τοῦ Θησείου· ἀλλ' αἱ τοῦ Παρθενῶνος γλυφαὶ εἰσὶ πολὺ ἀνώτεραι διὰ τὸ μεγαλεῖον τοῦ ῥυθμοῦ αὐτῶν, εἰ καὶ τινες ἐξ αὐτῶν δὲν φαίνονται ἐντελῶς ἀπηλλαγμέναι ἀτελειῶν τινῶν κατὰ τὸ διάγραμμα καὶ κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν, δι' ὃ ὀρθότερον ἴσως πρέπει ν' ἀποδοθῶσιν εἰς τὴν γλυφίδα οὐχὶ αὐτοῦ τοῦ Φειδίου, ἀλλὰ

(1) Βρ. Μ. Ἀρ. 2.— (2) Ἀρ. 7. — (3) Ἀρ. 4 καὶ 5.— (4) Ἀρ. 4 καὶ 5.— (5) Ἀρ. 16.— (6) Ἀρ. 3 (οὗ αἱ κεφαλαὶ ἐν Κοπεγχάγη).— (7) Ἀρ. 14.

τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, πάντως δὲ τῶν μᾶλλον διακεκριμένων.

Ἡ δὲ Ζωοφόρος τοῦ Παρθενῶνος, ζωγραφηθεῖσα κατὰ τὸ μέγιστον αὐτῆς μέρος ἐν φύλλοις ἀσυναρτήτοις ὑπὸ τοῦ Carrey, ἦν ταινία πλουσίως πεποικιλμένη, περιζωννύουσα τὸν ναόν, παριστῶσα δὲ, καὶ εἰς ἰδανικὸν ἀνάγουσα κάλλος, τὴν πολιτικὴν οὐχ ἤττον ἢ θρησκευτικὴν τῶν Παναθηναίων πομπήν. Ἐξ αὐτῆς δὲ, μῆκος μὲν ἐχούσης 524', ὕψος δὲ 3', 4'', καὶ τὰ ζώδια κατὰ 2'' ἀνέχοντα, 14 μὲν τεμάχια, τὰ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς καὶ τῆς νοτιοδυτικῆς γωνίας, εὐρίσκονται ἐτι ἐν χώρᾳ, 21 δὲ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἤττον ἠκρωτηριασμένα ἀνευρέθησαν ἐν ταῖς ἐνταῦθα ἀνασκαφαῖς, ἐν ἐκ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς ὑπάρχει ἐν Γαλλίᾳ, καὶ 61 ἀπῆχθησαν ὑπὸ τοῦ Λ. Ἑλγίνος εἰς Ἀγγλίαν, ἀποσπασθέντα ἐκ τῆς ἐνότητος καὶ ἀλληλουχίας ἐν αἷς ἐνέπρεπον ἐπὶ τοῦ ἀθανάτου μνημείου, καὶ ἦτις ἐδίδεν αὐτοῖς τὴν ἀληθῆ αὐτῶν σημασίαν, καὶ ἐπολλαπλασίαζε τὴν ἀξίαν αὐτῶν.

Μεσοῦσης τῆς θερινῆς ὥρας τοῦ τρίτου ἔτους ἐκάστης Ὀλυμπιάδος, ἐν ἑκατομβαιῶνι φθίνοντι, ἡ πόλις ὅλη τῶν Ἀθηνῶν ἦν ἀνάστατος διὰ τὴν πανήγυριν τῆς πολιούχου θεᾶς τῆς. Εἰς τὸ στάδιον ἡμιλλῶντο δρομεῖς καὶ πύκται, μουσικοὶ ἔφαλλον τὰς πράξεις τῶν προγόνων εἰς τὸ ὦδεῖον, δραματοῦργοι ἀντηγωνίζοντο εἰς τὸ θέατρον, τὰς νύκτας ἐφαίδρυνον λαμπαδοφορίαι ἐν τῷ κεραμεικῷ, καὶ πλασταὶ ναυμαχίαι περὶ τὸ Σούνιον ἀνεκάλουν τῆς πόλεως τὴν δύναμιν καὶ τὴν δόξαν. Ἀλλ' ἅμα ὑπέφωσκεν ἡ ὀγδόη καὶ εἰκοστὴ τοῦ μηνὸς (1), λαμπροστόλιστος καὶ μύρτου χλάδους διὰ χειρὸς φέρων ἐξερχεῖτο ὁ λαὸς ἀθρόος εἰς τὸν ἔξω Κεραμεικόν (2), ὅπου

(1) Περὶ κλ. εἰς Πλάτ. Τιμ. — (2) Θουκ. ΣΤ, 67. - Πλουτ. Διμ. 12.

παραταξάμενος ὑπὸ τῶν ἀρχόντων τὴν ἐποπτείαν, εἰσῆρχετο διὰ τῆς Πειραιῆς πύλης, καὶ ἐλάμβανεν ἐκ τοῦ παρακειμένου Πομπείου τὰ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ ἑορτάσιμα σκεύη ⁽¹⁾, ἰδίως δὲ τὸν νέον κροκωτὸν ⁽²⁾ πέπλον τῆς Θεᾶς, ὃν ἐξυφαίνον, ὑπὸ τῶν ἀρρήφωρων τὴν ἐπιτήρησιν, νέαι παρθέναι, αἱ ἐργαστίναι ⁽³⁾, ἐμποικίλουςαι γιγαντομαχίας, καὶ ἄλλα ἡρώων καὶ πράξεις τῆς Ἀθηνᾶς ⁽⁴⁾. Προσήρτων δ' αὐτὸν εἰς παράδοξον κατασκευάσμα, εἰς ναῦν ἡγχυροβολημένην ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ Ἀρείου Πάγου ⁽⁵⁾. Ἐδῶ ἐνῆρχετο ἡ κυρίως πομπή. Ὁ πέπλος, κολπούμενος ὑπὸ τοῦ ἀνέμου, ὥθει ὡς ἱστίον τὴν ναῦν, ἥτις ἐρεσσομένη χιλιάκωπῃ ⁽⁶⁾, καὶ ὀλισθαίνουσα διὰ κεκρυμμένου μηχανισμοῦ, ἐξετέλει ἀκατανόητως τὸν ἀνυδρον πλοῦν τῆς διὰ τῆς πόλεως. Οἱ ἀρχοντες τὴν περιεκύκλουν καὶ τὴν προέπεμπον, ἐν ᾧ συγχρόνως ἀναμεμιγμένοι εἰς τὸ πλῆθος, ἐρρύθμιζον καὶ διηύθυνον τὰς τάξεις αὐτοῦ ⁽⁷⁾. Μετ' αὐτοὺς δ' ἑδαινόν σεμνῶς καὶ ἑορτασίμως γυναῖκες καὶ νεάνιδες Ἀθηναῖαι ἐν βαθυκόλπῳ χιτῶνι, φέρουσαι τὰ σκεύη τῶν θυσιῶν ⁽⁸⁾, καὶ παρακολουθούμεναι ὑπὸ τῶν γυναικῶν τῶν μετοίκων, εἰς ἃς τῶν Ἀθηναίων ἡ ἀλαζονεία ἐπέβαλλε νὰ φέρωσιν, ἐν ὑπηρετίδων μέρει, τὰς ὑδρίας καὶ τὰ σκιάδια ⁽⁹⁾.

Κατόπιν δ' αὐτῶν ἤγοντο εἰς τοὺς βωμοὺς τὰ ἱερὰ θύματα. Κριοὶ εὐτραφεῖς ⁽¹⁰⁾ ἐβάδιζον περιεσκεμμένως, ἡ ὠρμων εἰς τὰ πρόσω λιπαροὶ ταῦροι, δῶρα ὑίχοῦ φίλτρου τῶν ἀποίκων τῶν Ἀθηνῶν ⁽¹¹⁾, μόλις ἀναχαιτιζό-

(1) Menas. alt. I, art. — (2) Εὐριπ. Ἐκ. 464. — (3) Ἡσὺχ. Ἐργαστίναι. — (4) Ἰδε Augusteum I, M. 9, 10. — (5) Πaus. A, 19. — (6) Φιλότηρ. B. Σορ. B, 15. — (7) Bp. Μουσ. 18, 21, 22. — (8) Αὐτ. 17, 23. — (9) Αὐτ. 17, 24, καὶ ἐν Ἑλ. λάδι. — (10) Ἐν Ἑλλάδι. — (11) Σχολ. Ἀριστ. Νερ.

μενοι ὑπὸ τῶν εὐρώστων θυτῶν (1), καὶ ἀγνοοῦντες ὅτι χωροῦσιν οὕτω προθύμως εἰς τὴν σφαγὴν, ὅτι πρὶν τῆς ἐσπέρας θέλουσι θρέψει τὸν περιεχυμένον ἐκεῖνον ὄχλον. Μετ' αὐτῶν δὲ προέβαινον καὶ οἱ λοιποὶ τῆς δημοτικῆς εὐωχίας θεράποντες, οἱ ἐν σκάφαις φέροντες τὰ ὄψα καὶ τὰ τρωγάλια, καὶ τὸν οἶνον ἐν ἀμφορεῦσι (2), καὶ ὀπίσω αὐτῶν οἱ μουσικοὶ, λυρισταὶ τε καὶ αὐληταὶ (3) καὶ αἰοδοὶ θαλλοφόροι (4), πληροῦντες τοὺς ἀέρας φαιδρῶν τόνων καὶ σεμνῆς μελωδίας.

Τὸν πεζὸν ὄχλον παρηκολούθει σειρά τεθρίππων πολυτελῶν (5), τῶν προαγωνισθέντων εἰς τὴν διφρηλασίαν (6). Ὑπὸ τοῦ βόμβου τοῦ συρρέοντος πλήθους, ὑπὸ τῆς ἀμίλλης, τῆς κλαγγῆς τῶν ὀπλων, καὶ τῶν τόνων τῆς μουσικῆς οἰστρηλατούμενοι οἱ θυμοειδεῖς ἵπποι, ἀφηνιάζον καὶ ἠπείθουν πρὸς τὸν ἡνίοχον. Εἰ καὶ, κατὰ διάταξιν τοῦ Θησέως (7), οἱ ἐν τῷ σταδίῳ ἀγωνισάμενοι (8) προσανέβαινον ἐνοπιοι, καὶ εἰς τῆς παρατάξεως τὴν λαμπρότητα συντελοῦντες καὶ τῆς ἡνιοχίας συναντιλαμβανόμενοι, οἱ ἀδάμαστοι ἵπποι ἤθελον οὐχ ἥττον θραύσει πάντα χαλινόν, καὶ συνταράξει τῆς πομπῆς τὴν ἐμβρίθειαν, ἂν πεζοὶ ὁδηγοὶ παρακολουθοῦντες δὲν ἐρρύθμιζον τὸ βῆμα αὐτῶν, καὶ δὲν ἐπράυνον τὴν ὀρμὴν των.

Μετά δὲ τὰ τέθριππα εἶπετο τέλος μέγα πλήθος ἵππων χρυσοφαλάρων, ἀποπερατοῦν τὴν πομπήν (9). Πᾶς ὁ δυνάμενος νὰ θρέψῃ καὶ ν' ἀναβῇ ἵππον, ἐφιλοτιμεῖτο,

(1) Βρ. Μουσ. 25, 84, 87 καὶ ἐν Ἑλλ. — (2) Βρ. Μ. 25, καὶ 2 Τμ. ἐν Ἑλλ. — (3) Τμ. ἐν Ἑλλ. — (4) Βρ. Μ. 28 καὶ 2 Τμ. ἐν Ἑλλ. — (5) Βρ. Μουσ. 25, 28, 30, 31, 78, 82. — (6) Ἀριστοτ. Εἰρ. 899. — Νερ. 15, 25, 122. — Ἀθην. Β. 154. — (7) Σχ. Ἀριστοτ. αὐτ. 28. — (8) Διον. Ἀλικ. Τ. Γ. Ε' 1499. Reisk. — (9) Βρ. Μουσ. 32, 34, 77 καὶ Τμ. ἐν Ἑλλ.

ὤφειλε μάλιστα, νὰ προσέλθῃ ἔφιππος ⁽¹⁾, ὡς ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς εἰς τὰ ἐν χώρᾳ σωζόμενα τεμάχια βλέπομεν πολλοὺς προθύμως εἰς τοῦτο παρασκευαζομένους (Πίν. Θ, 2). Ἀλλ' οἱ πλεῖστοι εἰσὶν ἤδη ἐν παρατάξει, καὶ πυκναὶ εἰσὶν αἱ σειραὶ αὐτῶν· ἐν ᾧ δὲ τὸ εὐγενὲς ζῶον καλπάζον μετεωρίζεται, καὶ γοργούμενον κάμπτει ὑπερφηφάνως τὸν τράχηλον, περιβλεπτος καὶ μεγαλοπρεπῆς ὁ ἵππευς, χαίρει ἐπὶ τοῖς λαμπροῖς τούτοις κινήμασι, καὶ τὸ πλῆθος, ἐπὶ ἱκρίων σεσωρευμένον ἐν ταῖς ὁδοῖς ⁽²⁾, χειροκροτεῖ ἐπὶ τοῦ θεάματος τῇ πολλῇ ζωηρότητι καὶ τῇ ποικιλίᾳ. Οὕτω διήρχετο ἡ τελετὴ τὴν ὁδὸν τῶν Ἑρμῶν, παρήλλαττε τὸ παρὰ τὴν ἀγορὰν Ἐλευσίνιον ⁽³⁾, διέβαινεν ἐμπρὸς τοῦ Πελασγικοῦ ἢ βορείου τείχους τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τοῦ ὑπ' αὐτὸ Πυθίου ⁽⁴⁾, καὶ ἀνήρχετο εἰς τὸ ἄστυ. Διὰ δὲ τῶν Προπυλαίων προελθοῦσα πρὸς τὸν Παρθενῶνα, διεσχίζετο δίχα, καὶ παροδεύσασα παρὰ τὰς δύο πλευρὰς αὐτοῦ, συνηνοῦτο πάλιν ἐμπρὸς τῆς ἀνατολικῆς, τῆς κυριωτέρας εἰσόδου του. Ἐδῶ δὲ τὴν περιέμενον οἱ ἀνώτατοι τῆς πολιτείας ἄρχοντες καὶ οἱ νομοφύλακες ⁽⁵⁾. Ὁ ἄρχων Βασιλεὺς, προβαίνων μέχρι τῆς πύλης, ἐδέχετο ἐκ τῶν χειρῶν νέου παιδὸς ἐπτυγμένον τὸν νέον πέπλον, ὃν ἐξύφανον αἱ Ἑργαστίαι, ἵνα θέσῃ αὐτὸν ἀντὶ τοῦ παλαιοῦ ἐπὶ τῶν ὤμων τοῦ χρυσελεφαντίνου ἀγάλματος ⁽⁶⁾, ἢ ἴσως μᾶλλον ἐπὶ τῶν γονάτων τοῦ ξοάνου τῆς Πολιάδος. Ἐγένετο δ' ἡ ἱερὰ παράδοσις αὕτη, κατὰ τὰς σωζόμενας γλυφάς, ἐν τῇ ἀοράτῳ τῶν Θεῶν παρουσίᾳ, τοῦ Διὸς, τῆς Ἥρας μετὰ τῆς Ἥβης, τῆς Δήμητρος μετὰ τοῦ Τριτολέμου, τῶν Διοσκούρων, ὡς ἐξηγγήθησαν οἱ συνδεδεμένοι ἀλλ' ἀντίγνωτοι δύο χαριέστατοι νεανῖαι, πα-

(1) Ξενοφ. Ἱππ. 2. — (2) Ἀθῆν. Δ. 168. — (3) Leake Ath. Ueb. Zus. 458. — (4) Φιλόστρ. Β. Ἡρώδ. 5. — (5) Βρ. Μουσ. 17, 18, 21, 22. — Πολύδ. Η, 8, 7. — (6) Βρ. Μουσ. 19.

ρακαθημένων πρὸς νότον· πρὸς βορρᾶν δὲ (Πίν. Θ, 4), τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ τῆς Ὑγείας, ἡ κατ' ἄλλους μᾶλλον Ἡφαίστου καὶ Ἀφροδίτης, τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος, ὡς νομίζεται, προσέτι καὶ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τῆς Γῆς, δεικνυούσης προσερχομένην τὴν πανήγυριν εἰς τὸν μικρὸν υἱὸν τῆς, τὸ Ἐριχθόνιον, τὸν γενάρχην τοῦ πομπεύοντος ἐκείνου λαοῦ. Συγχρόνως δὲ δύο παρθένοι, αἱ ἀρρήφοροι, λαβοῦσαι διὰ νυκτὸς παρὰ τῆς ἱερείας τῆς Πολιάδος δύο κανᾶ μυστηριώδη καὶ κεκλεισμένα, παρέδιδον αὐτὰ εἰς τὴν Τραπεζῶν⁽¹⁾, τὴν μίαν τῶν δύο Ἱερειῶν τῆς Θεᾶς, τὴν τῆς Τραπεζῆς ἐπιμελουμένην⁽²⁾.

Ταύτην τὴν πανάρχαιον καὶ δημοτελεστάτην πομπὴν παριστᾷ ἡ ζωοφόρος τοῦ Παρθενῶνος. Ἐν τῷ ἐκτενεστάτῳ συμπλέγματι, οὗ τὴν ὕλικήν μὲν ἐνότητα ἀποτελεῖ ἡ ὑπόθεσις, τὴν δ' ἠθικὴν ἡ ἐπὶ πάσης τῆς συνθέσεως ἐπιπνέουσα ἐπισήμου εὐσεβείας ἔκφρασις, εἶναι μὲν θαυμασία ἡ ἀκρίβεια τῆς φυσικῆς μιμήσεως ἐν τε τῷ διαγράμματι καὶ ἐν τῇ ἐντέχνῳ παραστάσει τῶν ἐπιφανειῶν τοῦ ἀδαθοῦς ἀναγλύφου, ἀλλ' αὕτη οὐδόλως ἀποκλείει τὴν ἀναγωγὴν εἰς κάλλος ἰδανικόν, ἐξευγνίζον καὶ οὐχὶ ἀναιροῦν τῆς φύσεως τὴν ἀλήθειαν. Ἐκαστον δὲ ζῶδιον, ἐξαισίου ἐργασίας καθ' ἑαυτὸ, ἦν πρὸ πάντων θαυμάσιον ὡς μέρος τοῦ συνόλου ἀριστουργήματος, οὗ τὴν γενικὴν ἐντύπωσιν ἐπεδίωκε μάλιστα ὁ τεχνίτης. Ἡ παράστασις μετέχει καὶ συμβολικοῦ μέχρι τινὸς χαρακτήρος, ὅταν, ἵνα μὴ καταλείψῃ δυσάρεστον κενόν εἰς τὸν λίθον, διαγράφει τοὺς πεζοὺς ἰσοῦψεῖς τοῖς ἱππεῦσι. Παρατηρεῖται δ' εἰς τὴν ἐξεργασίαν πολλαχοῦ διαφορὰ τις γλυφίδος, ἀποδεικνύουσα ὅτι πολλαὶ χεῖρες εἰργάσθησαν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν γλυφῶν, εἰ καὶ τὸ διάγραμμα αὐτῶν βεβαίως ἐκ μιᾶς διανοίας ἀπερρέυσεν.

(1) Αὐτ. 19.—(2) Ἡσύχ. φ. Τραπεζῶν.

Ἄλλὰ τὰ ὡς πρὸς τὴν τέχνην καὶ τὸ μέγεθος πάντων τῶν κοσμημάτων τοῦ ναοῦ τούτου θαυμασιώτατα, ἦσαν ἀναμφισβητήτως τὰ τῶν αἰετῶν ἀγάλματα. Ταῦτα ἐξωγράφησεν ὁ Carrey τὸ 1674, ἀλλ' ἀτελῶς ὡς πρὸς τὴν ἀκρίβειαν τῶν παριστωμένων καὶ ὡς πρὸς τὸν καλλιτεχνικὸν αὐτῶν χαρακτήρα. Τότε ὁμῶς μόνον τὰ τοῦ δυτικοῦ αἰετώματος ὑπῆρχον ἐν θέσει, τῶν δὲ τοῦ ἀνατολικοῦ ἐλάχιστα μόνον μέρη ἐσώζοντο, ἄχρις οὗ καὶ ταῦτα κατέρριψεν ἡ ἐκρηξίς τῶν 1687, ἢ ἐπὶ τῆς τοσοῦτον ματαίας διὰ τοὺς Ἑνετοὺς, τοσοῦτον δ' ὀλεθρίας διὰ τοὺς Ἑλληνας πολιορκίας τοῦ Μοροζίνη. Ὅταν δὲ κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος ὁ Μοροζίνης ἐγκαταλείπων τὰς καταπροδοθείσας Ἀθήνας, ἠθέλησε νὰ συμπαραλάβῃ, ὡς τρόπαιον καὶ ἀνάμνησιν τοῦ ματαίου τούτου κατορθώματος, ἐκ τοῦ δυτικοῦ αἰετοῦ τὸ ἄγαλμα τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τὸ τέθριππον τῆς Ἀθηνᾶς, τότε, ἐξ ἀπροσεξίας καὶ ἀνεπιτηδειότητος τῶν ἐργατῶν αὐτοῦ, καταπεσόντα πάντα τὰ αὐτόθι ἐν χώρᾳ εἰσέτι μένοντα ἐξαίσια ἔργα τῆς γλυπτικῆς, συνετριβήσαν κατὰ κράτος⁽¹⁾, καὶ μία μόνη κεφαλὴ Κενταύρου ὑπὸ Δανοῦ ἀξιωματικοῦ μετεκομίσθη εἰς Κοπενάγην, καὶ ἑτέρα κεφαλὴ Νίκης, ὑπὸ τοῦ γραμματέως τοῦ Κοινογισμάρχου ἀρπαγείσα, καὶ πολλὰς ὑποστάσα τύχης μεταβολὰς, ἐταμιεύθη μόλις ἐπ' ἐσχάτων εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Λούβρ. Τέλος δ' ἐν 1811 ὁ Λ. Ἑλγιν ἔλαβε καὶ ἐπώλησεν εἰς τὸ Βρετανικὸν Μουσεῖον πάντα μὲν τὰ ὑπὸ τοῦ Καρρέου ζωγραφηθέντα, τότε δὲ κατὰ γῆς κείμενα ἀγάλματα τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς, 10 τὸν ἀριθμὸν, 6 δὲ συντρίμματα ἐκ τῆς δυτικῆς, ἐπὶ τῆς ἐκρήξεως καὶ ταῦτα πεσόντα. Ἐκτὸς δὲ τούτων, τὰ μόνον εἰσέτι σωζόμενα εἰσὶν 6 τεμάχια ἀνευρεθέντα ἐν ταῖς ἐνταῦθα ἀνασκαφαῖς, καὶ διατηρούμενα ἐν Ἀθήναις, καὶ ἐν σύμπλεγμα

(1) Laborde, Athènes II 249.

δύο ἀγαλμάτων, μένον ἐν χώρᾳ κατὰ τὴν βόρειον γωνίαν τοῦ δυτικοῦ αἵτου. Ἀνεφέροντο δὲ τῶν ἀγαλμάτων τούτων τὰ ἐπὶ τῆς εἰσόδου ⁽¹⁾, ἥτοι τὰ ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ αἵτώματος, εἰς τὴν τῆς Ἀθηνᾶς γέννησιν, ἢ, πιθανώτερον, καὶ πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἀρχαίας τέχνης συγγενέστερον, εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Διὸς εἰσαγωγὴν αὐτῆς, ἄρτι γεννηθείσης, εἰς τὸν σύλλογον τῶν Θεῶν.

Τὸ πρῶτον αὐτῶν τμήμα, ἀπὸ τῆς πρὸς βορρᾶν γωνίας, παριστᾷ κεφαλὴν καὶ νευρώδεις πρὸς τὸ κέντρον τοῦ αἵτώματος προτεταμένους βραχίονας, ἔτι δὲ προτομὴν τεσσάρων ἵππων θυμοειδῶς ἀνορθουμένων, τὸν Ὑπερίωνα ἐκ τῆς θαλάσσης ἀναδυόμενον, ὅπως μεθέξῃ τοῦ σεμνοῦ ἐκείνου θεάματος.

«Σέβας δ' ἔχε πάντας ὀρώντας ἀθανάτους

. κινήθη δ' ἄρα πόντος,

κύμασι πορφυρέοισι κυκώμενος. Ἔσχετο δ' ἄλμα

ἐξαπίνης. Στήσεν δ' Ὑπερίωνος ἀγλαὸς υἱὸς

Ἴππους ὠκέποδας δηρὸν χρόνον

καθ' Ὅμηρον ⁽²⁾. Εἰσὶ δ' ἐκ τῶν κεφαλῶν τῶν ἵππων αἱ δύο λῖαν ἠχρωτηριασμέναι, ἐν χώρᾳ, αἱ δὲ λοιπαὶ ἐν Ἀγγλίᾳ, ἔργον διὰ τὴν εὐγένειαν, τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ζωὴν ἐν τῇ ἵππείᾳ φύσει οὐδὲν ἔχον τὸ παραβαλλόμενον πρὸς αὐτό. Τὸ μετὰ ταῦτα δ' ἐπόμενον, ὁλοκλήρως σχεδὸν σωζόμενον ἄγαλμα νωλεγχῶς ἐπὶ λεοντῆς κειμένου, καὶ πρὸς τοὺς ἵππους ἀφορῶντος νεανίου, Ἡρακλέους κατὰ τινος, πιθανώτερον Θησέως κατ' ἄλλους (Πίν. Η, 1), εἶναι τὸ ὠραιότατον ἴσως τῶν ὄσων κεκτῆμεθα δεῖγμα ἀνδρικοῦ νεανικοῦ κάλλους. Σῶμα ἀνθηρόν συγχρόνως καὶ εὐρωστον, καὶ μεθ' ὑπερτάτης ἀρμονίας τοὺς δύο τούτους χαρακτῆρας συνδέον, πολλὴν μὲν ἔχει σχέσιν μετὰ τοῦ «Κηφισοῦ» τοῦ δυτικοῦ

(1) Πaus. Α, 24.—(2) Ὑμν. ΚΗ.

αετώματος, ἀλλ' ἐκείνου πολὺ ἐντονώτερον ὄν, ὑπὸ τρυφερόν δέρμα σιδηροῦς ἐλέγχει τοὺς μῦς· καὶ ἐκείνου μὲν ὑγρότης εἶναι ὁ χαρακτήρ, τούτου δὲ σφριγῶσα ἐλαστικότης. Δύο εὐθρονοὶ Θεαί, ἀδελφικῶς πρὸς ἀλλήλας ἀνακεκλιμέναι, καὶ ὑπὸ διαφόρων διαφόρων ὀνομασθεῖσαι, Πειθῶ καὶ Ἀφροδίτῃ, Περσεφόνῃ καὶ Δήμητρα, Ἀττικαὶ Ὠραι, ἧτοι Θαλλῶ καὶ Αὐξῶ, εἰσὶν ἀριστουργήματα διὰ τῶν θέσεων τὴν εὐπρέπειαν, τὴν εὐκοσμίαν τῆς ἀναβολῆς, τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ἁρμονίαν τῆς πτύξεως καὶ τὴν ἐντέλειαν τῆς ἀπεργασίας. Καὶ τοὶ δ' ἐλλειπουσῶν τῶν κεφαλῶν, φαίνεται ἐκ τῆς λοιπῆς αὐτῶν κινήσεως ὅτι ἀμφότεραι, μάλιστα ἡ πλησιεστέρα τοῦ κέντρου, μετὰ φαιδρᾶς ἐκπλήξεως δέχεται τὴν χαρμόσουν εἰδῆσιν, ἣν φέρει αὐτῇ δράμουσα ὡς ἐκ τῆς πτύξεως τοῦ μακροῦ αὐτῆς χιτῶνος εἰκάσαι, ἡ Ἴρις, ἀκέφαλος ἤδη καὶ αὐτῇ, ἀλλὰ χάριν παρθενικῆς συνάμα καὶ θείας κεκτημένη φυῆς, καὶ ἀναλογίας τῇ ἐλαφρᾷ καὶ ὠκείᾳ τῶν Θεῶν ἀγγέλῳ προπούσας. Ὁμοίου δ' ἔστι ρυθμοῦ καὶ ὁ κορμὸς τῆς πτερωτῆς Νίκης, ἣτις σπεύδει πρὸς τὸ ἕτερον πέρας τοῦ αἵτου νὰ φέρῃ τὴν αἰσίαν ἀγγελίαν πρὸς τοὺς ἐκεῖθεν προσερχομένους κατοίκους τοῦ Ὀλύμπου, ἐλλειψάντων μέχρις ἔχρους πάντων τῶν μεταξὺ ἀγαλμάτων. Ἀλλὰ τὸ πάντων ἐξαισιώτατον ἔργον τοῦ αετώματος τούτου διὰ τε τὸ κάλλος τῆς κατασκευῆς καὶ διὰ τὴν ἐντέλειαν τῆς διατηρήσεως, εἶναι τὸ σύμπλεγμα τῶν τριῶν τελευταίων καθημένων γυναικῶν, ἃς τινὲς μὲν Ἑστίαν, Περσεφόνην καὶ Δήμητραν, οἱ δὲ τὰς τρεῖς Μοῖρας, καὶ ἄλλοι ὀρθότερον, ὡς φαίνεται, τὰς θυγατέρας τοῦ Κέκροπος ὀνομάζουσι. Τὸ ἐποφροδεῖτον καὶ μεγαλοπρεπὲς τῆς μιᾶς αὐτῶν, τῆς προσανακεκλιμένης εἰς τῆς ἄλλης τὰ γόνατα (Πίν. Η, 6), ὁ λεπτοῦφής αὐτῆς χιτῶν, συσκιᾶζων μᾶλλον ἢ συγκαλύπτων πολλαχοῦ τὴν νεανικὴν τῆς μορφῆν, καὶ καθ' οὗ φαίνεται ὡς πάλλουσα καὶ

ἐξανισταμένη τοῦ στήθους τῆς ἡ ζωηρὰ καὶ νεάζουσα
σάρξ, παριστῶσι τῆς γλυπτικῆς καλλιτεχνίας τ' ἀνυ-
πέρβλητα πέρατα. Ἀπέληγε δὲ τὸ αἵτωμα εἰς ἄλλην
κεφαλὴν ἵππου, τοῦ τῆς Νυκτὸς, κύπτουσαν αὐτὴν, καὶ
ὡς βυθιζομένην εἰς τὸν Ὠκεανὸν καὶ τὸ σκότος, καὶ πε-
ρατοῦσαν τὴν διὰ Θεοὺς καὶ ἀνθρώπους χαρμόσυνον ἐκεί-
νην ἡμέραν.

Τὸ δὲ τοῦ δυτικοῦ αἵτώματος σύμπλεγμα παρίστα
τὴν περίφημον ἔριν τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Ἀθηνᾶς ⁽¹⁾,
καὶ ἀντιγραφὲν σχεδὸν ὁλόκληρον ὑπὸ τοῦ Κάρρεϋ,
εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον διὰ τούτου καὶ μόνου γνωστόν.
Κατ' αὐτὸ ⁽²⁾, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ αἵτώματος ἴσταντο οἱ
διαμαχόμενοι ⁽³⁾, δεξιῶς μὲν τῷ ὀρῶντι ὁ Ποσειδῶν,
γυμνὸς καὶ ἀντωπὸς ὅλος φαινόμενος, ἐν λαμπρᾷ τοῦ
ἀνδρικοῦ αὐτοῦ κάλλους ἀναπτύξει, καὶ ἐν ὑπαρανθρώ-
πῳ δυνάμει, ὡς ἐμφαίνει ὁ μέρος μὲν ἐν Ἀγγλίᾳ, μέρος
δ' ἐν Ἀθήναις διατηρούμενος κορμὸς αὐτοῦ, τὰ σκέλη
δραστηρίως διαστέλλων, καὶ κλῶν μὲν τὸ ἀριστερόν,
τὸ δ' ἕτερον τείνων, ὡς ἂν, ἡ παρεσκευάζετο διὰ τῆς
δεξιᾶς, τεταμένης ἀλλ' ἐλλειπούσης χειρὸς, πρὸς ἣν
στρέφει καὶ τὴν κεφαλὴν, νὰ πλήξῃ τὴν γῆν βιαίως
διὰ τῆς τριαίνης του, ἡ ἔφευγε μετὰ σπουδῆς εἰς τὸ
ὕγρὸν αὐτοῦ βασίλειον καὶ πρὸς τοὺς ὀπαδοὺς αὐτοῦ,
ὀργῆς βλέμμα ἀποτείνων πρὸς τὸ πεδῖον τῆς ἡττης
του. Δεξιῶς δ' αὐτοῦ ἴστατο, κατ' ἐναντίαν διεύθυνσιν
κινουμένη, θριαμβευτικῶς δὲ τοὺς βραχίονας ἀνατεί-
νουσα, ἡ Ἀθηνᾶ, ἥς ἔλειπεν ἤδη ἐπὶ Κάρρεϋ ἡ κεφαλὴ·
καὶ παρ' αὐτῇ ἐφύετο, κατὰ τεμάχιον ἀνευρεθὲν καὶ
σωζόμενον ⁽⁴⁾, ἡ ἐλαία, ἣν ἡ Θεὰ ἐδωρήσατο ὡς πλού-

(1) Πaus. αὐτ. — (2) Comte de Laborde, le Parthénon. —

(3) Welcker. Alt. Denkmäler. I. - Overbeck. Gesch. d. griech. Plastik, I, 243. — (4) Laborde, αὐτ. πίν. 6, ἀρ. 5.

του πηγὴν εἰς τοὺς εὐγνώμονας Ἀθηναίους. Ἀπὸ τῆς θέσεως δὲ τοῦ Ποσειδῶνος μέχρι τῆς νοτίας γωνίας εἶπετο συνοδία τοῦ Θεοῦ τούτου, καὶ πρώτην μὲν ἡ Ἀφροδίτη ἐπὶ θαλασσίῳ ὄχουμένη τέρατος, καὶ ἐκατέρωθεν ἔχουσα τινὰς τῶν ὁπαδῶν αὐτῆς, πρὸς τὰ δεξιὰ μὲν γυναῖκα μετὰ σπουδῆς χωροῦσαν, ἴσως τὴν Θέτιν, ἀριστερῶς δ' ἑτέραν καθημένην μετὰ παιδίου, πιθανῶς τὴν Λευκοθέαν, μετὰ τοῦ υἱοῦ τῆς Παλαίμονος ἢ Μελικέρτου. Μετὰ ταύτην δ' εἶπετο γυνὴ ὑγρῶς ἠπλωμένη, ἡ Θάλασσα, ὡς πιθανῶς ἐξηγήθη, φέρουσα ἐπὶ τῶν γονάτων τὴν θυγατέρα αὐτῆς Ἀφροδίτην, ἐνταῦθα τὸ πρῶτον ὡς νέαν κόρην γυμνὴν παριστωμένην, καὶ ὀπίσω αὐτῆς ὡς βρέφος τὸν ἔρωτα. Κατόπιν τούτων ἐκάθητο ἑτέρα θαλασσία θεότης, ἡ Γαλήνη, ἡ Δωρίς, καὶ μετὰ μικρὸν διάστημα εἶπετο, ἐπὶ τῶν γονάτων ἀνακαθήμενος, γυμνὸς νεανίας, ἴσως ὁ Ἰλισσός, πρὸς ὃν ἀνεκέχλιτο παρθένος ἐνδεδυμένη, ἡ ἐν τῇ κοίτῃ αὐτοῦ βέουσα Καλλιρρόη, ἧς λείψανά τινα δυσδιάκριτα διατηροῦνται ἐν χώρᾳ.

Ἐν ἀντιθέσει δὲ πρὸς τὴν συνοδίαν ταύτην τοῦ Ποσειδῶνος, εἶπετο ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ ἀετοῦ πρὸς τὴν βόρειον γωνίαν ἡ τῆς Ἀθηνᾶς, καὶ πρῶτον μὲν τὸ λαμπρὸν αὐτῆς τέθριππον, τὸ κινήσαν τὸν θαυμασμὸν πάντων ὅσοι ἠτύχησαν ἔτι νὰ τὸ ἰδῶσιν ⁽¹⁾, ἡνιοχούμενον μὲν ὑπὸ γυναικός, συνήθως τῆς Νίκης, ἐνταῦθα ὁμως ἴσως τῆς Πανδρόσου, διότι εἶναι ἄπτερος, καθοδηγούμενον δ' ὑπ' ἀνδρὸς γυμνοῦ, ὅστις ὑπελήφθη ὅτι ἦτον ὁ Ἄρης. Ὅπισω δὲ τοῦ ἄρματος εἶποντο γυνὴ ἐκ τῆς χειρὸς ἔχουσα παιδίον γυμνόν, σπεῦδον πρὸς τὰ γόνατα ἄλλης γυναικὸς καθημένης, πιθανῶς αἱ Ἑλευσινιακαὶ θεότητες, ἡ Κόρη καὶ ἡ Δήμητρα μετὰ τοῦ Τριπτολέμου

(1) Sponn, Voyage, II, 84. Wheler, Journey, etc. 361 καὶ οἱ Ἑνετοὶ ἀξιωματικοί.

ἐν μέσῳ αὐτῶν. Μετὰ τὸ σύμπλεγμα δὲ τοῦτο, ἀνὴρ πώγων· ἔχων ἐκάθητο πρὸς τὰ δεξιὰ τετραμμένος, ἀλλὰ τὸ γυμνὸν ἄνω σῶμα στρέφων πρὸς τ' ἀριστερά, καὶ διὰ τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος ἐναγκαλιζόμενος νέαν γυναῖκα γονυπετοῦσαν, ἧς ὁ χιτὼν ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου καταρρέων, ἀσκεπὲς κατέλειπε τὸ ἥμισυ στῆθος αὐτῆς. Τὸ ὥραϊον τοῦτο σύμπλεγμα, ἐστερημένον τῶν κεφαλῶν, σώζεται ἔτι ἐν χώρᾳ, θαυμασίως συνδυάζον τοῦ γυναικείου σώματος τὴν νεανικὴν χάριν καὶ ἀπαλότητα μετὰ τῆς ἀνδρικῆς ἀκμῆς ἐν τῇ πλήρει αὐτῆς ἀναπτύξει. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ὑπετέθη ὅτι εἶναι ὁ Κέκροψ μετὰ τῆς γυναικὸς, ἡ μετὰ τινος τῶν θυγατέρων αὐτοῦ, καὶ τοῦτο πιθανολογεῖ μάλιστα λοφοειδὲς τι ὕψωμα παριστώμενον μεταξὺ τῶν δύο, καὶ αἰνιττόμενον ἴσως τὴν Ἀκρόπολιν, τὴν ἑδραν τοῦ γηγενοῦ βασιλέως. Εἰς τὴν γωνίαν τέλος ἔκειτο ἐκτάδην νεανίας γυμνός, ὡς Κηφισὸς ἐκλαμβανόμενος, τὸ μόνον ἐκ τοῦ αἰτώματος τούτου εἰς τὴν Ἀγγλίαν μετακομισθὲν ὅπως οὖν πλήρες ἄγαλμα, ἀκέφαλον μὲν, καὶ κατὰ τὰ ἄκρα ἡκρωτηριασμένον, ἀλλ' ἀπαράμιλλον δεῖγμα τρυφεράς καὶ μαλακῆς ἐφηβικῆς καλλονῆς, οἷα ἤρμοζεν εἰς τοῦ χαριέντος Ἀττικοῦ ρύακος τὴν προσωποποίησιν.

Εὐγενὴς ἀφέλεια μετὰ μεγαλείου, τῆς φύσεως βαθυτάτη σπουδὴ, καὶ τῆς τέχνης ἀπράμιλλος ἐμπειρία, εἰσὶν ὁ διακριτικὸς χαρακτὴρ πάντων τῶν ἀνυπερβλήτων τούτων τῆς γλυπτικῆς προϊόντων ἐν τῷ συνόλῳ καὶ ἐν ἐκάστῳ μέρει αὐτῶν. Ἡ ἐντέλεια τῆς ἀπεργασίας αὐτῶν εἰς οὐδὲν ἄλλο ἔργον τέχνης εἰς ἴσον βαθμὸν ἀπαντᾷται· καὶ οὐ μόνον τὰ μέρη ἃ ἦσαν ἐκτεθειμένα εἰς τῶν θεατῶν τὴν κρίσιν καὶ τὸν θαυμασμόν, ἀλλὰ καὶ τὰ ὀπίσθια μέρη τῶν ἐν τοῖς αἰετοῖς τεθειμένων ἀγαλμάτων, τὰ προωρισμένα νὰ μένωσι τὸν πάντα χρόνον ἀόρατα, εἰσὶν οὐχ ἥττον τῶν ἐμπροσθίων σοφῶς καὶ ἐπιμελῶς γεγλυμμένα· φαίνονται δὲ καὶ ἐπὶ τῶν

ἀγαλμάτων καὶ ἐπὶ τῶν ἀναγλύφων ἔχνη μὲν χρυσώματος εἰς τὴν κόμην, ἔχνη δὲ χρωμάτων εἰς τὰ ἐνδύματα ⁽¹⁾.

Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς Ἀττικῆς ἐξετείνετο, ὡς ἡ φήμη καὶ ἡ δύναμις, οὕτω καὶ ἡ καλλιτεχνικὴ ἐπιρροή τῶν Ἀθηναίων διὰ τὴν γλυπτικὴν κόσμησιν τῶν ναῶν.

Τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ ναοῦ τοῦ Διὸς τὸν ὀπίσθιον αἰτὸν ἐκόσμησε, κατὰ Πausaniān ⁽²⁾, ὁ Ἀθηναῖος Ἀλκαμένης, παραστήσας τὸν προσφιλέστον τοῖς Ἀθηναίοις τεχνίταις μῦθον τῆς Κενταυρομαχίας. Κατὰ τὰς ἰσχνὰς περιγραφὰς τοῦ περιηγητοῦ, ὡς πρῶτιστα τῶν συμπλεγμάτων πρόσωπα παρίσταντο ὁ Πειρίθους, μετὰ τοῦ Κενταύρου Εὐρυτίωνος ἀφ' ἐνὸς ἀρπάζοντος τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ πολεμουμένου ὑπὸ τοῦ Καινέως, μετὰ τοῦ Θησέως δ' ἀφ' ἑτέρου πελέκει ἀμυνομένου τοὺς Κενταύρους, καὶ εἰς τὰ δύο πέρατα Κένταυροι ἀρπάζαντες κόρην καὶ παῖδα. Ὁ δ' ἐργασθεὶς τὸν ἐμπρόσθιον αἰτὸν ἦν ὁ ἐκ τῆς Θρακικῆς Μένδης ⁽³⁾ Παιόνιος, ὅστις, ὡς συνεργάτης τοῦ Ἀλκαμένου, ἀνῆκε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς τὸ αὐτὸ ἐργαστήριον. Παρέστησε δὲ τὴν ἄμιλλαν τοῦ Πέλοπος πρὸς τὸν Οἰνόμαον, ἢ μᾶλλον, κατὰ τὴν φύσιν τῆς ἐλληνικῆς τέχνης, τὸ ἥρεμον αἵρουμένης καὶ τὸ ἀτάραχον, τὰ πρόσωπα μόνον τοῦ μέλλοντος δράματος, τὸν Οἰνόμαον μετὰ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Στερόπης, θυγατρὸς τοῦ Ἀτλαντος, καὶ τῆς θυγατρὸς Ἰπποδαμείας, καὶ τὸν Πέλοπα, μετὰ τῶν τεθρίππων ἑκατέρου καὶ μετὰ τριῶν ἡνιόχων, ἐν δὲ τῷ μέσῳ αὐτῶν τὸν Δία, καὶ κατὰ τὰ δύο πέρατα τοῦ αἰτοῦ τοὺς δύο ἐγχωρίους ποταμοὺς,

(1) Ancient, Marbles of the Br. Museum. Vol. 7 Μετόπαι, Vol. 6 Ζωοφόροι, Vol. 8 Ἀετώματα. — DENKM. 120, 121. Ἴδε τὸ ἐν Ἀθήναις Μουσεῖον τῶν προπλασμάτων. — ⁽²⁾ E, 10. — ⁽³⁾ Πaus. E, 27.

Ἀλφειὸν καὶ Κλάδεον, ὡς μάρτυρας τοῦ ἀγῶνος. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ συγγραφέα παρίστων αἱ μετόπαι ἄθλα τοῦ Ἡρακλέους. Τούτων 12 τμήματα εὑρεθέντα ἐν ταῖς ὑπὸ τῶν Γάλλων ἐν 1829 γενομέναις ἀνασκαφαῖς, καὶ μετακομισθέντα εἰς Παρίσιους, φαίνονται ὅτι ἐκόσμουν τὸ ἐσωτερικὸν ἐπιστύλιον τῶν δύο ἐλασσόνων πλευρῶν. Τὸ μέγιστον καὶ ἐντελέστατον αὐτῶν παριστᾷ Ἡρακλῆν ἀθλητικῶς εὖρωστον, ὅστις συλλαβὼν ἐκ τοῦ κέρως τὸν ἄγριον Κνώσσιον Ταῦρον, ἀναστέλλει τὴν ὁρμὴν αὐτοῦ ἐν καλπασμῷ φερομένου. Τοῦ ἔργου τούτου οὐδ' αὐταὶ αἱ μετόπαι τοῦ Παρθενῶνος δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ἀνώτεραι. Νύμφη ἐγγώριος, ἐπὶ βράχου καθημένη, καὶ ὡς εἰς ἄθλου τινὸς θέαν παρισταμένη, εἶναι ἔργον ἀφελές καὶ χάριεν. Τούτων αἱ κόμαι καὶ αἱ πτυχαὶ παριστῶντο πιθανῶς κατὰ μέρος, ἢ ἐδοθηῶντο, ὑπὸ τῆς ζωγραφικῆς. Ἔτερα τεμάχια φαίνονται ἀνήκοντα εἰς παραστάσεις τοῦ Ἡρακλέους φονεύσαντος τὸν λέοντα, πάλης πρὸς Γηρυόνην, καὶ νίκης κατ' Ἀμαζόνους. Εἶναι δὲ πάντων ὁ ῥυθμὸς ἐντονος, καὶ πῶς τοῦ Ἀττικοῦ ὕλικώτερος, ὥστε τινῶν ἐξ αὐτῶν τοῦλάχιστον τὸ διάγραμμα πρέπει ἴσως ν' ἀποδοθῇ εἰς τὸν Παιόνιον μᾶλλον παρά εἰς τὸν Ἀλκαμένην (1).

Ἔργον καὶ τοι οὐχὶ ὅλως ἐλαττωμάτων ἀπηλλαγμένον, ἄξιον ὅμως νὰ ταχθῇ ἀμέσως μετὰ τὰ ὠραιότατα γλυπτικὰ κοσμήματα τῶν ἐν Ἀθήναις ναῶν, εἶναι ἡ ζωφόρος ἥτις ὑπερέκειτο τῆς ἐσωτερικῆς τοῦ ναοῦ τῆς Φειγυαλίας Ἰωνίου στοᾶς. Ταύτην ἐν 1812 κατέδειξε τρωγλοδύτις ἀλώπηξ εἰς τὴν ἐταιρίαν τῶν Ἀγγλῶν καὶ Γερμανῶν, τὴν λαβοῦσαν καὶ τὰ Αἰγινήτικα ἀγάλματα. Ἀνευροῦσα δ' αὐτὴν ἡ ἐταιρία ὁλόκληρον μετὰ τινῶν μικρῶν τμημάτων τῶν μετοπῶν, καὶ τῶν λιθίνων μελῶν τοῦ μεγάλου ἀκρολίου ἀγάλματος

(1) DENK, 128, 131-Exp. Scienst. de la Morée Pl. 74-78.

τοῦ Θεοῦ, ἐπώλησεν αὐτὰ ἀντὶ 370,000 δραχ. εἰς τὸ Βρεταννικὸν Μουσεῖον, οὗ ἀποτελεῖ ἤδη ἐν τῶν πρώτων ἐγκαλλωπισμάτων. Ἐχει δ' ἡ ζωοφόρος μῆκος μὲν 100', 10", ὕψος δὲ 2', 1 1/2", καὶ σύγκειται ἐξ εἰκοσιτριῶν τμημάτων περιεχόντων ἐν ὅλοις 95 ζώδια λίαν προέχοντα. Τὸ ἥμισυ αὐτῆς παριστᾷ κενταυρομαχίαν, ἐν ἣ πολλὰ μὲν ἀπαντῶνται ποικίλαι καὶ πρωτότυποι θέσεις, ἀλλὰ μετὰ αὐτῶν ἐπαναλαμβάνεται καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ Θησείου καταλιθοβολήσις τοῦ Καινέως, καὶ ἄλλαι τινὲς τῶν ἐκεῖ καὶ ἐπὶ τῶν μεταπῶν τοῦ Παρθενῶνος ὠραισιότατων παραστάσεων, καὶ ἡ ἀρπαγὴ παιδὸς καὶ κόρης, ὡς περιγράφεται ὑπὸ Πausανίου εἰς τὸ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀέτωμα. Τὸ δ' ἕτερον ἥμισυ εἶναι ἀμαζονομαχία, πολλάκις ἀναπολοῦσα τὴν ζωοφόρον τοῦ ναοῦ τῆς ἀπτέρου Νίκης, καὶ πολλήν σχεῖσιν ἔχουσα μεθ' ὅλων τῶν συγχρόνων ἢ ὀλίγον μεταγενεστέρων παραστάσεων τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου, οἷα ἡ ἐπὶ τῆς ἀσπίδος τῆς Παρθένου Ἀθηνᾶς καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ Μουσῶλειου. Μεταξὺ δὲ τῶν δύο μελῶν, ἀκριβῶς κατέναντι τῆς εἰσόδου, παρίστατο ὁ Ἀπόλλων ἐν ἄρματι συρομένῳ ὑπ' ἐλάφων καὶ ἡνιοχουμένῳ ὑπὸ τῆς Ἀρτέμιδος. Ἡ παρέμβασις αὕτη τοῦ Θεοῦ ἐνταῦθα δικαιολογεῖται μὲν πως διότι ὁ Ἀπόλλων ἐβοήθησε τοὺς Ἀθηναίους κατὰ τῶν Ἀμαζόνων, ἀφ' οὗ καὶ Βοηδρόμιος ἐπεκλήθη ⁽¹⁾, παρέστη δὲ καὶ εἰς τὴν Κενταυρομαχίαν τιμωρὸς τοῦ Καινέως διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν ἀσέβειαν· πρὸ πάντων ὁμῶς ἐπιφαίνεται ἐνταῦθα ὁ Ἀπόλλων ὡς ἐπικούριος, καὶ ἵνα συνάψῃ μετὰ τῆς λατρείας εἰς ἣν ἀφιέρωται ὁ ναὸς τὰς δύο παραστάσεις τῆς ζωοφόρου, αἵτινες συμβολικῶς μόνις καὶ μακροσμένως δύναται νὰ αἰνίττωνται διὰ τῆς ἡττῆς ἀγρίων ἐχθρῶν τὴν ἐξάλειψιν νόσου φθοροποιοῦ, κυρίως ὁμῶς

(1) Πλούτ. Β. Θεσ. 27.

εἰσὶν ἡ ἄττικὴ σφραγίς, ἣν οἱ περὶ τὸν Ἴκτινον ἔθηκαν ἐκ πατριωτικῆς ὑπερηφανείας, καὶ διὰ λόγους ἐμπειρίας καὶ ἔξεως, ἐπὶ τοῦ μνημείου ὁ ἀνήγειρον ἐν τῷ κέντρῳ τῆς Πελοποννήσου. Ἀμφότεροι τῆς ζωοφόρου ταύτης οἱ μῦθοι εἰσὶν αἱ συνήθεις καὶ προσφιλεῖς παραστάσεις τῶν Ἀθηναίων καλλιτεχνῶν, καὶ ἡ μεγίστη ὁμοιότης τῆς διαγραφῆς καὶ ἐξεργασίας αὐτῶν μετὰ τῶν σωζομένων ἐπὶ τῶν Ἀττικῶν μνημείων οὐδεμίαν καταλείπει ἀμφιβολίαν, ὅτι Ἀθηναῖοι γλύπται εἰργάσθησαν καὶ αὐτοὺς, ἡ καὶ ὅτι ἐξετελέσθησαν κατ' Ἀθηναίου καλλιτέχνου διάγραμμα. Σπάνια δέ τινα ἐλαττώματα παρατηρούμενα ἐν τῇ ὅλῃ συνθέσει, τὸ ἐνίοτε γωνιαῖον μᾶλλον τῶν σχημάτων, ἐπιτμήσεις τινες τῶν μελῶν οὐχὶ λίαν ἀκριβεῖς ἢ θέσεις οὐχὶ τῶν ὠραιότερων, καὶ ὑπερβολικὴ πολλάκις τῶν ἐνδυμάτων πτύξις ὑπὸ τοῦ ἀνέμου, εἰσὶ μικραὶ κηλίδες περὶ τὰ καθέκαστα, ἀποδοτέαι εἰς τὸ ὅτι οἱ λιθοξόοι δὲν εἰργάζοντο πιθανῶς ὑπὸ τὸ βλέμμα τοῦ καλλιτέχνου, ἡ καὶ οὗτος ἀμελέστερον διέγραφε, προκειμένου περὶ μνημείου μὴ μέλλοντος νὰ κοσμήσῃ τὴν ἰδίαν πατρίδα του.

Μὴ Ἀθηναῖοι ἐν Ἀττικῇ ἐργαζόμενοι.

Τὸ τοσαῦτα ἀριστουργήματα παράγον Ἀττικὸν ἐργαστήριον τοῦτο ἦτον ἀδύνατον νὰ μὴ ἐπεκταθῇ καὶ εἰς τὰ ἔκτος μετὰ τῆς πολιτικῆς τῶν Ἀθηναίων ἐπιρροῆς. Καὶ εἶδομεν μὲν Ἀθηναίους τεχνίτας προσκαλουμένους καὶ ἐργαζομένους ἔκτος τῶν Ἀθηνῶν, τὸν Φειδίαν, τὸν Πάναινον, τὸν Ἀλκαμένην εἰς Ὀλυμπίαν, τὸν Ἴκτινον εἰς Φιγαλίαν. Ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἐκ τοῦ ἐναντίου ξένοι καλλιτέχναι ἐμορφούντο καὶ εἰργάζοντο ἐν Ἀθήναις. Οὕτω γνωρίζονται μαθηταὶ τοῦ Ἀριστοκλέους ὁ Αἰγινήτης Σύνόων, καὶ τούτου ὁ υἱὸς καὶ μαθητῆς Πτόλιχος, Ὀλυμπιανίκας ἐργαζόμε-

νος περὶ Ὀλυμ. 80 (1) τοῦ Κριτίου μαθητῆς ὁ ἕτερος Πτόλιχος (2) ὁ Κερκυραῖος, ἄν τις σύγχυσις δὲν ὑπάρχῃ μεταξύ τῶν δύο· τούτου δὲ πάλιν μαθηταὶ ὁ Κνώσσιος Ἀμφίων (3), ἐργασθεὶς ὥραϊον σύμπλεγμα διὰ τοὺς Κηρυναίους ἐν Δελφοῖς, τὸν ἀποικιστὴν Βάττωνα ἐν τεθρίπῳ ἡνιοχουμένῳ ὑπὸ Κυρήνης, ὁ Σχύμνος καὶ ὁ Διονυσόδωρος, ἀγνώστου πατρίδος (4). Τοῦ δὲ Φειδίου ξένος μαθητῆς ἦν ὁ Ἑρακλειώτης, ἡ μᾶλλον Πάριος Κολώτης (5), ὅστις συνέπραξε μετ' αὐτοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ, κατασκευάσας τὴν τοῦ Θεοῦ χρυσελεφαντίνην τράπεζαν διὰ τὴν πρόθεσιν τῶν στεφάνων τῶν νικητῶν, καὶ ἐπεργασάμενος αὐτῇ ζώδια Θεῶν, καὶ αὐτὸν τὸν ἀγῶνα. Ὁ αὐτὸς δ' ἐποίησε καὶ χρυσελεφάντινον Ἀσκληπιὸν ἐν Κυρήνῃ (6), καὶ Ἀθηναῖον ἐν Ἡλίδι (7), ἀλέκτορα ἔχουσαν ἐπὶ τοῦ κράνους, καὶ ὑπὸ Πausanίου (8) τῷ Φειδίᾳ ἀποδιδομένην, προσέτι δὲ καὶ χαλκᾶ ἀγάλματα. Μαθητῆς τοῦ Φειδίου ἦν καὶ ὁ Ἀγοράκριτος, Πάριος καὶ αὐτὸς, ὅπερ ἀποδεικνύει ἐργαστήριον ἀναπτυσσόμενον ἐν τῇ πατρίδι τοῦ λιγδίου λίθου, τῇ ὑποτελῇ τῶν Ἀθηναίων καὶ Ἰωνικῇ νήσῳ Πάρῳ, κατὰ τὸν ρυθμὸν καὶ τὸ παράδειγμα τῆς Ἀττικῆς τέχνης. Καὶ τοσοῦτον ἐπιστήθιος τοῦ Φειδίου φίλος ἦν ὁ Ἀγοράκριτος, ὥστε ἐρρέθη ὅτι ὁ μέγας καλλιτέχνης τῷ ἐπέτρεπε νὰ πωλῇ τὰ ἔργα του ὡς ἴδια ἑαυτοῦ, ἐξ οὗ πιθανὸν ὅτι καὶ εἰργάζετο ἐν αὐτῷ τοῦ Φειδίου τῷ ἐργαστηρίῳ. Οὕτω τὸ ἐν τῷ Μητρῷ τῶν Ἀθηναίων ἀγαλμα τῆς μεγάλης Μητρὸς, ὃ ὁ Πλίνιος (9) λέγει τοῦ Ἀγορακρίτου, ἀποδίδεται ὑπὸ Πausanίου (10) εἰς τὸν Φειδίαν. Ἐθεωρεῖτο δ' ὡς τὸ περιφημό-

(1) Πaus. ΣΤ, 9.—(2) Πaus. ΣΤ, 3.—(3) Αὐτ. Ι, 15.—

(4) Pl. 34, 8.—(5) Πaus. Ε, 20.—(6) Στρεβ. Η, σ. 337.—

(7) Pl. 35, 54.—(8) ΣΤ, 26.—(9) 36, 43.—(10) Α, 3.

τερον τῶν ἔργων αὐτοῦ ἢ Ῥαμνουσία Νέμεσις, ἣν κατὰ τὴν διήγησιν τοῦ Πλινίου ⁽¹⁾ κατεσκεύασε συναγωνισθεὶς μετὰ τοῦ Ἀλκαμένους εἰς ποίησιν Ἀφροδίτης. Καὶ ὁ μὲν ἐγγχώριος ἐκρίθη τοῦ ξένου ἐπιεικέστερον· ἐπειδὴ ὁμῶς τὸ ἔργον τοῦ Ἀγορακρίτου ἦν θαυμάσιον καὶ αὐτὸ, ἀνετέθη εἰς τὸ ἐν Ῥαμνουῦντι ἱερὸν ὡς Νέμεσις. Τὸ ἀνέκδοτον τοῦτο, εἴτε ἀληθὲς εἴτε οὐ, χαρακτηρίζει τοῦ Παρίου τεχνίτου τὸ ἔργον, οὗ μικρὰ πτυχῶν τεμάχια ὑπάρχουσιν ἐν τῷ Βρετανικῷ Μουσείῳ, ὡς γνησίως ἀνῆκον εἰς τὸν Φειδαϊκὸν ρυθμὸν, καθὸ συνεοῦν τὸ ἀνώτατον κάλλος τὸ πρέπον τῇ Ἀφροδίτῃ, μετὰ τῆς ἀνωτάτης ἐμβριθείας καὶ αὐστηρότητος ἣτις ἦν ὁ χαρακτήρ τῆς Νεμέσεως. Ὁ δὲ Πausanias ⁽²⁾ ἀποδίδωσι καὶ τῆς Νεμέσεως ταύτης τὸ ἄγαλμα εἰς αὐτὸν τὸν Φειδῖαν, δικαιολογῶν τὴν ἐκ παρίου λίθου κατασκευὴν αὐτοῦ διὰ παραδόσεως, πιθανῶς μυθώδους, ὅτι τὸ μάρμαρον, κομισθὲν ὑπὸ τῶν Περσῶν ὅπως στηθῇ τρόπαιον τοῦ προσδοκωμένου κατὰ τῶν Ἑλλήνων θριάμβου των, ἐλαξεύθη ἐξ ἐναντίας εἰς ἄγαλμα τῆς ἀνταποδότου Νεμέσεως. Καὶ ὑπὸ μεταγενεστέρων ἐπίσης ⁽³⁾ τὸ ἔργον τοῦτο ἀποδίδεται τῷ Φειδίᾳ, καὶ κατ' ἄλλους ⁽⁴⁾ εἰργάσθη μὲν αὐτὸ ὁ Φειδίας, ἀλλὰ τὸ ἐχάρισεν εἰς τὸν Ἀγοράκριτον, ἐν ᾧ Στράβων ⁽⁵⁾ ἀποδίδωσιν αὐτὸ εἰς τινὰ Διοδοτὸν· ἀλλ' ὁ Ζηνοβίος ⁽⁶⁾ ῥητῶς ἀναφέρει ἐξ Ἀντιγόνου, ὅτι ἐπὶ τοῦ κλάδου μηλέας, ὃν εἶχε διὰ χειρῶν ἡ Θεὰ, ἦν ἐπιγεγραμμένος: Ἀγοράκριτος Πάριος ἐποίησεν. Ἦν δὲ τὸ ἄγαλμα κολοσσὸς δεκάπηχυς ⁽⁷⁾, ἔχων, κατὰ Πausanias ⁽⁸⁾, ἐν μὲν τῇ ἀριστερᾷ

(1) Αὐτόθ. — (2) Α, 33. — (3) Ἡσυ. φ. Ῥαμνουσίαν Νέμεσιν. - Πομπ. Μελ. II, 3. - Solin. 4, 7. — (4) Σουῖδ. φ. Ῥαμ. Νεμ. Τζετζ. Ἰλ. 2. — (5) Θ, σ. 396. — (6) Ε, 82. — (7) Ἡσυ. Αὐτόθ. — (8) Αὐτ.

τὸν κλάδον ἐκείνον, ἐν δὲ τῇ ἐτέρᾳ φιάλῃν, ἐφ' ἧς ἦσαν ἐπειργασμένοι Αἰθίοπες, καὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς στέφανον κεκοσμημένον διὰ Νικῶν καὶ ἐλάφων, ἐπὶ τοῦ βάθρου δὲ τέλος γλυφὰς παριστώσας Τυνδάρεων καὶ τοὺς παῖδας, τὴν Ἑλένην καὶ τοὺς Ἀτρεΐδας. Ἔτερα δὲ τοῦ Ἀγορακρίτου ἀναμφοισθήτητα ἔργα μνημονεύονται μόνον ἡ Ἰτωνία Ἀθηνα καὶ ὁ Ζεὺς, ἀμφοτέρα χαλκᾶ, ἐν Κορωνείᾳ ⁽¹⁾.

Ὑφ' ὁδηγίαν καὶ τῇ συνδρομῇ τοῦ Φειδίου εἰργάζετο καὶ ὁ Μεγαρεὺς Θεόκοσμος ⁽²⁾, ποιήσας Δία χρυσελεφάντινον, οὗ ὁμως μόνον τὸ πρόσωπον συνετελέσθη, το δὲ λοιπὸν ἔμεινεν ἐκ πηλοῦ καὶ γύψου, ἔνεκα τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ἐκάθητο δ' ἐπὶ θρόνου, ὃν ἐκόσμου γλυφαί, ὧρας παριστῶσαι καὶ Μοίρας. Οὗτος μετὰ τὴν ἐν Αἰγὸς Ποταμοῖς ναυμαχίαν ἐποίησε καὶ ἄγαλμα τοῦ ἐν Μεγάροις πολιτογραφηθέντος Ἑρμαίου, τοῦ Κυβερνήτου τοῦ Λυσάνδρου ⁽³⁾.

Τοῖς συνεργάταις τοῦ Ἀττικοῦ ἐργαστηρίου πρέπει νὰ συναριθμηθῇ καὶ αὐτὸς ἀναμφοδόλως ὁ ἐκ Θράκης Μανδαῖος Παιόνιος, ὁ ἐργασθεὶς τὸν ἐμπρόσθιον ἀετὸν τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ Διὸς, ἐν ᾧ ὁ Ἀλκαμένης εἰργάζετο τὸν ὀπίσθιον ⁽⁴⁾. Τοῦ αὐτοῦ ἦν καὶ Νίκη ἐπὶ στήλης ἐν Ναυπάκτῳ.

Τέλος δὲ ξένος φαίνεται ὡς ἐκ τοῦ ὀνόματος καὶ ὁ ἐν Ἀθήναις τὸ πλεῖστον ἐργαζόμενος Κρησίλας, καὶ ὡς Κυδωνιάτης μάλιστα δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐκ δύο ἐπιγραφῶν, ἃς ἀληθῶς μόνον ἐξ ἐσφαλμένων ἀντιγράφων γνωρίζομεν. Τὴν μὲν ἀναγνοὺς ὁ Φουρμόντος ἐν Ἑρμιόνη ⁽⁵⁾ ἐπὶ βάθρου ὃ ἔφερεν ἀνάθημα τῇ Χθονίᾳ Δήμητρι, ἀντέγραψεν ἐξ αὐτῆς Κρεσίδας ἀντὶ Κρησίλας, πιθανῶς τὸ Δ ἀντὶ τοῦ Λ ἐναλλάξας· ἡ δὲ ἦν ἐμ-

(1) Αὐτ. Θ, 34. — (2) Πaus. Α, 40. — (3) Αὐτ. 1, 9. — (4) Αὐτ. Ε, 20. — (5) C. I. 1195.

μετρος ἐπὶ βάθρου ἀνατεθειμένου τῇ Τριτογενεὶ Παλ-
λάδι, καὶ σώζεται μόνον ἐν τῇ Ἀνθολογίᾳ ⁽¹⁾, φέρουσα
Κρίσιαις παρὰ τὸ μέτρον, ὃ θὰ ἐπανώρθου ἢ γραφῇ
Κρησίλας. Τοῦ καλλιτέχνου τούτου ἔργα ἐπίσημα ἀνα-
φέρει ὁ Πλίνιος ⁽²⁾, λέγων ὅτι ὁ Κ ρ η σ ί λ α ς (ἐποίησε)
τραυματίας ἐκπνέοντα, ἐν ᾧ δύναται τις τὰ ἐννήση πόσον
ἐταπολείπεται προῆς· ἔτι δὲ Περιχλῆν Ὀλύμπιον, ἄξιον τῆς
ἐπωνυμίας». (Cresilas vulneratum deficientem, in quo possit
intelligi quantum resrat animæ, et Olympium Periclem dignum
cognomine). Ἀλλὰ τὴν γραφὴν Cresilas ἔχουσι δύο μόναι
χειρόγραφα, τὸ τοῦ Μονάχου καὶ τὸ τῆς Βαμβέργης,
ἄλλα δὲ φέρουσιν ἀντ' αὐτῆς Ctesilaus. Δύο ὁμως ἑτε-
ραι μαρτυρίαι συντρέχουσι συνδυαζόμεναι εἰς ἀπόδει-
ξιν ὅτι ἡ πρώτη εἶναι ἡ μόνη ὀρθή. Ἐκ τούτων ἡ μὲν
εἶναι βάθρον εὑρεθὲν ἐν τῇ Ἀκροπόλει τῶν Ἀθηνῶν, καὶ
φέρον τὴν ἐπιγραφὴν· «Ἑρμοόλυκος Διῖτρεφοῦς ἀπαρχήν·
Κρησίλας ἐποίησε» ⁽³⁾. ἡ δ' ἑτέρα εἶναι χωρίον τοῦ Παυ-
σανίου ⁽⁴⁾, ἀναφέροντος ἐν τῇ Ἀκροπόλει χαλκοῦν ἀν-
δριάντα Διῖτρεφοῦς κατατετοξευμένου. Ἦν δ' οὗτος ὁ
πесὼν πρὸ τῆς Μυκαλίσσου τῆς Βοιωτίας, ὅτε κατεῖ-
γεν εἰς τὴν πατρίδα των τοὺς Θρᾶκας, οἵτινες ἐλθόν-
τες εἰς ἐπικουρίαν τῶν Ἀθηναίων ἐν Ὀλυμ. 94 γ', δὲν
εἶχον προφθάσει νὰ συνοδεύσωσι τὸν Δημοσθένην εἰς
Σικελίαν. Προφανέστατον εἶναι ὅτι ὁ τοῦ βάθρου Διῖτρε-
φῆς, καὶ ὁ τραυματίας τοῦ Παυσανίου εἰσὶν εἷς καὶ ὁ
αὐτός. Τινὲς ⁽⁵⁾ ἀληθῶς παρετήρησαν ὅτι ἡ ἀπαρχὴ
τὴν ἀνάθημα εὐχαριστήριον, οἷον δὲν ἤρμοζε τῷ Ἑρμο-
όλυκῳ διὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του. Ἀλλ' ἐλησμό-

(1) Ἀνθολ. Ἀναλ. Γ, 119.— (2) 34, 19, 14.— (3) Rang.
Ant. Hell. 42. — (4) A, 23. — (5) Bergk, Zeitschr. f. Altth.
Wissensch. 1845, σελ. 902. — Overbeck, Gesch. d. griech.
Plast. I, 294.

νησαν ὅτι καὶ ὁ Πλίνιος περὶ τραυματίου μόνον ὁμιλεῖ, ὃ ἐνέμενεν ἔτι ζωῇ, καὶ κατὰ Θουκυδίδην ὁ Διῖτρεφὴς ἐπέζησεν εἰς τὴν κατατόξευσιν, διότι τινὰ ἔτη μετ' αὐτὴν, ἐν Ὀλυμ. 92 β' ἐπέμφθη ἵνα μεταβάλλῃ τὴν πολιτείαν τῆς Θάσου (1). Δι' αὐτὴν λοιπὸν ταύτην τὴν θαυμασίαν διάσωσιν τοῦ πατρός του ἀνέθηκεν ὁ Ἑρμόλυκος ὡς ἀπαρχὴν τὸ ἄγαλμα τοῦ Κρησίλου. Ἐξ αὐτοῦ φαίνεται ὅτι ὁ καλλιτέχνης οὗτος ἦν πολὺς περὶ τὴν ἔκφρασιν τῆς λαισθίας τῶν τραυματιῶν ἀγωνίας. Κατὰ τὸ προμνημονευθὲν χειρόγραφον τοῦ Μονάχου, ὁ Πλίνιος ἀναφέρει (2) αὐτὸν τοῦτον τὸν Κρησίλαν, ὃν καὶ ἐνταῦθα ἄλλα χειρόγραφα Κτησίλανον ὀνομαζοῦσιν, ὡς παρουσιάσαντα εἰς τὸν ἐν Ἑφέσῳ διαγωνισμόν Ἀμαζόνα, ἧτις ἐκρίθη τρίτη μετὰ τὴν τοῦ Πολυκλείτου καὶ τοῦ Φειδίου· τετάρτην δὲ καταριθμῇ τὴν ποιηθεῖσαν ὑπὸ τινος Κύδωνος, ἴσως κατὰ λάθος τὸ τοπικὸν ἐπιθετὸν τοῦ Κρησίλου ὡς ἄλλου καλλιτέχνου ὄνομα ἐκλαβὼν (3). Καὶ εἰς ἕτερον δὲ χωρίον κατωτέρω (4), ἐν ἀλφαριθμητικῷ καταλόγῳ μεταξὺ τῶν γραμμάτων C καὶ D μνημονεύει ὁ Πλίνιος τινὸς Δησιλάου (Desilaus), ἐν ἄλλοις χειρογράφοις Κτησιλάου καὶ αὐτοῦ γραφομένου, ποιήσαντος «δορυφόρον καὶ τετραυματισμένην Ἀμαζόνα», ὄντος δὲ πιθανῶς τοῦ αὐτοῦ τῷ Κρησίλῳ, διότι εἰς αὐτὸν δικαιωματικῶς ἀνήκει τὸ ἔργον ὡς συγγενὲς πρὸς τὸ ἦθος τῆς τέχνης αὐτοῦ, οἷον φαίνεται ἐν τῷ ἀγάλματι τοῦ Διῖτρεφούς. Τετραυματισμένης Ἀμαζόνος πολλὰ σώζονται ἐν τοῖς Μουσείοις ἢ ἀντίτυπα ἢ μεταπλάσεις, ἀναγόμεναι εἰς τὸ αὐτὸ πρωτότυπον, πιθανῶς αὐτὸ τὸ τοῦ Κρησίλου. Ἐν τῶν ἀρίστων εἶναι τὸ τοῦ Καπιτωλείου Μουσείου, ὑπὸ τινος Σωσικλέους, κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν του γενόμενον (Πίν. I, 1), καὶ μόνους

(1) Θουκ. Α, 23. — (2) 34, 19. — (3) Jahn ἐν Bericht d. Sächs. Gesellsch. 1850. — (4) 34, 19, 15.

τοὺς βραχίονας ἔχον νεωστὶ προστεθειμένους. Ἐπὶ τοῦ προσώπου αὐτοῦ φαίνεται μετρία τις δυσθυμία καὶ νάρκωσις, διὰ τῆς μιᾶς χειρὸς μακρύνει τὸ ἐνδύμα ἀπὸ τῆς πληγῆς, ἐν ᾧ ἐγείρει τὴν ἄλλην ἵνα μὴ ἐγγίση τὸ ἀλγοῦν μέρος. Ὡς πρὸς τὸν Περικλῆν δὲ θαυμάζει ὁ Πλίνιος τὴν τέχνην τοῦ Κρησίλου, παριστῶσαν τοὺς εὐγενεῖς ἄνδρας ἐπὶ εὐγενεστέρους (*Mirumque in hac arte est quod nobiles viros nobiliores fecit*). Τοῦ Περικλέους δύο σῶζονται προτομαί, μία ἐν Μονάχῳ ⁽¹⁾, καὶ ἄλλη, κρείττων αὐτῆς, ἐν τῷ Βρεταννικῷ Μουσεῖῳ ⁽²⁾, μὴ ἔχουσαι ὁμως τὸ μεγαλεῖον ὃ αἰνίττονται αἱ λέξεις τοῦ Πλινίου.

Ἀργεῖον Ἐργαστήριον.

Ἐν ᾧ δὲ τοιαύτην ἐλάμβανεν ἐν Ἀθήναις ἡ τέχνη ἀνάπτυξιν, συνεβάδιζε συγχρόνως καὶ τὸ Ἀργοσικυώνιον ἐργαστήριον, ὅπου εἶδομεν ἤδη διαπρέψαντας τὸν Ἀγελάδαν καὶ τοὺς περὶ τὸν Ἀριστοκλῆν καὶ τὸν Κίαναχον. Ἰδίως δὲ τοῦ Ἀργεῖου μᾶλλον εἰς πολιτικὴν ἀρθέντος περιοπὴν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ἔνεκα μάλιστα τῆς μετὰ τῶν Ἀθηνῶν σταθερᾶς συμμαχίας αὐτοῦ, συνεκεντρώθη εἰς αὐτὸ κυρίως καὶ ἡ καλλιτεχνικὴ τῆς Πελοποννήσου δραστηριότητος.

Ὁ περιφημότερος δὲ τοῦ Ἀργολικοῦ ἐργαστηρίου τεχνίτης, πρὸς αὐτὸ ὑπάρξας ὅ,τι ὁ Φειδίας πρὸς τὸ Ἀττικόν, ἄλλως τε σύγχρονος καὶ συμμαθητῆς ἐκείνου, καθ' ὃ διδαχθεὶς ἐπίσης παρὰ τῷ Ἀγελάδᾳ ⁽³⁾, ἐγένετο ὁ Π ο λ ύ κ λ ε ι τ ο ς, Ἀργεῖος τὴν πατρίδα, ὑπὸ δὲ Πλινίου λεγόμενος Σικυώνιος, εἴτε καθ' ὃ ἐν Σικυῶνι γεννηθεὶς, ἐργαζόμενος δ' ἐν Ἀργεῖ, εἴτε μᾶλλον διὰ τὴν

(1) Schorn, περιγραφή τῆς Γλυπτοθήκης. — (2) Marbles of the Brit. Mus. 2, p. 32. — (3) Pl. 34, 19, 19.

ταυτότητα τοῦ ἐργαστηρίου. Ὡς κορυφαῖος δὲ τῶν δωριέων καλλιτεχνῶν, καὶ τὸ δῶριον ἐργαστήριον εἰς ὑπερτάτην προαγαγὼν ὠριμότητα, ἦν ἐπόμενον νὰ ἔχῃ ὑπὲρ πάντα ἄλλον τὰς ιδιότητας μάλιστα αἰτινες ἀπέβρεον ἐκ τοῦ δωρικοῦ χαρακτῆρος, τὴν γλαφυρότητα καὶ τὴν συμμετρίαν· καὶ τῷ ὄντι αἱ ἀρεταὶ αὗται διέλαμπον εἰς βαθμὸν ἑξοχὸν ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ.

Τὸ μέγιστον καὶ ἐπισημότερον αὐτῶν, ἀνάλογον πρὸς τοῦ Φειδίου τὸν Δία, ἦν ἡ Ἡρα, χρυσελεφαντίνη καὶ αὐτῇ, ἣν ἐποίησεν ὅταν ἐν Ὀλ. 89 β' ἐκάη τὸ ἀρχαῖον καὶ περίφημον Ἡραῖον τοῦ Ἀργεῖος. Ἡ χρονολογία αὐτῇ, ὡς καὶ τὸ διπλοῦν τοῦ καλλιτέχνου ἐθνικόν, ἐπεισαν τὸν Θερίσιον ὅτι ὑπῆρχον δύο Πολύκλειτοι (πλὴν τοῦ τρίτου ⁽¹⁾), πολὺ μεταγενεστέρου, μαθητοῦ δὲ τοῦ Ναυκίδου), ὁ μὲν Σικυώνιος, μαθητῆς τοῦ Ἀγελάδα, ὃν τίθησι περὶ Ὀλ. 66, ὁ δὲ Ἀργεῖος, ὁ ποιήσας τὴν Ἡραν, ὡς ῥητῶς λέγει ὁ Πausanias. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη ἐπίνοια ἀποβαίνει ὅλως περιττῇ, ἂν ἀναλογισθῶμεν ὅτι ὁ Ἀγελάδας μετὰ Ὀλ. 80, β'. ἐποίησε Δία τοῖς Μεσσηνίοις διὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Ναυπάκτου. Ὁ Πολύκλειτος ἄρα ἐδύνατο νὰ μαθητεύσῃ παρ' αὐτῷ τεσσαράκοντα ἔτη πρὶν ἢ, ἴσως γέρων, ποιήσῃ τὸ μέγα τοῦ ἀριστοῦργημα μεταξὺ τῶν τελευταίων τοῦ ἔργων, ὡς καὶ ὁ Φειδίας.

Κατὰ Πausanias ἦν τὸ ἄγαλμα τῆς Ἡρας κολοσιαῖον, ἐπὶ θρόνου καθήμενον, τὴν κεφαλὴν ἀνεδεδεμένον στεφάνῳ, ἔχοντι ἐπειρασμένας τὰς ὀπαδοὺς τῆς Θεᾶς, τὰς Χάριτας καὶ τὰς Μοῖρας. Καὶ εἰς μὲν τὴν μίαν τῶν χειρῶν εἶχε σκῆπτρον, ἐφ' οὗ ἐκάθητο κόκκυξ, ὡς σύμβολον τοῦ ἱεροῦ αὐτῆς γάμου μετὰ τοῦ Διὸς, εἰς δὲ τὴν ἄλλην καρπὸν βροῖας διὰ λόγον «ἀπόρρητον» κατὰ τὸν περιηγητὴν ⁽²⁾, ἴσως δὲ καὶ αὐτὸν ὡς τοῦ γά-

(¹) Πaus. B, 17.— (²) B, 17.

μου επίσης γενικὸν ἔμβλημα, ἢ εἰς ἔνδειξιν τοῦ θριαμβοῦ τῆς Ἡρας κατὰ τῆς ἀντιζήλου τῆς Δήμητρος, ἥτις ἐμίσει τὸν καρπὸν τοῦτον ὡς σύμβολον τοῦ γάμου τοῦ Πλούτωνος καὶ τῆς Περσεφόνης. Μάξιμος δ' ὁ Τύριος⁽¹⁾ περιγράφει τὴν Θεάν ὡς «λευκώλεον, εὐήμονα, ἐλεφαντόπτην, εὐώπιν, βασιλικῶς ἰδρυμένην ἐπὶ θρόνου χρυσοῦ» καὶ ὁ Μαρτιάλος⁽²⁾ τὴν λέγει «βοῶπιν, αἰθριον ἔχουσαν μέτωπον, καὶ μεγαλειότητα ἐμφαίνουσαν καὶ μεγαλοπρέπειαν» ἐν δ' ἐπιγράμματι τοῦ Παρμενίωνος λέγεται ὅτι ὁ Πολύκλειτος ἐδείκνυε τοῦ σώματος τῆς Ἡρας τοῦ μόνον ὅσον ἐπετρέπετο νὰ ἰδῶσι θεοὶ καὶ ἄνθρωποι, συνεκάλυψε δ' ὅτι μόνος ὁ ὀφθαλμὸς τοῦ Διὸς εἶχε διακαίωμα νὰ ἰδῇ. Ὡς δ' εἰς τὴν διάπλασιν τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς ὁ Φειδίας ἐνεπνεύσθη ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου, οὕτως εἰς τὴν τῆς Ἡρας ἐνεπνεύσθη ὁ Πολύκλειτος ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Φειδίου, πρὸς τὸν ἔνδοξον αὐτοῦ συμμαθητὴν ἀντιφιλοτιμηθεὶς, καὶ πρόβλημα προθεὶς ἑαυτῷ νὰ δημιουργήσῃ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς ἀντίστοιχον πλάσμα καὶ ἀντάξιον σύντροφον. Ἐκ τῶν προτέρων ὁμως τοῦτο εἰκότως ἡλαττοῦτο τοῦ Φειδαϊκοῦ, καθ' ὃ εἰς κατωτέραν ἀνῆκον ἀντιλήψεως σφαῖραν, καὶ προτιθέμενον νὰ διαπλάσῃ, οὐχὶ ὡς ἐκεῖνο τὸν ὑπέρτατον δημιουργὸν τοῦ παντός, ἀλλὰ τὴν συμβίαν μόνον αὐτοῦ, τῆς γυναικείας ἀξίας τὴν σεβαστὴν παραστάτιν, τὴν προστάτιν τέλος τοῦ ἐγγάμου βίου, ἰδέας κοινωνικῆς ὅλως καὶ ἀνθρωπίνης. Διὰ τοῦτο ἐποίησεν αὐτὴν εὐθρονον, αἰδημόνως ἐσταλμένην, ποδῆρην ἀναμφιβόλως χρυσοῦν χιτῶνα φέρουσαν, ὡς ὁ Ζεὺς, καὶ βαθύκολπον τὸ ἱμάτιον, ἐφ' οὗ ἔτι λευκότεροι ἀνεφαίνοντο οἱ γυμνοὶ ἐλεφάντινοι αὐτῆς βραχίονες. Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἔφερε τὸν στέφανον τῶν Χαρίτων καὶ τῶν Ὁρῶν, αἵτινες ἦσαν αἱ ὠριμώτεραι αὐτῶν σύντροφοι. Τὴν δὲ μορφήν αὐτῆς, ὑπὸ με-

(1) Διὰτ. ΙΔ, 6. — (2) Χ, 89.

γάλων καὶ ὠραίων ὀφθαλμῶν ζωογονουμένην, λέγουσιν αἰθρίαν αἱ περιγραφαί, ὡς Θεᾶς ἰσχυρᾶς, μεγαλοπρεπῆ ὡς τῆς μεγάλης Θεᾶς, τῆς ὑπερηφάνου *εκουριδῆς ἀλόχου* τοῦ Διὸς, καὶ τὸ κάλλος αὐτῆς ἦν οὐχὶ τὸ τοῦ ἑαρινοῦ κάλυκος, ἀλλὰ τὸ τοῦ ἀχμαίου ῥόδου τοῦ θέρους, οὐχὶ τὸ τρυφερόν, ἀλλὰ τὸ πλήρες καὶ ὠριμον τῆς ἐντελοῦς γυναικὸς, ἣτις ὁμως, εἰς τὴν Κάναχον πηγὴν λουομένη, οὐδέποτε ἐμαραίνεται, καὶ ἀνελάμβανε τὴν λαμπρὰν αὐτῆς νεότητα πάντοτε. Καὶ περὶ αὐτῆς ὡς καὶ περὶ τοῦ Διὸς θαυμαστικῶς ἐξεφράζοντο οἱ ἀρχαῖοι, καὶ ἐπιγράμματα ἔψαλλον αὐτῆς τὴν ἐντέλειαν, καὶ ἔλεγον, ὡς περὶ ἐκείνου, οὕτω καὶ περὶ αὐτῆς, ὅτι ἐξ αὐτοψίας ἐποίησεν αὐτὴν ὁ Πολύχλειτος ⁽¹⁾ (*ἀό καὶ μόνος ὄμμασιν Ἦρην ἀθρήσας*), καὶ ὡς ἐκείνου, οὕτω καὶ αὐτῆς οὐδεμία σῶζεται μίμησις βεβαίως μαρτυρουμένη. Ἰδέαν δὲ μόνον δύναται νὰ παρέξῃ τῆς ὑπερηφάνου καὶ εὐγενοῦς καλλονῆς τῆς Θεᾶς ἀργολικόν τι σωζόμενον ⁽²⁾ νόμισμα (Πίν. I, 2), καὶ αὐτῆς γνησιώτερον ἔτι καὶ ἐντελέστερον ἀποτύπωμα ὑποτίθεται ἡ κεφαλὴ τῆς Λουδοβισίας ἐπαύλεως (Πίν. I, 3), ἣτις πνέει ἡμερον καὶ ἀθόρυβον μεγαλειότητα. Οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῆς εἰσὶν ὑπερήφανοι· αἶθριον ἔχει τὸ μέτωπον καὶ νεανικόν, τὴν πλουσίαν τῆς δὲ κόμην περὶ αὐτὸ φαίνονται διαθεῖσαι αὐταὶ αἱ Χάριτες, ἃς ὁμως, διὰ τὸ μικρὸν τῶν διαστάσεων ἐπὶ τοῦ βασιλικῶς διαδεδεμένου στεφάνου ἀντικατέστησαν ἀνθέμια ὡς καὶ ἐπὶ τῆς προτομῆς τοῦ νομίσματος. Ἡ εὐθύτονος ῥίς, τὸ αὐστηρὸν μᾶλλον καὶ ἐλαφρῶς πρὸς τὸ ἄνω κυρτούμενον γεῖλος, τὸ κανονικῶς στρογγύλον τοῦ πώγωνος, καὶ ἡ ἰσχυρὰ τοῦ τραχήλου ἀνάπτυξις, ἐμφαίνουσιν ἀκμὴν ἡλικίας, καὶ παριστῶσι τὸ κανονικώτατον πρότυπον τῆς ἐντελεστάτης γυναικειάς

(1) Ἀνθολ. Ἀναλ. 5, σ. 202.— (2) Cadalvène, Recueil de méd. gr. Pl. 8, n. 1.

μορφῆς, τῆς ἀρυομένης τὸ κάλλος τῆς ἐκ τοῦ ἀκριβοῦς μέτρου καὶ οὐχὶ ἐκ συμπτωμάτων ἐξωτερικῶν καὶ τυχαίων.

Ὡς δὲ διηύθυνεν ὁ Φειδίας τὴν γλυπτικὴν ἐπικόσμησιν τοῦ Παρθενῶνος, καὶ διὰ τῶν μαθητῶν καὶ συνεργατῶν του τὴν τοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς ἐν Ὀλυμπίᾳ, τὸ αὐτὸ βεβαίως ἐπραξε καὶ ὁ Δωριεὺς ἐφάμιλλος αὐτοῦ ὡς πρὸς τὸ Ἡ ρ α ῖ ο ν, οὐ, κατὰ Πausanίαν (1), αἱ μετόπαι καὶ ἡ ζωοφόρος παρίστων γέννησιν Διὸς, Γίγαντομαχίαν καὶ τὸν τρωϊκὸν πόλεμον. Ὅτε ἐν ἔτει 1855 ἐνῆργησα ἀνασκαφὰς κατὰ τὴν θέσιν τοῦ ναοῦ τούτου, εὗρον ἐν αὐταῖς πολυπληθῆ τμήματα, δυστυχῶς συντρίμματα μόνον τοῦ γλυπτικοῦ κόσμου τοῦ ναοῦ, ἀνεπίδεκτα σχεδὸν συναρμολογίας καὶ συμπληρώσεως· οὐχ ἦττον ὁμως πτυχαί, πόδες, χεῖρες, καὶ πρὸ πάντων αἱ σωζόμεναι κεφαλαί, εἰσὶ ῥυθμοῦ τοῦ εὐγενεστάτου, ἀναλόγου τὴν ἐντέλειαν πρὸς τὸν Φειδαϊκόν· καὶ ἂν ἐκ τῶν ἐλαχίστων τούτων ἐδυνάμεθα νὰ τολμήσωμεν κρίσιν περὶ αὐτῶν, θὰ ἐλέγομεν τὴν καλλονὴν αὐτῶν ἐξ εὐρύθμου τέχνης μᾶλλον ἢ ἐξ ὑψηλῆς ἐμπνεύσεως ἀπορρέουσας.

Καὶ τοιαύτη ματυρεῖται τῷ ὄντι ἡ τέχνη τοῦ Πολυκλείτου, οὐχὶ θυγάτηρ τῆς ἀνωτάτης ἐκείνης ἐπιπνοίας, ἥτις ἐπινόει τὴν μορφήν τῶν Θεῶν, ἀλλὰ νομοθέτις τῆς ἀκριβοῦς συμμετρίας, ἥτις ἐγκρύπτει κατὰ μέγα μέρος τὸ μυστήριον τοῦ γήινου κάλλους. Ταύτης προῖδον ἦτον ἡ Ἡρα, καὶ πρὸς ταύτην συγγενῆς ἡ διάπλασις τοῦ ἐφηβικοῦ σώματος, τῆς ἡλικίας εἰς ἣν ἡ φύσις ἀποτυποῖ τὴν ἐντελεστέραν τῆς συμμετρίας. Διὰ τοῦτο, καθὼς ὁ Μύρων, ὁ εἰς τὴν ἐπίδειξιν χαίρων τῆς ὑπερτάτης ἐντάσεως τῆς ἀνδρικῆς δυνάμεως, διέπλασε τὸν Ἡρακλῆν ὡς τῆς ἰδίας αὐτοῦ εἰδικότητος παραστάτην, οὕτως ὁ Πολύκλειτος ἐποίησεν Ἑρμῆν (2), τὸν Ἐναγώ-

(1) B, 17. — (2) Pl. 34, 49, 2.

νιον πάντως, ἐν Λυσιμαχίᾳ τῆς Αἰτωλίας, ἴσως τὸ πρωτότυπον τοῦ ἐν Ῥώμῃ Βελθεδερίου λεγομένου Ἑρμοῦ. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτων, καὶ δύο προσέτι Ἑρακλέων, ὧν ὁ εἰς ὑποτίθεται «Ἡγήτωρ», ὑπὸ τινων οὕτω διορθούντων τὸ κείμενον τοῦ Πλινίου εἰς τὸ αὐτὸ χωρίον, καὶ ὁ ἄλλος ἦν Ὑδροκτόνος ⁽¹⁾, ἀμφοτέρω νέοι Ἑρακλεῖς πιθανῶς, ἀλλὰ Θεῶν ἢ ἡρώων ἀγάλματα τοῦ Πολυκλείτου δὲν ἀναφέρονται· διότι, ὡς εἵπομεν, ἡ γλυφίς του σπανίως μετεωρίζομένη εἰς ποίησιν τῶν Θεῶν, ἐπεδίωκε μάλιστα τὴν διάπλασιν τοῦ ἀνθρωπ. σώματος εἰς τὴν ἀρτιωτέραν αὐτοῦ ἀνάπτυξιν, οἷα ἦτον ἡ τῶν ἐφήβων ἀθλητῶν μάλιστα. Τοῦτο μαρτυρεῖ καὶ ὁ Κουίγκτιλιανὸς λέγων ⁽²⁾·

«Ἐπιμέλεια καὶ κόσμος εὔρηται παρὰ τῷ Πολυκλείτῳ μάλιστα ἢ παρὰ πᾶσι τοῖς λοιποῖς· ἀλλ' εἰ καὶ ὑπὸ τῶν πλείστων αὐτῷ ἀποδίδονται τὰ πρωτεῖα, δικαίως ὅμως εἰρήσθω ὅτι ἐλείπει αὐτῷ ἡ βαρύντης. Τῇ μὲν ἀνθρωπίνῃ μορφῇ ἀπέδοτο κόσμον ἀξιοπρεπείας ἀνώτερον τῆς ἀληθείας· εἰς τὸ τῶν Θεῶν ὅμως ἔψος δὲν φαίνεται ἐντελῶς ἀναδιδασθεῖς. Ἀπέφυγε μάλιστα καὶ τὴν ὀριμωτέραν ἡλικίαν, καὶ οὐδέποτε ἐτόλμησέ τι ὑπὲρ τὰς λέας παρειάς».

Εἰς τὸ εἶδος δὲ τοῦτο διάφορα ἐθαύμαζον ἀριστουργήματα αὐτοῦ οἱ ἀρχαῖοι, τὸν γυμνὸν «Ἀποπτερνίζοντα» (talo incessentem) ⁽³⁾, παγκρατιαστὴν πιθανῶς, ποιούμενον χρῆσιν τῆς πτέρνης αὐτοῦ· ἔτι δ' «Ἀποξυόμενον» (se distringentem), παλαιστὴν μετὰ τὸν ἀγῶνα διὰ τῆς σπλεγγίδος καθαριζόμενον. Τούτου ἢ τοῦ Λυσιππείου λίθινον ἀντίγραφον εἶναι πιθανῶς ὁ ἀνδριάς ὁ ἐν 1849 ἐν Ῥώμῃ εὑρεθείς ⁽⁴⁾, ἔφηβος γυμνὸς ρυθμοῦ αὐστηρῶς ὠραίου καὶ ἐργασίας ἐντελεστάτης, ὅστις τὸν δε-

(1) Cic. de Orat. II, 16. — (2) XII, 10, 7. — (3) Pl. αὐτ. — Ἴδε καὶ Φιλοστρ. σ. 435. — (4) Thiersch, Abh. d. Münch. Akad. 1850.

ξιὸν βραχίονα προτείνων, καὶ τὴν εὐγενῆ κεφαλὴν πρὸς αὐτὸν κλῶν, φαίνεται ἀποξέων αὐτὸν διὰ στλεγγίδος ἣν ἐκράτει ἄλλοτε ἐν τῇ ἀριστερᾷ. Οἱ Ἀστραγαλίζοντες αὐτοῦ, ⁽¹⁾, πιθανῶς παῖδες, καὶ ἴσως αὐτοὶ οὗς ὁ Λουκιανὸς ὀνομάζει Ἑρωτα καὶ Γανυμήδην ἐθεωροῦντο, κατὰ τὸν Πλίνιον, ὑπὸ πολλῶν ὡς τὸ θαυμασιώτατον ἔργον τῆς γλυπτικῆς. Εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν ἀνήκε, περίφημος ὢν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, καὶ τοῦ Ἀποξυομένου ἀνάλογος, ὁ χαλκοῦς τοῦ Πολυκλείτου Διαδοῦμενος, νικητὴς εἰς γυμνικὸν ἀγῶνα, δέων περὶ τὴν κεφαλὴν του τὴν νικητήριον τενίαν, «ἀπαλὸς νεανίας» (*molliter juvenis*) κατὰ Πλίνιον, μνημονευόμενος καὶ ὑπὸ τοῦ Λουκιανοῦ ⁽²⁾ διὰ τῶν ἐξῆς λόγων. «Τὸν διαδόμενον τὴν κεφαλὴν τῇ τετρίᾳ τὸν καλόν». Περὶ τοῦ ἀριστουργήματος τούτου λέγει ὁ Πλίνιος ὅτι ἐπωλήθη ἑκατὸν ταλάντων. Σχεδὸν δὲ βεβαίως τούτου ἀντίγραφον εἶναι ὁ ἐκ τῆς Φαρνεσιανῆς ἐπαύλεως λίθινος Διαδόμενος (Πίν. I, 4), ὅστις μεγίστην ἔχει σχέσιν μετὰ τοῦ Ἀποξυομένου τῆς Ῥώμης καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀντίληψιν, καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐργασίαν τοῦ συμμετρου καὶ ὠραίου γυμνοῦ σώματος, καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐμβριθὴ ἐκφρασιν, καὶ ὡς πρὸς αὐτὴν ἔτι τὴν θέσιν τῆς κεφαλῆς.

Ἐτι δὲ περιφημότερος τούτου ἦτον ὁ καλούμενος Δορυφόρος, «παῖς ἀνδρικὸς» (*viriliter puer*), κατὰ τὸν ἴδιον Πλίνιον, ἔργον ἀποτελοῦν, ὡς φαίνεται, μετὰ τοῦ Διαδομένου τὰ δύο ἄκρα ὅρια τοῦ κυριωτέρου τρόπου τοῦ Πολυκλείτου, καὶ τοσοῦτον ἐξαισίον, ὥστε ὁ Λύσιππος αὐτὸ ἀνεγνώριζεν ὡς διδάσκαλόν του ⁽³⁾, καὶ ὁ Κικέρων αὐτὸ κηρύττει ὡς τὸ πρῶτιστον τοῦ καλλιτέχνου ἀριστοῦργημα ⁽⁴⁾. Ὡς κυριώτατον τῆς ἐντελείας αὐτοῦ προσὸν πρέπει εἰκότως γὰρ ὑποθέσωμεν τὴν συμμετρίαν,

(1) Pl. Αὐτ. — (2) Φιλοφ. 18. — (3) Cic. Brut. 86. —

(4) Orat. 2. 5.

ἥτις ἦτον ἡ χαρακτηριστικὴ ἀρετὴ τοῦ δωρίου ρυθμοῦ
 μὲν ἐν γένει, ἰδιαίτατως δὲ τῆς γλυφίδος τοῦ Πολυ-
 κλείτου. Ὁ τοσοῦτον περίφημος οὗτος ἀνδριάς ἦν αὐ-
 τὸς πιθανώτατα ὁ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καλλιτεχνῶν θεω-
 ρηθεὶς ὡς κανὼν τῶν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος ἀναλο-
 γιῶν, ἐξ ὧν ἠρύοντο τῆς ἐντελοῦς συμμετρίας τὰ ὑπο-
 δείγματα, καὶ κανὼν τῶ ὄντι διὰ τοῦτο κληθεὶς, εἰ
 καὶ ὑπὸ τινων ἄλλως στιζόντων τὸ περὶ αὐτοῦ χωρίον
 τοῦ Πλινίου, ἐξηλήφθη ὅτι ἄλλος ἦν ὁ δορυφόρος καὶ
 ἄλλος ὁ Κανὼν (Idem et Doryphorum virititer puerum (:) *fecit et quem canona artifices vocant, lineamenta artis ex eo petentes*). Ὅτι δ' ἦν ὁ κανὼν οὗτος τοῦ εὐρυθμοτάτου ἀν-
 θρωπίνου σώματος πρότυπον, διδάσκει ἐμπεριπτατωμένως
 ὁ Λουκιανὸς διὰ τῶν ἐξῆς⁽¹⁾. «Τὸ δὲ σῶμα κατὰ τὸν Πολυ-
 κλείτου Κανόνα ἤδη ἐπιδείξει μοι δοκῶ. Μῆτε γὰρ ὑψηλὸς
 ἄγαρ ἔστω καὶ πέρας τοῦ μετρίου ἐπιμήκης, μῆτε ταπεινὸς
 καὶ παννύχης τὴν φύσιν, ἀλλ' ἔμμετρος ἀκριβῶς οὔτε πολύ-
 σαρκος, ἀπύθανον γάρ· οὔτε λεπτὸς εἰς ὑπερβολὴν, σκελετω-
 δεὶ γὰρ τοῦτο καὶ νεκρικόν». Ἐτι δὲ μᾶλλον λεπτολογεῖ
 ὁ Γαληνὸς περὶ αὐτοῦ⁽²⁾ λέγων. «Τὸ δὲ κάλλος οὐκ ἐν
 τῇ τῶν στοιχείων, ἀλλ' ἐν τῇ τῶν μορίων συμμετρίᾳ συνί-
 στασθαι νομίζει, δακτύλου πρὸς δάκτυλον δηλονότι, καὶ συμ-
 πάντων αὐτῶν πρὸς τὸ μετακάριον καὶ καρπὸν, καὶ τού-
 των πρὸς πῆχυν, καὶ πῆχεως πρὸς βραχίονα, καὶ πάντων
 πρὸς πάντα, καθάπερ ἐν τῷ Πολυκλείτου κανόνι γέγραπται». Ὑπέλαβον δ' ἐκ τούτων νεώτεροί τινες⁽³⁾, ὅτι ὁ κανὼν
 οὗτος ἦν οὐδὲν ἕτερον ἢ ὁ τῶν Αἰγυπτίων, οἵτινες διή-
 ρουν εἰς μέρη 21 τ' ἀγάλματά των, κατὰ τὴν μαρτυρίαν
 τοῦ Διοδώρου, ἣν ἐπικυροῖ καὶ σωζομένη Αἰγυπτιακὴ

(1) Π. Ὀρχηστ. 75. — (2) Π. Ἰπποκρ. καὶ Πλατ. Ε, σελ. 255. — (3) Charles Blanc, Gazette des Beaux arts, 1860 p. 203.

γραφὴ (1), διὰ γραμμῶν εἰς μέρη 21 1/4 διηρημένη μετὰ τοῦ κεφαλοδέσμου, καὶ τὸν μέσον τεταμένον δάκτυλον τῆς χειρὸς ὡς μονάδα ἔχουσα. Ἀλλὰ καὶ ἂν εἶχον ἀληθῶς οἱ Ἕλληνες γλύπτει μονάδα τινά, καὶ ἂν ἦτον ἴσως αὕτη ὁ δάκτυλος, δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσι τῆς ἀρχαίας τέχνης τ' ἀριστουργήματα ὡς προϊόντα ἀπλοῦ συνδυασμοῦ τυφλῶν καὶ ἀκάμπτων ἀναλογιῶν, καὶ τὸ πολὺ ἦσαν αὗται, ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ ἰδίῳ τοῦ Πολυκλείτου, ὁ πρῶτος σκελετὸς ὃν ἐνέδουε καὶ διεμόρφου τῆς ἁρμονίας τὸ εὐγενέστερον αἰσθημα.

Βεβαίως ὁ τεχνίτης οὗτος, ὁ ἐξόχως διαπρέπων εἰς τὸν συνδυασμὸν τοῦ νεανικοῦ κάλλους μετὰ τῆς ἀθλητικῆς ῥώμης, ἦν ὁ πάντων καταλληλότητος ὅπως παρουσιασθῇ εἰς τὸν ἐν Ἑφέσῳ διαγωνισμόν, οὗ τὸ πρόβλημα ἦν ἡ διάπλασις Ἀμαζόνος, τῆς παρθενικῆς δηλαδὴ τρυφερότητος κοσμούσης τὴν ἀνδρείαν τοῦ πολεμιστοῦ. Καὶ αὐτὸς τῷ ὄντι ἔλαβε, κατὰ Πλίνιον (2), τὸ ἄθλον, διαγωνισθεὶς πρὸς τὸν Φράδμονα, τὸν Κρησίλαν, τὸν Κύδωνα (3), καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν Φειδίαν.

Τέλος δ' ἀναφέρονται αὐτοῦ καὶ εἰκονικοὶ ἀνδριάντες, οἷος ὁ τοῦ Ἀρτέμιωνος τοῦ ἐπικαλουμένου περιφορήτου (4), εἴτε τοῦ θηλυδρίου ἐκείνου, οὗ μνημονεύει ὁ Ἀνακρέων, εἴτε τοῦ ἐπὶ Περικλέους ζῶντος χωλοῦ μηχανοποιοῦ (5).

Περὶ τῶν ἔργων τοῦ Πολυκλείτου ὁ Πλίνιος παραθέτει (6) γνώμην τοῦ Οὐάρωνος, καθ' ἣν ἦσαν πάντα τετράγωνα, καὶ σχεδὸν καθ' ἑν ὑπόδειγμα εἰργασμένα (Quadrata tamen ea esse et pæne ad unum exemplum). Τὴν μαρτυρίαν δὲ ταύτην θεωρῶν ὁ Θεΐρσιος ὡς ὁλῶς ἀντι-

(1) Lepsius, choix de mon funèr. 1852. — (2) 34, 19. —

(3) Ἴδε ἀνωτ. σ. 350. — (4) Pl. αὐτ. 2. — (5) Πλούτ. Περ.

27. — (6) Αὐτ.

φάσκουσαν πρὸς τὴν γνωστὴν χάριν καὶ ποικιλίαν τῆς γλυφίδος τοῦ Πολυκλείτου, προτείνει αὐτὴν ὡς νέαν ἀπόδειξιν τῆς ὑπάρξεως δύο ὁμωνύμων καλλιτεχνῶν. Ἀλλ' ἡ ὑπόθεσις αὕτη οὐδόλως φαίνεται ἀναγκαία· διότι ἂν ὁ Πολύκλειτος, ὡς ἐκ τῶν προεκτεθέντων ἐξάγεται, ἀπέβλεπεν οὐχὶ εἰς ποικιλίαν καὶ δραστηριότητα θέσεων, οὐδ' εἰς παθῶν ἔκφρασιν, ἀλλὰ κυρίως εἰς καλλονὴν ἐν τῇ συμμετρίᾳ, εἰν' ἐπόμενον ὅτι πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ ἦσαν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον πεποιημένα καθ' ἓν πρότυπον, αὐτὸν ἐκείνον τὸν ἀπαράβατον τῆς συμμετρίας *κ α ν ο ν α*, ὃν εἶχε διαγράψει εἰς ἑαυτὸν καὶ τὴν τέχνην. *Τ ε τ ρ ά γ ω ν α* δὲ λέγει αὐτὰ ὁ Οὐάρων, ὡς κεκτημένα ἀντὶ τῆς μαλακῆς χάριτος τῶν μεταγενεστέρων τεχνουργημάτων, τὴν ἀρχαιοπρεπὴ ἐμβρίθειαν μᾶλλον ἥτις ἦν ἐπόμενον νὰ ἐμπρέπη εἰς τὴν γλυφίδα συγχρόνου καὶ συμμαθητοῦ τοῦ Φειδίου. Ἀλλως τε καὶ ἀλλαχοῦ ⁽¹⁾ αὐτὴν ταύτην ἀποδίδωσι τὴν σημασίαν ὁ Πλίνιος εἰς τὴν λέξιν *τ ε τ ρ ά γ ω ν ο ν*, λέγων ὅτι ὁ Λύσιππος (ἐπὶ Ἀλεξάνδρου), σμικρύνας τὰς κεφαλὰς, καὶ τὰ σώματα ποιήσας ἐπιμηκέστερα, μετέβαλε τὸν τετράγωνον ρυθμὸν τῶν ἀρχαιότερων, καὶ μεταξὺ τῶν τοῦ Λυσίππου ἀρχαιότερων περιείχετο ἐν τούτοις καὶ αὐτὸς ὁ Φειδίας.

Κατὰ Πλίνιον ⁽²⁾ ἐξεῦρεν (excogitasse) ὁ Πολύκλειτος τὸν τρόπον τοῦ κατασκευάζειν τὰ ἀγάλματα βαίνοντα ἐφ' ἑνὸς ποδός. Ἀλλ' ὡς ἐντελής νεωτερισμὸς δὲν νομίζομεν ὅτι δύναται τοῦτο νὰ θεωρηθῇ, διότι ἐν ἀναγλύφοις τοῦλάχιστον καὶ αὕτη ἡ προφειδαῖχὴ τέχνη ἐγνώριζε τὴν τοιαύτην τῶν ζωδίων διάθεσιν, καὶ προσέτι τὰ ἴχνη ἐπὶ τῶν βάθρων ἀποδεικνύουσιν ὅτι ἐφ' ἑνὸς ποδός ἐστηρίζετο καὶ τοῦ Πύρρου ἢ Ἀθηνᾶ Ὑγιεία, καὶ αὐτὸς ὁ Ἐπιχάρινος τοῦ Κριτίου καὶ Νησιώτου. Ἐννοεῖ δὲ μᾶλ-

(1) 34, 19, 6. — (2) 34, 19, 2.

λον θεβαίως ὁ Πλίνιος, ὅτι τῆς τοιαύτης στάσεως τῶν ἀγαλμάτων βαθυτέραν ἐποιήσατο μελέτην ἢ τοῦ Πολυκλείτου γλυφίς, καὶ ἀπέδωκεν αὐτῇ πᾶσαν τὴν φυσικότητα καὶ τὴν ἀνατομικὴν ἀκρίβειαν. Τὴν δὲ περὶ ἐπιμελείας τοῦ Πολυκλείτου μαρτυρίαν τοῦ Κουϊγκτιλιανοῦ ἐπικυροῖ καὶ τὸ γνωμικὸν ὃ κατὰ τὸν Πλούταρχον, ὁ ἴδιος ἔλεγεν ⁽¹⁾, ὅτι τὸ ἔργον τότε ἄρχεται γινόμενον εὐχερέστερον, ὅταν ὁ πηλὸς φθάσῃ μέχρι τοῦ ὄνυχος (*usque ad unguem*), ἀφ' οὗ δηλαδὴ ἐκφρασθῇ τοῦ καλλιτέχνου ἡ ἰδέα διὰ τῆς γενικῆς μορφώσεως τοῦ ἔργου, καὶ τῷ μένει μόνον ἡ τελευταία καὶ λεπτολόγος ἐξεργασία, ἣν οὐχὶ δι' ἐργαλείου, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ τοῦ ὄνυχος ἀπετελείει ὁ ἐπιμελὴς καλλιτέχνης. Σύμφωνας δὲ πρὸς τὴν λεπτοουργίαν αὐτοῦ ταύτην εἶναι καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ Στράβωνος, καθ' ὃν τὰ ἔργα αὐτοῦ ἦσαν ⁽²⁾, *κατὰ τὴν τέχνην κάλλιστα τῶν πάντων, πολυτελεία δὲ καὶ μεγέθει τῶν Φειδίου λειπόμενα*. Συνεπῆς δὲ πρὸς ταῦτα εἶναι καὶ ἡ ἀποδιδομένη εἰς αὐτὸν τελειοποίησις τῆς τορευτικῆς, ἣν, κατὰ Πλίνιον ⁽³⁾, εὔρε μὲν, δηλαδὴ, πιθανῶς, πρῶτος ἐφήρμοσεν εἰς τὴν ἀγαλματοποιίαν, ὁ Φειδίας, ἀνέπτυξε δ' ὁ Πολύκλειτος (*Hic consummasse hanc scientiam judicatur, et torrencicem sic erudisse ut Phidias aperuisse*).

Μ α θ η τ α ἰ δὲ τοῦ Πολυκλείτου διάφοροι ἀναφέρονται ἐν τε Ἀργεὶ καὶ ἐν Σικυῶνι, καὶ τούτων τινὲς προσήνεγκον μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον τὴν γλυφίδα των εἰς τὴν τροπαιοῦχον Σπάρτην, κατασκευάσαντες μετὰ τὴν ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς μάχην, καὶ εἰς ἀνάμνησιν αὐτῆς, σύμπλεγμα ἐν Δελφοῖς παριστῶν Δία, Ἀπόλλωνα, Ἀρτεμιν, Διοσκόρους, Ποσειδῶνα στέφοντα τὸν Λύσανδρον, καὶ ἀνδριάντας τῶν νικητῶν

(1) Πλουτ. συμπόσ. Β, 3. — (2) Η, 551. — (3) 34, 19, 2.

ναυάρχων Λακεδαιμονίων τε καὶ συμμάχων ⁽¹⁾, οἷς ἔδωσαν ἐμβληματικῶς χρῶμα κυανοῦν ὡς τὸ τῆς θαλάσσης.

Ἐπίσημοι δὲ μεταξὺ αὐτῶν εἰσὶ μάλιστα **Ναυκίδης** ὁ Μόθωνος, συνεργάτης τοῦ Πολυκλείτου, καὶ πιθανῶς ἀδελφὸς αὐτοῦ, διότι ἐν τῷ χωρίῳ τοῦ Πausανίου ⁽²⁾ ὅπου λέγεται· «Τὸ μὲν Πολυκλείτος ἐποίησε, τὸ δὲ ἀδελφὸς Περικλείτου Ναυκίδης Μόθωνος», ἐν ἄλλοις χειρογράφοις φέρεται τὸ πολὺ πιθανώτερον «ἀδελφὸς Πολυκλείτου». Οὗτος ἐν τῷ Ἡραίῳ κατεσκεύασε παρὰ τῇ Ἡρᾷ χρυσελεφαντίνην Ἡθεήν, ἔχουσαν βεβαίως πρὸς τὴν Ἡραν, ὡς ἡ Φειδαϊκὴ Νίκη εἶχε πρὸς τὴν Ἀθηνᾶν· ἐτι δὲ καὶ χαλκὴν Ἐκάτην ⁽³⁾, καί, κατὰ Πλίνιον, Ἑρμῆν, κριοῦ θυτήν, δισκοβόλον ⁽⁴⁾, Ἡρίναν τὴν ποιήτριαν ⁽⁵⁾ καὶ ἀθλητήν ⁽⁶⁾.

Μιμητὴς δὲ τοῦ Ναυκίδου, ἀλλ' ἤδη περὶ τὴν 95ην Ὀλυμπιάδα καὶ αὐτὸς ἐργαζόμενος, ὑπῆρξεν ὁ νεώτερος Πολύκλειτος ⁽⁷⁾, καὶ Θεῶν καὶ ἀθλητῶν ποιήσας ἀγάλματα, ὡς φαίνεται δὲ, καὶ τὴν παρ' Ἀμυκλαίων Ἀφροδίτην ⁽⁸⁾, ἐκ τῆς δεκάτης τῆς ἐν Αἰγὸς Ποταμοῖς ναυμαχίας.

Μνημονεύεται δὲ μεταξὺ τῶν καλλιτεχνῶν τῆς 95ης Ὀλυμπιάδος καὶ ὁ Σικυώνιος Κάναχος ⁽⁹⁾, πιθανῶς ἀπόγονος τοῦ ἀρχαιοτέρου ⁽¹⁰⁾, συνεργασθεὶς εἰς τὸ ἐν Δελφοῖς τῶν ναυάρχων σύμπλεγμα.

Τῆς αὐτῆς δ' ἐποχῆς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἐργαστηρίου καλλιτέχνης ἦν καὶ ὁ Σικυώνιος Δαίδαλος, μαθητὴς καὶ υἱὸς Πατροκλέους, γλύπτου καὶ αὐτοῦ ⁽¹¹⁾.

(1) Πaus. I, 9. — (2) Πcut. I, 9. — (3) B. 22. — (4) 34, 49, 19. — (5) Tat. c. Græc. 51. — (6) Πaus. ΣΤ, 6, 8, 9. — (7) Πaus. ΣΤ, 6. — (8) Ἴδε ἀνωτ. σελ. 352. — (9) Pl. 34, 19. — Πaus. ΣΤ, 13. — (10) Ἴδε σελ. 182. — (11) Πaus. ΣΤ, 3. — C. I. C. 2984.

Οὗτος ἐποίησε τὸ τροπαίον τῶν Ἡλείων διὰ τὴν κατὰ Λακεδαιμονίων νίκην, ἐν Ὀλ. 93⁽¹⁾, καὶ προσέτι καὶ ἀθλητάς.

Σύγχρονος ἦν καὶ ὁ Ἀργεῖος Ἀντιφάνης, μαθητὴς τοῦ Πολυκλείτου, δανείσας ἐν τῷ Πελοποννησιακῷ πολέμῳ τὴν γλυφίδα αὐτοῦ εἰς ἐκάτερον τῶν διαμαχομένων μερῶν, ὅπερ ἀποδεικνύει τέχνην ἀπολέσασαν ἤδη τὴν αὐστηράν πεποιθήσιν καὶ τὴν ἐπ' αὐτῆς στηριζομένην ἔμπνευσιν. Οὗτος ἐποίησε τρία ἔργα χαλκᾷ ἐν Δελφοῖς⁽²⁾, τὸ μὲν, τοὺς Διοσκούρους ἐν τῷ συμπλέγματι τῶν Λακεδαιμονίων, διὰ τὴν ἐν Αἰγὸς Ποταμοῖς ναυμαχίαν, τὸ δὲ, Ἴπποδοορίον, ἀνάθημα Ἀργείων, διὰ τὴν κατὰ Λακεδαιμονίων νίκην αὐτῶν, πιθανῶς ἐν Ὀλ. 94 γ' ⁽³⁾, καὶ τὸ τρίτον, μετὰ τοῦ Ἀπολλωνιέως Πausανίου, τοῦ Σικωνίου Δαιδάλου, καὶ τοῦ Ἀρχάδος Σαμόλα, Ἀπόλλωννα, Νίκην καὶ ἥρωας Τεγεάτας διὰ τὴν κατὰ Λακεδαιμονίων νίκην τῶν Τεγεατῶν, ἴσως ἐν Ὀλυμ. 102, δ' ⁽⁴⁾.

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς δὲ χρόνους καὶ ὁ Πάριος Θρασυμήδης ὁ Ἀριγνώστου ἐποίησε τὸν ἐν Ἐπιδαύρῳ Ἀσκληπιόν, χρυσολεφάντινον, τὸ ἥμισυ τοῦ Φειδαῖκου Διὸς μέγεθος ἔχοντα Εὐθρνος ὁ Θεός, ἐν τῇ μιᾷ χειρὶ εἶχε τὴν ῥάβδον, τῇ δ' ἑτέρᾳ ἔψαυε τὴν κεφαλὴν τοῦ ὄφeos. Παρ' αὐτῷ δ' ἐκάθητο κύων, καὶ ἐπὶ τοῦ θρόνου ἦσαν ἐπειργασμένα ἄθλα Ἀργείων ἡρώων, Βελλεροφόντης καὶ Χείμαιρα, Περσεὺς καὶ Μέδουσα ⁽⁵⁾. Ὁ δ' Ἀθηναγόρας ἀποδίδωσι τὸ ἄγαλμα τοῦτο αὐτῷ τῷ Φειδίᾳ ⁽⁶⁾.

Εἰς τὴν αὐτὴν τέλος ἐποχὴν ἀνήκει καὶ ὁ Φωκαεὺς (ἢ Φωκεὺς) Τηλεφάνης, ὅστις παραβάλλεται ὑπὸ τῶν

(1) Πaus. ΣΤ. 12.—(2) Πaus. Ι, 9.—(3) Θουκ. ΣΤ, 95.—

(4) Διοδ. ΙΕ, 62.—(5) Πaus. Β, 27.—(6) Προβ. ὑπ. Χρυσ. 14.

ἀρχαίων πρὸς τὸν Πολύκλειτον, τὸν Μύρωνα καὶ τὸν Πυθαγόραν· κατοικήσας ὁμῶς εἰς Θεσσαλίαν, ἔμεινεν ἥττον γνωστός, εἴτε διὰ τοῦτο, ἢ διότι προσέφερε τὴν γλυφίδα του εἰς τὸν Δαρεῖον καὶ εἰς τὸν Ξέρξην. Τοῦτου ἀναφέρεται σύμπλεκμα Ἀπόλλωνος, Ἀαρίσης καὶ πεντάθλου νικητοῦ ⁽¹⁾.

Εἰς τὸ σύστημα δὲ τοῦ τὸν χαλκὸν χρωματίζειν, ὃ εἰδομεν ἐφαρμοσθὲν εἰς τοὺς κυανοὺς ναυάρχους, πρέπει νὰ ὑπαχθῇ καὶ ὁ τοῦ Ἀριστωνίδου Ἀθάμας, οὗ παρέστησεν ὁ τεχνίτης τὸ πρόσωπον ἐρυθρὸν, χύσας ὁμοῦ σίδηρον καὶ χαλκὸν, ἵνα ἐκφράσῃ τὴν αἰσχύνην αὐτοῦ, ὅτι κατεκρήμνισε τὸν υἱὸν του Φρίξον. Τὸ ἀγαλλμα τοῦτο ἦν, κατὰ τὸ ἐν Βαμβέργῃ χειρόγραφον τοῦ Πλινίου ⁽²⁾, ἐν Ῥόδῳ (extat hodie Rhodi), κατὰ τὰ λοιπὰ ὁμῶς χειρόγραφα ἐν Θήβαις (extat Thebis hodierno die), ὅπερ φαίνεται πιθανώτερον, διότι Θηβαϊκὴ εἶναι ἡ τοῦ ἔργου ὑπόθεσις, προσέτι δὲ καὶ ὡς ἔκ τινος ἐν Ἀκροπόλει εὐρεθείσης προευχλιδίου ἐπιγραφῆς ⁽³⁾, φερούσης· «Ἀριστορεῖ(δας) Ἐμμερίδου ἐπ(οίησε)», διότι οἱ Ἐμμερίδαι ἦσαν Θηβαῖοι καὶ τοῦ Κάδμου ἀπόγονοι ⁽⁴⁾. Ἀλλ' ἀφ' ἐτέρου ἐν Ῥόδῳ εὐρέθη ἑτέρα ἐπιγραφή λέγουσα ⁽⁵⁾· Μνησίτιμος Ἀριστω... καὶ ὁ Πλίνιος ἀναφέρει ⁽⁶⁾, εἰ καὶ ὡς ζωγράφον, τὸν Ἀριστωνίδην, καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Μνησίτιμον, ὥστε κατὰ ταῦτα ὁ Ἀριστωνίδας θὰ ἦν μᾶλλον Ῥόδιος, ἢ καὶ θὰ εἰργάσθη καὶ ἐν Ῥόδῳ, καὶ ὁρθῇ θ' ἀπεδείκνυτο ἡ γραφή τοῦ Βαμβεργίου χειρογράφου. Ἀλλ' ἑτέρα ἐπιγραφή ὑπάρχει ἐπὶ Ῥωμαϊκοῦ ἀνδριάντος ⁽⁷⁾, φέρουσα «Οφάλλω»

(1) Pl. 84, 19, 9. — (2) 34, 40. — (3) Rang. Ant. Hell. I, n. 50. — (4) Πινδ. Ὀλ. Γ, 68. — Πυθ. ΣΤ, 9. — (5) Ross. N. Rhein. Mus. N. F. IV, n. 11. — (6) 35, 40, 42. — (7) Böeckh, C. I. G. n. 6177.

Ἀριστωνίδα», οὐχὶ προγενεστέρα τῆς 150ης Ὀλυμπιάδος. Ὡστε ἴσως ὁ γλύπτης τοῦ Ἀθάμαντος, ὁ αὐτὸς τῷ ἐπὶ τῆς Ἀττικῆς ἐπιγραφῆς, ἦν Θηβαῖος τῶν πρὸ Εὐκλείδου χρόνων, ὁ δ' ἐν Ῥόδῳ ζωγράφος ἦν ἐκείνου ἀπόγονος, ἀκμάζων ὅτε καὶ ἡ Ῥοδία Σχολή, ἐπὶ τῶν πρώτων Ῥωμαϊκῶν χρόνων.

ΕΠΟΧΗ

Πραξιτέλωνς καὶ Ανσίππου.

Ἀλλὰ περὶ τὸ μέσον τῆς περιόδου ταύτης ῥοπήν μεγάλην ἔλαβον τὰ Ἑλληνικὰ πράγματα. Ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος, ὃν εὐφυνέστατα παριστᾷ ὁ Ἀριστοφάνης ⁽¹⁾ συντρίβοντα τὰς ἑλληνικὰς πόλεις ἐν μεγάλῃ θυσίᾳ, κατέστρεψε τὴν πολιτικὴν τῆς Ἑλλάδος ἰσοσταθμίαν, ἐξήντηλσεν ἑταπείνωσε καὶ ἐπτώχυνε τοὺς λαοὺς, καὶ ἰδίως κατεκρέμνισε τὰς Ἀθήνας ἀπὸ τῆς ὑψηλῆς αὐτῶν περιοπῆς εἰς ἣν οἱ θρίαμβοι καὶ ἡ ἡγεμονία αὐτῶν τὰς εἶχον ἀναβιδάσει. Τὸν πόλεμον τοῦτον ἐκίνησε πεποιθότως ὁ Περικλῆς ἐν Ὀλυμ. 87 α', διότι ἤλπιζεν ὅτι αὐτὸς καὶ μέχρι τέλους θέλει τὸν διευθύνει. Ἀλλ' ἐν Ὀλ. 87 γ' ἐπῆλθεν ὁ φθοροποιὸς λοιμὸς, ὅστις, θερίσας τὸ ἄνθος τῶν Ἀθηναίων, ἀνῆρπασε τὴν ἀνδρείαν αὐτῶν γενεάν, καὶ μετ' αὐτῆς καὶ τὸν ὑψώσαντα καὶ μεγαλοφυῶς διέποντα τὴν τύχην τῶν Ἀθηνῶν, τὸν Ὀλύμπιον Περικλῆν, καὶ ἀφῆκε γένος καταπεπληγμένον, ἀπογνοῦν καὶ ἐξαχρειωθὲν εἰς ἐμφυλίους πολέμους, ὁρμῶν δ' ἀπλήστως πρὸς τὴν ζωὴν ἀφ' οὗ μόνις διέφυγε τοὺς ὄνυχας τοῦ θανάτου, καὶ παραδιδόμενον ἀνευθριάστως εἰς πάσας τῶν παθῶν καὶ τῆς φαντασίας τὰς παραφοράς, διότι ἔσπευδε ν' ἀπο-

(1) Εἰρ. 288.

λαύσῃ τὰς ὀλίγας στιγμὰς ὥς ὑπέκλεπτεν ἀπὸ τοῦ θανάτου, ἐπὶ τῇ πεπειθήσει ὅτι οὐδὲν ὑπῆρχε τὸ ὠφελοῦν κατὰ τῆς ἀπηνουῦς αὐτοῦ χειρὸς, καὶ ὅτι ἀνδρεία καὶ ἀρετὴ ἦσαν μόνᾳ ὀνόματα. Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην περιγράφει θαυμασίως ὁ Θουκυδίδης διὰ τῶν ἐξῆς καὶ τῶν ἐπομένων ⁽¹⁾. «Πρῶτόν τε ἤρξε καὶ ἐς τ' ἄλλα τῇ πόλει ἐπὶ πλέον ἀνομίᾳς τὸ νόσημα . . . ὅ,τι δὲ ἤδη τε ἡδὺ καὶ παρταχόθεν τὸ ἐς αὐτὸ κερδαλέον, τοῦτο καὶ καλὸν καὶ χρησιμον κατέστη. Θεῶν δὲ φόβος ἢ ἀνθρώπων νόμος οὐδεὶς ἀπεῖργεν».

Ὁ τοιοῦτος λαὸς, διάφορος τῶν Μαραθωνομάχων κατὰ τε τὴν φρένα καὶ τὴν καρδίαν, εἶχεν ἀπολέσει τὴν ἀρχαίαν δύναμιν τῆς μεγαλουργίας. Τὸν μέγαν Περικλῆν διεδέχθη ὁ δραστήριος μὲν ἀλλ' ἄστατος, εὐφυὲς μὲν ἀλλ' οὐχὶ καὶ μεγαλοφυὲς Ἀλκιβιάδης, ὁ προληπτικός καὶ βραδὺς Νικίας, καὶ αὐτοὺς οἱ δημοκόλακες Κλέων ὁ Βυρσοπώλης ὃς ἐκύκα τὴν Ἑλλάδα ⁽²⁾, Ὑπέρβολος ὁ λυχνόποιος, καὶ ἄλλοι τούτων ἀντάξιοι ⁽³⁾. Οὕτως ἐπῆλθε τὸ μέγα Σικελικὸν πάθημα ἐν Ὀλ. 91 δ', τὸ ἀποκόψαν τὸ νεῦρον τῶν Ἀθηναίων, τὴν ναυτικὴν αὐτῶν δύναμιν, καὶ ἡ νίκη τῶν Ἀργινουσῶν, τῆς ἥττης ἐκείνης λυπηροτέρα, διότι ἀπέδειξεν ὅλην τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτῆρος τὴν ἐξαχρείωσιν. Προϊούσης δὲ τῆς σειρᾶς τῶν ἀλληλεπιδέτων δυστυχημάτων, ἡ ἐν Αἰγὸς Ποταμοῖς καταστροφὴ καθυπέταξε τέλος ἐν Ὀλ. 93 δ' τὰς Ἀθήνας ὑπὸ τὴν Σπάρτην, ἥδη παρακμάσασαν καὶ αὐτὴν, ὥστε, ἐκτὸς τῆς προσκαίρου τῶν Θηδῶν ἀνακύψεως, οὐδεμία ἔμενε πόλις ἐλληνικὴ ἱκανὴ ν' ἀντιστῇ εἰς τὸν μακεδονικὸν χεῖμαρρόν.

Τὰ δυστυχήματα, ὅταν ἐξ ἠθικῆς γεννῶνται ἐξαχρειώσεως, αὐξάνουσι συνήθως αὐτὴν ἀντὶ νὰ τὴν θερα-

(1) B, 53.—(2) Ἀριστοφ. Εἰρ. 270.—(3) Ἀριστοφ. Ἰππεῖς.

πεύσωσι· καὶ αἱ ἤτται αὐται, ἀντὶ νὰ σωφρονήσωσι τοὺς Ἀθηναίους, ἐνέβαλον αὐτοῖς δυσπιστίαν πρὸς ἑαυτοὺς, καὶ, ὡς ταύτης συνέπειαν, τὴν ἀπόγνωσιν καὶ ἠθικὴν ἀδράνειαν. Μετὰ τῆς ἀρχαίας ἀνδρείας συναπώλετο καὶ ἡ εὐγενὴς αὐτῆς σύντροφος καὶ τροφὸς, ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ ἐγκράτεια, καὶ εἰσώρμησεν εἰς τὸν δημόσιον οὐχ ἤττον ἢ εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον ἀκάθεκτος ἐκτραχηλισμός, καὶ ἐπιζήτησις ἐρεθισμῶν καὶ ὑλικῶν ἀπολαύσεων. Τὴν ἐστίαν ἐμόλυνεν ἡ ἀκόλαστος τῶν ἐταίρων ὁμιλία, τὰς μεγάλας πράξεις διεδέχθησαν λόγοι πομπῶδεις, τὴν ἐμβρίθειαν ἀντικατέστησεν ἡ τοῦ πάθους παραφορά. Οὕτω βλέπομεν, μετὰ τὸν ὑψηλὸν Αἰσχύλον καὶ τὸν μεγαλοπρεπεῖ Σοφοκλῆν, τὴν σκηνὴν καταλαμβάνοντα τὸν τρυφερὸν Εὐριπίδην, τὴν σοβαρὰν ποιήσιν εἰς γνωμίδια καὶ γλαφυρὰς ἀναλίσκοντα ῥήσεις, καὶ κωμωδούμενον ὑπὸ τοῦ Ἀριστοφάνους, τοῦ φίλου ἐκείνου τῆς παλαιᾶς ἀρετῆς (1). Τὸ ἀξίωμα καὶ τὸ ὕψος τῆς παλαιᾶς κωμωδίας ἐξέλιπε, καὶ ἡ μέση καὶ νεωτέρα περιωρίσθη εἰς ταπεινάς σχέσεις καὶ ἐξώκειλεν εἰς ἀκολασίαν. Τοῦ ὑψιπέτου Πινδάρου τὰς ᾠδὰς ἀντικατέστησεν ὁ ἀχαλίνωτος καὶ ἡχηρὸς διθύραμβος, οὗ ψέγει ὁ Ἀριστοφάνης τὰς δυσκολοκάμπτους ᾠδὰς (2), καὶ ὅστις διέφθειρε τὴν ἀγνότητα τοῦ τε ποιητικοῦ καὶ τοῦ μουσικοῦ αἰσθήματος. Ἡ σοβαρὰ καὶ εὐρυθμὸς εὐγλωττία ὑπεχώρησεν εἰς ἐπιτετηδευμένην ἄλλην, περὶ σότεχνον καὶ παθαινομένην, ἣν εἰς ἀνώτατον βαθμὸν ἐντελείας ἐκαλλιέργησε, τὰς θορυβώδεις τῆς ψυχῆς κινήσεις ὡς παντοδύναμα ὅπλα μεταχειρισθεῖς, ὁ Δημοσθένης, λαμπρὸς ἀναχρονισμὸς εἰς τῆς Ἑλλάδος τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν, ἡρωϊκὸς μονομάχος, ἐλθὼν ἀφ' οὗ ὁ ἀγὼν εἶχεν ἤδη κριθῆ κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ὁ δραματικώτερος τῶν ῥητόρων, οὗ τοὺς ἀναγνώστας πα-

(1) Βατραχ. Ἀχαρν.— (2) Νεφ. 967.

ριστᾶ δικαίως ὁ Ἀλικαρνασσεὺς Διονύσιος ⁽¹⁾ ὥς κ ο-
 ρυβαντιῶντας ὑπ' ἐνθουσιασμοῦ. Ἀδόλεσχος τέ-
 λος σοφιστικότης ἐγκατεμίγη εἰς τὴν Φιλοσοφίαν,
 τὴν καθαρωτάτην ταύτην τῆς διανοίας ἐκάστης ἐπο-
 χῆς παραστάτιν, καὶ ἐκ τῆς ῥοπῆς ταύτης τῶν ἡθῶν
 καὶ τοῦ πνεύματος ἀνεφύη ἡ φιλήδονος σχολή τοῦ Ἀρι-
 στίππου καὶ Ἐπικούρου, καὶ ἡ κυνικὴ ἀναισχυντία τοῦ
 Διογέנוος καὶ τοῦ Ἀντισθένοος. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη τῆς ψυ-
 χῆς διαφθορά ἦν ἀδύνατον νὰ μὴ ἐπενεργήσῃ καὶ ἐπὶ τοῦ
 σώματος. « *Οἷα ἡ μορφή τοιάδε καὶ ἡ ψυχὴ* » εἶπε καὶ ὡς
 γλύπτης καὶ ὡς φιλόσοφος ὁ Σωκράτης. Ἡ βία τῶν αἰ-
 σθημάτων εἰς σφοδρὰς σωματικὰς κινήσεις καὶ εἰς πα-
 θαινομένην ἐκφρασιν ἀποτυπουμενὴν, κατέστρεφε τὴν ἐμ-
 βριθὴ εὐκοσμίαν ἣτις διέκρινε τῶν ἀρχαιοτέρων τὸν χα-
 ρακτῆρα, ὡς ὑπῆρχε παρὰ Περικλεῖ ἡ ὑπὸ Πλουτάρχου ⁽²⁾
 περιγραφομένη « *προσώπου σύστασις ἄθρυπτος εἰς γέλωτα,
 καὶ πραότης πορείας, καὶ καταστολὴ περιβολῆς πρὸς οὐδὲν
 ἐκταραττομένη πάθος ἐν τῷ λέγειν καὶ πλάσμα φωνῆς ἁθό-
 ρυον* ». Πάντῃ δὲ διαφόρως λέγει περὶ τοῦ μεταγε-
 νεστέρου ἀκαθέκτου δημαγωγοῦ Κλέωνος ⁽³⁾, ὅστις
 « *τὸν ἐπὶ τοῦ βήματος κόσμον ἀνελὼν, καὶ πρῶτος ἐν τῷ δη-
 μηγορεῖν ἀνακραγῶν, καὶ περισπάσας τὸ ἱμάτιον, καὶ τὸν
 μηρὸν πατάξας, καὶ δρόμῳ μετὰ τοῦ λέγειν ἅμα χρησάμε-
 νος, τὴν ὀλίγον ὕστερον ἅπαντα τὰ πράγματα συγχέασαν
 εὐχέρειαν καὶ ὀλιγορίαν τοῦ πρέποντος ἐνεποίησε τοῖς πολι-
 τευομένοις. Καὶ τοιαύτη ἦν τῶν καιρῶν ἡ διαφορὰ, ὥστε
 ὁ Αἰσχίνης, καλὸς ἀνδρὶς λεγόμενος, καθ' ὃ
 μιμούμενος τὴν ἀρχαίαν κοσμιότητα, ἐχλευάζετο ὑπὸ
 τοῦ Δημοσθένους ⁽⁴⁾ ὡς Πίθηξ τῶν ἀρχαίων.*

Ἡ τοιαύτη δὲ καὶ περὶ τὸ ἦθος καὶ περὶ τὴν μορφήν
 μεταβολὴ δὲν ἡδύνατο νὰ μείνῃ ἄνευ ἐπιρροῆς καὶ ἐπὶ

(1) Β. Δημ. — (2) §. 5. — (3) Νικ. 3. — (4) π. Παραπρεσβ.

τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν, αἵτινες οὐχ ἤττον ἐξέκλινον ἐκ τῆς παλαιᾶς ἐμβριθείας πρὸς τὸ ἡδυπαθές καὶ χάριεν, ἐκ τῆς ἐγκρατείας πρὸς τὴν ἐκδιδάττησιν, καὶ ἐκ τῆς εὐγενοῦς ἰδανικότητος πρὸς τὸ ὕλικῶς εὐφρόσυνον, σκοπὸν κύριον προθέμεναι τὴν τέρψιν οὐκέτι τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ τῶν αἰσθήσεων. Ἡ νέα αὕτη τῆς καλλιτεχνίας τάσις δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ ἡθικὴ αὐτῆς παρακμὴ, τὴν ὕλικὴν ἤδη προαγγέλλουσα καὶ προοδοποιούσα. Ἀλλ' οὐχ ἤττον καὶ κατὰ ταύτην αὐτῆς τὴν περίοδον ἔφθασεν ἡ τέχνη εἰς μέγα βαθμὸν τελειότητος, τοσοῦτον ὅμως λειπόμενον τοῦ προγενεστέρου, ὅσον ἡ ἐκδεδιητημένη καλλονὴ εἶναι κατωτέρα τῆς σώφρονος.

Ἀττικὴ.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ Λυσάνδρου, νάρκη ἐντελής κατέλαβε τῆς πόλεως ταύτης τὰ πράγματα, καὶ ἡ τέχνη ὀλίγην εὔρισκεν ἀσκήσεως ἀφορμὴν. Ἀλλὰ μετὰ τὴν 100^{ην} Ὀλ., ὅταν ὁ Φίλιππος ἡ πολεμῶν ἡ κολακεύων τοὺς Ἀθηναίους ἐπέτρεπε ν' ἀντανακλᾶται ἐπ' αὐτοὺς μέρος τῆς ἰδίας αὐτοῦ δόξης, τότε αἱ Ἀθηναὶ ἀνέλαβον αὖθις πρόσχημά τι ἐπιρρόης καὶ πολιτικῆς σημασίας, ἀναζωογονήσαν αὐτάς πρὸς καιρὸν, μέχρις οὔ ἡ ἐν Χαιρωνείᾳ μάχῃ διέλυσε καὶ τὸ ἔσχατον καὶ παρήγορον τοῦτο ὄναρ ἐλευθερίας. Κατὰ τοὺς καιροὺς λοιπὸν τούτους, κινουμένη αὖθις ἡ τέχνη, ἤρξατο περὶ τὴν 102 Ὀλυμπιάδα ν' ἀναδεικνύη νέους τινὰς γλύπτας, τῷ ῥυθμῷ ἐπομένους ὃν ἐφαίνετο ἀπαιτούσα ἡ ὑπὸ νέους οἰωνοὺς ἀναπτυχθεῖσα αἰσθησις. Ἀπὸ δὲ τῆς Μακεδονικῆς κυριαρχίας ἔλαβεν ἑτεροίαν στροφὴν, καὶ ὑποταγεῖσα ὅλως εἰς τοὺς δορικτήτορας, ἐγένετο ὑπηρέτις τῆς κενοδοξίας αὐτῶν, βαθμυθὸν φθίνουσα εἰς τὴν δουλικὴν ἀτμοσφαῖραν, πλὴν τῶν ἐνδόξων ἡμερῶν ὅτε οἱ εὐγενεῖς θρίαμβοι τοῦ Ἀλεξάνδρου μετεώριζον τὸ φρόνημα τῶν

Ἑλλήνων, καὶ διέθετον τὴν διάνοιαν αὐτῶν πρὸς πᾶν ὑψηλόν.

Ὡς ἐπ' αὐτῆς ἤδη τῆς 102 Ὀλ. ἐργαζόμενος μνημονεύεται ὑπὸ Πλινίου ⁽¹⁾ Πολυκλῆς ὁ Ἀθηναῖος, οὗ τὸν ὠραῖον Ἑρμαφρόδιτον (hermaphroditum nobilem) δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς τὸ ἀληθές ἔμβλημα τῆς χαύνου καὶ νόθου καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος, καὶ ὡς συνεπὲς προϊόν τῆς αἰσθητικῆς διαφθορᾶς κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν. Ἐν τοῖς Μουσείοις σώζονται διάφοροι Ἑρμαφρόδιτοι, ὧν τινες ἀναφέρονται ἴσως εἰς τὸ πρωτότυπον τοῦτο, καὶ ἰδίως ὁ ἐν Λούβρ τῶν Παρισίων. Δυσταγμοὶ τινες ἐξεφράσθησαν ⁽²⁾ ἂν τὸ ἔργον τοῦτο δὲν εἶναι ἄλλου μεταγενεστέρου Πολυκλέους, τῆς 456ης Ὀλ. ⁽³⁾, καθότι ἐρρέθη ὅτι ὁ Πραξιτέλης πρῶτος ἐτόλμησε νὰ γυμνώσῃ τὴν Ἀφροδίτην, καὶ ὅτι ἡ τῶν συνθέτων ἀγαλμάτων ἰδέα, ἧς ὁ Ἑρμαφρόδιτος εἶναι ἡ ἀρχαιοτέρα ἐφαρμογὴ, ἀνήκει εἰς χρόνους μεταγενεστέρους. Ἀλλ' ἡ γνώμη αὕτη δὲν φαίνεται ἀρκούντως δεδικαιολογημένη, διότι ὁ Ἑρμαφρόδιτος οὐδὲ γυνὴ εἶναι οὐδὲ σύνθετον ἄγαλμα, μᾶλλον δὲ γυναικώδης ἀνὴρ, καὶ ἐκτεθηλυμένης γλυφίδος ἔντεχνον προϊόν, σοφὴ μίξις τῶν δύο φύσεων, τὴν ἀφορμὴν πιθανῶς λαβοῦσα ἀπὸ τῶν τετραγώνων τῆς Ἀφροδίτης Ἑρμῶν, περισσοτέχνως οὕτω διαπλασθέντων κατὰ τὸ αἶσθημα τῶν καιρῶν, οἵτινες ἀπέκρουον πᾶν τὸ τραχὺ καὶ ἀρχαῖόν. Ὁ αὐτὸς Πολυκλῆς ἐποίησε καὶ Ἀλκιβιάδου ἄγαλμα ⁽⁴⁾.

Οὐχ ἥττον δὲ χαρακτηριστικὸν τῆς τότε ἠθικῆς καταστάσεως εἶναι ἕτερον ἀριστοῦργημα συγχρόνου καλλιτέχνου ⁽⁵⁾, Λεωχάρους τοῦ Ἀθηναίου ⁽⁶⁾, ὁ περίφημος καὶ πλήρης χάριτος καὶ τρυφερότητος χαλκοῦς Γα-

(1) 34, 19, 20.—(2) Ἰδ. Brunn. Gesch. d. Künstl. I. 541.

—(3) Pl. 34, 19.—Παυσ. ΣΤ. 4.—(4) Δίων Χρυσост. Α. 37. Β. σ. 122. Reisk.—(5) Pl. 34, 19, 17.—(6) C. I. G. N. 6161.

νυμῆδης, ὃν ἀναρπάζει αἰετός, «αἰσθανόμενος, ὡς λέγει ὁ Πλίνιος (1), τίνα ἀρπάζει καὶ τίνι τὸν φέρει, καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ χιτῶνος φειδόμενος αὐτοῦ τοῖς ὄνυξι» (Leochares *aquilam sentientem quid rapiat in Ganymede, et cui ferat, parcentemque unguibus etiam per vestem*), «φειδομέναις ὀνύχεσσιν» ὡς ἐκφράζει τοῦτο ὁ Νόννος (2). Τὸ ἔργον τοῦτο ἦν περίφημον ἐν τῇ ἀρχαιότητι, διότι καὶ ἐν ἐπιγράμμασι γίνεται αὐτοῦ μνεία (3), καὶ εἰς διάφορα τῆς γλυπτικῆς καὶ τοιχογραφίας ἀπομιμήματα σώζεται ἡ καὶ ἀναφέρεται (4), καὶ ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῶν Δαρδανέων ἐπετυποῦτο. Ἡ ὠραιότατη δὲ καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα γνησιωτάτη τῶν σωζομένων μιμήσεων εἶναι ἡ λιθίνη τοῦ Βατικανοῦ Μουσείου (Πίν. I, 5), παριστῶσα τὸ μεῖράχιον, ἐν σχήματι ποιμένος τῆς Ἰδῆς τὴν ποιμαντικὴν ῥάβδον κρατοῦντος ἐν τῇ δεξιᾷ, καθ' ἣν στιγμὴν ἀναρπαζόμενον ὑπὸ τοῦ ἰσχυροῦ αἰετοῦ, αἶρει μετ' ἐκφράσεως ἐνθουσιασμοῦ τὴν κεφαλὴν, τὸ βλέμμα καὶ τὸν βραχίονα, καὶ φαίνεται πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν ἀνατεῖνον πρὸς οὐρανόν, ὡς ἂν ἠσθάνετο ὅτι ἄγεται πρὸς τὸν ὑπατον τῶν Θεῶν. Πᾶσα δ' αὕτη ἡ κίνησις τοῦ ὠραίου αὐτοῦ σώματος, καὶ ὁ σχηματισμὸς τῶν ποδῶν, ἀνέτως κρεμαμένων, καὶ ἄνευ τάσεως τῶν μυόνων, καὶ αἱ πτυχὲς τῆς χλαμύδος καθέτως πιπτούσης καὶ πρὸς τὰ κάτω συστελλομένης, ἐμφαίνουσι θαυμασίως τὴν πρὸς τὰ ἄνω φορὰν, ἣν οὐχ ἥττον ἐνδεικνύει καὶ τοῦ αἰετοῦ τὸ ὀξύ βλέμμα, ἀκοντίζον τὸν οὐρανόν. Φαίνεται δὲ τῷ ὄντι τὸ πτηνὸν σεβόμενον τὸν νεανίαν· διότι ἀντὶ νὰ περιβάλλῃ αὐτὸν διὰ τῶν γαμφῶν τοῦ ὀνύχων, καταλείπει ἐλεύθερον πᾶν τὸ ἔμπροσθεν μέρος τοῦ σώματος, καὶ συλλαμβάνει αὐτὸν ἐκ τῶν ἀπαλῶν τοῦ πλευ-

(1) Αὐτόθ. — (2) Διονυσ. IΕ, 281. — (3) Ἀνθολογ. Παλατ. IB, 221. — (4) Ἰδ. Plaut. Menecmh. III, 67, 28.

ρῶν, κρατοῦν αὐτὸν μόλις, καὶ φειδομένως, ὥς λέγει ὁ συγγραφεὺς, καὶ κατὰ τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν οὐχὶ εἰς τὴν σάρκα, ἀλλ' εἰς τὴν γλαμύδα ἐμπήγον τοὺς ὄνυχας. Ἡ κατασκευὴ τοῦ ἐναερίου τούτου συμπλέγματος ἦν ἐπιχείρημα δυσχερέστατον, καὶ ὑπερβαῖνον σχεδὸν τὰ ὅρια τῆς γλυπτικῆς, ἥτις τὰ ἀκίνητα καὶ τὰ μόνιμα παριστῶσα, ἔχει καὶ ὥς ἐκ τῆς φύσεως καὶ ὥς ἐκ τῆς βαρείας ὕλης αὐτῆς εἰς τὰ προϊόντα τῆς ἀνάγκης κέντρου καὶ στηρίγματος στερεοῦ. Ἀλλὰ τὸ πρόβλημα ὁ καλλιτέχνης ἔλυσε μετὰ πλείστης ἐπιδεξιότητος· διότι τὸ μὲν κέντρον τῆς βαρύτητος ὑποτίθεται εἰς τὰ νευρώδη καὶ τεταμένα τοῦ βασιλικοῦ ὀρνέου πτερὰ, τὸ δ' ἀληθές στήριγμα εἶναι ὁ κορμὸς τοῦ δένδρου, εἰς οὗ τὴν ρίζαν πρόδηλον γίνεται ὅτι ἐκάθητο ὅταν ἀνηρπάγῃ ὁ νέος ποιμὴν, καθότι ἐπ' αὐτῆς ἔμεινεν ἡ σύριγξ, τῆς χειρὸς αὐτοῦ ἐκπεσοῦσα, καὶ ἐπ' αὐτῆς ἴσταται ὁ πιστὸς κύων, ἀνατείνων τὴν κεφαλὴν καὶ αὐτὸς, καὶ κλαυθμηρῶς ὕλακτων, συντελῶν δ' ἀξιολόγως τὸ ἐφ' ἑαυτῷ οὐ μόνον εἰς τὸ νὰ εὐρύνη τὴν βάσιν, καὶ καταστήσῃ τὸ σύμπλεγμα εὐρυθμότερον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ νὰ ἐμφάνῃ τὴν πρὸς τὰ ἄνω φορὰν τοῦ κυρίου του. Ὁ σωματικὸς σχηματισμὸς τοῦ Γανυμήδου, τὸ εὐγενές κάλλος τοῦ νεανικοῦ προσώπου αὐτοῦ, καὶ ἡ τῆς κόμης διάθεσις, εἰσὶν ἄξια τῆς λεπτοτέρας ἑλληνικῆς γλυφίδος, καὶ ἐμφαίνουσιν ἀντίγραφον γνήσιον τοῦ ἐπισήμου ἀριστουργήματος.

Συνηργάσθη δ' ὁ Λεωχάρης καὶ μετ' ἄλλων τεχνιτῶν εἰς μεγάλα τινὰ γλυπτικὰ ἔργα, ὥς εἰς τὴν ζωφόρον τοῦ ἐν Ἀλικαρνασσῶ Μουσουλείου (1), περιφέρειαν ἔχουσιν κατὰ Πλίνιον (2) 444 ποδῶν, ἐν ᾧ ἡ τοῦ Παρθενῶνος εἶχε 328'. Ταύτης εἰργάσθη ὁ Λεωχάρης τὴν δυτικὴν πλευρὰν, τὴν δ' ἀνατολικὴν ὁ Σκόπας, τὴν βορείαν ὁ Βρύαξις, καὶ τὴν νοτίαν ὁ Τιμό-

(1) Ἰδ. ἀνωτ. Σελ. 277.—(2) 36, 4, 9.

θεοϛ, ἥ, κατὰ Βιτρούβιον αὐτὸς ὁ Πραξιτέλης, καὶ τέλος τὸ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τέθριππον ὁ Πύθις. Παρίστα δὲ, κατὰ Λουκιανὸν (1), σύμπλεγμα « ἱππων καὶ ἀνδρῶν ἐς τὸ ἀκριβέστατον εἰκασμένων λίθου τοῦ καλλιόστου, οἷον οὐδὲ γεῶν εὔροι τις ἄν ῥαδίως ». Τὸ Μαυσωλεῖον διετηρεῖτο μέχρι τῆς 16'. ἑκατονταετηρίδος μ. Χ. (2). ὁ δὲ Γάλλος Dalechamp (3) ἤκουσε παρὰ τοῦ 'Ροδίου 'Ιππότου Latourelle, ἐργασθέντος εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ ἁγ. Πέτρου (τοῦ ὑπὸ τῶν Τούρκων παραφθαρέντος εἰς Πουτρούμ), ὅτι τότε πρῶτον, ἦτοι ἐν ἔτει 1404, κατεστράφη τὸ Μαυσωλεῖον, καὶ οἱ λίθοι αὐτοῦ ἐχρησίμευσαν εἰς οἰκοδομὴν τοῦ φρουρίου, εἰς ὃ ἔκτοτε ἔμενον ἐντετειχισμένα 13 τμήματα λίθου λευκοῦ, ἀνίσου μήκους, ἔχοντα ὕψος 2'. 5" καὶ παριστῶντα ἐν πλουσίαις γλυφαῖς σκηνὰς Ἀμαζονομαχίας. Ταῦτα ἔλαβεν ἐκεῖθεν ἐν ἔτει 1846 ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις, καὶ προσέτι ἕτερον μικρὸν τεμάχιον, εὑρεθὲν ἐν Ἀλικαρνασσῶ ὑπὸ τοῦ ναυάρχου Πράττ· εἰς τὴν αὐτὴν δὲ ζωοφόρον νομίζονται ἀνήκοντα καὶ τρία τμήματα, διατηρούμενα σήμερον ἐν Γενοῦῃ (4). Εἶναι δ' ἡ τέχνη ἐπὶ τῶν διαφορῶν τούτων τμημάτων τρσοῦτον διάφορος, ὥστε, εἰ καὶ ὑπὸ τῶν πλείστων αὐτὸ τοῦτο ἐθεωρήθη ὡς πρωτίστη ἀπόδειξις ὅτι ταῦτα ἀνήκουσι τῇ ζωοφόρῳ εἰς ἣν πολλοὶ καλλιτέχναι συγχρόνως εἰργάσθησαν, ἄλλοι ἐξ ἐναντίας ἐθεώρησαν τινὰ ἐξ αὐτῶν ὡς ὁλῶς ἀνάξια τοῦ περιφήμου ἀριστουργήματος, ὡς ἐκείνου πολὺ μεταγενέστε-

(1) Νεαρ. Διαλ. 24, 2.—(2) Chev. Newton, on the sculpt. from the Mausol. of Halicarn. Σ. 14.—(3) Guichard, funéraires des Romains, Grecs, ect. Lyon. 1481.—(4) Mon. del' Inst. d. Rom. V, 1 — 3. 18—21. Annal. 1849. p. 74. — 1850. p. 285.

ρα, καὶ ὥς εἰς ἕτερον μνημεῖον ἀνήκοντα⁽¹⁾. Ἐνιαχοῦ τῶν ὄντι ὁ ρυθμὸς αὐτῶν εἶναι ἐξαίσιος, ἀναπολῶν τὰ ὠραιότερα τῶν Ἑλληνικῶν τεχνουργημάτων· ἀλλαχοῦ δὲ φαίνεται, κατὰ μέρος ὁμῶς ἴσως καὶ ἐξ αἰτίας τῆς κακῆς αὐτῶν διατηρήσεως, ἑλλειπῆς ὅλως καὶ παρημελημένος κατὰ τε τὸ διάγραμμα καὶ κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν καὶ ἐπεξεργασίαν. Ἀλλὰ τεχνουργήματα ἐπιπολαίως καὶ ἀμελῶς εἰργασμένα ἀπηντήσαμεν ἐνίοτε μέχρι τινος καὶ μεταξὺ αὐτῶν τῶν προϊόντων τῆς μεγάλης ἐποχῆς τῆς καλλιτεχνίας, ὅτε μάλιστα, ὥς ἐπὶ τῆς ζωοφόρου τῆς Φιγαλείας, Ἀθηναῖοι καλλιτέχναι εἰργάζοντο ἐν τῇ ξένῃ, καὶ ἐπομένως ἐλάσσονα κατέβαλλον σπουδὴν καὶ φιλοτιμίαν παρ' ἃν ὑπέρειπε ἡ γλυφὴς αὐτῶν τὴν ἰδίαν αὐτῶν πατρίδα. Προσέτι δὲ, κατὰ Πλίνιον, τὸ ἔργον ἦν ἀτελὲς ὅταν ἀπέθανεν ἡ Ἀρτεμισία, καὶ ἐφιλοτιμήθησαν νὰ τὸ περατώσωσιν οἱ καλλιτέχναι « εἰς τιμὴν ἑαυτῶν καὶ τῆς τέχνης »· δηλαδὴ δὲν ἠθέλησαν ἡμίεργον νὰ μείνῃ τὸ οἰκοδόμημα, καὶ ἐπομένως ἄχρηστος πᾶσα ἡ ἐργασία αὐτῶν. Πιθανῶς δ' ἐγένεν ἡ συμπλήρωσις κατεσπευσμένως, καὶ ἴσως δι' ὑποδεεστέρων τεχνιτῶν. Οὕτω δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἡ μεταξὺ τῶν ἄλλων ὑπαρξίς τῶν ἀτελεστέρων ἐκείνων κτημάτων. Ἐσχάτως ἐν μέσῃ τῇ Ἀλικαρνασσῷ ἐνεργηθεῖσαι ἀνασκαφαὶ ὑπὸ τοῦ Ἀγγλοῦ ἀρχαιολόγου καὶ προξένου Κ. Νεύτωνος (Newton), ἀνεκάλυψαν αὐτὸ τὸ ἐρείπιον τοῦ Μανσωλείου, καὶ πλουσίαν λείαν γλυφῶν καὶ ἐτέρων μερῶν τῆς ζωοφόρου, οὐδεμίαν καταλειπόντων ἀμφιβολίαν περὶ τῆς ταυτότητος τῶν προειρημένων.

Εὐρίσκεται δὲ τὸ ὄνομα τοῦ Λεωχάρους καὶ ἐπὶ βάσεων τινῶν ἐν τῇ Ἀκροπόλει⁽²⁾, ἐξ ὧν φαίνεται ὅτι εἰρ-

(1) Overbeek. Gesch. d. Griech. Plastik, II, 104. — (2) Rang. Ant. Hell. II. N. 1102.

γάσθη σύμπλεγμα τῆς οἰκογενείας τοῦ Πασιτέλους μετὰ Σθένιος τοῦ Ὀλυνθίου (1). Κατ' ἄλλην δ' ἐπιγραφὴν ἐν τῇ κάτω πόλει, ἐποίησεν ἀνδριάντα Εὐθυδούλου τοῦ Προβαλισίου, ὅστις ἀναφέρεται ἐν τῷ κατὰ Νεαίρας λόγῳ (2). Πλὴν δὲ τούτων μνημονεύονται αὐτοῦ καὶ Θεοί, ὁ Ζεὺς ἐν Ἀκροπόλει (3), ἴσως ὁ ἰδρυμένος μετέπειτα ἐν τῷ Καπιτωλίῳ (4), Ζεὺς καὶ δῆμος ἐν Πειραιεῖ (5), Ἀπόλλων ἐν Κεραμειῳ (6), ἕτερος ἔχων διάδημα (7), καὶ ἕτερος ὃν ὁ Πλάτων ἔφερε τῷ Διογυσίῳ (8), καὶ Ἀρης καλοσσαῖος, ἀκρόλιθος, ἐν Ἀλικαρνασῶ (9). Ὁ Πλίνιος (10) ἀναφέρει αὐτοῦ καὶ παῖδα καταδολιευόμενον πωλητὴν, οὗ, ὡς περιφῆμου, μνημονεύει καὶ ὁ Μαρτιάλος (11). Ἐποίησε δὲ καὶ εἰκόνα Ἴσοκράτους, ἀνατεθεῖσαν εἰς τὸ Ἐλευσίνιον (12).

Περὶ τὸ τέλος ὁμῶς τοῦ σταδίου αὐτῶν ἀφίερουν οἱ καλλιτέχναι τῆς ἐποχῆς ταύτης τὴν τέχνην των εἰς θεραπείαν καὶ κολακείαν τῶν Μακεδόνων κατακτητῶν, καὶ τὴν ἀκριβὴ τῆς φύσεως μίμησιν ἔνεκα τούτου προυργιατέραν ποιούμενοι τῆς ἰδανικῆς ἐμπνεύσεως, ἥρξαντο εἰκονικοὺς κατ' ἐξοχὴν ἀνδριάντας παράγοντες. Οὕτως ὁ Λεωγάρης κατεσκεύασεν ἐν Ὀλυμπίᾳ, διὰ τὸ μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην (Ὀλ. 440, γ') ὑπὸ Φιλίππου ἐγερθέν μνημεῖον, χρυσελεφαντίνους, πιθανῶς ἄρα ὡς Θεοὺς καὶ ὡς ἥρωας, ἐν συμπλέγματι ἰδανικῆς ἀξίας βεβαίως οὐχὶ ὅλως ἐστερημένῳ, τὸν Ἀμύνταν, τὸν Φίλιππον, τὸν Ἀλέξανδρον, τὴν Ὀλυμπιάδα καὶ τὴν Εὐρυ-

(1) Πaus. ΣΤ. 16. — (2) Δημ. κ. Νεαίρ. σ. 1364, 20. — (3) Πaus. Α. 24. — (4) Pl. 34, 79. — (5) Πaus. Α. 1. — (6) Αὐτ. Α. 3. — (7) Pl. 34, 79. — (8) Πλατ. Ἐπιστ. 13. — (9) Vitr. II, 8 §. 11. — (10) 34, 79. — (11) IX. 50. — (12) Πλουτ. β. L. ῥητ. Ἴσοκρ. - Φωτ. σ. 795, H.

δίχην (4), καὶ συνειργάσθη καὶ εἰς τὸ τοῦ Λυσίππου κυ-
νήγιον Ἀλεξάνδρου (2).

Ὅμοίως ὁ Βρύαξις, Ἀθηναῖος (3), εἰς τὸ Μαυ-
σωλεῖον συνεργασθεὶς, ἐποίησε κατὰ τὸ τέλος τοῦ στα-
δίου του, μετ' Ὀλυμπ. 117, καὶ χαλκοῦν Σέλευ-
χον (4). Ἔτερα δ' αὐτοῦ ἔργα ἀναφέρονται πέντε κο-
λοσσοὶ Θεῶν (ἴσως Ἡλίου) ἐν Ῥόδῳ (5), Διόνυ-
σος ἐκ μαρμάρου ἐν Κνίδῳ (6), Ἀσκληπιὸς καὶ
Ὑγεία ἐν Μεγάροις (7), Ἀπόλλων καὶ Ζεὺς
μετὰ λεόντων ἐν Πατάροις τῆς Λυκίας (8), Ἀπόλ-
λων ἐν Ἀντιοχείᾳ (9), καὶ Σέραπις ἐν Ἀλε-
ξανδρείᾳ, οὗ ἰδίως ἐπὶ τῆς μεταγενεστέρας ἐποχῆς ἐπε-
λήφθη ἡ Ἑλληνικὴ τέχνη.

Τούτων σύγχρονοι, πολλάκις καὶ συνεργάται, ἦσαν
Κηφισόδοτος ὁ ἀδελφὸς τῆς πρώτης γυναικὸς
τοῦ Φωκίωνος (10), ἀποθανόντος ἐν Ὀλ. 115, δ', καὶ ὁ
μετ' αὐτοῦ καὶ τοῦ Στρογγυλίωνος τρεῖς
Μούσας εἰς τὸν Ἑλικῶνα ἐργασθεὶς Ὀλυμπιο-
σθένης, καὶ Ξενοφῶν, ὁ κατασκευάσας μετὰ
τοῦ Κηφισοδότου ἐν Μεγάλῃ πόλει λίθινα ἀγάλματα
Διὸς, Ἀρτέμιδος καὶ Μεγάλης πόλεως. Εἰργάσθη δ'
ὁ Κηφισόδοτος καὶ Ἀθηναῖον θαυμασίας καλλονῆς
ἐν Πειραιεῖ, βωμὸν ἀμίμητον τοῦ Σωτῆρος Διὸς αὐ-
τόθι (11), πιθανῶς μετὰ τὴν νίκην τοῦ Κόνωνος καὶ τὴν
ἀνακαίνισιν τῶν μακρῶν τειχῶν ἐν Ὀλ. 94, δ', καὶ Ἑρ-
μῆν φέροντα τὸν Διόνυσον βρέφος (12), καὶ Πλοῦ-

(1) Πaus. E. 20. — (2) Πλουτ. Ἀλεξ. 40. — (3) Κλημ. Ἀ-
λεξ. Προτρ. 14. — (4) Pl. 34, 19, 13. — (5) Pl. 34, 18. —
(6) Αὐτ. 36 45, — (7) Αὐτ. 34, 19, 13. — (8) Κλ. Ἀλεξ.
Προτρ. σ. 14. — (9) Κεδρ. Χρ. σ. 306. — (10) Πλουτ. Φωκ.
19. — Πaus. H. 30. — (11) Pl. 34, 19, 14. — (12) Αὐτ. 34,
19, 27.

τον μετ' Εἰρήνης (1), ὡς καὶ ὁ συνεργάτης αὐτοῦ Ξενοφῶν κατεσκεύασεν ἐν Θήβαις Τύχην, φέρουσαν ἐν τῇ ἀγκάλῃ τὸν Πλούτον (2), ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ Θηβαίου Κάλλιστονίχου.

Μνημονεύεται δὲ καὶ ὁ Δεινομένης, ὡς ποιήσας ἐν Ὀλυμ. 95 (3) εἰκονικὸν ἀνδριάντα τῆς τῶν Παιόνων βασιλίσσης Βησαντίδος μετὰ μέλανος βρέφους (4). Προσέτι δὲ λέγει ὁ Πausανίας αὐτὸν καὶ ἀγάλματα ποιήσαντα Ἰοῦς καὶ Κάλλιστοῦς ἐν Ἀκροπόλει (5), ὅπου καὶ βάσις εὑρέθη, τὸ ὄνομα αὐτοῦ φέρουσα (6).

Καὶ ὁ Σιλανίων δὲ, ὁ αὐτοδίδακτος, ἐξ Ἀθηνῶν (7), εἰ καὶ καταταττόμενος ὑπὸ τοῦ Πλινίου μετὰ τῶν γλυπτῶν τῆς 114 Ὀλυμ., φαίνεται ὁμως ὅτι καὶ πολὺ πρὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἰργάζετο, διότι κατεσκεύασε τὸν ἀνδριάντα τοῦ Πλάτωνος (8), ὅστις ἀπεβίωσεν ἐν Ὀλυμ. 108, ἀ, ἐν ᾧ ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Ζεῦξιάδης (9) ἐποίησε τὸν τοῦ Ὑπερίδου (10), ὅστις ἀπέθανεν ἐν Ὀλ. 114, γ'. Τὸν τοῦ Πλάτωνος ὁ Μιθριδάτης ἀφιέρωσεν ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις ταῖς Μούσαις εἰς τὴν Ἀκαδημίαν. Ἰδίως ὁμως, πλὴν τινων Ὀλυμπιονικῶν (11), εἰς ἰδανικὰ ἰδίως ἔχαιρεν ἀγάλματα τοῦ Σιλανίωνος ἢ γλυφίς, καὶ ἀναφέρονται αὐτοῦ τὰ ἀκόλουθα ἑξοχα χαλκᾶ ἔργα. Ἀχιλλεύς (12) λίαν ἐπαινούμενος, Θησεύς ἐν Ἀθήναις (13), Σαπφὼ ἐν τῷ Πρυτανείῳ τῶν Ἀθηνῶν, εὐφῆμως ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος ἀναφερομένη (14). Κόριν-

(1) Πaus. Γ. 19. — (2) Πaus. Θ. 16. — (3) Pl. 34. 15. — (4) Tatian. ad. Gr. 53. — (5) A. 25. — (6) C. I. G. 470. — (7) Pl. 34, 19. — (8) Διογ. Λαέρτ. Γ. 25. — (9) Pl. αὐτ. — (10) C. I. G. n. 6118. — (11) Πaus. ΣΤ. 4 καὶ 14. — (12) Pl. 34, 19, 21. — (13) Πλούτ. Θησ. 4. — (14) Cic. in Verr. IV, 57.

να, καὶ θνήσκουσα Ἰοκάστη⁽¹⁾, ἔργον περιπαθές, συμφώνως πρὸς τὸ τότε ἐπικρατοῦν αἶσθημα, εἰς οὗ τὸ πρόσωπον ὁ Σιλανίων ἐξέφρασε τὴν ὠχρότητα, ἐγκαταμίξας ἄργυρον τῷ χαλκῷ, ὡς εἶδομεν πράξαντα τὸν Ἀριστείδην εἰς τὸ ἀγαλμα τοῦ Ἀθάμαντος⁽²⁾. Τὸ δ' ἐπισημότερον τῶν ἀγαλμάτων αὐτοῦ ἦν τὸ τοῦ γλύπτου Ἀπολλοδώρου, τοῦ μακεδονοῦ ἐπικληθέντος, ὃν παρέστησεν ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς μετριοφρονος ὀργῆς του, θραύοντα τὰ ἴδια αὐτοῦ ἔργα, ὥστε ὁ Πλίνιος λέγει ὅτι τὸ ἔργον αὐτοῦ τοῦτο ἦν «οὐχὶ χαλκοῦς ἄνθρωπος, ἀλλ' αὐτὸ τὸ ἀγαλμα τῆς ὀργῆς». Ἀνήκει ἄρα καὶ τοῦτο εἰς τέχνην ἐπιδιώκουσαν τὴν ἐκφρασιν τῶν παθῶν.

Πάντων ὁμῶς τῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην διαπρεψάντων καλλιτεχνῶν ἐπιφανέστατος ὑπῆρξεν ὁ Πραξιτέλης, Κνίδιος κατὰ Κεδρινόν⁽³⁾, κατὰ Προπέρτιον⁽⁴⁾ Πάριος, κατ' ἐπίγραμμα⁽⁵⁾ Ἀνδριος, κατὰ σωζομένην δ' ἐπιγραφὴν⁽⁶⁾ καὶ κατὰ τὸ ἐθνικὸν τῶν υἱῶν του⁽⁷⁾, Ἀθηναῖος, Εἰρεσιδῆς τὸν δῆμον, πιθανῶς υἱὸς τοῦ προμνησθέντος Κηφισοδότου, καὶ ἀνεψιὸς τοῦ Φωκίωνος⁽⁸⁾. Ὁ ἔξοχος οὗτος καλλιτέχνης, εἰς τῶν γονιμωτέρων καὶ θαυμαστοτέρων τῆς ἀρχαιότητος, παρεβλήθη πρὸς τὸν Φειδίαν ἐνίοτε, κατὰ τοῦτο δικαίως, διότι ἦν κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην ἀκμὴν τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης ὁ κορυφαῖος γλύπτης, ὡς κατὰ τὴν πρώτην ἦν ὁ Φειδίας. Ἀλλ' ἐν ᾧ διὰ τὴν βαθύπλουτον ποτὲ πόλιν ἐκεῖνος ἐπλάττε τὰς ὑψηλὰς αὐτοῦ ἐπινοίας εἰς χρυσὸν καὶ ἐλέφαντα, ἀφ' οὗ ἐξηντλήθησαν αἱ Ἀθῆναι καὶ ἐξέπεσαν τοῦ πρὶν μεγαλείου, ὁ Πραξιτέλης ἠναγκάσθη νὰ περιορισθῇ εἰς τὴν γλυφὴν τοῦ μαρμάρου, εἰς ἣν κατὰ

(1) Tat. i. Gr. 52. — (2) Id. σ. 364. — (3) Χρον. σ. 322. — (4) III, 17, 16. — (5) II, σ. 40 N. 12. Anall. — (6) C. I. n. 1604. — (7) Pl. 36, 24. — (8) Id. Brunn, Gesch. d. K. ünstl. I. 390.

Πλίνιον (1) ἀνεδείχθη παντὸς ἐπιτυχέστατος καὶ περιφημώτατος (Praxiteles quoque marmore felicior ideo et. clarior fuit). Εἰς ζωηροτέραν μάλιστα τῆς φυσικῆς ἀληθείας παράστασιν ἀφορῶν, ὡς ἀπῆται τὸ πνεῦμα τῶν τότε χρόνων, ἐνεψύχου τὸν λίθον διὰ χρωμάτων, λεπτῶν πάντως καὶ διαφανῶν, εἰς γραφίδα ἐμπείρου ζωγράφου, κατὰ προτίμησιν δὲ τοῦ Νικίου (2), τὴν περιγάνωσιν ταύτην τῶν ἔργων αὐτοῦ ἐμπιστευόμενος.

Ὡς δὲ πρὸς τὸν ρυθμὸν, καὶ ἐκ τῶν προτέρων πρέπει νὰ εἰκασθῇ, καὶ ἐκ μαρτυριῶν καὶ ἐκ σωζομένων μνημείων ἐξάγεται, ὅτι ὅσον καὶ ἦσαν ἐξαίσιμα τοῦ Πραξιτέλους τὰ ἔργα, ἡλαττοῦντο ὁμῶς τῶν Φειδαϊκῶν ὅσον καὶ τὸ φρόνημα τῶν χρόνων ἐν οἷς παρήγγοντο. Τὸ ἰδανικὸν κάλλος ἐπεζητεῖ καὶ ὁ Πραξιτέλης, ἀλλ' οὐχί, ὡς ὁ Φειδίας, τὸ πνέον τῆς θείας μεγαλειότητος τὴν ἀτάραχον ἡρεμίαν, πρὸς ὃ οἱ σύγχρονοὶ τοῦ ἦσαν ἤδη ἤττον εὐαίσθητοι, ἀλλὰ τὸ χαριέστερον, τὸ θυμηδέστερον, τὸ μᾶλλον γήϊνον, καὶ εἰς αὐτὸ ἀνεβίβαζε τοὺς ἀνθρώπους καὶ κατεβίβαζε τοὺς Θεοὺς. Ἐνεψύχου δ' αὐτὸ διὰ τῆς ἀνταναχλάσεως τῶν ψυχικῶν κινήσεων, ἀλλὰ τῶν πράων μόνον καὶ ἀθορύβων, οὐχί τῶν τρικυμιδῶν, αἵτινες συνταράττουσι τὴν ἁρμονίαν τῆς καθαρᾶς ωραιότητος. Διὰ τοῦτο, κατὰ Διοδώρον (3), ἦν ὁ Πραξιτέλης «ὁ καταμίξας ἄκρως τοῖς λιθίνοις ἔργοις τὰ τῆς ψυχῆς πάθη».

Καὶ ἐπλάσε μὲν παντοίας μορφᾶς εἴτε θείας εἴτε ἀνθρωπίνας εἴτε ἰδανικάς, πάσας δὲ κατὰ τὸν αὐτὸν τύπον τῆς εὐγενοῦς χάριτος, ἰδίως χαίρων εἰς ἐκείνας τὰς παραστάσεις ὅσαι ἀπετύπων χαριεστέρας ἰδέας καὶ φαιδροτέρας. Καὶ ἐν μὲν Μεγάροις ἐποίησε σύμπλεγμα τῶν δὲ ὧ δ' ἐκ αὐτῶν μεγάλων Θεῶν (4), Ἡρὰν ἐν Μαντινείᾳ

(1) 34, 19, 10. — (2) Pl, 35. 40, 28. — (3) ΚΣΤ' —

(4) Παις Α, 40.

μεθ' Ἡβῆς καὶ Ἀθηνᾶς (1), ἐτέραν (Ἡραν Τελείαν), καὶ Ῥέαν τὸν λίθον τῷ Κρόνῳ προσφέρουσιν ἐν τῷ Ἡραίῳ τῶν Πλαταιῶν (2), Δῆμητραν μετὰ Κόρης καὶ Ἰάχχου ἐν τῷ ναῷ τῆς Δήμητρος ἐν Ἀθήναις (3), ἐτέραν μετὰ Χλωρίδος καὶ Τριπτολέμου, μετενεχθεῖσαν εἰς Ῥώμην (4), ἀρπαγὴν Περσεφόνης, σύμπλεγμα χαλκοῦν, καὶ Κατάγουσαν, πιθανῶς ἕτερον ἀντίστοιχον σύμπλεγμα τῆς Δήμητρος ἀποδιδούσης κατὰ τὰ συντεθειμένα ἐπὶ ἐξάμηνον τὴν κόρην τῆς εἰς τὸν Πλούτωνα (5), Ἀγαθοδαίμονα καὶ Ἀγαθὴν Τύχην (bonus eventus et bona Fortuna), μεταγενεστέρως ἐν Ῥώμῃ (6), Τύχην ἐν Μεγάροις (7), Τροφῶνιον ἐν Λεβαδεῖα (8), Βραυρωνίαν Ἄρτεμιν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως (9), καὶ Ἄρτεμιν ἐν Ἀντικίρρα, φέρουσιν δᾶδα, καὶ κύνα πλησίον τῆς ἔχουσιν (10). Περὶ τῆς ἐργασίας πάντων τούτων τῶν ἀγαλμάτων οὐδὲν ἀναφέρουσιν οἱ ἀρχαῖοι· ἀλλ' ἐξ αὐτῶν ἐξάγεται ὅτι καὶ πρὸς τὰς ὑψηλοτέρας καὶ σοδαρωτέρας τῶν θεῶν παραστάσεων δὲν ἀπώκνει ὁ Πραξιτέλης. Ὅτι ὁμως δι' αὐτῶν δὲν ἐγένετο κυρίως περίφημος, εἰ καὶ ἦσαν τοσοῦτον πολυπληθῆ, φαίνεται ἀποδεικνύον ὅτι ὁ τρόπος αὐτοῦ ἦν οὐχὶ λίαν κατάλληλος πρὸς παραστάσεις τοιαύτας, ἐν αἷς πιθανώτατα ἡ γλυφίς του ἐπράυνε τὴν σεμνὴν τῆς ἀρχαιοτέρας τέχνης μεγαλειότητα. Τὰ περιφημότερα δὲ τῶν ἔργων του ἀνήκουσι μάλιστα εἰς τὸν κύκλον τῆς Ἀφροδίτης καὶ τοῦ Ἑρωτος, τοῦ Βάχχου καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος.

Εἰς τὰ Βακχικὰ αὐτοῦ πλάσματα παριστῶν τὴν εἰς τὰς φρένας ὑπὸ τοῦ οἴνου ἐμποιοιμένην φαιδρότητα καὶ

(1) Πaus. H, 9. — (2) Πaus. Θ. 2. — (3) Αὔτ. Α. 2. — (4) Pl. 36, 4, 5. — (5) Pl. 34, 19, 10. — (6) Pl. 36, 4, 5. — (7) Πaus. Α. 43 (8) Πaus. Θ. 21. — (9) Πaus. Α. 23. — (10) Αὔτ. 1. 37

ἱλαρὰν εὐθυμίαν, οἷαν ἔψαλλεν ἡ σύγχρονος καὶ γλυκεῖα Μούσα τοῦ Ἀνακρέοντος, ἀφεῖλεν αὐτῆς πᾶν τὸ ὑλικῶς ἀγενὲς τῆς κραιπάλῃς τῶν παροινούντων, καὶ διετύπωσε μετὰ λεπτοτάτης χάριτος ἡθὸς τι κωμαστικὸν καὶ πανοῦργον, εὐγένειαν πνέον καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς ἀπρεπεστεραῖς μορφαῖς τῶν Σατύρων καὶ τῶν Μαινάδων.

Ἐν Ἡλιδι ἐποίησε, κατὰ Πausανίαν⁽¹⁾, Διόνυσον, ὅστις ἦν ἴσως αὐτὸς ὁ περιγραφόμενος ὑπὸ Καλλιστράτου⁽²⁾ οὕτως· «Ὁ χαλκοῦς, ρεατικὸς, κισσῷ ἐστεμμένος, ρεβρίδα περιεζωσμένος, ἐρεῖδων τὴν λύραν (λαϊὰν; Jacobs) τῷ θύρῳ, ἀπαλόν τι καὶ μεμνητὸς βλέπων.» Περιγράφει δὲ καὶ ὁ Πλίνιος⁽³⁾ περίφημον χαλκοῦν σύμπλεγμα αὐτοῦ παριστῶν Πατέρα (πρεσβύτερον) Διόνυσον, μέθην καὶ ὠραῖον Σάτυρον, ὃν οἱ Ἕλληνες ἐκάλουν περιβόητον. Τινὲς⁽⁴⁾ ὁμῶς ὑποπεύουσιν ὅτι συγγέει ἐνταῦθα δύο διάφορα ἔργα τοῦ Πραξιτέλους, καὶ ὅτι ὁ μὲν τοῦ συμπλέγματος Σάτυρος ἦν ὁ Οἶνοφόρος καλούμενος κατ' ἄλλο χωρίον αὐτοῦ τοῦ Πλινίου⁽⁵⁾, ὁ παῖς Σάτυρος δὲ διδοὺς τῷ Διονύσῳ ἔκπομα ἐν τῷ ἐν Λίμναις Διονυσίῳ, κατὰ Πausανίαν⁽⁶⁾. ὁ δὲ Περιβόητος ὅτι ἦν ἕτερος τούτου, ὁ κατ' Ἀθηναίον⁽⁷⁾ καὶ Πausανίαν⁽⁸⁾ ἐν ναίσκῳ κατὰ τὴν ὁδὸν τῶν Τριπόδων ἱστάμενος. Τούτου ἀντίγραφα νομίζονται μετὰ πλείστης πιθανότητος τὰ πάμπολλα, τριάκοντα κατὰ Βιγχελμάννον σωζόμενα λίθινα ἀγάλματα Σατύρου στελέχει προσανακεκλιμένου καὶ τοῦ αὐλεῖν ἀναπαυομένου, ἐν οἷς προέχει τὸ ἐν τῷ Μουσεῖῳ τοῦ Καπιτωλίου διατηρούμενον (Πιν. ΙΑ. 4). Καὶ αὐτὴ ἤδη ἡ τοσοῦτον συνεχῆς ἐπανάλειψις ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἔργου εἶναι βεβαία ἀπόδειξις

(1) ΣΤ, 26. — (2) Εἰκόν. 8. — (3) 34, 19, 10. — (4) Brunn, Gesch. d. Künstl. I. 339. — (5) 34, 19, 10. — (6) Α, 20. — (7) ΙΓ, 591. — (8) Α, 20.

ὅτι τὸ πρωτότυπον ἦν περίφημον ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ.
Ἄλλ' ἔτι μᾶλλον συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς Πραξιτελείου κα-
ταγωγῆς τοῦ ἀγάλματος ἢ καθαρά καὶ εὐγενῆς τέχνην
αὐτοῦ, ἢ ὑλικὴ ἡδυπάθεια ἦν πνέει τὸ ὠραῖον σῶμα τοῦ
νεανίου, ἢ ἐλαφρῶς θηριώδης ἔκφρασις τῆς μορφῆς, ἥτις
μᾶλλον ἢ τὰ ὀξέα ὦτα χαρακτηρίζει τὸν Σάτυρον, χωρὶς
οὐδὲν νὰ ἔχῃ τὸ ἀγενῶς δυσειδές. Δὲν εἶναι φύσις ἀγρία
ὀρεσιβίου τέρατος ἀσελγοῦς, ἀλλὰ τοῦ Βάκχου νεαρὸς
ὁπαδός, τὴν σιωπὴν ἀγαπῶν τῶν δασῶν, παρὰ τὰς κρή-
νας αὐλῶν, εἰς τοὺς κορμούς τῶν δένδρων φαιδρῶς
προσεριδόμενος καὶ εὐαρέστως ρεμβάζων. Καὶ ἐν Με-
γάροις δὲ κατεσκεύασεν ὁ Πραξιτέλης λίθινον Σά-
τυρον παρὰ τὸ ἀρχαῖον ξόανον τοῦ Διονύσου (1). καὶ
ἕτερον αὐτοῦ ἐπίσημον βακχικὸν σύμπλεγμα, ἀναφέρε-
ται καὶ ὑπὸ Πλινίου(2), καὶ ἐν ἐπιγράμματι (3), παριστῶν
κῶμον Μαινάδων, Θυάδων, Σιληνῶν, καὶ Καρυατίδων,
πιθανῶς παρθένων ὀρχουμένων τὸν καλούμενον καρυα-
τισμόν, τῶν Καρυῶν τὴν ἐπιτόπιον ὀρχησιν. Κατ' ἄλλα
δ' ἐπιγράμματα (4) ἐποίησε *Hāra* ἀσκὸν ἐπηρμένον, καὶ
μετ' αὐτοῦ *Nýμφας* γελώσας, καὶ *Δανάην*, ἐκ λίθου Παρίου.
Ἀναφέρει δὲ καὶ ὁ Πausanias (5) Ἐρμῆν φέροντα Διόνυ-
σον νήπιον ἐν τῷ Ἑραίῳ τῆς Ὀλυμπίας, ἂν δὲν ἦν ὁ αὐ-
τὸς ὃν ὁ Πλίνιος ἀποδίδωσι τῷ Κηφισοδότῳ.

Συνεπῶς πρὸς τὸν ρυθμὸν τοῦτον, καὶ τὸ αἶσθημα οὗ
οὗτος εἶναι ἀπόρροια, διέπλασε καὶ τὸν Ἑρωτα, οὐχὶ
βρέφος, ὡς οἱ μεταγενέστεροι, ἀλλὰ τῆς προσηβικῆς ἡ-
λικίας, καθ' ἣν ἄρχεται ὑποφῶσκον ἐν τῇ καρδίᾳ τὸ
τρυφερόν τοῦτο πάθος, καὶ ἔδωκεν αὐτῷ κάλλος καὶ ἦθος
οἷον πρέπει εἰς τῶν αἰσθημάτων τὸ γλυκύτερον καὶ ποιη-
τικώτερον. Περίφημος Ἑρως αὐτοῦ ἦν ὁ κατ' ἀρχὰς

(1) Πασ. Α. 43.—(2) 36, 45.—(3) Ἀνθ. Παλ. Θ. 756. —

(4) Αὐτ. ΣΤ., 317.—Πλιν. Δ, 262.—(5) Ε, 17.

εἰς τὸ ὑποσκήνιον τοῦ ἐν Ἀθήναις Θεατροῦ ἰδρυθεῖς, ἔπει-
τα δ' ἀνατεθεῖς ἐν Θεσπιαῖς, ἐκ Πεντελησιῶν λίθου πε-
ποιημένος, οὐχὶ δὲ χαλκοῦς, ὡς λέγει τὸ ἐπίγραμμα
Ἰουλιανοῦ τοῦ Αἰγυπτίου ⁽¹⁾, συγγέον αὐτὸν πρὸς τὸν
τοῦ Λυσίππου, παῖς ἐν ὥρᾳ ⁽²⁾, καὶ χρυσᾶς ἔχων πτέρυ-
γας ⁽³⁾. Περὶ τούτου διηγοῦνται ὁ Ἀθήναιος ⁽⁴⁾ καὶ ὁ
Πausanίας ⁽⁵⁾ ὅτι, ἐπιτραπεῖσα ἡ ἐταῖρα Φρύνη, ἀνθ' ἧς
ὁμῶς ἐπίγραμμα ⁽⁶⁾ ὀνομάζει τὴν Γλυκέραν, νὰ λάβῃ ὁ
βούλεται τῶν ἔργων τοῦ Πραξιτέλους, μὴ θέλουσα δὲ νὰ
ἐκλέξῃ ἡ ἰδίᾳ, ἀλλ' ἐπιθυμοῦσα νὰ ἐξιχνιάσῃ ποῖον ᾗν ὁ
αὐτὸς ὁ καλλιτέχνης ἐθεώρῃ ὡς τὸ ἄριστον πάντων, τοι-
οῦτον τι ἐτεχνάσθη· εἰσορμήσαι, οἰκέτης ἐν ᾧ αὐτὴ
ἐκάθητο μετὰ τοῦ τεχνίτου, τοῖς ἀνήγγειλεν ὅτι ἐπυρ-
πολήθη τοῦ Πραξιτέλους τὸ ἐργαστήριον, καὶ κατεστρά-
φησαν πολλὰ ἐκ τῶν ἔργων αὐτοῦ. « Ἄν μόνον ἐσώθησαν
ὁ Σάτυρος καὶ ὁ Ἔρως μου, ἀδιαφορῶ διὰ τὰ λοιπὰ, ἀνέ-
κραξεν, ἐξαπατηθεῖς ὁ γλύπτης, καὶ οὕτω προδοὺς τὴν
προτιμησίν του, ἠναγκάσθη νὰ χάρισῃ τὸν Ἔρωτα εἰς
τὴν ἐταῖραν, ἣτις ἀνέθηκεν αὐτὸν εἰς Θεσπιάς, τὴν πό-
λιν ἐν ἣ ὑπῆρχεν ἰδιαιτέρα λατρεῖα τοῦ Ἐρωτος.

Εἰσὶ δ' αὐτοῦ γνωστοὶ καὶ ἕτεροι Ἐρωτες, δύο
γαλκοὶ ἐξόχου κάλλους καὶ νεανικῆς τρυφερότητος, ὁ
εἰς τοξοφόρος, ὁ δὲ εὐχομος καὶ διαδεδεμένος ἐν Ἀκρο-
πόλει ⁽⁷⁾, εἰς λυγδίνος ἐν Παρίῳ τοῦ Ἑλλησπόντου, γυ-
μνός ⁽⁸⁾, καὶ ἕτερος λίθινος ἐν Μεσσήνῃ, ὁμοῖος τῷ ἐν
Θεσπιαῖς ⁽⁹⁾.

Ἐρώτων ἀγάλματα διατηροῦνται τινὰ, δυνάμενα νὰ
θεωρηθῶσιν ὡς ἔργα ἢ μιμήσεις τοῦ Πραξιτέλους, ἐν

(1) Ἀνθολ. Πλατ. Δ. 28. — (2) Λουκ. Ἐρωτ. ΙΑ, 17. —

(3) Ἰουλιαν. Β. σ. 54. — (4) ΠΓ. 591. — (5) Α, 20. — (6)

Ἀνθολ. Παλ. ΣΤ. 260. — (7) Καλίστρ. Ἐκφ. Ἀγ. Δ. Θ. —

(8) Pl. 36, 4, 5. — (9) Cic. Verr. IV, 2, 3.

Λούβρ τῶν Παρισίων ὡραιότατη βαθύκομος κεφαλὴ ἐπὶ χορμοῦ χρόνων Ῥωμαϊκῶν ⁽¹⁾, σῶμα ἐξαισίου ἐργασίας ἐν τῷ Βρετανικῷ Μουσείῳ ⁽²⁾, καὶ τὸ πάντων ἄριστα διατηρούμενον τοῦ ἐν Νεαπόλει Βορβονικοῦ μουσείου (Πιν. ΙΑ. 2), οὗ ἀμίμητος εἶναι ἡ καλλονή, καὶ ἀπερίγραπτος ἡ εἰς τὴν μορφήν ἐπιπνέουσα εὐγενὴς καὶ ρεμβώδης βαρυθυμία.

Αἱ δ' Ἀφροδίται τοῦ Πραξιτέλους, αὐταὶ κυρίως ἀπεικονίζον τὴν ἠθικὴν τάσιν τῆς ἐποχῆς ἐν ἣ παρήχθησαν, τὴν εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον ἐπικράτησιν τῶν ἐταίρων, αἵτινες τοῦ τε σώματος καὶ τοῦ πνεύματος ὑπερτάτως ἐπιμελούμεναι, εἶχον κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους φθοροποιῶς ἐπιπολλάσει ἐν Ἀθήναις, καὶ κατὰ πολὺ συντελέσει εἰς τὴν ἐκλυσιν τῶν ἱερῶν τῆς οἰκογενείας δεσμῶν. Ὡς ἡ Ἥρα τοῦ Φειδίου ἦν ἡ ὑψηλὴ ἀντιπρόσωπος τῆς σεμνῆς καὶ ἐν ὑγαινούσῃ κοινωνίᾳ ἐπὶ τῇ νομίμῳ αὐτῆς ἐπιρρόῃ πεποιθυίας οἰκοδεσποίνης, οὕτως ἦσαν αἱ Ἀφροδίται τοῦ Πραξιτέλους ἡ ἐπὶ τὸ εὐγενέστερον παράστασις, ἡ σχεδὸν ἀποθέωσις τῆς ἐν τῇ ἐξαχρειωθείσῃ πόλει δεσποζούσης ἐταίρας, πρὸς αὐτῆς ἀμιλλώμεναι τὸ γήϊνον κάλλος, τὸ γλυκὺ μὲν, ἱλαρὸν, καὶ χάριεν, καὶ μὴ εἰς εὐτελεῖ ἡδυπάθειαν ἀποκλίνον, ἀλλ' οὐδ' ἀφ' ἐτέρου τὴν αὐστηράν καὶ θεῖαν πνέον μεγαλειότητα, ἥτις ἦτον ὁ θρίαμβος τῆς ἀρχαίας Σχολῆς.

Ἡ ἐπισημοτάτη Ἀφροδίτη ἐξ ὧν ἐποίησεν, ἦτον ἡ κληθεῖσα Κνιδία, διότι οἱ Κνίδιοι τὴν ἡγόρασαν. Ἐπωνόμασαν δ' αὐτὴν Εὐπλοίαν παρ' ἑαυτοῖς ⁽³⁾, ἴσως καθὼ λαβόντες τὸ ἄγαλμα ἐν Πειραιεῖ, ὅπου ὁ Κόνων, καταναυμαχήσας ἐν Κνίδῳ τοὺς Λακεδαιμονίους,

(1) DENKM. I, 146, 6. - Lippert, Daktylioth. Scrin. I, P. I, n. 81. — (2) DENKM. II, 277. — Spec. of anc. Sculpt. T. II, pl. 11. — (3) Πaus. A, 4.

εἶχεν ἰδρύσει ναὸν τῇ προστάτιδι τῆς Κνίδου Ἀφροδίτῃ, Εὐπλοίαν, ἕνεκα τῆς νίκης, ὀνομάσας αὐτήν. Ὡκοδόμησαν δ' αὐτῇ ναὸν οἱ Κνίδιοι, ἐπίτηδες πανταχόθεν ἀναπεπταμένον, « περίσχεπτον χώρον », κατ' ἐπίγραμμα (1), ἣ καὶ ἑκατέρωθεν πρόσοδον ἔχοντα, « γέων ἀμφίθυρον », κατὰ Λουκιανόν (2), ἵνα πανταχόθεν ὁράται τὸ ἄγαλμα, διότι, κατὰ Πλίνιον (3), πανταχόθεν ἦν ἄξιον θαυμασμοῦ (nec minor ex quacunque parte admiratio est). Ἦν δὲ λιθίνη ἡ Ἀφροδίτῃ, ἐκ Παρίου (4) ἡ Πεντελησιῦ λίθου (5), καὶ ἐντελῶς γυμνή, παριστωμένη καθ' ἣν στιγμὴν ἀπεδύθη ἵνα λουσθῇ, καὶ χάρις μετ' ἀφελείας, καὶ παιδρότης μετὰ γλυκύτητος αἰδήμονος καὶ ἐρωτικῆς ἦν ὁ χαρακτήρ αὐτῆς, τὸ δὲ κάλλος ὑπερέβαινε πᾶν ἀνθρώπινον, εἰ καὶ ἡ ἔκφρασις ἐλείπετο τῆς θείας μεγαλειότητος. Τοιαύτη περιγράφεται ὑπὸ τῆς λεπτιῆς γραφίδος τοῦ Λουκιανοῦ (6), « Σευρόντι γέλωτι μικρὸν ὑπομειδιῶσα. Ὀφρύνων τὸ εὐγρᾶμμον καὶ τῶν ὀφθαλμῶν τὸ ὕγρον ἄμα τῷ φαιδρῷ καὶ κεχαρισμένῳ. Πᾶρ δὲ τὸ κάλλος αὐτῆς ἀκάλυπτον, οὐδεμιᾶς ἐσθῆτος ἀμπεχούσης, γεγύμνωται, πλὴν ὅσα τῇ ἑτέρᾳ χεὶρὶ τὴν αἰδῶ λεληθότως ἐπικρύπτει. Τῶρ δὲ τοῖς ἰσχύοις ἐρεσφραγισμένων ἐξ ἑκατέρων τύπων οὐκ ἂν εἴποι τις, ὥς ἡδὺς ὁ γέλως. Μηροῦ τε καὶ πνήμης ἐπ' εὐθὺν τεταμένης ἄχρι ποδὸς ἡκριβωμένοι ρυθμοί ». Τὸ χαριέστατον τοῦτο διάγραμμα, ὑπ' ἀκριβοῦς τεχνογνώστου κεχαραγμένον, χαρακτηρίζει τέχνην ἣτις δὲν παρημέλει, ἀλλ' ἐπεδίωκε μάλιστα τὴν ἐπὶ τῶν αἰσθητηρίων ἐντύπωσιν, ὥς ἀποδεικνύουσι καὶ αἱ διηγήσεις, καὶ μυθώδεις ὑποθεώσεις, περὶ νέου κατα-

(1) Ἀνθ. Παλ. Δ, 460.—(2) Ἑρωτ. 13.—(3) Pl. 36. 4. 5.
—(4) Λουκ. Ἑρωτ. 13.—(5) Λουκ. Ζ. τρχγ. 10—(6) Ἑρωτ.
13.—Eiz. 6.

ληφθέντος ὑπ' ἔρωτος ἰσχυροῦ πρὸς τὸ ἄγαλμα ⁽¹⁾. Ἐκ τούτου ὁ Ἀθηναγόρας ὀνομάζει τὴν Ἀφροδίτην ταύτην Ἑταίραν ⁽²⁾, διότι ὑφ' ἑταίρων ἐνεπνεύσθη ὁ Πραξιτέλης, « ἐξ ἰδίας ἑλκων ἀρχέτυπον κραδίης », ὡς ἔγραφεν ἐπὶ τοῦ βάθρου τοῦ Θεσπικοῦ Ἐρωτός του, ὑπὸ τῆς ἑταίρας Κρατίνης ⁽³⁾, ἢ μᾶλλον ὑπὸ τῆς Φρύνης ⁽⁴⁾, ἧς καὶ ἄλλους εἰκονικοὺς ἐποίησεν ἀνδριάντας, λίθινον μὲν ἐν Θεσπιαῖς ⁽⁵⁾, χαλκοῦν δ' ἐπίχρυσον ἐν Δελφοῖς ⁽⁶⁾, κατὰ παραγγελίαν τῶν περιχτιόνων. Καὶ τὸ σύμπλεγμα δ' ὁ περιγράφει ὁ Πλίνιος ⁽⁷⁾ « γυναικὸς κ. λαιούσης καὶ ἑταίρας γελώσης » (duo signa flentis matronae et meretricis gaudentis), τὴν Φρύνην παρίστα ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ, ἔρωτα καὶ ἡδυνάθειαν πνέουσιν (deprehendunt in ea amorem artificis, et mercedem in vultu meretricis) ἢ ὀρθότερον ἴσως τὸ ἔργον δὲν ἦτον σύμπλεγμα, ἀλλ' ἐν μόνον ἄγαλμα, δι' ἀμιμήτου τέχνης δάκρυα μιγνύον καὶ γέλωτα, αὐτὸς ὁ ἐν Δελφοῖς ἀνδριάς τῆς Φρύνης, ἣτις διὰ τὴν ποικίλην ἔκφρασιν τῆς εὐκινήτου μορφῆς αὐτῆς, ἐκφραζούσης θεληκτικὴν μελαγχολίαν καὶ φαιδρὰν ἐνταυτῷ ἰλαρότητα, ἐπεκαλεῖτο Κ λ α υ σ ί γ ε λ ω ς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ⁽⁸⁾.

Ἡ ἀκριβὴς τῆς περιφήμου Κνιδίας διάθεσις διετηρήθη ἐπὶ νομισματοσήμεου τῶν Κνιδίων μεταγενεστέρως εἰς τιμὴν τῆς Πλαυτίλλης κοπέντος (Πιν ΙΑ, 3). Ἐπ' αὐτοῦ φαίνεται ἡ Θεὰ γυμνωθεῖσα ὅπως κατέλθῃ εἰς τὸ λουτρόν, διὰ τῆς ἀριστερᾶς καταθέτουσα τὸν τελευταῖον αὐτῆς χιτῶνα ἐπὶ ἀγγείου, καὶ πρὸς αὐτὸ ἀφορῶσα μετ'

(1) Plin. 34, 19, 10. - Λουκ. Ἐρ. 15. - Val. Max. VIII, 11 Extr. 4. - Φιλόστρ. Β. Ἀπολλών. ΣΤ. 17. — (2) Πρ. ὑπ. Χρ. 14. — (3) Κλ. Ἀλεξ. Πρωτρ. Σ. 16. - Ἀρνοβ. κ. Ἐθν. ΣΤ'. 13. — (4) Ἀθῆν. ΙΓ, 594. — (5) Πaus. Θ. 27. — (6) Αὐτ. Ι. 14, - Ἀθῆν. ΙΓ. 594. - Πλούτ. π. Πυθ. 15. - Δ. Χρυσόστ. 37. σ. 462. — (7) 34 19, 10. — (8) Ἀθῆν. αὐτ.

ἐξαισίου καὶ παρθενικῆς ἀφελείας, ἀμιγοῦς πάσης φιλαρέσκου ἐκφράσεως. Καὶ δακτυλιόλιθος δὲ ⁽¹⁾, ἀπαράλλακτον ἔχων τῆς Θεᾶς τὸ σχῆμα, ἐπικυροῖ τὸ γνήσιον τῆς ἐπὶ τοῦ νομίσματος παραστάσεως. Οὐχ ἦττον δὲ καὶ ἀγάλματα σώζονται, ὡς ἀπομιμήματα τῆς Κνιδίας κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον δυνάμενα νὰ θεωρηθῶσι. Τὰ κατὰ τὸ σχῆμα πλησιέστερα αὐτῇ εἰσι τὸ ἐν Ἀγγλίᾳ (Woburn abbey) ἀκέφαλον καὶ ἄνευ χειρῶν ἄγαλμα ⁽²⁾ μεγάλης ὠραιότητος, καὶ ἡ ἐν τῷ Βατικανῷ κήπῳ τῆς Ῥώμης Ἀφροδίτῃ ⁽³⁾, ἔχουσα ὁμῶς τὸ ἐνδυμα εἰς τὴν δεξιάν ἀντὶ τῆς ἀριστερᾶς, καὶ τὴν κίνησιν τοῦ σώματος τοιαύτην, ὥστε φαίνεται καλύπτουσα δι' αὐτοῦ στῆλην, ἐφ' ἧς στηρίζει τὸν βραχίονα. Τῆς αὐτῆς Ἀφροδίτης μεταπλάσεις μεταγενέστεραι, στερούμεναι ὁμῶς τῆς εὐγενοῦς ἀφελείας τοῦ πρωτοτύπου, εἰσὶν αἱ τὸ στῆθος διὰ τῆς δεξιᾶς συγκρύπτουσαι, ἡ Μεδικία ⁽⁴⁾, ἡ τοῦ Μηνοφάντου ⁽⁵⁾, καὶ ἡ Καπιτωλία ⁽⁶⁾, μᾶλλον εἰκονικὴ τὴν παράστασιν.

Ἐποίησε δὲ καὶ ἑτέραν Ἀφροδίτην ὁ Πραξιτέλης, ἐνδεδυμένην (*velata specie*) κατὰ Πλίνιον ⁽⁷⁾, ἣν, ὡς σεμνοτέραν, προὔτιμησαν τῆς Κνιδίας οἱ Κῶοι. Ταύτης μίμησις εἶναι ἴσως ἡ ἐν Νεαπόλει ⁽⁸⁾ ἐνδεδυμένη. Ἡ δὲ Μηλία (Πιν. ΙΑ. 4), ἡμίγυμνος, τὴν σωματικὴν ἀνάπτυξιν ἀχμαιοτέρα καὶ ἦττον νεανικὴ, θαυμαστὴν δ' ἔχουσα ἐργασίαν, καὶ ἐκφρασιν προσώπου ψυχρὰν

(1) DENKM. I, 146. b. Lippert Daktylioth. Scrin. I, P. I, n. 81. — (2) DENKM. II, 277 - Spec. of anc. Sculpt. T. II, Pl. 11. — (3) DENKM. 146. 2. - Episcopiis, Signor. vet. icones, n. 46. — (4) Overb. Gesch. d. Griech. Plast. II, σ. 238; n. 84. — (5) DENKM. II. 275. - Mus. Copitol. T. IV, σ. 352. — (6) DENKM. II. 278. - Musée. Franc. stat. ant. T. IV, pl. 14. — (7) Αὐτ. — (8) Mus. P. Cl. I, 11.

μᾶλλον καὶ ἡγεμονικὴν, δυσκόλως, νομίζομεν, δύναται ν' ἀναχθῇ εἰς τὸ πρωτότυπον τοῦτο, καὶ φαίνεται ἥτιον οἰκεία εἰς τὴν χαρίεσσαν γλυφίδα τοῦ Πραξιτέλους. Ὡς δ' ἐκ τῆς θέσεως, καὶ τῆς τῶν ἐλλειπόντων βραχιόνων πιθανῆς κινήσεως, ἴσως μᾶλλον πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ Ἀφροδίτη ἡ κατοπτριζομένη εἰς τὴν ἀσπίδα τοῦ Ἀρεως, οἷα φαίνεται ἐπιτετυπωμένη ἐπὶ νομίσματος Κορινθιακοῦ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων ⁽¹⁾. Ἐποίησε δὲ καὶ ἄλλα Ἀφροδίτης ἀγάλματα ὁ Πραξιτέλης, λιθίνην ἐν Θεσπιαῖς παρὰ τὸ τῆς Φρύνης ⁽²⁾, ἐτέραν χαλκὴν, ἣν ὁ Πλίνιος συγκρίνει τῇ Κνιδίᾳ ⁽³⁾, καὶ ἄλλην ἐν Λάτμῳ τῆς Καρίας ⁽⁴⁾, ὡς καὶ δύο νύμφας τῇ λατρείᾳ τῆς αὐτῆς Θεᾶς ὑπαγομένας, τὴν Πειθῶ καὶ τὴν Πάρηγορον διὰ τὸ ἐν Μεγάροις Ἀφροδίσιον ⁽⁵⁾.

Καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος δὲ τὸν τύπον διέπλασεν ἐπὶ τὸ νεανικώτερον καὶ αἰσθηματικώτερον, εἰς λεπτόν τινα μέσον ὅρον μεταξὺ τοῦ νεανίου καὶ τῆς παρθένου. Τοιοῦτος ἦν αὐτοῦ ὁ χαλκοῦς σαυροκτόνος, περὶ οὗ ὁ Πλίνιος ⁽⁶⁾ λέγει ὅτι « ἐποίησε καὶ νέον (Ἀπόλλωνα) ἐνεδρεύοντα προσερπούσην σαύρα, ὃν Σαυροκτόνον καλοῦσι ». (Fecit et puberem (Apollinem) subrepenti lacertæ cominus sagitta insidiantem, quem Sauroctonon vocant). Τινὲς ⁽⁷⁾ θεωροῦσι τὴν παράστασιν ταύτην ὡς σχέσιν ἔχουσαν πρὸς τὴν σαυρομαντείαν, ἐν ᾗ ἄλλοι θέλουσι ν' ἀρνηθῶσιν, ἀλλ' ὅλως ἀπιθάνως, ὅτι παρίστα διόλου Ἀπόλλωνα ⁽⁸⁾. Ὑπάρχουσι δὲ πολλὰ ἀπομιμήματα τοῦ ἀγάλ-

(1) DEMKM. II. 269. - Millingen anc. uned. Mon: Ser. II, N. 4, Fig. 2. — (2) Πνυσ. Θ, 27. — (3) 34, 69. — (4) Στέφ. Βυζ. φ. Ἀλεξάνδρειος. — (5) Πνυσ. Α, 43. — (6) 34, 19, 10. — (7) Welcker, acad. Kunstmus. z. Bonn. 71. — (8) Seitz. mag. encycl. T. V. p. 259.

ματος τούτου, καὶ χαλκᾶ, ὡς τὸ ἐν τῇ Ἀλβανιανῇ ἐπαύ-
λει, καὶ λίθινα ὡς τὸ ἐν Ῥώμῃ ⁽¹⁾, καὶ τὸ ἐν Λούβρῳ ἐκ
τῆς Βοργεσιανῆς ἐπαύλεως (Πιν. ΙΑ. 5), καὶ ἀπαράλ-
λακτος προσέτι τύπος ἐπὶ δακτυλιολίθου ⁽²⁾. Κατὰ πά-
σας τούτας τὰς παραστάσεις, ἔφηβος τρυφερός, ὁ Ἀ-
πόλλων ἵσταται ὀλόγυμνος ὑπὸ σκιὰν δένδρου, εἰς οὗ-
τὸν κορμὸν βλέπει σαῦραν ἀνέρπουσαν, καὶ παρακολου-
θεῖ τὰ κινήματα αὐτῆς εὐαρέστως, ἴσως ἐξ αὐτῶν καὶ τὸ
μέλλον μαντεύων, ἀλλὰ φονικὸν σκοπὸν οὐδένα φαινό-
μενος ὅτι τρέφει.

Τοῦ αὐτοῦ κύκλου ἦσαν καὶ ἡ Ἀ η τ ὦ μετὰ τῶν τέ-
χνων αὐτῆς ἐν Μεγάρῳ ⁽³⁾, ὁμοίως ἐν Μαντινείᾳ ⁽⁴⁾,
καὶ Λητῶ μόνῃ ἐν τῷ ἐν Ἀργεὶ Λητῶ ⁽⁵⁾.

Μνημονεύει δὲ καὶ ἑτέρου ἔργου τοῦ Πραξιτέλους ἐν
Ἀθήναις ὁ Πausanias ⁽⁶⁾ διὰ τῶν λόγων· « Ἐστὶ δὲ τά-
φος οὐ πόρῳ τῶν πελῶν, ἐπίθεμα ἔχων στρατιώτην ἵππῳ πα-
ρεστηκότα » καὶ οὐδόλως ἀπίθανον οὗτος νὰ εἶναι ὁ εἰς
τῶν ἐν τῇ Κυριναλείᾳ πλατεία τῆς Ῥώμης ἵσταμένων
δύο κολοσσῶν, ὁ φέρων τοῦ Πραξιτέλους τὸ ὄνομα, καὶ
στηθεὶς ἐκεῖ πιθανῶς ὡς Διόσκουρος. Κατὰ τὸν αὐτὸν
συγγραφέα ἐποίησεν ὁ Πραξιτέλης καὶ τὰ ἄθλα τοῦ Ἡ-
ρακλέους ἐν αἰτῷ τοῦ ἐν Θήβαις Ἡρακλείου ⁽⁷⁾. κατὰ δὲ
Πλίνιον ⁽⁸⁾, καὶ Σ τ ε φ α ν ο ὕ σ α ν καὶ σ π ι λ ο υ μ έ-
ν η ν, ὡς « σπιλούμενόν τι γέναιον » λέγει καὶ ὁ Τατιανός
⁽⁹⁾, ὅπερ κατὰ τὰ ἄριστα χειρόγραφα ἀμφοτέρων τῶν συγ-
γραφέων φαίνεται ὅν ψ ε λ λ ι ο ὕ μ ε ν ο ν (περιβαλλόμενον
φέλλια). Τέλος ὁ Πλίνιος ⁽¹⁰⁾ ἀποδίδωσιν αὐτῷ καὶ χαλ-

(1) Mus. P. Clem. I. 13.—(2) DENKM. 147. B.—Mil-
lin, pierres. gr. pl. 5.—(3) Πaus. Α, 44.—(4) Αὐτ. Η, 19.
—(5) Αὐτ. Β, 21.—(6) Α, 2.—(7) Πaus. Θ, 11.—(8) 34,
19, 10.—(9) Κ. Ἑλλ. 55.—(10) 34, 10.

κοῦς Τυραννοκτόνους, διὰ προφανοῦς ἀναχρονισμοῦ τοῦς τοῦ Κριτίου καὶ Νησιώτου κατὰ νοὺν ἔχων.

Τῆς αὐτῆς δὲ ταύτης σχολῆς τοῦ Πραξιτέλους ὥραϊον καὶ χαριέστατον προῖον εἰσὶ καὶ αἱ θύουσαι ἢ τρόπαιον ἐγείρουσαι πτερωταὶ Νίκαι τοῦ θωρακείου τοῦ Ναοῦ τῆς Νίκης ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν. Εἰς τ' ἀνευρεθέντα αὐτῶν τμήματα ἀμίμητον εἶναι τὸ ἐπαφρόδιτον καὶ μαλακὸν τῶν θέσεων, ὁ πλοῦτος, ἡ ἐλαφρότης καὶ τὸ διαφανὲς τῶν πτυχῶν, ἡ ἐντέλεια τῶν νεανικῶν σωμάτων καὶ ἡ εὐγένεια τῶν μορφῶν. Τέλος τῆς αὐτῆς ἐποχῆς καὶ τῆς αὐτῆς σχολῆς ἔργον εἶναι καὶ ἡ μικρὰ ζωοφόρος τοῦ χορηγικοῦ μνημείου τοῦ Ἀυσικράτους, ἀνεγερθέντος, κατὰ τὴν ἐπ' αὐτοῦ ἐπιγραφὴν, ἐν Ὁλ. 111 β'. Παριστᾷ δ' αὐτὴ τὸ θαῦμα τοῦ Διονύσου ὁ διηγεῖται ὁ Γ'. ὁμηρικὸς ὕμνος, ὅτι ὁ Θεὸς, συλληφθεὶς ὑπὸ Τυρρῶνων πειρατῶν, καὶ ἀπαγόμενος εἰς αἰχμαλωσίαν, ἐτιμώρησεν αὐτοὺς διὰ τῶν Σατύρων, καὶ τοὺς ἠνάγκασεν, εἰς δελφίνας μεταβληθέντες, νὰ πηδήσωσιν εἰς τὴν θάλασσαν. Τρυφερά, ἀλλ' ὥραία καὶ εὐγενὴς εἶναι ἡ νεανικὴ μορφή τοῦ Διονύσου, καὶ θεῖως ἀξιοπρεπὴς ἡ ἀπάθεια μεθ' ἧς κάθεται παίζων μετὰ τοῦ πάνθηρός του. ἐν ᾧ οἱ Σάτυροι, νευρώδη καὶ ἔντονα ἔχοντες τὰ σώματα, κολάζουσι τοὺς ἀνδραποδιστάς, παρ' οἷς συνδυάζεται ἐντέχνως ἡ μίξις τῆς διπλῆς φύσεως τοῦ δελφίνου καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ ἀντικείμενον τοῦτο ἦν προσφιλὲς εἰς τοὺς Ἀθηναίους τεχνίτας⁽¹⁾, καὶ ἴσως τὸ ὥραιότατον τοῦτο μικρογράφημα (οὗ δείγματα ἐν Πιν. ΙΑ, 6) νὰ εἶναι ἀλλῆς μεγαλητέρας παραστάσεως ἀντιγραφὴ πρόχειρος.

Ἐκ βάθρων δ' εὐρεθέντων ἐν τῇ Ἀκροπόλει, γινώσκονται καὶ ἕτεροι τινὲς γλύπται τῆς ἐποχῆς ταύτης, οἵτινες εἰργάσθησαν ἐν Ἀθήναις, ὁ Ἐξήκεστος, ὁ Στράβας, ὁ Πολύμηστος, ὁ Κέγχρας.

(1) Φιλόστρ. Εἰκ. Α', 19.

μεις, ὁ Νικόμαχος (1). ἀλλὰ πλὴν τῶν ὀνομάτων, καὶ τῆς ἐποχῆς, ἣτις ἐκ παλαιογραφικῶν διδομένων ἐξάγεται, οὐδὲν ἕτερον περὶ αὐτῶν γινώσκειται.

Ξένοι ἐν Ἀθήναις.

Καίτοι δ' ἐκπεσοῦσαι αἱ Ἀθῆναι τῆς ὑψηλῆς αὐτῶν πολιτικῆς περιοπῆς, ἔμενον ὁμῶς πάντοτε ἡ καλλιτεχνική τῆς Ἑλλάδος ἐστία, καὶ πολλοὶ ξένοι ἐμορφοῦντο εἰς αὐτῶν τὰ ἐργαστήρια, καὶ πολλοὶ ἀλλαγῶ διδαχθέντες ἀντεφιλοτιμοῦντο πρὸς τοὺς καλλιτέχνας τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ἤρχοντο νὰ καθιερώσωσι τὴν φήμην των ἐπὶ τοῦ μεγάλου καὶ πανελληνίου τούτου θεάτρου.

Σθένης ὁ Ὀλύνθιος (2), ὃν εἶδομεν (3) μετὰ τοῦ Λεωχάρους συνεργαζόμενον ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, ἐποίησε καὶ θεῶν ἀγάλματα, Διὸς, Ἀθηναίας καὶ Δήμητρος, τὰ μετατεθέντα ἔπειτα εἰς τὸν ἐν Ῥώμῃ ναὸν τῆς Ὀμονοίας, ἔτι δὲ καὶ γυναικας κλαιούσας, θυούσας καὶ προσευχομένας (4), καὶ φιλοσόφους (5), καὶ ἀθλητάς (6), καὶ μάλιστα ἐπηνεῖτο αὐτοῦ ὁ ἐν Σινώπῃ Ἀυτόλυκος (7), υἱὸς μὲν τοῦ Ἑρμοῦ, πάππος δὲ τοῦ Ὀδυσσεύς, καὶ θεμελιωτῆς τῆς Σινώπης.

Καὶ ὁ Ἡρόδοτος, Ὀλύνθιος ὢν καὶ αὐτὸς, μεταξὺ ἄλλων γυναικείων ἀγαλμάτων, ἐργασθεὶς καὶ τὰς Ἑταίρας Φρόνῃν καὶ Γλυκέραν (8) ἀποδεικνύει ὅτι ἐπιμελῶς ἡ τέχνη ἤσκειτο καὶ ἐν Ὀλύνθῳ, καὶ ὅτι καλλιτεχνικὴ σχέσις ὑπῆρχε ματαξὺ Ὀλύνθου καὶ Ἀθηνῶν.

(1) Ant. Hell. II, Ἄρ. ἀρ. 1102. 1010. 1178. — (2) Πaus. ΣΤ, 16. — (3) Σ. 375 — (4) Pl. 34, 19, 32. — (5) Spon. Ἐπιγρ. ἐν Ῥώμῃ, villa Mathei. — (6) Πaus. ΣΤ. 16. 17. — (7) Πλουτ. Λουκ. 23. — Στράβ. IB. σ. 546. — Ἀππιαν. Μιθρ. 83. — (8) Πaus. Γ, 18.

Ἰδίως ὁμῶς μεταξὺ τῶν ξένων καλλιτεχνῶν, ὅσοι ἐν Ἀθήναις ἐμορφοῦντο, διεκρίνοντο οἱ Πάριοι, παροτρυνόμενοι βεβαίως εἰς τῆς γλυπτικῆς τὴν ἀσκήσιν ὑπὸ τῆς ὠραίας ὕλης ἣν παρεῖχεν αὐτοῖς ἡ λαμπρὰ λατομεία τῶν. Ἀλλοτε εἶχε παραγάγει ἡ νῆσος τὸν Κολώτην καὶ τὸν Ἀγοράκριτον· ἥδη δὲ, ἀφ' οὗ ἡ δόξα τῶν Ἀθηνῶν ἤρξατο θαμβουμένη, τόσῳ λαμπρότερος ἀνεδείχθη εἰς Πάριος καλλιτέχνης, ὁ Σκόπας, ἴσως υἱὸς Ἀριστάνδρου τοῦ γλύπτου, ὅστις, κατὰ Πausaniān⁽¹⁾, κατεσκεύασεν ἐν Ἀμύκλαις τρίπουν καὶ Σπαρτιάτιδα ἔχουσαν λύραν, μετὰ τὴν ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς ναυμαχίαν. Ὑποτίθεται δὲ τοῦτο, διότι ἐν ἐπιγραφῇ⁽²⁾ τῆς 160 Ὀλυμπιάδος ἀναφέρεται Ἀρίστανδρός τις Πάριος, υἱὸς Σκόπα, καὶ, ὡς γνωστὸν, ἐν ταῖς ἐλληνικαῖς οἰκογενεαῖς τὰ αὐτὰ ὀνόματα μετέβαινον συνήθως ἀπὸ τρίτης εἰς τρίτην γενεάν. Ὁ Πλίνιος⁽³⁾ καταριθμεῖ τὸν Σκόπαν μετὰ τῶν καλλιτεχνῶν τῆς 87 Ὀλυμπιάδος, ἀλλὰ κατὰ προφανῆ ἀναχρονισμόν, διότι περὶ τὴν 107 Ὀλυμπιάδα ἔζη καὶ εἰργάζετο ἔτι εἰς τὸ Μαυσωλεῖον. Κυρίως δ' ἦν σύγχρονος τοῦ Πραξιτέλους, καὶ ὡς πρὸς τὸν τῆς τέχνης ῥυθμὸν ἀφ' ἑνὸς μὲν πρὸς αὐτόν, ἀφ' ἑτέρου δὲ πρὸς τὸν Μύρωνα συγγενῆς, ὡς ὁ μὲν, τοῦ ἐντελοῦς κάλλους, ὡς ὁ δὲ, τῶν βιαιοτέρων κινήσεων καλλιτέχνης, ἀλλὰ κινήσεων ψυχικῶν μᾶλλον ἐκφραζομένων διὰ τοῦ σώματος, καὶ ἡθούς παθαινομένου, χωρὶς νὰ καταστρέφῃ τὴν ἀρμονίαν τοῦ καθόλου καλοῦ.

Κατάλληλος τοῦ ἡθους τούτου παραστάτης ἦν εἰκότως ὁ Διόνυσος, ὁ Θεὸς τῆς θορυβώδους καὶ ζωηρᾶς εὐθυμίας. Τούτου ἀγαλμα λίθινον ὑπὸ Σκόπα, Διόνυσος Πατὴρ (Liber pater), ὑπῆρχεν ἐν Κνίδῳ⁽⁴⁾. Ἀλλὰ τοῦ

(¹) Γ. 18. — (²) C. I. n. 22856. — (³) 34, 19. — (⁴) Pl. 36, 4, 5.

κύκλου τούτου περιφημώτατον ἔργον ἦν ἡ *Χιμαίρο-
φόρος Μαινάς* ἡ *Βάκχη*, ἐκ Παρίου λίθου
πεποιτημένη. Αὐτὴν ὁ Καλλίστρατος, ἐν ῥητορικῇ καὶ
ἐπιτετηδευμένῃ διηγῆσει ⁽¹⁾, περιγράφει ὡς ἐρίφιον
ἐσπαραγμένον ἀντὶ θύρσου εἰς τὴν χεῖρά της ἔχουσαν, ἐν
ᾧ ἡ κόμη αὐτῆς λυτὴ, ἐν τῇ βακχικῇ παραφορᾷ ἀγρίως
ἀνηρπάζετο ὑπὸ τοῦ ἀνέμου· « *Ἀρείτο δὲ ἡ κόμη ξεφύ-
ρω σοβεῖν, καὶ εἰς τριχὸς ἀνθίσιν ὁ λίθος ὑπεσχίζετο* ». Ἐν
τῇ διθυραμβικῇ δὲ γλώσσει τοῦ λέγει καὶ τὴν ἔκφρα-
σιν τοῦ προσώπου αὐτῆς ὡς αἰσθησὶν δηλοῦσαν καὶ θεια-
σμόν, καὶ ψυχὴν ὑπὸ βακχικῆς μανίας οἰστρηλατουμέ-
νην. Καὶ παντοῖα δ' ἐπιγράμματα ⁽²⁾ ψάλλουσι τὸ ἐπί-
σημον τοῦτο καλλιτέχνημα, ὃ, κατὰ τινα ἐξ αὐτῶν, φαί-
νεται ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις μετακομισθέν ἐν Κων-
σταντινούπολιν. Ἀγαλμα οὐδὲν σώζεται, δυνάμενον νὰ
θεωρηθῇ ὡς ἀπομίμημα τοῦ ἔργου τούτου τοῦ Σκόπα,
ἀλλὰ πολλὰ ἀνάγλυφα, καίτοι διαφορὰς ἔχοντα πρὸς
ἄλληλα, ἀνάγονται ὅμως πιθανῶς εἰς τὸ κοινὸν πρωτό-
τυπον τοῦτο. Ἐν τῶν καλλιτέρων ⁽³⁾ παριστᾷ τὴν Βάκ-
χην ἐν βιαιοτάτῃ κινήσει εἰς τὰ ἐμπρὸς φερομένην. Ἡ
δεξιὰ αὐτῆς χεὶρ τὴν μάχαιραν τῶν θυσιῶν φέρουσα, ρί-
πτεται κύκλῳ ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν, ἥτις ἰσχυρῶς κύ-
πτει ἐν τῇ ὁρμῇ τῆς φορᾶς· εἰς δὲ τὴν ἀριστεράν,
πρὸς τὰ ὀπίσω ἀπὸ τοῦ σώματος ἀφαστῶσαν πρὸς μεί-
ζονα ἔκφρασιν τῆς ὁρμητικῆς κινήσεως, καὶ διὰ τὴν ἰσορ-
ροπίαν προσέτι, ἔχει τὰ λείψανα τοῦ ἐσπαραγμένου σφα-
γίου. Ὡς ἐκβεβακχευμένη ρίπτεται εἰς τὰ πρόσω· τὸ σῶμα
τῆς φαίνεται κυματοῦν, καὶ ὁ ἀνεμος κολποῖ ἰσχυρῶς
τὸν χιτωνίσκον αὐτῆς καὶ τὸ ἱμάτιον· ἡ κόμη αὐτῆς δὲν

(1) Ἐκφρ. Αγ. 2. — (2) Anall. I. σ. 142, ἀρ. 75. - II, σ.
347; ἀρ. 2. - Ἰωσ. III, σ. 89. ἀρ. 58. - σ. 208. ἀριθ. 278.
— (3) DENKM. ἐν Villa Borghesi. Zoëga, Bass. riliev. II, 85.
15 καὶ 84. 106., καὶ Mus. Capit. IV, 85.

εἶναι λυτὴ ὥς εἰς τὴν Μαινάδα τοῦ Σκόπα· ἀλλὰ κατὰ τὰ λοιπὰ δυσκόλως δύναται νὰ παραγνωρισθῇ ἡ συγγένεια καὶ τούτου τοῦ ἔργου πρὸς τὴν ἀρχέτυπον τοῦ μεγάλου καλλιτέχνου σύνθεσιν. Πρὸ δὲ πάντων συντελεεῖς τὸ νὰ πιθανολογήσῃ αὐτὴν ἡ περίστασις ὅτι καὶ ἐν τῷ ἀναγλύφῳ τούτῳ ὁ παράφορος οἶστρος κατ' οὐδὲν συνταράττει τὴν ἀγνὴν καλλονὴν τοῦ προσώπου, εἰς δὲ τὴν δύσκολον θέσιν τοῦ σώματος ὅτι ἐπικρατεῖ σοφὴ ἀρμονία, καὶ ἡ βία τῶν κινήσεων δὲν καταστρέφει, ἀλλὰ μόνον ποικίλλει τὴν χάριν αὐτοῦ.

Τῆς αὐτῆς βεβαίως κατηγορίας καὶ τοῦ αὐτοῦ ἡθους ἦσαν αἱ δύο αὐτοῦ Ἑρινύες ἐκ λυχνίτου ἐν Ἀθήναις κατεσκευασμέναι⁽¹⁾, καὶ ἀναμφιβόλως ἐν τῷ ὑπὸ τὸν Ἀρειον Πάγον τεμένει τῶν Εὐμενίδων ἰδρυμέναι, ὅπου αἱ ἄγριαι τῶν Θεῶν ποινήτριάς δὲν παρίσταντο βλοσυραὶ οὐδὲ δυσειδεῖς, κατὰ τὴν περὶ αὐτῶν μαρτυρίαν τοῦ Πausaniou⁽²⁾, ὅστις λέγει, ὡς αὐτὸν τὸν ῥυθμὸν τοῦ Σκόπα χαρακτηρίζων· «*Τοῖς δὲ ἀγάλμασι τούτοις ἐπεστί· οὐδὲν φοβερόν*». Ἰδέαν αὐτῶν τινα δύνανται ἴσως νὰ δώσωσιν ὠραίαι τινὲς κεφαλαὶ Μεδούσης ἐκ τῶν χρόνων ἐκείνων, οἷα ἡ Ρονδοακνία λεγομένη ἐν τῇ τοῦ Μονάχου Γλυπτοθήκῃ.

Οὐδὲν φυσικὸν θέαμα τοσοῦτον ἰσχυρῶς συγκινεῖ τὴν ψυχὴν καὶ ἐμπνέει αὐτῇ πόθους ἀχαλινώτους, ὡς τὸ τῆς Ἀχανοῦς ἢ τῆς τρικυμιώδους θαλάσσης. Ἡ ἔκφρασις τοιούτων αἰσθημάτων ἤρμοζεν εἰς τὴν ἕξηραν γλυφίδα τοῦ Σκόπα, ὅστις, ἐφάμιλλος καὶ κατὰ τοῦτο δειχθεὶς τοῦ Μύρωνος, ἐποίησεν ἐπίσης σύμπλεγμα πολυχίνητον καὶ παμποίκιλον θαλάσσιων πλασμάτων, τὴν εἰς τὸν Ἀχιλλέα προσαγωγὴν τῶν Ἡφαιστείων ὀπλῶν πιθανῶς παριστῶν⁽³⁾, καὶ ἴσως δι' αἰτώμα ναοῦ κατ' ἀρχὰς προσδιω-

(¹) Κλ. Ἀλεξ. Προτρ. σ. 12. — (²) Α, 28. — (³) Welck. Alt. Denkm. I, σ. 204.

ρισμένον. Τοῦτο ἐπὶ Πλινίου ⁽¹⁾ εἰς τὸν ἐν Ῥώμῃ ναόν τοῦ Ποσειδῶνος κείμενον, ὃν ὁ Δομίτιος ἔκτισεν εἰς τὸν Φλαμίνιον κίρκον, περιεῖχεν Ἀχιλλέα μετὰ Ποσειδῶνος καὶ Θέτιδος, ἐτι δὲ Νηρηίδας ὀχουμένας ἐπὶ Δελφίνων, κήτη καὶ ἱπποκάμπας, Τρίτωνας, τὸν χορόν τοῦ Φόρκου, καὶ πολλὰ ἄλλα ἐνιάλια τέρατα. Ὁ Πλίνιος θεωρεῖ αὐτὸ ὡς ἔργον θαυμασμοῦ ἄξιον, καὶ ἀρκοῦν ὅλην καλλιτέχνου ζωὴν νὰ ἐνασχολήσῃ. Δὲν εἶναι δ' ἀπίθανον εἰς αὐτὸ ν' ἀπέβλεπεν ὁ Βιργίλιος ἐν τῷ πέμπτῳ βιβλίῳ τῆς Αἰνιάδος (στ. 816.), καὶ εἰς αὐτοῦ μιμήσεις κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον μεμακρυσμένας πρέπει ν' ἀποδοθῶσι διάφορα σωζόμενα ἀνάγλυφα, ἅτινα εἰς τοιαύτης φύσεως περιστρέφονται παραστάσεις ⁽²⁾.

Ὁ καλλιτέχνης τῶν ψυχικῶν τρικυμιῶν ἦν ὁ πάντων οἰκειότατος ὅπως πλάσῃ, ὡς παραστάτιν αὐτῶν καὶ τὴν Θεάν ἣτις τὰς ταραχωδεστέρας διεγείρει ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ καρδίᾳ· καὶ τῷ ὄντι διέπρεψεν εἰς διάπλασιν, μεταξὺ ἄλλων, τῆς Ἀφροδίτης, ἣν πρῶτος, καὶ πρὸ τοῦ Πραξιτέλους αὐτοῦ, ἐτόλμησε νὰ παραστήσῃ γυμνήν. Τὸ ἔργον τοῦτο ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις ἦν ἐν τῷ Φλαμινίῳ κίρκῳ τῆς Ῥώμης, ἐντὸς τοῦ ναοῦ τοῦ Βρούτου Καλλαϊκού, καὶ τοσοῦτον ὥραϊον ἐκρίνετο, ὥστε ὁ Πλίνιος λέγει ⁽³⁾ ὅτι περίφημον θὰ καθίστα παῖσαν ἄλλην πόλιν, καὶ ἐν Ῥώμῃ πολὺ μᾶλλον θὰ ἐξετιμᾶτο, ἂν δὲν ἔβλαπτεν αὐτὸ ἡ αὐτόθι σώρευσις τῶν ἀριστουργημάτων, καὶ τὸ πολυάσχολον τῶν κατοίκων. Ἐν τῷ αὐτῷ ναῷ ἦν καὶ Ἄρης τοῦ αὐτοῦ καλλιτέχνου, κολοσσιαῖος, καθήμενος. Ἡ θέσις αὕτη, σπανία, καὶ ὀλίγον κατάλληλος διὰ τὸν Θεὸν τοῦ πολέμου, πιθανόν καθιστᾷ ὅτι τὸ ἄγαλμα αὐτοῦ ἦν ἐν τῷ σχήματι τούτῳ

(1) 36, 4, 7.—(2) Mus. P. Cl. IV. 33, καὶ V, 20. — (3) 36, 4, 7.

μοναδικόν· ὥστε ἴσως αὐτοῦ ἀντίγραφον, ἂν ὄχι καὶ αὐτὸ τὸ πρωτότυπον, εἶναι ὁ σωζόμενος σήμερον ἐν Ῥώμῃ, ἐν τῇ Λουδοβισίᾳ ἐπαύλει⁽¹⁾, καθήμενος Ἄρης, ὁ τὴν τέχνην ἐξαίσιος, ἰσχυρὰν ψυχικὴν δεικνύων συγκίνησιν, ἐρωτιδία δ' ἔχων μεταξὺ τῶν ποδῶν του, τὸ βλέμμα ὑψῶν, καὶ ὡς ἀτενίζων ἀντικείμενόν τι ὑψηλότερον αὐτοῦ ἱστάμενον. Πιθανόν δὲ φαίνεται ὅτι ἦν ἐν συμπλέγματι εἰργασμένος μετὰ τῆς γυμνῆς ἐκείνης Ἀφροδίτης, καὶ παρίστατο ὡς ἐραστῆς θαυμάζων αὐτὴν καὶ ποδῶν.

Ἡδυπάθειαν ἤττον ἰδανικὴν καὶ ὑλικωτέραν, ἀλλὰ βεβαίως πάντοτε ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ καλοῦ ἐγκλειομένην, πρέπει νὰ ἐξέφραξεν ἡ ἐν Ἡλιδι χαλκῇ Πάνδημος αὐτοῦ Ἀφροδίτῃ, ἡ ἐπὶ τράγου καθημένη. Τίς δ' ἦν ἐν γένει ἡ φύσις τῶν αἰσθημάτων ἃ παρίστων ἡ ἀδιήγειρον αἱ Ἀφροδίται τοῦ Σκόπα, ἀποδεικνύει τὸ ἐν Σαμοθράκῃ σύμπλεγμα Ἀφροδίτης, Πόθου καὶ Φαίθοτος⁽²⁾, ὡς καὶ τὸ ἀνάλογον τούτου ἔργον, τὸ τὴν λεπτότητα συγχρόνως τῆς γλυφίδος τοῦ ἐξόχου καλλιτέχνου εἰς διάκρισιν τοῦ ἥθους συγγενῶν παραστάσεων ἀποδεικνύον, ἐν τῷ Ἀφροδισίῳ δὲ τῶν Μεγάρων ἀνακείμενον σύμπλεγμα τοῦ «Ἐρωτος, Ἰμέρου καὶ Πόθου»⁽³⁾.

Μεταξὺ τῶν κινήσεων ὅσαι τὴν ψυχὴν θορυβοῦσαι, ἐπιλάμπουσι καὶ εἰς τὴν τοῦ σώματος ἐκφρασιν, μία τῶν εὐγενεστέρων εἶναι ἡ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τῆς μουσικῆς καὶ ποιήσεως. Τὸν θεῖον αὐτῆς ἀνταπρόσωπον, τὸν Ἀπόλλωνα, διέπλασε μεγαλοφυῶς ὁ Σκόπας, ὡς κιθαρωδόν, ὑφ' ὑψηλοῦ φερόμενον οἴστρου, ποδῆρην χιτῶνα ἐνδεδυσμένον μεγαλοπρεπῶς, καὶ τὴν λύραν διὰ χειρὸς ἔχοντα. Ἰστάτο δὲ μετὰ ταῦτα ἐν Ῥώμῃ τὸ ἐξοχον τοῦτο ἔργον μεταξὺ δύο ἀγαλμάτων τῆς Λητοῦς καὶ Ἀρτέ-

(1) Overbeck, Gesch. d. gr. Plast. II, σ. 15, σχ. 64.—

(2) Pl. Αὐτ. — (3) Πλυσ. Α. 43.

μίδος, ὡς λέγει ὁ Προπέρτιος ⁽¹⁾ (*Intem matrem dens ipse interque sororem Pythius in longa carmina veste sonat*), ὦν τὸ μὲν ἦν τοῦ Πραξιτέλους, τὸ δὲ τοῦ Τιμοθέου ἀριστούργημα· καὶ ὁ ναὸς ἐπίτηδες διὰ τοῦτο τὸ ἐξαίσιον σύμπλεγμα ὠκεδομήθη ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου, εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἐν Ἀκτίῳ νίκης, διὸ καὶ Ἀκτιος ἢ Παλατῖνος ἐπεκαλεῖτο ὁ ἐν τῇ ἀρχαιότητι περίφημος οὗτος Ἀπολλων. Ἡ διάπλασις αὐτοῦ δὲν ἦν ὅλως πρωτότυπος. Χαλκοῦν Κιθαρωδὸν Ἀπολλωνα περιγράφει ὁ Ἀπουλείος ⁽²⁾, ἐν Σάμῳ ὑπὸ Β α θ ὕ λ λ ο υ τινὸς ποιηθέντα· καὶ ὁ Βαθύλλος οὗτος ἦν ἀρχαῖος τεχνίτης, διότι ὁ Ἀνακρέων ⁽³⁾ (Ὀλυμ. 60—65) ἀναφέρει καὶ αὐτὸν καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ λέγων· « *Ἦν δ' ἐς Σάμον ποτ' ἔλθης, γράψε Φοῖβον ἐκ Βαθύλλου* ». Ἀνάγλυφά τινα ἀρχαῖκά, ἐν τοιούτῳ σχήματι παριστῶντα τὸν Φοῖβον, πρέπει εἰς τοῦ Βαθύλλου τὸ ἔργον πιθανώτατα ν' ἀναχθῶσιν ⁽⁴⁾. Εἰς αὐτὸν ὑπάγεται καὶ τὸ ἐν Ἀθήναις εὑρεθὲν, περὶ οὗ εἶπομεν ἀνωτέρω ἐν σελ. 200. Τὸ ἤδη λοιπὸν γνωστὸν ταῦτο καὶ παραδεδεγμένον σχῆμα τοῦ κιθαρωδοῦ Ἀπολλωνος ἠκολούθησεν ὁ Σκόπας, ἀλλὰ τελειοποιήσας αὐτὸ ἐπὶ τὸ ἐντελέστερον καὶ ἐνθουσιαστικώτερον. Ἐν Βατικανῷ διατηρεῖται ἄγαλμα (Πιν. IB, 1) ἀναμφισβητήτως κατὰ τὸ τοῦ Σκόπα πεποιημένον, ὡς ἀποδεικνύουσι τὰ σύγχρονα νομίσματα τοῦ Αὐγούστου ⁽⁵⁾, ἔργον πολὺ ἔχον τὸ μεγαλεῖον, εὐγενῆ τὴν μορφήν, ὑπὸ ποιητικοῦ οἴστρου περιλαμπομένην, πλουσιωτάτην καὶ ἐντεχνον τοῦ

(1) Π, 31, 15.—(2) Florid. Σ. 128, ἐκδ. Bip.—(3) ΚΘ, στ. 45.—(4) Zoëga, Bass. Rel. II. T. 99.—Mon. d. Mus. Napol. T. IV. pl. 7, 9, 10.—DENKM. 46, 47.—(5) DENKM. 141. 6.—Moëlli, Thesaur. Num. Imp. Aug. Tb. XV, 30.—Νόμισμα Νέρωνος, DENKM. 141, C. Αὐτ. Nero. Tb. XI. 29.

χιτώνος τὴν πτύξιν, ἀλλὰ καὶ τι θηλυπρεπὲς εἰς τὴν ὀλὴν παράστασιν.

Ἔτερον δ' Ἀπόλλωνα τοῦ Σκόπα ἀναφέρει ὁ Στράβων (1), Σμινθέα, πατοῦντα μῦν, ἐν τῇ νήσῳ Χρύση παρὰ τῷ Ἑλλησπόντῳ, ὅπου ἀνέκαθεν ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν ταύτην τοῦ ὀξολοθρεύοντος τοὺς φθορεῖς τοῦ χρυσοῦ θέρους ἐτιμᾶτο ὁ Θεός (2). προσέτι καὶ Ἀθηναίων σκηπτῶχον, μετ' Ὀρτυγίας, φερούσης ὡς βρέφη τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὴν Ἀρτεμιν ἐν Ἐφέσῳ (3). Καὶ Ἀρτεμιν ἐν Εὐκλείᾳ ἀναφέρει ἐν Θήβαις ὁ Πausanias (4).

Ἔτερα δ' ἔργα τοῦ Σκόπα μνημονεύονται Ἐκάτη ἐν Ἀργεῖ (5), ἀγένειος Ἀσκληπιὸς μετ' Ὑγείας ἐν Γόρτυνι (6), καὶ ὁμοῖος ἐν Τεγέᾳ (7). Ἀθηναῖος ἐν Θήβαις (8), καὶ ἄλλη Ἀθηναῖα ἐν Κνίδῳ (9), Ἐρμῆς (10), Ἑστία μεταξὺ δύο καθημένη καμπτήρων, Ἡρακλῆς ἐν Σικυῶνι (11), καὶ ἄλλοι φερόμενοι, ἴσως ἐν Ἀθήναις (12), καὶ τέλος τὰ πιθανῶς ὑπὸ τοῦ Σκόπα, ἢ καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν αὐτοῦ γενόμενα συμπλέγματα τῶν αἰετῶν τοῦ ἐν Τεγέᾳ ὑπ' αὐτοῦ οἰκοδομηθέντος ναοῦ τῆς Ἀλέας Ἀθηναῖας, παριστῶντα, τὸ μὲν «θήραν τοῦ Καλυδωνίου σκῆτος», τὸ δὲ τὴν ἐν Καίκῳ εἰσάχουσαν Ἀχιλλέως καὶ Τηλέφου (13).

Ἀμφίδολον ἔμενε παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἂν τοῦ Σκόπα ἢ τοῦ Πραξιτέλους ἀριστοῦργημα ἦν τὸ περίφημον σύμπλεγμα τῶν Νιοβιδῶν τὸ κατατεθειμένον ἐπὶ Πληνίου (14) εἰς τὸν ἐν Πρώμῃ ναὸν τοῦ Σωσιανοῦ Ἀπόλ-

(1) Π, σ. 604. — (2) Ὁμ. Ἰλ. Α, στ. — (3) ἸΔ. 640. — (4) Θ, 17. — (5) Πaus. Β, 22. — (6) Αὐτ. Η, 28. — (7) Αὐτ. 47. — (8) Αὐτ. Θ, 10. — (9) Πl. 36, 4, 5. — (10) Ἐπιγρ. Anall. III, σ. 197, ἀρ. 223. — (11) Πl. 36, 4, 7. — (12) Πaus. Η, 45. — (13) 36, 4, 8.

λωνος, τὸν ἰδρυθέντα ὑπὸ Γ. Σωσίου, τοῦ ἐπάρχου Συρίας ἐπὶ Μ. Ἀντωνίου ⁽¹⁾. Ἡ Νιόβη, θυγάτηρ τοῦ Ταντάλου, γυνὴ δ' Ἀμφίωνος τοῦ βασιλέως τῶν Θηβῶν, καὶ φίλη τῆς Λητοῦς, ἐξ ἔχουσα υἱοὺς καὶ ἐξ θυγατέρας, κατ' ἄλλους δὲ δέκα, δεκαοκτὼ ἢ δεκαεννέα παῖδιά, ἐκαυχῆθη ὅτι εἶναι καλλιτεκνότερα τῆς Λητοῦς, καὶ ἀπῆτησεν αἱ τιμαὶ ἐκείνης εἰς αὐτὴν ν' ἀποδίδονται. Ἐκ τούτων παροργισθέντες ὁ Ἀπόλλων καὶ ἡ Ἀρτεμις, κατετόξευσαν τὰ τέχνα αὐτῆς, καὶ αὐτὴ ὑπὸ θλίψεως μετεβλήθη εἰς βράχον. Τὸ ἔργον τοῦτο, ὃ ὁ Πλίνιος ἀναφέρει διὰ τῶν ξηρῶν λέξεων. « Ἐπίσης ἀμφιβάλλεται ἂν οἱ ἐν τῷ ναῷ τοῦ Σωσιανοῦ θνήσκοντες παῖδες τῆς Νιόβης εἰσὶ τοῦ Πραξιτέλους ἢ τοῦ Σκόπα », ἣν μέγα σύμπλεγμα ἐκ δεκαῆς τοῦλάχιστον ἀγαλμάτων συγκείμενον, σπανίαν ἔχοντων τὴν καλλονήν, ὡς ἐφάνη ὅτε, τὰ μὲν πιθανώτατα ἐν πρωτοτύπῳ, τινὰ δ' ἐν ἀντιγράφοις, ἀνευρέθησαν εἰς ἀνασκαφάς. Δεκατρία εἰσὶ τὰ τεμάχια τὰ εὑρεθέντα ἐν Ῥώμῃ, κατὰ τὸ ἔτος 1583. Ταῦτα συμπληρωθέντα, διατηροῦνται ἤδη ἐν Φλωρεντίᾳ. Ὑπάρχουσι δὲ τινῶν ἐξ αὐτῶν καὶ ἐπαναλήψεις, ὡς μία ἐν Ῥώμῃ, ἄλλη ἐν Γαλλίᾳ, καὶ ἕτεραι ἀλλαχοῦ, ὅπερ ἀποδεικνύει τοῦ πρωτοτύπου τὴν μεγάλην παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὑπόληψιν. Καὶ τὰ μὲν ἐπιγράμματα ἀποδίδουσι τὸ σύμπλεγμα μᾶλλον εἰς τὸν Πραξιτέλην. Ἀλλ' ἀφορῶντες εἰς τὴν ἀμίμητον ἐντέλειαν, εἰς τὴν δύναμιν, τὴν ἀληθειαν καὶ τὸ κάλλος μεθ' ὧν ἐν αὐτῷ αἱ σωματικαὶ ἐρμηνεύουσι τὰς σφοδρὰς ψυχικὰς κινήσεις, τὴν ἰσχυρὰν ἀλγυδονά, τὸν φόβον τοῦ ἐπερχομένου κινδύνου, τὴν ἀμοιβαίαν στοργήν, τὴν πρόνοιαν περὶ τῆς σωτηρίας ἀλλήλων, τὴν θλίψιν καὶ τὴν ἀπελπισίαν, κλίνομεν μᾶλλον εἰς τὸ ν' ἀποδώσωμεν τὸ ἔργον τοῦτο εἰς τὴν βιαίως

(1) Δ. Κασσ. ΜΘ, 2.-Pl. 13, 41.

περιπαθῇ γλυφίδα τοῦ Σκόπα, παρὰ εἰς τοῦ Πραξιτέ-
λους τὴν ἡρέμως αἰσθηματικὴν. Πάσης περιγραφῆς
κρείττων εἶναι ἡ εὐλάβεια μεθ' ἧς ὁ τεχνίτης παρίστησι
τὸν σωματικὸν πόνον, τῆς μορφῆς οὕτω τὴν ἡρεμον καὶ
καρτερικὴν περιπάθειαν μετὰ τῆς ζωηρότητος ἐκφρα-
στικῶν θέσεων καὶ κινήσεων συνδυάζων, ὥστε οὔτε ψυχρὰν
νὰ ἐμφαίνῃ ἀναλγησίαν, ἀλλ' οὔτε καὶ ἀνανδρείαν κα-
ταστρέφουσιν καὶ τὸ ἡθικὸν ἐνδιαφέρον καὶ τὴν σωματι-
κὴν καλλονήν. Οἱ μάρτυρες οὗτοι τῆς θείας ὀργῆς εἰσὶ
τόσῳ μᾶλλον ἀξιοθαύμαστοι, καθ' ὅσον ὡς ἄνθρωποι
μὲν αἰσθάνονται τὰς πληγὰς, ὡς ἥρωες ὁμῶς τὰς ὑπο-
φέρουσι. Τῆς δὲ Νιοβίδης (Πιν IB, 3) ἡ ἐκφρασις εἶναι ἡ ἀ-
πολίθωσις, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἡ ἀποθέωσις τῆς ὑπερ-
τάτης θλίψεως ἐν τῇ φιλοστοργίᾳ. Ἐχουσα ἐγκεκλεισμέ-
νην εἰς τὴν ἀγκάλῃν τῆς τὴν νεωτέραν τῶν θυγατέρων
τῆς, φαίνεται ὡς αὐτομάτως ζητοῦσα, οὐχὶ ὁμῶς καὶ ὡς
ἐλπίζουσα, νὰ σώσῃ αὐτήν, καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ τῆς αἰρον-
ται πρὸς τὸν οὐρανὸν μετ' ἐλέγχου μᾶλλον ἢ μετὰ δα-
κρύων, διότι ἤξεύρει ὅτι ὁ οὐρανὸς εἶναι ἀκαμπτος δι'
αὐτήν, καὶ τοξεύει πρὸς αὐτὸν βλέμμα μετέχον τῆς
ὑπερηφάνου συναισθήσεως τῶν ἀδίκως πιεζομένων. Ὁ
παιδαγωγὸς, ὁδηγῶν εἰς φυγὴν τὸν νεώτερον τῶν υἱῶν
(Πιν. IB. 2), καὶ καλύπτων αὐτὸν διὰ τοῦ ἰδίου του σώ-
ματος, εἶναι ἐν τῶν περιπαθεστάτων συμπλεγμάτων, καὶ
τούτου ἀντίστοιχα καὶ ἐφάμιλλα εἰσὶ Νιοβίδης καλύπτων
ἀδελφὴν ψυχρὸρραγοῦσαν (Πιν. IB, 4), καὶ κόρη ζητοῦ-
σα νὰ προσπίσῃ τὸν ἀδελφόν τῆς, ἧς ἀντίγραφον φαί-
νεται καὶ ἐπὶ σωζομένου δακτυλιολίθου (1). Τὰ δὲ λοιπὰ
εἰσὶ δύο φεύγοντες Νιοβίδαι καὶ δύο φεύγουσαι θυγατέ-
ρες. Εἷς Νιοβίδης γονυπετὴς καὶ ὀπισθεν τετρωμένος,
διὰ τῆς ἀριστερᾶς κρατῶν τὴν πληγὴν του, καὶ τὴν δε-

(1) DENKM. 142, 1.

ξίαν αἵρων εἰς ἐνδειξιν ἀλγηδόνος, θέσιν ἔχων καὶ ἐκφρασιν πλήρη ζωηρότητος· καὶ εἰς Νιοβίδης ἐκτάδην καίμενος καὶ νεκρός, οὗ ὁμοιος ὑπάρχει καὶ ἐν Μονάχῳ. Αἱ μορφαὶ πᾶσαι ἔχουσι συγγενικόν τινα τύπον, εἰς πολλὴν ἀκρίβειαν συνιστάμενον ὡς πρὸς τὴν τῆς φύσεως μίμησιν, καίτοι ἐλαττωμένην πάντοτε τῆς τῶν Φειδαϊκῶν ἀριστουργημάτων. Ἡ κατεργασία αὐτῶν, εἰς τὰ ὀπίσθια μάλιστα, εἶναι ἐνίοτε ἐλλειπής, ὅπερ φαίνεται ἐπικυροῦν τὴν οὐχὶ ἀπίθανον εἰκασίαν, ὅτι ἦσαν διατεθειμένα ἐν αἰετῷ, καὶ ἐπομένως μόνον ἔμπροσθεν ὁρατά. Ὁ Πανσανίας, ὁμιλῶν περὶ τοῦ σπηλαίου τοῦ ὑπὲρ τὸ θέατρον τοῦ Βάχχου ἐν Ἀθήναις, λέγει (1). α' *Ἀπόλλων ἐν αὐτῷ καὶ Ἀρτεμις τοὺς καὶδας εἶσιν ἀναιροῦντες τοὺς Νιόβης*». Καὶ τὰ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τοῦ σπηλαίου ἐκείνου σωζόμενα ἔχνη δεικνύουσιν ὅτι ἀγάλματα ἴσταντο ἐν αὐτῷ εἰς 2 ἢ 3 σειρὰς βαθμοειδῶς ὑψουμένας· καὶ ἴσως ἐπ' αὐτῶν μὲν νὰ ἦσαν τεταγμένοι οἱ Νιοβίδαι, ἀπέναντι δ' αὐτῶν νὰ ἴσταντο οἱ Θεοὶ οἱ αὐτοὺς τιμωροῦνται. Ἄν τοῦτο οὕτως εἶχεν, ἴσως πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὁμοίαν διάθεσιν, καὶ τὴν τῶν Θεῶν ἐπίσης ὁρατὴν παρουσίαν καὶ διὰ τὸ προκείμενον σύμπλεγμα· διότι πιθανώτατα τὸ ἐν ἦτον τοῦ ἄλλου ἀντίγραφον.

Πελοποννησιακὸν ἐργαστήριον.

Ἄλλ' ἂν ἐν ταῖς δαμασθείσαις Ἀθήναις ἤκμαζεν ἔτι ἡ γλυπτική, πολλῶ δὴ μᾶλλον ἔπρεπεν ἐν τῇ θριαμβευσάσῃ Πελοποννήσῳ. Καὶ τῷ ὄντι τὸ Ἀργοσικυώνιον ἐργαστήριον ἐξηκολούθησεν εἰσέτι ἀνθοῦν, καὶ πρὸ πάντων ἐν Σικυῶνι, ἴσως διότι μετὰ τῶν Ἀθηνῶν εἴχε ταπεινωθῇ καὶ τὸ Ἄργος. Εἰς τὸ ἐργαστήριον δὲ τοῦτο διατηρήσασα ἡ τέχνη τὸν ἰδιόρρυθμον αὐτῆς χα-

(1) Α, 21.

ρακτῆρα τοῦ ζητεῖν διὰ μέτρων καὶ ἀναλογίας, ἐκ τῶν προτέρων οὕτως εἰπεῖν, τὸ καλὸν ἐν τῷ σώματι, ὃν θαυμασίως ἐξέφρασεν ὁ Πολύκλειτος, προσέλαβε καὶ τὸν τῆς ἐποχῆς, ἐκκλίνας ἀναλόγως πρὸς τὸ μαλακώτερον, τὸ ὑλικώτερον καὶ τὸ χαριέστερον.

Καὶ ἀναφέρονται μὲν καὶ ἄλλοι τεχνῖται, μαθηταὶ τῶν συγχρόνων τοῦ Πολυκλείτου, ἐργασθέντες Θεοῦς, καὶ εἰκονικοὺς ἀνδριάντας, καὶ μάλιστα ἀθλητάς· μεταξὺ δὲ πάντων διέπρεψεν ἐξόχως ὁ Σικυώνιος Λύσιππος, σύγχρονος τοῦ Πραξιτέλους. Τοῦτον ὁ Πλίνιος ⁽¹⁾ τάττει ἐν τῇ 114^η Ὀλυμπιάδι· ἀλλ' ἐννοεῖ διὰ τούτου τὸ ἐσχατον αὐτοῦ γῆρας, διότι ἐν Πausanία ⁽²⁾ ἀπαντῶμεν αὐτὸν ἐργαζόμενον ἀνδριάντα ἀθλητοῦ νικήσαντος ἤδη ἐν Ὀλ. 102. Καίτοι δ' αὐτοδίδακτος φημιζόμενος, διότι παρὰ τοῦ ζωγράφου Εὐπόμπου ἔμαθεν' ἀκολουθῇ οὐχὶ καλλιτέχνην τινὰ ἰδίως, ἀλλὰ τὴν φύσιν αὐτὴν ⁽³⁾, ὁρθῶς ὅμως ὁ ἴδιος ὠμολόγει ὅτι διδάσκαλον μόνον ἔλαβε τὸν Δορυφόρον τοῦ Πολυκλείτου ⁽⁴⁾. Ὡς ἡ μεταξὺ Φειδίου καὶ Πολυκλείτου διαφορὰ εἰς τοῦτο ἐνέκειτο, ὅτι ὁ μὲν ἐπλαττε τὴν θεῖαν μορφήν ὑπὸ θεοῦ ἡθους ἐμψυχουμένην, ὁ δὲ τὸ ἀνώτατον ἀνθρώπινον κάλλος ἐξ ἀκριβοῦς συμμετρίας πηγάζον, οὕτω διέφερε τοῦ Πραξιτέλους ὁ Λύσιππος καθ' ὅσον ὁ μὲν ἐξωογόνει τὸ σωματικὸν κάλλος δι' ἐκφράσεως ἡρέμα κεκινημένης ψυχῆς, ὁ δ' ἀπέβλεπεν εἰς αὐτοῦ μᾶλλον τοῦ σώματος τὴν διάπλασιν, τὸ μυστήριον τοῦ κάλλους ζητῶν εἰς τὴν ἀνατομικὴν ἐντέλειαν καὶ εἰς τὰς σοφὰς ἀναλογίας αὐτοῦ, ὧν βαθεῖαν ἐποιεῖτο μελέτην, καὶ ἃς μετερρύθμισε συμφωνότερον πρὸς τῶν χρόνων τὰς ἀξιώσεις. Διὰ τοῦτο ὁ Πλίνιος ἐπαινεῖ ⁽⁵⁾ μετὰ τῆς ἐπιμελείας (Constantiam) συγχρόνως καὶ τὴν

(1) 34, 19.— (2) ΣΤ, 1.— (3) Pl 34, 19, 16, κατὰ Κικέρωνα.— (4) Cic. Brut. 86.— (5) 34, 19, 7.

χάριν αὐτοῦ (*elegantiam*). Ὁ σκόπελος ὁμῶς τῆς τοιαύτης τάσεως ἦν, μὴ ἀποκλίνειν πρὸς δουλικήν τῆς ὕλης μίμησιν, πρὸς τὸν ἄγαν *πραγματισμόν*, ὡς λέγουσι σήμερον, μὴ ἀποδῇ εἰς ἀνθρωποποιόν, ὡς πρὸ αὐτοῦ ὁ Δημήτριος (σελ. 313). Ἀλλ' ὁ Λύσιππος εἶχε τὴν συναίσθησιν τοῦ κινδύνου τούτου, καὶ ἤξευρε νὰ τὸν ἀποφύγῃ δι' ὃ ἔλεγε περὶ ἑαυτοῦ ⁽¹⁾, ὅτι ἄλλοι μὲν ἐποιοῦν τοὺς ἀνθρώπους οἷοι ἦσαν, αὐτὸς δὲ οἷοι «δοξοῖεν ἄν» (*ab illis facies, quales essent, hominos; a se quales viderentur esse*), ἦτοι οἷοι φαίνονται εἰς τοῦ καλλιτέχνου τὸν ὀφθαλμόν, οἷοι ἔπρεπε νὰ εἶναι. Ἐν ᾧ λοιπόν, τὴν ἀλήθειαν μάλιστα ἐπιδιώκων ⁽²⁾, μετὰ μεγίστης ἀκριβείας καὶ λεπτότητος εἰργάζετο τὰ καθέκαστα (*Argutiae operum, custodiæ in minoris quoque rebus*) ⁽³⁾ πολλὰ ἐν ταυτῷ ἐπενόει μεταπλάττων ἐπὶ τὸ εἰδανικώτερον. Οὕτως ἰδίαν τινὰ ἔδωκεν ἑκφρασιν εἰς τὴν τῆς κόμης διασκευὴν· διότι τὸ τοῦ Πλινίου ὅτι «ἐξέφρασεν αὐτὴν» (*capillum exprimens*), δὲν δύναται βεβαίως, προκειμένου περὶ καλλιτέχνου γενεᾶν ὅλην μεταγενεστέρου τοῦ πλάσαντος τὸν βαθυχαίτην Ὀλύμπιον Δία, νὰ ἔχη τὴν ἔννοιαν ὅτι ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου ἐκείνου καὶ σχεδὸν συμβολικοῦ τρόπου τῶν παραλλήλων βοστρύχων πρῶτος διέπλασε τὴν κόμην κατὰ τὴν φυσικὴν αὐτῆς ποικιλίαν. Πλὴν δὲ τούτου, τεχναζόμενος μέγεθος νὰ δώσῃ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην μορφήν, ἴσως τὸ μέγεθος ὃ βαθμηδὸν ἐξέλειπεν ἤδη τοῦ ἥθους, ἐσμίκρυνε τὰς κεφαλὰς καὶ ἐξῆρεν ἀναλόγως τὰ σώματα, ἰσχνότερα καὶ ἐπιμηκέστερα ποιήσας αὐτὰ (*capita minora faciendo quam antiqui; corpora graciliora siccioraque, per quæ proceritas signorum major videretur*) ⁽⁴⁾, μετὰ πολλῆς τῆς φειδοῦς βεβαίως, καὶ ἐντὸς τῶν ὅρων τῆς ἀκριβοῦς συμ-

(1) Pl. 34, 19, 6. — (2) Quinct. XII, 10, 9. — (3) Plin. Αὐτ. (4) Αὐτ.

μετρίας, ποικίλλων τὸ καλὸν καὶ οὐχὶ καταστρέφων αὐτό.
 Ὁ Λύσιππος χαλκᾷ κυρίως ἔργα ἐποίει· καὶ πρὶν ἢ
 ἀναπτρωθῆ εἰς καλλιτέχνην, ἦν χαλκόπτης ἀπλοῦς
 (ætarius ⁽¹⁾). Δύναται δὲ νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ παραγωγι-
 κώτερος τῶν τεχνιτῶν· διότι, ὅταν μετὰ τὸν θάνατόν
 τοῦ ὁ κληρονόμος αὐτοῦ ἠνέωξε τὸ κιβώτιον εἰς ὁ τα-
 χτικῶς συνείθιζεν ὁ γλύπτης ν' ἀποθέτῃ ἀνὰ ἓνα χρυ-
 σοῦν στατῆρα δι' ἕκαστον ἄγαλμα ὃ ἐπώλει, εὔρεν ἐν
 αὐτῷ 1500 στατῆρας ⁽²⁾. ὥστε ἀτόπως λέγει ὁ Πε-
 τρώνιος ⁽³⁾, ὅτι ἐν μόνον ἔργον μεθ' ὑπερβολικῆς ἐπι-
 μονῆς ἐργασθεὶς, περιέπεσεν εἰς ἐνδοίαν καὶ ἀπέθανεν.
 Ἐκ τῶν ἀναλόγως ὀλίγων ἔργων τοῦ Λυσίππου ἃ πε-
 ριῆλθον εἰς γνώσιν ἡμῶν, ἐν τῶν ἐπισημοτάτων καὶ
 χαρακτηριστικωτάτων διὰ τὸν ρυθμὸν αὐτοῦ ἦν ὁ Ἡρα-
 κλῆς, ὃν πολλάκις καὶ εἰς διαφόρους θέσεις διέπλασεν,
 ἀλλὰ πιθανῶς κατὰ τὸ αὐτὸ πνεῦμα πάντοτε. Ἐνα ἐξ
 αὐτῶν περιγράφει ὁ Λιδάnius ⁽⁴⁾ ὡς « ἐστῶτα ἐν τῇ
 λεοτιῇ », ἴσως τὸν αὐτὸν τῷ χαλκῷ, ὃν ἐστῆρσεν ἐν τῇ
 ἀγορᾷ τῆς πατρίδος τοῦ ⁽⁵⁾, καὶ τῷ « χαλκῷ Ἡρακλεῖ »,
 οὗ μνημονεύει ὁ Λουκιανὸς ⁽⁶⁾. Ἀγαλμα λίθινον κολοσ-
 σιαῖον, εὔρεθ' ἐν εἰς τοὺς λουτρῶνας τοῦ Καρακάλλα (Πιν.
 II'), καὶ φέρον ἐπιγραφὴν « Γλύκων Ἀθηναῖος ἐποίησεν »,
 γράμμασι γεγραμμένην μεταγενεστέροις, κοινῶς δὲ
 σήμερον Φαρνέσιος Ἡρακλῆς καλούμενον,
 ὑπετέθη ὅτι εἶναι αὐτοῦ τούτου τοῦ Ἡρακλέους ἀντί-
 γραφον ἐξεργασθὲν ὑπὸ Γλύκωνος. Τοῦλάχιστον ἀναμ-
 φίβολον εἶναι ὅτι τὸ πρωτότυπον ἦν ἔργον τοῦ Λυσίπ-
 που, διότι καὶ ἕτερον ἀντίγραφον τοῦ αὐτοῦ ἀγάλμα-
 τος, πολὺ ἔλασσον τὰς διαστάσεις, χρόνων δ' ἔτι με-
 ταγενεστέρων, καὶ ἐργασίας ἱκανῶς ἡμελημένης, ἐν

(1) Αὐτ. — (2) Plin. 35, 17. — (3) K. 88. — (4) I^oδ. Pe-
 tersen, comm. 7. Lib. II. Programm. Havn. 1827. — (5)
 Πaus. B, 9. — (6) Ζεὺς τραγ. 42.

Ῥώμη εὑρεθὲν καὶ αὐτὸ, καὶ ἤδη ἐν Φλωρεντία διατηρούμενον (1), φέρει ἐπιγραφὴν «*Λυσίππου ἔργον*». Ἀμφότερα δὲ ταῦτα, καὶ δακτυλιόλιθοι (2), καὶ νόμισμα Φιλιππουπολιτῶν τῶν χρόνων τοῦ Καρακάλλα (3), παριστῶσιν ἐν ἀπαραλλάκτοις ἀντιγράφοις τοῦ αὐτοῦ πρωτοτύπου τὸν ἀδάμαστον ἥρωα, τὸν ἡμίθεον τῆς σωματικῆς ῥώμης, οὐχὶ ἐν τῇ ἐντάσει τῶν μεγάλων ἀγώνων του, ἢ λαμπρὸν ἐξ αὐτῶν ἐξερχόμενον, ἀλλὰ κεκοπιακότα ἐκ τῶν κατορθωμάτων του, λύσαντα τὰ μυῶδη του μέλη, καὶ ἀναπαυόμενον ὡς ἀνεπαύετο ἡ Ἑλλάς μετὰ τοὺς ἐνδόξους τῆς ἀθλούς. Ἐπὶ τοῦ ῥοπάλου του ἔχει ἐρρίμμενην τὴν λεοντὴν του, καὶ τὸ ἄχρηστον ἤδη ὄπλον τῶν θριάμβων του εἰς βράχον ἐρείδων, στηρίζει ἐπ' αὐτοῦ τὴν ἀριστερὰν μάλην του, καὶ ἐπ' αὐτοῦ μᾶλλον ἢ ἐπὶ τῶν νευρωδῶν τοῦ ποδῶν φέρει τοῦ σώματός του ὅλον τὸ βάρος καὶ ὅλον τὸν ὄγκον. Τὸ σῶμα δὲ τοῦτο, ἐξαισίου ἐργασίας, μυῶδες ὅλον καὶ γονατῶδες, δεικνύει τὸν ὑπέρτατον δυνατόν βαθμὸν ἀναπτύξεως ἀθλητικῆς ἀνδρείας. Ἀλλ' οἱ μῦς, ὡς κυματῶδεις λοφίσκοι σωρευόμενοι, ὑπερβαίνουν τῆς ἐγκρατοῦς τέχνης τὰ ὅρια, καὶ φαίνεται ὅτι ἀτέλεια τῆς ἀντιγραφῆς ἐξογκοὶ μέχρις ὑπερβολῆς ὅ,τι ἐν τῷ πρωτοτύπῳ πεφεισμένως μᾶλλον καὶ λεπτῶς ὑπεδείκνυτο. Ἡ κεφαλὴ εἶναι κατὰ τὰς Λυσιππειοῦς ἀναλογίας μικροτάτη ὡς πρὸς τὸ σῶμα, καὶ αὐξάνει τὴν ἐκ τοῦ γιγαντιαίου χορμοῦ ἐντύπωσιν. Κλίνει δ' ἐλαφρῶς συνοφρουμένη, ὡς ἀνθρώπου πλανῶντος τὸ πνεῦμα εἰς ἀναμνήσεις τοῦ παρελθόντος.

Ἀλλ' ὁ πάντων τῶν Ἑρακλέων αὐτοῦ περιφημότα-

(1) DENKM. 151. Bianchini, palazzo dei Cesari T. 18.—

(2) DENKM. 154. - Wicar, Galer. de Flor. T. III, pl. 24.

— (3) DENKM. 155.

τος ἐν τῇ ἀρχαιότητι ⁽¹⁾ ἦν ὁ τῆς Γάραντος, ὁ δὲ Φάβιος Μάξιμος μετέφερεν εἰς τὸ Καπιτώλιον, καὶ ἐκεῖθεν ὁ Κωνσταντῖνος εἰς τὸ Ἱπποδρόμιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅπου τὸν κατέστρεψαν χωνεύσαντες αὐτὸν εἰς χαλκὸν ἐν 1202 οἱ σταυροφόροι ⁽²⁾. Νικήτας ὁ Χωνιάτης ⁽³⁾, ὅστις ἐξ ἀμαθείας καλεῖ Λυσίμαχον τὸν κατασκευάσαντα τὸν κολοσσόν, περιγράφει αὐτὸν ὡς Ἡρακλέα εὐρωστον καὶ βαθυχαίτην, ἀοπλον, καὶ σύννουν καθήμενον ἐπὶ τοῦ κοφίνου δι' οὗ ἐξετέλεσε τὸν περὶ τὸν Αὐγείαν ἄθλον, τὴν λεοντὴν ἔχοντα ἐπὶ τούτου ἐστρωμένην, καὶ τὸν μὲν ἀριστερὸν ἀγκῶνα στηρίζοντα εἰς τὸ καμφθὲν γόνυ, καὶ τὴν κεκμηκυῖαν κεφαλὴν εἰς τὴν χεῖρα, τὸν δὲ δεξιὸν βραχίονα ἐκτείνοντα εἰς τὸ δεξιὸν σκέλος. Ἦν δὲ τοιοῦτον τοῦ ἀγάλματος τούτου τὸ μέγεθος, ὥστε τὸ σκέλος αὐτοῦ ἦν ἀνδρόμηνες, καὶ ὁ ἀντίχειρ εἶχε πάχος ἀνδρός. Ὅτι δ' ἡ περιγραφή τοῦ Βυζαντινοῦ ἱστορικοῦ εἶναι ἀκριβοῦς, ἀποδεικνύουσι δακτυλιοίθιοι, ἐφ' ὧν ἀπαντῶνται τοῦ κολοσσοῦ τούτου ἀντίγραφα ⁽⁴⁾.

Ἀρχαῖα ἐπιγράμματα ⁽⁵⁾ περιγράφουσι τοῦ Λυσίπου ἕτερον Ἡρακλέα ὑπὸ τοῦ Ἑρωτος δαμασθέντα καὶ ἀφοπλιζόμενον. Τούτου κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀπομίμημα ὑπάρχει ἐπὶ δακτυλιολίθου ⁽⁶⁾, παριστῶντος τὸν Ἡρακλέα φέροντα μὲν τὴν λεοντὴν καὶ τὸ ρόπαλον· ἀλλ' ἐνῶ αἶρει τοῦτο ὅπως πατάξῃ τινὰ παρὰ πόδας ἐχθρὸν, πιθανῶς αὐτὸν τὸν ἕρωτα, τὸ πο-

(1) Πλουτ. Φ. Μχξ. 22. - T. Liv. IX, 44. - Pl. 34, 48. - Στράβ. ΣΤ, 278. — (2) Ἀνωνυμ. Ἀρ. 79. - Σουῖδ. φ. ΒΑΣΙΛΙΚΑ. — (3) Κ. ΣΤ, σ. 687 καὶ 859, ἐνδ. Bonn. — (4) DENKM 156. Lippert. Daktyl. Scrin. II, p. I, n. 231. — (5) Anall. II, σ. 280, 4 καὶ σ. 226, 52. - Spon. Misc. σ. 51. — (6) DENKM. 157. - Lipp. I, 281.

νηρὸν βρέφος ἐπήδησεν εἰς τὰ νῶτα αὐτοῦ, καὶ κλίνον τὴν ταύρειον κεφαλὴν του, κάμπτει τὸ γόνυ του μέ-
χρι γῆς.

Ἀναφέρουσι προσέτι ὁ Μαρτιάλος ⁽¹⁾ καὶ ὁ Στά-
τιος ⁽²⁾ μικρὸν τοῦ Λυσίππου χαλκοῦν Ἡρακλέα, Ἐπι-
τραπέζιον καλούμενον, μόλις ποδιαῖον τὸ ὕψος,
καθήμενον ἐπὶ βράχου, ἐφ' οὗ εἶχεν ἠπλωμένην τὴν λε-
οντήν, τὸ βλέμμα πρὸς τὰ ἄνω ἐν βακχικῇ βεβαίως
ἐκφράσει στρέφοντα, καὶ ἐν μὲν τῇ δεξιᾷ ἔχοντα ἐκ-
πωμα, ἐν δὲ τῇ ἀριστερᾷ τὸ ρόπαλον. Τοῦτον περιέ-
φερε μεθ' ἑαυτοῦ ὁ Ἀλέξανδρος, καὶ μετὰ ταῦτα περι-
ῆλθεν εἰς κτῆσιν τοῦ Ἀννίβου, τοῦ Σύλλα καὶ ἄλλων.
Ὡς ἀντίγραφον δὲ τούτου ἐξέλαβόν τινες τὸν κατ' ἐ-
πιγραφὴν ὑπὸ τινος «*Ἀπολλωνίου Νέστορος Ἀθηναίου*»
εἰς τοὺς μετὰ ταῦτα χρόνους κατασκευασθέντα, καὶ
ἐν Ῥώμῃ, εἰς τὰ ἐρείπια τοῦ Πομπηϊανοῦ θεάτρου ἀνευ-
ρεθέντα περίφημον καὶ ὠραῖον κορμόν (Torso) ἀνα-
παυομένου Ἡρακλέους. Ἀλλ' ἡ γνώμη αὕτη ἀπεδεί-
χθη ἐσφαλμένη, καὶ ἐτι μᾶλλον ἡ θέλουσα τὸν Ἡρα-
κλέα τοῦτον παρακαθήμενον πλησίον γυναικὸς ⁽³⁾. Τὸ
μόνον ἀληθὲς φαίνεται ὅτι ἦν καὶ οὗτος Ἡρακλῆς ἀνα-
παυόμενος, ὑπὸ τοῦ Λυσίππου, ἡ κατ' ἐκείνου τὸν ῥυθ-
μὸν πεποιημένος ⁽⁴⁾.

Ἐποίησεν ὁμοῦ καὶ ἄθλους Ἡρακλέους ὁ
Λύσιππος, κατὰ παραγγελίαν ἀναμφιβόλως, δι' Ἀλυ-
ζίαν ἐν Ἀκαρνανίᾳ ⁽⁵⁾, ὅθεν Ῥωμαῖος στρατηγὸς με-
τέφερε τὰ ἔργα ταῦτα εἰς Ῥώμην. Ἀγνωστον δ' ἂν ᾔσαν
ταῦτα ἐν μέγα, ἢ δώδεκα μικρὰ χαλκᾷ συμπλέγματα,
ὧν ἀντίγραφα θεωροῦνται τινὲς τῶν ἐν διαφόροις Μου-

(1) IX, 44—45. — (2) Silv. IV, 6. — (3) Overbeck.
Gesch. d. Griech. Plastik, II, 231. — (4) Overbeck. Gesch. d.
Plast. II, Fig. 83. — (5) Στράβ. I, 459.

σείοις σωζομένων ωραιότερων παραστάσεων τῶν Ἡρακλείων ἄθλων ⁽¹⁾.

Καὶ Θεῶν δ' ἀγάλματα ἐποίησεν ὁ παραγωγικώτατος οὗτος γλύπτης, κολοσσούς Διός, τὸν μὲν ἐν τῇ ἀγορᾷ τῆς Σικυῶνος ⁽²⁾, ὅπου ἦν καὶ ὁ Ἡρακλῆς αὐτοῦ, ἕτερον δ' ἐπίσης μετὰ τοῦ Ἡρακλέους ἱστάμενον ἐν Τάραντι ⁽³⁾, χαλκοῦν τεσσαρακοντάπηχυν, θαῦμα ἰσοσταθμίας, κινούμενον μὲν διὰ τῆς χειρὸς, χωρὶς ὁμῶς αἱ σφοδρότεραι θύελλαι νὰ δύνανται νὰ τὸν ἀνατρέψωσι, πρὸς δὲ καὶ στήλη ἀνηγέρθη εἰς τινα ἀπόστασιν, θραύουσα τὴν ὁρμὴν τοῦ ἀνέμου. Ἦν δὲ τοσοῦτον ὀγκώδης, ὥστε οἱ Ῥωμαῖοι δὲν κατάρθωσαν νὰ τὸν ἀποκομίσωσι μετὰ τοῦ Ἡρακλέους. Καὶ δύο ἄλλα Διὸς ἀγάλματα ὑπ' αὐτοῦ ποιηθέντα γνωρίζει ὁ Παυσανίας, τὸ ἐν Μεγάροις μετὰ τῶν Μουσῶν τεθειμένον ⁽⁴⁾, καὶ τὸν Νεμεῖον Δία ἐν Ἀργεῖ ⁽⁵⁾. Προσέτι δὲ ἐποίησε καὶ τὸν Ἀπόλλωνα καὶ Ἑρμῆν περὶ τῆς λύρας ἐρίζοντας, ἐν Σικυῶνι ⁽⁶⁾, καὶ Ἑρωτα χαλκοῦν ἐν Θεσπιαῖς ⁽⁷⁾. Ὁ δὲ Λουκιανὸς ⁽⁸⁾ ἀναφέρει καὶ χαλκοῦν Ποσειδῶνα ἐν Κορίνθῳ, καὶ Διόνυσον καὶ ὁ Πλίνιος ⁽⁹⁾, Σάτυρον ἐν Ἀθήναις, καὶ τέθριππον τῶν Ῥοδίων, φέρον τοῦ Ἡλίου τὸ ἄγαλμα, ὃ ἐπεχρύσωσεν ἔπειτα ἀπειροχάλως ὁ Νέρων, καταστρέψας αὐτό· διότι καὶ ἀφ' οὗ ἀφηρέθη ὁ χρυσὸς ὅπως ἀποδοθῇ τὸ ἄγαλμα εἰς τὴν πρώτην του καθαρότητα, ἔμεινε μὲν αὐτὸ θαυμαζόμενον πάντοτε, ἀλλὰ πολλαχοῦ ἐφαίνοντο καὶ τὸ παρεμόρφουν αἱ ἐντομαὶ ἃς ἔλαβεν ἕνεκα τῆς χρυσώσεως.

(1) Clarac, Musée de sculpt. pl. 785, n. 1966, 1977. pl. 787, n. 2005 pl. 792 n. 1977 a. pl. 794, n. 2006, a. pl. 797, n. 2006, pl. 800, n. 2000; 2000.— (2) Παυσ. Β, 9.— (3) Pl. 37, 18.— (4) Α, 43.— (5) Β, 20.— (6) Θ, 30.— (7) Αὐτ. 27.— (8) Ζεὺς Τραγ. 9, 12.— (9) 34, 19, 6.

Εἰς τὴν αὐτὴν δὲ κατηγορίαν τῶν μυθολογικῶν αὐ-
τοῦ ἔργων ἀνήκει καὶ ὁ **Καιρὸς**, εἰς τινα ναὸν τῆς
Σικυῶνος κατ' ἀρχὰς ἰδρυθεὶς, ἔπειτα δὲ μετενεχθεὶς εἰς
Κωνσταντινούπολιν (1). Ἡ ἀξία τοῦ ἀγάλματος τούτου
συνίστατο βεβαίως πολὺ μᾶλλον εἰς τὸν καλλιτεχνικὸν
αὐτοῦ ρυθμὸν, παρὰ εἰς τὴν ἐπίνοιαν, ἥτις ἦτον ψυχρά
τις ἀλληγορία τῆς εὐκαιρίας, διὰ συμβόλων μᾶλλον ὁμι-
λοῦσα, ὥς εἰς τῆς τέχνης τὴν παρακμὴν. Ὁ **Καιρὸς**
παρίστατο ὡς προσηβὸς νεανίας, αἰδῆμον τὸ βλέμμα
ἔχων, τὴν δὲ κόμην ὀπισθεν κεκαρμένην καὶ ἔμπροσθεν
μακρὰν, στάθμην δὲ καὶ ψαλλίδα κρατῶν, καὶ διὰ πτε-
ρωτῶν τῶν ποδῶν ἐπὶ σφαίρας βαίνων.

Ἀλλὰ πρὸ πάντων εἰς εἰκονικῶν ἀνδριάντων παρά-
στασιν ἦν ἐπόμενον νὰ διαπρέπη ὁ καλλιτέχνης οὗτος,
ὅστις ἐκαυχᾶτο ὡς τὴν φύσιν ἔχων μόνον διδάσκαλον,
καὶ ὅστις, πιστὸς εἰς αὐτὴν, ἐπενόει μόνον μεθόδους
καὶ ἀναλογίας νέας, ὅπως τὴν ἀναδεικνύη ὑπὸ τὴν εὐ-
γενεστέραν αὐτῆς ἔκφρασιν. Καὶ τῷ ὄντι μνημονεύον-
ται αὐτοῦ τινὲς ἀθληταὶ (2), ἐν οἷς ἴσως πρέπει νὰ κα-
τατάξωμεν καὶ τὸν Ἀποξυόμενον (3), παλλάκις
συγχεόμενον μετὰ τοῦ ἔργου τοῦ Πολυκλείτου. Ἰσως
μάλιστα ὀρθότερον εἶναι τὸ πρωτότυπον τοῦ ἐν Ῥώμῃ
εὑρεθέντος λιθίνου ἐκείνου Ἀποξυομένου, περὶ οὗ ἐρ-
ρέθη ἀνωτέρω (σελ. 356) εἰς τὸν Λύσιππον μᾶλλον
ν' ἀποδοθῇ, διότι κατ' αὐτοῦ τὰς ἀναλογίας φαίνεται
μᾶλλον πεποιημένον. Εἰς αὐτὸν πρέπει πιθανώτατα
ν' ἀναγθῇ καὶ ὁ μικρὸς χαλκοῦς Ἀποξυόμενος τοῦ
Μουσείου τῶν Ἀθηνῶν. Εἰς τῶν εἰκονικῶν προσέτι ἀν-

(1) Καλλιστρ. Εἰκ. 6. - Ποσειδip. Χρον. Β. 13. - Ἱμερ. Σκλ.
σ. 603. - Τζετζ. Χιλ. Η, 200. - Κεδρην. Χρον. σ. 322. - Φαιδρ.
Ε, 8. - Auson. Ερ. 12. — (2) Πλυσ. ΣΤ. 1, 2, 5, — (3) Pl.
34, 19, 6.

δριάντων αὐτοῦ τὴν κατηγορίαν πρέπει νὰ ὑπαχθῶσι, καίτοι οὐχὶ εἰδανικότητος ἄμοιροι, διότι ἐγένοντο ὅτε τὰ πρωτότυπα πρὸ πολλοῦ δὲν ὑπῆρχον, ὁ Σωκράτης ἐν τῷ Πομπείῳ τῶν Ἀθηνῶν ⁽¹⁾, Πραξιλάα, ἡ περὶ Ὀλυμ. 82 ἀκμάσασα Σικωνία ποιήτρια ⁽²⁾, καὶ ὁ Αἰσωπος ⁽³⁾, οὗ τὰ σωζόμενα ἀγάλματα ⁽⁴⁾ εἰσὶν ἴσως τοῦ Λυσίππειου ἐκείνου ἀντίγραφα.

Πρὸ πάντων δὲ περίφημος ἀνεδείχθη εἰς τὴν ἀπεικό-
νισιν τῶν Μακεδόνων κατακτητῶν, καὶ ἰδίως τοῦ Ἀλε-
ξάνδρου, ὅστις καὶ εἰς μόνον αὐτὸν ἐλέγετο θέλων
νὰ ἐπιτρέπη τῶν ἰδίων αὐτοῦ ἀνδριάντων τὴν ποίησιν ⁽⁵⁾,
διότι οὐ μόνον τοὺς ὠραίους αὐτοῦ σωματικούς χαρα-
κτήρας ἀκριβῶς ἐμιμεῖτο, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀνδρικὸν αὐτοῦ
ἦθος ἐγίνωσκεν ἀξιοπρεπῶς νὰ ἐκφράζη. Οὕτω λέγει ὁ
Πλούταρχος ⁽⁶⁾ « Τὴν μὲν οὖν ἰδέαν τοῦ σώματος οἱ Αὐ-
σίπιοι μάλιστα τῶν ἀνδριάντων ἐμφαίνουσιν, ὃν οὐ μόνον
καὶ αὐτὸς ἠξίου πλάττεσθαι. Καὶ γὰρ ἂ μάλιστα πολλοὶ τῶν
διαδόχων ὕστερον καὶ τῶν φίλων ἀπεμιμοῦντο, τὴν τ' ἀνά-
τασιν τοῦ αὐχένος εἰς εὐώνυμον ὑσυχῇ κεκλιμένου, καὶ τὴν
ὕγρότητα τῶν ὀμμάτων, διατετήρηκεν ἀκριβῶς ὁ τεχνίτης ». **Καὶ ἀλλαγοῦ** ⁽⁷⁾. « Μόνος γὰρ οὗτος (Λύσιππ.) κατεμήνυε
τῷ χαλκῷ τὸ ἦθος αὐτοῦ, καὶ συνεξέφερε τῇ μορφῇ τὴν ἀρετήν·
οἱ δ' ἄλλοι τὴν ἀποστροφὴν τοῦ τραχήλου, καὶ τῶν ὀμμάτων
τὴν διάχυσιν καὶ ὑγρότητα μιμεῖσθαι θέλοντες, οὐ διεφύλατ-
τον αὐτοῦ τὸ ἀρρένωπὸν καὶ λεοντῶδες. Ἐπλάσε δὲ παμ-

(¹) Διογ. Α. Β, 43. — (²) Tat. c. Gr. 52. — (³) Ἐπιγρ. A-
nall. III, ἀρ. 35. — (⁴) Mon. dell' Inst. d. Rom. III, τν. 14.
— Ann. 1840. σ. 94 - Ἰδίως ἐν Ἀλβαν. Ἐπαύλει.

(⁵) Ἀρρίαν. Α, 16. - Ἱμερ. ΙΔ, 14 - Τζετζ. Χιλ. ΙΑ, 268.
- Cic. ep. ad. fam. V, 12. - Horat. epp. II, 1, 239. - Val.
Max. VIII, 20, Ex. 2. - Pl. 7, 38. - Appul. Florid. I, σ. 410.
Ἐκδ. Valkæn. — (⁶) Ἀλέξ. 5. — (⁷) Π. Ἀλέξ ἀρετ, Β; 2.

πολλους αὐτοῦ ἀνδριάντας, εἰς παντοίας θέσεις καὶ κατὰ παντοίας ἡλικίας, ἀπ' αὐτῆς τῆς παιδικῆς ἀρξάμενος, ὥς μαρτυρεῖ ὁ Πλίνιος⁽¹⁾, «Fecit et Alexandrum magnum multis operibus, a pueritia ejus orsus», «Ἐν δ' ἐκ τῶν γνωρισμάτων τῶν ἀνδριάντων τούτων, περὶ ὧν ἰδίως ὀμιλεῖ ὁ Ἀππουλέιος⁽²⁾ ἦν ἡ τῆς κόμης ἀναστολή⁽³⁾ ἢ τὸ ἀνάσιλλον τριγῶμα⁽⁴⁾, οἷον τὸ πολλάκις χαρακτηρίζον τὴν κεφαλὴν τοῦ Διὸς καὶ ἔσως τούτων τῶν ἀνδριάντων ἡ διασκευὴ ἔδωκεν εἰς τὸν Πλίνιον ἀφορμὴν νὰ εἰπῇ, ὡς εἶδομεν (σ. 403), ὅτι ἐξέφραζε τὴν κόμην ὁ Λύσιππος. Ὁ περιφημότερος δὲ τῶν ἀνδριάντων τοῦ Ἀλεξάνδρου ὅσους ἐποίησεν ἦν ὄρθιος, λόγχην ἔχων, καὶ τὸ βλέμμα ὑπερήφανον στηρίζων εἰς οὐρανόν, ὡς ἂν ἡξίου νὰ διανείμῃ μετὰ τοῦ Διὸς τὴν κυριαρχίαν τοῦ κόσμου. Κάτωθεν δ' ἦν τὸ τὴν ἐννοίαν τοῦ βλεμματος ἐκφράζον ἐπίγραμμα.

«Αὐδασοῦντι δ' εἰοικεν ὁ χαλκὸς εἰς Δία Λεύσσων»

Γάρ ἐπ' ἐμοὶ τίθεται, Ζεῦ, σὺ δ' Ὀλυμπον ἔχεις »⁽⁵⁾.

Τοῦ Ἀλεξάνδρου ἡ μορφή διετηρήθη ἐπὶ πολλῶν νομισμάτων συγχρόνων τε καὶ μεταγενεστέρων. Δι' αὐτῶν δ' ἀναγνωρίζεται καὶ ἐπ' ἀγαλμάτων καὶ προτομῶν, ὧν τινες φέρουσι καὶ ἐπιγραφὰς κυρούσας τὴν ταυτότητα. Οὐδὲν ὁμως τῶν σωζομένων δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἄξιον τῆς τοῦ Λυσίππου γλυφίδος. Πιστὴ ἀλλ' ἄψυχος αὐτοῦ εἰκὼν εἶναι ἡ ἐν Λούδρῳ τῶν Παρισίων προτομή (Πίν. II, 2). Πολὺ δ' ἐντελεστέρα εἶναι ἡ ἐν τῷ Καπιτωλίῳ (Πίν. II, 3), ἀμελὲς μᾶλλον τὴν ἐργασίαν, ἀλλ' ὠραία τὴν διαγραφὴν, κλίσειν ἔχουσα τοῦ τραχήλου καὶ

(1) 34, 19, 6, — (2) Florid. σ, 118. — (3) Πλούτ. Πομπ.

2. — (4) Πολύδ. Δ, 428. — (5) Πλούτ. π. Ἰπκ. - Ὅσ. 24.

εἰς Ἐπιγρ. Anall. II, σ. 49, ἀρ. 14. - σ. 58 ἀρ. 1.

τὴν τῆς πλουσίας κόμης διάθεσιν κατὰ τὸν Λυσσίππειον τρόπον. — Ἐν Φλωρεντία ὑπάρχει κεφαλὴ ἐργασίας ἀρίστης, ἀλλὰ λίαν ἰσχυρὰν τὴν χλίσιν ἔχουσα, καὶ σωματικὴν ἀλγηδὸνά ἐκφράζουσα (1). Αὕτη ἐξηλήφθη ὡς θνήσκοντος Ἀλεξάνδρου, ἔνεκα ὁμοιότητός τινος κατὰ τὴν μορφήν, ἣτις ὁμως δύναται νὰ εἶναι καὶ τυχαία (Πίν. ΙΓ, 5). Ἐν δὲ Γαβιαῖς εὐρέθη ἀγαλμα τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἔλασσον τοῦ φυσικοῦ ἀναστήματος, οὗ νεώτεραι προστετέθησαν χεῖρες καὶ πόδες, ὡς φαίνεται σημειούμενον ἐπὶ τῆς εἰκονος (Πίν. ΙΓ, 4). Οὗτος εἶναι ὁ ἐμπερέστατος πρὸς τὸν λογχοφόρον Ἀλέξανδρον, περὶ οὗ εἵπομεν ἀνωτέρω. Μεταξὺ δὲ τῶν ἀρίστων Ἀλεξάνδρων καταριθμεῖται καὶ ὁ τοῦ Μονάχου, γυμνός, ἐπιβαίνων τῷ δεξιῷ πόδι ἐπὶ κράνους, παρὰ δὲ τὸν ἀριστερόν ἔχων ἰστάμενον θώρακα (2).

Τοῦ ἥρωος αἱ μεγαλουργίαι ἐνέπνευσαν μεγαλουργήματα καὶ εἰς τὸν πλάστην αὐτοῦ. Τοιοῦτον ἦτον τὸ Σύνπλεγμα τῶν 25 ἐφίππων ἐταῖρων τοῦ βασιλέως, τῶν πεσόντων ἐν Γρανικῷ (3), μεθ' ὧν ὁ Πλούταρχος ἀριθμεῖ καὶ ἐννέα πεζοὺς (4), ἐν ᾧ ὁ Ἰουστίνος ἀναφέρει (5), κατὰ λάθος βεβαίως, 120 ἀνδριάντας. Τούτους παρέστησε, κατὰ Πλίνιον, ἐν εἰκονικῇ ὁμοιότητι καὶ ἴσως τῆς ἰδίας τοῦ βασιλέως εἰκόνας ἐν τῷ συμπλέγματι τούτῳ ἀντίγραφον εἶναι τὸ ἐν Ἡρακλείῳ εὐρεθὲν χαλκοῦν ἀγαλμάτιον (Πίν. ΙΓ, 5), τὸ παριστῶν τὸν Ἀλέξανδρον ἐπὶ τοῦ Βουκεφάλου, πληγὴν διὰ τοῦ ξίφους καταφέροντα κατὰ γονυπετοῦντος ἐχθροῦ. Τὸ μέγα ἐκεῖνο ἔργον μετέφερεν ὁ Μέτελλος ἐκ Δίου εἰς Ῥώμην.

Ἐποίησε δ' ὁ Λύσιππος, ἀλλὰ συνεργασία τοῦ Λεωχάρους, καὶ ἕτερον μέγα σύνπλεγμα, τὸ Λέοντος κυνη-

(1) DENKM. 160. Mayer, Taf. 29 A. — (2) DENK. 169. Guattami, Monumi ined. Settembre, 1787. — (3) Pl. Αὐτ. Ἀρρ. Α, 16. Β, 2. — (4) Ἀλέξ. 10. — (5) XI, 6, 13.

γέσιον, περί οὗ ὁ Πλούταρχος ἀναφέρει (1). «Τοῦτο τὸ κυνηγέσιον ὁ Κρατερός εἰς Δελφοὺς ἀνέθηκεν, εἰκόνας χαλκᾶς ποιησάμενος τοῦ Λέοντος καὶ τῶν κυνῶν. καὶ τοῦ βασιλέως τῷ Λέοντι συνεστῶτος, καὶ αὐτοῦ προσβοηθοῦντος, ὧν τὰ μὲν Λύσιππος ἐπλασε, τὰ δὲ Αἰωχάρης.—"Επλασε δὲ καὶ Ἡφαιστήωνα (2), καὶ Σέλευχον (3), καὶ μεθύουσαν αὐλήτριαν (4), ἴσως κατὰ ζῆλον τῆς Μαινάδος τοῦ Σκόπᾱ· προσέτι δὲ παντοῖα τέθριππα, καὶ ἵππον ἀχαλίνωτον, τὰ ὧστα προτείνοντα, καὶ διὰ τοῦ ποδὸς τὴν γῆν πλήττοντα (5), ὅστις καὶ κατεστράφη ὑπὸ τῶν Φράγκων ἐντὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως (6). Εἰς αὐτὸν τέλος ἀπεδοθήσαν ὑπὸ τινων καὶ οἱ ὠραῖοι τέσσαρες χαλκοὶ ἵπποι τοῦ Ἀγ. Μάρκου, οἱ ἐξ Ἑλλάδος εἰς Κωνσταντινούπ. κατέκειθεν ἐπὶ σταυροφόρων εἰς Ἑνετίαν μετεχομισθέντες. Ἐπηνεῖτο δὲ πολὺ καὶ διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν κυνηγετικῶν κυνῶν (7), καὶ θήρα μετὰ κυνῶν, ἄλλη τῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀναφέρεται ὑπὸ Στράβωνος (8).

Ὁ δ' ἀδελφὸς τοῦ Λυσίππου Λυσίστρατος, πρῶτος, ὥς λέγεται (9), πρὸς πλείστην ἐπιτυχίαν τῆς ὁμοιότητος, ἀπετύπωσεν εἰς γύψον πρόσωπα, εἰς τὸ ἄκρον ἐλάσας τῆς τότε ἀρχομένης τάσεως τῆς τέχνης πρὸς εἰκονικὴν καὶ ἀπαράλλακτον μίμησιν, καὶ ἀποκλίνων τῶν ἀρχαίων καλλιτεχνικῶν παραδοσεων, καθ' ἃς ἀπηρτεῖτο νὰ παριστῶνται τὰ ἀντικείμενα κρεῖττονα ἑαυτῶν.

Εὐτυχῶς ὁμως ἡ τέχνη καὶ μετ' αὐτὸν ἔτι ἐπὶ πολὺ ἐβράδυνε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ὕλικήν ταύτην ὁδόν, ὥς ἀποδεικνύουσιν οἱ ἰδανικὴν εὐγένειαν πνέοντες, καὶ ἐξ ἐκείνων καὶ ἐξ ἔτι μεταγενεστέρων χρόνων πηγάζοντες

(1) Ἀλέξ. 40. — Ἰδ. Pl. αὐτ. — (2) Pl. αὐτ. — (3) C. I, G, 6018. — (4) Pl. αὐτ. — (5) Ἐπιγρ. Anall. II, σ. 225, ἀρ. 50. — (6) Νικ. Χων. σ. 864. ἔκδ. Bonn. — (7) Pl. αὐτ. — (8) II, 59. — (9) Pl. 34, 19. — 35, 44.

εἰκονικοὶ ἀνδριάντες, οἷοι, ὁ τοῦ Ὀμήρου ἐν Καπιτωλίῳ, ὁ τοῦ Σοφοκλέους ἐν τῷ Λατερανῷ τῆς Ῥώμης, ὁ τοῦ Εὐριπίδου ἐν Νεαπόλει καὶ ἕτερος ἐν Μαντούῃ, οἱ τοῦ Αἰσώπου ἐν τῇ Ἀλθανικῇ ἐπαύλει τῆς Ῥώμης καὶ ἀλ-
λαχοῦ, οἱ τοῦ Περικλέους ἐν Μονάχῳ, ἐν Ῥώμῃ, ἐν τῷ
βρεττανικῷ μουσεῖῳ, οἱ τοῦ Δημοσθένους ἐν τῷ αὐτῷ μου-
σεῖῳ, καὶ ἐνταῦθα ἐν τῷ βασιλικῷ κήπῳ, καὶ ἐν γένει αἱ
ὑπὸ τοῦ Βισκόντου (1) ἐκδοθεῖσαι εἰκόνες 23 ποιητῶν καὶ
νομοθετῶν, 21 φιλοσόφων, 3 ἱστορικῶν, 7 ῥητόρων, 21
ιατρῶν καὶ 3 γυναικῶν.

Δὲν περιωρίζετο ὁμῶς ἡ τέχνη κατὰ τὴν μεγάλην
ταύτην ἐποχὴν εἰς μόνας τὰς κεντρικὰς ἐστίας αὐτῆς,
ἀλλ' ἀπ' αὐτῶν διεκλαδεύετο καὶ εἰς ἄλλα τῆς Ἑλλά-
δος μέρη, καὶ εἰς πάσας τὰς ὅπως οὖν ἐπισήμους πόλεις
ἤσκειτο κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον. Οὕτως ἦν σύγχρο-
νος, ἐφάμιλλος καὶ μιμητὴς τοῦ Λυσίππου ὁ Ἰσθμῖος Εὐ-
φράνωρ, ὅστις, κατὰ Πλίνιον (2), οὐ μόνον γλύ-
πτῆς, ἀλλὰ καὶ ζωγράφος ἦν ἐξοχος, καὶ περὶ τέχνης,
ιδίως περὶ συμμετρίας καὶ χρωμάτων, συνέγραψεν. Ἐ-
ποίησε δὲ καὶ κολοσσούς, καὶ λίθινα ἀγάλματα, καὶ τορευ-
τὰ ἐκπώματα, καὶ πρῶτος, κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα,
ἔδωκεν ἐκφρασίαν ἀξιοπρεπείας εἰς τῶν ἡρώων τὰς πα-
ραστάσεις (Primus videtur expressisse dignitates heroum),
εἴτε διότι οἱ πρὸ αὐτοῦ εἰς διατύπωσιν θεῶν κυρίως ἡ-
σχολοῦντο μορφῶν, εἴτε διότι εἰς τὰς τῶν ἡρώων παρα-
στάσεις ἦν σωματικώτερος καὶ νευρωδέστερος τῶν προ-
γενεστέρων, τῶν τὸ ἰδανικὸν μᾶλλον καὶ ἠθικὸν ὕψος
ἐπιδιωκόντων. Ὡς δ' ὁ Λυσίππος, οὕτω καὶ αὐτὸς με-
τερρύθμισε τῶν εἰκόνων καὶ ἀγαλμάτων τὴν συμμε-
τρίαν, παριστῶν τὰς κεφαλὰς καὶ τὰ ἄκρα ὀγκωδέ-
στερα ὥς πρὸς τὰ σώματα, καὶ διὰ τοῦτου παρέχων
βεβαίως εἰς τὰ πλάσματα αὐτοῦ ἔμφρασιν βαρύτητος

(1) Iconographie grecque, — (2) Pl. 35, 40.

καὶ ἐμβριθείας, ὡς ἐκεῖνος διὰ τῶν ἐναντίων ἀναλογιῶν ἐπεδίωκε τὴν ἐλαφρότητα καὶ τὸ μέγεθος. Τὰ γλυπτὰ αὐτοῦ ἔργα, ὑπὸ τοῦ Πλινίου ἀπαριθμούμενα ⁽¹⁾, εἰσὶν ἰδίως θεῶν ἀγάλματα, ἐν οἷς ἐπαινεῖται ἡ Λητώ, φέρουσα τὰ παιδιά της, καὶ ὁ Πατρῶς Ἀπόλλων ἐν Κεραμεικῷ, καὶ ὁ Ἡφαιστος χωλαίνων ⁽²⁾, καὶ Ἀγαθὴ Τύχη, ἐν τῇ δεξιᾷ φιάλην, ἐν δὲ τῇ ἀριστερᾷ στάχυν καὶ μήκωνα ἔχουσα. Μεταξὺ δ' ἄλλων διεκρίνετο καὶ ὁ Πάρις, ἐν ᾧ λέγει ὁ Πλίνιος ὅτι ἐνεφαίνετο ὁ, τε δικαστὴς τῶν θεῶν, καὶ ὁ ἐραστὴς τῆς Ἑλένης, καὶ ὁ φονεὺς τοῦ Ἀχιλλέως. Ἐποίησε δὲ καὶ Φίλιππον, καὶ Ἀλέξανδρον ἐν τεθρίππῳ, καὶ πολλὰ ἄλλα τέθριππα καὶ ἀπῆνας.

Ἐν Θήβαις δ' ἀνὰ φέρονται ὡς καλλιτέχναι τῆς 102^{ας} Ὀλυμπιάδος ⁽³⁾ ὁ Ὑπατόδωρος καὶ Ἀριστογείτων, ποιήσαντες χαλκοῦς τοὺς ἐπτά ἐπὶ Θήβας εἰς Δελφούς, ἐκ τῆς ἐν Οἰνῇ τῆς Ἀργολίδος νίκης τῶν Ἀργείων καὶ Ἀθηναίων κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων ⁽⁴⁾, συμβάσης πιθανῶς κατὰ τὸν Κορινθιακὸν κληθέντα πόλεμον ἐν Ὀλυμπιάδι 96, γ',—98, β', ὅταν συνεμάχουν οἱ Ἀργεῖοι τοῖς Ἀθηναίοις καὶ Θηβαίοις. Μετὰ τοῦ Ὑπατοδώρου εἰργάσθη ὁ Σώστρατος, ἴσως ὁ Χίος, οὗ μνημονεύει ὁ Πausanias, ἐν Ὀλυμπιάδι 90—100, ὡς ἐνὸς τῶν μεταγενεστέρων μαθητῶν τῆς Σικυωνίας σχολῆς ⁽⁵⁾, ἣ ἴσως ἄγνωστός τις Θηβαῖος, καὶ ἐποίησε λόγου ἄξιον χαλκοῦν κολοσσὸν Ἀθηνᾶς ἐν Ἀλιφέρα τῆς Ἀρχαδίας ⁽⁶⁾.

Δαμοφῶν δ' ὁ Μεσσήνιος εἰργάσθη πολυπληθῆ θεῶν ἀγάλματα, τὰ πλεῖστα λίθινα, ἀλλὰ καὶ τινα ἀχρόλιθα ξόανα διὰ τοὺς κυριωτέρους ναοὺς τῶν ὑπὸ

(1) 34, 19, 16. — (2) Δίων Χρυσόστ. 37, σελ. 466. —

(3) Pl. 34, 19. — C. I. G. 25 καὶ 1578. — (4) Πaus. 1, 10.

— (5) Στ, 3. — (6) Πaus. H'. 26, — Πολύβ. 4, 76.

τοῦ Ἐπαμινώνδου νεοδμήτων πόλεων Μεσσήνης καὶ Μεγαλοπόλεως, καὶ τινὰ καὶ ἐν Αἰγίῳ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Σφραγιδογλυφία καὶ Νομισματική.

Οἱ ἐπισημότεροι τῶν χρόνων τούτων καλλιτέχναι, οἵτινες παρήγγον τῆς γλυπτικῆς τὰ μεγαλουργήματα, ἀνεδείκνυντο, ὡς εἶδομεν, ἀμίμητοι ἐπίσης καὶ εἰς τὴν μικροτεχνίαν, καὶ τῶν πλείστων μετὰ πολλῆς εὐφημίας ἀναφέρεται ἡ περὶ τὴν τορευτικὴν ἐπιδεξιότης. Ταύτης ἀνάλογος κλάδος ἦν ὁ τῆς γλυφῆς τῶν σφραγίδων καὶ τῶν δακτυλιολίθων, ὧν μεγίστη ἐγένετο χρῆσις παρὰ τοῖς Ἑλλησιν, διότι, κατ' ἔθος ἴσως ἐξ Ἀσίας προελθὼν, καὶ τὰ σκεύη καὶ τὰ μουσικὰ αὐτῶν ὄργανα πολλάκις δι' αὐτῶν κατεχόσμου (1), καὶ εἰς τοὺς ναοὺς προσήνεγκον τοιαῦτα πολυτελῆ ἀναθήματα (2). Περὶ τῶν Ἀκραγαντίνων μάλιστα ιδίως λέγει ὁ Αἰλιανὸς (3). Ὁμολογεῖ δὲ καὶ Εὐπολὶς ἐν Μαρικᾷ, ὅστις αὐτῶν εὐτελέστατος, σφραγίδας εἶχε δέκα μνῶν. Παρῇν δὲ θαυμάζεσθαι καὶ τοὺς διαγλύφοντας τοὺς δακτυλίους.

Ὑλίγαι ὁμῶς τῶν σωζομένων σφραγίδων ἔχουσι τὸν αὐστηρὸν ρυθμὸν τῶν Φειδαϊκῶν ἔργων (4). αἱ δὲ πλείσται τῆς ἐποχῆς ταύτης κλίνουσι μᾶλλον πρὸς τὴν ἀδρότητα τῆς Πραξιτελείου γλυφίδος.

Μεταξὺ δὲ τῶν σφραγιδογλύφων οὐ μόνον τῶν χρόνων τούτων, ἀλλ' ἐν γένει τῆς ἀρχαιότητος, ἐπισημό-

(1) Δουκ. περὶ ἀπαιδ. Η, 9, 10. - Jun. VI, 381. — (2) C. I, G. 50. — (3) Π. Ἰ. IB, 30. — (4) DENK. 171. Μήτηρ φέρουσα νύμφην πρὸς νυμφίον. (Lipp. Dact. Suppl. P. II, n. 394).

τητος ἀναφίεται ὁ **Η υ ρ γ ο τ έ λ η ς**, ὅστις, ὡς ὁ **Λύ-
σιππος** διὰ τοὺς ἀνδριάντας, οὕτω καὶ αὐτὸς μόνος εἶχε
τὴν ἀδειαν νὰ γλύφῃ τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰκόνας ἐπὶ δα-
κτυλίων (4). Ὡς μαθηταὶ δ' αὐτοῦ ἐπαινοῦνται ὁ Ἀ-
πολλωνίδης καὶ ὁ **Κ ρ ό ν ι ο ς**. Ἀναφέρει δ' ὁ
Ῥαοῦλ Ῥεσσέτος ἐν τίνι ἐπιστολῇ αὐτοῦ πρὸς τὸν **Σχόρ-
νιον** (2), καὶ ἕτερα 83 δακτυλιογλύφων ὀνόματα, ἅτινα
ἐρανίζεται ἐκ σωζομένων γλυπτῶν ψήφων. Ἀλλ' εἰς
τὴν ἐκλογὴν καὶ διάκρισιν τῶν ψήφων τούτων μεγάλη
προσοχὴ ἀπαιτεῖται, διότι πολλαὶ εἰσι ψευδεπίγραφοι,
καὶ ἐπὶ τοῦ μεσαιῶνος ἰδίως ὑπῆρχον ἐπιδέξιοι ἀρχαιο-
κάπηλοι, ἐπιτηδεύοντες τὴν νόθευσιν γνησίων ψήφων
δι' ἐπιγραφῆς ὀνομάτων, ὅπως δίδωσιν αὐταῖς μείζονα
ἀξίαν. Σώζεται λογοῦ χάριν ψῆφος φέρουσα τὸ ὄνομα
τοῦ Ἀπολλωνίδου, καὶ παριστῶσα βοῦν καθημένην. Καὶ
τὸ μὲν κάτω μέρος τῆς βοῦς εἶναι ἐξαισίου ἐργασίας,
καὶ ἀναμφισβήτητως ἀρχαῖον· τὸ ἄνω ὁμῶς φαίνεται
νεωτέρα προσθήκη, ὡς κατὰ πᾶσαν πιθανότητα καὶ τὸ
ὄνομα (3).

(1) Pl. 37, 4. — (2) Raoul Rochette, Lettre à M. Schorn.

(3) DENK. 173 (Bracci, memor. degli incisori. T. I, Tv. 25).

* Ἄλλα δὲ παραδείγματα ὠρίων δακτυλιολίθων.

DENK. 172. Ἀμυμόνη, ἡ ἐρωμένη τοῦ Ποσειδῶνος, ἔχουσα
τρίκιναν (ὡς ὁ σμάραγδος ὃν ἠγόρασεν ὁ αὐλητὴς Ἰσμηνίας
εἰς Κύπρον. Pl. 37, 3). Wicar, tableau de la gal. de Flor. T.
I, pl. 91). Φλωρεντία.

DENK. 176. Πέλοψ ποτίζων τοὺς ἵππους τοῦ μετὰ τὴν
κατ' Οἰνομάου νίκην. Ἐκτυπος ψῆρος (cameo) (Milin. Mon.
Ined. T. I, pl. 2).

DENK. 174. Γρύψ παλαίων πρὸς ὄφιν, μετ' ἐπιγραφῆς
Μ ι δ ί ο υ (Bracci, memor. I, 25).

Ἄδελφός δὲ κλάδος τῆς σφραγιδόγλυφίας ὡς πρὸς τὴν τέχνην εἶναι ἡ νομισματικὴ, διότι καὶ αὕτη ἀφορᾷ γλυφὴν μικρῶν εἰκόνων ἐπὶ λίαν περιωρισμένης ἐπιφανείας, τῶν τύπων, δι' ὧν ἐκόπτοντο τὰ νομίσματα. Ὡς λοιπὸν ὁ τῶν σφραφίδων καὶ ἐν γένει ὁ τῆς γλυπτικῆς, οὕτω καὶ τῶν νομισμάτων ὁ ῥυθμὸς ἐτελείοποιήθη κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, καὶ μάλιστα περὶ Ὀλ. 100 ἔφθασε πολλαχοῦ εἰς ἀπαράμιλλον κάλλος.

Ἐν Ἀττικῇ τὰ νομίσματα ἐξηκολούθησαν ἐπὶ πολὺ φέροντα τὴν κεφαλὴν τῆς Ἀθηνᾶς ἀρχαϊκὴν, καὶ μάλιστα αἰγυπτιαζούσαν, κατὰ μίμησιν τοῦ διίπεστοῦς βεβαίως τῆς θεᾶς ἀγάλματος, καὶ ὅλον τὸ σχῆμα τοῦ νομίσματος ἦν ἀναλόγως ἀκανόνιστον· ὥστε Διογένης ὁ Λαέρτιος λέγει περὶ Ζήνωνος (1): Ἐφασκε δὲ τοὺς μὲν τῶν ἀσολοίκων λόγους καὶ ἀπηρτισμένους ὁμοίους εἶναι τῷ ἀργυρίῳ τῷ Ἀλεξανδρινῷ· εὐφθάλμους μὲν καὶ περιγεγραμμένους, καθὰ καὶ τὸ νόμισμα, οὐδὲν δὲ διὰ ταῦτα βελτίονας. Τοὺς δὲ τοῦναρτίου ἀφωμοίον τοῖς Ἀττικοῖς τετραδράχμοις, εἰκῇ μὲν κεκομμένους καὶ σολοίκους, κατέλκειν μέντοι πολλάκις τὰς κεκαλλιγραφημένας λέξεις. Διακρίνονται ὁμῶς οὐχ ἥττον τὰ ἀπὸ Περιχλέους νομίσματα τῶν προγενεστέρων ἀπὸ Σολωνος, οὐ μόνον καθὸ ἐλαφρότερα, ἀλλὰ καὶ διότι παρ' αὐτοῖς ὁ ἀρχαϊκὸς τύπος εἶναι εὐγενέστερος.

Τὰ πρὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου καὶ τῆς 100 Ὀλυμπιάδος νομίσματα εἶχον ῥυθμὸν ἀναμιμνήσκοντα τὸν ἀρχαῖον αὐστηρὸν ἐκεῖνον τῆς γλυπτικῆς, καὶ μεταξὺ τῶν ἐντελεστέρων διεκρίνοντο τὰ Κορίνθια, ἔχοντα τὸν Πήγασον ἐπιτετυπωμένον.

DENK. 375. Ἀφροδίτη ἐπὶ θαλασσίῳ ταύρου. Ἐπιγρ. Γ λ ὺ κ ω ν. Ἐποχὴ τῶν μιμητῶν.

(1) Ζ', 7, 8.

Τὰ Ἀργεῖα προτομήν ἔχοντα λύκου (¹).

Τὰ Σικυώνια, χίμαιραν καὶ ΣΕ (ἀντὶ Σικυῶν), καὶ εἰς τὸ ἔμπαλιν περιστερὰν καὶ στέμμα ἐλαίας (²).

Τὰ Σικελικὰ τῆς Σελινούντος πρὸ τῆς 92 Ὀλυμπ. δ'. ὅτε κατεστράφη ἡ πόλις. Ἐπὶ τῆς ὄψεως παρίσταται ὁ ποταμὸς Σέλιнос ἢ ὁ Ὑψας ὡς νεανίσκος φιάλην ἔχων ἐν τῇ δεξιᾷ καὶ κλάδον ἐν τῇ ἀριστερᾷ, ἔμπρὸς βωμοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ἐφ' οὗ ἀλέκτωρ· ὀπίσω δ' αὐτοῦ φύλλον Σελίνου καὶ βοὸς ἄγαλμα, εἰς μνήμην ὅτι ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἐν Ὀλυμ, 80, χύσας τοὺς δύο ποταμοὺς εἰς τὰ περὶ τὴν πόλιν ἔλη, ἀπήλλαξεν αὐτὴν νόσου (Διογ. Λαέρ. Η'. 2, 11, 70)· εἰς δὲ τὸ ἔμπαλιν Ἀπόλλων καὶ Ἀρτεμις ἐν τεθρίπῳ ὡς ἀλεξιτήριοι (³).

Τὰ τῶν ἐν Σικελίᾳ Ναξίων, ἔχοντα κεφαλὴν πωγωνίτου Βάχχου· ἔμπ. Κεφ. γηραιοῦ Σατύρου (⁴).

Τὰ τῶν Ἀκραγαντίνων, ἔχοντα δύο αἰετοὺς σπαράττοντας λαγῶν, εἰς οἰωνὸν νίκης, καὶ εἰς τὸ ἔμπαλιν τὴν Σκύλλαν, ὡς γυναῖκα μεταξὺ θαλασσίων κυνῶν, καὶ καρκίνον ἢ κραγγῶνα, τῆς Ἀκράγαντος τὸ σύμβολον διὰ τὴν ὁμωνυμίαν (⁵).

Ἔτι δὲ συνεχέστεροί εἰσιν οἱ τῶν νομισμάτων ὠραῖοι τύποι μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον, καὶ ἀπαντῶνται αὐτὰ πολλάκις θαυμασίου ῥυθμοῦ, καίτοι λειπόμενα κατὰ τὴν ἐκτύπωσιν, καὶ εἰς δευτερευούσας πόλεις, πρὶν αἷς ἀλλαχόθεν δὲν εἶναι γνωστὸν ὅτι ἦν θουν αἱ τέχνη. Τοιαῦτα εἰσὶ·

Τὰ τῶν Φενεατῶν, ἔχοντα κεφαλὴν Δήμητρος, καὶ εἰς τὸ ἔμπαλιν τὸν Ἑρμῆν φέροντα τὸν Ἀρχάδα βρέφος (⁶).

(¹) DENK. 177. — (²) Αὐτ. 178. — (³) Αὐτ. 194. —

(⁴) Αὐτ. 195. — (⁵) Αὐτ. 196. — (⁶) Αὐτ. 197.

Τὰ τῶν Στυμφαλίων, κεφαλὴν Ἀρκαδικῆς Ἀρτέμιδος, εἰς δὲ τὸ ἔμπαλιν Ἡρακλῆν ὑφούντα τὸ ῥόπαλον κατὰ τῶν Στυμφαλίδων ὀρνίθων (1).

Τὰ τοῦ κοινοῦ τῶν Ἀρχάδων. Κεφ. Διός. — Ἐμπ. Πᾶνα, καθήμενον ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου, πολλάκις μετ' ἐπιγραφῆς ΟΔΥΜΠ. Τὸ νόμισμα τοῦτο (2) ἦτον πιθανῶς τῆς 104 Ὀλυμ., ὅτε συμμαχήσασαι αἱ Ἀρκαδικαὶ πόλεις ἐκυρίευσαν τοὺς ἐν Ὀλυμπίᾳ θησαυροὺς, καὶ ἠθέλησαν νὰ πανηγυρίσωσι τὰ Ὀλύμπια.

Τὰ τῆς Μεσσηνίας, ὀλίγον μεταγενέστερα, καὶ τὴν τέχνην κατώτερα, παριστῶσι κεφαλὴν Διός Ἰωμάτα, καὶ εἰς τὸ ἔμπαλιν τὸν τρίπουν αὐτοῦ (3).

Τὰ τῶν Ὀλυνθίων τῆς Χαλκιδικῆς, ἐν Ὀλ. 100, ἔχουσι κεφαλὴν Ἀπόλλωνος. Ἐμπ. Λύραν (4).

Τὰ τῶν Ὀπουντίων, κεφαλὴν Δήμητρος ἢ Κόρης. Ἐμπ. Αἴαντα Ὀϊλέως μετ' ἀσπίδος καὶ ξίφους (5).

Καλλίγραφα ἀπαντῶνται καὶ ἐν Κρήτῃ διάφορα, οἷα τὰ τῶν Γορτυνίων, Εὐρώπην ἔχοντα ἐπὶ πλατάνου, καὶ Δία ὡς ἀετὸν, εἰς δὲ τὸ ἔμπαλιν Δία ταῦρον (6).

Τὰ τῶν Κνωσσίων, ἔχοντα κεφαλὴν τῆς Ἀργείας Ἡρας τοῦ Πολυχλείτου, καὶ εἰς τὸ ἔμπαλιν τὸν Λαβύρινθον.

Καλὸν δ' εἶναι καὶ τὸ τῆς Μακεδονικῆς πόλεως τῶν Φιλίππων, κοπὲν ὀλίγον μετὰ τὴν οἰκοδομὴν αὐτῆς, καὶ παριστῶν κεφαλὴν νέου Ἡρακλέους, καὶ εἰς τὸ ἔμπαλιν Τρίπουν, Δάφνην, καὶ Πέλεκυν (7).

Ὅμοίως καὶ τὸ τοῦ Φιλίππου, ἔχον κεφαλὴν Ὀλυμπίου Διός. Ἐμπ. Κέλῃτα ἵππον, καὶ ἐπ' αὐτοῦ παῖδα φέροντα τὴν ἐπινίκιον δάφνην τῶν Ὀλυμπίων (8).

(1) DENK. 180. — (2) Αὐτ. 181. — (3) Αὐτ. 182. —

(4) Αὐτ. 183, 184. — (5) Αὐτ. 185. — (6) Αὐτ. 186. —

(7) Αὐτ. 187. — (8) Αὐτ. 187.

Ἐτι δὲ Λαμπρότερα εἰσι σχεδὸν πάντα τὰ τῶν Θε-
ταλῶν, τὰ τῶν Λεσβίων, τῶν Κώων καὶ τῶν
Ῥοδίων,

Ἰδίως δὲ διαπρέπουσι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην διὰ
τὸ κάλλος τῶν τὰ νομίσματα τῆς Ἰταλίας, καὶ μάλι-
στα τὰ τῆς Σικελίας, ὡς τὰ τῆς Τάραντος, ἔχον-
τα ἰππέα παρ' ἵππον, καὶ εἰς τὸ ἔμπαλιν τὸν νέον Ἡρώα
Τάραντα, γυμνὸν, ἀσπίδα ἔχοντα καὶ τρίαῖναν, καὶ ἐπὶ
δελφίνος ὀχούμενον (1).

Τὰ τῶν Ἡρακλεωτῶν ἀφ' ἐνὸς παριστῶντα κε-
φαλὴν Ἀθηνᾶς μετὰ τῆς Σκύλλας ἐπὶ τοῦ κράνους, εἰς
δὲ τὸ ἔμπαλιν Ἡρακλῆν πνίγοντα τὸν Νεμαῖον λέοντα
καὶ ὑπ' αὐτὸν γλαῦχα (2).

Τὰ τῶν Θουρίων, ἔχοντα κεφαλὴν Ἀθηνᾶς, καὶ
εἰς τὸ ἔμπαλιν ταῦρον Θούριον (κερατίζοντα) (3).

Τὰ τῶν Ἑλεατῶν ἢ Ἑλητῶν, κεφαλὴν
ἔχοντα Ἀθηνᾶς ἀντωπῶς, καὶ εἰς τὸ ἔμπαλιν λέοντα
σπαράττοντα λείψανα ἐλάφου (4).

Τὰ τῶν Μεταποντίων, παριστῶντα κεφαλὴν
Δήμητρος. Ἐμπ. Ἀστάχυν (τὸ χρυσοῦν θέρος τὸ στελ-
λόμενον εἰς Δελφούς) καὶ πολλάκις μῦν (τοῦ Σμιν-
θέως τὸ σύμβολον) (5).

Σπανίας καλλονῆς εἰσὶ μάλιστα τὰ τῶν Συρα-
κουσίων, τὸ μέγα πεντηχοντάλιτρον ἢ Δημαράτιον
λεγόμενον, ἔχον κεφαλὴν Ἀρεθούσης, καὶ περὶ αὐτὴν
ἰχθεῖς, ἐν οἷς ἐνίοτε τὸ ὄνομα τοῦ τεχνίτου (6). Ἀφ' ὅ-
του δ' ὁ Τιμολέων (ἐν Ὀλυμ. 409) ἀνενέωσε τὰς σχέ-
σεις τῶν Συρακουσῶν μετὰ τῆς μητροπόλεως αὐτῶν,
ἀντικατέστη ἀντὶ τῆς Ἀρεθούσης κεφαλὴ Κορινθίας
Ἀθηνᾶς, εἰς ἧς τὸ κράνος πολλάκις ἐνεγλύφετο τὸ

(1) DENK. 189. — (2) Αὐτ. 190. — (3) Αὐτ. 191 —
(4) Αὐτ. 192. — (5) Αὐτ. 193. — (6) Αὐτ. 197, 198, 200.

ὄνομα τοῦ τεχνίτου (1). εἰς δὲ τὸ ἔμπαλιν ἔχει τέθριππον νικηφόρον, ὑφ' ὃ ὄπλα, καὶ πολλάκις ἡ ἐπιγραφὴ ΑΘΛΑ.

Ὅμοιά δ' ἐστὶν ἡ ὄψις καὶ τοῦ νομίσματος τῆς Φοινικικῆς χώρας τῆς Σικελίας, ἔχοντος εἰς τὸ ἔμπαλιν κεφαλὴν ἵππου, φοίνικα καὶ φοινικικὴν ἐπιγραφὴν (2).

Κατὰ δὲ τὸ τέλος τῆς ἐποχῆς ταύτης ἤρξαντο ἐκτυπούμενα ἐπὶ τῶν νομισμάτων διάφορα ἱστορικά συμβάντα, καὶ στρατιωτικαὶ ἢ ἀγωνιστικαὶ νίκαι, ὡς λέγει καὶ ὁ Πλούταρχος (3). *Φέλιππος . . . τὰς ἐν Ὀλυμπίᾳ νίκας τῶν ἀρμάτων (ἐρεχάραξε) τοῖς νομίσμασιν.* Ὅστε ἀπὸ τοῦδε γίνονται σπουδῆς ἄξια τὰ νομίσματα, οὐ μόνον διὰ τὸν καλλιτεχνικὸν αὐτῶν χαρακτήρα, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς ἱστορικὰς, μυθολογικὰς καὶ γεωγραφικὰς εἰδήσεις, ἃς περιέχουσιν ὁσημέραι ἀφθονωτέρας. Ἐπὶ τινῶν δ' ἐξ αὐτῶν εὐρίσκονται ἐνίοτε ἐπιγεγραμμένα καὶ τῶν χαρακτῶν τὰ ὀνόματα, ὡς τοῦτο ἀποδεικνύει ἐν νόμισμα τῆς ἐν Κρήτῃ Κυδονίας, φέρον «*Νεῦατος ἐποίηε*», καὶ ἕτερον τῶν Κλαζομενῶν, ἔχον τὴν ἐπιγραφὴν «*Θεόδοτος ἐποίηε*». Ὁ δὲ Ῥαοῦλ Ῥοσσέτος ἐν τῇ ἀνωτέρῳ μνημονευθείσῃ ἐπιστολῇ αὐτοῦ, συνέλεξεν εἰκοσιακτὰ ὀνόματα ταιούτων νομισματογλύφων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Γραφικὴ.

Περὶ δὲ τῆς ἀρχαίας γραφικῆς αἱ κρίσεις ἡμῶν δὲν δύνανται νὰ στηρίζωνται εἰς πραγματικὰ τεκμήρια, οὐδ' εἰς τὴν μελέτην τῶν προϊόντων αὐτῆς, καθὼ ἀνε-

(1) Αὐτ. — (2) Αὐτ. — (3) Πλούτ. Ἀλέξ. 20

πιστρεπτί σχεδὸν πάντων καταστραφέντων, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τὴν μαρτυρίαν αὐτῶν τῶν ἀρχαίων, καὶ εἰς ἀτελεῖς τινὰς καὶ μεμακρυσμένας μιμήσεις.

Ἐν γένει δὲ δύναται ὡς βέβαιον νὰ θεωρηθῇ, ὅτι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἡ γραφικὴ ἔμεινε πάντοτε συγγενεστέρα πρὸς τὴν γλυπτικὴν ἀφ' ὅ,τι εἶναι παρὰ τοῖς νέοις, ἀποβλέπουσα μᾶλλον εἰς τὰς μορφὰς ἢ εἰς τὰς τοῦ φωτὸς ἐνεργείας. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ πρῶτιστα αὐτῆς χαρακτηριστικὰ, ἐκ τῆς γλυπτικῆς ἀπορρέοντα, ἦσαν ἡ ἀκρίβεια καὶ τὸ ὠρισμένον τῶν περιγραμμάτων. Σπανίως ἐτολμῶν οἱ τεχνῖται ἀποτόμους συντμήσεις, τὸ φῶς διενέμετο ἴσως καὶ καθαρῶς, καὶ τὰ ζῶδια διετίθεντο ἀφεστῶτα ἀπ' ἀλλήλων, ὅπως μὴ συγχέωνται αἱ γραμμαὶ αὐτῶν, καὶ ἡ τοῦ ἐνὸς σκιά μὴ πίπτῃ ἐπὶ τοῦ ἐτέρου, ὡς καὶ ὁ Κουϊγκτιλιανὸς ῥητῶς λέγει ⁽¹⁾. «Ὅταν δ' οἱ τεχνῖται πολλὰ ἔργα εἰς ἓνα περιελάμβανον πίνακα, ἐμάκρυνον τὰ ζῶδια, ὅπως μὴ αἱ σκιαί πίπτωσιν ἐπὶ τῶν σωμάτων».

Ἀπαντῶνται δ' αἱ πρῶται περὶ γραφικῆς εἰδήσεις πολὺ βραδύτερον ἢ αἱ περὶ γλυπτικῆς, διότι τὰ ἔργα αὐτῆς καὶ ἐξίτηλα ὄντα, καὶ οὐχὶ τοσοῦτον ἀφευκτα τῇ λατρείᾳ ὅσον τὰ γλυπτικά, ἀλλ' ὡς ἐπικοσμήσεις θεωρούμενα μᾶλλον, δὲν διετηρήθησαν ὡς ἐκεῖνα ἐκ τῶν χρόνων τῆς ὁλῶς νηπιαζούσης τέχνης, καὶ ἀντικατέστησαν δι' ἐντελεσετέρων, ἅμα ὁπωσοῦν ἀναπτυχθείσης τῆς τεχνικῆς ἐπιδεξιότητος.

Τρεῖς δὲ διαφοροὺς φάσεις καὶ τρεῖς κυρίας ἐστίας ἔλαβεν ἡ ζωγραφικὴ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, συμμεταβαλλομένη καὶ αὕτη, ὡς πᾶσα ἡ τέχνη, μετὰ τῆς τύχης τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους.

(1) VIII, 5, 26.

A

Ἑλλαδικὸν ἢ Ἀττικὸν ἐργαστήριον.

Ζωγράφων ὀνόματα αξιομνημόνευτα δὲν ἀπαντῶνται πρὸ τῆς 80^{ης} Ὀλυμπιάδος, πρὸ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἡ γλυπτικὴ ἐπλησίαζεν ἤδη εἰς τὴν ἀνωτάτην αὐτῆς ἀκμὴν· κατὰ Πλίνιον μάλιστα ⁽¹⁾, οἱ Ἕλληνες οὐδένα σχεδὸν ἀνεγνώριζον ἐπίσημον ζωγράφον πρὸ τῆς 90^{ης} Ὀλυμπιάδος· διότι, ὡς ἐρρέθη, οἱ ἀρχαιότεροι καὶ ἀδεξιώτεροι ἐλησημονοῦντο, καὶ τὰ ἔργα αὐτῶν, ὡς λόγου ἀνάξια, ἡμελοῦντο καὶ κατεστρέφοντο, καθ' ὅσον παρήγοντο ἄλλα ἐπιφανέστερα. Ἐπρεπε δὲ φυσικῶς ἡ ζωγραφικὴ, ὡς τέχνη ἀδελφὴ καὶ ἐπίκουρος τῆς γλυπτικῆς, κοινὴν νὰ ἔχη μετ' ἐκείνης τὴν ἐστίαν καὶ παράλληλον μέχρι τινὸς τὸν ρυθμόν.

Καὶ τῷ ὄντι δέ, ὅταν κατεκόσμει ὁ Φειδίας τὴν Ἀττικὴν διὰ τῶν ἀριστουργημάτων του, τότε καὶ ἡ ζωγραφικὴ τὰς Ἀθῆνας εἶχεν ὡς πρωτίστην αὐτῆς εἶδραν, καὶ μεγάλους εἶχεν ἐν αὐτῇ παραστάτας, καὶ ρυθμόν ἐπεδίωκε τὸ ὕψος μετὰ τοῦ κάλλους συνδέοντα, καὶ αὐστηρότητα ἔχοντα εὐγενῆ, ἀλλὰ χολαζομένην ὑπὸ τῆς ὑπερβαλλούσης εὐχερείας ἧτις ἐνυπάρχει εἰς τὴν ἐξάσκησιν τῆς τέχνης ταύτης, παραβαλλομένης πρὸς τὴν γλυπτικὴν.

Καὶ ὁ ἴδιος μὲν Φειδίας λέγεται ὑπὸ τοῦ Πλινίου ⁽²⁾ τὴν ζωγραφικὴν ἀσχήσας πρὸ τῆς γλυπτικῆς. Ἀλλ' ὁ πρῶτος ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις μνημονευόμενος ἐνδοξος ζωγράφος, περιφήμους γράψας εἰκόνας, καὶ τὴν τέχνην σπουδαίως προαγαγὼν, εἶναι Πολύγνωτος, ὁ υἱὸς Ἀγλαοφῶντος, ζωγράφου καὶ αὐτοῦ, ὑπὸ Κικέρωνος ⁽³⁾ καὶ Κουίγκτιλιανοῦ ⁽⁴⁾ εὐφώνως ἀναφερομέ-

(1) 35, 34. — (2) Αὐτ. — (3) Or. III, 7. — (4) XI, 10, ἀρχ.

νου, καὶ οὗ ὁ Αἰλιανὸς ἐπαινεῖ ἓνα ἵππον ⁽¹⁾, ὁ δὲ σχολιαστὴς τοῦ Ἀριστοφάνους ⁽²⁾ λέγει περὶ αὐτοῦ, ὅτι πρῶτος παρέστησε τὴν Νίκην ὑπόπτερον. Ἦν δ' ὁ Πολύγνωτος Θάσιος ⁽³⁾, ἐν Ἀθήναις οἰκῶν, ὡς φαίνεται πρὸ Ὀλυμ. 77ης, β', ὅταν ὁ Κίμων ἔφερε τὰ ὀστᾶ τοῦ Θησέως ἐκ Θάσου· διότι εἰς τὰς ἐν Δελφοῖς γραφὰς αὐτοῦ ἐπέγραψεν ὁ Σιμωνίδης τὸ ἐξῆς δίστιχον·

«Γράψε Πολύγνωτος, Θάσιος γένος, Ἀγλαοφῶντος
εἶδος, περβομένην Ἰλίου ἀκρόπολιν ⁽⁴⁾».

Ὁ Σιμωνίδης ὁμῶς ἀπῆλθεν εἰς Σικελίαν ἐν Ὀλυμ. 75, δ', καὶ ἀπέθανεν ἐν Ὀλυμ. 78, β', ὥστε πολὺ πρὸ τούτου εἶχεν ἤδη μεταβῆ πιθανῶς ὁ ζωγράφος ἐκ τῆς νήσου του εἰς τὴν Στερεάν τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ Πλίνιος λέγει μόνον ὅτι ἦν προγενέστερος τῆς 90ης Ὀλυμπιάδος ⁽⁵⁾. Εἰργάζετο δ' ὁ Πολύγνωτος ἐπὶ τῆς πολιτείας τοῦ Κίμωνος, καὶ διέκειτο φιλικῶς πρὸς αὐτόν, ὡς ὁ Φειδίας πρὸς τὸν Περικλέα, καὶ τὰ ἔργα του ἐσώζοντο ἐτι θαυμαζόμενα μέχρι Πausανίου.

Περὶ τοῦ χαρακτήρος τῆς τέχνης αὐτοῦ μαρτυρίαι διάφοροι σώζονται. Ὁ Ἀριστοτέλης ⁽⁶⁾, ἀντιτάττων αὐτὸν τῷ Ζεύξει, λέγει· «Ὁ μὲν Πολύγνωτος ἀγαθὸς ἡθογράφος, ἡ δὲ Ζεύξις γραφὴς οὐδὲν ἔχει ἡθος· καὶ ἐννοεῖ πιθανῶς, ὅτι ὁ Πολύγνωτος πρῶτος ἔδωκεν εἰς τὰ ἱστορικά καὶ μυθολογικά πρόσωπα τοῦ δραματικόν ἦθος καὶ χαρακτήρα, ἐν ᾧ ὁ Ζεύξις ἀπέβλεπεν ἀπλῶς εἰς τὴν ἐντελεστάτην τοῦ κάλλους παράστασιν. Διὰ τοῦτο καὶ συνίστησιν αὐτόν, κατὰ προτίμησιν, ὡς ἡθικώτερον, εἰς τὴν τῶν νέων σπουδὴν καὶ θεωρίαν ⁽⁷⁾. Καθ' ἑτέραν

(1) Ζ. Γ. σ. 972.— (2) Ὅρν. 575.— (3) Διόδ. ΙΑ', 70.—

(4) Πaus. 1, 31.— (5) 35, 35.— (6) Ποιητ. ΣΤ, 15.—

(7) Πολ. Η, 5.

δὲ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως ἐκτίμησιν, ὁ Πολύγνωτος ἀνεβίβαζεν, ὡς ὁ Φειδίας, τὴν τέχνην εἰς ἰδανικὸν ὕψος, παριστῶν τ' ἀντικείμενα κρείττονα ἑαυτῶν· ἤτοι βελτίονας ἢ καθ' ἡμᾶς. ἢ χείρονας, ἢ καὶ τοιούτους ἀνάγκη μὲν εἶσθαι, ὥσπερ οἱ γραφεῖς, Πολύγνωτος μὲν κρείττονος . . . εἵχαζε», καὶ κατὰ τοῦτο παραβάλλει αὐτὸν πρὸς τὸν Ὅμηρον, λέγων ὅτι «Ὅμηρος μὲν βελτίονος (μιμεῖται), Κλεοφῶν δὲ ὁμοίους, Ἡγήμων δ' ὁ Θάσιος χείρονος» ⁽¹⁾. Εἰς τοῦτο δὲ φαίνεται συμφωνῶν καὶ ὁ Αἰλιανὸς ὅταν λέγῃ ⁽²⁾, ὅτι «ὁ Πολύγνωτος ἔγραψε τὰ μεγάλα καὶ ἐν τοῖς τελείοις εἰργάζετο τὰ ἁθλά», διότι τὸ μὲν «ἐν τοῖς τελείοις» δηλοῖ ἀνδρομήκη ζῶδια ⁽³⁾, ἀλλὰ τὸ μεγάλα ἀναφέρεται βεβαίως οὐ μόνον εἰς τὰς διαστάσεις, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν μέγεθος, εἰς τὸ τοῦ ἥθους καὶ εἰς τὸ τῆς ἐκφράσεως. Προσθεῖς δ' ὁ αὐτὸς ὅτι ὁ ζωγράφος Διονύσιος ἐμιμεῖτο τὸν Πολύγνωτον «εἰς τὴν ἀκρίθειαν, πάθος, καὶ ἥθος, καὶ σχήματος χρῆσιν, καὶ ἱματίων λευκότητα, καὶ τὰ λοιπὰ», ἐπιφέρει «πλὴν τοῦ μεγέθους». Τὴν δ' ἵκανότητα αὐτοῦ ταύτην περὶ τὴν παράστασιν τῆς τῶν ἐνδυμάτων λευκότητος προσμαρτυρεῖ καὶ ὁ Λουκιανὸς ⁽⁴⁾, ὅστις πολὺν προσέτι λέγει αὐτὸν καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐκφρασιν τοῦ γυναικείου κάλλους, διότι ἀξιοῖ νὰ ἔχῃ ἢ ἰδανικὴ εἰκὼν καλῆς γυναικός, τῆς τοῦ Πολυγνώτου Κασσάνδρας (γεγραμμένης ἀναμφιβόλως ἐν τῇ Ἰλίου Πέρσει ἢ τῶν Ἀθηνῶν ἢ τῶν Δελφῶν) «ὄφρυν τὸ ἐπιπρεπές, καὶ παρειῶν τὸ ἐρερευθές, καὶ ἐσθῆτα εἰς τὸ λεπτότατον ἐξεργασμένην». Καὶ ὁ Πλίνιος δὲ συνομολογεῖ ⁽⁵⁾, ὅτι πρῶτος παρέστησε διαφανῆ τὰ γυναικεῖα ἐνδύματα, προσθέτων ὅτι πρῶτος ἠνέωξε τὸ στόμα, ἔδειξε τοὺς ὀδόντας καὶ ἐκόλασε τὴν τῶν προσώπων ἀρχαϊκὴν αὐ-

(1) Ποιητ. Γ, 3. — (2) Π. Ἰ. Δ, 3. — (3) Kicher, Studien. σ. 142. — (4) Εἰκ. 7. — (5) 35, 35.

στηρότητα. (Polygnotus . . . primus mulieris tralucida veste pinxit, capita earum mitris versicoloribus operuit, plurumque picturae primus contulit, siquidem instituit os adaperire, dentes ostendere, vultum ab antiquo rigore variare). Ἐκ τοῦ Κικέρωνος προσέτι (1) μαυθάνομεν ὅτι ὁ Πολύγνωτος, καὶ ἐν γένει οἱ ἀρχαῖοι ζωγράφοι, ἦσαν μᾶλλον διὰ τὸ διάγραμμα παρὰ διὰ τὸν χρωματισμὸν αὐτῶν ἀξιόπαινοι, τέσσαρα μόνον γνωρίζοντες χρώματα, ἐξ ὧν ὁ Πλίνιος λέγει ὅτι τὴν ὥχραν, ἰδίως τὴν Ἀττικὴν (2), καὶ τὸ τρύγινον, μέλαν χρῶμα ἐκ τρυγὸς κατεσκευασμένον (3), πρῶτος ὁ Πολύγνωτος καὶ ὁ Μίκων ἐφεύρον. Ὁ δὲ Κουίγκτιλιανὸς (4) ἀπορεῖ πῶς ὁ ἀπλοῦς χρωματισμὸς (simplex color) τοῦ Πολυγνώτου καὶ τοῦ Ἀγλαοφῶντος εἶχον ἐτι τοὺς θαυμαστάς των.

Ἐκ τῶν διδομένων λοιπὸν τούτων φαίνεται ἐξαγόμενον ὅτι ὁ Πολύγνωτος ἦν μεγαλοφυΐης περὶ τὴν εὐρεσιν καὶ τὴν τοῦ ἥθους παράστασιν, προσέτι δὲ καὶ διάφορα ὅτι ἐκαινοτόμησε περὶ τὴν τεχνικὴν χειρουργίαν, ὅσον ὅτι παρέστησε τὰ γυναικεῖα φορέματα, οὐχὶ μὲν διαφανῆ βεβαίως, ὅπερ οὐδένα εἶχε λόγον, ἀλλ' οὕτως ἐντέχνως καὶ ἐπισταμένως πτυσσόμενα, ὥστε νὰ ἐλέγχωσιν αἱ πτυχαὶ τὸν τοῦ σώματος σχηματισμὸν, τελειοποιήσας κατὰ τοῦτο τὴν τέχνην τοῦ Κίμωνος· ὅτι κατὰ τὴν παράστασιν τοῦ προσώπου ἐτόλμησε πρῶτος θέσεις τινὰς ἰδίας, προαγαγὼν τὴν τῆς χειρὸς ἐλευθερίαν ἐπέκεινα τῶν ὁρίων μέχρις ὧν εἶχεν ἀφιχθῆ πρό αὐτοῦ· ὅτι ὁμως οὔτε τοῦ ἐντελοῦς χρωματισμοῦ, οὔτε τῆς σκιᾶς τὰ τεχνάσματα εἰσέτι ἐγνώριζε, διὸ καὶ, ὑπὸ ταύτην τὴν ὕλικὴν ἔποψιν κρίνων ὁ Πλίνιος τὴν ζωγραφικὴν, πρεσβεύει, ὅτι μόνον μετὰ τὴν 90ὴν Ὀλυμπιάδα ἐτελειοποιήθη. Εἰ δὲ καὶ ἀπήλλαξεν ὁ Πολύγνωτος τὸ διάγραμμα πάσης τῆς ἀρχαϊκῆς αὐ-

(1) Brut. 18.—(2) 33, 160.—(3) 35, 25.—(4) XII, 40.

τοῦ ξηρότητος καὶ μονοτονίας, ἀλλ' ἔνεκα τῆς ἐποχῆς, ἢ ἀνῆκε, δὲν εἶναι ἐτι πιθανόν νὰ ἔπνεεν ἡ γραφὴς τοῦ πᾶσαν τὴν γλυκύτητα τῶν μεταγενεστέρων ζωγράφων. Τὰ Διονυσίου καὶ τὰ ἔργα, ἃ εἶδομεν ὅτι ὁ Αἰλιανὸς παραβάλλει πρὸς τὰ τοῦ Πολυγνώτου, ὁ Πλούταρχος ⁽¹⁾ παριστᾷ ὡς «*ίσχυρὰ μὲν καὶ ἔντονα, ἀλλὰ βεβιασμένα καὶ κατάπονα*».

Ἦσαν δὲ τὰ ἔργα τοῦ Πολυγνώτου πολλὰ καὶ ποικίλα, πάντα, ὡς ἐρρέθη, μυθικαὶ καὶ ἱστορικαὶ μεγαλογραφαί, κοσμοῦσαι δημόσια καταστήματα.

Εἰς τὴν Πεισιανάκτιον στοᾶν, ἣν ὁ Κίμων οἰκοδομηθεῖσαν, ὡς φαίνεται, ὑπὸ τοῦ γαμβροῦ τοῦ Πεισιανάκτος ⁽²⁾, κατεκόσμησε διὰ τεσσάρων μεγαλογραφιῶν καὶ μετωνόμασεν ἑκτοτε *Ποικίλην* ⁽³⁾, μίαν ἐξ αὐτῶν ἐξωγράφησεν ὁ Πολύγνωτος, παριστῶσαν τὴν ἐνώπιον τῶν Ἑλλήνων ἀρχηγῶν δίκην Αἴαντος τοῦ Ὀϊλέως διὰ τὴν ἀρπαγὴν τῆς Κασσάνδρας ⁽⁴⁾. Ἐν τῇ εἰκόνι δὲ ταύτῃ παρέστησε τὴν ἀδελφὴν τοῦ Κίμωνος, Ἑλπινίχην, ὡς Λαοδίκην, τὴν καθ' Ὀμηρον ⁽⁵⁾ ὠραιότεραν (εἶδος ἀρίστην) τῶν θυγατέρων τοῦ Πριάμου. Ἦν δ' ἡ Ἑλπινίκη ἐν Ὀλ. 72, δ'. ἐπὶ τοῦ θανάτου τοῦ Μιλτιάδου, νέα κόρη, καὶ ὁ Πλούταρχος ἀναφέρει ἐρωτικὴν σχέσιν μεταξὺ αὐτῆς καὶ τοῦ Πολυγνώτου. Ὅτε δ' ἐν Ὀλυμπιάδι 79, β', κατηγορήθη ὁ Κίμων, ὁ Περικλῆς ἀπεκρίθη εἰρωνικῶς πρὸς αὐτήν, μεσιτεύουσαν ὑπὲρ τοῦ ἀδελφοῦ τῆς, «*Γραῦς εἶ, γραῦς, ὧ Ἑλπινίκη, ὥστε τηλικαῦτα διαπράττεσθαι πράγματα*» ⁽⁶⁾, ὥστε πιθανόν φαίνεται ὅτι ἡ εἰκὼν αὕτη ἐγράφη πλησιέστερον τῆς 73ης ἢ τῆς 79ης

(1) Τιμολ. 36. — (2) Jahn, Arch. Zeit. 1747, σελ. 175 —

(3) Διογ. Α. Ζ, 5. - Σουῖδ. - Πλούτ. Κίμ. 4. — (4) Πaus. Α, 15. - Pl. 35, 35. - Πλούτ. αὐτ. — (5) Ἰλ. Γ, 124. —

(6) Πλούτ. αὐτ.

Ὀλυμπιάδος. Ἐξετέλεσε δ' αὐτὴν δωρεάν ὁ μεγάλος φρων καλλιτέχνης ⁽¹⁾, δι' ὃ καί, ὡς λέγει ὁ Πλίνιος, ἐτιμήθη ἐξόχως ὑπὸ τῶν Ἀμφικτυόνων. Τοῦτο ὁμως πιθανώτερον φαίνεται ὅτι ἐγένετο διὰ τὰς ἐν Δελφοῖς μεγαλογραφίας αὐτοῦ.

Τὰς δὲ λοιπὰς τῆς στοᾶς εἰκόνας ἐξωγράφησαν ὁ Μίλων καὶ Ἰσως καὶ ὁ Πάναινος ⁽²⁾. Συνειργάσθη δὲ προσέτι ὁ Πολύγνωτος μετὰ τοῦ Μίλωνος καὶ ἐν τῷ ἀρχαίῳ Διοσκουρίῳ, ὅπου ἔγραψε γάμους τῶν Διοσκούρων καὶ τῶν θυγατέρων τοῦ Λευκίππου, ἦτοι, πιθανῶς ἀρπαγὴν αὐτῶν ⁽³⁾. Ἔτι δὲ φαίνεται μετ' αὐτοῦ ἐκτελέσας καὶ τὰς τοιχογραφίας τοῦ Θησείου· διότι ἐν Θησεῶς ἱερῷ διώρθωσεν ὁ Βαλκεναῖρος τὸ ἐν Θησαυρῷ τοῦ Ἀρποκρατίωνος ⁽⁴⁾. Αἱ δὲ τοιχογραφίαι παρίστων Κενταυρομαχίαν, Ἀμαζωνομαχίαν, καὶ ἄλλα Θησεῶς ⁽⁵⁾, καὶ ἐγένοντο μετὰ Ὀλυμ. 77, δ', ὅταν ὁ Κίμων, μεταχομίσας τὰ ὀστέα τοῦ Θησεῶς, ἀνήγειρε τὸ Θησεῖον. Καὶ ἐν τῷ οἰκήματι δὲ τῶν Προπυλαίων ἀναφέρει ὁ Πausanias ⁽⁶⁾ πίνακας τοῦ Πολυγνώτου, ἡδὴ κατὰ μέρος ἐξηλειμμένους, ὧν εἷς παρίστα τὸν Ὀδυσσεά προσερχόμενον τῇ Ναυσικάᾳ, ἕτερος τὸν Ἀχιλλέα ἐν Σκύρῳ, καὶ πιθανῶς αὐτοῦ ἦσαν καὶ τέσσαρες ἄλλοι, παριστῶντες Ὀδυσσεά ἀρπάζοντα τὰ βέλη τοῦ Φιλοκτήτου, Διομήδην ἀρπάζοντα τὸ Παλλάδιον τῆς Τρωάδος, Ὀρέστην καὶ Πυλάδην φονεύοντας τὸν Αἰγισθον καὶ τοὺς υἱοὺς τοῦ Ναυπλίου, καὶ θυσίαν Πολυξένης ⁽⁷⁾.

Ἐν δὲ τῷ προνάῳ τῆς ἐν Πλαταιαῖς Ἀρείας Ἀθηνᾶς παρέστησε τὸν Ὀδυσσεά φονεύοντα τοὺς μνηστήρας ⁽⁸⁾, ὡς ἀλληγορίαν βεβαίως τῆς ὑπὸ τῶν Ἑλλή-

(1) Πλούτ. αὐτ. - Pl. αὐτ. — (2) Πaus. E, 14. — (3) Αὐτ. A, 18. — (4) Φ. Πολύγνωτος. — (5) Πaus. A, 22. — (6) A, 22.

— (7) Brunn, Gesch. d. Künstler, II, σ. 24. — (8) Πaus. Θ, 4.

νων κατατροπώσεως τῶν Περσῶν, καθὼς αὐτοῖσι ἕτερος ζωγράφος παρέστησε τοὺς ἐπτά ἐπὶ Θήβας (ἐπίσης ἦταν τῶν εἰσβαλλόντων), καὶ τὴν ἀλληλοκτονίαν τῶν δύο υἱῶν τοῦ Οἰδίπου, παρούσης καὶ θλιβομένης τῆς μητρὸς αὐτῶν Εὐρυγανείας. Συνήθως ἀποδίδεται ἡ δευτέρα αὕτη γραφὴ εἰς τὸν Ὀνατᾶν, τὸν Αἰγινήτην γλύπτην, εἰς ὃν μετὰ τινος πιθανότητος ἀπεδόθησαν τὰ Αἰγιναῖα ἀγάλματα, καὶ οὗ ἡ γραφὴ εἶχε βεβαίως τὸν αὐτὸν τῇ γλυφίδι ἀρχαϊκὸν χαρακτήρα. Ἀλλὰ πάντα τὰ χειρόγραφα τοῦ Πausaniou φέρουσιν ἐπίσης οὐχὶ Ὀνατᾶς, ἀλλ' Ὀνασίης, ὥστε πιθανῶς ἦν οὗτος ἄλλος τις, ἄγνωστος καλλιτέχνης. Ὁ ναὸς τῆς Ἀρείας Ἀθηναῖς ἀνηγέρθη ἐκ τῶν λαφύρων τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης, συμβάσης ἐν Ὀλυμ. 72, γ', τὸ δ' ἀγαλμα αὐτῆς κατεσκευάσθη ὑπὸ Φειδίου· ἀλλ' ἡ γραφικὴ τοῦ ναοῦ ἐπικόσμησις πιθανῶς ἐγένετο μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἐποχῶν.

Ἐκ Πλινίου δὲ πληροφορούμεθα ⁽¹⁾, ὅτι καὶ ἐν Θεσπιαῖς ὑπῆρχον γραφαὶ τοῦ Πολυγνώτου. Ἀλλὰ τὰ καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἐπισημότατα τῶν ἔργων αὐτοῦ ἦσαν αἱ γραφαὶ δι' ὧν ἐκόσμησε τὴν ἐν Δελφοῖς λέσχην, καὶ δι' ἧς οἱ Ἀμφικτύονες ἀντήμειψαν αὐτὸν διὰ ξενίας ⁽²⁾. Ὁ Πausaniās περιγράφει αὐτάς δι' ἐπτά ὁλῶν κεφαλαίων ⁽³⁾, πολυτίμων διὰ τὴν σπουδὴν τῆς ἀρχαίας ζωγραφικῆς. Αἱ γραφαὶ αὗται ἦσαν ἀναθήματα τῶν Κνιδίων, καὶ ἡ μὲν πρὸς ἀριστερὰ παρίστα Νεκυίαν ἢ τὴν εἰς Ἄδου κάθοδον, ἡ δὲ πρὸς δεξιὰ Ἰλίου Πέρσιν, καὶ ἐν αὐτῇ, κατὰ Πausaniάν, παρέστησε μόνον τὸν Νεπτόλεμον φονεύοντα ἔτι τοὺς Τρῶας, ὅτι ὑπὲρ τοῦ Νεοπτολέμου τὸν τάφορ ἡ γραφὴ πᾶσα ἐμείλει

(1) 35, 40. — (2) Pl. 35, 35. — (3) 5—31. — Ἰδ. καὶ Πλούτ. π. ἀπολ. Χρηστ. - Φιλοστρ. Πρ. ΣΤ, 11. - Σχολ. εἰς Πλάτ. Γοργ. σ. 101, ἐκδ. Ruhnken.

αὐτῷ γενήσεσθαι», τῆς λέσχης οὔσης ἐπωκοδομημένης ἐπὶ τοῦ τάφου τούτου. Ἐξάγεται δ' ἐκ τῆς περιγραφῆς τοῦ Πausανίου ὅτι αἱ εἰκόνες ἦσαν ἀμφοτεραι διατεθειμέναι συμμέτρως, τῆς μὲν κυριωτέρας πράξεως, τῆς τὴν ἐνότητα ἀπαρτιζούσης, παρισταμένης ἐν τῷ μέσῳ, τῶν δὲ λοιπῶν ἐν ἀντιστοιχούσαις σκηναῖς ἐκατέρωθεν· προσέτι δὲ, ὅτι τὸ διάγραμμα αὐτοῦ ἦν ἀνάλογον πρὸς τὸν ἐπικρατοῦντα ἔτι τότε ἐν τῇ ζωγραφικῇ γλυπτικῶν ῥυθμὸν, ἥτοι ὅτι τὰ ζώδια παρίσταντο διεστῶτα ἀπ' ἀλλήλων καὶ μεμονωμένα.

Διάφοροι δ' ἐκφράσεις τοῦ συγγραφέως διδουσι νύξιν εἰς ἐκτίμησιν τῆς ἐπὶ Πολυγνώτου καταστάσεως καὶ δυνάμεως τῆς ζωγραφικῆς. Οὕτως ἡ παρατήρησις ὅτι ἐκάστῳ τῶν ζωδίων ἦν προσγεγραμμένον τὸ ὄνομα τοῦ παριστωμένου προσώπου, φαίνεται ἀποδεικνύουσα τὴν μέχρι ἐκείνου ἀνικανότητα τῆς ζωγραφικῆς εἰς ἀκριβῆ αὐτῶν χαρακτηρισμὸν δι' ἰδίων μέσων· ὡς ἀφ' ἑτέρου ὅτι ὁ Πολύγνωτος δὲν παρημέλησε τὴν ὑπὸ τοῦ Κίμωνος εὐρεθεῖσαν τῶν πτυχῶν παράστασιν ἀποδεικνύουσιν αἱ λέξεις· «*Τοῦ χιτῶνος δ' ἐν τοῖς κόλποις*». Εἰς μίαν τῶν εἰκόνων παρίσταται «ἵππος», ὅστις «*χορίεσθαι μέλλοντος παρέχεται σχῆμα*», ὅπερ μαρτυρεῖ περὶ τῆς ὡς πρὸς τὸ διάγραμμα ἐμπειρίας καὶ τελειότητος.

Τοῦ δὲ βαθμοῦ τῆς ἱκανότητος περὶ τὸν χρωματισμὸν καὶ τὴν τῆς σκιᾶς χρῆσιν ἀποδεικνύειν περιέχουσιν ἐν ἄλλοις καὶ τὰ ἐπόμενα χωρία· «*Ἀχρι μὲν δὴ τοῦ ἵππου αἰγιαλός τε, καὶ ἐν αὐτῷ ψηφίδες ὑποφαίνονται, τὸ δ' ἐντεῦθεν οὐκέτι ἔοικεν εἶναι θάλασσαν*». Καὶ πάλιν· «*Ἐνθα εἶναι ποταμὸς ἔοικε . . . καὶ ἀμυδρὰ οὕτω δὴ τι τὰ εἶδη τῶν ἰχθύων, σκιὰς μᾶλλον ἢ ἰχθύς εἰκάσεις*»· ἐν οἷς τὸ μὲν ὑποφαίνονται ἐμφαίνει τὴν ἐντεχνον παράστασιν τῆς διαφανείας τοῦ ὕδατος· τὸ δὲ ἔοικε φαίνεται ἀτέλειάν τινα τῆς τέχνης δηλοῦν, μὴ βεβαίως δια-

πρινούσης μεταξὺ γῆς καὶ ὕδατος. Ὡς συμβολικὴ δὲ μᾶλλον παράστασις πρέπει νὰ θεωρηθῇ, καὶ οὐχὶ ὥς ἐκ τοῦ χρωματισμοῦ καὶ τῆς σκιᾶς τὸν ἀληθῆ αὐτῆς χα-
ρακτῆρα λαμβάνουσα ἢ οὕτω περιγραφομένη. «Τίτλος
... ὑπὸ τοῦ συνεχοῦς τῆς τιμωρίας ἐς ἅπαν ἐξανηλωμένος,
ἀμυνδρὸν καὶ οὐδὲ ὀλόκληρον εἶδωλον». Ὁμοίως καὶ ἡ ἐκ-
φρασις. «Ἐσωτέρω δὲ τῆς Κλυμένης Μεγάραν ὕψει, ἀνα-
φέρεται μᾶλλον εἰς τὴν ἀμοιβαίαν θέσιν τῶν ζωδίων,
παρὰ εἰς ἐφαρμογὴν κανόνων τῆς διοφύεως καὶ τῆς σχια-
γραφίας. Προσέτι δ' ἄλλη ἀνάλογος νύξις δὲν ἀπαν-
τᾶται ἐν πάσῃ τῇ περιγραφῇ.

Ἔτερα ὁμως χωρία ἀποδεικνύουσιν, ὅτι τοῦ Πολυ-
γνώτου ἡ τέχνη ἰδίως διέπρεπε κατὰ τὸ διάγραμμα,
καὶ τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἐκφραζόμενον ἦθος. Οὕτω λέγει
«Ἀνὴρ ἐς τὰ μάλιστα κατηγής». — «Γενναῖκες δὲ αἱ Τρωά-
δες αἰχμαλώτοις τε ἥδη καὶ ὀδυρομέναις εἰοίκασι». — «Ἐ-
λασσος οὗτος μὲν δὴ ὀλίγον ἐμπρόεσσι ἔτι εἴκασται». —
«Τῶν προσώπων δὲ ἅπασιν ἔσον ἐπὶ σμυφορᾷ σχῆμά ἐστι». —
«Ἐκτὼρ καθιζόμενος ... ἀριωμένου σχῆμα ἐμφαίνων». —
«Περθησίλεια, ὀρώσα εἰς τὸν Πάρι: Τοῦ προσώπου δὲ
ἔοικε τῷ πνεύματι ὑπερορᾶν τε αὐτὸν, καὶ ἐν οὐδενὸς τίθε-
σθαι λόγῳ».

Ἐν 1826 οἱ ἀδελφοὶ F. καὶ G. Riepenhausen παρέστη-
σαν διὰ χαλκογραφιῶν τὰς εἰκονας τοῦ Πολυγνώτου,
κατὰ τοῦ Πausανίου τὴν περιγραφὴν (1).

Μετ' αὐτοὺς δ' ὁ Οὐέλκερ ἐπανελάβε τὴν ἀπόπειραν
πολὺ ἐπιτυχέστερον (2), καὶ ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς σπου-

(1) Peintures de Polygnote à Delphes dessinées et gravées
d'après la description de Pausanias, 1826.

(2) Die Composition der Polygnotischen Gemälde. Berl.
1848 (Ἰπόμεν. τῆς Ἀκαδ.).

δαίαν συζήτησιν παρὰ τοῖς Γερμανοῖς φιλολόγοις (1). Ἰλίου Πέρσιν παριστᾷ καὶ τὸ Νωλαῖον ἄγγειον (2), καὶ Νεκυίαν τὸ Κανύσιον (3). Ἀλλ' ἐννοεῖται ὅτι ἀμφοτέραι αὗται αἱ ἀγγειογραφίαι μολις ὡς ἀτελεῖς νύξεις τῶν μεγάλων τοῦ Πολυγνώτου συνθέσεων δύναται νὰ θεωρηθῶσιν, ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ἔχουσι σχέσιν τινὰ μετ' ἐξείνων.

Καὶ ὁ ἀδελφὸς δὲ τοῦ Πολυγνώτου Ἀριστοφῶν ἦν ζωγράφος ἐπίσης, ἀλλ' ἐκ τῶν δευτερευόντων (primis proximis) κατὰ Πλίνιον (4). Ἐποίησε δὲ, κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα, τὸν Ἀγκαῖον (υἱὸν τοῦ Προσειδῶνος καὶ βασιλέα τῆς Σάμου, περὶ οὗ ἡ γνωστὴ παροιμία· «Πολλὰ μεταξὺ πέλει κύλικος καὶ χεῖλος ἀκροῦ») τετραυματισμένον ὑπὸ κάπρου, καὶ μετ' αὐτοῦ τὴν μητέρα του Ἀστυπαλαίαν, τεθλιμμένην (5). καὶ ἑτέραν εἰκόνα παριστῶσαν «*Ηρίανον, Ἐλένην, Εὐπιστίαν, Ὀδυσσεά, Διΐφοβον, Δόλον*», ἀναμφιβόλως τὸ ἐπεισόδιον τῆς δολίας εἰσόδου εἰς Ἴλιον τοῦ Ὀδυσσεως, μετρημορισμένου ὡς ἐπαίτου, ἵνα συνεννοηθῇ κρυφίως περὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Τρωάδος μετὰ τῆς Ἑλένης, νυμφεύσεως τὸν Διΐφοβον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πάριδος (6). Προσέτι δ' ἔγραψεν ὁ Ἀριστοφῶν, κατὰ Πλούταρχον (7) «*Φιλοκτῆτην, φθίνοντι καὶ ἀποθνήσκοντι ὄμοιον*». Τέλος δ' εἰς αὐτὸν τοῦτον φαίνεται ὅτι πρέπει ν' ἀποδοθῶσι καὶ δύο εἰκόνες τοῦ Ἀλκιβιάδου, ἃς ὁ Ἀθήναιος (8) περιγράφει ὡς «*δύο πίνακας, ὧν ὁ μὲν εἶχεν Ὀλυμπιάδα καὶ Πευθιάδα (ὡς γυναῖκα), στεφανούσας αὐτὸν, ἐν δὲ θάτερόν Νεμέα ἦν*

(1) K. F. Hermann, *Epicritische Betrachtungen* üb. d. Pol. Gemälde. Götting. 1849. — Overbeck, *Antepicritische Betr.* x.τ.λ. Rh. Mus. N. F. VII, σ. 419 ἐπ. — (2) DENK. 202. — (3) Αὐτ. 275. — (4) 35, 40, 32. — (5) Ἰδ. Jahn, Ber. d. Sächs. Gesell. 1848 σ. 127. — (6) Welker. Gr. Trag. σ. 943. — (7) Πῶς δεῖ ποιητ. ἀκρ. σ. 69. — (8) IB, 67.

καθημέρη, καὶ ἐπὶ τῶν γοράτῳ αὐτῆς Ἀλκιβιάδης, καὶ ἄλλων
φαιρόμενος τῶν γυναικείων προσώπων, ὅπερ ἐμφαίνει τέ-
χνην ἀβροτέραν ἢ δὴ τῆς ἐπὶ Πολυγνώτου. Καὶ ἀποδί-
δωσι μὲν τὰς εἰκόνας ταύτας ὁ Ἀθηναῖος εἰς ζωγρά-
φον Ἀγλαοφῶντα, ἀλλ' οὗτος δὲν δύναται νὰ
ᾔναι ὁ πατήρ τοῦ Πολυγνώτου. Ἡ λοιπὸν ἄλλος τις
ἦν μεταγενέστερος καὶ ὁμώνυμος ζωγράφος, ἴσως ἐκεί-
νου ἑγγονος, ἣ κατὰ λάθος φέρεται παρ' Ἀθηναίῳ
Ἀγλαοφῶν ἀντὶ Ἀριστοφάνους, ὃ καὶ τῷ ὄντι ὁ Πλού-
ταρχος ⁽¹⁾ ἀποδίδωσι τὴν μίαν τῶν εἰκόνων ἐκεῖνων.

Σύγχρονος δὲ καὶ συνεργάτης τοῦ Πολυγνώτου ἦν
ὁ Ἀθηναῖος Μίκων ὁ Φανομάχου, ὡς φαίνεται ἐξ ἐπι-
γραφῆς ⁽²⁾, καὶ οὐχὶ Φανοῦ, ὡς ἐνομιζέτο μέχρι
τοῦδε, κατὰ τὸν σχολιαστὴν τοῦ Ἀριστοφάνους ⁽³⁾.
Ἐγραψε δ' οὗτος διὰ τὸν μέσον τῆς Ποικίλης τοῖχον
μάχην Ἀμαζόνων ⁽⁴⁾, καὶ ἐν ἐτέρῳ πίνακι, ὑπὸ τινων
ὁμῶς εἰς τὸν Πάναινον ἀποδιδομένῳ ⁽⁵⁾, Μαραθωνομα-
χίαν ⁽⁶⁾, ἐν ᾗ γράψας τοὺς βαρβάρους οὐ μόνον διὰ
τῆς ἐνδυμασίας διακρινομένους (bracchati, κατὰ Πέρ-
σιον ⁽⁷⁾), ἀλλὰ καὶ μείζους τῶν Ἑλλήνων, κατεδικά-
σθη εἰς τριάκοντα μνῶν πρόστιμον ⁽⁸⁾.

Κατὰ Παυσανίαν, ἡ εἰκὼν αὕτη ἐνήρχετο ἀπὸ τῆς κατὰ
τῶν βαρβάρων ἐφοδοῦ τῶν Ἀθηναίων καὶ Πλαταιέων,
περὶ ὧν ἐν τῷ κατὰ Νεαίρας ⁽⁹⁾ λέγεται· «Ὡς ἕκαστος γὰρ
(Πλαταιέων) τάχους εἶχε, εὐθὺς προσβοηθῶν γέγραπται,
οἱ τὰς κυρὰς τὰς βουλευτικὰς ἔχοντες»· καὶ παρίστατο ἐν-

(1) Ἀλκιβιάδ. 16. — (2) Leleux, Rev. Archéol. III, σ, 235. — (3) Λυσιστρ. 179. — (4) Πaus. A. 15. - Ἀριστοφ. Λυσιστρ. 678. - Ἀρρίαν. Z, 48, 10. — (5) Πaus. E, 11. - Pl. 35, 34. — (6) Αἰλ. Z. I Z, 38. - Ἀρρίαν. Z, I 6. - Σώπατρος, διαίρ. ζητημ. A, 8. — (7) Sat. 114, 53. — (8) Ἀρποκρ. φ. Μίκων. — (9) λ'. ε. Ἐκδ. Δούκ.

ταῦθα ἐν θέσει ἐπιφανεῖ, ἐκτείνων πρὸς τοὺς βαρβάρους τὴν χεῖρα ⁽¹⁾ ὁ Μιλτιάδης, οὗ ὅμως οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐπέτρεψαν νὰ προσγραφῇ καὶ τὸ ὄνομα. Προῦχώρει δ' ἡ εἰκὼν δεικνύουσα τὸ κέντρον, ἀπὸ ἔσω τῆς μάχης, καὶ τοὺς βαρβάρους εἰσπίπτοντας εἰς τὸ ἔλος, καὶ τέλος παρίστων «τὰ ἔσχατα τῆς γραφῆς», τοὺς Ἑλλήνας φονεύοντας τοὺς βαρβάρους παρὰ τοῖς πλοίοις τῶν Φοινίκων. Εἰς τοῦτο δὲ τὸ μέρος ἐφαίνοντο ὁμοιογραφικῶς, κατὰ Πλίνιον, οἱ διαπρέψαντες ἐν τῇ μάχῃ καὶ φονευθέντες, Κυναίγειρος, Καλλίμαχος καὶ Πολύζηλος, καὶ παρ' αὐτοῖς, κατ' Αἰλιανόν, καὶ κύων παρακολουθήσας τοὺς Ἑλλήνας εἰς τὸ πεδίον, προσέτι δὲ, κατὰ Πausανίαν ⁽²⁾, ἐπίσης ὁμοιογραφικῶς, ὁ Αἰσχύλος, καί, κατὰ Πλίνιον, ὁ Δάτις καὶ ὁ Ἀρταφέρνης. Προϊστάμενοι δὲ τῆς μάχης παρήσαν ἡ Ἀθηνᾶ, ὁ Θησεύς, ἐκ τῆς γῆς προκύπτων, ὡς ἦρωις ἰθαγενῆς, ὁ Ἡρακλῆς, καὶ ὁ ἦρωις Μαραθῶν.

Διὰ δὲ τὸ Θησεῖον ἔγραψε μετὰ τοῦ Πολυγνώτου Κενταυρομαχίαν, Ἀμαζωνομαχίαν, καὶ ἔργα Θησεώς ⁽³⁾, γραφῆς ἐντοιχίους, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς ὀψεως τῶν τοίχων τοῦ μνημείου. Εἰς δὲ τὸν τῶν Διοσκούρων ναὸν ἔγραψεν Ἀργοναύτας ἐν Κολχίδι, ἀπατώντας τὰς θυγατέρας τοῦ Πελίου ⁽⁴⁾, καὶ ἐν τῷ πίνακι τούτῳ, ἢ κατ' ἄλλους ⁽⁵⁾, «ἐν τῇ στοᾷ», ὡς ἓνα τῶν μαχητῶν παρέστηκεν τὸν Ἀργοναύτην Βούτην ὀπίσω ὄρους, δεικνύοντα μόνον τὸ κράνος του καὶ ἓνα τῶν ὀφθαλμῶν του· ἐξ οὗ ἐπεκράτησεν ἡ παροιμία ἐπὶ τῶν ταχέως καὶ ῥαδίως κατορθουμένων· «Βούτην Μίλων ἔγρα-

(1) Αἰσχ. κ. Κτητ. σ. 80. — Σχολ. Ἀριστοτ. Τ. 3. σ. 566. D - Corn. Nep. Milt. 6. — (2) Α, 21. — (3) Πυσ. Α, 17. — Ἀρρ. Ζ, 13. ἀντὶ Κίμων. — (4) Πυσ. Α, 18. Η, 11. — (5) Ἡσύχ. - Ζηνόδ. Παροιμ. Δ, 28.

γεν», ἢ «Θάπτον ἢ Βούτης» (1). Ἰδίως δ' ἐπαινεῖται ὁ Μίκων διὰ τοὺς ἵππους του (2).

Ἄλλος δὲ τοῦ Πολυγνώτου καὶ τοῦ Μίκωνος συνεργάτης, εἰ καὶ αὐτῶν κατὰ τι νεώτερος, ἦν ὁ Ἀθηναῖος Πάναϊνος, τοῦ Φειδίου ἀδελφιδοῦς, κατὰ Στράβωνα (3), ἢ ἀδελφός, ὡς, κατὰ λάθος ἴσως, λέγουσιν ἕτεροι (4). Τὴν ἐν τῇ Ποικίλῃ τῷ Μίκωνι ἀποδιδόμενην Μαραθωνομαχίαν λέγουσιν ὁ Πausanias (5) καὶ ὁ Πλίνιος (6) ὅτι ἔγραψεν ὁ Πάναϊνος, καὶ ἴσως ἐγένετο ἡ εἰκὼν αὕτη διὰ κοινῆς αὐτῶν συνεργασίας. Ἐν δ' Ὀλυμπίᾳ ἔγραψε τὰς τρεῖς πλευρὰς τοῦ ἐρείσματος ὑπὸ τὸν θρόνον τοῦ Φειδαίου ἀγάλματος τοῦ Διὸς, τὴν ἐμπροσθίαν κυανὴν ἀπλῶς χρωματίσας. Παρίστων δ' αἱ γραφαί, πιθανῶς ἐν χώραις διαιρούμεναι, ἡ μὲν Ἡρακλῆν ἀνακουφίζοντα τὸν Ἀτλαντα, Θησέα καὶ Περῖθουν, Ἑλλάδα καὶ Σαλαμῖνα· ἡ δὲ Ἡρακλῆν καταβάλλοντα τὸν λέοντα, Αἴχιντα ἀρπάζοντα τὴν Κασσάνδραν, Ἱπποδάμειαν καὶ τὴν μητέρα αὐτῆς· ἡ τρίτη τέλος, Ἡρακλῆν λύοντα τὸν Προμηθεά, Ἀχιλλεῖα αἶροντα τὴν θνήσκουσαν Πενθεσίλειαν, καὶ δύο Ἑσπερίδας (7). ἦτοι ἀνὰ ἐν ζεύγος προσώπων ἐν ἐκάστη τῶν χωρῶν ἃς ἀπετέλουν, ὡς ἀλλαγῇ εἵπομεν (8), οἱ καθεστὸς τῆς βάσεως τοῦ θρόνου κανόνες. Καὶ ἄλλας δ' εἰκόνας ἔγραψεν ἐν τῷ αὐτῷ ναῷ (9), διανθήσας καὶ τοῦ Διὸς τὸν χρυσοῦν μανδύαν, ὡς ἐκόσμησε διὰ γραφῶν καὶ τὸ ἐνδον τῆς χρυσοῦς ἀσπίδος τῆς ἐν Ἡλιδι Ἀθηναῖς, ἔργου τοῦ Κολώτου (10). Τοὺς δὲ τοίχους τοῦ ναοῦ

(1) Zηνόβ. I, 14, σ. 87. — I, 12, σ. 160. — (2) Αἰλ. Ζ. I. Δ, 50. — (3) Η, 354. — (4) Πaus. E, 11. — Pl. 35, 34. — 36, 35. — (5) E, 11. — (6) 35, 34. — (7) Πaus. E, 11. — Ἰδ. Brunn. Gesch. d. Künstl. I, σ. 172. — (8) Σελ. 293. — (9) Στράβ. Η, 354. — (10) Pl. 35, 34.

τῆς Ἀθηνᾶς ταύτης λέγει ὁ Πλίνιος ⁽¹⁾ ὅτι ἔχρισεν ὁ Πάναινος διὰ γαλατος καὶ κρόκκου, ὅπερ ἐδίδεν αὐτοῖς ὑπόχρυσον χρώμα καὶ ἀνεξίτηλον, μέχρις ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Πλινίου ἐτι σωζόμενον. Πιθανὸν δ' ὅτι ἐπὶ τοῦ χρίσματος τούτου ἐξετέλεσε καὶ ζωγραφίας. Ἐνικήθη δ' ὁ Πάναινος ἐν διαγωνισμῷ τινι ἐν Πυθίοις ὑπὸ τοῦ Χαλκιδέως Τιμαγόρου ⁽²⁾.

Εἰς τοὺς αὐτοὺς περίπου χρόνους πρέπει νὰ κατατάξωμεν καὶ Ἀπολλόδωρον τὸν Ἀθηναῖον ⁽³⁾, διότι ἦν ἄμεσος προκάτοχος τοῦ Ζεύξιδος ⁽⁴⁾, ὅστις ἤχμαζεν ἐν Ὀλυμ. 86—96. Ὀφείλεται δ' εἰς τὸν Ἀπολλόδωρον μία τῶν τῆς τέχνης σπουδαιοτάτων καὶ ἐπισημοτάτων ἐφευρέσεων, ἡ τῆς σκιᾶς φθορὰ καὶ ἀπόχρωσις, κατὰ Πλούταρχον ⁽⁵⁾, ἥτοι ἡ κατάλληλος πρὸς παράστασιν τῆς φυσικῆς ἀληθείας χρῆσις τοῦ φωτός καὶ τῆς σκιᾶς, διό καὶ σκιαγράφος ἐπεκλήθη ⁽⁶⁾, οὐχὶ ἀντὶ τοῦ σκηνογράφου, ὥς κακῶς λέγει ὁ Ἡσύχιος ⁽⁷⁾. Ἔνεκα δὲ τῆς μεγίστης ταύτης προσόδου, διΐσχυρίζεται ὁ Πλίνιος ὅτι πρῶτος ὁ Ἀπολλόδωρος ἐξέφρασε καταλλήλως τὰς μορφὰς τῶν πραγμάτων, καὶ προ αὐτοῦ ὅτι δὲν ἐπῆρξε γραφὴν ἀξία τὰ ἐλκύει τοὺς ὀφθαλμοὺς. (*Hic primus species exprimere instituit, primusque gloriam penicillo jure contulit, . . . neque ante eum tabula ullius ostenditur, quæ tenuat oculos*). Μεγάλως δ' ἐθαυμάζετο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἡ τέχνη αὐτοῦ, καὶ κλεινὸς ἀν' Ἑλλάδα πᾶσαν λέγεται ἐν τινι περὶ ζωγράφων ποιήματι τοῦ Νικομάχου ⁽⁸⁾. Ἐκολούθησαν δὲ φυσικῶς ταύτην τὴν ὑπ' αὐτοῦ χαρὰ χθεῖσαν ὁδὸν πάντες οἱ μέγιστοι καλλιτέχναι, ὥστε ἔλεγε περὶ ἑαυτοῦ· α' λ' π' ἐμοῦ δὲ πρῶτον τῆς θύρας ἀνοι-

(1) 36, 55. — (2) Pl. 35, 35. — (3) Pl. 35, 36, 1. — Πλ. Πότ. Ἀθ. σ. 346. — (4) Pl. 35, 36, 2. — Βαβρ. προσόμ. 2. 9. — (5) Αὐτ. — (6) Σχόλ. Ὀμ. Ἰλ. Κ. 265. — (7) φ. Σκιά. — (8) Ἡρκιστ. π. μέτρ. σ. 14.

χθείσης, εἰσηλθόν ἄλλοι» (1). καὶ πρῶτος εἰσηλθεν ὁ Ζεύ-
 ξις, περὶ οὗ ὁ Ἀπολλοδωρος διὰ στίχων ἔγραψεν ὅτι
 « ὁ Ζεύξις τῷ ἀφήρεσε, καὶ κατέλαβε δ' ἐαυτὸν τὴν τέ-
 χνην » (2) (Artem ipsis ablatam, Zeuxin ferre secum). Εἰκό-
 νες δ' αὐτοῦ ἀναφέρονται μόνον Ἱερεὺς προσερχόμενος, καὶ
 Αἴας φλεγόμενος ὑπὸ κεραυνῷ (3), ἴσως ἢ ὑπὸ Φιλοστρά-
 του (4) περιγραφομένη εἰκὼν Αἴαντος, οὗ τὸ πλοῖον κε-
 ραυνωθέν, γίνεται τῶν φλογῶν παρανάλωμα, αὐτὸς δὲ
 κατὰ σκοπέλων ναυαγῶν, ἔτι ἀπειλεῖ τοὺς Θεοὺς, ἐν
 ᾧ ὁ Ποσειδῶν ἐπέρχεται ἐκδικήσων αὐτοῦς. Ἑτέρα
 δ' εἰκὼν αὐτοῦ παρίστα τοὺς Ἡρακλείδας ἱκέτας (5),
 καὶ ἐν ἑτέρᾳ πρῶτος παρέστηκεν τὸν Ὀδυσσεῖα φέροντα
 ναυτικὸν πῖλον (6). Ἐκόμπαζε δ' ὁ Ἀπολλοδωρος το-
 σοῦτον ἐπὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ, ὥστε λέγεται ἐπιγράφων
 αὐτοῖς· « Μωμῆσται τις μᾶλλον ἢ μιμήσεται » (7), ὅπερ
 ὁμοῦς ὁ Πλίνιος (8) ἀποδίδωσι μᾶλλον τῷ Ζεῦξιδι. Προ-
 στίθῃσι δ' ὁ Ἡσύχιος ὅτι καὶ ὑψηλὸν ἐφόρει πῖλον, ὡς
 οἱ Ἀσιανοὶ μεγιστᾶνες.

Τοῦ δ' Ἀπολλοδώρου φαίνεται ὅτι ἠκολούθησεν ἀμέ-
 σως καὶ ἀνέπτυξε τὴν τέχνην ὁ Ἀ γ ά θ α ρ χ ο ς Εὐ-
 δήμου, ἐκ Σάμου μὲν καταγόμενος, ἀλλ' ἐν Ἀθήναις
 σταθερῶς οἰκῶν καὶ ἐργαζόμενος, κατὰ δὲ τὰ λοιπὰ
 αὐτοδίδακτος (9). Οὗτος τὸ τῆς σκηνῆς στοιχεῖον ἰδίως
 καλλιεργήσας, ἀνέπτυξεν, ὡς φαίνεται, πρῶτος τὴν
 Σκηνογραφίαν, ἥτις τὴν μὲν τοῦ διαγράμματος ἀκρί-
 βειαν παραμελεῖ, ἐπιδιώκει δὲ, διὰ σοφῆς τῶν χρωμά-
 των διαθέσεως, τὴν τῆς ὁράσεως μακρόθεν ἀπάτην, ὡς

(1) Βαβρ. αὐτ. — (2) Pl. 35, 36, 2. — (3) Pl. αὐτ. —
 (4) B, 13. — (5) Σχολ. Ἀριστοφ. Πλούτ. 385. — (6) Σχολ. Ὀμ.
 Ἴλ. K. 265. — (7) Πλούτ. Πότ. Ἀθ. Σελ. 346. - Ἡσύχ. φ.
 Σκιά. — (8) 35, 36, 2. — (9) Σουίδ.-Ἀρποκρ. φ. Ὀλυμπιά-
 δωρος.

καὶ ὁ Πλάτων περὶ αὐτῆς λέγει (1). «Σκιαγραφία γοητείας οὐδὲν ἀπολείπει», καὶ ἀλλαγῶν (2). «Σκιαγραφία ἀσαφὴς καὶ ἀπατηλός» καὶ πάλιν (3). «Οἷον ἐσκιαγραφημένα, ἀποστάντι μὲν, ἐν πάντα φαινόμενα . . . προσελθόντι δέ γε καὶ ἕτερα, καὶ τῷ τοῦ ἑτέρου φαντάσματι ἑτεροῖα καὶ ἀνόμοια ἑαυτοῖς». Προσμαρτυρεῖ δ' ὁ Βιτρούβιος (4), ὅτι ὁ Ἀγάθαρχος καὶ πραγματείαν συνέγραψε περὶ τῆς τέχνης ταύτης, καὶ, ὅτι ἐξωγράφησε σκηνὴν διὰ τὸν Αἰσχύλον. Ἀλλὰ, κατ' Ἀριστοτέλην (5), σκηνογραφίαν πρῶτος ἐφήρμοσεν ὁ Σοφοκλῆς εἰς τὰς δραματικὰς παραστάσεις, ὥστε ἡ τοῦ Ἀγαθάρχου σκηνὴ πρέπει νὰ ἐγράφη διὰ τὴν τελευταίαν τοῦ Αἰσχύλου τριλογίαν, τὴν Ὀρεστιάδην, διδαχθεῖσαν ἐν Ὀλυμ. 80, 6'.

Ἀνάλόγος δὲ τῇ σκιαγραφίᾳ κλάδος ἦν καὶ ἡ τῶν οἰκιῶν κοσμηματογραφία, ἐφ' ἣ ἐπίσης διαπρέφας φαίνεται ὁ Ἀγάθαρχος, διὰ καὶ λέγεται κατακλίσας αὐτὸν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Ἀλκιβιάδου, ὅπως ἄκοντα τὸν βιάσῃ νὰ κοσμήσῃ αὐτὴν διὰ γραφῶν καὶ, κατὰ μὲν Πλούταρχον (6), περατωθείσης τῆς ἐργασίας, ἀντήμειψεν αὐτὸν δαψιλῶς, κατὰ δὲ Ἀνδοκίδην (7), διαφυγόντα τὴν κάθειρξιν, ἐπέπληξεν αὐτὸν ὡς ἀφέντα τὸ ἔργον ἡμιτελές. Τοῦτο συνέβη βεβαίως κατὰ τὴν πρώτην νεότητα τοῦ Ἀλκιβιάδου, ὅστις, ὡς γνωστὸν, εἰκοσαετῆς ἦν ὅταν ἀπεβίωσεν ὁ ἐπίτροπος αὐτοῦ Περικλῆς ἐν Ὀλυμ. 87, 8'.

Ἀπὸ δὲ τῆς 93ης Ὀλυμπιάδος, ἤτοι ἀφ' οὗ αἱ Ἀθῆναι ὑπέκυψαν εἰς τὴν Σπάρτην, μέχρις οὗ μετὰ Ὀλυμ. 100 ἀνέκυψαν πάλιν κατὰ τι, εἰς μόνος ζωγρά-

(1) Πολιτ. I, 602. — (2) Κριτ. σ. 107. — (3) Παρμεν. σελ. 165. — (4) VII, Praef. 10. — (5) Ποιητ. Δ, 16. — (6) Ἀλκ. 16. — (7) Κ. Ἀλκ. 17. - Ἰδ. Δημοσθ. κ. Μειδ. σελ. 562, καὶ σχολ.

φος αναφέρεται, ὁ Π α ύ σ ω ν, κωμωδούμενος καὶ αὐ-
τός ἐπ' ἐσχάτῃ πενίᾳ ⁽¹⁾. Οὗτος ἔγραφε τ' ἀντικείμενα
χείρονα ἑαυτῶν, κατ' Ἀριστοτέλην ⁽²⁾, ὅστις διὰ τοῦτο
ἀποτρέπει τὴν νεολαίαν τῆς αὐτοῦ θεωρίας ⁽³⁾, παρα-
κινῶν αὐτὴν τὰ τοῦ Πολυγνώτου νὰ μελετᾷ. Τούτου
μία εἰκὼν μόνῃ ἀναφέρεται ⁽⁴⁾, ἵππος, ὃν παρέστησε
καλινδούμενον, ὅστις δ' ἀνατρεπόμενος ἐφαίνετο τρέ-
χων, ὡς παρηγγέλλθη αὐτῷ.

Περὶ δὲ τὴν 104^{ην} Ὀλυμπιάδα, ὑπὸ τὸν ἐρεθισμὸν
τῶν Μακεδονικῶν ἐπιχειρήσεων, καὶ τοῦ προσωρινοῦ
ὄναρος τῆς ἐλευθερίας, ἀνέθαλε πάλιν ἐπὶ τινα χρό-
νον μετὰ τῆς λοιπῆς τέχνης καὶ ἡ γραφικὴ ἐν Ἀθή-
ναις, ἀλλὰ, ὡς πᾶσα ἡ τέχνη, κατὰ ῥυθμὸν ἁβρότερον,
καὶ ἀναλογοῦντα πρὸς τὸν τῆς ἐποχῆς χαρακτῆρα.
Ἐξ Ἀθηνῶν ὁμῶς δευτερεύοντες μόνον προῆλθον ἐν
τοῖς χρόνοις τούτοις ζωγράφοι. Τοιοῦτοι ἦσαν Φιλο-
χάρης, ὁ Αἰσχίνου ἀδελφὸς (Ὀλυμ. 109), κατὰ Δη-
μοσθένην ⁽⁵⁾ ὡς «ἀλαστροθήκας καὶ τύμπανα γράφων»
προπληκίζόμενος, ἀλλὰ, κατ' Οὐλπιανὸν ⁽⁶⁾, καλλιτέ-
χνης ἐπίσημος. Τούτου ἦν, φαίνεται, ἡ ἀξιόλογος εἰ-
κὼν, ἣν ὁ Αὐγουστος ἀνήρτησεν εἰς τὸ Βουλευτήριον,
ὁ δὲ Πλίνιος περιγράφει ⁽⁷⁾ μετὰ πλείστων ἐπαίνων,
ὡς παριστῶσαν γέροντα πατέρα καὶ νέον υἱόν, τὸν
Γλαυκίωνα καὶ τὸν Ἀρίστιππον, μεγίστην ἔχοντας ὁ-
μοιότητα πρὸς ἀλλήλους. Ὑπὲρ αὐτοῦ δ' ἔπτατο ἀε-
τός σπαράττων ὄφιν.

Ἀ σ κ λ η π ι ὁ ὄ ω ρ ο ς, Ἀθηναῖος καὶ αὐτός ⁽⁸⁾, ἐπε-

(1) Ἀριστοφ. Πλ. 602 - Ἀχαρν. 854. - Θετιμοφ. 949. -

Σχολ. — (2) Ποιητ. 2. — (3) Πολιτ. Η, 5. — (4) Αἰλ. Π. Γ.

ΙΕ, 15. - Λουκ. Ἐγκ. Δημ. 24. - Πλούτ. π. Πυθ. 396. —

(5) Παρχπρτβ. γ', 2, Δούκ. — (6) Εἰς Δημ. αὐτ. — (7) 35, 10.

— (8) Πλούτ. πότ. Ἀθ. 2.

μελήθη μάλιστα τῆς συμμετρίας, ὥστε καὶ ὁ Ἀπελ-
λῆς μετριοφρόνως ἐθεώρει αὐτὸν ὡς ἑαυτοῦ ἀνώτερον
κατὰ τὰ μέτρα (1). Τούτου τὴν εἰκόνα τῶν ἱδ'. Θεῶν
ἠγόρασε Μνάσιππος, ὁ τύραννος τῆς Ἐλατείας πρὸς
30 μνᾶς ἕκαστον αὐτῆς πρόσωπον.

Ἀντίδοτος, Ἀθηναῖος, μαθητὴς τοῦ Ἰσθμίου
Εὐφράνορος, ἐπαινεῖται ὑπὸ τοῦ Πλινίου (2) ὡς ἐπιμονώ-
τερος μᾶλλον ἢ παραγωγικώτερος, καὶ ὡς περὶ τὸν
χρωματισμὸν αὐστηρὸς. Ἀναφέρονται δὲ τούτου εἰς
πολεμιστῆς, καὶ εἰς σαλπικτῆς περίφημος. Ἀλλὰ κυ-
ρίως ἐδόξασε τὸν Ἀντίδοτον ὁ μαθητὴς αὐτοῦ

Νικίας ὁ Νικομάχου, Ἀθηναῖος καὶ αὐτὸς (3),
περὶ οὗ λέγεται ὅτι τοσοῦτον ἦν ἐκδοτος εἰς τὴν τέ-
χνην καὶ ἐπιμελὴς, ὥστε δι' αὐτὴν πολλάκις ἐλησμόνει
καὶ πρόγευμα καὶ λουτρὸν (4). Κατὰ Πλίνιον (5), ἰδίως
ἐπιμελεῖτο τοῦ φωτὸς καὶ τῆς σκιᾶς, καὶ εἰς τὰς εἰκό-
νας ἐπεδίωκε μάλιστα τὸ εἶχον, ὅπερ ἐπετύγγανεν
ἀναμφιβόλως διὰ βαθυτέρων χρωμάτων καὶ σκιῶν, προσ-
τιθεμένων περὶ τὸ περίγραμμα. Ἀναλογον δὲ ταύτης
μέθοδον φαίνεται ὅτι προσήρμοξε καὶ εἰς τὰ ἀγάλματα,
ὅπως αὐξάνῃ τὴν ἐπίδειξιν αὐτῶν· διότι ἐρωτηθεὶς ὁ
Πραξιτέλης, τίνα τῶν ἰδίων ἑαυτοῦ ἔργων προκρίνει,
«Ἐκεῖνα, εἶπεν, εἰς ἃ συνηργάσθη καὶ ὁ Νικίας». Το-
σοῦτον, προστίθῃσιν ὁ Πλίνιος (6), ἐξέτιμα αὐτοῦ τὴν πε-
ρίχρωσιν (circumlitio). Τὴν δὲ λέξιν ταύτην τινὲς μὲν
θεωροῦσιν ὡς δηλοῦσαν τὰς εἰς τὰ ἐνδύματα τῶν ἀγαλ-
μάτων πολλάκις προστιθεμένας γραπτὰς παρυφάς, ἀλλ'

(1) Pl. 35, 36, 40 καὶ 35, 36, 21.— (2) 34, 40, 27.—

(3) Πaus. Γ, 19.— Πλούτ. πότ. Ἀθ. σ. 346.— (4) Αἰλ. Π. Ἰ.
Γ, 31.— Πλούτ. Εἰς πρεσβ. πολιτ. 786.— Ὅτι οὐδ. ζ. ἐστὶ ἡδ.
κατ' Ἐπίκ. 103.— (5) 35, 40, 28.— (6) Αὐτ.—

ὁ Βιτρούβιος (1) ἐξηγεῖ αὐτὴν ὡς ἐν τῇ ζωγραφικῇ δηλοῦσαν τὴν ἐφαρμογὴν χρωμάτων περὶ τὸ περίγραμμα, ὅπως τὰ ζῷδια μᾶλλον ἐξέχωσι (Circumductio colorum in extremitatibus figurarum, qua ipsae figurae aptius finiuntur et eminentius extant). Φαίνεται ἐπομένως ὅτι καὶ εἰς τ' ἀγάλματα ὁ Νικίας διὰ χρώματός τινος ἀνεδείκνυνεν ἰσχυρότερον τὰ ἐπ' ἀλλήλων ἐξέχοντα μέρη, αἶον τὰς πτυχάς, τοῦ μυῶνας, κ.τ.λ., καὶ ἴσως τὴν τέχνην ταύτην ἀσκῶν μᾶλλον ἐν τῇ νεότητί του, ὅτε ἔζη ὁ Πραξιτέλης, ἀπ' αὐτῆς ὠδηγήθη μετὰ ταῦτα εἰς τὴν εἰδικότητα τῆς γραφίδος του. Ἐνεκα δὲ ταύτης ἀναμφιδόλως τῆς ιδιότητος τῶν γραφῶν του, δι' ἧς τὰ μέρη ἀκριβῶς προσεῖχον καὶ διεκρίνοντο ἀπ' ἀλλήλων, λέγει ὁ Φρόντων (2), ὅτι παρὰ τοῦ Νικίου δὲν ἠδύνατο ν' ἀπαιτηθῇ νὰ γράφῃ σκοτεινὰ (obscura). Ἦν δὲ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἡ μεγαλογραφία, καὶ λέγων, ὡς ὁ Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς (3), ὅτι «οὐ δεῖ κατακερματίζειν τὴν τέχνην», ἐπρέσβευεν ὅτι ἡ ζωγραφικὴ πρέπει κυρίως ν' ἀσχολῇται εἰς παραστάσεις ἵππομαχιῶν καὶ τῶν τοιούτων. Διέπρεπε δὲ καὶ εἰς τὴν τῶν γυναικῶν ζωγραφίαν, κατὰ Πλίνιον (4), ὅστις πολλὰς ἀναφέρει αὐτοῦ εἰκόνας, γυναικεῖα παριστώσας πρόσωπα. Ἐν μιᾷ ἐξ αὐτῶν, ἣν ὁ Αὐγουστος ἀνέθηκεν εἰς τὸ ἐν Ῥώμῃ βουλευτήριον, παρίστατο Νεμέα ἐπὶ λέοντος, φοίνικα φέρουσα, ἐμπρὸς δ' αὐτῆς γέρων ράβδον κρατῶν, καὶ ὑπὲρ αὐτὴν ἀπήνῃ ἐν πινακίῳ. Ἑτεραι δὲ παρίστων τὴν Καλυψὶν, τὴν Ἰώ, τὴν Ἀνδρομέδαν, βεβαίως ἐν μεγαλογραφίαις τῶν ὅλων μύθων, ἴσως ὡς περιγράφεται ὑπὸ Φιλοστράτου (5), ἥ μὲν Ἀνδρομέδα ἐντρομος καὶ περιχαρὴς, λυομένη ὑπὸ τοῦ Ἑρωτος, ἐν ᾧ τὸ τέρας κεῖται νεκρὸν, καὶ τὸ αἶμα αὐτοῦ βάφει τὰ κύματα, ὁ δὲ Περσεὺς κεκμη-

(1) VIII, 8, 26. — (2) Epist. σελ. 170. Ἐκδ. Ῥώμ. —

(3) π. Ἑρμην. 76. — (4) 35, 40, 28. — (5) A, 29.

κὼς ἐνατενίζων τὴν κόρην, καὶ Αἰθίοπες ποιμένες φέροντες αὐτῷ δῶρα καὶ γάλα καὶ οἶνον πρὸς ἀναψυχήν. Αὐτοῦ ἦν καὶ ἡ Δανάη ὑπὸ Σεριφίων ἀλιέων ὑποδεχομένη. Ἀλλὰ καὶ δὲ πάλιν εἰκόνες αὐτοῦ ἀναφέρονται ὡς ὑπόθεσιν ἔχουσαι τὸν Διόνυσον, τὸν Ἀλέξανδρον, τὸν τάφον Μεγαβάζου τοῦ τῆς Ἑφεσίας Ἀρτέμιδος ἱερέως, τὸν ἐφηβον Ἰάκινθον, ὡς ἐρώμενον τοῦ Ἀπολλωνος (1), ἴσως τὸν ὑπὸ τοῦ Φιλοστράτου περιγραφόμενον (2), ἔτι δὲ Νεκυίαν, ἣν, πλούσιος ἤδη ὢν (abundans opibus), ἤρνηθη νὰ πωλήσῃ 60 ταλάντων τῷ Πτολεμαίῳ (Ὀλυμ. 416), κατὰ Πλουταρχον (3), καὶ οὐχὶ τῷ Ἀττάλῳ, ὡς ἐσφαλμένως λέγει ὁ Πλίνιος (4). Λέγων δ' ὁ Παυσανίας ὅτι ὁ Νικίας ἦν τεθαμμένος ἐπὶ τῆς πρὸς τὴν Ἀκαδημίαν ὁδοῦ, προστίθῃσι «ἕῳα ἄριστος γράφαι τῶν ἐφ' ἑαυτοῦ» (5). Διὰ τούτου δ' ἐννοεῖ βεβαίως οὐχὶ ὅτι ἦν ὁ ἄριστος τῶν συγχρόνων ζωγράφων, διότι τοῦτο θὰ ἦν ἐπαινος ὑπερβολικὸς, ἀλλ' ὅτι ἦν ἐπιτηδείοτατος πάντων εἰς ζωῶν παράστασιν, πρὸς ὃ καὶ ὁ Πλίνιος συμφωνεῖ, προσθέτων ὅτι διεκρίνετο εἰς τὴν τῶν κυνῶν ζωγραφίαν.

Καὶ ὁ ποιητὴς Εὐριπίδης ἦν ζωγράφος ἐν τῇ νεότητί του, καὶ τινὰ ἔργα αὐτοῦ ἐσώζοντο ἐν Μεγάροις (6).

B.

Ἰωνικὸν ἐργαστήριον.

Συγχρόνως δ' ἐξ Ἀθηνῶν μεταβᾶσα, ἤσκειτο ἡ τέχνη καὶ ἐν Μικρᾷ Ἀτίᾳ, ἀλλὰ κατὰ ῥυθμὸν ἀνάλογον

(1) Παυσ. Γ, 19, — (2) 14. — (3) Ὁτ. οὐδ. ζ. ἐστὶ ἡδ. κ. Ἐπικρ. σ. 1093. — (4) Αὐτ. — (5) Α, 29. — (6) Σουίδ. φ. Εὐριπίδης.

τῇ αἰσθήσει τῶν ἐν Ἀσίᾳ Ἰώνων, τρυφερώτερον δη-
λαδὴ καὶ ἀδρότερον. Ἐκ τῶν αὐτόθι δὲ διαπρεφάντων
ζωγράφων

Διόνυσιος ὁ Κολοφώνιος ἦν σύγχρονος, ὡς φαί-
νεται, τοῦ Πολυγνώτου, διότι σώζεται περὶ αὐτοῦ ἐπί-
γραμμα τοῦ ποιητοῦ Σιμωνίδου, ἀποθανόντος ἐν Ὀλυμ.
78, α. ⁽¹⁾. Ἐμιμεῖτο δὲ καὶ τὸν ῥυθμὸν τοῦ Πολυγνώ-
του, «εἰς τὴν ἀκρίθειαν, πάθος, καὶ ἡθος, καὶ σχημάτων χρῆ-
σιν, ἱματίων λεπτότητα, καὶ τὰ λοιπὰ, πλὴν τοῦ μεγέθους»,
λέγει ὁ Αἰλιανός ⁽²⁾, μέγεθος ἐννοῶν τὸ ἡθικόν, συγ-
χρόνως δ' ἔσωσ καὶ τὸ τῶν διαστάσεων· διότι, ὡς εἶδο-
μεν ⁽³⁾, περὶ Πολυγνώτου λέγει ὅτι «ἔγραφε τὰ μεγάλα
καὶ ἐν τοῖς τελείοις εἰργάζετο τὰ ἄθλα»· ὁ δ' Ἀριστοτέ-
λης ⁽⁴⁾, διίσχυριζόμενος ὅτι ἀνάγκη οἱ τεχνῖται νὰ μι-
μῶνται τοὺς ἀνθρώπους «ἢ βελτίονας, ἢ χείρονας, ἢ καὶ
τοιούτους», δηλαδὴ ὅποιοί εἰσι, προστίθῃσιν, ὅτι ὁ μὲν
Πολύγνωτος παρίστα αὐτοὺς βελτίονας, ὁ δὲ Παύσων
χείρονας, ὁ δὲ Διόνυσιος ὁμοίους· δι' ἃ καὶ, κατὰ Πλί-
νιον ⁽⁵⁾, ἐπωνομάσθη ἀνθρωπογράφος, ὡς ὁ γλύπτῃς Δη-
μήτριος ἐκλήθη ἀνθρωποποιός. Ἀληθὲς ὅμως εἶναι ὅτι
ὑπὸ τινων ἢ ἐπωνυμία αὕτη ἀπεδόθη εἰς ἕτερον Διο-
νύσιον, σύγχρονον τοῦ Οὐάρωνος. Μαρτυρεῖ δ' ὁ Πλού-
ταρχος ⁽⁶⁾ ὅτι τὰ ἔργα τοῦ Διονυσίου «ἰσχυρὰ ἔχοντα
καὶ τόρον, ἐκβεβιασμένοις καὶ χαπατόροις ἔοικεν», ἔνεκα
τῆς ἐποχῆς ἀναμφιβολῶς εἰς ἣν ἀνῆκεν· ὥστε καὶ πα-
ραβάλλει αὐτὰ πρὸς τὰς τοῦ Ἀγησιλάου καὶ Ἐπαμι-
νώνδου στρατηγίας, ἃς «πολυτόνους λέγει καὶ δυσά-
γωνας», κατ' ἀντιπαράθεσιν πρὸς τὰς «βαδίας» τοῦ Τι-
μολέοντος. Ἐγραψε δὲ, κατὰ Σιμωνίδην, τὸ ἐν θύρωμα
πύλης, ἧς τὸ ἕτερον ἔγραψεν ὁ Κίμων.

⁽¹⁾ Πάρ. Μάρμ. ἀρ. 58. — ⁽²⁾ Π. Ἰ. Δ, 3. — ⁽³⁾ Ἐν
σελ. 426. — ⁽⁴⁾ Ἀριστοτ. Ποιητ. Β. — ⁽⁵⁾ 35, 37. —
⁽⁶⁾ Τιμολ. 36.

Ἐπιφανέστατος δὲ τοῦ ἐργαστηρίου τούτου τεχνίτης ἦν ὁ Ζεῦξις, ὅστις, καίτοι καταγόμενος ἐξ Ἡρακλείας ⁽¹⁾, βεβαίως τῆς Ἱταλικῆς, διότι καὶ ἐν Ἱταλίᾳ διάφορα εἰργάσθη, καὶ τοῦ ἐκ τῆς Ἱταλικῆς ἡμέρας Δημοφίλου λέγεται μαθητῆς, ἀλλ' ὡς Ἐφέσιος μᾶλλον θεωρεῖται, καὶ μνημονεύεται μάλιστα ὑπὸ Τζέτζου ⁽²⁾, διότι κατώκησε μετὰ ταῦτα ἐν Ἐφέσῳ, ὅπου ἐπὶ Ἀγησιλάου (ἐν Ὀλ. 95, δ') ὑπῆρχεν ἔδρα καλλιτεχνῶν ⁽³⁾. Κατὰ Κουϊγκτιλιανόν ⁽⁴⁾ ὁ Ζεῦξις καὶ ὁ Παρράσιος ἔζων ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, οὐ μακρὰν τῶν χρόνων τοῦ Πολυγνώτου, καὶ φαίνεται ἀπατώμενος ὁ Πλίνιος, καὶ τὸν χρόνον τοῦ θανάτου τοῦ καλλιτέχνου ἀντὶ τῆς ἀκμῆς αὐτοῦ ἐκλαμβάνων, ὅταν ἀναιρῇ τοὺς τάπτοντας αὐτὸν κατὰ τὴν 89^{ην} Ὀλυμπιάδα, καὶ διισχυρίζεται ὅτι εἰσῆλθεν ἐν Ὀλυμ. 95, δ' διὰ τῆς θύρας ἣν εἶχεν ἤδη ἀνοίξει αὐτῷ ὁ Ἀπολλοδώρος· διότι ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς λέγει κατωτέρω, ὅτι τοσοῦτον ἐπλούτησεν ὁ Ζεῦξις, ὥστε ἔδιδε τὰ ἔργα του δωρεάν, καὶ οὕτως ἐχάρισεν ἐν ἑξ αὐτῶν τοῖς Ἀκραγαντινοῖς, καὶ ἕτερον τῷ Ἀρχελάῳ. Ἀλλ' ὁ μὲν Ἀρχέλαος ἀπέθανεν ἤδη ἐν Ὀλυμ. 95, β'. ὁ δ' Ἀκράγας κατεστράφη ἐν Ὀλυμ. 98, γ'. καὶ ὁ Ἰσοκράτης ἐν τῷ περὶ Ἀντιδόσεως λόγῳ ⁽⁵⁾, γραφέντι ἐν Ὀλυμ. 96, β', φαίνεται ὁμιλῶν περὶ Ζεύξιδος, ὡς περὶ ἀποθανόντος. Ἀναφέρουσι δὲ προσέτι τὸν Ζεῦξιν καὶ ὁ Πλάτων ⁽⁶⁾ καὶ ὁ Ξενοφῶν ⁽⁷⁾, ὡς ἐνδοξον ἤδη ἐπὶ Σωκράτους, καὶ ἐκτὸς τούτων καὶ ὁ Ἀριστοφάνης ἐν τοῖς Ἀχαρνέσιν ⁽⁸⁾, δι-

(1) Pl. 35, 36, 2. - Αἰλ. Π. Γ. Δ, 12. — (2) Χιλ. II, 196. — (3) Ξεν. Ἑλλ. Γ, 4. — (4) XII, 40. — (5) § 2. — (6) Γοργ. σ. 353; - Ἰσως καὶ Πρωταγ. 318 ἀντὶ Ζεύξιππος. Ἰδ. Brunn. Gesch. D. Künstl. II, 77. — (7) Ἀπομν. Α, 4, 3. — (8) Οἰκον. 10, 1. - Συμπόσ. Δ, 63. — (8) Στ. 991.

δαχθεῖσιν ἐν Ὀλυμ. 89, γ', μνημονεύει εἰκόνας ἔρωτος
 ῥοδοστεφοῦς, ἣν οἱ σχολιασταὶ καὶ ὁ Σουίδας ⁽¹⁾ λέ-
 γουσι τοῦ Ζεύξιδος, κειμένην ἐν τῷ Ἀφροδίσιῳ τῶν
 Ἀθηνῶν.

Ὡς δ' εἶδομεν τὸν Ἀπολλόδωρον καυχώμενον, εἰς-
 ἦλθε τῷ ὄντι ὁ Ζεῦξις δι' ἧς θύρας ἐκεῖνος ἠνέωξε,
 διότι ἐπεμελήθη ἰδίως καὶ προήγαγε τὸ ὑπ' ἐκείνου
 κατὰ πρῶτον ἐφευρεθὲν σπουδαῖον μέρος τῆς τέχνης,
 τὴν σκιαγραφίαν καὶ τὸν χρωματισμὸν, καὶ ὑπὸ τινων
 μάλιστα θεωρεῖται, καθ' ἃ μαρτυρεῖ ὁ Κουίγχιτλια-
 νός ⁽²⁾, ὡς ἐφευρέτης τῶν ἀκριβῶν κανόνων τοῦ μέρους
 τούτου τῆς γραφικῆς (*Luminum umbrarumque rationem
 invenisse Zeuxis dicitur*). Ἐνεκα τούτου ἐφημίζετο ὡς εἰς
 τῶν ἐξοχωτέρων τεχνιτῶν, δι' ἣν κατώρθου ὀπτικήν
 ἀπάτην ἐν τῷ μιμήσει τῆς φύσεως, ὡς ἀποδεικνύει τὸ
 ἀνέχδοτον τοῦ διαγωνισμοῦ αὐτοῦ μετὰ τοῦ Παρόρασιου.
 Ἀφ' ἐτέρου ὁμως, ὡς πρὸς τὰς ἀναλογίας ψέγεται ὑπὸ
 Πλινίου ⁽³⁾, ὡς γράφων τὰς κεφαλὰς καὶ τὰ ἄκρα μεί-
 ζονα τοῦ δέοντος (*Reprehenditur tamen ceu grandior in ca-
 pitibus articulisque*), ὅπερ δηλοῖ ὅτι, ὡς ὁ Εὐφράνωρ ἐν
 τῇ γλυπτικῇ, ἐπρωτίμα καὶ οὗτος τὰς ἰσχυροτέρας ἀνα-
 λογίας μᾶλλον ἢ τὰς λεπτοφυεῖς παραστάσεις τῶν
 μεταγενεστέρων. Οὕτω φαίνεται κρίνων περὶ αὐτοῦ
 καὶ ὁ Κουίγχιτλιανός ⁽⁴⁾ διὰ τῶν λέξεων «Ὁ Ζεῦξις ἐπέ-
 τεινε τὰ μέλη τοῦ σώματος, θεωρῶν τὸν τρόπον τοῦ-
 τον ὡς εὐρύτερον καὶ μεγαλοπρεπέστερον, καὶ τὸν Ὀμη-
 ρον, ὡς εἰκάζεται, ἀκολουθήσας, ὅστις καὶ ἐν ταῖς γυ-
 ναιξὶ τὰς ἰσχυροτέρας μορφὰς προτιμᾷ».

Ὡς δὲ πρὸς τὴν ἔκφρασιν, ὁ Ἀριστοτέλης κρίνει ⁽⁵⁾
 ὅτι «ἡ Ζεύξιδος γραφή οὐδὲν εἶχεν ἡθος» καὶ ἂν μὲν ἐννοῇ

(1) φ. Ἀνθήμων. — (2) XII, 10. — (3) 35, 35, 2. —

(4) Ἀύτ. — (5) Παιητ. ΣΤ, 15.

ὅτι ὁ Ζεῦξις δὲν ἀπέβλεπε κυρίως εἰς τὴν ἔκφρασιν τῶν ψυχικῶν διαθέσεων, ἀλλ' ἔτεινεν εἰς τὸ νὰ παραστήσῃ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ ἀνθρώπινον κάλλος, ὡς ὁ Πραξιτέλης ἐν τῇ γλυπτικῇ, τοῦτο δύναται νὰ ἐκληφθῇ ὡς γενικὸς τῆς τάσεως αὐτοῦ χαρακτηρισμὸς, οὐχὶ δ' ὡς ἐκτίμησις ἐφαρμοζομένη εἰς ὅλα αὐτοῦ τὰ ἔργα ἀνεξαιρέτως· διότι τρόμον ἐξέφραζε καὶ τὸ πρόσωπον τῆς Ἀλκμήνης ἐν τῇ εἰκόνι τοῦ βρέφους Ἡρακλέους, κατὰ Πλίνιον (1), (*Hercules infans, dracones strangulans, Alcmena matre coram pavente et Alphitryone*), καὶ Θλίψιν παρίστα, κατὰ Τζέτζην (2), ὁ ἐν Ἐφέσῳ Μενέλαος, ὅστις κλαίων προσέφερε τῷ ἀδελφῷ του κτερίσματα. Ἄν ὁμως ὁ Ἀριστοτέλης λέγῃ ὅτι τὰ πρόσωπα τοῦ Ζεῦξιδος, ἱστορικὰ ἢ μυθικὰ, δὲν ἐξέφραζον τὸ ἐκ παραδόσεως γνωστὸν αὐτῶν ἦθος ἢ τὸν μονιμον αὐτῶν χαρακτήρα, ἢ ὅτι δὲν εἶχον ἀντικείμενα ἠθικῶς εὐγενῆ, οὐδὲ τοῦτο, κατ' ἀμφοτέρω, εἶναι δι' ἅπαντα τὰ ἔργα αὐτοῦ ἀληθές, διότι ἡ Πηνελόπη αὐτοῦ ἐφαίνετο, κατὰ Πλίνιον (3), ἡ εἰκὼν τῆς αἰδημοσύνης καὶ τῆς σεμνότητος (*in qua pinxisse mores videtur*)· ἡ δὲ εἰκὼν τοῦ Διὸς μετὰ τῶν δώδεκα Θεῶν, ἔπνεε, κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα, μεγαλοπρέπειαν, (*magnificus est Jupiter ejus in throno, adstantibus diis*), ἀναλόγως τῆς Φειδαλκῆς παραστάσεως. Αἰνίττεται δὲ πιθανῶς ὅτι αἱ συνθέσεις αὐτοῦ ἐστεροῦντο τῆς δραματικῆς ἐκείνης ἡθοποιήσεως, εἰς ἣν μάλιστα ἀπέβλεπεν ὁ Πολύγνωτος. Ἡ δ' εἰκὼν αὐτοῦ, ἥτις ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην δικαιολογεῖ τοῦ φιλοσόφου τὴν κρίσιν, ἀποδεικνύουσα ὅτι κυρίως ἐπεδίωκε τὴν παράστασιν τοῦ ὕλικου κάλλους, τῆς μορφῆς καθ' ἑαυτὴν μᾶλλον ἢ τοῦ ἦθους ἐν πράξει καὶ ἐνεργείᾳ, ἦν

(1) 35, 36, 2. — Ἰδ. νεώτ. Φιλόστρ. 5. — (2) Χιλ. Η, 196, 198. — (3) Αὐτ. — Ἰδ. Φιλόστρ. Β, 28.

ἥ ἐν τῷ ναῷ τῆς Λακινίας Ἦρας ἐν Κρότωνι ⁽¹⁾, ἥ, κατὰ Πλίνιον ⁽²⁾, ἐν Ἀκράγαντι, ὑπὸ τῶν ἀρχαίων μεγάλως θαυμασθεῖσα Ἑλένη, ἣν ἔγραψε, μιμηθεὶς κατ' ἄδειαν τῆς πόλεως δ, τι ὠραιότερον εὔρεν ἐν ταῖς ὠραιότεραις κόραις αὐτῆς, καὶ εἰς ἣν αὐτὸς ἐφήρμοξε τὸν στίχον τοῦ Ὁμήρου περὶ τῆς ἀληθοῦς Ἑλένης· «αἰνῶς ἀθανάτησθαι θεῆς εἰς ὧπα εἰσικειν» ⁽³⁾. οὐδ' ἐδείκνυσεν αὐτὴν προχειρώς εἰς ἕκαστον, ἀλλὰ μόνον ἐπὶ μισθῷ, διὸ καὶ ἡ δυσμένεια ἐπωνόμασεν αὐτὴν *εἰταίρα* ⁽⁴⁾. Αὕτη κατὰ Πλίνιον ⁽⁵⁾, μετετέθη εἴτα εἰς τὴν ἐν Ῥώμῃ στοὰν τοῦ Φιλίππου, εἰ καὶ ὁ Εὐστάθιος λέγει, ὅτι ἦν αὕτη ἐν τῇ Ἀλφειῶν στοᾷ ἐν Ἀθήναις ⁽⁶⁾. Ἦτον ὁμοῦ φιλότιμος μᾶλλον παρὰ φιλοχρήματος ὁ Ζεῦξις, διότι, ἀφ' οὗ ἐπλούτησεν, ἐδώρει, ὥς προεβρέθη, τὰ ἔργα αὐτοῦ, θεωρῶν αὐτὰ ἀνεκτίμητα, καὶ ἐχάρισε τὴν Ἀλκμήνην τοῖς Ἀκραγαντίνοις καὶ τῷ Ἀρχελάῳ τὸν Πάνα ⁽⁷⁾, ἴσως ὃν περιγράφει ὁ Φιλόστρατος ⁽⁸⁾ ὥς ὑπὸ τῶν νυμφῶν δ'εθέντα καὶ ἀποκαρθέντα ἐνώπιον τῆς φίλης αὐτοῦ Ἠχοῦς. Εἰς τὸν ναὸν δὲ τῆς Λακινίας Ἦρας ὑπῆρχον, κατὰ Κικέρωνα, καὶ ἄλλαι εἰκόνες τοῦ Ζεύξιδος.

Ἐν δὲ τῶν περιφημοτέρων ἔργων αὐτοῦ εἰς δ ὁ Λουκιανὸς ἀφιεροῖ ὀλόκληρον λόγον, τὸν ἐπιγραφόμενον Ζεῦξις, ἣν ἡ Θηλεῖα Κένταυρος, ἐπὶ χλόῃς καθημένη, καὶ θηλάζουσα δύο παιδιὰ αὐτῆς, τὸ μὲν ὥς βρέφος, τὸ δὲ ὥς πῶλον, τοῦ δασέος Κενταύρου ἐκ θυρίδος ἐπιτηροῦντος, καὶ κρατοῦντος σχύμνον λέοντος, ὥς ἵνα

(1) Cic. de inv. II, 1.· Διον. Ἀλικ. π. ἀρχ. λόγ. Ἐξετάς. σ. 68. Sylb.-Val. Max. III, 7, extr. 3. — (2) Αὐτ. — (3) Ἰλ. Γ, 156. — (4) Αἰλ. Π. Ἰ. Δ, 12. — (5) 35, 36, 2. — (6) Εἰς Ἰλ. Δ. 629. — (7) Pl. αὐτ. — (8) Φιλόστρ. Πρυσβ. Β, 14.

φωθῆσῃ τὰ νήπια. Ὑπερεπαινεῖ δ' ὁ Λουκιανὸς ἐν τῇ εἰκόνι ταύτῃ τὴν ἀρμογὴν τῆς ἀνθρωπίνης ἐπὶ τῆς ἱππείας μορφῆς, ἐτι δὲ τοῦ Κενταύρου τὴν ἀγριότητα, τῆς Κενταύρου τό κάλλος, καὶ τὴν ἔκφρασιν τῶν βρεφῶν, φιλοπαιγμόνως ἀλλὰ καὶ πεφροτισμένως ἀσφρώντων πρὸς τὸν λεοντιδοῦν. Τὴν Θηλείαν Κένταυρον παριστᾷ σωζόμενος δακτυλιόλιθος (1). ἡ δ' εἰκὼν ἀπώλετο ἐν τριχυμῷ κατὰ τὸν Μαλέαν, ἀπαγομένη ὑπὸ Σύλλα εἰς Ῥώμην, καὶ ὁ Λουκιανὸς εἶδεν ἀντίγραφον μόνον αὐτῆς ἐν Ἀθήναις. Ταύτης τῆς παραστάσεως τῆς ἀγρίας φύσεως ἀνάλογα καὶ ἄλλα, ὡς φαίνεται, ἐφιλοτέχνησεν ἔργα· διότι τοιαῦτά τινα αἰνίττεται ὁ Λουκιανὸς ἐν Τίμωνι, λέγων περὶ τοῦ φιλοσόφου Θρασυκλέους· «Ἐκπετάσας γούρ τὸν πάγονα, καὶ τὰς ὄφρῳς ἀνατείνας, καὶ βρενθυόμενός τι πρὸς αὐτὸν ἔρχεται, τιτανῶδες βλέπων, ἀποσεσοδημένος τὴν ἐπὶ τῷ μετώπῳ κόμην, αὐτοβορέας τις ἢ Τρίτων, οἶονς ὁ Ζεῦξις ἔγραψεν». Ἐπικινεῖται δ' αὐτοῦ καὶ ὁ δεδεμένος Μαρσύας (religatus) (2), οὗ ἀπομίμημα ὑποτίθεται σωζομένη τις τοιχογραφία τοῦ Ἡρακλείου (3). Ἐξωγράφει δὲ καὶ αὐτὸς οἰκίας, ὡς ὁ Ἀγάθαρχος, καὶ διὰ τὴν τοῦ Ἀρχελάου μισθὸν ἔλαβε 400 μνῶν (4).

Ἐμεγαλαύχει δὲ οὐχ ἥττον ἐπὶ τῇ τῆς τέχνης του ἐντελείᾳ, διό καὶ εἰς τὸν Ἀγάθαρχον, ἐπαινούμενον ὅτι ἐξωγράφει ταχέως, εἶπεν· «Αὐτὸς δὲ πολλῶ χρόνῳ» (5). καὶ ἐπεκάλει κατὰ τι ἐπίγραμμα (6), ἑαυτὸν ἀρίστηον, καὶ κομπαστικῶς περιεφέρετο εἰς τὰ Ὀλύμπια, ἔχων ἐπὶ τοῦ μανδύου του τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ ὄνομα χρυσοῖς γράμ-

(1) DENK. 203 - Gori, Mus. Flor. I, T. 92, 5. — (2) Pl. 35, 36, 4. — (3) DENK. 204. — (4) Αἰλ. αὐτ. ΙΔ, 17. — (5) Πλούτ. Περ. 13. - Περὶ φυλ. πλ. 94. — (6) Ἀνθολ. ΙΓ, σ. 777, στ. 99. - Ἀριστ. λόγ. π. τοῦ ἀπορθ. Β, 386.

μασιν ἐμπεποιχίλμενον, ὅπερ ἴσως ἀπ' αὐτοῦ κακῶς ἀπεδόθη καὶ τῷ Ἀπολλοδώρῳ· ὥς καὶ τὸ λόγιον «μωμήσεται τις μᾶλλον ἢ μιμήσεται» ἦν, κατὰ Πλίνιον, ἐπιγεγραμμένον εἰς εἰκόνα τοῦ Ζεῦξιδος, παριστῶσαν ἀθλητὴν, καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῶν ἔργων τοῦ Ἀπολλοδώρου.

Ὁ Πλίνιος λέγει ὅτι ὁ Ζεῦξις ἔγραφε καὶ λευκὰ μονοχρώματα (*monochromata ex albo*), σκιᾶς βεβαίως μόνον ἔχοντα· καὶ προσέτι ἀναφέρει καὶ πῆλινα αὐτοῦ ἔργα ἐν Ἀμβρακίᾳ ⁽¹⁾· ὁ δὲ Φαῖστος ⁽²⁾ διηγείται ὅτι ἀπέθανεν ὑπὸ γέλωτος ἀπέναντι εἰκόνας γραΐας ἣν ἐζωγράφησε.

Ὁ δὲ Παρράσιος, υἱὸς καὶ μαθητὴς Εὐθύνορος ⁽³⁾, ἦν Ἐφέσιος τὴν πατρίδα ⁽⁴⁾, ἀν καὶ τινες ⁽⁵⁾ λέγουσιν αὐτὸν Ἀθηναῖον, ὥς κατοικήσαντα ἴσως μετὰ ταῦτα εἰς Ἀθήνας. Ἦν δὲ σύγχρονος τοῦ Ζεῦξιδος, ζῶν περὶ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον ⁽⁶⁾, καὶ εἰς τῶν παραγωγικωτάτων ζωγράφων τῆς ἀρχαιότητος, καμπόλλους ἐργασθεῖς εἰκόνας Θεῶν καὶ ἀνθρώπων, πρὸ πάντων ὁμῶς ἡρώων. Καὶ ἐπαινεῖται μάλιστα ὑπὸ τοῦ Πλινίου ⁽⁷⁾ διὰ τὴν ἐντέλειαν εἰς ἣν προήγαγε τὸ διάγραμμα διαφόρων τοῦ σώματος μελῶν, διὰ τὴν λεπτότητα περὶ τὴν ἔκφρασιν τοῦ προσώπου, τὴν χάριν περὶ τὴν διάθεσιν τῆς κόμης, τὴν ὠραιότητα τοῦ στόματος (*argutias voltus, elegantiam capilli, venustatem oris*), καὶ ἰδίως δι' ἣν ἐπέστησε προσοχὴν εἰς τὴν τοῦ περιγράμματος ἐντέλειαν καὶ στρογγυλότητα, καὶ εἰς τὴν τῶν μορφῶν συμμετρίαν· διὸ καὶ ὁ Κουϊγκτιλιανὸς λέγει ⁽⁸⁾

(1) 35, 33, 2, 4. — (2) φ. Pictor. — (3) Πaus. A, 28. - Ἀθην. IB, 543. - Ἀρποκρ. Σουίδ. φ. Παρράσιος. - Pl. 35, 36, 1. — (4) Pl. 25, 36, 5 καὶ Στράβ. IA, 612. — (5) Senec. Controv. V, 10. - Acron εἰς Horat. IV, 6. — (6) Quinet. XII, 10. - Ξεν. Ἀπομν. I, 10. — (7) Αὐτ. — (8) Αὐτ.

ὅτι ἐκάλουν αὐτὸν νομοθέτην (*legumlatorem*), ὃ ἐστίν, ὅτι αἱ ζωγραφίαι τοῦ ἐθεωροῦντο ὡς κανόνες, καθὼς αἱ τοῦ Πολυκλείτου γλυφαί. Τὴν στρογγυλότητα δὲ ταύτην κατὰ τὸ περίγραμμα κάτωρθου βεβαίως δι' ὀρθῆς χρήσεως τῆς σκιάς καὶ τοῦ χρωματισμοῦ, ὅστις ὁμῶς δὲν διέπρεπεν εἰσέτι, ὡς μετὰ ταῦτα ἐπὶ ποικιλία. Διὰ τὸ προτέρημα δὲ τοῦτο ἐπετύγχανε θαυμασίως εἰς τὴν τῆς φύσεως μίμησιν, ὥστε καὶ ἐν διαγωνισμῷ μετὰ τοῦ Ζεύξιδος, οὗτος μὲν παῖδα παραστήσας φέροντα κάλαθον σταφυλῶν, ἠπάτησε τὰ πτηνὰ, καταβάντα νὰ φάγῃσι τοὺς βότρους, ἀλλ' ὡς ὁ ἴδιος ὠμολόγησε, μὴ φοβηθέντα τὸν φέροντα αὐτοὺς παῖδα. Ὁ δὲ Παρρῆσιος, γράψας παραπέτασμα, ἠπάτησε τὸν Ζεῦξιν αὐτόν, ἐκλαβόντα αὐτὸ ὡς ἀληθές, καὶ παρακαλέσαντα τὸν ἀνταγωνιστὴν τοῦ νὰ τὸ ἀποσύρῃ ⁽¹⁾.

Μεταξὺ τῶν θεῶν αὐτοῦ εἰκόνων ἀναφέρεται ὁ Ἑρμῆς, ὅστις ἦν ἰδίᾳ αὐτοῦ εἰκὼν ⁽²⁾, ἐτι δ' Ἑρακλῆς ἐν Λίνδῳ, ὃν αὐτὸς διέσχυρίζετο ὅτι κατ' ὄναρ ἔγραψεν, ἐπιγράφας ἐπὶ τῆς εἰκόνης.

«Ὅλος δ' ἐννύχιος φαντάζεται πολλαίς φοιτῶν

Παῖδαςίφ' δι' ἔπνον, τοῖος δ' ἐστὶν ὄραν» ⁽³⁾.

Μεταξὺ δὲ τῶν ἡρώων αὐτοῦ ἀναφέρεται ὁ Θησεύς, κατ' ἀρχὰς διατηρούμενος ἐν Ἀθήναις ⁽⁴⁾, μετὰ ταῦτα δ' ἐν Ῥώμῃ ⁽⁵⁾, ὃν ὁ Εὐφράνωρ ἐγχεύαζεν ὡς ῥόδοις τραφέντα ⁽⁶⁾. Ὁ δ' υἱὸς αὐτοῦ, τὸν παράφροννα προσποιούμενος ⁽⁷⁾, Φιλοκτήτης, περιγραφόμενος ὑπὸ ἐπιγράμματος ⁽⁸⁾, ἐν ᾧ μεταξὺ ἄλλων λέγεται· «Ἐν ὄφθαλμοῖς ἐσκληκόσι κωφὸν ὑποικεῖ δάκρυ», ὡς καὶ ἐν ἐτέ-

(1) Pl. 35, 36, 4. — (2) Θέμιστος, ΙΔ. — (3) Ἀθῆν. ΙΒ, 537. — Pl. 35, 36, 5. — (4) Πλούτ. Θησ. 4. — (5) Pl. αὐτ. —

(6) Πλούτ. πότ. Ἀθ. σ, 346. — (7) Πλούτ. π. ποιητ. ἀκρ. 18.

— (8) Γλῆκκου. Annal. II, 348, ἀρ. 5.

ρω ἐπιγράμματι ⁽¹⁾, μὴ ὀνομάζοντι ὁμῶς τὸν ζωγραφον, «Πᾶσι φαίνειν ἄλλος ἐόν... ἄγρια κομόωσαν ἔχει τρίχα... δέσμα κατεσκληκὸς φέρει καὶ ρικνόν... δάκρυα δὲ ξηροῖσιν ὑπὸ βλεφάροισι παγέοντα ἴστανται». Κατὰ Σενέκαν ⁽²⁾ ἔγραψε Προμηθεῖα, ἀντιγράφας αὐτὸν κατ' αἰχμάλωτον Ὀλύνθιον, ὃν ἔλαβε παρὰ τοῦ Φιλίππου, καὶ ἐθανάτωσεν ἐπὶ τούτῳ ἐν βασάνοις· καὶ τὴν μὲν εἰκόνα ἀνέθηκεν εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς, αὐτὸς δὲ κατηγορήθη ἐπ' ἀνοσιότητι. Ἀλλὰ τὸ διήγημα τοῦτο προσκρούει εἰς πᾶσαν πιθανότητα, καὶ εἰς αὐτὴν τὴν χρονολογικὴν, διότι ὁ Παρρᾶσιος δὲν ἠδύνατο νὰ ζῇ καὶ ἐργάζεται ἐτι ἐν Ὀλυμ. 108, 6', τῇ ἐποχῇ τῆς ἀλώσεως τῆς Ὀλύνθου. Παρήχθη δὲ, ὡς φαίνεται, ἐκ τοῦ θαυμασμοῦ ὃν ἐνέπνεεν ἡ τοῦ Προμηθεὺς εἰκὼν, ὡς ἐμυθεύθη ἐν νεωτέροις χρόνοις καὶ περὶ Μιχαὴλ Ἀγγέλου ὅτι ἐσταύρωσεν ἄνθρωπον, ὅπως γράφη τὸν ἐν Νεαπόλει ἐσταυρωμένον αὐτοῦ. Προσέτι δὲ πᾶσιν ἡ διήγησις τοῦ Σενέκου ἔχει χαρακτηῖρα, καὶ πιθανῶς σκοπὸν ἀπλοῦ ῥητορικοῦ γυμνασματος. Τὸν ὑπὲρ τῶν ὀπλων ἀγωνὰ τοῦ Αἰῶνος παραστήσας ἐν διαγωνισμῷ πρὸς τὸν Τιμάνθη, ἡττήθη, καὶ ἔλεγεν «οὐκ ἄρξομαι νικηθεὶς ἐγὼ, ἀλλ' ὅτι Αἴας δευτέρου ἡττήται» ⁽³⁾. Δύο παῖδες αὐτοῦ ἀναφέρει ὁ Πλίνιος ⁽⁴⁾, ἐκφράζοντας τὴν παιδικὴν ἀφέλειαν καὶ ἐμπιστοσύνην, καὶ δύο πολέμιους τὰς ὁρμῶντας, ὧν ὁ μὲν φαίνεται ἰδρῶν, ὁ δὲ καταθέτων τὰ ὄπλα, καὶ σχεδὸν ἀκούεται πνευστιῶν.

Ἐκ τούτων φαίνεται ἐξαγομένον τὸ γενικὸν συμπέρασμα, ὅτι ὁ Παρρᾶσιος διεκρίνετο μᾶλλον εἰς παράστασιν πάθους ἢ ἥθους, ἥτοι τῶν στιγμαίων μᾶλλον

⁽¹⁾ Ἰουλιανοῦ Αἰγ. αὐτ. 490, ἀρ. 27.—⁽²⁾ Controv. V, 10.

⁽³⁾ Αἰλ. Π. I. IB, 11. - Αἰ. IB, 543. - Pl. 35, 36, 5. —

⁽⁴⁾ Αὐτ.

τῆς ψυχῆς κινήσεων ἢ τῆς σταθερᾶς αὐτῆς διαθέσεως. Παράδοξον αὐτοῦ εἰκόνα ἀναφέρει ὁ Πλίνιος (1), περι-
στῶσαν τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων, κατὰ παντοῖα, διά-
φορα, καὶ ἀλλήλοις ἀντίθετα χαρακτηριστικά (varium,
iracundum, injustum, inconstantem, eundemque exorabilem,
clementem, misericordem, gloriosum, excelsum, humilem, fe-
rocem, fugacemque). Καὶ ἐφρόνησαν μὲν τινες (2), ὅτι
πάντας τούτους τοὺς χαρακτῆρας ἐδυνήθη ὁ Παρρά-
σιος νὰ ἐπιτυπώσῃ εἰς μίαν μορφήν, ὡς ἐν Ξενοφῶντι (3)
ὁμολογεῖ αὐτὸς τῷ Σωκράτει ὅτι δύναται νὰ ἐκφράσῃ
αὐτοὺς ἡ τέχνη· ὁ δὲ Quatremère de Quincy (4), θεωρῶν
ὡς ἀδύνατον τὴν τοιαύτην παράστασιν, φρονεῖ ὅτι ἴσως
ὁ Παρράσιος ἔγραψε γλαῦκα ἔχουσαν κεφαλὰς δια-
φόρων ζώων, ὡς ἄλλοι (5) ἄλλα περὶ τῆς εἰκόνης ταύ-
της ἐγνωμάτευσαν. Ἀλλὰ τούτων πάντων εὐλογοφα-
νέστερον ἴσως εἶναι ὅτι ὁ Παρράσιος, ἐν ἱστορικῇ τινι
μεγαλογραφίᾳ, ἡ ἐν σειρᾷ ἱστορικῶν συνθέσεων, παρέ-
στησε δραματικῶς, ὡς ἦν αὐτῷ ἴδιον, τοὺς διαφόρους
τούτους χαρακτῆρας τοῦ δήμου, κατ' αὐτοὺς διαφορῶς
τὸ αὐτὸ πρόσωπον διαμορφώσας.

Ἄλλαι δὲ τοῦ Παρράσιου εἰκόνες μνημονεύονται,
οὐδὲν ὁμῶς προσθέτουσαι εἰς ἐκτίμησιν τῆς τέχνης αὐ-
τοῦ, Ἡ ρ α κ λ ῆ ς μ ε τ ᾶ Π ε ρ σ ε ῶ ς κ αὶ Μ ε-
λ ε ᾶ γ ρ ο υ, εἰδὼν ἐν Ῥόδῳ, δις κεραυνωθεῖσα καὶ οὐδὲν
παθεῦσα (6), Τ ῆ λ ε φ ο ς μ ε τ' Ἀ χ ι λ λ έ ω ς, Ἀ γ α μ έ μ ν ο-
ν ο ς καὶ Ὀ δ υ σ σ έ ω ς, ἥ τ ο ι Τ η λ έ φ ο υ ἱ α σ ι ς (7), Α ἱ ν ε ἱ α ς
μ ε τ ᾶ Δ ι ο σ κ ο ῦ ρ ω ν, Φ ἱ λ ι π π ο ς (κωμικὸς ποιητής),
Δ ι ό ν υ σ ο ς καὶ Ἀ ρ ε τ ῆ (8), ἄγνωστον ἂν ἐν τῷ αὐ-
τῷ πίνακι, Θ ρ ᾶ σ α τροφὸς μετὰ παιδίου, Ἰ ε ρ ε ῦ ς

(1) Pl. αὐτ. — (2) Brunn, Gesch. d. Künstl. II, 109. —

(3) Ἀπομν. Γ, 10. — (4) Mém. de l'Ac. 1822. — (5) Ἰδ. Pauly,
Realencycl. φ. Παρράσιος. — (6) Pl. αὐτ. — (7) Αὐτ. — (8) Αὐτ.

τῆς Κυβέλης, τιμηθεὶς 15 χιλ. δραχμῶν, καὶ ἀγο-
ρασθεὶς ὑπὸ Τιβερίου· ἕτερος ἱερεὺς μετὰ παιδίου φέ-
ραντος στέμμα καὶ θυμιατήριον⁽¹⁾, ναύαρχος θωρα-
κισφόρος⁽²⁾ καὶ προσέτι ἐλαφραὶ μικρογραφίαι,
δι' ὧν διετῆρει τὴν φαιδρότητα τῆς φρενός του⁽³⁾, διότι,
κατὰ Θεόφραστον⁽⁴⁾, εἰργάζετο «οὐκ ἀηδῶς, ἀλλὰ ῥα-
δίως καὶ ἄδων».

Ὁ Παρράσιος ἐν τῇ νεότητί του πάντως, ἐχάραξε
τὴν Κενταυρομαχίαν, ἣν ὁ Μῦς ἐτόρευσεν ἐπὶ
τῆς ἀσπίδος τῆς προμάχου Ἀθηνᾶς⁽⁵⁾.

Ἦν δὲ καὶ ὁ καλλιτέχνης οὗτος, ὥς καὶ ὁ ἀντίπα-
λος αὐτοῦ Ζεῦξις, καὶ πολὺ ὑπὲρ ἐκείνον, πλήρης κόμ-
που καὶ τύφου, ἐκαυχᾶτο ὅτι κατήγετο ἀπὸ τοῦ Ἀπόλ-
λωνος, ἴσως διότι Παρράσιος ἦν ἐν τῶν τοῦ Ἀπόλλω-
νος ἐπιθέτων⁽⁶⁾, ἐπέγραψεν ἑαυτὸν ἐπὶ τῶν ἰδίων εἰκό-
νων, ἰδίως τῶν ἐν Λίνδῳ, «ἀβροδιαίτων», ὅπερ κομφός
τις παρωδῶν μετέγραψεν εἰς ῥαβδοδιαίτων⁽⁷⁾, καὶ ἐν
τοῖς εἰς ἑαυτὸν ἐπιγράμμασιν ἐκηρύττετο «πρῶτα φέρων
τέχνης», καὶ διίσχυρίζετο «τέχνης εὐρίσθαι τέμματα», καὶ
ὅτι δι' αὐτοῦ τῇ γραφικῇ «ἀντιπέρβλητος πέπηγετ' οὖρος»,
ὅθεν καὶ παρ' Ἀθηναίῳ λέγεται «παρὰ μέλος περὶ τὴν
γραφικὴν τρυφήσας», ὅπερ ἐκφράζει καὶ ὁ Πλίνιος διὰ
τῶν λέξεων⁽⁸⁾: «Nemo insolentius et arrogantius usus est
gloria artis».

Εἰς τὸ αὐτὸ ἐργαστήριον ἀνήκει καὶ ὁ περιφημότα-
τος πάντων τῶν ἀρχαίων ζωγράφων, Ἀπελλῆς ὁ
Πυθίου, Κολοφώνιος, κατὰ Σουίδα, Ἐφέσιος δὲ λε-
γόμενος ὑπὸ Στράβωνος⁽⁹⁾ καὶ Λουκιανοῦ⁽¹⁰⁾, καὶ Κῶος

(1) Τζέτζ. Χιλ. Η, 198. — (2) Pl. αὐτ. — (3) Αὐτ. —

(4) Αἰλ. Π. I. Θ, 11. - Ἀθῆν. IB, 543. — (5) Πaus. A, 28.

(6) Αὐτ. Θ, 38. — (7) Ἀθῆν. IB, 543. - IE, 687. — (8) 35,

36, 5. — (9) ID, 642. — (10) π. τοῦ μ. ῥηδ, πιστ. διαβ. 2.

ὑπὸ Πλινίου (1) καὶ Ὀβιδίου (2), πιθανῶς διότι, ἐν μὲν Ἐφέσῳ ἦν ἡ ἐδρα τοῦ Ἰωνικοῦ ἐργαστηρίου, καὶ αὐτοῖσι ἐδιδάχθη ὁ Ἀπελλῆς ὑπὸ τινα ζωγράφον Ἐφρον, ἡ δὲ Κῶς ἐκέκτητο τὴν κυριωτέραν αὐτοῦ εἰκόνα (3). Ἐμαθήτευσεν δὲ καὶ παρὰ τῷ Ἀμφιπολίτῃ Παμφίλῳ ἐν Σικυῶνι, διδάκτρα δούς, κατὰ Πλίνιον (4) τάλαντον, πρὸς 500 δραχ. ἐτησίως, ὅπερ παρατείνει τὴν μαθητείαν αὐτοῦ ἀπιθάνως εἰς 12 ἔτη, ἐν ᾧ ὁ Πλούταρχος (5) λέγει· «Ὡστε καὶ Ἀπελλῆν ἐκεῖνον ἤδη θανατούμενον, ἀφικέσθαι καὶ συγγενέσθαι τοῖς ἀκράδαις ἐπὶ τάλαντῳ, τῆς δόξης μᾶλλον ἢ τῆς τέχνης δεόμενον μεταλαβεῖν». Ὅπως δὲ ἦτορ ὁμοῦς ἐμεινεν ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐν Σικυῶνι· διότι αὐτοῖσι ἐζωγράφησε μετὰ τοῦ Μελάνθου τὸν τύραννον Ἀρίστρατον, σύγχρονον τοῦ Φιλίππου, ἐζωγράφησε δὲ πολλάκις καὶ αὐτὸν τὸν Φίλιππον (6), μεταβάς ἴσως εἰς Μακεδονίαν, τὴν πατρίδα τοῦ διδασκάλου του· ἐπέζησε δὲ καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Ἀλέξανδρον, ἐργαζόμενος καὶ ἐπὶ τῶν διαδόχων. Οὕτως ἀνέπτυξεν ὁ Ἀπελλῆς τὴν εὐφυίαν του, εἰς δύο ἐργαστήρια μαθητεύσας, τότε Ἰωνικὸν καὶ τὸ τῆς Σικυῶνος, καὶ προσεκτήσατο ἀμφοτέρων τὰς ἀρετάς. Ἐκαλλιέργησε δ' αὐτὰς εἰς βαθμὸν ὑπέρτατον διὰ τῆς μεγίστης ἐπιμελείας του, διότι κατὰ Πλίνιον (7), οὐδ' ἡμέρα ἄφηκε νὰ παρέλθῃ χωρὶς νὰ χαράξῃ γραμμὰς τινάς, εἴτε ἐννοεῖ ὁ συγγραφεὺς ὅτι καθ' ἑκάστην εἶχεν ὅρον νὰ ζωγραφῇ τι, εἴτε ἐν στενωτέρᾳ σημασίᾳ αἰνίττεται ὅτι ἦγε καθ' ἑκάστην γραμμὰς πρὸς ἐξάσκησιν τῆς χειρὸς του εἰς τὸ στοιχειωδέστατον τοῦτο μέρος τῆς τέχνης, διὸ καὶ τοσαύτη ἦν ὡς πρὸς τοῦτο ἡ ἐπιδεξιότης του, ὥστε διὰ

(1) 35, 36, 10. — (2) A. A. III, 404. — Pont. IV, 1, 29.
— (3) Σουῖδ. — (4) 35, 36, 8. — (5) Ἀρατ. 13. — (6) Pl.
34, 36, 16. — (7) 35, 36, 12.

τῆς λεπτότητος τῆς γραμμῆς του ἐγνωρίσθη ὑπὸ τοῦ Πρωτογένους. Ἀναδειχθεὶς δὲ διὰ τῆς ἐνδελεχοῦς σπουδῆς καὶ διὰ τῶν ἐμφύτων αὐτῷ προτερημάτων ὁ ὕπατος τῶν ἀρχαίων ζωγράφων, εἶχε καὶ τὸ ἀληθὲς γνῶρισμα τῶν μεγάλων ἀνδρῶν, τὴν μετριοφροσύνην, ὥστε καὶ ἐκήρυττεν ἀνωτέρους ἑαυτοῦ τὸν **Μελάνοιν** (κατὰ τὰ ἄριστα τῶν τοῦ Πλινίου χειρογράφων, ἀντὶ τοῦ συνήθως φερομένου, ἄλλως ἀγνώστου, Ἀμφίνονος) διὰ τὴν διασχευὴν καὶ διάταξιν τῶν ἀντικειμένων (de dispositione), καὶ τὸν Ἀσκληπιόδωρον διὰ τὴν συμμετρίαν τῆς ἀπ' ἀλλήλων ἀποστάσεως, ἴσως καὶ τῆς ἐσοχῆς καὶ ἐξοχῆς, τῆς διοφείως αὐτῶν (de mensuris, hoc est quanto quid a quoque distare deberet) ⁽¹⁾. Ἐκ τῆς αὐτῆς δ' ὁρμώμενος διαθέσεως ἐπέγραφεν ἐπὶ τῶν ἔργων του «ἐποίει» πάντοτε, καὶ οὐχὶ «ἐποίησεν», ὡς δῆθεν οὐδέποτε θεωρῶν αὐτὰ ὡς συντετελεσμένα καὶ ἄρτια. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον λέγεται ὅτι ἤκουε καὶ παντὸς τὴν περὶ τῶν ἔργων του γνώμην, ὀπίσω παραπετάσματος χρυπτόμενος, ἐξ οὗ καὶ τὸ ἀνέκδοτον ὅτι, ἐμβαδοποιοῦ κατηγορήσαντος τὰ ὑποδήματα ἐν τινι εἰκόνι, διώρθωσεν αὐτὰ ὁ ζωγράφος. Ἐνθαῤῥυθέντος δὲ τοῦ ἐμβαδοποιοῦ εἰς ἐπικρίσεις καὶ τοῦ ποδός, τῷ εἶπεν ὁ Ἀπελλῆς τὸ παροιμιῶδες «μέχρις ἐμβάδος».

Τὸ πρῶτιστον δὲ, καὶ αὐτῷ ἰδιάζον προτέρημα, ὁ αὐτὸς ἑαυτῷ σύννοιδε καὶ ὠμολόγει, ἦν ἡ χάρις καὶ ἡ τῆς χειρὸς ἐλαφρότης. Ἐθεώρει δ' αὐτὴν ὡς ἰδιότητα τοῦ καλλιτέχνου τοσοῦτον σπουδαίαν, ὥστε ἔλεγε περὶ Πρωτογένους, ὃν ἄλλως ἐθαύμαζεν, ὅτι ἐν μόνον εὑρισκεν αὐτῷ ἐλάττωμα, ὅτι δὲν ἤξευρε νὰ παύῃ ἐν καιρῷ τὴν ἐργασίαν (quod manum ille de tabula non sciret tolere) ⁽²⁾. Ἐνόει δὲ διὰ τούτου νὰ ψέξῃ αὐτὸν ὡς καταπόνως ἐρ-

(1) Pl. 35, 36, 10.— (2) Αὐτ.

γαζόμενον, οὐχὶ δὲ ὡς βραδυγράφον, διότι ἐξ ἐναντίας δὲν ἐπὶ τὴν ταχυγραφίαν, καὶ εἰς ζωγράφον καυχώμενον ὅτι ἔγραψεν εἰκόνα τινὰ ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ, «τὸ βλέπω, ἀπεκρίθη, καὶ ἀπορῶ πῶς δὲν ἔγραψες περισσοτέρας» (1).

Τῆς δὲ χάριτος αὐτοῦ παραστάτις ἦν ἀναμφιβόλως ἡ ἐνδεδυμένη αὐτοῦ Χάρις, ἣν ἔγραψεν ἐν Σμύρνῃ (2). ἀλλὰ τὸ θαυμασιώτατον αὐτοῦ προῖόν ἦν ἡ ἀναδυομένη Ἀφροδίτη, εἰκὼν τῆς Φρύνης, προκυψάσης τῶν κυμάτων κατὰ τὰ Ἐλευσίνια καὶ τὰ Ποσειδόνια (3), ἡ τῆς Καμπάσπης ἢ Παγκάστης (4), ἐρωμένης τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἣν ὁ μεγαλόφρων Βασιλεὺς παρεχώρησεν εἰς τὸν ἐρασθέντα αὐτῆς καλλιτέχνην. Ταύτην ἀγοράσαντες οἱ Κῶιοι, κατέθεσαν εἰς τὸ Ἀσκληπιεῖον, ὅθεν καὶ «γράφμα Κῶιον» λέγεται παρὰ Καλλιμάχῳ (5). Ὁ δ' Αὐγουστος, ἀφείς τοῖς Κῶιοις 100 ταλάντων φόρον, τὴν ἐξηγόρασε δι' αὐτῶν, καὶ τὴν κατέθηκεν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Καίσαρος, ὡς γενάρχιν τῶν Ἰουλείων (6). Ἐνταῦθα δὲ, φθαρεῖσαν, οὐδεὶς ζωγράφος ἐτολμήσεν νὰ τὴν ἐπιδιορθώσῃ, καὶ ἐπὶ Νέρωνος, κινδυνεύουσαν νὰ καταστραφῇ ἐντελῶς, τὴν ἀντέγραψεν ὁ ζωγράφος Δωρόθεος. Ὁμοίως δὲ καὶ ἑτέρα, ἔτι ὠραιότερα Ἀφροδίτη, ἥς ἀποθνήσκων ἀφῆκεν ἐν Κῳ μόνην τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ στήθος ὁ Ἀπελλῆς, ἔμεινε διὰ τὸν αὐτὸν λόγον πάντοτε ἀτελής (7). Περὶ τῆς ἀναδυομένης πολλοὶ πολλὰ ἔγραψαν, καὶ ὁ Πλίνιος λέγει ὅτι τὴν δόξαν αὐτῆς ὑπερέβη ἡ δόξα τῶν περὶ αὐτῆς γραφέντων. Κατὰ δὲ τὰς περιγραφὰς τῶν ἐν τῇ Ἀνθολογίᾳ σωζο-

(1) Πλ. π. ἀγ. σ. 6. — (2) Πλυσ. Θ, 35. — (3) Ἀθῆν. ΙΓ,

590. — (4) Pl. 35. 36, 12 καὶ 15. - Αἰλ. Π. I. ΙΒ, 35. —

(5) Ἀπόσπ. 204. — (6) Στρ. ΙΔ, 657. - Pl. 35, 36, 15. —

(7) Pl. αὐτ. • Cic. d. off. ΙΙΙ, 2. - Ad. div. I, 9, 5.

μένων καὶ εἰς αὐτὴν ἀναφερομένων πέντε ἐπιγραμμάτων (1), ἡ Θεὰ ἀνεδύετο τῶν κυμάτων, ἅτινα, σκιρτώντα περὶ αὐτὴν, ἀντεφιλοτιμοῦντο φιλοπαιγμόνως πῶς νὰ καλύψωσι τὰ ὠραῖά της μέλη· ἐμειδία, καὶ ἔχαιρον ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ· οἱ γλαυκοὶ ὀφθαλμοὶ της ἐξέπεμπον οὐρανίας ἀκτίνας· τὸ στόμα της ἠνοίγετο ὡς κάλυξ ῥόδου ἑαρινοῦ, καὶ εἰς τὰς φλέβας της ἐκυκλοφόρει ὀρόσος καὶ οὐχὶ αἷμα· Διὰ τῆς χειρὸς της ἐκράτει καὶ ἀπέματτε τὴν ξανθὴν κόμην της, καὶ ἐφαίνοντο ὡς μαργαρίται ἀποσταλάζοντες ἀπὸ νέφους χρυσοῦ. Ἀμφίβολον δ' ἂν εἰς ταύτην τὴν εἰκόνα, ἢ εἰς ἄλλην τῆς Παγκράτης, ἀναφέρεται ὁ λέγει ὁ Λουκιανός, ὅτι ὁ Ἀπελλῆς παρέστησε τὸ σῶμά της «οὐκ ἄγαν λευκόν, ἀλλ' ἐναιμον ἀπλῶς» (2).

Ἐκ τοῦ ἔργου τούτου πρὸ πάντων φαίνεται ἐξαγόμενον ὅτι ἡ γραφὴς τοῦ Ἀπελλοῦς, τῇ γλυφίδι τοῦ Πραξιτέλους ἀνάλογος, παρίστα τὸ ἀνθρώπινον κάλλος, οὐχὶ παθαινόμενον οὐδ' ἰδανικόν, ἀλλ' ἤρεμον καὶ ἀντανακλῶν τὰ ἄριστα τῆς φύσεως ὑποδείγματα, πᾶσαν δὲ τὴν ἀξίαν του ἀφ' ἑαυτοῦ ἀρυσόμενον· διὸ καὶ κατὰ Κλήμεντα (3), εἰς μαθητὴν τοῦ γράψαντα Ἑλένην, καὶ ἀποκαλέσαντα αὐτὴν πολύχρυσον, εἶπεν ἐλέγχων ὁ Ἀπελλῆς· «Μὴ δυνηθεῖς νὰ τὴν γράψῃς ὠραίαν, τὴν ἔγραψες πλουσίαν».

Τῶν αὐτῶν δ' ἰδιοτήτων καὶ προτερημάτων προΐοντα ἦσαν καὶ αἱ εἰκόνες τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἃς ἐξωγράφησεν ἐνδίδων ταῖς ἀξιώσεσι τῶν καιρῶν, πολυαριθμοτάτας, ὥστε ὁ Πλίνιος λέγει (4)· «Περὶ τὸν ἁπαριθμῶμεν ποσάκις ἐξωγράφησε τὸν Φίλιππον καὶ Ἀλέξανδρον». Τοσοῦτον δ' ἀμύμητα ἦσαν τὰ ἔργα του ταῦτα, ὥστε εἰς αὐτὸν καὶ μόνον ἐπέτρεπεν ὁ κατακτη-

(1) Πλιν. ΙΔ, 178 - 82. — (2) Εἰκ. 7. — (3) Πρωτερ. Β, 12. — (4) 35, 36, 16.

τῆς γὰ τὸν εἰκονίζῃ, ὡς εἰς τὸν Λύσιππον γὰ κατασκευάζῃ τοὺς ἀνδριάντας του. Ἡ περιφηματέρα δὲ τῶν εἰκόνων τούτων ἦν ἡ παριστῶσα τὸν Ἀλέξανδρον κεραυνοφόρον, καὶ ἐν ᾗ ὁ κεραυνὸς ἐφαίνετο μετὰ τῆς χειρὸς προέχων τοῦ πίνακος ⁽¹⁾. Ἦν δὲ τοῦτο ἀναμφιβόλως ἀποτέλεσμα οὐ μόνον τῆς καταλλήλου χρήσεως τοῦ φωτὸς, ἀλλὰ καὶ τῶν ὀρθῶν τοῦ διαγράμματος συντηρήσεων, εἰς ἃς ἐπίσης σοφὸς ἦν ὁ Ἀπελλῆς, ὡς πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀποδεικνύει καὶ ὁ εἰς αὐτὸν ἀποδιδόμενος Ἡρακλῆς, οὗ τὸ πρόσωπον ὑπεφαίνετο, καίτοι ἀνεστραμμένης οὖσης τῆς κεφαλῆς ⁽²⁾. Περιέργον δ' ὅτι, ἐν ᾧ ὁ Ἀλέξανδρος ἦν τοσοῦτον λευκός, ὥστε ἐλέγετο ὅτι εἰς τὰς φλέβας του ἐκυκλοφόρει γάλα καὶ οὐχὶ αἷμα, ὁ Ἀπελλῆς, κατὰ Πλούταρχον ⁽³⁾, παρέστῃσεν αὐτὸν ἐν τῇ εἰκόνι ταύτῃ «*φαιὸν καὶ πεπιτημένον*»· τοῦτο δ' ἴσως ἐπὶ σκοπῷ τοῦ ν' ἀναδείξῃ τὸν κεραυνὸν ζωηρότερον καὶ μᾶλλον ἐξέχοντα, ἢ πιθανώτερον ἐνεκα γενικῆς τινος μεθόδου, ἦν, κατὰ Πλίνιον ⁽⁴⁾, ἐφεῦρε, καὶ μόνος ἤξευρε νὰ ἐφαρμοζῇ ὁ Ἀπελλῆς. Συνίστατο δ' αὕτη εἰς ἐπίχρισιν τῶν εἰκόνων διὰ λεπτοτάτου τινὸς καὶ διαφανεστάτου μέλανος χρώματος, ἴσως τοῦ ἐκ κεκαυμένου ἐλέφαντος, οὗ τὴν εὕρεσιν ἐπίσης τῷ Ἀπελλεῖ ὁ Πλίνιος ἀποδίδωσι ⁽⁵⁾, πρὸς τε προφύλαξιν τῶν γραφῶν ἀπὸ κόνιος καὶ ρύπου, καὶ πρὸς μετρίασιν συγχρόνως τῆς ὑπερβολικῆς ζωηρότητος τῶν λαμπροτέρων χρωμάτων, καὶ ἐναρμονιωτέραν αὐτῶν σύμμειξιν μετὰ τῶν λοιπῶν. Ἡ εἰκὼν αὕτη κατετέθη εἰς τὸ ἐν Ἐφέσῳ Ἀρτεμίσιον, ἀγορασθεῖσα ἀντὶ τοῦ καλύψαντος αὐτὴν χρυσοῦ, ἥτοι 20 ταλάντων ⁽⁶⁾. Καί

(1) Pl. 35, 36, 15. — (2) Pl. 35, 36, 16. — (3) Ἀλέξ. 4. — (4) Pl. 35, 36, 18. — (5) 35, 25. — (6) Pl. 35, 36, 15. • Cic. in Verr. IV. 60.

ὁ μὲν Λύσιππος ἐφευγε τὸν Ἀπελλῆν, ὡς δόντα τῷ Ἀλεξάνδρῳ κεραυνὸν ἀντὶ λόγχης, τοῦ ὅπλου τῆς δόξης του ⁽¹⁾. ἀλλ' ὁ φιλόδοξος Ἀλέξανδρος δὲν δυσηρεστεῖτο ὅτι τὸν παρέστησεν ὡς Δία, καὶ ἔλεγε μάλιστα ὅτι ὑπῆρχον δύο Ἀλέξανδροι, ὁ μὲν Ἀήτιτος, αὐτὸς ὁ ἴδιος, ὁ δὲ Ἀμίμητος, ὁ τοῦ Ἀπελλοῦς ⁽²⁾. Καὶ ἔτρεφε τῷ ὄντι μεγάλην πρὸς τὸν καλλιτέχνην ὑπόληψιν καὶ ἀγάπην ὁ Βασιλεὺς, καὶ συνεχῶς ἐπεσκέπτετο αὐτὸν ἐν τῷ ἐργοστασίῳ του, ὅπου λέγεται ὅτι ἐπικρίνοντι ποτε ἀδιέστερον τὰς εἰκόνας του, «Ὁ Βασιλεῦ, τῷ εἶπεν ὁ Ἀπελλῆς», *αχθαμάλωτερον λέγε, μὴ σε οἱ παῖδες ἀκούσαντες χλευάσωσιν* ⁽³⁾, ὅπερ ὁμως, κατὰ Πλούταρχον ⁽⁴⁾, εἶπεν αὐτὸς, κατὰ δ' Αἰλιανὸν ⁽⁵⁾, ὁ Ζεῦξις, εἰς τὸν Μεγάβυζον, τὸν ἀρχιερέα τῆς Ἀρτέμιδος. Ὁμοίως διηγεῖται ὁ Αἰλιανὸς ⁽⁶⁾, ὅτι ἰδὼν ὁ Ἀλέξανδρος τὴν ἑαυτοῦ εἰκόνα, ἀλλὰ βεβαίως οὐχὶ ταύτην, ὡς φαίνεται ἐσφαλμένως ὁ συγγραφεὺς αἰνιττόμενος, ἀλλ' ἐτέραν, ἔφιππον, ὑπὸ τοῦ Ἀπελλοῦς γεγραμμένην, ὀλίγον εὐχαριστήθη πρὸς αὐτήν, ὅτι ὁ ἵππος του ὁμως προσεχρεμέτισε, καὶ τότε ὁ Ἀπελλῆς, εἰρωνευθεὶς αὐτόν, τῷ εἶπε· «Βασιλεῦ, ὁ ἵππος γραφικώτερός σου ἐστίν». Ὁ Πλίνιος ὁμως ἄλλως διηγείται καὶ τὸ ἀνέκδοτον τοῦτο ⁽⁷⁾, ὅτι ἐν συναγωνισμῷ πρὸς ἵππων παράστασιν, οἱ μὲν κριταὶ ἐκλινον πρὸς τοὺς ἀντιπάλους του, οἱ δὲ ἵπποι προσαχθέντες, πρὸς μόνον τὸν ἵππον αὐτοῦ ἐχρεμέτισαν.

Καὶ τῷ ὄντι ἡ ἄκρα ἐντέλεια εἰς ἣν προήγαγε πάντα τὰ στοιχεῖα τῆς ζωγραφικῆς, τὸ διάγραμμα, τὴν σκίασιν, τὸν χρωματισμόν, καὶ προσέτι καὶ ἡ σπουδὴ

(1) Πλούτ. π. Ἰσ. καὶ Ὁσ. σελ. 360. — (2) Αὐτ. π. Ἀλεξ. ἀρετ. Β. 335. — (3) Pl. 35, 36, 12. — (4) Πῶς ἂν τις διακρίνῃ τὸν φίλ. σ. 58. — (5) Π. Ἰ. Β, 2. — (6) Αὐτ. 3. — (7) Pl. 35, 36, 17.

αὐτοῦ περὶ τὴν ἀκριβῆ τῆς φύσεως παράστασιν, ἣν ἐπὶ
 μενον ν' ἀναδείξωσιν αὐτὸν ἐπιτηδειότερον εἰς τὴν ὁμοιο-
 γραφίαν, ὥστε καὶ ἐλέγετο περὶ αὐτοῦ ⁽¹⁾, ὅτι μετω-
 σκόπος, βλέπων τὰς εἰκόνας του, ἐδύνατο νὰ προείπῃ
 τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἀπέθανεν ἢ ἐμελλε ν' ἀποθάνῃ τὸ
 πρωτότυπον. Ἐπίσης δὲ φημίζεται περὶ αὐτοῦ, ὅτι πλεῖ-
 στας ποτὲ εἰς Ἀλεξάνδρειαν, καὶ ἐξ ἀπάτης φθονερῶν
 μοτέχνων του νομίσας ὅτι προσεκλήθη εἰς τοῦ Πτο-
 λεμαίου, ἐλθὼν παρεκάθησεν εἰς τὴν βασιλικὴν τράπε-
 ζαν. Ὀργιζομένου δὲ τοῦ Βασιλέως, καὶ ἀπαιτοῦντος
 αὐτὸν τῷ δείξει τὸν καλέσαντα αὐτὸν, λαβὼν ὁ Ἀπελλῆς
 ἰνθρακα, ἐχάραξεν ἐκ μνήμης τὴν εἰκόνα αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ
 τοίχου ⁽²⁾. ὥς ὅμοιον ἀνέκδοτον περὶ τῆς παρατηρητι-
 κῆς οἷότητος, μνήμης καὶ γραφικῆς ἱκανότητος μνη-
 μονεύεται περὶ τοῦ Ἰταλοῦ Καρράχιου, ὅστις συλλη-
 θείς ποτε ὑπὸ ληστῶν παρὰ τὴν Βολωνίαν, κατήγ-
 γειλεν αὐτοὺς εἰς τὴν ἀστυνομίαν, τὰς εἰκόνας τῶν ἐκ
 μνήμης χάραξας.

Καὶ ἄλλαι ἐφιπποὶ τοῦ Ἀπελλοῦς εἰκόνες ἀναφέ-
 ρονται, ἢ τοῦ Κλείου ὁρμῶντος εἰς μάχην, ἐν ᾗ
 αὐτὸς τῷ δίδει τὸ κράνος του ⁽³⁾, ἢ τοῦ Νεοπτολέ-
 μου καὶ ἢ τοῦ Ἀντιγόνου, ὃν, ἐτερόφθαλμον
 ὄντα, παρέστησεν οὕτως, ὥστε νὰ φαίνεται μόνον ὁ
 ὀφθαλμὸς αὐτοῦ ⁽⁴⁾. διὸ καὶ τινες εἶπον ὅτι ἐφεῦρε
 τὴν ἐν κατατομῇ (en profil) ζωγραφίαν. Ἀλλ' ὁ τρόπος
 αὗτος ἦν ἀρχαιότατα εὐρημένος, καὶ ὁ πρῶτος ἐν χρή-
 σει μάλιστα, ὁ δ' Ἀπελλῆς ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ
 ποιήσατο μόνον εὐφυᾶ χρῆσιν αὐτοῦ.

Εὐφυστάτος δ' ἦν προσέτι καὶ ἐφευρετικώτατος καὶ
 περὶ τὴν ἀλληγορίαν, ζωγραφῶν, λέγει ὁ Πλίνιος ⁽⁵⁾,

(1) Apio in Pl. 35. 36, 14.— (2) Pl. αὐτ. 15.— (3) αὐτ.
 6.— (4) Pl, 35, 35, 14. - Quinct. II, 13.— (5) Pl. 35.
 36, 17.

καὶ ὅσα εἰς ζωγραφίαν δὲν ὑποπίπτουσι (pinxit et quae
pingi non possunt). Οὕτω παρέστησεν Ἀστραπὴν, Βρον-
τὴν, Κεραυνοβολίαν, πιθανῶς φυσιογραφίας μετὰ τοῦ ἀ-
ναγκαίου χαρακτηρισμοῦ, σκιάσματος καὶ χρωματι-
σμοῦ, ἴσως δὲ καὶ μετ' ἀλληγορικῶν προσωποποιήσεων.
Τοιαύτη ἀλληγορία ἦν καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ Θριάμβου
τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐν τεθρίπῳ, ᾧ εἶπετο ὁ πύ-
λεμος, ὁπισθοδέτους ἔχων τὰς χεῖρας· τοιαύτη βε-
βαίως καὶ ἡ ἑτέρα τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰκὼν, ἡ
μετὰ τῆς Νίκης καὶ τῶν Διοσκούρων ⁽¹⁾, ἐφ' ᾧ ἀφορ-
τέρων, ὅτε ἦσαν ἐν Ῥώμῃ, ὁ Κλαύδιος ἤθελε ν' ἀντι-
καταστήσῃ, ἀντὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου, τὴν
τοῦ Αὐγούστου. Εἰς ταύτην ὁμοίως τὴν κατηγορίαν
ὑπῆγετο καὶ ἡ τῆς Διαβολῆς, εἰκὼν ἣν περιγρά-
φει ὁ Λουκιανὸς ⁽²⁾, ἀποδιδούς τὴν ἀφορμὴν αὐτῆς εἰς
τὸ ὅτι ἐν Αἰγύπτῳ ὁ ζωγράφος Ἀντίφιλος κατηγορήσας
τὸν Ἀπελλὴν ὑπὸ φθόνου ὥς συνωμόσαντα μετὰ τοῦ
ἀποστάτου Θεοδότου ἐν Τύρῳ κατὰ Πτολεμαίου, διὸ ὁ
Ἀπελλῆς κατεδικάσθη εἰς θάνατον, ἀλλὰ μαρτυρήσαν-
τος ἐνός τῶν συνωμοτῶν τὴν ἀλήθειαν, ἀπελύθη· ὅπερ
ἡ ὁρθὴ δὲν εἶναι, ἡ ἀποδεικνύει ὅτι ὁ γράψας τὴν εἰ-
κόνα ἦν ἄλλος μεταγενέστερος καὶ ἄγνωστος Ἀπελ-
λῆς, διότι ὁ Θεόδοτος ἦν ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Φιλοπά-
τορος, κατὰ τὴν 140ὴν Ὀλυμπιάδα ⁽³⁾. Παρίστατο δ' ἐν
τῇ εἰκόνι δεξιῶς ἀνὴρ καθήμενος, ἔχων ὦτα μεγάλα,
τείνων τὴν χεῖρα τῇ προσνεύουσῃ Διαβολῇ. Παρ' αὐτὸν
δ' ἐκάθηντο δύο «γυναικες ὡς δοκεῖ», ἡ α' Ἀγροία καὶ ἡ
Ῥπόληψις. Ἡ δὲ Διαβολή, γύναιον ὠραῖον, ὑπόθερ-
μον καὶ παράφορον, ὡς παριστῶσι τὴν λύσσαν, εἰς μὲν
τὴν ἀριστεράν ἐκράτει δαῖδα, διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς ἐσυρεν
ἐκ τῆς κόμης νεανίαν, μαρτυρόμενον τοὺς Θεοὺς· προη-

(1) Pl. 35, 36, 16. — (2) Pl. τοῦ μὴ ῥάδ. πιστ. Διαβολῇ.

— (3) Πολύβ. Ε, 60, 61.

γείτο δ' ἄνθρωπος ξηρὸς καὶ βλοσυρὸς, ὁ φθόνος, «ὡς γὰρ
 νεται», καὶ παρηκολούθουν ἡ Ἐπιβουλὴ καὶ ἡ Ἀπάτη,
 ὡς ἐξηγητὴς τῆς εἰκόνης ὠνόμασεν αὐτὰς πρὸς τὸν
 Λουκιανόν. Εἶπετο δὲ τέλος τεθλιμμένη καὶ μελανεί-
 μων ἡ Μετάνοια, ἔνδακρυς ἀφορῶσα πρὸς τὴν κατόπιν
 αὐτῆς ἐρχομένην Ἀλήθειαν. Ἴσως ἡ εἰκὼν αὕτη ἐγρά-
 φη μετὰ τὸ συμβάν τῆς ψευδοῦς ἐκείνης εἰς τὴν τρά-
 πεζαν προσκλήσεως.

Ἐν Ἐφέσῳ ἐγραψε καὶ Ἀρτεμὶν ὁ Ἀπελλῆς,
 μετὰ παρθένων θυουσῶν, αὐτὴν ὠραιότατην καὶ μεγί-
 στην πασῶν καὶ εἰς τὴν εἰκόνα ταύτην, κατὰ Πλί-
 νιον ⁽¹⁾, θελήσας νὰ μιμηθῇ τὸν Ὅμηρον, τὸν ὑπερέβη.
 Τινὲς ὑπέλαβον ⁽²⁾, ὅτι ὁ Πλίνιος αἰνίττεται ἐνταῦθα
 τὰ τῷ Ὁμήρῳ ἀποδιδόμενα Κύπρια, ἐν οἷς παρίστα-
 ται ἡ Ἀρτεμις εἰς τὴν θυσίαν τῆς Ἰφιγενείας, τελου-
 μένην ὑπὸ παρθένων. Ἀλλὰ πιθανώτερον εἶναι ὅτι εἶ-
 χεν ἀπλῶς ὑπ' ὄψιν τοὺς ἐπομένους στίχους τῆς Ὀδυσ-
 σεΐας ⁽³⁾.

«Πασάων δ' ὑπερ ἤγε κάρη ἔχει ἠδὲ μέτωπα»

«Ρεῖα δ' ἀριγνώτη πέλεται καλαὶ δέ ται πᾶσαι».

Ἐγραψε δὲ καὶ Τύχη ν καθημένην, λέγων ἀστεΐως
 ὅτι ποτὲ ἡ τύχη δέν ἴσταται ⁽⁴⁾, καὶ ἴσως ἐκτοτε παρί-
 στανται καθήμεναι αἱ Τύχαι τῶν πόλεων. Ἑτεραί δ' αὐ-
 τοῦ εἰκόνες μνημονεύονται, γυμνός Ἡρώς, δι' οὗ ὁ
 καλλιτέχνης «διηγωνίσθη πρὸς τὴν φύσιν», λέγει ὁ
 Πλίνιος ⁽⁵⁾. Ῥοδιός τις Ἀγγαῖος ἢ Ἀνταῖος·
 ὁ Μένανδρος, πιθανῶς ὁ ἑταῖρος Ἀλεξάνδρου,
 Σατράπης Καρίας ⁽⁶⁾, Γοργόσθενης, ὑποκριτὴς

(1) Pl. 35, 36, 17. — (2) Welcker. Nachtr. z. Tril. σελ.
 158. Ep. Cycl. σ. 309. — (3) Z, 107. — (4) Στοβ. Ἀνθ. 106,
 66. — Ἰδ. Διβ. ἐκφρ. — (5) Pl. 35, 36, 16. — (7) Αὐτ.

τραγωδίας ἐν Ἀλεξανδρείᾳ· Ἄβρων τις, ἄγνωστος, ἐν Σάμῳ· πομπή Μεγαβύζου ἐν Ἐφέσῳ (1). Ἐγραψε δὲ καὶ θνητὰ ὄντα (2), καὶ προσέτι, κατ' ἐπιγράμματα (3) τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ εἰκόνα.

Ὡς δὲ πρὸς τὸν χρωματισμὸν, ὁ Πλίνιος συγκαταριθμεῖ τὸν Ἀπελλῆν μετὰ τῶν ζωγράφων τῶν ποιουμένων χρῆσιν τεσσάρων μόνον χρωμάτων, τῆς μηλίδος (λευκοῦ), τῆς Ἀττικῆς ὥχρας (κιτρίνου), τῆς σινωπίδος (ἐρυθροῦ), καὶ τοῦ ἐλεφαντίνου (μέλανος), καὶ τ' αὐτὰ ἐπαναλαμβάνει προκειμένου περὶ τοῦ κεραυνοφόρου Ἀλεξάνδρου. Ἐννοεῖ δὲ βεβαίως ὅτι ταῦτα ἦσαν τὰ πρῶτιστα καὶ συνηθέστατα στοιχειώδη αὐτοῦ χρώματα, ἃ κατὰ παντοίους ἐποίκιλλε τρόπους· διότι ὁ Κικέρων (4), ἀποδίδους τὴν χρῆσιν τῶν τεσσάρων χρωμάτων εἰς τοὺς ἀρχαιότερους τεχνίτας, ῥητῶς λέγει ὅτι τοῦ Ἀπελλοῦς ἦν τέλειος ὁ χρωματισμὸς, καὶ ὁ Φρόντων (5) τὴν ποικιλίαν τῶν χρωμάτων ἀποδίδωσι μάλιστα εἰς τὸν Ἀπελλῆν, λέγων· «*Quid si quis Parrhasium versicolora pingere jubere aut Apellem unicolora?*»

Ὁ Ἀπελλῆς συνέγραψε καὶ περὶ τῆς τέχνης βιβλία μὴ διασωθέντα (6).

Ὁ δὲ γνωστὸς διὰ τοῦ ἐπωνύμου αὐτοῦ λόγου τοῦ Λουκιανοῦ (7) ζωγράφος Ἀετίων εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ Ἰώνιον ἐργαστήριον φαίνεται εὐλογον νὰ καταριθμηθῇ· διότι ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων καὶ Ἑστίων Ἰωνιστῶν γραφόμενος (8), διεφθάρη διαφόρως ἐν τοῖς ἡττον δοκίμοις χειρογράφοις, καὶ ἐκύρωσε τὴν ἰδέαν ὅτι ὑπῆρ-

(1) Pl. Αὐτ. — (2) Αὐτ. 35, 36, 14. — (3) Annal. III, 218, ἀρ. 314. — (4) Brut. 18. — (5) Ep. σ. 170. — (6) Pl. 35, 36, 10. — (7) Ἡρόδοτος καὶ Ἀετίων. — (8) Cic. Brut. 10. • Paradox, 5, 2. - Pl. 34, 19, - 35. 32, 36, 9.

χε καὶ ἑτερός τις καλλιτέχνης Ἑχίων⁽¹⁾. Εἰς τοῦτον ἀπεδόθησαν τὰ ὑπὸ Πλινίου λεγόμενα, ὅτι ἦτον ζωγράφος ὁμοῦ καὶ γλύπτης τῆς 107ης Ὀλυμπιάδος. Μνημονεύει δ' αὐτοῦ δις ὁ Πλίνιος μετὰ τινος, ἄλλως ἀγνώστου, ζωγράφου Θηριμάχου, καὶ ἅπαξ μετὰ τοῦ Ἀπελλοῦς, τοῦ Μελανθίου καὶ τοῦ Νικομάχου. Καὶ ὁ Κικέρων δὲ συνδέει αὐτὸν μετὰ τοῦ Νικομάχου, τοῦ Πρωτογένους καὶ τοῦ Ἀπελλοῦς. Προσέτι δ' ὁ Λουκιανὸς συγκαταριθμεῖ αὐτὸν μετὰ τῶν *«γραφῆων καὶ μάλιστα ὅποσοι αὐτῶν ἀριστοὶ ἐγένοντο»*, ὅτε μὲν μετὰ τοῦ Παρράσιου, Ἀπελλοῦς καὶ Εὐφράνορος⁽²⁾, ὅτε δὲ καὶ μετ' αὐτοῦ τοῦ Πολυγνώτου⁽³⁾, καὶ λέγει, κατ' ἀντίθεσιν, περὶ τῶν ἐπ' αὐτοῦ ζωγράφων· *«Ἐπεὶ δὲ ἄπορον νῦν εἶρεῖν τινα οὕτω γενναῖον καὶ ἀκριβῆ τὴν τέχνην»*. Ὡς ἐκ τούτων λοιπὸν ἦν ὁ Ἀετίων τῶν χρόνων τοῦ Ἀλεξάνδρου. Εἰκόνας δ' αὐτοῦ ἀναφέρει ὁ Πλίνιος⁽⁴⁾, Διόνυσον, Τραγῶδιαν καὶ Κωμῶδιαν, πιθανῶς σύμ- πλεγμα ἐν ἐνὶ πίνακι· καὶ ἐκτὸς ταύτης, Σεμίρα- μιν, *«ἀπλῆν, λέγει, κόρην, εἰς βασιλικὸν ἀναβιβαζο- μένην ἀξίωμα· γραῖαν ἔχουσαν τὰς δᾶδας, καὶ αἰδή- μονα νύμφην»*. Φαίνεται δὲ διὰ τῆς ἐκφράσεως ταύτης δύο πίνακας αἰνιττόμενος, τὸν μὲν τῆς Σεμιράμιδος, νυμφευομένης τὸν Νῆνον, καὶ οὕτω τὴν βασιλικὴν ἀξίαν περιβαλλομένης, εἰς ὃν εὐστόχως ἐδύνατο ν' ἀνήκη καὶ ἡ δαδουχος γραῖς ὡς νυμφαγωγός· τὸν δὲ, τοῦ ἄλλου ἀντίστοιχον, παριστῶντα τὴν αἰδήμονα νύμφην, αὐτὸν ἴσως ἐκεῖνον, οὗ ὁ Λουκιανὸς διετήρησεν ἡμῖν εὐτυχῶς ἐν τῷ προόρρηθέντι λόγῳ ἐκτενεστέραν καὶ χαριεστά- την περιγραφὴν, οὐ μόνον διδάσκουσιν ἡμᾶς περὶ τοῦ χαρακτήρος τοῦ καλλιτέχνου, ἀλλὰ καὶ δεικνύουσιν

(1) Ἰδ. Stark, Aacheol. Stud. σελ. 40—46. — (2) Π. τ. ἐπ. μισθ. συντ. 42. — (3) Εἰκ. 7. — (4) Pl. 35, 36, 9.

συγχρόνως ὅποια ἡ συνήθης ἰσχύότης τῶν περιγραφῶν τοῦ Πλινίου. «Θάλαμος ἐστὶ περικαλλής, (λέγει ὁ Σαμοσατεὺς εἰς τὴν θαυμασίαν αὐτοῦ περιγραφὴν, ἣν θὰ κατεστρέφομεν, ἂν ἐπεχειροῦμεν νὰ τὴν μεταφράσωμεν), καὶ κλίη ρυμφική. Καὶ ἡ Ῥωξάνη καθηται, πάγκαλόν τι χρῆμα παρθένου, ἐς γῆρ ὀρώσα, αἰδομένη ἑστῶτα τὸν Ἀλέξανδρον. Ἐρωτες δὲ τινες μειδιῶντες, ὁ μὲν κατόπιρ ἐφιστῶς, ἀπάγει τῆς κεφαλῆς τὴν καλύπτραν, καὶ δεικνυοὶ τῷ ρυμφίῳ τὴν Ῥωξάνην· ὁ δέ τις μάλα δουλικῶς ἀφαιρεῖ τὸ σάρανδαλον ἐκ τοῦ ποδός, ὥς κατακλίνοιτο ἤδη. Ἀλλος τῆς Χλαρίδος τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐπειλημμένος, ἔρως καὶ οὗτος, ἔλκει αὐτὸν πρὸς τὴν Ῥωξάνην, πάνν βιαίως ἐπισπώμενος. Ὁ βασιλεὺς δὲ, αὐτὸς μὲν στέφανόν τινα ὀρέγει τῇ παιδί· πάροχος δὲ καὶ ρυμφαγωγὸς Ἡφαιστίων συμπαρέστη, δῆδα καιομένην ἔχων, μειρακίῳ πάνν ὠραίῳ ἐπεριδόμενος. Ὑμέναιος, οἶμαι, ἐστίν· οὐ γὰρ ἐπεγέγραπτο τοῦτομα. Ἐτέρωθεν δὲ τῆς εἰκόρος ἄλλοι ἔρωτες παίζουσιν ἐν τοῖς ὀπλοῖς τοῦ Ἀλεξάνδρου, δύο μὲν τὴν λόγχην αὐτοῦ φέροντες, μιμούμενοι τοὺς ἀχθοφόρους, ὅποτε δοκὸν φέροντες βαροῖντο· ἄλλοι δὲ δύο, ἕνα τινὰ ἐπὶ τῆς ἀσπίδος κατακείμενον, βασιλέα δῆθεν καὶ αὐτὸν, σύρουσι τῶν ὀχάνων τῆς ἀσπίδος ἐπειλημμένοι. Εἷς δὲ ἐς τὸν θώρακα ἐσελθὼν, ὑπτιον κείμενον, λοχῶντι ἔοικεν, ὥς φοβήσκειν αὐτοὺς, ὅποτε κατ' αὐτὸν γένουιντο σύροντες». Ἡ παράστασις αὕτη τῶν ἐρωτιδίων παιζόντων ἐν τῷ ρυμφικῷ θαλάμῳ, δεικνύει φαιδρὰν καὶ εὐφροεντάτην τοῦ Ἀετίωνος τὴν γραφίδα. Ἦν δ' ἐκ τὸς τούτου καὶ λεπτοτάτη εἰς τὴν τοῦ κάλλους παράστασιν, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς μορφῆς τοῦ Ὑμεναίου, ἐκ τῆς αἰδήμονος ἐκφράσεως τῆς Ῥωξάνης, ἣν σημεῖοι καὶ ὁ Πλίνιος, καὶ προσέτι ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Λουκιανὸς, ὁδηγῶν ζωγράφον πῶς νὰ σχεδιάσῃ ὠραιότατην εἰκόνα, «Τὰ

ὅδ' ἔειπεν, προτείνει (1), οἷα Ῥωξάνης ὁ Ἀετίων ποιησάτω. Τοῦτον τὸν πίνακα ἐξέθηκεν ὁ Ἀετίων εἰς τὰ Ὀλύμπια, ὅπου τοσούτον ἐθαυμάσθη, ὥστε ὁ Ἑλλανοδίκης Προξενίδης ἔδωκεν αὐτῷ εἰς γάμον τὴν θυγατέρα του. Τοῦτο διηγούμενος ὁ Λουκιανὸς ἐν τῷ προῤῥηθέντι λόγῳ, ἀναφέρει τοὺς συγγραφεῖς, ὅσοι ποτὲ ἐπηνέθησαν ἐν Ὀλυμπίοις, καὶ προστίθησι· «Καὶ τί σοι τοὺς παλαιοὺς ἐκείρους λέγω σοφιστὰς καὶ συγγραφείας καὶ λογιγράφους, ὅπου καὶ τὰ τελευταῖα ταῦτα καὶ Ἀετίωνά γηοι τὸν ζωγράφον...» Τὴν δ' ἔκφρασιν ταύτην «Καὶ τὰ τελευταῖα ταῦτα» ἐκλαβόντες τινές (2) ὡς χρόνον δηλοῦσαν, εἶπον τὸν Ἀετίωνα σύγχρονον τοῦ Λουκιανοῦ. Ἀλλὰ τοῦτο ἀντιβαίνει πρὸς πάντα τὰ προῤῥηθέντα· προσέτι δὲ κατὰ τὴν δευτέραν ἑκατονταετηρίδα μετὰ Χριστόν τὰ Ὀλύμπια εἶχον παύσει ἔχοντα τὴν ἀρχαίαν Πανελλήνιον σημασίαν των. Ὡστε ἡ φράσις ἐκείνη πρέπει νὰ ἐννοηθῇ ὡς ἔχουσα συμπερασματικὴν μᾶλλον ἢ χρονικὴν σημασίαν, καὶ νὰ ἐξηγηθῇ οὕτω· «Τί λέγω περὶ συγγραφέων, ὅταν τέλος καὶ εἰς ζωγράφος ἠξιώθῃ ἐν Ὀλυμπίοις ὁμοίων τιμῶν;» Ἡ εἰκὼν αὕτη ἐπὶ Λουκιανοῦ ἦν ἐν Ῥώμῃ. Ὁ Παφαῆλος ἠθέλησε νὰ μιμηθῇ αὐτὴν κατὰ τὴν περιγραφὴν ἐν τοιχογραφίᾳ τῆς Βοργεσιανῆς στοᾶς· ἀλλὰ τὸ ἔργον αὐτοῦ ἔμεινε μέχρι σχεδιάσματος. Ἐξωγράφησε δ' αὐτὴν ὁ Σοδόμας, ἐπίσης ἐν τοιχογραφίᾳ, ἀλλ' οὐχὶ ἐφαμύλλως τῷ πρωτοτύπῳ.

Γ.

Πελοποννησιακὸν ἐργαστήριον.

Ἡ ταπείνωσις τῶν Ἀθηνῶν ἦν αὐξήσις τῆς Πελοποννήσου, καὶ ὡς ἀπὸ τῆς 94ης Ὀλυμπιάδος, ἀφ' οὗ

(1) Εἰκ. 7. — (2) O. Müller, Arch. § 211.

προσωρινῶς ἐξέλιπεν ἡ μεγάλη καλλιτεχνικὴ ἐνέργεια ἐν Ἀθήναις, εἶδομεν δραστηριώτερον ἀναδεικνύμενον τὸ ἐν Σικυῶνι τῆς γλυπτικῆς, οὕτω καὶ ζωγράφους ἐπισημοτάτους ἀπαντῶμεν ἀπὸ τῶν αὐτῶν χρόνων ἐν Πελοποννήσῳ ἀναφερομένους.

Ὡς εἰς τῶν κυριωτέρων παραστατῶν τοῦ ζωγραφικοῦ τούτου ἐργαστηρίου πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὁ Εὐφράνωρ, διότι ἦν Ἰσθμιοσ, εἰ καὶ τὸ πλεῖστον ἐν Ἀθήναις φαίνεται ἐξασκήσας τὴν τέχνην του, ὑπὸ διδάσκαλον ἐκπαιδευθεὶς τὸν Θηβαῖον Ἀριστείδην. Οὗτος, ὡς ἀνωτέρω (ἐν σελ. 414) ἐρρέθη, ἦν καὶ γλύπτης περίφημος, προσέτι δὲ καὶ τορευτῆς ἐκπωμάτων ⁽¹⁾, διὸ καὶ ὁ Κουίγ-κτιλιανός, διὰ τὴν τῆς δραστηριότητος αὐτοῦ ποικιλίαν, παραβάλλει αὐτὸν πρὸς τὸν Κικέρωνα ⁽²⁾. Περὶ αὐτοῦ ὡς ζωγράφου λέγει ὁ Πλίνιος ⁽³⁾, ὅτι πρῶτος ἐξέφρασε τὴν τῶν ἡρώων ἀξιοπρέπειαν (*Hic primus videtur expressisse dignitates heroum*), καὶ πρῶτος ἐπεμελήθη τῆς συμμετρίας (*primus . . . usurpasse symmetriam*), ἀλλ' ὅτι τὰ μὲν σώματα παρίστα ἰσχνότερα, τὰς δὲ κεφαλὰς καὶ τὰ ἄκρα ὀγκωδέστερα (*sed fuit in universitate corporum exilior et capitibus articulisque grandior*). Αὕτη φαίνεται ὅτι ἦν ἡ συμμετρία ἣν ἐπενόησεν, ἀπαραλλάκτως ὡς καὶ ὁ Ζεῦ-ξίς ⁽⁴⁾, κατὰ σύστημα ὁλως ἀντίθετον τῷ Λυσιππεῖῳ (σελ. 446), διὰ τῆς ἐξογκώσεως ταύτης τῶν ἄκρων τὰ σώματα θέλων ἰσχυρότερα ν' ἀναδείξῃ καὶ ἐμβριθέστερα. Εἰς τοῦτο δὲ πρέπει νὰ πιστεύσωμεν ὅτι κυρίως συνίστατο καὶ ἡ τῶν ἡρώων αὐτοῦ ἀξιοπρέπεια, διότι κατὰ τὴν αὐτὴν σημασίαν λέγει καὶ ὁ Κικέρων *praeditos dignitate τοὺς Κροτωνιάτας παῖδας ἐν τῇ μεγάλῃ παλαίστρᾳ* ⁽⁵⁾, καὶ διότι ἡθικῆς ἀξιοπρεπείας

(1) Pl. 35, 40, 25. — (2) XII, 10, 12. — (3) Αὐτ. —
(4) Pl. 35, 36, 2. — (5) De invent. II, 1.

ἐκφρασιν καὶ ἄλλοι πρὸ τοῦ Εὐφράνωρος εἶχον δώσει εἰς τοὺς ἥρωας.

Τέσσαρα ζωγραφικὰ ἔργα αὐτοῦ ἀναφέρει ὁ Πλί- νιος ⁽¹⁾, Ἰππομαχίαν, τοὺς Δώδεκα Θεοὺς, Θησεῖα, ἐν στοᾷ τοῦ ἐν Ἀθήναις Κεραμεικοῦ κατὰ Πausανίαν ⁽²⁾, καὶ Ὀδυσσεῖα προσποιούμενον τὸν πα- ράφρονα, ἐν Ἐφέσῳ. Ὁ Θησεὺς παρίστατο, κατὰ Pau- σανίαν, μετὰ τῆς Δημοκρατίας καὶ τοῦ δήμου, ὡς ὁ τὴν δημοκρατίαν τῷ δήμῳ δωρησάμενος· καὶ τοῦτον παρα- βάλλων ὁ Εὐφράνωρ πρὸς τὸν τοῦ Παρράσιου, ἔλεγεν ὅτι ἐκεῖνος μὲν ἐτράφη ῥόδα τρώγων, ὁ δ' ἐδικός του βόια κρέατα ⁽³⁾, αἰνιττόμενος πάντως τὴν ἰσχυροτέραν καὶ ῥωμαλεωτέραν τῶν ἔργων του ἔμφασιν, ἴσως δὲ καὶ εἰς τὸν χρωματισμὸν καὶ τὴν σκίασιν ἀφορῶν· διότι τὰ ἔργα του ῥητῶς ἐπαινοῦνται ὑπὸ Φιλοστράτου ⁽⁴⁾ διὰ τὸ εἶσχεον, τὸ εἶπνον, τὸ εἰσέχον τε καὶ ἐξέχον. Περὶ δὲ τῶν Δώδεκα Θεῶν λέγει ὁ Βαλέριος Μάξι- μος ⁽⁵⁾, ὅτι ἐξαντληθεὶς ὁ Εὐφράνωρ εἰς τὴν παράστα- σιν μεγαλοπρεπείας τοῦ Ποσειδῶνος, δὲν ἐδυνήθη νὰ παραστήσῃ καταλλήλως τὸν Δία, εἰς ὃ ὁ Εὐστάθιος ⁽⁶⁾, συγγέων βεβαίως τὰ ἀνέκδοτα, προστίθῃσιν ὅτι παρέ- στῆσε καὶ αὐτὸν ἐνθυμηθεὶς τὴν περιγραφὴν τοῦ Ὅμη- ρου. Ὁ δὲ Λουκιανὸς ⁽⁷⁾ ἐπαινεῖ τὸν χρωματισμὸν τῆς κόμης τῆς Ἥρας. Ἡ δ' Ἰππομαχία παρίστα, κατὰ Πausανίαν, νίκην Ἀθηναίων κατὰ Θηβαίων εἰς ὑπερά- σπισιν τῆς Μαντινείας, καὶ τὸν Γρύλλον τὸν Ξενοφών- τος τραυματίζοντα τὸν Ἐπαμινώνδαν ⁽⁸⁾. Συνέβη δ' ἡ μάχη αὕτη ἐν Ὀλυμ. 104, 6'. Τὴν δ' ἄλλην εἰκόνα πε-

(1) Αὐτ. — (2) Α, 3. — (3) Πλούτ. ποτ. Ἀθ. σ. 346. — Pl. αὐτ. — (4) Ἀπολλ. Τυαν. Β, 9. — (5) VIII, II, extr. 5. — (6) Ἐν Ἰλ. Α, 529. — (7) Εἰκ. 7. — (8) Πaus. αὐτ. - II, 11-9, 15.

ριγράφει ὁ Πλίνιος, ὡς παριστῶσαν τὸν Ὀδυσσεύα, ὅστις προσποιούμενος τὸν παράφρονα, ἔξευξεν εἰς τὸ ἄροτρον βόα καὶ ἵππον, ἐπὶ παρουσίᾳ ἀνδρῶν κατηφῆ τὴν ὄψιν ἐχόντων καὶ μανδύας φερόντων, καὶ τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν ἐπιστρέφοντος εἰς τὴν θήκην τὸ ξίφος. Τὴν εἰκόνα ταύτην περιγράφει καὶ ὁ Λουκιανός, καίτοι μὴ ἀναφέρων τοῦ ζωγράφου τὸ ὄνομα ⁽¹⁾· καὶ κατ' αὐτὸν οἱ μανδυοφόροι ἐκεῖνοί εἰσιν οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ Ἀγαμέμνονος, οὓς θέλει ν' ἀπατήσῃ ὁ Ὀδυσσεύς, ὅπως διαφύγῃ τὴν ἐκστρατείαν· ὁ δ' ἀρχηγὸς αὐτῶν εἶναι Παλαμίδης ὁ Ναυπλίου, ὅστις ἀρπάσας τὴν μικρὸν Τηλέμαχον, ἠπειλήσεν νὰ τὸν φονεύσῃ, καὶ οὕτως ἐκίνησε τοῦ Ὀδυσσεύς τὴν φιλοστοργίαν, προδοῦσαν τὴν ὑπόκρισιν. Ἡ δραματικὴ αὕτη σκηνή, καὶ ἡ ἐκνικῶσα τοῦ Ὀδυσσεύς συγκίνησις, καὶ ἡ μικτὴ ἐκφρασις τοῦ ἠθους αὐτοῦ, ἦσαν βεβαίως τὸ κύριον θέμα τῆς ἀξιολόγου ταύτης εἰκόνας, ἥτις ἀναμιμνήσκει πῶς τὸ ἄγαλμα τοῦ Πάριδος τοῦ αὐτοῦ καλλιτέχνου.

Κυρίως ὁμως εἶχε τὸ Πελοποννησιακὸν τοῦτο ἐργαστήριον τὴν ἔδραν τοῦ ὅπου καὶ τὸ τῆς γλυπτικῆς· καὶ ἐπειδὴ ἤρχισεν ἀκμάζον μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον, διὰ τοῦτο ἀνεπτύχθη ἐν Σικυῶνι πρὸ πάντων, καὶ οὐχὶ ἐν τῷ μετὰ τῶν Ἀθηνῶν συνταπεινωθέντι Ἀργεῖ.

Ὡς ἰδρυτῆς δ' ἰδίως τοῦ Σικυωνίου ἐργαστηρίου ἐθεωρεῖτο καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὁ Εὐπόμενος ⁽²⁾, Σικυώνιος, ὅστις ἐρωτηθεὶς τίνα εἶχε διδάσκαλον, ἀπεκρίθη «τὴν φύσιν»· καὶ ἦν, κατ' αὐτὸν τὸν Πλίνιον ⁽³⁾, σύγχρονος τοῦ Ζεύξιδος καὶ τοῦ Παρράσιου.

Τοῦτου μαθητῆς ἦν ὁ Πάμφιλος, Μακεδὼν, ἐξ Ἀμφιπόλεως, ἣ κατ' ἄλλους ἐκ Νικοπόλεως ἑλκων τὸ γένος ⁽⁴⁾, ἐγκαταστάς ὁμως εἰς Σικυῶνα, τὴν πόλιν

(1) Π. Οἰκ.—(2) Pl. 35, 36, 7.—(3) Αὐτ. 35, 36, 3.—

(4) Σούιδ. φ. Ἀπελλῆς.

τοῦ διδασκάλου του, καὶ ὡς χαρακτηῖρα τῆς τέχνης του παραδεχθεῖς, καὶ ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἀναπτύξας τὸν γενικὸν χαρακτηῖρα τοῦ Δωρικοῦ ἢ Ἀργοσικυωνίου ἐργαστηρίου, τὸν τῶν ἀκριβῶν ἀναλογιῶν, οὗ παραστάτην ἀνώτατον εἶδομεν ἐν τῇ γλυπτικῇ τὸν Πολύκλειτον. Εἰς προφύλαξιν τῆς ἐμπνεύσεως ἀπὸ τῶν εὐκόλων πα-
ραφορῶν, ἀπῆτει παρὰ τῶν ζωγράφων σπουδὴν τῶν μαθηματικῶν, καὶ ἰδίως τῆς γεωμετρίας. Φαίνεται δ' ὅτι αὐτοὶ οἱ ὀπαδοὶ τοῦ ἐργαστηρίου τούτου, βλέποντες ὅτι ἡ αὐστηρά τῶν ἀρχῶν αὐτῶν καὶ τῶν μαθηματικῶν κανόνων ἐφαρμογὴ ἐδέσμευε πολὺ τὴν τέχνην καὶ τὴν ἀπεξήραινεν, ἐνόμιζον ἀναγκαῖον, κατὰ Διογένην τὸν Λαέρτιον, ⁽¹⁾, ἐν τοῖς περὶ τέχνης συγγράμμασί των νὰ συνιστῶσιν «*αὐθάδειάν τινα καὶ σκληρότητα τοῖς ἔργοις ἐπι-
τρέχειν*», ὥστε νὰ κολάζηται ἡ αὐστηρότης τῆς χρή-
σεως τῶν ἀμεταθέτων κανόνων. Διὰ τῆς ἐπιβρότης του δὲ κατώρθωσεν ὁ Πάμφιλος νὰ γίνῃ ἡ γραφικὴ καθ' ὁ-
λην τὴν Ἑλλάδα μέρος ἀναγκαῖον τῆς ἐλευθερίου ἀγω-
γῆς, ὡς ἦν πάντοτε ἡ μουσικὴ, προσέτι δὲ ν' ἀπαγο-
ρευθῇ τοῖς δούλοις ἡ ἀσκησις τῆς προσφιλοῦς αὐτῷ τέ-
χνης, ὅπως φιλοτιμότερον ἐπιδίδωνται εἰς αὐτὴν οἱ ἐλεύθεροι. Ἐδίδασκε δ' αὐτὸς ἐπὶ μισθῷ ἑνὸς ταλάντου ἐπὶ δωδεκαετίαν τὴν τέχνην, καὶ τοσαῦτα, λέγει ὁ Πλί-
νιος, ἔλαβε παρὰ τοῦ Ἀπελλοῦς καὶ τοῦ Μελανθίου ⁽²⁾. Εἰκόνες ὀλίγισται αὐτοῦ μνημονεύονται ὑπὸ Πλινίου, ἄνευ οὐδενὸς αὐτῶν χαρακτηρισμοῦ. *Pamphili cognatio
et praelium ad Fliuntem ac victoria Atheniensium, item Uli-
xes in rate* ⁽³⁾. Καὶ *cognatio* μὲν φαίνεται δηλοῦν ὅ,τι Ἑλληνιστὶ ἡ λέξις *συγγενικόν* ⁽⁴⁾, ἥτοι οἰχογενειακὴν ἢ ἐκ καταγωγῆς ὁμοιογραφίαν. Ὁ δὲ Brunn ⁽⁵⁾ φρονεῖ, οὐχὶ ἀπιθάνως λέγων, ὅτι ἡ λέξις αὕτη ἐτέθη κατὰ

(1) Δ, 18. — (2) Pl. 35, 36. 8. — (3) Αὐτ. — (4) Αὐτ.
35, 40, 29. — (5) Gesch. d. Künstl. II, 133.

λάθος, ἀνθ' ἑτέρας τινὸς δηλούσης σύγκρουσιν, καὶ ἐπο-
μένως ὅτι ὁ Πλίνιος δύο μόνον εἰκόνας ἀναφέρει, τὴν
μὲν παριστῶσαν σύγκρουσιν, μάχην καὶ νίκην Ἀθη-
ναίων ἐν Φλίουντι, πιθανῶς ἐν Ὀλυμ. 103, γ' ⁽¹⁾, τὴν
δὲ, Ὀδυσσεά ἐπὶ τῆς σχεδίας, ἐκ τῆς Ὀδυσσεΐας. Ἰπε-
τέθη δ' ὅτι καὶ ἑτέραν αὐτοῦ εἰκόνα αἰνίττεται ὁ Ἀρι-
στοφάνης, λέγων ἐν Πλούτῳ ⁽²⁾.

«Ὅρῳ τιν' ἐπὶ τοῦ βήματος καθεδούμενον
ἱκετηρίαν ἔχοντα, μετὰ τῶν παιδίων
καὶ τῆς γυναικὸς, κ' οὐ διοίσοντ' ἀντικρυσ
τῶν Ἡρακλειδῶν εὐδ' ὅτιοῦν τῶν Παμφίλου».

Εἷς τῶν σχολιαστῶν τοῦ ποιητοῦ ἐξηγεῖ τὸ χωρίον
τοῦτο λέγων ὅτι ὑπῆρχεν ἐν Ἀθήναις εἰκὼν τῶν Ἡρα-
κλειδῶν ὑπὸ τοῦ Παμφίλου· ἀλλ' ὁ ἕτερος σχολιαστὴς
ἀποδίδωσι τὴν εἰκόνα εἰς τὸν Ἀπολλόδωρον, καὶ ὑπο-
πτεύει μὴ πρόκειται περὶ τραγικοῦ τινος ποιητοῦ, προσ-
θέτων ὁμῶς ὅτι ἐν ταῖς διδασκαλίαις τῶν χρόνων ἐκεί-
νων τοιοῦτος ποιητὴς δὲν μνημονεύεται. Διὰ ταῦτά τι-
νες ἐνόμισαν μᾶλλον ὅτι πρόκειται ἐν Ἀριστοφάνει
περὶ ὑποκριτοῦ τινος καλουμένου Παμφίλου ⁽³⁾. διότι
ἄλλως ὁ ζωγράφος ἔπρεπε νὰ ἐργάζεται ἤδη πρὸ Ὀλ.
97, γ', ὅταν ἐδιδάχθη ὁ Πλοῦτος τὸ δεύτερον. Ὁ Πάμ-
φιλος συνέγραψε καὶ περὶ ζωγραφικῆς καὶ ζωγράφων.

Μαθητὴς δὲ τοῦ Παμφίλου ἦν ὁ Σικυώνιος Μελάν-
θιος ἢ Μελανθος, κατὰ Πλούταρχον ⁽⁴⁾, ὅστις καὶ ἐν
ἰσῆ μοίρα μετὰ τοῦ διδασκάλου του τίθησιν αὐτὸν, ἐπί-
σης διδάσκαλον τοῦ Ἀπελλοῦς. Ἦν δὲ καὶ οὗτος, ὡς
καὶ ὁ διδάσκαλός του, ἐξοχὸς περὶ τὴν συμμετρίαν
(ratio) κατὰ Κουίγκτιλιανόν ⁽⁵⁾, καὶ ἡ τὸλμη ἦν, φαίνε-

⁽¹⁾ Ξεν. Ἑλλ. Ζ, 2, § 11, 19, 22. — ⁽²⁾ Ττ. 382. ἐπ. —

⁽³⁾ Welker. Griech. Trag. σ. 710. — ⁽⁴⁾ Ἀρχτ. 12—13. —

⁽⁵⁾ XII, 10.

ται, μία τῶν ιδιοτήτων τῆς γραφίδος αὐτοῦ (1), ὥστε καὶ ὁ Ἀπελλῆς ἀνεγνώριζεν αὐτὸν ἀνώτερον ἑαυτοῦ κατὰ τὴν ἐκ τοῦ προτερήματος τούτου ἐξαρτημένην διάταξιν τῶν εἰκόνων (dispositio) (2). Περί τῆς τέχνης συνέγραψε καὶ αὐτός, ἐκ δὲ τῶν εἰκόνων τοῦ μία μόνη εἶναι γνωστή, ἢ τοῦ Ἀριστράτου, τοῦ ἐπὶ Φιλίππου τυράννου τῆς Σικυῶνος, ἱσταμένου παρὰ τὸ ἄρμα τῆς Νίκης (3). Ταύτην μεγάλως θαυμάζον οἱ μετ' αὐτὸν ζωγράφοι.

Ἐπίσης τοῦ Παμφίλου μαθητῆς ἦν καὶ Πausίας ὁ Βριήτου, Σικυῶνιος, ὅστις πρῶτος, κατὰ Πλίνιον (4), ἐδοξάσθη διὰ τῆς ἐγκαυστικῆς. Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ζωγραφίας ἦν πρὸ πολλοῦ, καὶ ἐπὶ Πολυγνώτου ἤδη γνωστόν (5), καὶ συνίστατο εἰς ἀνάλυσιν χρωμάτων ἐν κηρῷ, ἐφαρμοζομένων ἔπειτα διὰ θερμῆς μεταλλίνης ράβδου εἰς τὴν εἰκόνα, ἣ ἔδιδον βαθύτητα, λαμπρότητα καὶ σύμμιξιν τῶν τόνων ἀνάλογον τῇ σημερινῇ ἐλαιογραφίᾳ, ἣτις καὶ φαίνεται τὴν ἐγκαυστικὴν ἀμέσως διαδεχθεῖσα, καὶ ἀντικαταστήσασα ἀνθ' ἐνὸς παχέος σώματος τὸ ἕτερον. Φαίνεται δ' ὅτι τὸν τρόπον τοῦτον, ἄλλοτε παρέργως ἐφαρμοζόμενον εἰς τὰς κοσμητικὰς ἐντοιχίους γραφάς, ὧν ἐγένετο χρῆσις εἰς τὴν κόσμησιν τοῦ Ἐρεχθεῖου ἐν Ὀλυμ. 92 (6), τὸν μετεχειρίσθη ὁ Πausίας σπουδαίως, καὶ κατ' ἐξοχὴν εἰς ζωγραφίαν εἰκόνων, διό καὶ ὅταν ἐπεσκεύασε τὰς ἐν Θεσπιαῖς εἰκόνας τοῦ Πολυγνώτου, ἔμεινε κατώτερος τοῦ πρωτοτύπου του, ὡς ἐργαζόμενος εἰς εἶδος ξένον τῇ τέχνῃ του. Πιθανῶς ἐνεκα τῆς εἰδικότητος ταύτης, ἐξωγράφει μικρὰ πινάκια, καὶ ἰδίως παιδίων· διὰ τοῦτο πρῶτος ἐπένοήσε νὰ ζωγραφῇ εἰκόνας εἰς τὰ φατνώματα τῶν ὀρόφων, μικρὰ ὄντα πινάκια καὶ αὐτὰ, πρὸ αὐτοῦ δι' ἀπλῶν

(1) Διογ. Λαέρτ. Α, 17. — (2) Pl. 35, 36. 10. — Ἴδε ἀνωτ. σελ. 456. — (3) Pl. Ἀρχτ. — (4) Pl. 35, 40. 40, 24. — (5) Αὐτ. 35, 40. — (6) Rang. Ant. hell. N, 51.

ἀστέρων καὶ ἀνθεμίων κοσμούμενα. Ἐπειδὴ δ' οἱ ἀντίπαλοί του τὸν κατηγόρου ὡς βραδυγράφον καὶ ἀναγκαζόμενον νὰ γράφῃ μικρὰς μόνον εἰκόνας, διότι ἡ ἐγκαυστική αὐτοῦ μέθοδος ἀπαιτεῖ μεγάλην βραδύτητα, αὐτὸς, ὅπως ἀποδείξῃ τὸ ἐναντίον, ἐζωγράφησεν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἓνα παῖδα, ὅστις θαυμασθεὶς ὠνομάσθη καὶ ἡμερήσιος. Ὡς γνήσιος μαθητῆς τῆς Σικυωνίας σχολῆς, διέπρεπε μάλιστα περὶ τὰ μέρη τῆς τέχνης τὰ ἐπὶ τῆς μαθηματικῆς στηριζόμενα, τὴν δίοψιν καὶ τὰς συντμήσεις. Οὕτως ἐν μεγάλῃ αὐτοῦ εἰκόνι, παριστώσῃ θυσίαν ταύρου, τὸν ταῦρον πρῶτος παρέστησε κατὰ μέτωπον, τοσοῦτον ἐπιτυχῶς, ὥστε διεκρίνετο, λέγει ὁ Πλίνιος, ὅλον τὸ μῆκος αὐτοῦ. Τοῦτο δ' ἦν τόσῳ μεῖζον κατόρθωμα, καθ' ὅσον ἐζωγράφησε τὸν ταῦρον ἐντελῶς μέλανα, ὥστε δὲν ἠδύνατο νὰ βοηθήσῃ τὴν δίοψιν διὰ τῆς σκιάς, ἀλλὰ πιθανῶς μόνον διὰ λάμψεων ἐπὶ τῶν προεχόντων μερῶν τοῦ στιλπνοῦ δέρματος. Ὑπάρχει δὲ καὶ ἑτέρα ἀπόδειξις περὶ τῆς μεγάλης αὐτοῦ ἱκανότητος περὶ τὸ τοιοῦτον εἶδος τοῦ χρωματισμοῦ, ἡ εἰκὼν τῆς Μέθης, ἣν ἀναφέρει ὁ Πausanias (1), ὡς γυναικὸς πινοῦσης ἐξ ὑαλίνου ποτηρίου, καὶ ἥς τὸ πρόσωπον διεφαίνετο διὰ τοῦ ὑάλου. Ἀναφέρεται δ' ἐν Ἐπιδαύρῳ, τοῦ αὐτοῦ ζωγράφου, καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ Ἑρωτος ἀφοπλιζομένου καὶ τὴν λύραν λαμβάνοντος, μαρτυροῦσα τῆς τέχνης αὐτοῦ τὴν χάριν. Ἀλλ' ἡ ἀρίστη τῆς ιδιότητος αὐτοῦ ταύτης ἀπόδειξις ἦν ἡ Στεφανόπλοχος, παριστώσα τὴν ἐρωμένην αὐτοῦ, τὴν ἀνθοπῶλιν Γλυκέραν (2), εἰκὼν περίφημος, ἥς ἀντίγραφον μόνον ἠγόρασε δύο ταλάντων ὁ Λούκουλος ἐν Ἀθήναις.

Τὰ Ἑλληνικὰ ἦθῃ εἶχον κατὰ τοὺς χρόνους τούτους πολὺ ἐκπέσει τῆς ἀρχαίας αὐτῶν αὐστηρότητος, διὸ καὶ ἡ τέχνη, πιστὴ αὐτῶν εἰκὼν, ἐγκαταλείπουσα βαλ-

(1) Ζ, 2. — (2) Pl. αὐτ.

μηδὸν τὰς σεμνὰς μεγαλογραφίας, πολλάκις ἐξώκειλεν ἤδη εἰς ἀπρεπεῖς παραστάσεις. Ἐν τῷ περὶ Σικυωνίων πινάκων συγγράμματί του ὁ Πολέμων, ὃν παραθέτει ὁ Ἀθήναιος ⁽¹⁾ ὀνομάζει τινὰς τῶν καλλιτεχνῶν Π ο ρ ν ο γ ρ ά φ ο υ ς. Καὶ ὁ μὲν Λετρόννος ⁽²⁾ διίσχυρίζεται ὅτι οὕτως ἐκαλοῦντο οἱ ἐταῖρας ζωγραφοῦντες, ὅπερ αὐτὸ τοῦτο ἤδη ἦν προσδοκοίησις εἰς τὴν τῶν ἡθῶν ἐξαχρεῖωσιν, ἢ τῆς παρακμῆς αὐτῶν ἀπόδειξις. Ἀλλ' ἀληθέστερον φαίνεται ὅτι ἄσεμνα μᾶλλον καὶ ἀκόλαστα ἔγραφον οἱ τοιοῦτοι. Μεταξὺ δ' αὐτῶν ἀναφέρει ὁ Πολέμων καὶ τινὰ ἄγνωστον ζωγράφον Π α υ σ α ν ί α ν, ὅστις φαίνεται ὢν αὐτὸς ὁ Π α υ σ ί α ς, διότι ὁ Φρόντων ⁽³⁾ ἐν ἀντιπαραθέσει τρόπον τινὰ πρὸς τὸν Εὐφράνορα, λέγει ὅτι οὐδεὶς ἠθέλεν ἀπαιτήσῃ παρὰ τοῦ Εὐφράνορος νὰ γράψῃ ἀκόλαστα (lasciva), παρὰ δὲ τοῦ Πausίου νὰ γράψῃ μάχας, δι' ὧν λόγων φαίνεται χαρακτηρίζων ἑκατέρου τὸ εἶδος.

Μαθητὴς δὲ τοῦ Πausίου ἦν ὁ Νιχοφάνης ⁽⁴⁾, ὡς ἐν τοῖς ἀρίστοις τοῦ Πλινίου χειρογράφοις γράφεται τὸ ὄνομα, ἀντὶ τοῦ ἐν τοῖς λοιποῖς παραδόξου καὶ ἥκιστα Ἑλληνικοῦ Μεχοπάνης. Ὁ Πλίνιος ἀποδίδωσιν αὐτῷ ὑπερβολικὴν καὶ κατάπονον ἐπιμέλειαν, ὑπὸ μόνον τεχνιτῶν δυναμένην νὰ ἐκτιμᾶται, προσάπτων ὁμῶς αὐτῷ καὶ τραχύτητα περὶ τὸν χρωματισμὸν καὶ ὅτι ἀφειδῶς ἐχρῆτο τῇ ὥχρᾳ. Ὡς εἰκόνας δ' αὐτοῦ ἐχούσας τὸν χαρακτῆρα τοῦτον ἀναφέρει τὴν τοῦ Σωκράτους, ἣν ὁμῶς ἐπαινεῖ κατ' ἐξαίρεσιν, ἔτι δὲ τὴν τοῦ Ἀσκληπιοῦ μετὰ τῶν τεσσάρων αὐτοῦ θυγατέρων (Υγιείας, Αἴγλης, Πανακείας καὶ Ἰασοῦς), καὶ τὴν τοῦ Ὁκνοῦ, παριστωμένου, ὡς πολλάκις ἐπὶ ἀρχαίων εἰκόνων καὶ ἀναγλύφων, ὑπὸ μορφὴν ἀνδρός

(1) IG, σ. 567. — (2) Appendice aux lettres d'un antiq. σ. 12. — (3) Epist. σ. 170, Ἐκδ. Ρωμ. — (4) Pl. 35, 40, 31.

πλέκοντος σχοινίον ἀχύρινον, καὶ ἀφιέντος τὴν ἄκραν αὐτοῦ νὰ τρώγεται ὑπὸ ὄνου ⁽¹⁾. Οὕτως εἶχε παραστήσει ἤδη αὐτὸν ὁ Πολύγνωτος ἐν τῇ Νεκυίᾳ του ἐν Δελφοῖς ⁽²⁾. Ἐν ἐτέρῳ δὲ χωρίῳ ⁽³⁾ μαρτυρεῖ ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς ὅτι ὁ Νικοφάνης εἶχε μὲν σπανίαν χάριν καὶ λεπτότητα, κατὰ δὲ τὴν ἐμβρίθειαν τῆς τέχνης καὶ τὴν εὐγένειαν (cothurnum), ὅτι πολὺ ἐλείπετο τοῦ Ζεύξιδος καὶ τοῦ Ἀπελλοῦς, εἰ καὶ καθ' ἑτέραν, ἀλλ' ἐσφαλμένην βεβαίως στιζίν, φαίνεται καὶ τὰς τελευταίας ταύτας ἀρετὰς ἀποδιδούς αὐτῷ. Ἐξ ἐναντίας δ' ὁ Πολέμων μετὰ τοῦ Πausίου περιλαμβάνει καὶ τὸν Νικοφάνην ἐν τοῖς Πορνογράφοις, καὶ φαίνεται ὅτι ἀντ' αὐτοῦ κατὰ λάθος φέρεται ἐν Πλουτάρχῳ ⁽⁴⁾ μετ' ἄλλων ἐπισήμων ζωγράφων τὸ ὄνομα Χαιρεφάνους, ὡς γράφοντος «ἀκολάστοις ἐμυλίας γυναικῶν πρὸς ἀνδρας». Ἦσκει δ' ὁ Νικοφάνης καὶ τὴν ἐγκαυστικήν, ὡς καὶ ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ, καὶ συνέγραψε καὶ περὶ τῆς τέχνης ταύτης.

Ἄλλος δὲ τοῦ Πausίου μαθητὴς ἦν καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀριστόλαος, ἐπαινούμενος διὰ τὴν αὐστηρότητα αὐτοῦ ⁽⁵⁾, ιδιότητα κοινὴν ἄλλως τε εἰς τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ Σικυωνίου ἐργαστηρίου. Τούτου μνημονεύονται Ἐπαμινώνδας, Περικλῆς, Μῆδεια, Ἀρετῇ, Θησεύς, δῆμος Ἀθηναίων, καὶ Ταύρου θυσία, ἄγνωστον ἂν ἐν μιᾷ περιεχόμενα εἰκόνη, ἣ ἐν πολλαῖς.

Τοῖς ζωγράφοις τῆς Σικυωνίας σχολῆς πρέπει νὰ συγκαταριθμηθῇ καὶ ὁ Τιμάνθης, Κύθιος μὲν, κατὰ Κουίχτιλιανὸν ⁽⁶⁾, ἀλλὰ τῇ Σικυῶνι διὰ τὴν τέχνην αὐτοῦ ἀνήκων, διό καὶ ὁ Εὐστάθιος τὸν καλεῖ Σικυώνιον ⁽⁷⁾. Κατὰ Πλίνιον δ' ἦν σύγχρονος τοῦ Ζεύξι-

(1) Pl. 35, 137. — (2) Πaus. I, 29. — (3) Pl. 35, 36, 23. — (4) Π. ἀκρ. Ποιητ. σ. 18. — (5) Pl. 35, 40, 31. — (6) Π, 13. — (7) Εἰς ἡλ. Ω, 63.

δος καὶ τοῦ Παρράσιου, ἄρα τῆς 90—100^{ης} Ὀλυμπιάδος (1). Κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα, ἐξοχος ὡς πρὸς τὴν τεχνουργίαν, ἦν ἐτι ἀνώτερος ὁ Τιμάνθης διὰ τὴν εὕρεσιν, ὥστε καὶ ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ ἐνοοῦντο περισσότερα πάντοτε τῶν ὅσα ἦσαν ἐγγεγραμμένα. Τῆς τοιαύτης μεγαλοφυΐας τὸ περιφημότερον παράδειγμα ἦν ἡ θυσία τῆς Ἰφιγενείας (2), ἐν ᾗ παραστήσας τὸν Κάλχαντα ἀθυμοῦντα, τὸν Ὀδυσσεά ἐτι μᾶλλον λυπούμενον, τὸν Αἴαντα θρηνοῦντα, καὶ τὸν Μενέλαον ἐκφράζοντα τὸν ἀνώτατον βαθμὸν τῆς θλίψεως, τὴν πατρικὴν ἀπελπισίαν τοῦ Ἀγαμέμνονος ἐθεώρησεν ὡς ἀνέκφραστον, διὸ καὶ παρέστησε τοῦτον συγκαλύπτοντα τὴν κεφαλὴν διὰ τῆς χλαμύδος του. Ἡ παράστασις αὕτη ἦν μεγαλοφυΐς ἀναμφιδόλως, καὶ ἐθαυμάσθη ὑπὸ τῆς ἀρχαιότητος. Ἀλλὰ δίκαιον εἶναι νὰ μὴ λησμονηθῇ ὅτι τὴν ιδέαν καὶ ἀφορμὴν αὐτῆς ἂν δὲν ἔλαβε παρὰ τοῦ Τιμάνθους, ἔδωκε τῷ ζωγράφῳ ὁ Εὐριπίδης διὰ τῶν ἐξῆς στίχων·

«Ὡς δ' ἐπειθερ Ἀγαμέμνων ἄναξ
ἐπὶ σφαγὰς στείχουσαν εἰς ἄλλος κούραν,
ἀνιστέραιε, κάμπαλιν στρέψας κάρη,
δάκρυα προῆξεν, ὀμμάτων πέπλον προθείς».

Ἐν Πομπηίᾳ ὑπάρχει τοιχογραφία (3) τὴν εἰκόνα ταύτην μιμουμένην, οὐχὶ ὁμῶς καὶ ἀντιγράφουσα.

Προσέτι ἔγραψεν ἐν μικρᾷ εἰκόνι Κύκλωπα κοιμώμενον· καὶ ὅπως καταστήσῃ τὸ μέγεθος αὐτοῦ ἐπαισθητόν, παρέστησε Σατύρους μετροῦντας τὸν ἀντίχειρα αὐτοῦ διὰ τῶν θύρσων των (4). Ἐπαινεῖ δὲ μεγάλως ὁ Πλίνιος καὶ ἑτέραν εἰκόνα αὐτοῦ, παριστῶσαν Ἡρώα, «ἐν ᾗ, λέγει, ἐφαίνετο περιεχομένη ἡ τέχνη τοῦ γρά-

(1) Pl. 35, 36, 3. — (2) Αὐτ. 35, 36, 6. — (3) DENK. 206. — (4) Pl. 35, 36, 6.

φειν ἀνθρώπους», καὶ ἦτις ἐπομένως ἐδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὡς κανὼν τοῖς τεχνίταις. Ἐν Ἐφέσῳ ἀναφέρει ὁ Ἰζέτιζης ⁽¹⁾ τὸν δόλιον φόνον τοῦ Παλαμήδου· ὁ δ' Αἶας αὐτοῦ ἐρίζων τῷ Ὀδυσσεὶ περὶ τῶν ὀπλῶν, ἐνίκησε τὸν τοῦ Παρράσιου ⁽²⁾.

Ὡς δὲ πρὸς τὸν χρωματισμὸν, κατατάττει τὸν Τιμάνθην ὁ Κικέρων ⁽³⁾ μετὰ τῶν ἀρχαιοτέρων ζωγράφων, τῶν ποιουμένων ἐγκρατεστέραν τῶν χρωμάτων τὴν χρῆσιν.

Δ.

Θηβῶν ἐργαστήριον.

Ἐπὶ δὲ τῆς προσωρινῆς πολιτικῆς τῶν Θηβῶν ἀνακύψεως, ἐπὶ Ἐπαμινώνδου καὶ Πελοπίδου, ἐκαλλιεργήθη καὶ ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ ἡ τέχνη ἐπὶ μικρὸν, ἀπὸ Σικυῶνος πιθανῶς προελθοῦσα.

Ὡς πρῶτος δ' ἐν αὐτῇ ἐπίσημος ζωγράφος πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὁ Νικόμαχος, υἱὸς καὶ μαθητῆς Ἀριστάρχου τινός ⁽⁴⁾, πολλὰ ἐν Σικυῶνι ἐργασθεὶς. Τοῦτον τάττουσιν οἱ ἀρχαῖοι ⁽⁵⁾ μετὰ τῶν ἐπισημοτέρων κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀκμασάντων ζωγράφων, καὶ ὁ Βιτρούδιος λέγει ⁽⁶⁾, ὅτι οὐχὶ ἀξίας, ἀλλ' εὐνῶν περιστάσεων ἔλλειψις ἦν τὸ κωλύσαν αὐτὸν νὰ φημισθῇ καταξίως. Κατὰ Πλούταρχον ⁽⁷⁾ αἱ εἰκόνες αὐτοῦ ἐκτὸς τῆς δυνάμεως καὶ τῆς χάριτος εἶχον καὶ τὸ προτέρημα ὅτι ἐφαίνοντο εὐχερῶς καὶ ῥαδίως εἰργασμένα, διὸ καὶ ὁ συγγραφεὺς παραβάλλει αὐτὰς πρὸς τοῦ Ὀμήρου τὴν ποίησιν καὶ τοῦ Τιμολέοντος τὴν στρα-

(1) Χίλ. Η, 198. — (2) Pl. αὐτ. — (3) Brut. 18. — (4) Pl. 35, 36, 22. — (5) Cic. Brut. 18. - Pl. 35, 21, 32. - Πλούτ. π. γυν. ἀρ. προοίμ. — (6) III, præf. II, 2. — (7) Τιμολ. 36.

τηγίαν. Ἐνεκα δὲ ταύτης τῆς ἐλαφρότητος τῆς γραφίδος τοῦ ἐφημίζετο ὡς ταχυγράφος, ὥστε διηγείται ὁ Πλίνιος, ὅτι λαβὼν παρ' Ἀριστράτου τοῦ τυράννου τῆς Σικυῶνος (ἐπὶ Φιλίππου) προθεσμίαν ὅπως ζωγραφήσῃ τὸ μνημεῖον τοῦ ποιητοῦ Τελέστου (ἐν Ὀλυμ. 95, γ'. ἀκμάσαντος (1), ἦλθε μόνον περὶ τὸ τέλος αὐτῆς, διό ἐθυμώθη ὁ τύραννος. Ἀλλ' ὁ καλλιτέχνης ἐπεράτωσε τὸ ἔργον ἐν δέοντι χρόνῳ, θαυμάσιον διὰ τὴν ταχύτητα οὐχ ἦττον ἢ διὰ τὴν ἐντέλειαν. Ἀλλὰ δ' ἔργα αὐτοῦ ἀναφέρονται (2) Περσεφόνῃ, Νίκῃ ὁδηγοῦσα τέθριππον εἰς τὰ ὕψη, Ἀπόλλων καὶ Ἀρτεμίδας, Μήτηρ Θεῶν, Βάκχαί, αἷς προσέρπουσι σάτυροι, Σκύλλα, παρ' ἧ Ἴσως καὶ Ὀδυσσεὺς, διότι λέγουσι καὶ περὶ αὐτοῦ ὅτι καὶ περὶ Ἀπολλοδώρου, ὅτι δηλαδὴ πρῶτος ἐφόρεσε τὸν Ὀδυσσεά τὸν ναυτικὸν πῖλον, τέλος καὶ Τυνδαρίδαί, οὓς δὲν ἐπεράτωσε (3).

Τούτου υἱὸς (4), ἡ ἀδελφὸς (5), καὶ μαθητὴς ἦν ὁ Ἀριστείδης, ῥητῶς Θηβαῖος λεγόμενος ὑπὸ τοῦ Πλινίου (6), μαθητεύσας δὲ καὶ παρά τινι Εὐξενίδῃ (7), καὶ, κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα (8), ἔξοχος μὲν εἰς παράστασιν τῶν ἡθῶν ἢ διαθέσεων (οὐχὶ τοῦ μονίμου ἡθους ἢ χαρακτῆρος) καὶ τῶν παθῶν τῆς ψυχῆς, ὑπόσκληρος δὲ τὸν χρωματισμόν. Τὸ περιφημότερον αὐτοῦ ἔργον ἦν πόλις ἐκπολιορχουμένη, καὶ ἐν αὐτῇ μήτηρ, ἣτις πληγείσα, φαίνεται φοβουμένη μὴ τὸ βρέφος αὐτῆς ἀντὶ γάλατος θηλάσῃ αἶμα ἐκ τοῦ στήθους τῆς. Εἰς τὴν εἰκόνα ταύτην, ἣν ὁ Ἀλέξανδρος ἔλαβεν εἰς Πέλλαν, ἀναφέρεται καὶ ἐν ἐπίγραμμα (9).

(1) Διόδ. ΙΔ, 46. — (2) Pl. 35, 36, 22. — (3) Αὐτ. 35, 40, 41. — (4) Αὐτ. 35, 36, 22. Χειρόγραφον Bamberg. — (5) Αὐτ. Ἀλλὰ χειρόγραφα. — (6) 7, 39. — 35, 36, 19. — (7) Pl. 35, 36, 7. — (8) Αὐτ. 35, 36, 19. — (9) Anall. II, σελ. 275, 1.

«*Ἐλκε, τάλαρ, παρὰ μητρὸς δὲ οὐκέτι μαζὸν ἀμέλξει
ἔλκυσσιν ὑστάτιον νῆμα καταφθιμένης,
ἤδη γὰρ ξιφίεσσι λιπόπνους· ἀλλὰ τὰ μητρὸς
φίλτρα καὶ εἰρ' Ἀΐδῃ παιδοκομεῖν ἔμαθε.*

Περίφημος καὶ τῇ γραφίδι τοῦ οἰκεία ἦν καὶ ἡ εἰκὼν αὐτοῦ ἢ παριστῶσα ἁ ῥ ῥ ω σ τ ο ν. Ὁμοίως καὶ ἡ περιέχουσα προσευχόμενον καὶ μονοноῦ, κατὰ Πλίνιον, φωνὴν ἀφιέντα. Προσέτι ἀδελφῇ θνήσκουσα ἐξ ἀγάπης πρὸς τὸν ἀδελφόν της, ἴσως ἡ Κανάκη, ἢ διὰ τὸν ἀδελφόν της Μακαρέα φονευθεῖσα κατὰ διαταγὴν τοῦ πατρὸς της Αἰόλου⁽¹⁾. Μνάσων ὁ τύραννος τῆς Ἑλατείας (Ὀλ. 407, δ')⁽²⁾ παρήγγειλεν εἰς τὸν ζωγράφον τοῦτον εἰκόνα παριστῶσαν μάχην Περσῶν, καὶ ἦν ἐπλήρωσε πρὸς χιλίας δραχμὰς ἕκαστον τῶν ἑκατὸν αὐτῆς προσώπων. Περιβόητος δ' ἦν καὶ ὁ Διόνυσος αὐτοῦ, περὶ οὗ ἐπεκράτησεν ἡ παροιμία «οὐδὲν πρὸς Διόνυσον», ὑπὸ τινων ὁμῶς ἀποδιδομένη τῷ Διονύσῳ τοῦ Παρράσιου. Ἀμφιβάλλεται δέ, ἂν ὁ Διόνυσος οὗτος παρίστατο μετὰ τῆς Ἀριάδνης, ὡς ὑπετέθη μαρτυρούμενον ὑπὸ τοῦ Πλινίου, ἢ ἂν μόνος, διότι τοῦ Πλινίου τὸ ἄριστον χειρόγραφον (τὸ Βαμβέργιον) ἀντὶ Ἀριάδνης φέρει Ἀρταμένης. Κατὰ Στράβωνα⁽³⁾ ὁ Πολυβίος μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κορίνθου εἶδε τοὺς στρατιώτας τοῦ Μομμίου κυβεύοντας ἐπὶ τῆς εἰκόνης ταύτης. Ὁ δὲ Πλίνιος διηγεῖται ὅτι ἠθέλησε τότε νὰ ἐξαγοράσῃ αὐτὴν ὁ Ἀτταλος ἑκατὸν ταλάντων, ἐξ οὗ ἐννοήσας ὁ Μόμμιος τὴν ἀξίαν αὐτῆς, τὴν μετέφερεν εἰς Ῥώμην, καὶ τὴν ἀνήρτησεν εἰς τὸν ναὸν τῆς Δήμητρος⁽⁴⁾, ὅπου ὁ Στράβων τὴν εἶδεν ἀκόμη, ἀλλ' ὅπου ὀλίγον μετὰ ταῦτα συνεπυρπολήθη μετὰ τοῦ ναοῦ. Ἴσως αὐτοῦ τούτου νὰ εἶναι καὶ

(1) Ἀπολλόδ. Α, 7, 5. — Καλλίμ. Ὑ. Δήμ. 100. — (2) Αἰλ. π. Ι. Γ, 19. — (3) Η, 381. — (4) Pl. 35, 8.

ὁ Ἡρακλῆς, καταπονούμενος ὑπὸ τοῦ χιτῶνος τῆς
 Δηϊανείρας, ἔργον ἀνάλογον πρὸς τὴν φύσιν τῆς γρα-
 φίδος αὐτοῦ, ὃ εἶδεν ὁμοῦ μετὰ τοῦ Διονυσίου ὁ Πολύ-
 βιος. Ἑτεραί δὲ τοῦ Ἀριστείδου εἰκόνες, ὧν μνημονεύει ὁ
 Πλίνιος εἰς «Γέρων διδάσκων εἰς παῖδα τὴν λύραν»,
 τραγικός ὑποκριτής, τέθριππα, κυνηγὸς
 μετ' ἄγρας, ἴσως ὁ ὑπὸ Φιλοστράτου τοῦ νεωτέρου πε-
 ριγραφόμενος (1), Λεόντιον, ἡ τοῦ Ἐπικούρου ἐρω-
 μένη, ὅπερ ὁμοῦ φαίνεται ἀσυμβίβαστον χρονολογικῶς,
 καὶ τέλος Ἴρις, ἥτις ἀτελής μὲν ἔμεινεν, ἀλλ' ἦν
 περίφημος καὶ αὐτή (2). Καὶ ὁ ζωγράφος οὗτος ἀνα-
 φέρεται ὑπὸ Πολέμωνος μετὰ τῶν λεγομένων Πορνο-
 γράφων (3), ὡς ἀκμάζων κατὰ τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἤθη-
 κῶς εἶχεν ἤδη ἐξαχρειωθῇ ἡ τέχνη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

Κεραμογραφία.

Ἀλλὰ πᾶσαι αἱ πρωτότυποι τῶν χρόνων ἐκεῖνων
 ζωγραφίαι ἀπώλοντο παντελῶς, καὶ αἱ σπάνιαι περὶ
 αὐτῶν εἰδήσεις τῶν συγγραφέων ἀμυδροτάτην μόνον
 δύνανται νὰ δώσωσιν ἔννοιαν τῆς ἐντελείας αὐτῶν, ὡς
 πρὸς τὴν τοῦ περιγράμματος χάριν καὶ τὴν σοφὴν χρη-
 σιν καὶ ἁρμονίαν τῶν χρωμάτων καὶ τῆς σκιάς. Μόνα
 δὲ τὰ ἐπιγεγραμμένα ἀγγεῖα, καίτοι τὰ πλεῖστα χει-
 ρωνακτικῶς καὶ ἐν ἐργοστασίαις εἰργασμένα, εἰςί πρω-
 τότυπα τεκμήρια, μέχρι τίνος καταδεικνύντα, ἂν οὐχὶ
 τὴν ἐντέλειαν τῆς γραφικῆς, ἀλλὰ καὶ ἀμυδρὰν αὐτῆς
 σκιάν, καὶ τὴν ἐπιρροὴν ἣν ἔσκει αὐτῇ ἐπὶ κλάδου βιο-
 μηχανίας δι' αὐτῆς καλλωπιζομένου.

(1) 3.— (2) Pl. 35, 40, 41.— (3) Ἀθῆν. Π, σ. 567.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀκμαζούσης καλλιτεχνίας, ἀντὶ αἱ τῶν ἀγγείων εἰκόνες νὰ εἶναι, ὡς πρὶν, μέλαι-
ναι πάντοτε ἐπὶ ξανθοῦ ἐμβαδοῦ, ἦσαν ἐξ ἐναντίας συνη-
θέστερον ἐπὶ μέλανος καὶ στιλπνοῦ ἐμβαδοῦ κιβῶται καὶ
ἐρυθραὶ, καὶ ἐπὶ πολλῶν ἐξ αὐτῶν δύναται ν' ἀναγνω-
ρισθῇ ὁ τύπος τῶν διαφόρων ῥυθμῶν δι' ὧν διήλθεν ἡ
ζωγραφικὴ, εἰ καὶ πολλάκις αὐθαιρέτως ἐκ μιμήσεως
μόνον καὶ συνθήκης ἐφαρμοζόμενος, καὶ οὐχὶ πάντοτε
ὀργανικῶς μετὰ τῆς συγχρόνου καταστάσεως τῆς λοι-
πῆς πλαστικῆς συνεχόμενος. Ὑπὸ τοιούτους περιορι-
σμοὺς δύναται κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον νὰ διακρι-
θῶσιν αἱ κεραμογραφίαι ἀπὸ τῆς εἰσαγωγῆς τῶν κιβ-
ῶν γραφῶν ἐπὶ μέλανος ἐμβαδοῦ, κατὰ τοὺς τύπους
αὐτῶν, ὡς ἔπεται·

α. Εἰς τὰς τὸν ἀρχαῖκόν ῥυθμόν ἔτι ἐπιτηδευόμενας,
αὐστηρὰς ἐπομένως καὶ καταπόνους, ἀλλ' αἰτινὲς εἰσι
μᾶλλον σύμμετροι, κομψότεραι καὶ εὐγενέστεραι τῶν
ἀρχαιοτέρων (¹).

β. Εἰς γραφὰς ἀνωτέρας τὸ διάγραμμα, ἀλλὰ συν-
δεούσας μετὰ τῆς ἐμβριθείας εὐγένειαν καὶ μεγαλεῖον (²).

(¹) DENK. 207. Μάχη περὶ τὸν νεκρὸν τοῦ Πατρόκλου,
καὶ ἀγγελία τοῦ θανάτου αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἀχιλλεὺς (Inghirami,
Gal. Homer. T. II, Tv. 254).

Πηλεὺς φέρων τὴν Θέτιν εἰς τὸ ἄντρον τοῦ Χείρωνος. (Αὐτ.
Tv. 235).

DENK. 208. Ποσειδῶν ῥίπτων τὴν νῆσον Νίσυρον κατὰ
τοῦ γίγαντος Ἐφιάλτου (Millingen, uned. Monum. I, 17).

(²) DENK. 211, a. b. Γένεσις τοῦ Ἐριχθονίου καὶ Ἐρισί-
χθονος μετὰ τῆς Δίκης. (Mon. ined. d. Inst. d. Rom. 10).

DENK. 209. Ἀχιλλεὺς καὶ Ἐκτωρ κωλύμενοι τῆς μονο-
μαχίας, ἐξ Ὀλκίου. (Αὐτ. 35, 36).

γ'. Εἰς γραφὰς τ' ἀντικείμενα τῆς φύσεως μικρολόγως καὶ περιέργως μιμουμένας (1).

δ'. Εἰς γραφὰς ἀπαλὰς, χαριέσσας, εὐπεριγράφους, ἀναλόγους πρὸς τὴν μετὰ τὸν Πραξιτέλην πλαστικὴν, πρὸ πάντων ἐπὶ ἀγγείων εὐρεθέντων ἐν Νώλῳ (2), ἧτις κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου Ἑλληνίζεν ἔτι σφοδρὰ (3). Ἰδίως δὲ χαριέσσαν καὶ ἀδρὰν ἔχουσι τὴν γραφίδα τὰ λευκὰ Ἀττικά, ὧν αἱ εἰκόνες εἰσὶ δι' ἐλευθέρας χειρὸς καὶ ποικίλων χρωμάτων ἐπὶ λεπτοτάτου καὶ λευκοῦ χρίσματος ὡς πρωτότυπα ἰχνο-γραφήματα κεχαραγμένα (4).

(1) DENK. 210. Κύλιξ φέρουσα ἀρχαίοις γράμμασι α σ ω σ ί α ς ἐ π ο ί η σ ε ν η. Ἐν τῇ πυθμένι Πάτροκλος ἐπιδούμενος ὑπ' Ἀχιλλέως. Πέριξ γάμος Πηλέως, ἀρχαϊκώτερος. (Αὐτ. I, 24).

(2) DENK. 212. Ἀκταίων, Κάστωρ, Θησεύς καὶ Τυδεύς, θηρεύοντες (Milling. uned. Mon. I, 18).

DENK. 213. Ἀρπαγὴ Περσεφόνης. Ἐκ τῆς κάτω Ἰταλίας. (Αὐτ. 16).

Ἀρπαγὴ Θέτιδος. Ἀμελὴς ἐργασία. (Αὐτ. 10).

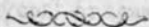
Ἀναχώρησις Ἀχιλλέως καὶ Πατρόκλου. Ὀραῖον καὶ ἀκριβέστατον, Κρότωνος ἢ Δοκρῶν Ἰταλῶν (Αὐτ. 21).

(3) Διον. Ἀλικ. IE, 5. — (4) Raoul Rochette, peint. ant.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΕΤΑΡΤΗ,

ΑΠΟ ΟΛΥΜ. 114—158, Δ'. (Π. Χ. 336—145), ΗΤΟΙ

ΑΠΟ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΜΕΧΡΙΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΚΟΡΙΝΘΟΥ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Γενική ἔποψις.

Μετὰ τὴν νάρκωσιν ἣν εἶχον ἐπιφέρει τὰ δυστυχήματα τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, νέαν ζωὴν εἰς τὴν τέχνην ἔδωκεν ἡ κίνησις τῶν Μακεδονικῶν ὀπλῶν ἐπὶ Φιλίππου, ἀναζωπυρήσασα ἐπὶ τινα χρόνον τὸ ἐθνικὸν πνεῦμα, καὶ πολὺ μᾶλλον ἀνεπτέρωσαν αὐτὸ οἱ ἐνδοξοὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου θρίαμβοι. Ἀπὸ δὲ τοῦ θανάτου αὐτοῦ τοῦ κατακτητοῦ ἐγκατέλιπε βαθμηδὸν ἡ τέχνη τὴν ἀρχαίαν ἐστίαν της, καὶ ἀπὸ τῆς κυρίως Ἑλλάδος, ἣτις ἔπαυσε πρωταγωνιστοῦσα εἰς τὴν πολιτικὴν κίνησιν τῶν ἐθνῶν, μετέβη εἰς τὰς ἐν Ἀσίᾳ καὶ Ἀφρικῇ μεγαλοπολεις, εἰς ἃς οἱ διάδοχοι τοῦ μεγάλου Μακεδόνα, οἱ τραχεῖς ἐκεῖνοι τοῦ πολέμου υἱοί, μετέφερον οὐχὶ μὲν πάντοτε τὴν καθαρὰν φιλοκαλίαν, ἀλλὰ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον Ἑλληνισμὸν ἀκραιφνή, καὶ σὺν αὐτῷ μέγαν πλοῦτον καὶ μεγάλην δύναμιν, καὶ ὅπου παμπληθεῖς καὶ μεγαλοπρεπεῖς Ἑλληνικαὶ ἀνηγέρθησαν πόλεις, καὶ πολλὰ Ἑλληνικῶν ναῶν ἐσυστήθησαν ἀφιδρύματα.

Καὶ ὁ μὲν μεγαλεπήβολος Ἀλέξανδρος, μαθητὴς ὦν τοῦ Ἀριστοτέλους, καί, ὡς πᾶσα μεγάλη ψυχὴ, τὸ καλὸν ἐμφύτως καὶ αἰσθανόμενος καὶ ἀγαπῶν, ἐπροστάτευε τὴν τέχνην γενναίως καὶ φιλοκάλως, ὡς ὁ Πλούταρχος ⁽¹⁾ παριστᾷ αὐτὸν, ὅταν ἐπέστρεψεν ἐκ τῆς Ἰνδικῆς, μετακαλέσαντα τρισχιλίους τεχνίτας ἐκ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὰ Μηδικὰ Ἐκβάτανα, ὅπου «ἄτοπα καὶ δαπανηρὰ σοφίζομενος καὶ συρρηχανώμενος τοῖς τεχνίταις διέτριβε». Καὶ ἐπ' αὐτοῦ μὲν ἡ τέχνη διετηρεῖτο ἀκμαία ἔτι κατὰ τὸν ρυθμὸν καὶ τὸ ζωογονοῦν αὐτὴν πνεῦμα, διότι ἐναυλα τῶν μεγάλων τεχνιτῶν τὰ διδάγματα καὶ ἀρτιτευχῇ τὰ ἐξαισία αὐτῶν παραδείγματα, ὑπέτρεφον τῶν εὐφρεστέρων τὴν φιλοκαλίαν, καὶ πολλοὺς εἰς μίμῃσιν ἐξήγειρον καὶ εἰς ὠραίων ἔργων παραγωγὴν.

Τῶν δὲ διαδόχων καὶ ὁπαδῶν αὐτοῦ τινὲς μὲν, καὶ μάλιστα οἱ πρῶτοι, ἐφιλοτιμοῦντο νὰ κοσμῶσι δι' ἀξιολόγων τεχνουργημάτων τὰς νέας αὐλὰς των, καὶ τοιοῦτοι, φίλοι τῆς ἀληθοῦς τέχνης, ἦσαν οἱ πρῶτοι ἐξ Ἡτολεμαῖοι μέχρι τοῦ διώκτου τῆς παιδείας καὶ τέχνης Φύσκωνος, οἱ Σελευκίδαι ἐν Συρίᾳ μέχρις Ἀντιόχου τοῦ Δ' (Ὁλυμ. 144), Ἀτταλὸς ὁ πρῶτος καὶ Εὐμένης ὁ δεύτερος, ὁ υἱὸς του, ἐν Περγᾷ. Οἱ πλεῖστοι ὁμῶς τῶν λοιπῶν ἦσαν φιλοτέχναι μᾶλλον ἢ ἐμπειροτέχναι, καὶ τὴν τέχνην ὁσημέραι μακρυνομένην τῆς ζωογόνου αὐτῆς πηγῆς, τῆς θρησκείας, ἤθελον ὡς ὑπὴρέτιν τῆς ἀλαζόνος πολυτελείας των· ὅθεν καὶ αὕτη ἐξέπεσε βαθμυδὸν ἀπὸ τῆς ἐλευθέρως καὶ ἰδανικῶς αὐτῆς πτήσεως; εἰς ἕδαφος ταπεινότερον, τὸ τῶν ἱστορικῶν καὶ πραγματικῶν παραστάσεων, καὶ ἀπὸ τοῦδε παρῆγε προϊόντα γιγαντιαία καὶ πολυτελῆ μᾶλλον ἢ ἐξ ἐμπνεύσεως προκύπτοντα καὶ φιλόκαλα, ὅτε μὲν ἐξευτελιζομένη εἰς ὄργανον χαμερποῦς τῶν λαῶν χολακείας, καὶ διακωνίζουσα

(1) Ἀλέξ. 72.

διὰ πλήθους ἀνδριάντων τὰς πολλάκις τοῦ εἰδανικοῦ κάλλους μακρυνομένας τῶν κρατούντων μορφάς, ὅτε δὲ ὑπηρετοῦσα τὰς ἀφιλοκάλους φαντασίας τῶν βασιλέων, καὶ ἔργα διαπλάττουσα ἐφήμερα καὶ κατεσπευσμένα, ὧν ὁ ῥυθμός, ἀναλόγως τῆς ἡθικῆς καταστάσεως τῶν τότε καιρῶν, χαύνωσιν μᾶλλον μετ' ὄγκου καὶ προσπάθειαν πρὸς θεραπείαν τῶν αἰσθητηρίων καὶ τῶν ἥττον εὐγενῶν διαθέσεων ἐνεδείκνυ, ὅσον γνωρίζομεν καὶ τὸν χαρακτήρα τῆς συγχρόνου Ῥοδίας ῥητορικῆς. Εἰς τὴν δουλωθεῖσαν Ἑλλάδα δὲν ἐδύνατο ν' ἀσκήσῃται τοῦ λοιποῦ ἀδουλώτως ἡ τέχνη, καὶ ἡ φιλοκαλία, ἄμεσος καὶ εὐγενής ἀπόρροια τῆς ψυχῆς, εὕρισχομένη δὲ μόνον ὅταν ἐλευθέρως καὶ ἀπερισπαστῶς ζητῇται, ἥτον ἐπόμενον νὰ παρεκκλίνῃ εἰς βαναυσουργίαν, δι' ἃ καὶ ἀπὸ τῶν καιρῶν τούτων ἐκλείπουσι κατ' ὀλίγον αἱ λαμπραὶ καλλιτεχνικαὶ ἀτομικότητες, καὶ διορίζονται πολλάκις τεχνῖται διὰ διπλώματος. Προσέτι δὲ, οὐχὶ ἐκ τῶν σπλάγχων τοῦ ἔθνους καὶ διὰ τὸ ἔθνος προκύπτουσα πλέον ἡ τέχνη, ἀλλὰ μόνον τῶν ὀρέξεων τῶν προϋπόντων ὑπηρετικῇ, δὲν εἶχεν ὡς ἄλλοτε τοῦ αὐτοφυοῦς προϊόντος τὴν ὑγιᾶ καὶ ἰσχυράν βλάστησιν, ἀλλ' ὡς φυτὸν κηπευτὸν καὶ πολυτελείας, ἦν προϊόν ἐπιτετηδευμένης ἐπιμελείας ὡς ἡ τότε ποίησις καὶ πᾶσα ἡ φιλολογία.

Ἐκτὸς δὲ τούτων καὶ ἕτερος ἐνδόμυχος λόγος συνετέλεσεν εἰς τὴν τῆς τέχνης παρακμὴν ἀπὸ τοῦδε, ὅτι ἐν τῇ προλαβούσῃ μεγάλῃ αὐτῆς ἐποχῇ ἡ μακρὰ σειρὰ τῶν ἀριστοτεχνῶν εἶχεν ἐξαντλήσει τοὺς πρωτίστους τύπους Θεῶν καὶ ἀνθρώπων, καὶ εἰς τὰς γραφικὰς τέχνας ἔμενεν, ἡ ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ τῶν μορφῶν κύκλου νὰ περιστρέφονται, ἐκ προθέσεως καὶ προμελέτης μιμητικαὶ γινόμεναι, ἡ, καθ' ὅσον ἐμακρύνοντο ἐκείνου, νὰ παρεκκλίνωσι τῆς καθαρᾶς τοῦ καλοῦ ἀντιλήψεως, αὐ-

τὰς τὰς θείας μορφὰς εἰς τὸν τύπον τῶν ἰσχυρῶν τῆς ἡμέρας πολλάκις καταβιβάζουσαι.

Καὶ ὁμῶς εἰς τὰς Ἀσιατικὰς πόλεις, δι' ἃς πρὸ πάντων εἰργάζετο κατ' αὐτοὺς τοὺς χρόνους ἡ τέχνη, οὐδὲν κυρίως τεχνικὸν ἐργαστήριον ἀνεπτύχθη, ἀλλ' ἐπέμποντο αὐταῖς τεχνουργήματα ἐξ Ἑλλάδος, ἡ εἰργάζοντο τεχνῆται ἐκεῖθεν μετάπεμποι κατὰ ῥυθμὸν ἀμιγῶς Ἑλληνικόν, καὶ οὐδένα προσλαβόντα χαρακτηρισμὸν ἐκ τῆς Ἀσιατικῆς ἐπιμιξίας. Προήρχετο δὲ τοῦτο ἐκ τοῦ ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ φύσις, πολὺ ἀνωτέρα τῆς τῶν βαρβάρων, καὶ ὁ πολιτισμὸς τῶν κατακτητῶν πολὺ τελειότερος τοῦ τῶν κατακτηθέντων, οὐδέποτε ἀνemίγη μετ' ἐκείνου, καὶ οἱ Ἕλληνες διετήρησαν ἐν τῷ μέσῳ τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς διακεκριμένον τὸν ἴδιον ἐθνισμὸν, καὶ σπανιώταται ἦσαν αἱ πόλεις αἱ ἔχουσαι, ὥς ἡ ἐν Μεσοποταμίᾳ Ἀντιόχεια (ἡ μετὰ ταῦτα Ἑδεσσα) μισοβάρβαρον πληθυσμὸν ⁽¹⁾. Ἐξ ἐναντίας δ' εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι οἱ ἐν Αἰγύπτῳ Ἕλληνες ἔμειναν κατὰ πάντα ξένοι πρὸς τὸ ἐγγχώριον στοιχεῖον, οὐδὲν τῆς γλώσσης, ἡ τῆς φιλοσοφίας, ἡ τῆς θρησκείας, ἡ τῆς τέχνης αὐτοῦ δεχθέντες. Οὕτως οἱ Ἀλεξανδρινοὶ μόνον ξένον Θεὸν παρεδέχθησαν τὸν Σάραπιν, καὶ τοῦτον ἔλαβον ἐκ τοῦ Πόντου· ἐκ δὲ Αἰγύπτου μόνον τὸν Κνόφιν, συνδέσαντες δηλαδὴ μετ' αὐτοῦ τὴν ιδέαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀγαθοδαίμονος. Ἀλλ' εἰς τὰ νομίσματα τῶν Πτολεμαίων (οὐχὶ τὰ τῶν νομῶν) οὐδενὸς Αἰγυπτίου Θεοῦ φαίνεται εἰκὼν, πλὴν τοῦ Ἀμμωνος, Θεοῦ πρὸ πολλοῦ ἐξελληνισθέντος. Ὁμοίως καὶ ἐν Ἀντιόχειᾳ (τῆς Συρίας) ὁ βίος ἦν ὅλως Ἑλληνικός· καὶ ἂν ἐπὶ Σελεύκου Β'. ἀνηγέρθη αὐτοῦθι ναὸς Ἰσιδος, ἡ Θεὰ αὕτη εἶχεν ἐπίσης ἐξελληνισθῇ. Εἰσῆχθη δὲ καὶ ἡ Χαλδαϊκὴ ἀστρονομία, μᾶλλον ὥς ἐπι-

(1) Μκλαλᾶς, Β, 50.

στήμη, καὶ ἐκ τούτου ἐπὶ τῶν νομισμάτων Ἀντιόχου τοῦ Ζ'. ἀπαντᾷ Ζεὺς Βῆλος ὡς Θεὸς τῶν ἀστέρων. Ἐν γένει ἄρα ἡ τέχνη οὐδεμίαν ἐδέχθη κατὰ ταύτην τὴν ἐποχὴν συνεισφοράν ἐξ Ἀσίας, ἀλλ' εἶναι ἡ Ἑλληνικὴ τῆς προλαβούσης περιόδου, κλίνουσα μὲν πρὸς τὴν παρακμὴν τῆς, τὸ πλεῖστον τῆς ποιήσεως αὐτῆς ἀπολέσασα, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὴν γῆν καταβίβασθεῖσα, καὶ ἐκ τῆς ὑπηρεσίας καὶ τῶν τύπων τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν θεραπείαν καὶ τὰς ὁμοιογραφίας τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' οὐχ ἤττον παράγουσα εἰσέτι ἐνίοτε, ὅπου καὶ ὅταν εὗρισκε σπιθαμὴν γῆς ἡσύχου καὶ ἀμυδρὰν καὶ ἀκτῖνα ἐλευθερίας, ἀνθὴ οὐχὶ ὅλως ἀνάξια τοῦ λαμπροῦ ἑαρός τῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ἀρχιτεκτονικῇ.

Ὡς δὲ συμπάσης τῆς τέχνης, οὕτω καὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς μετεβλήθη τὸ προβλημα κατὰ ταύτην τὴν ἐποχὴν· διότι ἐν ᾧ ἐν τῇ δημοκρατουμένῃ Ἑλλάδι ἀνήγειρε ναοὺς καὶ δημοσια οἰκοδομήματα πρὸς καλλωπισμὸν καὶ καύχημα τῶν πόλεων, ἤδη κατέστη ὑπηρετικὴ τῇ πολυτελείᾳ καὶ ταῖς φαντασίαις τῶν ἰδιωτῶν, καὶ ὠκοδόμει αὐτοῖς οἶκους πολυδαπάνους, πρὸς σκοπὸν ταπεινότερον ἀφορώσα, καὶ ἔλαττον παρέχοντα τὸ ἐνδόσιμον εἰς ἀληθοῦς καλλιτεχνίας ἀνάπτυξιν. Διότι δημόσια μὲν ἐν γένει καταστήματα, μεγάλων πράξεων μνημονευτικά, καὶ εἰς δόξαν καὶ εὐπρέπειαν τῶν πόλεων χρησιμεύοντα, ὑποθέτουσιν ἀνάτασιν τῆς ἐθνικῆς διανοίας καὶ ἑξαρσιν τοῦ αἰσθήματος, ἥτις πτεροῖ καὶ ἐξευγενίζει τὴν τέχνην. Ἰδίως δ' ὁ ναὸς, καθὼ ἀφιέρωμα τῷ Θεῷ, καὶ πρὸς οὐδεμίαν ἄλλην θεωρίαν οἰκοδομούμενος ἡ

τὴν ἀνάτασιν τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ νοῦς πρὸς τὸ θεῖον, τὴν ὑπερτάτην πηγὴν τοῦ καλοῦ, ἀφήσει τὸ αἶσθημα καὶ τὴν φαντασίαν τοῦ τεχνίτου πάντῃ ἐλεύθερον, ἐν ᾧ οἱ οἴκοι διατίθενται κατὰ τὰς ἀξιώσεις τῶν ἀνθρωπίνων ἀναγκῶν, καὶ τὸν ρυθμὸν τῶν ἀποφασίζει τοῦ ιδιώτου ἡ ἰδιοτροπία. Ἡ τάσις δ' αὕτη τῆς τέχνης ἐστηρίζετο ἐκτὸς ἄλλων καὶ εἰς τὴν χαρακτηρίζουσιν τὴν ἐποχὴν ἰδιοτέλειαν, ὅταν οἱ ἄνδρες δὲν ἐφιλοτιμοῦντο πλέον ν' ἀναδειχθῶσιν ὡς πολῖται μεγάλοι, καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ἀποθνήσκων οὐδὲ διάδοχον ἐφρόντιζε καὶ ν' ἀφήσῃ.

Ἄλλ' ἂν καὶ κατὰ τὸν τεχνικὸν ρυθμὸν ἡλαττοῦτο ἡ ἐποχὴ αὕτη τῆς προγενεστέρας, ἀφορμαὶ ὁμως εἰς καλλιτεχνικά μεγαλουργήματα δὲν τῇ ἔλλειπον. Παρῆγον δὲ ταύτας αἱ πολυπληθεῖς ἐγειρόμεναι πόλεις, εἰς ὧν τὴν οἰκοδομὴν καὶ ἐπικόσμησιν ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἐλάμβανε βοηθοὺς καὶ τὰς μηχανικὰς τέχνας, τελειοποιηθείσας μάλιστα κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἰδίως ἐξ αἰτίας καὶ πρὸς χρῆσιν τῶν συνεχῶν πολέμων, ὥστε καὶ ἐπὶ Ἀλεξάνδρου ἀπαντῶμεν ἀκμάζοντα τὸν μαθηματικὸν Εὐκλείδη, μαθητὴν τοῦ Πλάτωνος, περὶ δὲ Ὀλυμ. 123^{ην} τὸν μεγαλόνουν Ἀρχιμήδη.

Θαυμαστότερος δὲ πάντων τεχνίτης εἰς σχεδιασμέν τῶν πόλεων ἦν ὁ Δεινοκράτης⁽¹⁾, οὗ διαφόρως ὑπ' ἄλλων συγγραφέων μνημονεύεται τὸ ὄνομα⁽²⁾, ἀρχιτέκτων μεγαλεπήβολος ἢ μᾶλλον παράβολος εἰς τὰς ἐπινοίας του, ζητῶν ν' ἄρῃ τὴν τέχνην εἰς ὕψος ἀντάξιον τοῦ μεγαλοπράγμονος κατακτητοῦ ὃν ὑπερέτει.

(1) Vitruv. II, praef. - Val. Max. I, 4, 1. - Solin. 32, 40. - Ammian. XXII, 16. - Jul. Val. d. r. gest. Alex. I, 21.

(2) Pl. 5, 11. - 7, 38. 34. 42. - Auson. Mosella. V, 312. - Στρώβ. ΙΑ, 641. - Πλούτ. Ἀλέξ. 72. - π. ἀρ. Ἀλέξ. σ. 335. - Εὐστάθ. Ἰλ. Ζ, 229.

Οὗτος συνέλαβε τὴν καταπληκτικὴν ἰδέαν νὰ μετασχηματίσῃ τὸν Ἄθω εἰς ἀνδρείκελον ἄγαλμα... τῇ μὲν ἀριστερᾷ χειρὶ περιλαμβάνον μυριάδων πόλιν οἰκουμένην, τῇ δὲ δεξιᾷ σπένδον ποταμοῦ ρεῦμα θαυσιλὲς εἰς τὴν θάλασσαν ἀπορρέοντος, κατὰ Πλούταρχον. Καὶ αὕτη μὲν δὲν ἐξετελέσθη. Ἀλλὰ τὸ ἄλλο αὐτοῦ μεγαλουργημα ἤρκει ὅπως διαωνίσι τὴν φήμην του. Ἦν δὲ τοῦτο τὸ σχέδιον τῆς Ἀλεξανδρείας, ἥτις διὰ τὴν κατάληλον καὶ σύμμετρον καλλονὴν τοῦ διαγράμματος, διὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν τῶν δημοσίων καὶ τὴν στερεότητα τῶν ιδιωτικῶν οἰκοδομῶν, ἐθεωρήθη ὡς τὸ ἀρχαίτυπον ὅλων τῶν μεταγενεστέρων πόλεων, Vertex omnium civitatum, κατ' Ἀμμόνιον Μαρχελῖνον, καὶ ἀπεκαλεῖτο Καλὴ καὶ Χρυσὴ κατ' Ἀθηναίον, Βασιλεὺς τῶν πόλεων, κατὰ Φίλωνα καὶ Διοδωρον. Τὴν θέσιν δὲ τῆς Ἀλεξανδρείας ὑπέδειξε κατὰ τοὺς ἀρχαίους εἰς τὸν Ἀλέξανδρον κατ' ὄναρ ὁ Ὅμηρος διὰ τῶν ἀκολούθων στίχων

«Νῆσος ἔπειτά τις ἐστὶ, πολυκλύστῳ ἐνὶ πόντῳ
 Αἰγέπτου προπάροιθε, Φάρον δὲ ἐκίχλῃσκειναι,
 τόσον ἄνευθ' ὅσον τε παρήμερ' ἡ γλαφυρὴ ρηὺς
 ἦενυσεν, ἣ λιγρὸς οὖρος ἐπιπνείησιν ὀπισθεν»
 (Ὀδύσ. Δ, 299).

Ὅπου ὁμως πιθανῶς πρόκειται περὶ ἄλλης Φάρου, πολὺ μᾶλλον ἀπεχούσης τῆς στερεᾶς. Ἐκεῖτο δ' ἡ πόλις τοῦ Δεινοκράτους ἐπὶ γλώσσης γῆς τρεῖς μακροτέρας ἢ πλατυτέρας, μεταξὺ θαλάσσης καὶ λίμνης, καὶ εἶχε κατὰ τοὺς ἀρχαίους τὸ σχῆμα τοῦ μανδύου τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὃ εἶχε καὶ ὅλη ἡ οἰκουμένη. Κατὰ Στράβωνα. «Ἀπασα ὁδοὺς κατατέτμηται ἱππηλάταις καὶ ἄρματηλάταις, δυοὶ δὲ πλατυτάταις, ἐπὶ πλέον ἢ πλείον ἀναπεπταμέναις, αἱ δὲ δὶχαι καὶ πρὸς ὀρθὰς τέμνουσιν ἀλλή-

λας». Καὶ ὁ Διοδωρος μαρτυρεῖ τὸ αὐτὸ, λέγων (1). «Εὐστοχία δὲ τῆς ῥυμοτομίας ποιήσας διαπτεῖσθαι τὴν πόλιν τοῖς ἐτησίαις ἀνέμοις». Ἦν δὲ τὸ διάγραμμα τῆς Ἀλεξανδρείας εὐρυθμον καὶ τακτικὸν ὡς μακεδονικὴ φάλαγξ, καὶ ἡ μεγίστη τῶν ὁδῶν τῆς, ἑκατόμπους τὸ πλάτος, ἐξετείνετο ἐπὶ 20 στάδια, κατὰ Στράβωνα, ἀπὸ δυσμῶν καὶ τῆς Νεκροπόλεως πρὸς ἀνατολὰς καὶ τὴν Κανωδικὴν πύλην, ἣ, κατὰ Διοδώρον ἐπὶ 40 στάδια ἀπὸ πύλης εἰς πύλην· αἱ δὲ λοιπαὶ ἦσαν παράλληλοι πρὸς τὰς δύο μεγάλας. Περιγράφει δὲ τὴν Ἀλεξανδρείαν ὁ Ἀχιλλεὺς Τάττιος (2) ὡς ἔπεται· «Τριῶν πλεῖσταυτες ἡμερῶν, εἰς Ἀλεξανδρείαν ἤλθομεν. Ἀνιόντι δέ μοι κατὰ τὰς Ἡλίου καλουμένας πύλας, συνηρτῆτο εὐθὺς τῆς πόλεως ἀστράπτον τὸ κάλλος, καὶ μου τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐρέμισεν ἡδονῆς. Στάθμην μὲν κιώνων ὀρθίος ἐκατέρωθεν ἐκ τῶν Ἡλίων πυλῶν εἰς τὰς Σελήνης πύλας· οὗτοι γὰρ τῆς πόλεως οἱ πυλωροί. Ἐν μέσῳ δὲ τῶν κιώνων, τῆς πόλεως τὸ πεδίον· ὁδὸς δὲ διὰ τοῦ πεδίου πολλὴ καὶ ἔνδημος ἀποδημία· ὀλίγους δὲ τῆς πόλεως σταδίους προελθὼν, ἤλθον εἰς τὸν ἐπώνυμον Ἀλεξάνδρου τόπον. Εἶδον δὲ ἐντεῦθεν ἄλλην πόλιν, καὶ σχιζόμενον ταύτῃ τὸ κάλλος. Ὅσος γὰρ κιώνων ἔρχατος εἰς τὴν εὐθυρίαν, τοσοῦτος ἕτερος εἰς τὰ ἐγκάρσια. Ἐγὼ δὲ μερίζων τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς πάσας τὰς ἀγνίας, θεατὴς ἀκόρεστος ἦμην, καὶ τὸ κάλλος ὅλως οὐκ ἐξήρχοντο ἰδεῖν». Ἦν δ' ὁ Ἀλεξάνδρου ἐπώνυμος τόπος τὸ Βρούχιον, ἐκτεινόμενον ἐπὶ τὸ 1/4 τῆς πόλεως, καὶ περιέχον τ' ἀνάκτορα, τὸ μουσεῖον, καὶ τὸ Σῆμα, ἣ Ἀλεξάνδρου μνημεῖον· καὶ ἔτι ἐν τῷ 15. αἰῶνι ἦν ἐκ παραδόσεως γνωστὴ εἰς τοὺς Ἀραβίας τῆς Ἀλεξανδρείας ἡ θέσις τοῦ τάφου τοῦ μεγάλου προφήτου Ἰσμεντέρ· ἑτέρα δὲ βαρβαρικὴ παράδο-

(1) IZ, 52.— (2) Ἐρωτ. ΣΤ, 10.

σις θέτει τὸν τάφον τοῦτον εἰς τὰ πέρατα τῆς δύσεως, ἐν μέσῳ ζοφώδους θαλάσσης. Τὸ δὲ κάτω μέρος τῆς πόλεως, διασχιζόμενον διὰ τῆς ἐγκαρσίας οδοῦ, ἐκαλεῖτο Ῥάχωτις, καὶ περιεῖχεν ἐν τῇ ἀκροπόλει τὸ Σαραπεῖον, ἓνα τῶν μεγαλοπρεπεστάτων, καὶ ἴσως τὸν μέγιστον ναὸν τῆς ἀρχαιότητος. Συνέδεε δὲ τὴν πόλιν μετὰ τῆς προκειμένης νήσου Φάρου ἐπταστάδιον προχώμα, χρησιμεῖον καὶ ὡς ὑδραγωγεῖον, καὶ συνενοῦν διὰ δύο ἀψίδων τοὺς ἐκατέρωθεν δύο λιμένας, τὸν Μέγαν καλούμενον καὶ τὸν Εὐνόστου. Ἡ δὲ νῦν πόλις κεῖται τὸ πλεῖστον ἐπ' αὐτοῦ τοῦ προχώματος, πλατυνθέντος διὰ προσχώσεως. Ἐπὶ δὲ τῆς Φάρου ἔκειτο ὁ φανὸς ἡ φάρος, ὃν ὠκοδόμησεν ἐκ λίθου λευκοῦ Πτολεμαῖος ὁ Σωτήρ, διὰ τοῦ Κνιδίου Σωστράτου, δαπανήσας 800 τάλαντα. Ἦν δὲ σταδιαῖος πανταχόθεν τὴν βάσιν, αἰρόμενος δ' εἰς ὕψος μέγα, καὶ πρὸς τὰ ἄνω μειούμενος κατὰ βαθμίδας, εἰς ἃς εὐχερῶς ἀνέβαινον ζῶα φορτηγά. Ἐνταῦθα ὁ ἀρχιτέκτων ἐπέγραψεν ἑαυτοῦ μὲν τὸ ὄνομα ἐπὶ τοῦ λίθου, τὸ δὲ τοῦ βασιλέως ἐπὶ τοῦ καλύπτοντος αὐτὸν κονιάματος ⁽¹⁾. Ἐπὶ Καλιφῶν ἐσώζετο ἔτι τὸ μεγαλοῦργημα τοῦτο καὶ ἐθαυμάζετο, ἤδη δὲ οὐδ' ἶχνος ὑπάρχει αὐτοῦ.

Οὐχ ἥττον μεγαλοπρεπὴς ἦν ἡ Ἀντιόχεια, πόλις ἀπέραντος καὶ τετραπλῆ, ἥς τὰ δύο μέρη ἐκτίσθησαν ὑπὸ Ξεναίου ἐπὶ Σελεύκου Α' ἢ Νικάνορος (300 π. Χ.), τὸ τρίτον ἐπὶ νήσου τοῦ Ὀρόντου, ἐπὶ Σελεύκου Β', καὶ τὸ τέταρτον ἐπὶ τοῦ Σιλπίου ὄρους ἐπὶ Ἀντιόχου Δ'. Θαυμάσιον κατασκευάσμα ἦν ἰδίως ἐν αὐτῇ τετράστιχος τις στοὰ 36 σταδίων (σχεδὸν 2 ὥρ.), ἀποτελοῦσα 3 παραλλήλους δρόμους (ἐμβόλους), τὸν μεσαῖον ὑπαιθρον, τοὺς δ' ἐκατέρωθεν ὑποστέγους, καὶ ἔχουσα τετράπυλα, ὅπου διετέμενετο ὑπ' ἐγκαρσίων ὁδῶν.

(1) Λουκ. πῶς δεῖ ἱστορ. γραφ.

Ὅμοιοι ὁδοὶ ὑπῆρχον καὶ εἰς ἄλλας πολλὰς τῆς Συρίας πόλεις. Ἐφ' ἑρπε δ' ἡ ἐλάσσων τῶν στοῶν εἰς λαμπρὰ βασιλεία, ἅτινα διὰ διπλῶν ἐπαλλήλων σειρῶν κιόνων ἤνοῦντο μετὰ τοῦ τείχους τοῦ ἐπὶ τῆς νήσου. Ἐκτὸς δὲ τῆς πολέως, καὶ ἐνοῦν αὐτὴν μετὰ τοῦ προαστείου τοῦ καλουμένου Ἡρακλείας, ἐξετείνετο εἰς τετράωρον περιφέρειαν ἄλλος καλούμενον Δάφνη, καὶ περιέχον τοὺς ναοὺς τοῦ Δαφνίου Ἀπόλλωνος καὶ τοῦ Ὀλυμπίου Διός. Τὴν ἀρχαίαν Ἀντιόχειαν περιέγραψεν ὁ Μυλλέρος ⁽¹⁾.

Καὶ Παμπολλοὶ δ' ἄλλαι κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους λαμπραὶ ἀνηγέρθησαν πόλεις, ὧν ἡ πρὸς τῷ Τίγριτι Σελεύχεια μόνη εἶχεν 600 χιλ. κατοίκων, καὶ ἐν αἷς ἄλλαι 3 Σελεύχειαι, 28 Ἀλεξάνδρειαι, καὶ 70 Ἑλληνικαὶ πόλεις ἀναφέρονται εἰς τὴν Ἰνδικήν, καὶ ἐν Ἑλλάδι ἡ Δημητριάς, ἡ οὕτω μετονομασθεῖσα, καὶ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν μετατεθεῖσα πόλις τῆς Σικυῶνος.

Ἄλλ' ἂν ἡ παρούσα ἐποχὴ οὐδὲν προσέθηκεν εἰς τὴν φιλοκαλίαν τοῦ ρυθμοῦ τῶν δημοσίων οἰκοδομημάτων, τὰς ἰδιωτικὰς ὁμῶς οἰκίας καθωράϊσε πολὺ μεγαλοπρεπέστερον, ὅθεν καὶ οἱ εὐγλωττοὶ ἐκεῖνοι ἔλεγχοι τοῦ Δημοσθένους, ὅτι ἡ οἰκία τοῦ Μιλτιάδου καὶ Ἀριστείδου δὲν διεκρίνοντο ὑπὲρ τὰς ἄλλας ἰδιωτικὰς, ἐν ᾧ ἐπ' αὐτοῦ αἱ ἐλάχισται τῶν οἰκιῶν ὑψοῦντο ὑπὲρ τοὺς ναοὺς τῶν Θεῶν ⁽²⁾. Ἀπὸ τοῦδε ἄρχονται ἀναφερόμεναι ἡ Κορινθιακὴ αἰθουσα, ἐνδον περίστυλος, ἡ Αἰγυπτιακὴ, διπλὴν ἔχουσα ἐντὸς στοῶν ἐπάλληλον, ὡς οἱ ὑπαιθροὶ ναοί· ἡ Κυζικηνή, ὁμοία τῇ Αἰγυπτιακῇ, ἐκτὸς ὅτι περιεστοίχιζε κήπον. Καὶ κατ' αὐτοὺς ἰδίως τοὺς χρόνους ἐκορυφώθη ἡ διὰ γλυφῶν, γραφῶν,

(1) Antiq. Antiochianæ. Comment. II. Götting. 1839. —

(2) Ὀλυμπ. Γ, 1.

καὶ χρυσώσεως καθωράϊσις τῶν οἰκιῶν, ἥς τοσαύτη ἐγένετο χρήσις καὶ ἐν ταῖς Ῥωμαϊκαῖς πόλεσι. Καὶ πολλοὶ νεωτερισμοὶ εἰσῆχθησαν εἰς τ' ἀρχιτεκτονικὰ σχήματα, οἵτινες καθ' ὃ μετὰ ταῦτα ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων δεκτοὶ γενόμενοι καὶ ἐν χρήσει τεθέντες, ἐθεωρήθησαν καὶ ὠνομάσθησαν ἰδίως Ῥωμαῖκοί.

Παραδείγματα δὲ τῆς παραβολῆς ταύτης πολυτελείας τῶν ἰδιωτικῶν οἰκοδομῶν δίδουσι παντοῖα οἱ συγγραφεῖς, οἷον Καλλιξενος ὁ Ῥόδιος ἐν τῷ δ'. περὶ Ἀλεξανδρείας, ὑπ' Ἀθηναίου παρατιθέμενος ⁽¹⁾, καὶ περιγράφων τὴν Διογυσιανὴν λεγομένην σκηνὴν Πτολεμαίου Β'. τοῦ Φιλαδέλφου, ἣτις λέγεται πεντηκονταπήχεις ἔχουσα κίονας, ὅλους ἐπιχρύσους, ἐν σχήματι θύρων καὶ φοινίκων, καὶ κρεμασμένας πολυτελεῖς φοινικίδας, καὶ δέρματα θηρίων, καὶ λαμπροὺς τάπητας ἐστρωμένους, καὶ διάφορα περιέχουσα τεχνητὰ σπήλαια, ἐν οἷς ἦν πλῆθος ἀγαλμάτων μιμουμένων θεατρικὰς σκηνάς, κεκοσμημένη δ' ἄλλως καὶ δι' ἑκατὸν ἀγαλμάτων λιθίνων, παμπληθῶν εἰκόνων καὶ ἀναριθμήτων σκευῶν ἀργυρῶν καὶ χρυσῶν. Ὁ αὐτὸς δ' αὐτόθι ⁽²⁾ περιγράφει καὶ τὴν Θάλαμην γόν λεγομένην ποταμίαν ναῦν τοῦ Φιλοπάτορος, ἔχουσαν στύλους κυπαρισσίους μετὰ χρυσελεφαντίνων κιονοκρανῶν, ἄλλους λιθίνους, ὧν οἱ σπόνδυλοι διαλλάττοντες λευκοὶ καὶ μέλανες, δύο ναοὺς λιθοκολλήτους περιέχοντας ἀγάλματα « τῇ μὲν τέχνῃ μέτρια, τῇ χορηγίᾳ δ' ἀξιοθαύμαστα », περιστύλους περιπάτους, προπύλαια, καὶ διάφορα ἄλλα θαύματα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ τῆς γλυπτικῆς. Ἀναφέρει δ' ἐπίσης θαυμαστικῶς ὁ Καλλιξενος ⁽³⁾ τὴν σχεδὸν ἀπίστευτον διὰ τὸ μέγεθός της ⁽⁴⁾ τεσσαρακοντήρη τοῦ

(1) E, 25. — (2) 38. — (3) Αὐτ. — (4) Ἰδ. J. Smith, καὶ ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ γερμανιστῆ H. Thiersch üb. d. Schiffahrt d. Alten.

αὐτοῦ Βασιλέως, ἔχουσιν 42' μῆκος, 57' δὲ πλάτος καὶ 85' ὕψος ὑπὲρ τὴν θάλασσαν, καὶ δεχομένην 4000 ἐρέτας, 400 ὑπηρέτας, 2850 ἐπιβάτας, καὶ «χωρὶς ὑπὸ τὰ ζύγια πλῆθος ἀνθρώπων ἑτερον» προσέτι δὲ τὴν εἰκόσσορον Ἱέρωνος τοῦ Συρακουσίου (1), περιέχουσιν γυμνάσιον, περιπάτους, κήπους, ἀναδενδράδας, ἰχθυοτροφεῖον, σπουδαστήριον, ναὸν μετ' ἀγαλμάτων καὶ ψηφιδωτὰ ἐδάφη παριστῶντα τὴν Ἰλιάδα, ποικίλας γραφάς, καὶ τέλος τεῖχη μετ' ἐπάλξεων καὶ χαράκων. Ἡ ναὺς αὕτη ἐστάλη εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ὡς μόνον λιμένα ἐν ᾧ ἐδύνατο ν' ἀγκυροβολήσῃ· καὶ ἐπεμφεν ὁ Ἱέρων 1000 μεδίμνους σίτου εἰς τὸν Ἀθηναῖον Ἀρχίμηλον, ποιήσαντα 9 δίστιχα εἰς αὐτήν.

Ὅμοίως εἰς τῶν χρόνων τούτων τὴν οἰκοδομικὴν πολυτέλειαν συνετέλουν καὶ ὅσα οἱ βασιλεῖς ἀνήγειρον δημόσια οἰκοδομήματα πρὸς τέρψιν τοῦ λαοῦ, κολακεύοντες αὐτόν, ὅπως στέργῃ τὴν ἐξουσίαν των, οἷον θέατρα, ἵπποδρομοί, λουτρῶνες, γυμνάσια, καὶ Νυμφαῖα. Ἦσαν δὲ ταῦτα κρῆναι ἐν εἴδει ἀντρων, ἐν οἷς ἐνέκειντο νυμφῶν ἀγάλματα, οἷον τὸ ἐν Κηφισίᾳ καὶ τὸ ἐν Ὑμηττῷ κατὰ τὸ Βάρι. Διεκολλῶντο δ' ἤδη δι' ὀστράκων καὶ κογχυλίων, καὶ ποικίλως κατεχοσμοῦντο, οἷον μνημονεύεται τὸ ἐν Ἀντιοχείᾳ.

Καὶ οἱ τάφοι δὲ προσέτι, ἡ ἐσχάτη αὕτη κατοικία τῆς κενοδόξου φιλαυτίας, ἦν ἐπόμενον νὰ γίνωσι πολυτελεῖς κατὰ τούτους τοὺς χρόνους. Οὕτω λέγεται ὁ μεγαλεπήβολος Δεινοκράτης ἐπιχειρήσας τὴν οἰκοδομὴν ἱεροῦ ἢ τάφου τῆς τοῦ Φιλαδέλφου ἀδελφῆς Ἀρσινόης, ἐν ᾧ ἤλπιζε, κατασκευάζων τὴν ὀροφὴν καὶ τὸ ἔδαφος διὰ λίθου μαγνήτου, νὰ κατορθώσῃ ὥστε ἡ τὸ σῶμα περιέχουσα λάρναξ νὰ μένῃ μετέωρος, ὑπὸ τῶν δύο δυνάμεων ἐξ ἴσον ἀντεφελχομένη. Λέγεται δὲ κωλύσας ὁ

(1) Αὐτ. 40.

Θάνατος τὴν ἐκτέλεσιν τῆς παραβόλου ταύτης καὶ καθ' ἑαυτὴν ἀνεκτελέστου ἐπινοίας, ἣν διηγοῦνται ὁ τε Πλίνιος ⁽¹⁾ καὶ ὁ Αὐσώνιος ⁽²⁾. Κατὰ τὸν ρυθμὸν δὲ τοῦ τάφου τοῦ Μαυσώλου, ὅστις ὡς ἐν τῶν ἑπτὰ θαυμάτων τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἐθεωρήθη, καὶ κατεσκευάσθη περὶ τὰ τέλη τῆς προλαβούσης ἐποχῆς, ἀπαντῶνται μέχρι τοῦδε πολλοὶ ἐλάσσονες τάφοι ἀνεγειγερμένοι εἰς τὰς Μεσημβρινὰς ἐπαρχίας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τὴν Καρίαν κυρίως καὶ τὴν Λυκίαν, ὡς καὶ πάμπολλοι ἄλλοι ἐν τῷ καθέτῳ βράχῳ λελαξευμένοι, καὶ κοσμούμενοι ἐκτὸς μὲν διὰ μετώπου Ἑλληνικοῦ ναϊδίου, ἐντὸς δὲ πολλάκις διὰ γραφῶν ⁽³⁾. Ὡς καὶ ἐν Παλαιστίνῃ ἀναφέρει ὁ Πausανίας ⁽⁴⁾ ἐξαίσιον τάφον τῆς Ἑλένης, ὅλον λίθινον, θύραν ἔχοντα ἥτις διὰ μηχανήματος ἅπαξ μόνον τοῦ ἔτους ἠνοιγότο. Ἔφερον δ' ἐκ τῆς Ἀσίας πολλάκις καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα οἱ Μακεδόνες τὴν τοιαύτην τῶν τάφων πολυτέλειαν, καὶ ὁ Μακεδὼν Ἀρπαλὸς ἀνήγειρεν εἰς τὴν ἐταίραν Πυθιονίχην, ὡς τάφον, ναὸν Ἀφροδίτης ἐν δήμῳ Ἑρμῶ, μεταξύ Κηφισοῦ καὶ τοῦ Ποικίλου ὄρους, οὗ ἂν ἢ τὸ πρῶτον εἰς Ἀθήνας ἀφορώμενον, γεὼς καὶ τὸ ὑπό-
λισμα, κατ' Ἀθηναίων ⁽⁵⁾, κατὰ δὲ Πausανίαν ⁽⁶⁾ πρὸ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀπόλλωνος πρὸς τὴν πόλιν, ἐργολαβή-
σαντος Χαρικλέους, τοῦ γαμβροῦ τοῦ Φωκίωτος, τριά-
κοντα ταλάντων, κατὰ Πλούταρχον ⁽⁷⁾, κατὰ δὲ Θεό-
πομπον ⁽⁸⁾, πλειόνων ἢ διακοσίων. Τοῦ πολυτελοῦς τού-
του τάφου σώζονται ἐρείπια ἐπὶ τῆς πρὸς τὸ Δαφνίον
ὁδοῦ, καὶ ἐν αὐτοῖς εὐρέθησαν καὶ τέσσαρα ἀγάλματα.

Ἔτι δὲ μᾶλλον παραβόλου πολυτελείας ἦσαν αἱ πυ-
ραὶ καὶ τὰ εἰς τὰς ἐκφορὰς τῶν νεκρῶν ἀνήκοντα κατα-

(1) 34, 42. — (2) Mosell. — (3) Fellow, trav. on Lycia. —
(4) H, 16. — (5) IG, 394. — (6) A, 37. — (7) B. Φωκ. 22.
— (8) Ἐπιστ. πρὸς Ἀλέξ. ἐν Ἀθηναίῳ, Αὐτ.

σκευάσματα, ἐφ' ἡμέρα ἔργα εἰς οὐδένα εὐγενῆ καλλι-
τεχνικὸν σκοπὸν ἀφορῶντα, ἀλλὰ μόνον εἰς τὴν θερα-
πείαν τῆς παραχρῆμα τῶν συγγενῶν ἢ οἰκείων ὑπερο-
ψίας. Οὕτως ὁ οὐδὲν μέτρον εἰς τὰς ἐπινοίας του γνω-
ρίζων Δεινοκράτης, κατεσκεύασε τὴν πυρὰν τοῦ
Ἡφαιστίωνος, ἀναλώσας εἰς ἔργον προσωρισμένον ὅπως
γίνῃ παρανάλωμα τοῦ πυρὸς, 42000 τάλαντα, ἐξάκις
ὅσα ὁ Φειδίας εἰς τὰ Προπύλαια. Ἦν δὲ κατὰ Διόδω-
ρον (1) ἡ πυρὰ τετράπλευρος, ἔχουσα σταδιαίαν ἐκά-
στην πλευράν, καὶ ὕψος ὑπὲρ τοὺς 130 πήχεις, διηρημένη
δ' εἰς τριάκοντα δόμους ἔχοντας ὡς ὀροφὰς φοινίκων
στελέχη. Ἦν δ' ἕκαστος διαφόρως κεκοσμημένος, ἔχων
ὁ μὲν πῶρας χρυσᾶς, ὁ δὲ δάδας, ὁ δ' αἰετοῦς, ὁ δὲ ζῶα,
ὁ δ' ὄπλα, καὶ οἱ ἄλλοι ἄλλα βεβαίως κοσμήματα· εἰς δὲ
τὸν ἀνώτατον ἐπεκάθητο χαλκαὶ σειρήνες κοῖλαι, ἐν αἷς
ἐκρύπτοντο τραγωδισταί (2). Ἀλλ' ἤδη εἶχε θαυμασθῇ
ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καὶ ἡ πυρὰ ἦν ὁ Τίμαιος κατεσκεύ-
ασε τῷ Διονυσίῳ τῷ πρεσβυτέρῳ (3). Ὁμοίως δ' ἐπίκαιρον
καὶ πολυδάπανον κατασκεύασμα ματαιόφρονος πολυτε-
λείας ἦν καὶ ἡ ἀρμάμαξα ἐφ' ἧς μετεκομίσθη ὁ νεκρὸς
τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀπὸ Βαβυλῶνος εἰς Αἴγυπτον, ἔργον
Ἰερωνύμου (4), εἰς ᾧ μεγάλη ἐπίσης χρημάτων
ποσότης ἐδαπανήθη. Τὸ σῶμα ταριχευθὲν μετ' ἀρωμά-
των ἐτέθη εἰς χρυσὴν λάρνακα, κεκαλυμμένην διαχρύ-
σω φοινικίδι, ἐφ' ἧς ἔκειντο τοῦ Ἀλεξάνδρου τὰ ὄπλα.
Ἦ δ' ἄμαξα, ὀκτάπηχυς μὲν τὸ πλάτος, δωδεκάπηχυς δὲ
τὸ μῆκος, ἦν καμαρωτὴ, λιθοκόλλητος, ἔχουσα θρόνον
χρυσοῦν ὑπὸ τὴν καμάραν, καὶ περὶ αὐτὸν χρυσοῦν περί-
στυλον μετ' ἰωνικῶν κιονοκράνων. Ἐκλείετο δὲ τὸ περί-

(1) 12, 115. - πλούτ. Ἀλέξ. 72. — (2) Quatr. de Quincy.
II, 105. — (3) Ἀθήν. E, 206. — (4) Αὐτ. E, 206 - Διόδ.
III, 26.

στυλον ἔσωθεν διὰ δικτυωτοῦ χρυσοῦ, δακτυλῖαιας τὰς ῥάβδους ἔχοντος, καὶ ὑπὲρ αὐτὸ ἦν ζωοφόρος γραπτὴ, τὰς νίκας τοῦ Ἀλεξάνδρου παριστῶσα. Ἐπὶ δὲ τῆς κορυφῆς ἦσαν νίκαι χρυσαῖ, καὶ μακρόθεν ἀπαστράπτων χρυσοῦς στέφανος. Τέλος δ' ἦσαν καὶ οἱ τρογοὶ χρυσοὶ καὶ λεον-
κέφαλοι, καὶ 64 ἵπποι ἐστεμμένοι εἶλκον τὴν ἄμαξαν⁽¹⁾.

Ἐξ αἰτίας δὲ τῆς προόδου τῶν τῷ πολέμῳ ἀναγ-
καίων ἐπιστημῶν ἐπέδωκε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους καὶ ἡ τῇ οἰκοδομικῇ ὑπηρετοῦσα μηχανικὴ, καὶ πολλὰ ἐνεωτέρισε περὶ τὰς πολεμικὰς φέρ' εἰπεῖν μηχανάς. Οὕτως ἀναφέρεται ἡ Ἐλ ἐ π ο λ ι ς, δι' ἧς ὁ Δημήτριος ἐπολιόρχησε τὴν Ῥόδον, ἔργον μὲν Ἐπιμάχου⁽²⁾ ἡ Διο-
κλείδου τοῦ Ἀβδηρίτου⁽³⁾, ἀποκρουσθεῖσα δ' ὑπὸ Διο-
γνήτου τοῦ Ῥοδίου, καὶ ἡ Σ α μ β ὕ κ η Ἡρακλείδου
τοῦ Ταραντινοῦ, ἥτις ἐξαιρομένη ἐλάμβανε σχῆμα πλοίου
καὶ κλίμακος, καὶ προσήγετο εἰς τὰ τεῖχη ἐπὶ δύο ὁ-
νων⁽⁴⁾. Οὕτω τέλος ἐμηχανᾶτο ἐν Ὀλυμ. 141, γ' το-
σαῦτα ὁ Ἀρχιμήδης κατὰ τῶν πολεμούντων τὰς Συρα-
κούσας Ῥωμαίων.

Προσέτι δὲ καὶ ὑδραυλικά μεγαλουργήματα ἐξετε-
λέσθησαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, καὶ ἐπὶ Ἀλεξάν-
δρου Χ ἄ ρ η ς ὁ Χαλκιδεὺς, ὁ τ ᾱ φ ρ ω ρ ὕ χ ο ς ἐπιλε-
γόμενος⁽⁵⁾, ἀνεκάθηρε τὰ ἐμφράγματα τῆς Κωπαίδος λί-
μνης, κατὰ Στράβωνα⁽⁶⁾, ἡ μᾶλλον διετάφρευσε τὴν
λίμνην, κατὰ Στέφανον τὸν Βυζάντιον⁽⁷⁾, ὥστε ἔργα
αὐτοῦ νομίζονται ὑπὸ τινων τὰ σωζόμενα κάθετα ὀρύγ-
ματα μεταξὺ τῆς λίμνης καὶ τῶν Λαρυμνῶν. Ἐπὶ Πτολε-
μαίου δὲ τοῦ Φύσκωνος ἦσαν εἰς Ἀλεξάνδρειαν ὑδραυ-

(1) Quatr. de Quinc. Memoires, II, 1. — (2) Vit. X, 16, 4. — (3) Ἀθῆν. Ε, 296. — (4) Ἀθῆν. ΙΔ, 34. — Πολύβ. ΙΓ, 4.

— Πολυζίν. Στρατ. — (5) Διογ. Λ. Δ, 23. — (6) Θ, 258. —

(7) ρ. Ἀθῆνζι.

λικοὶ περίφημοι Κτησίβιος ὁ Ἀλεξανδρεὺς, καὶ δ μαθητὴς καὶ υἱὸς τοῦ Ἡρώων (1).

Καὶ ναοὶ δὲ πάμπολλοι ἦν ἐπόμενον νὰ οἰκοδομηθῶσιν εἰς ἐποχὴν τοσούτον φιλοικοδόμον, ὅτε τοσαῦται πολυτελέσταται ἀνηγέρθησαν πόλεις· καὶ ἂν ὡς πρὸς τὸν ῥυθμὸν οὐδὲν ἐκέρδισεν ἡ νεωδομία, ἀλλὰ κατὰ πλοῦτον καὶ πολυτέλειαν ἦν ἀπαράμιλλος ἡδῆ, ὅτε καὶ ὁ Κορινθιακὸς ῥυθμὸς γενικῶς ὑπερίσχυσε, λαβὼν τὸν σταθερὸν ἐκείνου τύπον, ὃν διетήρησε καὶ ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων, τὸν κακῶς κληθέντα Ῥωμαϊκόν, καθ' ὃν ἡ Ἰωνικὴ ἔλιξ ἐπιτίθεται ταῖς Κορινθιακαῖς ἀκάνθαις. Αἱ δὲ ἀκάνθαι καὶ αἱ ἑλικες πολλάκις ἐγίνοντο χαλκαῖ, ὡς ἐν τῷ Μουσεῖῳ τῆς Ἀλεξανδρείας (2), ἢ καὶ χρυσελεφάντιναι, ὡς εἰς τὴν θαλαμηγὸν τοῦ Πτολεμαίου.

Ἐκ τῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην οἰκοδομηθέντων ναῶν οἱ χαρακτηριστικώτεροι καὶ μνείας ἀξιώτεροί εἰσιν οἱ ἑξῆς.

Α'. Ἐρ' Ἀσίᾳ.

Ὁ Δεινοκράτης ἐπεσχεύασε τὸν ἐπὶ τῆς γεννήσεως τοῦ Ἀλεξάνδρου πυρποληθέντα ναὸν τῆς Ἐφεσίας Ἀρτέμιδος, κατὰ τὸ ἀρχαῖον, ὡς φαίνεται, σχέδιον, καὶ διὰ δαπάνης τῶν Ἐφεσίων, προτιμησάντων νὰ πωλήσωσι μᾶλλον εἰς τοῦτο τὸν κόσμον τῶν γυναικῶν αὐτῶν, ἀντὶ νὰ ἐπιτρέψωσι νὰ ἐπιγραφῇ εἰς τὸν ναὸν ὁ Ἀλέξανδρος, δαπανῶν πρὸς ἀνίδρυσιν αὐτοῦ (3).

Στρατονίκη δ' ἡ θυγάτηρ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ, γυνὴ δὲ Σελεύκου τοῦ βασιλέως τῆς Συρίας, καὶ μετὰ ταῦτα Ἀντιόχου τοῦ υἱοῦ του, ἰδρύσατο κατ' Ὀλ. 123 ἐν Ἱεραπόλει ἡ Βαμβύκη εἰς Συρίαν, δυτικῶς τοῦ

(1) Vitr. X, 12, 13.— (2) Pl. 34, 37.— (3) Διον. Ἀλικ. Δ, 26. - Liv. I, 43.

Εὐφράτου, ναὸν Βήλου καὶ Ἀτεργάτιδος (Διὸς καὶ Ἥρας), ἔχοντα τὸν ῥυθμὸν ὅστις ἐπεκράτει, ἢ ἔκτοτε ἐπεκράτησεν, εἰς ὅλα τὰ τοιούτου εἶδους οἰκοδομήματα τῆς Συρίας, ὡς περιγράφει αὐτὸν ὁ Λουκיא-
ἐν τῷ περὶ Συρίας Θεᾶς (1). «Ὁ δὲ ρηὸς ὁρεῖ μὲν ἐς ἡέ-
λιον ἀνιόντα· εἶδος δὲ καὶ ἐργασίην ἔστιν ὁκόλους ρηοὺς ἐν
Ἰωρίῃ ποιέουσι. Ἐδρῃ μεγάλη ἀρέχει ἐκ γῆς, μέγεθος ὁ-
γνιέων δυοῖν, ἐπὶ τῆς ὁ ρηὸς ἐπικέαται. Ἀροδοὺς ἐς αὐτὴν
λίθου πεπολῆται, οὐ κάρτα μακρὴ. Ἀνελθόντι δὲ θωῦμα καὶ
ὁ πρόρηνος μέγα παρέχεται θόρησί τε ἥσκηται χρυσίοισι. Ἐρ-
δοθεν δὲ ὁ ρηὸς χρυσοῦ τε πολλοῦ ἀπολαμβάνεται, καὶ ἡ ὀρο-
φὴ πᾶσα χρυσή... Ἐρδοθεν δὲ ὁ ρηὸς οὐκ ἀπλόος ἔστιν,
ἀλλ' ἐν αὐτῷ θάλαμος ἄλλος πεπολῆται· ἀροδοὺς καὶ ἐς τοῦ-
τον ὀλίγη. Θόρησι δὲ οὐκ ἥσκηται, ἀλλ' ἐς ἀντίον ἅπας ἀνα-
πέπταται. Εἰς μὲν ὧν τὸν μέγαν ρηὸν πάντες εἰσέρχονται,
ἐς δὲ τὸν θάλαμον οἱ ἱερεῖς μόροι».

Ἐν Κυζίκῳ δ' ἀναφέρει Δίων ὁ Κάσσιος (2) ναὸν με-
γαλοπρεπέστατον, τὸν μέγιστον καὶ κάλλιστον τῶν αὐ-
τῷ γνωστῶν, ἔχοντα κίονας μονολίθους, 24' μὲν δια-
μέτρου, 75' δὲ ὕψους. Ὁικοδομήθη δὲ, ὡς φαίνεται, κατὰ
τὴν ἐποχὴν ταύτην, καὶ ἦν ἴσως αὐτὸς ἐκεῖνος περὶ οὗ
λέγει ὁ Πλίνιος (3) ὅτι ἐμελλε ν' ἀνατεθῇ εἰς αὐτὸν
ἐλεφάντινος Ζεὺς, ὅτι δ' εἶχεν εἰς τοὺς ἀρμούς τῶν λί-
θων ἐνηρμοσμένον πανταχοῦ μίτον χρυσοῦν. Κατέπεσε
δ' ἐπὶ Ἀντωνεῖνου ἐκ σεισμοῦ, καὶ ἀνεκαινέσθη ὑπὸ τοῦ
αὐτοκράτορος τούτου εἰς τιμὴν τοῦ Ἀδριανοῦ (4).

Αὐτόθι ὠικοδόμησε καὶ Ἀτταλος ὁ Β' ἐν Ὀλ. 155,
γ' ναὸν εἰς τιμὴν Ἀπολλωνίδος τῆς μητρός του, ἔχοντα
τοῦτο ἀξιοσημεῖωτον, ὅτι οἱ κορμοὶ τῶν κίωνων αὐτοῦ

(1) 31. — (2) Ο, 4. — (3) 36, 22. — (4) Δ, Κάσσ. αὐτ. -
Ἀριστ. Πανηγ. Κυζίκ. Δ, σ. 241.

ἦσαν κεκοσμημένοι διὰ τῶν κατὰ πρῶτον ἤδη ἀπαντωμένων στυλοπινακίων, ἥτοι πινάκων κεκοσμημένων ἐντὸς τοῦ πάχους τοῦ κορμοῦ αὐτῶν, καὶ ἐχόντων γλυφὰς ὡς αἰ μετόπαι.

Β'. Ἐρ Σικελία.

Ἐν Συρακούσαις δ' ἀναφέρεται κατὰ τούτους τοὺς χρόνους μετ' εὐφροσύνης τὸ νεώτερον Ὁλύμπιον, οἰκοδομηθὲν ἐν Ὀλύμῳ. 123, ἐπὶ Ἀρχιμήδου, ὑπὸ Ἰέρωνος Β', κατὰ τὴν ἀγορὰν (1). Ὁ Κικέρων (2) καλεῖ τὸ ἱερὸν τοῦτο «μέγαν ναόν» templum egregium. Ἐπίσης δὲ μνημονεύεται καὶ ὁ παρὰ τῷ θεάτρῳ βωμὸς, ἔχων σταδιαῖον τὸ μήκος, καὶ ἀνάλογον τὸ ὕψος καὶ πλάτος (3). καὶ ὁ ἐξηκοντάχλιος οἶκος, ὃν κατεσκεύασεν ὁ Ἀγαθοκλῆς, ἐπεραιῶν τῷ μεγέθει καὶ τῇ κατασκευῇ τῶν ἐν Σικελίᾳ ἔργων καὶ τῶν ραῶν, καθὼς καὶ οἱ παρὰ τὸν λιμένα πύργοι αὐτοῦ μετ' ἐπιγραφῶν, συντεθειμένων ἐκ λίθων ἑτερογενῶν, καὶ δηλουσῶν τὸν κατασκευάσαντα.

Γ'. Ἑλλάς.

Εἰς δὲ τὴν κυρίως Ἑλλάδα, εἰ καὶ αἱ πόλεις ἔπαυσαν ἔχουσαι τὴν προθυμίαν καὶ τὴν δύναμιν τοῦ ν' ἀνεγείρωσι λαμπρὰ οἰκοδομήματα, οἱ Ἕλληνες ὁμῶς βασιλεῖς τῆς Ἀνατολῆς φιλοτίμως ἐκόσμουσαν πολλαχῶς τὴν ἀρχαίαν πατρίδα των, καὶ πολλὰ πολλάκις ἐν Ἑλλάδι ἀνήγειρον κτίρια μεγαλοπρεπῆ μὲν, ἀλλὰ φέροντα ἤδη κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον τὸν χαρακτῆρα τῆς παρακμῆς.

Ἐν ἐξ αὐτῶν ἦν ὁ ναὸς τῆς Φίλης Ἀφροδί-

(1) Διόδ. ΣΤ, 83. — (2) Verr. IV. — (3) Διόδ. Αὐτ. —

της, ὃν, κατ' Ἀθηναίον (1), παραθέτοντα Διονύσιον τὸν τοῦ Τρύφωνος, κατεσκεύασεν Ἀδείμαντος ὁ Λαμψακη-
νός, κόλαξ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ, εἰς Θρίαν,
ἀφιερῶσας καὶ ἀγάλματα, καὶ καλέσας τὸν τόπον Φι-
λαῖον, εἰς τιμὴν Φίλης, τῆς μητρὸς, ἣ κατὰ Πλού-
ταρχον (2), τῆς γυναικὸς τοῦ Δημητρίου. Τὸν ναὸν τοῦ-
τον τῆς Ἀφροδίτης ἀναφέρει καὶ ὁ Πausanias (3), ὡς κεί-
μενον μετὰ τὸν τοῦ Ἀπόλλωνος, περιβαλλόμενον δ' ὑπὸ
κυκλωπίου τείχους. «Καὶ πρὸ αὐτοῦ τείχος ἀργῶν λίθων,
θείας ἄξιον». Καὶ τοῦ μὲν ναοῦ οὐδὲν σώζεται σήμερον,
ἀλλὰ λείψανα πολλὰ τοῦ τείχους, καὶ ἐκτὸς τοῦ περι-
βάλλου βράχος λελαξευμένος, καὶ ἔχων θέσεις ἀναθη-
μάτων, καὶ ἐπιγραφὰς εἰς τὴν «Φίλην Ἀφροδίτην» ἀνα-
φερομένας.

Ὁ Pausanias (4) ἀναφέρει ἐν Ἀθήναις μεταξὺ ἀγο-
ρᾶς καὶ Θησείου τὸ Πτολεμαῖον, ἡ Γυμνάσιον
τοῦ Πτολεμαίου. Φαίνεται δ' ὅτι ἦν τοῦ Β' ἢ Φι-
λαδέλφου, ὅστις δι' οἰκοδομῶν κοσμήσας, καὶ πολλα-
χῶς εὐεργετήσας τὰς Ἀθήνας, ἀνεδείχθη καὶ φυλῆς
ἐπώνυμος. Ἀρχαῖα τείχη σωζόμενα, καὶ ἐσχάτως κατὰ
μέγα μέρος ἀνασκαφέντα μετὰ τοῦ Θησείου καὶ τοῦ
τετραγώνου τοῦ Ἀδριανοῦ, εἰς εὐρυχωρότατον δ' ἀνή-
κοντα οἰκοδόμημα, φαίνεται μετὰ πλείστης πιθανότη-
τος ὅτι εἰσὶν ἐν μέρει λείψανα τοῦ γυμνασίου τούτου,
ἐν μέρει δὲ τῆς τοῦ Ἀττάλου στοᾶς ἦν ἀναφέ-
ρει ὁ Ἀθηναῖος (5), ὡς ἀποδεικνύει αὐτόθι εὑρεθεῖσα ἐπι-
γραφή. Τὸ μέγιστον τοῦ τείχους μέρος ἔχει θύρας ἀφι-
δωτάς, καὶ ἴσως τοῦτο εἶναι τὸ τῆς στοᾶς. Ἐνταῦθα εἴ-
χεν ἄλλοτε εὑρεθῇ βάθρον μετ' ἐπιγραφῆς (6) ἀναφε-
ρούσης Πτολεμαῖον υἱὸν Ἰόβα, ἥτοι τὸν ἐκ
μητρὸς τρισέγγονον Ἀντωνίου καὶ Κλεοπάτρας, ὥστε

(1) ΣΤ, 66. — (2) Δημ. 14. — (3) Α, 37. — (4) Α, 17. —
(5) Ε, 212. — (6) Bœckh. C. I. N. 360.

ἐδύνατο νὰ θεωρηθῇ αὐτὸς ὁ Πτολεμαῖος ὡς ὁ κτίστης τοῦ γυμνασίου. Ἄλλ' ὁ Πausanias ῥητῶς λέγει ὅτι ἐν τῷ γυμνασίῳ ἦν ἀνδριάς τοῦ Πτολεμαίου, καὶ ἄλλος τοῦ Ἰόβα, ὃν μόνον καλεῖ Λίβυν· ἄρα ὁ Πτολεμαῖος οὐ αὐτὸς μνημονεύει, πιθανῶς ὁ κτίστης, δὲν ἦν Λίβυς. Ἀλλως τε τὸ γυμνάσιον τοῦτο ἦν ἤδη γνωστὸν καὶ εἰς τὸν Κικέρωνα. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πausanίου τὸ αὐτὸ γυμνάσιον περιεῖχε καὶ Ἑρμαῖς. Καὶ τῷ ὄντι οὐ μακρὰν, καὶ πρὸς τὸ βορειοδυτικὸν τῶν σωζομένων ἐρειπίων, εὐρέθησαν τρεῖς κολοσσαῖοι Ἑρμαῖ ἐπὶ βάθρων, ὥστε δύναται νὰ ὑποτεθῇ ὅτι μέχρις αὐτῶν ἐξετείνετο τὸ γυμνάσιον, καὶ ὅτι τὰ σωζόμενα ἐρείπια εἰσὶ μόνον τῆς τοῦ Ἀττάλου στοᾶς· ἢ, ἂν τοῦτο δὲν εἶναι παραδεκτὸν, τότε οἱ Ἑρμαῖ οὗτοι ἀνήκον εἰς τὴν ὁδὸν τῶν Ἑρμῶν, τὴν ἄγουσαν ἀπὸ τῆς Βασιλείου εἰς τὴν Ποικίλην στοάν.

Κατὰ Βιτρούβιον⁽¹⁾, Εὐμένης, ὁ βασιλεὺς τῆς Περγᾶμου, ὠκοδόμησε στοάν περὶ τὸ θέατρον. ἔχειτο δ' αὕτη, ὡς φαίνεται, πρὸς τὰ δεξιὰ, διότι πρὸς τ' ἀριστερά ἦν τὸ Ὠδεῖον, καὶ πρὸς τὰ ὀπίσω ὁ ναὸς τοῦ Διόνυσου, καὶ πιθανῶς αὐτῆς εἰσὶ λείψανα ἢ μεταγενεστέρα ἐπισκευὴ αἱ σωζόμεναι ἀψίδες, αἱ χωροῦσαι ἀπὸ τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου μέχρι τοῦ θεάτρου τοῦ Ἡρώδου (ὁ Σερπεντζές).

Τὸ δ' Ὀλύμπιον, οὗ εἶχεν ἀρχίσει ὁ Πεισίστρατος τὴν οἰκοδομὴν κατὰ σχέδιον Δωρικόν, ἠθέλησε νὰ μετασκευάσῃ Ἀντίοχος ὁ Δ'. ὁ Ἐπιφανὴς (174 π. Χ. Ὀλυμ. 151) κατὰ νέον μεγαλοπρεπέστερον τρόπον καὶ ῥυθμὸν Κορινθιακόν· ἀλλ' ἀποθανὼν (164), τὸ ἀφῆκεν ἡμίεργον. Μετεχειρίσθη δ' εἰς τὴν μετασκευὴν ταύτην ἀρχιτέκτονα Ῥωμαῖον, τὸν Κοσσούτιον.

(1) V, 9, 1.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Πλαστική.

Ἡ τέχνη κατὰ τὴν προλαβοῦσαν ἐποχὴν εἶχεν ἀφι-
χθῆ εἰς τὸν ὑπέρτατον αὐτῆς κολοφῶνα. Μετὰ τὰς θαυ-
μασίας μορφὰς δι' ὧν ἐνέδυσσε πάντα τὰ τῶν μύθων καὶ
τῆς ἡρωολογίας τὰ πλάσματα, καὶ πάσας τοῦ δημο-
σίου καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τὰς σχέσεις, ὡς καὶ πάσας τὰς
τῆς ψυχῆς διαθέσεις, ἀπὸ τῶν ἡρεμωτέρων μέχρι τῶν
μᾶλλον συγκεκινημένων, ἐφαίνετο ἐξαντλήσασα τὸ πρό-
βλημα αὐτῆς, καὶ εἰς τὸ ἔσχατον πέρας τῆς δυνατῆς
ἐντελείας ἐλάσασα. Ἀφ' οὗ δ' ὑπὸ τὸν πόδα τῶν κατα-
κτητῶν ἐταπεινώθη τὸ φρόνημα καὶ ἐσδέσθη ἡ παρα-
γωγὸς τῆς Ἑλλάδος μεγαλοφυΐα, ἐπαυσε τῷ ὄντι καὶ
ἡ γλυπτικὴ νέους διαπλάττουσα τύπους, καὶ τὰ προϊόν-
τα αὐτῆς δὲν ἐξηυγίνιζε πλέον ὥς ἄλλοτε πνεῦμα ὑψι-
πετές καὶ ἀληθὺς ἐνθουσιασμός. Ἀλλὰ τ' ἀρχαῖα δι-
δάγματα δὲν εἶχον εἰσέτι ἐντελῶς παύσει καρποφο-
ροῦντα, καὶ ὑπὸ τὴν προστασίαν οὐχὶ μὲν πάντοτε φι-
λοκάλων, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ φιλοτίμων καὶ βαθυ-
πλούτων βασιλέων, παρῆγεν ἐτι, κατὰ τοὺς πρώτους
μάλιστα χρόνους, ἡ πλαστικὴ οὐχὶ ὁλως εὐκαταφρό-
νητα ἔργα, ὑλικώτερα μὲν τὴν ἀντίληψιν, καὶ ἀντανα-
χλάσεις κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ζωηρὰς τῶν ἀρ-
χαιοτέρων ἀριστουργημάτων, ἀμαυροτέρας δ' ἐκείνων, ὡς
εἰκὸς, ἀλλ' οὐχ ἥττον διδακτικὰς, διότι πολλάκις εἰσὶν
αἱ μόναι ἀμυδρὰν διδοῦσαι τῶν ἀπολεσθέντων πρωτο-
τύπων ἰδέαν.

Ἐν Ἀθήναις πρὸ πάντων καὶ ἐν Σικυῶνι, ἐπὶ τινὰ
χρόνον ἔτι μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον, ἐξηκολούθησαν τοῦ
Πραξιτέλους καὶ τοῦ Λυσίππου οἱ μαθηταὶ μιμούμενοι

τὰ μεγάλα τῶν διδασκάλων αὐτῶν παραδείγματα, καὶ ἀσκοῦντες αὐτῶν τοὺς κανόνας, καθ' οὓς εἶχον διαμορφωθῇ.

Τοῦ Πραξιτέλους υἱός, καὶ κληρονόμος τῆς τέχνης του ἦν, κατὰ Πλίνιον ⁽¹⁾ ὁ Κηφισόδοτος, ὅστις ὁμως ἐν τισι χειρογράφοις Κηφισόδοτος γράφεται, ὀρθότερον πιθανῶς, ὁ αὐτὸς ὢν ἴσως τῷ ὄν ἀλλαχοῦ ⁽²⁾ ἀναφέρει ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς ὡς χαλκοῦς φιλοσόφους ἐργαζόμενον, καὶ ὃν ὡς νεώτερον τάττει μετὰ τοῦ Τιμάρχου κατὰ τὴν 128^{ην} Ὀλυμπιάδα ⁽³⁾. Τούτου ἀναφέρει ⁽⁴⁾ Σύμπλεγμα ἐν Περγῶν, ἔργον εὐγενές, ἐφ' οὗ, ὡς τὸ περιγράφει, τὰ δάκτυλα φαίνονται εἰς τὴν σάρκα μᾶλλον ἢ εἰς τὸν λίθον ἐντυπούμενα (*Symplegma signum nobile, digitis corpori verius quam marmori impressis*). Τινές ⁽⁵⁾ ἐξηγοῦσιν αὐτὸ ὡς ἐρωτικὴν παράστασιν, τῇ ἡθικῇ παρακμῇ τῶν καιρῶν ἀρμόζουσαν, διότι καὶ ἀλλαχοῦ ⁽⁶⁾ οὕτω χρῆται τῷ ὄρω τούτῳ ὁ συγγραφεὺς. Ἀλλὰ πολλοὶ τὴν τοιαύτην χρῆσιν τῆς λέξεως ὡς σύμπτωσιν ἐκλαμβάνοντες, φρονοῦσιν ὅτι τὸ Σύμπλεγμα τοῦτο εἶναι τὸ τῶν περιφήμων παλαιστῶν τῆς Φλωρεντίας ⁽⁷⁾, ἔργον σπανίας καλλονῆς ὑπὸ τὴν ἐποψιν τῆς ἐργασίας, εἰς τὴν ἀκμαίαν τέχνην ἀνήκον, καὶ δύο νεανικὰ σώματα παριστῶν, εὐκαμπτα μὲν, ἐλαστικά, καὶ ἀθλητικῶς ἀνεπτυγμένα, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ εἰς βαθμὸν ἔξοχον τὴν ἐφηβικὴν χάριν καὶ τρυφερότητα ἀποπνέοντα, μετὰ πλείστης δ' ἐπιδειξιότητος ἐν τῇ πάλῃ συμπεπλεγμένα, ἄνευ συγχύσεως, οὐδ' ἐλαττώματος περὶ τὸ διάγραμμα. Τοῦ ἀριστουργή-

(1) 36, 4, 60.— (2) 34, 19, 27.— (3) 34, 19.— (4) 36, 4, 6.— (5) Welcker, *alte Denkm.* I, 317.— (6) 36, 4, 10.— (7) DENK. 149. Wicar, *Tableaux etc. de la gal. de Florence.* T. I, pl. 61.

ματος τούτου ἐπίτομον, ἀλλ' ἀξιολογον ἀντίγραφον ἐκ μαρμάρου ὑπάρχει ἐν Ἀθήναις παρὰ τῷ Κ. Ι. Παπαρηγοπούλῳ, Ῥωσικῷ προξένῳ. Ἔτερα δ' ἔργα τοῦ Κηφισοδότου ἦσαν ἀγάλματα τῶν ποιητριῶν Μυροῦς τῆς Βυζαντίας καὶ Ἀνύτης τῆς Τεγεάτιδος ⁽¹⁾, ἐτι δὲ Λητῶ, Ἀφροδίτῃ, Ἀσκληπιὸς καὶ Ἀρτεμις ἐκ μαρμάρου ⁽²⁾.

Ἀδελφὸς δὲ τοῦ Κηφισοδότου ἦν ὁ Τίμαρχος ⁽³⁾, ὅστις καὶ παρὰ Πλινίῳ ⁽⁴⁾, καὶ εἰς δύο ἐπιγραφὰς ⁽⁵⁾ μετ' αὐτοῦ μνημονεύεται. Ἐποίησαν δ' ἀμφότεροι ὁμοῦ ξόανα τοῦ ῥήτορος Λυκούργου καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ, ἴσως εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἱερέων τοῦ Ἐρεχθείου, ἐν οἷς κατετάττοντο· προσέτι δ' ἀγάλματα Ἐνυοῦς ⁽⁶⁾, Κάδμου ⁽⁷⁾, καὶ κατὰ τὰς ῥηθείσας ἐπιγραφὰς ἀνδριάντα τοῦ θεοῦ των Θεοξενίδου, καὶ ἑτέρου τινός. Οἱ αὐτοὶ δ' ἐκ συνεργασίας ἐποίησαν καὶ ἀνδριάντα τοῦ περιφήμου κωμικοῦ ποιητοῦ Μενάνδρου, οὗ τὸ βᾶθρον μετ' ἐπιγραφῆς εὑρέθη ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς τοῦ Διονυσιακοῦ Θεάτρου. Ὁ δ' ἀνδριάς, ὡς ἐκ τῶν διαστάσεων εἰκάσαι, εἶναι πιθανῶς αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ ἐν τῷ Βατικανῷ μουσεῖῳ διατηρούμενος.

Τοῦ δὲ Λυσίππου υἱὸς ἦν ὁ Εὐθυκράτης, ὅστις ἀπέκλινε πρὸς ἀρχαίζουσαν αὐστηρότητα, μᾶλλον ἢ κατὰ τὴν αἰσθησιν τῶν χρόνων ἐκείνων, ὡς περὶ αὐτοῦ ῥητῶς λέγει ὁ Πλίνιος ⁽⁸⁾ *austero maluit genere quam jucundo placere*. Πολλὰ αὐτοῦ μνημονεύονται ἔργα, οἷον Ἡρακλῆς, Ἀλέξανδρος, Τροφῶνιος, διὰ τὸ ἄντρον, ἱππομαχία κ.τ.λ. Γλύπτει δ' ἦσαν καὶ οἱ ἄλλοι δύο υἱοὶ τοῦ Λυσίππου, Δάιππος καὶ

(1) Tatian c. ep. 52.— (2) Pl. αὐτ.— (3) Ψευδοπλούτ. Β, 1', Ῥητ. Λυκούρ.— (4) Pl. 34, 19.— (5) Ant. Hell. II, 1103. 1104.— (6) Παυσ. Α, 8, — (7) Παυσ. Θ. 12. — (8) Pl. 34, 19, 7.

Βέδας⁽¹⁾ ἢ Βοίδας. Καὶ τοῦ μὲν μνημονεύεται Περ-
ριξυόμενος⁽²⁾, τοῦ δὲ Προσευχόμενος
(adorantem)⁽³⁾, διατηρούμενος, ὥς τινες⁽⁴⁾ φρο-
νοῦσιν, ἐν τῷ χαλκῷ ἐξαισιῶ ἀγάλματι τοῦ Μουσείου
τοῦ Βερολίνου⁽⁵⁾.

Ἄλλ' ἀπὸ τῆς 120^{ης} Ὀλυμπιάδος εἰς τὴν κυρίως
Ἑλλάδα, γενομένην θέατρον καὶ ἔρμαιον τῆς ἀλληλο-
μάχου λύσσης τῶν Μακεδόνων κατακτητῶν, ἔπαυσεν
ἀσκουμένη ἐλευθέρως καὶ γενναίως ἡ τέχνη, ἀπεσβέ-
σθησαν βαθμηδὸν τὰ παλαιὰ ἐργαστήρια, καὶ μόνον σπά-
νια καὶ ἄσχημα εἰς αὐτὴν ἀναφέρονται τεχνιτῶν ὀνό-
ματα. Ἀπεσύρθη δὲ μετὰ τῆς πολιτικῆς ζωῆς καὶ ἡ τέ-
χνη ἀπὸ τοῦ κέντρου εἰς τ' ἄκρα, καὶ ἰδίως εὔρε προσω-
ρινὸν καταφύγιον εἰς τὰς περὶ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν χώ-
ρας, αἵτινες ὑφ' Ἑλληνικὰ διατελοῦσαι σκῆπτρα, ἔμε-
νον ἀπερίσπαστοι ἐκ πολέμων, καὶ πλοῦτον πολὺν συνέ-
λεξαν, καὶ βασιλικῶς ἐκοσμοῦντο. Ὑπῆρχεν ὁμως καὶ
μία πόλις, ἣτις διὰ νίκης κατὰ τῶν νικητῶν ὑψωθείσα,
ἔθαλλε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐν ἐλευθερίᾳ. Αὕτη
ἦν ἡ Ρόδος, καὶ ἐκεῖ ἡ τέχνη παρήγαγεν ἄνθη ὄφι-
μα μὲν, ἀλλ' οὐχὶ ἀνάξια τῆς ἀρχαίας εὐρώστου ῥί-
ζης αὐτῆς. Ἡ πολιτικὴ τῆς νήσου ὑπαρξίς ἀρξαμένη
μετὰ τοῦ πρώτου συνοικισμοῦ αὐτῆς ἐπὶ τοῦ Πελοπον-
νησιακοῦ πολέμου, ἔφθασεν εἰς τὸν χολοφῶνα, ὅταν ἐν
Ὀλυμ. 119, ἀ. ἀπέκρουσε γενναίως τὸν ἀήττητον Δη-
μήτριον τὸν Πολιορκητὴν, καὶ ἐν θαυμασμῷ πρὸς τὴν
δόξαν αὐτῆς βασιλεῖς καὶ πόλεις ἀντεφιλοτιμοῦντο νὰ
τὴν θεραπεύσωσι διὰ κοσμημάτων καὶ δωρεῶν, ὥστε,
κατ' Ἀριστείδην τὸν σοφιστὴν, ἀκμάσαντα δύο αἰῶνας

(1) Pl. 34, 19, 7. — (2) Pl. 34, 19, 28. — (3) Pl. 34,
19, 13. — (4) Visconti. — (5) Ὁ προσευχόμενος παῖς (der
bettende Knabe).

μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς, ἣν ἐπὶ τῆς ἀκμῆς αὐτῆς ἡ πόλις τῆς Ῥόδου «ὠχυρωμένη ὡς φρούριον καὶ κεκοσμημένη ὡς βασιλικὸς οἶκος». Ὅτε δ' ἐν Ὀλυμ. 184, 6'. (38 π. Χ.) ὁ Κάσσιος ἐπόρθησε τὴν Ῥόδον, εὔρεν ἐν αὐτῇ τρισχίλια ἀγάλματα, καὶ ἀπεκόμισε θησαυρὸν 50 ἑκατομμυρίων.

Εἶχε δ' ἡ τέχνη, ἥτις τότε ἐκ τῆς νέας ταύτης ἐστίας ἠκτινοβολεῖ καὶ εἰς τὰς πέριξ χώρας, κοινὸν τὸν τῆς ἐποχῆς χαρακτήρα, καὶ ὑπερβολικὴ ἦν ἐν αὐτῇ ἡ τάσις πρὸς ὕλικήν ἐκφρασιν βιαίων ψυχικῶν κινήματων. Μετ' αὐτῆς δὲ συνήνου καὶ τι στοιχεῖον ἰδίων εἰς τῶν Ῥοδίων τὸ αἶσθημα, ἐξ Ἀσίας ἴσως πηγάζον, καὶ εἰς τὴν φιλολογίαν αὐτῶν, ἰδίως μάλιστα εἰς τὴν ῥητορείαν ἐπιφαινόμενον, τὸ πομπῶδες, καὶ πρὸς θεατρικὴν ἐπίδειξιν ἀποκλίνον. Πρέπει δὲ νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι εἰς Ῥόδον ἡ τέχνη ἐκ Σικυῶνος κυρίως μετέβη, διότι μαθητῆς τοῦ Λυσίππου ἦν ὁ Λίνδιος Χάρης, ὅστις δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Ῥοδίου γλυπτικοῦ ἐργαστηρίου. Ἐκ τῶν ἑκατὸν χολοσσῶν τοῦ Ἡλίου οἵτινες ἐπὶ τῶν χρόνων τούτων εἶχον ἀνεγερθῇ εἰς τὴν πόλιν ταύτην, τὸν ἓνα λέγει ὁ σχολιαστὴς τοῦ Λουκιανοῦ ⁽¹⁾ ἔργον αὐτοῦ τοῦ Λυσίππου, ἴσως ὁμῶς ἐννοῶν τὸν μέγιστον πάντων, ὃν, κατὰ τοῦ Πλινίου καὶ ἄλλων τὴν μαρτυρίαν, ἐποίησεν οὐχὶ ὁ Λύσιππος, ἀλλ' ὁ Χάρης μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς πολιορκίας τοῦ Δημητρίου, χαλκοῦν, χωνεύσας κατὰ μέρος πρὸς τοῦτο τὸν χαλκὸν τῆς κατακτηθείσης Ἐλεπολίδος (ἴδε σ. 498). Κατεσκεύασε δ' αὐτὸν ἐβδομηκοντάπηχυν, καὶ ἡ ἐργασία, διαρκέσασα ἐπὶ 12 ἔτη, ἀπὸ Ὀλυμ. 122, ἀ. μέχρι 113, ἀ. ἀπέβη τοσοῦτον πολυδάπανος, ὥστε, καθ' ἃ διηγοῦνται ⁽²⁾, βλέπων ὁ Χάρης τὴν δαπάνην ὑπερβά-

(1) Ἰκαρομένιπ. 12. — (2) Sixt. Empir. adv. Mathem. σελ. 156 ἐκδ. Col. Allobr. 1621.

σαν διπλασίως τὴν ὑπολογισθεῖσαν, ἐξ ἀπελπισίας ἡ-
τοχειριάσθη. Πεντήκοντα ἔξ ἔτη δὲ μετὰ τὴν ἀνέγερ-
σιν τοῦ κολοσσοῦ, ἐν Ὀλυμ. 139 α', κατὰ τοὺς κυριω-
τέρους τῶν χρονογράφων⁽³⁾, μέγας σεισμὸς κατέρρι-
ψε τὸ τεράστιον ἄγαλμα, θλάσας αὐτὸ ἐκ τῶν γονά-
των. Καὶ πολλαὶ μὲν πόλεις, καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς τῆς
Αἰγύπτου, φιλοτίμως σπνείσφερον τότε μεγάλας πο-
σότητας διὰ τὴν αὐτῆς ἀνέγερσίν του· ἀλλ' οἱ Ῥοδιοί,
ὠφελούμενοι ἐκ τῶν προσφορῶν, καὶ προκαλοῦντες πολ-
λάκις αὐτάς, ἀπετρέποντο ὁμῶς πάντοτε ὑπὸ χρησμοῦ,
ὡς ἔλεγον, νὰ προβῶσιν εἰς τὴν ἐργασίαν, ὥστε τὸ
τέχνασμα τοῦτο ἀπέδῃ αὐτοῖς εἰς ἐπικερδῆ πορισμὸν⁽¹⁾.
Ὁ δὲ Πλίνιος⁽²⁾, ἐφ' οὗ ἐσώζοντο ἔτι τοῦ κολοσσοῦ τὰ
λείψανα, λέγει ὅτι θαῦμα ἦν καὶ συντετριμμένος, ὅτι
οἱ δάκτυλοι αὐτοῦ ἦσαν μεῖζονες ἀγαλμάτων, καὶ τὰ
τεθλασμένα μέλη αὐτοῦ ὅτι παρίστων χάσματα, ἐν οἷς
ὑπῆρχον βράχοι μεγάλοι, στηρίζοντες αὐτὸν διὰ τοῦ
τεραστίου των βάρους. Τὰ δὲ λείψανα ταῦτα ἐπωλήθη-
σαν ἐν ἔτει 653 μ. Χ. ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν, ἐχόντων
τότε τὴν Ῥόδον, εἰς ἔμπορον, ὅστις, κατὰ Κεδρινόν,
ἀπεχόμισεν αὐτὰ ἐπὶ 900 καμήλων. Φίλων δ' ὁ Βυ-
ζάντιος, μεταγενέστερος σοφιστῆς, εἰς τὸ περὶ τῶν ζ'
θαυμάτων πόνημά του, ἔγραψε καὶ περὶ τοῦ κολοσσοῦ
τούτου. Φαίνεται δ' ὅτι ἰδρυτο αὐτὸς παρὰ τὴν παρα-
λίαν ἐν τῇ συνήθει τῶν ἀγαλμάτων θέσει, καὶ οὐχὶ
περιβάδην ἐπὶ τῆς εἰσοδοῦ τοῦ λιμένος, ὡς ἐμυθολό-
γησαν ὁ Vigénaipe καὶ ὁ Choul, ἀρχαιολόγοι τοῦ 16ου
αἰῶνος, προσθέντες καὶ τὰ μυθώδη ἐκεῖνα, ὅτι εἶχεν ἐπὶ
50' διεστῶτα τὰ σκέλη καὶ ὑπ' αὐτὰ διήρχοντο πλη-
σίτια τὰ εἰσπλέοντα ἢ ἐκπλέοντα πλοῖα, ὅτι εἰς τὴν
δεξιὰν ἐκράτει φάρον, ἐσωτερικὴ κλίμαξ ὅτι ἔφερεν εἰς

(1) Εὐσέβ. Σύγγελ. — (2) Πολυβ. Ε, 88. - Στρεβ. ΙΔ, 652.

— (3) 34, 7, 18.

πὴν κορυφὴν τοῦ, καὶ κάτοπτρον κρεμάμενον εἰς τὸν τράχηλόν τοῦ ἐδείκνυε τὰ ἐξ Αἰγύπτου καταπλέοντα πλοῖα.

Πλὴν δὲ τοῦ Χάρητος ὀνομάζει ὁ Πλίνιος ⁽¹⁾ καὶ τρεῖς ἄλλους ἐξόχους Ῥωδίους τεχνίτας (*summi artifices*), τὸν Ἀγῆσανδρον, τὸν Πολύδωρον καὶ τὸν Ἀθηνόδωρον, «ποιήσαντας ἐν συνεργασίᾳ (*de consilii sententia*) τὸν Λαοκόοντα μονόλιθον μετὰ τῶν παίδων καὶ τοῦ θαυμασίου πλέγματος τῶν δρακόντων». Λέγει δὲ τὸ ἔργον τοῦτο ἀνακείμενον ἐν τοῖς ἀνακτόροις τοῦ Τίτου, καὶ πάντων ἀνώτερον, τῶν τε γλυπτικῶν καὶ τῶν ζωγραφικῶν (*opus omnibus et picturae et statuariae artis praerogandum*). Ὁ Λαοκόων, ὃν τὸ σύμπλεγμα τοῦτο παρίστα, ἦν υἱὸς τοῦ Πριάμου, καὶ μετὰ τὸν προσπεποιημένον ἀπόπλουν τῶν Ἑλλήνων ἐκ Τροίας, καὶ τὴν εὕρεσιν τοῦ Δουρίου Ἴππου, δόλον ὑποπτεύσας εἰς τὴν μηχανὴν ταύτην, ἠκόντισε κατ'αὐτῆς. Διὰ τοῦτο ὀργισθέντες οἱ Θεοὶ ὅσοι προὔμαχουν τῶν Ἑλλήνων καὶ εἶχον ἀποφασίσει τῆς Τροίας τὸν ὄλεθρον, ἐπεμψαν, καθ' ἣν στιγμήν ἱερεὺς αὐτὸς ἐκλεχθεὶς, ἔθυσεν εἰς τὸν Ποσειδῶνα, δύο φοβεροὺς ὄφεις, οἵτινες περιέβαλον τὸν Λαοκόοντα καὶ τοὺς δύο υἱούς τοῦ, καὶ τοὺς ἐφόνευσαν.

Τὸ εὐγενές τοῦτο καλλιτέχνημα ἀνευρέθη ἐν ἔτει 1506 ἐν Ῥώμῃ, ἐντὸς τῶν ῥεπιῶν τῶν λουτρῶνων τοῦ Τίτου, ὅπου, ὡς ἤδη πιστεύεται, ἦσαν καὶ αὐτοὶ οἱ οἴκοι τοῦ αὐτοκράτορος. Καὶ ἀληθῶς μὲν τὸ εὗρεθὲν σύγκειται ἐκ τμημάτων ἑξ· ἀλλ' εἰςί τοσοῦτον ἀκριβεῖς καὶ ἐντεχνοὶ τῶν λίθων αἱ ἀρμογαί, ὥστε μόλις ἐπ' ἐσχάτων ἀνεγνωρίσθη ὁ ἀληθὴς αὐτῶν ἀριθμὸς, καὶ οὐδὲν τὸ θαυμαστόν ἂν εἰς τὸ ἀρτιτευχές ἐτι σύμπλεγμα δὲν ἡδυνήθη νὰ διακρίνη αὐτὰς ὁ Πλίνιος (Πίν. ΙΔ,

(1) 36, 4, 11.

η). Ἡ δὲ μεγάλη ἐντέλεια τῆς γλυφῆς, πάσης διὰ σμίλης καὶ οὐδενὸς ἑτέρου ἐργαλείου κατεργασμένης, ἡ ἐπιμέλεια μεθ' ἧς τὰ ἔχνη τῆς γλυφίδος φέρονται πάντοτε κατὰ τὴν διεύθυνσιν τῶν μυνόνων, καὶ οὐδέποτε διασταυροῦσιν αὐτοὺς, ἐλέγχουσι χεῖρα πρωτοτύπου καλλιτέχνου, καὶ οὐχὶ ἀντιγραφῶς.

Τὸ ὅλον σύμπλεγμα ἀποτελεῖ οὕτως εἰπεῖν τραγωδίαν ἐν τρισὶ πράξεσιν, ἀλλὰ μεγίστην ἐνότητα ἔχουσαν, τὴν ἐκ διαφορῶν τόνων ἀρμονίαν τῆς ὑπερτάτης σωματικῆς ἀλγηδόνος. Ἐλαττοῦται δὲ κατὰ τοῦτο, ἀλλὰ κυρίως κατὰ τοῦτο καὶ μόνον, τῶν ἄκρων ἀριστουργημάτων τῆς Ἑλληνικῆς γλυπτικῆς, ὅτι τὸ ὑπ' αὐτῆς μετ' ἀπαραμίλλου ἀληθῶς ἐντελείας ἐκφραζόμενον, εἶναι αἶσθημα ὕλικόν, οὐχὶ δ' ἠθικόν μεγαλεῖον, ἡ ψυχικὴ ἐνδόμυχος κίνησις, ἣτις ἀκτινοβολοῦσα διὰ τῆς ὕλης νὰ καθωραῖζῃ αὐτὴν, καὶ ἀνωτέρας ἐπόψεως ἀνοίγουσα, νὰ ἐξευγενίσῃ τὴν ἀλγηδόνα. Ὁ πατὴρ, φυσικοῦ ὦν ἀναστήματος, φαίνεται ὅλως γυμνός, ἐκρυέντος τοῦ ἱερατικοῦ τοῦ μανδύου, καὶ πῆζεται ἐπὶ τὸν βωμὸν ἐφ' οὗ ἱερούργει ὑπὸ τῶν δύο ὄψεων, περιπλεξάντων αὐτοῦ τὰ σκέλη καὶ τὸν ἓνα βραχίονα. Ὁ εἷς τῶν ὄψεων, ἀφ' οὗ διὰ τῶν κρίκων τοῦ περιέσφιγξε καὶ τὸν πρεσβύτερον παῖδα, στρέψας τὴν κεφαλὴν, βυθίζει τοὺς θανατηφόρους ὀδόντας τοῦ εἰς τὸν ἀριστερὸν λαγῶνα τοῦ Λαοκρόντος, ὅστις, ὑπὸ τὸν πόνον τοῦ δήγματος, φέρει αὐτομάτως τὴν στιβαρὰν χεῖρά του εἰς τὸν τράχηλον τοῦ θηρίου, συστρέφει καὶ ἐντείνει τὸ σῶμά του, ὥς θέλων ν' ἀποφύγῃ τὸ ὀδυνηρὸν αἶσθημα, καὶ στρέφει τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ ἄνω, κραυγὰς δι' ἀναικτοῦ τοῦ στόματος ἀναπέμπων, ἐν ᾧ τὴν δεξιὰν χεῖρα, ἐλλείπουσαν, καὶ κακῶς συμπληρωθεῖσαν ὥς ἂν ἐτείνετο πρὸς τὸν οὐρανόν, φέρει, φαίνεται, εἰς τὴν κόμην τοῦ μετ' ἀπελπισίας. Εἰς τὴν μορφὴν αὐτοῦ, ἐφ' ἧς βαθύτατα φαίνεται κεχαραγμένη ἡ σωματικὴ ὀδύνη, χωρὶς ὁμῶς νὰ

ὑπερβαίνειν τὰ ὅρια τῆς ἀληθοῦς τέχνης, οὐδὲ νὰ καταστρέφῃ τὴν ἀρμονίαν τοῦ κάλλους, οὐδεμίᾳ ἐπιλάμπει ἀκτίς ἠθικοῦ αἰσθήματος, οὐδ' ἐλπίδος εἰς ἀντίληψιν τῶν Θεῶν, οὐδ' ὑπερηφάνου συναισθήσεως τῆς ἰδίας ἀθωότητος ἢ ἐκπληρώσεως εὐγενοῦς καθήκοντος, οὐδ' ἀνδρείας τινὸς πρὸς ἀντίστασιν κατὰ τῶν δρακόντων ὧν ὁ ἰὸς ἢ ἡ ὄψις ἀχαλάρωσεν ἤδη τὰς νευρικάς του δυνάμεις, οὐδὲ καὶ φιλοστοργία καὶ ἔλεος ἐκφράζεται ἐν αὐτῇ πρὸς τοὺς μετ' αὐτοῦ ἀπολλυμένους υἱοὺς του. Τῶν καλλιτεχνῶν τὸ πρόβλημα ἦν νὰ ἐκφράσωσι τὸν πόνον, τοῦτον κυρίως, καὶ τοῦτον μόνον. Σοφοκλεῖς τῆς γλυπτικῆς, ἐποίησαν τὸν ἀπελπιν τοῦτον καὶ γοεράς ἀλλὰ ματαίας φωνάς ἐκπέμποντα Φιλοκτῆτην. Πρὸς κατάρτισμόν ὁμῶς τῆς τραγικῆς τριλογίας, καὶ ἀνάπτυξιν πασῶν τῶν φάσεων τοῦ πάθους οὗ τὴν κορύφωσιν παριστᾷ ὁ πατήρ, συνδέονται μετ' αὐτοῦ θανατηφόρως ὑπὸ τῶν ὄψεων καὶ οἱ δύο τοῦ παιδὸς, ἐλάσσονες ἐκείνου κατὰ τὰς διχιστάσεις, ἵνα μὴ καταστρέφωσι τοῦ συμπλέγματος τὴν ἐνότητα, ὡς δευτερεύοντα καὶ παρεργα μέρη αὐτοῦ θεωρούμενοι. Καὶ ὁ μὲν πρεσβύτερος, ἄτρωτος ἐτι, ἀγωνίζεται ν' ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τῶν ὀλεθρίων δεσμῶν, καὶ στρέφεται πρὸς τὸν πατέρα, εἰς βοήθειαν αὐτὸν ἐπικαλούμενος ἢ τὰς βασάνους αὐτοῦ οἰκτείρων· ὁ δὲ νεώτερος, ὑπὸ τοῦ ἐτέρου ὄψεως εἰς τὰ ἀπαλὰ αὐτοῦ στέρνα βαθέως δακνόμενος, ἀπώλεσεν ἤδη τὴν συναισθησιν, καὶ ἐκπνέει.

Ἡ παράστασις αὕτη δὲν εἶναι μὲν δρᾶμα, διότι δὲν περιέχει τὴν ἠθικὴν προπαρασκευὴν καὶ τὸν ἠθικὸν σκοπὸν τῆς πράξεως, εἶναι ὁμῶς ἡ ἀπολίθωσις τῆς στιγμῆς τῆς φρικτῆς λύσεως δράματος, οὗ ἡ δέσις ὑποτίθεται γνωστῇ τῷ ὁρῶντι. Ὁ ἀποδιδόμενος εἰς τὸ ἔργον ὑπερβολικὸς ἐπαινος ὑπὸ τοῦ Πλινίου τότε μόνον δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς λογικὸς, ὅταν ὑποτεθῇ ὅτι συγκρίνεται αὐτὸ ὁ συγγραφεὺς οὐχὶ πρὸς πάντα τὰ πανταχοῦ

ἔργα τῆς καλλιτεχνίας, οὐχὶ πρὸς τ' ἀριστουργήματα τοῦ Φειδίου καὶ Πραξιτέλους, ἀλλὰ πρὸς μόνα τὰ ἐναποτεθειμένα ἐν τοῖς οἴκοις τοῦ Τίτου. Ὡς τὴν παράστασιν τῶν σωματικῶν συναισθήσεων μόνον προτιθέμενον, εἶναι βεβαίως ὑποδεεστέρας φύσεως τῶν ἀνατεινόντων τὴν ψυχὴν εἰς εὐγενοῦς εἰδανικότητος ὕψη, καὶ ἀπορρέοντων οὐχὶ ἐκ παρατηρήσεως τῶν συμπτωμάτων τῆς ὕλης, ἀλλ' ἐξ ἐνθουσιώδους ἐμπνεύσεως τοῦ τεχνίτου· οὐχ ἦττον ὅμως εἶναι ἔργον ἑξοχον εἰς τὸ εἶδος του, καὶ ἀρκοῦν ὅπως περιάψῃ καλλιτεχνικὴν δόξαν εἰς τὴν παραγαγοῦσιν αὐτὸ ἐποχὴν. Διὰ τοῦτο σπουδαιότατον εἶναι νὰ ἐρευνηθῇ μέχρι τίνων χρόνων ἐδύνατο εἶναι ἡ τέχνη, ἀφ' οὗ ἤρξατο ἡ παρακμὴ αὐτῆς, νὰ καυχᾶται διὰ τοιοῦτου εἶδους ἀριστουργήματα.

Καὶ πρῶτον μὲν παρετηρήθη ὅτι τὰ ὀνόματα τῶν δύο ἔργων αὐτοῦ, Ἀγησάνδρου καὶ Ἀθηνοδώρου, εὐρέθησαν ἐπὶ δύο βάθρων ἐν Ἰταλίᾳ (1), ὡς συνεργαζομένων γλυπτῶν, πατρὸς καὶ υἱοῦ, γράμμασι Ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς γεγραμμένα, ὅτι δὲ προσέτι αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται περιέχουσι τὴν λέξιν *ἐποίησε*, ἀντὶ τοῦ τύπου *ἐποίηε*, ὃν μετριοφρονέστερον ἐπέγραφον δῆθεν συνήθως τοῖς ἰδίῳις ἔργοις οἱ τῆς μεγάλης ἐποχῆς καλλιτέχνη. Ἐκ τούτων φυσικῶς ἤθελεν ἐξαχθῆναι ὅτι ὁ Λαοκόων ἐγένετο ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Τίτου καὶ διὰ τοὺς οἴκους αὐτοῦ. Τοῦτο τῷ ὄντι ἐπρέσβευσαν μεγάλοι ἀρχαιολόγοι (2), ἀφ' ἑλθόντες ἀναγκαίως εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τῆς Ἑλλάδος τὰ δυστυχήματα καὶ ἡ ὑποδούλωσις ἐλάχιστον ἐβλάψαν τὴν τέχνην αὐτῆς.

Πρὸς ὑποστήριξιν δὲ τῆς ὑποθέσεως ταύτης καὶ ἄλλους προσθέτουσι λόγους. Τὴν ἐκφρασιν τοῦ Πλινίου de

(1) C. J. n. 5870, 6133.—(2) Lessing, Laocoon.-Thiersch, Epochen d. bild. Kunst. - Visconti, κτλ.

consilii sententia μεταφράζουσί τινες «*ψήφῳ τοῦ συμβουλίου*», διατεινόμενοι ὅτι τὸ ἰδιαίτερον αὐτοκρατορικὸν συμβούλιον ἀπεφάσισε τὴν ποίησιν τοῦ συμπλέγματος τούτου πρὸς κόσμησιν τῶν ἀνακτόρων.

Μετὰ τὴν παρατεθεῖσαν φράσιν ἐξακολουθεῖ ὁ Πλίνιος λέγων ὅτι «*ὁμοίως ἐπλήρωσαν*» (similiter replevere) τοὺς παλατίους οἴκους δι' ἀξιολόγων ἀγαλμάτων ὁ Κρατερὸς μετὰ τοῦ Πνθοδώρου, κτλ. . . . καὶ μόνος Ἀφροδίσιος ὁ Τραλλιανός». Ὡς λοιπὸν πάντες οἱ ἄλλοι οἱ ὑπὸ τοῦ Πλινίου ἀναφερόμενοι, οὕτω καὶ οἱ τρεῖς Ῥόδιοι ἐπλήρωσαν τοὺς οἴκους τοῦ Τίτου, ἤτοι εἰργάσθησαν πρὸς κόσμησιν αὐτῶν. Διότι οἱ ταύτην τὴν γνώμην πρεσβεύοντες λέγουσιν ὅτι τὸ ὁμοίως (similiter) δὲν δύναται ν' ἀποδοθῇ εἰς τοὺς συνεργαζομένους τεχνίτας, ἀφ' οὗ ὁ Πλίνιος ἐπιφέρει καὶ τὸν μόνον ἐργαζόμενον Ἀφροδίσιον, ἀλλ' εἰς τὸ ῥῆμα ἐπλήρωσεν (replevere).

Ὁ Λαοκόων, λέγουσιν ἔτι, κατεσκευάσθη ἐν Ῥώμῃ, καὶ ἐπὶ τῶν Αὐτοκρατόρων· διότι, ἂν ἦτον ἀρχαιότερον ἔργον Ἑλληνικόν, ὁ Πausanias δὲν ἤθελε παρέλθει αὐτὸν ὑπὸ σιωπῇ.

Τέλος δὲ διισχυρίζονται ὅτι οἱ Ῥόδιοι τεχνῖται ἐμμήθησαν εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ ἔργου αὐτῶν τὴν ἐν Βιργιλίῳ ⁽¹⁾ περιγραφὴν τοῦ θανάτου τοῦ Λαοκόοντος, μακρυθεντές αὐτῆς μόνον καθ' ὅσον ἀπῆτει τοῦτο ἡ ἰδία φύσις τῆς τέχνης αὐτῶν, ἢ τουλάχιστον ὅτι εἶχον ὑπ' ὄψιν οὐχὶ τὸν πρωτότυπον Ἑλληνικὸν μῦθον, ἀλλὰ τὴν Ῥωμαϊκὴν αὐτοῦ μετάπλασιν, ἣν ἠκολούθησεν ὁ Βιργίλιος.

Κατὰ τοὺς οὕτω σκεπτομένους λοιπὸν ὁ Λαοκόων κατεσκευάσθη ἐν Ῥώμῃ μεταξὺ τῶν ἐτῶν τῆς ἐνθρονίσεως καὶ τοῦ θανάτου τοῦ Τίτου, ἤτοι ἀπὸ 79 — 84 μ.Χ., ἐν πάσῃ δὲ περιπτώσει οὐχὶ πρὸ τοῦ 19 π. Χ., ὅτε ἀπέ-

(1) Δην. II, στ. 190 ἐπ.

θανεν ὁ Βιργίλιος καὶ ἐδημοσιεύθη ἡ Αἰνιὰς, καὶ ἐπλάσθη ἴσως κατὰ παραγγελίαν Ἀσινίου Πολίωνος, τοῦ φίλου τοῦ Βιργιλίου, ὑπὸ τεχνιτῶν Ῥοδίων, ἐκ τῶν καταφυγόντων εἰς Ῥώμην ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Ῥόδου ὑπὸ Κασσίου, ἐν ἔτει 45 π. Χ., ἢ ὑπὸ τῶν ἀπογόνων αὐτῶν.

Ἄλλ' οἱ λόγοι οὗτοι, καὶ τοὶ ὁμοιαλήθεις φαινόμενοι, καὶ ὑπὸ σοφωτάτων ἀνδρῶν προτεινόμενοι, ἐπιδέχονται ὅμως ἀκριβεστέραν ἔρευναν, ἥτις νομίζομεν ὅτι κατὰ μέγα μέρος τοὺς ἐξασθενεῖ.

Καὶ ὡς μὲν πρὸς τὰς ἐν Ἰταλίᾳ εὑρεθείσας ἐπιγραφάς, αὗται, ὡς ἐκ τοῦ μεγέθους τῶν γραμμάτων, φαίνονται οὐχὶ πρωτότυποι ἀλλ' ἀντιγεγραμμένοι, καὶ πιθανῶς, ὅτε τὰ ἐπ' αὐτῶν ἀγάλματα μετηνέχθησαν εἰς Ἰταλίαν, τὰ πρωτότυπα βάρβα, πρὸς ἀποφυγὴν ματαίας μετακομίσεως, ἀφέθησαν ἐν Ῥόδῳ. Ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ τοῦλάχιστον εὑρέθη ἐπιγραφή χρόνων τῶν διαδόχων, δι' ἧς τιμαὶ ἀποδίδονται καὶ ἀνδριᾶς ἐγείρεται εἰς τινα Ἀθηνόδωρον Ἀγησάνδρου, τὸν ἡμέτερον καλλιτέγνην ἀναμφιβόλως· καὶ ἐξ αὐτῆς, ὡς καὶ τῶν ἄλλων δύο, μανθάνομεν ὅτι ἐκ τῶν τριῶν πλαστῶν τοῦ Λαοκόοντος ὁ Ἀθηνόδωρος ἦν υἱὸς τοῦ Ἀγησάνδρου, πιθανῶς δὲ καὶ ὁ Πολύδωρος.

Ὡς δὲ πρὸς τὴν ἔκφρασιν ἐποίησεν, εἶναι ἐντελῶς ἀνυπόστατον, ὡς ὑπὸ παμπόλλων ἐπιγραφῶν ἀποδείκνυται, ὅτι ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καλλιτεχνῶν, καὶ μάλιστα τῶν τῆς ἐποχῆς τοῦ Ῥοδίου ἐργαστηρίου, δὲν ἐγίνετο χρῆσις καὶ τοῦ ἀορίστου τοῦ ῥήματος. Ἐποίει ἔγραφον ἀληθῶς ὁ Φειδίας καὶ ὁ Ἀπελλῆς ἐκ μετριοφροσύνης, ὡς ῥητῶς περὶ αὐτῶν μαρτυρεῖται, καὶ εἴ τινες ἄλλοι κατὰ ζῆλον ἐκείνων.

Τὸ δὲ *de consilii sententia* εἶναι μὲν ἀναμφισδότητως ἢ ἐπίσημος ἔκφρασις ἢ δηλοῦσα τοῦ συμβουλίου τὸ ψήφισμα· ἀλλ' ὅλως ἀδύνατος φαίνεται ἢ ὑπόθεσις ὅτι τὸ συμβούλιον, ἔστω καὶ ἰδιαίτερόν τι συμβούλιον αὐτο-

κρατορικόν, ἤθελε ψηφίσει τὴν ποίησιν τοιοῦτου μυθικοῦ ἔργου, οὐδεμίαν ἔχον πρὸς τοῦτο εὐλογοφανῆ ἀφορμὴν, καὶ ἐπεμβαῖνον εἰς τὰ τῆς τέχνης, ἧς ζωὴ εἶναι ἢ ἐλευθέρα ἔμπνευσις. Πολὺ δὲ πιθανώτερον φαίνεται ὅτι ἡ ἐκφρασις ἐκείνη, πλὴν τῆς γνωστῆς ἐπισήμου αὐτῆς χρήσεως, ἐδήλου ἴσως καὶ τὴν συνεννόησιν καὶ συνεργασίαν, καὶ εἰς τοιαύτην ἔννοιαν ὅτι μετεχειρίσθη αὐτὴν ὁ Πλίνιος.

Περὶ δὲ τοῦ πῶς πρέπει ν' ἀποδοθῇ τὸ *ὁμοίως* (similiter) τῆς ἐτέρας φράσεως τοῦ Πλινίου, τότε μόνον δυνάμεθα νὰ συλλάβωμεν ἀκριβῆ ἰδέαν, ὅταν ἀποβλέψωμεν εἰς τὴν σειρὰν καὶ τὴν ἀλληλουχίαν τῶν ἰδεῶν. Πολλοὶ τεχνῖται, λέγει ὁ συγγραφεὺς, καίτοι ἀξιόλογα ἔργα ποιήσαντες, εἰσὶν ὀλίγον γνωστοί, διότι, ὡς ἐκ τῆς συνεργασίας, βλάπτουσιν ἀλλήλων τὴν φήμην, διαιροῦντες αὐτὴν μεταξὺ τῶν. Οὕτω συνειργάσθησαν οἱ Ῥόδιοι ἐκεῖνοι τὸν Λαοκόοντα τὸν ἐν τοῖς Ἀνακτόροις τοῦ Τίτου, καὶ *ὁμοίως* ἐπλήρωσαν διὰ τῶν κοινῶν ἔργων αὐτῶν καὶ ἕτεροι καλλιτέχναι οἴκους ἄλλων αὐτοκρατόρων. Ἐνταῦθα δὲ, μετὰ τινος ἀμελείας περὶ τὴν φράσιν, οὐχὶ ἀσυνήθους εἰς αὐτὸν, παρασυρόμενος ὁ συγγραφεὺς ἐκ τῆς διηγήσεως περὶ τῶν καλλιτεχνῶν ὧν τὰ ἔργα ἐκόσμου τ' ἀνάκτορα, καὶ ὡς λησμονῶν ὅτι ὑποθεσις τοῦ λόγου τοῦ ἦσαν τὰ ἐκ συνεργασίας παραχθέντα καλλιτεχνήματα, ἀναφέρει καὶ τὸν Ἀφροδίσιον, ὅστις εἶχε μόνος κατασκευάσει ἑξοχόν τι ἔργον κοσμοῦν ἐπίσης τοὺς βασιλικοὺς οἴκους. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ *ἐπλήρουν* (replevere) ἂν θέλωμεν ν' ἀναφέρωμεν τὸ *ὁμοίως*, τὸ ῥῆμα τοῦτο δὲν σημαίνει ἀναγκαίως ὅτι οἱ καλλιτέχναι εἰργάζοντο ἐν Ῥώμῃ καὶ ἐπὶ σκοπῷ τοῦ νὰ κοσμήσωσι τ' ἀνάκτορα, ἀλλ' ὅτι τ' ἀνάκτορα ἐκοσμοῦντο διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν, ὡς ἄριστα δύναται νὰ ῥηθῇ περὶ τῶν μεταγενεστέρων χρόνων, ὅτι οἱ ὑπέρτα-

τοι καλλιτέχνηται τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἐπλήρουν τὸ Βυζάντιον διὰ τῶν ἀριστουργημάτων των.

Ὡς δὲ πρὸς τὸν Παυσανίαν, ἡ σιωπὴ αὐτοῦ περὶ τοῦ Λαοκόοντος οὐδὲν ἀποδεικνύει, οὐ μόνον διότι ὁ συγγραφεὺς οὗτος δὲν περιγράφει τὴν Ῥόδον, οὐδ' ἀναφέρει τὸ ἔδωμον θαῦμα τοῦ κόσμου, τὸν κολοσσὸν αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ διότι πολὺ πρὸ αὐτοῦ, καὶ ἀπὸ τῶν 45 π. Χ. εἶχον ἤδη μετακομισθῆ εἰς Ῥώμην τῆς Ῥόδου τὰ καλλιτεχνικά λάφυρα.

Ὁ δὲ σπουδαιότερος τῶν προτεινομένων λόγων, ὅτι οἱ γλύπται τοῦ Λαοκόοντος ἀπεμιμήθησαν τὴν περιγραφὴν τοῦ Βιργιλίου, καὶ ἠκολούθησαν μορφὴν τοῦ μύθου Ῥωμαϊκὴν καὶ οὐχὶ Ἑλληνικὴν, εἶναι ἄξιος μακροτέρας ἐρεύνης. Ἰεοῦ ἡ ποιητικὴ τοῦ Βιργιλίου περιγραφὴ (1).

«Τούτου δὲ μεῖζον δεινόν, καὶ πολὺ φρικωδέστερον ἄλλο ἐπισυμβᾶν, τὰς ψυχὰς τῶν δεσπῆτων ἐτάραξεν αἴφνης.

Ὁ Λαοκόων, λαχὼν ἱερὸς Ποσειδῶνος ἐκ κλήρου, ἐπὶ πανδήμου βωμοῦ πελώριον ἔθνε ταῦρον.

Ἀλλ' ἐκ τραχείας Τερέδου ἰδοὺ δι' εὐδίων ὑδάτων δόο, ὧ φρίξ', ὑπερμέτρους καμπὰς διελίσσοντες ὄφεις, πρὸς τὰς ἀκτὰς προχωροῦντες ὁμοῦ, διασχίζον τὸν πόρτον.

Ὅρθια αἶρουν τὰ στήθ' εἰς τὸ ὕδωρ, καὶ ὑπερθεῖν τούτου αἱ αἱματώδεις λοφώσεις προέχουν· τὰ μέλη δὲ τ' ἄλλα ἔλκοντ' ἐν τὸς τῆς θαλάσσης· δεικὸν δὲ κυρτοῦνται τὰ ρῶτα· σίῃσιν δ' ἀφρίζει τὸ κύμα. Ὡς δ' ἔφθασαν ἡδ' εἰς τὴν χέρσον, οἱ ὀφθαλμοὶ των πυρίνης χροῖας κ' αἱματόβαπτοι ἦσαν, καὶ τὰ σφρίζοντα χεῖλη μ' εὐκάμπτους παρέλκειον γλώσσας.

Ἐντρομ' ἡμεῖς διεσπάρημεν. Τότε ἀπ' εὐθείας ἐκείνοι πρὸς Λαοκόοντα δράμουν, καὶ πρῶτον ἐλίσσονται ἄμφω

(1) Ἐκ τῆς ἔτι ἀνεκδότου μεταφράσεως τοῦ I. P. Παγκυβῆ.

περὶ τὰ σώματα ὅλως τῶν δύο του τέκνων π.λακύντες,
καὶ ἐνδοκόντες αὐτῶν τὰ τρισάθλια τρώγουσι μέλη.
Εἶτα δ' αὐτόν, εἰς ἄμνην σπένδοντ', ἀνέχοντα δόρυ,
διὰ σπειρῶν συλλαβόντες μεγάλων, ὁμοῦ τὸν συνδέουν.
Δις τὰ νεφρά του, καὶ δις τὸν αἰχένα του ἴωσαντες πέριξ
διὰ τῶν ρώτων των, ὑπερβ' ἐξαίρουν τραχήλους καὶ χάρας.
Ὅσον δὲ μᾶλλον ζητεῖ τοὺς δεσμοὺς μὲ τὰς χεῖρας καὶ λύση,
πῶς τὰ στέμματα' αὐτοῦ καὶ μέλας ἵς κατεσπίλον.
Πρὸς τοὺς ἀστέρας δ' ἐγείρει ὁ τάλας κρανηγὰς φρικαλέας,
ἀπὸ βωμοῦ τετρωμένος ὡς φεύγων μυκᾶται ὁ ταῦρος,
πέλεκυν ὅταν σφαλέντ' ἀποσεῖσθι μακρὰν τοῦ αἰχένος.
Εἰς τοῦ κατ' ἄστυ ναοῦ τῆς σκληρᾶς Τριτονείας τὰ τέλχη
διο.λισθήσαντες τότε διέφυγον ἄμφω οἱ ἔφεις,
ἐπὶ τοὺς πόδας αὐτῆς, ὑπ' αὐτῆς τὴν ἀσπίδα κρυβέντες».

Μεταξὺ τῆς περιγραφῆς ταύτης καὶ τοῦ προκειμένου
συμπλέγματος ὑφίστανται τοσαῦται ὁμοιότητες, ὥστε
μετὰ πλείστης πιθανότητος δύναται νὰ ὑποτεθῇ ἡ ὅτι
οἱ γλύπται ἐνεπνεύσθησαν ὑπὸ τῶν στίχων τοῦ ποιη-
τοῦ, ἢ καὶ τ' ἀνάπαλιν ὁμως, ὅτι ὁ ποιητής, μεταγενέ-
στερος ὢν, ἠθέλησε νὰ περιγράψῃ τὸ γλυπτικὸν ἄρι-
στούργημα εἰς τὰ ἔπη του. Ὅτι δ' ἄφ' ἑτέρου ὑπάρχουσι
καὶ οὐκ ὀλίγαι διαφοραὶ, εἶναι ἐπίσης ἀναμφισβήτητον·
ἀλλὰ ταύτας οἱ πρόμαχοι μάλιστα τῆς προτεραιότη-
τος τοῦ Βιργιλίου ἐξηγοῦσιν ὡς ἐκ τῆς θεμελιώδους
διαφορᾶς ἣτις διακρίνει τὰς δύο τέχνας, τὴν ποίησιν
καὶ τὴν γλυπτικὴν· διότι ἄλλα ἑκατέρας τὰ ὅρια καὶ οἱ
τρόποι. Ἡ μὲν γλυπτικὴ περιλαμβάνει μόνον τὰ εἰς
τὴν ὄρασιν, ἡ δὲ ποίησις, πάντα τὰ εἰς τὴν διάνοιαν ὑπο-
πίπτοντα. Ἡ μὲν ἀφορᾷ εἰς τὸ σωματικῶς καλὸν, καὶ
διὰ τῆς θέσεως καὶ τοῦ σχήματος ἀντανακλᾷ ἀτελῶς
τὴν διάνοιαν καὶ ἀποτυποῖ τῆς πράξεως μίαν στιγμὴν,
περιοριζομένη εἰς τὴν ἐν τόπῳ ἑκτασιν καὶ εἰς τὴν τοῦ

χρόνου ἐνότητα· ἡ δὲ, ψυχρὰ μᾶλλον καὶ ἀτελὴς εἰς τῶν μορφῶν τὴν παράστασιν, ἀφορᾷ κυρίως εἰς τὸ ἠθικῶς ἀγαθόν, ἐμβαθύνει εἰς τὴν διάνοιαν, καὶ διὰ τοῦ χρόνου ἀκωλύτως φερομένη, καὶ τὸ παρελθόν ὁμοῦ καὶ τὸ μέλλον, τὸ προσεχές καὶ τὸ ἀφεστὸς εἰς ἐπικουρίαν καλοῦσα, ἀναπτύσσει, ποικίλλει καὶ δικαιολογεῖ τὰς εἰκόνας τῆς. Ἡ ποίησις ἄρα ἔχει τὸ στάδιον πολὺ τῆς πλαστικῆς εὐρύτερον, δύναται πολλὰ εἰς ἐκείνην ἀνέφικτα, πολλῶν περιορισμῶν ἐστὶν ἀπηλλαγμένη εἰς οὓς ἐκείνη ἀναγκαιῶς ὑπόκειται, ὥς πρὸς ἓν δὲ καὶ μόνον ἐλαττοῦται αὐτῆς, καὶ ματαιοπονεῖ ἀνθαμιλλωμένη, ὥς πρὸς τὴν τοῦ σχήματος διατύπωσιν.

Ἡ ἐνδόμυχος αὕτη διαφορὰ τῆς φύσεως τῶν δύο τεχνῶν δύναται ἐπομένως νὰ δικαιολογήσῃ καὶ τὴν ἀνακαλυπτομένην εἰς τὰ προϊόντα αὐτῶν, καίτοι ὑποτιθέμενα ἀλλήλων ἀντίγραφα. Καὶ ἐπειδὴ ἡ γλυπτικὴ ἔχει στενωτέρον τὸν κύκλον τῶν ὁρίων αὐτῆς, καὶ ὀλιγωτέραν τὴν ἀνεσιν, διὰ τοῦτο εὐεξήγητον μᾶλλον εἶναι, αὐτῇ, ὅταν ἀντιγράψῃ τὴν ποίησιν, νὰ μὴ παρακολουθῇ αὐτὴν κατὰ πόδας, ὥς μὴ τολμῶσα πᾶν ὅ,τι ἐκείνη τολμᾷ, καὶ ὀφείλουσα εἰς μίαν στιγμὴν καὶ εἰς μίαν θέσιν νὰ συγκεντρώσῃ πᾶν στοιχεῖον εὐρυθμίας καὶ καλλονῆς. Οὕτως, ἂν ὑποτεθῇ ὅτι οἱ γλύπται τοῦ Λαοκόοντος πρότυπον τοῦ ἔργου αὐτῶν ἔχον τοῦ Βιργιλίου τὴν περιγραφὴν, ὥφειλον ἀναγκαιῶς νὰ μακρυνθῶσιν αὐτῆς ὅπου λέγει ὅτι οἱ ὄφεις ἔφαγον πρῶτον τὰ παιδία καὶ μετὰ ταῦτα ὥρμησαν κατὰ τοῦ πατρὸς, διότι ἡ γλυπτικὴ ὀφείλει νὰ συνάψῃ τὴν ὅλην εἰκόνα ἐν ἐνότητι χρόνου· καὶ πάλιν ἂν οἱ γλύπται ἐποίουν τοὺς ὄφεις σφίγγοντας τοῦ Λαοκόοντος τὰ νεφρὰ καὶ τὸν τράχηλον, καὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν τοῦ ἐξαίροντας, θὰ παρίστων ἄσχημον εἰκόνα ὥς πρὸς τὸ γενικὸν αὐτῆς διάγραμμα, καὶ πᾶν τὸ τῶν μόνων σύστημα τοῦ πρωτίστου προσώπου οὕτως ἐξο-

δαινόμενον καὶ ἡλλοιωμένον, ὥστε ἡ παράστασις θὰ ᾔην τερατώδης, καὶ ἀναξία τῆς ὑγιοῦς τέχνης· ὁμοίως ἀτερπές καὶ βδελυρόν θὰ ᾔην τὸ θέαμα τοῦ πύου καὶ τοῦ ἰοῦ, κατασπιλούντων τὰ στέμματα. Οἱ γλύπται ἄρα, πιστοὶ μένοντες εἰς τὸ μέρος τῆς περιγραφῆς τὸ ἐφικτόν εἰς τὴν τέχνην αὐτῶν, ἐνεωτέρισαν ἀναγκαίως ὡς πρὸς τὸ ὑπεκφεῦγον τὰ ὅρια αὐτῆς, ἢ τὸ ἀντιμαχόμενον πρὸς τὸ πρῶτιστον αὐτῆς πρόβλημα, τὴν παράστασιν τοῦ καλοῦ.

Ἄλλως βεβαίως θὰ εἶχεν ἂν, προηγηθέντων τῶν γλυπτῶν, ὁ Βιργίλιος προὔτιθετο ν' ἀντιγράψῃ τὸ ἔργον αὐτῶν. Ἡ ποίησις, δυναμένη τὸ πλεόν, δύναται καὶ τὸ ἔλαττον, καὶ οὐδὲν θὰ τὴν ἐκώλυε νὰ μείνῃ πιστὴ εἰς τὸν προκειμένον τύπον, διὰ τῆς ποικίλης αὐτῆς γλυφίδος προσπαθοῦσα ν' ἀπομιμηθῇ πανομοιῶς πᾶσαν τὴν καθαρὰν αὐτοῦ καλλονήν. Ὅτε ἐν 1506 εὐρέθη τὸ σύμπλεγμα τοῦ Λαοκόοντος, ὁ ἐκ Μοδένης Καρδινάλιος Σανδολέτος ἔγραψε Λατινιστὶ ἑμμετρον αὐτοῦ περιγραφὴν ἀκριβεστάτην καὶ ὥραιότατην, καὶ τοῦτο ἐδύνατο νὰ πράξῃ βεβαίως, καὶ ἤθελε πράξῃ ὁ Βιργίλιος, ἂν ἡ πρόθεσις αὐτοῦ ᾔην ν' ἀντιγράψῃ τὸ ἄγαλμα. Ἄλλ' ἐνταῦθα νομίζομεν ὅτι ἔγκειται ἡ ἀληθὴς τοῦ ζητήματος λύσις, εἰς τὸ ὅτι ὁ δαιμόνιος ἐποποιὸς οὐδεμίαν εἶχεν ἀνάγκην καὶ πιθανῶς οὐδὲ πρόθεσιν τῆς τοιαύτης δουλικῆς ἀντιγραφῆς. Ἐκ τοῦ ἀριστουργήματος τῶν Ῥοδίων ἐμπνευσθεὶς, περιέλαβε μὲν τὴν γενικὴν αὐτοῦ ἰδέαν ἐν τῇ ὥραίᾳ περιγραφῇ του, ἀλλ' ὡς ποιητῆς μεγαλοφυΐας, γνωρίζων τ' ἀμοιβαῖα ὅρια τῶν τεχνῶν, καὶ μὴ ἀγνοῶν ὅτι ἡ εἰκὼν του ἔπρεπεν ἀναγκαίως νὰ μένῃ κατωτέρα τῆς γλυπτικῆς κατὰ τὸ ὑλικὸν κάλλος, τὸ ὑπέρτατον τοῦτο τῆς εἰκαστικῆς τέχνης προνόμιον, ἐνίσχυσε τὸ διάγραμμα του διὰ δραστηρίων ἐκφράσεων, αἵτινες εἰς τὸν γλύπτην δὲν ἐπετρέποντο. Οὗτος ὁ λόγος, καὶ οὐχὶ ἡ τοῦ ποιητοῦ προτεραιότης

νομιζόμεν ὅτι φυσικώτατα ἐξηγεῖ τὰς μεταξὺ τῶν δύο εἰκόνων ὑφισταμένας διαφοράς.

Ἡ δὲ ἰδέα ὅτι τὸ σύμπλεγμα κατεσκευάσθη κατὰ τὸν Ῥωμαϊκὸν τύπον τοῦ μύθου, διαφέροντα δὴθεν τοῦ Ἑλληνικοῦ, φαίνεται ἐντελῶς ἐσφαλμένη. Λέγουσιν ὅτι ὁ Ἕλλην Λυκόφρων, ἀκμάζων τρεῖς πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδας, φαίνεται ἓνα μόνον ὄφιν γνωρίζων, μόνους τοὺς παῖδας φαγόντα· διότι λέγει (1): «Καὶ παιδὶ-
δρως πόρκεως νήσους διπλάς». ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Κοῖν-
τος ὁ Σμυρναῖος, ὁ ἐπιλεγόμενος Καλαβρὸς, ποιητὴς
τῆς τετάρτης μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδος, ὅτι ἐν
τοῖς «Παραλειπομένοις τοῦ Ὀμήρου» τοὺς παῖδας μόνους λέγει σπαραχθέντας, τὸν δὲ πατέρα τυφλωθέντα
πρὸ τούτου, καὶ ἀδυνατοῦντα νὰ σπεύσῃ εἰς βοήθειάν
των. Καὶ τοῦτο μὲν ἀληθές, ἀλλ' ὡς πρὸς ἄλλα μέρη
τῆς διηγέσεως αὐτοὶ οὗτοι οἱ δύο ποιηταί, οἱ ὑποτιθέ-
μενοι ὅτι διηγοῦνται τὸν μῦθον ὑπὸ τὸν Ἑλληνικὸν αὐ-
τοῦ τύπον, διαφωνοῦσι πρὸς ἀλλήλους· διότι καὶ ὁ Κοῖν-
τος δύο παραδέχεται ὄφεις, ὡς ὁ Βιργίλιος καὶ ὡς οἱ
γλύπται· προσέτι δ' ἐν Πετρονίῳ ἐξηγῶν τις εἰκόνα τῆς
ἀλώσεως τῆς Τρωάδος κειμένην δὴθεν ἐν τῇ πινακοθή-
κῃ τῆς Νεαπόλεως μεταξὺ ἄλλων τοῦ Ζεῦξιδος καὶ τοῦ
Ἀπελλοῦς, ἄρα ἐντελῶς Ἑλληνικὴν, ἀναφέρει ἐν αὐτῇ
τὸ ἐπεισόδιον τοῦ Λαοκρόντος ἀπαραλλάκτως ὡς ἐκτί-
θεται ὑπὸ Βιργιλίου· ἀλλ' ἴσως δύναται νὰ ὑποτεθῇ ὅτι
ἡ ὅλη περιγραφή εἶναι ἐπιτετηδευμένη μόνον μίμησις
τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ἔπους. Τὸν μῦθον τοῦ Λαοκρόντος Ἕλ-
ληνες διάφοροι ἔγραψαν, ὁ Σοφοκλῆς εἰς τραγωδίαν,
καὶ πιθανῶς οἱ Ὀμηρίδαι ἢ κυκλικοὶ ποιηταί, Ἀρετῖ-
νος ὁ Μιλήσιος, ὁ ποιήσας Ἰλίου πέρσιν, καὶ Λέσχης
ὁ Λέσβιος, ὁ γράψας τὴν μικρὰν Ἰλιάδα. Ἀλλὰ πῶς
οὗτοι ἐπραγματεύθησαν αὐτὸν, μᾶς εἶναι ὁλως ἄγνω-

(1) Λυκόφρ. Κασσάνδρ.

στον. Ὁ Μακρόβιος ὁμως ⁽¹⁾ ῥητῶς λέγει ὅτι ὅλον τὸ Β'. ἄσμα τῆς Αἰνείαδος ἦν μετάφρασις, κατὰ λέξιν σχεδόν (praene ad verbum), Ἑλληνὸς τινος ποιητοῦ, τοῦ Πεισάνδρου, οὗ ἀγνοεῖται ἡ ἐποχή, καὶ τοῦτο ὅτι ἦν καὶ τοῖς παιδίοις γνωστὸν (et pueris decantata). Μεταξὺ τῆς διηγήσεως τοῦ Κοίντου καὶ τῆς τοῦ Βιργιλίου ὑπάρχουσι τῷ ὄντι διαφοραὶ, ἀλλ' οὐχὶ τοιαῦται ὥστε νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ὁ μὲν ἐξέθετε τὸν Ἑλληνικὸν μῦθον, ὁ δὲ τὸν Ῥωμαϊκόν, ὃν δῆθεν ἠκολούθησαν καὶ οἱ γλύπται. Φαίνονται δὲ μᾶλλον προκύψασαι ἐκ φιλοτιμίας τοῦ Σμυρναίου ποιητοῦ, ὅπως μὴ ἐλεγχθῇ δουλικὸς τοῦ Βιργιλίου μεταφραστής. Αἱ τοιαῦται αὐτοῦ προσπάθειαι εἰσὶ διαφανέσταται, καὶ οὐχὶ λίαν ἐπιτυχεῖς, ἀποδεικνύουσαι μᾶλλον ὅ,τι προσπαθεῖ ν' ἀποκρύψῃ, ὡς πρόδηλον γίνεται ἐκ τῶν ἐπομένων παραδειγμάτων.

Ἐν Βιργιλίῳ ὁ Σίνων παρίσταται ἔντρομος.

Prosequitur pavitans et ficto pectore fatur.

Ὁ δὲ Κοῖντος ⁽²⁾ νομίζει ὅτι ὑπεκφεύγει τὸν ἐλεγχον τῆς δουλικῆς μιμήσεως, τὸ αὐτὸ λέγων ἀποφατικῶς.

«Ὡς φάτο κερδοσύρεσσι, καὶ οὐ κάμεν ἄλγεσι θυμόν».

Ὁ Βιργίλιος εἰσάγει τὸ τῶν ὄψεων ἐπεισὸδιον οὕτω.

Hic aliud majus miseris.

Ὁ δὲ Κοῖντος.

«Τῷ δ' ἔτι κύντερον ἄλλο.

Φέρει δ' οὗτος τοὺς ὄφεις οὐχὶ ἐκ Τενέδου, ἀλλ', ὡς ὁ Λυκόφρων, ἐκ Καλυδωνῶν (νήσους διπλᾶς).

Ὁ Ῥωμαῖος ποιητῆς γράφει.

Fit sonitus spumante salo.

(1) Saturn. V, 2.—(2) IB, 444.

Ὁ δ' Ἑλλήν·

«Ἐπισταράγησε δὲ πόρτος
ρησσομένων».

Ἐκείνος·

Sibila lambebant linguis vibrantibus ora.

Οὗτος δέ·

«Τοι δὲ φέροντο, δεινὸν λιχμῶντες,
βίγοντες βλοσυροῖσι γερεῖλασι λαιγὸν ὀδόντων».

Ὁ Βιργίλιος περιγράφει οὕτω τὸν φόβον τῶν Τρώων·

Diffugimus visu exsangues.

Ὁ δὲ Κόϊντος·

«Οὐδὲ τις αἰξέων, οὐδ' εἰ μένος ἔντρομος
ἦν, μεῖναι ἔτλα».

Παρὰ Βιργιλίῳ ἀφ' οὗ εἰσῆλθεν ὁ ἵππος·

Circum pueri, innuptæ que puellæ
sacra canunt.

Παρὰ δὲ Κόϊντῳ·

«Τρώαδες πᾶσαι δὲ περισταδὸν εἰσορόοσαι
θάμασμον ὄμβριμον ἔργον».

Αὐτὴν δὲ τὴν περιγραφὴν τῆς σκηνῆς ἐκτίθησιν ὁ
Κόϊντος ὡς ἔπεται·

«Οἱ δὲ οἱ νῆας, ἵποτρομέοντας ὄλεθρον,
ἀμφοτέρους ὀλοῇσι ἀνηρέψαντο γένεσσι,
πατρὶ φίλῳ ὀρέγοντι ἑὰς χεῖρας».

Ὁ Κόϊντος λοιπὸν μετέφρασε τὸν Βιργίλιον, ἐκ προ-
θέσεως, μόνον ὅσον ἐδύνατο ἀποσεῖων τῆς μεταφράσεως
τὰ δεσμὰ, ὡς ὁ Βιργίλιος μετέφρασε τὸν Ηἰσάνδρον,
καὶ οὐδὲν ἀποδεικνύει διαφορὰν μύθου Ἑλληνικοῦ καὶ
Ῥωμαϊκοῦ, οὐδὲν ἐπομένως κυροῖ τὴν ὑπόθεσιν ὅτι οἱ
Ῥόδιοι κατὰ τὸν Ῥωμαϊκὸν μῦθον πλάσαντες τὸ ἔργον

αὐτῶν, εἰσὶ σύγχρονοι τῶν αὐτοκρατόρων. Τὸ ἀληθές ἐπομένως κριτήριον περὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ συμπλέγματος συνίσταται εἰς τὴν ἐντέλειαν αὐτοῦ, πρὸς ἣν οὐδὲν τῶν ἀποδεδειγμένων Ῥωμαϊκῶν ἔργων ἀμιλλᾶται ὡς πρὸς τὸν ρυθμὸν καὶ τὴν ἐκφρασιν, ἐντελῶς συμφωνοῦσαν πρὸς ὅσα ἐκ τῶν προτέρων εἰκάζομεν καὶ πρὸς ὅσα ἡξεύρομεν περὶ τοῦ Ῥοδίου ἐργαστηρίου. Ἡ πιθανωτέρα ἄρα ὑπόθεσις εἶναι ὅτι τὸ ἀριστούργημα τοῦτο, ποιηθὲν ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τῆς Ῥόδου, μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον, μετεχομίσθη εἰς Ῥώμην ἐπὶ τῆς πορθήσεως τῆς νήσου, εἰς ἣν φαίνεται ὅτι κατελείφθη καὶ τὸ βάθρον αὐτοῦ, διότι ἐν Ῥώμῃ εὐρέθη ἄνευ ἐπιγραφῆς· καὶ ὅτι ὁ σύγχρονος τῆς ἀλώσεως τῆς Ῥόδου Βιργίλιος, ἰδὼν αὐτὸ ἐν πάσῃ του τῇ λαμπρότητι μεταξὺ τῶν ἐτῶν 45 καὶ 49 π. Χ. ἐνεπνεύσθη ὑπ' αὐτοῦ τὴν περιγραφὴν ἐκείνην τοῦ Β'. ἄσματος.

Ἀναμφισβήτητος δὲ τῆς τοιαύτης καταγωγῆς τοῦ συμπλέγματος τοῦτου ἀπόδειξις μᾶς φαίνεται καὶ ἕτερόν τι ἔργον τοῦ αὐτοῦ ἐργαστηρίου, συγγενέστατον καὶ κατὰ τὴν ἀντίληψιν καὶ κατὰ τὴν ἐργασίαν πρὸς τὸν Λαοκόοντα, περὶ οὗ εἶναι θετικῶς γνωστὸν ὅτι ἐκ Ῥόδου μετεχομίσθη εἰς Ῥώμην. Εἶναι δὲ τοῦτο ὁ λεγόμενος Φαρνέσιος Ταῦρος.

Ὁ Πλίνιος ⁽¹⁾ λέγει περὶ αὐτοῦ ὅτι ὁ Ἀπολλώνιος καὶ ὁ Ταυρίσχος, δύο τεχνῖται, ὧν τὸν δεύτερον λέγει Τραλλιανόν (ἐκ Τράλλεων τῆς Λυκίας), τὸν δ' ἕτερον συγγενὴ αὐτοῦ, ἐποίησαν ὅμοῦ «τὸν Ζήθον καὶ τὸν Ἀμφίωνα, καὶ τὴν Δίρκην, καὶ τὸν Ταῦρον, καὶ τὸ σχοιρίον, ἐξ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ λίθου, καὶ τὸ ἔργον τοῦτο μετεχομίσθη ἐκ Ῥόδου εἰς Ῥώμην». Ὁ δὲ μῦθος, ὃν ὁ Πλίνιος διὰ τῶν λέξεων τούτων αἰνίττεται, εἶναι, ὡς διηγεῖται αὐτὸν ὁ Ἀπολλόδωρος ⁽²⁾, ὁ ἐξῆς· Δίρκη, ἡ

(1) Pl. 35, 4, 10.— (2) Γ, 5.

δευτέρα γυνή Λύκου τοῦ βασιλέως τῶν Θηβῶν, ζηλο-
τυποῦσα κατ' Ἀντιόπης, τῆς ἀνεπιᾶς καὶ πρώτης γυ-
ναικὸς αὐτοῦ, εἶχεν αὐτὴν κατάκλειστον καὶ τὴν ἐτυ-
ράννει. Ἄλλ' οἱ ἐκ τοῦ Διὸς υἱοὶ τῆς Ἀντιόπης Ἀμ-
φίων καὶ Ζῆθος, συλλαβόντες τὴν Δίρκην ἐν μέσῳ Βακ-
χικῆς ἐορτῆς ἐπὶ τοῦ Κιθαιρώνος, φοδερὰν ἐπέβαλον
αὐτῇ ποινὴν, προσδέσαντες αὐτὴν εἰς κέρατα ταύρου
ἀγρίου. Οὕτω φονεύσαντες αὐτὴν, τὴν ἐρρίψαν εἰς τὴν
περὶ τὰς Θήβας πηγὴν, τὴν ἀπ' αὐτῆς ἐπονομασθεῖσαν.

Ἐπὶ Πάπα Παύλου τοῦ Γ'. (1234—49) ἀνευρέθη
ἐν Ῥώμῃ κατὰ τοὺς Λουτρῶνας τοῦ Καρακάλα σύμ-
πλεγμα περὶ οὗ οὐδεμία δύναται νὰ ὑφίσταται ἀμφι-
βολία, ὅτι εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ πρωτότυπον ὑπὸ τοῦ Πλε-
νίου ἀναφερόμενον (Πίν. ΙΔ, 2). Μετενεχθὲν δ' εἰς Νεά-
πολιν, διατρεῖται τὸ σύμπλεγμα ἤδη ἐν τῷ Βουρδω-
νικῷ μουσεῖῳ. Εἶναι δ' ἡ παράστασις αὐτοῦ δραματι-
κωτάτη καὶ καταπληκτικὴ διὰ τὴν ἐκφρασιν τῆς ἀλη-
θείας καὶ διὰ τὴν ζωηρότητα. Ἡ βᾶσις εἶναι αὐτὸς ὁ
Κιθαιρῶν, χαρακτηριζόμενος ὑπὸ τοῦ τραχέος ἐδάφους
καὶ τῶν ἀποτόμων βράχων, εἰς οὓς ἐν βραχεῖ θέλει
συντριβῇ τὸ ὠραῖον σῶμα τῆς Δίρκης, καὶ ὑπὸ τῶν ἐν
μέσῳ αὐτῶν διαιτωμένων θηρίων. Τὸ φοδερὸν δρᾶμα
συμβαίνει ἐν ὥρᾳ βακχικῆς ἐορτῆς, ὡς ἐμφαίνουσιν οἱ
κατὰ γῆς κείμενοι στέφανοι καὶ ὁ βακχικῶς ἐστεφανω-
μένος μικρὸς ποιμὴν, ὅστις ἐν παρέργου μέρει εἰς τὴν
γωνίαν καθήμενος, γίνεται θεατὴς τῆς βαρβάρου ποι-
νῆς. Τὸ πρόσωπον καὶ ἡ θέσις αὐτοῦ ἐμφαίνουσι πλήρη
ἀπάθειαν, ἀλλὰ τοῦτο διότι παρίσταται οὗτος ἐνταῦθα
ὡς σύμβολον μᾶλλον τῆς τελετῆς καὶ τοῦ χώρου ἢ ὡς
τοῦ δράματος πρόσωπον, καὶ οἱ γλύπται ἤθελον ν' ἀπο-
φύγωσι μὴ περισπασθῇ πρὸς αὐτόν ἡ προσοχὴ ἀπὸ τοῦ
κυρίου συμπλέγματος. Τοῦτο δὲ παριστᾷ τὸν Ἀμφίωνα,
διακρινόμενον δια τῆς λύρας ἣτις κεῖται παρ' αὐτόν
κατὰ γῆς, καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ζῆθον, συλλαβόντας

τὴν Δίρκην, καὶ σύροντας αὐτὴν πρὸς τὸν ἀδάμαστον ταῦρον, εἰς οὗ τὰ κέρατα προσδέουσι τὸ σχοινίον. Ὁ Ἀμφίων κυρίως προσπαθεῖ νὰ καθέξῃ τὸ ζῶον, ἡ δὲ Δίρκη, συρομένη ὑπὸ τοῦ Ζήθου, οὗ ἡ ἀριστερὰ χεὶρ ἐκράτει τὴν κόμην τῆς πιθανῶς, καὶ κακῶς συνεπληρώθη ὡς κρατοῦσα καὶ σὺν τῇ τῷ σχοινίον, πρὸς τὸν Ἀμφίωνα στρέφει ἱκετικά βλέμματα, ὡς μᾶλλον ἐλπίζουσα εἰς τοῦ ποιητοῦ τὴν τρυφερωτέραν καρδίαν. Ὁπίσω δὲ τοῦ Ἀμφίωνος ἴσταται ἡ Ἀντιόπη, αὐστηρὰ καὶ ἀπαθὴς μάρτυς τῆς δεδομένης αὐτῇ ἐκδικήσεως.

Καὶ ἐπὶ Καρακάλα μὲν εἶχεν ὑποστῆ· τὸ σύμπλεγμα τοῦτο διαφόρους ἐπισκευάς· ὅταν ὁμως ἀνευρέθη, ἦν αὖθις λίαν ἡκρωτηριασμένον, καὶ εἰς πολλὰ μέρη συνεπληρώθη ἐπίτυχῶς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον. Ὁ Βιγχελμάννος θεωρεῖ ὡς μεταγενέστερα τὸ ἄνω τμήμα τῆς Δίρκης, καὶ τὴν Ἀντιόπην, ἥς ὁμως μέρος ἀπεδείχθη μετὰ ταῦτα ὅτι εἶναι γυναικίως ἀρχαῖον. Ὡς δὲ νέα εἰσὶν ἡ κεφαλὴ τῆς Ἀντιόπης, αἱ τῶν δύο μεираκίων, τοῦ Ζήθου πάντα πλὴν τοῦ κορμοῦ, τοῦ Ἀμφίωνος ὁ εἰς ποῦς, τοῦ ταύρου οἱ πόδες, ἡ οὐρά, τὰ ὦτα καὶ τὸ ἓν κέρας, καὶ τὸ σχοινίον πλὴν τοῦ περὶ τὰ κέρατα.

Προῖόν ἀπολεσθείσης τραγωδίας τοῦ Εὐριπίδου, ὡς ὁ Λαοκόων προέκυψεν ἐκ τραγωδίας τοῦ Σοφοκλέους, ἦν, ὡς ἐκεῖνος, ἡ ἀπολίθωσις τῆς καιριωτάτης στιγμῆς εἰς τοῦ δράματος τὴν καταστροφὴν, ὁμοίως οὔτε προπαρασκευῇ οὐδ' ἐξήγησιν τῆς φορικτῆς θέσεως περιέχον, πλὴν τῆς παρουσίας τῆς Ἀντιόπης, ἥτις, τὸν χορὸν περιίπου τῶν ἀρχαίων δραμάτων ἀναπληροῦσα, ἀναμιμνήσκει διὰ μόνης τῆς ἐμφανίσεώς της ὅτι τὸ τελούμενον εἶναι φοβερὰ ἀντεκδίκησις, καὶ οὐχὶ ἄσκοπος καὶ θηριώδης ὠμότης. Ὡς δὲ τὸ ἕτερον σύμπλεγμα, οὕτω καὶ αὐτὸ, ἠθικὴν μὲν ἰδέαν δὲν διεγείρει, ἀλλ' ἐμπνέει ὑπέρτατον οἶκτον, οὗ ὁμως τὴν ὀξύτητα μετριάξει ἐν-

ταῦθα καὶ ὁ θαυμασμὸς πρὸς τὴν ἀνδρείαν τῶν νέων, δαμαζόντων τὸν ἀτίθασπον ταῦρον.

Ὅτι δὲ καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις μεγάλως ἐξετιμάτο τὸ ἔργον τοῦτο, ἀποδεικνύουσιν αἱ γενόμεναι μιμήσεις αὐτοῦ. Εἰς τὸν ναὸν ὃν Ἀτταλὸς ὁ Β'. ἀνήγειρεν ἐν Κυζίκῳ εἰς τιμὴν τῆς μητρὸς αὐτοῦ Ἀπολλωνίδος (περὶ Ὀλυμ. 155, γ'), 19 ἐκ τῶν χιόνων ἐκοσμοῦντο, ὡς εἵπομεν (σελ. 501), διὰ στυλοπινάκων, ὧν αἱ γλυπτικαὶ παραστάσεις ἀνεφέροντο εἰς ἔργα υἱικῆς εὐσεβείας, ὡς ἐξάγεται ἐξ ἐπιγραμμάτων σωζομένων καὶ περιγραφόντων αὐτάς. Ἐφ' ἐνὸς ἐξ αὐτῶν παρίστατο ὁ Διόνυσος φέρων τὴν Σεμέλην εἰς τὸν Ὀλυμπον· ἐπὶ ἄλλου ὁ Ἡρακλῆς τὴν Ἀλκμήνην εἰς τὰ Ἡλύσια, καὶ συνοικίζων αὐτὴν τῷ Ῥαδαμάνθει· ὁ Ἀπόλλων καὶ ἡ Ἀρτεμις φονεύοντες τὸν Πύθωνα, τὸν φοβίσαντα τὴν Λητώ· ὁ Κλέοβις καὶ ὁ Βίτων· ὁ Ῥῶμος καὶ ὁ Ῥωμύλος, καὶ ἄλλα ὁμοίαν ἔχοντα ἠθικὴν σημασίαν. Ἐφ' ἐνὸς τέλος παρίστατο ὁ Ζῆθος καὶ ὁ Ἀμφίων. Ὅτι δ' ἡ παράστασις ἐκείνη ἦν ἀντίγραφον τοῦ τεχνουργήματος τῶν Τραλλιανῶν γλυπτῶν, ἀποδείκνυται ἐναργέστατα ἐκ τοῦ ἐπομένου ἐπιγράμματος ⁽¹⁾.

*Ἀμφίων καὶ Ζῆθε, δύο σκυλακεύματε, Δίρκην
κτείνετε τήνδ', ὀλέτην ματέρος Ἀντιόπας,
δέσμιον ἦν πάρος εἶχε διὰ ζηλήμονα μῆνιν,
νῦν δ' ἰκέτις αὐτὴ λίσσεται ὀδυρομένη.*

*Ἄγε, καὶ ἐκ ταύροιο καθάπτετε δίπλᾳ σειρῇ
ὄφρα δέμας σέρῃ τῆς δε κατὰ ξυλόχον.*

Καὶ ἐπὶ νομίσματος δὲ τῶν Θυατηρινῶν, κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀλεξάνδρου Σεβήρου κοπέντος, φαίνεται τοῦ αὐτοῦ ἔργου ἀντίγραφον ⁽²⁾, ὡς καὶ ἐπὶ δακτυλίου-

(1) Ἀνθ. Παλ. Γ, 7. — (2) DENK. 215, 6. - Eckh. Num. anecd. T. 6, 15. n. 1.

λίθου, παριστῶντος ὁμῶς αὐτὸ κατ' ἐλευθέραν μίμησιν⁽¹⁾.

Ἀλλὰ καὶ ἐν γένει ὅπου μόνον ἐπροστατεύετο, ἔθαλλε κατὰ τὸ πνεῦμα καὶ τὸν ρυθμὸν τῆς ἐποχῆς ἢ εἰσέτι πᾶσαν αὐτῆς τὴν ζωτικότητα μὴ ἀπολέσασα τέχνη. Οὕτως ὑπὸ τοὺς φιλοκάλους Ἀτταλίδας ἐμορφώθη λόγου ἄξιον γλυπτικὸν ἐργαστήριον ἐν Περγάμῳ, περὶ Ὀλυμ. 425—435, καὶ ἐν αὐτῷ ἀνεδείχθη τεχνίτης περίφημος ὁ Πυρόμαχος, ὁ κοσμήσας τὸ ἐν Περγάμῳ μεγαλοπρεπὲς ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ⁽²⁾ δι' ἀγάλματος τοῦ Θεοῦ «περιττῶς κατεσκευασμένου», κατὰ Πολύδιον⁽³⁾, ὅστις ὁμῶς τὸν τεχνίτην ἐσφαλμένως καλεῖ Φυλόμαχον. Εἰ δὲ καὶ πολλοὶ τῶν ἀρχαιοτέρων ἐπισήμων καλλιτεχνῶν εἶχον ἐργασθῆ ἀγάλματα Ἀσκληπιοῦ θάυμαστὰ ἐν τῇ ἀρχαιότητι, φαίνεται ὁμῶς ὅτι τὸ τοῦ Πυρομάχου ἦν πρωτότυπος διάπλασις τῆς μορφῆς τοῦ Θεοῦ, διότι μεγάλα ἐπ' αὐτῷ φρονούντες οἱ Περγαμηνοὶ, παρίστων τὸν τύπον αὐτοῦ ἐπὶ τῶν νομισμάτων των⁽⁴⁾, μετὰ τῆς Ὑγείας καὶ τοῦ μικροῦ Τελεσφόρου, δύο προσώπων ἅτινα ἴσως ὁ Πυρόμαχος εἶχε παραστήσει ἐν συμπλέγματι μετὰ τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Ἐν Φλωρεντία ὑπάρχει ἀγαλμα Ἀσκληπιοῦ ἀπαράλλακτον πρὸς τὸν τύπον τῶν νομισμάτων⁽⁵⁾, παριστῶν τὸν Θεὸν ἐστῶτα, ἐμβριθῆ τὴν μορφήν ὡς τὸν Δία περίπου, ἀλλὰ προσηνέστερον καὶ πῶς ἀνθρωπινώτερον, εἰς τὴν δεξιάν ἔχοντα ῥάβδον, ἐφ' ἧς ἀνελίσσεται ὄφις, τὴν δ' ἀριστερὰν κάμπτοντα καὶ στηρίζοντα εἰς τὴν ὀσφύν, καὶ περιβεβλημένον ἱμάτιον καταλείπον τὸ ἄνω σῶμα

(1) DENK. 251, C. - Milling. Gal. mythol. Pl. 140, n. 514. — (2) Διόδ. σ. 528. — (3) AB, 25, 4. — (4) DENK. 219, b. — (5) Αὐτ. 219, a. (Gal. Real. d. Firenz. Ser. IV, Vol. I, Tν. 27). Γύψινον ἀντίτυπον αὐτοῦ κοσμεῖ τὸ πρόσωπον τοῦ ἐν Ἀθ. στρατιωτ. νοσοκομείου.

καὶ τὸν δεξιὸν ὦμον γυμνόν, πλουσίως δὲ πτυσσόμενον ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ. Τὸ ἀγαλμα τοῦτο δύναται εἰκότως νὰ ἐκληφθῇ ὡς ἔργον ἢ ἀντίγραφον τοῦ ἔργου τοῦ Πυρομάχου.

Ὁ αὐτὸς δὲ καλλιτέχνης, μετὰ καὶ ἄλλων συνεργατῶν (τοῦ Ἰσιγόρου, τοῦ Στρατονίκου καὶ τοῦ Ἀντιγόρου), κατεσκεύασε ποικίλα συμπλέγματα παριστῶντα τὴν κατὰ Κελτῶν ἢ Γαλατῶν ἐν Μυσίᾳ νίκην Ἀττάλου τοῦ Α'. (Ὀλυμ. 125), καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, Εὐμένους τοῦ Β'. (Ὀλυμ. 135). Ἀντίτυπα τῶν ἔργων τούτων, καὶ ἄλλα προϊόντα συγχρόνως τοῦ αὐτοῦ ἐργαστηρίου, ἴσως καὶ τῶν αὐτῶν τεχνιτῶν, ἐδωρήσατο Ἀτταλος ὁ Β', ἀδελφὸς τοῦ Εὐμένους, εἰς Ἀθήνας, ὅπου ἐτέθησαν κατὰ τὸ χεῖλος τοῦ νοτίου τείχους τῆς Ἀκροπόλεως. Περὶ αὐτῶν λέγει ὁ Πausanias⁽¹⁾: *Ἡρὸς δὲ τῷ τείχει τῷ νοτίῳ, γιγάντων, οἱ ἐπὶ Θράκην ποτὲ καὶ τὸν Ἰσθμὸν τῆς Παλλήνης ὤκησαν, τούτων τὸν λεγόμενον πόλεμον, καὶ μάχην πρὸς Ἀμαζόνας Ἀθηναίων, καὶ τὸ Μαραθῶνι πρὸς Μήδους ἔργον, καὶ Γαλατῶν τὴν ἐν Μυσίᾳ φθορὰν ἀνέθηκεν Ἀτταλος, ὅσον γε δύο πηχῶν ἕκαστον. Καὶ διὰ τὸ μικρὸν αὐτῶν τριποδιαίων ὕψος, καὶ διὰ τὴν θέσιν εἰς ἣν ἀνέκειντο, ἐδύνατο νὰ ὑποληφθῇ ὅτι ἦσαν ταῦτα ἀνάγλυφα· ἀλλὰ τὸ ἐναντίον δεικνύει ἢ διήγησις τοῦ Πλουτάρχου⁽²⁾, καθ' ἣν θύελλα κατέρριψεν εἰς τὸ Θέατρον, τὸ ὑποκείμενον τῷ νοτίῳ τείχει, τὸν Διόνυσον τῆς Γιγαντομαχίας. Ἐκ τούτου ἄρα φαίνεται ὅτι ἦσαν ταῦτα σχολιὰ ἔργα, ἐκ πολλοῦ ἀριθμοῦ ἀγαλμάτων βεβαίως συγκεείμενα· διότι, ὡς ὁ Διόνυσος, οὕτω παρῆσαν ἀναμφισβόλως εἰς τὴν Γιγαντομαχίαν καὶ οἱ λοιποὶ, οἱ μαχιμώτεροι μάλιστα τῶν Θεῶν, ὅσοι λέγονται αὐτῆς μετασχόντες, ἐν δια-*

(1) A, 25.—(2) Ἀντων. 60.

φόροις συμπλέγμασι μετὰ τῶν ἀντιπάλων αὐτῶν, ὥς καὶ αἱ τρεῖς ἄλλαι συνθέσεις ἐπρεπεν ἀνάλογον νὰ ἔχωσι τὴν ἀνάπτυξιν. Οὐδ' ὁ Πausanίας, οὐδ' ὁ Πλούταρχος λέγει ἂν τὰ ἐν Ἀθήναις ἀνακείμενα ταῦτα ἔργα ἦσαν χαλκᾷ ἢ λίθινᾳ, οὐδ' ἀλλαχόθεν γνωρίζομεν ἂν ἦσαν αὐτὰ τὰ πρωτότυπα τῶν ἐπισήμων Περγαμηνῶν τεχνιτῶν, οἵτινες μετὰ τῶν χαλκοπλαστῶν καταριθμοῦνται ὑπὸ τοῦ Πλινίου ⁽¹⁾, ἢ ἂν ἐκείνων ἀντίγραφα. Τοῦτο βεβαίως φαίνεται πιθανώτερον, παρὰ τὸ νὰ γυμνώσῃ ὁ Ἀτταλὸς τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ πρωτεύουσαν τοιούτων ἐξόχων καλλωπισμάτων πρὸς χάριν τῶν Ἀθηνῶν. Ἀλλὰ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην καὶ ἑτέρα περίστασις βοηθεῖ. Εἰς τὸ μουσεῖον τοῦ Καπιτωλίου ἐν Ῥώμῃ διατηρεῖται ἐξάίσιον λίθινον ἄγαλμα ἀνδρὸς τετρωμένου, κατὰ γῆς κειμένου, τὸ ἄνω σῶμα ὑπεγειρόμενον εἰς τὴν δεξιὰν στηρίζοντος χεῖρα. Εἶναι δὲ τὸ ἐξοχον τοῦτο ἔργον, (Πίν. ΙΕ), τὸ συνήθως «ὁ θ ν ἡ σ κ ω ν μ ο ν ο μ ᾶ χ ο ς» (il gladiator moribundo) καλούμενον, ὥς πρὸς τὸ ὑλικὸν μὲν μέρος τῆς τεχνουργίας ἄξιον τῶν ἀρίστων ἡμερῶν τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ τὸ ξενικὸν τῆς μορφῆς αὐτοῦ, ὁ παχὺς μύσταξ, ὁ στρεπτός περὶ τὸν τράχηλον καὶ ἡ διάθεσις τῆς κόμης του, προσέτι δ' ἡ ταπεινότερα ψυχολογικὴ ἔκφρασις αὐτοῦ, σωματικὴν ἀλγυθόνα παριστῶντος καὶ τὴν τοῦ θανάτου ἀπελπισίαν ἄνευ τοῦ ἐξευγενίζοντος τὸν θάνατον αἰσθήματος ἡρωικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ἐλέγχουσι τὸν βάρβαρον, καὶ μάλιστα τὸν Κελτὸν, κατ' ἐθνικὸν χαρακτηρισμὸν διαγεγραμμένον, καὶ οὐχὶ κατὰ τὰς παραδόσεις τῶν ἀρχαίων τεχνιτῶν, οἵτινες διὰ μόνης τῆς ἐνδυμασίας διέκρινον τὸν βάρβαρον τοῦ Ἑλλήνου. Προσέτι δὲ τοῦ αὐτοῦ ἔργου διατηρούμενον καὶ ἐν Δρέσδῃ ἀντίγραφον ⁽²⁾, ἀποδει-

(1) 34, 19, 24.—(2) DENK. 217. (Mus. Fr. P. II, 7, 22).

κνύει ὅτι τὸ πρωτότυπον ἦν ἐκ τῶν ἐπισήμων τεχνουργημάτων.

Ὑπάρχει δ' ἐν Ῥώμῃ⁽¹⁾ καὶ ἕτερον σύμπλεγμα, ἐκ τοῦ αὐτοῦ λίθου ὡς τὸ προῤῥηθὲν κατεσκευασμένον, καὶ ὁμοιον αὐτῷ κατὰ τὸν ῥυθμὸν, παριστῶν δ' ἄνδρα ἐπίσης οὐχὶ Ἑλληνα τὴν μορφήν, ὅστις ἀφ' οὗ ἐφόρευσε τὴν γυναῖκά του, ἣν καταρρέουσιν εἰς τὴν γῆν ἔχει ἔτι εἰς τὴν ἀγκάλην του, βυθίζει τὸ ξίφος εἰς τὸ ἴδιον στῆθος του (Πίν. ΙΕ, 2). Τὸ ἔργον τοῦτο, εἰς ὃ κοινῶς δίδοται τὸ ὄνομα Ἀρρίας καὶ Παίτου⁽²⁾, ἔχει δραματικὴν τὴν διάθεσιν, ἀλλὰ στερεῖται τῆς εὐγενοῦς ἡρεμίας ἣτις ἐν τοῖς καλλιτεχνήμασι τῆς μεγάλης ἐποχῆς κατοπτρίζει τὸ ἀμιγὲς κάλλος καὶ τὸ ἡθικὸν μεγαλεῖον. Ἐκ τούτων δὲ τῶν κοινῶν γνωρισμάτων φαίνεται πιθανότατον ὅτι ἀμφοτέρω ταῦτα τ' ἀγάλματα ἀνῆκον ἀρχικῶς εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ σύμπλεγμα, καὶ ἡ ὁμοιότης τῆς ἡθικῆς ἐκφράσεως φαίνεται ἀποδεικνύουσα ὅτι, ὡς τὸ δεύτερον, οὕτω καὶ τὸ πρῶτον παρίστησιν αὐτοκτονίαν, καὶ οὐχὶ θάνατον ἐν πολέμῳ τρωθέντος. Περὶ οὐδενὸς δ' ἑτέρου συμπλέγματος γίνεται λόγος ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ, εἰς ὃ εἰκότως ν' ἀποδοθῶσιν οἱ θνήσκοντες οὗτοι Γαλάται, πλὴν τοῦ Περγαμηνοῦ ἐκείνου, οὗ ἐν τοιαύτῃ ὑποθέσει τὰ πρωτότυπα ἀγάλματα πρέπει νὰ ἦσαν ἀνδρομήκη ἐπίσης. Τὸ δ' ἐξ αὐτῶν ἐξαγόμενον γενικὸν συμπέρασμα περὶ τοῦ παραγαγόντος τὰ ἔργα ταῦτα ἐργαστηρίου, εἶναι ὅτι· εἶχεν ὁμοιογραφικὴν μᾶλλον τὴν τάσιν καὶ ὕλικήν, ἀλλὰ τὰς ἀρίστας διατηρήσασαν τῆς καλῆς ἐποχῆς παραδόσεις· διότι, ἂν τοσοῦτον ἐντελής εἶναι ἡ τῶν βαρβάρων παράστασις, ἐννοεῖται ὅτι πολὺ εὐγενεστέρα ἔπρεπε νὰ εἶναι ἐν τοῖς συμπλέγμασιν ἢ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἢ τῶν Θεῶν.

Τῆς αὐτῆς προσέτι ἐποχῆς φαίνεται ὅτι ἦτον καὶ ὁ

(1) Ἐν Villa Ludovisi.—(2) Ἰδ. Plin. Epist. III, 16.

ὑπὸ διαφόρων συγγραφέων ὡς ἔξοχος τορευτῆς φημιζόμενος, ἀλλὰ καὶ γλύπτης λόγου ἄξιος ὢν Βοηθός, Καρχηδόνιος λεγόμενος ὑπὸ Πausaniou (1), πιθανώτερον ὁμῶς Καλχηδόνιος, ποιήσας, κατὰ τὸν συγγραφέα τοῦτον, ἐπίχρυσον καθήμενον μείραχιον ἐν τῷ Ἑραίῳ τῆς Ὀλυμπίας, πιθανότατα τὸ χαριέστατον ἐκεῖνο ἄγαλμα τοῦ παιδός, τοῦ ἀκανθαν ἀποσπῶντος ἐκ τοῦ ποδός του, ἐν τῷ Μουσεῖῳ τοῦ Καπιτωλίου ἐν Ῥώμῃ (ΠIN. 1ΣΤ, 4). Κατὰ Πλίνιον (2) ὀνομασπὸν ἔργον αὐτοῦ ἦν ἕτερος παῖς, ἀποπνίγων χῆνα. Ἦν δὲ τὸ σύμπλεγμα τοῦτο περίφημον, ὡς φαίνεται, παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, διότι πολλὰ αὐτοῦ διατηροῦνται ἀντίγραφα (ΠIN. 1ΣΤ, 3), ἐν οἷς τὸ ὠραῖον παιδίον, ἐν φυσικωτάτῃ θέσει καὶ ἀληθεστάτῃ, ἀρπάσκει ἐκ τοῦ τραχήλου, ὡς ἐδυνήθη, τὸ πτηνὸν, ἰσομέγεθες σχεδὸν πρὸς αὐτὸ, καὶ ἐντείνον πάσας τὰς μικράς του δυνάμεις, ὡς τις νήπιος Ἑρακλῆς ἀποπνίγων τοὺς δράκοντας, προσπαθεῖνὰ τὸ παρασύρῃ. Τρίτον δὲ γλυπτικὸν ἔργον τοῦ Βοηθοῦ εἶναι παῖς Ἀσκληπιός. Τοῦ ἀγάλματος τούτου ἡ βάσις εὑρεθεῖσα ἐν Ῥώμῃ (3), λέγει αὐτὸ ἀριερωτὸν οὐχὶ ὑπὸ τοῦ τεχνίτου, ἀλλ' ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις ὑπὸ τινος ἱατροῦ Νικοδήμου Σμυρναίου. Ἐκ τούτων δὲ πάντων πηγάζει ὅτι προφανῶς ἔχαιρε καὶ διέπρεπεν ὁ Βοηθός εἰς παίδων παράστασιν. Τέλος δὲ μνημονεύεται αὐτοῦ ὠραιότατῃ καὶ βαρυτάτῃ, πιθανῶς ἀργυρᾷ (4) ὑδρία, ἣν ὁ ἐκ Λιλυθαίου Πάμφιλος διηγῆθη εἰς τὸν Κικέρωνα (5) ὅτι ἐκληρονόμησεν ἀπὸ τῶν προγόνων του, ὅπερ ἀποδεικνύει τὸν Βοηθὸν οὐχὶ νεώτερον τῆς ἀρχῆς τῆς δευτέρας πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος. Ὡς πρὸς τῶν Θεῶν δὲ τῇν παράστασιν οἱ τεχνῖται

(1) E, 17. — (2) 34, 19, 24. — (3) C. J. 5674. — Ἐπιγρ. Anall. σελ. 384, ἀρ. 3, 10. — (4) Pl. αὐτ. — (5) In Verr. IV, 14.

κατὰ τοὺς καιροὺς τούτους οὐδὲν νέον παρήγον, ἀλλ' ἐ-
σεμνύνοντο ἀντιγράφοντες ἢ καὶ μιμούμενοι τῶν προ-
γενεστέρων μεγάλων δημιουργῶν τὰ ἀριστουργήματα.
Οὕτως ὁ Ἀθηναῖος Β ρ ὕ α ξ ι ς (ἰδ. σ. 372) κατεσκεύα-
σεν ἐν Δάφνῃ τῆς Ἀντιοχείας, ἐν Ὀλυμ. 415 χτισθεί-
σης, καὶ κληθείσης Ἀντιγονείας τὸ πρῶτον ⁽¹⁾, τὸν Δα-
φναῖον Ἀ π ὅ λ λ ω ν α, κολοσσὸν ἀκρολιθον, ὁμοιον
τῷ μουσηγέτῃ τοῦ Σκόπα, ἐκτὸς ὅτι ἐκράτει φιάλην εἰς
τὴν δεξιάν, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς περιγραφῆς τοῦ Λιθα-
νίου ⁽²⁾: «Τὴν φιάλην, τὴν κίδαριν (κίθαριν), τὸν ποδῆρη
χιτῶνα . . . ἀπαλότῃ δέρῃς ἐν λίθῳ, ζωστήρα περὶ τῷ
στήθει συνάγοντα χιτῶνα χρυσοῦν, ὡς αὐτοῦ τὰ μὲν ἐνιζά-
νειν, τὰ δ' ἐπαρίστασθαι . . . ἐφικε ἄδοτον μέλος . . . φαίρε-
ται καὶ σπένδειν ἀπὸ τῆς χρυσοῦς κνάθου κτ.λ.». Ἀπεικόνι-
σμα αὐτοῦ σώζεται ἐπὶ νομίσματος τῆς Ἀντιοχείας
τοῦ αὐτοκράτορος Φιλίππου (224 μ. Χ.) ⁽³⁾. Κατεστρά-
φη δ' αὐτὸς ὑπὸ κεραυνοῦ ἐπὶ Ἰουλιανοῦ ⁽⁴⁾.

Αὐτόθι καὶ Ἀντίοχος ὁ Δ'. ὁ Ἐπιφανῆς (227 π. Χ.)
ἀνέθηκε χρυσελεφάντινον ἄγαλμα τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς,
ἀντίγραφον τοῦ Φειδαῖκου, ὡς εἰκάζεται ἐκ νομίσματος
τοῦ βασιλέως τούτου, φέρον τοῦ Διὸς ἀπεικόνισμα ⁽⁵⁾.

Τέλος ἀρχαίου τύπου ἐπανάληψις ἦν πιθανῶς καὶ τοῦ
ὑπὸ μὲν Ἀθηνοδώρου, τοῦ ἐπ' Αὐγούστου ἀκμάσαν-
τος ⁽⁶⁾, εἰς τὸν Β ρ ὕ α ξ ι ν, ὑπὸ δ' Ἰουλίου Οὐαλε-
ρίου ⁽⁷⁾ εἰς τὸν ἀρχιτέκτονα Παρμενίωνα ἀποδι-
δόμενον ἄγαλμα τοῦ Σ α ρ ά π ι δ ο ς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ,
θεοῦ τῶν τε ἐπιγείων καὶ τῶν ὑπογείων, ἐκ διαφόρων
πολυτίμων ὕλῶν κατασκευασθὲν, αὐστηρὰν δ' ἔχον τὴν

(1) Εὐσέβ. Ἀρμενιακὴ μετάφρασις. — (2) Λόγ. ΞΑ, Τ. 3.
τ. 344 Reisk. — (3) DENK. 220, h. — (4) Κεδρ. χρον.
6. — (5) DENK. 220. k. — (6) Ἐν Κλήμ. Προπ. 14. —
(7) reg. Alex. I, 34.

ἐκφρασιν, ἣν ἐπέτεινεν ἔτι μᾶλλον ἐπίχρσις μέλαινα.

Τὸ πρῶτιστον ὁμῶς θέμα τῆς τέχνης κατὰ ταύτην τὴν ἐποχὴν, ἣν, ὥς ἐρρέθη, ἡ παράστασις τῶν βασιλέων, καὶ δι' αὐτὴν τῇ ἐδόθησαν συχναί τότε νέων ἐφευρέσεων ἀφορμαί. Διοτι κατὰ τὴν πρὸ πολλοῦ ὑπὸ τῆς ματαιοφροσύνης τῶν ἰσχυρῶν εἰσαχθεῖσαν τάξιν, οἱ βασιλεῖς παρίσταντο ὑπὸ τὰ ἐμβλήματα διαφόρων Θεῶν, καὶ οἱ καλλιτέχναι εἶχον τὸ διπλοῦν πρόβλημα, μετὰ τῆς ἀτομικῆς τοῦ βασιλέως ὁμοιότητος νὰ συνδυάζωσι καὶ τὸν τύπον τοῦ Θεοῦ, οὗ τὸ ἐμβλημα ἔφερε. Τὴν ἀρχὴν τῆς τοιαύτης ἀσεβοῦς ματαιοφροσύνης δυνάμεθα ἤδη νὰ εὗρωμεν ἐν Ἀθήναις ἀπ' αὐτοῦ τοῦ Περικλέους, ὅστις ἐδέχετο νὰ τὸν καλῶσιν Ὀλύμπιον. Ἀλλ' ἰδίως ἐκύρωσεν αὐτὴν παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις τὸ παράδειγμα τοῦ Ἀλεξάνδρου, περὶ οὗ, εἰρωνευόμενοι οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἐψήφισαν. «Εἰ Ἀλέξανδρος βούλεται θεὸς εἶναι, ἔστω Θεός», καὶ ὅστις ἐλάμβανε πολλάκις σχῆμα καὶ ἐνδυμα διαφόρων θεοτήτων. Οὕτω λέγει ὁ Ἀθηναῖος ⁽¹⁾. «Ἐπιππος δέ φησιν ὡς Ἀλέξανδρος, καὶ τὰς ἱερὰς ἐσθῆτας ἐφόρει ἐν τοῖς δαίτροις, ὅτε μὲν τὴν τοῦ Ἀμμωνος περιφρυῖδα καὶ περισχιδεῖς καὶ κίρατα, καθάπερ ὁ Θεός, ἐτε δὲ καὶ τῆς Ἀρτέμιδος, ἣν καὶ ἐπὶ τοῦ ἔρματος ἐφόρει πολλάκις, ἔχων τὴν Περσικὴν στολὴν, ὑποφαίνων ἄνωθεν τῶν ὤμων τό τε τόξον καὶ τὴν σιβύνην. Ἐρίοτε δὲ καὶ τὴν τοῦ Ἑρμοῦ . . . πολλάκις δὲ καὶ λεορτὴν καὶ ρόπαλον, ὥσπερ ὁ Ἡρακλῆς» καὶ ἐν τοιούτῳ σχήματι ἤθελε ν' ἀπεικονίζεται, κατὰ Κλήμεντα ⁽²⁾. Ὁ Πausανίας δὲ διηγέται ⁽³⁾ ὅτι εἶδεν αὐτοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνδριάντα ἐν Διὸς σχήματι, καὶ ἐπὶ Νομισμάτων παρίσταται συνεχέστατα ὡς Ἡρακλῆς, ἢ τραγόκερος, ὡς υἱὸς τοῦ Ἀμμωνος.

Κατὰ δὲ τὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου παράδειγμα, καὶ Δ η-

(1) IB, 537.—(2) Πρωτ. Δ, σ. 16.—(3) E, 24.

μητριος ὁ Ἀντιγόνου, ὁ ἐπιλεγόμενος Πολιορκη-
τῆς (294 π. Χ.), ἐλέγετο «ἄλλος Βάχχος» καὶ «νῖος Πο-
σειδῶνος», καὶ ἐπλάττετο κέρατα ἔχων ταύρου, καὶ ὡς
Ποσειδῶν, τὸν ἓνα πόδα ἐπὶ βράχου στηρίζων. Τοιοῦ-
τον εὐρέθη χαλκοῦν αὐτοῦ ἀγαλμάτιον ἐν Ἡρακλείῳ⁽¹⁾.
Ὁμοίως δὲ παρίσταντο ταυροκέρωτες καὶ Σέλευχος
ὁ Α' ⁽²⁾, καὶ Ἀτταλος ὁ Α', διότι τοῦτον πρό μιᾶς
γενεᾶς εἶχεν ὀνομάσει ὁ χρησμὸς «ταύροιο Διοτρεφίος
γίλλον υἱόν» κατὰ Παυσανίαν⁽³⁾, καὶ ἄλλο χρηστήριον
«ταυρόκερων». Διάφοροι δὲ βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας
παρίσταντο τραγοκέρωτες, ἀφορμὴν μὲν λαμβάνοντες
ἐκ τοῦ μύθου τοῦ Κάρανου, ἐβδόμου Ἡρακλείδου, ὅστις
ὑπ' αἰγῶν ὀδηγηθεὶς, ἐσύστησε τὸ βασίλειον τῆς Μακε-
δονίας, κυρίως ὁμῶς μιμούμενοι τὸν Ἀλέξανδρον, ὅστις
ἐδανείσθη τὸ ἔμβλημα τοῦτο ἐκ τῶν βασιλέων τῆς
Ἀνατολῆς, παρ' οἷς τὸ κέρας σημαίνει τὴν δύναμιν⁽⁴⁾.
Ὁ Λυσίμαχος, κατ' ἐπίγραμμα⁽⁵⁾, ἀφωμοιοῦτο τῷ
Ἡρακλεῖ, οἱ δὲ λεγόμενοι Ἐπιφανεῖς εἶχον στέμ-
μα ἀκτίνων ἐπὶ τῆς κεφαλῆς.

Οἱ εἰκονικοὶ οὗτοι ἀνδριάντες ἐπὶ μὲν τῶν πρώτων
διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου μετεῖχον ἀναμφιβόλως τῆς
ἐτι ἰδανικότητος καὶ ἀληθοῦς μεγαλείου, καὶ ἦσαν
ἄξιοι τῶν ἐτι προσφάτων διδαγμάτων τοῦ Λυσίππειου
ἐργαστηρίου, ὄντες συγχρόνως παραστάσεις τῶν εὐγε-
νεστάτων μορφῶν τῶν ὑπερηφάνων ἐκείνων πολεμι-
στῶν. Περὶ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ λέγει ὁ Πλού-
ταρχος⁽⁶⁾ ὅτι «Ἰδέε καὶ κάλλει προσώπου ἦν θαυμαστός
καὶ περιττός, ὥστε τῶν πλαττόντων καὶ γραφότων μηδένα
τῆς ὁμοιότητος ἐφικέσθαι». Καὶ ἐξαισίου τῷ ὄντι κάλλους

(1) DENK. 221, a. (Visc. Ic. Gr. Pl. 40).— (2) Ἀππιαν.
Σύρ. 57.—(3) I, 15.—(4) Ἰδ. καὶ Βασιλειῶν Α, 2, 1.—Δαυίδ,
Ψαλμ. 91, 11.—(5) Ἀνθολ. Πλυν. Δ. 100.—(6) Δημ. 2.

εἶναι τὸ τεμάχιον προτομῆς αὐτοῦ, τὸ διατηρούμενον ἐν Γαλλίᾳ ⁽¹⁾.

Ἀλλὰ κατ' ὀλίγον ἤρξατο ἀφισταμένη ἡ τέχνη τῶν καλῶν αὐτῆς ἔξεων, καὶ λησμονοῦσα τὰ εὐγενῆ παραδείγματα τῶν ἀριστοτεχνῶν συγχρόνως δ' ἐξηχρείου αὐτὴν καὶ ἡ ἀνάγκη εἰς ἣν ὑπέκειτο τοῦ νὰ παριστᾷ εἰς ἀκόσμητον ὁμοιότητα τοὺς πολλάκις ἀγενεῖς καὶ χυδαίους τύπους τῶν μεταγενεστέρων Πτολεμαίων, Σελευκιδῶν, καὶ βασιλέων τῆς Μακεδονίας. Ἀλλ' ἡ παρὰ αὐτῆς φαίνεται μᾶλλον ἐπὶ τῶν νομισμάτων, διότι ὀλίγαι γνήσiai γλυπταὶ προτομαὶ τῶν χρόνων τούτων διεσώθησαν, καὶ ἐκ τῶν φερουσῶν Πτολεμαίων ὀνόματα εἰς τὰ Μουσεῖα ὀλίγαι ἀνήκουσιν ἀληθῶς εἰς αὐτοὺς. Ἐκ τῶν ἐν Ἡρακλείῳ, δύο μόνον ἀνεγνώρισεν ὁ Βισκόντης ἐν τῇ εἰκονογραφίᾳ του ⁽²⁾, ὡς γνησίως παριστώσας Πτολεμαῖον τὸν Α' καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ Βερρενίκην ⁽³⁾, ἀντιπαραβαλὼν αὐτὰς πρὸς νομίσματα ⁽⁴⁾.

Ἐτι δὲ μᾶλλον κατέστρεφε τὴν ἐμβριθὴ τῆς τέχνης ἀσκήσιν καὶ ἡ ἀπειρόκαλος σπουδὴ μεθ' ἧς ἡ πρόθυμος τῶν λαῶν κολακεία, καὶ ἡ ἀκόρεστος τῶν βασιλέων πολυτέλεια καὶ τρυφὴ ἐπαλλαπλασίαζον τὰ προϊόντα αὐτῆς, ὥστε μόνον χειρωνακτικῶς καὶ ἐν ἐργαστασίοις ἐδύνατο ὁ μέγας αὐτῶν ἀριθμὸς νὰ παράγῃται, ἄνευ τῆς ἐπιστασίας ἐκείνης, ἥτις μόνη ἀναδείκνυσιν ἔργα σπουδαῖα. Οὕτως οἱ Ἀθηναῖοι λέγονται ⁽⁵⁾ ἀνεγείραντες ἐν τριακοσίαις ἡμέραις 360 χαλκοὺς ἀνδριάντας εἰς Δημήτριον τὸν Φαληρέα (ἐν Ὀλυμ. 117), ἡ καὶ 1500 κατὰ Δίωνα τὸν Χρυσόστομον ⁽⁶⁾. Καὶ ἐπειδὴ αἱ τεχνίται δὲν ἐπῆρχουν εἰς τὴν τοιαύτην ἀπέραντον ἐργασίαν, ἤρχισεν ἕκτοτε ἡ ὀλεθρία ἔξις τοῦ μεταρρυθ-

(1) Louvre, 680. — (2) Pl. 52. — (3) DENK. 222, 223, α. — (4) Αὐτ. β. — (5) Διογ. Λ. Ε, 75. — (6) Δόγ. ΔΖ.

μῆξιν καὶ μεταγράφειν ἀρχαίους ἀνδριάντας εἰς μορ-
φὴν ἢ εἰς ὄνομα μεταγενεστέρων ἀνδρῶν, ἄλλοτε μὲν
ἁλλασσομένης τῆς κεφαλῆς, ἄλλοτε δὲ καὶ μόνης τῆς
ἐπιγραφῆς. Τῆς ἐξέως ταύτης φέρει παραδείγματα ὁ
Παυσανίας, «Τοῦ ναοῦ δὲ, λέγων, οὐ πάρος Ποσειδῶν ἐφ'
ἵππου . . . τὸ δ' ἐπὶ ἡμῶν ἄλλω δίδωσι καὶ οὐ
Ποσειδῶνι» (1), καὶ «Τὰς γὰρ Μιλτιάδου καὶ Θεμιστοκλέους
εἰκόνας εἰς Ῥωμαῖόν τε ἄνδρα καὶ Θράκα μετέγραψαν» (2).
Ἄλλ' ἐν μὲν Ἀθήναις ἤρχισε κυρίως ἡ ἐξίς αὐτῇ ἐπὶ
Ῥωμαίων, καὶ παραδείγματα οἱ κολοσσοὶ Ἀττάλου καὶ
Εὐμένους, μετονομασθέντες Ἀντώνιοι (3), 130 μ. Χ.,
ἐν Ῥόδῳ δὲ ἤσκειτο καὶ πρότερον ἤδη (4). Σώζονται
δὲ καὶ σήμερον ἐν τοῖς Μουσείοις πολλοὶ λίθοι, ἐφ' ὧν
ἡ τοιαύτη μεταγραφὴ εἶναι προφανὴς, διότι περιέχου-
σιν ἐπιγραφὰς διαφόρων ἐποχῶν, πολλάκις τῆς μετα-
γενεστέρας γεγραμμένης ἀννιστρόφως ἢ καὶ ἐγκαρσίως
πρὸς τὴν ἀρχαιοτέραν (5).

Καὶ διὰ τὰς ἐορτάς δὲ τῶν βασιλέων τῆς Αἰγύπτου
καὶ τῆς Συρίας, τὰς μυθωδῶς πομπῶδεις ἐκείνας, ἐτε-
χνουργοῦντο ἀπειράριθμα ἀγάλματα, ἐφ' ἡμέρα κατα-
σκευάσματα, προωρισμένα μᾶλλον ὅπως ἐκπλήξωσι θὰ
τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τοῦ πλούτου των, ἢ ὅπως θαυμασθῶσι
διὰ τὸ κάλλος τῆς ἐργασίας αὐτῶν. Οὕτως ὁ Θεόκρι-
τος, ἐξυμνῶν τὰ Ἀδώνεια, ἐορτασθέντα ἐν Ἀλεξαν-
δρείᾳ ἐπὶ Πτολεμαίου Β', περιγράφει τὰς ἐξ ἀνήθου
σχιάδας, ἐν αἷς παρίσταντο πετῶντα ἐρωτῖδια ὡς ἀηδό-
νες, καὶ προστίθουσιν (6).

«Ω ἔβενος! ὦ χρυσός! ὦ ἐκ λευκῷ ἐλέφαντος
αἰετῶ, οἰνοχόον Κροτίδα Διὸς παῖδα φέροντες.

(1) Α, 2. — (2) Α, 18. — (3) Πλούτ. Ἀντων. 60. —
— (4) Δ. Χρυσόστ. ΛΑ, 569. ΑΖ, 121. - Ὑδ. Cic. ad Att.
V, 1, 26. - Pl. 35, 2. — (5) Ὑδ. Ant. Hell. n. 40. 49. 50.
— (6) Εἰδ. ΙΕ, 116.

*Εστρωται κλίνα τῷ Ἀδώνιδι τῷ καλῷ ἄλλα
τὰν μὲν Κέρκις ἔχει, τὰν δ' ὁ ῥοδόπαχυς *Αδωνίς.

Ἐν ἄλλῃ δ' ἑορτῇ ἦν ὁ αὐτὸς Πτολεμαῖος ἐτέλεσε
πᾶσι τοῖς Θεοῖς, καὶ ἐξόχως τῷ Διονύσῳ καὶ τῷ Ἀλε-
ξάνδρῳ, ἀναφέρει ὁ Ἀθήναιος ⁽¹⁾, κατὰ Καλλιξενον
τὸν Ῥόδιον, ὅτι τὴν πομπὴν ἐκόσμουσαν χιλιάδες εἰκόνων,
ἀνδριάντων καὶ αὐτομάτων ἀγαλμάτων κολοσσιαίων,
οἷον τὸ τῆς Νύσσης ὀκτάπηχυν καθήμενον . . . ἀνίστατο
μηχανικῶς, οὐδενὸς τὰς χεῖρας προσάγοντος. Καὶ ὁ Πο-
λύβιος ⁽²⁾ περιγράφει τὴν πολυτέλειαν μεθ' ἧς Ἀντιό-
χος ὁ Δ', ἀντιφιλοτιμούμενος πρὸς τὴν ἐν Μακεδονίᾳ
μεγαλοπρέπειαν τῶν ἑορτῶν τοῦ Παύλου Αἰμιλίου,
ἐτέλεσε καὶ αὐτὸς ἐν Δάφνῃ τῆς Ἀντιοχείας πομπήν,
ἐν ἣ παρουσίασε πλῆθος ἀγαλμάτων ἀνεκδιήγητον, πάν-
των τῶν νομιζομένων παρ' ἀνθρώποις Θεῶν ἢ δαιμό-
νων ἢ ἡρώων εἰδῶλα κεχρυσωμένα, ἢ στολαῖς δια-
χρύσοις ἡμφιεσμένα. Ἐκάστῳ δ' εἶποντο προσέτι οἱ εἰς
αὐτὸ ἀνήκοντες μῦθοι, ἐν πολυτελέσει διασκευαῖς· καὶ
τέλος παρηκολούθει εἰδῶλον Νυκτὸς καὶ Ἡμέρας, καὶ
Γῆς καὶ Οὐρανοῦ, καὶ Ἡοῦς καὶ Μεσημβρίας, καὶ ἄμε-
τρον πλῆθος χρυσωμάτων καὶ ἀργυρωμάτων, ἅτινα
παμπληθέστατα κατεσκευάζοντο τότε διὰ τὴν τῶν βα-
σιλέων πολυτέλειαν, ὥς περὶ Ἀντιόχου τοῦ Δ' λέ-
γει ὁ Ἀθήναιος ⁽³⁾. «Μάλιστα δὲ πρὸς τοῖς ἀργυροκο-
πίοις εὐρίσκετο καὶ τοῖς χρυσοκοπίοις, εὐρησιλογῶν καὶ
φιλοτεχνῶν πρὸς τοὺς τορευτὰς καὶ τοὺς ἄλλους τεχνίτας».
Καὶ ὀνόματα δὲ τορευτῶν ἀναφέρονται ἐκ τῶν καιρῶν
πιθανῶς τούτων, ὁ Ἀκράγας, εἰς ὃν ἀποδίδωσιν
ὁ Πλίνιος ⁽⁴⁾ ἐκπώματα ἐν Ῥόδῳ, κεκοσμημένα Κεν-
ταύροις, Βάκχαις καὶ θηρευταῖς, ὁ Ἀντίπατρος,
οὗ θαυμαστικῶς ἀναφέρει φιάλην, ἐφ' ἧς ὁ καλλιτέχνης

(1) Ε. 196. — (2) ΙΓ, 3. — (3) Ε, 193. — (4) 33. 55.

ἐχοίμισε μᾶλλον ἢ ἐτόρευσε Σάτυρον. Τοῦτον ὁμως ἐπίγραμμα τι Πλάτωνος, οὐχί τοῦ φιλοσόφου, ἀλλὰ τοῦ ποιητοῦ ⁽¹⁾, ἀποδίδωσι Διοδώρῳ καὶ οὐχί Ἀντιπάτρῳ, ἔχον οὕτω·

«Τὸν Σάτυρον Διόδωρος ἐχοίμισε, οὐκ ἐτόρευσε».

Ἦν γὰρ, ἐγερθεὶς ἄργυρος ὑπὸν ἔχει».

Ἔτι δ' ἀναφέρουσιν ὁ τε Πλίνιος καὶ ὁ Ἀθήναιος ⁽²⁾. Στρατόνιχον τὸν Κυζικηνόν, ὅστις καὶ φιλοσόφων ἐποίει ἀγάλματα ⁽³⁾, ὁμοίως δὲ καὶ Ταυρίσκον, Κυζικηνόν καὶ αὐτόν ⁽⁴⁾.

Συγχρόνως δὲ ματαιοσχολοῦσα ἡ τέχνη, καὶ φιλοτιμουμένη μᾶλλον εἰς ὑλικῶν δυσχερειῶν ὑπερνίκησιν παρά εἰς τοῦ ἀνωτάτου κάλλους τὴν εὑρεσιν καὶ παράστασιν, ἐπεδίδετο ἐπὶ τούτων τῶν χρόνων καὶ εἰς μικροτεχνήματα ἢ ματαιοτεχνήματα, εἰς ἃ λέγονται διαπρέψαντες Μυρμηκίδης ὁ Μιλήσιος, κατ' ἄλλους δ' Ἀθηναῖος, καὶ Καλλικράτης ὁ Λακεδαιμόνιος. Κατεσκευάζον δ' οὗτοι «τέθριππα ἐπὶ μνίας καλυπόμενα» ⁽⁵⁾, ἢ «χαλκοῦν ἄρμα καὶ ἀναβάτην ἐλκόμενον ὑπὸ μνίας» ⁽⁶⁾, καὶ «μέγμηκας καὶ ἄλλα ζωῆφια» tam parva ... ut partes eorum a ceteris cerni non possunt ⁽⁷⁾, ὧν τὰ μέλη, ἐλεφάντινα ὄντα, διεκρίνοντο μόνον ὅταν παρενεβάλλετο μέλαινα θοίξ. Ἐπετόρευον δὲ χρυσοῖς γράμμασι καὶ ἐλεγεία καὶ Ὀμηρικὸς στίχους ἐπὶ συσάμου ⁽⁸⁾, «ὦν, λέγει ὁ Αἰλιανός, ἐμοὶ δοκεῖ, ὁ σπουδαῖος οὐδέτερον ἐπαινέσεται. Τί γὰρ ἄλλο ἐστὶ ταῦτα ἢ χρό-

(1) Anall. I, σ. 172. N. 16. — (2) ΙΑ, 782. — (3) Pl. 34, 19, 24, 26. — (4) Pl. 35, 55. — 36, 4, 10. — (5) Αἰλ. Π. I, Α, 17. — (6) Θεοδότ. Γραμματ. σ. 54. *Εκδ. Gotll. — (7) Pl. 7, 21. — Ἰδ. 36, 4, 15. — (8) Αἰλ. αὐτ. - Πλούτ. - Στωϊκ. σ. 1083.

του παραλόγου. Καὶ ὁ Γραμματικὸς Θεοδόσιος διακαίως ὀνομάζει ψευδοτεχνίαν τὴν τοιαύτην ἐξαίσιον μὲν, ἀλλ' ἄσκοπον λεπτοργίαν.

Ἰδιαίτερον ὁμῶς εἶδος παραστάσεων, μάλιστα ἐν χρήσει κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ἐχορήγησεν ἐνίοτε ἔτι εἰς τοὺς τεχνίτας ἀξιολόγων καὶ πρωτοτύπων συνθέσεων ἀφορμήν. Ἦν δὲ τοῦτο αἱ προσωποποιήσεις τῶν πόλεων καὶ ἐπαρχιῶν, αἱ λεγόμεναι **Τύχαι Πόλεων**, εἰς ἃς ὤφειλον νὰ δίδωσι χαρακτήρας ἀναλόγους τῶν προϊόντων αὐτῶν, καὶ τῶν ἱστορικῶν, τοπογραφικῶν, ἢ ἄλλων αὐτῶν περιστάσεων. Εἶχον δ' ἀρχίσει αἱ τοιαῦται προσωποποιήσεις ἤδη ἐπ' ἀρχαιοτέρων ἐποχῶν ἀσχολοῦσαι τὴν τέχνην· καὶ οὐ μόνον ὁ Δημοσθένης ἀναφέρει⁽¹⁾ τὸν δῆμον τῶν Βυζαντιῶν στεφανοῦντα τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων, καὶ ὁ Πολύβιος⁽²⁾ τὸν δῆμον τῶν Συρακουσίων στεφανοῦντα τὸν δῆμον τῶν Ῥοδίων, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου σώζονται ἀνάγλυφα ἔχοντα δῆμων προσωποποιήσεις⁽³⁾. Τοιοῦτος ἦν προσέτι καὶ ὁ **Δῆμος τῶν Ἀθηναίων** ὑπὸ **Λύσιωνος**⁽⁴⁾ ἐν Ἀθήναις, καὶ ἕτερος ὑπὸ **Λεωχάρους** ἐν Πειραιεῖ⁽⁵⁾, καὶ τοιαύτη ἡ **Σπάρτη** τοῦ **Ἀριστάνδρου**, ἐν Ἀμύκλαις⁽⁶⁾. Πρὸ πάντων ὁμῶς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐπεπόλασαν τὰ τοιαῦτα ἔργα, καὶ μάλιστα περίφημος ἦν καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἡ **Τύχη Ἀντιοχέων**, ἡ συμβολικὴ τῆς πολέως αὐτῶν παράστασις, ποιηθεῖσα ὑπ' **Εὐτυχίδου Σικωνίου**, παρὰ **Λυσίππῳ** δεδιδαγμένου. Ὁ δὲ **Εὐτυχίδης** οὗτος, λέγει ὁ **Παυσανίας**⁽⁷⁾, καὶ **Σύ-**

(1) αἰλ. αὐτ. - Πλούτ. - Στωϊκ. σ. 1083. — (2) Ε, 83. —

(3) Ant. Hell. N. 250, τῶν δῆμων Ἀθηναίων καὶ Μεθωναίων.

(4) Παυσ. Α, 13. - Pl. 34, 12. — (5) Παυσ. Α, 1. — (6) Παυσ. Β, 16. - Γ, 18. — (7) ΣΤ, 2.

χοις τοῖς ἐπὶ Ὀρόντῃ Τύχῃς ἐποίησεν ἀγαλμα, μεγάλας παρὰ τῶν ἐπιχωρίων ἔχον τιμὰς. Τὸ τεχνούργημα τοῦτο ἦν ἐπιτετυπωμένον ἐπὶ διαφορῶν νομισμάτων τῆς Ἀντιοχείας (1), ἐξ ὧν γνωρίζεται τὸ σχῆμα αὐτοῦ. Ἀγαλμα δ' ὁμοιον τοῖς τύποις ἐκείνοις, εἴτε αὐτὸ τὸ τοῦ Εὐτυχίδου, ἢ ἐκείνου μίμησις, εὗρέθη ἐν Ῥώμῃ, καὶ διατηρεῖται ἐν Βατικάνῳ (HIN. IET, 4), παριστῶν, ὡς καὶ τὰ νομίσματα, γυναικα ἐξαισίου μὲν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ αὐστηρᾶς καὶ θεοπρεποῦς ὠραιότητος, εὐρύπεπλον δὲ, στεφάνῃν πυργωτὴν ἀναδεδεμένην, ἐπὶ πέτρας (τοῦ Σιλπίου ὄρους) ἡγεμονικῶς καθημένην, καὶ εἰς τὴν δεξιάν στάχuas ἢ φοίνικος κλάδον ἔχουσαν. Πρὸ τῶν ποδῶν δ' αὐτῆς ὁ Ὀρόντης ποταμός, ὡς νεανίας παριστάμενος, ἀναδύεται ἐκ τοῦ ρεύματος. Ἰσταντο δ' ἑκατέρωθεν αὐτῆς, ὡς ἐκ τῶν νομισμάτων προκύπτει, ὁ Σέλευκος καὶ ὁ Ἀντίοχος, στεφανοῦντες αὐτήν, καὶ ἀνέκειτο, ὡς φαίνεται, τὸ ὅλον σύμπλεγμα ἐντός ναοῦ τετρακιδίου πανταχόθεν ἀναπεπταμένου. Ὁ αὐτὸς Εὐτυχιδης ἀναφέρεται ὡς ποιήσας καὶ γαλκοῦν ἀγαλμα τοῦ Εὐρώτου, ἐν ᾧ ἡ τέχνη, λέγει ὁ Πλίνιος (2), κατ' ἐπιγραμματογράφους βεβαίως, ἦν ὑγροτέρα τοῦ ὑγροῦ ποταμοῦ (3).

Εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν ὑπάγεται, καὶ πιθανῶς τῆς αὐτῆς ἐποχῆς εἶναι καὶ τὸ ἐν Βατικάνῳ ὠραῖον τοῦ Νείλου ἀγαλμα (4), παριστῶν τὸν μέγαν ποταμὸν ὡς γέροντα ἐκτάδην καὶ μεγαλοπρεπῶς κείμενον, ἐκ μέλανος λίθου, διὰ τὴν λιθυκὴν αὐτοῦ πατρίδα, κατεσκευασμένον, καὶ περιστοιχιζόμενον ὑπὸ πολλῶν μι-

(1) DENK. 220, a. - f. - a. Ἡ κεφαλὴ τῆς τύχης. - c. Ὁ τετρακῶνιος ναός. - f. Ὁ Ἀντίοχος καὶ ὁ Ἀλέξ. Σεβῆρος στεφανοῦντες τὴν τύχην. — (2) 34, 16, 6. — (3) Ἀνθολ. Παλ. Θ, 709. — (4) M. P. Cl.

κρῶν δαιμονίων, ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, ἐμφαινόντων τοὺς βαθμοὺς τῆς τῶν ρευμάτων αὐτοῦ αὐξήσεως· ὁμοίως δὲ καὶ τὸ ὑπὸ Λιθανίου ⁽¹⁾ ἀναφερόμενον ἐν Ἀλεξανδρείᾳ (ἐν τῷ Τυχαιῷ ἀναμφιβόλως) σύμπλεγμα, τὸ παριστῶν τὴν Τύχην στεφανοῦσαν τὴν Γῆν, στεφανοῦσαν τὸν Ἀλέξανδρον, καὶ τὸ ἐν Ὀλυμπίᾳ ὑπὸ Πausaniou μνημονεύομενον ⁽²⁾, τὸ προσωποποιοῦν τὴν Ἑλλάδα, στεφανοῦσαν Ἀντίγονον τὸν Δώσοντα, καὶ Φίλιππον τὸν Γ', καὶ τὴν Ἡλίδαν, στεφανοῦσαν Δημήτριον τὸν Πολιορκητὴν καὶ Πτολεμαῖον Α'. Καὶ ἐν Δελφοῖς ⁽³⁾ ἀνέκειτο κατ' αὐτὸν ⁽⁴⁾ « γυναικὸς ἀγάλμα ὀπλισμένης, ἢ Αἰτωλίας δῆθεν », ὡς παρίσταται καὶ ἐπὶ τῶν αἰτωλικῶν νομισμάτων. Ὁ δ' Αἰλιανὸς ⁽⁵⁾ ἀναφέρει ὅτι, « Πτολεμαῖος ὁ Φιλοπάτωρ, κατασκευάσας Ὀμήρου νεῶν ... κήκλῳ τὰς πόλεις περιέστησε τοῦ ἀγάλματος, ὅσαι ἀντιποιοῦνται τοῦ Ὀμήρου » καὶ ὁμοίας φύσεως, ἴσως καὶ σύγχρονον, εἶναι περίεργον ἀνάγλυφον εὑρεθὲν ἐν Πρίηνῃ, ἔργον Ἀρχελάου, τὴν δόξαν, ἥ, ὡς ὠνομάσθη, τὴν ἀποθέωσιν τοῦ Ὀμήρου παριστῶν.

Τοιαῦτα ἦσαν τὰ τελευταῖα προϊόντα τῆς τέχνης, βαθμηδὸν φθινούσης, μέχρις οὗ ἐντελῶς ἀπεσβέσθη, τοῦλάχιστον ἐν ταῖς κεντρικαῖς καὶ μεγάλαις αὐτῆς ἐστίαις. Ἐνταῦθα ἔπρεπεν ἴσως νὰ δοθῇ πέρας εἰς τὴν ἐκθεσιν περὶ τῶν ἔργων τῆς περιόδου ταύτης, διότι καὶ ὁ Πλίνιος ⁽⁶⁾ λέγει ὅτι ἀπὸ τῆς 120ῆς Ὀλυμπιάδος ἔπαυσεν ἡ τέχνη ἀσκουμένη, καὶ ἀνεβίωσε μόνον μετὰ τὴν 150τὴν, ὑπὸ Ῥωμαίους δηλαδὴ οἰωνούς, καὶ ὅταν τῆς Ῥώμης ἡ ἀνάμιξις ἤρξατο νοθεύουσα τὸν Ἑλληνικὸν βίον. Οὐχ ἥττον ὁμως καταλληλότερον φαίνεται νὰ γίνῃ πρὸ τοῦ τέλους τῆς ἐποχῆς ταύτης καὶ τις μνεῖα

(1) Δ. 1113. Reisk. — (2) ΣΤ, 16. — (3) Γ', 18. — (4) Ι, 18. — (5) Π. Γ. Η, 21. — (6) 34, 19.

περί τῶν πρώτων καλλιτεχνημάτων τῆς ἐφημέρου ἐκείνης ἀναγεννήσεως, διότι, καίτοι ὀφειλόμενα κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν προσοχὴν καὶ εἰς τὴν προστασίαν ἣν παρέσχεν αὐτοῖς ἡ πανίσχυρος Ῥώμη, εἰσὶν ὁμῶς ἐτι γνήσια προϊόντα τοῦ πνεύματος καὶ τῶν παραδόσεων τῆς Ἑλλάδος. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐπέζητουν καὶ συνέλεγον, ἢ ἤρπαζον, τ' ἀρχαιότερα τῆς τέχνης ἀριστουργήματα, ὅπως κοσμῶσι τοὺς θριάμβους αὐτῶν. Ἀλλὰ μάταιοι μᾶλλον ἢ φιλόμουσοι, δὲν ἦσαν ἤδη ἱκανοὶ νὰ μορφώσωσι νέαν τέχνην, ἐν ᾧ παρὰ τοῖς Ἑλλησι δὲν εἶχον ἐκλείψει οἱ κληρονόμοι τῶν διδαγμάτων τῶν ἀρχαίων καλλιτεχνῶν, ὧν τὰ ἔργα ἔλαμπον ἐτι ἐν πάσῃ τῇ καλλονῇ τῆς νεότητος, καὶ ὁ πρὸς αὐτὰ θαυμασμός, ἀκμαῖος εἰς τὰς εὐγενεστέρας διανοίας, μετεδίδοτο διὰ λόγων καὶ συγγραμμάτων. Τούτου ἕνεκα τὰ τότε παραγόμενα καλλιτεχνήματα ἀπέβλεπον μὲν ἤδη εἰς τὴν Ῥώμην, ἀλλ' ἐνεπνέοντο εἰσέτι ἐκ τῆς Ἑλλάδος. Ταχέως ὁμῶς τὸ ὄψιμον καὶ ὠκύμορον τοῦτο ἄνθος τῆς καλλιτεχνίας ἐμαράνθη, διότι δὲν ἔθαλλεν εἰς γενναῖον ἔδαφος οὐδ' εἰς ἀτμοσφαῖραν ἐλευθερίας, καὶ ταχέως μετέβαλε τύπον ὡς μετέβαλε καὶ πατρίδα.

Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἔζων τρεῖς Ἀ γ α σ ί α ι, εἰς τὴν αὐτὴν οἰκογένειαν ἀναμφιβόλως ἀνήκοντες, πατρίδα δ' ἔχοντες τὴν πόλιν Ἐφεσον, ἐν ᾗ ἐξηκολούθει, φαίνεται, ἡ ἐν ταῖς λαμπραῖς ἡμέραις τῆς τέχνης οὐδέποτε διακοπεῖσα περὶ αὐτὴν σπουδὴ, ἣν μαρτυροῦσι καὶ οἱ ἐκεῖ ἄλλοτε γινόμενοι περίφημοι ἐκεῖνοι διαγωνισμοί. Κατὰ βάθρα ἐνεπίγραφα, εὑρεθέντα εἰς διάφορα μέρη, ὁ μὲν τῶν ὁμωνύμων τούτων ἦν Ἀ γ α σ ί ας Μ η ν ο φ ί λ ο υ ⁽¹⁾, ὁ δὲ Ἀ γ α σ ί ας Δ ο σ ι θ έ ο υ ⁽²⁾, καὶ ὁ ἕτερος, πατήρ Ἡ ρ α κ λ ε ῖ δ ο υ ⁽³⁾, ἰσως εἷς τῶν δύο προμνησθέντων. Τούτου

(¹) C. I. n. 2285, 6. — (²) Αὐτ. 6132. — (³) Αὐτ. 6152.

τοῦ Ἀγασίου τὸ ἔργον ἦν κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν ἀνδριάς Ῥωμαίου τινὸς ἐκ τῶν ἤδη εἰς τὰ τῆς Ἑλλάδος ἀναμιγνυμένων, ἐκτὸς ἂν τὸ ἄγαλμα, Ἕλληνας ὃν κατ' ἀρχάς, μετεγράφη εἰς Ῥωμαῖον ὅτε καὶ ἐπεσκευάσθη, κατὰ τὴν αὐτὴν ἐπιγραφὴν, ὑπό τινος Ἀριστάνδρου, υἱοῦ Σκόπα, Παρίου. Τοῦ δ' ἄλλου Ἀγασίου σώζεται ἄγαλμα ἐν τῷ Μουσεῖῳ τῶν Παρισίων, ὁ λεγόμενος Βοργεσιανὸς μονομάχος (Gladiator Borghese), στρατιώτης πεζός, ὅστις προδεβλημμένη τῇ ἀσπίδι, καὶ τὸ ξίφος κρατῶν εἰς τὴν δεξιάν, φαίνεται ἀμυνόμενος κατ' ἐπικειμένου ἱππέως, ἔργον θέσιν μὲν ἔχον ὑπερβολικῶς πῶς δραματικὴν, λίαν δ' ἀξιόπαινον ἰδίως διὰ τὴν ἀνατομικὴν ἀνάπτυξιν καὶ σοφὴν διάθεσιν τῶν μυῶνων, καὶ πιθανῶς ἀνῆκον εἰς σύμπλεγμα (1).

Ἀλλὰ σπανία ἦν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡ πρωτότυπος ἔμπνευσις, καὶ ἡ τέχνη ἤδη ἔζη ἐξ ἀναμνήσεων κυρίως καὶ ἐκ μιμήσεων κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἐπιτυχῶν.

Ἐνὰ τῶν τότε δεξιωτάτων ἀντιγραφῶν ἡ μεταπλαστών τῶν παλαιῶν ἀριστουργημάτων γνωρίζομεν ἐξ ὠραϊοτάτου ἐν Φλωρεντίᾳ διατηρουμένου ἀγάλματος Ἀφροδίτης, φέροντος ἐπιγραφὴν: «Κλεομένης Ἀπολλοδώρου Ἀθηναῖος ἐποίησεν». Αὕτη εἶναι ἡ Μεδικία λεγομένη Ἀφροδίτη, ἀναδυομένη, ὡς ἡ τοῦ Πραξιτέλους, ἀλλ' ἐλευθέρα ἐκείνης μίμησις ἢ μᾶλλον μετάπλασις (σελ. 384), διότι παριστᾷ μὲν ἐπίσης τὸν διανοιγόμενον κάλυκα τῆς νεότητος, τὴν παρθενικὴν ἀκμὴν, εἰς ἡλικίαν ἔτι νεαρωτέραν, ἀλλ' εἶναι οὐχί ἡ τοῦ κάλλους Θεά, ἀλλὰ τῶν γυναικῶν ἡ καλλίστη. Εἰς τὴν μορφήν αὐτῆς ἐπιφαίνεται ἐρωτικὸς ἥμερος, ἀλλ' ἐλλείπει ἀπ' αὐτῆς ὁ ὑπέροχος κόσμος, ἡ αἰδῆμων σεμνότης. Τὴν

(1) DENK. 218. (ἐν Δούρ. 304).

γυμνότητά της δὲν δικαιολογεῖ τὸ λουτρόν, ὡς εἰς τὴν Πραξιτέλειον, καὶ ὁ ἀληθὴς χαρακτήρ αὐτῆς εἶναι μᾶλλον ὁ τῆς φιλαρέσκου νεάνιδος. Τὸ διὰ τὴν ἐποχὴν του θαυμάσιον τοῦτο ἔργον, ἀξία ἀνάμνησις τῶν ἀρίστων πλασμάτων τῆς ἀρχαιότητος, ἔχει τὴν κόμην τεχνικῶς διεσκευασμένην καὶ ἐπίχρυσον, καὶ ἐφόρει ἐνώτια· εὐρέθη δὲ τεθλασμένον εἰς 11 τμήματα, καὶ αἱ χεῖρες καὶ ὁ εἰς τῶν βραχιόνων τῷ προσετέθησαν μετὰ ταῦτα (PIN. IΣΤ, 5). Τὴν ἐποχὴν τῆς κατασκευῆς αὐτοῦ ἀποδεικνύει ὡς τῶν ἐσχάτων Μακεδονικῶν χρόνων τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων τῆς ἐπιγραφῆς. Ὅτι δ' ὁ Κλεομένης δὲν ἤχηκε μετὰ τὴν 153ην Ὀλυμπιάδα, ἐξάγεται καὶ ἐξ ἐτέρου ἔργου αὐτοῦ, μνημονευομένου ὑπὸ Πλινίου⁽¹⁾ ὑπὸ τὸ ὄνομα Θεσπιάδες. Ταύτας μετεκόμισεν ἐκ Θεσπιῶν ὁ Μόμμιος⁽²⁾ εἰς Ῥώμην, εἰς τὸν ναὸν τῆς Εὐδαιμονίας (Felicitas)⁽³⁾, ὅθεν ἐπ' Αὐγούστου τὰς ἔλαβεν ὁ Ὑπατος Ἀσίνιος Πολλίων⁽⁴⁾. Μαρτυροῦνται δ' αὐταὶ ὡς τοσοῦτον ἐξόχου καλλονῆς οὔσαι, ὥστε πρὸς μίαν ἐξ αὐτῶν ἐρωτεύθη, κατὰ Πλίνιον, εἰς Ῥωμαῖος. Ἀλλ' οὐδ' ἀρχαιότερος ἦν τῆς 140ης Ὀλυμπιάδος, ἂν οὗτος ἦν ὁ πατὴρ ἄλλου ὁμωνύμου γλύπτου (Κ λ ε ο μ έ ν ο υ ς τ ο υ Κ λ ε ο μ έ ν ο υ ς), οὗ τὸ ὄνομα φαίνεται ἐπιγεγραμμένον ἐφ' ἐνὸς ἀγάλματος ἐν τῷ Μουσεῖῳ τοῦ Λούβρ, κοινῶς μὲν ἀλλὰ κακῶς λεγομένου τοῦ Γερμανικοῦ, πάντως δὲ παριστῶντος Ῥωμαῖον, ὡς ἐκ τε τῆς μορφῆς καὶ τῆς κόμης φαίνεται, ἢ καὶ Ἐλληνα ἐκρωμαισθέντα. Ἀλλ' ἡ τῶν Ῥωμαίων εἰς τὰ Ἑλληνικὰ πράγματα ἀνάμιξις μόλις εἶχεν ἀρχίσει ἐν Ὀλυμ. 145. Κατὰ δὲ τὰ λοιπὰ ἢ τε ἀναβολὴ καὶ τὸ σχῆμα ἐμφαίνουσι ῥήτορα δημηγοροῦντα, ὅστις τὴν μὲν χεῖρα ἔχει τεταμένην, δι' ἐνὸς δὲ τῶν ποδῶν

(1) 36, 4, 11.—(2) Cic. ad Verr. IV, 3.—(3) Pl. αὐτ. 42.—(4) Pl. αὐτ. 10.

πατεῖ χελώνην, ἥτις εἶναι τὸ σύμβολον τοῦ Ἑρμοῦ καὶ τὸ ἐμβλημα τῶν ῥητόρων, καὶ ἐπὶ τῆς χελώνης εἶναι γεγραμμένη ἡ ἐπιγραφή. Ἰσως δύναται νὰ ὑποτεθῇ μίμησις τοῦ ῥήτορος τοῦ Κηφισοδότου (σελ. 505), ὅστις, κατὰ Πλίνιον ⁽¹⁾, fecit et concinnantem manu elata· ἀλλὰ μίμησις πάντως πολὺ κατωτέρα τοῦ πρωτοτύπου· διότι ἂν καὶ ἡ ἐργασία εἶναι ἐπιμελεστάτη, ἡ ἐκφρασις ὁμως εἶναι ἥθους καὶ ψυχῆς ἐλλειπῆς ⁽²⁾.

Ἐξηκολούθησε δέ, φαίνεται, τὸ ἐργαστήριον τοῦτο τῆς ἀτελοῦς ἀναγεννήσεως ἡ τῶν μιμητῶν ἐν Ἀθῆναις ἔτι καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κορίνθου, διότι, ὡς ἐκ τοῦ γραφικοῦ χαρακτῆρος τῶν ἐπιγραφῶν γίνεται δῆλον, διάφορα, ἔξοχα μάλιστα, μιμήματα ἀρχαίων ἀριστουργημάτων εἰσὶ τῆς μεταγενεστέρας ταύτης περιόδου. Τοιοῦτος ὁ θαυμάσιος Φαρνέσιος Ἡρακλῆς, περὶ οὗ διελάβομεν ἀνωτέρω (σ. 404) ἀντίγραφον τοῦ Λυσιππείου, φέρον δ' ἐπιγραφὴν χρόνων Ῥωμαικῶν οὐχὶ τῶν ἀρχαιοτέρων· «Γλαύκωρ Ἀθηναῖος ἐποίησεν». Ὁμοίως ἐπὶ τοῦ ἐξαισίου ἐν Βατικάνῳ κορμοῦ ⁽³⁾, ὅστις ἀπιθάνως ὑπὸ τινων ἐξελήφθη ὡς ἀντίγραφον τοῦ Ἐπιτραπεζίου τοῦ Λυσιππου (ἰδ. σ. 407), ὡς καὶ ἐφ' ἑτέρου κορμοῦ εἴτε Ἡρακλέους εἴτε Ἀσκληπιοῦ ἐν Ῥώμῃ ⁽⁴⁾, ἀναγινώσκεται ἡ περιγραφὴ «Ἀπολλωνῆριος Νέστορος Ἀθηναῖος ἐποίησεν» ⁽⁵⁾. Ὀνομάζεται δὲ συνήθως ὁ πρῶτος τῶν κορμῶν τούτων, ὁ ἐν τῷ Βατικάνῳ, Torso di Belvedere ἢ di Mic. Angelo, ἔχει εὐγενέστατον τὸν σχηματισμὸν τῶν μελῶν, ἐμφαίνοντα τὴν ἀποθέωσιν τῆς νεανικῆς ῥώμης, καὶ δύναται νὰ συγκριθῇ πρὸς τὸν Θησέα τοῦ Παρθενῶνος, ἂν καὶ ὡς πρὸς τὴν σοφίαν τῆς ἀνατο-

(1) 34, 19. 26. — (2) DENK. 225. Mus. Fr. IV, 19.—

(3) Mus. P. Cl. II, σ. 72, πλ. 10. — (4) Winkelm. VI, 1,

171. — (5) C. J. G. 6136.

μικτῆς ἀναπτύξεως ἐκείνου κατώτερος. Εἰς Ἀπολλώνιον, τὸν αὐτὸν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἀποδίδωσιν ὁ Χαλκίδιος ⁽¹⁾ καὶ χρυσελεφάντινα ἔργα εἰς τὸν ναὸν τοῦ Καπιτωλείου Διός. Τὸ αὐτὸ δ' ὄνομα, ἀλλ' ἄνευ πατρωνυμικοῦ, φέρουσι καὶ ἐν ὠραίων ἀγαλμα Σατύρου ⁽²⁾, καὶ ἕτερον Ἀπόλλωνος ⁽³⁾.

Εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίσης ἐργαστήριον τῶν μιμητῶν πρέπει πιθανῶς ν' ἀποδοθῶσι πολλὰ τῶν ὠραιότερων ἀγαλμάτων ὅσα κοσμοῦσι σήμερον τὰ πλεῖστα τῆς Εὐρώπης Μουσεῖα· οἷον:

Ὁ Καλλίνικος, ἡ Βελθεδέριος Ἀπόλλων ⁽⁴⁾, εὐρεθεὶς ἐν Ἀντίῳ, τῇ ἐπαύλει τοῦ Νέρωνος, ὅπου εὐρέθη καὶ τοῦ Ἀγασίου ὁ μονομάχος (σ. 544). Νεανίας θείας μορφῆς, καὶ ὑπερέχων τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, οὐδὲ νεύρων οὐδὲ μυῶνων οὐδὲ φλεβῶν ἐπιδεικνύει σχηματισμὸν, οὐχὶ ἐξ ἀδυναμίας τῆς τέχνης, ἥτις ἐν παντὶ τῷ ἔργῳ φαίνεται θαυμασία, ἀλλὰ μᾶλλον ἴσως ἐκ προθέσεως τοῦ τεχνίτου, κατ' εὐγένεστέραν ἀντίληψιν παραστήσαντος τὸν Θεὸν ὅσον ἐνδέχεται ἥττον μετέχοντα ὕλης. Εἶναι δὲ κατὰ τῆς πλουσίας κόμης αὐτοῦ τὴν διάθεσιν ὁ ἀκερσοκόμης, ὁ χρυσοκόμης τῶν ποιητῶν, κατὰ δὲ τὴν τοῦ προσώπου ἑκφρασιν καὶ κατὰ τὴν θέσιν τοῦ σώματος, ὁ κεχολωμένος τοῦ Ὁμήρου Ἀπόλλων. Ἡ ὀργὴ ἐπιφαίνεται εἰς αὐτοῦ τὴν ῥίνα καὶ εἰς τὸ μέτωπον, ἡ περιφρόνησις εἰς τὸ στόμα, ἡ θεία ἡρεμία εἰς τοὺς ὀφθαλμούς· καὶ ἡ πρώτη ὄψις αὐτοῦ φέρει εἰς μνήμην τὰ τοῦ ποιητοῦ ⁽⁵⁾.

«Βῆ δὲ κατ' Ὀυλῆμποιο καρήνων, χρώμενος κῆρ,
τόδ' ὅμοισιν ἔχων ἀμυμηφέα τε φαρέτρην.

(1) ad Plat. Tim. σ. 440. ἐκδ. Meurs. — (2) τοῦ Μουσείου ἐν Petworth. O. Muller, Amalth. III, σ. 252. — (3) Mus. P. Cl. III, σ. 246. — (4) Winkelm. IV, IV. — (5) Ὁμ. Ἰλ. Α. 44.

*Ἐκλαγξεν δ' ἄρ' οὔστοι ἐπ' ὤμων χωομένοιοι
αὐτοῦ κινηθέντος· ὁ δ' ἦεν νυκτὶ εἰκώς.*

Ἐξείτ' ἔπειτ' ἐπ' ἀνέυθε ρεῶν, μετὰ δ' ἰὸν ἔηκεν.

Δειρὴ δὲ κλαγγὴ γένει' ἀργυρέοιο βιοῖο.

Ὁ Βισκόντης καλεῖ αὐτὸν Ἀλεξίκαχον ⁽¹⁾ καὶ τὸν θέλει ἀντίγραφον τοῦ ἀγάλματος τοῦ Καλαμίδος, λησμονῶν ὅτι ἐκείνου τὰ ἔργα ἦσαν ἀρχαϊκῶς αὐστηρὰ (Rigida) ⁽²⁾. Μᾶλλον ἐδύνατο νὰ ὑποτεθῇ ὅτι παρίστα τὸν Πυθοκτόνον, ὅστις ἐπιβρίψας ἤδη τὸ βέλος κατὰ τοῦ ἀκαθάρτου ἐχθροῦ του, καὶ ἐν περιφρονήσει ἀποστρεφόμενος, τοξεύει βλέμμα τελευταῖον πρὸς τὸ ἄμορφον πτώμα, ἐπιλέγων ἀρὰν ὑπερήφανον, οἷαν ἐπρόφερον ὅταν ἐφόνευσεν τὸν Τυφῶ καὶ τὴν Δράκαιναν ⁽³⁾. Τέλος δ' ἴσως δύναται νὰ καταταχθῇ μετὰ τοῦ συμπλέγματος τῶν Νιοβιδῶν, ὡς φονεύων ἢ ὡς φονεύσας τὰ τέκνα τῆς ἀγερόχου μητρὸς ⁽⁴⁾.

Ἡ δ' Ἀρτεμὶς, ἡ λεγομένη τῶν Γαβίων ⁽⁵⁾ καὶ διατηρουμένη ἐν Παρισίοις, εἶναι μορφή θεοπρεπεστάτη. Τὴν ἔλαφον πλησίον τῆς ἔχουσα, βραχὺν δὲ κυνηγέτιδος ἐνδεδυμένη χιτῶνα ἄνευ χειρίδων, διάδημα ἀναδεδεμένη, καὶ πέδιλα ἔχουσα εἰς τοὺς πόδας ὡς ὁ Ἀπόλλων τοῦ Βελβεδερίου, ἡ Θεὰ ἔχει τὸ τόξον τῆς ἐν τῇ ἀριστερᾷ, διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς λαμβάνει βέλος ἐκ τῆς φαρέτρης, καὶ φαίνεται εἰς τὰ προσωχωροῦσα διὰ κινήσεως τοῦ σώματος δραστηρίας καὶ τολμηρᾶς, ἴσως τὸν Ἡρακλῆν ἀπειλοῦσα, ὅταν ἤθελε νὰ συλλάβῃ τὴν ἔλαφόν τῆς, ἢ καὶ αὐτὴ μετὰ τοῦ Ἀπόλλωνος τὸν Πύθωνα, ἢ τοὺς Νιοβίδας κατατοξεύουσα.

Ὁ δὲ Βαρβερίνιος λεγόμενος Φαῦνος ἐν

(1) Mus. P. Clem. — (2) Quinct. 12, 10, 7. — (3) Ὁμ. Ὑμν. εἰς Ἀπόλλ. — (4) DENK. B, n. 124 (Mus. Fr. Stat. ant. T. IV, pl. 6. — (5) Αὐτ. 156. (Αὐτ. T. I, pl. 2).

Μονάχῳ, οὗ ἡ ἀνάπτυξις τῶν μυῶνων καὶ ὁ σχηματισμός τῶν μελῶν παριστῶσι τὸν ῥωμαλέον καὶ δασύβιον ὀπαδὸν τοῦ Βάκχου, ἐκλελυμένον ὑπὸ μέθης καὶ ὕπνου, εἶναι ἔργον γλυφίδος ὠραιοτάτης.

Ἀριάδνη δ' ἡ Κλεοπάτρα κοιμωμένη, ἔργον χαριέστατον, πλουσίαν καὶ σοφὴν μᾶλλον ἢ ἀφελὴ ἔχον τῶν ἐνδυμάτων τὴν πύξιν κεῖται ἐν Βατικάνῳ, καὶ κρίνεται ὡς ἀνήκουσα εἰς τῶν αὐτῶν χρόνων τὸ ἐργαστήριον ⁽¹⁾.

Εἰς τὴν αὐτὴν τέλος κατηγορίαν πρέπει, κατὰ τῶν εἰδημόνων τὴν γνώμην, νὰ ὑπαχθῶσιν·

Ὁ Ἰάσων ἐν Παρίσις καὶ ἐν Μονάχῳ, δυνάμενος νὰ συγκριθῇ πρὸς τὸν Βοργεσιανὸν μονομάχον (σ. 544).

Λεῖψανα κολοσσιαίου συμπλέγματος Μενελάου καὶ Πατρόκλου ἐν Φλωρεντία, καὶ Ῥώμῃ, ὅπου κοινῶς Pasquino καλοῦνται ⁽²⁾.

Συμπλέγμα λεγόμενον Παπείριου, πιθανῶς Ὁρέστης καὶ Ἡλέκτρα, ἐν τῇ Λουδοβισία ἐπαύλει τῆς Ῥώμης.

Λουομένη Ἀφροδίτῃ ἐν Βατικάνῳ ⁽³⁾, τεθεῖσα ἐπὶ βάσεως, ἥτις κατ' ἐπιγραφὴν Ῥωμαϊκῶν χρόνων (*Βούπαλος ἐποίει*), ἔφερεν ἄγαλμα τοῦ ἀρχαίου Βουπάλου τοῦ Χιακοῦ ἐργαστηρίου, οὗ, ὡς γνωστὸν, τὰ προϊόντα ἐθαύμαζε καὶ συνέλεγεν εἰς Ῥώμην ὁ Αὐγουστος (σελ. 163).

Ἡ χαριεστάτη καὶ ὠραιοτάτη καλλιπυγος Ἀφροδίτῃ ἐν Νεαπόλει ⁽⁴⁾.

Ταῦτα καὶ πολλὰ ἄλλα τῶν ἐν τοῖς Μουσείοις διατηρουμένων ἀγαλμάτων καὶ προτομῶν, φαίνεται οἱ-

(1) Mus. P. Cl. T. II, Tv. 44. — (2) Αὐτ., VI, 18, 19. —

(3) DENK. B, 279 (Mus. P. Cl. - Clarac, Mus. de Sc. pl. 629, n. 1414. — (4) DENK. B, 276. (Mus. Borb. Piranesi, Stat. Tv. 7.

χειότερον ν' ἀποδοθῶσιν εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην τῶν ἀντιγραφῶν καὶ μεταπλαστῶν μᾶλλον, ἢ εἰς τὰ μεγάλα τῶν ἐνδοξῶν καιρῶν ἐργαστήρια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Σφραγιστολογία καὶ Νομισματική.

Ἀπὸ τῶν μετὰ τῆς Ἀσίας δὲ σχέσεων ἐπεπόλασεν ἰδίως ἐν ταῖς Μακεδονικαῖς αὐλαῖς ἡ μεγάλη χρῆσις τῶν γλυπτῶν ψήφων· διότι οἱ Ἀσιανοὶ βασιλεῖς, κατὰ κόρον χρώμενοι αὐταῖς, οὐ μόνον σκεύη καὶ ἐπιπλά καὶ ἐκπώματα καὶ ὅπλα, ἀλλὰ καὶ μέρη τῆς ἐνδυμασίας αὐτῶν εἶχον πολλάκις πολυτελῶς λιθοκόλλητα. Διὰ τοῦτο ὁ ἀλαζὼν τοῦ Θεοφράστου λέγει ⁽¹⁾, ὅτι στρατεύσας μετ' Ἀλεξάνδρου, «πολλὰ λιθοκόλλητα ποτήρια ἐκόμισεν», διότι «ἐν τῇ Ἀσίᾳ οἱ τεχνῖται βελτίους εἰσὶ τῶν ἐν τῇ Εὐρώπῃ» καὶ κατ' Ἀθήναιον ⁽²⁾, «ὁ Παρμενίων συγκεφαλαιούμενος τὰ Περσικὰ λάφυρα, ποτηρίων φησὶ λιθοκόλλητων σταθμὸς τάλαντα Βαβυλώνια πεντήκοντα ἕξ, μναῖ τριάκοντα ὀκτώ» (περίπου 4000 ὀκάδ.). Πρὸ πάντων δ' οἱ τῆς Συρίας βασιλεῖς ἔχαιρον ἐπὶ τῷ κλάδῳ τούτῳ τῆς πολυτελείας, ὥς λέγει καὶ ὁ Κικέρων ⁽³⁾· *Ocula ex auro, qua, ut mos est regius, et maxime in Syria, gemis erant distincta clarissimis*. Καὶ μετὰ τῶν λιθοκόλλητων ἀναφέρονται παρ' αὐτοῖς καὶ μονόλιθα ἐκπώματα, θαύματα πολυτελείας, ὀλόκληρα γεγλυμμένα ἐκ μιᾶς μόνης πολυτίμου λίθου, οἷον τὸ περὶ οὗ ὁμιλεῖ ὁ Κικέρων ⁽⁴⁾· *Vas vinarium ex una gemma pregrandi trulla excavata, cum manubrio au-*

(1) Χαρ. 23. — (2) ΙΑ, 495. — (3) ad Verr. IV, 28. — (4) Αὐτ. 27.

ρεο. Κατεσκευάζοντο δὲ πολλὰ τοιαῦτα ἐξ ὄνυχος, οἱ λεγόμενοι κατ' Ἀθήναιον ⁽¹⁾ ὀνύχειοι σκύφοι, ὡς ἀναφέρει ὁ Ἀππιανὸς ⁽²⁾. δισχίλια ἐκπώματα λίθου τῆς ὀνυχίτιδος λεγομένης, χρυσοκόλλητα.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν δὲ ταύτην μάλιστα ἀνεπτύχθη καὶ νέος τις τρόπος ψηφογλυφίας, ὁ τῶν ἐκτύπων ἢ ἀναγλύφων ψήφων (cameo), δι' ἃς ἐπροτιμῶντο αἱ πολυχροεῖς ψῆφοι, καὶ πρὸ πάντων οἱ ὄνυχες. Ὁ Πλίνιος ⁽³⁾ ἀναφέρει Ἀχάτην τινὰ τοῦ Πύρρου, ἀπιστεύτως περίεργον, παριστῶντα διὰ φυσικῶν κηλίδων τὸν Ἀπόλλωνα, κιθάραν φέροντα, καὶ τὰς ἑννέα Μούσας μετὰ τῶν συμβόλων αὐτῶν. In quo novem Musæ et Apollo citharam tenens spectarentur, non arte, sed spontæ naturæ ita discurrentibus maculis, ut musis quoque singulis redderentur insignia. Ἀλλὰ καὶ ἡ τέχνη παρήγαγεν εἰς τὸ εἶδος τοῦτο ἐξαίσια προϊόντα. Ὁ τεχνίτης ὠφελεῖτο ἐκ τῶν διαφόρων χρωμάτων τῶν στρωμάτων τῆς ψήφου του, ὅπως κατασκευάζῃ τὰ ζῶδια ἄλλου χρώματος ἢ τὸ ἐμβαδὸν, ἢ ποικίλλῃ τὸν χρωματισμὸν τῶν διαφορῶν τοῦ ἀναγλύφου μερῶν. Ἦν δὲ κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐποχῆς καὶ ὁ τεχνικὸς ρυθμὸς τῶν λεπτοεργημάτων τούτων ὥρατος, καὶ ἀποδεικνύων, ὡς πᾶσα ἡ γλυπτική, ὅτι ἡ φιλοκαλία βαθμηδὸν μόνον ἐξέλιπεν ἐκ τῆς τέχνης, καὶ ἐπέζησεν ἐφ' ἱκανὸν χρόνον εἰς τὴν μεγαλουργὸν αὐτῆς ἄσκησιν.

Ἐκ τῶν σωζομένων τοιούτων ψήφων θαυμασιωτάτη εἶναι ἡ λεγομένη Γονζάγιος λίθος (cameo Gonzaga), ἣτις διατρεῖται ἐν Πετροπολὶ, καὶ παριστᾷ δύο προτομάς, ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς, κατὰ μέν τινος Πτολεμαίου Α' καὶ Εὐριδίκης, κατὰ δὲ Βισκόντην ⁽⁴⁾ Πτολεμαίου Β', τοῦ Φιλαδέλφου, καὶ Ἀρσινόης τῆς Λυσιμάχου. Ἡ διά-

(1) ΙΑ, 495.—(2) Μ.θρ. 115.—(3) 37, 3.—(4) Iconogr. Gr. pl. 53, 2, 3.

μετρος αὐτῆς εἶναι ἡμίσεως ποδός, ἡ δ' ἐργασία τῶν προσώπων εὐφρεστάτη καὶ ὠραία, καὶ ἡ τῶν κοσμημάτων πλουσιωτάτη καὶ ἐντελής ⁽¹⁾.

Κατὰ δεύτερον δὲ λόγον θαυμάζεται ἡ ἐν Βιέννῃ ψῆφος, ἐπίσης Πτολεμαῖον Β' καὶ Ἀρσινόην παριστῶσα, το ἡμισυ δὲ μέγεθος τῆς πρώτης ἔχουσα, καὶ ἀπλουστέρα οὖσα κατὰ τὴν σύνθεσιν ⁽²⁾.

Παρίσταται δ' ὁ αὐτός βασιλεὺς, ἴσως μετ' Ἀρσινόης Β' καὶ ἐπὶ ἄλλῃς ψήφου, ἐν Βερολίῳ, ἧς ὁμῶς ἡ γραφὴ εἶναι πολὺ ἀμελεστέρα ⁽³⁾.

Μία δὲ τῶν ὠραιωτάτων σωζομένων ψήφων εἶναι προσέτι καὶ ἡ δοθεῖσα ὑπὸ τῆς αὐτοκρατορίσσης Ἰωσηφίνης εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον, καὶ παριστῶσα κεφαλὴν Ἀντιόχου καὶ Λαοδίκης ⁽⁴⁾.

Τὰ δὲ νομίσματα ⁽⁵⁾, ἐν ᾧ διὰ τῶν τύπων τῶν ἀποδεικνύουσι τὴν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἑκτασιν τῆς Μακεδονικῆς δυνάμεως, εἰσὶ συγχρόνως διὰ τοῦ ῥυθμοῦ τῆς γλυφίδος αὐτῶν ὁ ἀκριβέστερος ἑλεγχος τῆς ταχείας τεχνικῆς παρακμῆς. Διοτι, ἐν ᾧ τ' ἀρχαιότερά εἰσιν ὠραίας φραφίδος καὶ ἐπιμελοῦς ἐργασίας, τὰ μετ' αὐτά, καθ' ὅσον προχωροῦσιν οἱ χρόνοι, φαίνονται ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀτελεῖ καὶ ἐξηχρειωμένα. Ἀπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου αὐτοῦ ἐπεκράτησεν ἡ ἑξίς, ἐξ Ἀσίας καὶ αὕτη προελθοῦσα, τοῦ νὰ ἐπιτυπῶνται ἐπὶ τῶν νομισμάτων αἱ τῶν βασιλέων εἰχόνες, ὅπερ διευκολύνει βεβαίως τὴν κατάταξιν αὐτῶν, καὶ εἶναι πολῦτιμον τῆς ἱστορίας βοήθημα. Ἡ ταυτωνυμία ὁμῶς πολ-

(1) DENK. 226, α.— (2) Αὐτ. 227, α.— (3) Αὐτ. 228.—
(4) Αὐτ. 229.— (5) Mionnet, Rec. de Mon. Vaillant, seleucidarum imperium. — Hist. Ptolemaeorum, — Froelick. Ann. Regum Syriae. — P. van Damme, rec. des med. des Rois Grecs.

λῶν βασιλέων, τῶν Πτολεμαίων, τῶν Σελεύκων, τῶν Ἀντιόχων, ἐπιφέρει ἀφ' ἐτέρου μεγάλην σύγχυσιν.

Μεταξὺ τῶν ὠραιστάτων νομισμάτων τῆς ἐποχῆς ταύτης διακρίνονται τὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου, διάφορα θεῶν ἢ ἑτερα σύμβολα φέροντα, ὡς Ἡρακλέους ⁽¹⁾, Ἀμμωνος ⁽²⁾, προτομὴν ἐλέφαντος διὰ τὴν εἰς Ἰνδίας στρατείαν ⁽³⁾, κράνος πολεμιστοῦ ἐκ χρόνων μεταγενεστέρων ⁽⁴⁾. Εὐγενὲς δὲ εἶναι καὶ τὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου δαμάζοντος τὸν Βουκέφαλον ⁽⁵⁾ καὶ καλῆς ἐργασίας ὁ χρυσοῦς Ἀλεξάνδρου στατήρ, ἔχων κεφαλὴν Παλλάδος καὶ Νίκην ⁽⁶⁾. Μεταξὺ δὲ τῶν οὐχ ἥττον λόγου ἀξίων καταριθμοῦνται καὶ τὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Φιλίππου τοῦ Ἀριδαίου, τὰ τοῦ Ἀντιγόνοῦ (301 π. Χ.) ⁽⁷⁾, κεφαλὴν ἔχοντα Ποσειδῶνος, καὶ εἰς τὸ ἔμπαλιν Ἀπόλλωνα ἐπὶ πρῶρας· τὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, Διμήτριου τοῦ Πολιορκητοῦ ⁽⁸⁾, παριστῶντα κεφαλὴν αὐτοῦ κερασφόρον, καὶ εἰς τὸ ἔμπαλιν Ποσειδῶνα διὰ τοῦ δεξιοῦ ποδὸς εἰς βράχον ἐπιβαίνοντα. Τὰ Λυσιμάχου τοῦ βασιλέως τῆς Θράκης, κεφαλὴν ἔχοντα Ἀλεξάνδρου ὡς υἱοῦ Διὸς Ἀμμωνος ⁽⁹⁾. Τὰ Σελεύκου τοῦ Νικάτορος, βασιλέως Συρίας, ἐφ' ὧν κεφαλὴ αὐτοῦ ταυρόκερως. Ἐμπαλιν ἵππου προτομή ⁽¹⁰⁾ ἢ ἄλλως κεφαλὴ, καὶ ἔμπαλιν Ἀπόλλων εἰς τρίπουν στηριζόμενος ⁽¹¹⁾. Τὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἀντιόχου Α' (Σωτήρος) (284 π. Χ.), καὶ τοῦ υἱοῦ τούτου Ἀντιόχου Β' (Θεοῦ) (266 π. Χ.), ἔχοντα κεφαλὴν Ἀντιόχου (Θεοῦ) καὶ ἔμπαλιν Ἡρακλῆν ἀναπαυόμενον μετὰ τὸν περὶ τὸν Αὐγίαν ἄθλον ⁽¹²⁾.

(1) DENK. 161. — (2) αὐτ. 162. — (3) αὐτ. 163. —
(4) αὐτ. 165. — (5) αὐτ. 167. — (6) αὐτ. 230. — (7) αὐτ.
231. — (8) 224, b. — (9) αὐτ. 162. — (10) αὐτ. 237. —
(11) αὐτ. 220, m. — (12) αὐτ. 236.

Ἐπίσης δ' εὐπερίγραφα καὶ ἐξέχοντα κατὰ τὴν χάριν καὶ ἐλαφρότητα τῆς γλυφίδος, εἰ καὶ λειπόμενα τῶν ἀρχαιοτέρων κατὰ τὸ ἐντονον καὶ μεγαλοφανές, ἦσαν τὰ σικελικά τῆς ἀρχῆς τῆς περιόδου ταύτης νομίσματα, ὡς τὰ τοῦ Ἀγαθοκλέους, ἔχοντα κεφαλὴν Παλάδος κρανοφόρου· Ἐμπαλιν Κεραυνόν (1). Καὶ ἕτερον τοῦ αὐτοῦ, ἔχον κεφαλὴν τῆς ἐγγωρίου νύμφης Κόρας, ἐστεμμένην ἀστάχεις· Ἐμπαλιν Νίκην τρόπαιον ἱστῶσαν (2). Τὰ τοῦ Πύρρου, ὡς βασιλέως τῆς Σικελίας, ὁμοίως κεφαλὴν ἔχοντα Κόρας στάχεσιν ἐστεμμένην, καὶ δῶδα· Ἐμπαλιν δὲ Παλλάδα Ἀθηναίαν, κεραυνόν καὶ ἀστέρα (3). Καὶ ἕτερον τοῦ αὐτοῦ μετὰ κεφαλῆς Ἀθηναῆς κρανοφόρου· Ἐμπαλιν ἔχον Νίκην φέρουσαν τρόπαιον καὶ στέφανον καὶ κεραυνόν (4). Τοῦ αὐτοῦ, ὡς βασιλέως Ἡπείρου, ἔχον κεφαλὴν Δωδωναίου Διός, καὶ κεραυνόν· Ἐμπαλιν τὴν ἐν Δωδώνῃ μετὰ τοῦ Διός λατρευομένην Διώνην (5).

Ἄλλ' ἔκτοτε ἤρξαντο παρακμαῖζοντα πανταχοῦ τὰ Ἑλληνικά νομίσματα. Ἐν Μακεδονίᾳ εἰσὶν ἤδη κατώτερα τὰ ἀπὸ Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ, υἱοῦ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ (242 π.Χ.), ὡς αὐτὰ τὰ τοῦ Ἀντιγόνου, κεφαλὴν ἔχοντα Πανός ἐν ἀσπίδι Μακεδονικῇ, ἣν κοσμοῦσιν ἡμισέληνοι καὶ ἀστέρες· Ἐμπαλιν δ' ἀρχαϊκὴν Παλλάδα κεραυνοφόρον καὶ κράνος (6). Καὶ ἔτι κατώτερα εἰσὶ τὰ τοῦ Φιλίππου Ε' (πατρὸς τοῦ Περσέως), ἔχοντα κεφαλὴν Περσέως (γενάρχου τῶν Μακεδόνων βασιλέων) ἐν ὀπλῷ· Ἐμπαλιν ρόπαλον ἐν στέμματι χισσοῦ (7). Τοῦ αὐτοῦ κεφαλὴν τοῦ βασιλέως· Ἐμπαλιν Παλλᾶδιον (8). Περσέως. Κεφαλὴν αὐτοῦ· Ἐμπαλιν αἰτὸν κεραυνοφόρον (9).

(1) DENK. 258. — (2) αὐτ. 259. — (3) αὐτ. 260. —

(4) αὐτ. 261. — (5) αὐτ. 262. — (6) αὐτ. 232. — (7) αὐτ. 233. — (8) αὐτ. 234. — (9) αὐτ. 235.

Ἐν Σ υ ρ ί α ἡ παρακμὴ γίνεται ἐπικρισθητὴ ἀπὸ Ἀ ν τ ι ό χ ο υ Γ', τοῦ μεγάλου (255 π.Χ.). Τοιαῦτα τὰ νομίματα αὐτοῦ τοῦ Ἀντιόχου Γ' ἔχοντα κεφαλὴν αὐτοῦ, νέου. Ἐμπ. Ἀπολλωνα ἐπὶ τοῦ ὀμφαλοῦ (1). Ἀ ν τ ι ό χ ο υ Ε' (εὐπάτορος), ἐγγονοῦ τοῦ Γ', κεφαλὴν ἔχοντα αὐτοῦ. Ἐμπ. Δία Ὀλύμπιον ἐκ Δάφνης τῆς Ἀντιοχίας(2). Δ η μ η τ ρ ί ο υ Β' (ἐγγόνου τοῦ Πολιορκητοῦ) (145 π.Χ.). Κεφαλὴν αὐτοῦ. Ἐμπαλιν αἰετὸν ἐπὶ πρύμνης(3). Ἀ ν τ ι ό χ ο υ ΣΤ' (υἱοῦ τοῦ Ἀλεξ. Βάλα). Κεφαλὴν αὐτοῦ ἀκτινωτὴν. Ἐμπαλιν Διοσκόρους καὶ ἐπιγεγραμμένην τὴν Συριακὴν χρονολογίαν ΡΟ' (170), ἥτοι 142 π. Χ. (4). Ἀ ν τ ι ό χ ο υ Ζ', Σιδῆτου ἢ Εὐεργέτου (ἐπὶ Ῥωμαίων). Κεφαλὴν αὐτοῦ. Ἐμπ. τὴν Παρθένον Ἀθηνᾶν τοῦ Φειδίου (5). Ἀ ν τ ι ό χ ο υ Η', ἡ Γρυποῦ, ἡ Ἐπιφανοῦς, καὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Κλεοπάτρας, θυγατρὸς Πτολεμαίου τοῦ Φιλομήτορος. Κεφαλὴν αὐτοῦ. Ἐμπαλιν Ἀετὸν (6). Τοῦ αὐτοῦ. Κεφαλὴν. Ἐμπ. Δία Βῆλον (7). Δ η μ η τ ρ ί ο υ Γ', υἱοῦ τοῦ Γρυποῦ. Κεφαλὴν. Ἐμπ. Ἐφεσίαν Ἀρτεμιν (8). Ἐτερον Ἰνδικοῦ Δ η μ η τ ρ ί ο υ. Κεφαλὴν, ἔχουσαν ἀντὶ κράνους προδοσκίδα. Ἐμπ. Ἡρακλέα (9). Φ ι λ ε τ α ί ρ ο υ (βασιλεύσαντος ἐν Περγᾷ). Κεφαλὴν αὐτοῦ. Ἐμπ. Παλλάδα (10).

Καὶ τὰ Σ ι κ ε λ ι κ ᾶ δὲ εἰσὶν ἤδη τῶν προγενεστέρων ὑποδεέστερα ἀπὸ Ἱέρωνος Β', συγχρόνου τοῦ Πύρρου (271 π. Χ.), καὶ τῶν περὶ αὐτόν, ὡς αὐτὰ τὰ τοῦ Ἱέρωνος Β', ἔχοντα κεφαλὴν αὐτοῦ. Ἐμπαλιν Ἰσπέα (11). Φ ι λ ι σ τ ί δ ο ς, γυναικὸς αὐτοῦ. Κεφαλὴν αὐτῆς. Ἐμπ. Νίκην ἐν τεθρίππῳ (12). Γ έ λ ω ν ο ς,

(1) DENK. 239. — (2) αὐτ. 240. — (3) αὐτ. 241. —

(4) αὐτ. 242. — (5) 243. — (6) αὐτ. 244. — (7) αὐτ. 245.

— (8) αὐτ. 246. — (9) αὐτ. 247. — (10) αὐτ. 248. —

(11) αὐτ. 263. — (12) αὐτ. 264

υἱοῦ αὐτοῦ. Κεφαλὴν αὐτοῦ· Ἐμπ. Ἀπήνην (1). Ἰερω-
νύμου (βασιλέως Συρακουσῶν). Κεφαλὴν αὐτοῦ· Ἐμπ.
Κεραυνόν (2).

Τὰ δὲ τῶν Πτολεμαίων ἦσαν ἀπ' ἀρχῆς σχε-
δὸν ἀφιλόκαλα πάντα, καὶ ἐν μᾶλλον τὰ τελευταῖα.
Ἔστωσαν δ' εἰς παράδειγμα τὰ ἐπόμενα. Ἀρσινόης
Β' γυναικὸς Πτολεμαίου Β' (Φιλαδέλφου). Χρυσοῦν.
Κεφαλὴ αὐτῆς· Ἐμπ. Δίκερας (3). Πτολεμαίου Γ'
Εὐεργέτου. Ἀργυροῦν. Κεφαλὴ· Ἐμπ. Ἀετός ἐπὶ κε-
ραυνοῦ (4). Βερενίκης εὐεργ. γυναικὸς Πτολε-
μαίου Εὐεργέτου, Χρ. Κεφαλὴ αὐτῆς· Ἐμπ. Κέρας (5).
Πτολεμαίου Δ', Φιλοπάτορος Χρ. Κεφαλὴ· Ἐμπ.
Ἀετός (6). Ἀρσινόης, ἀδελφῆς καὶ γυναικὸς Πτο-
λεμαίου Δ', Χρ. Κεφαλὴ· Ἐμπ. Κέρας (7). Πτολε-
μαίου Ε', ἐπιφανοῦς. Χρ. Κεφ. ἀκτινοφόρος μετ'
αἰχμῆς ὑπὲρ τὸν ὦμον· Ἐμπ. Κέρας μεταξύ 2 ἀστέ-
ρων (8). Πτολεμαίου ΣΤ', Φιλομήτορος. Ἀργ.
Κεφαλὴ· Ἐμπ. Ἀετός ἐπὶ κεραυνοῦ (9). Πτολε-
μαίου Ζ'. Φύσκωνος, ἡ Εὐεργέτου Β'. Ἀργ. Κεφα-
λὴ αὐτοῦ· Ἐμπ. Ἀετός μετὰ φοῖνικος (10). Ἀντων-
νίου. Κεφ. μετ' ἐπιγραφῆς· Ἀντ. Αὐτοκράτωρ τρίτον,
τριῶν ἀνδρῶν. Ἐτερον Ἀργ. Κεφ. μετ' ἐπιγραφῆς· Βα-
σιλισσα Κλεοπάτρα, Θεὰ ρωτέρα (11).

Καὶ εἰς τὰς Ἑλληνικὰς δὲ πόλεις μετὰ τὴν
ἐποχὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐξέλιπε βαθμηδὸν τὸ κάλλος
καὶ ἡ γλαφυρότης τῆς νομισματογλυφίας, καὶ τὰ πρῶ-
τα μεταξὺ τῶν νομισμάτων τῶν χρόνων τούτων εἰσὶν
οὐχὶ μὲν εἰσέτι ἄσχημα, ἀλλὰ πολὺ δεόμενα τῶν προ-

(1) DEMK. 265. — (2) αὐτ. 266. — (3) αὐτ. 249. —

(4) αὐτ. 250. — (5) αὐτ. 251. — (6) αὐτ. 252. — (7) αὐτ.

253. — (8) αὐτ. 254. — (9) αὐτ. 255. — (10) αὐτ. 256. —

(11) αὐτ. 257.

γενεστέρων. Ἰδίως δὲ διακρίνονται ἐτι διὰ τὴν τέχνην των τὰ ἀργυρᾶ τῆς Ἀχαϊκῆς συμμαχίας (1) ἐξ Ὀλυμ. 133—158, ἔχοντα κεφαλὴν Διὸς Ὀμηγυρίου, μετ' ὀνόματος ἄρχοντος, καὶ εἰς τὸ ἔμπαλιν ἐντὸς στέμματος μονόγραμμα ΑΧ (2). καὶ τὰ τῶν Αἰτωλῶν ἐφ' ὧν κεφαλὴ νέου Ἡρακλέους. Ἐμπαλιν Αἰτωλία ἐπὶ ὀπλων καθημένη (3), ὡς ἐγλύφη τὸ ἄγαλμα αὐτῆς ὑπὸ Ἀριστάνδρου (4).

Κατωτέρας δ' ἐργασίας εἰσὶν οἱ τῆς ἐντὸς τοῦ Ταύρου Ἀσίας Κιστοφοροὶ ἐξ Ὀλυμ. 130—140, οἵτινες πρὸ πάντων ἐπὶ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων ἦσαν συνεχέστατοι, καὶ παρίστων ἐν στεφάνῳ κισσοῦ βακχικὴν κίστυν, ἐξ ἧς ἐξέρπει ὄφις. Ἐμπ. Δράκοντας περὶ φάρετραν ἢ τοξοθήκην· καὶ Ἐπειδὴ τὸ νόμισμα τὴν καταγωγὴν εἶχεν ἐξ Ἐφέσου, προσέτι τῆς Ἐφεσίας Ἀρτέμιδος τὸν νεβρόν (5). Τινὲς δὲ, ὡς οἱ τῶν Ἀπαμέων, εἶχον εἰς τὸ ἔμπαλιν δράκοντας σύροντας ναίσκον, ἐφ' οὗ ἄγαλμα Ἀθηνᾶς (6).

Ἀξία λόγου ἐκ τῶν χρόνων τούτων εἰσὶ καὶ τὰ μεγάλα τῶν Ἀθηναίων ἀργυρᾶ τετράδραχμα, ἔχοντα κεφαλὴν Παλλάδος, καὶ εἰς τὸ ἔμπαλιν γλαῦκα ἐπὶ διωτίδος, ἐν στεφάνῳ ἐλαίας (7). καὶ τὰ τῶν Ῥοδίων, ἀντωπὸν ἔχοντα τὴν ἀκτινοστεφῆ κεφαλὴν τοῦ Ἡλίου, καὶ εἰς τὸ ἔμπαλιν ῥόδον ἡμιανευγμένον μετὰ μικροῦ παλλαδίου, ἐνίοτε καὶ μετὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἄρχοντος (8). Ἀλλὰ ταῦτα εὐκόλως διακρίνονται τῶν προγενεστέρων, ὅμοια μὲν ἐκείνοις τὸν τύπον, ἀλλὰ τὴν ἐργασίαν ὄντα ὑποδεέστερα.

(1) Consinéry, sur les monnoies d'argent de la ligue achéenne. — (2) DENK. 267. — (3) αὐτ. 268. — (4) ἴδε σελ. 544. — (5) DENK. 271. — (6) αὐτ. 272. — (7) αὐτ. 269. — (8) αὐτ. 270.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Γραφική.

Ὡς πρὸς τὴν γραφικὴν δὲ, ἡ ἀρχὴ τῆς ἐποχῆς ταύτης συνέχεται μετὰ τοῦ τέλους τῆς προλαβούσης, καὶ ἐπ' αὐτῆς ἐξακολουθοῦσιν ἐτι εὐκλεῶς ἐργαζόμενα καὶ τὰ τρία ἐργαστήρια, ἐν οἷς εἶχε προηγουμένως διαπρέψει ἡ τέχνη, καὶ οἱ ἄμεσοι μαθηταὶ καὶ διάδοχοι τοῦ Ἀπελλοῦς καὶ τοῦ Ζεύξιδος παρήγαγον ἐπὶ τῶν πρώτων διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου ἔργα ἄξια τῶν διδασκάλων αὐτῶν. Προϊόντων ὁμως τῶν χρόνων, παρήχμασε βαθμηδὸν καὶ ἡ ζωγραφικὴ μετὰ πάσης τῆς καλλιτεχνίας, καί, ὥς λέγει ὁ Κουϊγχιλιανός ⁽¹⁾, *Floruit circa Philippum et usque ad successores Alexandri pictura praeipue, sed diversis virtutibus.*

Σύγχρονος τοῦ Ἀπελλοῦς, καθήκων ὁμως καὶ μέχρι τῶν διαδόχων, ἦν ὁ Πρωτογένης ⁽²⁾, κατὰ τινας μὲν ⁽³⁾ ἐκ Ξάνθου τῆς Λυκίας, κατὰ τοὺς πλείστους ὁμως ⁽⁴⁾ ἐκ τῆς πλησιοχώρου Καύνου καταγόμενος, καὶ κυρίως διατρίβων ἐν Ῥόδῳ. Πτωχὸς, καὶ ἀπὸ μικροτάτων ὀρμώμενος, ἦν, φαίνεται, αὐτοδίδακτος, καὶ ἐμορφώθη διὰ μεγίστων κόπων, καὶ δι' ἐπιμόνου ἐπιμελείας, ὥστε καί, κατὰ Πλίνιον, ὅτε ἔγραφεν ἐν τῶν ἀριστουργημάτων αὐτοῦ, τὸν Ἰάλυσον, μόνον ἐξ ὀσπρίων ἐτρέφετο, ἵνα μὴ ἡ τροφὴ τὸν ἀποτρέπη τοῦ ἔργου. Τούτου ἕνεκα τὰ ἔργα αὐτοῦ ἦσαν ὀλίγα ἐνταυτῷ καὶ κατὰ κونا. Λέγεται μάλιστα ὅτι εἰς τὴν ἀσκήσιν κυρίως τῆς

(1) XIII, 10. — (2) Pl. 35, 36, 10 καὶ 20. — (3) Σουίδ. φ. Πρωτογένης. - Κωνστ. Πορφυρ. π. Θεμ. 14. — (4) Pl. κούτ. - Πaus. A, 3. - Πλούτ. Δημήτρ. 22.

καλλιτεχνίας δὲν ἐνέκυψε πρὸ τοῦ 50^{ου} ἔτους τῆς ἡλικίας του, ὅπερ ὁμως δὲν φαίνεται πιθανόν, διότι τὰς κυριωτέρας εἰκόνας του ἐζωγράφησεν ὅταν ὁ Δημήτριος ἐπολέμει ἐν Ῥόδῳ, ἤτοι ἐν Ὀλυμ. 419, ἐν ᾧ τοῦλάχιστον εἴκοσιν ἔτη πρὶν παρεκίνει αὐτὸν ὁ ἐν Ὀλ. 414 ἀποθανὼν Ἀριστοτέλης νᾶ ζωγραφῆσῃ τὰς μάχας τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἀλλ' ὅπως δῆποτε, εἰς τὴν μεγάλην ζωγραφικὴν φαίνεται ὅτι ἐξώρας ἐπεδόθη, περιοριζόμενος κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τῆς ζωῆς του, ὥς τινες ἔλεγον, εἰς μόνην ζωγραφίαν ἢ χρωματισμὸν πλοίων, ὅπερ καὶ περὶ τοῦ ζωγράφου Ἡ ρ α χ λ εἰ δ ο υ τοῦ Μακεδόνα, τοῦ ζήσαντος κατ' Ὀλυμπιάδα 450, μαρτυρεῖται ὑπὸ Πλινίου ⁽¹⁾. Ταύτης τῆς πρώτης ἀφετηρίας τῆς τέχνης τοῦ Πρωτογένους δείγματα ἢ ἀπομνημόνευσις ἦσαν αἱ κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφεᾶ ἐν τοῖς Προπυλαίοις τῶν Ἀθηνῶν ἀνατεθειμέναι εἰκόνες αὐτοῦ, αἱ παριστῶσαι τὴν Π ἄ ρ α λ ο ν καὶ τὴν Ἀ μ μ ω ν ι ᾶ δ α (fecit Paralum et Hammoniada, quam quidam Nausicaam vocant), μετὰ μικρῶν πλοιαρίων, ἃ προσέθηκεν ὥς πάρεργα, ut appareret a quibus initiis ad arcem ostentationis opera sua parvenissent. Ὁ Ῥαοῦλ Ῥοσσέτο;⁽²⁾, ἀναγινώσκων ἀντὶ Hammoniada, Hemionida, κατὰ Barbaro, τὸν διορθωτὴν τοῦ Πλινίου, ἐξηγεῖ το χωρίον τοῦτο ὡς αἰνιττόμενον δύο διαφόρους ἱστορικάς ἢ μυθολογικάς εἰκόνας, τὴν τοῦ Ἀττικοῦ ἥρωος Παράλου, καὶ τὴν τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἀλκινόου Ναυσικάας, ἣτις, λέγει, ἡ μ ι ο ν ι ᾶ ἐνταῦθα ἐπικαλεῖται, καθὼ συρομένη ὑπὸ ξυνωρίδος ἡμιόνων. Ἀλλὰ τὰ ἄριστα τῶν χειρογράφων οὐδεμίαν καταλείπουσιν ἀμφιβολίαν περὶ τῆς γραφῆς Ἀ μ μ ω ν ι ᾶ δ α. Καὶ ὅτι μὲν αἱ εἰκόνες αὗται, ἡ ἢ εἰκὼν, ἂν ἦτον μία, ἀντικείμενα δύο περιλαμβάνουσα, παρίστων ἀπλῶς δύο πλοῖα, δὲν φαίνεται πιστευτὸν, διότι

(1) 33, 11.— (2) Raoul Rochette, Lettre d'un antiquaire

οὐδὲν ὑπάρχει ἐν τοιαύτῃ ζωγραφίᾳ ἄξιον οὔτε τοῦ μεγάλου καλλιτέχνου, οὔτε τῆς τῶν Προπυλαίων πινακοθήκης. Διὰ τοῦτο ἀγγίνους καὶ οὐχὶ ἀπίθανος φαίνεται ἡ εἰς τὸ χωρίον τοῦτο ὑπὸ τοῦ Σίλλιγ⁽¹⁾ δοθεῖσα ἐξηγήσις, καθ' ἣν ὁ Πρωτογένης ἔγραψεν ἐν τοῖς Προπυλαίοις, ἢ μᾶλλον διὰ τὰ Προπύλαια, τὴν ἀρχαίαν δημοσίαν μακρὰν ναῦν, τὴν Πάραλον, ἐν προσωποποιήσει ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ ἐπωνύμου αὐτῆς, καὶ ἐφευρέτου τῶν μακρῶν νηῶν, τοῦ ἥρωος Παράλου, ἐσταλμένου, φυσικῶ τῷ λόγῳ, ναυτικῶς, ὡς συνήθως παρίστατο ὁ Ὀδυσσεύς, δεχομένου δ' ἴσως τὴν, ὡς νέαν ἀβρὰν προσωποποιηθεῖσαν, Ἀμμωνιάδα, τὴν νεωτέραν δημοσίαν ναῦν, ἥτις πρὸ ὀλίγου εἶχε κατασκευασθῇ, καὶ ἐκλήθη κατ' Ἀλέξανδρον (τὸν υἱὸν τοῦ Ἀμμωνος). Οὕτω δὲ διατεθειμένη ἡ ὅλη εἰκὼν, καὶ τὴν φιλικὴν ταύτην σχέσιν μεταξὺ τοῦ εὐρώστου ναύτου καὶ τῆς τρυφερᾶς νεάνιδος παριστῶσα, ἀνεπόλει φυσικῶ τῷ λόγῳ τὴν μεταξὺ Ὀδυσσεύς καὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῶν Φαιάκων σκητὴν, καὶ ὑπὸ τῶν πολλῶν, ἴσως ἐξ ἀγνοίας, ἀντ' ἐκείνης ἐξελαμβάνετο, δι' ὃ καὶ ἐδόθη εἰς αὐτὴν ἡ ἐπωνυμία τῆς Ναυσικάας. Τινὲς ἐνόμισαν ὅτι κατὰ λάθος ὁ Πausanias⁽²⁾ ἀποδίδωσι Ναυσικάαν τῷ Πολυγνώτῳ, καὶ ὅτι εἶναι αὐτὴ ἡ τοῦ Πρωτογένης. Ἀναφέρει δὲ τὴν εἰκόνα ταύτην καὶ ὁ Κικέρων⁽³⁾, Πάραλον αὐτὴν ὀνομάζων.

Ἔμενε δ' ὁ Πρωτογένης ἄδοξος καὶ περιφρονούμενος ἐν Ῥόδῳ, μέχρις οὗ ὁ Ἀπελλῆς, ἀνώτερος φθόνου ὢν, ὡς ἦν καὶ κατὰ τ' ἄλλα ἀνώτερος ὁλων τῶν ὁμοτέχνων του, ἐλθὼν πρὸς αὐτόν, τὸν κατέστησε γνωστόν, καὶ τῷ ἀπέδωκε τὴν τιμὴν ἥτις τῷ ὀφείλετο. Διηγούνται δ' ὅτι τὸ πρῶτον μὴ ἐπιτυχὼν αὐτόν οἶκαδε,

(1) Sillig, Catal. Artif. p. Protogenes, ἐκδ. 2.— (2) A, 22.
 τ. (3) ad Verr. IV, 60.

ἔλαβε τὸν χρωστῆρά του, καὶ ἔσυρε δι' αὐτοῦ λεπτοτάτην γραμμὴν ἐπὶ πίνακος, παραγγείλας νὰ εἰπῶσι τῷ Πρωτογένει ὅτι ταύτην ἐχάραξεν ὁ ζητῶν αὐτὸν ξένος. Ἐπαγελθὼν δ' ἐκεῖνος, ἐθαύμασε μὲν τῆς γραμμῆς τὴν λεπτότητα, ἀλλ' ἅμα τὸν χρωστῆρα εἰς ἄλλο χρῶμα ἐμβάψας, ἤγαγεν ἐντὸς αὐτῆς κατὰ μῆκος γραμμὴν ἔτι λεπτοτέραν, καὶ διχοτομοῦσαν ἐκείνην. Ὅταν δ' ἐδείχθη αὕτη τῷ Ἀπελλῇ, διήρρεσεν οὗτος πάλιν αὐτὴν διὰ τρίτου χρώματος, καὶ ἐκ τῆς ἀνυπερβλήτου ταύτης λεπτότητος ἀνεγνώρισεν ὁ Πρωτογένης ὅτι ὁ ἐπισκεπτόμενος αὐτὸν δὲν ἐδύνατο νὰ εἶναι ἄλλος τοῦ Ἀπελλοῦς. Ἐκτοτε λέγεται ὅτι ὁ Ἀπελλῆς, βλέπων τὸν ἐξοχὸν ὁμοτέχνόν του παραγινωριζόμενον, ὅπως ἐλκύσῃ τὴν προσοχὴν ἐπ' αὐτοῦ, ἡγόρασε γενναιοφρόνως τὰς εἰκόνας αὐτοῦ 50 ταλάντων, καὶ διέδωκεν ὅτι, ὅπως ὠφελήθῃ, θέλει ὡς ἰδίας νὰ τὰς πωλήσῃ· καὶ τότε οἱ Ῥόδιοι, οἵτινες δὲν ἤξευρον νὰ θαυμάσωσι τὸν Πρωτογένην, τὸν ἐθαύμασαν διότι ὁ Ἀπελλῆς τὸν ἐθαύμασε.

Τὸ δ' ἐξαισιώτερον τῶν ἔργων αὐτοῦ, εἰς ὃ εἰργάσθη ἑπτὰ ⁽¹⁾ ὅλα, ἢ ἑνδεκα ⁽²⁾ ἔτη, ἦν κατὰ τοὺς ἀρχαίους ὁ Ἰά λ υ σ ο ς, ἀρχηγέτης τῆς ὁμωνύμου Ῥοδίας πόλεως, παριστώμενος ὡς νέος θηρευτής, καθ' ἃ ἐξάγεται ἐκ τοῦ ἀνεκδότου ὅτι, ἀποπερατώσας τὴν εἰκόνα ὁ Πρωτογένης, εἰς μόνην τὴν παράστασιν τοῦ ἀφροῦ τοῦ ἐξερχομένου ἐκ τοῦ στόματος τοῦ κυνὸς δὲν ἐδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ, καὶ, ἀγανακτήσας, ἔρριψεν ἐπὶ τὸν πίνακα τὸν σπογγόν, καὶ ἰδοῦ, ἡ τύχη κατώρθωσεν ὅ,τι ἡδυνάτει ἡ τέχνη. Τοῦτο λέγει ὁ Πλίνιος ὅτι ἐπανελάβε καὶ ἐν Σικυῶνι εἰς ἵππον ὁ Νεά λ κ η ς περὶ Ὀλ. 133. Ἦν δ' ὁ Ἰά λ υ σ ο ς γεγραμμένος διὰ τετραπλῆς χρωμάτων ἐπιθέσεως, ὅπως ἢ διαρκέστερος. Κατὰ Πλίνιον, ὁ

(¹) Αἰλ. Π. Ἰ. IB, 41. — (²) Fronto, ad M. Caes. I, II, p. 42.

Ἀπελλῆς ἐν αὐτῷ κατέκρινε μόνον τὴν ὑπερβολὴν τῆς τέχνης. Τοσοῦτος δ' ἦν ὁ πρὸς αὐτὸν θαυμασμὸς τῶν ἀρχαίων, ὥστε Δημήτριος ὁ Πολιορκητὴς ἐφείσθη τῆς Ῥόδου καὶ δὲν τὴν ἔκαυσεν, ἵνα μὴ καταστραφῇ τὸ γραφικὸν ἀριστούργημα, ὃ ἀνέκειτο, φαίνεται, ἐν τῷ ναῷ τοῦ Διονύσου.

Ἐνῷ δ' ἐπολιορκεῖτο ἡ Ῥόδος, ἀτάραχος ὁ ἀκάματος τεχνίτης ἡσχολεῖτο ἐν αὐτῇ εἰς τὴν ζωγραφίαν ἀναπαυομένου σατύρου (1) αὐλητοῦ (κρατοῦντος δύο αὐλούς). καὶ οὐδὲ διέκοψε διόλου τὸ ἔργον του, λέγων ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐπολέμει βεβαίως τοὺς Ῥοδίους καὶ οὐχὶ τὰς τέχνας. Εἰς τὴν εἰκόνα ταύτην, κατὰ Στράβωνα, εἶχε γράψει ἐν παρέργου μέρει πέρδικα ἐπὶ κίονος· βλέπων δ' ὅτι ὁ πέρδιξ ἐθαυμάζετο ὑπὸ τοῦ ὄχλου ὑπὲρ τὸν Σάτυρον, ἐζήτησε τὴν ἄδειαν ὑπὸ τῶν ἐπιστατῶν τοῦ ναοῦ καὶ ἐξήλειψε τὸ πτηνόν.

Ἄλλα δ' ἔργα τοῦ Πρωτογένους ἀναφέρονται Πᾶν καὶ Ἀλεξάνδρος (ἴσως ὡς Διόνυσος), Ἀντίγονος, Φιλίσκος ὁ ποιητής, ἡ μέτρητοῦ Ἀριστοτέλους, καὶ οἱ Θεσμοθέται ἐν τῷ βουλευτηρίῳ τῶν Ἀθηνῶν (2). Εἰς τοσοῦτον δὲ βαθμὸν ἐφικνεῖτο τῆς ἀκριβεστάτης τῶν ἐν τῇ φύσει μίμησης, ὥστε ὁ Πετρώνιος λέγει (3) ὅτι τοῦτο σχεδὸν φρίκης αἰσθημὰ τι ἐνέπνεε. *Protophysis rudimenta cum ipsius naturae veritate certantia non sine quodam horrore tractavi.* Ὁ Πρωτογένης συνέγραψε περὶ γραφικῆς καὶ περὶ σχημάτων (4).

Εἰς τοὺς αὐτοὺς δὲ χρόνους τῶν διαδόχων, καὶ ἴσως πλησιέστερον τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀνήκει πιθανῶς καὶ Τιμόμαχος ὁ Βυζάντιος, ὅστις διέπρεπεν, ὡς φαίνεται, ἰδίως εἰς τὴν ἐκφρασιν βιαίου τῆς ψυχῆς παθους,

(1) Ἴδε καὶ Στράβ. ΙΔ, 652. — (2) Πανσ. Α. 3. — (3) 84.
— (4) Σουῖδ.

συνεχομένου ὁμως, καὶ ἰσχυρῶς καταστελλομένου. Οὕτω παρέστηκεν τὸν Αἴαντα μεμνηνῶτα (1), ἐκ τῆς μανίας τοῦ δὲ συνελθόντα, καὶ μελετώντα τὴν αὐτοχειρίαν. Οὕτω καὶ τὴν Μηδεῖαν (2), ἐτοίμην νὰ φονεύσῃ τὰ τέκνα τῆς, παλαίονσαν ὁμως μεταξὺ μανίας καὶ οἴκτου. Τὸ περιφνημὸν τοῦτο ἔργον περιγράφουσι πολλὰ ἐπιγράμματα, ζωηρότατα δὲ τὸ ἐπόμενον (3).

«Τὰν ὄλοαν Μῆδειαν δὲ ἔγραψε Τιμομάχου χεῖρ,
 ἄλφω καὶ τέκνοις ἀντιμεβελοκείμεναι,
 μύριον ἄρατο μόχθοι, ἵν' ἦθεα δισὰ χαράξῃ,
 ὦν τὸ μὲν εἰς ὄργην νεῦε, τὸ δ' εἰς ἔλεον.
 Ἄμφω δ' ἐπλήρωσεν ὅρα τύπον. Ἐν γὰρ ἀπειλῇ
 δάκρυον, ἐν δ' ἐλέῳ θυμὸς ἀναστρέφεται.
 Ἀρχεῖ δ' ἂ μέλλῃσις, ἔφα σοφός. Αἶμα δὲ τέκνων
 ἔπρεπε Μῆδείῃ, κ' οὐ χερὶ Τιμομάχου».

Κατὰ ταύτην δὲ τὴν περιγραφὴν εὐρέθη ἐν Ἡρακλείῳ ἀντίγραφον τῆς εἰκόνης τοῦ Τιμομάχου, ἧς τὴν μεγάλην ἐπισημότητα προσαποδείκνυσι καὶ ἕτερον ὁμοῖον εὑρεθὲν ἐν Πομπηίᾳ (4), καὶ προσέτι ἐπαναλήψεις ἐπὶ δακτυλιολίθων (5). Ταύτας τὰς δύο εἰκόνας τοῦ Τιμομάχου φαίνεται ὅτι αἰνίττεται καὶ ὁ Ὀδιδίος (6), ἀναφέρων αὐτὰς ὁμοῦ, ὡς τὰς ἀναφέρει καὶ ὁ Πλίνιος (7), ὅστις προστίθῃσιν ὅτι ὁ Καῖσαρ ἠγόρασεν αὐτὰς ὀγδοήκοντα ταλάντων, καὶ τὰς κατέθηκεν εἰς τὸν ναὸν τῆς Γεννητηλίδος Ἀφροδίτης· ἀλλαγῇ δὲ (8), ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς ἐπιφέρει ὅτι ἡ τῆς Μηδεῖας εἰκὼν

(1) Φιλόστρ. Β. Ἀπολ. Τυχν. Β, 10. — (2) Πλούτ. π. ἀκρ. ποιητ. 18. — (3) Δ. Λουκιαν. π. οἴκ. 31. — Lucil. Aetn. 594. — (4) Ἀνθολ. Πολ. II, σ. 667. — (5) DENK. 419. (Mus. Borb. V, 33. — (6) DENK. 420. (Lippert, Dactyl. Suppl. P. I, n. 93). — (7) Trist. II, 525. — (8) 35. 40, 30. — (9) 35, 40, 41.

δὲν ἦν συντετελεσμένη, καὶ ὁμῶς ἐτιμήθη οὐχ' ἤττον, ὡς τὰ ὅμοια ἀσυμπλήρωτα ἔργα τοῦ Ἀριστείδου, τοῦ Νικομάχου καὶ τοῦ Ἀπελλοῦς. Τέλος ῥητῶς λέγει ὁ Πλίνιος ὅτι ὁ Τιμόμαχος εἰργάζετο ἐπὶ Καίσαρος· ἀλλ' εἰς τοῦτο φαίνεται ὅτι ἡπατήθη ἐκ τῆς περιστάσεως ὅτι ἐπὶ Καίσαρος ἡγοράσθησαν ἐν Ῥώμῃ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Διότι οὐ μόνον ἡ τέχνη τοῦ Τιμομάχου καὶ περιγράφεται καὶ φαίνεται ἐκ τῶν σωζομένων αὐτῆς μιμήσεων πολὺ ἀνωτέρα τῆς καταστάσεως τῆς γραφικῆς ἐπὶ Καίσαρος, καὶ ὁλως ἀνάλογος κατὰ τε τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ἐκτέλεσιν πρὸς τὸν ῥυθμὸν τῶν μεγάλων ζωγράφων, μεθ' ὧν, βεβαίως οὐχὶ κατὰ τύχην, καταριθμεῖ καὶ συγκρίνει τοῦτον ὁ Πλίνιος, ἀλλ' οὐδὲ πιθανὸν εἶναι ὅτι διὰ συγχρόνους γραφᾶς ὁ Καῖσαρ ἤθελε δώσει τοσαύτην μεγάλην ποσοτητα, καὶ δι' εἰκόνας μάλιστα, ὧν ἡ μία ἦν ἀτελής, ὅπερ ὁμολογουμένως ἐμφαίνει ἔργον τεχνίτου ἀποθανόντος. Ἐπίσης δ' ἀνεξήγητον θὰ ἐφαίνετο διατι, ἂν ἐν Ῥώμῃ ἢ διὰ τὴν Ῥώμην εἰργάζετο ὁ Τιμόμαχος, ὁ Πλίνιος θ' ἀνέφερε τὴν τιμὴν τῶν εἰκόνων αὐτοῦ εἰς τάλαντα, ἀναγκαζόμενος νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ποσότητα Ῥωμαϊκοῦ νομίσματος εἰς ἣν ἀντεστοίχουν. Τέλος αὐτὰς ταύτας τὰς δύο εἰκόνας ἀναφέρει ὁμοῦ πάλιν, καίτοι μὴ μνημονεύων τοῦ ὀνόματος τοῦ ζωγράφου, ὁ Κικέρων ⁽¹⁾, ὡς ἐν τῶν ἐπ' αὐτοῦ ὠραιοτάτων κοσμημάτων τῆς Κυζίκου, ὅθεν ἐπομένως φαίνεται ὅτι ἡγόρασεν ὁ Καῖσαρ αὐτάς.

Τοῦ αὐτοῦ δὲ καλλιτέχνου ἐπαινεῖ ὁ Πλίνιος ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ καὶ ἕτερα ἔργα, Ὅ ρ ε σ τ η ν· τὴν ἐν Ταύροις Ἰ φ ι γ έ ν ε ι α ν, (ἴσως τὰ δύο εἰς μίαν εἰκόνα περιλαμβανόμενα)· Ἀ η χ υ θ ί ω ν ἁ τ ι ν α, διδάσκαλον ταχύτητος, (ἴσως δοῦλον ⁽²⁾ θαυματοποιόν)· ἄνδρας μαν-

(1) In Verr. IV, 60, 135.— (2) Λουκιαν. Δραπέτ. 32.

δυσφόρους, καὶ ἐτοιμούς νά ὁμιλήσωσι, καὶ Γοργῶ, ἔργον ἐξαίσιον.

Ἀναφέρονται δ' ἐκ τῆς ἐποχῆς ταύτης καὶ ἄλλα τεχνιτῶν ὀνόματα, ἀλλὰ δευτερεύοντα ταῦτα (primis proximis κατὰ Πλίνιον). Ἰδίως δ' ἐπ' Ἀράτου (ἀπ' Ὀλ. 134) ἔμεινεν ἡ Σικυῶν τεχνικὸν κέντρον, ὡς λέγει ὁ Πλούταρχος ⁽¹⁾: «*Ἦνθι γάρ ἐτι θόξα τῆς Σικωνίας μούσης καὶ χρηστογραφίας, ὡς μόνης ἀδιάφθορον ἐχούσης τὸ καλόν*». Ἀλλ' ἐν αὐτῇ τότε μᾶλλον ἐθαυμάζοντο καὶ συνελέγοντο τ' ἀρχαῖα καλλιτεχνήματα ἢ ὅ,τι παρήγοντο νέα. Οὕτως, ὅταν ὁ Ἀρατος ἠθέλησε νά καταστρέψῃ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπὶ Φιλίππου τυραννήσαντος Ἀριστράτου, ἔργον Μελάνθου, εἰς ὃ εἰργάσθη καὶ ὁ Ἀπελλῆς, ὁ ζωγράφος Νεάλκῃς ἔσωσεν αὐτὴν, ἐπιμείνας «*ὅτι τοῖς τυράννοις πολεμητέον, οὐ τοῖς τῶν τυράννων*» καὶ λαβὼν τὴν ἄδειαν ν' ἀντικαταστήσῃ ἐπὶ τοῦ πίνακος ἀντὶ μόνης τῆς μορφῆς τοῦ τυράννου φοίνικα, ἐτεχνάσθη ὡς ἐκ παραδρομῆς ν' ἀφήσῃ τοὺς πόδας νά φαίνωνται ⁽²⁾. Οὗτος ὁ Νεάλκῃς, ὃν ὁ Πλίνιος ⁽³⁾ λέγει ἐφευρετικὸν καὶ ὀξύνουν (*ingeniosus et solens in arte*), ἔγραψε, πιθανῶς ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Πτολεμαίου, καὶ μάχην Ἀἰγυπτίων καὶ Περσῶν (ἴσως τὴν τοῦ Καμβύσου), ἐν τῷ Νείλῳ, ἃν ὑπέδειξε παραστήσας ὄνον εἰς τὴν ὀχθὴν πίνοντα, καὶ κροκόδειλον ἐπιβουλεύοντα αὐτῷ. Ἐτι δ' ἀναφέρει καὶ Ἀφροδίτην αὐτοῦ ὁ Πλίνιος, καὶ αὐτὸς καὶ ἕτεροι ⁽⁴⁾ Ἱπποκόμον ποππύζοντα ἵππον, οὗ τὸν ἀφρόν ἐπέτυχεν, ὡς ὁ Πρωτογένης ἐπὶ τοῦ κυνὸς, ῥίψας τὸν σπόγγον εἰς τὸν πίνακα. Ἦν δὲ ζωγράφος καὶ ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Ἀλεξάνδρα· καὶ

(1) Ἀρατ. 13. — (2) Αὐτ. — (3) 35, 40, 36. — (4) Pl. 35, 36, 20. — Val. Max. VIII, II, extr. 7. — Πλούτ. π. τυχα. 99. — Δίων. Χρυστ. 64. — Σηξτ. Ἑμπειρ. Πυρρ. ὑποθ. Α, 28.

ἀναφέρεται καί τις ὁμώνυμος τοῦ Τιμάνθους, Σικυώνιος πιθανῶς, γράψας τὴν ἐν Ὀλυμ. 435 μάχην Ἀράτου καὶ Αἰτωλῶν ἐν Πελλήνῃ ἀεμφακτικῶς τῇ διαθέσει κατὰ Πλούταρχον ⁽¹⁾.

Ἀλλὰ ταχέως διαφθειρομένων τῶν Ἑλληνικῶν ἡθῶν καὶ πραγμάτων ὑπὸ τὰς ἐμφυλίους ἐκείνας στάσεις καὶ τὰς ξένας ἐπιδρομάς, συνδιεφθείρετο φυσικῶς καὶ ἡ τέχνη καὶ κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν καὶ κατὰ τὴν ἰδέαν, ὥστε ἀντὶ τῶν προτέρων χρηστογραφιῶν καὶ τῶν μεγαλογραφιῶν ⁽²⁾, ἀντὶ τῶν σεμνῶν ἱστορικῶν καὶ μυθικῶν παραστάσεων, ἐπὶ Ἀλεξάνδρου ἤδη ἀπαντῶμεν τοὺς ἐπισημοτάτους τῶν ζωγράφων, τὸν Ἀριστείδην, τὸν Παυσίαν, τὸν Νικοφάνην, μὴ ἀπαξιούοντας νὰ μολύνωσι τὴν τέχνην των, γράφοντες ἀκαλάστους πορνογραφίας, ὡς ἀνωτέρω προσεξετέθη.

Τοῦ αὐτοῦ δὲ ταπεινοτέρου καλλιτεχνικοῦ αἰσθήματος προϊόντα εἰσὶ καὶ αἱ κατὰ ταύτην μάλιστα τὴν ἐποχὴν ἐπικρατήσασαι γελοιογραφίαι, αἷαι συνεχῶς ἀπαντῶνται καὶ ἐπὶ ἀγγείων ⁽³⁾, ἐμπνεόμεναι ὑπὸ τῆς μέσης μάλιστα κωμωδίας, καὶ κατ' αὐτὴν παρωδοῦσαι ἱεροὺς μύθους, ἢ πολιτικὰς, ἢ ἰδιωτικὰς πράξεις. Οὕτως ὁ Κτησίλοχος ⁽⁴⁾ ἢ Κτησιλόχος ⁽⁵⁾, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἀπελλοῦς, λέγεται γράψας γέννησιν Βάκχου, ἐν ᾗ παρέστησε τὸν Δία ὡς λεγῶν, καὶ τὰς Θεὰς ματευσούσας.

Τῆς αὐτῆς τῶν ζωγράφων κατηγορίας ἦτον καὶ ὁ Γαλάτων, ὅστις «ἔγραψε τὸν μὲν Ὅμηρον αὐτὸν ἰμοῦντα, τοὺς δ' ἄλλους ποιητὰς τὰ ἐμνημομένα ἀρνομένους», κατ' Αἰλιανὸν ⁽⁶⁾, ἴσως ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ὁμήρου τῷ ἀνεγερθέντι ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὑπὸ Πτολεμαίου τοῦ Φιλοπάτορος.

(1) Πλούτ. Ἀρατ. 32.— (2) Vitr. VII, 5, 2.— (3) DENK, B, 49. Ζεὺς καὶ Ἑρμῆς παρὰ τῇ Ἀλκμήνῃ. — (4) Σουῖδ. φ. Ἀπελλῆς.— (5) Pl. 35, 40, 33.— (6) Π. I, II, 22.

Οὕτω καὶ κατὰ Πλούταρχον ⁽¹⁾. «Τιμόθεος εὐτυχῆς ἐνομιζέτο στρατηγὸς εἶναι, καὶ, φθοροῦντες αὐτῷ τινες, ἐζωγράφουν τὰς πόλεις εἰς κέρτον αὐτομάτως ἐκείνου καθεύδοντος εἰσδυσμένης».

Καὶ ὁ Αἰγύπτιος δ' Ἀντίφιλος, ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ πρώτου Πτολεμαίου διατρίβων, ὅπου λέγεται τὸν Ἀπελλῆ πρὸς τὸν βασιλέα διαβαλὼν, ζωγράφος ἐπ'εὐχερεία (facilitas) ἰδίως ἐπατινούμενος ⁽²⁾, ἦν καὶ γελοιογράφος, διότι ἔγραψε μεταξύ ἄλλων χλευαστικῶς σύγχρονόν τινα ζωγράφον Γρύλλωνα, ὃν, ἐνεκα τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ παρέστησεν ὡς χοιρίδιον ⁽³⁾. Ἐξ αὐτοῦ δ' ἐπεκράτησε, τὸ γένος τοῦτο, τὸ τῆς γελοιογραφίας, νὰ ὀνομάζεται Γρύλλος. Ἀλλὰ καὶ δι' ἄλλων καὶ ἀνωτέρων προϊόντων τῆς τέχνης κατατάσσεται ὁ Ἀντίφιλος μεταξύ τῶν δοκίμων ζωγράφων. Ὁ Πλίνιος μετ' ἐπαίνου ἀναφέρει ⁽⁴⁾ αὐτοῦ παῖδα φουσῶντα πῦρ, καὶ φωτιζόμενον τὸ πρόσωπον ὑπὸ τῆς ἀνταναχλάσεως νηθούσας γυναῖκας· θήραν Πτολεμαίου· Σάτυρον ἀποσκοπεύοντα, καὶ πάνθηρος δέρμα περιβεβλημένον· Ἀλέξανδρον μετὰ Φιλίππου καὶ Ἀθηναῖς ⁽⁵⁾, καὶ Ἀλέξανδρον παῖδα, ὃν ὁμως ἡ ἔγραφεν ἐν τῇ πρώτῃ νεότητί του ὁ καλλιτέχνης, ἡ ἐσχεδίασεν ἰδανικῶς καὶ οὐχὶ ἐν ὁμοιογραφίᾳ· πλὴν τούτων Διόνυσον, Κρόνον καὶ Εὐρώπην, καὶ προσέτι Ἰππόλυτον, καὶ Ἡσιόνην, δύο εἰκόνας, αἷτινες εἰσὶ πιθανότατα αἱ ὑπὸ τῶν Φιλοστράτων, τοῦ πρεσβυτέρου καὶ τοῦ νεωτέρου περιγραφόμεναι. Κατὰ τὸν πρῶτον ⁽⁶⁾, εἰς τὴν πετρώδη ἀκτὴν, ἐν καταρρύτῳ πεδίῳ, τὸ ἀτιθασσον ζεῦγος τοῦ Ἰπολύτου, πεφοδισμένον ὑπ' ἀγρίου λευκοῦ ταύρου, ἀφηνιᾷ, καὶ ὁ δίφρος θραύε-

(1) Βασ. Ἀποφθέγ. σ. 42. Τχ. — (2) Quinet. XII, 10. —

(3) Διογ. Λ. Ε, 15. — (4) 35, 40, 32. — (5) 35, 37. — (6) Β, 4.

ται κατὰ πατρῶν, καὶ ὁ νεανίας ἐκπνέει συντετριμμένος, ἐν ᾧ οἱ ὀπαδοὶ τοῦ παρασύρονται ἐπίσης πρὸς πάσας τὰς διευθύνσεις ὑπὸ τῶν ἵππων των, καὶ ἡ φύσις αὐτῇ φαίνεται θλιβομένη· νύμφαι τῶν ὀρέων κόπτονται τὰς παρειάς, αἱ τῶν πηγῶν, τὴν κόμην των ἀποσπῶσαι, βλύζουσιν ὕδωρ ἐκ τοῦ στήθους αὐτῶν, καὶ οἱ λειμῶνες, ἐν σχήματι μεираκίων, τῷ ῥίπτουσιν ἄνθη μεμαραμένα. Ἡ δ' ἑτέρα εἰκὼν παρίστα, κατὰ τὸν νεώτερον Φιλόστρατον ⁽¹⁾, τὴν νεαράν Ἑσιόνην τὴν Λαομέδοντος, ἀδελφὴν τοῦ Πριάμου, εἰς βράχον προσδεδεμένην, καὶ ἄγριον κῆτος ὀρμῶν κατ' αὐτῆς, καὶ τὴν θάλασσαν πληττον καὶ διεγείρον. Ἀπέναντι δ' αὐτῆς τὸν Ἡρακλέα, γυμνὸν καὶ ταξοφόρον, τὰ τέρας σκοπεύοντα, ἐν ᾧ οἱ πολῖται, ἔντρομοι ἀπὸ τῶν ἐπάλξεων θεαταί, αἶρουσι τὰς χεῖρας πρὸς οὐρανόν.

Εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀνήκοντα, καὶ σύγχρονον τοῦ Δημητρίου, ἀναφέρει ὁ Πλίνιος ⁽²⁾ καὶ τινὰ ζωγράφον Θεώρων καλούμενον, καὶ ἕτερον ὀνόματι Θεώνων, πιθανῶς τὸν αὐτόν. Ὁ Θεών κατὰ Κουίχτιλιανόν ⁽³⁾ διέπρεπε μάλιστα εἰς Φαντασίας, ἥτοι εἰκόνας εἰς διέγερσιν ἀφορώσας τῆς φαντασίας (à effet). Ἐγράψε δὲ, κατ' Αἰλιανόν ⁽⁴⁾, πίνακα ἓν μόνον περιέχοντα πρόσωπον, ὀπλίτην ὀρμῶντα εἰς μάχην, καὶ τὴν φαντασίαν ἐξαισίως κινεῖντα, ἂν ἐδείκνυνεν ἀφ' αὐτῆς διὰ σαλπίσματος πολεμιστηρίου προδιέθετε τῶν θεατῶν τὰ αἰσθήματα. Ἀλλὰ δ' ἔργα αὐτοῦ ἀναφέρονται Θαμύρας ὁ κιθαρωδός· Ὁρέατοῦ παραφροσύνη καὶ μητροκτονία· καὶ, ἂν εἶναι ὁ αὐτὸς τῷ Θεώρῳ, Τρωϊκὸς πόλεμος· Κασσάνδρα· Δημήτριος βασιλεύς· Λεόντιον, ἡ τοῦ Ἐπικαύρου ἐρωμένη, ἐν λογισμοῖς βεβυθισμένη· Ἀλειφόμενος.

— (1) 12.— (2) 35, 40, 40.— (3) XII, 10.— (4) Π. I. B, 44.

Εἶναι δ' ἡ τῆς Κασσάνδρας εἰκὼν πιθανῶς ἡ ὑπὸ Φιλοστράτου τοῦ πρεσβυτέρου ⁽¹⁾ περιγραφομένη, ἐν ᾗ εἰς φῶς λαμπάδων, καὶ περὶ τράπεζαν εὐωχίας, πολλοὶ κεῖνται νεκροὶ κατὰ γῆς καὶ ἐκπνέοντες, καὶ ἐν αὐτοῖς ὁ Ἀγαμέμνων, ὃν ἡ Κασσάνδρα ὁρμᾷ νὰ ἐναγκαλισθῇ ἀφορῶσα συγχρόνως πρὸς τὸν πέλεκυν, ὃν ἐμμανῆς καὶ τραχεῖα σείει κατ' αὐτῆς ἡ Κλυταιμνήστρα. Ἡ ἐκθεσις αὐτῇ, ἔργον ζωηρᾶς φαντασίας, εἶναι συγγενεστάτη πρὸς τὴν γλυφίδα τοῦ Θέωνος.

Ἀφ' οὗτου δ' εἰς μικρὰ περιεστάλη ἡ τῆς τέχνης ἰδέα, ἥρχισεν ἔκτοτε ν' ἀσχολῇται καὶ περὶ τὴν παράστασιν εὐτελῶν καὶ οἰκιακῶν ἀντικειμένων καὶ πράξεων καὶ εἰδῶν, ἀναλόγως τῶν τότε καὶ ἐν τῇ ποιήσει ἐπικρατησάντων βουκολικῶν εἰδυλίων ⁽²⁾. Οὕτω περιγράφει ὁ Φιλόστρατος ⁽³⁾ γραφὰς ὄψων, ἀγρευμάτων, ὀπωρῶν, τρωγαλίων, ἐδεσμάτων, ἀποκαλῶν πάντα ὁμοῦ *Ξένια*· διότι τοιαῦτα εἶδη διεπέμποντο παρὰ τῶν φίλων ἀλλήλοις, ὡς ὁ Βιτρούδιος ⁽⁴⁾ μαρτυρεῖ· *Hospitibus... mittebant pullos, ova, olera, poma reliquesque res agrestes. Ideo pictores ea... picturis emitantes Xenia apellaverunt*. Ἐκλήθη δὲ τὸ εἶδος τοῦτο Ῥωπογραφία, ἥτοι γραφὴ ῥωπικῶν καὶ εὐτελῶν ἀντικειμένων (*Genre*). Ὁ Κικέρων μεταχειρίζεται τὴν λέξιν ⁽⁵⁾ ἐπὶ εἰκόνων ἡσύχου καὶ ἀγροτικοῦ βίου· λέγει δ' ὁ Πλίνιος ⁽⁶⁾ ὅτι ὁ ζωγράφος Περαιεῖκος, ἡλικίας ἀγνώστου, πιθανῶς ὁμῶς τῆς μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον, ὠνομάσθη ῥωπογράφος, διότι, ὡς φέρ' εἶπεν παρὰ τοῖς νεωτέροις ὁ Murillo, ἔγραψεν ἐργαστήριον κουρέως, ὄνους, ὀψόνια, κ.τ.λ. *humilia quidem*, καὶ ἄλλα μικρογραφήματα ⁽⁷⁾, ὅθεν ἐξεληφθῇ ὅτι καὶ ὁ κλάδος τῆς τέχνης ὠνομάζετο

(1) B, 10.—(2) Θεόκριτος ἐν Ὀλυμπ. 124. — (3) Eix. A, 43. - B, 26.—(4) VII, 7, 4. — (5) Ep. ad Att. 15, 16. — (6) 35, 37.—(7) Propert. VI, 8, 12.

Ῥυπαρογραφία. Ἄλλ' ἡ χλευαστικῶς ἐδόθη εἰς τὸν τεχνίτην τὸ παρωνύμιον ἐκεῖνο, ἡ ὀρθότερον πρέπει ν' ἀναγνωσθῇ ὡς *πογράφος*. Οὕτω καὶ ἐν τῇ Ἀνθολογίᾳ⁽¹⁾—

«*Ἀμάτηρ ζῶν τὸν Μίκυθον, οἷα πετιχρὰ,
Βάχῳ δωρεῖται, Ῥωπικὰ γράψαμένα.
Βάχχε, σὺ δ' ὑψόφης τὸν Μίκυθον. Εἰδὲ τὸ δῶρον
Ῥωπικόν, ἅ λητὰ ταῦτα φέρει περίαν.*

Ἐκ δὲ τῆς σκηνογραφίας, ἥτις ἤδη μᾶλλον ἢ ποτὲ ἐχόσκει τοὺς οἴκους τῶν βασιλέων, ἐγεννήθη καὶ ἄλλος κλάδος, ἡ *Τοπιογραφία*, ἡ παράστασις φυσικῶν θέσεων (*paysages*), αἵτινες *τοπία* καλοῦνται κατὰ Βιτρούβιον (*per Topia ceteraque quæ . . . ab rerum natura procreata*)⁽²⁾. Ὁ Διοδώρος⁽³⁾ λέγει *Τοπογράφον* τὸν Ἀλεξανδρέα Δημήτριον, πρὸς ὃν κατέφυγε Πτολεμαῖος ὁ Φιλομήτωρ ἐν Ῥώμῃ. Ἦν δὲ πιθανῶς *τοπιογράφος*, διότι ὁ Βαλέριος Μάξιμος⁽⁴⁾ τὸν λέγει *Alexandrinus pictor*.

Ὡς ἔχουσα δ' ἤδη κύριον θέμα ἡ τέχνη τὴν κόσμησιν τῶν πολυτελῶν οἰκῶν, ἠναγκάζετο νὰ ἐργάζεται καὶ μετ' ἐπιπολαίου ταχύτητος, ἥτις τὴν ἐξηχρείου. Καὶ ἐπὶ μὲν Περικλέους, λέγει ὁ Πλούταρχος⁽⁵⁾· «*Ἀγαθάρχου τοῦ ζωγράφου μέγα φρονοῦντος ἐπὶ τῷ ταχὺ καὶ βαδίσως τὰ ζῶα ποιεῖν, ἀκούσαντα τὸν Ζεῦξιν εἰπεῖν· Ἐγὼ δ' ἐν πολλῷ χρόνῳ*». Ὁ δὲ Παυσίανος (ἐν Ὀλ. 110, σελ. 473), ὁ γράψας τὸν *Ἡμερήσιον πίνακα*, ἐκαυχᾶτο γράφων βραδέως. Ἀλλὰ Φιλόξενος ὁ Ἐρετριεύς ἦν, κατὰ μίμησιν τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ Νικομάχου (ἰδ. σ. 478) ταχυγράφος καὶ αὐτός, καὶ ἐφεῦρε μάλιστα ἐπιτομόν τινα μέθοδον τοῦ ζωγραφεῖν, ὡς λέγει ὁ Πλί-

(1) Παλάτ. ΣΤ, 355. — (2) VII, 5, 1. — (3) ΛΑ, 8. —
(4) V, 1, 1. — (5) Περ. 13.

νιος (1). Breviores etiamnum quasdam picturae compendarias iuvenit. Καὶ ὁμῶς βεβαίως ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς ὅτι ἡ διὰ τὸν Κάσσανδρον γραφεῖσα εἰκὼν τοῦ, ἡ παριστώσα μάχην Δαρείου καὶ Ἀλεξάνδρου, «οὐδενὸς ζωγραφικοῦ ἔργου ἦν κατωτέρα». Προσέτι μνημονεύει καὶ ἀσέμνου τινὸς εἰκόνας αὐτοῦ, παριστώσης τρεῖς Σιληνούς.

Ἡ μεγάλη δὲ πολυτέλεια περὶ τὴν κόσμησιν τῶν βασιλικῶν οἴκων κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐπόμενον ἦτον ν' ἀναπτύξῃ καὶ τὴν τέχνην τῆς ψηφοθεσίας, ἥτις καὶ πρὸ αὐτῶν ἤδη ὑπῆρχε γνωστὴ, ὡς ἀποδεικνύει μεταξὺ ἄλλων τὸ κυνικὸν ἀνέκδοτον τοῦ Διογένηους, ὅστις εἰς πολυτελῆ οἶκον εἰσελθὼν, καὶ ἰδὼν καὶ τὴν ὄροφὴν, καὶ τοὺς τοίχους, καὶ τὰ δάπεδα πλουσίως κεκοσμημένα, χρεμψάμενος ἔπτυσεν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ οἰκοδεσπότου, εἰπὼν ὅτι δὲν εὕρισκει ποῦ ἀλλαχοῦ νὰ πτύσῃ, τοσοῦτον λαμπρὰ καὶ κατάκοσμα ἦσαν τὰ πάντα περὶ τοῦ. Προσέτι καὶ εἰς τὴν οἰκίαν Δημητρίου τοῦ Φαληρέως (Ώλυμ. 119) «*αἶνθιρα τὰ πολλὰ τῶν ἐδαγῶν ἐν τοῖς ἀνδράσι κατεσκευάζετο*», κατὰ Διόδωρον (2). Καὶ ἡ ναῦς δὲ τοῦ Ἰέρωνος εἶχε, κατ' Ἀθηναίον (3) «*δάπεδον ἐν ἀβακίσκοις*», παριστῶν πάντα τὸν τῆς Ἰλιάδος μῦθον. Ὁ πρῶτος δὲ τεχνίτης ὅστις ἐφημίσθη παρὰ τοῖς ἀρχαίοις διὰ τὰ τοιαῦτα τεχνουργήματα, καὶ εἰς ὃν κακῶς ἀπεδοθὲ καὶ τῆς τέχνης ἡ εὐρεσις, εἶναι ὁ ἐκ Περγᾶμου (Ώλ. 124—161) Σῶσος (4), οὗ ἀναφέρεται ὁ Ἀσάρωτος οἶκος, ἔδαφος ἐστιατορίου, διὰ συνθέσεως ψήφων παριστῶν διεσπαρμένα λείψανα δεῖπνου. Ἰδίως δ' ἐθαυμάζοντο ἐν αὐτῷ περιστεραὶ περὶ τὸ χεῖλος ἀγγείου ξεόμεναι, καὶ μία πίνουσα ἐξ αὐτοῦ, ἥς ἡ κεφαλὴ ἐσκίαζε τὸ ὕδωρ.

(1) 35, 36, 22. — (2) IB, 543. — (3) E, 207. — (4) Pl. 36, 20.

Μίμημα τούτου τοῦ μέρους εὐρέθη ἐν ψηφοθετήματι εἰς τὴν ἔπαυλιν τοῦ Ἀδριανοῦ ⁽⁵⁾, καὶ ἐτι ἐντελέστερον ἀνεκαλύφθη ἐν Νεαπόλει ἐν ἔτει 1833. Ἐν Ἀφρικῇ δ' εὐρέθη μίμησις καὶ ὅλου τοῦ ἀσαρῶ του ἐδάφους ⁽¹⁾, καὶ ἑτέρα ἐν Ῥώμῃ, ἔχουσα ἐπιγεγραμμένον τὸ ὄνομα τεχνίτου Ἡρακλείτου ⁽²⁾. Ἐν τῇ ἀνυολογίᾳ ⁽³⁾ ἀναφέρεται Σάτυρος ἐκ λίθου ἀλλοθεν ἀλλης συμφερούς. Θαυμάσιον δὲ ψηφοθέτημα ἐξ ὕλου εὐρέθη ἐν Πομπηίᾳ, εἰς τὸ ἔδαφος τοῦ λεγομένου οἴκου τοῦ Φαύνου, παριστῶν μετὰ μεγίστης ζωηρότητος μάχην, ἣν τινὲς μὲν εἶπον βαρβάρων καὶ Ῥωμαίων, ἄλλοι δὲ πολὺ πιθανώτερον Περσῶν καὶ Ἑλλήνων, καὶ μάλιστα Ἀλεξάνδρου καὶ Δαρείου, ἴσως κατὰ τὸν πίνακα τοῦ Φιλοξένου, ἡ μάλιστα κατὰ τὸν πίνακα τῆς Ἑλένης Τίμωνος Αἰγυπτίας, οὗ μνημονεύει ὁ Φώτιος ⁽⁴⁾, ὡς παριστῶντος τὴν ἐν Ἰσῶ μάχην. Ἐν τῷ μέσῳ φαίνεται ὁ Δαρεῖος ἐφ' ἄρματος, οὗ οἱ ἵπποι ἀφηνιάζουσι, καὶ εἰς Πέρσης τῷ φέρει κέλητα ἵππον νὰ ἐπιβῇ. Πέριξ δ' αὐτοῦ πολλοὶ κεῖνται κατὰ γῆς νεκροὶ καὶ τετραυματισμένοι, καὶ μεταξὺ αὐτῶν θαυμάζεται εἷς, οὗ τὸ πρόσωπον κατοπτρίζεται εἰς τὴν ἀργυρᾷν τοῦ ἀσπίδα. Δεξιόθεν δ' ἐπέρχεται ὁ Ἀλεξάνδρος ἐφιππος, καὶ διὰ τῆς μακρᾶς του σαρίσσης διαπερᾷ ἕνα Πέρσην, καὶ ὄρμα κατὰ τοῦ Δαρείου. Καὶ ἡ ζωηρότης τῆς συνθέσεως, καὶ τὸ κάλλος τῶν μορφῶν, καὶ ἡ ποικιλία τῶν χρωμάτων ἀναδεικνύουσι τὸ ἔργον τοῦτο πολλοῦ λόγου ἄξιον καλλιτέχνημα ⁽⁵⁾.

Ἡ δὲ κεραμογραφία φαίνεται παραμεληθεῖσα ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα καὶ κατὰ τὰς ἀποικίας· διετηρεῖτο δὲ μόνον, ἀλλ' ἀφιλοκάλως,

(1) DENK. 274. Mus. Capit. T. IV, 69.—(2) Rev. Archéol. Ann. I, n. XII.—(3) C. J. G. n. 6753.—(4) Πλαν. Δ, 247.—(5) 248. —(6) DENK. 273. (Mus. Borb. VIII, 36—40).

ἐν τῇ κάτω Ἰταλία. Τὰ πάμπολλα ἐν Νώλα εὑρεθέντα, καὶ κομψὸν μὲν σχῆμα, ὥρατον δ' ἐρυθρόξανθον χρώμα, καὶ χαριεστάτην γραφίδα ἔχοντα ἀγγεῖα, ἀνήκουσι πιθανῶς εἰς τοῦ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου τοὺς χρόνους, ὅταν οἱ Νωλαῖοι ἰδίως Ἑλληνίζον (1). Τὰ δὲ τῆς Ἀπουλίας (Βαρίου, Ρούβων, Κανυσίου) καὶ τὰ τῆς Λευκανίας (Ἀρμέντου), ἐπιμήκη καὶ ἰσχνὰ τὸ σχῆμα, ἐπιτετηδευμένην δ' ἔχοντα καὶ φιλόκομπον τὴν γραφίδα, ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἡ Ἑλληνικὴ τέχνη μετὰ τὴν ἔκπτωσιν αὐτῆς μετεδοθῇ εἰς τὰ ἐπιπολαίως ἐξελληνισθέντα *σα β ε λ λ ι κ ἄ καὶ ὁ π ι κ ἄ ἔ θ ν η* τῆς ἑνδον Ἰταλίας. Αἱ δ' ἐπ' αὐτῶν γραφαὶ εἰσι. διαθέσεως ἀκανονίστου καὶ αὐθαιρέτου, παριστῶσαι νεκρικὰ ἀντικείμενα, πολλάκις δὲ καὶ ἀκόλαστα ἢ βαρχικά, καὶ ἐμφαίνουσαι σχεδὸν πάντοτε τῆς τέχνης τὴν παρακμὴν (2).

(1) Διον. Ἀλικ. Ῥ. Α. ΙΕ, 5.

(2) Παραδείγματα. DENK. 275. Ἀγγεῖον Κανυσίου (Canosa). Νεκρὸς ὡς ἥρως ἐν ναῶ, πρὸ αὐτοῦ νέος ἔχων φιάλην καὶ πρόχουν. Πέριξ οἱ φέροντες τὰ κτερίσματα. Ἐκατέρωθεν ὁ Ἄδης, ἐν ᾧ Πλούτων ὡς Ζεὺς καταχθόνιος, καὶ Περτερόνη, ὡς Ἥρα καταχθονία καὶ οἱ 3 κριταί. Ὀρφεύς. Ψυχαὶ συζύγων, καὶ παιδων. Ἡλέκτρα μετ' Ὀρέστου καὶ Πυλάδου. Σίσυφος μετ' Ἐριννύος. Ἡρακλῆς μεθ' Ἑρμοῦ, ἀπάγων τὸν Κέρβερον, καὶ Ἐριννύς ἀπείργουσα. Τάνταλος.

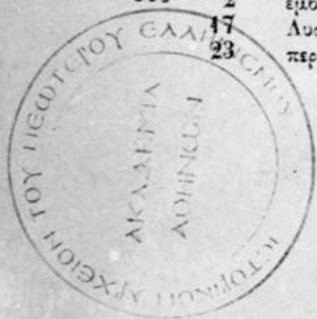
DENK. 276. Αὐτόθεν. Μαινάδες καὶ Λυκοῦργος, καὶ δῶρα προσφερόμενα εἰς τάφον.

ΤΑ ΚΥΡΙΩΤΕΡΑ ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ.

Σελ.	Στίχ.	Ἀντί	Γράφε
4	26	χειρονακτική	χειρονακτική
5	27	Σφραγίδα	Σφραγίδα
9	22	πλαγγώνες	πλαγγόνες
40	41	(en beau) (πρόσθ. εἰς σημ.)	Πλούτ. Κίμ. Β.
41	20	παριστώσας	παριστώσαις
44	4	παλμοί,	παλμοί
46	32	Ὀρχιστ	Ὀρχηστ.
47	24	Σκιάφως	Σκιάφως
27	24	Ἀντωνείνων	Ἀντωνίνων
34	30	καινοφανές	καινοφανές
38	4	ξία	ἀξία
	6	ἀξία	ἀξία
47	26	Κυκλώπων	κυκλώπων
50	33	αὐτός	αὐτάς
52	30	Μινώϊον	Μινύϊον
56	2	χαλκοδέτους	χαλκοδέτους
	5	ὁ αὐτός	αὐτός
64	5	τοιούτον	τοιούτου
71	21	τιμώμενος Πέτραστος(7)	τιμώμενος λίθος
		ὃ ἐστίν ὁ λίθος	
	23	ἀντί τοῦ Διός.	ἀντί τοῦ Διός (7), καὶ ὃν ἐξέμεσεν εἰς τὸν παρὰ τὴν Χαιρώνειαν Πετραχὸν (7).
	34	4, 24.	Ι, 24. - (7) Ἀντ. Θ, 44. - Πλούτ. Σόλλ. 47.
73	5	θεῶν	ἑδῶν
83	26	τὰ μεγάλα Παναθήναια	τὰ Παναθήναια.
92	31	Κάλως (πρόσθεσ),	ἴσως προσωποποίησις τῆς ξοανουργίας.
401	4	πρὸ	πρὸς
410	30	καὶ δὲ τῶν αὐτῶν	καὶ οὐδ' αὐτῶν τῶν
415	4	ὡς τοῦ	ὡς ἐκ τοῦ

Σελ.	Στίχ.	Ἀρτί	Γράφε
416	45	ὑποτραχηλίου	ὑποτραχηλίου
426	49	προτομας	προτομαί
433	48	×19579'	495×79'
444	47	Καμπεύς	Καμπεύς
453	42	ἐν τοῖς οὐα	ἐν τοῖς οὐσι
458	7	ἀναφέρονται	ἀναφέρονται
459	4	Περίθουν	Περίθουν.
460	23	τεχνήται	τεχνῆται
462	49	λιθογραφικῆν	λιθογραφίαν
463	26	ἔργον	ἔργον
490	28	μυόνων	μυώνων
208	31	ἐξηργάσατο	ἐξηργάσατο
214	20	Καπούης	Καπούης
227	42	μετασκήνια	παρασκήνια
229	27	ἐξηργάσθη	ἐξηργάσθη
230	μετὰ 48	(πρόσθες)	Νεωδομίαι.
237	26	ήνιοχος	ήνιοχοι.
238	25	οὐ	οὐ
239	24	συνεθίζετο	συνεθίζετο
240	8	ἐν	τὸ
	9	λ' ἐν	ἀλλ' ἐν ἔται
	41	ἐν	τὸ
245	μετὰ 27	(πρόσθες)	Ναοὶ Ἀττικῆς.
257	4	300	3000
267	9	ἐκάστην, φέρουσιν	ἐκάστης, φερούσης
	42	ὁποίου	ὁπαίου.
269	42	ζωηροτάτη	ζωηροτάτην.
289	29	Ἰδ.	Ψ.
306	46	arta	arte
310	42	Κατατιζίτεχος	Κατατιζίτεχος
313	29	laudatur	laudatur
314	39	44ης	444ης
335	6	τὸ	τὸν
337	24	νωλεχῶς	νωλεχῶς
340	3	πρώτην	πρώτη
		Ἀφροδίτη	Ἀμφιτρίτη
348	20	Μανδαῖος	Μενόαιος.

Σελ.	Στίχ.	Ἀρτί	Γράψε
349	9	resrat	restat
358	43	Ἐμπεριπαταωμένως	Ἐμπερισταταωμένως.
363	22	Χρυσολεφάντινον	Χρυσελεφάντινον
	23	ἔχοντα Εὐθρονος	ἔχοντα. Εὐθρονος
369	40	μέγα	μέγαν
376	41	Σέραπης	Σάραπης
383	42	εἰσορμήσας,	εἰσορμήσας
384	43	ἐπιπολλάσει.	ἐπιπολάσει.
397	4	intem	inter
399	45	τὰ μὲν πιθανώονατα	τὰ μὲν, πιθανώωτατα,
400	47	ἐλπίζουσα, νά	ἐλπίζουσα νά
401	48	τιμωροῦνται	τιμωροῦντες
403	9	facos	factos
404	3	ἐν 1202	τὸ 1202
411	4	orsus»,	orsus».
418	5	σφραγίδων	σφραγίδων
421	20	Ἀστάχυν.	στάχυν
428	4	Τὰ	Τοῦ
433	3	δύναται	δύνανται
441	23	συντηργάσθη	συνειργάσθη
453	25	συγγραφεὺς	συγγραφεὺς
456	8	Ἀμφίονος	Ἀμφίωνος
468	23	Λυσιππίω	Λυσιππίω
470	41	Παλαμίδης	Παλαμίδης
474	29	Λούκουλος	Λούκουλλος
489	43	ἔλειπον	ἔλειπον
496	20	πόλισμα	πόλισμα
	30	Fellow, trav. on	Fellows, trav. in
	31	394	594
500	25	ἀνεκαινίσθη	ἀνεκαινίσθη
509	7	συνεισέφερον	συνεισέφερον
511	4	μυῶνων	μυῶνων
512	31	ὀρώντι	ὀρώντι
514	46	ἐπλήρωσεν	ἐπλήρωσαν
515	49	καλλιτέγνην	καλλιτέγνην
519	34	μυῶνων	μυῶνων
522	3	praene	paene
537	16	ἀντιστρέφως	ἀντιστρέφως
540	23	πάντων	πάντων
546	2	ἔμβλημα	ἔμβλημα
	47	Λυσιππίου	Λυσιππίου
	23	περιγράφη	ἐπιγραφῇ

003354

